TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYET TARİHİ)
ANABİLİM DALI

FALİH RIFKI ATAY
(1893-1950)

Doktora Tezi

Funda Selçuk ŞİRİN

Ankara-2009

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYET TARİHİ)
ANABİLİM DALI

FALİH RIFKI ATAY
(1893-1950)

Doktora Tezi

Funda Selçuk ŞİRİN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK

Ankara-2009

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

FALİH RIFKI ATAY
(1893-1950)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof Dr. İzzet ÖZTOPRAK	.....
Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI	.....
Prof. Dr. Oğuz AYTEP	.....
Doç. Dr. Vahdet Keleş YILMAZ	.....
Doç Dr. Neşe ÖZDEN	.....

Tez Sınavı Tarihi 02.07.2009

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ **I**

KISALTMALAR **III**

GİRİŞ **IV-X**

BİRİNCİ BÖLÜM

1893–1914 YILLARI ARASINDA FALİH RIFKI ATAY

1. Falih Rıfkı Atay'ın Aile Çevresi ve Çocukluk Yılları 1

2. II. Meşrutiyetin İlanı ve Sonrasındaki Gelişmeler 15

2.1.31 Mart Vakası 18

3. II. Meşrutiyet'in Kültürel ve Düşünsel Ortamının Falih Rıfkı Atay Üzerindeki Etkisi ve Falih Rıfkı'nın ilk Yazıları 24

4 Darülfünun Öğrencisi Falih Rıfkı Atay'ın İttihat ve Terakki Fırkası'ndaki Bölünme ve Muhalefet Karşısındaki Tavrı 27

5. Trablusgarp Savaşı ve Sonrasındaki Gelişmeler 32

6. Balkan Savaşları (1912–1913) 43

7. II. Balkan Savaşı ve Falih Rıfkı'nın Atay'ın İttihatçı Liderlerle Tanışması ve Türkçülük Akımı 50

II. BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA FALİH RIFKI ATAY (1914–1918)

BİR İMPARATORLUĞUN ÇÖKÜŞÜ

1.I. Dünya Savaşı Öncesindeki Gelişmeler 66

2. I. Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaşa Girişi 72

3.Kanal Cephesi ve Falih Rıfkı Atay 77

4. I. Dünya Savaşı'nın Sonu 89

5. Akşam Gazetesinin Yayına Hayatına Başlaması 92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1918–1922 YILLARI ARASINDA FALİH RIFKI ATAY

1.Mütareke Dönemi İstanbul'u İttihatçılar ve Falih Rıfkı Atay 94

2.İşgaller ve Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerinin Kuruluşu 104

2.**1**. Paris Barış Konferansı ve İzmir'in İşgali 108

3.Anadolu'da Direniş Hareketinin Başlaması ve Sonrasındaki Gelişmeler

3.**1**. Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışı ve Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi 111

3.**2**. Erzurum ve Sivas Kongreleri 115

3.**3.**İstanbul'un İşgali ve Sonrasındaki Gelişmeler 122

3.**4**.I. İnönü Muharebesi Öncesinde Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi 125

3.**5.**I. İnönü Zaferi ve Sonrasındaki Gelişmeler 131

3.**6**.II. İnönü Zaferi ve Sonrasındaki Gelişmeler 137

3.**7.**T.BMM'nde A-RCM'nin Kuruluşu 139

3.**8** Kütahya Eskişehir Muharebeleri 146

3.**9**. Sakarya Meydan Muharebesi 149

3.**10.**T.BMM'ndeki Muhalefet ve Falih Rıfkı Atay 156

3.**11.** Büyük Taarruz 158

3.**12**.İzmir'in Düşman İşgalinden Kurtarılması 160

3.**13**. Mudanya Mütarekesi ve Lozan Barış Antlaşmasına Giden Süreç ve Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi 164

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1923–1930 YILLARI ARASINDA FALİH RIFKI ATAY

1. İmparatorluktan Ulus Devlete

1.**1**. Yeni Türk Devletinin Kurulduğu İlk Yıllarda Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi 172

1.**2** Mustafa Kemal'in İzmit Basın Toplantısı ve Sonrasındaki Gelişmeler 177

2. II. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Falih Rıfkı Atay'ın Milletvekilliğine Giden Süreç

2.**1**.Öncesi ve Sonrasındaki Gelişmelerle 1923 Seçimleri 183

2.**2**.Milletvekili Falih Rıfkı Atay'ın Seçimlerden Sonraki Gündemi ve Ankara'ya Dair Değerlendirmeleri 192

3.Cumhuriyetin İlanı ve Sonrasındaki Gelişmeler 199

4. Hilafetin Kaldırılışı ve Muhalefet Karşısında Falih Rıfkı Atay 205

4.**1**. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu 215

5. Takrir-i Sükûn Kanunu ve Muhalefet 227

5.**1.** TCF'nın Kapanmasından Sonraki Gelişmeler 230

6. İzmir Suikastı ve Sonrasındaki Gelişmeler Karşısında Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi 237

6.**1**. CHF'nın II. Büyük Kurultayı 245

6.**2**.Falih Rıfkı Atay'ın Latin Amerika Gezisi 247

7. Türk Dış Politikası ve Uluslar arası Ortam Karşısında Falih Rıfkı Atay

7.**1**.Lozan Barış Konferansı ve Sonrasındaki Gelişmeler 256

7.**2**. Lozan Barış Antlaşması'ndan Sonra Uluslar arası İlişkiler 259

8. İktisadi Gelişmeler ve Falih Rıfkı Atay'ın Değerlendirmeleri

8.**1**. İzmir İktisat Kongresi 263

8.**2**. Lozan Barış Antlaşması'ndan Sonraki İktisadi Gelişmeler 265

BEŞİNCİ BÖLÜM

1930–1938 YILLARI ARASINDA FALİH RIFKI ATAY

1. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu (SCF) ve Sonrasındaki Gelişmeler Karşısında Falih Rıfkı Atay

1.**1**. SCF'nın Kuruluşu 276

1.**2**. Belediye Seçimleri 287

1.**3**.SCF'nın Feshedilmesi 289

1.**4**.SCF'nın Feshinden Sonraki Gelişmeler 293

2. Tek Partide Kurumsallaşma 299

2.**1.** CHF'nın III. Kurultayı ve 1931 Yılı Programı 301

3. **Falih Rıfkı Atay'ın Sovyet Rusya ve İtalya'ya Gezileri** 306

4. Falih Rıfkı Atay ve Kemalizm

4.**1**. İnkılabın İdeolojisinin Sistemleştirilmesinde Kadro Dergisi 315

4**.2**. İnkılabın İdeolojisinin Sistemleştirilmesinde Ülkü Dergisi 324

4.**3**.CHF'nin IV. Kurultayı ve 1935 Yılı Programı 329

5. Kültürel Alandaki Gelişmeler Karşısında Falih Rıfkı Atay

5**.1**.Türk Ocaklar 337

5.**2**. Halkevleri 340

5.**3**..Dil ve Tarih Alanındaki Çalışmaları 347

5.**4**.Darülfünunun Tasfiyesi ve İstanbul Üniversitesi 351

6. Türk Dış Politikası ve Uluslar arası Ortam Karşısında Falih Rıfkı Atay

6.**1**.Karşılıklı Anlaşmalar ve Milletlerarası İşbirliğine Katılım Süreci 353

6.**2.**Londra Konferansı (Dünya İktisat Konferansı) 358

6.**3**.Balkan Antantı ve Sonrasındaki Gelişmeler 359

6.**4**.Montrö Boğazlar Sözleşmesi 363

6.**5**. Sadabat Paktı 365

6.**6**.Türk Fransız İlişkileri ve Hatay Meselesi 366

7. İktisadi Alandaki Gelişmeler ve Falih Rıfkı Atay'ın Değerlendirmeler

7.**1.** Devletçilik Politikası 368

7.**2**. Falih Rıfkı Atay ve Köy Kalkınması 376

7.**3**. İktisat Vekâleti'nde Değişiklik 377

7.**4**. İktisat Vekâleti'ndeki Değişiklikten Sonra Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi 381

ALTINCI BÖLÜM

MİLLİ ŞEF DÖNEMİ'NDE FALİH RIFKI ATAY (1938–1945)

1. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Seçiminden Sonra Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi

1.**1**.Cumhurbaşkanı'nın Muhalefet ile Barış Politikası ve Yeni Kadro Oluşumu 388

1.**2**.CHP'nin Olağanüstü Kurultayı 389

1.**3**. CHP'nin Olağanüstü Kurultayı'ndan Sonraki Gelişmeler 390

1.**4**.CHP'nin V. Kurultayı 394

1.**5**. CHP'nin VI. Kurultayı 396

2. II. Dünya Savaşı İç Politikadaki Etkileri Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi

2.**1**. II. Turancılık 399

3.Falih Rıfkı Atay ve Demokrasi 404

4.Muhalefetin Ortaya Çıkışı ve Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi 409

5.Kültürel Alandaki Gelişmeler Karşısında Falih Rıfkı Atay

5.**1**. Köy ve Köy Enstitüleri 417

5.**2**.Yayın Faaliyetleri 419

6.Türk Dış Politikası ve Uluslar arası ortam Karşısında Falih Rıfkı Atay

6.**1**.Mihver Devletlerinin Savaştaki Üstünlük Dönemi 424

6.**2**.Müttefiklerin Üstünlük Dönemi 444

7 İktisadi Alandaki Gelişmeler ve Falih Rıfkı Atay'ın Değerlendirmeleri

7.**1**.Refik Saydam Hükümeti Dönemi 456

7.**2**.Şükrü Saracoğlu Hükümeti Dönemi 459

7.2.**1**. Varlık Vergisi 459

7.2.**2**.Toprak mahsulleri Vergisi 462

7.2.**3**.Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 462

YEDİNCİ BÖLÜM:
1945–1950 ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE FALİH RIFKI ATAY

1. Muhalefet Karşısında Falih Rıfkı Atay

1.**1**.Demokrat Partinin Kurulması 464

1.**2**.Belediye Seçimleri 467

1.**3**.CHP'nin Olağanüstü Kongresi 471

1.**4**.Milletvekilliği Seçimlerine Doğru 473

1.**5**.Seçimlerden Sonraki Ortam: İktidar ve Muhalefet Arasındaki Tartışmalar 477

1.**6**.DP'nin Birinci Büyük Kongresi 488

1.**7**.12 Temmuz Beyannamesi (1947) 495

1.**8**.12 Temmuz beyannamesi Sonunda Her İki Partide Huzursuzluk 498

1.**9**.CHP'nin VII. Kurultayı 505

1.**10**. Falih Rıfkı Atay'ın Ulus Gazetesi Başyazarlığından Ayrılması 507

2. Kültürel Alandaki Gelişmeler Karşısında Falih Rıfkı Atay

2.**1**.Üniversiteler Kanunu 513

3.Türk Dış Politikası ve Uluslar arası Ortam Karşısında Falih Rıfkı Atay

3.**1**.Savaş Sonrası Dünya ve Türkiye 514

3.**2**.Savaş Sonrası Türk Sovyet İlişkileri 520

3.**3**.Truman Doktrini-Marshall Planı ve Türkiye 525

4. İktisadi Alandaki Gelişmeler ve Falih Rıfkı Atay'ın Değerlendirmeleri

4.**1**.DP'nin iktisadi Yaklaşımı ve Tartışmalar 530

4**.2**.7 Eylül Kararları: İlk Devalüasyon (1946) 532

4.**3.**CHP'nin VII: Kurultayı ve Devletçilik Anlayışında Değişim 534

4.**4**.Truman Doktrini-Marshall Planı ve Türkiye 536

SONUÇ 539

ÖZET 548

ABSTRACT 549

KAYNAKLAR 550

EKLER 573

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları ile Cumhuriyet Tarihi'nin oldukça önemli gelişmelerine yakından tanıklık eden Falih Rıfkı, bir cumhuriyet seçkini olarak ulus devletin inşasında sistemin siyasal ve toplumsal alanda kendini yeniden üretmesi bağlamında etkili bir ideolojik aygıt olan basın üzerinden inşa sürecine etkin bir şekilde katılır.

İktidarın bir uzantısı olarak Falih Rıfkı'nın ele almış olduğumuz dönem içindeki yazıları ve kitaplaşmış eserlerindeki kavram ve söylemlerden hareketle yazarı anlamaya, söylemindeki süreklilik ve kopuşları ortaya koymaya çalıştığımız gibi, aynı zamanda bu çabanın dönem aydınının kavram ve söylem dünyasına da ışık tutuğunu gördük. Bir gazeteci aynı zamanda da milletvekili olan yazar, iktidar basın ilişkisinin de merkezindedir. Bu yakın ve iç içe geçmiş ilişki nedeniyle, Falih Rıfkı'nın özellikle gazete yazıları aynı zamanda iktidarın da görüş ve gelişmeler karşısındaki tavrının temsilcisidir.

Falih Rıfkı'nın ele almış olduğumuz dönem içindeki yazınından hareketle yazarın kavram dünyasına yaptığımız seyahat sonucunda şekillenen doktora çalışmamız yedi ana bölümden oluşmuştur.

İlk bölümde, yazarın aile ve yetiştiği ortam, yakın çevresi ve çocukluk yılları dönemin önemli siyasal ve sosyal gelişmeleri de göz önüne alınarak değerlendirildi. İkinci bölümde, I. Dünya Savaşı etrafında Falih Rıfkı'nın hayatındaki değişiklikler ve savaş karşısındaki tavrı üzerinde durduk. Bu yıllarda bir İttihatçı olan yazarın dönemin iktidarı ile olan ilişkisine dikkat çektik. Üçüncü bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndan yenik bir şekilde ayrılarak İtilaf Devletleriyle Mondros Mütarekesi'ni imzalamasından sonraki ortamın Falih Rıfkı'nın düşünsel dünyası üzerindeki etkisine değindik. Dördüncü bölümde yıkılan bir imparatorluk yerine yeni bir devletin ortaya çıkış sürecinde Falih Rıfkı'nın rolü, etkisi, öncülüğü, bir aydın olarak sürece katkısı üzerinde durduk. Beşinci bölümde Falih Rıfkı'nın da etkisinin ve sistem içindeki yerinin gün geçtikçe kuvvetlendiği artık bir Cumhuriyet seçkini olduğu, İmparatorluktan ulus devlete geçiş sürecini ele aldık. Altıncı bölümde bir dönemin kapanarak yeni bir dönemin başladığı yani Milli Şef dönemindeki siyasal, sosyal ve kültürel gelişmeler karşısında yazarın yaklaşımı,

dönemin kendisi üzerindeki etkisi incelendi. Son bölümümüzde ise çok partili siyasal yaşama geçişte yaşananlar ve Falih Rıfkı'nın süreç içindeki etkinliğini ele aldık.

Konunun belirlenmesinde ve araştırma safhasındaki yardımlarından dolayı hocam Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK'a; öneri ve fikirleriyle tezime daima katkıda bulunan Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI'ya teşekkür ederim.

Çalışmamın hem veri toplama hem de yazım aşamasında vermiş olduğu sonsuz destek için Dr. Cağfer GÜLER'e teşekkürü bir borç bilirim.

Doktora çalışmam süresince tüm sıkıntılarıma ve yorgunluğuma katlanan, akademik desteği ile sürekli yanımda olan eşim Yrd. Doç Dr. İbrahim ŞİRİN'e; tüm sıkıntılarımda asla yanımda olmaktan ve bana destek vermekten vazgeçmeyen ablam Gülay Selçuk ÇELİK'e ve Cantürk SELÇUK'a teşekkür ederim.

Funda Selçuk ŞİRİN

Ankara 2009

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
A-RCM	Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti
Batış	Batış Yılları, Ankara 1963
Bkz./bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DP	Demokrat Parti
Haz.	Hazırlayan
Nu.	Numarası
s	Sayfa
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
T.B.M.M. Arşivi	Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

GİRİŞ

Falih Rıfkı Atay, 1893'de İstanbul'da doğdu. İlk eğitimini Rehber-i Tahsil Rüştiyesi orta eğitimi ise dönemin en ünlü idadilerinden biri olan Mercan İdadisi'nde yaptı. Bu yıllarda Servet-i Fünun ve Tecelli dergilerinde ilk yazılarını kaleme aldı. Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde edebiyat eğitimine başladı. Bir taraftan yazarlık hayatına devam etti.

1913'ten Tanin gazetesi yazar kadrosuna katılan Falih Rıfkı, Balkan Savaşları yıllarında gazetede "Edirne Mektupları" başlığıyla gözlemlerini yayınladı. Bu yıllarda memur olarak, Sadaret Mektubi Kalemi'nde çalışmaya başlayan Falih Rıfkı, kısa süre sonra bu görevinden ayrılarak, Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın Özel Kalem Müdürü oldu. Talat Paşa'nın Bükreş'e yaptığı seyahate katıldı. Bu geziye dair gözlemlerini Tanin gazetesinde yayınladı. I. Dünya Savaşı yıllarında, ihtiyat zabiti olarak Suriye'de Cemal Paşa'nın özel kâtipliğini yaptı. Cemal Paşa, Bahriye Nazırı olunca Falih Rıfkı da Cemal Paşa'nın Özel Kalem Müdür Yardımcısı oldu.

Savaş bittikten sonra bir süreliğine Çarkçı Mektebinde edebiyat öğretmenliği yapan Falih Rıfkı, 20 Eylül 1918'de Ali Naci (Karacan), Kazım Şinasi (Dirik) ile birlikte Akşam gazetesini çıkardı. Mondros Mütarekesi'nden kısa süre sonra İtilaf devletlerinin işgalleri karşısında Milli Mücadele'nin başlamasıyla Akşam gazetesinde mücadeleyi destekleyen yazılar kaleme aldı. Ancak kısa süre sonra Milli Mücadele'yi destekleyen yazıları nedeniyle Harp Divanı'na verildi. Bir süre Bekir Ağa Bölüğü'nde tutuklu kalan Falih Rıfkı, Anadolu'daki askeri hareketin başarılı olması üzerine serbest bırakıldı. İzmir'in işgalden kurtarılmasından kısa süre sonra yakın arkadaşı Yakup Kadri ile birlikte İzmir'e giden Falih Rıfkı, yazılarını yakından takip eden Mustafa Kemal tarafından Ankara'ya çağrıldı.

1923'te İkinci Meclis'e Bolu milletvekili olarak giren Falih Rıfkı, 1927'ye kadar bu şehirden 1927–1950 yılları arasında ise Ankara milletvekili oldu. Zekeriya Sertel ile birlikte Mustafa Kemal'in isteği ile Hâkimiyeti Milliye gazetesini yeniden düzenleyerek çıkaran Falih Rıfkı, 1934'te Ulus olarak adı değiştirilen iktidarın resmi yayın organı olan gazetede başyazarlık yaptı. 1947'de Ulus'taki başyazarlık görevinden ayrılan Falih Rıfkı, Cumhuriyet gazetesinde "Pazar Sohbetleri" köşesinde yazmaya devam etti. 1952'de Bedi Faik Akın ile birlikte Dünya gazetesini çıkaran

Falih Rıfkı, daha sonra kitaplaştıracağı Çankaya isimli hatıralarını ilk defa Dünya gazetesinde yayınladı. İlk günlerden itibaren Kemalizm'in en tutkulu destekçisi olan ve bu prensiplerin halk tarafından benimsenmesi için çaba sarf eden Falih Rıfkı, 1971'de ölünceye kadar bu yöndeki çabasını sürdürdü.[1]

Bu çalışma, yukarıda ana hatlarıyla biyografisini verdiğimiz Falih Rıfkı Atay'ın 1893–1950 yılları arasındaki yaşam dönemini kapsamaktadır. Başlangıçta zaman sınırlandırması yapmadık. Kaynakların toplanması aşamasında tahminimizden fazla yazıyla karşılaştık. Ahmet Mithat gibi kırk beygir gücünde bir yazı makinesi olan Falih Rıfkı, ölünceye kadar durmadan dinlenmeden yazmıştı. Nitekim Falih Rıfkı, 1912'de Tanin, 1918'de Akşam, 1924'ten sonra Hâkimiyeti Milliye ve daha sonraki adıyla Ulus, 1947'de Cumhuriyet, 1951 ve 1952 arasında Yeni İstanbul ve 1952'den sonra da kendisinin çıkarmaya başladığı Dünya gazetesinde sürekli olarak yazdı. Bu gazetelerin dışında, Tecelli, Servet-i Fünun, Şehbal, Yeni Mecmua, Türk Yurdu, Kadro, Ülkü, Yedigün, İstanbul ve Kemalizm gibi dergilerde yoğun olarak, Demiryolları, Varlık ve bazı halkevleri dergilerinde de aralıklarla yazan Falih Rıfkı'nın oldukça hacimli bir makale koleksiyonunu elde ettik. Ayrıca yazarın kitapları ve gezi notları da bu toplama eklenince malzeme olarak bir doktora çalışmasını fazlasıyla aşan arşiv oluştu. Bu oldukça hacimli malzeme karşısında çalışmamızın zaman aralığını 1950 olarak sınırladık. Çalışmamızın sınırlanmış olan zaman aralığında, bu yazarın ilk siyasi yazısının tarihi 1912 ile 1950 düşünüldüğünde yaklaşık 38 yıllık bir dönemi kapsar. Falih Rıfkı'nın yurt dışı ve yurt içi gezileri ile hastalık dışında sürekli olarak her gün yazdığı göz önüne alınırsa malzemenin hacmi konusunda bilgi sahibi oluruz. Örneğin 1930'da Falih Rıfkı, Hâkimiyeti Milliye'de bir yılda yaklaşık olarak 290 başyazı kaleme aldı. Bu devasa yazı karşısında bir doktora tezinin süresi doğal olarak yetmeyecekti. Biz de bu zaman sıkıntısından 1950'li yıllara kadar sınırlandırdık.

Çalışmamızda Falih Rıfkı'nın yazılarını ele almış olduğumuz dönem içinde kronolojik bir sıralama ile analiz ettik. İmparatorluktan ulus devlete geçiş sürecine

[1] Falih Rıfkı Atay, **Batış Yılları**, İstanbul 1963, **İnönü Ansiklopedisi,** Cilt:4, Ankara 1950, s.125 **Gelişim Alfabetik Gençlik Ansiklopedisi**, Cilt: İstanbul 1980, s.300–301, **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi,** Cilt:1, İstanbul 1982, s.152. **Türk Meşhurları Ansiklopedisi,** Cilt:1, İstanbul 1933–1935, s.54, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İstanbul 1991, s.48. **Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi,** Cilt: 1, İstanbul 2001, s.116, **Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi,** Cilt:2, Ankara 2002, s.17.

tanıklık eden Falih Rıfkı'nın iç ve dış politika ile kültürel ve ekonomik gelişmelere dair yazılarından hareketle söylemindeki süreklilik ve kopuşları ortaya koymak için böyle bir metodolojik tercihte bulunduk. Ayrıca yazarın tüm metinleri bir içerik analizinden geçirilerek, hangi kavramların ne sıklıkla kullanıldığını, hangi olayların ne tür kavram ve argümanlarla değerlendirildiğini, iletilmek istenen mesaj veya söylemin nasıl bir yöntemle muhatabına iletildiğini tespit etmeği amaçladık. Falih Rıfkı'nın söylem analizinden hareketle ulus devlet inşasında basınının Osmanlıdan Cumhuriyete uzanan süreklilik içinde stratejik konumunu belirlemeyi amaçladık. Falih Rıfkı'nın polemikleri, bu tartışmalarda hangi kavramları ne amaçla öne çıkarıldığı ortaya konulmaya çalışıldığı gibi, aynı zamanda yazarın yoğun bir şekilde üzerinde durduğu söylem ve kavramların ele almış olduğumuz dönemin gündeminin de ortaya konulması noktasındaki etkinliği tespit edildi. İktidar–basın ilişkisinde iktidarın meşruiyetinde önemli bir aygıt olan gazete ve yazarının aynı zamanda aracı bir rol üstlendiği zaman zaman iktidarı yönlendirdiği bu bağlamda karşılıklı bir ilişkinin olduğu yaklaşımı tezin ana eksenini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, Falih Rıfkı Atay'ın ele almış olduğumuz yıllar arasında yayınlanmış kitapları ile dergi ve gazete yazılarından hareketle yazarın kavram dünyasını ortaya koymayı amaçladık. Bu çaba, beraberinde bir zihniyetin iz düşümünü takip etmemize imkân verdiği gibi, çalışmanın cumhuriyet aydınının kavram dünyasını da analiz etmek noktasında bir basamak olma özelliğine sahip olmasını da sağladı. Ayrıca ulus devletin inşasında, sistemin kendini siyasal ve toplumsal olarak yeniden üretmesi noktasında kitle iletişim araçlarının bu bağlamda da basının önemli bir ideolojik aygıt olarak ne derece etkili olduğunu görme imkânımız oldu. Bir gazete ve gazetecinin ulus devletin inşasında Althusserci bir yaklaşımla ifade edersek, ideoloji kullanarak yani rıza ve onay üreterek inşa sürecine büyük bir katkısı vardır.[2] Falih Rıfkı'nın ele almış olduğumuz dönem içindeki gazete yazılarının özellikle ulus devletin inşası ve bu bağlamda da devletin ideolojisi doğrultusunda siyasal ve toplumsal sistemin üretilmesine azımsanamaz bir katkıda bulundu. Bu tespit beraberinde Falih Rıfkı'nın sıradan bir gazeteci olmaktan çok cumhuriyet ideolojisinin üretilmesi sürecinde olduğu gibi, bunun halka

[2] Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İstanbul 1989, s. 28–30.

benimsetilmesi noktasında da etkili bir aracı özelliğine sahip olduğunu göstermektedir.

Yazarın sadece gazete yazıları değil, ele almış olduğumuz tarihler içindeki gezi notları da bu bağlamda son derece önemli bir yere sahiptir. Devletin resmi görevlisi sıfatıyla katıldığı gezilerinin en temel amacı, Türk modernleşmesi için bir model arayışı olan Falih Rıfkı'nın farklı ülkelere ve rejimlere dair gözlemleri ulus devletin inşa sürecinde etkili olduğu gibi, aynı zamanda cumhuriyetin gözü kulağı olma özelliği de taşır. Pek çok kişi için farklı ülkelere dair bilgilerin kaynağı, Falih Rıfkı'nın gezi yazıları oldu. Türkiye dışındaki dünyayı hem rejim arayışı içindeki devlet yetkililerine tanıtıyor hem debaşka dünyalardaki yaşama ayna tutarak halkı eğitmeyi, medenileştirmeyi amaçlıyordu.

Falih Rıfkı, tam da bu özelliklerinden dolayı bir yerde Gramsci'nin organik aydınının özelliklerini gösterir. Gramsci'ye göre sosyo ekonomik alanı oluşturan altyapı ile politik ve ideolojik öğelerin oluşturduğu üstyapı organik bir bütünlük içinde tarihsel bloğu yaratır. Bu iki yapı arasındaki bağı ise, ilerici sınıf adına konuşan, üreten organik aydınlar sağlar. Organik aydınların rolü ise, kültürel, siyasal ve ekonomik alanda homojen bir özbilinç kazandırmak ve toplum yaratmaktır. Kısacası kültürel ve toplumsal bir birliktelik yaratmaktır.[3] Bu bağlamda iktidar ile organik bir bağı olan Falih Rıfkı'nın iktidarın ideolojisi doğrultusunda ulus devletin inşa sürecindeki en önemli çabalarından biri Türk toplumunun her yönü ile homojen bir toplum olmasını sağlamaktır. İmparatorluktan ulus devlete geçişte, Osmanlı kimliğinden farklı yeni bir Türk kimliğinin oluşturulması sürecinde, türdeş bir toplum yaratılarak bu toplumun muasır medeniyet seviyesine ulaşması Falih Rıfkı için de en temel amaçtır. Yazar, bu sürece basın ve neşriyat faaliyetiyle etkin bir şekilde katılır.

Bu çalışma, Falih Rıfkı Atay'ın 1950'ye kadarki yazınının kronolojik olarak ele alınıp, değişen konjonktür karşısında hangi kavram ve söylemleri kullandığını, değişen konjonktürün kendisi üzerinde etkisi olduğu gibi Falih Rıfkı'nın da konjonktürü belirlenmesi üzerinde etkili olduğunun ortaya konması iddiası ile şimdiye kadar yapılmış olan çalışmalardan ayrı bir yere sahiptir. Falih Rıfkı'nın daha çok yüksek lisans çalışması olarak edebiyat ve Türk dili anabilim dalları tarafından

[3] Antonio Gramsci, **Aydınlar ve Toplum**, İstanbul 198, s.20–33. Ayrıca aynı yazarın **Hapishane Defteri**, İstanbul 1997, s.39–79.

çalışıldığını görmekteyiz. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yapılan iki yüksek lisans çalışmasında yazarın 1922 ve 1923 yılları arasındaki yazılarının transkripsiyonu yapılarak, derinlikli bir tahlilden uzak birer giriş hazırlanmıştır. Hem Kelime Güneş'in, "*Falih Rıfkı Atay'ın Mili Mücadele Yazıları*"[4] hem de Necla Erkartal'ın "*Falih Rıfkı Atay'ın Akşamdaki yazıları (1923)*" [5] başlıklı yüksek lisans çalışmaları aynı özelliklere sahiptir. Her iki çalışmada da Falih Rıfkı'nın Akşam gazetesindeki sadece bir yıllık yazılarının transkripsiyonu yapılarak, yüzeysel bir giriş hazırlanmıştır. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitim Anabilim dalı'nda yapılan yüksek lisans tezinde ise yazarın özellikle Türk dili ve edebiyat ile ilgili yazılarına yer verilmiştir.[6]

Alper Bakacak tarafından Ankara Üniversitesi Türk inkılap Tarihi Enstitüsünde, "*İkinci Dünya Savaşı Döneminde Ulus gazetesinin İç ve Dış politika Değerlendirmeleri"*[7] başlıklı yüksek lisans çalışması ise direkt Falih Rıfkı ile ilgili olmamakla bilirlikte yazarın iç ve dış politika ile ilgi yazılarına yer verir. Ancak bunlar da derinlikli bir incelemeden uzaktır.

Doğrudan Falih Rıfkı Atay ile ilgili ilk tarih tezi Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Tarih Anabilim dalı'nda yapıldı. Davut Ekşi, "*Cumhuriyetin İlk Yıllarında Üç Yazarda (Falih Rıfkı Atay, Reşat Nuri Güntekin Yakup Kadri Karaosmanoğlu) Arap İmajının Tarihi kökenleri ve Türk Dış Politikasına Yansımaları*"[8] başlıklı yüksek lisans çalışmasında Ateş ve Güneş ile Zeytindağı ve bazı gazete yazılarında Arap imajına dair değerlendirmelere yer verir.

---

[4] Kelime Güneş, **Falih Rıfkı Atay'ın Mili Mücadele Yazıları**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 1995. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

[5] Necla Erkartal, **Falih Rıfkı Atay'ın Akşam'daki yazıları (1923)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 1996. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi

[6] Canan Önderışık, Falih Rıfkı Atay'ın **Hâkimiyeti Milliye (Ulus) Gazetesindeki (1924–1952) Yazıları Üzerinde Bir İnceleme**, İzmir 1999. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

[7] Alper Bakacak, **İkinci Dünya Savaşı Döneminde Ulus gazetesinin İç ve Dış politika Değerlendirmeleri**, Ankara Üniversitesi Türk inkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2002. yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

[8] Davut Ekşi, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Üç Yazarda (Falih Rıfkı Atay, Reşat Nuri Güntekin Yakup Kadri Karaosmanoğlu) Arap İmajının Tarihi kökenleri ve Türk Dış Politikasına Yansımaları**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü tarih Anabilim, İstanbul 1999, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

Falih Rıfkı Atay ile ilgili ikinci tarih tezi ise İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde hazırlandı. Serkan Tuna "*Falih Rıfkı Atay'ın Kaleminde Atatürk ve Türk devrimi*"[9] başlıklı yüksek lisans çalışmasında 1923–1938 yılları asında Falih Rıfkı'nın özellikle inkılaplar ve doğrudan Atatürk ile ilgili yazılarına yer vererek hem inkılapların yazılarına ne oranda yansıdığı hem de yazarın Atatürk'ü halka nasıl tanıttığı üzerinde durur.

Doğrudan Falih Rıfkı ile ilgili olmamakla birlikte sık sık yazarın yazılarına kullanılan ilk doktora çalışması İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapıldı. Hürriyet Konyar, "*Türkiye'de tek Parti döneminden Çok Partili Hayata geçişte (1945–1950) Kemalist İdeolojinin Değişimi ve Ulus gazetesi*"[10] başlıklı doktora çalışmasında çok partili hayata geçiş sürecinde iktidarın resmi yayın organı olan Ulus gazetesinde gelişmelerin nasıl değerlendirildiği üzerinde durur. Bu bağlamda Falih Rıfkı'nın da pek çok gazete yazısı ve değerlendirmelerine yer verir. Ancak çalışmanın amacı Falih Rıfkı değil, bütün olarak gazetenin olay karşısındaki tavrıdır.

Doğrudan Falih Rıfkı Atay ile ilgili ilk doktora çalışması ise Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı'nda yapıldı. Tezcan Duru, "*Türkiye'de 1930-1940 Yılları Arasında Seçkinci Söylemin Oluşumu: Falih Rıfkı Atay ve Peyami Safa Karşılaştırmalı Bir Analizi*"[11] başlıklı doktora tezi bir cumhuriyet eliti olarak Falih Rıfkı Atay'ın yazılarında seçkinci söylemin izlerini sürer. Bu çalışma, hem Falih Rıfkı'nın özellikle inşa yıllarında toplumun ve devletin her yönden inşasında hem de sonuçları yönünden çalışmamızla paralellik göstermektedir.

Bu açıklamalardan yola çıkarak, imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde oldukça önemli gelişmelere yakından tanıklı etmiş olan aslında bir yerde cumhuriyet tarihinin de canlı tanığı olarak değerlendirilebilecek olan Falih Rıfkı'nın hak ettiği ilgiyi göremediği ortaya çıkar. Aslında arkasında cumhuriyet tarihine dair oldukça

---

[9] Serkan Tuna, **Falih Rıfkı Atay'ın Kaleminde Atatürk ve Türk Devrimi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2007. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

[10] Hürriyet Konyar, **Türkiye'de tek Parti döneminden Çok Partili Hayata geçişte (1945–1950) Kemalist İdeolojinin Değişimi ve Ulus Gazetesi,** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyasal Bilimler Anabilim Dalı, İstanbul 1993, Yayınlanmış doktora tezi.

[11] Tezcan Durna, **Türkiye'de 1930–1940 Yılları Arasında Seçkinci Söylemin Oluşumu: Falih Rıfkı Atay ve Peyami Safa Karşılaştırmalı Bir Analizi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara 2007. Yayınlanmış doktora tezi.

hacimli bir arşiv bırakan Falih Rıfkı'nın şimdiye kadar daha analitik ve multidisipliner bir yaklaşımla ele alınarak değerlendirilmesi gerekirdi. Oysa yoğunluklu olarak yazılarının transkripsiyonu yapılarak, herhangi bir şekilde merkeze alınmadan üzerinde durulmuştur.

Son yıllarda "Mustafa" filmi ile özellikle de Atatürk dönemi hatıraları Çankaya ile gündeme gelen Falih Rıfkı, belli kesimlerin kendi görüşlerini desteklemek noktasında yine bütünlükten yoksun bir bakış açısıyla bir malzeme olarak değerlendirilmektedir. Falih Rıfkı'nın Atatürk'e özellikle inşa yıllarına dair bazı açıklamaları cımbızlanarak kullanıldı.[12] Yazar dair kullanılan bu açıklamalar Falih Rıfkı tarafından ne zaman, hangi bağlamda yazıldığına dikkat edilmeksizin pek çok kişi tarafından kendi fikirlerini doğrulamak adına kullanmakta, Atatürk'ün ölümüne kadar en yakınındaki insanlardan biri olan Falih Rıfkı, özellikle Atatürk'e ve o yıllara dair anekdotlarıyla ön plana çıkarılmaktadır. Falih Rıfkı gibi dönemin yazınsal elitleri, söylem analizine tabii tutulmadan, monografik ve analitik olarak ele alınmadığı sürece Cumhuriyetin kendini nasıl inşa ettiğini anlamaktan mahrum kalacağız. Cumhuriyetin anlaşılması için unutulan, ihmal edilen Falih Rıfkı gibi dönemin yazar ve çizerinin, siyasetçisinin düşünsel süreklilik ve kopuşlarının dönemin koşulları dikkate alınarak irdelenmesi gerekmektedir.

[12] Bu durum ile ilgili birkaç örnek için bkz., Doğan Hızlan, "*Atatürk ve Millet Aynı Şeydir*", **Hürriye**t, 2 Aralık 2008, Özdemir İnce, "*Falih Rıfkı Atay ya da Tanık Vicdanı*", **Hürriyet** ,20 Aralık 2008, Engin Ardıç, "*Hitlerin Yumuşak ve Tatlı Bakışları*", **Sabah**, 26 Aralık 2008.

BİRİNCİ BÖLÜM
1893–1914 YILLARI ARASINDA FALİH RIFKI ATAY

1.Falih Rıfkı Atay'ın Aile Çevresi ve Çocukluk Yılları

"*Biz ahır zaman kâbusu içinde gözlerimizi açtık*"[1] diyen Falih Rıfkı, Osmanlı İmparatorluğu'nun başta ekonomik ve siyasi olmak üzere pek çok alanda ciddi sıkıntılar yaşadığı, ancak Batı bilgisi ve ilgisinin de belli bir seviyeye ulaştığı bir dönemde, 1893'te İstanbul'da dünyaya geldi.[2] Falih Rıfkı'nın nasıl bir dönemde ve zamanda dünyaya geldiğini anlamak için, O'nun doğduğu yılları her bakımdan etkileyen, ruh dünyası ve düşünsel gelişimine etki eden kendisinden önceki süreci de ana hatlarıyla anlamamız gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu 1699'daki Viyana bozgunundan sonra büyük toprak kayıpları ile karşı karşıya kaldı. Askeri alandaki başarısızlıkları ekonomik alandaki sorunlar takip etmeye başladı. İmparatorluğun güç kaybetmeye başlaması ve askeri alandaki başarısızlıklar üzerine, o güne kadar bir model ve üstün bir kuvvet olarak görülmeyen, ancak özellikle ticari ilişkilerin devam ettiği Batıya, daha doğrusu Batı tekniğine önem verilmeye, ondan yararlanılmaya başlanıldı.

I. Mahmut ve I. Abdülhamit dönemleri, Batıdaki askeri teknik ve kurumlardan ilk örneklerin alındığı yıllar oldu.[3] Bu yöndeki faaliyetler, III. Selim zamanında daha da hızlandı. Ancak ilk dönemlerde askeri alanda başlayan Batı tekniğinden yararlanılması isteği ile başlayan etkileşim süreci, zamanla toplumsal ve siyasal alanlarda da kendini göstermeye başladı. II. Mahmut'un saltanat yılları bu etkileşimin iyiden iyiye hissedilmeye başladığı bir dönem oldu. Nitekim bu yıllarda

---

[1] Falih Rıfkı Atay**, Çankaya**, Cilt: I, Ankara 1961, s.273–274.

[2] Falih Rıfkı Atay'ın gerek Bolu ve Ankara milletvekili olarak seçildiği dönemlerdeki mazbatalarında ve gerekse de kendisinin hazırladığı özgeçmişinde doğum tarihi Rumi 1309 ve Miladi 1893 olarak verilmektedir. **T.B.M.M. Arşivi,** Dosya No: 37539, Sicil No: 463; ayrıca Falih Rıfkı, Ulus gazetesinin 25 Aralık 1943 tarihli nüshasındaki "*50. Yaşım*" başlıklı makalesi de doğum tarihini 1893 olarak göstermektedir. Ali Canip Yöntem de Falih Rıfkı'nın doğum tarihini 1893 olarak vermektedir. Ali Canip Yöntem, **Türk Edebiyatı Antolojisi,** İstanbul 1931, s. 543. Ancak yine Falih Rıfkı hayatta iken hazırlanarak yayınlanan **Türk Meşhurları**, İstanbul 1933–1935; **İnönü Ansiklopedisi**, Cilt:4, Ankara 1950 ve Reşat Ekrem Koçu'nun hazırladığı **İstanbul Ansiklopedisi,** Cilt:3, İstanbul 1960 ise Falih Rıfkı Atay'ın doğum tarihi 1894 olarak verilmektedir. Mustafa Baydar'ın hem biyografi hem de edebiyatçılarla yaptığı röportajlara dayanan eserinde de Falih Rıfkı'nın doğum tarihi 1894 olarak verilmektedir. Mustafa Baydar, **Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar**, İstanbul 1960, s. 35; yine Atay ile yapılan bir röportaj dayanarak kaleme alınan Falih Rıfkı Atay Konuşuyor isimli çalışmada da doğum tarihi 1894 olarak verilmektedir. Baki Süha Edipoğlu, **Falih Rıfkı Atay Konuşuyor**, Ankara 1945, s. 4; Biz Falih Rıfkı Atay'ın doğum tarihi olarak T.B.M.M. Arşivindeki dosyasında bulunan ve bizzat kendisi tarafından kaleme alınan özgeçmişindeki 1893'ü kabul etmekteyiz.

[3] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara 1991, s.36–39.

Batıdan sadece tekniğin alınmasının yeterli olmadığı, başta askeri olmak üzere siyasal ve toplumsal sorunlara çözüm bulmak için geleneksel Osmanlı toplumunun değiştirilmesi gerektiği yönündeki görüşler hızla dile getirildi.[4] Bu bağlamdaki ilk adımlardan biri, 1839'da imzalanan Tanzimat Fermanı oldu. Fermanla birlikte yeni bir dönem de başladı. Artık Batının sadece askeri ve idari yapısı değil, aynı zamanda kültürü de İmparatorlukta yer etmeye başladı.[5] Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da belirttiği gibi, Tanzimat döneminin ilk ideolojisi medeniyetçiliktir. Nitekim bir süre sonra ortaya çıkacak olan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi bütün fikir akımlarının temelinde bu yaklaşım yatar. Bu dönemdeki yeni kurumlar Batılılaşma bağlamındaki gelişmelerin tetikleyicisi oldu. Özellikle Tercüme Odası Tanpınar'ın da belirttiği gibi, sadece Tanzimat devrinin önde gelen insanlarının yetiştirilmesinde etkili olmakla kalmamış, aynı zamanda yeni bir dünya görüşü ve siyasi anlayışın gelişmesine de ön ayak olmuştu.[6]

Tanzimat ile birlikte pek çok yeni kavram, Türk düşünce dünyasına girdi. Terakki, ulum, fünun, kanun ve nizam bunlardan sadece bir kaçıdır. Ancak özellikle yukarıda belirttiğimiz medeniyet kavramı ve dönem içinde sürekli olarak bu kavramla birlikte düşünülecek ve aralarında güçlü bir bağ kurulan terakki kavramı son derece belirleyici oldu. Medeniyet ve terakki ile birlikte bilgi ve bilim kavramı arasında da güçlü bir bağ kurulur. Avrupa medeniyetinin sebebi bu iki kavrama bağlanarak izah edildi.[7] Bu kavramlar, sadece Tanzimat kuşağı değil, sonraki kuşaklar üzerinde de etkili oldu. Nitekim hem medeniyet ve terakki hem de bilgi ve bilim kavramları Falih Rıfkı'nın da düşünce dünyası içinde önemli bir yer işgal eder. İlerleyen bölümlerde görüleceği gibi Falih Rıfkı için de Batı medeniyetinin temeli bilgi ve bilim yani akıldır.

Tanzimat döneminde eğitim alanında da önemli adımlar atıldı. II. Mahmut döneminde temelleri atılan pek çok eğitim kurumu, bu yıllarda daha da genişletildi ve geliştirildi. Temelleri bu yıllarda atılan, II. Abdülhamit döneminde daha da

---

[4] Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul 1978, s.165–168; Stanfor J. Shaw-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorlu ve Modern Türkiye**, Cilt: II İstanbul 1983, s.79.
[5] Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İstanbul 2000, s. 9–17.
[6] Ahmet Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi,** İstanbul 1988, s.143–145.
[7] Gökhan Çetinsaya, "*Kalemiye'den Mülkiye'ye Tanzimat Zihniyeti*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi,** Cilt: I, İstanbul 2004, s.54–71.

geliştiren eğitim kurumları, Falih Rıfkı'nın zihinsel gelişimi üzerinde etkili olduğu gibi, İmparatorluğun siyasal ve kültürel yaşamında doğrudan bir etki yarattı.

Tanzimat'la birlikte daha süratli bir şekilde gelişmeye başlayan Batılılaşma süreci, hayat tarzında değişmelere neden olduğu gibi, zamanla hareketin etrafında Ali ve Fuat Paşaların başını çektiği, bir siyasal seçkinler grubunu da oluşturdu. Ancak Tanzimat Batılılaşması, kısa süre içinde başını Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın başını çektiği yine bir seçkinler grubu etrafında kendi karşıtlarını da üretti.[8] Yeni Osmanlılar, Tanzimatçıları yüzeysel Batıcılıkla, Batının ruhunu oluşturan hürriyetçi ve parlamenter eğilimleri anlamamakla suçluyorlardı. Şerif Mardin, Yeni Osmanlıların temel özelliklerinin, "*Tanzimat'ın amaçlarını geliştiren ikinci kuşak Tanzimatçılar*" olduğunu söyler.[9] Yeni Osmanlılar, başta Tasvir-i Efkar'da Şinasi, İbret gazetesinde de Namık Kemal olmak üzere ateşli yazıları ile genç kuşak üzerinde etkili olmaya başladı. Ancak bir müddet sonra hareketin liderlerinin yurt dışına kaçmak zorunda kalmasıyla Yeni Osmanlılar, İmparatorlukta meşruti bir idarenin kurulması ve Kanun-i Esasi'nin ilanını sağlamak amacıyla görüşlerini Londra'da çıkardıkları Muhbir gazetesinde dile getirmeye başladılar.[10]

Yeni Osmanlılar hareketi içinde yer alan Şinasi, özellikle basın üzerinden bir kamuoyu (Efkâr-ı Umumiye) yaratarak halkı aydınlatmak noktasındaki yeni bir yaklaşım ile kendisinden sonraki kuşak üzerinde de etkili oldu. Şinasi, Batı medeniyetinin temelinin aklı ve kanuna dayandığını düşünüyor, kullandığı sade dil ile bu görüşlerini halka anlatıyordu. Şinasi'nin nesirde tercih ettiği sade dil, O'nun ve görüşlerinin halk tarafından ilgi ile karşılanmasını sağlıyordu.[11] Şinasi halkın kendini ilgilendiren meselelerde bilgi sahibi olmasını, belli konularda hassasiyet geliştirmesini arzulamaktaydı. Şinasi, halkı daha çok aydınlatmak için gazetesini bir okul gibi kullanmakta, halkı aydınlatacağını düşündüğü pek çok kitap tefrika etmekteydi. Şinasi, bu farklı ve yeni yaklaşımı ile kendi kuşağı üzerinde olduğu gibi, kendinden sonraki kuşak üzerinde de etkili olacaktı. Nitekim Falih Rıfkı da bu

[8] Şükrü Hanioğlu, "*Batıcılık*", **Tazimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul 1983, Cilt: 1, s.1382–1388.
[9] Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğu**, İstanbul 1996, s.19–27.
[10] Mardin, a.g.e., s.34-37;Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul 1999, s.41–63.
[11] Tanpınar, 1856 ile 1865 yılları arasında imparatorluktaki fikir ve sanat hayatında etkili olan Ahmet Cevdet, Mehmet Münif ve İbrahim Şinasi Efendiler son derece etkili olduklarını belirtir ve özellikle nesirin Şinasi ile birlikte başladığını söyler. Tanpınar, a.g.e., s.159-215; Mardin, a.g.e., s. 283-291.

geleneğin bir temsilcisi olacak, hem Tanin muhabiri olduğu hem de Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminde sistemin kendini yeniden üretmesi bağlamında bir ideolojik aygıt olarak gazeteyi etkili bir araç olarak kullanacaktı.

Ahmet Hamdi Tanpınar, özellikle "*umuma hizmetin*" Şinasi'nin önemli ve dönemin diğer aydınlarından farklı bir yanı olduğunu belirtir. Zamanla Şinasi etrafında Namık Kemal, Ahmet Mithat, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit gibi Falih Rıfkı'nın yetiştiği kuşak üzerinde etkili olacak dönemin pek çok önemli ismi toplandı. Tanpınar'ın "*Yeni Nesil*" olarak ifade ettiği; Şinasi, Münif Paşa ve Namık Kemal'in düşünsel gelişimi üzerinde etkili olduğu bu kuşak, yabancı dil bilen, Batı kültürünü yakından takip eden, matbaanın etkisiyle daha fazla kitap okuma imkânı elde edebilme gibi özelliklere sahipti.[12] Yeni kuşağın düşünsel gelişimi üzerinde basının azımsanamaz bir katkısı oldu. Özellikle 1861 ile 1873 yılları arasındaki yenileşme hareketlerinde gazetenin son derece önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Şinasi ve Namık Kemal'in gazeteyi bir "*okul*" olarak ele alan farklı yaklaşımları, genç kuşağın gelişimi üzerinde olduğu gibi, medeniyet, terakki, bilim gibi kavramlar aracılığıyla yeni görüşlerin yaygınlaşmasını sağladı.[13]

II. Abdülhamit tahta geçtikten bir müddet sonra, başta Yeni Osmanlıların muhalefeti olmak üzere yoğunlaşan baskı karşısında 1876'da Kanuni Esasi'yi kabul ederek meclisi açtı. Yeni Osmanlıların Meşruti idare özlemi de böylece sona ermiş oldu. Ancak kısa süre sonra II. Abdülhamit, Osmanlı-Rus Savaşı'nı gerekçe göstererek meclisi kapattı. Bu ortamda yeniden gündeme gelen muhalefet ise, son derece sıkı bir kontrol altında tutulmaya başlandı. Ancak genç kuşak tüm yasaklamalara rağmen Namık Kemal ve Şinasi gibi önde gelen Yeni Osmanlıların yazılarını okumaya devam ettiği gibi, özellikle Batı tarzında eğitim veren okullardaki gençler, yabancı dil bilmenin avantajı ile de pek çok Batılı kaynağı takip edebiliyordu. Gençlerin özellikle yasak olan yayınlara ulaşmalarında, İmparatorluktaki azınlık postanelerinin azımsanmaz bir katkısı vardı.[14] Muhalefet her ne kadar baskı altında tutulsa da İstanbul'daki hayat tarzında Batılılaşma bağlamında önemli değişimlerin önüne geçilemiyordu. Önce saray ve ona yakın çevrelerde

[12] Tanpınar, a.g.e., s.215-220.
[13] Tanpınar, a.g.e., s.249-250.
[14] Hüseyin Cahit Yalçın, **Edebi Hatıralar**, İstanbul 1975, s.61; Mithat Şükrü Bleda, **İmparatorluğun Çöküşü**, İstanbul 1979, s.13–20

başlayan Batılılaşma hareketi, zamanla halk arasında da etkisini gösterdi. Tanpınar'ın belirttiği gibi özelikle Beyoğlu gibi azınlıkların yoğun olarak yaşadığı semtlerdeki temaslar sonunda, taklit ve moda sayesinde bazı "*ecnebi adetleri*" [15] halk arasında yayılmaya başladı. Özellikle gazete ilanları, Avrupa modasının İmparatorlukta takip edilmesi ve yaygınlaşmasında etkili olmaktaydı.

II. Abdülhamit döneminin yoğun baskısına rağmen muhalefet yurt içinde gizli olarak yeniden şekillenmeye başladı. Özelikle, Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye'de gizli gizli takip edilen Namık Kemal, Ziya Paşa gibi Yeni Osmanlıların yayınları muhalefeti beslemekteydi. 1889'da bazı Tıbbiyeli öğrenciler bir araya gelerek İttihadı Osmanî örgütünü kurdular. Bu örgüt, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temeli idi. İbrahim Temo, İshak Sükuti, Hüseyinzâde Ali, Ubeydullah Efendi, Abdullah Cevdet tarafından kurulan cemiyete zamanla farklı okuldan öğrenciler de katıldı.[16] Ancak bu örgütlenme saray tarafından fark edilince dağıtılacak ve pek çok üyesi tekrar yurt dışına çıkmak zorunda kalacaktı. Yurt dışına çıkan cemiyet üyeleri, Paris'te Ahmet Rıza'nın Terakki ve İttihat Cemiyet'inin yayın organı olarak çıkardığı, Meşveret gazetesi etrafında toplanmaya başladılar. II. Abdülhamit istibdadına karşı, hem yurt içi hem de yurt dışında muhalefetin hareketli günler yaşanmasına, Batılılaşma bağlamında toplumsal ve siyasal alanda önemli gelişmeler olmasına rağmen, İmparatorluğun siyasal ve ekonomik alandaki sıkıntıları devam ettiği gibi toprak kayıpları da önlenemiyordu.

Kendi ifadesi ile de belirttiği gibi Falih Rıfkı, böyle bir "*ahir zaman kâbusu*" içinde gözlerini dünyaya açar. Falih Rıfkı, Türk bir baba ile Çerkez bir annenin çocuğudur. Zengin bir köy ağası olan ancak İstanbul'a yerleşmeye karar verdikten sonra ekonomik durumu bozulan Falih Rıfkı'nın babası Hoca Hilmi Efendi, İstanbul'da Kafkaslardan gelen Çerkez bir ailenin kızı Huriye Cemile Hanım ile evlenir ve üç çocuk sahibi olur. Orta halli bir ailenin ortanca çocuğu olan Falih Rıfkı, çocukluğunu hem anne hem de babasının sıla özlemleri içinde ve daha çok annesinin etkisi altında geçirdi.[17] Mahallelerindeki Sıbyan mektebinde diğer yaşıtları gibi mektep merasimi ve duasını yaparak[18] ilk eğitimine başlayan Falih Rıfkı, okuldaki

[15] Tanpınar, a.g.e., s.131.
[16] İbrahim TEMO, **İttihat ve Terakki Anıları,** İstanbul 1987, s. 14–17.
[17] Falih Rıfkı Atay, **Eski Saat,** Ankara 1998, s. 44–47.
[18] Sıbyan mekteplerindeki merasimlerle ilgili olarak bkz., **Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle Sıbyan Mektepleri**, Yay. Haz. İsmail Kara ve Ali Birinci, Ankara 2005, s. 23–41.

ortamdan rahatız olması nedeniyle ailesi tarafından, bir kadın öğretmen ve zenci bir kalfa tarafından idare edilen yeni bir okula kaydedilir. Bu okulda diğer Sıbyan Mektepleri'nde olduğu gibi Kuran-ı Kerim, Tecvid, İlmihal, Tarih-i Osmani, Coğrafya-yı Osmani, Hüsn-i Hat gibi dersler alan[19] Falih Rıfkı, İlkokulu bitirdikten sonra Kovacılardaki Rehber-i Tahsil Rüştiyesi'ne devam eder. Falih Rıfkı, burada genelde ezbere dayanan Arapça, Farsça ve Fransızca gibi dersler alır. Ancak O'nun ilgisini en çok çeken ders tarihtir. Bu durum üzerinde tarih hocası Hayri Bey ve onun öğrencilerine gizli gizli okuduğu Mizancı Murat'ın Umumi Tarih kitabından seçtiği yazılar etkili olur. Ancak öğrendikleri tarihin genelde padişahlara övgü nedeniyle yazıldığının da farkında olan Falih Rıfkı'nın tarihe olan bu ilgisi, daha sonraki yıllarda artarak devam edecekti. Falih Rıfkı'nın rüştiyedeki hocalarının büyük bir kısmı muhafazakâr kendi ifadesi ile "*sarıklı tiplerden*"[20] oluşur. Rüştiyenin müdürü ise aynı zamanda Hariciye Nezareti'nde memur olarak görev yapan Kenan Bey'dir.

Falih Rıfkı'nın çocukluk yılları II. Abdülhamit döneminin de sıkı denetim yıllarıdır. Yazar, yıllar sonra çeşitli gazetelerdeki yazılarını bir araya getirerek yayınladığı kitabında bu ortamı gayet etkileyici bir şekilde dile getirir:

"*Çocukken Padişah ve şehzade yüzü görmemiştik. Sokağa çıkmak değil, resimleri bile yasaktı. Akşama doğru ilkokulun bahçesinde toplanıp hep bir ağızdan, Padişahım çok yaşa diye bağırırdık. Cülus günleri de Sultan Hamid'in alafrangamsı marşını söylerdik: 'Ey Veliyyun-nimet-i alem-ü şehenşah-ı cihan….' Padişahımızın gerçekte Beyoğlu caddesindeki Yunan uyruklu bakkala hükmü geçmez, fakat marşta gene de cihan Şehenşah idi. Edebiyat yasak olduğu için şiiri ve nesiri cülus günleri padişah övgülerinde görürdük.*"[21] Padişahın resminin, hatta oturduğu Yıldız Tepesi'nin adının anılmasının dahi yasak olduğunu böylesi bir dönemde, nüfus kayıtlarındaki "*Hamid*" isimleri "*Hâmit*" olarak değiştirilmektedir. Nitekim Falih Rıfkı'nın ismi "*Reşad*" olan kardeşinin nüfustaki kayıtları, ismin veliahdın adı olması sebebiyle "*Neşet*" olarak değiştirilir.[22] Pek çok Osmanlı ailesi gibi, Falih Rıfkı'nın ailesi de dönemdeki baskıdan nasibini aldı. Yazarın, aile arasında II. Abdülhamit'ten nasıl bahsedildiğine dair yazdıkları, kanaatimizce o günkü pek çok Osmanlı ailesindeki durum için de iyi bir örnek niteliğindedir:

[19] A.g.e., s. 16.
[20] Falih Rıfkı Atay, **Batış Yılları**, Ankara, İstanbul 1963, s.8-10; Edipoğlu,, a.g.e., s.4.
[21] Falih Rıfkı Atay, **Kurtuluş,** İstanbul 2000, s.74.
[22] Atay, Batış, s.5.

"İkide bir büyüklerimizin bir Hasan Ağa' dan yanıp yakıldıkların dinlerdik. Kimdi bu Hasan ağa? Sormak da olmazdı. Neden sonra anladığıma göre Hasan ağa bizimkilerin ve dostlarının çevrisinde padişahın rumuzu idi. Hiç kimse ondan, daha doğrusu onu kötü yola götüren yanındakilerden hoşnut değildi."[23] Bu alıntıdan da anlaşıldığı gibi Falih Rıfkı'nın ailesi yaşananlara ve II. Abdülhamit yönetimine tepkilidir. Ancak bu tepki, sadece aile ve yakın çevre arasında güvenli olduğu düşünülen ortamlarda dile getirilmektedir. Falih Rıfkı'nın II. Abdülhamit dönemi istibdadına tepkili olmasında ve ilerleyen yıllarda İttihatçılara yakınlaşmasında yaşananlardan duyulan rahatsızlığın dile getirildiği bu aile ortamı da etkili olur.[24] Ancak pek çok Osmanlı ailesinde olduğu gibi, yaşanan olumsuzluktan Allahın yeryüzündeki gölgesi olan padişah değil, onun çevresindeki "basiretsiz" insanlar sorumlu tutulur.

Falih Rıfkı'nın rüştiye yılları İmparatorluğun sıkıntılı bir dönemine tesadüf eder. Ekonomik sıkıntılar hat safhada iken II. Abdülhamit'in muhalefete karşı sıkı denetimi de devam ediyordu. Bu tarihlerde yurt dışında yoğunlaşan muhalefet ise, farklı gruplar altında bölünmüş bir halde idi. Bu duruma son vermek amacıyla 1902'de Paris'te I. Jön Türk Kongresi yapıldı. Ancak kongreden bölünmüşlüğü ortadan kaldıracak bir sonuç elde edilemedi. 1907'deki ikinci kongrede de tüm çabalara rağmen Ahmet Rıza'nın Terakki ve İttihat Cemiyeti ile, Prens Sabahattin'in Teşebbüs-i Şahsi ve Ademi Merkeziyetçi Cemiyeti arasında ikiye bölünmüşlük ortadan kaldırılamadı.[25] Paris'te bu gelişmeler yaşanırken, Selanik'te de daha çok paramiliter bir özellik gösteren başka bir oluşum gündeme gelmekteydi. 1906'da Talat Paşa tarafından kurulan, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Selanik'teki örgütlenmenin merkezi konumundaydı. Kısa bir süre sonra da Paris'teki Jön Türk grubu, Selanik'le temasa geçerek oluşturulacak yeni cemiyetin adının İttihat ve Terakki olmasını, Paris'in cemiyetin dış, Selanik'in de iç merkez olmasını teklif etti. Böylece Paris grubu, Selanik'teki gruba tabi olacak ve bu tarihten sonra harekete Selanik grubu damgasını vuracaktı.[26]

---

[23] Atay, a.g.e., s.6.
[24] Atay, a.g.e., s.8.
[25] Temo, a.g.e., s. 170-172.
[26] Bleda, a.g.e., s.20-32, Suavi Aydın, "*İki İttihat Terakki: İki Ayrı Zihniyeti İki Ayrı Siyaset"* **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt: I, İstanbul 2001, s.126.

Selanik'te ilerleyen yıllarda İmparatorluğun olduğu gibi, Falih Rıfkı'nın da yaşamında önemli bir yere sahip olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temelleri atılırken, Rusya ile Japonya arasında 1905'de başlayan savaş da en az cemiyetin kurulması kadar Falih Rıfkı'nın yaşamında önemli bir yere sahip oldu. Rüştiyede son sınıf öğrencisi olan Falih Rıfkı, 1905 Rus-Japon savaşının sonucu ile "*çocukluktan oldukça erken bir dönemde uyandığını*" belirtir. Savaş, sadece Falih Rıfkı için bir uyanış değil, aynı zamanda Batılılaşma bağlamında, Batıdan hangi oranda ve nasıl yararlanılması gerektiği yönündeki farklı görüşler için de bir çıkış noktası oldu. Savaşı güçlü Rusya karşısında Japonya'nın kazanması, Batılılaşma süreci ile ilgili tartışmalarda, geleneksel değerlerin korunarak da Batı medeniyetinden yararlanılabileceği ve batılılaşılabileceği yönündeki görüşlerin daha güçlü bir şekilde gündeme gelmesini sağladı. Nitekim savaşın Falih Rıfkı için bir uyanışı ifade etmesi, Doğulu bir toplumun da Batılılaşarak, teknik ve bilime sahip olarak güçlü bir İmparatorluğu dahi yenebileceğini göstermesinden kaynaklanmaktaydı. Savaşa bu derece anlam yüklenmesinde, özellikle toprak kayıplarının önüne geçilememesi, askeri alanda istenilen, özlenilen sonuçların elde edilememiş olmasının yarattığı psikolojik durum da etkiliydi. Türk aydının Japon modernleşmesi karşısında duyduğu bu ilgi, ilerleyen yıllarda Falih Rıfkı'nın da gündeminde olur.[27]

1905 Rus-Japon savaşının kişisel tarihi içinde bir "uyanışı" ifade ettiğini belirten Falih Rıfkı, o güne kadar İmparatorluğun en büyük düşmanı olarak gördükleri Rusların, hiç kimsenin tahmin etmediği bir şekilde Japonlar tarafından yenilmesi üzerine bir şaşkınlık yaşadığı gibi, büyük bir sevinç de duydu. Falih Rıfkı, savaşın seyrini yabancı gazetelerden özellikle de Paris'ten gelen Fransızca gazetelerden de takip etmekteydi. Savaşın henüz yeni toparlanmaya başlayan ve batılılaşma macerasının başında olan Japonların Ruslar karşısında başarılı olması pek çok genç gibi, Falih Rıfkı içinde "*ön yargıları*"[28] yıkan bir gelişme oldu.

[27] Falih Rıfkı, daha sonraki yıllarda Türk modernleşmesi ile Japon modernleşmesini karşılaştırarak Japonların modernleşme konusundaki başarısının nedenini Çin medresesinin etkinliğini kırmak taassubun önüne geçmek, toplumdaki ikiliğe son vermek olarak belirtir. Yazar, konu ile ilgili değerlendirmelerinde Japonların geleneksel değerlerini korumalarından daha ziyade özellikle "*medrese ve taassuba"* karşı verdikleri mücadelenin Japon modernleşmesinin kilit noktası olduğunu vurgulayarak ancak bu yönden Türk modernleşmesi için örnek olarak gösterir. Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Cilt: II, Ankara 1961, s. 343; Falih Rıfkı Atay, **Çile**, İstanbul 1955, s. 43–44; Atay, Kurtuluş, s.10.

[28] Atay, Batış, s.9.

Rüştiyedeki eğitimi boyunca "*din ve milliyetin aynı şey olduğunu*" öğrenen Falih Rıfkı, bu yıllarda kendisini "*İslam ümmetinden ve Osmanlı*" olarak tanımlar. Bir imparatorluk çocuğu olan, farklı etnik kimlik ve dini inanışa sahip insanlarla bir arada yaşayan Falih Rıfkı, Balkan Savaşları'na kadar kendini Osmanlı kimliği içinde değerlendirir.[29] Yazar, ilk defa olarak kendisini, ancak Balkanlardaki savaş yıllarında Türk kimliği içinde ifade eder. Falih Rıfkı, o tarihe kadar pek çok kişi gibi, kendisi ve ailesi için de Türk kelimesinin "*kaba ve yabani*" [30] anlamına geldiğini yazar.

Rüştiyeyi bitiren Falih Rıfkı, dönemin en seçkin okullarından biri olan ve müdürlüğünü Hüseyin Cahit (Yalçın)'ın yaptığı Mercan İdadi'sine başladı. İdadi öğrencisi Falih Rıfkı, evlerinin üst katında bulunan abisinin kütüphanesinden gizlice başta Servet-i Fünun dergisi olmak üzere pek çok dergi ile yasaklı yayını okudu:

"*Beyazıt'taki Sahaflar çarşısında Azerbaycanlı Türklerin dükkânlarına dadanmıştık. Namık Kemal'in Abdülhak Hamid'in kitaplarını alıp sökmeğe uğraşırdık. Namık Kemal'in Rüya'sını el yazımla kopya etmiştim. Bir hürriyettir, bir istibdattır, şiirde ve nesirde bahisleri geçerdi ama doğrusu ne olduklarının pek farkında değildik. Sırf yasak olduğu için Tevfik Fikret'in Sis ve Tarih'ini ezberlemiştik. İdadi'nin beylik kitaplarını bir yana bırakmıştık. Olanca boş vaktimizi yasaklara vermiştik. Devrin tuhaflıkları ile alay etmeği öğrenmiştik*." İdadi öğrencisi Falih Rıfkı, çok bilinçli olmamakla birlikte dönem gençliği üzerinde etkili olan Namık Kemal, Ziya Paşa, Abdülhak Hamit ve Tevfik Fikret'in yazılarını okur. Çevresindeki pek çok arkadaşı gibi, Falih Rıfkı da yasaklı yayınları okumaktaydı. Aslında O'nu bu tarz yayınları okumaya sevk eden biraz da dönemin "*yasaklı yayınları okuma modasıdır.*" Falih Rıfkı'nın bu yıllarda bıkmadan okuduğu, gazete yazılarını yakından takip ettiği bir kişi de okul müdürü Hüseyin Cahit'tir. "*Müdürümüz Rahmetli Hüseyin Cahit idi. Servet-i Fünun'da yazılarını ve polemiklerini anlamadan okuduğum Yasak Adam odasından pek az çıktığı için yüzünü görmeğe fırsat arardım. İyi giyinişli, yakışıklı ve ciddi bir efendi idi."* [31]

Falih Rıfkı, idadideki derslerine devam ederken aynı zamanda Servet-i Fünun'da yazan Hüseyin Cahit ile İkdam gazetesi Paris muhabiri Ali Kemal arasındaki tartışmalar ile edebiyat dünyasından da Muallim Naci ile Recaizade

[29] Ayrıntılı bilgi için bkz. Taner Timur, **Osmanlı Kimliği**, İstanbul 1996, s.27.
[30] Atay, a.g..e., s.5.
[31] Atay, a.g.e., s.11-12; Atay, Kurtuluş, s. 39.

Mahmut Ekrem'in Edebiyat-ı Cedide'ye dair tartışmalarını ilgiyle takip eder. Arkadaşlarıyla gruplar kurarak bu tartışmaları kendi aralarında da devam ettirirler. II. Abdülhamit döneminin baskıcı yönetimi nedeniyle edebiyat yasak olduğu için genç kuşak edebiyatla ilgili tüm uğraşılarını gizli olarak yapmaktaydı:

"*O vakitler dergilerde ve gazetelerde edebiyatın adı bile yok. Okuduklarımız konuştuklarımız hep yasak. Yılda bir iki defa, Padişahın cülusu veya doğum günlerinde çıkan kuru medhiyelerden ve okuma kitaplarındaki nazımlardan başka vezinli yazı da öyle. Umumi Tarih'de Fransız Büyük İhtilali öğretilmez. Ama biz hepsini gizli gizli okuyoruz. Yaşımız bu okuyuşları bir felsefeye, bir sonuca bir davranışa bağlatıcı olmaktan uzak.*" [32] Daha idadi yıllarında edebiyatla ilgilenmeye başlayan Falih Rıfkı, küçük manzumeler ve nesirler kaleme alır. Bu ilk denemelerinde yazar, her ne kadar Servet-i Fünun edebiyatını yakından takip etse de divan edebiyatına daha yakın bir uslup tercih ederek, oldukça ağdalı bir dil kullanır. Nitekim Faik Sabri'nin çıkardığı "Çocuklara Mahsus" gazeteye yolladığı ve 1907 tarihli fakat yayınlanmayan ilk yazısı da bu dil özelliğine sahipti. Ancak zamanla Cenap Şahabettin, Halit Ziya ve Ahmet Haşim'in Servet-i Fünun'daki yazılarını yakından takip eden, böylece Tanzimat edebiyatına bir tepki olarak ortaya çıkan Edebiyat-ı Cedide'nin[33] etkisinde kalan Falih Rıfkı, daha sade bir dille yazmaya başladı. Bir üst sınıftan arkadaşı Orhan Seyfi (Orhon) ile hem yeni edebiyat ve Tevfik Fikret'in şiirleri üzerinden tartışmalarda bulunur hem de arkadaşının bu edebiyat anlayışı ile yazılan "İğne" isimli şiirini okur.[34] Falih Rıfkı'nın idadi yıllarındaki edebiyat merakı üzerinde, hem Servet-i Fünun hem de Fecr-i Ati edebiyat akımları içinde yer almış olan edebiyat hocası Celal Sahir (Erozan)'ın etkisi büyüktür.

Falih Rıfkı, tüm çocukluk ve ilk gençlik yıllarını geleneksel bir Müslüman olan "*eski dini eserler, Kuran ve tefsirlerinden*" başka kitaplarla ilgilenmeyen babası ile yeni ve yasaklı yayınlara meraklı, yazarında kütüphanesinden yararlandığı, yeniliklere açık ve "*Osmanlıcı*" genç bir zabit olan abisi arasında geçirir. [35] Aslında Falih Rıfkı'nın yetiştiği bu aile ortamı, o yıllarda Osmanlı toplumunun içinde

[32] Atay, a.g..e., s.26.
[33] Ayrıntılı bilgi için bkz., Agah Sırrı Levent, **Türk Edebiyat Tarihi**, Cilt:I, Ankara 1973, s.20-35;Hasan Akay, **Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Yeni Fikirler**, İstanbul 1998,s.11-29.
[34] Edipoğlu, a.g.e., s.5.
[35] Edipoğlu, a.g.e., s.5.

bulunduğu duruma da iyi bir örnek teşkil eder. Tanzimat ile birlikte başlayan batılılaşma hareketlerinin siyasal ve toplumsal hayata etki etmesi, ikili bir yaşam tarzını da beraberinde getirdi. Hemen hemen her alanda bu ikili yapı etkili olmaktaydı. Bir yandan modern eğitim kurumlarının temelleri atılırken, diğer yandan geleneksel eğitim kurumları da varlıklarını devam ettirmekteydi. Artık geleneksel yaşam tarzı ile modern yaşam tarzları bir arada varlık gösteriyordu. Bu eski ile yeni arasında kalma durumu doğal olarak Falih Rıfkı'nın ailesinde ve yakın çevresinde de yaşanıyordu. Falih Rıfkı'nın babası geleneksel eğitim almış ve bunlar tarafından şekillenmiş bir hayatı yaşamaktaydı. Abisi ise modern eğitim veren okullarda eğitim görmüş ve yenilikçi fikirlere daha açık olarak yetişmişti. Dolayısıyla o yıllardaki pek çok Osmanlı ailesinde yaşanan durum Falih Rıfkı'nın evinde de yaşanmaktadır. Ancak yazar, eski ile yeninin bir arada bulunduğu bu ortamda yeniden yana bir tercih yaparak abisinin yolunda ilerler. Babasından daha çok abisi Falih Rıfkı'nın gelişimi üzerinde etkili oldu.

İmparatorluğun içinde bulunduğu durum pek çok Osmanlı ailesinde olduğu gibi Falih Rıfkı'nın ailesi için de endişe vericidir. Özellikle toprak kayıpları, karşısında İmparatorluğun geleceği konusunda herkesi tedirgin etmekteydi. Bu yıllarda devlette ve toplumda bir "*göçme"* halinin hâkim olduğunu belirten Falih Rıfkı, Bosna Hersek, Girit, Mısır gibi bölgelerin İmparatorluğa "*pamuk ipliği ile bağlı*" olması ve her an kaybedilme tehlikesi ile yüz yüze olduklarının farkındadır. Ancak halk, bu kayıplar dışında ekonomik alandaki gidişattan da fazlasıyla rahatızdır. Bu ilk gençlik yıllarında Müslümanların içinde bulunduğu ekonomik durumu çarpıcı bir şekilde dile getiren Falih Rıfkı,

"*Türkler ya sadakaya benzer aylıkları iki üç ayda bir çıkan fakir memurlardı yahut aylık alamadıkları için, her sabah evlerine rütbelerine göre bir çiftten sekiz on çifte kadar tayin ekmeği bırakılan askerlerdir. Yahut Müslüman iltizamcılarla Hıristiyan tefecilerin elinde aç çıplak rençperdirler. Bir avuç saray prensi ile Babıâli vezirleri müstesna, Türkler, en iyi gelir kaynaklarını sömüren Düyun-u Umumiyenin "haczi" ile ecnebilerle Hıristiyanlar imtiyazlandıran kapitülasyonların "haczi" altında bitkin bir devletin fellahları, paryalarıdır…"*[36] açıklamalarıyla Müslümanların ekonomik durumuna ışık tutar.

[36] Falih Rıfkı Atay, **Niçin Kurtulmamak**?, Ankara 1953, s. 39-40.

Falih Rıfkı'nın bu yıllarda dikkatini çeken ve hatıralarında da ayrıntılı bir şekilde üzerinde durduğu konulardan biri, İstanbul'un ikili yaşam tarzıdır. Çocukluğunun İstanbul'unun "*Hıristiyan ve Müslüman semtleri*" olmak üzere adeta ikiye ayrıldığını söyleyen Falih Rıfkı, Gayrimüslimlerin, özellikle kapitülasyonlar sayesinde elde ettikleri ayrıcalıklar nedeniyle ekonomik durumlarının gayet iyi olduğunu, Kapalıçarşı'daki pek çok büyük dükkânın onlara ait olduğunu ve Batılı devletlerin sermaye desteğiyle ticaretle uğraştıklarını belirtir. Her iki grup da bir birinden oldukça farklı mekânlarda yaşamaktadır. Falih Rıfkı'ya göre fark, sadece mekânsal bakımdan değil, aynı zamanda yaşam tarzlarında da bariz bir şekilde ortaya çıkmaktaydı. Bir Müslüman mahallesinde yaşamasına rağmen Falih Rıfkı, Gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı, Batı tarzı kafelerin, dükkân ve mağazaların bulunduğu Beyoğlu'na sık sık gider. Nitekim yazar, ilk gençlik yıllarının Beyoğlu'sunu şu şekilde dile getirir: "*Beyoğlu'nda bir İstanbullu Türk, yerliliğini kolayca hisseder. Dükkânlardan çoğu Türkçe'den başka dille konuşmayana cevap vermeğe ancak tenezzül eder. Yan sokaklardan bazılarının adları Fransızca'dır ve Fransızca yazılmıştır. Büyük Kulübün adı CerCled'Orient'dır. Dil Fransızcadır. Karşı Türklerinin de Türkçe konuştukları pek duyulmaz."* [37] Falih Rıfkı'nın uğrak mekânlarından biri olan Beyoğlu'ndaki yaşam tarzı, pek çok arkadaşı gibi Falih Rıfkı'nın da dikkatini çekiyordu.

Gayrimüslim mahallelerindeki geniş evlere, neşeli ve iyi giyimli kadınlara, rahat ve refah içinde yaşayan insanlara gıpta ile bakan Falih Rıfkı, "*biz kararırken onlar ışıklanırdı"* diyerek bu canlılıktan fazlasıyla etkilendiğini ortaya koyar. Kendi mahallelerinde hayat "*sönerken*" Hıristiyan mahallelerinde geç saatlere kadar hareketliliğin devam etmesi, genç Falih Rıfkı'nın iki topluluk arasında dikkatini en çok çeken farktı. Yazara göre, bu farkın en önemli nedeni ise, "*şeriatın baskısının*" [38] Hıristiyan mahallelerine uğramamasıydı. Bu ayrımı fazlasıyla hissettiği Beyoğlu, Falih Rıfkı'nın sık sık gittiği kafe ve kitapçılara uğradığı bir mekândır. Buradaki temasları sonunda Gayrimüslimleri ve onların sosyo ekonomik durumlarını yakında

[37] Atay**,** Batış, s.17. Falih Rıfkı için Beyoğlu, gençlik yıllarında Batı medeniyeti ile yakından temas ettiği bir mekân anlamına gelmekte iken, özellikle Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminde, Beyoğlu kapitülasyonların sağladığı ayrıcalığı yeniden elde etmek isteyen "emperyalist Batı sermayedar sınıfını" temsil etmeye başladığı gibi, aşırı Batılılaşmış "züppe tipi" de eleştirmek amacıyla kullanılır.

[38] Atay, a.g.e., s, 22.

gözlemleyen Falih Rıfkı, Müslümanların içinde bulunduğu durum ile bu gözlemleri arasında bir karşılaştırma yapar. Özellikle "*şeriatın baskısının*" Gayrimüslimler üzerinde etkili olmaması, Falih Rıfkı ve yakın arkadaşlarının kendi mahallerinde "*yasak*" olan pek çok şeyi Gayrimüslim mahallerinde bulmalarına imkân verir: "*İçimde büyük şüphe bu yaşıma kadar benim fikir savaşlarıma yön veren şüphe bu kıyaslama arasında olmuştur: Niçin Hıristiyanlar öyle, biz böyle idik? Ahiret'te bizim cennete onların cehenneme gideceklerini İlmihal hocalarından öğreniyorduk. Ama neden bütün dünya nimetleri hep Müslüman olmayanlarda idi?"*[39] Böylece Falih Rıfkı, bu yıllardaki gençlik özentilerine dayanan, ancak ilerleyen yıllarda fikir mücadelesinin merkezinde yer alacak olan temel meselesini de dile getirir. İki medeniyet arasındaki farkın neden kaynaklandığı, bu durumu gidermek için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği, yazarın fikri mücadelesinin merkezinde yer almaya başlar. Falih Rıfkı'nın özellikle Cumhuriyet dönemindeki gezilerinin en temel amacı, Doğu ve Batı medeniyeti arasındaki farkı gidermek için iyi ve başarılı örnekler bulmak olacaktı.

"*Memur, emekli memur, subay ve küçük esnaf*" gibi meslek gruplarına dâhil insanların bulunduğu, *"sade ve tekdüze bir yaşamın hüküm sürdüğü*" bir Müslüman mahallesinde yaşayan Falih Rıfkı, bu mahallelerde yaşamamalarına rağmen pek çok Müslüman mahallesinde olduğu gibi, kendi mahallesinde de bakkal, kasap, zerzevatçıların tamamının Hıristiyan olduklarına dikkat çeker. Tütüncü, aktar ve Falih Rıfkı'nın uğrak mekânlarından biri olan gazete bayileri ise, genelde "*Acem*" denilen Azerbaycanlı Türkler tarafından işletilmekteydi.[40] Ancak İmparatorluğu gün geçtikçe daha da kötüleşen ekonomik durumu karşısında Müslüman mahallerinde de büyük bir değişim başlar. Bu durum doğal olarak Falih Rıfkı'nın mahallesini de etkiler. Özellikle ekonomik durumları bozulan insanların büyük konaklarını satarak ya da yıkarak daha küçük evlerde yaşamaya başlamasıyla yazarın mahallesinin de çehresi değişir. Yazar, gençlik yıllarını İmparatorluğun büyük sıkıntılar yaşadığı, bu durumun etkilerinin her alanda kendini hissettirdiği bir dönemde geçirdi. Bu ortam O'nun gelişimi üzerinde etkili oldu.

Zaman algısı da Falih Rıfkı'nın iki medeniyet arasındaki farka dair gözlemleri arasında yer alır. Zamanın, Müslüman mahallelerinde "*göze çarpan bir*

[39] Atay, a.g.e., s.23.
[40] Atay, a.g.e., s.14-16.

yavaşlık" gösterdiğini, Müslümanlar arasındaki randevu saatlerinin daima yaklaşık ifadelerle belirlendiğine değinerek Müslümanların zaman algısı üzerinde duran Falih Rıfkı, 1907'ye kadar kendisinin de zaman karşısındaki tavrının böyle olduğunu belirtir. Ancak yazar, bu tarihten sonra özellikle yabancıların işlettikleri trenlere yetişmek için "*dakika denen zaman ölçüsünü*" öğrenir. Şirketi Hayriye vapurlarını bekletebilen, herhangi bir şekilde bu vapurlara yetişmek gibi bir kaygıları olmayan "*hatırı sayılır*" pek çok kişinin yabancıların işlettiği özellikle de Hügen'in trenlerine yetişmek için bir koşuşturma ve telaş içinde olmaları, genç Falih Rıfkı tarafından şaşkınlıkla izlenir.[41]

Zamanın algılanması ve kavramlaştırılması kültür ve uygarlıkları karakterize eden önemli bir niteliktir. Belirli bir toplumdaki mevcut zaman temsilleri sosyal bilincin önemli parçasını oluşturmaktadır. Bu temsillerin yapısı toplumun gelişmesini, ilerlemesini etkileyen gelişmelerin de ritmini yansıtmaktadır.[42] Falih Rıfkı'nın Müslümanların zaman algısına ve onun değişimine dair gözlemleri, Osmanlı toplumunda başlayan değişimin işaretlerini verdiği gibi, kendisinin zihni dönüşümünün izlerini de gösterir. Falih Rıfkı'nın tıpkı çevresindeki pek çok Müslüman gibi, zaman algısına bir yavaşlık ve boşvermişlik hâkimdir. Ancak özellikle takip ettiği yayınlar ve etkileşim içinde olduğu çevrenin görüşlerinden etkilenen Falih Rıfkı'nın zaman algısı değişir. Yazar ve kuşağının zaman algısının değişiminde etkili olan isim ise, Namık Kemal'dir. Zaman anlayışında aydınlanma düşüncesinin "*tarihte ilerleme*" fikrinden etkilenen Namık Kemal'in zaman algısı ile terakki, medeniyet ve sa'y arasında bir bağlantı vardır. Namık Kemal, Batı ile Doğu medeniyeti asındaki farkın bir "*zaman temposu*"[43] olduğunu düşünür.

Falih Rıfkı, idadideki eğitimine devam ederken, Selanik merkezli Jön Türk hareketi de örgütlenmesini tamamladı. İlk günlerinde Selanik'te gizli olarak faaliyetlerini sürdüren İttihat ve Terakki Cemiyeti, Mayıs 1908'den sonra Makedonya sorunu ile ilgili olarak büyük devletlere verdikleri bir bildiri ile gizlilik siyasetinden vazgeçti. Nitekim bu tarihlerde özellikle Balkanlardaki milliyetçilik hareketleri zamanla Türkler ve Arnavutlar üzerinde de etkili olmaya başladığı gibi,

---

[41] Atay, a.g.e., s. 23.
[42] Şahin Uçar, **Varlığın Mana ve Mazmunu**, İstanbul 1994, s.140–145, Martin Haideger, "*Zaman Kavramı*", Çev. Doğan Şahiner, **Cogito**, Sayı:11, İstanbul 1997, s.29–42.
[43] Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., İbrahim Şirin, **Namık Kemal'in Tarih Anlayışı**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 1998, s. 88-94.

Makedonya sorununun da iyice gün yüzüne çıkmasıyla Selanik'teki Jön Türkleri harekete geçirdi.

II. Abdülhamit rejimine son vermek noktasında birleşerek İttihat ve Terakki Cemiyeti çatısı altında toplanan subay-bürokratlar, Rusya ile İngiltere arasında Reval'de Makedonya sorunu ile ilgili olarak yapılan görüşmelerden hemen sonra harekete geçti.[44] II. Abdülhamit'in hafiye örgütü tarafında sıkı bir denetim altında tutulan Manastır'daki ordudan bazı subaylar, 3 Temmuz 1908'de isyan etti. Resneli Niyazi'nin önderliğinde başlayan isyanın amacı ilgili makamların ülkedeki haksızlık ve adaletsizliklerle uğraşmasını sağlamak ve 1876 Anayasası'nı yeniden kabul ettirmekti. İsyan, kısa süre içinde İstanbul'da duyuldu. Saray, isyanı bir Sırp ayaklanması, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni de Hıristiyan taraftarı bir cemiyet olarak gösteriyordu. Ancak hareket sarayın bu tepkisine rağmen, kısa süre içinde Manastır'daki halk arasında yayılmaya başladı. İsyanın Manastır'da bu derece çok taraftar bulması, II. Abdülhamit yönetimini, rahatsız etmiş olsa da tedbir almak için artık çok geç kalınmıştı. 23 Temmuz 1908'de İttihat ve Terakki Cemiyeti Manastır'da Meşrutiyeti ilan etti. Gelişen olaylar karşısında, II. Abdülhamit yönetimi baskıcı politikadan vazgeçerek, daha ılımlı bir politika izlemeye başladı. Manastır'daki gelişmelerden kısa bir müddet sonra da İstanbul'da II. Meşrutiyet ilan edildi.[45]

2. II. Meşrutiyetin İlanı ve Sonrasındaki Gelişmeler

II. Meşrutiyet ilan edildiğinde Mercan İdadisi'nde öğrenci olan Falih Rıfkı, Manastır'daki gelişmeleri basına yansıdığı kadarı ile bilmekte ve takip etmekteydi. Bu yıllarda pek çok İttihatçı genci de besleyen Tevfik Fikret, Namık Kemal ve müdürleri Hüseyin Cahit'in yazılarını okuyan Falih Rıfkı, Meşrutiyetin ilanını ancak pek çok yasaklı isim ile vatan ve hürriyet gibi ifadeleri gazetelerde açık bir şekilde görmeye başladığında anladı.[46] İlandan kısa bir süre sonra, müdürleri Hüseyin

[44] Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul 1945, s.251-253; Bleda, a.g.e., 32-46; Ahmad, Reval buluşmasının cemiyet tarafından, hükümeti devirmek ve büyük devletlerden önce Makedonya'da ıslahat yapmak için kullanıldığına değinir. Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki (1908–1914)**, İstanbul 1971, s.17; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: III, İstanbul 1989, s. 19–25; Şükrü Hanioğlu, **Bir Siysal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük**, İstnbul 1989, s.173.

[45] Tunaya, a.g.e.,Cilt:III, s. 24-29., Ahmad, a.g.e., s.22.

[46] Atay, Kurtuluş, s.112.

Cahit'in idadiden ayrılarak Tanin'i çıkarmaya başlaması ile Falih Rıfkı, artık sıkı bir Tanin okuyucusu olur. Gazetenin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bildirisini yayınlaması üzerine Tanin, Cemiyetin yayın organı olarak değerlendirilmeye başlandı.[47]

II. Meşrutiyetin ilanını büyük bir sevinç ve coşku ile karşılayan Falih Rıfkı, kendisi gibi pek çok kişinin de içinde bulunduğu ruh halini, "*Kanun-ı Esasi yürürlüğe girdi mi her şey yoluna girecek. Hatta biz çocukların ve halkın gazetelerden nutuklardan anlayabildiğimize göre son padişahların kaybettiklerine bugün yarın kavuşma havası içindeyiz. Budin türküleri bile söylüyoruz"*[48] açıklamalarıyla dile getirir. Pek çok kişi gibi Falih Rıfkı da, ilandan sonra kötü giden her şeyin düzeleceğine, kendilerini baskı ve sıkı bir kontrol altında tutan kanunlardan kurtulacaklarına inanır.

II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Falih Rıfkı için "*Yıldız korkusu yerini Selanik korkusuna*" bırakmaya başladı. Selanik'ten kimlerin ve neyin geleceği konusunda halk arasında başlayan merak dalgası, kısa süre içinde Falih Rıfkı'yı da sarar. Her alanda olduğu gibi, Meşrutiyetin ilanından sonra idadinin ortamı da değişimden nasibini alır. İdadideki eğitim sürecinin II. Abdülhamit ve Meşrutiyet dönemi olmak üzere iki kısma ayrılabileceğini söyleyen Falih Rıfkı, Mercan İdadililer olarak gösterilere katıldıklarını, ilandan sonra okuldaki hafiyelerin de gittiğini belirtir. Artık derslerde daha rahat ve çekinmeden konuşabilen Falih Rıfkı ve arkadaşları, Celal Sahir, Samih Rıfat gibi meşrutiyet fikrine yakın, yeniliklere açık öğretmenlerle daha çok zaman geçirmeye başladı. Meşrutiyetin ilanı, Falih Rıfkı için, o güne kadar yasak olan edebiyat ile hiçbir kaygı duymadan ve büyük bir hevesle ilgilenmesine imkân verdi. Maarif Nezaretince gönderilen "*yakalarında rozet ve ağızlarında nutuklarla*" gelen kendilerine "*haklarının ve kuvvetlerinin*" [49] olduğunu öğreten yeni öğretmenleri, Falih Rıfkı'yı fazlasıyla etkiler. Bu konuşmalar arkadaşları gibi genç Falih Rıfkı'nın da meşrutiyete olan inancını kuvvetlendirdiği gibi, her şeyin değişeceğine dair inancını da pekiştirir.

Meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, elde ettiği güce dayanarak idari kadroda önemli değişiklikler yaptı. Ancak iktidar fırkası olmasına

[47] Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, İstanbul 1976, s.18.
[48] Atay, Batış, s.28–29.
[49] Atay, a.g.e., s.13-29; Atay, Eski, s. 7-8.

rağmen, 1913'e kadar kabinelerini kendi kurmadı. Cemiyet iktidarı eski kabineye bırakarak, gücünü gerektiğinde kullanan ve anayasayı korumakla görevli bir denetleyici komite oldu. Ancak bu durum, kısa süre sonra Cemiyetle Babıâli arasında çatışmaya sebep oldu.[50] Çatışma ilk olarak Harbiye ve Bahriye Nazırlarının kim tarafından seçileceği meselesi ile su yüzüne çıktı. Her iki nezaretin ordu üzerinde etkili olması nedeniyle atamalar son derece önemliydi. Bu nedenle Cemiyet, Padişahın atamalara karışmasını istemiyordu. Babıâli ile Cemiyet arasındaki sorun bir kabine değişikliği ile aşıldı. 6 Ağustos 1908'de Kamil Paşa Sadrazam olarak atandı ve yeni kabineyi kurdu. Böylece İttihat ve Terakki, sarayla girdiği iktidar mücadelesinden, Babıâli ile işbirliği yaparak kuvvetli bir şekilde çıktı. Ancak, bu durum Babıâli'nin de yönetimdeki etkinliği artırmasını sağladı.[51] Kamil Paşa Hükümeti'ni oldukça zor günler bekliyordu.

Meşrutiyetin ilanından kısa süre sonra, 1908 Ekiminde Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini ve Girit'in de Yunanistan'a katıldığını açıkladı. Hükümetin konuya ilişkin olarak Büyük devletlere müracaatı olumlu bir sonuç vermedi. Yaşanan bu olumsuz gelişmeler karşısında ne hükümet ne de İttihatçılar pek bir şey yapamadı. Ancak hem halk hem de basın işgallere ciddi şekilde tepki gösterdi. İttihatçıların organize ettiği, gençlerin başını çektiği pek çok protesto gösterisi düzenlendi.[52]

II. Meşrutiyetin ilanından sonra büyük bir heyecan ve coşku içinde gelişmeleri takip eden Falih Rıfkı, kötü giden her şeyin düzeleceğini beklerken gelişmeler karşısında büyük bir hayal kırıklığı yaşadı. İdadideki arkadaşları ile birlikte İttihatçıların düzenlediği protesto gösterilerine katılan Falih Rıfkı, Avusturya Macaristan'a karşı başlatılan boykotları da destekledi. İşgaller karşısında "*hürriyetin beşiği olan*" [53] İngiltere ve Fransa'ya güvenen ve hürriyet için mücadele verenlerin yalnız bırakmayacaklarına inanan Falih Rıfkı için, her iki devletin de umduğu desteği vermemiş olması, Balkanlardaki krizin önüne geçilememesi sarsıcı bir etki yarattı.

Balkanlarda yaşanan kriz hükümeti eleştirmek isteyenler için bir fırsat doğurdu. Muhalefet, özellikle basın üzerinden başlattığı protesto ve eleştirilerde

[50] Kuran, a.g.e., s.254, Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s.35-38; Ahmad, a.g.e., s.37-41.
[51] Kuran, a.g.e., 254, Tunaya, a.g.e.,Cilt:III, s.39-41, Ahmad, a.g.e., s.46.
[52] Bu dönem içinde yaşananlar ve İttihatçıların içinde bulunduğu durumla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Kazım N. Duru, **İttihat ve Terakki Hatıralarım**, İstanbul 1957.
[53] Atay, Kurtuluş, s.112.

Meşrutiyetin kaldırılması, şeriatın geri getirilmesi ile padişahın yeniden ümmetin başına geçmesi yönündeki istekleri dile getiriyordu. Kısa süre sonra hükümete yönelik tepkiler ve protestolar daha da arttı. Gelişmeler karşısında özellikle Mizan dergisi etrafında bir muhalif grup da oluştu.[54]

1908 seçimleri bu derece kritik gelişmelerin yaşandığı bir ortamda yapıldı. 17 Aralık 1908'de Osmanlı Mebusan Meclis'i yeniden açıldı. Meclisin açılması ile birlikte padişahın yönetimdeki etkisi azaldığı gibi, iktidar da Babıâli ile Cemiyet arasında paylaşıldı.[55]:

Seçimlerden sonraki süreç de Falih Rıfkı için beklediği iyi günlerin habercisi olamaz. "*Hürriyetin Türklere değil, İmparatorluğu dağıtmak isteyenlere yaradığını"* düşünen Falih Rıfkı, ilandan sonraki ilk meclisin ortamına dair ise şu değerlendirmeyi yaptı: "*Seçimler İttihatçıların hâkimiyeti altında geçti. Gelecek mecliste ne yapacaklarını bilenler yalnız Hıristiyan mebuslardı. Biraz sonra bunlara Arnavutlar, daha sonra Araplar da katılacaklardı. Yalnız biz birbirimize düşecek, İttihatçılara muhalif olanlar devlet bütünlüğünü parçalayıcı azınlıklarla elbirliği edeceklerdi."*[56] Falih Rıfkı'nın gelişmelere dair en önemli bilgi kaynağı, eski müdürleri Hüseyin Cahit'in Tanin'deki yazılarıydı. Özellikle kabine değişiklikleri üzerine İttihatçılar ile muhalifler arasında basın üzerinden devam eden tartışmaları ilgi ile takip eden Falih Rıfkı, muhalefete karşı da tepki göstermeye başladı.[57]

2.1. 31 Mart Vakası

Falih Rıfkı, muhalefetin İttihatçılara yönelik eleştirileri yanında, işgallerden sonra halk arasında da Meşrutiyet'e karşı bir tepki geliştiğini, hatta yaşanan olumsuzluklardan Meşrutiyet'in ve İttihatçıların sorumlu tutulmaya başlandığını belirtir. Bugünlerde Falih Rıfkı'yı en çok üzen durum ise, bizzat İttihatçılar arasındaki tartışmalar ve fikir ayrılıklarıdır.[58] "*Hürriyet kahramanlarının*" birbirleri aleyhindeki açıklamaları idadi öğrencisi Falih Rıfkı da, ciddi bir hayal kırıklığına neden olur: "*Artık sürgünlerden dönen hürriyet kahramanlarının da birbirlerinin içyüzlerini açığa vuran yazılarını okuyorduk. Birçokları jurnalci imişler. Paris'te*

[54] Ahmad, a.g.e., s.46-50.
[55] Tunaya, a.g.e., Cilt:I, s.27-32; Ahmad, a.g.e., s.57-59.
[56] Atay, a.g.e., s.30; Atay, Kurtuluş, s. 113.
[57] Atay, Batış, s. 32–34.
[58] Ayrıntılı bilgi için bkz., Kuran, a.g.e., s. 263.

Sultan Hamid'den aylık almakta imişler. Hatta bizim bilhassa tercümelerinden hürriyet dersi aldığımız birinin arsızlığı yüzünden elçilikten koğulurken pantolonu yırtıldığı için Yıldız'dan tazminat istediğini öğreniyorduk."[59] Yaşanan gelişmeler nedeniyle Falih Rıfkı, ilandan sonra aslında pek bir şeyin değişmediğini fark etmeye başladıklarını söyler. Pek çok alanda Tanzimat uygulamaları yani ikili yaşam tarzı devam etmekteydi. Medrese yanında yeni okullar da varlığını sürdürüyordu. Falih Rıfkı, Meşrutiyet'in sadece "*Anayasa'nın yeniden ilanı ve meclisin açılmasını sağladığını*" belirterek, aslında ilanla birlikte İmparatorluğun içinde bulunduğu durum ve kendilerinin yaşamlarında hiçbir şeyin değişmediğine dikkat çekmek ister.[60] Dönemin en ateşli İttihatçılarında olan Hüseyin Cahit, yıllar sonra kaleme aldığı hatıralarında Meşrutiyet'in ilanından sonra pek bir şeyin değişmemesi karşısında yaşanan bu hayal kırıklığından da bahseder.[61] Kanaatimizce Falih Rıfkı'nın olaylardan çok sonra kaleme aldığı hatıralarında Meşrutiyet'in ilanından bir süre sonra, aslında hiçbir şeyin değişmediğini fark etmeye başladığı yönündeki görüşleri daha sonraki yıllara ait bir yaklaşımın ifadesidir. Olayların yaşandığı yıllarda Falih Rıfkı da pek çok genç gibi Meşrutiyet'e yürekten bağlıydı.

Bu tarihlerde artık sıkı bir İttihatçı olan Falih Rıfkı, Cemiyete karşı gelişmeye başlayan muhalefetten rahatsız olur.[62] Nitekim İttihat ve Terakki Cemiyet'i aleyhinde yayınlarına devam eden Serbesti gazetesi yazarlarından, Hasan Fehmi'nin öldürülmesi üzerin gerginlik hat safhaya ulaştı. Muhalefet cinayetle ilgili olarak İttihat ve Terakki Cemiyet'ini suçluyor, tüm bu saldırılara rağmen katilin bulunmaması, muhalefetin söylemini kuvvetlendiriyordu. 5 Nisan 1909'da kurulan muhalif İttihadı Muhammedi Cemiyeti ortamın daha da gerginleşmesine neden oldu. Cemiyetin yayın organı Volkan gazetesi idi. İttihadı Muhammedi Cemiyeti'nin hedefi İttihatçılar ve yaklaşık altı aylık Meşrutiyet idi. Yeni cemiyet, Batılı ıslahat fikirleri dolayısıyla, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşıydı. Cemiyet propagandasını genellikle muhafazakâr kesimlerde yapmakta, ordudan da taraftar bulmaktaydı.

[59] Atay, Batış, s.30, Nitekim Falih Rıfkı, İttihatçıların o tarihlerde içinde bulunduğu durum ile ilgili olarak anılarında şu değerlendirmede bulunur: "*Bütün o devir hatıralarını ve tarihlerini okuyunuz. İttihatçıların bir vatanseverlik heyecanından başka ümit verici hiç bir şey, hiç bir fikir bulamazsınız. Öyle görünüyor ki o zamanki şöhretler arasında Türkiye'nin gerçek davalarını ne görebilmek kültürü ve bilgisi ne de görülse bile onun çarelerini söyleyebilmek cesareti vardı.*" Atay, a.g.e., s. 31.
[60] Atay, a.g.e., s. 43-44.
[61] Yalçın, a.g.e., s.19-24. Ayrıca, Yusuf Hikmet Bayur, "*İkinci Meşrutiyet Devri Üzerine Bazı Düşünceler*", **Belleten**, Sayı: 90 (Nisan 1950), s. 267-285.
[62] Atay, a.g.e., s, 44.

Volkan gazetesi tüm muhalif gazetelere İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni hedef gösteriyordu.[63]

Muhalefet gençleri de etkiliyordu. Artık Mercan İdadisi'ndeki öğrenciler de diğer pek çok okulda olduğu gibi İttihatçılar ve karşıtları olarak bölünmeye başladı: "*Türklerin kendi aralarında ve Türklerle bütün azınlıklar arasında kapışma ve didişme biz İdadi çocuklarını bile okullarında birbirine düşürecek bir sertlikte idi. Kimimiz Hüseyin Cahit'i kimimiz Ali Kemal'i tutuyorduk. Ben koyu İttihatçı idim. Bizim için İttihatçılık ilerleme, kurtulma ve yurtseverlik demekti."*[64] Falih Rıfkı, o yıllara dair açıklamaları ile 31 Mart Vakası'ndan önce içinde bulundukları durumu verdiği gibi, kendisinin İttihatçılığı nasıl değerlendirdiğini de ortaya koyar. İlerleme, kurtulma ve vatanseverlik anlamlarını yüklediği İttihatçılar, Falih Rıfkı'ya göre, İmparatorluğun kurtuluşu için tek çaredir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı gelişen muhalefet kısa süre sonra ordu içinde de kendini gösterdi. 30 Mart 1909 Birinci Ordu'ya mensup birlikler isyan etti. İsyan eden birlikler ve muhalefeti destekleyen halk, Ayasofya meydanında bir araya gelerek şeriat istediklerini dile getirmeye başladı. İsyan, Mebusan Meclisi'ni özellikle de İttihatçı mebusları tedirgin etmekteydi.[65]

Falih Rıfkı, subay olan abisi ile ordudaki muhalefete dair yaptığı konuşmalar sayesinde, isyan öncesinde ordunun içinde bulunduğu durum hakkında biraz da olsa bilgi sahibidir. Abisinden edindiği bilgiler doğrultusunda Falih Rıfkı, ordu içindeki asıl sorunun özellikle alaylı subaylar ile mektepliler arasında olduğunu öğrenir. Nitekim ordu içindeki huzursuzluk ve muhalefet hissedilmeye başlandığı ilk günlerden itibaren İttihatçıları rahatsız etmektedir.[66]

Falih Rıfkı, bu yıllarda ordunun içinde bulunduğu duruma dair özellikle alaylı subaylar arasındaki muhalefeti destekleyen, batılılaşma karşıtı olarak değerlendirdiği muhafazakâr eğilimli askerlere dikkat çeker: "*Ağabeyim subay olduktan sonra bir gün kışlasına gitmiştim. Ayağı takunyalı kolu sıvalı ceketi omzuna atılmış sakallı birini sofradan geçtiği sırada göstererek: 'bizim tabur kumandanı. Okuması yazması*

[63] Tunaya, a.g.e., s. 182-198.
[64] Atay, a.g.e., s.33.
[65] Sina Akşin, **31 Mart Olayı**, Ankara 1970, s. 30–61.
[66] Ayrıntılı bilgi için bkz., Ahmet Turan Alkan, **II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, Ankara 1992, s. 23-40.

yok' demişti."[67] Falih Rıfkı, abisinin orduyla ilgili olarak anlattıklarına ve gördüklerine çok şaşırır. Ancak 31 Mart olayları sırasında isyana bazı ordu birliklerinin de katılmasına tanık olması O'nun için anlam kazanır.

31 Mart'taki isyanı, Çifte Saraylar'daki okuluna giderken sokakta karşılaştıkları isyancıların kendilerine saldırması ile fark eden Falih Rıfkı, o günkü olaylarla ilgili olarak şu değerlendirmede bulunur:

"*Sokaklar pek tenha idi Ne olduğunu anlamak merakına bile düşmeden, yolda rastladığım bir iki arkadaşla konuşa konuşa okulun bulunduğu yokuşa kadar gelmiştik. Birden göğsü bağrı açık iki neferle birkaç medrese softası üstümüze yürüdüler. Şaşırdık. Softalardan biri yakalarımızdan kravatlarımızı söktü. '-artık dinsizliği bırakacaksınız,' yollu bir söz etti. Biri de kitaplarımızı karıştırarak resimli sayfaları yırttı. Ne olduğumuzu anlamadık. Okula girdik. '–Sultan Ahmed'de isyan var' dediler. Çıkıp görmek üzere kapılara asıldık. Hiç unutmam hocalarımızdan rahmetli Samih Rıfat bir merdiven sahanlığına çıkmış bize öğüt veriyordu. Dinlemedik."*[68]. Herkes gibi Falih Rıfkı da, yaşananlar karşısında şaşkındır. Özellikle isyancıların kendileri gibi idadi ve darülfünun öğrencilerine saldırmaları ve yapılan protesto gösterilerinde şeriat isteklerinin dile getirilmesi Falih Rıfkı'yı rahatsız eder.[69] Falih Rıfkı, isyanın ordu arasında kısa sürede taraftar bulmasının sebebi olarak da ordudaki alaylı askerlerin muhafazakâr eğilimleri ile muhalefetin de bu yöndeki propagandasının etkili olduğunu düşünür.

İsyanın şiddetlenmesi üzerine Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi istifa etti. II. Abdülhamit gelişmeler karşısında kargaşaya son verebilmek için isyan eden askerlerin tüm isteklerini kabul etti. Böylece 1 Nisan 1909'da Tevfik Paşa yeni kabineyi kurmakla görevlendirildi. Ancak Tevfik Paşa ülkenin içinde bulunduğu böylesine bir ortamda sadrazam olmayacağını açıkladı. Böylece bir hükümet bunalımı da gündeme taşınmış oldu. Ancak yaşanan tüm gelişmeler karşısında en çok İttihat ve Terakki Cemiyeti hırpalanmaktaydı. İsyan nedeniyle Cemiyetin ileri

[67] Atay, a.g.e., s. 33-34.
[68] Atay, a.g.e., s. 34.
[69] Yapılan protesto gösterileri ile ilgili olarak bkz., Y. Aktar, **İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)**, İstanbul 1990, s. 63-70 ve s. 100-102. İsyancıların Falih Rıfkı'nın da belirttiği gibi öğrencilere yönelik tavrı ile ilgili olarak bkz., Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 407.

gelenleri Selanik'e sığınırken, İstanbul'da kalanlar ise saklanmaktaydı. Göstericiler, özellikle Cemiyet yanlısı gazeteleri yağmalıyordu.[70]

Yaşananlar karşısında halkın olayların sorumlusu olarak İttihatçıları gördüğü, ortamın İttihatçılar aleyhine geliştiğini belirten Falih Rıfkı, bu durum karşısında son derece şaşkın ve üzgündür. İmparatorluğun geleceği için ümit bağladığı Meşrutiyet ve İttihatçıların yaklaşık bir yıllık kısa bir dönemden sonra böyle yıpratıcı bir isyan ile karşılaşması ve sarsılması Falih Rıfkı için ümit kırıcı olur.[71]

İsyancılar, durumu lehlerine çevirmiş olmalarına rağmen İttihatçıların güçlü olduğu Makedonya'dan çekiniyorlardı. Özellikle İstanbul'daki gelişmeleri yakından takip eden Üçüncü Ordu, isyancılar için hala çok ciddi bir tehdit idi. Nitekim ortamın gittikçe gerginleşmesi üzerine, Üçüncü Ordu Komutanlığı isyandan sonra kurulan Tevfik Paşa Kabinesi'ni tanımadığını ve Hareket Ordusu ile İstanbul'daki huzuru tesis etmek için Selanik'ten yola çıktıklarını bildirdi. Haberin İstanbul basınında yer alması üzerine Falih Rıfkı, heyecanla orduyu beklemeye başladı. Haber, İttihatçılar için bir ümit kaynağı olduğu gibi, isyancıların faaliyetlerinin azalmasını da sağladı. Falih Rıfkı, bu tarihten sonra isyancılar için gergin bir bekleyişin başladığına dikkat çeker.[72] 11 Nisan'da İstanbul'a hareket eden ordu, 24 Nisan'da şehre girerek isyanı bastırdı. Kurulan Divanı Harpler başta Derviş Vahdeti olmak üzere pek çok isyancıyı idam ile cezalandırdı. 31 Mart olayları, 27 Nisan'da II. Abdülhamit'in tahtan indirilip yerine kardeşi Mehmet Reşat'ın getirilmesi neden oldu. Olaylardan sonra İstanbul'daki ortam yeniden lehlerine dönen İttihatçılar, sıkıyönetim ilan ederek, bazı partileri de kapattı.[73] Gelişmeler sonunda isyan bastırılmış olduğu gibi, 31 Mart

[70] Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s.406-407. Ahmad, Cemiyetin bu derece hızlı bir şekilde gücünü kaybetmesini, İttihat ve Terakki'nin İstanbul'daki gücünün abartıldığı, Cemiyetin fazla ciddiye alınmadığını, ancak sarayın despotizmi ile mücadele ettiği sürece halk tarafından desteklendiğini belirtir. Ayrıca Ahmad, karşı devrimin İttihadı Muhammedi Cemiyeti ile anılması ve dini bir çerçevede değerlendirilmesine rağmen, isyancıların sadece İttihat ve Terakki üyelerini peşinde olması, sadece İttihatçı basının yağmalanması ve dinsel bir taassup hareketi olarak belirtilen isyanın bu yapısı dolayısıyla en az İttihat ve Terakki kadar düşman olacakları Ahrar Fırkası ve Hıristiyan üyelerinin zarar görmediklerini belirterek hareketin temel amacının İttihat ve Terakki Cemiyeti oluğunu söyler. Muhalefetin bu noktada Osmanlı toplumunda daima etkili olan dini bu bağlamda kullandığını ve çok kolay dinleyici bulduğunu belirtir. Ahmad, a.g.e., s.71-73.

[71] Atay, a.g.e., s.35-36.

[72] Atay, a.g.e, s.37.

[73] Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s.407.

olayları, Türk siyasal yaşamında oldukça önemli bir değişimin de başlangıcı oldu. Bu tarihten sonra ordu siyasal hayatta daha etkin olmaya başladı.[74]

31 Mart olayları, İttihatçılar ve fikirlerini bir kurtarıcı olarak değerlendiren Falih Rıfkı'nın düşünsel gelişimi içinde son derece travmatik bir gelişme olarak yerini aldı. İsyanı İttihatçıların batılılaşma girişimlerini hedef alan bir "*karşı devrim hareketi*" olarak değerlendiren Falih Rıfkı, isyanın teşvikçilerinin de "*eski düzen yanlısı daha tutucu gruplar*" olduğunu düşünür. [75] Pek çok İttihatçı genç gibi Falih Rıfkı da muhalefeti, "*ihanet, vefasızlık ve vatansever*" olmamakla suçlar.[76] Yazar, ilerleyen yıllarda karşılaşacağı muhalefet hareketlerinin temelinde, İttihatçıların tüm çabalarına rağmen varlıklarını sürdürebilen bu zihniyette arayacaktır.[77] Falih Rıfkı'nın daha sonraki yıllarda özellikle irtica karşısındaki sert ve ödünsüz tavrında bu yıllarda tanık olduğu gelişmeler fazlasıyla etkilidir.

Hareket Ordusu isyanı bastırarak kısa süre içinde yönetimi sivillere bıraktı. Ancak ordu, kabine kararlarından uygun görmediklerini veto etme yetkisini elinde tutan bir güç olarak varlığını devam ettirdi. İsyanın bastırılmasından sonra, Hüseyin Hilmi Paşa, yeniden sadrazamlığa getirildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti ise, 31 Mart

---

[74] Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Naim Turfan, **Jön Türklerin Yükselişi, Siyaset Askerler ve Osmanlı'nın Çöküşü**, Çev. Mehmet Moral, İstanbul 2003. Turfan ordunun geçiş siyasetindeki rolü hakkında iki temel açılımda bulunur. "1- Asker sınıfı kendisini toplumun bir ifadesi olarak görmüştür. Meşrutiyet subayı orduyu yalnız Osmanlı devletinin kilit siyasal kurumu olarak görmüyor, varisi olduğu siyasal erki, öncelikleri ve ayrıcalıkları sahiplenerek koruyan kendine özgü ayrı bir siyasal kimliğe sahip kutsal ve dokunulmaz bir kurum olarak kabul ediyordu. Böylesi bir kimlik askerlerin bilinçli siyasal eylemlerinde çeşitli biçimlerde ortaya çıkar. 2-Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisi ve dağılması ve arkasından geriye kalan toprakların işgal edilmesi, toplumsal kurumları yabancı denetimi altına sokmuştur. Subay sınıfı yabancı varlığını üstünlüğünün sona ermesinin nedeni olarak algılayınca, üniformalarından aldıklarına inandıkları kurtarıcılık vasıfları nedeniyle Türk ulusunun kaderiyle kendilerini iyice özdeşleştirdiler." Turfan, hem 1909 hem 1919'daki askeri eylemlerin bu gerekçeler ile meşrulaştırıldığını belirtir. Turfan, a.g.e., s. 171.

[75] Atay, a.g.e., s.36.

[76] Bu yıllarda İttihatçıların ve Falih Rıfkı gibi genç İttihatçı taraftarlarının muhalefete bakışı ile ilgili ayrıntılı bilgi için, Şerif Paşa, **Bir Muhalifin Hatıraları, İttihat ve Terakkiye Muhalefet**, İstanbul 1990, s.23.; Mithat Şükrü Bleda, "*Bir Canlı Tarih Konuşuyor*", **Resimli Tarih Mecmuası**, Sayı: 42 (1953), s. 2392-2395.

[77] Falih Rıfkı'nın hem 1924'deki Terakkiperver Fırka ve sonrasındaki Şeyh Sait İsyanı hem de 1930'lardaki Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi ve sonrasındaki Menemen olaylarının arkasındaki zihniyetin kökenlerini 31 Mart Vakası'ndaki yaklaşım ile özdeşleştirir. Özellikle her iki olaydan sonra kaleme aldığı gazete yazılarında bu konu üzerinde durur. Bu yazılardan birkaç örnek için bkz., Falih Rıfkı, "*Muhalefet*", **Akşam**,15 Kanunusani/Ocak 1925, Falih Rıfkı, "*Yeni Fırka*", **Hakimiyeti Milliye**, 24 Teşrinisani/Kasım 1930, Falih Rıfkı olaylardan çok sonra kaleme aldığı hatıralarında, İttihatçıların irtica ile mücadelede başarılı olmadıklarını dile getirir. Yazara göre, 31 Mart'taki isyandan sonra hem İttihatçıların hem de İttihatçı taraftarı olan aydınların ve gençlerin İmparatorluğun kalkınması noktasında ilk olarak mücadele edilmesi gereken en büyük engelin "*gericilik*" olduğunu anladıklarını belirtir. Ancak Falih Rıfkı, kanaatimizce olayların yaşandığı yıllarda genç bir İttihatçı olarak onuna kadar Cemiyeti destekler ve başarılı bulur. Nitekim Tanin gazetesinde yazmaya başladığı yıllarda bu tavrını görmemiz mümkün olur. Atay, a.g.e., s. 36-37.

olayından sonraki bu yeni dönemde sadece bazı nazırlıkları elde tutarak kabineye katıldı. Hüseyin Hilmi Paşa kabinesine giren ilk İttihatçı Selanik Mebusu Cavit Bey oldu.[78] Falih Rıfkı, hatıralarında ittihatçıların 31 Mart'tan sonra "*devlet güdümünü*" ellerine almadıklarını, bu cesareti gösteremediklerini belirterek eleştirir.[79] Dönem içinde de İttihatçıların daha kuvvetli bir şekilde iktidarda olması gerektiğine inanır.

Falih Rıfkı, hem bu yıllarda hem de daha sonraki dönemde sık sık gündeme gelecek olan II. Abdülhamit'in isyanla ilgisinin ne olduğu yönündeki tartışmalarla ilgili olarak da bazı değerlendirmelerde bulunur. Falih Rıfkı, II. Abdülhamit'in 31 Mart olayları ile doğrudan doğruya ilgili olup olmadığını gösteren bir belgeyi sonradan da görmediğini, okuduğu bazı hatıra ve tarih kitaplarında da böyle bir bilgiye rastlamadığını söyler. Yazar, II. Abdülhamit'in böyle bir sorun ile gündeme gelmesinde, *bizzat kendisinin Meşrutiyet'ten önceki devrin sembolü olduğu için her gerici hareketin ona bel bağlamasının*" etkili olduğunu düşünür.[80]

3.II. Meşrutiyet'in Kültürel ve Düşünsel Ortamının Falih Rıfkı Atay Üzerindeki Etkisi ve Falih Rıfkı'nın ilk Yazıları

31 Mart Vakası ve sonrasındaki çok önemli gelişmelerin yaşandığı yıllarda, idadinin son sınıfında olan Falih Rıfkı'nın iki önemli gündemi vardı. Bunlardan ilki; İttihat ve Terakki ile onun çevresinde gelişen olaylar, ikincisi de edebiyattır. Falih Rıfkı, bu yıllarda Servet-i Fünun dergisinin gençlere ait sayfalarında *Tabişgahi Lâhuti* imzasıyla Eylül 1909'da ilk şiirini yayınladı.[81] Bu ilk şiirinde Fecri Ati topluluğu içinde yer alan, Ahmet Haşim'in[82] edebi yaklaşımının etkisi altında kaldığı açıkça görülen Falih Rıfkı, ayrıca Halid Ziya, Cenap Şahabettin ve Abdülhak Hamit gibi Servet-i Fünuncuların eserlerini de yakından takip eder.[83] Serveti Fünun dergisi bu yıllarda 1901'de dağılan dergi ile aynı adı taşıyan topluluğun bir devamı olarak 1909 ortaya çıkan Fecri Ati topluluğunun yayın organıdır. Pek çok Servet-i Fünuncu

[78] Ahmad, a.g.e., s.88.
[79] Falih Rıfkı, İttihatçılara yönelik eleştirilerini devam ettirerek, sadece kabinelere nazırlar vermek ile yetinen ve Merkezi Umumi müdahalecilik sistemini devam ettirdiklerini düşündüğü ittihatçıları eleştirir. Yazar, Cemiyetin bu konudaki cesaretsizliği nedeniyle kısa süre içinde eski muhalefetin ve tartışmaların yeniden gündeme geldiğini düşünür. Atay, a.g.e., s. 38-39.
[80] Atay, a.g.e.,.s. 39.
[81] Tabişgahi Lâhuti, "*Kenar-ı Kabrinde*", **Servet-i Fünun**, , Sayı: 985, 8 Eylül 1909, s.14.
[82] Ayrıntılı bilgi için bkz., Ahmet Çoban, **Ahmet Haşim**, Ankara 2004, s. 15-25.
[83] Atay, a.g.e., s.40.

da burada yazmaya başlar. İlerleyen yıllarda yazarın en yakın arkadaşlarından biri olacak olan Yakup Kadri de bu yıllarda Fecri Ati topluluğu içindeydi.[84]

Bu edebiyatçılar ile birlikte Namık Kemal, Mizancı Murat ve Abdullah Cevdet'in eserleri Falih Rıfkı'nın heyecanla okuduğu yayınlar arasındadır. Ancak bu okumalar derinlikli tahliller yapabilecek, kapsamlı değerlendirmelerde bulunabilecek bir bilinçten mahrum olarak yapılır. Nitekim "*Murat'ın Mizan'ını, Kemal'in Rüya'sını, Ahmet Rıza'nın Meşvereti'ni, Abdullah Cevdet'in Mısır ve Cenevre basmalarını Fikret'in Sis ve Tarih'ini aynı hisle okuyorduk"* diyen Falih Rıfkı, duruma ışık tutar. Aslında yazarın bu okumaları yaptığı yıllardaki yaşı, yukarıda ismi geçen fikir adamlarının temel yaklaşımlarını ve fikir ayrılıklarını anlayabilecek bir olanak tanımaz. Bu isimlerin tamamı Falih Rıfkı ve kuşağı için herhangi bir ayrım yapılmadan "*hürriyetin mimarları*" olarak algılanır. Özellikle Namık Kemal, yazar ve kuşağının vatan anlayışının oluşmasındaki en etkili isimdir.[85] Yazar, bu fikir adamlarının kendisi ve kuşağı üzerindeki etkisini şu şekilde dile getirir: "*Namık Kemal'in şiirleri ve destan nesirleri üstünde kalplerimiz çarpar, Hamid'in sayfaları üzerinde kafa ve gönüllerimiz genişlerdi. Halid Ziya, Tevfik Fikret ve Cenap Şahabettin ile hayat ve sanat anlayışımız değişti.*"[86] Namık Kemal'in pek çok eseri gibi özellikle "Vatan" şiiri bu kuşak üzerinde son derece etkili oldu. Namık Kemal, ilerleyen yıllarda Falih Rıfkı'nın yakından temasta bulunacağı, düşünsel gelişimi üzerinde son derece etkili olacak olan Ziya Gökalp'ın vatan anlayışı üzerinde de etkili olur.[87]

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte sadece siyasal ve toplumsal açıdan değil, düşünsel ve kültürel alanda büyük bir canlılık yaşanmaya başlandı. II. Abdülhamit'in baskıcı monarşisine son verilmesi, özellikle düşünsel alanda bir patlama yarattı. Bu yıllarda milliyetçilikten feminizme kadar oldukça geniş bir düşünsel yelpaze içinde hareketlenmeye başlayan ortam, bu görüşlerin dile getirildiği dergilerin de serbestçe yayınlanması ile özellikle gençlerin düşünsel gelişimi üzerinde etkili oldu. Ancak bu

---

[84] İnci Enginün, **Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1893–1923),** İstanbul 2006, s. 380–395.
[85] Atay, "*Bir Büyük Türk'ün Yıldönümü*", **Ulus**, 3 Aralık 1938, "*Fikret ve Kemal*", **Ulus**, 20 Ağustos 1947.
[86] Atay, "*Halid Ziya*", **Ulus,** 22 Kasım 1935
[87] Alattin Korkmaz, **Ziya Gökalp, Aksiyonu Meşrutiyet ve Cumhuriyet Üzerindeki Etkileri**, İstanbul 1994, s.18–19; Mehmet Kaplan, **Namık Kemal Hayatı ve Eserleri, İstanbul** 1948, s. 229–230.

oldukça hareketli düşünsel ortam içinde aslında köken itibariyle Osmanlı modernleşme hareketlerinin başlangıcına kadar götürülebilecek olan Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük, önde gelen isimleri ve yayın organlarıyla daha çok öne çıktı.[88] Bu dört temel ideoloji arasında en geç ortaya çıkan hiç şüphesiz Türkçülük oldu. 19 Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı aydınları hem Batıdaki gelişmeler hem de Gayrimüslim tebaa arasında yaygınlaşmaya başlayan milliyetçilik akımı ile ilgilenmeye başladı.[89] Ancak bu ilk ilgi, sınırlı bir düzeyde kalarak, özellikle dil ve edebiyat alanında etkili oldu. Türk milliyetçiliği ile ilgili ilk ürünler daha ziyade şiir ve düz yazı olarak gündeme gelmekteydi. Ahmet Vefik Necip Asım ve Şemsettin Sami'nin çalışmalarıyla Türk milliyetçiliğine dair bilgi birikimi de artmaya başladı.[90] Daha çok edebiyat ve dil alanında kendini gösteren Türk milliyetçiliğine yönelik ilgi, özellikle toprak kayıplarının artması, Gayrimüslim tebaa arasında milliyetçilik hareketlerinin başlaması, Batıdaki Türkoloji çalışmaları ve İmparatorluk dışındaki Türkçülük faaliyetlerinin etkisi ile daha da arttı.[91]

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gelişen ortam içinde Türkçülük de daha kuvvetli bir şekilde gündeme gelerek örgütlenmeye başladı. Nitekim Aralık 1908'de kurulan Türk Derneği, ilmi Türkçülüğü kültürel alanda yaymayı amaç edinerek çalışmalarına hız verdi. Siyasal bir örgüt olmayıp sadece küçük bir aydın grubunun oluşturduğu bir topluluk olan Türk Derneği'nin üyeleri arasında Yusuf Akçura, Bursalı Tahir, Necip Asım gibi isimler yer almaktaydı. Dernek özellikle gençlerle yaptıkları toplantılar ve yayınları ile hem Türk milliyetçiliğine dair bilgi birikiminin artmasında hem de Türkçülüğün gençler arasında popüler olmasında etkili oldu.[92] Bu dört popüler ideoloji içinde toprak kayıpları, Gayrimüslimler arasında başlayan milliyetçilik hareketleri nedeniyle Osmanlıcılık, savunmacı bir süreç içinde iken diğer üç ideoloji oldukça atak bir görünüm sergilemeye başlar. Özellikle İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık akımları yayın organları, toplumda kabul gören ideologları ve yazarları aracılığıyla etkinliklerini artırdı. İslamcılık, Sırat-ı Müstakim ve Sebülü'r Reşat ile başta Mehmet Akif (Ersoy) ve Şemsettin (Günaltay) gibi düşünürler ile

[88] Ayrıntılı bilgi için bkz., Mardin, a.g.e., s.8-98.
[89] Bu süreç ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)**, Çev. R. Ertem, F. Erdem, İstanbul 1979., s. 9-30.
[90] Jacob M. Landau, **Pantürkizm**, Ankara 1999, s. 47–48.
[91] Yusuf Sarınay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1921–1931)** İstanbul 1994, s. 26–67.
[92] Landau, a.g.e., s. 61, Sarınay, a.g.e., s. 94.

gündeme getirilmekteydi. Batıcılık ise, Abdullah Cevdet ve İçtihat dergisi ile faaliyetlerini sürdürürken, Türkçüler ise, Türk Derneği ile aynı adı taşıyan dergide görüşlerini dile getiriyordu.[93] Herhangi bir şekilde popüler bir dergisi ve ideologu bulunmayan Osmanlıcılık ise, asılında bu üç görüşe bağlı yazarlar tarafından zaman zaman baskın biçimde ancak sürekli olarak etkisini sürdürdü. Bu durum üzerinde etkili olan en önemli neden, İmparatorluğun kurtarılması meselesidir.[94] Bu temel kaygı nedeniyle Ziya Gökalp gibi önde gelen Türkçüler dahi kültürel alanda Türk milliyetçiliğini savunmalarına rağmen, siyasal alanda belli bir süre Osmanlıcılık idealini sürdürdüler.[95]

Falih Rıfkı, II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki kültürel ve düşünsel ortam içinde en çok Batıcılık ve Türkçülük akımlarının etkisi altında kaldı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Batıcılar ve İslamcılar gibi Türkçülerin de İmparatorluğun bekası bağlamında Osmanlıcı bir yaklaşım içinde olduğu günlerde Falih Rıfkı, hem Batıcılık hem de Türkçülük akımlarından etkilenmeye başlamış olsa da özünde O da Osmanlıcıdır ve İmparatorluğun devamından yanadır. Bu bağlamda yazar, İttihatçıları ve onların batılılaşma programlarını İmparatorluk için bir kurtuluş yolu olarak değerlendirir.[96] Ancak özellikle Balkan Savaşları sonunda İttihatçılar için olduğu gibi Falih Rıfkı için de Osmanlıcılık birleştirici bir siyaset olmaktan çıkar. Yazarın bu düşünsel değişimi üzerinde yaşanan gelişmeler etkili olduğu gibi, İttihatçılarla kurduğu yakın ilişki özellikle de Ziya Gökalp etkilidir.

4.Darülfünun Öğrencisi Falih Rıfkı Atay'ın İttihat ve Terakki Fırkası'ndaki Bölünme ve Muhalefet Karşısındaki Tavrı

Kültürel ve düşünsel alanda büyük bir hareketliliğin yaşandığı günlerde siyasal alanda da önemli gelişmeler gündemdeydi. 31 Mart olaylarından sonra yeniden iktidara gelen İttihatçılar, kısa süre sonra aralarındaki fikir ayrılıkları nedeniyle bölünmeye başladı. Özellikle 1908 seçimlerinde büyük bir çoğunluk elde eden ve siyasal bir fırka olarak meclis içinde yer almaya başlayan İttihatçılar arasında kısa süre sonra cemiyet ve fırka ayrımı gündeme gelmeye başladı. Cemiyet

[93] Sarınay, a.g.e., s. 96-102.
[94] Erol Köroğlu, **Türk Edebiyatı ve I. Dünya Savaşı (1914–1918)**, İstanbul 2004, s. 81–94.
[95] Sarınay, a.g.e.,s. 167.
[96] Atay, Batış, s. 18; Atay, Kurtuluş**,** s.176.

kurtarıcı geçmişiyle fırkaya karşı daha güçlü ve baskındı.[97] İttihatçılar arasında fırka ve cemiyet ayrımın yarattığı gerginlik etkisini sürdürürken, fırka içinde de bölünmeler başladı. Hizb-i Cedit olarak adlandırılan grup İttihat ve Terakki Fırkası'nın sağ kanadını oluşturmaktaydı. Kısa süre sonra, sağ kanda tepki olarak gelişen Hizb-i Terakki ise cemiyetin sol kanadıydı. Her iki grupta kısa süre sonra fırkalaşarak bölünmeyi keskinleştirdi.[98] 1910 yılı İttihatçıların sadece iç tartışmalara değil, aynı zamanda sadrazam Mahmut Şevket Paşa ile de çatışmalarına sahne oldu. Mali bir ıslahat yapılması gerektiğini düşünen İttihatçılar ile sadrazam arasındaki tartışmalar çatışmayı kaçınılmaz bir hale sokuyordu.[99] İki grup arasındaki gerginlik özellikle 1910 yılı bütçesinin mecliste görüşülmesi sırasında iyice alevlendi. Bütçede Harbiye ve Bahriye Nezaretleri'nin harcamalarına dikkat edilmesi gerektiği yönündeki madde, tartışmanın temel sebebiydi. Nitekim 1911 yılı bütçe görüşmelerinde de askeri bütçenin Maliye Nezaretince denetlenmesi konusunda büyük bir tartışma yaşandı. Ancak İtalya'nın 28 Eylül 1911'de Osmanlı'ya savaş açması, Harbiye Nezareti'nin bütçesinde bir kısıtlamanın yapılmasını imkânsız hale getirdi.[100] İttihatçılar 31 Mart Vakası'ndan sonra sadece yukarıda ana hatlarıyla verdiğimiz siyasal alandaki zorluklarla değil mali krizle de uğraşmak zorunda kaldı.

Falih Rıfkı da İmparatorluğun ve İttihatçıların içinde bulunduğu bu zorlu sürecin farkındadır. Hükümetin ekonomik krize çözüm bulmak amacıyla Büyük devletlerden borç almak için uğraşmasını, İtalyanların Trablusgarp üzerinde hak iddia etmeye başlamasını endişe ile takip eden Falih Rıfkı, İmparatorluğu çok zor günlerin beklediğini hisseder. Falih Rıfkı ve arkadaşlarının bugünlerdeki en yoğun gündemi Trablusgarp ve Balkanların içinde bulunduğu durumdur.[101] İttihatçılar arasındaki anlaşmazlık ve bölünme de genç İttihatçı Falih Rıfkı ve arkadaşlarını endişelendirir.

İç siyasette ortam hem İttihatçıların kendi aralarındaki bölünmeleri hem de fırka dışındaki muhalefetin iyice gün yüzüne çıkması ile gerginleştiği günlerde 9 Haziran'da muhalif Sadayı Millet gazetesi başyazarı Ahmet Samim'in öldürülmesi, ilişkileri daha da gerdi. İttihatçılar, başyazarın öldürülmesi ile ilgili olarak

[97] Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s.200-201.
[98] Kuran, a.g.e., s. 270-275; Tunaya, a.g.e. Cilt: III, s. 215–220.
[99] Turfan, a.g.e., s. 184-199.
[100] Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 119-130, Ahmad, a.g.e., s.125., Akşin, a.g.e., s. 210-212.
[101] Atay, Batış, s.43.

muhalefeti, muhalefette İttihatçıları suçlamaktaydı. İttihatçılarla muhalefet arasındaki ilişkilerin iyiden iyiye gerginleştiği bu günlerde idadiyi bitirerek Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ne başlayan Falih Rıfkı, muhalefetten fazlasıyla rahatsız olur. Yazar, bu yıllardaki muhalefete dair değerlendirmelerinde özellikle "*eski ve yeni hürriyetçilerden oluşan*" muhalefete dikkat çeker. Bunlar İttihat ve Terakki Fırkası'ndan ayrılanların kurduğu Ahali ve Mutedil Hürriyetperveran fırkalarıdır.[102] Muhalefetin özellikle Ahmet Samim cinayetinden sonra İttihatçılar aleyhine bir hava estirmeye başladıklarını belirterek muhalefeti eleştiren Falih Rıfkı, yaratılmak istenen ortamı,"ö*yle bir düşmanlık havası ki ha İttihatçı ha Moskof!*" şeklindeki açıklamalarıyla dile getirir.[103] Falih Rıfkı, 31 Mart Vakası öncesindeki muhalefeti olduğu gibi bu yıllardaki muhalefeti de ihanet ve vefasızlık ile suçlar. Muhalefetin amacı yazara göre, İttihatçıların adını cinayete karıştırarak fırkayı yıpratmaktır.[104]

İdadiyi bitirerek daha önceleri iki kez daha açılıp kapatılan ve son olarak da 1 Eylül 1900'de yeniden açılan darülfünuna[105] başlayan Falih Rıfkı, "*Mercan'dan sonra üniversiteye giriyorum. Osmanlı Darülfünunu bizim lise gibi bir konağın içinde. Hukuk da Edebiyat Fakültesi de aynı çatı altında. Felsefe medreseli. Batı tefekkür sistemi ile ilgisi yok. Edebiyat hocamız Akif. Daha ilk derste bir tartışmaya giriyoruz: -'Hepsi manasız, hepsi manasız' diye küçülttüğü Ahmed Haşim'in şiirlerinden birini kara tahtada ona anlatmağa kalkıyorum. Ruşen Eşref sınıf arkadaşım*"[106] yönündeki açıklamalarıyla darülfünunun ortamına değinir.

Edebiyat-ı Umumiye hocası Mehmet Akif'e karşı Ahmet Haşim'i yani Servet-i Fünun ve Fecri Ati edebi akımlarını savunan Falih Rıfkı, idadi yıllarında olduğu gibi bu yıllarda da Cenap Şahabettin ve Halit Ziya gibi Edebiyat-ı Cedide akımının önde gelen isimlerinin eserlerini ve yazılarını yakından takip etmektedir.[107]

---

[102] Tunaya, a.g.e., Cilt:I, s.208, 234.
[103] Atay, a.g.e., s.44.
[104]Tunaya, muhalefetin İttihatçıların isimlerini muhalif gazetecilerin cinayetleri ile birlikte anmalarıyla ilgili olarak şu değerlendirme de bulunur. "*kendisine muhalif gazetecileri susturmak için İttihatçılar tek tek tasfiye etme (temizleme) yolunu yeğlemişlerdi. Bu yöntemle ve bu özellikle 1909 Nisanı'ndan 1911 Temmuz'una kadar muhaliflerden üç gazeteci öldürüldüğü için İttihat Terakki isimi bu tarz cinayetlerle bütünleştirilmişti*" Tunaya a.g.e., Cilt:III, s. 415-422.
[105] Ayrıntılı bilgi için bkz., Ali Arslan, **Darülfünundan Üniversiteye**, İstanbul 1995, s.15-60; Ali İhsan Gencer, Ali Arslan, **İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve ilk Meclis Zabıtları,** İstanbul 2004. s.6-15.
[106] Atay, a.g.e., s.42-44.
[107] Atay, Çile, s.56.

Mehmet Akif, Meşrutiyet darülfünununun içinde bulunduğu durumu biraz da eleştirerek verir:"*On yediden yetmişe kadar her yaşta her sınıf insan bir toplantı salonu, bir tiyatro, bir mahkeme gibi bir araya toplandı. Ön sıralara idadiden gelmiş tüysüz çocuklar, kenarda sarıklı sakallı medreseliler, arkada Samiler. Meşrutiyet inkılabı hapishanelerden sonra darülfünun kapılarını da açmıştı. Giriş serbest ve parasızdı*."[108] Edebiyat hocası Mehmet Akif'in eleştirerek verdiği bu ortamda edebiyat eğitimine başlayan Falih Rıfkı, eğitimi süresince; Edebiyat-ı Türkiye, Tarih-i Edebiyat-ı Türkiye, Edebiyat-ı Arabiye, Edebiyat-ı Farsiye, Felsefe ve Tarih Felsefesi, Tarih-i Umumi, Tarih-i Osmanî, Coğrafya, iktisat ve Ulum-ı İçtimai gibi dersler aldı.[109]

Falih Rıfkı, idadi yıllarında başladığı yazı hayatına bu yıllarda Süreyya Örgeevren tarafından çıkarılan Tecelli dergisinde ilk nesirlerini yayınlayarak devam eder. "*Mübareze-i İçtimaiye*" başlığını taşıyan ilk yazısında İmparatorluğun kurtuluşu için batılılaşmayı savunan, İttihatçıların bu yöndeki girişimlerini destekleyen Falih Rıfkı, gençlerin özellikle "*gerilikle ve gelenekle*" mücadele etmesi gerektiği üzerinde durur. Yazar göre, gençliğin enerjisini azaltan gelenek ile mücadele edilmelidir. Falih Rıfkı, gençlerin tüm dikkatlerini "*medeniyetçilik, teceddüt ve terakki davasına*" [110] vermesini zorunlu görür. Gençleri köhneleşmiş fikirlerle mücadeleye çağıran Falih Rıfkı, bu yıllarda İttihatçılara olan yakınlığını korumakta İmparatorluktaki gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Özellikle Namık Kemal, Tevfik Fikret ve Ziya Gökalp'ın yazıları Falih Rıfkı'nın en temel metinleri arasında yer alır. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, bu ilk yazısında daha önce belirttiğimiz Şinasi ve Namık Kemal başta olmak üzere Yeni Osmanlıların temel kavramlarını kullanır. İlerleyen yıllarda da yazarın medeniyet bağlamındaki temel söylemlerinden biri olan gelenek modernite, ileri geri karşıtlığının ilk izleri de bu yazısında görülür.

Falih Rıfkı'nın darülfünundaki eğitimine devam ettiği günler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı oluşan muhalefetin de iyiden iyiye güçlenmeye başladığı bir döneme tesadüf eder. Mahmut Şevket Paşa ile İttihatçılar, tüm anlaşmazlıklara rağmen, muhalefetin kendilerini rahatsız etmesi nedeniyle birlikte hareket etmek yönünde anlaştı. Ancak Cemiyetin bu yöndeki çabaları pek olumlu bir sonuç

[108] Mithat Cemal Kuntay**, Mehmet Akif, Ankara** 1986, s. 24; Emin Erişirgil, **İslamcı Bir Şairin Romanı,** Yay. Haz. Aykut Kazancıgil, Cem Alpar, Ankara, 1986, s. 170–173.
[109] Arslan, a.g.e., s. 61-62.
[110] Falih Rıfkı, "*Mübareze-i İçtimaiye"* **Tecelli**, Sayı: 6 (21 Şubat 1326), s. 6–8.

vermedi. Nitekim 1911 yılı başlarında Miralay Sadık Bey'in başkanlığında Hizb-i Cedid grubu kuruldu. Grup tutucu ve geleneksel bir yapıya sahipti ve İttihat ve Terakki'nin toplumsal ve siyasal fikirlerine karşıydı.[111]

Falih Rıfkı, muhalefet karşısında son derece tepkilidir. Hatıralarında o yıllarda İstanbul'da hemen hemen her yerde yaşanan bölünmenin ordu içinde de kendini gösterdiğini söyleyen Falih Rıfkı, durumu "*politika kargaşalığı ordunun içine bulaşarak türlü adlar altında subay gruplarını İttihatçılığa karşı faaliyete geçirmekteydi*" şeklinde dile getirir. Daha öncede belirttiğimiz gibi Falih Rıfkı, subay olan abisi sayesinde ordudaki gelişmeler hakkında bilgi edinme imkânına sahipti. Falih Rıfkı, hem ordudaki hem de meclisteki muhalefeti İttihatçıların "*teceddüt ve terakki*" temeli üzerinde ilerleyen batılılaşma hareketine tepki olarak değerlendirir.[112] Nitekim Falih Rıfkı, muhalefete yönelik bu tavrını ve söylemini ilerleyen yıllarda özellikle de cumhuriyetin ilanından sonra CHF aleyhine gelişen muhalefete karşı da sergiler.

Gün geçtikçe gücünü artıran ordudaki muhalefet, İttihatçıları rahatsız ettiği gibi, onlara anlaşmaktan başka bir yolda bırakmıyordu. Nitekim 20 Nisan'da Talat Bey başkanlığında bir heyet, Miralay Sadık Bey'le görüşmesine rağmen bir sonuç elde edilemedi. Bu gelişmeler üzerine İttihatçılar muhalefet karşısında bazı yeni önlemler almak zorunda kaldı. Bu düzenlemelerden en önemlisi sıkıyönetimin süresizce uzatılmasıydı. Ancak bu tedbir, Mahmut Şevket Paşa'nın gücünü daha da artırmasına neden oldu. Nitekim 18 Mayıs'ta Harp Divanı sıkıyönetim kapsamında Cemiyetin yayın organı olan Tanin gazetesi kapattı. Bu gelişmelerin ardından iyice güç kaybeden İttihat ve Terakki Fırkası'ndan kopmalar da yaşandı.[113]

Falih Rıfkı, İttihatçıların içinde bulunduğu durum karşısında tedirgindir. İmparatorluk aleyhine gelişen uluslar arası ortam, Kuzey Afrika ve Balkanlara yönelik tehdit, Falih Rıfkı'nın bu tedirginliğini daha da artırmaktadır. İmparatorluğun 1911'de içinde bulunduğu durumu "*tam bir kargaşa hali*"[114] olarak betimleyen Falih Rıfkı, darülfünundaki pek çok yakın arkadaşı gibi kendisinin de İmparatorluğu çok zorlu günlerin beklediğini düşünmeye başladıklarını belirtir.

---

[111] Tunaya, a.g.e., Cilt:I, s.210-211; Lewis, a.g.e., s. 112.
[112] Atay**,** a.g.e., s.48.
[113] Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılap Tarihi**, Cilt II, Kısım I, Ankara, 1983, s.35-54; Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s.199-220;.Ahmad, a.g.e., s.135-139; Akşin, a.g.e., s. 263-276.
[114] Atay, a.g.e., s. 43-48.

Falih Rıfkı'nın da belirttiği gibi İmparatorluk 1910 ile 1911 yılları arasında gerek ekonomik ve gerekse de siyasal alanda büyük sorunlar yaşıyordu. 1911 yılının ilk aylarında başta Arnavutluk olmak üzere Suriye, Yemen ve Asir'de pek çok isyan başladı. Tüm bu gelişmeler özellikle gençler üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktaydı. Kan kaybeden bir İmparatorluk içinde gözünü açan Falih Rıfkı, bu ortamdan travmatik bir şekilde etkilenmekte hem toprak kayıpları hem de isyanlar karşısında gün geçtikçe Osmanlıcılık siyasetinin İmparatorluğu bir arada tutmak için yeterli olmadığını görmeye başlıyordu. İmparatorluğun geleceği konusunda endişeli olan Falih Rıfkı, kısa süre içinde haklı çıkacaktı. Nitekim İtalyanların 1911'de Trablusgarp'ı işgal etmesi hem Falih Rıfkı hem de kuşağı için sarsıcı oldu.

5.Trablusgarp Savaşı ve Sonrasındaki Gelişmeler

Osmanlı İmparatorluğu için 1911 hem ülke içinde hem de uluslar arası alanda sıcak gelişmelerin yaşandığı bir yıl oldu. 29 Eylül 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali İmparatorluğu kısa süre içinde İtalyanlarla bir savaşa sürükledi.[115] Trablusgarp'ın işgali pek çok genç gibi darülfünun öğrencisi Falih Rıfkı üzerinde de sarsıcı bir etki yaratır. Savaşla birlikte hem iç hem de dış siyasal gelişmelerle daha yakından ilgilenmeye başlayan Falih Rıfkı, İtalyanların Almanya'nın müttefiki olması nedeniyle savaşın başlamasından bir süre sonra İttihatçılar arasında yaygınlaşmaya başlayan İngiliz taraftarlığından etkilendi. Savaşın başlamasıyla birlikte İttihatçılar arasında da görülen İngiliz ve Alman yanlısı gruplaşma darülfünunda da etkisini gösterir. Falih Rıfkı, pek çok gencin savaşın başlamasından kısa süre sonra, Alman ya da İngiliz yanlısı olmak üzere çeşitli gruplara ayrıldığı belirtir. Falih Rıfkı ise, Almanya'ya daha şüpheli bir yaklaşım sergilemekte, gelişmeler karşısında İngiltere ve politikalarına daha sıcak bakmaktadır. Falih Rıfkı'nın savaşın seyrine dair bilgi kaynaklarından bir İttihatçı gençlerin uğrak mekânı olan kulüplerdi.[116] Kapatılan ancak bir süre sonra yeniden açılan Tanin gazetesi ve Hüseyin Cahit'in yazıları da Falih Rıfkı'nın haber kaynakları arasındadır.

[115] Bayur, a.g.e., Cilt: II, Kısım: I s. 70-98; Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s.437-444.; Ahmad, a.g.e., s.146.; Akşin, a.g.e., s.284.
[116] Atay, Batış, s. 45–46.

Osmanlı ordusundan Mustafa Kemal ve Enver Paşa gibi pek çok gönüllü subayın Trablusgarp'ta başlattıkları mücadele devam ederken,[117] Falih Rıfkı da bölgeye dair haberleri yakından takip etmekte, İmparatorluğun Afrika ve Balkanlardaki topaklarını kaybetme ihtimalinin belirmesi karşısında rahatsızlık duymaktaydı. Bu kaygısına rağmen, Trablusgarp'taki mücadeleden başarılı sonuçlar elde edileceğine dair inancını koruyan Falih Rıfkı, Osmanlıcılık politikasının da eski birleştiricilik özelliğini kaybetmeye başladığını görmekte ve İmparatorluğun geleceği için daha farklı bir yol izlenmesi gerektiğini düşünmeye başlar.[118]

Falih Rıfkı'nın gelişmeler karşısında böyle bir yaklaşım içinde olması üzerinde, hem İmparatorluk tebaası Gayrimüslimlerin bağımsızlık yönünde hareket etmeye başlaması hem de daha önce de belirttiğimiz gibi İttihatçılar arasında gelişmeye başlayan Türkçülük akımı etkili oldu. Bu yıllarda İttihatçıların gençlik dernekleriyle ile daha yakından temasta bulunan Falih Rıfkı, Cemiyet arasında yaygınlaşmaya ve kurumsallaşmaya başlayan Türkçülük akımından etkilenir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki kültürel ve düşünsel ortam içinde hızla kurumsallaşmaya başlayan Türkçülük akımının, 1908'deki Türk Derneği'nden sonraki ikinci önemli derneği, Türk Yurdu Cemiyeti oldu. 31 Ağustos 1911'de kurulan Cemiyet, 24 Kasım 1911'de Türk Yurdu Dergisi'ni yayınlamaya başladı. Her iki derneğin yayın organlarında da Türkçülük akımının fikir öncüleri olan Yusuf (Akçura), Musa (Akyiğitoğlu) ve Necip (Asım) ve Ziya Gökalp temel görüşlerini kaleme almaktaydı.[119] Türk Yurdu Cemiyeti, Türkçülük fikrine halkçı bir içerik kazandırılması, milli iktisat fikrinin oluşmasına öncülük ettiği gibi, batılılaşmayı Türkler için bir hayati zorunluluk olarak kabul etmesi yönündeki yaklaşımı ile gençler üzerinde etkili oluyordu.[120] Arttık İttihatçıların da Yusuf (Akçura'nın) 1903'te Mısır'da yayınladığı Üç Tarz-ı Siyaset'indeki gibi Osmanlıcılıktan Türkçülüğe doğru bir evrim geçirmeye başladığı günlerde, Falih Rıfkı da böyle bir dönüşümün eşiğindedir.[121] Bu tarihlerde İttihatçı gençler arasında son derece popüler olan yukarıda ana hatlarıyla verdiğimiz yayınları takip eden, Türkçülük akımının

[117] Ayrıntılı bilgi için bkz. H. Ertuna, **1911–1912 Osmanlı İtalya Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal,** Ankara 1984.
[118] Atay, a.g.e., s. 46-47.
[119] Tunaya, a.g.e., Cilt:I, s. 414-416; Sarınay, a.g.e., s. 94-116; Füsun Üstel, **Türk Ocakları (1912-1931)**, İstanbul 2004, s.42-50.
[120] Sarınay, a.g.e., s.116-117; Üstel, a.g.e., s. 49-50.
[121] Atay, Batış, s.54.

öncülerinin görüşlerini öğrenen Falih Rıfkı, zamanla bu görüşlerden etkilenmeye başlar. Yazar, Türkçülük akımından etkilenmiş olmasına rağmen ancak Balkan Savaşları yıllarında ilk kez kendini Türk kimliği ile ifade edecekti.[122] Bu tarih aynı zamanda Falih Rıfkı'nın İttihatçılarla organik bir ilişki de kurduğu yıldır.

Trablusgarp'taki mücadele devam ederken İtalyaların her alanda boykot edilmesinden yana olan Falih Rıfkı, hükümetin 7 Ekim 1911 tarihli İstanbul'daki İtalyanların kapitülasyonlarla elde ettikleri ayrıcalıklarına son verildiğini bildiren kararını coşku ile karşılar.[123] İşgalden sonra İttihatçılar, kamuoyunu özellikle de gençleri sürekli olarak İtalyan işgaline karşı konulması, yaşanan olayların protesto edilmesi noktasında teşvik etmekteydi.[124] Falih Rıfkı ve arkadaşları da bu amaçla yapılan pek çok protesto ve boykot eylemine büyük bir heyecan ile katıldı.

Trablusgarp'ta İtalyanlarla savaşın devam ettiği günlerde muhalefet de İttihatçıların içinde bulunduğu sıkıntılı ortamdan yararlanarak daha önceleri farklı gruplar altında faaliyet gösterirken 21 Kasım 1911'de Damat Ferit başkanlığında Hürriyet ve İtilaf Fırkası çatısı altında toplandı. Türdeş olmayan pek çok unsurun bir araya gelmesiyle oluşan yeni fırkanın en belirgin ve farklı grupları birleştiren özelliği, İttihatçı karşıtlığıydı.[125] İttihatçı taraftarı Falih Rıfkı, muhalefetin yeni bir fırka ile ve daha güçlü bir şekilde gelişmesinden endişelenmektedir. İmparatorluğun kritik gelişmelere gebe olduğu, İttihatçıların pek çok sorunla uğraşmak zorunda kaldığı bir ortamda muhalefetin güçlenmesini son derece tehlikeli bir gelişme olarak değerlendiren[126] Falih Rıfkı, İmparatorluk için olduğu kadar artık Cemiyetin geleceği konusunda da tedirgindir.

İttihatçıların teşviki ile İtalya'ya karşı düzenlenen protesto mitingleri devam ederken, Kasım ayında savaş her iki taraf için de bir çıkmaza girdi. İtalya, Trablusgarp'ta kıyı şeridine saplanıp kaldı. Bölgedeki direnişin bu derece başarılı olması, İstanbul'da da şaşkınlıkla karşılanıyordu. Trablusgarp'ı kaybetmek istemeyen İtalya, savaşı kazanabilmek için, 1912 yılı başlarında Çanakkale Boğazı'nı zorlayarak savaşı İstanbul'da bitirmek için harekete geçti Ancak bu askeri harekâttan

[122] Atay, a.g.e. s. 72- 76; Atay, Çile, s. 57.
[123] Atay, a.g.e., s.74-75.
[124] Atay, Batış, s. 47.
[125] Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul 1990, s. 36-49; Tunaya, a.g.e., Cilt: I, s. 263-271; Ahmad, a.g.e., s 152; Akşin, a.g.e., s.286.
[126] Atay, a.g.e., s. 47.

bir sonuç alınamadı.[127] Trablusgarp'taki direniş hareketinin başarılı olduğuna dair haberlerin İstanbul'a ulaşması darülfünundaki yakın arkadaşları gibi Falih Rıfkı'nın da savaştan Osmanlı'nın galip ayrılacağına dair inancını kuvvetlendirdi. Ancak İtalyanların savaşı kazanmak için Çanakkale Boğazı üzerinden yapmaya çalıştıkları askeri harekât İstanbul'da büyük bir tedirginlik yarattığı gibi Falih Rıfkı'yı da endişelendirdi. Falih Rıfkı, darülfünundaki arkadaşlarıyla birlikte İtalyanların Boğazlara yönelik bu harekâtını protesto etmek amacıyla düzenlenen mitinglere de katıldı.[128] Boğazların tehlikeye girmesi İmparatorluk kadar Büyük devletleri de rahatsız etmekteydi. İtalya'nın Boğazlara yönelik askeri harekâtının Büyük devletlerce desteklenmemesi üzerine İtalyanlar geri adım atmak zorunda kaldı.

İtalyanlarla savaşın bir çıkmaza girdiği günlerde muhalefet de İttihatçılarla siyasal alanda mücadele etmek amacıyla hazırlıklarını tamamladı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, siyasal alandaki ilk başarısını 11 Aralık 1911'de, boşalan Hariciye Nezareti için yapılan İstanbul ara seçimlerinde, İttihatçıların adayını yenerek elde etti. Bu ara seçimlerden sonra İttihatçılar gittikçe güç kaybetmeye başladı. Duruma çözüm bulmak amacıyla İttihatçılar, muhalefetin de yeni kurulmuş bir fırka olmasını da göz önüne alarak seçimlerin yenilenmesine karar verdiler. Falih Rıfkı, hem kendilerinin hem de Hürriyet ve İtilaf taraftarlarının gelişmeleri yakından takip ettiklerini, özellikle basında çıkan haberler aracılığıyla tartışmalar hakkında bilgi edindiklerini, ancak İttihatçılar aleyhinde yapılan yayınlardan da rahatsız olduklarını belirtir.[129] Meclisin dağıtılmasından kısa bir süre sonra her iki fırka da seçim propagandasına başladı.

1912 yılı seçimleri Türk siyasal tarihine "Sopalı Seçimler" olarak geçti. Seçimler sonunda İttihatçılar, ezici bir galibiyet elde etti. Muhalefet ise, çok az sayıda mebus çıkarabildi.[130] Siyasal alandaki hareketlilik kısa süre içinde darülfünunun ortamını da etkiledi. Gençler, seçimin devam ettiği günlerde ve sonrasında İttihatçılar ve İtilafçılar olarak gruplaşmaya başladı. Falih Rıfkı, bu kamplaşma da doğal olarak İttihatçıların safındadır.[131]

---

[127] Bayur, a.g.e., Cilt: II, Kısım: I, s.133-170; Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s.443-444.
[128] Atay, a.g.e., s. 48.
[129] Atay, a.g.e., s. 48.
[130] Reşat Ekrem Koçu, "*Türkiye'de Seçimin Tarihi 1876-1950*", **Yeni Tarih Dünyası**, Sayı: 5 ve 6 (1950), s. 179-183 ve 256-260; Tunaya, a.g.e., Cilt: I, s. 320-329; Ahmad, a.g.e., s.154-155; Akşin, a.g.e., s. 288-289.
[131] Atay, Kurtuluş, s. 115–117.

Yeni meclis, 18 Nisan 1912'de açıldı. Meclis Başkanlılığına, İttihatçıların Meclis grup başkanı olan Halil (Menteş) getirildi. Meclisin ilk icraatı, savaş sebebiyle artan ekonomik sıkıntıya çare bulamayan Maliye Nazırı Nail Bey'in istifası üzerine, onun yerine Cavit Bey'in getirilmesi sağlamak oldu. İttihatçılar, meclisteki üstünlüklerinin avantajlarını yaşarken, muhalefet de faaliyetlerine devam ediyordu. İç siyasette hareketli günler yaşanırken Trablusgarp'taki savaş da devam etmekteydi. İtalya, savaşın seyrini değiştirmek amacıyla 23 Nisan–17 Mayıs 1912 tarihleri arasında Ege'de Limni; Akdeniz'de de Oniki Adayı işgal etti. Savaş ortamından yararlanmak isteyen Rusya da özellikle Boğazlar üzerinde üstünlük kurmak amacıyla harekete geçti. Ancak her iki harekâtta ticari çıkarları zedelenen Büyük devletlerin muhalefetine sebep olduğundan Rusya geri adım atmak zorunda kaldı.[132] Rusya'nın Boğazlara ilgisi İstanbul'da tedirginlik yarattığı gibi Falih Rıfkı'yı da endişelendirir. Boğazların işgali tehlikesinin belirdiği böylesi bir ortamda Falih Rıfkı'nın da tüm dikkati hükümetin gelişmeler karşısında nasıl bir yol izleyeceği, ne yapacağıdır. Falih Rıfkı ve arkadaşları savaşa dair tüm gelişmeleri, Osmanlı basınından olduğu gibi yurt dışından gelen yabancı gazetelerden[133] de yakından takip etmekteydiler.

İttihatçıların hem uluslar arası alanda hem de İmparatorluk içinde kritik gelişmelerle karşılaştıkları bu günlerde, Balkanlar'da da ortam git gide gerginleşmekteydi. 6 Mayıs 1912'de Arnavutluk'ta başlayan ve kısa süre içinde yayılan ayaklanma, hükümeti fazlasıyla zorlamaya başladı. İtalyanlarla devam eden savaş için alınan askeri tedbirler, isyanın bastırılmasını geciktiriyordu. İsyan zamanla ordu içinde de taraftar bulmaya başladı. Muhalif subaylar bir süre sonra 1908'de Resneli Niyazi gibi dağa çıktı.[134] İstanbul'da ise, muhalif subayların kurdukları Halaskar Zabitan Grubu, faaliyetlerine devam etmekteydi. Grubun amacı, İttihat ve Terakki istibdadını yıkıp, Meşrutiyet rejimine işlerlik kazandırmak bu süreç tamamladıktan sonra, ordunun siyasete karışmasını engellemekti.[135]

Balkanlar'daki isyanın devam ettiği günlerde darülfünundaki ilk yılını tamamlayan Falih Rıfkı, yaz tatilini geçirmek için Çerkeş'te Redif Taburu Komutanı olarak görev yapan abisinin yanında geçirdi. Çerkeş seyahati, Falih Rıfkı'nın ilk defa Anadolu'yu ve Anadolu insanını yakından görmesine imkân verdi. Gezinin Ankara

[132] Bayur, a.g.e., s. 133-170; Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s.443-451.
[133] Atay, Batış, s. 48–49.
[134] Bayur, a.g.e.Cilt: II, Kısım: I, s. 261; Akşin, a.g.e., s. 296.
[135] Tunaya, a.g.e., Cilt: I, s. 313-325; Lewis, a.g.e., s. 223.

durağı, Falih Rıfkı için son derece etkileyicidir. O'nun dikkatini Ermeni ve Müslüman semtlerindeki yaşam tarzları arasındaki fark çekti: "*Ankara'nın zengin semtleri ve bakımlı yazlıklar Ermenilerin malı idi. Ermeni lokantasında yiyor ve Ermeni otelinde kalıyorduk. Müslüman çarşısı en eski alaturka idi. Yerden yüksek dükkânlarda bağdaş oturulduğunu hatırlıyorum.*"[136] Ermeni semtlerindeki canlılıktan etkilenen Falih Rıfkı, Çerkeş'e geldiği zaman iki medeniyet arasındaki karşılaştırmayı burada da sürdürdü. Ankara'nın Ermeni semtlerine göre Çerkeş'i sönük bulan Falih Rıfkı, "*Küçücük kafamla Ankara'daki Ermeni semtlerinin canlı, uyanık ve neşeli havası ile bu ölüler sessizliği arasındaki aykırılığın sebeplerini araştırıyordum"* [137] şeklindeki değerlendirmesi ile gözlemlerini ortaya koyar. Falih Rıfkı'nın bu ilk Anadolu gezisi sonundaki gözlem ve değerlendirmeleri, idadi yıllarından itibaren çok bilinçli bir şekilde olmasa da zihninde yer eden temel bir sorunu bir kez daha ortaya koyar.[138] Osmanlı toplumu ile Batılı toplumlar ve onların İmparatorluktaki uzantısı olan azınlıkların yaşam tarzları arasındaki farkın sebebinin ne olduğu Falih Rıfkı'nın bu yıllarda olduğu gibi daha sonraki dönemlerde de en temel meselesi olacaktı. İlerleyen yıllarda daha bilinçli bir şekilde Doğu ve Batı medeniyeti arasındaki fark üzerinde duran Falih Rıfkı, Türkiye'nin muasır medeniyet seviyesine ulaşmasının zorunlu olduğuna inanır. Bunu sağlamak için de hem İttihatçıların hem de Cumhuriyet dönemindeki batılılaşma girişimlerini destekler.

Falih Rıfkı, Çerkeş'te yaz tatilini geçirirken günlük olarak ellerine geçmese de bulabildikleri gazetelerle İstanbul'daki gelişmeleri takip etmeye çalıştı. Abisiyle özellikle orduda baş gösteren muhalefet harekete dair tartışan Falih Rıfkı, yaşanan olaylar karşısında alınması gereken önlemin "*tensikat*" olduğunu söyleyen abisinin fikrine katılmaz. O'na göre sorunun temelinde ordu mensuplarının siyasetle yakından ilgilenmesi yatar. Askerler arasında; "*Arapçı*", "*Hamitçi*" ve "*İttihatçı karşıtı*" [139] gibi

---

[136] Atay, a.g.e., s.46.

[137] Atay, a.g.e., s.48. Falih Rıfkı'nın bu tarihlerde başlayan ancak özellikle Balkan Savaşları yıllarında giderek aratacak olan Anadolu ilgisi üzerinde yazarın gezisinden birkaç yıl önce Ahmet Şerif'in Anadolu'ya yaptığı ve Tanin'de yayınladığı gezi notlarının etkili olduğunu düşünmekteyiz. İdadideki müdürleri Hüseyin Cahit'in çıkarmaya başladığı Tanin gazetesini yakından takip ettiğini bildiğimiz Falih Rıfkı'nın bu gezi notlarını okuduğunu ve Anadolu ilgisi üzerinde bu notların etkili olduğunu düşünmekteyiz. Bu gezi notları için bkz. Ahmet Şerif, **Anadolu'da Tanin**, Cilt: I, Haz. Mehmet Çetin Börekçi, Ankara 1999.

[138] Falih Rıfkı, Çerkeş'te kaldığı günlerdeki gözlemlerini daha sonra Tanin gazetesinde köşe yazarlığına başladığı yıllarda "*Çoban Çeşmesi*" adı ile yayınlar. Falih Rıfkı, "*Çoban Çeşmesi*", **Tanin**, 31 Kânunusani 1914.

[139] Atay, a.g.e. s.48.

çeşitli gruplaşmanın olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı, siyasetle bu derece yakın ilişkinin orduyu gelişmeler karşısında kısa sürede politize ettiğini düşünür. Yazarın açıklamaları, asılında İttihatçıların ordu-siyaset ilişkisine dair yaptıkları tartışmalarında bir yansımasıydı.[140] Falih Rıfkı, İttihatçıların askerin siyasetteki rolü bağlamında farklı yaklaşımlara sahip olan sivil ve askeri kanadı arasında tartışmalarda sivil kanada daha yakın bir tavır sergiler.

Falih Rıfkı'nın da rahatsız olduğu ordunun siyasetle yakından ilgilenmesine engel olmak için hükümet, askerin siyasete karışmasını yasaklayan bu yasağa uymayanların şiddetle cezalandırılmasını öngören bir kanun tasarısı hazırladı. Hükümetin hazırladığı tasarı, 2 Temmuz 1912'de mecliste kabul edildi. Kanun tasarısının hazırlanmasında ve kabul edilmesinde etkili olan İttihatçıların sivil kanadı bu son derece önemli düzenlemeden sonra, ilk günden itibaren pek çok olayda karşılarına bir engel olarak çıkan Mahmut Şevket Paşa'nın görevinden uzaklaşmasını sağlamak için faaliyete geçti. Bu çabalar sonunda ortamın Paşa aleyhine değişmesi üzerine, 9 Temmuz'da Mahmut Şevket Paşa istifa etti.[141] Ancak Mahmut Şevket Paşa'nın istifası ortamın daha da karışmasına sebep oldu. Son derece kritik bir ortamda oldukça önemli bir hükümet makamı boş bırakılmıştı. İstanbul'daki gelişmeleri ellerine geçen gazetelerle biraz geç olsa da takip etmeye çalışan Falih Rıfkı, İttihatçıların bu manevrasını endişe ile karşıladı. "*Güçlü bir kişiliğe sahip ve ordu üzerinde etkili*" olan Mahmut Şevket Paşa'nın kritik gelişmelerin yaşandığı bir dönemde görevinden alınmasını bir taktik hata olarak değerlendirir.[142] İstifa sonrasındaki siyasal istikrarsızlık ortamı, Falih Rıfkı'nın endişelerini haklı çıkardı. İstikrarsızlık muhalefetin baskısıyla 21 Temmuz 1912'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın sadrazam olarak tayin edilmesiyle çözülmeye çalışıldı. Ancak kabine genelde İttihatçıların siyasi gücüne son vermek eğiliminde olan mebuslardan oluşmaktaydı. Yeni kabine ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi gücü ciddi bir darbe aldı. Bu son gelişme ile ortamın İttihatçılar aleyhine gelişmesi üzerine Cemiyet resmen iktidardan çekilmek zorunda kaldı.[143]

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin "*düştüğünü*" Çerkeş'te öğrenen Falih Rıfkı, aldığı habere son derece şaşırır ve çok üzülür. Aslında abisi ile yaptığı sohbetleri

[140] William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, İstanbul 1994, s. 41-46; Turfan, a.g.e., s.199-230.
[141] Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s.119-137; Akşin, a.g.e., s.300; Ahmad, a.g.e., s. 162.
[142] Atay, a.g.e., s.49.
[143] Tunaya, Cilt: II, s. 133-137; Bayur, a.g.e.,Cilt:II, Kısım: I, s. 289-304.; Ahmad, a.g.e., s. 164-165.

sayesinde, ordudaki bazı komutanların İttihatçılar aleyhine bir hükümet değişikliğinin olabileceği yönünde bazı açıklamalarda bulunduğunu duymuş olan ancak bunların gerçekleşebileceğine ihtimal vermeyen Falih Rıfkı, Cemiyetin iktidardan çekilerek muhalefete geçmiş olmasını kabullenmekte zorluk çeker: "*Kâğıda kaleme sarıldım. Üç gün mü beş gün mü ne kadar uğraştığımı bilmiyorum. Ümitsizlik içinde haykırışa benzeyen bir şey karalamışım.*"[144] Bu yazı son derece şaşkın, kızgın ve duygusal bir ruh hali ile gelişmeleri değerlendiren Falih Rıfkı'nın ilk siyasi yazısıdır. "*İttihat ve Terakki Evlatları*" başlıklı yazı ile Tanin'in "Açık Sütunlar" bölümünde yayınlandı.[145] Falih Rıfkı, bu ilk siyasi yazısında, "*ileri görüşlü*" gençleri ordudaki Halaskar Grubu ve Arnavutluk'ta başlayan isyan karşısında mücadele etmeye çağırır. Yazar, İttihatçı gençliğin yeise kapılmamasını, her alandaki muhalefetle mücadele etmelerini ister. Cemiyetin iktidardan çekilmesinde muhalefet ve İttihatçılara karşı yapılan siyasal manevraların etkili olduğunu düşünen ve buna dikkat çeken Falih Rıfkı, İmparatorluğun içinde bulunduğu durumdan onu kurtaracak, yaşanan olumsuzluklara son verecek "*tek kuvvetin*" İttihat ve Terakki Cemiyeti olduğunu düşünmektedir.

İttihatçıların iktidardan çekilmesinden genç ve ateşli bir İttihatçı olarak çok etkilenen Falih Rıfkı, yukarıda belirttiğimiz ilk siyasi yazısından sonra aralıklarla Tanin gazetesinde yazmaya başladı. Ancak Falih Rıfkı'nın bir muhabir olarak gazetenin yazar kadrosuna katılması, Balkan Savaşları yıllarına tesadüf eder. 1911 ile 1912 yılının ilk aylarında daha çok, edebiyat fakültesi öğrencisi olmasının da etkisiyle, edebiyatla ilgili yazılar kaleme alan Falih Rıfkı'nın siyasi içerikli yazılarının sayısı oldukça azdır.

Falih Rıfkı'nın bu tarihlerde Tanin'de yayınlanan dikkat çekici yazılarından biri "*Milli Bir Dert*" başlıklı köşe yazısıdır. İmparatorluğun hemen hemen her alanda ciddi sıkıntılar yaşadığı bir dönemde Falih Rıfkı içinde bulunduğu ruh halinin de etkisiyle "*vatanperverlik*" vurgusu yaptığı bu köşe yazısını kaleme alır:"*Bir kavmin tarihinde çeşitli ananeler ve hatıralar vardır. Bunlar ve daha birçok şeraitle beraber hayata inzımam eden her ferdi doğduğu toprağa rabt eden bağlardır. Hep biliriz ki vatanperverlik mücerred bir unsur değil birçok cüzlerden terkip iden bir*

[144] Atay, a.g.e., s.48.
[145] Falih Rıfkı, "*İttihat ve Terakki Evlatları"*, **Tanin,** 9 Ağustos 1912, Çerkeş'te bulunan Falih Rıfkı, bu ilk siyasi yazısını 30 Temmuz 1912'de kaleme alır. Yazı ancak 9 Ağustos'ta yayınlanır.

mecmuadır."[146] Falih Rıfkı'ya göre, halk özellikle de gençler arasında vatan sevgisinin yerleşmesini sağlamak için en önemli görev, iktidar ve aydınlara düşer. Yazara göre, hem iktidar hem de aydınların yapması gereken ise, toplumu oluşturan her ferde "*mazinin telkin*" edilmesi, böylece "*her ferdin o mazinin aid olduğu toprağa*" kuvvetli bağlarla bağlanmasını sağlanmaktır. İmparatorluğun bekası için gerekli olan bu anlayışın yerleşmesinde aydınlar ve iktidarın önemli araçları da vardır. Falih Rıfkı, bunlardan ilkinin, "*hatıraların canlı tutulması*" ikincisinin ise birinci ile bağlantılı olan "*askeri ve medeniyet müzeleri"* olduğunu belirtir. Yazar göre, müzeler tarih ve vatan bilincinin canlı tutulmasındaki en önemli araçlardır. Artık bir tahayyül olmaktan çıkarak toprağı ve birliği içine olarak tanımlanan vatan, Falih Rıfkı için tüm İmparatorluk sınırlarıdır. İmparatorluğun tüm unsurları da bu toprağa bağlanmalıdır. Yazarın hem vatan hem de millet yaklaşımında bu tarihlerde doğal olarak Namık Kemal'in çerçevesini çizdiği Osmanlıcılık düşüncesi hâkimdir.

Falih Rıfkı'nın köşe yazısından hareketle bu dönem yazılarında Namık Kemal'in belirgin bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim tarihi, dıştan bakıldığında bir hikâyeden ibaretmiş gibi görülmesine rağmen, devleti idare etme sanatının en önemli yardımcılarından biri olarak tanımlayan Namık Kemal'in bu yaklaşımı Falih Rıfkı üzerinde etkili olur.[147] Yazar da İmparatorluğun kurtuluşu için iktidarın tarihi kullanarak toprak kayıplarının ve ayrılıkların önüne geçeceğine inanır. Falih Rıfkı, tarihin siyaset için önemli bir araç olduğunu vurgulamasına rağmen, tarih aynı zamanda ferdin eğitiminde, ona bazı değerlerin kazandırılmasında da önemli bir yardımcıdır. Yazarın tarihin bu çifte hizmetine yönelik yaklaşımı üzerinde de Namık Kemal'in yaklaşımı belirleyici olur. Nitekim Namık Kemal'e göre, İmparatorluğun içinde bulunduğu durumun nedenlerinden biri, tarihi tecrübenin göz ardı edilerek yanlış siyaset güdülmesidir. Ancak tarih sadece iktidar için değil, halkın eğitimi bağlamında da önemli işlevlere sahiptir.[148]

İttihat ve Terakki Fırkası'nı iktidardan düşürerek büyük bir başarı elde eden muhalefet, bir sonraki manevra olarak meclisi feshederek orada da İttihatçıların tasfiye sürecini başlattı. Gelişmeler karşısında İttihatçılar başkentte kaybettikleri

[146] Falih Rıfkı, "*Milli Dert*", **Tanin** 17 Kânunusani/Ocak 1912.
[147] Namık Kemal, tarihi şu şekilde tanımlar: "*Mazinin müstakbele nakil-i ahbarıdır, zahirde bir hikayeden ibaret görünür, fakat hakikatte fenn-i şahane vasfiyla tebcil olunan ma'rifet-i hükümetin en büyük hadımlarındandır*" Ayrıntılı bilgi için bkz., Şirin, a.g.t., s. 81.
[148] Şirin, a.g.t., s. 82.

siyasal güçlerini, Selanik'te yani en güçlü oldukları yerde korumak için faaliyete geçti. Ancak İttihatçıların burada yeniden toparlanarak daha güçlü bir şekilde örgütlenmesinden çekinen hükümet, 8 Ağustos'ta sıkıyönetim ilan ederek duruma engel olmak istedi. Hükümetin baskısından Tanin gazetesi de nasibini aldı. Birkaç kez kapatılan ve farklı isimler altında yeniden yayınlanan gazete, İttihatçılar yeniden iktidar oluncaya kadar sansür baskısından kurtulamadı.[149]

Siyasal alanda yaşanan gerginlik İttihatçılar arasındaki tartışmaları arttırdığı gibi, askeri ve sivil kanat arasındaki ayrılığı da iyice su yüzüne çıkardı.[150] Falih Rıfkı, muhalefetin yapmış olduğu bu son manevrayı birkaç ay sonra kaleme aldığı "*bedbaht bir hata*"[151] olarak değerlendirir. Yazar, İtalyanların Trablusgarp'ı işgalinin yarattığı psikoloji ile tüm tehditler karşısında birlik olunması gerektiğine inandığı bir dönemde muhalefetin girişimini yersiz ve tehlikeli görür. İttihatçıların iktidardan çekilmesini "*vahim bir hata*" olarak gören Falih Rıfkı, hatanın neresinden dönülürse kar olduğuna dikkat çekerek aslında muhalefeti eleştirir

Yaz tatilini bitirerek Çerkeş'ten İstanbul'a dönen Falih Rıfkı, muhalefette olan İttihatçıların kendileri ile birlikte hareket edecek gençler ve aydınlara büyük önem verdiğini, böyle bir grubu bir araya toplamaya çalıştığını görür. Arkadaşlarıyla birlikte hükümet tarafından denetim altında tutulmasına rağmen, İttihatçıların gençlik kulüplerine gitmeyi sürdüren Falih Rıfkı, Cemiyet içindeki hoşnutsuzluğun farkındadır. Askeri ve sivil kanat arasındaki gerginliğin iyice su yüzüne çıkmasını endişe ile takip eden Falih Rıfkı, kendi aralarındaki bölünmüşlüğün ve gerginliğin İttihatçıların daha çok güç kaybetmelerine, etkinliklerinin azalmasına sebep olacağını düşünüyordu.[152]

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk defa açık olarak yapılan 1912 yılı kongresinde iki grup arasındaki tartışmalar, hat safhaya çıktı. Kongrede hükümetin aldığı, padişahın onayladığı meclisin dağıtılması kararının Anayasa'ya aykırı olduğu üzerinde tartışılmaktaydı. Ancak yeni seçimlere katılıp katılmama konusunda askeri ve sivil kanat arasında fikir birliği sağlanamıyordu. Uzun süren tartışmalar sonunda sivil kanadın temsilcisi Talat Paşa'nın seçimlere katılma yönündeki görüşü kabul

[149] Yalçın, a.g.e., s. 169-182.
[150] Kuran, a.g.e., s. 300-304; Bleda, a.g.e., s. 74-75; Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 422-423.
[151] Falih Rıfkı, "*Meşum Bir Hata*", **Tanin,** 3 Kânunusani/Ocak 1912.
[152] Atay, a.g.e., s.49.

edildi.[153] Falih Rıfkı; muhalefetteki İttihatçıların yaşadıkları tartışmaları yakından takip eder. Daha önce de belirttiğimiz gibi yazar, bu tartışmalar karşısında İttihatçıların sivil kanadının görüşlerini daha mantıklı bulur, onlara yakın bir tavır sergiler.[154] Darülfünun öğrencisi Falih Rıfkı, İtalya ile barış görüşmelerinin devam ettiği günlerde Tanin'de yine "Açık Sütunlar" bölümünde, darülfünundaki gençlere seslendiği bir yazı kaleme alır. Tarihin yaşanan her şeye tanıklık ettiğini ve "*necip Türk ırkının yaptığı kutsal mücadelenin de tarihin sayfalarına*"[155] kaydedildiğini vurgulayan Falih Rıfkı, yaşanan gelişmelerden herkesin ders alınması ve Türk'ün haklı mücadelesinin sonuna kadar savunulması gerektiğine dikkat çeker. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, ilk kez bu derece açık bir şekilde Türk ırkından bahseder. Daha önce de belirttiğimiz gibi yazar, yaşanan gelişmeler karşısında özellikle de Balkanların Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılma ihtimalinin belirmesi üzerine, Osmanlıcılık siyasetine olan inancını kaybederek, İmparatorluğun kurtuluşu için Türkçülük akımını savunmaya başlar.

İttihatçılar arasındaki tartışmaların devam ettiği günlerde hem İtalya ile yaşanan savaş hem de Balkan devletleriyle savaşa girme ihtimalinin belirmesi, üzerine bütün siyasi ve politik faaliyetler önemini kaybettiği gibi seçimler de ertelendi. Trablusgarp'taki savaşın her iki taraf için de çıkmaza girmesi ve Balkanlardaki karışıklık, İmparatorluğu İtalyanlarla antlaşma yapmaya zorladı. Kısa süre içinde başlayan barış görüşmelerinden sonra 18 Ekim 1912'de İsviçre'nin Lozan şehrinde imzalanan Ouchy (Uşi) Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Trablusgarp'ı İtalya'ya terk etmek zorunda kaldı. Oniki Ada'nın ise Balkan bunalımı atlatılıncaya kadar İtalyan işgali altında kalması kabul edildi.[156] Trablusgarp'ın kaybedilmesini büyük bir üzüntü ile karşılayan Falih Rıfkı, İmparatorluğun Kuzey Afrika'daki son toprak parçasını da kaybetmesi karşısında telaşa kapılır. Henüz Trablusgarp'ın kaybının yarattığı acı devam ederken, Balkanların da karışması ve bölgede bir savaş tehlikesinin gündeme gelmesi üzerine Falih Rıfkı, yakın arkadaşı Erkan-ı Harp Kolağası Kazım Mahmut Bey'e yazdığı mektubunda "*İmparatorluğun bir uçuruma doğru sürüklendiğini*"[157] ve gelecekten endişeli olduğunu dile getirerek içinde

[153] Tunaya, a.g.e, Cilt: III, 227-230; Ahmad, a.g.e, s. 168; Akşin, a.g.e., s. 306-307.
[154] Atay, a.g.e., s.50.
[155] Falih Rıfkı, "*İtham*", **Tanin**, 12 Teşrinievvel/Ekim1912.
[156] Bayur, a.g.e., Cilt:II, Kısım:I, s. 433-440.
[157] Atay, a.g.e., s. 50.

bulunduğu ruh haline ışık tutar. Balkanlardaki gelişmeler karşısında son derece haklı bir endişe içinde olan Falih Rıfkı, hislerinde yanılmaz. Nitekim kısa bir süre sonra Osmanlı İmparatorluğu Balkanları kaybetmek zorunda kalır.

6.Balkan Savaşları (1912–1913)

Balkan devletleri, Trablusgarp savaşı başlar başlamaz, Ruslardan da aldıkları destekle bir ittifak oluşturmak için harekete geçti. Özellikle Bulgaristan, ittifakın temeli olan Bulgar-Sırp antlaşmasını sağlamak için, kısa süre içinde Sırplarla görüşmelere başladı. Balkan devletleri, kurmaya çalıştıkları ittifaktan farklı, zaman zaman da bir birlerinin menfaatlerini sarsacak kazançlar elde etmek niyetindeydiler. Balkan devletlerinin temel amaçları, Osmanlı Rumelisini paylaşmak, İstanbul ve Boğazlar'da kendilerine daha elverişli bir ortam hazırlamaktı. Bu amaçlar doğrultusunda kısa süre içinde Balkan İttifakı'nın temelini atacak antlaşmalar yapılmaya başlandı. Bulgarlarla Sırplar arasındaki ittifak 11–13 Mart 1912'de imzalanarak yürürlüğe girdi. 29 Mayıs 1912'de de Yunan-Bulgar ittifakı imzalandı.[158]

Balkanlar'daki ortamın gün geçtikçe daha gergin bir hal aldığı bu ilk günlerde, Falih Rıfkı'nın gelişmelerle ile ilgili yazıları son derece azdır. Yoğunluklu olarak gençler ve onların yaşanan gerginlik karşısındaki tavırları üzerinde duran yazar, özellikle İkinci Balkan Savaşı yıllarında daha sık ve siyasi içerikli yazılar kaleme alır. Balkan Savaşları'nın ilk yıllarında Tanin'in "Açık Sütunlar" bölümünde yayınlanan eleştirel içerikli yazısı, Falih Rıfkı'nın gelişmeler karşısındaki yaklaşımını ortaya koyduğu gibi, gençler arasında yaygınlaşan bir tavırdan da şikâyetçi olduğunu gösterir niteliktedir. "*Ecnebi okullarında eğitim gören"* gençlerin yaşananlar karşısında "*uyuşuk ve tepkisiz*" bir hale geldiğine dikkat çeken Falih Rıfkı, gençlerin içinde bulunduğu durum üzerinde "*ecnebilerin*" bilinçli olarak yaptıklarını düşündüğü olumsuz "*telkinlerin*" etkili olduğunu belirtir. Falih Rıfkı'ya göre, gençler bu telkinler nedeniyle "*kendi tarihlerine*" ve gerçeklerine "*tepkisiz*" kalmaktadır.[159] Ortaya koyduğu bu durumu ağır şekilde eleştiren yazar, yaşananlardan başta gençler olmak üzere herkesin ders alması gerektiğini vurgular. Falih Rıfkı'nın bu ilk

[158] Bayur, a.g.e., Cilt:II, Kısım I,s. 341-364; Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 459.
[159] Falih Rıfkı , "*Hilal ve Heykel*", **Tanin**, 26 Haziran 1912.

yıllarındaki yazılarının içeriğini genelde gençlerin eğitimi, yaşanan gelişmeler karşısında daha duyarlı olmalarını sağlamak için yapılması gerekenler oluşturur.

Ancak Falih Rıfkı, gelişmeler karşısında daha duyarlı olmasını istediği gençlerin, ortamın tüm gerginlik ve kışkırtmasına rağmen politika hırsına kapılmasını da istemez. Nitekim 10 Mart 1912 tarihli köşe yazısında Falih Rıfkı, gençlerin "*fırkacılık hırsına kapılarak birlik olmaları gereken bir zamanda*" bölünmelerinin kaygı verici olduğuna dikkat çeker. Kendisi de darülfünun öğrencisi olan Falih Rıfkı, özellikle darülfünundaki gençlerin diğerlerine göre politika ile çok daha fazla ilgilenmelerini tehlikeli bulur. Falih Rıfkı'ya göre darülfünun, politikanın değil eğitimin, bilinçli ve duyarlı bireylerin yetiştirildiği merkez olmalıdır.[160] Kanaatimizce buradaki temel sorun, gençlerin politika ile ne ölçüde daha doğrusu nasıl ilgilenmesi gerektiğidir. Kendisi gibi pek çok darülfünun öğrencisinin bu yıllarda politika ile ilgilendiklerini, çeşitli gruplara ayrıldıklarının farkında olan Falih Rıfkı'nın asıl şikâyetçi olduğu konu, "*politikacılık hırsı*" bu bağlamda da İttihatçı karşıtı muhalefettir. Gençlerin İttihat ve Terakki taraftarı olmasında bir sakınca yoktur.

Balkanlarda son derece kritik gelişmelerin yaşandığı ve İmparatorluğun yeniden bir savaşla karşı karşıya kalma ihtimalinin belirdiği günlerde yaz tatilini bitirerek darülfünundaki yeni eğitimi yılına başlayan Falih Rıfkı, dönem gençliği gibi İmparatorluğun içinde bulunduğu durum karşısında endişelidir. Ancak Balkanlar'daki ortamın iyice gerginleşmesi, Balkan devletlerinin bir ittifak altında birleşmesi karşısında İmparatorluk için savaşın kaçınılmaz olduğunun anlaşılması ile Falih Rıfkı, Balkan bunalımından ancak savaşla çıkılabileceğini düşünmeye başlar.[161] Yazar, gelişmeler karşısında tedirgin olsa da herhangi bir şekilde bölgenin kaybedilme ihtimalini aklından geçirmez.

Balkan devletlerinin birleşme sürecinin tamamlanmasıyla bölgedeki gerginlik de hat safhaya ulaştı ve bu ortam Balkan devletleriyle İmparatorluğu kısa süre içinde bir savaşa sürükledi. 30 Eylül'de Balkanlar'da bir gün sonra da Osmanlı Devleti'nde seferberlik ilan edildi.[162] 2 Ekim'de müttefik Balkan devletleri Babıâli'ye isteklerini bildirdi. Büyük devletlerin denetiminde Makedonya'ya İsviçreli ya da Belçikalı bir

[160] Falih Rıfkı, "*Darülfünuna Dair*", **Tanin**, 10 Mart 1912.
[161] Atay, a.g.e., s.50-51.
[162] Kuran, a.g.e., s.308-313; Bayur, a.g.e, Cilt:II, Kısım:II, s.364-393; Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 459.

genel vali tayin edilmesi, mahalli meclislerle mahalli jandarma teşkilatının kurulması ve Avrupa devletlerinin denetiminde ıslahat hareketlerinin başlatılması yönündeki talepler Babâli'de tepki ile karşılandı.[163] İttihatçılar, hükümete isteklerin kabul edilmemesi gerektiği yönünde baskı yapmaktaydı. Özellikle yerli basında hükümetin Balkanlar'daki herhangi bir müdahaleyi kabul etmemesi gerektiği yönünde yayınlar yapılmakta, Balkan devletlerine ödün vermektense savaşa girilmesi gerektiği dile getiriliyordu.[164] Özellikle İstanbul'da Balkan devletleri aleyhinde protesto gösterileri yapılmaktaydı. Falih Rıfkı ve yakın arkadaşları da gösterilere katılarak, gerekirse savaşa gidilmesini dile getiriyorlardı. Hükümet özelikle İttihatçı gençlerin düzenledikleri gösterileri sıkı takip altında tutar. Ancak pek çok İttihatçı genç gibi Falih Rıfkı da bu baskıdan çekinmez ve gösterilere katılmaya devam eder.[165]

Osmanlı ordusunun Balkan Savaşları için seferber olması, yeni bir savaş planı hazırlaması kolay olmadı. Henüz tam olarak örgütlenmemiş olan Osmanlı ordusu Balkan devletleriyle 1912 yılı Ekim ayında savaşa girmek zorunda kaldı. Ancak kısa süre içinde ne madden ne de manen savaşa hazır olmayan ordu, pek çok cephede bozguna uğradı. Doğuda 21–23 Ekim 1912'de Bulgarlarla yapılan mücadele sonunda Kırklareli kaybedildiği gibi, 28 Ekim–2 Kasım arasında da ordu, Lüleburgaz'da ağır bir yenilgi aldı. Batıda ise, 22 Ekimde Sırpların ilerleyişi Osmanlı ordusu tarafından durdurulamadı. 14–18 Kasım tarihleri arasında Manastır'da devam eden ve Osmanlı ordusunun yenilgisiyle sonuçlanan muharebe sonunda, Batı Rumeli'nin durumu da netlik kazandı. Bölgedeki şehirler birer birer kaybedilerek müttefik Balkan orduları ancak Çatalca hattı yani, İstanbul önlerinde durdurulabildi.[166]

Balkan devletlerinin İstanbul'u tehdit edebilecek bir duruma gelmesi hem halk ve orduda hem de hükümette büyük bir moral bozukluğuna sebep oldu. Gelişmeler karşısında herkes şaşkındır. İstanbul, kaybedilen Balkan topraklarından ve işgal tehdidi altında olan şehirlerden yoğun bir göç almaktaydı.[167] Pek çok kişi gibi Falih Rıfkı da, "*düne kadar millet olarak değerlendirmedikleri Bulgar, Sırp ve Yunanlıların*" Osmanlı ordusunu bozguna uğratması, İstanbul'u tehdit edecek

[163] Bayur, a.g.e. Cilt: II, Kısım I, s. 3341-364; Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 421–423.
[164] Kuran, a.g.e., s.313-314; Ahmad, a.g.e., s. 170.
[165] Atay, a.g.e., s. 51.
[166]Kuran, a.g.e., s.314-315, Bayur, a.g.e, Cilt: II, Kısım: II, s. 130-135; Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 465-468.
[167]Şevket Süreyya Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, İstanbul 1995, s.53–59.

duruma gelmesini kabullenemez ve bu durumu bir "*utanç kaynağı*" olarak değerlendirir. Falih Rıfkı'ya göre, ordu bir an önce toparlanmalı, Çatalca hattında tutunarak "*varıyla yoğuyla*" mücadele etmeli, bölgeyi asla terk etmemelidir.[168] Balkanlar, İmparatorluk için olduğu kadar Falih Rıfkı ve kuşağı için de son derece önemli ve kıymetlidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya açılan kapısı ve 14. Yüzyıldan itibaren Türk toprakları olan bölgenin kaybedilme ihtimalinin belirmesi karşısında, Falih Rıfkı'nın sonuna kadar mücadele edilmesi, Balkanların neye mal olursa olsun terk edilmememsi gerektiği yönündeki ısrarlı açıklamaları bu anlamdan kaynaklanmaktaydı.

Askeri alanda soruna çözüm bulamayacağını anlayan hükümet, çareyi Balkan devletleri ile anlaşma yapmakta görürken, İttihatçılarsa, ordunun direnmesinden ve yeni bir mücadeleye hazırlanmasından yanaydı. İttihatçılara göre, böyle bir ortamda yapılacak antlaşmanın İmparatorluğa bir kazanç sağlamayacağı aşikârdı.[169] Falih Rıfkı, hükümetin ateşkes isteğinin belirmesi üzerine, başarısızlıkla sonuçlanmış bir mücadeleden sonra Balkan devletleriyle yapılacak olan bir antlaşmadan herhangi bir kazanç elde edilemeyeceğine dikkat çekiyordu. Osmanlı ordularının geri çekildiği bir ortamda yapılacak olan antlaşmaların bölgedeki toprak kayıplarını arttırmasına sebep olacağını vurgulayan yazar, bu yöndeki bir girişimin geri dönülmesi zor bir hata olacağını dile getirerek, hükümetin ateşkes isteğini eleştirir.[170] Görüldüğü gibi yazar, gelişmeler karşısında İttihatçılarla aynı görüşü paylaşmakta, bunu köşe yazısına yansıtmaktadır. Bu tarihlerde İttihatçıların Balkanlar'daki gelişmelerle ilgili görüş ve değerlendirmeleri Cemiyetin yayın organı Tanin'de[171] başyazar Hüseyin Cahit tarafından dile getirilmekteydi.

Çatalca hattında Balkan devletlerine direnen Osmanlı ordusu, ileri harekâtı durdurmayı başararak bir nebze de olsa rahatlarken, İstanbul önlerinde kilitlenen mücadeleler sonunda durum artık Balkan devletleri özelikle de Bulgarlar için sıkıntılı bir hal almaya başladı. Cephe sayısı artan Bulgarlar, maddi ve manevi olarak zor günler yaşamaktaydı. Durumu değerlendirmek isteyen hükümet, 3 Aralık'ta tarafların en fazla bir hafta içinde görüşmelere başlaması şartıyla ateşkes

[168] Atay, a.g.e., s. 53.
[169] Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s.468-483.
[170] Falih Rıfkı, "*Düşünceler*", **Tanin,** 12 Teşrinisani/Kasım 1912.
[171] Yalçın, a.g.e., s.192-195.

antlaşmasını imzaladı.[172] Falih Rıfkı, hükümetin ateşkes isteğini eleştirir. O'na göre, Balkan devletlerinin Çatalca önlerinde durdurulmasından yararlanılarak, ekonomik ve askeri açıdan sıkıntı içinde oldukları bilinen Balkan devletlerine karşı kesin sonuç alınacak bir harekâta geçilmesi gerekir. Savaşın ilk günlerinden itibaren pek çok kişi gibi Falih Rıfkı da Osmanlı donanmasına büyük bir anlam yüklemekte, savaştan kesin sonuç almak için donanmaya güvenmekteydi. Ancak donanmanın Başarsızlığı karısında yazar, büyük bir hayal kırıklığı yaşar.[173] Nitekim 15 Ekim 1912 tarihli "*Bedbin Faaliyetler*" başlıklı köşe yazısında ateşkes isteğinin uygun bir karar olmadığına dikkat çeken Falih Rıfkı, Balkanlar'daki sorunun ancak daha kararlı bir yaklaşımla çözülebileceğini dile getirir. Yazarın köşe yazısı aracılığıyla halkı da uyarmaya çalıştığını görmekteyiz. Falih Rıfkı, bu kritik günlerde halk arasında umutsuzluk havası yaratmak isteyen, moral bozmak için çaba sarf ettiklerini düşündüğü insanların "*en az düşman kadar tehlikeli olabildiklerine*" [174] dikkat çekerek halkı uyarır. Bu grup içinde ilk sırayı İttihatçı muhalifleri alırken, ikinci sırada ayrılık için gayret eden Gayrimüslimler bulunur. Yazar, halkın bu tahriklere kapılmaması ve orduya güvenmesini ister. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, bir gazeteci olmaya başladığı bu yıllarda artık bir misyon sahibidir de. İttihatçıların tüm politikaları yazar tarafından desteklenmekte ancak Falih Rıfkı'nın görevi özellikle halkın İttihatçıları desteklemesinin sağlanması noktasında başlar.

Hükümetin imzaladığı ateşkes anlaşmasından sonra, savaşa devam edilip edilmeyeceği ile ilgili karar ve kaybedilen Osmanlı topraklarının olduğu gibi Edirne'nin kaderi de barış görüşmelerine bırakılmış oldu. 16 Aralık 1912'de taraflar Londra'da Balkan Barış Konferansı bünyesinde görüşmelere başladı.[175] Falih Rıfkı da bu süreci, Büyük devletlerin İmparatorluk üzerindeki baskısını artırması nedeniyle "*onur kırıcı*" bir durum olarak değerlendirir. Yakın arkadaşlarıyla birlikte İmparatorluğun içinde bulunduğu durumu tartışan Falih Rıfkı, hükümetin başarılı politikalar geliştiremediğini, İmparatorluğun kaderinin kendi değil " *başkalarının elinde*" [176] olduğu üzerinde durmaktaydı. Falih Rıfkı, hükümeti Balkan savaşlarına

[172] Kuran, a.g.e., s. 314-316; Bayur, a.g.e., Cilt:II, Kısım II, s. 127; Ahmad, a.g.e, s. 172; Akşin, a.g.e, s. 331.
[173] Atay, a.g.e., s. 54-55.
[174] Falih Rıfkı, "*Bedbin Faaliyetler*", **Tanin,** 15 Teşrinisani/Kasım 1912.
[175] Bayur, a.g.e., Cilt:II, Kısım II, s.156-271; Ahmad, a.g.e, s. 173.
[176] Atay, a.g.e., s.57.

dair politikaları konusunda sert bir şekilde eleştirdiği gibi başarılı da bulmamaktadır. Yazar, o günlerin sarsıcı etkisini hatıralarına taşıdığı gibi, dönem içindeki yazılarında da gelişmelerden fazlasıyla rahatsız olduğunu ortaya koyarak, gittikçe setleşen bir üslupla iktidarı eleştirir.

Balkan devletlerinin barış görüşmeleri sırasında özellikle Edirne, Girit ve Adalar üzerindeki ısrarlı tavrı, her iki tarafın da taleplerinden ödün vermek istememesi sonucunda görüşmelere ara verildi. 1913 yılının Ocak ayına kadar görüşmelere ara verilmiş olmasına rağmen, taraflar arasında karşılıklı notalarla sorun halledilmek istendi.[177] Görüşmelerin uzamasından tedirgin olan İttihatçılar, 23 Ocak 1913'te Edirne'nin Bulgarlara verilmesi yönünde bir karar alındığını düşünerek, bir hükümet darbesi yaparak Kamil Paşa Kabinesi'ni devirdi. İttihatçılar, iktidara gelme konusunda uzun süreden beri kendi aralarında tartışmakta, yeniden iktidarda olmak için bir bütün olarak hareket etmekteydiler. Cemiyetin yeniden iktidar olması gerektiği konusunda tüm İttihatçılar hem fikirken, iktidara nasıl gelineceği noktasında bazı fikir ayrılıkları yaşanıyordu.

Bazı gruplar, Nazım Paşa ile anlaşarak, bazı gruplar ise darbe yaparak iktidara gelinmesinden yanaydı. Tartışmalarda sayıları fazla ve baskın olan darbe yanlıları belirleyici oldu. İttihatçıların yeniden iktidara gelmeleri bu yolla oldu. İttihatçılar ilk iş olarak Kamil Paşa'yı görevinden alarak Mahmut Şevket Paşa'yı yeniden sadarete getirdi.[178]

Balkanlar'daki gelişmelerden fazlasıyla rahatsız olan Falih Rıfkı, İmparatorluğun içinde bulunduğu durumun en önemli nedeni olarak İttihatçıların iktidardan uzaklaştırılması olduğunu düşünmekteydi. İttihatçıların kritik gelişmelerin yaşandığı bu günlerde yeniden iktidarda olması gerektiğine inanan Falih Rıfkı, darbe haberi karşısında çok heyecanlanır. Büyük devletlerin İmparatorluk üzerindeki baskı ve müdahalelerinin hat safhaya ulaştığı bir dönemde yapılan darbe, Falih Rıfkı'ya göre büyük bir "*umut ışığıdır*"[179] Ancak darbe sırasında Nazım Paşa'nın öldürülmesi ise Falih Rıfkı'yı fazlasıyla üzer.

Yeniden iktidara gelen İttihatçıları çok ciddi sorunlar bekliyordu. Balkan devletleri karşısında gerileyen ordunun durum, savaş süresince daha kötüye giden

[177] Bayur, a.g.e, Cilt II Kısım: II, s.156–159.
[178] Kuran, a.g.e., s. 318-320, Bleda, a.g.e., s. 74-83; Tunaya, Cilt: III, s. 425-27; Ahmad, a.g.e, s. 174–176; Akşin, a.g.e, s. 335–339.
[179] Atay, a.ge., s.57.

ekonomik durum ve uluslar arası alanda yalnızlığa itilmiş bir İmparatorluk. Nitekim yeni hükümetin kurulmasından birkaç gün sonra Balkan devletleri, 26 Ocak tarihli bir nota ile Londra Konferansı görüşmelerine ara verdiklerini bildirdiler. Bu açıklamalardan kısa bir süre sonra, Balkan devletleri, 3 Şubat'ta süresi dolan ateşkes antlaşmasını tanımadıklarını açıkladılar. Böylece Balkanlarda 3 Şubat'ta savaş yeniden başladı. Türk birlikleri, 8 Şubat günü yeniden ileri harekâta geçti. Ancak hazırlanan savaş planına göre, harekete geçmesi gereken 10. Kolordu gemilerinin belirlenen bölgeye geç gelmesi nedeniyle harekât başarısız oldu. Nitekim 22 Mart'ta da Büyük devletler antlaşma şartlarını bildirdiler. Sınır Midye-Enez hattı olarak belirleniyordu. Artık savaş alnında yapılacak bir şey olmadığı görülüyordu. Bu gelişmeler üzerine 23 Şubat'ta hükümet, Edirne ve Kırklareli'den vazgeçmek yönünde bir karar almak zorunda kaldı. Karşılıklı görüşmelere devam edilirken Balkan devletlerinin yoğun ateş hattı altında kalan Edirne 26 Mart'ta düştü.[180]

İttihatçıların yeniden iktidara gelmesi ile sorunların çözüleceğine inanan Falih Rıfkı, hükümetin Edirne ve Kırklareli'den vazgeçme kararı karşısında büyük bir şaşkınlık ve hayal kırıklığı yaşamaktaydı. İttihatçıların vatanseverliğinin sorunları çözeceğine inanan Falih Rıfkı, kısa süre içinde durumun hiçte düşündüğü gibi olmadığını Edirne kaybedilince acı bir şekilde anlar.[181] Pek çok genç gibi Edirne'nin kaybı, Falih Rıfkı için de "*tahammülü zor bir acıdır*" İmparatorluğa başkentlik yapmış, yüzyıllardır Osmanlı toprağı olan bir şehrin kaybedilmesi, o güne kadarki toprak kayıpları arasında halkı en çok etkileyen ve üzen kayıp oldu. Edirne'nin kaybı, abisini Balkan Savaşları'nda kaybeden Falih Rıfkı için "*bir milli gurur yarası"* oldu.[182] Yazar, bu ruh halini ve hayal kırıklığını "*Edirne İçin*" başlığını taşıyan ve Tanin'in "*Edebi Sayfalar*" bölümünde yayınlanan şiirinde de fazlasıyla yansıtır.[183] Falih Rıfkı, Edirne'nin kaybından sonra kaleme aldığı köşe yazısında Balkanlar'daki milliyetçilik cereyanına dikkat çekmek ister. Yazar, savaş sırasında

[180] Bu süreç hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.Bayur, a.g.e., Cilt:II, Kısım II, s.185-253; Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s.468-485; Ahmad, a.g.e, s. 186-187; Akşin, a.g.e., s. 343.
[181] Atay, a.g.e., s.57.
[182] Atay, a.g.e., s.59, Falih Rıfkı, yıllar sonra Rumeli'nin kaybedilmiş olmasının acı hatırasının ne kadar canlı olduğunu şu ifadesi ile dile getirir: "*Nice Türkler için onun bizden ne kadar farklı, onulmaz bir acı ve yara olduğunu yıllarca sonra Makedonyalı Atatürk'ün göz yaşlarından anlamıştım. Ağlamayan Atatürk memleketli arkadaşlı ile ve o kadar dokunaklı derin sesi ile Rumeli türküleri söylerken bakışları sislenir, çok defa da gözyaşı dökerdi. Adriyatik kıyılarından Meriç'e kadar bütün Türklerin vatanı elden gitmişti. İstanbul ve Anadolu onların gurbetleri idi."* Falih Rıfkı, a.g.e., s.59
[183] Falih Rıfkı, "*Edirne İçin*", **Tanin** 1 Nisan 1913.

öldürülen Resneli Niyazi'nin "*bir Türk'ten ziyade Türklüğünden intikam alınmak"* için şehit edildiğini ve *"tabancayı da bir Arnavud'un değil, Arnavudluğun elinin sıktığı*"[184] açıklamasını yapar. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, Balkanlar'daki karışıklığın temel nedenlerinden birinin milliyetçilik akımı olduğunun farkındadır. Balkanlar'daki İmparatorluk tebaasının bağımsızlık için harekete geçerek İmparatorluktan ayrılmak için savaşmaya başlaması, Falih Rıfkı için hayli sarsıcı olur. Artık İmparatorluğun kurtuluşu için Osmanlıcılık siyasetinin etkinliğini kaybetmeye başladığını fark eden yazar ve kuşağının düşünsel gelişimi üzerinde Balkanların kaybının büyük bir etkisi oldu.

7-II. Balkan Savaşı Falih Rıfkı Atay'ın İttihatçı Liderlerle Tanışması ve Türkçülük Akımı

Edirne'nin kaybı nedeniyle büyük bir üzüntü ve bir o kadar da hayal kırıklığı içinde olan Falih Rıfkı, Hüseyin Cahit'ten gelen bir teklif üzerine daha önce aralıklarla yazdığı Tanin'in resmi olarak yazar kadrosuna katılır. Aldığı bu teklifle birlikte Falih Rıfkı'nın hayatında da oldukça önemli bir yeni sayfa açılmış oldu. Gazetenin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olması, Falih Rıfkı'ya o güne kadar ancak gazetelerden tanıdığı İttihatçı liderler ve Cemiyet içindeki önemli isimlerle tanışma imkânı verdi.[185] Tanin gazetesinin Falih Rıfkı için bu avantajlarının dışında oldukça önemli bir anlamı da; idadi yıllarında müdürü olan, daha sonraki yıllarda sürekli olarak yazılarını okuduğu ve yakından takip ettiği büyük "*polemikçi ve üstadı*" Hüseyin Cahit ile aynı gazetede yazma imkânını sağlamış olmasıydı. *"Tanin'in başında Hüseyin Cahit. Ne kadar sert polemikçi ise yakından biraz kibirli, fakat sessiz ve uslu. Yazı işleri müdürü Muhiddin (Birgen). Devamlı yazarlar arasında İsmail Müştak, Mehmed Ali Tevfik. Ara sıra aruz vezninde yermeleri ile Fazıl Ahmed"*[186] Gazetenin yazar kadrosuna katıldığı günlerdeki ortamını bu açıklaması ile dile getiren Falih Rıfkı, büyük bir hevesle Tanin'de yazmaya başlar. Artık gazetenin sağladığı imkânlarla İttihatçıların daha çok içinde olan yazar, pek çok önemli olaya yakından tanık olduğu gibi, siyasal havanın da daha çok içinde olur.

---

[184] Falih Rıfkı, "*İki Tesadüf*", **Tanin,** 17 Mayıs 1913.
[185] Atay, a.g.e., s.58; Atay, Çankaya, Cilt:I, s.55.
[186] Atay, a.g.e. s.66.

Falih Rıfkı, Tanin muhabiri olduktan sonra İttihatçıların olduğu gibi aydınların da uğrak mekânı olan Nur-u Osmaniye'deki İkbal Kıraathanesi'nin müdavimi olur. Yazar, boş vakitlerinin büyük bir kısmını burada aralarında kendilerinden büyük olan Hasan Saka ve Halil Nihat'ın da bulunduğu arkadaş grubu ile geçirmekteydi. İkbal Kıraathanesi, Cemiyetin genel merkezine çok yakındır. Darülfünun öğrencisi aynı zamanda da Tanin muhabiri olan Falih Rıfkı, bu ortamda "*1908 Temmuz'undan beri sadece isimlerini duyduğu pek çok ihtilalci*" [187] ile kolayca tanışır. İlk olarak Doktor Nazım ve Bahattin Şakir ile tanışan yazar, her iki liderin de pek sade ve samimi olduklarını, bir particiden çok Makedonya komitecilerini andırdıklarını düşünür. Artık Cemiyeti çok daha yakından ve içeriden biri olarak gözlemleyen, Cemiyet içindeki İttihatçı gençlerle daha yakından ilişki kuran Falih Rıfkı, kısa süre içinde Kara Kemal ile de tanışır: "*İçerideki gençler arasında sık sık sözleri geçen iki adsız vardı: Büyük Efendi, Küçük Efendi. Büyük Efendi'nin Talat Bey Küçük Efendi'nin de İstanbul Katib-i Mesulü Kemal Bey olduğunu biraz sonra öğrenmiştim. Uzun saçlı, nargilesi elinden düşmeyen sevimli bir adamdı. Türkleri piyasaya sürmek yani tüccar yapmak görevini o üstüne almıştı."*[188] Artık İttihatçıların içinde olan Falih Rıfkı'nın gün geçtikçe İttihatçılarla olan yakınlığı da artıyordu.

İttihat ve Terakki Cemiyet'inde gençlerle özellikle de Falih Rıfkı'nın ifade ettiği şekliyle "*fikir ve sanat*" gençliği ile Ziya Gökalp ve Küçük Talat Bey ilgilenir. Falih Rıfkı, İttihatçıların gençlerin Cemiyetin desteği ile ve Küçük Talat Bey'in kontrolünde çıkarılan Yeni Mecmua etrafında toplanmasını sağlayarak, Ziya Gökalp'ın verdiği seminerlerle bilgilendirmek ve bilinçlendirmek istediklerini belirtir. Bu gençlerden biri de Falih Rıfkı'dır. Tanin muhabiri Falih Rıfkı, hem Yeni Mecmua dergisi etrafında bulunur hem de Ziya Gökalp'ın seminerlerini alır.[189] Pek çok İttihatçı genç gibi Falih Rıfkı'nın da düşünsel gelişimi üzerinde Ziya Gökalp son derece etkili bir isimdir.

Falih Rıfkı'nın bu tarihlerde Tanin'de yayınlanan köşe yazılarının büyük çoğunluğu Balkan Savaşı, Edirne'nin kaybı ve sonrasındaki gelişmelerle ilgilidir. Bunların dışındaki yazıları ise, özellikle gençlerin eğitimi, İttihatçıların batılılaşma

[187] Atay, Batış, s.71.
[188] Atay, a.g.e., s.72.
[189] Atay, ag.e., s.72.

politikaları üzerinde yoğunlaşır. Balkanlarda yaşanan bunalımdan sonra artık Anadolu'da yavaş yavaş Falih Rıfkı'nın gündemindeki yerini almaya başladı. Bu durum üzerinde Çerkeş gözlemleri etkili olduğu kadar, İttihatçılar arasında öncülüğünü Ziya Gökalp'ın yaptığı, Halka Doğru akımının da tesiri büyüktür.[190] Konu ile ilgili yazıları fazla sayı da olmasa da Falih Rıfkı, Anadolu, orada yaşayan halk ve içinde bulunduğu duruma dikkat çekerek gençlerin Anadolu'yu tanımasının zorunlu olduğu üzerinde durur.

Falih Rıfkı'nın İttihatçılarla ilişkilerinin gitgide geliştiği bu günlerde, Balkanlarda da durum karışmaktaydı. Müttefik Balkan devletleri savaş sonunda elde ettikleri ganimetlerin paylaşılması noktasında anlaşmazlık içindeydi. Balkanlar'daki gergin ortamı yakından takip eden İttihatçılar, Edirne'yi geri almak için uygun ortamı bekliyordu. Ancak kabinede, ordunun böylesi bir ortamda ileri harekâta geçmesine karşı olanlar da vardı.[191] Falih Rıfkı, kendilerinin yani "*Tanincilerin*" bu durumdan haberdar olduklarını, özellikle Talat ve Enver Paşa gibi düşünen pek çok İttihatçının da Edirne'nin geri alınması gerektiğini düşündüklerini dile getirir. Nitekim Falih Rıfkı da Edirne'nin kesinlikle geri alınmasından yanadır.[192] Yazar, hükümet ile Cemiyet arasında konuyla ilgili tartışmalarda ordunun ileri harekâtından yana olanlara daha yakındır.

Müttefik Balkan devletlerinin Birinci Balkan Savaşı sonunda elde ettikleri toprakların paylaşımı noktasındaki anlaşmazlıklarının hat safhaya ulaşması üzerine, 30 Haziran 1913'te Balkan devletleri arasında savaş başladı. Beklediği fırsatı yakalayan İttihatçılar hemen harekete geçti. Hükümet, Büyük devletlere amaçlarının Bulgaristan'a savaş açmak olmadığını, sadece yeni sınırlara uygun olarak Türk topraklarının boşaltılmasını sağlamak olduğunu bildirdi. 17 Temmuz'da Enver Paşa komutasındaki Türk ordusunun ileri harekâtı sonunda 23 Temmuz'da Edirne geri alındı.[193]

İmparatorluğun kritik gelişmeler yaşadığı bu günlerde Falih Rıfkı'nın gündeminde de Edirne ve onun geri alınması için yapılan harekât vardır. Bir yandan

---

[190] İttihatçılar 1917'de Türkçülüğün kültürel yoldan halk arasında yaymak amacıyla 1917'de Halka Doğru Cemiyet'ini kurarak Türkçülük ideolojisine halkçı bir yaklaşım kandırmak istemekteydiler. Tunaya, a.g.e., Cilt: I, s. 417-418; Ayrıca bkz., Zafer Toprak, "*Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu*", **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları Sempozyumu**, İstanbul 1977, s.13-31

[191] Bu süreçle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bayur, a.g.e., Cilt:II, Kısım:II, s. 397-421.

[192] Atay, a.g.e., s.60-61.

[193] Bayur, a.g.e., Cilt:II, Kısım: II, s.421-431; Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 468.

İttihatçı liderlerle yakından tanışmanın heyecanının yaşayan Falih Rıfkı, diğer yandan da Edirne için yapılan harekâtın endişesini taşır. Yazar, Tanin'de haftada bir "*Cumartesi Mektupları*" "*Edirne Mektupları*" ve "*İstanbul Mektupları*" adı altında yayınladığı yazılarına da bu ruh halini yansıtır.[194] Edirne'nin Türk birliklerince geri alınmak üzere olduğu günlerde Balkan Savaşları'nda kaybedilen binlerce gencin acısını hatırlatarak Türk birliklerine seslenen Falih Rıfkı, "*siz Türklüğü son tutan alicenap eller, Trakya'nın vahşi kurdunu Balkan içlerine kadar takip edip, onu mukaddes vatan içinde bıraktığı kan, ateş içinde boğun*"[195] tarzındaki duygusal açıklamalarıyla Edirne'nin geri alınmasının zorunluluğunu vurgular. Şehrin geri alınması, Falih Rıfkı ve kuşağı için "*ümit ve itimat cennetinin kapılarını*" [196] açar. Falih Rıfkı, savaşın en çetin günlerinde dahi umutsuzluğa kapılmaz, Türk halkının gücüne, vatan sevgisine ve kahramanlığına inanır. Edirne'nin geri alınışı herkeste büyük bir moral ve güven kaynağı olur. Hatta pek çok kişi de Balkanlarda kaybedilen toprakların dahi geri alınacağı yönünde bir umudun gelişmesini sağlar. Şehrin geri alınışı karşısında Falih Rıfkı da böyle bir ruh hali içindedir. Ümit ve itimat cennetinin kapıları açılmış olmasına rağmen, gerçekte İmparatorluk, Edirne dışında kaybettiği Balkan topraklarını geri alamayacak, bu kayıp Falih Rıfkı ve kuşağı için sarsıcı bir etki yaratacaktı.

Falih Rıfkı'nın Balkan Savaşlarının devam ettiği yıllarda Tanin muhabiri olarak tanıştığı bir diğer İttihatçı lider de; ilerleyen yıllarda yanında çalışacağı, yazarın yaşamında önemli bir yere sahip olacak olan Cemal Paşa'dır. Bu tanışmayı sağlayan durum ise, Falih Rıfkı'nın ordu özellikle de bazı subayların askerlik mesleğine yakışmayan davranışları ile ilgili olarak kaleme aldığı köşe yazısıdır.[197] Bu günlerde yine aynı gazetede Hafız Hakkı Paşa da "*Ordu ve Gençlik*" isimli makaleleri kaleme almaktaydı. Falih Rıfkı'nın eleştirel içerikteki köşe yazısı dönemin Harbiye Nazırı İzzet Paşa'nın dikkatini çeker. Bu tarihlerde İstanbul muhafızı olan Cemal Paşa'dan Falih Rıfkı'yı takip etmesini ister. Ancak Cemal Paşa, Falih Rıfkı ile yaptığı görüşmede köşe yazılarını çok beğendiğini ve kendilerinin amacının da orduyu bu tarz subaylardan temizlemek olduğunu söyler. Cemal Paşa,

[194] Atay, a.g.e., s.63 ve 66.
[195] Falih Rıfkı, "*Edirne Yollarında*", **Tanin,** 22 Temmuz 1913.
[196]Falih Rıfkı, "*Dört Sayfa*" **Tanin**, 21 Ağustos 1913, Savaş ortamı, yaşananlar ve Türk ordusunun başarısı ile ilgili diğer bir yazı için bkz., Falih Rıfkı, "*Son Yaprak*", **Tanin** , 14 Mart 1914.
[197] Falih Rıfkı, "*Çadırda*", **Tanin**, 15 Ağustos 1913.

yazardan bu konuda yazılarıyla kendilerine yardımcı olmasını da ister [198] Bu görüşme, Falih Rıfkı için büyük bir ümit ışığı olur. Osmanlı ordusunun hak ettiği saygınlığa kavuşması için askerlik dışında her şey ile uğraşan askerlerin ordudan ayrılması gerektiği yönündeki görüşleri üst düzey bir İttihatçı tarafından paylaşılmaktadır.

Osmanlı ordusunun Edirne için ileri harekâta geçtiği günlerde Tanin muhabiri Falih Rıfkı pek çok İttihatçı genç için olduğu gibi kendisi için de büyük bir İttihatçı ve ihtilalci olan Talat Paşa ile tanışma imkânını bulur: *"İttihatçıların liderini ilk defa yakından görecektim. Ayasofya yolundaki ahşap evine gittim. Beyaz geceliği ile kapının yanındaki odaya indi. Tam bir halk adamı idi."* [199] Bu görüşmede Falih Rıfkı'yı en çok etkileyen durum İttihatçı liderin sadeliği ve halka yakınlığıdır. Talat Paşa ile yaptığı görüşmede elde ettiği bilgilerle Falih Rıfkı, "*Vaziyet-i Hazıra"* başlığıyla Tanin'deki 20 Temmuz 1913 tarihli ilk başyazısını hazırlar.[200] Yazıda Balkan devletlerinin kendi aralarında savaşmaya başladıkları günlerde Osmanlı ordusunun Edirne'yi geri almak için harekâta geçmesi karşısında gündeme gelen tepkiler üzerinde duran Falih Rıfkı, bu yöndeki eleştirilere oldukça sert bir üslupla cevap verir. Edirne'yi geri almak için yapılan ileri harekât herkeste büyük bir sevinç yaratmasına rağmen, İttihatçılar Büyük devletlerin duruma müdahale etme ihtimalinden de çekinmekteydi. Nitekim Falih Rıfkı da Talat Paşa'dan elde ettiği bilgiler doğrultusunda bu ilk başyazısında Edirne için yapılan ileri harekâtın en fazla Rusya'yı rahatsız edebileceği ihtimalini dile getiriyordu.

Talat Paşa'nın başta Tanin olmak üzere basında çıkan demecinden kısa bir süre sonra, Falih Rıfkı'nın ilk başyazısında ipuçlarını verdiği Büyük devletlerin

---

[198] Falih Rıfkı Atay, **Zeytindağı,** Ankara 1957, s.23–25.Zeytindağı'nın ilk baskısı 1932 tarihlidir. Ancak biz Falih Rıfkı'nın bazı ilavelerde de bulunduğu yaşarken yayınladığı 1957 tarihli basımını kullanmayı tercih ettik. Kullandığımız baskıda 1932'deki baskıda olmayan çok önemli açıklamalar bulunmaktadır. Zeytindağı'nın sonraki baskıları 1957'deki bu baskı üzerinden yapılır.

[199] Atay; Batış, s 66; Falih Rıfkı, ateşli bir İttihatçı olduğu bu yıllarda Talat Paşa'ya gayet olumlu bir yaklaşım içinde iken daha sonra kaleme aldığı Zeytindağı isimli çalışmasında Talat Paşa'ya karşı daha eleştirel bir tutum sergiler. Talat Paşa'yı Meşrutiyet döneminin pek çok devlet adamı ve bürokratında olduğu gibi "*üzerine Batı cilası çekilmiş bir Şarklı*" olarak değerlendiren yazarın Talat Paşa'ya dair şu değerlendirmeleri gayet çarpıcıdır: "*... İşte aldatıcı, politikada süratle etraf yapabilir, şark ahlakınca faziletinde şüphe edilmez bir şef olduğunu öğrenmiştim. Sözün Ahlak kelimesinin başındaki Şarka dikkat ediniz. Bu ahlak doğruluğu ve fazileti gayet dar bir ölçüde benimser. Hususi ve şahsi ayıplar ve menfaate ait yolsuzluklar için müsamahasızdır. Ancak ne yalanı ne de zulmü ahlaksızlık sayar.*"Atay, Zeytindağı**,** s.21–22. Talat Paşa ile bu ilk tanışma ve bu eleştiriler Zeytindağı'nın 1932 yılındaki baskısında yoktur.

[200] Falih Rıfkı, "*Vaziyet-i Hazıra*", **Tanin,** 20 Temmuz 1913.

müdahale ihtimali gündeme geldi. 7 Ağustos'ta Büyük devletler, hükümete Londra Antlaşması'na uyulması gerektiğini belirten bir nota verdi. Ancak hükümet, 11 Ağustos tarihli cevabında istekleri reddederek, Edirne'nin geri verilmeyeceğini bildirdi. Büyük devletlerin aralarındaki tartışmanın uzaması, Edirne konusunda kesin bir karara varamamaları üzerine, hükümet ile Bulgaristan aracısız görüşmelere başladı. Bu görüşmeler sonunda, 29 Eylül'de iki taraf arasında barış antlaşması imzalandı. İstanbul Barış Antlaşması ile Balkanlar'daki sınır, Meriç nehri olarak kabul edildiği gibi, Batı Trakya da Bulgaristan'a veriliyordu. Balkan Savaşları'nın bu ikinci evresi, Balkan devletlerinin kendi aralarında 10 Ağustos 1913'te imzaladıkları Bükreş Antlaşması ve Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan ile İstanbul Antlaşması, Yunanistan ile 14 Kasım 1913'te Atina Antlaşması ve 13 Mart 1914'de de Sırbistan ile yapılan İstanbul Antlaşmasıyla sona erdi.[201]

Bulgarlarla imzalanan antlaşma sonunda iki ülke arasındaki sınır sorununun halledilmesi hem Cemiyeti hem de hükümeti rahatlattı. Edirne'nin kesin olarak geri alınmış olması halk tarafından büyük bir sevinçle karşılandığı gibi İttihatçıların prestijini de arttırdı. Gelişmelerden sonra halk özellikle de gençler arasında en popüler İttihatçı lider Enver Paşa'dır. Nitekim artık Falih Rıfkı için de Paşa "*Edirne kahramanıdır.*" Tanin muhabiri Falih Rıfkı da, bu günlerde sıkı bir "*Enverci*"dir ve O'nu "*hürriyet kahramanlığı"* yanında "*Edirne kahramanı*" [202] olarak da görmeye başlar.

Falih Rıfkı, Edirne'nin geri alınışından kısa süre sonra Veliaht Yusuf İzzetin Efendi ile birlikte Tanin muhabiri olarak şehre gider. Yazar, hem bu seyahatini hem de bölgedeki gözlemlerini ve halk ile yaptığı röportajları, Tanin'deki köşesinde daha önce de belirttiğimiz gibi "*Edirne Mektupları*" başlığı ile yayınladı.[203] Bölgede gördükleri Falih Rıfkı'yı fazlasıyla etkiler. Özellikle Bulgar ve Yunan çetelerinin sivil halka yönelik saldırılarının izleri açık bir şekilde görülmektedir. Yazarın halk ile

[201] Bayur, a.g.e., Cilt: II, Kısım: II, s. 482-491; Ahmad, a.g.e, s. 199; Akşin, a.g.e, s. 383.
[202] Atay, Batış s.68; Ancak Falih Rıfkı, Zeytindağı isimli eserinde o tarihlerde Bir kahraman olarak değerlendirdiği Enver Paşa'nın bir nazır ve diktatör olmasına çok şaşırdığını söyleyerek, "*Bana göre bizim gençliğin aradığı hürriyetleri, kadın tefekkür ve hayat hürriyetini ancak Cemal Paşa'dan ve eğer varsa, onun kafasında olanlardan beklemek gerekti. Enver ile Müslüman Ortaçağı, bütün yeşilliği ile devam edecekti*." diyerek Enver Paşa'yı eleştirir. Atay, Zeytindağı, s.27. Bu eleştiriler de 1932'deki baskıda yoktur.
[203] Falih Rıfkı, "*Edirne Mektupları*", **Tanin**, 21 Ağustos 1913, ayrıca 24 Ağustos 1913, 27 Ağustos 1913, 30 Ağustos 1913 tarihli Tanin gazetesindeki aynı başlıklı makaleler.

yaptığı röportajlarda dile getirilen tek şey maruz kalınılan "*katliamdır*"[204] Falih Rıfkı'nın Tanin'deki "*Edirne Mektupları*" başlıklı köşe yazıları aslında basın tarihi için yeni sayılabilecek bir yöntem olan röportaj tarzında yapılan görüşmeler sonunda kaleme alınıyordu. Yazarın da ifade ettiği gibi bu yöntem, daha çok onun gibi edebiyatçıların gazetecilik yapmaya başlaması ile gelişir.[205] Aslında edebiyatçılar Tanzimat'tan itibaren basın ile yakından ilgilenmekteydi. Şinasi ve Namık Kemal bu durum için en iyi iki örnektir. Nitekim özellikle II. Abdülhamit döneminde edebiyatın yasak olması nedeniyle edebiyatçıların gazeteye yönelik ilgisi artığı gibi, yasaklar ve baskı pek çok edebiyatçının bu alanda faaliyet göstermesini sağladı.

Edirne seyahatine Hacı Adil Bey'in seçtiği ve aralarında dostlukları ilerleyen yıllarda da devam edecek olan Şükrü Kaya'nın da bulunduğu "*kabiliyetli bir grup genç*" ile çıkan Falih Rıfkı, seyahat sonunda Enver Paşa, Mustafa Kemal ve Fethi Bey gibi pek çok genç İttihatçı ile tanışma imkânı buldu. Aslında Edirne seyahati, Falih Rıfkı için aynı zamanda "*pek açıcı ve öğretici*" de oldu. Hacı Adil Beyle birlikte Edirne'ye bir teftiş için gideceğini düşünen yazar, aslında harekât sonrasında İttihatçılar arasında hat safhaya ulaşan gerginlik ve tartışmaya son vermek amacıyla da orada olduklarını anlar.[206] İttihatçılar arasındaki sorun, Edirne'yi almak için planlandığı üzere Fahri Paşa komutasındaki birliklerin ki içinde Mustafa Kemal ve Fethi Bey de vardır, hareket etmesi gerekirken Enver Paşa'nın daha erken davranarak Edirne'ye girmesinden kaynaklanmaktaydı.[207] Falih Rıfkı, arabuluculuk amacıyla yapılan Enver ve Fahri Paşalarla birlikte Fethi Bey'le Mustafa Kemal'in de bulunduğu yemeğe katılır. Falih Rıfkı'ya bir muhabir olduğu için doğal olarak toplantıda neler konuşulduğu söylenmez. Ancak yazar, yeni tanıştığı İttihatçılardan fazlasıyla etkilenir. 1 Ağustos 1913 tarihli "*Edirne Yollarında*" başlıklı köşe yazısında Edirne'ye dair gözlemlerini, halkın maruz kaldığı "*vahşeti*" vermeye çalışan Falih Rıfkı, yeni tanıştığı genç ve "*heyecanlı*" İttihatçılardan etkilendiğini de dile getirir. Yazara göre, İttihatçılar böylesi güçlü ve dinamik bir genç kadrolarla

[204] Atay, Batış, s.68.
[205] Atay, a.g.e., s.68; Atay, Çankaya**,** Cilt: I, s.57.
[206] Atay, Batış, s.66; Atay, Çankaya**,** Cilt: I, s.58.
[207] Bu tarihler aynı zamanda Mustafa Kemal ile İttihatçılar özellikle de Enver Paşa ile görüş ayrılıklarının başladığı ve giderek arttığı bir dönemdir de. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Yusuf Hikmet Bayur, **Atatürk Hayatı ve Eseri**, Cilt:I, Ankara 1963, 61-65.

başarılı olacaktır.[208] Falih Rıfkı, yazısında İttihatçılar arasındaki tartışmaya dair herhangi bir açıklamada bulunmaz. O, Edirne'de yaşananlara ve İttihatçıların büyük başarısına dikkat çeker. İmparatorluğun can damarı olan Balkanların kaybetmiş olmasına rağmen, Falih Rıfkı, Edirne'nin geri alınışının yarattığı olumlu havayı kullanarak bu başarısızlığı örterek İttihatçıların propagandasını yapar.

8- Falih Rıfkı Atay ve Türkçülük Akımı

Falih Rıfkı'nın Tanin muhabiri olması, aynı zamanda İttihatçılarla organik bir ilişkiye girmesinde de etkili oldu. İttihatçıların gençleri izcilik ve askerliğe hazırlamak amacıyla kurduğu paramiliter üç cemiyetten bir olan Türk Gücü'ne üye olan Falih Rıfkı, hem bedenen hem de zihnen güçlü bireyler yetiştirmek amacını taşıyan Cemiyetin çatısı altında çalışmaya başladı. Türk Gücü Cemiyeti'nin kurulduğu günlerdeki sloganı, "Türkün gücü her şeye yeter"dir. Temel amaç da bu doğrultu da yeni bir nesil yetiştirmekti.[209] Falih Rıfkı, Cemiyete üye olduktan kısa bir süre sonra 8 Nisan 1913'te Tanin'de Cemiyet ile aynı adı taşıyan bir köşe yazısı kaleme aldı. Yazısına Türklerde gördüğü bir eksikliği dile getirerek başlayan Falih Rıfkı, "*birçok teşebbüslerde belinden bir noktaya sıkıca bağlı ve bacakları koşma halinde bir adama benziyoruz. Ayaklarımız daima hareket eder, fakat daima yerimizde sayarız.*" diyerek o güne kadarki batılılaşma çabalarına dair görüşünü ortaya koyar. Bu bağlamda büyük çaba sarf edilmesine rağmen başarılı olunamadığına dikkat çeken Falih Rıfkı, başarısızlığın temel nedenini "*ekseriya modacı ve taklitçi olmamız, bir işten ziyade birçok işlere birden sarılmamız"* yönündeki açıklamalarıyla ortaya koyar. O güne kadarki batılılaşma girişimlerinin taklitten öteye gitmediğini belirterek eleştiren yazara göre, İttihatçılarla birlikte özellikle de Türk Ocağı'nın kurulmasıyla İmparatorluğun batılılaşma serüveninin yönü de değişmiştir. Falih Rıfkı'ya göre, İmparatorluğun kurtarılması ve batılılaşma bağlamında "*Turancı gençlik şayan-ı takdir bir dirilik*" göstermektedir. Bu bağlamda Türk Ocağı sayesinde büyük bir boşluğun doldurulduğu kanaatindedir. Daha sonra

---

[208] Falih Rıfkı, "*Edirne Yollarında*" **Tanin,** 1 Ağustos 1913; Atay, Mustafa Kemal'e ilişkin değerlendirmesini anılarında şu şekilde dile getirir: "*Eyice sarışın genç bir zabit bu sedirin karşısındaki duvarın dibinde bir iskemleye oturdu. Yakışıklı, temiz giyimli, keskin bakışlı, gururlu, bütün dikkatleri üstüne çeken bu zabitin pek söze karıştığı yoktu. Fakat seziliyordu ki, bu olup bitenlerde onun rütbesinden üstün bir ehemmiyeti vardır.*" Atay, Batış, 67; Atay, Çankaya, 57.

[209] Zafer Toprak, "*İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri*" **Boğaziçi Dergisi** , Cilt: 7 (1979), s. 22-26; Tunaya, a.g.e., Cilt: I, s. 295-296.

üyesi olduğu Türk Gücü Derneği'ne dair bazı değerlendirmelerde bulunan Falih Rıfkı, kol gücü ile fikir gücünün kardeş olduğu ve her ikisinin de eşit derecede geliştirilmesi gerektiği yönündeki derneğin kuruluş amacı ile paralellik gösteren görüşlerini dile getirir. Falih Rıfkı'ya göre, ancak hem bedenen hem de zihnen kuvvetli olan bireylerle her alanda başarılı mücadeleler yapılabilir: "*İstikbalin Edirne'leri ancak Türk Gücü ile müdafaa edilecektir. Şunu bilmeliyiz ki uzletimiz gevşek, dizlerimiz kuvvetsiz bulunduğu için boynumuzu bükük tutuyoruz*." [210] Turancı gençliğin Türk Ocağı ile birlikte hareket etmesinin zorunluluğuna dikkat çeken Falih Rıfkı'ya göre, Türk Ocağı "*maneviyatın tedrisine*" Türk Gücü Derneği ise "*terbiye edilmiş maneviyatlara layık cesetler ihzar*" etmek için çalışmaktadır. Falih Rıfkı, artık sadece ateşli bir İttihatçı taraftarı değil, Cemiyetin yayın organı olan Tanin gazetesi muhabiri olduğu gibi, paramiliter bir İttihatçı derneğin de üyesidir. Bu ilişki ağının gittikçe genişlemesi, Falih Rıfkı'nın düşünsel yapısı üzerinde etkili oldu. Balkanların kaybedilmesinden sonra gelişen ortam içinde yazar, Osmanlıcılıktan vazgeçerek, İmparatorluğun kurtuluşu için tek yol olarak Türkçülük akımını savunmaya başladı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık beş yıldır Balkanlar, Yemen, Libya ve Arnavutluk gibi pek çok cephede mücadele ederek toprak kayıplarına uğramış olması, İmparatorluğu pek çok açıdan etkiledi. Bu bölgelerin İmparatorluktan ayrılmış olması ekonomik ve siyasal sıkıntılara neden olduğu gibi İmparatorluğun daha homojen bir yapıya kavuşmasında da etkili oldu.[211] Ancak özellikle Balkanların kaybı, hem halk hem aydınlar için travmatik bir etki yarattı. Bu sarsıcı etki üzerinde, bölgenin 14. Yüzyıldan itibaren Osmanlı toprağı olmasının yanında, savaşın devam ettiği günlerde düşman birliklerinin İstanbul önlerine kadar gelmesi, hatta top seslerinin duyulmasının yarattığı tedirginlik son derece etkilidir. Halk ve aydınlar ilk kez bu derece vahim şekilde İmparatorluğun yıkılma ihtimali ile karşı karşıya kalıyordu. Erol Köroğlu'nun da belirttiği gibi bu sarsıntı kültürel ve toplumsal alanda bir özeleştiri ve sorgulama sürecini de başlattı. Bu psikoloji ile oluşturulan literatürün ortaya çıkardığı kavram, düşünce ve söylemler hem halk hem de aydınlar arasında uzun süre etkisini gösterecekti. Savaş sonrasındaki literatürde yenilgi, lekelenmek,

[210] Falih Rıfkı, "*Türk Gücü*", **Tanin,** 8 Nisan 1913.
[211] Ahmad, a.g.e, s.199.

intikam, unutmamak gibi ifadelerle gündemde tutulmaktaydı.[212] Falih Rıfkı da, savaş sonunda daha önce de belirttiğimiz gibi Balkanların kaybını bir milli onur yarası, leke, bir utanç olarak değerlendirir. Edirne'nin geri alınışından sonra, bölge halkı ile yaptığı röportajlara dayanarak kaleme aldığı köşe yazılarında facianın unutulmaması için çaba sarf eder.[213] Falih Rıfkı'nın savaş sonunda kaleme aldığı yazılarındaki bu yaklaşım ve kavramlar dönemin baskın söyleminin de bir örneğidir.

Toprak kayıpları ve yaşanan bu son derece sarsıcı tecrübe, aydınları artık Türk ve Müslüman unsurlara yoğunlaşmaya zorluyordu. Bu durum kısa süre içinde sadece siyasal alanda değil, ekonomik alanda da etkisini göstererek Türkleri özellikle Gayrimüslim Rum tüccarlar karşısında güçlendirmek için milli bir iktisat politikası takip etmeye sevk edecekti. Bu yöndeki çabalar 1913 ile 1914 yılları arasında yoğunluk kazanır.[214] Balkan Savaşları sonunda yükselen Türk milliyetçiliğinin en iyi iki söylemsel göstergesi, "Turan" ve "Mefkûre" kavramlarıdır. Her iki kavram da Ziya Gökalp tarafından yaygınlaştırılmaktaydı. Ziya Gökalp, Selanik'te Merkez-i Umumi üyesi olduğu günlerden itibaren, Genç Kalemler Dergisi'nde başlatılan "Yeni Lisan" ve bu akım beraberinde gelişen "Yeni Hayat" yaklaşımının en etkili ismiydi. Yeni lisan hareketinin temel amacı, edebiyat üzerinden halka ulaşmak, gündelik yaşamla kültürü bir birine yakınlaştırmaktı. Gökalp'ın yeni hayatı ise, 1908 devriminin, toplumsal bir devrimle tamamlanarak, milli bir yeni hayat kurmaktı.[215] Gökalp öncülüğünde Selanik'te Yeni Lisan ve Yeni Hayat hareketi için çalışmalar sürdürülürken, İstanbul'da 25 Mart 1912'de kurulan Türk Ocakları ile Türkçülüğün gelişiminde büyük bir ivmenin kazanılması sağlandı. Hem Türk Ocakları hem de Türk Yurdu dergisi Türkçülük akımının Yusuf Akçura, Mehmet Emin, Ahmet Ağaoğlu ve İstanbul'a döndükten sonra Ziya Gökalp gibi önderlerinin toplandığı ve görüşlerini dile getirdiği en etkili platform oldu.[216]

Yukarıda ana hatlarıyla verdiğimiz ortam, pek çok genç gibi Falih Rıfkı'nın düşünsel gelişimi üzerinde de etkili oldu. Türk Ocağı'nda düzenlenen konferanslar, Türk Yurdu'ndaki yazılar, Balkan Savaşları döneminde olduğu gibi savaş sonunda da

[212] Köroğlu, a.g.e., s.119-120.
[213] Falih Rıfkı, "*Düşünceler*", **Tanin**, 12 Teşrinisani/Kasım 1912; "*Edirne Yollarında*", **Tanin**, 2 Temmuz 1913.
[214] Köroğlu, a.g.e., s.123.
[215] Köroğlu, a.g.e., s. 108 ve 126-127.
[216] Ayrıntılı bilgi için bkz., Sarınay, a.g.e., s. 127-137; Üstel, a.g.e., s.51-60.

Türkçülük akımının gençler arasında yaygınlaşmasını sağladı..[217] Sarsıcı gelişmelerle belirlenen bu yılları "*uyanış dönemi*"[218] olarak değerlendiren Falih Rıfkı, İttihatçılarla yakın ilişkisi özellikle de Ziya Gökalp'tan almış olduğu seminerlerin de etkisiyle Türkçülük akımı ile daha yakından ilgilenir. Bu tarihlerde yazarın Osmanlı kimliğinden ve Osmanlıcılık siyasetinden sıyrılmaya başlayarak kendini "*Türk*" olarak tanımlar, dünya görüşünü de "*Türkçülük*" olarak dile getirir.[219]

Falih Rıfkı'nın özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra daha bilinçli bir şekilde Türkçülük ile ilgilenmesi aslında bir zorunluluğun da eseriydi. İmparatorluğu meydana getiren pek çok unsurun kendisini bir millet olarak tanımlamaya başladığı bir dönemde İttihatçı fikir adamları ve pek çok genç için Türkçülük bir zorunluluk olarak ortaya çıktı. Bu gelişmelere yakından tanıklık eden, sürecin bir parçası olan Falih Rıfkı'nın da ifade ettiği gibi ortam karşısında İttihatçı fikir adamları, "*bir silkinm*e" hali içindedirler ve "*varları yokları ile Türklüğün kurtuluşu üzerine eğilmek, elde kalan vatanı bir milli yurt olarak yoğurmak ve kurtarmak*"[220] gerektiğini düşünmekteydiler.

İttihatçılarla yakın ilişkilerini sürdüren Falih Rıfkı'nın bu süreçte düşünsel gelişimi üzerinde en çok etki eden isim Ziya Gökalp olur. Gökalp'ın yukarıda belirttiğimiz hem Mefkûre hem de Turan kavramları Falih Rıfkı tarafından I. Dünya Savaşı'na kadar etkin bir şekilde kullanılır. Gökalp için her iki kavramın da amacı halkı ve aydınları milli düşünceye ve birliğe davettir. O'nun bu bağlamdaki milliyetçiliği ise dil ve kültür birliği temeline dayanmaktaydı. Turan, dil ve kültür birliği ile şekillenen bir coğrafyadır. Gökalp'ın mefkûresi, milli niteliklere göre oluşacak yeni bir hayatı kapsamaktaydı.[221]

Falih Rıfkı, Türk Ocağı'nda Gökalp'tan seminerler aldığı gibi, O'nun 1913–1914 yılları arasında Türk Yurdu'nda yayınlanan ve 1918'de kitaplaşan Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak makale serisini büyük bir ilgi ile takip ediyordu. Bu makaleler pek çok genç gibi Falih Rıfkı'nın da zihinsel dönüşümü üzerinde etkili olur:"*Bizler dilde özleştirmeciliğe, milliyetçilikte Irkçılığa karşı idik. O devirlerde*

[217] Sarınay, a.g.e., s. 145-165, Üstel, a.g.e., s. 65-69.
[218] Atay, Çile, s. 57.
[219] Atay, a.g.e., s. 57; Falih Rıfkı, "*Türk Gücü*", **Tanin**, 8 Nisan 1913.
[220] Atay, Batış, s. 73.
[221] Ayrıntılı bilgi için bkz. Emin Erişirgil, Ziya Gökalp Bir Fikir Adamının Romanı, Haz. Aykut Kazancıgil, Cem Alpar, İstanbul 1984, s. 25–37; Taha Parla, **Ziya Gökalp Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm,** İstanbul 1993, s. 72. Köroğlu, a.g.e., s. 130-133.

fikir eğitimi bakımından Ziya Gökalp'tan edebiyat eğitimi bakımından Yahya Kemal'den çok faydalanmışımdır. Yahya Kemal şiirlerinden fazla konuşmaları ile Yeni Türk Edebiyatının gelişmesinde büyük rol oynamıştır ….Bizler, dediğim gibi, Türkçülükle idealsiz kalmaktan ve boşlukta sallanmaktan kurtulmuştuk"[222] Türkçü liderler, pek çok genç gibi Falih Rıfkı'ya da Balkanların kaybından sonra içinde bulunulan ağır psikolojik çöküntü ortamında bir ideal vermişti.

Falih Rıfkı'ya göre "*yeni Turancı gençlik*" İmparatorluğun geleceğidir. Yazar, bu yeni kuşak gençliği bir önceki kuşaktan ayırır. Falih Rıfkı'ya göre, Yeni Turancı gençlik, "*vatansever oluşu ve birlik mefkûresine sahip*" olması ile bariz şekilde bir önceki kuşaktan yani Tanzimat gençliğinden ayrılır.[223] Yazar, artık kendisini "*Ziya Gökalp'ın mefkûresine bağlı* " [224] bir genç olarak ifade eder.

---

[222] Atay, a.g.e., s.72-76, Ancak Falih Rıfkı, ilk gençlik yıllarında edebi anlamda çok etkilendiği ve gelişimi üzerinde etkili olduğunu belirttiği Yahya Kemal'in ilerleyen yıllarda "gelenekçiliğe" ve tuhaf bir "muhafazakârlığa" kapıldığını ifade ederek eleştirir. A.g.e., s.76; Falih Rıfkı ilk gençlik yıllarında ideolojik gelişimi üzerinde etkili olduğunu belirttiği Ziya Gökalp ile ilgili olarak Zeytindağı isimli eserinde eleştirel bir yaklaşım sergiler. Falih Rıfkı'nın Gökalp'a karşı böyle bir tavır almasında O'nun Talat ve Enver Paşalara daha yakın olması ve Cemal Paşa'ya uzaklığı etkilidir. "*Ziya Gökalp parti için itikatlaştırmak istediği esas fikirleri on emre benzer bir şiir kitabında toplamıştı. Rahmetli bu kitabında Allah'tan Peygamberden, Talat'tan ve Enver'den bahseder ve partinin yalnız bu iki şahsiyetini putlaştırır. Ona göre Cemal Paşa da fertçidir.*" Falih Rıfkı, Gökalp'ın bu durumunu politika hırsı olarak değerlendirir ve zamanın başlıca düşünürlerinden birinin politika hırsı uğruna yaptığı hareket ve değerlendirmeleri doğru bulmaz. Falih Rıfkı'ya göre; Genel Merkezin her üyesi bir fertçidir. "*Benlik ihtirasının, fert kibrinin en iyi heykelinin*" de Enver Paşa olması gerekir. Atay, Zeytindağı; s.74 .Ancak Falih Rıfkı, Gökalp'ın ölümünün 50. yılında Dünya gazetesindeki yazısında bu eleştirel tavrı terk ederek"*Gökalp'tan önce Türkçülük yok mu idi? Vardı. Dilde Türkçeçilik, hatta özleştirmecilik bile. Gökalp bu iki hareketi kaideler, düsturlara ve formüllere bağlamış, kitaplaştırmış ve asıl ehemmiyetlisi imanlaştırmıştır. Ona kadar herkes Osmanlıydı."* Açıklamasını yapar. Falih Rıfkı'ya göre geçen her yıldönümü Gökalp'ın kıymetinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Falih Rıfkı, "*Gökalp*", **Dünya**, 31 Ekim 1954.

[223] Falih Rıfkı, *Hususi Mektepler*", **Tanin**, 5 Mayıs 1913.

[224] Atay, a.g.e., s.74-76. Falih Rıfkı, Türkçülerin Meşrutiyet yıllarında İttihatçıların yaptıkları reformlar bağlamındaki önemli ve destekleyici özelliklerini Cumhuriyet yıllarında da gösterdiklerini düşünür ve kendisini de o günkü Türkçüler arasında görür: "*1923 de Atatürk Meşrutiyet Milliyetçilerinin de hayallerini çok yukardan aşıp giden devrimlerini tasarladığı vakit,onu inanarak anlayanlar ve anlayarak ona sarılanlar, hep Türkçüler olmuştur. Mahmut Esatlar Şükrü Kayalar Saraçoğulları Necatiler Vasıflar hepsi Türkçülükten gelme idiler*" Ayrıca İttihatçıların "*Batılı partici"* ve "*Makedonyalı komiteci*" takımı olmaktan sonuna kadar kurtulamamalarına rağmen iki takımın da ortaklaşa vasfının "faziletli, namuslu olmaları" olduğunu düşünen Atay, İttihatçıların temsil ettikleri fikrin ise "*ilericilik*" ile "*Milliyetçilik*" olduğunu söyler. Kanaatimizce Atay, Cumhuriyet yıllarında da özellikle kendileri gibi Türkçülerin başlıca bu iki özelliği gösterdiğini söyleyerek İttihatçı Türkçülerin temsil ettikleri olumlu vasıflarının kendisi gibi Cumhuriyet dönemi Türkçüleri tarafından devam ettirildiğini ifade etmeye çalışmaktadır. Atay, Atatürkçülüğün temsil ettiği "*ilericilik ve milliyetçilik*" görüşlerine karşı koyanların yani muhalefetin ise "*İttihatçıların sahip olduğu vasıfların yarısına dahi sahip olmadıklarını söyler ve nasıl İttihatçılar iki takım olmaktan kurtulmamışlarsa, Türk politika hayatı da ileri ve geri; idealist yahut demagog veya oportünist, iki parti olmaktan kurtulamamıştır*." der. Atay, a.g.e., s.74-76.

Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, her iki kavramı da birlik vurgusu içinde kullanır. Yeni Turancı gençliğin vazifesi, Türklerin birliğini sağlamak, birliğe öncülük etmektir.

Türkçü Falih Rıfkı'nın bu tarihlerde Tanin'deki yazılarında önemle üzerinde durduğu konulardan biri, halkın özellikle de gençliğin eğitimidir. Aslında bu durum dönemin genel seyrinin bir yansımasıdır. Nitekim Ziya Gökalp'ın milli düşünce ve birlik hedefine yönelen mefkûresinin kendini ilk gösterdiği alan eğitimdir. Bu tarihlerden itibaren eğitimde bir millileşme eğilimi görülür. Halkın yeni bir hayat için hem bedenen hem fikren eğitimi zorunludur.[225] Nitekim Falih Rıfkı, "*Dostumun Mektubuna Dair*" [226] başlıklı yazısında darülfünundaki eğitimi eleştirerek, gençlerin hem zihnen hem de bedenen eğitilmesi gerektiği üzerinde durur. Batılı modern bilgi ile donatılması gereken gençlerin, sağlıklı bedenlere sahip olması sağlanmalıdır. Falih Rıfkı'nın bu görüşleri aynı zamanda üyesi olduğu Türk Gücü Derneği'nin de amacıdır.

Bu görevlerinin dışında eğitim, "*milli mefkûre*" için manevi birliğin oluşturulması yani "*milli birliğin*" sağlanmasında Falih Rıfkı'ya göre, en önemli araçtır. Yazar, bu vesile ile bir kez daha "*kadim Türkiye ile Yeni Turan arasındaki*" fark üzerinde durur: "*Kadim Türkiye ile yeni Turan arasında duygu birliğinden, büyük şahıslara tapmaktan, vatanı; toprağı ve taşı için değil necib ölüleri, necib vekaii, necib âsârı için sevmek. Ve bunların hepsi, hepsini yaratan yeni terbiye ve yeni tedris, yeni hayattan başka dehliz yoktur*"[227] Gökalp'ın yeni hayatı, Falih Rıfkı'nın satırlarında bir kez daha karşımıza çıkar. Gökalp, yeni hayatında, dil, kültür ve tarihi milli birlik için en önemli araçlar olarak görür. Falih Rıfkı da yeni dönemin en büyük farkını bu üç sacayağı üzerinde ilerleyecek olan yeni eğitim ve yeni terbiyenin yaratacağına inanır.

Falih Rıfkı'nın bu tarihlerdeki yazılarında "yeni" kavramı özel bir yere sahiptir. 1913–1914 arasındaki yazılarında öne çıkan kavram, yazarın zihinsel dönüşümünün de simgesidir. Falih Rıfkı'nın yeni kavramı üzerinde Ziya Gökalp'ın Selanik'te Genç Kalemler dergisinde başlattığı "Yeni Lisan", "Yeni Hayat" ideali

[225] Köroğlu, a.g.e., s. 136-137.
[226] Falih Rıfkı, "*Dostumun Mektubuna Dair*", **Tanin** 25 Teşrinievvel/Ekim 1913.
[227]Falih Rıfkı, "*Hususi Mektepler*", **Tanin**, 5 Mayıs 1913, aynı içerikte ve İttihatçılardan önceki dönemim eğitim anlayışını eleştiren diğer bir yazı için bkz. Falih Rıfkı, "*Kürsu*", **Tanin**, 3 Kânunusani /Ocak1913.

etkilidir. Nitekim "*Yeni Şey*"[228] başlıklı köşe yazısından Tanzimat'tan o güne kadarki batılılaşma çabaları üzerinde duran Falih Rıfkı, İttihatçıların "*teceddüt ve terakki*" temelinde ilerleyen girişimlerini Tanzimat'taki batılılaşma hareketlerinden ayırır. Yazara göre, Tanzimat'ta "*moda tutkusu*" ile algılanılan batılılaşma, yeni dönemle birlikte yeniden "*özüne vakıf olunularak*" yürütülmektedir. Falih Rıfkı, bu yaklaşımını "*Tasallüfe Dair*"[229] başlıklı yazısında da sürdürür. Tanzimat'ın "*gösteriş merakı ve tutkusunu*" eleştiren Falih Rıfkı, o güne kadarki pek çok akımın olduğu gibi Türkçülüğün de bazı kesimlerce "*moda bir akım*" olduğu için tamamen "*moda tutkusu*" ile benimseniyormuş gibi gösterilmesinden rahatsız olur. Yazara göre, Türkçülük tamamen "*yeni bir nazadır.*" Amacı ise, "*birliktir.*" Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, aslında Recaizade Mahmut Ekrem'in "Bihruz Bey" üzerinden dile getirdiği arabalara düşkün, gösteriş meraklısı aşırı batılılaşmış tipini eleştirir. Falih Rıfkı, yeni Turancı gençlik ve Türkçülük akımının batılılaşma politikası bağlamında bir önceki kuşaktan ayrıldığını vurgular.

Falih Rıfkı'nın, "*Yeni Irk*"[230] başlıklı yazısı, bu tarihlerde Türk Ocağı, İttihatçıların paramiliter dernekleri ve İttihatçılar arasında yoğun bir şekilde üzerinde durulan yeni Turan ırkı ile ilgilidir. Yazar göre bu ırkın en belirgin özelliği, bedenen ve fikren gelişmiş bir tip olmasıdır. Bedenen güçlü olmak zorunda olan "*Yeni Turancı gençliğin*" fikren ise özellikle tarih bilincine sahip olması, tarihi kökenlerini bilmesi gerekmektedir. Falih Rıfkı, yeni Turancı gençlik için özellikle tarih bilinci bağlamında Fransızları örnek gösterir. Yazarın, yeni ırk için örnek olarak Fransızları seçmesi tesadüfî değildir. Falih Rıfkı'nın içinde yaşadığı İmparatorluk içindeki unsurlar arasında da etkili olan Milliyetçilik akımının doğduğu yer Fransa'dır. Dolayısıyla Türk milliyetçiliği için bu tarihlerde örnek olabilecek tek devlet de Fransa'dır. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı için yeni kavramı bu tarihlerde, bir dönüşüm bir değişim ve kopuşu ifade eder. Değişim, Osmanlıcılıktan Türkçülüğe geçişi, kopuş ise Tanzimat uygulamalarından farklı yeni bir batılılaşma hareketini ifade eder. Aynı zamanda yeni, yazarın kendi düşünsel dönüşümünün de anahtar kelimesidir.

"*Milletin kendileri için Rumeli Türklüğü"* demek olduğunu belirten ve Türklüğün sınırını bu tarihlerde ancak "*Bursa ve Eskişehir'e*" kadar uzatabildiklerini

[228] Falih Rıfkı, "*Yeni Şey*", **Tanin** 24 Kânunusani /Ocak1914.
[229] Falih Rıfkı, "*Tasallüfe Dair*", **Tanin** 15 Teşrinisani /Kasım 1913.
[230] Falih Rıfkı, *"Yeni Irk*", **Tanin,** 14 Şubat 1914.

söyleyen Falih Rıfkı, kendisi ve kuşağı için Balkanların kaybının ne kadar sarsıcı bir etki bıraktığını bu açıklamaları ile ortaya koyar. Böylesi bir anlam yüklenen bölgenin kaybından sonra, pek çok kişi gibi Falih Rıfkı için de, tutunabilecek tek yer Anadolu olur. Türkçülük gibi aslında bu tercih de bir zorunluluk sonucudur. Ancak bu kuşak için Anadolu aynı zamanda bir bilinmezlik, karmaşa ve mağduriyet de demektir: "*Anadolu bize bir bütün duygusu vermezdi. Bölge lehçeleri birbirleri ile anlaşamayacak kadar farklı idiler. Konyalı Trabzonlu ve Bitlisli birbirleri ile Üsküplü, Manastır'lı ve Selanik'li Türkler gibi yoğrulup kaynaşmazdı. Anadolu İstanbul'dan adam süreceğimiz veya Arnavutluk'ta, Yemen'de yeniden on binlerce adam öldürmemiz gerektiği zaman hatıra gelirdi. Araplar da yerlerinden oynadıklarına göre Türklüğün son vatanı artık o idi.*" [231] Bu ifadeler Falih Rıfkı'nın kendi kuşağının Anadolu algısını gösterdiği gibi, Anadolu'nun Türklük için son kale olarak görülmesi, bu kuşağın Türkçülük etrafında toplanması üzerinde zorunlulukların ne derece etkili olduğunu da gösterdiği kanaatindeyiz.

Balkanların kaybedilişinden sonra Anadolu, Falih Rıfkı'nın gündeminde daha sık yer almaya başlar. "*Anadolu Seyahatleri*" başlıklı köşe yazısında Falih Rıfkı, özellikle gençlerin okulların tatile girdiği dönemde, kendi kuşağı için en büyük eksikliklerden biri olduğunu düşündüğü "*memleketi tanımama*" durumuna son vermek için Anadolu'ya gitmelerinin gerekliliği üzerinde durur. Anadolu'yu tanımamanın büyük bir kusur ve eksiklik olduğunu düşünen Falih Rıfkı'ya göre en az Batılı modern devletler kadar, Türklerin kendi "*vatanlarını"* tanımaları da zorunludur. Falih Rıfkı, Avrupa'ya dair bilgi edinilebilecek pek çok kaynak olmasına rağmen, Anadolu'ya dair kaynak sayısının sınırlı olmasını eleştirir. Yazara göre, bu bilgi eksikliği "*Anadolu'nun çölden az farklı, ruhu sıkan, gezmeye değmez bir yığın araziden ibaret olduğu*" şeklindeki yanlış algılamalar üzerinde etkilidir.[232] Henüz kendi topraklarını tanımayan pek çok gencin Avrupa'yı "*görülmesi elzem bir cennet olarak*" değerlendirmesi ise, Falih Rıfkı'nın en çok eleştirdiği durumdur. Yazara göre, memleketi tanımadan, tarihi ve coğrafyayı bilmeden özellikle "*halkın ruhuna nüfuz etmeden*" halka doğru gidilmeden vatanperverlik de eksik olur. Ancak Falih Rıfkı, kendisi gibi "*yeni Türkçü*" gençliğin bu durumu aşacağına inanır. Aslında bu inançtan öte yeni Türkçü gençlik için en büyük amaçtır. Yazara göre, halkın ve

[231] Atay, a.g.e. s. 73.
[232] Falih Rıfkı, "*Anadolu Seyahatleri*", **Tanin**, 12 Temmuz 1913.

Anadolu'nun tanınması zorunludur. Ancak bu zorunluluk ortadan kaldırıldıktan sonra, "*medeni hayatın inkişafları*" anlaşılıp alınabilir. Aksi takdirde halkını tanımayan gençliğin halka dair, "*çürümüş, faziletlerini kaybetmiş*" gibi yanlış bir inanışa kapılacağına dikkat çeken Falih Rıfkı, bu ruh hali içinde bulunan gencin Batıdan ancak "*ümitsizlik ve hırçın füturdan*"[233] başka bir şey öğrenemeyeceği ve alamayacağını düşünür. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, İttihatçıların hem batılılaşma hem de Halka Doğru hareketinin başarılı olabilmesi için, öncelikle Türk halkının yani Anadolu'nun tanınmasının bir zorunluluk olduğuna dikkat çeker. Falih Rıfkı'nın Anadolu'ya yönelik bu tarz yazılarının amacı, Anadolu'ya dair algının değişmesi, gençlerin dikkatini Anadolu'ya çekmektir.

[233] Falih Rıfkı, a.g.m., **Tanin**, 12 Temmuz 1913.

II. BÖLÜM
DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA FALİH RIFKI ATAY (1914–1918)
BİR İMPARATORLUĞUN ÇÖKÜŞÜ

1. I. Dünya Savaşı Öncesindeki Gelişmeler

Balkan Savaşları sonunda alınan ağır yenilginin yarattığı sarsıcı etkilerin her alanda kendisini gösterdiği günlerde İttihatçılar, son gelişmeleri değerlendirmek ve nasıl bir politika takip edeceklerini belirlemek amacıyla, 20 Eylül 1913'de bir kongre düzenledi. Kongrede, siyasal, iktisadi, idari ve eğitim başlıkları altında toplanan yeni bir program hazırlandı. Böylece İttihatçılar mutlak iktidar yıllarında takip edecekleri politikaları temel hatları ile belirlemiş oldukları gibi, kongre sonun da Cemiyetin siyasi bir fırka olmasını da kararlaştırıyorlardı.[234] Kongreden kısa bir süre sonra İttihatçılar, belirledikleri program kapsamında ilk iş olarak; ıslahat sorunuyla ilgilendiler. Özellikle ordu ile ilgili olarak, Almanya'dan bir heyet davet edildi. Liman von Sanders başkanlığında oluşturulan heyet Aralık ayında İstanbul'a geldi. İttihatçılar için yapılması gereken en önemli yeniliklerden biri, ordunun gençleştirilmesi meselesiydi.[235] Ordu ile ilgi olarak düşünülen bu yeniliğin yapılabilmesi için uygun bir Harbiye Nazırı gerekiyordu. Hem Trablusgarp'taki başarıları hem de Edirne'nin geri alınmasından sonra yıldızı parlamaya başlayan, Edirne kahramanı olarak ün yapan Enver Paşa, siyasal manevraları sonunda 4 Ocak 1914'te Harbiye Nazırı olarak atandı. Yeni Harbiye Nazırı, ilk iş olarak, 6 Ocak 1914'te çıkarılan bir kanunla orduda tasfiyeye başladı. Enver Paşa, yüksek rütbeli ve belli yaşın üzerindeki pek çok askeri emekli ederek, yerlerine yenilerini getirdi.[236]

Falih Rıfkı, İttihatçıların ordu ile ilgili düşüncelerini bilmekte ve gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Orduda ciddi düzenlemelerin yapılması gerektiğini Balkan Savaşları günlerinden itibaren köşe yazılarında dile getirmeye çalışan, bu nedenle de bazı çevrelerin eleştirilerine maruz Falih Rıfkı, özellikle toprak kayıpları karşısında halk gibi, "*orduya sarılır*." Yazara göre, İmparatorluğun geleceği için güçlü, Batılı teknik ve cihazlarla donatılmış bir ordu gereklidir. Ancak sadece teknik

[234] Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 234-236.
[235] Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, İstanbul 2006, s.23-41; Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 261-262.
[236] Bayur, a.g.e., Cilt:III, Kısım:I, 410-435; Akşin, a.g.e., s. 389; Ahmad, a.g.e., s.215.

ve modern cihazlar, güçlü bir ordu için yeterli değildir. Hem zihnen hem de bedenen kuvvetli genç ve dinamik askerler de en az bunlar kadar önemlidir.[237] Artık pek çok kişi gibi Falih Rıfkı'da güçlü ve genç bir ordunun tutunacakları son kale olduğunu düşünmekteydi.

İttihatçılar ordu ile ilgili düzenlemelerden sonra, iç siyasetteki etkinliklerini arttırmak, mecliste daha kuvvetli olmak amacıyla seçimleri yenilemeye karar verdi. Seçimler sonunda yeni meclis 14 Mayıs 1914'te çalışmalarına başladı. İç siyasetteki dengeler, Babıâli baskını sonrasında İttihatçıların lehinde iken dış siyasal gelişmeler bunun tam tersi bir seyir takip ediyordu. Özellikle İmparatorluğun uluslar arası alanda yalnızlığa itilmiş olması önemli bir sorundu.[238] İttihatçılar İmparatorluğun uluslar arası alandaki yalnızlığı gidermek için ilk ittifak teşebbüsüne Trablusgarp Savaşı sırasında İngiltere ile başlamak istenmiş, ancak bu girişimden olumlu bir sonuç elde edilememiştir. İttihatçıların 1913'te İngiltere'ye ikinci müracaatları da geri çevrildi. 1914'te ise Cemal Paşa, Fransızlarla bir ittifak kurmak istemekteydi. Ancak Paşa'nın bu ittifakı sağlamak için yaptığı iki girişim de sonuçsuz kaldı. İngiltere ve Fransa'dan istedikleri yanıtları alamayan İttihatçılar son bir girişimde bulunarak 1914'te Talat Paşa aracılığıyla Rusya ile ittifak yapmak istedi. Ancak bu girişim de geri çevrildi.[239]

I.Dünya Savaşı'nın hemen öncesindeki bu kritik günlerde darülfünunun son sınıfında olan, diğer yandan da Tanin'de muhabirlik yapan Falih Rıfkı, İttihatçıların İmparatorluğun uluslar arası siyasal ortamdaki yalnızlığını kırmak için yaptıkları girişimlerin farkındadır. Hem Tanin'deki ortam hem de İttihatçılarla olan yakın ilişkisi nedeniyle Falih Rıfkı, siyasi havanın içindedir ve Cemiyetin içinde bulunduğu durumu yakından gözlemlemek imkânına sahiptir. Ancak dünyanın İtilaf ve İttifak devletleri olarak gruplaşmaya başladığı bir ortamda Falih Rıfkı da, İttihatçılar gibi İmparatorluğun hangi grupla yakınlaşması gerektiği konusunda karasızdır.[240] Darülfünundaki pek çok arkadaşı ile ayak sesleri duyulan savaş karşısında İmparatorluğun hangi blokta yer alması gerektiği üzerine tartışan Falih Rıfkı'nın pek

[237] Atay, a.g.e., s.81.
[238] Avrupa'nın savaş öncesinde içinde bulunduğu durum ve Osmanlı İmparatorluğun ulusalar arası alandaki durumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Haluk Ülman, **Birinci Dünya Savaşına Giden Yol,** Ankara 1972, s. 81-95.
[239] Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 491-492; Akşin, a.g.e., s.401.
[240] Atay, a.g.e., s.77.

çok arkadaşı, İmparatorluğun çıkacak bir savaşa katılmasının olumlu sonuçlar doğuracağını düşünür. Ancak tam da bugünlerde Almanya'dan gelen yakın bir arkadaşının yaşanan gelişmelerin pekiyi neticeler doğurmayacağını, bir dünya savaşının İmparatorluğun sonunu hazırlayabileceği yönündeki görüşlerini dile getirmesi Falih Rıfkı ve yakın birkaç arkadaşının gelişmeleri yeniden gözden geçirmesini sağladı.[241] Yazar ve arkadaşlarının gelişmeler karşısında İmparatorluğun içinden bir bakış açısı ile ve Balkan Savaşları'ndan sonraki ruh hali ile yaptıkları değerlendirmelerle dışarıdan bir bakış açısı arasında büyük bir fark vardı. Avrupa'daki gelişmeleri Falih Rıfkı ve arkadaşlarına göre daha yakından gözlemleme imkânına sahip olan yurt dışından gelen arkadaşı, İmparatorluğun bir savaş karşısında sıkıntılı günler yaşayabileceğini söyleyerek daha sağlıklı bir yaklaşım ortaya koyar.

Savaşın ayak seslerinin duyulmaya başlandığı günlerde Falih Rıfkı, Tanin'deki muhabirliği yanında Şehbal dergisinde edebiyat ile ilgili makaleler kaleme alır.[242] Ancak bu yıllar, Falih Rıfkı'nın aynı zamanda memuriyete başladığı bir dönemdir de. Sadaret Tahrirat Kalemi'nde çalışmaya başlayan yazar, buradaki görevinden kısa süre sonra ayrılarak Dâhiliye Nezareti'nde Talat Paşa'nın yanında Türkçe Kâtibi olarak çalışmaya başladı.[243] Bu memuriyet görevi ile birlikte Falih Rıfkı, Balkan Savaşları döneminde tanıştığı Talat Paşa ile daha yakın bir ilişki kurma fırsatı yakaladı.

Falih Rıfkı'nın bu tarihlerde Tanin'de yayınlanan ilgi çeken köşe yazılarından biri, daha önce de belirttiğimiz gibi yaz tatilini geçirmek için Çerkeş'teki abisinin yanında bulunduğu günlerdeki gözlemlerine dayanarak kaleme aldığıdır. Falih Rıfkı, Çerkeş folklorundan etkilenerek kaleme aldığı yazısında Batı medeniyetinin Çerkeş'e yerleşmesi gerektiğini, bölgenin bu anlamda pek çok eksiğinin olduğunu düşünür. Halk arasındaki "*hurafe*" ve batıl inançların onları fazlasıyla sınırladığına değinerek bu durumun değişmesinin zorunluluğunu vurgular. Falih Rıfkı, halk

---

[241] Atay, Zeytindağı, s.30.

[242] Falih Rıfkı, "*Kıyam*", **Şehbal** 15 Teşrinisani/Kasım 1328, s.334;, "*Memleketimizin Yakın Tarihine Küçük Bir Rücu*" **Şehbal** 15 Şubat 1328, s.66–67 ve, "*Gemici*", **Şehbal,** 1 Mart 1329, s.447.

[243] **Türkiye Büyük Milet Meclisi Arşivi**, Dosya No: 37539, Kutu No: 4, Sicil No: 463. Falih Rıfkı, Talat Paşa'nın yanında çalışmaya başladığı günlerde Paşa ile ilk görüşmesini Zeytindağın'da şu şekilde verir: "Kendisine memur olurken beni gene evindeki gibi sevimli ve külfetsiz karşılaşımtı: -Ne kadar aylık alacaksın?, -On lira, efendim. –Çok yahu…Biz senin yaşında iken iki altına takla atardık." Atay, Zeytindağı, s. 21.

arasındaki farklı inanışları hurafe ve batıl inanış olarak değerlendirir ve toplumun batılılaşması sağlanarak bu inanışların ortadan kaldırılması gerektiğine inanır. Yazarın bu yaklaşımında bir süreklilik vardır. Nitekim Cumhuriyetin ilanından sonra homojen ve muasır medeniyet seviyesini yakalamış bir toplum yaratmak noktasında, Falih Rıfkı, halkın sahip olduğu farklı inanışların ortadan kaldırılması gerektiğini savunur. Böylece seküler bir toplum yaratılmış olacaktı. Yazara göre, toplumun yeniliği, ilerlemeyi kabul etmesi önündeki en büyük engel halk arasındaki hurafe ve batıl inançlardır.

Falih Rıfkı'nın Çerkeş'teki gözlemlerine dayanarak kaleme aldığı yazısının yayınlanması üzerine, Çerkeş halkından gazeteye ve Falih Rıfkı'ya bir protesto mektubu gelir. Bu protestoda Falih Rıfkı, "*garp perestlikle*" suçlanır ve onun Çerkeş'e Batı medeniyetinin girmesi gerektiği yönündeki isteği eleştirilir.[244] Aslında Çerkeş gezisi daha öncede belirttiğimiz gibi Falih Rıfkı'nın ilk Anadolu tecrübesidir. İstanbul'dan sonra Anadolu'nun durumunu yakından gözlemleyen, gerek şehircilik gerekse de gündelik yaşamdaki sıkıntıları yakından hisseden Falih Rıfkı, durumun ancak Batı tarzı düzenlemelerle giderilebileceğini inanır.

Falih Rıfkı, birkaç ay sonra yanında çalıştığı, Talat Paşa ile birlikte Bükreş'e yaptığı gezideki gözlemlerini Tanin'de yayınlayarak, aslında Çerkeş'te eleştirdiği durumun gerçekte, nasıl olması gerektiğini de ortaya koyar. Bükreş yolculuğu Falih Rıfkı için son derece önemlidir. Yazar, ilk defa burada uçağa biner ve şehirde ayrıntılı şekilde gözlem yapma imkânı bulur. Gözlemlerini Tanin'de yayınlayan Falih Rıfkı, geziyi Batı medeniyeti ile ilk defa yakından temas olarak değerlendirir ve ilk uçak deneyimini ayrıntıları ile anlatır. Yazar, özellikle şehrin düzeni, temizliği görkemli yapıları karşısındaki hayranlığını dile getirir. Falih Rıfkı'ya göre, bir medeniyetin gelişkinliğinin önemli göstergelerinden biri de, şerhlerinin dış görünüşü; caddeleri ve sokaklarıdır. Medeniyetteki gelişmişliğin bir şehirde her alanda kendini göstermesi gerektiğini düşünen yazar, Türklerin de ancak her yönde gelişmeyi sağlayacak bir "*terakki felsefesine*" [245] ihtiyacı olduğunu ileri sürer. Falih Rıfkı, tam da bu noktada İttihatçıların batılılaşma girişimlerini gündeme getirerek, bu yöndeki faaliyetlerin amacının "*teceddüt ve terakki*" olduğuna dikkat çeker. Açıklamalardan

[244] Falih Rıfkı, "*Çobanın Bayramı*", **Tanin** 31 Kânunusani 1914.
[245] Falih Rıfkı, *"Bükreş Üzerinde Tanin Muhabiri"* **Tanin,** 31 Mayıs 1914.

da anlaşıldığı gibi Falih Rıfkı, toplumun batılılaşması için gerekli gördüğü, terakki felsefesine İttihatçıların sahip olduğunu vurgulamak ister.

Falih Rıfkı'nın bu tarihlerde batılılaşma ve Batı medeniyetine dair görüşleri hakkında bilgi edinebileceğimiz yazılarından biri de, "*Kaçıran Sebepler*" başlıklı köşe yazılarıdır. Yakın bir arkadaşının ailesi ile birlikte daha geleneksel bir yaşamın hüküm sürdüğü Fatih'ten daha Batılı bir yaşama, Şişli'ye taşınmasının nedenlerini açıkladığı köşe yazılarının ilkinde Falih Rıfkı, arkadaşının iki semt arasındaki kültürel farklılık, Fatih'teki yaşam koşullarının ağırlığı gibi sebeplerle taşınmaya karar vermesini açıkladığı karşılıklı konuşmayı yayınlar.[246] Aslında Falih Rıfkı, arkadaşı ağzından iki semt arasındaki kültürel farklılıkla, iki medeniyet Batı ile Doğu arasındaki farklılığı ortaya koyar. Yazar, bu farklılığın da taklit ile giderilemeyeceğini vurgular. Fatih'teki yaşamı insanı yoran, enerjisini azaltan ve hareketsizliğe sevk ettiğini dile getiren arkadaşının görüşlerine fazlasıyla katılan Falih Rıfkı, açıklamalarıyla kendi düşüncelerini de ortaya koyar. Yazarın, ilk izlerini bu tarihlerde gördüğümüz medeniyet bağlamında ileri geri, Doğu Batı karşıtlığı üzerinden şekillenen görüşleri, ilerleyen yıllarda da sürekliliğini koruyacaktır. İlerleyen bölümlerimizde görüleceği gibi Falih Rıfkı'ya göre Doğu ya da Asya ataletin merkezidir.

Konu ile ilgili ikinci köşe yazısına arkadaşının "*biz yürümekten ziyade yürütülürüz, düşünmekten ziyade düşündürülürüz*"[247] şeklindeki açıklamalarıyla başlayan Falih Rıfkı, bu tespitlere katılarak özellikle gençlerin daha bilinçli, daha donanımlı olması gerektiğine dikkat çeker. Bu bağlamda ise eğitim, en önemli araçtır. Ancak Falih Rıfkı, eğitimin de Batılı tarzda, "*bilimin ve aklın*" öncülüğünde yapılması gerektiğini düşünür. Daha önce de belirttiğimiz gibi eğitim, İttihatçılar için yeni Türkçü gençliğin oluşturulmasındaki en önemli araçtı. Falih Rıfkı, arkadaşının ağzından bu konuyu bir kez daha gündeme getirir ve yeni bir nesil yaratılmasındaki önemi üzerinde durur.

Medeni dünyanın cihazları da özellikle tramvay, fener, iletişim araçları Falih Rıfkı'nın arkadaşının Şişli'yi tercih etmesinde etkilidir. Yazarın arkadaşı bu araçların insan yaşamını kolaylaştıran, ona zaman kazandıran özelliğine dikkat çeker.[248]

---

[246] Falih Rıfkı, "*Kaçıran Sebepler I*", **Tanin**, 25 Nisan 1914.
[247] Falih Rıfkı, "*Kaçıran Sebepler II*", **Tanin,** 2 Mayıs 1914.
[248] Falih Rıfkı, "*Kaçıran Sebepler III*", **Tanin.** 9 Mayıs 1914.

Falih Rıfkı'nın arkadaşının Fatih'ten taşınmasında en az bunlar kadar etkili olan bir sebep de Müslümanlar arasındaki; din, ahlak ve genel olarak evlilik anlayışı bağlamında toplumsal yaşamdır. Özellikle batıl inançlar ve hurafe pek çok yeniliğin caiz olmadığı hükmü üzerinde etkilidir.[249] Bu durum ise, yazarın arkadaşını fazlasıyla rahatsız eder. Böylece Falih Rıfkı, bir kez daha arkadaşı üzerinden kendi düşüncelerini dile getirir. Kanaatimizce bu arkadaş Falih Rıfkı'nın hayal ürünüdür. Aslında yazar, kendi düşünsel evriminin, Doğu medeniyeti karşısında Batı medeniyeti yönündeki seçiminin gerekçelerini dile getirir. Fatih ve Şişli bu seçimi ortaya koyacak simgelerdir. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarını hayali arkadaşı gibi Fatih'te geçiren Falih Rıfkı, semtine dair şu açıklamayı yapar:

"*Çocuklukta yaşadığım ev Fatih'in kafes ve çatı ile boğulmuş sokakları arasında şimdi bile mevcut görürsünüz. Bu ev de ne süs, ne zarafet vardı. Onun için de yaşadığımız seneler piyanoyu çan sesi gibi dinlerdik. Yani asrın mamulatıyla döşenmiş bir odaya bir günahkârın dini korkuları içinde giriyorum. Her odamızda serili bir seccadeye, asılmış bir tesbihe, ezvâk ve mesâîyi nehy-eden darb-ı mesellerle dolu birkaç levhaya tesadüf edebilirsiniz.*"[250] Böyle bir ortamda yetişen ve daha geleneksel değerler içinde yaşayan Falih Rıfkı, ilerleyen yıllarda aldığı eğitim, okuduğu kitaplar ve temasta bulunduğu çevrelerin etkisiyle İmparatorluğun kurtuluşu için tek yolun batılılaşma olduğunu düşünmeye başladı. Değişen dünya görüşü O'nu bu yaşamı sorgulamaya da sevk etti. Aslında yukarıda bahsettiğimiz yazı dizisi ile kendi kuşağının geçirdiği değişimi de vermek isteyen Falih Rıfkı'nın bu yıllardaki temel sorunsalı iki medeniyet arasındaki farkı yaratan sebeplerin neler olduğudur. Yazar, özellikle "*hayatımın ikinci safhası*" diyerek değerlendirdiği idadi yıllarında Batıya dair okuduğu kitaplar sayesinde "*bütün Avrupa'yı gezmiş gibi"* olur, kendi yaşam tarzları dışında yeni yaşam tarzlarının olduğunu fark etmeye başlar: "*Dünyanın Eyüp, Fatih, Ayasofya, Yeni Cami ile mahdut olmadığını anlamağa başladım"* [251] ifadesi bu uyanışın işaretidir. Bu farkındalık Falih Rıfkı ve pek çok arkadaşı için yeni arayışları yeni beklenti ve istekleri de zorunlu kıldı:

"*Ben evi aileyi başka türlü düşünüyordum. Akşam kapıyı açınca üstü amber kokmayan bir kadın, tesbih taneleri kadar piyano dişlerini de gezebilen bir el, nehy-i*

[249] Falih Rıfkı, "*Son Sebep,*", **Tanin,** 16 Mayıs 1914.
[250] Falih Rıfkı, "*Kamarada*", **Tanin,** 21 Şubat 1914.
[251] Falih Rıfkı, a.g.m., **Tanin,** 21 Şubat 1914.

ezvâk eden yazı levhaları yanında, son buseler içinde gaşy olmuş kız ve erkek resimlerine tahammül eden bir oda, başım ağırdığı vakit evliya parmaklığına ip bağlamadan evvel aspirin getirecek bir hizmetçi…işte bizi, ihtimal ki bir çok gençleri yoldan çıkaran uçurumun kenarına indiren sebep budur. İstanbul hayatı içinde hiç barışmayan asırların zihniyet kavgasıdır."[252] Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, artık çocukluk yıllarının geleneksel yaşamı dışında bir dünya tasavvur etmeye başlar. Aynı zamanda iki kültür, iki zihniyet arasında kalmanın da sıkıntılarını yaşayan Falih Rıfkı bu durumun kendi kuşağını pek çok sıkıntıya sürüklediğine dikkat çeker.

2. I. Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaşa Girişi

Falih Rıfkı'nın zihinsel dönüşümünün son sürat devam ettiği günler, İmparatorluğun da çökmenin eşiğinde olduğu bir dönemdir. Yazarın dönüşümü ve düşüncelerinin şekillenmesinde bu ortam son derece etkilidir. Nitekim İttihat ve Terakki liderleri, İmparatorluğun uluslar arası ortamdaki yalnızlığını kırmak için yukarıda ana hatları ile verdiğimiz siyasal manevraları sürerken, Avrupa'da ise ortam gün geçtikçe gerginleşmekteydi. Özellikle Avusturya Macaristan, Sırpların Rusya'nın da desteğini alarak Balkan Savaşları sonunda topraklarını genişletmesi ve Panslavist politikalara ağırlık vermesinden rahatsız olmaktaydı. Bölgedeki üstünlüğünü korumak isteyen Avusturya, ilk iş olarak, Sırp yayılması karşısında ittifak arayışına girdi. 12 Haziran 1914'te Almanya ile yaptığı görüşme ile bu desteği sağladı. Ancak artık iyiden iyiye gerginleşen ve her an bir savaşın başlamasının mümkün olduğu ortamda Avusturya Macaristan Veliahdının Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi, Avusturya için Sırbistan'ın yayılmacı politikasını durdurmak noktasında uygun ortamı yarattı. Böylece 28 Temmuz'da Avusturya Sırbistan'a savaş ilan etti. Artık fitil ateşlenmişti. Bu gelişmeden kısa süre sonra, Almanya, 1 Ağustosta da Rusya'ya; arkasında da 3 Ağustos'ta da Fransa'ya savaş ilan etti. Durum karşısında 5 Ağustos'ta İngiltere'nin de Almanya'ya savaş açmasıyla I. Dünya Savaşı başlamış oldu.[253]

Falih Rıfkı, savaş başladıktan kısa süre sonra kaleme aldığı köşe yazısında öncelikli olarak İmparatorluğun "*dünya siyaseti*" içindeki jeopolitik konumunun

[252] Falih Rıfkı, a.g.m., **Tanin,** 21 Şubat 1914.
[253] Bayur, a.g.e., Cilt:II, Kısım:IV, s.643, Ülman, a.g.e., s.81-95; Erıc Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, İstanbul 2006, s.28-35.

önemi üzerinde durur. Daha sonra da, son yıllarda Avrupalıların Şark ve Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik ilgisine dikkat çeker. Avrupa'daki ortamın gün geçtikçe gerginleştiği günlerde İmparatorluğun yüzünün henüz "*güneşe baktığını*" düşünen Falih Rıfkı, ancak "*bir karanlığın da*" [254] git gide yaklaştığını hisseder. Görüldüğü gibi savaşın başlaması Falih Rıfkı'yı da tedirgin ediyordu. Tedirginliğin en büyük nedeni de savaşın her an İmparatorluğu da içine alabilme ihtimalidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun jeopolitik konumuna bu nedenle dikkat çeken Falih Rıfkı, Türk ordusunun her an bir savaşa katılacak şekilde hazır olması gerektiğini belirterek, seferberlikten yana bir tavı alır.

Falih Rıfkı, kısa süre sonra endişelerinde haklı çıkacak, Osmanlı İmparatorluğu O'nun da dikkat çektiği konumu nedeniyle aslında İtilaf devletlerinin paylaşım planlarının merkezinde olarak kısa süre içinde savaşa girecekti.[255] Almanya, I. Dünya Savaşı başlamadan önce bir savaş ihtimalinin belirmesi karşısında, 23 Temmuz'dan itibaren Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak kurmak için görüşmelere başlamıştı. Hiçbir ittifak girişimine İtilaf devletlerinden olumlu cevap alamayan İttihatçılar da gerginleşen uluslar arası ortam karşısında, bu ittifak teklifine sıcak bakmaya başladı. İttifak antlaşması kapsamındaki görüşmeler, gizli olarak Sait Halim, Talat ve Enver Paşalar ile Halil Bey tarafından yürütüldü. Gizli yürütülen görüşmeler sonunda Almanya ile 2 Ağustos 1914'de bir ittifak antlaşması imzalandı. İttifak antlaşması gereğince, Rusya, Sırbistan ile Avusturya arasında devam eden savaşa katılırsa Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu da savaşa katılacaktı. Ancak bu ittifak antlaşması imzalanmadan 16–17 saat önce Almanya savaşa girmişti.[256]

Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya ile ittifak antlaşması imzaladığı günlerde Falih Rıfkı, Dâhiliye Nezareti'de Talat Paşa'nın yanındaki görevinden ayrılarak Bahriye Nezareti'nde Cemal Paşa'nın Kalemi Mahsus Müdür Muavini olarak çalışmaya başladı.[257] Yeni görevi ile birlikte I. Dünya Savaşı'nın başladığı ilk günlerdeki pek çok önemli gelişmeyi yakından takip etme imkânı bulan Falih Rıfkı, gerginleşen uluslar arası ortamda karşısında İmparatorluğun geleceği konusunda endişelenmekteydi. Yazarın savaşın başladığı günlerde tek amacı, "*Tanin gazetesinin*

[254] Falih Rıfkı, "*Karanlık Önünde*", **Tanin** 1 Ağustos 1914.
[255] Bayur, a.g.e., Cilt:II, Kısım:III, s. 112 ve 139-165.
[256] İttifak antlaşmasının şartları ve ortamla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bayur, a.g.e. Cilt: II Kısım IV, s. 643–646.; Ülman, a.g.e., s. 15-45
[257] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi**, Dosya No: 37539, Kutu No: 4, Sicil No: 463.

Cumartesi sayılarında garpçılık davasını gütmektir."[258] İmparatorluğun kurtuluşu için tek çare gördüğü batılılaşma, savaş boyunca da Falih Rıfkı'nın gündemindeki yerini ve önemini korur. İmparatorluğun Balkan Savaşları'ndan önceki gibi bir kriz havası içinde olduğunu düşünen Falih Rıfkı, savaşın başladığı günlerdeki ortamı hatıralarında şu şekilde dile getirir:

"*…işte bu sırada büyük harp çıktı. Tepebaşı bahçesinde her gün görmeye alıştığımız Fransız ve İngilizler, birkaç gün içinde ortadan kayboldular. Bizim iki taraftan birine katılmaklığımız mukadder olduğu hissini veren ne idi? O sıralarda İstanbul'u düşündüren üç şey vardı: Rus düşmanlığı, Alman gücü ve İngiliz yenilmezliği. Eğer İngiltere olmasa, Almanya'nın Rusya ve Fransa'yı birkaç hamlede dağıtacağından kimsenin şüphesi yoktu.*"[259] Hiç şüphe yok ki Falih Rıfkı da bu görüşlere katılmaktaydı. Yazar, gelişmeler karşısında endişeli olsa da İttihatçılara güvenmekte, onları desteklemektedir. Falih Rıfkı ve yakın çevresi, İttihatçıların Almanya ile imzaladığı ittifak antlaşmasını da destekler.[260] Yazarın içinde bulunduğu ruh hali, dönem içindeki pek çok İttihatçı gencin de ruh halini yansıtır. Güçlü Almanya ile kurulan ittifak, İmparatorluğun katılacağı bir savaştan galip ayrılma durumunu kuvvetlendirmektedir.

İttifak antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra hükümet seferberlik ilan ederek asker ve malzeme toplanmaya başladı. Ancak Avrupa'da başlayan savaş, 10 Ağustos'ta Almanların Akdeniz'de faaliyet gösteren Osmanlı İmparatorluğu tarafından satın alındığı açıklanan iki savaş gemisinin Enver Paşa'nın bilgisi

[258] Falih Rıfkı, Zeytindağı'nda savaşın başladığı yıllarda içinde bulunduğu durum ile ilgili olarak şu değerlendirmede bulunur: "*Osmanlıcılıktan ümidimiz kesilmiştir. Başlayan Türkçülüğü dilde zevksiz, milliyet anlayışı ile Asyalı buluyorum. Bu bir kararsızlık ve araştırma hali*" Balkan Savaşları sırasında ve sonunda pek çok kişi gibi Falih Rıfkı da kendi ifadesi ile bir araştırma ve kararsızlık içindedir. İmparatorluk nasıl kurtulur. Ancak zamanla bu yolun, Türkçülük ve Batıcılıktan geçtiğini düşünmeye başlar. Bu tarihten sonra da Türkçülüğü ve İttihatçıların Batıcılık yönündeki uygulamalarının en ateşli savunucusu olur. Ancak Falih Rıfkı'nın bu ilk kararsızlık günleri ve Türkçülüğe dair bu değerlendirmeleri yazılarına yansımaz. Atay, a.g.e., s. 29-30.

[259] Atay, a.g.e., s. 29-30.

[260] Falih Rıfkı, "*Karanlık Önünde*", **Tanin** 1 Ağustos 1914, Atay, Batış, s.81–82. Ancak Falih Rıfkı daha sonraki yıllarda kaleme aldığı hatıralarında İttihatçı liderlerle ilgili olarak bazı eleştirel değerlendirmelerde bulunur. Savaş yıllarında İttihatçıların gelişmeleri iyi bir şekilde değerlendireceğini ve İmparatorluğu kurtuluşa götüreceğine inanan Falih Rıfkı, hatıralarında farklı bir yaklaşım sergileyerek Enver Paşa'nın "*dar görüşlülüğünden kaynaklanan bir iyimserlik*" içinde, Talat Paşa'nın ise "*halk ve memleket için kendini hemen feda edecek bir yurtsever*" olduğunu ancak "*Onun da görüşlerinin yine kültürsüzlük yüzünden daha geniş olmadığını*" söyler. Falih Rıfkı, Cemal Paşa'yı ise hem Enver hem de Talat Paşa'dan daha "*iş çıkarıcı ve faydalı*" bir insan olarak değerlendirir. Yazar, yıllar sonraki bu değerlendirmelerinde, ülke için son derece kritik gelişmelerin yaşandığı bu yıllarda ülke adına karar verecek ve düşünecek olan kadronun zayıf olduğunu belirtir. Atay, a.g.e., s. 82.

dâhilinde Çanakkale boğazından geçerek 29 Ekim'de Rus sahillerini bombalamaları üzerine Osmanlı İmparatorluğu da savaşa katılmış oldu. Bu gelişmeden kısa bir süre sonra da Rusya 2 Kasım'da ve hemen arkasından 5 Kasım'da İngiltere ile Fransa İmparatorluğa savaş ilan etti. 11 Kasım'da ise İmparatorluk İtilaf devletlerine karşı savaş ilan ettiğini açıkladı.[261]

İttihatçıların satın aldıklarını açıkladıkları Goben ve Breslova gemileri ile övünen Falih Rıfkı, İmparatorluğun güçlü müttefiki Almanya yanında savaşa girmesi karşısında çok heyecanlıdır. Bu ortamda O'nun dikkatini en çok çeken durum ise, yabancı devlet elçilerinin İmparatorluk üzerindeki baskısının azalmasıdır. Falih Rıfkı ve kuşağı için bu durum, savaşın ilk günlerinde "*kendilerine olan güvenlerini"* pekiştirir. Yazar, o günlerin kendilerine "*Türkiye'de Türk olmanın tadını"* çıkarma imkânını verdiğini belirterek içinde bulundukları ruh halini de dile getirir. Güçlü bir müttefik ile savaşa girmiş olmanın verdiği özgüven, Falih Rıfkı tarafından; "*Beyoğlu caddesinde Afrika yerlisi muamelesi görmüyorduk. Cakamız yerinde idi. Almanya'nın bize silah ve asker yağdıracağını sanıyorduk*"[262] şeklinde dile getirilir. Nitekim yazar, dönem içindeki yazılarında da Almanya'ya dair inancını sık sık belirtir. Falih Rıfkı, özellikle Almanya'nın savaşın ekonomik yükünü kaldıracak güçte bir ekonomiye sahip olması üzerinde durur. Yazara göre, savaşı kazanmak isteyen Almanya, tüm müttefiklerine hem para hem de askeri yönden destek olacaktır.[263] Ancak savaşın ilerleyen yıllarında Almanya, savaşın ağır ekonomik yükünü kaldıramayacağı gibi, Falih Rıfkı'nın düşündüğü gibi bir yardımı da müttefiklerine sağlayamayacaktı.

İttihatçıların, İmparatorluk resmen savaşa girmeden önce aldığı bir karar, Falih Rıfkı'yı memnun etmesine rağmen, Büyük devletleri rahatsız etti. Hükümet, 5 Eylül'de kapitülasyonların kaldırılması yönünde bir karar alarak, bu yöndeki yasanın da 1 Ekim'den itibaren yürürlüğe gireceğini bildirdi. Ancak karardan İmparatorluğun müttefiki olan Almanlar da dâhil olmak üzere tüm Büyük devletler rahatsız oldu. Uluslar arası bir konunun tek taraflı olarak alınan bir kararla çözülemeyeceği noktasında savaş içinde olmalarına rağmen tüm Büyük devletler ortak bir karar

[261] Bayur, a.g.e., Cilt:III, Kısım:I, s. 192-215.
[262] Atay, Batış, s.94.
[263] Falih Rıfkı, "*Vinter*", **Tanin**, 17 Teşrinisani/Kasım 1914.

aldı.[264] İttihatçıların savaşın ilk günlerde böyle bir karar alması, Falih Rıfkı'yı fazlasıyla sevindirdi. Kapitülasyonların, İmparatorluk ekonomisi için ağır bir yük olduğunu düşünen Falih Rıfkı, bu tarihlerde İttihatçılar arasında Türkçülük akımının gelişmesi ile doğru orantılı olarak gelişen Milli iktisat görüşü ile paralellik gösteren görüşlerini dile getirir. Gayrimüslimlerin ekonomik alandaki etkinliğinden rahatsız olan Falih Rıfkı, Türklerin ekonomide daha fazla yer alması gerektiğini düşünür. İmparatorluğun kurtuluşu için ekonomik olarak bağımsızlaşma, ekonomide Türklerin etkinliğinin artırılmasını zorunlu görür.[265] İstanbul'daki gayrimüslimlerin, ekonomik olarak Türklerden daha iyi durumda olmalarından, Büyük devletlerden aldıkları destekle de gün geçtikçe ekonomik faaliyetlerdeki etkinliklerini artırmalarından hoşnut olmayan Falih Rıfkı, tüm kazancını "*tefeci Hıristiyan bankerlere*" veren Türk esnafın bu durumdan kurtarılması gerektiğine dikkat çeker. Bu bağlamda da yabancıların kapitülasyonlarla elde ettikleri ve İmparatorluktaki Gayrimüslimleri destekledikleri ayrıcalıkların kaldırılmasını ister.[266]

Falih Rıfkı'nın İmparatorluk ekonomisinde Türklerin etkinliğinin artırılması gerektiği yönündeki görüşleri üzerinde İttihatçılar arasında gelişen Milli iktisat politikasının etkisi büyüktür. Kapitülasyonların kaldırılması İttihatçıların Milli İktisat politikasının ilk aşamasıydı. Bir Türk burjuva sınıfı geliştirmek, bu sınıfı iktisadi faaliyetlerde etkin bir konuma getirmek amacıyla geliştirilen iktisadi Türkçülük politikası, iç ticarette etkin olan daha çok esnaf özelliği ağır basan, zayıf dağınık, örgütsüz ve genelde gayrimüslimlerin oluşturduğu komprador özellikli burjuva sınıfına bağlı olan Türk burjuva sınıfını, ekonomik olarak kalkındırma amacını güdüyordu.[267] Milli iktisat politikası ile ilgili görüşler; Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Tekin Alp gibi dönemin önde gelen fikir adamları tarafından 1915'de "Milli İktisada Doğru" parolasıyla yayın hayatına başlayan İktisadiyyat Mecmuası, Türk Yurdu ve Yeni Mecmua'da dile getiriliyordu.[268] Falih Rıfkı, Milli iktisat ile ilgili yayınları yakından takip eder, Tanin'deki yazılarına İttihatçıların bu bağlamdaki uygulamalarını taşıyarak Milli iktisat politikasını destekler.[269] Falih Rıfkı'nın

[264] Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908–2002**, İstanbul 2005, s.21.
[265] Atay, a.g.e., s. 75.
[266] Atay, a.g.e., s.75-76; Atay, Eski Saat, s.15.
[267] Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Ankara 1982, s.25-30; Boratav, a.g.e., s.24.
[268] Toprak, ag.e., s. 26; Boratav, a.g.e., s. 30-31.
[269]Falih Rıfkı, "*Kahveler*", **Tanin** 3 Teşrinisani 1913, Falih Rıfkı, bu yıllarda yakından takip ettiği Türk Yurdu ve Yeni Mecmua ile ilgili olarak Kurtuluş isimli çalışmasında bazı eleştirel

ekonomik bağımsızlığın önemine dair görüşleri süreklilik göstererek, hem Milli Mücadele hem de Cumhuriyet döneminde ülke kalkınması ve bağımsızlığın korunması için önemli şartlardan bir olarak sık sık dile getirilecekti.

Falih Rıfkı'nın kapitülasyonların kaldırılmasının heyecan ve gururunu yaşadığı günlerde, Osmanlı İmparatorluğu ise, iki müttefiki Almanya ile Avusturya'nın Avrupa'daki yüklerini hafifletmek için İmparatorluğu aktif bir şekilde savaşa sokmak yönündeki baskısı altındaydı. Nitekim kısa bir süre sonra Osmanlı İmparatorluğu, Kafkas, Kanal, Filistin, Irak, Galiçya ve Çanakkale Cephelerinde mücadele etmek zorunda kaldı. Cephelerin hepsinde çok zor şartlar içinde mücadelelerde bulunulmasına rağmen, Çanakkale Cephesi dışındaki cephelerin herhangi birinde kesin bir sonuç elde edilemedi.[270]

3.Kanal Cephesi ve Falih Rıfkı Atay

Bahriye Nezareti'nde Cemal Paşa'nın yanında çalışan Falih Rıfkı, savaşın ilerleyen günlerinde hükümetin Kanal Cephesi'ndeki harekâta büyük önem vermesi nedeniyle bizzat Cemal Paşa'yı Bahriye Nazırlığı kendinde kalmak üzere Kanal Cephesi'ne ve Suriye'deki Dördüncü Ordu Komutanlığı'na göndermesi üzerine Yedek Subay olarak Paşa ile birlikte Şam'a gitti.[271] Darülfünun Edebiyat bölümü son sınıf öğrencisi olan Falih Rıfkı'nın Yedek Subay olarak askere alınması darülfünun eğitimini yarıda bırakmasına neden oldu.[272] Bu tarihten sonra Falih Rıfkı, Tanin'deki görevine de devam edemez. Bu nedenle de savaş yıllarındaki gelişmeler karşısında Falih Rıfkı'nın dönem içindeki görüşleri hakkında ancak hatıralarındaki açıklamaları kullanmak durumunda kaldık.

---

değerlendirmelerde bulunur. Yazar, o yıllarda dergide çalışan pek çok düşünürün halkı İmparatorluğun kazanacağı bir zafere inandırmaktan başka bir şey yapmadıklarını, halkı bilinçlendirip gerçekler hakkında bilgilendirmediğini söyleyerek eleştirir. Atay, Kurtuluş s. 103. Ancak Falih Rıfkı da savaş yıllarında İmparatorluğun galip geleceğini düşünmekte, Almanya ile yapılan ittifakı desteklemektedir. Ayrıca yine aynı eserinde savaş yıllarında desteklediği İttihatçıların Milli iktisat politikasını da özelikle halk arasında uçurum yaratacak şekilde zenginler yaratmasını eleştirir: "*...Türkleri zengin etmek görevini, bütün ordular için alışveriş yapan Levazımat-ı Umumiye Reisi İsmail Hakkı Paşa ile İttihat ve Terakki Fırkasının esnaf işleri ile uğraşan İstanbul Katibi Mes'ulü Kara Kemal'e havale ettik. Kara Kemal mirasçılarına nargilesinden başka eşya bırakmamıştır. İsmail Hakkı Paşa'nın da parasız öldüğünü işittim. Bunlar kimse ile ortaklık etmediler. Fakat İktisad-ı Milli'yi gözde kimselerden zengin yetiştirmek sanmış olacaklar ki, her mahalleye değilse de her ile bir milyoner düşünmek üzere, partiye bağlı fedailerden, tarih hocalarından paralı kimseler görmeye başladık"* Atay, Kurtuluş, s. 103.

[270] Bayur, a.g.e., Cilt:III, Kısım: I, s. 300-345.

[271] **Cemal Paşa Hatıralar**, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul 2001, s.164–166.

[272] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi**, Dosya No: 37539, Kutu No: 4, Sicil No: 463.

Cemal Paşa'nın karargâhında Yedek Subay olarak çalışmaya başlayan Falih Rıfkı, bölgede yaşanan gelişmelere yakından tanıklık eder. Yazar, hem bu gözlemlerini hem de Cemal Paşa'nın Şam'daki faaliyetlerine ve İmparatorluğun Kanal Cephesi'ndeki politikalarına dair değerlendirmelerini, 1918'de Şam'da iken kaleme aldığı Ateş ve Güneş ile 1932'de yayınladığı Zeytindağı isimli kitaplarında dile getirir.[273] Falih Rıfkı'nın her iki kitabı da İmparatorluğun içinde bulunduğu durum ve Kanal Cephesi'nde yaşananlar hakkında son derece etkileyici tespit ve değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Falih Rıfkı, daha çok Kanal Cephesi'ndeki Osmanlı birliklerinin çöldeki son derece zorlu koşullara ve çektiği sıkıntılara rağmen kahramanca mücadelelerine değindiği Ateş ve Güneş isimli kitabını, kaleme aldığı yıl olan 1918'de İstanbul'a geri döndükten sonra yayınlar. Savaşın son aylarında İstanbul'a birlikte döndükleri Cemal Paşa'nın yanında çalışmaya devam eden Falih Rıfkı, kitabını yayınlamadan önce Cemal Paşa'ya da okutur. Paşa'nın "*neşretmeseniz daha eyi olur*"[274] demesine rağmen Türk ordusunun özellikle de Anadolu insanın zorluklar karşısındaki "*yılmaz tavrı*" ve kahramanlıklarından etkilenen, bunu herkesle paylaşmak isteyen Falih Rıfkı, kitabı yayınladı. Cemal Paşa'nın kitabın yayınlanmaması yönündeki isteğini Falih Rıfkı, Zeytindağı'nın önsözünde şöyle değerlendirir: "*Ateş ve Güneş'te birkaç zabit ve neferden başka hiç kimsenin ismi yoktu. Eski Dördüncü Ordu Kumandanı'nın, dört sene yanında çalışan bir muharrirden beklediği belki bu değildi*."[275] Falih Rıfkı, İttihatçı liderler arasında kendinden bahsolunmasından en çok hoşlanan ve bunu isteyen liderin Cemal Paşa olduğunu belirterek Paşa'nın kitaba yönelik tavrının arkasında Ateş ve Güneş'te ondan ve yaptıklarından bahsedilmemesinin etkili olduğunu düşünür.[276]

Kanal harekâtı, Falih Rıfkı'nın Çerkeş'teki tecrübesinden sonra Anadolu insanı ile hem Suriye'ye varıncaya kadarki seyahati esnasında hem de bizzat

---

[273] Ateş ve Güneş 1918'de Osmanlıca olarak kaleme alınmış ve yayınlanmıştır. 1918'de yazılmasına rağmen ancak 1932'de Türkçe olarak yayınlanan Zeytindağı'nın son bölümüne Ateş ve Güneş'ten çok az bir bölüm Türkçe olarak yayınlanır. Ateş ve Güneş, tam metin olarak ilk kez Türkçeye Muammer Sarıkaya tarafından çevrildi. Bkz., **Ateş ve Güneş**, Osmanlıcadan çeviren Muammer Sarıkaya, İstanbul 2008.

[274] Atay, Zeytindağı, s.6.

[275] Atay, a.g.e., s.6.

[276] Atay, a.g.e., s.3-4.Cemal Paşa'nın kendinden bahsedilmesinden hoşlanan bir lider olduğu yönündeki bu açıklaması 1932 yılındaki baskı da (s. 3-4) olmasına rağmen 1957'deki baskıda yer almaz.

Suriye'de bulunduğu günlerde yakından uzun süreli ilk temasını da sağlar. Yazar, bu uzun süreli temasta Türk birliklerini oluşturan "*saf ve temiz Anadolu çocuklarının*" Filistin, Hicaz, Irak ve Mısır'da hem çölün son derece zor şartlarına hem de kendilerinden malzeme ve asker sayısı olarak daha iyi şartlara sahip İngiliz birliklerine kaşı gösterdiği direniş gücüne tanıklık eder. Türk birliklerinin tüm bu güçlüklerin dışında bir de ateş ve güneşe karşı [277] büyük bir mücadele verdiklerini gözlemleyen Falih Rıfkı, yakından tanık olduğu bu mücadeleyi biraz da eleştirerek kitabına konu eder.

Falih Rıfkı, Ateş ve Güneş için hazırladığı 10 Teşrinisani 1334 (1918) tarihli önsözde, aslında yalnızca bölgeye yaptığı seyahat notlarını yazmak niyetinde olduğunu ancak zamanla "*harbin kitabını*" yazmaya karar verdiğini söyler. Bu durum üzerinde etkili olan neden ise, ne çölde mücadele eden insanların ne de "*büyük bir sergüzeşt*" olarak değerlendirdiği mücadelenin "*birkaç tebliğ-i resmi içinde unutulmaya"* layık olmadığı yönündeki yaklaşım tarzıdır. Nitekim Falih Rıfkı, bu niyetini de "*Ben Ateş ve Güneşte can verenleri en hafifi yağmurla silinmeyecek bir kitaba kazıyorum"*[278] şeklinde ortaya koyar. Harbin kitabını yazmak isteyen Falih Rıfkı, Ateş ve Güneş'te o güne kadar herhangi bir yazısında hiç yapmadığı bir açıklıkla ilk kez, İttihatçı liderleri ve savaş planlarını eleştirmektedir. Suriye'den İstanbul'a dönen Falih Rıfkı, İmparatorluğun Kanal harekâtı ile ilgili olarak kafasında yanıtlanmamış pek çok soru taşımaktadır. Harekâtın gerekliliği konusunda şüpheleri olan Falih Rıfkı, çölde gördükleri karşısında Kanal harekâtını ve Mısır seferlerini askeri birer taktik hata olarak değerlendirir:

"Her sabah güneşiyle yeniden tutuşub yanan nihayetsiz, yolsuz ve susuz bir çölde bir avuç Anadolu halkıyla Mısır'ı fethe gitmenin, yumuşak kum üzerinde portatif tahta yollarla ağır topların sevkini düşünmek Amanos ve Torosta iki defa kılıca uğrayan tek bir hatla şu büyük memleketin nihayetinde böyle bir sefere başlamak ne kadar doğruydu. Muvaffak olsak ne fayda görecektik. Muvaffak olmadık

[277] Falih Rıfkı, kitabın "Çöle Kadar" başlıklı bölümünde Suriye'ye kadar olan seyahat notlarına ayırır ve Anadolu'daki bu seyahatine dair ilginç gözlemler verir. Falih Rıfkı, Çerkeş'ten sonraki bu daha uzun süreli Anadolu seyahati karşısında çoğu kez şaşkınlık içinde kalır. Seyahat güzergâhındaki İzmit, Eskişehir, Konya ve Adana'daki hem şehre hem de halka dair gözlemleri son derece ilginçtir. Anadolu halkının İmparatorluğun içinde bulunduğu durum ve yaşananlar karşısındaki mutsuz, umutsuz ve bezgin "halet-i ruhiyesine" ve tüm maddi sıkıntılara rağmen halkın "devlete onun temsilcilerine" gösterdiği değer ve bağlılıktan etkilenir. Falih Rıfkı, **Ateş ve Güneş**, İstanbul 1334 (1918), s.15–51.
[278] Atay, a.g.e., s. 9 ve 11.

ne zarar gördük. Kanal, Aden, Irak, Kafkasya, Romanya, Galiçya Makedonya cephelerine Anadolu'nun hangi esrarengiz insan menbalarından asker gönderdik. Daha böyle kim bilir ne kadar sual var ki ben hiçbirini halledemiyorum. Mısır seferi teşebbüslerinden ne istifademiz olduğunu birçok defa kendi kendime sormuştum, Eğer Enver Paşanın prensibine hak verenler varsa, ilk keşif taarruzundan sonra İngilizlerin Mısır'da müdafaa kuvvetini seksen bin kişiye çıkardıklarını söyleyebilirim. "[279] Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, savaşın ilk yıllarında kendisi de dâhili pek çok gencin ve İttihatçının, Almanlarla yapılan ittifak antlaşmasından sonra İmparatorluğa ciddi malzeme akışının olacağı yönündeki kanaatin ne kadar yanlış olduğunu görür. Enver Paşa'nın Osmanlı birliklerinin Kanal Cephesi'nde başarılı olacaklarını, Almanların İngilizlerin Kanal'a sevkıyatlarını engelleyeceği esasına dayanan savaş taktiği de tutmamıştır. Falih Rıfkı'ya göre, İmparatorluk bu tarz taktik hatalar ve "*sonu belli olmayan maceralar*" nedeniyle "*öz evlatlarını*" kaybetmektedir. Nitekim Falih Rıfkı, artık verilen tüm kayıpların "*Anadolu'nun canından*"[280] gittiğini vurgular.

Aslında çöldeki bu tecrübe yazarın Anadolu algısını da değiştirir. Gerek çöle kadar olan seyahati sırasında Anadolu'ya dair gözlemleri ve gerekse de Kanal Cephesi'nde Anadolu'nun farklı bölgelerinden gelen Türk askerinin tüm zorluklara rağmen gösterdiği direnç ve sabır, O'nun kafasındaki Anadolu algısının değişmesini sağlar. Falih Rıfkı, savaşın başında pek çok insan gibi kendisinin de Anadolu'da "*ne tab ve tevan ne de boşalmış köylerde ve kasabalarda adam ve hayat var"* şeklindeki görüşlerin aksini savunur. Savaştan önceki gazete yazılarında kendi kuşağı için büyük bir eksiklik olduğunu dile getirdiği ve eleştirdiği durumu yani Anadolu'yu hiç tanımadıklarını bir kez daha itiraf eder. Nitekim yazar bu bilinmezliğin oluşturduğu yanlış algının gördükleri karşısında kendisi için değiştiğini; "*Bizim sevdiğimiz acıdığımız, bildiğimiz gibi bir Anadolu yok"*[281] şeklindeki ifadesi ile ortaya koyar. Köylerin ne "*merhamet ettikleri kadar bedbaht*" ve ne de kendilerinin anladığı şekilde "*memnuniyetsiz olmadığını*" belirten Falih Rıfkı, yaklaşık dört yıllık bir tecrübeden sonra Anadolu insanının tüm zorluklara karşı gösterdiği yılmaz tavrı ve içinde bulunduğu ruh halinin kaynağının kendilerinin anlayamadığı bir "*sır ya da*

[279] Atay, a.g.e., s. 5-6.
[280] Atay, a.g.e., s. 6.
[281] Atay, a.g.e., s.8-9.

keramet" [282] olduğunu düşünür. Artık pek çok insan gibi Falih Rıfkı için de Anadolu öz vatan ve Anadolu halkı da İmparatorluğun öz evladıdır. Balkan Savaşları sonunda gündemine Anadolu'yu alan Falih Rıfkı, I. Dünya Savaşı sonunda elde kalan tek toprak parçasının ise, boşa heba edilmemesi gerektiğine dikkat çeker. Artık Anadolu'nun savunulması, boşa tüketilmemesi bir zorunluluktur.

Falih Rıfkı, Çanakkale savaşları ile karşılaştırdığı ve en az oradaki mücadele gibi destansı bir mücadelenin verildiğini düşündüğü Kanal Cephesi'nde gördükleri karşısında, daha önce de belirttiğimiz gibi İttihatçıları ciddi şekilde eleştirir. Bölgede verilen mücadeleyi ikiye ayıran Falih Rıfkı, "*hükümetin savaşının*" "*milletin savaşından*" ayrılması gerektiğini düşünür. "*Yanlış karar veren bir Kumandanla o karar için can veren bir köylünün aynı çerçeve içinde*" değerlendirilmemesi gerektiğini belirtir. Hükümetin bölgedeki mücadele sona erdikten sonraki tavrını "*şimdi hepimiz ümitlerimizi Avrupa'nın verdiği kısa bir hüküm etrafında topluyoruz: Türkler, kahramanca savaştı. Türkiye şarkta bir güçtür*"[283] şeklinde dile getirerek eleştiren Falih Rıfkı, görüldüğü gibi hükümeti Kanal harekâtı karşısındaki tutumu dolayısıyla eleştirir. Çekilen onca çile, yaşanan onca kaybın, İmparatorluğun müttefiklerinin boş lafları ile geçiştirilmek istenmesi yazarın tepkisine neden olur.

Ateş ve Güneş'te, Kanal harekâtı'nı ve hükümetin politikalarını eleştiren, Türk askerinin tüm zorluklara rağmen kahramanca mücadelesini dile getiren Falih Rıfkı, Cemal Paşa'dan hiç bahsetmez. Bu durumun sebebini Zeytindağı'nın önsözü'nde "*Büyük harpte Suriye idaresi için hiçbir satır yazı yazmamıştım; çünkü yalnız beğendiğim şeylerden bahsetmek lazımdı*"[284] şeklinde dile getiren Falih Rıfkı'nın hükümete yönelik bazı eleştirilerde bulunsa da, asıl amacı Türk askerinin kahramanlığını dile getirmekti. Ancak Falih Rıfkı'nın kitabında Cemal Paşa'ya dair değerlendirmelerde bulunmaması üzerinde, kanaatimizce harekât boyunca Paşa'nın karargâhında harekât sonrasında da Bahriye Nezareti'nde yanında çalışması da etkilidir.

Falih Rıfkı, Ateş ve Güneş'in sonuç kısmı diyebileceğimiz, "*Kahramanlara Medhü Sena*" başlıklı bölümde, Türklerin bazı iyi özelliklerini kaybetmeye başladığını, İstanbul'daki bazı kesimlerde vatan gibi oldukça önemli konularda bir

[282] Atay, a.g.e., s. 9.
[283] Atay, a.g.e., s. 7.
[284] Atay, Zeytindağı, s. 6

"*vurdumduymazlık*" havasının sahip olduğunu belirterek eleştirir.[285] Yazar, İstanbul'da böyle bir havanın hâkim olduğu günlerde Türk askerinin özellikle de Anadolu'nun hiç tanımadıkları bilmedikleri yerlerinden gelen gençlerin, çöldeki akıl almaz mücadelesinin çok daha anlam kazandığını, bu durumun gelecek nesillere aktarılması gerektiğini vurgular. Nitekim bu arzu kitabın kaleme alınma gerekçesidir.

Falih Rıfkı'nın Kanal Cephesi'nde yaşadığı ve tanık olduğu olaylar karşısında içinde bulunduğu duygusal ruh hali ile kaleme aldığı kitabı, ateşli bir İttihatçı olarak bölgeye giden ancak kafasında bazı cevapsız sorular ve eleştirilerle geriye dönen genç bir Osmanlı aydınının tepkisinin eseridir. Artık yazar, İmparatorluğun geleceği için büyük ümit bağladığı İttihatçılara karşı bazı çekincelere, eleştirilere sahiptir. Nitekim Falih Rıfkı'nın bu tarihten sonra, İttihatçılar içinde bir ayrım yaparak, kendisi gibi vatanperver, garplılaşma davasına yürekten bağlı olan İttihatçılar ile Cemiyetin Merkez-i Umumi'sini ayırdığını görmekteyiz. Genel merkez içinde ise özellikle Enver ve Talat Paşa'lar Cemal Paşa'dan ayrılarak daha eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmeye başlanır. Yanlış yönlendirmeler, hatalı uygulamalar yazar tarafından hep Merkez-i Umumi'ye bağlanır. Falih Rıfkı'nın İttihatçılara dair bu yaklaşımı Milli Mücadele yıllarında daha da netlik kazanır.

Kanal Cephesi'nde gördükleri karşısında etkilenen ve bu ruh halini de Ateş ve Güneş'te fazlasıyla hissettiren Falih Rıfkı, Zeytindağı'nda ise daha ziyade Suriye yönetimi ve Cemal Paşa'ya dair değerlendirmelerde bulunur. Falih Rıfkı, 1932 tarihli ilk baskı için hazırladığı önsözde Zeytindağı'nın Cemal Paşa için yazılmadığını ancak savaş yıllarının Suriye'si ile ilgili her hangi bir konunun Paşa ile temas etmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtir. Cemal Paşa'ya dair bazı değerlendirmelerini önsözde veren Falih Rıfkı, Paşa'nın büyük bir devlet adamı olmadığını, uluslar arası konularla ilgili bilgisinin basit ve yetersiz olduğunu belirtir. Yazar, uzmanların pekiyi bir asker olarak değerlendirmedikleri Cemal Paşa'nın, iyi bir "*organizasyon adamı ve umumi müfettiş tipi*" olduğunu söyler. Falih Rıfkı, yaklaşık dört yıl yanında çalıştığı kumandanının "*her zaman görünüş ve gösterişe meraklı*" olduğunu bu özelliği nedeniyle "*tam bir şarklı*" olarak değerlendirilebileceğini de belirtir.[286] Falih

[285] Atay, Ateş ve Güneş, s. 167.

[286] Falih Rıfkı, Zeytindağı'nı Ateş ve Güneş gibi 1918'de yazmış, Ateş ve Güneşi bu tarihte yayınlamasına rağmen Zeytindağı'nı ise ilk kez 1932'de yayınlar ve 1918'deki yorumlarına ek olarak bazı yeni yorumlar da yapar. Nitekim gerek İmparatorluk ve gerekse de İttihatçılarla ilgi çok daha sert içerikli bazı yorumları muhtemelen kitabı yayına hazırladığı 1930 yıllardaki bakış açısı ile yaptığı

Rıfkı daha önce bahsettiğimiz gibi Tanzimat döneminden itibaren Türkler arasında yaygınlık kazandığını düşündüğü "*gösteriş ve moda*" tutkusunu yani aşırı Batılılaşmayı bir kez de Cemal Paşa üzerinden eleştirir. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, Doğu Batı, Şark Garp ayrımını sürdürerek, kanaatimizce biraz da Oryantalist bir bakış açısı ile eleştirdiği gösteriş tutkusunun Doğuya ait olduğunu dile getir.

Falih Rıfkı, Ateş ve Güneş'ten faklı olarak Zeytindağı'nda İttihatçılara dair çok daha sert bir üslup kullanır. Bu durumun nedeni, yazarın kitabını yeniden gözden geçirerek yayınlandığı 1930'lardaki yaklaşımını sergilemesidir. Eleştirilerine Cemal Paşa ile başlayan Falih Rıfkı, Paşa'nın "*fikir adamlığı yönünü çok zayıf*" olduğunu, Cemal Paşa'nın bir fikir adamından çok "*idare ve imar adamı* [287] olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtir.

Falih Rıfkı, Zeytindağı'nın önsözünde kitabı; "Y*eni Türkiye'nin hatıralarında İmparatorluktan hiçbir iz olmayan gençlerine*" saltanatın Suriye'de,

---

değerlendirmelerdir. Zeytindağı yayınlandığında pek çok kişi tarafından ilgi ile karşılanır. Kitaptaki Cemal Paşa eleştirileri nedeniyle Atay'ı eleştirenler olduğu gibi beğeni ile de karşılayanlar da çoktur. Falih Rıfkı, Zeytindağı'nı öncelikle birkaç bölüm halinde Hâkimiyeti Milliye'de tefrika eder daha sonra ise kitap olarak yayınlar. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Falih Rıfkı'nın son eserini Cumhuriyet devri edebiyatının en büyük hadiselerinden bir olarak değerlendirir ve Türk milletinin geçirdiği ve geçirebileceği en büyük, en dehşetli ve ruha bezginlik veren devirlerinden birinin yazarının keskin zekâsı ile aydınlandığını söyler. Zeytindağı'nın sadece Türkler için önemli olmadığını kitabın enternasyonal bir tarafı olduğunu da söyleyen Yakup Kadri, eserin halk tarafından da büyük bir ilgi ile karşılandığını ve okunduğunda ne kadar büyük bir kâbustan uyanıldığının en iyi göstergesi olduğunu belirtir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kronikle*r, **Kadro**, Sayı: 4 (Nisan 1932), s. 40–42. Hüseyin Cahit Yalçın, Atay'ın eleştirilmesinin yersiz olduğunu onun amacının insan Cemal Paşa'yı zaaf ve meziyetleriyle ortaya koymak olduğunu söyler. Hüseyin Cahit Yalçın "*Zeytindağ*ı", **Fikir Hareketleri**, 14 Şubat 1935, s.10–15.

[287] Falih Rıfkı Atay, **Zeytindağı**, Ankara 1932, s. 4–5. Falih Rıfkı, ilk baskı için hazırladığı önsözün Cemal Paşa ile ilgili eleştirel değerlendirmelerinin yer aldığı bu kısmını daha sonraki baskılara koymaz. Bu durum üzerinde kitabın yayınlanmasından sonra Falih Rıfkı'nın eleştirilerinin "*kumandanına saygısızlık*" yaptığı tarzında yorumlanması etkili olabilir. Nitekim kitabın 1957 tarihli baskısı için hazırladığı önsöze ilk baskıdaki kısımları koymayan Falih Rıfkı, kendisine yöneltilen eleştirilere de cevap niteliğinde bazı açıklamalarda bulunur. "*Zeytindağı'nda tarihin hakkını tarihe, Cemal Paşa'nın hakkını Cemal Paşa'ya"* verdiğini söyleyen Falih Rıfkı, bu durumun kanıtı olarak eserinde yeri geldikçe Paşa'nın olumlu yanlarını öne çıkardığını ve "*büyüyüp parladığını*" söyler. Bir kez daha amacının Cemal Paşa'yı yazmak değil Meşrutiyeti anlatmak olduğunu ve Cemal Paşa'dan fazlasıyla bahsetmesinin sebebinin ise başka türlü yazmanın mümkün olmamasına bağlar. Atay, Zeytindağı, İstanbul 1957, s. 7-8. Falih Rıfkı'yı bu hatıra kitabı nedeniyle oldukça sert bir şekilde eleştirenlerden biri de Ali İhsan Sabis'tir. Sabis hatıralarında Falih Rıfkı ve Zeytindağı ile ilgili olarak şu değerlendirmede bulunur: "*…Falih Rıfkı'ya gelince gençliğinden beri sergüzeşt peşinde koşan bu yazıcı henüz 20 yaşında genç bir yedek subay olduğu zaman Cemal Paşa'nın Mısır'ı fethetmek üzere Şam'a gittiğini görünce bu kafilede Cemal Paşa'nın gözüne girip karargâhında rahat etmeyi ve Mısır fatihinin debdebelerine saltanatlarına şahit olarak yedek subaylığını cephedeki eziyetlerden ve tehlikelerden uzak olarak alayiş içinde ve sosyetelerde eğlencelerle geçirmeyi zihnine koymuş ve kitaplarında kendi diliyle anlattığı veçhile 'Şam'a gidip Cemal Paşa'ya sokulmuş' emeline muvaffak olmuş ve Cemal Paşa kaçtıktan sonra da Zeytindağı isimli bir kitabı yazarak velinimetinin aleyhinde bulunmaktan çekinmemiştir.*" Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıraları**, İstanbul 1991, 5. Cilt, s. 406–407.

Filistin'de ve Hicaz'daki son senelerinin manzarasını göstermek amacıyla yazdığını söyler.[288] Yazarın Zeytindağı'ndaki tespit ve değerlendirmeleri I. Dünya Savaşı içindeki ruh halini yansıttığı gibi gelişmeler karşısındaki tavrı hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Falih Rıfkı'nın savaş yıllarında içinde bulunduğu ruh haline dair ilginç değerlendirmelerinden biri, İttihatçı olmakla ilgilidir. Savaş yıllarında herhangi bir kişi için yapılan İttihatçı'dır değerlendirmesinin pek doğru olmadığına dikkat çeken Falih Rıfkı, bu yıllarda İttihatçı ifadesinin fırkanın "*anonim ve silik unsuru*" anlamına geldiğini belirtir. Savaş yıllarında toplumda ve İttihatçılar arasında "*insanın üstüne yapışan damganın*" birilerinin "*adamı olmak*" olduğunu söyleyen yazar, pek çok kişinin Cemal Paşa'nın, Talat Paşa'nın ve Enver Paşa'nın adamı olarak anılmaya başlandığını biraz da eleştirerek dile getirir. Ancak bu ilişki ağı gittikçe karmaşıklaşarak üç liderinin adamı olarak tanınanların da adamlarının olamaya başlamasıyla Enver, Cemal ve Talat Paşa takımlarından bahsedilmeye başlanır.[289] Bu ilişki ağında Falih Rıfkı da Cemal Paşa ile olan yakın ilişkisi nedeniyle Paşa'nın adamı olarak görülür. Ancak yazar, hatıralarında bu durumdan pek de memnun olmadığını dile getirir. Falih Rıfkı'ya göre, birilerinin "*adamları*" iktidardan en fazla yararlananlardır. Ancak devletin ve bulundukları vazifelerin ise "*adamlardan*" yararlandığı pek görülmez.. Falih Rıfkı bu ilişki şeklinin "*asıl adamın*" etrafına "*parazitlerin üşüşmesine*" neden olduğunu ve bir zafiyete sebep olduğunu düşünür. Falih Rıfkı, bu açıklamalarından sonra Cemal Paşa'nın tüm sıkıntılara rağmen pek kolay "*adam feda*" etmeyen "*kıymet bilir*" liderlerinden biri olduğunu da vurgular.[290] Görüldüğü üzere Falih Rıfkı, Cemal Paşa'yı eleştirdiği gibi diğer İttihatçı liderlere karşı onun çok daha insancıl ve çevresindeki insanlara değer veren bir lider olduğunu belirterek farklı bir yere de koyar. Yazarın, Ateş ve Güneş'te savaş sonunda İttihatçılara dair bazı eleştirilere sahip olduğunu görmüş olmamıza rağmen, yukarıdaki görüşlerin 1930'lardaki bakış açısı nedeniyle daha sert bir hal aldığını düşünmekteyiz. Kanaatimizce Falih Rıfkı, dönem içinde bir İttihatçı olmaktan ya da Cemal Paşa'nın adamı olarak anılmaktan rahatsızlık duymamaktadır.

---

[288] Atay, a.g.e., s. 3.
[289] Atay, a.g.e., s. 36. Zeytindağı'nın 1932 baskısındaki önsöz dışındaki tüm alıntılar ilaveli baskı olan 1957'deki kitaba aittir.
[290] Atay, a.g.e., s. 36-37.

Falih Rıfkı, Ateş ve Güneş'te ana hatlarıyla üzerinde durduğu Kanal harekâtına ve İttihatçıların Ortadoğu politikalarına yönelik eleştiri ve değerlendirmelerini, Zeytindağı'nda daha ayrıntılı bir şekilde dile getirmektedir.[291] Savaşın hemen hemen tamamında bulunduğu Kanal Cephesi'nde gördükleri karşısında aslında bölgenin çoktan kaybedilmiş olduğu kanaatine varan Falih Rıfkı, İmparatorluğun bölgeyi ne "*müstemlekeleştirmek"* ne de "*vatanlaştırmak*" noktasında başarılı olamadığını düşünmeye başlar: "*Geç kalmıştık. Artık ne Suriye ne de Filistin bizim idi. Rumeli'yi maddeten ne kadar kaybettikse buraları manen o kadar kaybetmiştik*"[292] Falih Rıfkı'nın Kanal harekâtına dair temel eleştirisi böylesi bir gerçek karşısında verilen kayıplardır. Kanal'da asıl kaybedilenin "*Anadolu'nun evlatları*" olduğu ve göz göre göre Türk enerjisinin çöle gömüldüğünü vurgulayan Falih Rıfkı, İmparatorluğun bu yıllardaki durumunu ise : "*İmparatorlukların sanatı müstemleke ve milliyetleri işlemektir. Osmanlı İmparatorluğu, Trakya'dan Erzurum'a doğru koca gövdesini yan yatırmış, memelerini müstemleke ve milliyetlerin ağızlarına teslim etmiş artık sütü kanı ile karışarak emilen bir sağmal idi*."[293] diyerek gayet etkileyici ve eleştirel bir şekilde ortaya koyar. Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Falih Rıfkı, bölgede tanık oldukları ve verilen kayıplar karşısında son derece tepkilidir. Yazar, Ateş ve Güneş'teki eleştirilerini Zeytindağı'nda da dile getirir.

Falih Rıfkı, Cemal Paşa'nın tüm imar ve ıslah siyasetine rağmen "*Araplık cereyanını*" önleyemediğini yakından gözlemlemektedir. Pek çok kişi gibi savaş yıllarında Falih Rıfkı'nın da fazlasıyla tepkili olduğu konulardan biri Arap bağımsızlık hareketleridir.[294] Meselesinin temelinde "*Türk düşmanlığı hissinin*" yattığını, hayli bölünmüş ve aralarında ciddi çatışmalar olan Arap kabilelerinin bu düşmanlık hissi nedeniyle birleşebildiklerini vurgulayan yazar, Arapların cihad çağrısına katılmamalarında da bu durumun etkili olduğunu düşünür.[295] Falih Rıfkı'nın hem Ateş ve Güneş hem de Zeytindağı'ndaki değerlendirmelerine

[291] Kanal Cephesi'ne Falih Rıfkı'nın bölgede karşılaşılan zorluklar, Türk askerinin kahramanlığına dair gözlemlerini destekleyen ve genel olarak Kanal harekâtının seyrine dair, farklı üç hatıra için bkz., Ali Fuat Erden, **Paris'ten Tih Sahrasına**, Ankara 1949; Ali Fuat Erden, **Suriye Hatıraları**, İstanbul 2003; Selahattin Günay, **Suriye ve Filistin Anıları**, Düzelti, Necati Balbay, İstanbul 2006.
[292] Atay, a.g.e., s. 39.
[293] Atay, a.g.e., s. 41.
[294] Arap bağımsızlık hareketleri ile ayrıntılı bilgi için bkz., Ömer Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devletine Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi,** Ankara 1982.
[295] Atay, a.g.e., s. 42-43.

bakıldığında Araplara karşı fazlasıyla tepkili olduğu dikkatlerden kaçmaz. Arapların hükümetin yaptığı cihad çağrısına uymayarak İngilizlerle işbirliği yapması, Falih Rıfkı üzerinde ciddi bir etki yaratır. İngilizlerin bölgedeki faaliyetleri sonunda savaştan önce başlamış olan ve İttihatçıların da gündemimde bulunan Arap ulusçuluğu yeniden ve daha kuvvetli bir şekilde gündeme geldi.[296] Böylece hükümet savaş yıllarında Araplardan umduğu ettiği desteği alamadığı gibi, Arapların İngiltere ve Fransa ile birlikte hareket etmesi nedeniyle Kanal harekâtında zor durumda kaldı. Suriye'de gelişmeleri yakından takip eden Falih Rıfkı, Arap ulusçuluğunun gelişiminin farkındadır. Artık İslamcılık politikasının İmparatorluğun kurtuluşu için bir anlam taşımadığını, önemini yitirdiğini görmektedir. Böylesi bir ortamda İttihatçıların, İmparatorluktan manen çoktan ayrılan bir bölge için "*ön saflarda çarpışan öz evlatlarını*" bil bile kaybetmeyi göze almasını eleştirir.[297] Falih Rıfkı 1916 tarihli ve "*İştah*" başlıklı makalesinde Araplara olan tepkisini: "*Arap, kanının son damlasına kadar, yağsız yağlı bir iştahtır. Evinde, bahçesinde, meyvesinde, sözünde ve şarkısında iştah bir halvet dıvarı gibi terler. Arabın eti erimiş kemiği yumuşak ve kanı ılıktır*"[298] şeklinde kanaatimizce biraz da oryantalist bir yaklaşımla dile getirir. Falih Rıfkı için Araplar, hayatın her alanında doyulmaz bir iştaha sahiptir ve bu iştah nedeniyle de İmparatorluğa ihanet etmiş bir topluluktur. Yazarın yorumları üzerinde ihanet duygusu son derece etkilidir.

Falih Rıfkı'nın I. Dünya Savaşı'na dair hatıraları arasında dikkati çeken bir değerlendirmesi de tehcir ile ilgili olanlardır. Cemal Paşa'nın hicret eden Ermenileri Suriye'ye yerleştirerek zararlı Ermeni çoğunluğu zararsız Ermeni azınlığa dönüştürüp "*koyu Araplığa*" karşı bir garanti olarak kullanmak amacında olduğunu belirten Falih Rıfkı, Cemal Paşa'nın konu karşısında sergilediği tavır ile diğer pek çok İttihatçıdan ayrıldığını düşünür. Nitekim Dördüncü Ordu Kumandanı'nın Ermeni sorununun çözümüne dair usulü Halide Edip tarafından desteklenmesine rağmen,

[296] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Bayur, a.g.e., Cilt: III, Kısım III, s.236-35.
[297] Atay, Eski Saat, s.28–29.
[298] Atay, a.g.e., s. 40. Falih Rıfkı'nın Arap İmajı ile ilgili bir çalışma için bkz., Davut Ekşi, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Üç Yazarda (Falih Rıfkı, Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu) Arap İmajının Tarihi Kökenler ve Türk Dış Politikasına Yansımaları**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bahaatin Şakir ve arkadaşları tarafından ise eleştirilir.[299] Falih Rıfkı'nın konu ile ilgili değerlendirmeleri incelendiğinden, asıl amacının Cemal Paşa'nın Ermeni Sorunu ile ilgili olarak diğer İttihatçılar göre daha "*koruyucu"* bir yaklaşım içinde bulunduğunu göstermek olduğu fark edilmektedir. Yazar, görüşünü desteklemek için İstanbul'dan Van Harp Divanı'na gönderilen iki Ermeni'yi kurtarmak için Cemal Paşa'nın Talat Paşa ile pek çok kez görüştüğünü dile getirir.[300] Falih Rıfkı'nın konu ile ilgili olarak iki lider arasındaki yazışmalara yer vermesindeki amacı, Cemal Paşa'nın Ermeni sorunu ile ilgili olarak hem Talat hem de Enver Paşa'dan farklı bir tutum sergilediğini ortaya koymaktır. Nitekim Falih Rıfkı'nın Cemal Paşa'yı pek çok konuda diğer iki liderden ayırma çabası bu bağlamdaki değerlendirmelerimizi de desteklemektedir.

I. Dünya Savaşı'ndaki önemli gelişmelerden biri de hiç şüphe yok ki Bolşevik devrimidir. Rusya'da, savaşın yarattığı ağır ekonomik sorunların hat safhaya ulaştığı sırada harekete geçen Bolşeviklerin,7 Kasım 1917'de yaptığı bir darbe sonunda iktidar el değiştirdi. Bolşevik iktidarın ilk faaliyeti, İtilaf devletlerinin gizli paylaşma antlaşmalarını reddettiklerini açıklamak ve savaştan çekilme kararını vermek oldu.[301] Rusya'nın savaştan çekilmesi pek çok kişi gibi, Falih Rıfkı için de olumlu ve umut verici bir gelişmedir. Bu gelişme morallerin bozuk olduğu bir ortamda kısa süreliğine de olsa bir nefes alma imkânı yaratır. Ancak Falih Rıfkı, bazı çevrelerin ki bunlar arasında bazı İttihatçılar da bulunmaktadır, Rusya'nın savaştan çekilmesinin Müttefik cephenin de çökeceği yönündeki iyimser yaklaşımlarının da gerçekle pek alakası olmadığını belirtir. Falih Rıfkı, İmparatorluktaki bu yaygın kanaatin Müttefiklerce de paylaşıldığını ancak kısa süre içinde her iki grubun da yanıldıklarını gördüklerini söyler.[302] Kanaatimizce yazar da savaş yıllarında Rusya'nın savaştan çekilmesi karşısında bu olumlu havanın etkisinde kalmıştır. Ancak bu olumlu hava uzun sürmeyecek, İtilaf devletleri kaybettikleri güçlü müttefik yerine kısa süre içinde daha kuvvetli bir müttefik bulacaktı. Nitekim 6 Mart 1917'de Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmesi ile savaşın kaderini de değişti.

---

[299] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Cemal Paşa, Hatıralar, s. 361-411., Genel olarak Ermeni sorunu ile ilgili olarak bkz., Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Ankara 1950; Ayrıca bkz. Nevzat Artuç, **Cemal Paşa, Askeri ve Siyasi Hayatı**, Ankara 2008.
[300] Atay, Zeytindağı, s. 64–66.
[301] Ayrıntılı bilgi için bkz., Edward Hallet Carr, **Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik Devrimi 1917-1923,** İstanbul 1989, s. 100-135.
[302] Atay, Batış, s.101.

Falih Rıfkı'nın her iki çalışmasında yoğun bir şekilde üzerinde durduğu temel eleştirilerinden biri "*boşa harcanan ve çöle gömülen Türk enerjisidir*". Kanal Cephesi'nde harcanan Türk enerjisinin, Anadolu'nun imarı ve gelişimi için harcanması gerektiğini düşünen Falih Rıfkı, İttihatçıların ise böyle bir yaklaşım içinde olmadığını; "*Türk harpte kullanılmış, kıymetlendirilmiş, destanlaştırılmış sulhte ise bırakılmıştır*"[303] şeklindeki eleştirel değerlendirmesi ile ortaya koyar. Yazar İttihatçıları, Anadolu'yu ihmal etmekle suçlar. Ancak savaşın devam ettiği günlerde Falih Rıfkı da Anadolu'nun yeni farkındadır. Balkan Savaşları sonunda gündeme gelmeye başlayan Anadolu henüz pek çok kişi için bir muammadır. Aslında yazarın bu ağır eleştirisi üzerinde de 1930'lardaki yaklaşımı etkilidir.

Kanal Cephesinde, hem bölge halkı hem de hükümetin buradaki politikalarına dair önemli gözlemlerde buluna Falih Rıfkı için, savaşın sonlarına doğru önemli bir gelişme de Cemal Paşa ile yaptığı Almanya seyahatidir.[304] O güne kadar Tanin muhabiri olarak gittiği Bükreş'ten başka yabancı bir ülke görmeyen Falih Rıfkı, bu seyahati esnasında Almanya, Avusturya ve Belçika'yı görür. Seyahatin amacının Almanların kendilerine mesafeli olduğunu bildikleri Cemal Paşa'yı yanlarına çekmek olduğunu belirten Falih Rıfkı, seyahat boyunca karşılaştıkları, kendisini etkileyen şeyler üzerinde pek durmaz. Bu seyahati daha ziyade içinde bulunulan ortam ve ruh halinin etkisiyle olsa gerek savaş açısından değerlendirir. Bu ilk Avrupa tecrübesinde Falih Rıfkı, daha ziyade Müttefiklerin savaş içindeki durumlarının ne olduğunu anlamaya çalışır. Nitekim Falih Rıfkı, seyahat sonunda; "*Almanya aç idi. Avusturya bitkindi. Krösnah karargâhında bize sultan Hamit sarayı efendilerinin taklitlerini yapan Kayser, bana belki o efendiler kadar Şarklı bir hükümdar gibi göründü. O bize Krösnah'da, biz Nevvaf'ı Lübnan'da karşıladığımız gibi öyle gösteriş ve tiyatro ile kabul ettiği*"[305] yönünde bir izlenimle döner. Seyahat esnasında pek çok yeni silah, malzeme gören Falih Rıfkı, buna rağmen "*zafer ümidini*" kaybeder ve İmparatorluğun "*batmak*" üzere olduğunu görür. Ancak Cemal Paşa, hatıralarında Almanya seyahatine dair açıklamalarında herhangi bir şekilde Falih Rıfkı'nın belirttiği bir izlenimi dile getirmez. Kanaatimizce Falih Rıfkı, seyahat

[303] Atay, Zeytindağı, s.120.
[304] Cemal Paşa, Hatıralar, s.221–223.
[305] Atay, Zeytindağı, s.91–93.

esnasında savaşın seyrine dair bazı bilgiler edinmiş olsa da yukarıda ifade ettiği bir öngörüye sahip değildir.

4 I. Dünya Savaşı'nın Sonu

Falih Rıfkı, Kudüs düştükten sonra emrinde çalıştığı Cemal Paşa ile birlikte İstanbul'a döndü. Dönüş yolunda herkesin kafasında olduğu gibi, Falih Rıfkı için de artık sadece İstanbul ve Anadolu vardır. Tüm İmparatorluk gibi O da bölge ile ilgili hayallerine elveda eder. Falih Rıfkı, artık Anadolu'nun sığınacakları tek kale olduğunu ancak Anadolu'nun da İstanbul'a ve hükümete; "*hınç, şüphe ve güvensizlikle"* baktığını düşünür. Yazara göre, İttihatçılar, "*yüz binlerce çocuğunu memesinden sökerek alıp götürdükleri bu anaya"*[306] kendileri ve pişmanlıklarından başka bir şey verememektedirler.

Kanal Cephesi'nden dönen Falih Rıfkı, savaşın son yıllarında İstanbul'da hükümetin ve Müttefiklerinin içinde bulundukları durumu daha yakından gözlemlemektedir. Savaş artık her iki taraf için de ekonomik olarak çok ciddi sıkıntılar yaratmaktaydı. Bu ortam savaşın yakında sonuçlanacağını da göstermekteydi. Savaşın sonunun görülmeye başlandığı günlerde A.B.D. Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson, savaş sonundaki barış antlaşmalarına temel oluşturması için 8 Ocak 1918'de 14 maddelik ilkeleri açıkladı. Self determinasyon ilkesinin esas alındığı Wilson Prensipleri'nin 12. maddesi Osmanlı İmparatorluğu'nu yakından ilgilendirmekte idi. Nüfus çoğunluğunu esas alındığı bu madde ile, İmparatorluğun Türk olan kısımlarının egemenliğinin sağlanacağı, Türk çoğunluğun bulunmadığı yerlere ise muhtariyet verileceği belirtiliyordu. Ayrıca Çanakkale Boğazı'nın sürekli olarak tüm devletlerin gemilerine açık olacağı ancak bu durumun da uluslar arası platformda garanti altına alınacağı açıklanıyordu.[307] Wilson Prensipleri'nin basında yer almaya ve tartışılmaya başlanması ile birlikte İttihatçı yöneticiler ve halk arasında olduğu gibi Falih Rıfkı üzerinde de iyimser bir hava esmeye başlar. Artık savaşın sonunun görüldüğü bir ortamda Prensipler, Falih Rıfkı gibi pek çok kişinin de barış görüşmeleri için güvenilir bir ortamın oluşturulacağı yönündeki ümitleri güçlendirmekteydi.[308] Ancak barış konferansı başladığında

[306] Atay, a.g.e., s. 101.
[307] Fahir Armaoğlu, **20 Yüzyıl Siyasi Siyasi Tarihi**, Ankara 1995, s.137–138.
[308] Atay, Çankaya, Cilt: I, s.29.

Müttefik devletlerin, Wilson Prensipleri'ni pek dikkate almayan davranışları, A.B.D. Başkanı Wilson için olduğu kadar Falih Rıfkı ve pek çok İttihatçı içinde büyük bir hayal kırıklığı oldu.

İttifak devletlerinden ilk kopma, 14 Eylül'de Avusturya ve Macaristan'ın İtilaf devletlerine barış antlaşması için başvurması ile başladı. 18 Eylül'de Bulgar cephesi çöktü. Almanya'nın ekonomik durumu ve kamuoyundan aldığı tepkiler ise gün geçtikçe ağırlığını artırmaktaydı. Almanya, özellikle kamuoyunun desteğini kaybetmesi, bu yöndeki baskıların artması üzerine 29 Eylül'de barış için A.B.D. Başkanı Wilson'a müracaat etti. Tüm Müttefiklerinin İtilaf devletleri ile ateşkes antlaşması imzalaması üzerine Osmanlı İmparatorluğu da, kısa süre sonra İtilaf devletleriyle Mondros Mütarekesini imzaladı.[309]

Falih Rıfkı, mütareke öncesinin İstanbul'unu oldukça canlı ve çarpıcı ifadelerle betimler. Kanal Cephesi'nde özellikle Almanya'ya yaptığı seyahat sonunda İmparatorluğun "*batmak"* üzere olduğunu gören Falih Rıfkı, mütareke İstanbul'unda ise artık "*batmanın"* ne demek olduğunu anlar.[310] Falih Rıfkı için, bu yıllarda en acı veren tavır ise, İmparatorluğun kendi "*öz evlatlarından*" içinde bulunulan duruma sevinenler olduğunun görmektir. Cepheden İstanbul'a dönen Falih Rıfkı, savaşın son yıllında İttihatçıların da buluşma noktası olan Büyükada'daki Yat Kulübü'ne sık sık gitmektedir. Burada pek çok İttihatçı ile savaşın gidişatı ve İmparatorluğun durumu ile ilgili fikir alış verişinde bulunan yazar, İttihatçılar arasında özellikle daha açık ve rahat konuştuğu Ziya Gökalp'la sık sık görüşmektedir. Ancak Falih Rıfkı, Gökalp'ı bu tarihlerde içinde bulunduğu ruh hali nedeniyle eleştirir. Yazara göre, Ziya Gökalp, savaş sonunda "*sabit fikirlerinin kapalı havası*"[311] içindedir. Falih Rıfkı, Zeytindağı'nda da Gökalp'a dair bazı eleştirel açıklamalarda bulunur. Gökalp'ı sabit fikirli olarak değerlendiren yazar, O'nu"*kendi görüşlerini fırka için itikatlaştırmaya çalıştığını*" belirterek eleştirir. Falih Rıfkı, Gökalp'ın Enver ve Talat Paşaları öne çıkararak, Cemal Paşa'yı ise "*fertçi olarak*" değerlendirmesini haksızlık olduğunu belirtir: "*Hakikatte ise Merkez-i Umuminin her azası sipsivri bir fert idi ve ferdin, fert kibrinin ve benlik ihtirasının en iyi heykeli, Enver'in alçı kalıbı alınarak*

[309]Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s.516-524; Armaoğlu, a.g.e., s. 137-148.
[310]Atay, Batış,102.
[311] Atay, a.g.e., 102.

dökülecek bir statü olacağına şüphe yoktu" [312] açıklaması bu haksızlığı ortaya koymaya çalışır. Yazar, Gökalp'ın bu yaklaşımı üzerinde politika hırsının etkili olduğunu düşünür. Dönemin önemli fikir adamlarından birinin dahi böylesi bir hırsa kapılması, Falih Rıfkı'yı rahatsız eder.

I. Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde daha önce de belirttiğimiz gibi, hem İttihatçılar hem de Falih Rıfkı, İmparatorluğun Müttefiki olan Almanya'dan geleceğini düşündükleri yardımın yarattığı olumlu bir hava içindedir. Ancak İmparatorluğun ve Müttefiklerinin savaşı kaybetmek üzere olduğunun görülmeye başlamasıyla İstanbul'daki ortam da hızla değişmeye başladı. Özellikle azınlıkların taşkın davranışlarda bulunmaya başlaması, Falih Rıfkı'yı fazlasıyla rahatsız eder. Savaşla birlikte değişen ortam içinde yazarın dikkatini çeken diğer bir konu da özellikle savaşın getirdiği ağır ekonomik koşullar içinde halk ile iktidar arasında oluşmaya başlayan ciddi kopukluk ve yabancılaşmadır.[313] Yazar, artık halk arasında bir İttihatçı karşıtlığı, İttihatçı oldukları bilinen insanlara karşı mesafeli bir tavrın sergilendiğini fark eder. Bu ortamdan bir İttihatçı olan Falih Rıfkı da fazlasıyla etkilenir. Nitekim duruma örnek olabilecek bir olay tam da bu günlerde yaşanır. Ahmet Haşim'in Falih Rıfkı'nın Halide Edip ile Suriye'de Cemal Paşa'nın direktifleri ile okul kurmak amacıyla yaptıkları faaliyetlerle ilgili bir eleştiri yazısının yayınlanması üzerine Falih Rıfkı'nın aynı gazeteye gönderdiği cevap niteliğindeki yazısı İttihatçı olduğu için yayınlanmaz.[314] Ancak Falih Rıfkı, yaşanan tüm olumsuzluklara ve tepkilere rağmen kendisinin de bazı eleştirilerde bulunmasına rağmen İttihatçıların "*vatansever*"[315] insanlar olduğu konusunda ısrarcılıdır. Nitekim Falih Rıfkı, İttihatçılarla ilgili bu yorumunu ilerleyen yıllarda da sık sık dile

[312] Atay, Zeytindağı, s. 60; Atay, Çankaya, Cilt: I, s.26.
[313] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.24-28.
[314] Atay, a.g.e., Cilt:I, s. 22 ve 34, Yaşanan olay nedeniyle Ahmet Haşim ile araları bozulan Falih Rıfkı, daha sonra bu kırgınlığa son vererek onunla yeniden görüşmeye başlar.
[315] Ancak Falih Rıfkı gerek Milli Mücadele ve gerekse de Cumhuriyet yıllarında İttihatçılarla ilgili tüm eleştirilerine rağmen onların "*vatanseverliklerinden"* şüphe edilmemesi gerektiğini belirtir. Ancak İttihatçıların I. Dünya Savaşına girmelerini taktik bir hata olarak değerlendiren Atay Çankaya'da bu eleştirisini *"Bunları hatırlatmaktan maksadım, eğer harbe girilmeseydi Küçük Asya'da imparatorluğun bir yaşama şekli bulunabileceğini göstermek içindir. Böylece şimdi dünya petrol kaynaklarının pek ehemmiyetli kısmını bağrında tutan bu zengin bölgeler devletimizin sınırları içinde bulunacaktı."* şeklinde dile getirir. Ancak Falih Rıfkı'nın bu yorumları daha sonraki yıllara aittir. Savaş başlamadan önce pek çok genç gibi o da İmparatorluğun savaşa katılmasından memnundur ve bu durumun yarattığı ortam ve özgüven fazlasıyla hoşuna gider. Ancak özellikle Kanal Cephesi'nde karşılaştıkları karşısında İttihatçıları eleştirmeye ve savaşın sonunun İmparatorluk için bir yıkım hazırladığını düşünen Atay, o yıllarda henüz İttihatçıları bu kadar açık bir dille eleştirmemektedir. Atay, Çankaya, Cilt: I, s. 22–23.

getirecektir. Daha önce de belirttiğimiz gibi yazar, temeli bu günlere dayanan Merkez-i Umumi ve diğer İttihatçılar ayrımını tam da bu eleştirel ortamda gündeme getirmeye başlar. İlerleyen yıllarda daha açık bir şekilde Merkez-i Umumi üyelerinin İmparatorluğu savaşa sürüklediğini ve yaşananların sorumlusu olarak bu grubu öne sürecektir. Falih Rıfkı'nın bu tavrının nedeni kanaatimizce kendisi gibi herhangi bir şekilde karar mekanizmasında etkili olmayan, vatanperver İttihatçıları aklamaktır. Ancak yazar, "Batış Yılları" isimli hatıralarında Cemal Paşa'nın İmparatorluğun savaş sürüklenmesinde Enver ve Talat Paşa'lar kadar etkili olmadığını ileri sürer. Savaş kararının uzun süre Enver Paşa'nın bir oldu bittisi olarak değerlendirilmesine rağmen Talat Paşa'nın yayınlanan hatıralarından[316] hareketle, Paşa'nın da Enver Paşa'nın görüşlerine katıldığının anlaşıldığını ve Talat Paşa'nın da İmparatorluğun Almanya'nın yanında savaşa girmesini istediğine dikkat çeken yazar, açıklamalarını desteklemek ister.[317] Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, Cemal Paşa'nın İmparatorluğun savaşa sürüklenmesinde Enver ve Talat Paşa'lar kadar sorumlu olmadığını söylemek ister. Bu durum üzerinde Falih Rıfkı'nın Cemal Paşa ile uzun yıllar bir arada çalışması, O'nu diğer İttihatçılara göre daha yakından tanıması ve Paşa ile aralarında duygusal bir bağın oluşması etkilidir. Nitekim Cemal Paşa ile Falih Rıfkı arasındaki ilişkiye yakından tanık olan Ali Fuat Erden,

"*Cemal Paşa'nın Falih Rıfkı'ya büyük teveccühü ve güveni vardı. Sadrazamdan yahut Dâhiliye Nazırı'ndan gelen bazı mahrem evrakı benden gizli olarak, 'Falih Rıfkı Beyefendiye sual' işaretiyle doğrudan doğruya ona havale ederdi. Falih Rıfkı Dördüncü Ordu Kumandanı, Bahriye Nazırı, Suriye'nin hemen hemen umumi valisi ve diktatörü Büyük Cemal Paşa'nın teveccühünü ve itimadını hiç kötüye kullanmadı. Asla şımarmadı. Görevini sonuna kadar namusla vicdanla yerine getirdi*"[318] yönünde ki açıklaması da yorumlarımızı desteklemektedir.

5. Akşam Gazetesinin Yayın Hayatına Başlaması

Kanal Cephesi'nden İstanbul'a dönen Falih Rıfkı, kısa bir süre sonra Heybeliada Çarkçı Mektebi'nde 1500 kuruş maaşla edebiyat öğretmenliği yapmaya

[316] **Talat Paşa'nın Anıları**, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul 1994.
[317] Atay, Batış, s. 86–87.
[318] Erden, a.g.e., 136-137.

başladı.[319] Ancak öğretmenlik görevine uzun süre devam etmeyen Falih Rıfkı, Talat Paşa Kabinesi döneminde, Necmettin Sadak, Ali Naci (Karacan), Kazım Şinasi (Dirik) ile birlikte 20 Eylül 1918'de Akşam gazetesini çıkarmaya başladı.[320] Savaş sonunda İmparatorluğun içinde bulunduğu durumdan fazlasıyla etkilenen, bu ruh hali içinde "*biraz içini dökmek*", "*biraz da isyan etmek*"[321] amacıyla Akşam gazetesinde çalışmaya başlayan Falih Rıfkı, Necmettin (Sadak) ile birlikte yazı işlerini üstlenir ve "*Günün Fıkrası*" başlıklı köşede yazmaya başladı.

Akşam gazetesinin ilk yıllardaki özellikle de mütareke yıllarındaki yayın politikası gayet dengelidir. Gazetede ne hükümet ne de yaşanan gelişmelere dair ağır eleştiriler yer almaz. Ancak özellikle 1921'den sonra gazetenin yayın politikası değişir ve açık bir şekilde Ankara Hükümeti ve Mustafa Kemal'i desteklemeye başlar.[322] Akşam gazetesi, yayın hayatına başladığı ilk günlerde Reşit Efendi Hanı'nda bir dairede çıkarılırken kısa süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyet'inin Yeni Mecmua'yı çıkarmak için hazırladığı bir binaya, dergiyi çıkarmak şartıyla taşındı. Gazetesinin yeni binası dönemin önde gelen pek çok basın mensubu ile bir arada bulunmayı sağlayacak elverişli bir konuma sahiptir. Binanın üst katında Matbuat Cemiyeti hemen bitişiğinde ise İkdam gazetesi bulunuyordu. Bu konum sayesinde hem Falih Rıfkı, hem de diğer gazete çalışanları "*İstanbul'un kalburüstü yazarları ve fikir adamları*" [323] ile sık sık buluşarak fikir alışverişinde bulunma şansına sahip oldu. Akşam gazetesi ile birlikte hayatında da yeni bir dönem başlayan Falih Rıfkı, Yeni Mecmua'yı da çıkarmaya başladığı gibi aralıklarla dergide edebi ve siyasi içerikli yazılar da kaleme alır.

---

[319] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi**, Dosya No: 37539, Kutu No: 4, Sicil No: 463.

[320] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.34. Falih Rıfkı, gazetenin beşinci ortağı olarak Rıfat Müeyyet'i gösterir. Ancak hem Ali Naci hem de Necmettin Sadak sadece dört ortak olduklarını belirtir. Nurhan Kavaklı, **Bir Gazetenin Tarihi Akşam,** İstanbul 2003, s. 15–20; Tevfik Çavdar, **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler,** Ankara 2007, s. 150–153. Akşam gazetesinin tek sayfa olarak yayınlanan ve İmparatorluğun son derece zor günler yaşadığı, bir çıkmaza girildiği dönemde yeni bir tartışma platformunun oluşturulması amacıyla bir fikir gazetesi çıkarmak istediklerini belirten Necmettin Sadak'ın baş makalesi ile yayınlanan bu ilk nüshası ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır. Nuri İnuğur, **Türk Basınında İz Bırakanlar**, İstanbul 1988, s. 77-78; Kavaklı, a.g.e., s. 16-17.

[321] Atay, a.g.e, s.36.

[322] Çavdar, a.g.e., s. 151.

[323] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.37.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1918–1922 YILLARI ARASINDA FALİH RIFKI ATAY

1. Mütareke Dönemi İstanbul'u İttihatçılar ve Falih Rıfkı Atay

Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'ndan müttefikleri ile birlikte yenik olarak ayrıldı ve 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzaladı. Antlaşmayı İtilaf Devletleri adına İngilizlerin Akdeniz Donanması Başkomutanı Koramiral Arthur Galthorpe ile Osmanlı Hükümeti adına Bahriye Nazırı Rauf, Reşat Hikmet ve Sadullah Beyler imzaladı. 25 maddelik ateşkes koşulları son derece ağırdı. İmparatorluğun İtilaf Devletleri tarafından işgaline ve parçalanmasına imkân verdiği gibi, bu devletlere geniş bir hareket serbestliği de sağlıyordu. Ateşkes antlaşmasının özellikle 7. maddesi İtilaf Devletleri'ne güvenliklerini tehdit ettiğini düşündükleri herhangi bir yeri, her an işgal etme imkânını veriyordu. Antlaşmadaki sınırların kesin ifadelerle belli edilmemesi, esnek tutulması da işgalleri ve paylaşımı kolaylaştırıyordu.[324]

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından kısa bir süre sonra 1–2 Kasım gecesi Talat, Enver ve Cemal Paşalar ile Dr. Nazım, Dr Bahaettin Şakir gibi önde gelen pek çok İttihatçı lider, bir Alman denizaltısıyla İmparatorluğu terk etmek zorunda kaldı. Ateşkes antlaşmasını imzalayan Ahmet İzzet Paşa Kabinesi'nin 8 Kasım'da istifa etmesi üzerine, Padişah sadarete dünürü Tevfik Paşa'yı getirdi.[325] İstanbul'da böylesi sıcak gelişmelerin yaşandığı günlerde Falih Rıfkı ise, daha önce belirttiğimiz gibi Cemal Paşa ile birlikte Kanal Cephesi'nden dönerek bir müddet daha Paşa'nın özel kaleminde çalıştıktan sonra, Akşam gazetesini çıkarmak için görevinden ayrılıp yeniden gazeteciliğe başladı. Mütarekenin hemen sonrasındaki günler pek çok kişi için olduğu gibi, kendisi için de büyük bir karmaşa ve kararsızlık halini aldığını ifade eden Falih Rıfkı, herkeste bir belirsizlik havasının hâkim olduğuna tanık olur. Mütarekeden sonraki gelişmeleri bir ümitsizlik havası içinde bekleyen Falih Rıfkı, yaşananlar karşısında son derece endişelidir ve durumun iyiye

[324] Ateşkes antlaşması ve koşulları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Fuat Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara 1948; **Türk İstiklal Harbi I: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Ankara 1962; Seha.L.Meray, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri: Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması ile ilgili Belgeler,** Ankara 1977; Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Ankara (t.y.); Selçuk Ural, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, İstanbul 2008.

[325] Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cilt: I, Ankara 1998, s.78.

gitmediğinin de farkındadır.[326] Savaş sonunda İttihatçılar da zor günler yaşamaktadır. Savaşın ve sonrasındaki olumsuz gelişmelerin sorumlusu olarak görülen İttihatçıların halk arasındaki itibarı ve İmparatorluktaki etkinliğinin iyiden iyiye azaldığı bu ortamda, muhalefet özellikle de Hürriyet ve İtilafçılar da faaliyetlerini artırmaktadır. Nitekim muhalefetin önde gelen simalarından biri olan Ali Kemal'in Cemal Paşa ile ilgili olarak yazdığı eleştirel yazısına cevaben Cemal Paşa'nın yazısını Falih Rıfkı tüm çabasına rağmen hiçbir gazetede yayınlatamaz. Hiç kimsenin bir İttihatçı liderin yazısını yayınlayarak "*mimlenmek*" istemediğini belirten Falih Rıfkı, İttihatçıların mütareke yıllarında içinde bulunduğu sıkıntılı duruma da açıklık getirir.[327] Kendisi de bir İttihatçı olan Falih Rıfkı'nın mütarekenin henüz ilk günlerinde İttihatçılarla ilişkileri devam etmektedir. Nitekim uzun yıllar yanında çalıştığı İttihatçı lider Cemal Paşa, yurt dışına çıkmadan önce yazmış olduğu, kendilerini savunmasını istediği mektubu Falih Rıfkı'ya bırakır.[328] Cemal Paşa'nın bu davranışı üzerinde, Falih Rıfkı ile uzun yıllar birlikte çalışması ve ona güvenmesi etkilidir. Nitekim daha önce de belirttiğimiz gibi Ali Fuat Erden, hatıralarında bu değerlendirmelerimizi destekleyecek açıklamalarda bulunur.[329] Cemal Paşa'nın Falih Rıfkı'ya kendilerini savunmasıyla ilgili bir mektup bırakmasının bir sebebi de, İttihatçıların kendilerini savunamayacakları bir ortamda onları savunabileceğine olan inancıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Falih Rıfkı'nın, mütarekeden sonra yurt dışına çıkan İttihatçılarla ilişkisi devam eder. Nitekim Cemal Paşa'nın yaveri olan yakın arkadaşı, Küçük İsmet Bey ile mektuplaşırlar. Falih Rıfkı, mektubunda İstanbul'un ve İttihatçıların içinde bulunduğu durumu ayrıntısıyla arkadaşına bildirir.[330]

Tunaya'nın da belirttiği gibi mütareke döneminin en temel sorunu, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun ülke bütünlüğünü korumaktan vazgeçerek, kendi egemenlikleri altında sömürge kuruma girişimidir. Bu bakımdan Osmanlı mirasının paylaşımı İtilaf Devletleri arasındaki en önemli konudur.[331] İtilaf Devletleri mütarekenin imzalanmasından kısa süre sonra harekete geçerek 13

[326] Falih Rıfkı, "*Yeni Devir*", **Akşam,** 15 Teşrinisani/Kasım 1918.
[327] Atay, Çankaya, Cilt: I, s.31–33.
[328] Atay, Zeytindağı (1932), s. 16. Falih Rıfkı kendisine verilen bu mektubu Zeytindağı'nın 1932'deki baskısına koyar. Ancak mektup kitabın 1957'deki baskısında yer almaz.
[329] Erden, Suriye…, s.137.
[330] Hüseyin Cahit Yalçın, **İttihatçı Liderlerin Gizli mektupları**, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2002, s.336.
[331] Tunaya, a.g.e., Cilt.II, s.4.; Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi**, Cilt:I, İstanbul 1974, s. 33-38.

Kasım'da bir Müttefik Donanması ile İstanbul'u fiilen işgal etti. İşgal, Balkanların kaybedilişinden sonra Falih Rıfkı için "*en ağır ve tahammül edilmesi güç* " gelişmedir. Ancak İtilaf Devletleri'nin basın üzerindeki ağır sansürü nedeniyle fiili işgal yeterince eleştirilemez. Akşam gazetesinin işgalden sonraki pek çok nüshası sansür nedeniyle neredeyse boş sütunlar halinde yayınlanmaktadır. Falih Rıfkı'nın işgalden sonraki pek çok yazısı da sansüre uğradı.[332] İşgalden yaklaşık bir ay sonra Akşam gazetesindeki köşesinde Falih Rıfkı, yakın arkadaşı Ruşen Eşref'e işgal karşısında hissettiklerini yazdığı bir mektubunu yayınlar. İşgalden sonra özellikle Rum gazetelerinde İstanbul'un kendilerine ait olduğu yönünde yayınlanan ve Türk basınında da bu iddialara karşı yapılan yayınların kendilere "*İstanbul'u ne kadar çok sevdiklerini düşündürdüğünü"* yazan Falih Rıfkı, şimdiye kadar böyle bir ruh hali içinde olmamalarının nedenini ise, "*çünkü bu şehir bunu düşünemeyecek kadar bizimdi*" diyerek ifade eder. Falih Rıfkı, yazısına "*İstanbul haritadan değil, tarihten gelen bağlarla Türk'tür*"[333] diyerek şehrin her yönden Türklerin olduğunu kanıtlamaya çalışarak son verir.

Falih Rıfkı'nın Akşam gazetesinin bu ilk yılındaki yazıları, büyük oranda mütareke sonrasındaki ortam ile ilgilidir. Ancak sansür nedeniyle yazılar eleştirel bir tarzdan uzaktır. Nitekim gazetedeki pek çok makale gibi, Falih Rıfkı'nın yazıları da sansürden nasibini alır.[334] İttihatçı liderlerin çoğunun ülkeyi terk ettiği, Hüseyin Cahit ve Mehmet Cavit gibi bazı İttihatçıların da "*kaçmadık hesap vereceğiz*" tarzındaki açıklamalarla gündemde olduğu günlerde Falih Rıfkı, İstanbul'daki gelişmeleri ve ortamı yakından gözlemler. Bugünlerde İttihatçılara karşı sert bir tutum takınıldığını "*Ali Kemal başta olmak üzere hepsi, memleketi harbe sokanlarla Ermenileri tehcir edenlerin hemen mahkemeye çekilmesini istemektedirler.*"[335] şeklinde dile getiren Falih Rıfkı, hatıralarında muhalefete ilişkin değerlendirmelerini daha eleştirel, sert ve açık bir şekilde ortaya koyarken dönem içindeki yazılarında ise sansür nedeniyle eleştiride bulunamaz.

---

[332] Falih Rıfkı, "*Mahud Usuller*", **Akşam**, 2 Kânunuevvel/Aralık1918.
[333] Falih Rıfkı, "*Şehrime*", **Akşam**, 29 Kânunuevvel/Aralık 1918.
[334] M. Nuri İnuğur, **Türk Basın Tarihi 1919–1989**, İstanbul 1992, s.20–35; Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın,** İstanbul 1992, s. 53–85, Ziya Somar, "*Mütareke Basını ve Fırkaçılık Ruhu*", **Barış Dünyası**, Sayı: 40, (Eylül 1965), 34–41.
[335] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.35.

Falih Rıfkı, İttihatçılara karşı gelişen ortamı ve muhalefetin özellikle de Ali Kemal'in tavrına yönelik eleştirilerini dönem içinde dile getiremese de yakın arkadaşı Küçük İsmet Bey'e yazdığı mektupta bütün açıklığıyla tepkisini ortaya koyar. "*İttihatçılar Ali Kemal'e ve hempalarına hain ismini verdiler. Hakikat bu adamlar hıyanet ile muhalefetin hudutlarını ayıramamışlardı. Mütarekeden sonra birkaç millet yalnız bu sesleri dinledi. Ne kadar iğrenç ahlaksız adam varsa söz onlara düştü. Yazdılar, yaptılar, uğraştılar. Fakat İttihatçılardan beş senede usanan halk bunlardan beş ayda bıktı. Ali Kemal ve hempaları ecnebilere yanaştılar, fakat müzakere eden adamlar gibi değil satılık adamlar gibi*"[336]

İşgallerden sonraki günler Falih Rıfkı için; "*Manevi bir çözülüş*", bir "*İnkıraz"* halidir ve O'nu özellikle azınlıkların tavırları fazlasıyla rahatsız eder. "*Müslüman semtlerinin bir göçüş hali "* [337] içinde, Beyoğlu ve Galata gibi Gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı semtlerin ise, "*bir şenlik havası içinde"* olduğunu gözlemleyen Falih Rıfkı, böylesi bir ortamda Türklerin "*kargaşa ve birbirleriyle kavga*" halinde olmasından hatta "*sevmediklerinden intikam almak için işgalcilerle birlikte hareket edenlerin*" bulunmasından fazlasıyla rahatsızdır.[338]

Tunaya, mütareke yıllarında Falih Rıfkı'nın sık sık üzerinde durduğu ve muzdarip olduğu, azınlıkların içinde bulunduğu durumu şu şeklide dile getirir: "*Mütarekenin hızla değişen oluşları içinde en büyük değişmez azınlıkların başta olduğu Türklere karşı sürdürülmüş olan öcalma kampanyası olmuştur. Balkan Savaşları'na değin izlenmiş olan bu ağır suçlama ve ayrılıkçılık politikası I. Dünya Savaşı bitmeden yeniden [339]alevlenmiştir. Azınlık olarak Rumlar ve Ermeniler başı çekmiştir.*"

Falih Rıfkı, şartların gün geçtikçe ağırlaşmasına, İmparatorlukla ilgili olarak yerli ve yabancı basında pek çok olumsuz haber çıkmasına rağmen, insanların yaşananlara tepkisiz kalmasını anlayamaz ve durumu şu şekilde dile getirir:

"*Bir sabah gazetelerde Asquit'in şu sözlerini okumuştuk: 'Asırların gördüğü en aşağılık idareyi tahrip ederek ileriye doğru bir adım attık. Büyük hasta, ölüm döşeğinde birçok defalar pişmanlık getirmiştir. Bu hastanın milletler ailesi*

[336] Yalçın, a.g.e., s. 336.
[337] Atay, Batış, s.100.
[338] Atay, a.g.e., s.100-101.
[339] Tunaya, a.g.e., Cilt:II, s. 31; Bilge Criss, **İşgal Altında İstanbul 1918-1923**, İstanbul 2005, s.39-49.

ortasında, bir şer kuvveti olarak, son günlerini yaşadığını ümit edelim, mezarı üstüne yazılacak kitabenin ne olacağını bilmiyorum, fakat Osmanlı Devleti, bir daha ba's-ü ba'd-el mevte nail olamayacaktır."[340] Falih Rıfkı, mütareke yıllarındaki ortam karşısında halkın yaşananlara daha tepkili olması ve birlikte hareket etmesinden yanadır. Nitekim yazar, Türklerin biraz da kendilerine gelmeleri ve "*ne kadar kahraman bir millet olduklarını*"[341] hatırlamaları amacıyla Kanal Cephesi'nde Türk askerinin gösterdiği kahramanlıkları anlattığı Ateş ve Güneş isimli kitabını tam da böylesi bir ortamda yayınlar.

Falih Rıfkı, yaşananlar karşısında hükümet ve halkın tepkisizliğini eleştirmesine rağmen mütareke sonrasındaki ortam ve işgaller karşısındaki tepkisini gazete sütunlarına taşıyamaz. Daha ziyade gündelik hayata dair yazılar kaleme alan Falih Rıfkı, Kanal Cephesi'ne dair bazı hatıralarını da bu dönemde yayınlar. "*Bağdatlı Magniye*" başlıklı yazısında yazar, zengin bir Arap'ın verdiği akşam yemeğindeki ortam ve Arapların âdetleriyle ilgili gözlemlerine yer verir.[342] Falih Rıfkı, Zeytindağı'nda Araplarla ilgili olarak yaptığı sert yorumlara yazısında yer vermemektedir. Araplara eleştirel bir yaklaşım sergilemiş olmasına rağmen, bu değerlendirmeler kitaptakiler kadar sert değildir.

Mütareke yıllarının İstanbul'u pek çok kişi gibi, Falih Rıfkı için de bir karmaşa, telaş ve belirsizlik merkezidir. İstanbul, farklı bölgelerden gelen göçmenlerle adeta bir göçmen şehri görünümünü alır. Mütarekeden önce ve mütareke sırasında İstanbul'a sürekli bir göç olur. Özellikle Balkanlar, Trakya ve Doğu illerinden olduğu gibi, şehir Anadolu'nun işgal altındaki bölgelerinden de yoğun göç almaktaydı. Sadece Türkler değil, Çarlık Rusyasından kaçıp gelenler de hiç azımsanamayacak bir sayıya ulaşmıştı.[343] Nitekim mütareke yıllarının bu durumu Falih Rıfkı'nın dikkatini çeker. "*Rus güzelleri ve kibarları"* ile Beyoğlu'ndaki lokallere "*başka bir üslup"* geldiğini gören Falih Rıfkı, durumun pek çok kişiye eğlenceli ve cazibeli geldiğini bu uğurda "*büyük bir facianın ortasında*"[344] gereksiz harcamalar yapıldığını eleştirel bir şekilde dile getirir. Aslında O, bir yanda ciddi bir karmaşa, maddi sıkıntı varken diğer yanda bir sefahat ve israfın yaşandığını

[340] Atay, Çankaya, Cilt: I, s.43–44.
[341] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.46.
[342] Falih Rıfkı, "*Bağdatlı Magniye*", **Akşam,** 1 Mayıs 1919.
[343] Criss, a.g.e, s. 49.
[344] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.47–48.

anlatmaya çalışır. Falih Rıfkı, mütareke sonrasının İstanbul'unu gazete yazılarında da ele alır. İstanbul konulu bu yazılarında; hayat pahalılığı, Müslüman halkın içinde bulunduğu maddi ve manevi sıkıntılar üzerinde duran yazar, iktisadi durumun bozulması nedeniyle kadınlar arasında fuhuşun arttığına dikkat çeker.[345] Falih Rıfkı halkın içinde bulunduğu durumdan fazlasıyla rahatsızdır ve özellikle temiz ev kadınlarının ailelerinin karınlarını doyurmak için "*ahlaksızlık*"[346] yapmalarının tehlikeli bir durum olduğunu, hükümetin kadınları bu yola sevk eden sebepleri ortadan kaldırması gerektiğine değinir.

Mütareke günlerinde Falih Rıfkı'yı en çok rahatsız eden durum ise yaşananların tek sorumlusu olarak Türkçülerin görülüp suçlanmasıydı. Durumun pek çok kesimde "*Türklükten kaçma*" hali yarattığını Türkçü ve Türk olarak tanıdıkları pek çok kişinin suçlama ve sorumluluktan kaçmak için farklı görüşler ve kimlikler dile getirdiğine değinen Falih Rıfkı: "Ş*ivesi şivemizden, kafası kafamızdan ayrı nice tanıdıklarımızın Kürt olduklarını anlıyorduk. İçtihatçı Abdullah Cevdet'in yazı yazdığı gündelik gazetenin adı Jin idi. Bunun Kürtçe Hayat demek olduğunu öğrendik"*[347] diyerek durumu ifade eder. O güne kadar Ziya Gökalp'a yakın olduklarını, onun görüşlerini paylaştıklarını düşündüğü pek çok Türkçü'nün kısa süre içinde yeni iktidarla aralarını düzelttiklerini eleştiren Falih Rıfkı, Maarif Nezareti'nin darülfünundaki Türkçü profesörleri tasfiyesinden de rahatsızlık duyar.[348] Hatıralarında konu ile ilgili görüş ve eleştirilerini açık bir şekilde dile getiren yazar, mütareke sonrasında kaleme aldığı yazılarında konu ile ilgili değerlendirmede bulunmaz. Kanaatimizce bu durum dönem içinde uygulanan sansür politikasının bir sonucudur.

Mondros Mütarekesi'nden sonra, padişahın 21 Kasım 1918'de meclisi feshederek yeni kabineyi kurması ile birlikte, İttihatçıların meclisteki etkinliği ortadan kalktığı gibi, İtilaf Devletleri'nin özellikle de İngiltere'nin hem saray hem de yeni hükümet üzerindeki baskı ve etkisi de artmaya başladı. İngiliz siyasetinin İmparatorluktaki etkinliğinin takipçisi ise, İstanbul'a Yüksek Komiser olarak atanan

[345] Falih Rıfkı, "*Herkesin Nenesi*", **Akşam** 17 Ağustos 1919.
[346] Falih Rıfkı, "*Fuhuş Yolu*", **Akşam**, 1 Eylül 1919.
[347] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.49.
[348] Atay, a.g.e.,Cilt: I, s.49.

Calthorpe ile İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Balfour'dur.[349] Bu siyasetin İmparatorlukta etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla ilk olarak basının sıkı bir denetim altına alınması sağlandı.[350] İtilaf Devletleri'nin işgalleri ile ilgili heyecan verici; Padişah, devlet memurları ve azınlıklar aleyhindeki gazete yayınları yasaklandı. Zaten var olan ancak bu defa daha da ağırlaşan sansür Akşam gazetesi ve Falih Rıfkı'yı da fazlasıyla etkiledi. Mütareke yıllarında dengeli bir yayın politikası takip eden Akşam gazetesinde ne İtilaf Devletleri ne de hükümet ile ilgili sert eleştirilere yer verilemez. Bu tarihlerde gazetenin yayın politikasına uygun olarak yazan Falih Rıfkı da hükümet ve İtilaf Devletleri ile ilgili değerlendirmelerinde sert eleştirilerde bulunamaz ve daha yumuşak bir dil kullanır.

Meclisin feshedilmesinden sonra, iktidar İttihatçılardan tasfiye edilmiş oldu. Ancak hem hükümet hem de İtilaf Devletleri'nin savaş suçlusu olarak ilan ettikleri İttihatçılar üzerindeki baskı ve kontrolü artarak devam etti. Sadrazam Tevfik Paşa, İngilizlerin baskısıyla 8 Ocak 1919'da savaş suçluları iddiasıyla İttihatçılar için Divanı Harp kurdurdu. İttihatçılar, pek çok suçtan yargılanmakta idiler, ama özellikle savaş yıllarında Ermeni ve Rumlara uygulanan şiddet hareketlerinin sorumlusu olarak görülüyorlardı. İttihatçılara karşı sürdürülen baskının aslında iki yönü vardı. Hükümet, İtilaf Devletleri'nin de yardımını alarak, İttihatçılar üzerindeki baskısını artırmaktaydı. Tevfik Paşa Kabinesi, zamanında ilk olarak firari paşaların emlakine el konulmuş, İttihatçı avına başlanmış pek çok İttihatçı mebus ile Hüseyin Cahit başta olmak üzere Kara Kemal, Tevfik Rüştü, İsmail Canbolat ve Ziya Gökalp gibi önde gelen pek çok İttihatçı, 30 Ocak'ta Divanı Harp'te yargılanarak tutuklandı.[351] İttihatçılar üzerindeki baskının artması, etkin pek çok İttihatçının tutuklanması muhalefet üzerinde olumlu bir etki yaratıyor ve gün geçtikçe kuvvetlenmesini sağlıyordu. Falih Rıfkı'nın İttihatçıların yargılanma süreci ve tutuklanmaları ile herhangi bir yazısı mevcut değildir. Bu durum üzerinde Cemal Paşa'nın adamı olarak bilinen bir İttihatçı olarak tutuklanmaktan çekinmesi kadar, sansürün de etkilidir.

---

[349] İngilizlerin İmparatorlukta takip ettikleri politika ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz., Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Ankara 1971; Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cilt: I, Ankara 1998; **Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikası (1900-1920), İngiliz Devlet Arşivleri Gizli Belgeleri**, İstanbul 2005; Halil Halit, **Bir Türk'ün Ruznamesi ve İngiliz Siyaseti Üzerine Yazılar**, Yay. Haz. Mustafa Demiray, İstanbul 2008.

[350] İnuğur, a.g.e., s.20-35.

[351] Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 557-558.

22 Ocak 1919'da ilk bildirisini yayınlayan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, siyasi hayata yeniden atıldığını açıkladı.[352] Daha bu ilk bildirisiyle fırka kendisini ülkenin en güçlü fırkası olarak tanıtmaktaydı. Hürriyet ve İtilafçılar kendilerini iktidarın tek ve en güçlü adayı olarak değerlendirseler de Tunaya'nın da belirttiği gibi, bu algı çok yanıltıcıydı. Zira İttihat ve Terakki Cemiyeti hukuken olmasa da İttihatçılar fiilen vardılar ve tüm örgütçü enerjileriyle yalnız Anadolu'da değil, İstanbul'da da sağdılar. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihatçıları Alman taraftarı olmakla suçlarken kendisi de İngilizlere dayanmaktaydı.[353] Fırka, Peyam, Sabah ve Alemdar gazeteleri ile bu gazetelerin başyazarları Ali Kemal, Refi Cevat, Refik Halit tarafından destekleniyordu.[354]

Falih Rıfkı, sansürün yoğun olduğu bu günlerde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yeniden siyasete atılması ile ilgili olarak kaleme aldığı "*Hürriyet ve İtilaf*"[355] başlıklı yazısında hem fırka ile hükümet arasındaki ilişki üzerinde durur hem de örtülü bir şekilde muhalefeti eleştirmeye çalışır. Fırkadan bazı açıklamalarda bulunmasını ister. Fırka'dan istediği ilk açıklama, ülkenin içinde bulunduğu durumu nasıl değerlendirdikleridir. Kanaatimizce Falih Rıfkı'nın bu tarz bir soru ile gündeme getirmeye çalıştığı durum, fırkanın özellikle işgaller ve İtilaf Devletleri'nin faaliyetleri karşısında herhangi bir tepki gösteremeyeceğini ortaya koymaktı. Falih Rıfkı'nın fırkadan ikinci bir açıklama olarak ise, hükümet ile aralarındaki siyaset birlikteliğinin hangi ölçülerde olduğunun ortaya konulmasıdır. Bu sorunun amacı da fırka ile hükümet arasındaki siyaset özdeşliğini ortaya koymaktı. Yazısının devamında Falih Rıfkı, biraz da ironik bir şekilde, ağır bir üslupla Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın aslında büyük bir talihsizlik içinde olduğunu, "*Hürriyet ve İtilafın en büyük talihsizliği, Meşrutiyet teamüllerini tekmeleyerek mevki-i iktidara gelen bu zavallılar, üç aydan beri memlekete İttihat ve Terakki hükümetleri kadar fenalık yapan hükümetle müzaheret ettiği hakkında halkda mevcud olan zehabdır"*[356] açıklamasıyla dile getirir. Falih Rıfkı'ya göre Hürriyet ve İtilaf Fırkası için en zor olan durum ise, kapatılan bir fırkadan sonra açılan yeni bir fırka olarak onun

[352] Akşin, a.g.e., Cilt: I, s. 182–185.
[353] Tunaya, a.g.e., Cilt:II, s.266.
[354] Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteçilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın**, Ankara 1969, s.184–191; Konu ile ilgili olarak bkz, Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, İstanbul 1973, s.120–125; Fuat Süreyya Oral, **Türk Basın Tarihi**, I. Kitap, İstanbul 1974., s. 134.
[355] Falih Rıfkı, "*Hürriyet ve İtilaf*", **Akşam**, 19 Kânunusani /Ocak 1919.
[356] Falih Rıfkı, a.g.m., s **Akşam**, 19 Kânunusani /Ocak 1919.

siyasetinin yerini doldurmakta karşılaşacağı güçlükleridir. Tüm bu değerlendirmelere rağmen yazının temelini, işgaller karısında sesiz ve tepkisiz kalan hükümet ile fırka arasında bir ilişkinin bulunduğu fikri oluşturur.

Falih Rıfkı'nın tutuklamalardan beş altı ay sonra kaleme aldığı "*Bugün Bayram mı ?*" başlıklı yazısı bir İttihatçı olarak ilk kez İttihatçılara dair açık eleştirilerde bulunması bakımından oldukça önemlidir. Falih Rıfkı, "*o hürriyet ki her zaman kuru bir va'adden ibaret kalmıştır*" diyerek başladığı ve Meşrutiyet'in yıldönümü münasebetiyle kaleme aldığı yazsına "*Ben Türkiye'de doğmuş bir Türküm. Kendimi bildim bileli memlekette hiçbir gün hürriyet görmedim*" diyerek devam eder. İmparatorluk topraklarında istibdat ile hürriyetin aynı ağacın meyvesi olarak daima yan yana yetiştikleri ve yaşadıklarını belirten Falih Rıfkı; "*326 senesi 10 Temmuzuna kadar Saray saltanatı vardı. Bunu 11 senelik Merkez-i Umumiler saltanatı takip etti. Bu iki devrin hangisini tercih ediyorsunuz"*[357] sorusu üzerinden her iki döneminde aslında hürriyet bağlamında tercih edilmeyecek özelliklere sahip olduğunu ortaya koyar.[358] II. Abdülhamit döneminin ağır istibdadına ve pek çok alandaki olumsuzluklara değinerek durumun Abdülhamit devrini övenlerin düşündükleri gibi olmadığını vermeye çalışan Falih Rıfkı, "*Manastır'dan hürriyet mi geldi. Hayır*" değerlendirmesinde bulunarak İttihatçılarla birlikte başlayan dönemin de en az Sultan Hamit dönemi kadar bir "*istibdat*" anlamı taşıdığını dile getirir. Her iki idare döneminde de aslında en çok zarar görenin halk olduğunu "*bir mal gibi yağma edildiğini*" yönündeki açıklamasıyla yazısını tamamlar. Görüldüğü gibi, Falih Rıfkı, ilk kez bir gazete yazısında bu kadar açık bir şekilde Ateş ve Güneş'ten sonra İttihatçılarla ilgili eleştirilerde bulunur. Yazarın İttihatçılara yönelik özellikle üzerinde durduğu "Merkezi Umumi" baskısı ve etkinliği ile İttihatçıların halktan uzak oluşları yönündeki eleştirileri, ilerleyen yıllarda da İttihatçılara dair temel tutumunu da belirleyecekti. Kendisi de İttihatçı olan Falih Rıfkı, mütareke sonrasında, savaştan ve o yıllarda yaşananlardan herhangi bir ayrım yapılmadan tüm İttihatçıların sorumlu tutulmasından rahatsızlık duymaktadır. Savaş yıllarındaki gelişmelerden herhangi bir şekilde sorumlu olmayan pek çok İttihatçının, haksız yere yaşananların tek sorumlusu olarak görülmesi karşısında, asıl suçluların kendisinin de eleştirdiği fırka üst yönetimi olduğuna işaret eder. Nitekim arkadaşına yazdığı

[357] Falih Rıfkı, "*Bugün Bayram mı*?", **Akşam**, 23 Temmuz 1919.
[358] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 23 Temmuz 1919.

mektupta mütarekeden öncede İttihatçıları özellikle de Merkezi Umumi yönetici ve politikalarını eleştirdiğini gördüğümüz Falih Rıfkı, çözüm olarak ise, "*temiz İttihatçılardan mürekkep bir fırka teşkili lazım olduğunu*" öne sürer. Falih Rıfkı, arkadaşına yaptığı açıklamalarla kendilerinin bu görüşlerinde ne kadar isabetli olduklarının "*zamanın acı tecrübelerinden sonra*"[359] anlaşıldığını yazar.

İttihatçılar üzerindeki baskı, Tevfik Paşa'da sonra Sadarete gelen Damat Ferit Kabinesi döneminde artarak devam etti.[360] 10 Mart 1919'da eski Sadrazam Sait Halim Paşa, başta olmak üzere pek çok eski nazır tutuklandı. Divanı Harp'te devam eden mahkemeler sonunda pek çok İttihatçı tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderildiği gibi, Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey de idam edildi.[361] Nitekim kaymakamın cenaze töreni bir siyasi protesto havası içinde halkın büyük katılımı ile yapıldı.[362] Akşam gazetesindeki köşesinde yaşananlara dair bir açıklamada bulunmayan Falih Rıfkı, Cemal Paşa'nın yaveri olan yakın arkadaşına bu gelişmelerden kısa bir süre sonra gönderdiği mektupta, hem tutuklamalar ve yargılamalar hem de içinde bulunduğu ruh hali ile ilgili olarak açıklamalarda bulunur:"*Ferit hükümeti Enver hükümetinden daha feci bir idare oldu. Bu adam saraya bel bağlayarak gazetelere harp sansüründen daha müthiş bir sansür koydu. Malta'ya menfileri göndermek vesaire gibi bütün işleri kendileri yaptılar, ecnebiler namına yapılmış gösterdiler Zavallı millet ecnebi sözünden ürktü. Hiçbir tevkife karşı ses çıkaramadı"*[363] Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, Damat Ferit'in İtilaf Devletleri'nin baskısını kendi icraatı için kullandığını düşünür. Yazar, halkın yaşananlar karşısında özellikle de İttihatçıların tutuklanmasına tepkisiz kalmasını ise, Damat Ferit'in halkın içine saldığı yabancı devletlerin baskısı, korkusuna bağlamak ister. Bir İttihatçı olarak Falih Rıfkı da bu baskı ortamında nasibini alır. Yazar, maruz kaldığı şiddeti arkadaşına "*…Etrafımızda dönen ikbal dostları yalın kılıç üstümüze yürüdüler. Düşün ki ben bir ihtiyat zabit vekili idim. Gazetelerde benim ismim Suriye'den bahsolunurken ikinci derecede geçiyor. Geçen gün Ali Kemal Peyam'da*

[359] Yalçın, a.g.e., s. 336.
[360] Akşin, a.g.e., Cilt:I, s.195-199.
[361] Bilal Şimşir, Malta Sürgünleri, İstanbul 1976, s. 93; Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 558.
[362]Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 558; Şimşir, a.g.e., s.93; Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz., Nejdet Bilgi, **Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Bey'in Yargılanması**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk ilke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 1989, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
[363] Yalçın, a.g.e., s. 336.

uzun uzun aleyhime bir yazı yazdı. Binlerce lira vurduğumu söyledi."[364] Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi ortam Falih Rıfkı için de son derece tedirgin edicidir. Cemal Paşa ile olan ilişkisi sürekli olarak gündemde tutulmaktadır.

Falih Rıfkı, hatıralarında yeni hükümetin İttihatçılara karşı "*intikam*" hissi ile hareket ettiğini, üzerlerindeki baskının da etkisiyle biran önce "*harp ve tehcir sorumlularını*" cezalandırmak istediklerini belirterek içinde bulundukları ortamı verir. Hükümetin İttihatçılara karşı takındığı tavrının asıl amacının İtilaf Devletleri'ni "*samimiyetlerine inandırmak*" olduğunu belirten yazar, bu uğurda da "*vatansever ve milliyetçi şöhretlerin*" tasfiye edildiğini vurgular.[365] Boğazlayan Kaymakamının, İttihatçılara karşı beslenen "*intikam hissinin kurbanı*" olduğunu düşünen Falih Rıfkı, kaymakamın cenaze töreninin ise "*İstanbullu milliyetçi gençlerin iç isyanının*" en büyük göstergesi olduğu görüşündedir. Falih Rıfkı'ya göre, Boğazlayan Kaymakamının idamı halk ile saray arasındaki kopukluğu bir kez daha su üstüne çıkardı. Saray idamı haklı gösterirken *"milliyetçi gençlik"* [366] ve halk ise, idamı cinayet olarak yorumluyordu. Akşam gazetesi muhabiri eski İttihatçı Falih Rıfkı'nın hem mahkeme süreci hem de kaymakamın cenaze törenine dair herhangi bir yazısı mevcut değildir. Yazarın eski İttihatçı kimliği ve bu kimliğin doğuracağı sakıncalardan çekinmesi etkilidir.

2. İşgaller ve Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerinin Kuruluşu

İstanbul'un fiilen işgalinden sonra İtilaf Devletleri kısa süre sonra diğer bölgelerde de işgallere başladı. Fransızlar, Aralık ayı içinde, Dörtyol, Mersin, Pozantı ve Çiftehan ile Nisan ayında Afyon istasyonunu İngilizler, Aralık'ta Batum'u 1919 yılı başında da Antep, Konya istasyonu, Maraş, Birecik ve Urfa ile Nisan ayında da Kars'ı işgal etti. İtalyanlar ise, Mart ayında Antalya ve Kuşadası'nı Mayıs'ta da Fethiye, Bodrum ve Marmaris'i işgal ederken 9 Ocak 1919'da Uzunköprü ve Hadımköy demiryolu da Yunanlılar tarafından işgal edildi. 1 Şubat 1919'da İngiliz ve Fransızlar ortaklaşa Turgutlu-Aydın demiryolunu işgal etti. Ayrıca İngilizler zengin petrol yatakları nedeniyle 8 Kasım'da Musul'u ve 9 Kasım'da da İskenderun'u işgal etti. Fransızlar ise, bölgedeki petrol gelirlerinin %

[364] Yalçın, a.g.e., s.336-337.
[365] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.85–86.
[366] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.86.

25'ini alarak Musul'daki hakkından İngilizler lehine vazgeçti.[367] Tüm işgaller, bölge halkı tarafından büyük tepki ile karşılandı ve kısa süre sonra işgallere karşı direniş hareketine geçildi. Ancak hem padişah hem de hükümet İtilaf Devletleri'nin tepkisini çekmemek ve daha hafif şartları içeren bir barış antlaşması yapılmasını sağlamak gerekçeleri ile işgaller karşısında sessizliğini koruyordu. Oysa durum, gerek İstanbul gerekse de tüm işgal bölgelerinde gün geçtikçe ağırlaşmaktaydı. Falih Rıfkı, işgalleri ve bunlara karşı tepkisini yine sansürün imkân verdiği oranda yazılarına yansıtır. "*Elim Olaylar*"[368] başlıklı yazısında işgalleri protesto etmek isteyen yazar, işgal edilen şehirlere dair haberler vererek, İtilaf Devletleri'nin mütareke koşullarına aykırı olarak hareket ettiğini ve işgaller karşısında tepkisiz kalınmaması gerektiğini dile getirir.

İtilaf Devletleri'nin pek çok bölgedeki işgalleri karşısında kısa süre içinde bölgesel direniş hareketleri başladı ve Müdafaa-i Hukuk adı altında şekillenen direniş örgütleri kuruldu. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerden ilki 2 Kasım 1918'de Edirne'de kurulan Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuku Osmaniye'sidir. Bu cemiyetin dışında işgal edilen pek çok bölgede Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti kuruldu.[369] Cemiyetlerin ilk yıllardaki amacı, temsil ettikleri bölgelerin tarih, coğrafya ve nüfus bakımından Türklere ait olduğunu ispatlamak, İmparatorluktan ayrılmamaktı. Ancak işgallerin başlaması ve şiddet olaylarının artması üzerine zamanla birçoğu silahlı birer direniş örgütü halini aldı. Tasfiye edilen eski pek çok İttihatçı da bu direniş örgütlerinin kuruluşunda ve çalışmalarında yer aldı. Falih Rıfkı, hatıralarında pek çok bölgede başlayan ve Anadolu'da gün geçtikçe güçlenen direniş hareketleri içinde

[367]Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken,** Cilt: I, Ankara 1959, s.142-187; Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., **Türk İstiklal Harbi,** Cilt: I, Ankara 1971; Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması,** Ankara 1976; Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, İstanbul 1976; Kazım Özalp, **Milli Mücadele**, Cilt:I, Ankara 1985.

[368] Falih Rıfkı, "*Elim Olaylar*", **Akşam** 13 Mart 1919.

[369]İlhami Soysal, "*Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucuları*", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul 1985; Cilt: 8, s.2010–2018.; İzzet Öztoprak, "*Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*" **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun 1988, s.335-350; Fethi Tevetoğlu, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Ankara 1988; Abdulhaluk Çay, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvay-ı Milliye Hareketleri,** Ankara 1990; İzzet Öztoprak, "*Adana ve Çevresinde Müdafaa-ı Hukuk Çalışmaları*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: VIII, Sayı 21 (Kasım 1991), s. 117-139; Bayram Sakallı, **Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi: Müdafaa-ı Huku Cemiyetleri,** İstanbul 1997, İzzet Öztoprak, "*Türkiye'nin İşgali ve Millî Direniş Hareketleri*", **Genel Türk Tarihi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, Cilt: 8, s 135-172.

İstanbul'daki gönüllü İttihatçıların yer aldığını, "*Anadolu mukavemetinde İttihat ve Terakki Teşkilatı Mustafa Kemal ile birlikte çalışıyordu*."[370] şeklinde dile getirir.

İtilaf Devletleri'nin işgallerini yakından takip eden ve durum karşısında son derece endişeli olan Falih Rıfkı, Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş haberini sevinçle karşıladı. Bu tarihten sonra, diğer Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerini de yakından takip etmeye çalışan Falih Rıfkı, Anadolu'nun böylesi bir hareketlilik içindeyken İstanbul'un bazı kesimlerinin bu telaştan ve karşı koyuştan uzak olmasını eleştirir. Bu kesimin tüm derdinin yalıları ve köşklerine saldıran Hıristiyan çetelerinden muzdarip olmanın dışında işgallere karşı tepkisiz kalmalarını da şiddetle eleştirir.[371] Falih Rıfkı, gerek hatıralarında gerekse de dönem içindeki gazete yazılarında, İstanbul'un işgaller karşısındaki tepkisizliğine dikkat çekerek, bu dönemde iki İstanbul'un varlığından bahseder. Yazar, bu dönem İstanbul'unda zenginlerle fakirlerin daha keskin hatlarla birbirlerinden ayrıldıklarına işaret eder. Bir tarafta yemeğe dahi ekmek bulamayan fakir insanların yaşadığı İstanbul'un yanında diğer yandan lüks ve eğlence içinde kulüplerde zaman geçiren zenginlerin yaşadığı bir İstanbul vardır. Ancak bunlar dışında bir de Anadolu halkı vardır ki en az İstanbul'daki fakir kesim kadar büyük sıkıntı içinde ve muzdarip durumdadır.[372] Falih Rıfkı, yazısına sıkıntı içindeki halktan yükselen sese kulak verilmesi gerektiğini vurgulayarak son verir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştan yenik çıkması ve hemen arkasından imzaladığı ateşkes antlaşmasından sonra İtilaf Devletleri'nin işgallerinin başlaması, azınlıkların da taşkınlıklarını artırmalarına sebep oldu. Doğu'da 1890'lardan itibaren

---

[370] Atay, a.g.e., Cilt: I, s. 236. Falih Rıfkı'nın İttihatçıların Milli Mücadele yıllarındaki etkinliği ve bizzat mücadele içinde yer alması ile ilgili değerlendirmeleri Türk tarih yazımındaki önemli bir konuya da işaret etmektedir. Falih Rıfkı'nın pek çok İttihatçının Mustafa Kemal ile hareket ettiği şekildeki yorumu, konu ile ilgili tek ve en önemli kaynak olarak düşünülen Erık Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İstanbul 1987,çalışmasından çok daha önce hem Dünya gazetesinde 1952'de tefrika edilirken hem de Dünya yayınları arasında 1961'de yayınlanan nüshalarında dile getirilmesi bakımından önemlidir. Zürcher, Falih Rıfkı'nın konuyla ilgili değerlendirmelerini içeren eserini okumuş olmasına rağmen bu değerlendirmesine bir atıfta bulunmaz daha ziyade Falih Rıfkı'nın İzmir Suikastı sonrasındaki davalara dair eleştirel yaklaşımlarına yer veriri. Kurtuluş Kayalı da Zürcher'in 1918–1950 yılları arasında İttihatçılığın zihnen devam ettiğine dair yaklaşımının aslında onda çok daha önce İdris Küçükömer tarafından dile getirildiğine dikkat çeker. Kurtuluş Kayalı, **Türk Kültür Dünyasından Portreler**, İstanbul 2002, s.123–124, Ancak Falih Rıfkı'dan önce Refik Halit Karay, hem Aydede'de 1948'de tefrika edilen hem de 1964'de basılan ilk baskıda İttihatçıların Milli Mücadele içinde yer aldıklarına dikkat çeker. Refik Halit Karay, **Minelbab İlelmihrab**, İstanbul 1992, s.41.

[371] Atay, a.g.e., Cilt:I, s.85.

[372] Falih Rıfkı, "*Herkesin Nenesi*", **Akşam**, 18 Ağustos 1919.

isyan halinde olan ve I. Dünya Savaşı içinde Ruslarla birlikte hareket eden Ermeniler, mütarekenin 24. maddesinden aldıkları cesaretle bölge halkı üzerindeki baskı ve katliamlarını artırmaktaydı. Mütarekenin bu maddesi ile Vilayeti Sitte'de[373] karışıklık çıkması halinde İtilaf Devletleri'ne bölgeyi işgal etme hakkı verilmekte ve böylece bağımsız bir Ermenistan için de zemin hazırlandı. Özellikle İngilizlerin baskısıyla Doğu'daki 9. Ordu'nun geri çekilmesiyle Ermenilerin taşkınlıkları daha da arttı. Ancak bölge halkı, kısa süre içinde teşkilatlanmaya başlayarak ilk önce Kars'ta Milli İslam Şurası, bundan kısa bir süre sonra da Cenûbi-i Garbi Kafkas Hükümeti'ni kurarak Ermeni çeteleriyle mücadele etmeye başladı.[374] Karadeniz'de Pontus devleti kurmak amacıyla Rumlar, Batı Anadolu'da ise Yunan çetelerinin faaliyetleri devam etmekteydi. Ancak azınlıklar sadece bu bölgelerde değil, İstanbul'da da taşkınlıklarını sürdürmekteydi.[375] Falih Rıfkı, azınlıkların pek çok bölgedeki faaliyetlerini yakından takip ederek zaman zaman konu ile ilgili haberleri gazetedeki köşesine taşımaktadır.[376] Ancak özellikle İstanbul'daki Rumların taşkınlıkları yazarı fazlasıyla rahatsız eder. Rumların her yerde bir sevinç havası içinde olması, özellikle İzmir'in işgal edileceğine dair söylentilerin ortada dolaştığı günlerde Falih Rıfkı ve pek çok arkadaşı, taşkınlıklardan rahatsız olduğu gibi bu asılsız iddialarında gerçekleşme ihtimalini akıllarının ucundan geçirmezler. Ancak Rumların büyük bir sevinç hali içinde olmalarının arkasında da bir şeyler olduğunu sezmektedirler. Bu günlerde özellikle uluslara arası gelişmeleri ajanslardan gelen haberler aracılığıyla takip eden Falih Rıfkı, ortamın Türkler aleyhinde gelişmekte olduğunu fark ediyordu.[377]

---

[373] Bu iller Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ ve Sivas'tır. Ali Emiri, **Osmanlı Vilayât-ı Şarkiyesi**, İstanbul 1334 (1918), s.168.

[374] Ahmet Ender Gökdemir, **Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti,** Ankara 1998, s.35–62. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz, Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Ankara 1950; Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt: I, Ankara 1973; Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası;** Ankara 1983; Mim Kemal Öke, **Ermeni Sorunu (1914–1923)**, Ankara 1991; **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915–1920),** Ankara, 1994.

[375] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Hülya Toker, **Mütareke Döneminde İstanbul Rumları**, Ankara 2006.

[376] Falih Rıfkı, "*Bir Havadis Münasebetiyle*", **Akşam** 22 Mart 1919.

[377] Atay, a.g.e., Cilt:I, s.86-87.

2.1. Paris Barış Konferansı ve İzmir'in İşgali

I.Dünya Savaşı'na son veren ateşkes antlaşmalarının imzalanmasından sonra yapılacak barış antlaşmalarının esaslarının belirlenmesi için başta A.B.D. olmak üzere, İngiltere, Fransa ve İtalya savaş sonrası yeni dünya düzeni için, Paris'te bir araya geldi. Bu yeni dünya düzeni kapsamında üzerinde en çok durulan ve tartışmalara sebep olan konu, İmparatorluk topraklarının paylaşımı oldu. Bilindiği gibi İmparatorluk toprakları savaş yıllarında İtilaf Devletleri tarafından bir dizi gizli antlaşma[378] ile paylaşılmış, ancak Rusya'nın savaştan çekilmesi ile planlarda bazı değişiklikler yapılmak zorunda kalınmıştı. Aslında Türk topraklarının paylaşımı Müttefik devletler arasındaki önemli bir anlaşmazlık sebebiydi. Paris'te toplanacak olan konferansın sorunun çözümünü sağlayacağı düşünülüyordu. Paris Barış Konferansı için görüşmelere, 18 Ocak 1919'da başlandı. Osmanlı İmparatorluğu'nu Sadrazam Damat Ferit ve beraberindeki heyet temsil ediyordu. Konferansta Türkiye ile ilgili olarak ana hatlarıyla belirtecek olursak; Boğazların uluslar arası bir konuma getirilmesi, Ermenistan, Suriye, Filistin ve Mezopotamya topraklarının Osmanlı'dan ayrılması ve İngiltere tarafından Mezopotamya ile Ermenistan arasında kalan bölgede tampon bir devlet kurma amacıyla gündeme getirdiği Kürdistan projesi gibi konular ele alındı.[379] Konferanstaki önemli gelişmelerden biri, Yunanistan Başbakanı Venizelos'un I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmiş olmalarının karşılığı olarak, Batı Anadolu'nun özellikle İzmir ve civarının Yunanistan'a bırakılması için konferansa müracaat etmesiydi. Venizelos, bu müracaatında Batı Anadolu'nun uzun yıllardan beri Yunan toprağı olduğunu ve burada halen bir milyondan fazla Rum bulunduğunu söyleyerek, Ermenilerin de yaptığı gibi Wilson Prensipleri'nden özellikle de 12. maddedeki self determinasyon ilkesinden yararlanmak istiyordu.[380] Uzun süren toplantılar sonunda İtalyanların

---

[378] Bu antlaşmalar için bkz, İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Ankara 1989, s. 1-5, Konu il ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Gotthard Jaschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Ankara, 1991; E.E. Adamof; **Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşımı**, İstanbul 2001; Tuncer Çağlayan, *"Büyük Ermenistan Projesi ve İngiltere",* **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Sayı:44 (Temmuz 1999);, Alan Bodger "*Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, 1999.

[379] Harry N. Howard, "*Paris, San Remo Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları*", Çev., Müge Yılmaz, **B.T.T.D.**, (**Belgelerle Türk Tarih Dergisi**), Sayı 35 (Ağustos 1970), s.38, Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz, Margaret MacMilan, **1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi**, Ankara 2004; Taner Baytok, **İngiliz belgeleriyle Sevr'den Lozan'a**, İstanbul 2007.

[380] Konferanstaki Yunan istekleri ve konferansın bu bağlamdaki süreci ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Serdar Sarısır, **Demografik Oyun Sürgün (1919-1923)**, İstanbul 2006, s.160-167.

itirazına rağmen, 10 Mayıs 1919'da Yunanların İzmir'i işgaline karar verildi. İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, karar üzerine Reddi İlhak Cemiyeti adını alarak karara itiraz ettiklerini ve tepki göstereceklerini belirtti.[381] Ancak alınan karardan kısa bir süre sonra 15 Mayıs 1919'da Yunan birlikleri İzmir'i işgal etti. İşgal, yurt genelinde büyük bir tepki ile karşılandı.

Barış amacıyla düzenlenen konferansta İzmir'in işgaline yönelik alınan karar, İstanbul'da bir şok etkisi yaratır. Falih Rıfkı ve Akşam gazetesindeki arkadaşları konferansla ilgili olarak kendilerine gelen haberlerden ortamın, Türkler aleyhine gelişmekte olduğunu fark ediyorlardı. Konferansa dair verdiği haberlerde uluslara arası ortama değinen Falih Rıfkı, Yunanların Batı Anadolu'ya dair taleplerini eleştirir ve bölgenin Yunanların "*asılsız iddialarının*" aksine çok uzun yıllardan beri Türk yurdu olduğunu vurgular.[382] Hatıralarında da işgal haberinin İstanbul'da duyulması üzerine içinde bulundukları ruh haliyle ilgili bilgiler veren yazar, işgal kararı karşısında halkın son derece tepkili olduğunu "*manevi çözülüşün*" yaşandığı günlerde halktan ve gençlerden "*hayır seslerinin*" yükseldiğini belirtir. Falih Rıfkı'ya göre, İzmir'in işgali ve halkta yarattığı direniş ruhu, kaos içindeki bir ortamda "*Türklüğü bir kara ve dipsiz batağa gömüle gömüle boğulup gitmekten kurtarmak için gökten bir Tanrı eli gibi*"[383] uzanmaktadır ve aslında bu son derece elim olay halkın kenetlenmesine yardım etmektedir.

Falih Rıfkı ve kuşağı için Balkanların kaybedilişinden sonraki en önemli sarsıntılardan biri, Yunanlıların İzmir'i işgali oldu. Paris Barış Konferansı'ndaki karardan birkaç gün sonra Yunan birliklerinin İzmir'i işgali ciddi bir şaşkınlık, hayret ve kızgınlık ile karşılandı.[384] "*Bedbaht İzmir*" başlıklı yazısında Falih Rıfkı "*düne kadar İmparatorluğun tebaası olan bir avuç halk* "[385] olarak ifade ettiği Yunanlıların yüzyıllardır Türk toprağı olan bir bölgeyi işgalini protesto eder ve tüm dünyanın gözü önünde Wilson Prensipleri'nin ihlal edilerek alınan kararın büyük bir haksızlık

[381] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.,Ergun Aybar, **Bir Levantenın Anılarından İzmir'in İşgali**,İstanbul 1986; Engin Berber, **İzmir 1918-1922, Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı**, İstanbul 1997; **İşgalden Kurtuluşa İzmir**, Yay. Haz. Oktay Gökdemir, Serdar Kızık, Haluk Işık, İstanbul 2007; Zafer Çakmak, **İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi 1919–1922,** İstanbul 2007.
[382] Falih Rıfkı, "*Venizelos'un Talebi*", **Akşam**, 12 Mayıs 1919.
[383] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.90.
[384] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Haluk Selvi, **İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali İle İlgili Protesto Telgrafları**, İstanbul 2007.
[385] Falih Rıfkı, "*Bedbaht İzmir*", **Akşam** 18 Mayıs 1919.

olduğuna dikkat çeker. Yazar, başta A.B.D olmak üzere büyük devletlerin bu duruma göz yummasını da eleştirir. Türklerin haklılığının er geç anlaşılacağına inanır. İtilaf Devletleri'nin işgalleri karşısında Falih Rıfkı'nın sansüre rağmen üslubunun sertleştiği görülür. Yazar, işgaller karşısında tepkisiz kalamayacağını yazılarındaki sertlikle göstermiş olur.

İzmir'in işgalinden sonra bölgeden gelen küçük çatışma haberleri karşısında dahi ümitlenen Falih Rıfkı, "*bir şeref borcu ödemek için*" savaşmak istediklerini kendisi gibi pek çok gencin de işgalden sonra böyle bir ruh hali içinde olduğuna dikkat çeker. Ancak saray ve hükümet ise, İzmir halkının beklediği yardım ve desteği göstermediği gibi işgal karşısında da tepkisiz kalırlar.[386] Hatıralarında, saray ve hükümete yönelik eleştirilerini açık bir şekilde dile getiren Falih Rıfkı, işgalden sonraki gazete yazılarında bu kadar açık eleştiriler yapamaz. 24 Mayıs 1919 tarihli "*İzmir*" başlıklı köşe yazısında Falih Rıfkı, işgal sonrasında İzmir'de Türk halkına yapılan zulüm üzerinde durur. Yazar gelişmeler karşısında sesiz kalınmaması, bu haksız işgale son verilmesi ve herkesin "*bedbaht İzmir halkının inleyen sesine kulak vermesi*"[387] gerektiğine işaret eder. Falih Rıfkı'nın köşe yazısının satır araları dikkate alındığında, işgal karşısında tepkisiz kalınmaması gerektiği yönündeki ikazlarının muhatabının, aslında padişah ve hükümet olduğu anlaşılmaktadır.

Falih Rıfkı'yı bu günlerde fazlasıyla üzen bir gelişme de hem yerli hem de yabancı basının işgal karşısındaki tavrıdır. Yabancı basının işgalle ilgili haber ve yorumlarını "*çevirmeye tahammül*" edemeyen Falih Rıfkı, özellikle işgalden sonra İstanbul'daki bazı Türk gazetelerinde çıkan "*İmparatorluğun başına gelenleri hak ettiği, cezasını çekmesi gerektiği ve işgaller karşısında herhangi bir tepki gösterilmemesi*"[388] yönündeki açıklamalar karşısında büyük bir hayal kırıklılığı yaşar.

[386] Atay, a.g.e., s. 91.
[387] Falih Rıfkı, "*İzmir*", **Akşam,** 24 Mayıs 1919.
[388] Atay, a.g.e., Cilt: I, s. 91–92.

3. Anadolu'da Direniş Hareketinin Başlaması ve Sonrasındaki Gelişmeler

3.1. Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışı ve Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi

Mondros Mütarekesi'nden sonraki işgaller karşısında padişah ve hükümetin tepkisiz kalışını mütareke imzalandığında Suriye'de 7. Ordu Komutanı olan ancak ateşkes koşulları gereğince görevinden alınarak Yıldırım Orduları Komutanı olarak atanan Mustafa Kemal, ilk günlerden itibaren şiddetli bir şekilde eleştirmektedir. Mustafa Kemal, Yıldırım Orduları Komutanı olarak atandıktan sonra Halep'ten Adana'ya geçer. Ancak kısa süre sonra İngilizlerin İskenderun'u işgal etme ihtimali karşısında, böylesi bir eyleme kesin olarak karşı koyacağını açıklaması üzerine, İtilaf Devletleri'nin baskısı sonucunda hükümet, Yıldırım Ordularını kaldırarak, komutanını da Harbiye Nezareti'nin emrine verir ve İstanbul'a çağırır.[389] Ancak mütarekeden sonraki gelişmeler özellikle de İzmir'in işgali karşısında padişah ve hükümetin İtilaf Devletleri'nin baskısında çekinerek tepkisiz kalması, uzun zamandan beri İmparatorluğun içinde bulunduğu durumdan nasıl kurtarılacağı yönünde çarelere arayan Mustafa Kemal ve arkadaşları için İstanbul'da yapacak bir şey kalmadığını gösteriyordu. Artık Anadolu'ya gitmek için uygun ortam

---

[389] Falih Rıfkı Atay, **Atatürk'ün Hatıraları 1914–1919**, Ankara 1965, s.11–25, Falih Rıfkı'nın bu kitabının konusunu İzmir'de Yakup Kadri, Mahmut Soydan ve Falih Rıfkı ile yaptığı sohbet sonucunda kaleme alınmış olan Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesinden sonra Samsuna çıktığı zamana kadarki faaliyetleri, gelişmeler karşısındaki tavrı ile ilgili hatıralarından oluşur. Falih Rıfkı, eserin önsözündü bu hatıraların yayınlanma süreci ile ilgili bazı bilgiler de veriri. Hatıralardan bir kısmı 1926'da Ankara'da Hâkimiyeti Milliye, İstanbul'da Milliyet gazetesinde yayınlanmıştır. Hatıralar üç kısımdan oluşmuştur: I. Dünya Savaşına ait olanlar, Mütareke sırasında İstanbul'daki faaliyetleri ve Kuvayı Milliye devrine ait olan kısım; "*İlkyazı, 1926 Martının 13'ünde çıktı. 32 parçalık bu seride Mustafa Kemal, gerek Alman kumandanları ile münakaşaların, Vahdettin ile beraber Kayzer'in umumi karargâhına gidişini, mütareke şartları üzerinde Sadrazam İzzet Paşa ile Adana'dan telgraflaşmalarını anlatır.*" Yayınlanan hatıralarla ilgi bu açıklamayı yapan Falih Rıfkı, hatıralarda bazı isimler geçtiği için ve bu isimler arasında yabancı devlet reisleri de bulunduğundan dolayı, hatıraların içerde ve dışarıda bazı yankılarının kaçınılmaz olduğuna dikkat çekerek, "*hükümetin ricası üzerine Mustafa Kemal birinci kısmın sonunda hatıralarını kesti Fakat biz Samsun'a çıkıncaya kadar geçen hadiseler hakkında notlarımızı tamamlamıştık."* der. Falih Rıfkı, hatıraların önemini de yine aynı önsözde şu şekilde dile getirir: "*Mustafa Kemal Kuvayı Milliye ve Cumhuriyet tarihlerine kaynaklık etmek üzere meşhur Nutku'nu yazmıştır. Nutuk kendisinin Samsun'a ayak basması ile başlamaktadır. Bizim elimizde bulunan notlar ise mütarekede Adana'dan İstanbul'a gelişi ile Samsun'a ayak basışı arasındaki devrin hatıralarıdır. Mustafa Kemal'i İstanbul'dan ayrılarak Anadolu'ya gelmeğe ve Türk tarihinin başlıca büyük hareketlerinden birine, başlamağa sevk eden sebepler bu hatıralardan anlaşılmaktadır.*" şeklinde dile getirir. Atay, hatıraları yayınlarken hatırada ismi geçen ve yaşayan bazı isimleri çıkardığını ve bazı kısıtlamalar yaptığını da söyler. Ayrıca bkz., Zekeriya Türkmen, **Mütareke Döneminde Ordunun Durum ve Yeniden Yapılanması, 1918–1920**, Ankara 2001.

beklenmeye başlandı.[390] Nitekim beklenen fırsat Karadeniz bölgesinden doğdu. Mütarekeden sonra en karışık bölgelerden biri Samsun ve civarıydı. Özellikle Rum çetelerinin bölgedeki faaliyeti, ciddi huzursuzluk ve asayiş bozukluğuna sebep oluyordu. 9 Mart 1919'da Samsun ve civarının İngilizler tarafından işgal edilmesi, bölge halkı ve ordu mensubu bazı subayların dağa çıkmasına sebep oldu. Bölgedeki gelişmelerden rahatsız olan İtilaf Devletleri, Türk halkının Rumlara karşı silahlandırıldığını düşünerek hükümete baskı yapmaya başladı. Hem padişah hem de sadrazam Damat Ferit bölgedeki karışıklığa son verilmesi ve gerekli araştırmaların yapılması için, bölgeye 9. Ordu Müfettişliği göreviyle Mustafa Kemal'i göndermeye karar verdi. Müfettişlikle ilgili yönerge, dönemin Harbiye Nezareti ikinci başkanı Albay Kazım (İnanç) tarafından hazırlandı. Bu yönerge ile Mustafa Kemal'e büyük yetkiler verilmekteydi.[391] Samsun'a hareketinden önce Damat Ferit ve Cuma selamlığında Padişahla da görüşen Mustafa Kemal, 16 Mayıs 1919'da karargâhı ile birlikte İstanbul'dan Samsun'a doğru harekete geçti ve 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı.[392]

Mustafa Kemal ve Anadolu hareketi için yeni bir dönemin başladığı bu günlerde Falih Rıfkı, doğal olarak İzmir'in işgali ve sonrasındaki gelişmelerle ilgilenmekteydi. Özellikle halkın içinde bulunduğu durum ve Anadolu, yazarın sıklıkla üzerinde durduğu konular arasında yer alır. Nitekim "*Halka Doğru*" başlıklı yazısında Falih Rıfkı, biraz da İttihatçı yöneticileri eleştirerek, birkaç seneden beri herkesin ağzında olan halka doğru hareketinin yanlış algılandığını düşünür. "*Acaba birbirimizi çağırdığımız bu yeni arz-ı mevud nerede"*[393] diyen Falih Rıfkı, o güne kadar aradıkları hazinenin üstünde oturduklarını anlar. Bu hazine, "*Anadolu'nun muzdarip sınıfıdır*." Ancak uzun süreden beri halka doğru gidilmesi gerektiği

[390] Atay, a.g.e., s.106-125. Ayrıca Falih Rıfkı Atay**, 19 Mayıs**, Ankara 1944, s.8-10. Falih Rıfkı'nın bu çalışması daha önce Atatürk'ten Hatıralar ve Atatürk'ün Bana Anlattıkları başlıklı çalışmaları ile aynı konunun Samsuna çıkışın 25. yıldönümünde yeniden yayınlanmış halidir. Ancak yazar, bu çalışmasında Atatürk ile ilgili bazı yazılarını da sonuç kısmına eklemiştir. Falih Rıfkı, Atatürk'ün hatıralarının bu kısmının çok önemli olduğunu Mustafa Kemal'i Anadolu'ya yönlendiren sebeplerin bu hatıralarda olduğunu ve onun ilk günlerden itibaren kafasında olan hareket planı hakkında bilgi verdiğini söyler.

[391],Falih Rıfkı,, Mustafa Kemal'in bu günlerde Harbiye Nezaret'inde kendisi ile iki zıt görüşün, "*biri beni lehlerinde kazanmağa çalışanlar, diğeri hiçbir suretle itimad edilmemek lazım olduğunu iddia edenler*" bulunduğunu söylediğini ve bu iki farklı görüşten ikincilerin galip geldiğini ve Mustafa Kemal'in İstanbul'dan uzaklaştırılmak istendiğini söyler. Atay, 19 Mayıs, s.18.

[392] Atay, Atatürk…, 122-125; Atay, a.g.e., s.22-30; Ayrıca bkz., **Hüsrev Gerede'nin Anıları**, Yay. Haz. Sami Önal, İstanbul 2002.

[393] Falih Rıfkı, "*Halka Doğru*", **Akşam,** 23 Teşrinievvel/Ekim 1919.

vurgulanırken bunu tam aksi yönde halktan uzak kalındığı yazar tarafından fark edilir. Falih Rıfkı'ya göre kendisine gidilmesi gereken halk sadece vergi ve savaş zamanları hatırlanır.[394] Görüldüğü gibi, Falih Rıfkı'ya göre, halk Anadolu'dur ve ona doğru gidilmeye çalışılırken aksine sürekli olarak ondan uzaklaşılmaktadır. Falih Rıfkı'nın gözlerin Anadolu'ya döndüğü bir dönemde halka dair bu değerlendirme ve ikazları anlamlıdır. İmparatorluğun tasfiyesiyle bir milletin tarih dışına itilip hükümsüzleştirilmek istenmesi karşısında Falih Rıfkı, yeniden hüküm kazanmak ve tarihe dönmek için hakları gasp edilen halkın tek kuvvet olduğunu görür. Bu bağlamda halka doğru hareketinin de gerçek içeriği yazara göre budur.

Mustafa Kemal, Samsun'a çıktıktan sonra ilk iş olarak iç güvenliğin ve asayişin sağlanması için faaliyete geçerken, diğer yandan da İstanbul'dan beri tasarladıkları ulusal kurtuluş savaşını başlatmak amacıyla ilk girişimlerde bulunmaya başladı. 21 Mayıs'ta Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir, 23 Mayıs'ta Ankara'daki 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşalarla temasta bulunan Mustafa Kemal, başlatacağı eylem için görüş birliğine vardı. 3. Kolordu Komutanı olan Albay Refet (Bele) zaten Mustafa Kemal'in yanında bulunuyordu. Böylece üç Kolordu ile ulusal mücadelenin çekirdeği de oluşturulmuş oldu. Mustafa Kemal, bölgedeki asayiş sorunu ile ilgili olarak hazırlayıp İstanbul'a bildirdiği 22 Mayıs tarihli raporunda, Rumların bölgeye yönelik siyasi emellerinden vazgeçerlerse asayişin kendiliğinden düzeleceğini, Türklerin yabancı manda ve kontrolüne tahammülü olmadığını, Yunanlıların İzmir'de herhangi bir hakkı olmadığını açıklamaktaydı.[395] Hazırlanan rapor, İstanbul'da pek memnuniyetle karşılanmadı ve hükümeti huzursuz etti. Mustafa Kemal'in Samsun'da faaliyete geçtiği günlerde İtilaf Devletleri ve sarayın gündemindeki en önemli konunun, "*Türkiye'de, bütün memlekete nüfuzunu hissettirecek bir teşkilatın kurulma"* [396] ihtimali olup olmadığı

[394] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam,** 23 Teşrinievvel/Ekim 1919.

[395] Tevfik Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da (1919–1920)**, Ankara 1959, s.30–35. Feti Tevetoğlu, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar,** Ankara 1987, s.30–51; Şerafettin Turan, **Mustafa Kemal Atatürk**, İstanbul 2004, s.173–189.

[396] Atay, 19 Mayıs, s.12. Falih Rıfkı, 19 Mayıs isimli çalışmasında Mustafa Kemal ile ilgili önemli bir değerlendirmede bulunur İttihatçı olarak tanınmasına rağmen pek çok kişi tutuklanırken onun tutuklanmaması ve hükümet tarafından Samsun'a gönderilmek için görevlendirilmesi ile ilgili olarak yine Mustafa Kemal'in kendisine anlattığı anılarından edindiği bilgiler doğrultusunda bir açıklama yapar. Mustafa Kemal'in mütarekeden sonraki kabinelerde Talat ve Enver Paşaların ve genelde İttihat ve Terakki yöneticilerinin muhalifi olarak görüldüğünü belirten Falih Rıfkı, bundan dolayı da Mustafa Kemal'in Hürriyet ve İtilafçılar tarafından kazanılması gereken bir kişi olarak görüldüğü üzerinde durur. a.g.e. s.16.

yönündeki tasaların işgal ettiğini belirten Falih Rıfkı, hem saray hem de İtilaf Devletleri'nin böylesi bir ihtimalin gündeme gelmesi durumunda hareketin liderliğinin ise, İttihatçılardan oluşacağı yönünde kati bir inanca sahip olduklarını dile getirir.

Mustafa Kemal, Samsun'daki asayiş sorununu genel hatlarıyla hükümete bildirdikten sonra, ordu ile temasa geçti. Samsun'un İngiliz işgali ihtimali karşısında sürekli tehdit altında bulunması nedeniyle Mustafa Kemal, 25 Mayıs 1919'da Havza'ya hareket etti. Kabinenin İzmir'in işgali karşısında tepkisiz kalması ve İtilaf Devletleri'nin müdahale etmesini beklemekten başka bir şey yapmaması üzerine Mustafa Kemal, Havza'dan 28–29 Mayıs 1919'da Anadolu'nun her yerine çektiği telgraflarla mitinglerin düzenlenmesi ve işgalin protesto edilmesini istedi. İzmir'in işgali karşısında Havza'da yapılan mitingde de işgal protesto edildiği gibi, artık bu gibi saldırılara silahlı bir mücadele ile karşı konulacağı noktasında birleşiliyordu. İşgal karşısında İstanbul'da da büyük protesto mitingleri düzenlendi. Ancak İtilaf Devletleri'nin baskısıyla mitinglere katılan pek çok kişi tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderildi.[397]

Havza'da bu gelişmeler yaşanırken Falih Rıfkı'da hem hükümet hem de İtilaf Devletleri'nin basın üzerindeki baskısından nasibini alan yazılar kaleme almaktadır. "*Muzdarip İzmir Halkı*" başlıklı yazısında yazar, işgal sonrasında İzmir halkının sıkıntılarını dile getirmeye çalışır. "*Öz vatan*" toprağı olan İzmir'in tüm dünyanın gözü önünde böylesi bir haksızlığa uğramasını eleştirir.[398] Falih Rıfkı'nın İzmir halkının içinde bulunduğu ruh hali ve işgali kabul edemeyerek giriştiği haklı mücadelesini vurguladığı yazısının büyük bir bölümü sansüre uğrar. Falih Rıfkı'nın İzmir'in işgali ile ilgili olarak kaleme aldığı köşe yazılarındaki temel yaklaşımı; işgalin büyük bir haksızlık olduğu, İzmir'in öz Türk toprağı olduğu ve işgal karşısında sessiz kalınmaması gerektiği şeklinde üç ana başlık altında özetlenebilir.

Mustafa Kemal'in Havza'daki faaliyetleri hükümetin ve İtilaf Devletleri'nin dikkatine çekmeye başlayınca hükümet görevini tamamlayan Mustafa Kemal'i geri çağırdı. Ancak Mustafa Kemal hükümetin teklifini reddetti ve 12 Haziran 1919'da Amasya'ya vardı. Burada 21/22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi'ni yayınladı. Bir "*ihtilal bildirisi*" niteliğini taşıyan genelge ile "*milli irade*" kavramı ilk kez

[397] Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 51; Selvi, a.g.e., s.622.
[398] Falih Rıfkı, "*Muzdarip İzmir Halkı*", **Akşam**, 30 Mayıs 1919.

gündeme getirildiği gibi, milli hâkimiyet ve milli istiklale dayanan milli bir hareketin başladığı açık bir şekilde ifade edilmekteydi. [399] Genelge, kısa sürede İstanbul'da duyuldu. Hem İtilaf Devletleri, hem de saray ve hükümet tarafından endişe ile karşılandı. Gelişmeler üzerine hükümet, Mustafa Kemal'i engellemek amacıyla görevinden alındığı, emirlerine, genelgelerine uyulmaması gerektiğini bildiren açıklamalarda bulundu. Ancak hükümetin tavrına rağmen, 26 Haziran'da Amasya'dan ayrılarak 3 Temmuz'da Erzurum'a varan Mustafa Kemal, burada 7–8 Temmuz'da askerlik görevinden istifa ettiğini hükümete bildirdi.

Falih Rıfkı, sansür nedeniyle olsa gerek, Anadolu'daki gelişmelere dair haberleri yazılarına taşıyamamasına rağmen[400] hatıralarında o günlerde İstanbul'un içinde bulunduğu havayı verir. İstanbul'un Anadolu'daki hareketi, birkaç çete faaliyeti, başında da artık askerlikten istifa etmiş ve bu çetelere emir vermek için hiçbir yetkisi olmayan birinin bulunduğu yönünde değerlendirdiğini ifade eden Falih Rıfkı, istifadan sonraki gelişmelerin İstanbul'daki bu yargının haksızlığını ortaya çıkardığına dikkat çeker. Sarayın, Hükümetin ve Hürriyet ve İtilaf yanlısı basının, Anadolu'daki herhangi bir direnişin yapılacak olan barış antlaşmasının şartlarını ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramayacağı yönündeki yaklaşımlarını, Akşam gazetesindeki arkadaşları ile eleştiren Falih Rıfkı, hükümet yanlısı basının Anadolu'daki direnişe dair "*haydut çeteleri*" yorumunu da haksız bulur.[401] Hatıralarından da anlaşılacağı gibi Falih Rıfkı ve Akşam gazetesi Anadolu'daki direnişi yakından takip etmekte ancak bu durumu yazılarına yansıtamamaktadırlar.

3.2. Erzurum ve Sivas Kongreleri

Mustafa Kemal, henüz Erzurum'a gelmeden önce Amasya'da kararlaştırılan Erzurum Kongresi için çalışmalara başlanmıştı. 10 Temmuz'da toplanması kararlaştırılan kongre bazı delegelerin çeşitli sebeplerle gecikmesi nedeniyle ancak 23 Temmuz'da toplanabilir. 7 Ağustos'ta çalışmalarına son veren kongre, her ne kadar Doğu Anadolu'nun kaderini görüşmek için toplanmış olsa da İmparatorluğun tamamını ilgilendiren meseleler hakkında kararlar alarak Milli Mücadele'nin esas programını hazırladı. Bu programın temel fikri, kayıtsız şartsız istiklal ve kayıtsız

[399] Tamimin tam metni için bkz., Mustafa Kemal Atatürk**, Nutuk: Vesikalar**, İstanbul 1962, C:3, s.915-916.
[400] Hamza Çakır, **Osmanlı'da Basın İktidar İlişkisi**, Ankara 2002, s.120–135.
[401] Atay, Çankaya, Cilt: I, s.99.

şartsız milli hâkimiyetti.[402] Falih Rıfkı'nın Erzurum Kongresi ile ilgili olarak dönem içinde yazdığı herhangi bir yazısı mevcut değildir. Genel olarak Akşam gazetesinde de böyle bir haber yer almaz. Yazar, bu durumun sebebini hatıralarında sansürün özellikle kendileri gibi "*milliyetçi ve vatansever*" gazete ve gazetecileri zorladığını ve onları güç durumda bıraktığını belirterek dile getirmeye çalışır. Herhangi bir şekilde eleştiri hakları olmadığını, en basit sebeplerle Divanı Harbe verilebilme ihtimallerinin bulunduğunu vurgulayan Falih Rıfkı, kendisinin de tutuklanma ihtimalinden çekinir. Falih Rıfkı'nın hatıralarındaki bu açıklamalar dönem içinde neden Erzurum Kongresi ve sonrasındaki olaylarla ilgili olarak yazamadıklarını açıkladığı gibi, Anadolu'nun son derece önemli gelişmelere gebe olduğu günlerin İstanbul'unu ve içinde bulundukları durumu da gözler önüne serer. Anadolu'daki bu önemli gelişmeler ile ilgili yazılar kaleme alamayan Falih Rıfkı, bu günlerde daha ziyade gündelik konularla ilgili, herhangi bir şekilde siyasi içerikli olmayan yazılar kaleme almaktadır.[403]

Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi sona erdikten sonra kongre kararlarında belirtildiği üzere Milli Kongre'yi toplamak için 29 Ağustos 1919'da Erzurum'dan ayrılarak 2 Eylül'de Sivas'a vardı. Sivas Kongresi, 4–11 Eylül 1919 tarihleri arasında yapıldı.[404] Kongre, Erzurum Kongresi kararlarını aynen kabul etmekle birlikte, Anadolu ve Rumeli'de kurulan tüm Müdafaa-i Hukuk gruplarını, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adı ile bir çatı altında topladı. Erzurum Kongresi'nde oluşturulan Heyeti Temsiliye ise, tüm yurdu temsil edecek şekilde yeniden yapılandırıldı. Sivas Kongresi'nde üzerinden en çok durulan ve tartışılan konulardan biri de Manda sorunu oldu.[405] Aslında manda ve himaye ile ilgili olarak işgalin ilk günlerinden itibaren pek çok alternatif üzerinde durulmaktaydı. Bunlar arasında İngiltere, Fransa ve Amerikan mandaları yönündeki istekler ilk sırayı alır. Manda ile ilgili bu farklı yaklaşımlar Falih Rıfkı'nın da dikkatini çeker. Özellikle Amerikan

---

[402] Erzurum Kongresi ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz., Cevat Dursunoğlu, **Milli Mücadele'de Erzurum,** Ankara 1946; Mahmut Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, Ankara 1968; Fahrettin Kırzıoğlu, **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, Ankara 1993.

[403] Falih Rıfkı, "*İstanbul'da Hayat*", **Akşam**, 27 Temmuz 1919, "*Mektepler*", **Akşam**, 4 Ağustos 1919.

[404] Sivas kongresi ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz., Uluğ İğdemir, **Sivas Kongresi Tutanakları**, Ankara 1969; Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, Ankara 1969. Bekir Sıtkı Baykal, **Heyeti Temsiliye Kararları**, Ankara 1974.

[405] Mine Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi**, Giresun 1972, s. 84–104, Oğuz Aytepe, "*Türk Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Manda Sorunu ve Harbord Misyonu***", Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan**, Ankara 1995, s. 63–68.

mandası taraftarlarının İstanbul'da gün geçtikçe sayılarının arttığını, Anadolu'daki direniş hareketine yakın olan pek çok kişinin de Amerikan himayesi yanlısı olduğunu gören Falih Rıfkı, manda fikrinden yana olanların "*eğer Türkiye topyekun Amerikan mandasına girecek olursa ileride yeniden kurtulmak imkanını bulabilir. Büyük tehlike, parçalanmakta, Anadolu ve Trakya'nın Fransız, İtalyan İngiliz ve Yunan nüfuz bölgelerine ayrılmasındadır.*"[406] yönünde bir yaklaşım sergilediklerini dile getirir. Genel olarak Akşam gazetesi ve başyazarlardan Necmettin (Sadak)'ın da Amerikan mandasına sıcak baktığı bir dönemde[407] Falih Rıfkı'nın konu ile ilgili herhangi bir yazısı mevcut değildir. Ancak hatıralarında Amerikan himayesinden yana olanların çözmesi gereken özellikle iki ciddi sorun olduğunu belirtir. Yazar, bunlardan ilkinin; Amerika'ya Türkiye mandasının nasıl kabul ettirileceği, ikinci ve en az birinci kadar önemli diğer sorunun da "*Ermeni tehciri nedeniyle Türkiye'ye yönelik yapılan suçlamaların Amerikalılara nasıl affettirebileceği*" [408] meselesi olduğunu söyler.

Anadolu'da Mustafa Kemal'in önderliğinde şekillenmeye başlayan ve kongrelerle hızlanan direniş hareketi, Falih Rıfkı'nın gündemindedir. Ancak sansür nedeniyle direniş hareketi ile ilgili görüşlerini açık şekilde dile getirdiği yazılarının sayısı son derece azdır. Sivas Kongresi'nden bir ay sonra kaleme aldığı "*Bu Sefer Millet İçin*" başlıklı köşe yazısında "*İstanbul'da bir halk Anadolu'da başka bir halk*"[409] olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı, İstanbul'daki halkın içinde de iki "*tabaka"* olduğuna işaret eder. Bunlardan ilki sefahat içinde yaşayan tek tasası "*biraz daha para kazanmak*" olan ve halkı sömürdüklerini düşündüğü zenginler ikinci grup ise, sömürülen halktır. Yazar, daha öncede belirttiğimiz gibi mütareke yılları İstanbul'unun en çok bu sefahat ve lüks düşkünü kesiminden rahatsızdır. İstanbul'un içinde bulunduğu durumu ağır bir üslupla eleştiren Falih Rıfkı, "*millet her zaman satıldı. Fakat bu kadar ucuz… Hiçbir zaman*" açıklaması ile böylesi bir ortamda nihayet Anadolu'nun sesinin duyulduğunu ve İstanbul'u sarstığını düşünür. O'na göre, Anadolu "*toprağını ve dinini*" kaybetmemek için mücadele etmektedir. Bu çok haklı mücadelenin desteklenmesi ise zorunludur. Anadolu karşısında

[406] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.100.
[407] Ayrıntılı bilgi için bkz., Uygur Kocabaşoğlu, "*1919-1938Dönemi Basınına Toplu Bir Bakış*", **Basın 80–84**, Ankara 1984, s. 58.
[408] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.100-101.
[409] Falih Rıfkı, "*Bu Sefer Millet İçin*", **Akşam**, 6 Teşrinievvel/Ekim 1919.

İstanbul'un içinde bulunduğu durumu göz önüne alan yazar, "*şu anda halka söylenecek bir şey yok. Havasa söylenecek üç kelime var: bu sefer millet için*" [410] diyerek yazısını bitirir. Artık yavaş yavaş Anadolu'daki direniş hareketi Falih Rıfkı'nın gündemindeki yerini almaktadır. Konu ile ilgili yazılarının temelini ise yönetici seçkinlerin yani saray ve hükümetin Anadolu halkının haklı mücadelesi karşısında halkı göz önünde bulundurarak onu düşünerek hareket etmesi gerektiği oluşturur. Yani işgaller karşısında tepkisiz kalınmayarak, bu haklı mücadelenin desteklenmesi gerekmektedir.

Mustafa Kemal, Sivas Kongresi'ni tamamladıktan sonra, 13/14 Eylül 1919 gecesi İstanbul'la tüm haberleşmeyi keserek, millet adına yetkili olan makamın ancak Heyeti Temsiliye olduğunu, komutanlara valilere ve padişaha bildirdi. Yaşanan gelişmeden kısa bir süre sonra, İstanbul'da bir kabine değişikliği gündeme geldi. Üçüncü sadaret dönemi içinde bulunan Damat Ferit Kabinesi, 30 Eylül 1919'da istifa etti. Yerine 2 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa yeni kabineyi kurdu.[411] Falih Rıfkı, yeni kabine ile birlikte basın üzerindeki sansürün biraz hafiflediğini, Mustafa Kemal ve Anadolu hareketine dair haberlerin yayınlanmaya başladığını hatta Mustafa Kemal'in ilk beyanatının[412] basında yer aldığını söyler. Bu ilk beyanatta Falih Rıfkı'nın dikkatini en çok çeken ifade ise, Anadolu hareketinin İttihatçı bir hareket olmadığı ve muhalif İstanbul ve azınlık basınında çıkan Hıristiyan düşmanlığı yaptığı yönündeki söylentilerin gerçeği yansıtmadığıdır.[413] Nitekim İstanbul hükümetine göre İttihatçılar I. Dünya Savaşı'na girişin ve yenilginin tek ve en büyük sorumlusu idi. İttihatçılar başta Ermeniler olmak üzere Rum ve Arap tehcirinden de sorumlu tutulmaktaydı. Sadrazam Damat Ferit de bu görüşlere katılmakta, İttihatçıları hem savaşa girmek hem de azınlıklara karşı takip ettiği politikalar nedeniyle suçlamaktaydı. İstanbul hükümetlerine göre, Anadolu'daki "Teşkilat-ı Milliye" adı altında eylemlere girişenler de İttihatçı ya da aynı kafada insanlardı. Tunaya'nın da belirttiği gibi bu hareket, İstanbul hükümeti için "*Anadolu'yu korkunç bir istilaya uğratmak ve de devletin başını gövdesinden*

[410] Atay, a.g.m., **Akşam**, 6 Teşrinievvel/Ekim 1919.
[411] Akşin, a.g.e, Cilt: I, s. 580–589.
[412]Mustafa Kemal'in bu açıklamaları için bkz**., Atatürk'ün T.T.B.M.M Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları**, Haz. Kazım Öztürk, Ankara 1981, Cilt: I, s.40–45.
[413] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.103.

ayırmak felaketinin" yapıcılarıydı.[414] İtilaf Devletleri de aynı kanıdaydılar. Anadolu'daki hareket hem İttihatçı olmakla hem de Hıristiyan düşmanlığı yapmakla suçlanıyordu. Mustafa Kemal'in bu ilk açıklamaları tam da bu noktada Falih Rıfkı'nın dikkatini çeker. Sarayın ve hükümetin olduğu gibi İtilaf Devletleri'nin de Anadolu'daki harekete karşı suçlamalarının Mustafa Kemal tarafından reddi Falih Rıfkı'yı etkiler. Nitekim arkadaşına yazmış olduğu mektupta Anadolu'daki hareketle ilgili olarak Mustafa Kemal'le benzer görüşlere sahiptir: "*Kuvay-ı Milliye çıktıktan sonra vaziyet garipleşti. Bugün hala müphemdir. Ecnebilerden bir takımı buna İttihatçılık unvanı takıp tenkil etmek istiyorlar. Fakat buna imkan yok. Çünkü hem bütün Anadolu ayakta hem Kuvay-ı Milliye rüesasının İttihatçılarla münasebeti yok*"[415] Anadolu hareketinin İttihatçılıkla suçlanarak henüz başında karalanmak istenmesi, Anadolu halkının haklı mücadelesinin göz ardı edilmesi Falih Rıfkı'yı Anadolu hareketiyle İttihatçılığı ayırmak durumunda bırakır. Dönemin İttihatçılara yönelik olumsuz atmosferden Anadolu hareketinin etkilenmemesi için, ikisinin bir birinden ayrılmasının gerekliliği hem Mustafa Kemal hem de Falih Rıfkı için zorunludur. Falih Rıfkı, bu tarihten sonra Anadolu'daki hareketin liderlerinin özellikle kendisinin de eleştirdiği İttihatçıların Merkezi Umumi zihniyetine sahip kişilerden oluşmadığını vurgulayacaktır. Bu yaklaşım, Falih Rıfkı'nın Anadolu hareketine dair bu tarihlerdeki temel söylemi olur. Nitekim daha önce de belirttiğimiz gibi yıllar sonra kaleme aldığı hatıralarında İttihatçıların Anadolu hareketi içinde yer aldığını söyleyen Falih Rıfkı, ancak hiçbir zaman Merkezi Umumi zihniyetinin harekete hâkim olmadığının altını bir kez daha çizecektir.[416]

Yeni kabine ile birlikte hafifleyen sansürün etkisiyle Falih Rıfkı, Anadolu hareketine dair değerlendirmelerini daha rahat bir şekilde dile getirmeye başlar. Nitekim 15 Ekim tarihli "*Anadolu'nun Sesi*" başlıklı yazısında Anadolu hareketinin herhangi bir şekilde Hıristiyan düşmanlığı yapmadığını, tek isteğinin toprağını savunmak olduğu üzerinde duran Falih Rıfkı, bu yeni hareketin Merkez-i Umumi politikalarında çok farklı bir zihniyete sahip olduğuna dikkat çeker. Yazara göre, bu zihniyet farkının en önemli göstergesi halkın bizzat bu hareket içinde yer

[414] Tunaya, a.g.e., Cilt: II, s. 29-30.
[415] Yalçın, a.g.e., s. 337.
[416] Atay, a.g.e., Cilt:I, s. 236.

almasıdır.[417] Falih Rıfkı, yazısının devamında yeni kabineye de Anadolu'dan yükselen "*vatanı korumaktan*" başka isteği olmayan sese kulak vermesi gerektiğini işaret eder. Falih Rıfkı, hatıralarında da yeni kabine ile ilgili yorumlarda bulunur. Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin "*arabulucu*" bir hükümet olduğunu belirten Falih Rıfkı, kabinenin amacının Mustafa Kemal ve yakın çevresini hareketten vazgeçilme noktasında ikna etmek olduğunu, bu amaç içinde Anadolu'ya Salih, Hurşit ve Fevzi (Çakmak) Paşaları[418] gönderdiğine değinir. Yazarın dönem içindeki gazete yazılarından farklı olarak hatıralarında yeni hükümete dair daha sert ve eleştirel yorumlarda bulunduğu gözden kaçmamaktadır.

Yeni kabine kısa süre sonra Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı Anadolu'da Heyeti Temsiliye ile görüşmek için görevlendirdi. Heyeti Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal ile Salih Paşa, 20–22 Ekim 1919 tarihleri arasında Amasya'da görüştüler. İstanbul hükümeti Amasya'da yapılan görüşmelerle aslında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin varlığını tanımış oluyordu.[419] Toplantılarda genel olarak Sivas Kongresi'nde belirlenen esaslar üzerinde duruldu. Dördü açık, biri gizli toplam beş

---

[417] Falih Rıfkı, "*Anadolu'nun Sesi*", **Akşam,** 15 Teşrinievvel/Ekim 1919.

[418] Atay, a.g.e.**,** Cilt: I, s.105–106. Atay, hatıralarında Fevzi Çakmak ile ilgili bazı değerlendirmelerde bulunur. Paşa'nın muhafazakâr bir yapısı olduğunu, o günlerde padişah ve halifeye bağlı bulunduğunu belirten Atay, Mustafa Kemal ve çevresini İstanbul'a daha doğrusu Padişah ve Halifeye bağlığa çağırmak için Heyeti Nasihalara katılan Fevzi (Çakmak)Paşa'nın bunu bir yabancı devlet baskısı veya isteği ile yapmadığına emin olduğunu, Fevzi Paşa'nın Padişah ve Halifeye içten bir bağlılıkla böylesi bir harekete katıldığına değinir: "*Ona göre devlet ve vatan Padişah ve Halifesi ile bir bütündür. O bu bütünün parçalanmasında bir ölüm kaderi görür.*" diyen Atay, Fevzi (Çakmak) Paşa'nın İstanbul'un işgaline kadar orada kaldığını ancak İngilizlerin kendisini de vatanseverlerle birlikte tutuklanacağını açıklaması üzerine Anadolu'ya sığınmaktan başka çaresi olmadığını ve oraya sığındığını söyler. Paşa'nın Ankara'ya geldikten sonra tıpkı Padişah ve Halifeye bağlı olduğu gibi, Mustafa Kemal'e bağlandığını söyleyen Atay, Paşa'nın bu defa da samimi olduğunu ve düşündüğü tek şeyin "*düşman boyunduruğu*" altında olan Halife ve Padişahı kurtarmak olduğunu belirtir. Atay, Fevzi (Çakmak)'ın bu tarihten itibaren Mustafa Kemal'in yakınında olduğunu da söyler ve Paşa ile ilgili değerlendirmelerine şöyle devam eder: "*Fevzi Çakmak, devletin ve vazifenin adamıydı. Muhafazakârdır. İnkılâplardan hiç birinin taraflısı olmadığını bilirdik. Genelkurmay Başkanlığı'ndan ayrılıncaya kadar eski yazıyı kullanmıştır. Atatürk belli başlı inkılâp kararlarını verdikten sonra bir defa pek sevdiği Diyanet İşleri Reisi Hoca Rifat Efendiyi çağırıp onu tatlı dille kanaatlendirir sonra, '-şimdi Mareşal'e gidelim derdi.' Biri camilerin ve hocaların, biri ordunun başında idi. Yüzümüze karşı bir şey demez, fakat biz ileri hareket takımına kem gözle baktığını hissederdik."* Atay, Fevzi (Çakmak) ile ilgili eleştirel bazı değerlendirmelerde de bulunur: "*Medenice manası ile yaşamaktan, umrandan ve dünya zevklerinden bir şey anlamazdı. Bir lokma bir hırka ruhlu idi. Demir ve çelik endüstrisini Karabük'e sürdüren, zekâsı yontulmuş mühendis ve ihtisas adamlarının maddi manevi ihtiyaçları nasıl bir çevre arayacağını düşünmeden Kırıkkale'deki bozkır gurbetlerinde fabrikalar kurduran odur. Rejim Fevzi Çakmak'ı gerektiğinden çok fazla ordunun başında tuttu. Aydın general ve subaylar, eski anlayışlara bağlılık yüzünden, ordunun pek geri kaldığından daima şikâyetçi idiler"* Atay, a.g.e., Cilt: I, s.106-109.

[419] Bıyıklıoğlu, Atatürk…, s. 56-57, Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, Cilt: II, Ankara 1982, s.167-170. Ayrıntılı bilgi için bkz., Bekir Sıtkı Yalçın, İsmet Gönülal, **Atatürk İnkılabı: Kanunlar, Kararlar, Tamimler, Bildiriler, Belgeler ve Tutanaklar**, Ankara 1984, s. 46-54.

protokol imzalandı. Salih Paşa, protokoldeki meclisin İstanbul'un güvenliğinden emin olunmadığı için Anadolu'nun güvenli bir bölgesinde yapılması yönündeki maddenin, hükümet tarafından kabul edileceği teminatını vererek İstanbul'a döndü. Ancak Paşa, bu istekleri kabineye kabul ettiremediği gibi, görevinde de ayrılmadı. Bu gelişmelerden bir müddet sonra İstanbul'da seçimler yapılarak yeni milletvekilleri tespit edildi. İstanbul'daki gelişmeleri yakından takip eden Mustafa Kemal ise, kısa süre sonra Sivas'tan ayrılarak, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya ulaştı. Şehir bu tarihten sonra ulusal hareketin merkezi oldu.[420]

Yenilenen seçimlerden sonra 12 Ocak 1920'de çalışmalarına başlayan Osmanlı Mebusan Meclisi'nin en önemli faaliyeti ise, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde kabul edilen kararlara uygun olarak belirlenen Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi oldu. 28 Ocak 1920'de kabul edilen Misak-ı Milli ilkeleri, temelde milli ve bölünmez bir ülkenin sınırlarını çizmekteydi.[421] Meclisin çalışmalarını yakından takip eden Falih Rıfkı, vatanın geleceği için alınacak kararların son derece önemli olduğunu düşünür ve Misak-ı Milli kararlarının bu bağlamda önemli bir adım anlamına geldiği üzerinde durur. Ancak alınan kararın da bazı kesimleri rahatsız edebileceğini sezen Falih Rıfkı, Misak-ı Milli kararlarının İtilaf Devletleri'ni rahatsız edeceğinin de farkındadır.[422] Nitekim meclisinin aldığı kararlar kısa süre içinde İtilaf Devletleri'ni fazlasıyla rahatsız etmeye başladı. İlk iş olarak, Anadolu'daki harekete yakın olan bazı nazırlıklarda değişiklik yaptıran İtilaf Devletleri, basına verdikleri demeçlerle de Misak-ı Milli kararlarının alınmasında etkili olan insanların ve meclis başkanının da tutuklanacağı yönünde ifadeler kullanarak baskıyı artırdı. Gelişmeler sonunda İtilaf Devletleri'nin baskısına dayanamayan, Ali Rıza Paşa kabinesi istifa etti ve yeni kabine 8 Mart 1920'de Salih Paşa tarafından kuruldu.[423] Ancak İtilaf Devletleri'nin baskısı artarak devam etti. 15 Mart'ta 150 kadar kişi tutuklanarak

[420] Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümü'ne Kadar Atatürk'le Beraber**, Ankara 1968, C:II, s.439–446.
[421] Tarık Zafer Tunya, "*50 Yılında Misakı Milli Beyannamesi*", **Milliyet**, 28 Ocak 1970; Gottard Jaschke, "*Misakı Milli ve Mustafa Kemal*", **Cumhuriyet,** 2 Şubat 1970; Ahmet Mumcu, "*Misak-ı Milli ve Anayasamız*", **Atatürk Araştırma Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3 (Temmuz 1985), s.813–830.
[422] Falih Rıfkı, "*Yeni Meclis*", **Akşam**, 4 Şubat 1920.
[423] Akşin, Cilt: II, s.381–383.

hapsedildi. Bu gelişmelerin hemen ardından da 16 Mart 1920'de İstanbul, İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edildi.[424]

3.3. İstanbul'un İşgali ve Sonrasındaki Gelişmeler

Falih Rıfkı, şive hataları nedeniyle bir Ermeni tercümana yazdırıldığını anladığı İtilaf Devletleri'nin işgal bildirisini Akşam gazetesinde yayınlamak zorunda kaldı. Falih Rıfkı'nın işgal karşısında yapabildiği tek şey, işgal bildirisinde Ermeni şivesinden kaynaklanan bazı kelime hatalarının düzeltilmesine engel olmak, bu vesileyle herkesin işgalin iç yüzünün ve kimlerle iş birliği yapıldığının ortaya çıkacağını umut etmek olur. Bu durumu, kendisi ve gazetesi için bir başarı olarak değerlendiren Falih Rıfkı, işgal karşısında yakın çevresi gibi büyük bir telaşa kapılır. Hatırlarında işgal günlerini, "*tam bir baskı ve kargaşa ortamı*" olarak niteleyen Falih Rıfkı, işgal sonrasındaki sansürün ise kendilerini daha zor duruma soktuğunu neyi nasıl yazacaklarını, işgali nasıl protesto edeceklerini bilemediklerini "*ağlamaya bile izin alamıyorduk*" [425] şeklinde dile getirir. Yazar, İstanbul'un işgalinden sonra İtilaf Devletleri'nin yoğun baskısı nedeniyle işgalle ilgili eleştirel herhangi bir yazı kaleme alamadı.

Ankara'da bulunan Mustafa Kemal ise, işgal haberini alır almaz hemen telgraflarla olayın protesto edilmesi gerektiğini ilgili makamlara bildirdi. 19 Mart 1920'de Ankara'dan yapılan açıklama ile dağıtılan meclisin yerine, kapatılan mecliste bulunan milletvekillerinin de katılımıyla Anadolu'da yeni bir meclisin açılacağı, hem İtilaf Devletleri yetkilileri hem de padişah ve sadrazama bildirildi. Ankara'dan yapılan bu açıklamaların İstanbul basınında yer alması, kısa süre içinde İtilaf Devletleri'ni rahatsız etmeye başladığı gibi, hükümet üzerindeki baskılarını daha da artırmalarına sebep oldu. Nitekim İtilaf Devletleri'nin baskılarına dayanamayan Salih Paşa kabinesi, 4 Nisan 1920'de istifa etti. Yeni kabine hemen bir gün sonra 5 Nisan 1920'de Damat Ferit Paşa tarafından kuruldu.[426] Yeni hükümet İtilaf Devletleri'nden aldığı destekle basın üzerindeki baskısını arttırarak, Anadolu hareketini destekleyenleri sıkı bir denetim altına aldığı gibi, biran önce Anadolu'daki Mili hareketi engellemek için faaliyete de geçti. Hükümet ve İtlaf Devletleri'nin sıkı

[424] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler**, 1876–1938, İstanbul 2002, s. 47–48; Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918–1938**, Ankara 1973, s.106–108.
[425] Atay, a.g.e., Cilt: I, s. 115-118.
[426] Akşin, Cilt: II, s.475–487.

denetim ve baskısından Anadolu hareketini desteleyen pek çok kişi gibi, Falih Rıfkı ve Akşam gazetesi de nasibini alır. İşgalinden sonra İtilaf Devletleri'nin baskısıyla kısa süre içinde kurulan Harp Divanı ve ardından gelen tutuklamalar, Falih Rıfkı'yı da rahatsız etmekteydi. Dönem içinde sansür nedeniyle Harp Divanı ve tutuklamalarla ile ilgili herhangi bir yazısı bulunmayan Falih Rıfkı, hatıralarında konu ile ilgili olarak; "*Harp Divanı'nın başında pek açık Arnavut şivesiyle bir sakallı Paşa. Savcı bir Rum. Azadan biri Ermeni. Eski Yozgat Mutasarrıfı Kemal, Boğazlıyan Kaymakamı iken tehcir facialarına sebep olduğu için yargılanmakta. Tanıkları toplayan, hazırlayan, getirip götüren de patrikhane"* değerlendirmeleriyle durumun ne kadar trajik bir hal aldığını gözler önüne serer.[427] Bu değerlendirmelerinden de anlaşılacağı gibi, azınlıkların İtilaf Devletleri'nden cesaret alarak taşkınlıklarını artırmaları, işgal sonrası İstanbul'unun içinde bulunduğu durum yazarı büyük bir üzüntüye sevk eder. Bir tarafta İmparatorluğun kaybedilişinin trajik sarsıntısının yaralarını sarmadan, yıllarca Osmanlı tebaası olan azınlıkların bu cüretkâr tavrı pek çok Türk gibi Falih Rıfkı'nın da hazmedemeyeceği bir durumdu.

İstanbul'da tutuklamalar devam ederken, Ankara'da da büyük bir hareketlik yaşanmaktaydı. 22 Nisan'da yapılan çağrı ile kapatılan meclisten gelen milletvekillerinin de katılımıyla, 23 Nisan'da Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip Büyük Millet Meclis'i açıldı. Son derece güç şartlar altında gerçekleşen seçimler nedeniyle Ankara'ya İstanbul'daki milletvekilleri de dahil ancak 120 kişi gelebildi. Ankara'daki bu ilk meclis tüm yetkileri yani yasama yürütme ve yargıyı üzerinde topladı. Meclis bu haliyle bir ihtilal ve kurucu meclis özelliği taşımaktaydı.[428] Meclis, 3–4 Mayıs 1920 tarihli oturumda da Büyük Millet Meclisi'nin ilk hükümetini oluşturuyordu.[429] Ankara'da yaşanan gelişmelerden rahatsız olan İtilaf Devletleri, Damat Ferit kabinesinin de katkısıyla Anadolu hareketini engellemek için kısa süre

[427] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.84.
[428] Tarık Zafer Tunaya, "*TBMM Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri*", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt:23, Sayı 3–4-, 1957, 237–250; İhsan Güneş, **Birinci TBMMM'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)**, Eskişehir 1985, s.62; **Türk Parlamento Tarihi**, Dönem: I, Cilt: I, Ankara 1994, s.147-154; Yavuz Arslan, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu, (23 Nisan 1920–30 Ekim 1923)**, Ankara 2001, s. 28–30.
[429] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi,** Dönem: I, Cilt: I, Ankara 1959, s.198–202.

içinde faaliyete geçti. 4 Mayıs 1920'de alınan bir kararla Mustafa Kemal ve yakın arkadaşları idama mahkûm edildi.[430]

Anadolu'daki hareketin ilk yıllarında daha mesafeli bir tavır sergileyen ancak ilerleyen yıllarda Milli Mücadele'yi açık bir şekilde destekleyen Falih Rıfkı, kısa süre içinde Harp Divanı'nın dikkatini çeker. Harbiye Nezareti'nde çalışan bir arkadaşının isminin İngilizlerin tutuklular listesinde bulunduğunu ve tutuklanacağını söylemesi üzerine Falih Rıfkı, Anadolu'ya geçmeye karar verir, ancak planını gerçekleştiremeden İngilizler tarafından tutuklanır ve Sultanahmet'teki tevkifhaneye götürülür.[431] Hangi nedenle tutuklandığını anlayamayan Falih Rıfkı, kendisiyle aynı gün tutuklanan ve kısa süre sonra bırakılan Yakup Kadri'nin durumuna bakarak fazla tutuklu kalmayacağını düşünür. Ancak durum hiç de Falih Rıfkı'nın düşündüğü gibi olmaz. "*Şarkın huzur ve sükûnunu ihlal etmek*" gerekçesiyle tutuklanan Falih Rıfkı, tutuklanması ile ilgili bu gerekçeyi ancak sorgulama sırasında öğrenir. "*Anadolu'da halkın canına ve malına kast eden çetelerin olduğunu ve kendisinin Kuvay-ı Milliyecilik etmekle bu çeteleri halkın canına ve malına gasp etmeğe teşvik ettiğini, işlenen cinayetlerden de haberi olduğu"* iddialarıyla suçlanan Falih Rıfkı, "*Anadolu'da vatan müdafaasına uğraşanlardan başka hiç kimsenin taraflısı olmadığı ve kanunsuzlukları, cinayet ve zulümleri teşvik edecek bir insan olmadığını*"[432] açıklayarak kendisini savunur. Mahkeme, aynı zamanda Falih Rıfkı'nın Cemal Paşa'nın yanında yedek subay olarak bulunduğu yılları da sorguladı. Falih Rıfkı, Suriye'den büyük bir servetle döndüğü iddia edilerek suçlanmaktaydı. Yazar, böyle bir suçlamayla karşı karşıya kalmasının nedeninin, Ali Kemal'in kendisi aleyhinde özellikle Suriye'den büyük bir servetle döndüğü yönünde yaptığı haberlerin mahkeme üzerinde etkili olduğunu ileri sürer.[433]

Ankara'da önemli gelişmelerin yaşandığı günlerde Falih Rıfkı, tutuklu bulunduğundan Ankara'daki gelişmelerin İstanbul'da nasıl bir tepki ile karşılandığını doğal olarak takip edemez. Ancak Falih Rıfkı, ilerleyen yılarda Mustafa Kemal'in sürekli olarak yakınında bulunduğundan bizzat Mustafa Kemal'den bugünlerde

[430] Ayrıntılı bilgi için bkz., Rahmi Apak, **Türk İstiklal Harbi: İç Ayaklanmalar (1919-1921)**, Cilt:VI, Ankara 1964.
[431] Atay, a.g.e., Cilt: I, s. 122–123.
[432] Atay, a.g.e.,Cilt: I, s. 124-125.
[433] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.125-130.

Ankara'nın içinde bulunduğu durumu ve sarayın hükümetin gelişmeler karşısındaki tavrının ne olduğunu ayrıntılarıyla öğrenme imkânı bulur.[434]

İstanbul'da İttihatçı bir geçmişe sahip olan bir gazeteci olarak Falih Rıfkı'nın neden Anadolu'daki Milli Mücadele'yi desteklediği sorusunun cevabını aradığımızda O'nun geçmişi ve dünya görüşünün durum üzerinde belirleyici olduğunu görürüz. Anadolu hareketinin başladığı günlerde iktidarda olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, sıkı bir İttihatçı olan Falih Rıfkı için muhalefeti temsil etmekteydi. Nitekim gazete yazılarına yansıtamasa da arkadaşına gönderdiği mektupta, Hürriyet ve İtilafın kendisi için ne anlama geldiğini "*Hürriyet ve İtilafın hıyanetini açı açı, açık açık hergün izah ediyorum. Evval bu hainlerin tutulur yerini bırakmamak lazımdır*"[435] diyerek ortaya koyar. Hainlerle aynı safta yer alamayacağı açık bir şekilde ortada olan Falih Rıfkı için, İstanbul ve Anadolu'nun içinde bulunduğu ortam karşısında vatanın kurutuluşu için çalışanlara inanmaktan başka çıkar yol yoktur. Nitekim en çok etkilendiği fikir adamlarından vatan şairi Namık Kemal, bu dönemin Falih Rıfkı'sının vatan kavramının gelişmesi üzerinde önemli bir isimdi. Görüşleri bu yıllarda İmparatorluğun içinde bulunduğu durum nedeniyle vatan kavramı etrafında şekillenen Falih Rıfkı, için elde kalan son vatan toprağının bağımsızlığı her şeyin üstündedir. Falih Rıfkı, Mustafa Kemal önderliğinde Anadolu'da başlayan hareketin vatanın korunması için son çare olduğunu, kendisi için son derece önemli olan "*teceddüt ve terakki fikirlerinin*"[436] de ancak Anadolu'daki yeni yapılanmada, gençler tarafından yaşatılabileceğine düşünmekteydi.

3.4. I İnönü Muharebesi Öncesinde Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi

Falih Rıfkı'nın tutuklu bulunduğu günlerde Anadolu'daki Milli hareketin hem İtilaf Devletleri hem de İstanbul hükümetiyle mücadelesi devam etmekteydi. Anadolu'da önemli gelişmeler yaşanırken savaş sonrası yeni dünya düzeni için İtilaf Devletleri'nin başlattıkları süreç ise, Paris Barış Konferansı'ndan sonra, 18–26 Nisan 1920 tarihleri arasında San Remo Konferansı'nda da gündeme geldi. Türklerle yapılacak barış esasları üzerinde tartışmaların devam ettiği konferansta bu çerçevede alınan kararlar son derece ağırdı. İtilaf Devletleri, kararlaştırdıkları metni 11

[434] Atay, a.g.e.,Cilt: I, s.142-143.
[435] Yalçın, a.g.e., s. 337.
[436] Falih Rıfkı, "*Yeni Devir*", **Akşam**, 21 Kânunusani/Ocak 1923.

Mayıs'ta Türk heyetine verdi ve hemen arkasından da antlaşmanın kabulünü sağlamak için Yunan ordusunu harekete geçirdi.[437] 23 Haziran 1920'de taarruza geçen Yunan birlikleri, 30 Haziran'da Balıkesir'i, 8 Temmuz'da Bursa'yı, 26 Ağustos'ta da Uşak'ı işgal etti.

San Remo Konferansı'nda esasları belirlenen Sevr Antlaşması'na göre, tüm Arabistan ve Mezopotamya İngiltere'ye; Urfa, Mardin, Gaziantep ve tüm Suriye Fransa'ya veriliyor, Yunanistan Anadolu üzerinde hak iddia ettiği tüm topraklara sahip oluyordu. Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan ayrıca, bir Kürt devleti kurulmasını sağlayacak şekilde Kürdistan Muhtariyet Yönetimi oluşturuluyordu. Bu maddeler antlaşmanın sadece sınırlarla ilgili birkaç hükmü idi. Bunların dışında siyasi, askeri, mali ve azınlıkların durumunu belirleyen ve son derece ağır yükümlülükler getiren maddeler mevcuttu.[438] Sevr Antlaşması çok ağır şartlara sahip olmasına rağmen, 10 Ağustos 1920'de padişah tarafından imzalandı. Büyük Millet Meclisi ise, 19 Ağustos 1920 tarihli toplantısında Sevr Antlaşması'nı imzalayanların ve antlaşmayı onaylayan Şuray-ı Saltanat'ta bulunanların vatan haini olduklarını ve antlaşmanın kendilerince bir geçerliliğinin olmayacağını açıkladı. [439]

Sultanahmet cezaevinde tutuklu bulunan Falih Rıfkı, ancak kendisini ziyarete gelen arkadaşları vasıtasıyla Anadolu'daki gelişmelerden haberdar olur. Yaşananlar farklı grupların bulunduğu koğuşlara farklı şekillerde yansımaktadır. Falih Rıfkı ise, bu değişik haber karmaşası içinde gergin günler yaşamaktadır.[440] Bu gerginlik özellikle Sevr Antlaşması'na dair olumsuz haberlerle hat safhaya ulaştı.

Sevr Antlaşması'nı kabul ettirmek amacıyla İtlaf devletleri destekli Yunan taarruzu, 22 Haziran'da başladı ve kısa süre içinde yayılarak devam etti. Taarruz karşısında Gediz'deki Kuvay-ı Milliye birliklerinin tutunamaması üzerine, taarruzun bu birlikler tarafından durdurulamayacağı ve biran önce düzenli ordunun kurulması gerektiği yönündeki görüşler kuvvet kazandı.[441] Yunan birliklerinin Anadolu

---

[437] Ayrıntılı bilgi için bkz, Paul C. Helmreich, **Sevr Entrikaları**, Çev. Şerife Erol, İstanbul 1996, s.54.
[438] Sevr Antlaşması'nın tam metni için bkz., Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, Ankara 1963, C:I, 524-691; Seha L. Meray, Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri**, Ankara 1977, s.45-185.
[439] Lewis' antlaşma ile ilgili olarak şu değerlendirmede bulunur, "*Sevres antlaşması pek insafsızdı ve Türkiye'yi en zengin illerini ilhak eden devletlerin ve ulusların insafına dayanarak yaşayabilecek, çaresiz, kötürüm ve gölge bir devlet halinde bırakılacaktı. Yenilmiş Almanya'ya empoze edilenden çok daha ağırdı ve Türkiye'de bir ulusal yas günüyle karşılandı*", Lewis, a.g.e., s. 247.
[440] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.144.
[441] Kocatürk, a.g.e., Cilt:s.160-172.

topraklarındaki ileri hareketini hapishanede kendisini ziyarete gelene arkadaşlarından takip eden Falih Rıfkı, pek çok Anadolu hareketi destekçisi gibi endişeli ve öfkelidir.[442] Yazarın gelişmeler karşısındaki ruh halini ve görüşlerini tutukluluğu nedeniyle kaleme aldığı herhangi bir yazısı olmadığından ancak hatıralarından öğreniyoruz.

Yunan taarruzu karşısında etkili mücadele edemeyeceği düşünülen Kuvay-ı Milliye birlikleri, kısa süre içinde mevcut tümenlere ilave edilerek yavaş yavaş tasfiye edilmeye başlandı. 8 Kasım 1920'de Batı Cephesi, Güney ve Batı Cephesi Komutanlığı adı altında yeniden teşkilatlandırıldı. Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü), Güney Cephesi Komutanı ise Refet (Bele)olarak atandı.[443]

Anadolu'da düzenli ordunun kurulmaya başlandığı bu günlerde Falih Rıfkı'nın tutukluluğuna son vermek amacıyla Akşam gazetesindeki ortaklarından Necmettin (Sadak), eski okul arkadaşı ve zaman zamanda polemik yaşadığı Refik Halit (Karay)'ı araya koyar.[444] İdam istemi ile yargılanan Falih Rıfkı, yaklaşık üç buçuk ay süren hapis hayatından sonra Refik Halit'in arabuluculuğuna gerek kalmadan Anadolu hareketinin İstanbul'da yarattığı havanın etkisi hem de arkadaşlarının topladıkları 500 liralık rüşvetle serbest bırakıldı.

Alemdar gazetesi başyazarı Refi Cevat ile tutuklu bulunduğu günlerde yaşadıkları sıkıntılarla ilgili olarak girdiği polemik ile yeniden Akşam gazetesinde yazmaya başlayan Falih Rıfkı, Refi Cevat'ın tutuklamaları olumlu karşılaması ve tutuklu basın mensuplarına kötü muamele yapılmadığı yönündeki açıklamalarını sert şekilde eleştirerek durumun tam aksi bir seyir takip ettiğini ve çok zor günler geçirdiklerine dikkat çeker.[445]

Anadolu'daki milli hareket tutuklanmadan önce olduğu gibi, serbest kaldıktan sonra da Falih Rıfkı'nın gündemindedir. 22 Kasım 1920 tarihli yazısında her devrin kahramanları kadar kurbanları da olduğu üzerinde duran Falih Rıfkı, Anadolu'daki pek çok isimsiz kahraman olduğuna orda çok çetin şartlar altında vatanın kurtuluşu için büyük bir mücadelenin verildiğine dikkat çekmek ister.[446] Falih Rıfkı'nın

---

[442] Atay, a.g.e., s. 144-145.
[443] **Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi**, Cilt: II, Kısım:2, Ankara 1965, s.400–406; İzzet Öztoprak, *Düzenli Ordunun Kuruluşu*", **İkinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler**, Ankara 1985, s.261–284.
[444] Karay, a.g.e., s.239–240.
[445] Falih Rıfkı, "*Zaruri Birkaç Söz*", **Akşam,** 9 Teşrinisani /Kasım1920.
[446] Falih Rıfkı, "*Kahramanlar ve Kurbanlar*", **Akşam,** 22 Teşrinisani /Kasım1920.

tutukluluktan sonraki Anadolu hareketi ile ilgili yazıları daha kesin ve açık ifadelerle mücadeleye desteklemektedir. Bu durum üzerinde Anadolu hareketinin gün geçtikçe güçlenmesi, Ankara'da yeni bir meclis ve hükümetin oluşturularak yeni bir yapının temellerinin atılmış olması etkilidir. Nitekim Kasım ayı içinde kaleme aldığı "*Yolun Son Merhalesi"* başlıklı yazısında Falih Rıfkı, bir mutsuzluktan "*gönül bedbahtlığından*" kurtulmak üzere olduklarını, ancak çok çetin bir mücadelenin de başında bulunduklarını "*henüz çetin yokuşları tırmanacağız ve donmuş karanlıklardan geçeceğiz"*[447] diyerek dile getirir. Falih Rıfkı, bu zorlu mücadeleden başarı ile çıkabilmek için ise "*akl-ı selim ve cesaretin"* şart olduğuna dikkat çeker. Gündeminin ana konusunu Anadolu'daki hareket oluştursa da zaman zaman Falih Rıfkı, ilk gençlik yıllarından beri temel problematiği olan Batılı toplumlarla, Türk toplumunu çeşitli yönlerden karşılaştırmaya devam eder. "*Halk ve Hurafeleri"* başlıklı yazısında Batılı toplumlarındaki gelişmeler ve teknik alandaki ilerlemeler üzerinde duran Falih Rıfkı, İstanbul'daki halkın hiç de az olmayan bir bölümünün ise, hurafeler tarafından kuşatıldığına dikkat çeker. İki toplum arasında bir kıyaslamada bulunan ve Batılı insanın hurafelerden aklın yolu, pozitif bilimlerin yardımı ve etkili bir eğitim ile kurtulduğunu dile getiren Falih Rıfkı, İstanbul'da ise "*pek çok hastanın doktora değil üfürükçüye gittiğini pek çok kişinin ise muska ile yürüdüğünü"*[448] söyler. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı'ya göre iki medeniyet arasındaki temel fark akıl ve bilimdir. Türk toplumunun bu iki unsuru rehber olarak almasından yanadır. Böylece toplumun batıl inançlarından kurtulacağını düşünür. Yeni Osmanlıların, bilim, akıl, aydınlanma gibi temel kavramları bir kez daha Falih Rıfkı'nın gündemindedir. İmparatorluğun çöküşünü, işgaller, yaşadıkları bütün bu olumsuzlukların arkasında aydınlanmamış, Batı medeniyetini ıskalamış, Rönesans ve Reformu gerçekleştirememiş, Ortaçağın karanlığından kendini kurtaramamış bir toplumu görür. Falih Rıfkı'nın Tanin yıllarından itibaren tüm gayreti, bu toplumu bilimin öncülüğünde aydınlatmaktır.

Falih Rıfkı'nın bu günlerle ilgili olarak hatıralarında ayrıntılı bir şekilde yer verdiği ve tutukluluktan sonraki yazılarında da zaman zaman dile getirdiği bir konu da Anadolu hareketi karşısında İstanbul'daki bazı kişilerin ve kesimlerin tavrıdır. Bunlar arasında ilk sırayı İstanbul basınında bazı simalar alır. Özellikle Ali Kemal,

[447] Falih Rıfkı, "*Yolun Son Merhalesi*", **Akşam,** 26 Teşrinisani/Kasım1920.
[448] Falih Rıfkı, "*Vekai Halk ve Hurafeler*", **Akşam,** 27 Teşrinisani/Kasım 1920.

hem mütareke sonrası hem de Anadolu hareketi karşısındaki tavrı nedeniyle Falih Rıfkı tarafından eleştirilir. Ali Kemal'in tam bir Tanzimatçı olduğunu ne istiklalci, ne de milliyetçi olmadığını belirten Falih Rıfkı, Ali Kemal'in aslında "*huyu suyu ahlakı, üslubu ile"* o günkü cemiyetin yetiştirdiği normal bir tip olduğunu düşünür.[449] Ali Kemal'in İmparatorluk için tek kurtuluş yolu olarak Büyük devletlerin himayesi altında yaşanması gerektiği yönündeki görüşlerinden fazlasıyla rahatsız olduğunu dile getiren yazar, özellikle mütareke yıllarında "*sıkı bir İttihatçı düşmanı*" olan Ali Kemal'i bu tavrı nedeniyle eleştirir. İlerleyen yıllarda Ali Kemal ile daha sert polemikler yaşayacak olan Falih Rıfkı, O'nun Anadolu hareketi karşısındaki tavrını; "*Meşrutiyet Türkçülüğünün gayesi de hiç şüphesiz bu topraklara bütün kaynaklarıyla Türkleri sahip kılmaktı. Ama bu uzak hayale benzer bir gaye idi. Ali Kemal, o kadar Türk halli iken, Türkçülüğe karşı idi. Satılmış bir adam değilse de kaybolmuş bir adamdı.*"[450] şeklinde dile getirir. Falih Rıfkı, Ali Kemal'e gösterdiği bu sert tavrı, daha önce belirttiğimiz gibi dönem içinde İstanbul'daki gelişmeler hakkında arkadaşına yazdığı mektupta daha sert bir şekilde ortaya koyarak, Ali Kemal'in özellikle İtilaf Devletleriyle yakın ilişki içinde olduğunu hatta "*satılık bir adam*"[451] olduğunu ifade etmekten de kaçınmaz.

Falih Rıfkı, hem mütareke hem de Anadolu hareketi karşısındaki tavırları nedeniyle sadece gazetecileri değil, hatıralarında ve gazete yazılarında özellikle İtilaf Devletleriyle yakın ilişkiler kuran, onlarla birlikte hareket eden insanları da sert şekilde eleştirir. Bu insanları, yavrularına yemek olarak kendi çiğnerini veren pelikan kuşunun hikâyesine benzetir. Yazar, "*iş birlikçilerin*" kendi öz vatanlarına en büyük hasarı verdiklerine, büyük bir kötülük yaptıklarına dikkat çekmek ister.[452] Falih Rıfkı, yaşanan trajik gelişmeler karşısında özellikle tepkisiz kalınmasından, hiçbir şey olmamış gibi davranılmasından rahatsızdır. Nitekim bu şikâyetini "*Hazin Düşünceler*" başlıklı yazısında da dile getirir. *"Tüm arkadan vuranlara rağmen*" hiçbir zaman umutsuzluğa kapılmadıklarını, para ve makam hırsı nedeniyle işgalcilerle birlikte hareket etme küçüklüğünü göstermediklerine[453] işaret eder. Ancak Falih Rıfkı, hatıralarında bu şekilde davrananlara bir örnek olarak İngiliz

[449] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.52.
[450] Atay, a.g.e.,Cilt: I, s.53.
[451] Yalçın, a.g.e., s.337.
[452] Falih Rıfkı, "*Pelikandan Daha Bedbaht*", **Akşam**, 28 Teşrinisani /Kasım 1920.
[453] Falih Rıfkı, "*Hazin Düşünceler*", **Akşam**, 3 Kânunuevvel/Aralık 1920.

Muhipler Cemiyeti Başkanı, Hürriyet ve İtilafçı aynı zamanda işgalcilerle işbirliği yapan Sait Molla'yı gösterir.[454] "*işbirlikçi*" bu tipler ülke için son derce zararlıdır. Yazarın eleştirdiği tüm tipler "*halktan uzaklaşma ve ona yabancılaşmış*"[455] tiplerdir. Falih Rıfkı, halkın içinde bulunduğu sıkıntıların devlet adamları tarafından ciddiye alınmamasını bir mesele olarak görür, başta aydınlar olmak üzere iktidarın halktan uzaklaşmasına sert tepki gösterir.

Bu dönem köşe yazılarında Falih Rıfkı, Anadolu hareketi karşısındaki tavırları nedeniyle eleştirdiği tipleri gündeme getirerek halkın onlardan haberdar olmasına çalışır. İşgalci dış düşmanlara kadar onların yerli işbirlikçilerinin de en az onlar kadar halkın düşmanı olduğunu göstermek ister. Bu dönem yazılarının önemli bir özelliği de Anadolu hareketini doğru bir şekilde anlatarak halkın hareketi desteklemesini sağlamaktır. Bu bağlamda Falih Rıfkı, Anadolu'daki hareketin halk tarafından desteklenmesini sağlamak amacıyla tiyatronun nasıl etkili bir şekilde kullanılacağını, izlediği bir tiyatro oyunu üzerinden köşe yazısına konu eder. Falih Rıfkı, tiyatronun halkı, görsel propagandanın etkisiyle Anadolu hareketi etrafında en etkili şekilde toplayacak vasıtalardan bir olduğunu düşünür.[456] Yazarın, bu noktadaki çabası, Anadolu hareketini halka anlatacak en etkili vasıtaları bularak, hareketin halk nezdinde meşruiyetini sağlayarak, aktif şekilde mücadeleye katılmasını temin etmektir.

Falih Rıfkı'nın dönem içindeki önemli yazılarından biri de "*Fırkacılar ve Politikacılar*" başlıklı köşe yazısıdır. Yakın arkadaşlarından birinin siyasi bir fırka mensubu olduktan sonra, ciddi bir değişim yaşamasından hareketle Falih Rıfkı, politika ve siyasi nüfuz ilişkisine dikkat çeker. "*Şu fırkacılıktaki sihir, keramet nedir? Alaydan yetişme hödük bir mülazıma birkaç dokunuşta vüzera ehemmiyeti bahşediyor. Bir sima-ı kebrin el sürmesiyle kırk yıllık tekaüdden Harbiye Nazırı, piri fanilerden Maliye Nazırı yaratıyor*"[457] Bu açıklamaların muhatabı, aslında İttihatçılardan sonra iktidara gelen Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve fırkaya yakın nüfuzlu çevrelerdir. Falih Rıfkı, siyaset ve nüfuz ilişkisine sert tepkide bulunarak Hürriyet ve İtilafçıları eleştirse de kendisi de hem Cumhuriyet Halk Fırkası üyesi olduğunda bir fırka mensubu olarak belli bir güç ve etkinliğe sahip olacaktır.

[454] Ergun Hiçyılmaz, **Belgelerle Kurtuluş Savaşında Casusluk Örgütleri**, İstanbul 1981, s. 25–28.
[455] Falih Rıfkı, "*Halk Hayatı Hükümet Hayatı*", **Akşam**, 2 Kânunuevvel /Aralık 1920.
[456] Falih Rıfkı, "*İntihablarda Garip Telakkilerimiz*", **Akşam**, 11 Kânunuevvel/Aralık 1920.
[457] Falih Rıfkı, "*Fırkacılar Politikacılar*", **Akşam**, 18 Kânunuevvel/ Aralık 1920.

Falih Rıfkı, Anadolu'da bir mücadelenin verilmeye başlandığı günlerde sık sık sefahat ile sefaletin sınırlarında gezen İstanbul'u yazılarına konu eder.[458] Özellikle lüks ve israf içinde yaşayan kesimleri resmederek, onların işgal karşısındaki tepkisizliklerini vurgulayarak halka işbirlikçiler kadar bunların da ne kadar tehlikeli ve düşman olduğunu göstermeye çalışır.

Anadolu'da Yunan taarruzunun başladığı ilk günlerde Falih Rıfkı, İmparatorluğun neden battığına dair bazı değerlendirmelerde bulunduğu bir köşe yazısı kaleme alır. Falih Rıfkı'ya göre, İmparatorluğu yıkıma götüren esas neden; her yeniliğin önünü kesmek isteyen, menfaatleri gereğince karşı çıkan zihniyettir. Ayrıca her yeniliğin İttihatçı damgası vurularak kötülenmesi "*saplantısı"* da toplumu yeniliğe kapalı bir hale getirerek, sarsıntı ve yıkıma sebep olmuştur.[459] Taarruzun başladığı günlerde Falih Rıfkı'nın bu yazıyı kaleme alma sebebi, aslında yeni bir hareket olan ve "*İttihatçılık damgası*" vurularak karalanmak istenen hareketin, müdafaasını yaparak, elde kalan son vatan toprağının Türk halkının bekası için desteklenmesini sağlamaktır.

3.5.I. İnönü Zaferi ve Sonrasındaki Gelişmeler

Batı cephesinde Yunan işgali devam ederken Doğuda ise Ermenilerin özellikle Sevr Antlaşması'ndan sonra faaliyetlerini artırmaları, askeri bir harekâtı zorunlu kılıyordu. Nitekim uzun süreden beri askeri bir harekâtla ilgili olarak Mustafa Kemal ile yazışmalar yapan Kazım Karabekir, Büyük Millet Meclisi'nin onaylamasıyla 28 Eylül 1920'de Sarıkamış üzerine harekâta geçerek 29 Eylül'de Sarıkamış'ı ele geçirdi. Bu ileri harekâttan kısa süre sonra Türk birlikleri, 30 Ekim 1920'de Kars'a girerek Ermeni işgaline son verdi. 2–3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Antlaşması ile Doğu cephesindeki sorun halledildiği gibi, sınır da tespit edildi.[460] Doğu cephesinde elde edilen başarılı sonuç üzerine tüm dikkatini Yunan taarruzuna çeviren Türk birlikleri, 6 Ocak 1921'de Bursa'dan Eskişehir'e doğru iki tümen halinde saldırıya geçen Yunan birlikleri ile 9 Ocak'ta İnönü mevzileri önüne

---

[458] Falih Rıfkı, "*Bir Havadis Münasebetiyle*", **Akşam**, 21 Kânunuevvel/Aralık 1920, "*Muharrirlere Yardım Vesilesiyle*", **Akşam,** 4 Kânunusani/Ocak 1921; "*Güldürücü Ağlatıcı Üç Perde*", **Akşam**, 5 Kânunusani/Ocak 1921.

[459] Falih Rıfkı, "*Niçin Battık Biliyor musunuz* ?", **Akşam**, 6 Kânunusani /Ocak 1921.

[460] Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul 1959–1960, s.505–624, Ayrıca bkz., Hüsamettin Tugaç, **Türk İstiklal Harbi: Doğu Cephesi, (1919-1921),** Cilt:III, Ankara 1965.

karşı karşıya geldi. Türk ve Yunan birlikleri arasında cereyan eden savaşı, 10 Ocak 1921'de Türk birlikleri kazandı. Fazlasıyla yıpranmış olan Yunan ordusu ise Bursa yönünde geri çekilmek zorunda kaldı.[461] Türk ordusunun Yunan birlikleri karşısında elde ettiği galibiyet, düzenli ordunun ilk askeri başarısı olmanın yanısıra, düzenli ordunun kurulmasından yana olanların da haklılığını ortaya çıkardı.

Ordunun elde ettiği başarı, Falih Rıfkı başta olmak üzere Anadolu hareketi yanlısı gazeteciler tarafından kısa süre içinde köşe yazılarında gündeme getirildi. Falih Rıfkı, I. İnönü zaferi ile ilgili yazılarında genel olarak iki ana konu üzerinde durur. Bunlardan ilki, Türk ordusunun pek çok sıkıntı ve maddi eksikliğe rağmen Yunan ordusu karşısında büyük bir başarı elde ettiği, diğeri ise, bu başarı karşısında İstanbul hükümetinin kayıtsız tavrı ve Türk ordusunu desteklememesi karşısındaki eleştirileridir. "*Bahalı Bir Ders*" başlıklı yazısında kazanılan zaferin son derece önemli bir gelişme olduğu üzerinde duran yazar, diğer yandan da kendileri için büyük bir ızdırab kaynağı olan bazı gelişmelere tanık olmanın yarattığı rahatsızlığa dikkat çeker. Falih Rıfkı, "*bu milleti dağdar eden en büyük ızdırap kendi yarasına tırnak sokan dişlerini kendi bitap çiğnerlerine geçiren çocukları elinden çektiği muhanettir*"[462] şeklindeki açıklamasıyla tanık oldukları rahatsızlığı dile getirir.

Kazanılan zaferi, "*çete devrini*" son erdirerek düzenli ordunun büyük bir askeri başarısı olarak değerlendiren Falih Rıfkı, zaferin halkın orduya olan güvenini pekiştirdiği gibi içinde bulunulan "*kara günlerden*" çıkılacağına dair ümitleri yeşerttiğini de belirtir. [463] Falih Rıfkı dönem içinde kaleme aldığı yazılarında olduğu gibi hatıralarında da zaferin son derece zor şartlar altında kazanıldığının ısrarla altını çizer. Bu ısrarın arkasında zaferin sadece eli silahlı Yunan askerine karşı değil, yazılarında şiddetle eleştirdiği grup ve kişilere karşı da kazanılmış olması yatmaktadır. Bu nedenle de zafer ülkenin makûs talihini değiştirme kudretine sahiptir.

---

[461] **İstiklal Harbi: Batı Cephesi,** Cilt: II, Kısım:3, Ankara 1966, s.25–40.

[462] Falih Rıfkı, "*Bahalı Bir Ders*", **Akşam**, 18 Kânunusani/Ocak 1921; Aynı konu ile ilgili olarak bkz. "*İstanbul'un İki Hemşerisi*", **Akşam**, 1 Şubat 1921.

[463] Atay, Çankaya**,** Cilt: I, s.166–169; Atay, daha sonraki yıllarda İnönü Muharebeleri ile ilgili olarak bazı İnönü muhaliflerinin yaptığı eleştirileri haksız bulduğunu "*İsmet İnönü'nün 1938'den sonraki politikasını haklı veya haksız olarak sevmeyenler yahut onunla haklı veya haksız bir geçmişi olanlar, vatana yaptığı son fenalık Türk milletini İkinci Cihan Harbine katılarak bugün bir demir perde peyki olmak faciasından kurtaran bu devlet ve politika adamını kötülemek için, İnönü savaşlarını Türk tarihinden silmeğe kadar gitmişlerdir.*" şeklinde dile getirir ve düzenli ordunun kazandığı bu zaferin son derece önemli bir adım olduğunu sürekli üzerinde durur. a.g.e, s.167–168.

Kazanılan zafer kadar Falih Rıfkı'nın gündeminde Batılıların gözündeki Türk imajının nasıl ve ne şekilde olduğu da önemlidir. Zira işgallerin sebebi olarak Batılıların gözündeki Türk imajının etkili olduğunu düşünür. Falih Rıfkı'nın bu tarz yayınlarının amacı da bu imajı ortaya koyarak, eleştirerek değiştirmektir. "*Roman Türkü Hayat Türkü*" başlıklı yazısında Avrupa'daki Türk imajı üzerinde duran Falih Rıfkı, Avrupalıların Türklere dair tüm bilgilerinin, özellikle azınlıklar üzerinden elde edildiğine ve onların kafalarındaki Türk imajının yansıttığına dikkat çeker. Bu Türk ise;"*Cengaver kılığına giren acemi bir aktör gibi yılışık, sırıtkan bütün kafasının üstünde gazi kavuğunu üç destekle tutturan ecdad kürkü, çenesi hacı vari bir korkuluk direğine benzeyen bir maskara*"[464] dır. Falih Rıfkı'ya göre; bu tasvirin gerçek ile alakası yoktur ve ancak yanlış bir taklittir. Batılılar tarafından "*Romanlarda okuduğumuza göre bu Türk güldürücü bir mahlûkattır. Resimlerde gördüğümüze göre, bu Türk ağzı nargile marpucuna ve kahve telvesine bulanmış tembel lakaydı bir adam"*[465] olarak yansıtılan bu mistik Türk algısı, yazarı rahatsız eder. Batılıların romanlarındaki ve kartpostallarındaki bu mistik Türk imajı ile İstanbul'a gelen pek çok yabancının yaşayan gerçek Türk, karşısında büyük bir şaşkınlık yaşadığına dikkat çeken Falih Rıfkı, gerçeğin ancak bu hayreti yaratan fark olduğunu belirtir. Alıntılardan da anlaşılacağı gibi, Falih Rıfkı, Batılıların Türklere karşı oryantalist yaklaşımlarıyla oluşturdukları imajı kabul etmez. Bu imajı Batının sömürgecilik tutkusunun bir uzantısı olarak değerlendirir. Nitekim bu tembel, miskin hatta ölmek üzere olan hasta Türk'ün mirasının paylaşılması, Falih Rıfkı ve kuşağının bir imparatorluğun tasfiyesine tanık olmalarının da nedenidir. Anadolu hareketi tam da bu noktada ölmek üzere olan hasta Türk'ün tam tersi bir diriliş ve var olma mücadelesidir. Bu nedenle de Falih Rıfkı için bir var oluş kavgasını ifade eder.

Falih Rıfkı, I. İnönü zaferinden sonra artık çok sert bir şekilde olmasa da hükümete yönelik eleştirel yazılar kaleme almaya başladı. Bu yazılardan biri de hükümet karşı bir suikast girişiminde bulunulduğu iddiasıyla Bekirağa Bölüğü'ndeki bazı kişilerin idam kararı üzerine kaleme alınmış bir yazıdır. Bu iddiaların asılsız olduğunu düşünen Falih Rıfkı, bu nedenle ölenlerin masum olduklarına inanır. Falih Rıfkı'ya göre bu iddianın gerçek olması durumunda ölenlerin kahraman olması gerekmektedir. Çünkü bir suikast ile yıkılabileceği düşünülen hükümet, Falih

[464] Falih Rıfkı, "*Roman Türkü Hayat Türkü*", **Akşam**, 24 Kânunusani /Ocak 1921.
[465] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 24 Kânunusani /Ocak 1921.

Rıfkı'ya göre aslında "*yıkılmağa değer iğrenç bir hale*"[466] gelmiştir. Yazının satır aralarına dikkat edilirse aslında Falih Rıfkı, amacı idamlardan çok hükümeti mütareke sonrasındaki tavrı nedeniyle eleştirmektir.

I. İnönü savaşı sonunda elde edilen başarı, meclisteki tartışmaların azalmasını temin ettiği gibi, halkın Milli Mücadele'nin başarılı olup olamayacağı noktasındaki endişelerinin bir nebze de olsa hafiflemesini sağladı. Kazanılan zafer, sadece iç siyasal gelişmeler üzerinde değil, uluslar arası siyasal alanda da önemli gelişmeleri gündeme getirdi. İtilaf Devletleri, Sevr Antlaşması'nın koşullarında değişiklik yaparak kabulünü sağlamak amacıyla I. İnönü zaferinden sonra toplanan Londra Konferansı'na Ankara hükümetinden de temsilciler çağırdı. 21 Şubat–11 Mart 1921 tarihleri arasında yapılan Londra Konferansı'na, Ankara hükümeti Bekir Sami başkanlığında bir heyet ile katıldı.[467] Falih Rıfkı da İstanbul'dan konferansa katılan gazeteciler arasındadır ve konferansa dair tüm gelişmeleri, Türk heyetinin görüşlerini, Akşam gazetesine gönderdiği mektuplarında dile getirir. Heyeti ile birlikte Londra'ya gitmeden önce Roma'da bir araya gelen Falih Rıfkı, gönderdiği mektuplarla heyete dair gözlemlerinin yayınlanmasını sağlar. Türk heyetindeki Bekir Sami, Hüsrev, Mahmut Esat ve Necati Beylerin son derece donanımlı ve kararlı oldukları üzerinde duran yazar, Ankara'nın gelişmeler karşısındaki tavrının "*harp değil sulh isteği*" olduğuna dikkat çekerek, Anadolu'da "*öldürmek için değil yaşamak için kan döküldüğüne*" [468] işaret eder. Ankara'dan gelen heyetin her üyesinin Anadolu hareketinin temel amacının "Misak-ı Milli" ve "*bu sınırlar içinde siyasi, milli ve idari bir istiklalin zorunlu olduğunu*" [469] belirten Falih Rıfkı, bu kararlı ifadeleri İstanbul'daki okuyucularıyla paylaşır. Türk heyeti, bir antlaşma için ilk ve en önemli esas olarak "Misak-ı Milliye" dikkat çekmektedir. Falih Rıfkı da,

---

[466] Falih Rıfkı, "*İki Siyaset İki Akıbet*", **Akşam**, 30 Kânunusani/Ocak 1921.

[467] İzzet Öztoprak, "*Londra Konferansı ve Türkiye Meselesi'nin Cereyan-ı Müzakerat*" **Atatürk Araştırma Merkezi**, Dergisi, Cilt: XI, Sayı: 33, (Kasım 1995), s. 565–612.

[468] Falih Rıfkı, "*Bekir Sami Bey'in Muhabirimize Beyanatı*", **Akşam**, 8 Mart 1921, Bu makale 8 Mart'ta yayınlanmasına rağmen konferans başlamadan önce Şubat ayı içinde kaleme alınmıştır. Londra Konferansı'na Ankara Hükümeti adına katılan heyetle ilgili olarak anılarında da bazı değerlendirmelerde bulunan Falih Rıfkı, dönem içinde yazdıklarından farklı olarak özellikle Bekir Sami Bey'in heyete başkan olmasını bir tarihsizlik eseri olarak değerlendirir. Falih Rıfkı'yı böyle bir değerlendirmeye sevk eden sebep ise Bekir Sami Bey'in İngiliz ve Fransızlarla tavizler içeren bazı antlaşmalar yapmasıdır. Bekir Sami'nin savaşa devam etmenin bir felaketle sonuçlanacağını düşündüğünü belirten Falih Rıfkı, onu bu tavrı nedeniyle tam bir "*Babıâli adamı*" olarak değerlendirir ve eleştirir. Atay, a.g.e.,Cilt: I, s.172–173

[469] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 8 Mart 1921.

Roma'dan ve Londra'dan gönderdiği mektuplarda bu esaslara dikkat çekerek İstanbul basını ve halkı Ankara'nın kararlılığından haberdar eder.

Falih Rıfkı, heyet başkanı Bekir Sami Bey'den uzun zamandan beri kafasında olduğunu belirttiği önemli bir sorun hakkında da bilgi alır. Bu konu, Milli Mücadele karşıtı basın tarafından ısrarla gündemde tutulan Ankara'daki "*komünistlik cereyanıdır.*" Heyet başkanının grubun tamamen etkisiz hale getirildiği yönündeki açıklamaları Falih Rıfkı'yı memnun eder. Bekir Sami'nin kast ettiği olay, Yeşil Ordu Cemiyeti, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ve Mustafa Suphi öncülüğündeki sol akımların 1921 yılının hemen başında etkisiz hale getirilmesidir.[470] Yapılan açıklama üzerine Falih Rıfkı, "*umuyorum ki Anadolu Rusya ile münasebette bulunmakla beraber Bolşeviklik Anadolu'da tatbik olunmaz*"[471] diyerek Bolşevizm konusundaki düşüncelerini dile getirir.

Bolşevizm karşısında daha dikkatli ve çekingen bir tavır sergilediğini gördüğümüz Falih Rıfkı'nın bu tavrı üzerinde, Rusya'nın uzun yıllar Osmanlının en büyük düşman olarak görülmesi, defalarca savaş meydanlarında karşı karşıya gelinmiş olunması ve I. Dünya Savaşı yıllarındaki tecrübeler etkilidir. Bolşevizm karşısında mesafeli bir tavır sergileyen Falih Rıfkı'nın İtalya'da bulunduğu günlerde İtalyanlar ve yeni yeni şekillenmeye başlayan faşizm ile daha ilgili olduğunu görüyoruz. "*İtalya'da Cereyanlar*" başlıklı yazısında Falih Rıfkı, bir İtalyan gazetesinde yayınlanan "*faşistlerin siyasetine*" dair değerlendirmeleri dikkatle okur ve bunlardan bazılarını yazısına konu eder. Falih Rıfkı, açıklamalarına faşistlerin İtalya'nın her tarafında hızlı bir şekilde teşkilatlanan "*milli bir fırka*" olduklarına işaret ederek başlar ve bu milli fırkanın "*bilhassa sosyalist ve komünistlere karşı vatan ve nizam taraftarlarının*"[472] hareketi olduğunu vurgulayarak son verir. İtalyan basınında faşizme dair çıkan haberlerin yazarın dikkatini çekmesinde etkili olan nedenlerden biri şüphesiz, hareketin komünizme karşı olması ve İtalya'da başlayan milli bir vatan kurma idealinin Anadolu'daki hareketle özdeşleştirilmesidir. İtalyan faşistlerinin Türkiye'ye karşı gösterdikleri dostane hareket de Falih Rıfkı'yı faşizme karşı daha sempatik olmaya itmiştir. Nitekim Faşistlerin "*Sevr muahedesi Türkiye'yi*

[470] Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar**, Cilt: I, Ankara 1978, s. 242–243.
[471] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 8 Mart 1921.
[472] Falih Rıfkı, "*İtalya'da Cereyanlar*", **Akşam** 23 Mart 1921, Falih Rıfkı yazısını Roma'da 3 Mart'ta kaleme alır.

kıtalle uğratıyor. Bizim fikrimizce şark macerasında İtalyan siyaseti daima Türk dostluğunu takip etmelidir"[473] şeklindeki açıklamaları Falih Rıfkı'yı memnun eder.

Konferansın ilerleyen günlerinde bir antlaşmaya varılamayacağının belirmesi üzerine Falih Rıfkı, İstanbul'a gönderdiği mektuplarda bir antlaşmaya varılmamış olmasına rağmen, siyasetçi ve halktan pek çok Avrupalıya gerçek Anadolu hareketi ve Türk insanını tanıtma imkânının elde edildiğine dikkat çeker.[474]

Türklerin ve Anadolu'daki mücadelenin halka olduğu gibi, özellikle Batılı devletlere tanıtılması Falih Rıfkı'nın bu yıllardaki öncelikli çabasıdır. Nitekim Akşam gazetesinin Siyaset Fıkrası bölümünde yayınlanan "*Türk Köylüsünün Haraçgüzarları*" başlıklı yazısında Falih Rıfkı, tanıştığı bir profesör ile Avrupalıların sahip olduğu Türk imajına dair yaptıkları bazı konuşmalara yer verir. Avrupa'da pek çok farklı kesimde Türklerin birbirinden farklı şekillerde algılandığına, bazen de bu algıların "*pek acayip bir hal*" aldığına değinen Falih Rıfkı, Avrupa'da bulunduğu günlerde gösterime giren ve izlediği bir filimden hareketle son derece masalsı ve mistik bir şekilde bin bir gece masallarından çıkmış bir Şark ve Şarklı görüntüsü altında tasvir edildiğini belirttiği Türk imajından rahatsız olur. Ancak yazar, Türkleri kendi topraklarında gören ve tanıyan profesörün ise, bu imajdan tamamen farklı bir Türk algısına sahip olduğuna dikkat çeker. "*Bu Türkler kılıkça kıyafetçe, malumatça bir Frenkten farksızdır*"[475] diyen profesörün görüşlerini önemser. Zira Batıda romanla, tiyatroyla ve sinemayla yaratılan muhayyel Türk, gerçek Türk'ten gece ile gündüz gibi birbirinden tamamen zıt karakterdedir. Yazar, Anadolu hareketinin başarısının pekişmesi, dünya kamuoyuna Türklerin en iyi ve doğru şekilde anlatması ve göstermesi ile mümkün olacağını düşünür. Söz konusu profesörün görüşleri bu noktada Batıdan bir olarak O'nun için anlamlıdır.

Londra Konferansı'na Ankara'dan gelen Türk heyetinin, bir antlaşmanın yapılabilmesi için ilk ve en önemli hususun Anadolu'nun boşaltılması ve Misakı Milli doğrultusunda hareket edilmesi gerektiğini belirtmesine rağmen, Yunan temsilcilerin şartları kabul etmemesi üzerine, konferans bir sonuca varmadan 12 Mart'ta dağıldı. Bu gelişmeden kısa süre sonra da Yunan birlikleri yeniden taarruza

[473] Falih Rıfkı, "*Türkiye ve İtalya*", **Akşam**, 14 Mart 1921.
[474] Falih Rıfkı, "*Bekir Sam Bey'in Beyanatı*", **Akşam**, 8 Mart 1921.
[475] Falih Rıfkı, "*Türk Köylüsünün Haraçgüzarları*", **Akşam**, 21 Mart 1921.

geçti.[476] Konferansın sona ermesi üzerine Falih Rıfkı da İstanbul'a döndü. Bir müddet sonra Yunan taarruzunun başlamasıyla özellikle Rumların taşkınlıklarını artırması, Anadolu hareketine muhalif olan basında çıkan konferansın Türklerin son şansı olduğu ve bunun da Türk heyetinin ısrarları nedeniyle kaybedildiği şeklindeki yorumlar, O'nu fazlasıyla rahatsız etti.[477] Ancak asıl endişe yaratan haber ise, Ankara'da "*vatansever ve milliyetçi takım*" [478] arasında da Anadolu hareketinden kesin bir sonuç beklenemeyeceği yönünde bir görüşün hakim olmaya başlamasıdır. Falih Rıfkı, I. İnönü zaferinden sonra kaleme aldığı yazılarında muhalefetin tüm çabasına rağmen, Anadolu hareketinin başarıya ulaşacağına dair ümidini hiçbir zaman kaybetmez. Halkın da kendisi gibi bu ümidi paylaşmasını ve hareketi desteklemesini isteyen yazar, aslında yazılarını bu amaç için etkili bir propaganda aracına dönüştürür.

3.6. II İnönü Zaferi ve Sonrasındaki Gelişmeler

Londra Konferans sonrasında Yunan taarruzu, 23 Mart 1921'de yeniden İnönü mevzileri istikametinde başladı. İnönü'deki ikinci muhabere, 31 Mart 1921 akşamına kadar sürdü ve ikinci kez Türk birliklerinin üstünlüğü ile sonuçlandı. Kazanılan başarı ile halkın orduya karşı güveni pekiştiği gibi, T.B.M.M'de hareketle ilgili tartışmaları da hafifletti. Zaferden sonra bazı askeri ve siyasi gelişmeler de gündeme geldi. İngilizler Malta'daki Türk esirlerden bir kısmını serbest bırakırken, İtalyanlar, yavaş yavaş Anadolu'yu terk etmeye başladı. 9 Haziran 1921'de Fransız Meclisi Dışişleri Komisyonu Başkanı ve başbakanın yakın arkadaşı Franklin-Boulion, siyasi görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya geldi. Görüşmeler sonunda 21 Haziran 1921'de Fransızlar Zonguldak'ı tahliye ettiler.[479]

II. İnönü zaferi, Milli Mücadele taraftarı İstanbul basını tarafından övgülü haberlerle en kısa süre içinde halka duyuruldu. Kazanılan zaferle, Falih Rıfkı'ya göre; Milli Mücadele karşıtlarının yeni bir savaşın yıkım olacağı yönündeki yorumlarının ne kadar haksız ve ön görüden uzak olduğu ikinci kez kanıtlanmıştır.

---

[476] Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, (1919–1938)**, Ankara 1990, s. 26–30.
[477] Atay, Kurtuluş, s.144.
[478] Atay, a.g.e**,** Cilt: I, s.99–100.
[479] Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız ilişkileri: Fransız Arşiv belgeleri Açısından 1919-1922**, Ankara 1994, s.134-135; Mehmet Gönlübol, Cem Sar, a.g.e., s. 30-33.

Zafer, Londra Konferansı'nda Anakara'dan gelen heyet tarafından ortaya konan kararlılık ve azmin Batılı devletlere de kanıtlanmış örneğidir.[480]

Falih Rıfkı'nın II. İnönü zaferinden sonra kaleme aldığı yazıları da aynen I. İnönü zaferinde sonrakiler gibi iki gruba ayrılarak değerlendirilebilir. Bunlardan ilki; zaferin ne kadar büyük bir başarı olduğu ve Ankara'nın kararlılığının tüm dünyaya gösterilmesidir. İkincisi ise; içeride ve dışarıda Anadolu hareketine karşı mevcut olan pek çok olumsuz görüşe rağmen kazanılan zaferin anlamlı olabilmesi için, iktisadi alandaki mücadelenin de zorunlu olduğudur. Falih Rıfkı'nın II. İnönü zaferinden sonraki yazılarında, Milli Mücadele karşıtlarını daha sert bir şekilde eleştirdiğini görmekteyiz. Yazara göre, muhalifler halkın moral ve inancını bozan yayınlarıyla halka ve mücadeleye en az Yunanlılar kadar zarar vermektedir.[481] Falih Rıfkı, gazetedeki yazılarında muhalefete karşı dile getirdiği eleştirisini hatıralarında "*aramızda düşmandan daha düşmanlar var*"[482] diyerek verir. Ancak zafer haberi İstanbul hükümeti gibi, halk arasından bazı kesimlerde de "*İttihatçı kompleksi*" [483] nedeniyle mesafeli bir yaklaşımla karşılanmakta, bu durum ise Falih Rıfkı'yı son derece rahatsız etmektedir.

Falih Rıfkı, kazanılan zaferin tamamlanması için Yunanlılarla özellikle komprador Rum esnafla iktisadi alandaki mücadeleyi zorunlu görür. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Milli İktisat politikası bağlamında Türklerin ekonomideki etkinliğinin artırılmasından yana olan Falih Rıfkı, savaş yıllarında Rum esnafın ekonomik olarak Yunan ordusunu desteklemesi nedeniyle bir kez daha bu görüşlerini dile getirir.[484] Zafer ancak Yunan ordusunun bu ekonomik kaynağına engel olunarak, daha anlamlı ve etkili olabilir.

Savaş yıllarının ekonomik ortamından yararlanan halkı ve devleti istismar eden harp zenginleri de Falih Rıfkı'nın eleştirdiği gruplar arasındadır. Tüm halkın çok zor bir sınavdan geçtiği günlerde yazar, "*vatana sadece hudutlarda hizmet edilmeyeceğini cephe gerisinde bu gibi fırsatçılarla mücadele*" edilerek de büyük

[480] Falih Rıfkı, "*İkinci İnönü Zaferi*", **Akşam** 8 Nisan 1921.
[481] Falih Rıfkı, "*Muhalefetin Bahtsızlığı"*, **Akşam** 13 Nisan 1921 yine muhalefet eleştirisi ile ilgili olarak "*Milli Kelimesinin Macerası*", **Akşam,** 14 Mayıs 1921; "*Ahmed, Pinyut, Guruş, Drahmi*", **Akşam**, 15 Mayıs 1921.
[482] Atay, a.g.e.,Cilt: I, s.174.
[483] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.174.
[484] Falih Rıfkı, "*Serzenişleri Haklı mı*?", **Akşam**, 13 Mayıs 1921; Yunanlılar karşısında bir "iktisadi cihadın" zorunlu olduğunu dile getirdiği diğer bir yazısı için bkz., "*İstanbul'un Bayramı*", **Akşam**, 30 Mayıs 1921.

hizmetler yapılacağına işaret eder. Rum esnafla olduğu gibi, harp zenginleriyle de halkı ve yetkilileri mücadeleye çağırır. Hilali Ahmer'in Anadolu için düzenlediği yardım kampanyasına katılmaya pek gönüllü olmadıklarını gördüğü harp zenginlerini; "*Bizde de harp zengini ağzında kızıl salyalı harp ve kıtal iştihası taşan bir mahlûktur.*" diyerek sert şekilde eleştiren yazar, bu gruptan tek beklentisi ise, "*halkın kanını içmemeleri ve cesedini yememeleridir.*"[485]

Halka ve yetkililere zafer sonrasında yapılması gerekenler noktasında çeşitli hatırlatma ve uyarılarda bulunan Falih Rıfkı, kendisi gibi, basın mensuplarına da basının işlev ve görevleriyle ilgili bazı uyarılarda bulunur. Yerel basını yakından takip eden Falih Rıfkı, özellikle işgal altındaki bölgelerde çıkan gazetelerin "*temel vazifesinin, halkı ümit var tutmak*" olduğunu belirtir. Bu görevin yerine getirilmesi için öncelikli olarak siyasi yazılardan yararlanılmalıdır. Ancak buna sansür nedeniyle imkân yoksa "*edebiyatın o büyük ve çeşitli yollarından biriyle*" amaca ulaşılmalıdır. Yazara göre, İmparatorluktan tamamen ayrılan bölgelerde çıkan basının görevini ise; "*devlet hayatından cemaat hayatına geçen Türk ekalliyetlerini bu yeni hayata alıştırmak, cemaat hayatının gereklerini halkın zihninde*" [486] yerleştirmektir. Falih Rıfkı'nın basının işlev ve görevi ile ilgili değerlendirmeleri aslında O'nun Tanin günlerinden itibaren yazı hayatının ve bu bağlamda verdiği çabanın da ifadesi gibidir. Halkı ve yetkilileri cephe gerisindeki mücadeleye çağıran Falih Rıfkı, etkili bir propaganda vasıtası olan basının da bu mücadele içindeki yerini alması gerektiğini düşünür. Nitekim yazarın hem savaşın iktisadi boyutu ile ilgili değerlendirmeleri hem de basının etkili bir şekilde kullanılması gerektiği yönündeki açıklamaları ve genel olarak savaş yıllarındaki yazıları, O'nun cephe gerisindeki bu etkili mücadelesinin bir parçasıdır.

3.7. TBMM'nde A-RCM'nin Kuruluşu

II. İnönü zaferi sonrası Ankara'da T.B.M.M'de de hareketli günler yaşanmaktaydı. Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti kurulurken, tüm delegeler herhangi bir siyasal fırka içinde yer almayacakları için ant içmişler, bu yaklaşım T.B.M.M'ne de taşınmıştı. Meclis açıldıktan sonra tüm

[485] Falih Rıfkı, "*Peşikan*", **Akşam,** 17 Mayıs 1921. Makalenin başlığı İtalyanca "harp zengini" anlamına gelir.
[486] Falih Rıfkı, "*Türk Cemaatlerinin Gazeteleri*", **Akşam**, 16 Mayıs 1921.

delegeler, A-RMHC'nin üyesi olarak kabul edilmişti.[487] Ancak özellikle 1920 yılının ikinci yarısından sonra, Tesanüd Grubu, İstiklal Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi ve Islahat Grubu gibi farklı gruplar, mecliste yer edinmeye başladı. Bunların dışında 1920 yılı sonlarında Türkiye Komünist ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası da kuruldu. Tüm gruplar 1921 yılı ilkbaharına kadar faaliyet göstermiş ve bu tarihten sonra dağılmıştır.[488] Ancak özellikle Halkçılık programı[489] ve Teşkilatı Esasiye'nin kabulünden[490] sonra başlayan tartışmalar karşısında, meclisteki ortamın ve milletvekilleri arasındaki birliğin sağlanmasında zorluk çekilmesi karşısında, Meclis Başkanı Mustafa Kemal, 10 Mayıs 1921'de A-RMH Grubu'nu kurdu.[491]

Londra Konferansı'nda Ankara'dan gelen temsilcilerle yaptığı ve yazılarına da yansıttığı açıklamaları ile T.B.M.M'ndeki gelişmeleri yakından takip ettiğini gördüğümüz Falih Rıfkı, A-RMH Grubu'nun kurulmasından memnun olur. Muhalif basının Ankara'daki muhalefete dair haberleri karşısında tedirgin olan yazar, İstanbul'a gelen milletvekilleri ile yaptığı konuşma sonunda endişelerinden kurtulur. Falih Rıfkı; "*Muhalefetten Muhalefete Fark Var*" başlıklı köşe yazısında edindiği bilgiler doğrultusunda, muhaliflere durumun hiç de onların düşündükleri gibi olmadığını, Ankara'daki muhalefete dair basında çıkan haberlerin gerçeği yansıtmadığını bildirir. Yazara göre, Ankara'daki muhalefet; "*bir siyasi cereyanın veya bir noktay-ı nazarın muhalefetidir. Vatanın ve istiklalin muhalefeti*" değildir. Ankara'daki muhalefet, Milli Mücadele karşıtlarının beklediği bir yapıda değildir: "*Eğer temenni edenlerin dedikleri gibi Ankara'da bir muhalefet varsa o muhalefet mevk-i iktidarın elinden kurtulmak için Yunan ordusunun Ankara'ya gelmesini bekleyecek cinsten değildir."* [492] Ankara'daki muhalefetten memnun olanlara dair bu sert eleştirileri ile Falih Rıfkı'nın hedefi, "*İttihat ve Terakki iktidarından kurtulmak için İtilaf Devletleri'nin ordularını bekleyen"* Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve muhalefet zihniyetidir.

---

[487] Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup**, İstanbul 1995, s.212–213.
[488] Tunçay, a.g.e., s.242-258, Taner Timur, Anadolu hareketinin Sevr yıllarında Batıya tepki olarak Bolşevik Rusya ile yakınlaştığını ancak I. İnönü Muharebesi sonunda Londra Konferansı'na katılarak yönünü tekrar Batıya çevirdiğini söyler. Sol hareketler karşısındaki tepki de buradan kaynaklanmaktadır. Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara 1993, s. 32–37.
[489] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.,İsmail Arar, **Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılı İlkesinin Tarihçesi**, İstanbul 1963; Toprak,; a.g.m., s.13-30.
[490] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., A. Şeref Gözübüyük, Suna Kili, **Türk Anayasa Metinleri: Tanzimat'ta Bugüne Kadar**, Ankara 1985, s.91-100.
[491] Demirel, a.g.e., s.217.
[492] Falih Rıfkı, "*Muhalefetten Muhalefete Fark Var*", **Akşam,** 21 Mayıs 1921.

Meclis'in içindeki muhalefetin gerçek anlamda bir muhalefet olmadığına dikkat çeken ve bu muhalefete karşı herhangi bir şekilde eleştiride bulunmayan Falih Rıfkı, Enver Paşa önderliğindeki İttihatçı muhalefete karşı son derece tepkilidir. Yazarın gündemine bu muhalefeti almasının nedeni, yurt dışında bulunan Enver Paşa'nın Kafkaslarda ve Doğu Anadolu'da kuvvet birikimi ile Anadolu'ya dönerek kurtuluş hareketinin başına geçmek yönündeki niyetidir. Enver Paşa niyetini gerçekleştirmek için Batum'dan Trabzon'a kadar gelişmiştir.[493] İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en etkili Merkez-i Umumi üyesi olan Enver Paşa'nın, bölgedeki başarısızlıklarına dikkat çeken Falih Rıfkı, Anadolu'nun "*yekpare bir sesle"* bu isteğe "*hayır*" dediğini belirterek İttihatçı muhalefeti eleştirir. Enver Paşa'nın muhalefet tarafından Mustafa Kemal'e alternatif olarak gündeme getirilmek istendiğinin farkında olan yazar, Paşa'nın, "*Harb-i Umumi'de boynuna kadar mazlum kanına"* battığına işaret ederek, muhalefetin "*sırf hırs, halis hınç saikasıyla"* Mustafa Kemal'in karşısına çıkarmak istemesini eleştirir.[494] Artık Anadolu hareketinin lideri olarak ortaya çıkan, Falih Rıfkı'nın yazılarında da halka bir lider olarak tanıtılan Mustafa Kemal'in liderliği ve otoritesine karşı gelişen muhalefet, yazarın eleştiri oklarından nasibini alır. Yazarın İttihatçı muhalefete karşı olmasının en temel nedeni, Enver Paşa'nın "*hataları nedeniyle en az bir milyon kişinin ölümünden*"[495] sorumlu olmasıdır. Hem bu yönüyle hem de Enver Paşa'nı Falih Rıfkı'nın da eleştirdiği Merkezi Umuminin en etkili üyelerinden biri olması, bu tepkide etkilidir. Nitekim Mustafa Kemal, Enver Paşa karşısında bizzat yazar tarafında halka ele kana bulanamamış temiz ve yaşananlardan sorumlu olmayan bir lider olarak tanıtılır. Anadolu halkının geçmişi temiz başarılı bir lidere ihtiyacı vardır. Enver Paşa geçmişinden dolayı, Anadolu halkının liderliğine uygun bir insan değildir.

Falih Rıfkı'nın Ankara'daki muhalefet ile ilgili yazısındaki asıl amacı, halka ve İstanbul'daki muhalefete, T.B.M.M'nin ciddi fikir ayrılıkları içinde olmadığını göstererek, meclisin tek ve değişmez bir gaye etrafında toplandığına dikkat çekmektir. Bu ilk muhalefet karşısında, içinde bulunulan ortam nedeniyle halka birlikte hareket eden bir meclis imajı çizmek amacıyla, ağır eleştirilerde bulunmayan

[493] Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 573-576.
[494] Falih Rıfkı, "*Beklenen Seda*", **Akşam**, 24 Haziran 1921.
[495] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 24 Haziran 1921.

Falih Rıfkı, zafer kazanılıp iktidar fırkasının üyesi olduktan sonra, ortaya çıkan muhalif hareketleri Hürriyet ve İtilafın muhalefet zihniyetinin devamı olarak değerlendirerek son derece sert eleştirilerde bulunur. Ancak Enver Paşa önderliğindeki muhalefet ise, Mustafa Kemal'in liderliğine bir tehdit olması nedeniyle yazar tarafından tepki ile karşılanır.

Falih Rıfkı, savaşın zorunlu günlerinde gündemine tekrar halkın eğitimi meselesini alır. Halkın; "*kalabalıkların rol oynadığı büyük işlerde, hususiyle intihaplarda ekseriyet İstanbul'da kurnaz kulüp ve hizip propagandacılarının, taşrada da ise eşraf ve mütegallibenin zaruri nüfuzu"* altında olduğuna dikkat çekmek isteyen Falih Rıfkı, Maarif Vekâleti'nin "*şuurlu ve idrakli bir meşrutiyet ve intihabat milleti*" oluşturuncaya kadar halkı "*hiç olmazsa en amilli vazifelerde, en amilli işlerde ikaz için şifahi mektepler*"[496] oluşturmasının zorunluluğuna dikkat çeker. Bu zorunluluğun nedeni, Anadolu hareketinin halkın katılımına olan ihtiyacıdır. Halkın milli kurtuluş hareketine katılması için ikna edilmesi gerekmektedir. Falih Rıfkı'ya göre, bu işi kısa sürede etkili bir şekilde gerçekleştirecek aracı, halk üzerinde etkili olan vaizlerdir. Bu grubun görevi ise, halka "*içtimai, milli, siyasi vazife istikametlerini telkin"* etmektir. Vaizlerin halkın anlayacağı bir dille konuşması ve onun seviyesine inmesinin zorunlu olduğuna işaret eden yazar, bu şifahi öğretmenler politikadan uzak durmalıdır. Falih Rıfkı, II. İnönü zaferi sonrasında bu değerlendirmeleri ile karşımıza çıkması son derece doğaldır. Anadolu hareketinin ciddi şekilde halk desteğine ihtiyaç duyduğu günlerde, halkın muhalefet ve nüfuzlu kişilerin etkisi altında kalabildiğine tanık olan yazar, büyük kitlelerin belli bir amaç etrafında toplanabilmesi için etkili bir yönlendirmeye ihtiyaç olduğunu düşünür. Bunun ilk ve biraz da uzun zaman alacak olan yolu eğitimdir. Ancak kısa sürede halkın Anadolu hareketi etrafında toplanmasını sağlamak için geçici bir yöntem olarak vaizleri gösterir. Halkın iktidarın belirlediği esaslar doğrultusunda harekete geçirilmesi, inşa edilmesi bağlamında etkili bir vasıta olan "hatiplik" müessesesi 1930'lu yıllarda Kemalizm'in teorileştirilmesi bağlamında devrimin esaslarının halka götürülmesi amacıyla bizzat iktidar tarafından "Halk Hatipleri Teşkilatı" olarak bir kez daha karşımıza çıkacaktır. İktidarın etkili bir

[496] Falih Rıfkı, "*Vaizler ve Muvaazalar*", **Akşam,** 24 Mayıs 1921.

uzantısı olan basının etkin kalemlerinden biri olan Falih Rıfkı, 1930'lar da Halk hatiplerinin vazifesinin toplumu yönlendirmek ve biçimlendirmek şeklinde belirler.

Türk ordusunun kazandığı her başarı ile muhalefete yönelik eleştirilerinin şiddeti artan Falih Rıfkı, yazılarıyla Anadolu hareketinin "düşmanlarının" neler ve kimler olduğu tanımlamasını yaparak, halkı bilgilendirdiği gibi yönlendir de. Cephedeki düşman Yunanlılar, cephe gerisinde en az onlar kadar tehlikeli olan düşmanlar ise; işgal kuvvetleri ile işbirliği yapanlar, Anadolu'daki mücadeleyi desteklemeyeler ve halkı yanlış yönlendiren basındır.[497] Milli Mücadele'nin düşman tanımlamasını yapan Falih Rıfkı, bu düşmanlarla mücadele edecek olanların da kimler olduğunu belirtir. Bu grubun başında; cephedeki düşmana karşı Türk ordusu yer alır. Cephe gerisindeki düşmanlar için ise, halk, onu yönlendirecek olan aydınlar ve en az onlar kadar etkili olan basın, yazar için önemli mücadele araçlarıdır.

Falih Rıfkı'nın savaş ve muhalefet dışındaki dikkate değer yazılarından biri de şüphesiz Liman Van Sanders'in hatıralarının[498] yayınlanması üzerine kaleme aldığı yazısıdır. Paşa'nın hatıralarında "*ekseriya Türklerin sadece safvetleri veya hemezatları, Alman zabitlerinin de sadece zekâları, muvaffakiyetleri*"[499] üzerinde durduğunu belirterek eleştiren Falih Rıfkı, hatıralarda anlatılan pek çok olaya yakından tanık olduğuna dikkat çekerek Paşa'nın bazı olayları gerçekten farklı olarak yazdığını belirtir. Paşa'nın hatıralarında anlattığı olaylara yakından tanık olan ve tanıklığını kaleme alan Ali Fuat Bey'in (Erden), Paris'ten Tih Sahrası'na[500] isimli hatıra kitabıyla karşılaştırdığında önemli farkların olduğunu görür. Sanders Paşa'nın bazı olaylar karşısında yanlı bir tutum sergilediğini düşünür. Ancak Falih Rıfkı, hatıralarla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapaktan da çekinmez: "*Hatıraların*

---

[497] Falih Rıfkı, "*Bir Târize Mukabele*", **Akşam**, 28 Mayıs 1921. Özellikle Peyamı Sabah, Alemdar gibi muhalif gazeteler Falih Rıfkı'nın çok sert şekilde eleştirdiği gazeteler arasında yer alır.

[498] Liman von Sanders**, Türkiye'de Beş Sene**, İstanbul 1337, Falih Rıfkı, Liman von Sanders'in 1929'da ölümü üzerine köşe yazısında da Paşa ve hatıralarına dair değerlendirmelerde bulunur. Paşa'nın karakterine dair olumlu değerlendirmelerde bulunan Falih Rıfkı, hatıralarla ilgili olarak şu açıklamalarda bulunur: "*Hatıraların başlıca kusurlarından biri büyük harbin Türk cephesindeki şereflerini hep Alman kumandan ve zabitlerine atfetmiş olması, ikincisi de Ermeni meselesinde aksi tarafı tutmasıdır.*" Yazar daha sonra, "*Bunların ikisi de ağır kusurdur. Ancak Paşa bunları kasıtlı bir şekilde değil, bizzat samimi fikirleri olduğu için dile getirdiği*" üzerinde durur. Son tahlilde Mustafa Kemal'in de Paşa'ya dair olumlu değerlendirmelerde bulunduğunu dile getiren Falih Rıfkı, "Liman von Sanders ahlaksız bir düşman değil, aldanmış ve aldatılmış bir dosttur." değerlendirmesi ile Paşa'ya dair görüşlerini dile getirir. Falih Rıfkı, "*Liman von Sanders*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Eylül 1929.

[499] Falih Rıfkı, "*Alman Paşalarının Gayreti*", **Akşam**, 29 Mayıs 1921.

[500] Ali Fuat Erden, **Paris'ten Tih Sahrasına**, İstanbul 1336. Bu hatıralar Sandersin hatıralarından bir yıl önce yayınlanır.

tamamının da hakikatten mahrum zannetmek yanlış olur. Fakat tamamını hakikat zannetmek de yanlış olur."[501] Falih Rıfkı yazısının devamında Liman von Sanders'in hatıralarında hiç değinmediği ve kendi tecrübelerinden hareketle gerçek olduğunu düşündüğü bir konu üzerinde durur. Bu konu, Genel Kurmayın son açıklamalarıyla gündeme gelen Almanların asıl gayesinin, bölgedeki Türk nüfuzunu azaltarak Ortadoğu'da sömürgeler elde etmek isteğidir. Kendisinin Suriye'de bulunduğu yıllarda pek çok Alman subayın sivil hayattaki esas mesleklerinin ziraatçılık ve mühendislik olduğunu öğrendiğini belirten Falih Rıfkı, bu subayların cephe gerisinde her yeri son derece ayrıntılı şekilde tetkik ederek "*bu memleketten ne tarzda istifade edileceğini incelediklerine*" tanık olduğuna dikkat çekerek Genel Kurmay'ın açıklamalarının doğruluğunu göstermek ister. Bu değerlendirmelerden hareketle yazar, savaşı idare edenlerin "*Türk muharebesinin bu Alman tarafını tetkik* " etmemelerinin tarihi bir hata olduğunu belirterek bölgede pek çok genç insanın "*boş yere heba edilmesini*"[502] Ateş ve Güneş'ten sonra bir kez daha eleştirir.

Falih Rıfkı, Liman von Sanders'in hatıraları karşısında bir hayal kırıklığı da yaşar. İlk gençlik yıllarından itibaren temel tartışma konuları olan kapalı bir memleket olduklarından dolayı Avrupa'nın Türkleri tanımadığını düşündüklerini belirten yazar, Almanlarla yakından temasın bu bilinmezliği ortadan kaldıracağını düşündüklerini dile getirir. Ancak Türkleri çok yakından tanıyan bir komutanın hatıralarının yayınlanması ile ne kadar yanıldıklarını gördüklerine dikkat çeken Falih Rıfkı, "*bütün bu Alman paşaları bilakis bütün o hurufat arasına bir yeni yalan daha ilave ediyorlar"*[503] diyerek hayal kırıklığı ve eleştirilerini dile getirir.

Falih Rıfkı'nın her iki İnönü zaferinden sonra, görüldüğü gibi ana gündemlerinden biri, Türklerin ve haklı mücadelelerinin dünya kamuoyuna duyurulması, tanıtılmasıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi yazarın, bu konudaki ısrarı üzerinde Batılı bazı devletlerin Anadolu'da devam eden mücadele ile ilgili olarak olumsuz yaklaşımlar etkilidir. Nitekim Falih Rıfkı, "*Dikkat*" başlıklı yazısında, yeni bir Yunan taarruzu söylentilerinin gündeme gelmeye başladığı günlerde Ankara'nın elde ettiği zaferin tüm dünyaya ve bütün Müslüman âlemine "*zaferin, hürriyetin ve istiklal mücadelesinin en doğal bir hak*" olduğunu

[501] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 29 Mayıs 1921.
[502] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 29 Mayıs 1921.
[503] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 29 Mayıs 1921.

gösterdiğine dair görüşlerini dile getirir. Bu haklı mücadele karşısında muhaliflerin içinde bulunduğu durumu ise, "*bunlar eski hükümet vesveseleriyle, Sorbon artığı tarih-i siyasi muhakemeleriyle muhakeme olunmaz"* [504] şeklinde dile getiren Falih Rıfkı, özellikle muhaliflerin en etkili isimlerinden bir olan Ali Kemal'i kast ederek muhalefeti eleştirir. Falih Rıfkı ile Ali Kemal arasındaki polemiğin, özellikle II. İnönü zaferinden sonra yoğunluk kazandığı ve ilerleyen yıllarda da devam ettiğini görmekteyiz. Ali Kemal özellikle Anadolu hareketi karşısındaki tavrı nedeniyle yazar tarafından eleştirilir. Başta Mustafa Kemal olmak üzere mücadelenin önder kadrosundaki pek çok ismin Ali Kemal'in yazılarında "*aforoz*" [505] edildiğine dikkat çeken Falih Rıfkı, eleştirisinin dozunu arttırarak, "*Ali Kemal şimdi dişleri sökülmüş bir yılandır. Vaka hala zehir bu çirkin ağzın yaralı etleri arasından bir köpek salyası gibi mütemadiyen sızıyor, akıyor fakat artık bu zehir zararsızdır"*[506] açıklamalarını yapar. Anadolu'daki hareketin ilk yıllarında ortamın İstanbul hükümeti ve iktidara yakın olan basının lehinde olması nedeniyle mücadele karşıtlarını eleştiremeyen Falih Rıfkı, muhalif basının karaladığı ve aforoz ettiği kişilerin önderliğinde zaferler elde edilmesi ile ortamın kendisi gibi Anadolu'daki hareketi destekleyenlerin lehine dönmesiyle sert eleştiriler kaleme almaya başladı.

Falih Rıfkı II. İnönü zaferinden sonra gündeme gelen Türk-Yunan sorununun siyaset platformunda çözülebileceğine dair yorumlarla da yakından ilgilenir. Ankara hükümetinin isteğinin kaybedilen topraklar arasında "*en fakiri ve en bedbahtı olan Anadolu ve Trakya'da bir yurt kurmak*"[507] olduğunu vurgulayan Falih Rıfkı, siyasetle sorunun çözülebileceğini ancak bunun için ilk şartın ise, Yunan ordusunun işgalinin sona ermesi olduğuna dikkat çeker. Falih Rıfkı, bu açıklamaları ile pek çok milletvekili üzerinden yakın temasta bulunduğu Ankara hükümetinin Yunanlılarla bir

---

[504] Falih Rıfkı, "*Dikkat*", **Akşam,** 2 Haziran 1921. Falih Rıfkı'nın özellikle Sorbon'dan bahsetmesi Ali Kemal'e yönelik bir eleştiridir. Nitekim Ali Kemal Sorbon'da eğitim almış ve ders notlarını da yayınlamıştır. Ali Kemal, **Sorbon Darülfünunu'nda Edebiyat-ı Hakikiye Dersleri**, İstanbul 1330. **Paris Musahebeleri,** İstanbul 1331. Sorbon'da siyaset tarihi eğitimi de alan Ali Kemal, Şarl Senyabus'un **Tarihi Siyasi** kitabını da 1334'de çevirerek yayınlamıştır. Ayrıca bkz, Ali Kemal, **Ömrüm**, Haz. M. Kayhan Özgül, Ankara 2004., Ali Birinci, "*Türkiye'de Siyasi Tarihin Tarihi İsimler ve Eserler*", **Fahir Armaoğlu'na Armağan**, Ankara 2008, s.1-64.
Falih Rıfkı'nın Milli Mücadele karşıtlarını eleştirdiği diğer bir yazısı için bkz., "*Gülünç Görülen Hakikatler*", **Akşam** 15 Haziran 1921.
[505] Falih Rıfkı, "*Ali Kemal Tahlili*", **Akşam**, 16 Haziran 1921.
[506] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 16 Haziran 1921. aynı içerikte diğer bir yazı "*Cenab-ı Hak Tezatları Helak Etti*", **Akşam**, 17 Haziran 1921, "*Ali Kemal Fıkraları*", **Akşam**, 18 Haziran 1921.
[507] Falih Rıfkı, "*Biraz Siyaset*", **Akşam**, 11 Haziran 1921.

anlaşma yapılabilmesi için öne sürdüğü şartları dile getirdiği gibi, adeta Ankara hükümetinin sözcülüğünü de yapar.

Falih Rıfkı'nın II. İnönü zaferi sonrasında kaleme aldığı yazıları arasında Yunan ordusunun uğradığı hezimet karşısında içinde bulunulan durumla ilgili olanlar da az değildir. Yazar, bu köşe yazılarında daha ziyade, "*Atina'nın eski şaşa ve asaletinden eser kalmadığını*", Yunan ordusunun moral olarak tamamen çöktüğünü, Galata'da yayınlanan pek çok Rum gazetesinin de İnönü zaferleri öncesindeki yaklaşımlarını terk ettiklerine işaret eder. Falih Rıfkı, halkın Anadolu hareketinin geleceğinden umutlu olmasını ister. "*Milliyet düsturunu bu millet o şekle soktu ki insan millet ve milliyet kelimelerinden iğreniyor. Denizin ve bulutların rengi olan mavi ve beyaz insanda gözün tahammül edemediği bir çirkinlik tesiri bırakıyor"*[508] şeklindeki ifadelerle Yunanlıları oldukça sert şekilde eleştirdiğini gördüğümüz yazar, mücadelenin geleceği hakkında son derece umutludur ve bu umudu halka taşımak, halkın Anadolu hareketini desteklemesini sağlamak gibi bir misyonu üstlenir.

3.8. Kütahya Eskişehir Muharebeleri

Falih Rıfkı'nın Kütahya Eskişehir muharebelerinden birkaç hafta önce kaleme aldığı önemli yazılarından biri de Amerika ile ilgili görüşlerine yer verdiği "*Amerikalılar Aleyhimizde imiş*" başlıklı yazısıdır. Köşe yazısına Wilson Prensipleri'ni eleştirerek başlayan Falih Rıfkı, "*özellikle ekseriyet maddesinin*" tüm dünyanın gözleri önünde ihlal edildiğine, bu nedenle de Trakya ve İzmir'in kaybedildiğine değinir. Yazara nezdinde Avrupa göre, Amerika "*adeta kızıl insafsızdır."* Avrupa'nın bile İzmir ve Trakya için "*ekseriyet hukukuna yaklaşmağa yüz tuttuğu*" günlerde Amerikan basınının "*İzmir ve Trakya'da Yunanistan'a para ile siyasetle askerle yardım etmedikleri için"* [509] Avrupa devletlerini eleştirdiğine değinen yazar, Amerika'nın Anadolu hareketi karşısındaki bu tavrını haksız bulur. Bu vesile ile yazarın birkaç yıl önce aralarında Anadolu hareketi içinde olan bazı insanların da bulunduğu Amerikan Mandası'ndan yana olanlara da değinerek, bu kişiler tarafından da Amerikan'ın iç yüzünün görüldüğüne değinir.

---

[508] Falih Rıfkı, "*Bektaşi'nin Sözü*", **Akşam**, 12 Haziran 1921; "*İki Klişe*", **Akşam**, 13 Haziran 1921, "*Bir Seneden Beri*", **Akşam**, 20 Haziran 1921.
[509] Falih Rıfkı, "*Amerikalılar Aleyhimizde imiş*", **Akşam**, 3 Temmuz 1921.

Falih Rıfkı, I. ve II. İnönü zaferlerinin hem mücadele karşıtlarına hem de Batı kamuoyunda Anadolu hareketi hakkında mevcut olan "*asılsız iddialara*" cevap niteliği de taşıdığını düşünür. Yazar, Türklerin Hıristiyanları öldürdüğü yönündeki "*karalamaların"* birer siyasal propaganda unsuru olarak kullanıldığını, ancak kazanılan zaferler sonunda durumun hiç de iddia edildiği gibi olmadığının anlaşıldığına dikkat çeker. Falih Rıfkı, Anadolu hareketinin tek amacının "*Misakı Milli sınırları içinde istiklal için dinini kurtarmak* " [510] için mücadele etmek olduğunu belirterek, Anadolu'da asıl katliam ve zulüm görenlerin, Müslüman Türk halk olduğunu söyleyerek, hem Ankara hükümetinin sözcüsü gibi davranmaya devam eder hem de etkili bir karşı propaganda faaliyetine girer.

Falih Rıfkı, Anadolu hareketinin amacı olarak sık sık, istiklalin sağlanması ve dinin kurtarılması vurgusunu yapar. Bu vurgusunun arkasında Timur'un da belirttiği gibi Milli Mücadelenin en etkili ideolojik ayaklarından birinin İslam ideolojisinin olması yatmaktadır. Nitekim bu ideolojik yapının farkında olan Mustafa Kemal, özellikle savaşın devam ettiği günlerde İslam'ı devrimci bir unsur olarak kullanır ve hareketin bir amacının "*hilafet ve saltanatı*" kurtarmak olduğunu belirtir.[511] Falih Rıfkı da, Mustafa Kemal'in bu devrimci açılımına basın üzerinden destek olarak, dinin kurtarılması vurgusu ile halkın desteğini sağlamaya çalışır.

Türk ordusu tarafından ikinci kez durdurulmuş olan Yunan ordusu, kısa süre sonra daha kuvvetli ve donanımlı birliklerle harekete geçti. Bu ileri hareket sonunda, 13 Temmuz'da Afyon, 17 Temmuz'da Kütahya ve 19 Temmuz'da da Eskişehir işgal edildi. Böylece Türk ordusu Sakarya nehrinin doğusuna çekilmek zorunda kaldı. Kütahya, Eskişehir Muharebeleri'nin Yunanlılar lehine sonuçlanması, hem T.B.M.M'nde hem de halk arasında savaşın kazanılamayacağına dair söylentilerin yayılmasına neden oldu.[512] Mecliste tartışmalar devam ederken, Mustafa Kemal ve komutanlar ise, Sakarya'nın doğusuna çekilmenin yeniden toparlanıp kuvvetle yeni bir mücadeleye başlanması için iyi şekilde değerlendirilmesi gerektiğini belirtiyordu.

Anadolu'da son derece kritik gelişmelerin yaşandığı günlerde Falih Rıfkı ve pek çok Milli Mücadele yanlısının buluştuğu yer, Hilal-i Ahmer'dir. Yazarın "*Bir*

[510] Falih Rıfkı, "*Anadolu Mücadelesinin Derslerinden*", **Akşam**, 5 Temmuz 1921
[511] Timur, a.g.e., s. 23-24, Mustafa Kemal Atatürk'ün konu ile ilgili görüşleri için bkz., Nutuk, Cilt:II, s. 937-947.
[512] **Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi: Kütahya Eskişehir Muharebeleri**, Cilt: II, Kısım: 4, Ankara 1962, s.43–55.

vatanseverler ocağı" olarak değerlendirdiği Hilal-i Ahmer, Anadolu'daki gelişmeler hakkında bilgi edinilebilecek ilk ve en önemli yerdir. Ancak muharebenin devam ettiği günlerde Anadolu'dan haber alınamaması pek çok kişi gibi, Falih Rıfkı'yı da fazlasıyla endişelendirir. Bu duruma son vermek için Falih Rıfkı ve arkadaşları, Akşam gazetesi adına Fevzi (Çakmak) Paşa'ya telgraf çekerek ordunun son durumunun ne olduğu yönündeki sorularına cevap bulmaya çalışır. "*Ordumuz manevra kabiliyetini muhafaza ediyor"* [513] şeklindeki yanıt başta Falih Rıfkı olmak üzere, pek çok kişinin umudunu artırır. Ancak İstanbul'da sadece muhaliflerin değil, mücadele yanlısı pek çok kişinin de "*Acaba Londra Konferansı'nda daha uysal mı olmalıydık.*?" demeğe başladığını gören yazar, yaşanılanların sorumlusu olarak da Mustafa Kemal'in gösterilmeye başlanmasından da rahatsız olur. Yazara göre, bu günlerdeki ortam ve mücadelenin anlamının ne olduğuna dair en doğru değerlendirmeyi, "*ya ölüm ya hürriyet*"[514] vecizesiyle Ziya Gökalp yapmıştır.

Falih Rıfkı, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nin İstanbul'da Milli Mücadele karşıtı gruplar arasında sevinçle karşılanmasına, muhalif basında Eskişehir'in düşüşüne dair haberlerin kasıtlı olarak abartılı şekilde verilmesine rağmen umutsuzluğa kapılmamaya çalışır. Özellikle İstanbul'daki Rum gazetelerindeki Türk ordusunun herhangi bir direnişte bulunmasının anlamı olmadığı yönündeki yayınlar karşısında yazar, Türk ordusunun toparlanarak yeniden mücadele edeceğine inanır ve bu ruh halini yazılarına da yansıtır. Yazar, "*Anadolu mağlup olmaz. Çünkü ihtilal mağlup olamaz. Çünkü ihtilaller siyasi değildir ve devlet adamlarının beyninde değildir, milletlerin ruhundan fışkırırlar*" [515] diyerek inancına halkı da ortak etmek ister. Falih Rıfkı'nın, muharebeler sonrasındaki yazıları, daha önce gazetelerin toplumdaki işlevleriyle ilgili olarak dile getirdiği ve inandığı prensipten hareketle halkın ümidini kaybetmemesi, mücadeleye olan inancını korumasını sağlayacak içeriktedir.[516] Artık Anadolu hareketi, Falih Rıfkı için sadece silahlı bir mücadele

[513] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.175-176, Falih Rıfkı Anadolu'dan aldığı bilgiler doğrultusunda ordunun dünkü gibi sağlam ve kuvvetli olduğunu halkın herhangi bir şekilde moralini bozmaması gerektiğini belirtir. Falih Rıfkı, "*İman Bozgunu"*, **Akşam,** 27 Temmuz 1921.

[514] Falih Rıfkı, "*Ziya Gökalp'ın Mısrası*", **Akşam,** 24 Temmuz 1921, "*Sulh İçin Taarruz*", **Akşam**, 25 Temmuz 1921,'deki makalesinde de Falih Rıfkı Anadolu'nun "vatan ve istiklal" istediğini bunun için savaştığını söyler.

[515] Falih Rıfkı, "*Yanlış Muhakeme Ediyorlar*", **Akşam,** 15 Temmuz 1921.

[516] Falih Rıfkı, "*Harbin Sonu*", **Akşam,** 18 Temmuz 1921, "*İsmet Bey-İsmet Paşa*", **Akşam**, 19 Temmuz 1921, Falih Rıfkı bu yazısında, İnönü Zaferi öncesinde İstanbul'da pek çok gazeteci arkadaşıyla birlikte gelişmeler karşısında Anadolu'nun ne düşündüğünü öğrenmek için konuştukları

değil, halkın gönlünde yerini alan bir ihtilaldir. İhtilalin başarıya ulaşması için de, silahlı mücadele zorunludur. Anadolu hareketi karşıtı basında sık sık dile getirilen, halk arasında da muharebe sonrasında yer etmeye başlayan, Yunanlılarla antlaşma yapılması gerektiği yönündeki yaklaşımlara Falih Rıfkı, "*muzafferiyetsiz sulhun Misakı Milli ve istiklal hukukundan*" [517] vazgeçmek anlamına geleceğine dikkat çekerek karşı çıkar. "*Yunanlılar mücadeleyi gaybederse sadece birkaç şehir kaybeder. Biz gaybedersek vatanımızı gaybederiz*."[518] diyerek halkın dikkatini çekmek, onları uyarmak isteyen yazar, mutlaka silahlı ve başarı ile sonuçlanacak bir mücadeleye ihtiyaç olduğunu göstermek ister. Muharebeler sonrasındaki ortam bir anda Falih Rıfkı gibi, Anadolu hareketi destekçilerinin aleyhine dönmüştür. Zaferin coşkulu günlerinde yazar ile yakın ilişkiler kurmak isteyen pek çok kişi, muharebeler sonunda kendisine "*bir hain*"[519] muamelesi yapmıştır.

3.9. Sakarya Meydan Muharebesi

İstanbul'da gelişmeler karşısında böylesi bir durum hâkimken, Ankara'da meclisteki tartışmalarda iki konu ön plana çıkmaktaydı. Bir grup ordunun ne yaptığı ve ülkeyi nereye götürdüğünü tartışırken, diğer bir kısım da, Mustafa Kemal'in ordunun başına geçmesini istiyordu.[520] Başkomutanlık ile ilgili tartışmalara dair hatıralarında Falih Rıfkı, "*eğer Mustafa Kemal de bir yenilmeye uğrarsa ortada hiçbir otorite kalmayacağını düşünen ve onun cepheye gitmesini doğru bulmayan bir kaç arkadaşı müstesna, dostu da düşmanı da Mustafa Kemal'i ordunun başına geçirmek istiyordu* " değerlendirmesini yapar. Mustafa Kemal'in dostlarının samimi olduklarını ve O'nun askeri alandaki kabiliyetine inandıklarını belirten yazar, muhaliflerin ise, "*nasıl olsa dönüş ve bozgun facialarıiçinde Mustafa Kemal'in kaynayıp gideceğini*" [521] düşündüklerini söyler. Meclisteki tartışmalar devam ederken Falih Rıfkı, Ankara'nın muharebelerden sonra ciddi bir hazırlık içinde olduğunu,

---

İsmet Bey'in o günkü kararlı tavrını, Eskişehir Kütahya muharebelerinden sonra da koruduğunu, İzmir'i almaktan başka düşünceleri olmadığını Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa üzerinden Ankara'nın kararlılığını verir. Yine halka umut veren Türk ordusunun mutlaka kazanacağını vurgulayan bir başka yazı için bkz., "*Anadolu İçin Ölçü*", **Akşam**, 20 Temmuz 1921.

[517] Falih Rıfkı, "*Mademki Ordu Var*", **Akşam**, 21 Temmuz 1921.

[518] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 21 Temmuz 1921.

[519] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.175.

[520] Sabahattin Selek, **Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)**, Cilt II, Ankara 2002, s. 1110–1116.

[521] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.177

Mustafa Kemal'in büyük yetkilerle donatılmak üzere bulunduğunu halka duyurur. Kesin sonuç alınacak bir mücadeleden yana olan Falih Rıfkı, alınan bu kararların önemli bir adım olduğuna dikkat çeker. Mustafa Kemal'in ordunun başına geçmesini ister.[522]

Mecliste Başkomutanlıkla ilgili tartışmalar devam ederken, 4 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal, Başkomutanlığı kabul ettiğini açıkladı. Kısa süre sonra da meclis yetkilerinin belli bir süre için kendisine verilmesi şartını öne sürerek, konuyla ilgili önergeyi meclise sundu. Önerge, uzun ve şiddetli tartışmalara sebep oldu. Ancak sonunda Mustafa Kemal galip gelerek 144 sayılı yasa ile Başkomutanlığa getirildi.[523] Yunanlılarla yeni ve daha büyük bir taarruza hazırlanan Mustafa Kemal, halkın elinden geldiği kadar orduya yardım etmesini sağlamak için, 8 Ağustos 1921'de Tekâlifi Milliye Emirleri'ni hazırlayarak yayınladı.[524] Akşam gazetesi muhabiri Falih Rıfkı, kararı destekler ve halkı kararların uygulanması noktasında harekete geçirmek için yazılar kaleme aldı.[525]. Halka müdafaa-ı milliye kavramını açıklamaya çalışan yazar, "*Müdafaa-ı Milliye tabiriyle burada kastettiğimiz şey harb etmek değil, galabe etmek için milletin ve memleketin maddi manevi bütün kuvvetlerini ve vasıtalarını seferber etmektir*"[526] diyerek zafer için halkın desteğine ihtiyaç duyulduğuna ve halkın Anadolu'dan gelen müdafaa-ı milliye çağrısına kulak verilmesi gerektiğine dikkat çeker. Falih Rıfkı, Ankara hükümeti ve Mustafa Kemal'in başlatacağı yeni mücadeleye, cephe gerisinden yoğun bir propaganda faaliyeti ile destek olmaya çalışmaktadır. Anadolu'nun "*bir ölüm kalım savaşına*"[527] hazırlandığı dönemde herkesin Anadolu'ya destek olması gerektiğini düşünen yazar, "*çok çetin bir imtihanın eşiğinde olan*" Türk halkının en büyük talihsizliğinin ise, "*yine kendi arasında düşmanın istediğini tatbik etmeğe hazır görünen bir hizbin*"[528] var olmasında görür. Yazarın bu eleştirilerinin muhatabı, Tekâlif-i Milliye kararlarını desteklemeyen kesimlerdir.

Mustafa Kemal, ordunun ihtiyaçlarını imkânların el verdiği ölçüde tamamladıktan sonra 12 Ağustos'ta Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) ile

[522] Falih Rıfkı, "*Buhranlı Günler*", **Akşam,** 30 Temmuz 1921.
[523] Selek, a.g.e., Cilt:II, s.1133-1136.
[524] Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, Ankara 1990, s. 368–380.
[525] Falih Rıfkı, "*Hürriyet Esaretten daha Ucuzdur.*", **Akşam**, 6 Ağustos 1921.
[526] Falih Rıfkı, "*Müdafaa-ı Milliye Ne Demektir?*", **Akşam**, 8 Ağustos 1921.
[527] Falih Rıfkı, "*İstanbul Bu Sefer İane Vermiyor.*", **Akşam**, 1 Ağustos 1921.
[528] Falih Rıfkı, "*Türk Milletinin Talihsizliği*", **Akşam**, 7 Ağustos 1921.

Polatlı'daki cephe karargâhına giderek ordunun başına geçti. Falih Rıfkı'nın bugünlerde gazetesindeki köşesinde Mustafa Kemal ve Türk ordusunun kararlılığı ve "*ya zafer ya hiç*"[529] parolası ile hareket edileceği üzerinde durur. Halkın ve aydınların dikkatini bu şekilde Anadolu'ya çeker.

Türk ordusunun savaş planını hazırladığı günlerde, 23 Ağustos'ta Yunan birlikleri, Türk cephelerine taarruza başladı. İki ordu arasındaki çarpışmalar 5 Eylül tarihine kadar devam etti. Ancak bu tarihten sonra Yunan birlikleri çözülerek geri çekilmeye başladı. Yunan birliklerinin geri çekilişi 13 Eylül'e kadar devam etti ve böylece Sakarya'nın doğusundaki düşman birlikleri temizlenmiş oldu.[530]

Anadolu'da savaşın devam ettiği günlerde Falih Rıfkı'nın 20 asrın medeniyet anlayışını sorguladığını görüyoruz. İstanbul'da muhalif basında çıkan "*bu asır medeniyetinde Ankara hükümeti gibi hükümet olmaz*" tarzındaki değerlendirmeler üzerine yazar, Ankara'nın "*milliyet prensibinden, hürriyet düsturundan*" bahsettiğini *"milliyet esaslarına uyan bir vatan için*" mücadele ettiğini vurgulayarak aslında 20 yüzyıl medeniyet anlayışının en büyük kavramlarını esas edindiğine dikkat çekmek ister. Bu durumu da "*…vatan, hatta ihtilal mefhumu bile bu asır medeniyeti denilen zamanenin tasdik ettiği hakikatlerden değil midir.?*" [531] diyerek dile getirir. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, Ankara hükümetinin haklı mücadelesini çağın medeniyet anlayışının tüm argümanlarına uygun olarak bizzat medeniyet anlayışının temelini oluşturan milliyet ve hürriyet prensipleriyle uyum içinde olduğunu vurgular. Artık imparatorluklar çağının son bulduğu ve ulus devletlerin ortaya çıkmaya başladığı dönem de Anadolu'da kendi ulus devleti için mücadele etmektedir.

Sakarya önlerinde devam eden mücadeleyi "*Türkler inkısam ve esaretle istiklal arasında bulunuyor. Bu iki neticeden birine giden yol mağlubiyet ve teslim-i silah, diğerine giden yol ise zaferdir.*"[532] diyerek değerlendiren Falih Rıfkı ve yakın arkadaşları için mücadelenin sonucunu bekledikleri bu günler, endişe, merak ve ağır bir kasvet havası içinde geçer. Özellikle Anadolu ile sağlıklı haberleşmenin

---

[529] Falih Rıfkı, "*Behemehal Zafer*", **Akşam**, 11 Ağustos 1921,„aynı konu ile ilgili olarak bkz. "*Bereket Versin ki*", **Akşam**, 12 Ağustos 1921, "*Anadolu Milli Bir Bayram Yaratıyor*", **Akşam**, 14 Ağustos 1921, Falih Rıfkı, "*Anadolu'ya Anadolu'ya*", **Akşam**, 20 Ağustos 1921; "*En Büyük Hakikat*", **Akşam**, 22 Ağustos 1921.

[530] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., **İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi**, Cilt: II, Kısım: 5, Kitap 1 ve 2, Ankara 1973.

[531] Falih Rıfkı, "*Bu Asırda Ne Olur Ne Olmaz*", **Akşam**, 24 Ağustos 1921.

[532] Falih Rıfkı, "*Sulh Taraftarlığı*", **Akşam**, 25 Ağustos 1921.

sağlanamadığı günlerde gerginlik ve merak da iki katına çıkmıştır.[533] Ancak Falih Rıfkı, bu ruh halini yazılarına yansıtmaz.[534] Bu durum üzerinde işgal günlerinde basının görevinin halkın ümidini canlı tutmak, orduya olan inancını sürdürmesini sağlamak olduğu yönündeki düşünceleri etkilidir.

Anadolu'dan gelen başarı haberiyle her şeyin rengi değişir. Falih Rıfkı ve arkadaşları için "*işkence gibi geçen günler*[535]" son bulur. Zafer yazarın kaleminden; "*Türkler dirilmiyor, yaşadıklarını ispat ediyor. Hak-ı hayat ne demektir. Türkler hayatın haktan daha kuvvetli mucizelerini isbat ediyorlar*" tarzındaki etkileyici ifadelerle halka duyurulur. Türk ordusunun savaş meydanındaki zaferi gibi, Falih Rıfkı da muhalif İstanbul basınına karşı verdiği mücadeleden galip ve daha güçlü olarak çıkar. Muhalif basın, Anadolu'dan gelen başarı haberleri karşısında iyiden iyiye suskunlaşır. Falih Rıfkı tam bu günlerde "*kahrolsun o kalem ki bu anda vatan toprakları şehit kanıyla yoğrulduğu ve Sakarya suları şehid kanından kana döndüğü bu demlerde Süleyman Nazif'in kamış kalemi kadar sağırdır, hodbindir.*"[536] diyerek bu suskunluğu da eleştirir. Falih Rıfkı'nın Süleyman Nazif'i ağır bir şekilde eleştirmesinin sebebi, 1918'de merkezi İstanbul'da bulunan Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-ı Hukuku Milliye Cemiyeti'nin yayın organı olan Hadisat gazetesi yazarlarından olan ve o günlerde Müdafaa-ı Hukuk grubunu destekleyen yazarın, Türk halkının haklı mücadelesi karşısında sesiz kalmasıdır.

Falih Rıfkı'nın Sakarya zaferi sonrasında kaleme aldığı yazıları, zaferin her yönüyle taçlandırılması amacını taşır. [537] Zafer herkes gibi yazar için de büyük ve gerçek bir ümit kaynağıdır. Artık vatanın kurtarılacağı ve Batılı devletlerin de Ankara hükümetini tanımaya başlayacağından emin olan Falih Rıfkı, herkesin özellikle de Batılı devletlerin kazanılan zaferden sonra Türklere Sevr Antlaşması'nın

---

[533] Atay, a.g.e., Cilt: I, s. 179.
[534] Falih Rıfkı, "*Adalet Paçavrası Münasebetiyle*", **Akşam**, 26 ağustos 1921, Falih Rıfkı Balıkesir'de çıkan ve Rum gazetelerinden ve Yunan telgraflarından alınan bilgilerle haber yapan gazeteyi eleştirir halka yanlış bilgi verdiğini söyleyerek Türk ordusunun Yunan birlikleri karşısında kararlı mücadelesine devam ettiğini vurgular. "*Sakarya Harbinin Azameti*", **Akşam,** 30 Ağustos 1921.
[535] Atay, a.g.e.,Cilt: I, s.179.
[536] Falih Rıfkı, "*Bir Türk Edibine Düşen Vazife*", **Akşam**, 1 Eylül 1921; Falih Rıfkı'nın Süleyman Nazif eleştirisi ile ilgili diğer bir yazısı için bkz. "*Kendilerini Zorla Hatırlatanlar*", **Akşam,** 6 Eylül 1921.
[537] Falih Rıfkı, "*İsmet Paşa Söyledi*.", **Akşam**, 1921; "*Millet Kiminle Beraberdir*", **Akşam**, 4 Eylül 1921; "*Kati Safha Şimdi Başladı*", **Akşam**, 9 Eylül 1921; "*Kan ve Göz yaşı*", **Akşam**, 10 Eylül 1921

dayatılamayacağını gördüğüne işaret eder.[538] Sakarya zaferi, Anadolu ihtilali için bir dönüm noktasıdır.[539] Yazar göre; Sakarya zaferi hem Çanakkale hem de ünlü Marn muharebelerinde çok daha "*hayati bir zarurettir.*"[540] Ayrıca pek çok kişinin örnek gösterdiği Dömeke[541] meydan muharebesi gibi savaş meydanında kazanılan ancak masada kaybedilen bir zafer olmayacağına da dikkat çekerek endişeleri gidermek ister.

Sakarya zaferi sonrasında muhalif İstanbul basınında Falih Rıfkı tarafından şiddetli eleştirilere maruz kalan ilk isim Ali Kemal olur. Yazarın artık Ali Kemal gibi muhaliflere "*vatan haini*" ifadesini kullanmaktan çekinmediğini görüyoruz.[542] Zafer aslında yazar için de bir dönüm noktasıdır. Anadolu hareketinin gün geçtikçe güçlenmesi Falih Rıfkı'nın prestijini arttırdığı gibi, Yakup Kadri, Mahmut Soydan gibi mücadele yanlısı gazetecilerin öne çıkması sağladı. Bu gazeteciler Ankara tarafından da yakından takip edildiği gibi, mücadele karşısındaki tavırları nedeniyle prestijli bir yere de sahip olmaya da başladılar.

Sakarya zaferi, Falih Rıfkı'nın umduğu gibi kısa süre içinde uluslar arası arenada etkisini gösterdi. 9 Haziran 1921'de Ankara hükümeti ile Fransızlar arasında başlayan görüşmeler, savaş nedeniyle duraksamış ancak Sakarya zaferinden sonra yeniden başlayarak 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması'nın imzalanması ile sonuçlanmıştır. Antlaşma ile taraflar arasındaki savaş durumu sona erdiği gibi, Irak'a kadar olan sınır güvence altına alınıyordu. Antlaşmanın en önemli sonuçlarından biri, Fransa'nın da Ankara hükümeti'ni tanımış olmasıydı. 13 Ekim 1921'de ise Sovyet Rusya ile imzalanan Kars Antlaşması ile daha önce imzalanan Moskova Antlaşması esasları kabul edilmiş oldu.[543]

Sakarya zaferinden sonra 1921 sonbaharı ile 1922'nin kış aylarında herhangi bir çatışma olmadan geçti. Bu dönem, Türk ordusuna silah, asker ve mühimmat bakımından toparlanma imkânı tanıdı. 1921 yılının Türk halkı için olduğu kadar, tüm

---

[538] Falih Rıfkı, "*Papilosun Vedanâmesi*", **Akşam,** 13 Eylül 1921; "*Sakarya Zaferi*", **Akşam,** 15 Eylül 1921; "*Papulasın Mizahı*", **Akşam** 17 Eylül 1921.
[539] Falih Rıfkı, "*Allah Senden Razı Olsun*", **Akşam**, 22 Eylül 1921; "*Zaten Maksadımız Bu İdi*.", **Akşam,** 23 Eylül 1921; "*Muzaffer Oldum Beni Kurtarınız*.", **Akşam,** 29 Eylül 1921; Falih Rıfkı bu makalesinden zaferden sonra Kral Konstantin'in içinde bulunduğu durumu dile getirmek için bu başlığı kullanır.
[540] Falih Rıfkı, "*İki Yanlış Mukayese*", **Akşam,** 21 Eylül 1921.
[541] Falih Rıfkı, "*Sakarya ve Dömeke*", **Akşam**, 1 Teşrinievvel /Ekim 1921.
[542] Falih Rıfkı, "*Vatan ve Namus Düşmanlığı*", **Akşam**, 14 Eylül 1921.
[543] Mehmet Gönlübol, Cem Sar, a.g.e., s.30-38.

dünya için de "*hürriyet mücadelesinin en iyi örneklerinin"*[544] verildiğini bir yıl özelliğini taşıdığını söyleyen Falih Rıfkı, 1922 senesine yönelik beklentisini ise; "*umarım bu yıl sulhu kazandığımız yıl*" olur temennisi ile dile getirir. Yazarın 1922 yılının Mart ayına kadarki yazılarında genelde Sakarya zaferi sonrasındaki gelişmeler, Türk ve Yunan ordularının içinde bulunduğu durum işlenmektedir.[545] Bu günler Türk ordusu gibi Falih Rıfkı için de bir bekleme dönemidir. Yunan ordusu bir kez daha durdurulmuş ancak, henüz Türk topraklarından çıkarılmamıştır. Bu durum nedeniyle Türkler için henüz mücadele son bulmamıştır.

Falih Rıfkı, Yunanlıların Anadolu'daki tahribatına da dikkat çekmek ister. "*Gelenlerin Gördükleri*" başlıklı köşe yazısında, Yunanların Anadolu'da Müslüman Türk halka "*vahşice saldırdıklarını*" belirten yazar, Anadolu'ya gelen pek çok yabancı devlet temsilcisinin "*bu vahşet ve katliama yakından tanık*"[546] olduklarına işaret ederek, Anadolu'da yaşananlardan hem Batı kamuoyunun hem de halkın haberdar olmasını istedi.

Sakarya zaferi sonrasında yeniden barış görüşmelerinin başlayacağına dair söylentilerin gündeme gelmeye başladığı Mart ayı başlarında Falih Rıfkı, bir kez daha Anadolu hareketinin tüm dünyaya tanıtılmasının zorunluluğu üzerinde durur.[547] Yazar Türkleri yakından tanıyan ve bir önyargı geliştirmediğini düşündüğü Pierre Loti, Daude Farrere gibi yabancı yazarların yazılarının da Türklerin seslerinin Avrupa'ya duyurulmasında etkili olacağını düşünür.[548] Anadolu ihtilalinin Batılı devletlere tanıtımı yazar için son derce önemli bir konudur. Ordunun kesin sonuç alacağı mücadele için hazırlandığı bu günlerde Falih Rıfkı ise, mücadelenin en etkili şekilde Avrupa'da tanıtılması, Anadolu hareketinin bir savaş çığırtkanlığı değil yaşam gibi insanın en kutsal ve doğal hakkı için yapıldığını anlatmak için çaba sarf etmekte, yazılarını bu amaç için kullanmaktadır. Falih Rıfkı'nın konu ile ilgili daha önce verdiğimiz yazıları da dikkate alınınca tek çabasının Avrupa'ya sadece Anadolu

---

[544] Falih Rıfkı, "*Yeni Sene*", **Akşam**, 1 Kânunusani/Ocak 1922.
[545]Falih Rıfkı, "*İki Ayda Ne Oldu*.", **Akşam**, 3 Kanunusani/Ocak 1922; "*Ot Ateşi*", **Akşam**, 12 Kanunusani/Ocak 1921; "*Musahabe*", **Akşam**, 1 Şubat 1921; "*At mı Yok Meydan mı Yok*", **Akşam,** 10 Kânunusani 1922, "*Bir İkaz Münasebetiyle*", **Akşam** 11 Kanunusani/Ocak 1922; "*Fevkalade Mühim Bir Mesele*", **Akşam**, 5 Şubat 1922.

[546] Falih Rıfkı, "*Gelenlerin Gördükleri*", **Akşam**, 13 Şubat 1922.
[547] Falih Rıfkı, "*Tanıtmak ve Tanımak",* **Akşam,** 2 Mart 1922.
[548] Falih Rıfkı, "*Her Şey Sizi Hatırlatıyor*.", **Akşam**, 13 Kânunusani/Ocak 1922; "*Değişen Manzaralar*", **Akşam**, 12 Mart 1922.

hareketini değil aynı zamanda Türkleri de tanıtmak olduğunu görürüz. Yazara göre, Türkler, önyargılı Batılıların düşündüğü gibi Şarklı ve mistik bir millet değildir.

Falih Rıfkı, İtilaf Devletleri'nin barış esaslarına dair görüşlerinin basına yansımaya başlaması üzerine, Türklere dayatılmak istenen ilkelerin herhangi bir dayanağı olmadığına "*galip gelmiş ve hürriyet için savaşmış"*[549] halkın ve ordunun bu istekleri kabul etmesinin mümkün olmadığına dikkat çeker. İtilaf Devletleri ise, Falih Rıfkı'nın düşündüğünün aksine yeniden Sevr'i değiştirerek gündeme getirmek niyetindeydi. Bu amaçla 22 Mart 1922'de Türkiye ile Yunanistan'a ateşkes önerisinde bulunuldu. Mustafa Kemal, Anadolu'nun işgal kuvvetlerince boşaltılması esası üzerinden ateşkes antlaşmasını görüşeceklerini belirtti. Görüşmelerin devam ettiği günlerde, İtilaf Devletleri barış koşullarını açıkladı. Sevr'in yumuşatılmış bir hali olan bu koşulların T.B.M.M'ce kabul edilmesi imkânsızdı. Nitekim Ankara hükümeti öne sürülen koşullar reddetti. [550] Falih Rıfkı, daha barış esasları Ankara hükümetine bildirilmeden bu esasların kabul edilmeyeceğine dair ipuçlarını vermişti. İtilaf Devletleri'nin ateşkes görüşmelerine başlayarak barış esaslarını açık bir şekilde Ankara hükümetine bildirmesi üzerine ise Falih Rıfkı, bu isteklerin "*son derece anlamsız*"[551] olduğuna işaret ederek, kabul edilmesinin mümkün olmadığını tekrar belirtir.

Ankara hükümetinin gelişmeler karşısındaki tavrının ne olacağını pek çok kişi gibi merakla bekleyen Falih Rıfkı, aydınlara yönelik eleştirilerini de kaleme alır. Fransız milliyetçiliğini örnek göstererek, tarihe ve yaşanmış olaylara karşı Fransa'da başta aydınlar olmak üzere herkes tarafından tüm maddi değerlerin yüceltildiğine dikkat çeken Falih Rıfkı, "*Fransız taklitçisi olduğunu dile getiren pek çok alim ve sanatkarın*"[552] Fransa'daki benzerlerinin hürriyet mücadelesindeki rollerinden nasiplerini almadıklarını, onlardan hiç etkilenmediklerin söyleyerek eleştirir. Yazar, aydınlarla ilgili başka bir yazısında da onları *"fedakarlığa, tehlikeye, bilhassa ölüm tehlikesine tevakkuf eden mücahedeleri daima uzaktan"* takip ettiklerini söyleyerek eleştirir. Falih Rıfkı'ya göre, bu grubun en büyük hatası ise, "*memleketi kafi derecede benimsememek, ölüme kadar sevmemek, milleti kendine muhtaç ve*

[549] Falih Rıfkı, "*Güldüren ve Düşündüren Fikirler*", **Akşam**, 11 Mart 1922.
[550] Selek, a.g.e., s. 1183-11198.
[551] Falih Rıfkı, "*Yanlış Haberler*", **Akşam**, 27 Mart 1922; "*Daha Ne Kadar Devam Edecekti*?" **Akşam,** 1 Nisan 1922.
[552] Falih Rıfkı, "*Bir Numune-i İmtisal*", **Akşam,** 15 Nisan 1922.

kendisinin dûnunda." [553] görmektir. Bu durum ise aydını halktan uzaklaştırdığı gibi, onu Anadolu ihtilalinin ruhunu anlamaktan da mahrum etmiştir. Anadolu hareketinin İstanbul'daki aydınlarca yeterince desteklenmemesi, Falih Rıfkı için bu grubu eleştirilerinin hedef haline getirmiştir. Yazar, özellikle cephe gerisindeki düşmanlar karşısında etkili bir savunma aracı olarak gördüğü aydınların, Fransa'daki benzerleri gibi istiklal mücadelesinin en etkili savaşçıları olması gerektiğine dikkat çeker. Bunun için öncelikli olarak aydının halka bakışı değişmelidir. Zafer öncesinde ve sonrasında farklı kesimlere seslendiğini ve uyarılarda bulunduğunu gördüğümüz Falih Rıfkı'nın kanaatimizce çabası, aydın, halk ve ordu ile beraber topyekûn bir mücadelenin yapılmasının zorunluluğunu göstermektir. Zafer için sadece silahlı mücadele yeterli değildir, zaferin her alanda en etkili şekilde işlenmesi, canlı tutulması gerekmektedir. Hiç şüphe yok ki bu süreçte en önemli görevlerden biri de aydına düşer.

Falih Rıfkı, İtilaf Devletleri'nin kabul edilmez barış tekliflerinde sonra bir kez daha gündemine işgal bölgelerindeki halkın uğradığı baskı ve katliamları aldı. Bölgeden gelenlerin anlattıkları karşısında yazar dehşete düşer. "*Yunan ordusu Müslümanların başında eli bıçaklı bir kasap hayaleti halinde dolaşıyor ve Türk ahali birer koyun gibi silahsız, müdafaasız bırakılmıştır*" [554] açıklamasını yaparak, İtilaf Devletleri'nin nelere sebep olduğunu görmelerini ister.

3.10.T.B.M.M'ndeki Muhalefet ve Falih Rıfkı Atay

Ankara hükümeti, İtilaf Devletleriyle ateşkes şartları üzerinde görüştüğü günlerde meclisteki tartışmalar da son sürat devam etmekteydi. Bu tartışmalar ordunun kesin sonuç alınacak bir saldırıya neden geçmediği ve Başkomutanlık yetki süresinin uzatılması üzerinde yoğunlaşıyordu. Ancak tüm tartışmalara rağmen 20 Temmuz 1922 tarihli toplantıda Başkomutanlığın yetki ve süresi sınırsız olarak uzatıldı.[555] Başkomutan Mustafa Kemal, meclisteki muhalefetin ısrarla biran önce harekete geçmesini istemesine rağmen, ordunun hazırlıklarının tamamlandıktan sonra ancak harekete geçebileceğini belirtiyordu. Başkomutanlık yasası ile ilgili

[553] Falih Rıfkı, "*Bir İnsan Vatanına Darılır mı*", **Akşam,** 12 Mayıs 1922.
[554] Falih Rıfkı, "*İşittiklerimiz ve İşitemediklerimiz*", **Akşam,** 21 Mayıs 1922; "*Sesleri Olmayan Muzdaripler*", **Akşam**, 24 Mayıs 1922, "*Kansız Gaza*", **Akşam**, 25 Mayıs 1922; "*Kızıl Maskenin Altında*", **Akşam,** 8 Temmuz 1922.
[555] Kili, a.g.e., s.191-192.

tartışmalarda da iyice su yüzüne çıkan muhalefet özellikle I. Grubun kurulması üzerine daha da hareketlenir ve kısa bir süre sonra 1922 yılının Temmuz ayında II. Grup adı altında teşkilatlanır.[556]

Ankara'daki muhalefet kısa süre içinde Falih Rıfkı'nın gündemindeki yerini aldı. Yazısına "*bizde fırkalar ve cemiyetler bir müddet geçtikten sonra, birer tarikat haline geliyor.*" şeklindeki bir eleştiriyle başlayan Falih Rıfkı, "*fırka aşkı ve ihvan rabıtasının*" kısa süre içinde pek çok değerden öne geçtiğine işaret eder. Ankara'daki muhalefete seslenmek ister. "*Fırka programlarının, tehlikeden âzâde bir vatanın idare, ıslahat prensiplerine ait farklar üzerine*" [557] kurulduğunun ancak vatan siyasetinin ise çok özel zamanlarda özelliklede tehlike zamanlarında ortaya çıktığına işaret eden yazar, öncelikle vatanın kurtarılmasının gerekliliği üzerinde durur. Böylesi zor zamanlarda Falih Rıfkı'ya göre herkes vatan siyaseti etrafında toplanmalıdır. Çünkü "*her şey için fırka için, ikbal için hatta hırs için"* bile vatan gereklidir. Yazar, İttihat ve Terakki tecrübesinden Ankara'daki muhalefetin ders almasını ister. İttihat ve Terakki Fırkası'na muhalefet ettiğini düşünen muhalefetin aslında "*Türk vatanı ile mücadele ettiğini*" dile getiren Falih Rıfkı, tekrar aynı hataya düşülmemesi gerektiğine dikkat çekmek ister. Yazar, Mustafa Kemal'in otoritesine karşı geliştiğini fark ettiği muhalefete[558], ilişki içinde olduklarını düşündüğü Enver Paşa ile ilgili "*Enver, kendi hırsı, kendi ikbali için çalışıyor. Bu politika da vatan siyasetiyle tearuz halindedir"*[559] değerlendirmeleri ile seslenir ve muhalefeti Enver Paşa konusunda bir kez daha uyarır. Falih Rıfkı'nın Enver Paşa ile ilgili yazılarındaki eleştirilerinin sebebi kanaatimizce, muhalefet tarafından Mustafa Kemal'in liderliğine, otoritesine karşı bir alternatif olarak Enver Paşa'nın öne sürülmesidir. Bu nedenle de Paşa Anadolu hareketinin düşmanları arasında yer alır. Mustafa Kemal ile Enver Paşa arasında zaman zaman açık çoğu zaman da örtük şekilde devam eden iktidar savaşında Falih Rıfkı, halka ve muhalefete daha önce de ifade ettiğimiz gibi

---

[556]; Demirel, a.g.e., s.229-230; Ahmet Yeşil, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Ankara 2002, s.79-82; 121. Ayrıca bkz., İhsan Güneş, "*I. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde II. Müdafaa-i Hukuk Grubunun Programı (II. Grup)"*, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi (A.Ü.D.T.C.F) Tarih Araştırmaları Dergisi,** (XIV. Ciltten Ayrı Basım), Ankara 1983, s.113-121.

[557] Falih Rıfkı, "*Vatan Siyaseti Fırka Politikası*", **Akşam**, 26 Temmuz 1922.

[558] Tunçay, muhalefetin asıl amacının Mustafa Kemal'in kişisel egemenlik kurmasına karşı çıkmak olduğunu belirtir. Nitekim bu grup Mustafa Kemal'in Başkomutanlık yetkisini alması ve üç kez uzatılmasına da bu çerçevede karşı çıkmaktaydı. Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923–1931)**, Ankara 1981, s.46–47.

[559] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 26 Temmuz 1922; "*Zavallı Enver Paşa, Nankör Millet*", **Akşam**, 6 Haziran 1922.

Enver Paşa'nın İmparatorluğun yıkımından sorumlu olduğunu sürekli olarak hatırlatır. Bu mücadelede Mustafa Kemal'in yanında yer alan yazar, köşe yazılarını Mustafa Kemal'in liderlik ve otoritesini sağlamlaştırması için kullanır.

Enver Paşa ile ilgili olarak sert eleştirilerde bulunan Falih Rıfkı, Temmuz ayı içinde başka bir İttihatçı Cemal Paşa ile ilgili olarak ise, daha farklı değerlendirmelerde bulunur. Falih Rıfkı'nın konu ile ilgili yazısı, Cemal Paşa'nın öldürülmesi üzerine kaleme alınmıştır. Yazara göre; Cemal Paşa, "*irade ve iman ile yoğrulmuş"* bir devlet adamıdır. Falih Rıfkı, 1918'de kaleme aldığı, Ateş ve Güneş ile daha sonraki yıllarda yayınlayacağı Zeytindağı isimli kitaplarında Paşa'nın Suriye'deki faaliyetlerini eleştirmiş olmasına rağmen yazısında, "*fakat Cemal Paşa bu yerlere yatırım yaparken buraları kaybedeceğimizi asla düşünmemişti*"[560] değerlendirmesi ile daha duygusal bir yaklaşım sergiler. Falih Rıfkı'nın farklı zamanlarda Paşa ile ilgili olarak yaptığı değerlendirmelerinden ki bunlardan bazıları eleştirel olsa da anlaşılacağı üzere, yazar Cemal Paşa ile olan duygusal bağını sonuna kadar korumuştur. Paşa'yı ikinci bölümümüzde belirttiğimiz gibi Enver ve Talat Paşalardan farklı bir yere koymuştur. Ancak, Cemal Paşa'nın da Mustafa Kemal'e karşı alternatif olarak öne çıkarılması gibi bir durum yaşansaydı Falih Rıfkı'nın Paşa'ya dair yaklaşımının değişeceği aşikârdır.

3.11. Büyük Taarruz

Mecliste muhalefet ile tartışmalar devam ederken Falih Rıfkı ve pek çok Anadolu hareketi taraftarı da İstanbul'da ordunun taarruza geçip geçemeyeceğini merak etmekte ve Mustafa Kemal'in bir sonraki hareketini heyecanla beklemektedir.[561] Ancak bu heyecan, kısa süre sonra hazırlıklarını tamamlayan Türk

[560] Falih Rıfkı, "*Şehit Cemal Paşa",* **Akşam**, 30 Temmuz 1922, Falih Rıfkı' Cemal Paşa ile ilgili ikinci yazısını ise Aralık ayında yayınlar. Cemal Paşa'nın kanlar içinde yayınlanan fotoğraflarından fazlasıyla etkilenen Falih Rıfkı, Paşa'nın bu fotoğraflarda en az onu ilk kez Kudüs'te gördüğü kadar büyük gözüktüğü yorumunu yapar. "*İlk ve Son*", **Akşam**, 31 Kânunuevvel/Aralık 1922, Her iki yazıda da Falih Rıfkı son derece duygusal bir yaklaşım içindedir.

[561] Falih Rıfkı, daha sonraki yıllarda İsmet (İnönü) Paşa'dan o günlerde Mustafa Kemal'in durum karşındaki tavrını ve ne gibi taktikler geliştirdiğini dinlediğini söyler. Paşa'dan Mustafa Kemal'in özellikle Müttefik devletlerce yapılan mütareke teklifinin bir oyun olduğunu karargâh karargah gezerek herkese anlatmaya çalıştığını öğrenen Falih Rıfkı, Mustafa Kemal'in bu hareketini büyük bir taktik savaşı olarak değerlendirir. Atay, a.g.e.,Cilt: I, s. 186-187. Türk ordusu taarruza başlamadan önce Falih Rıfkı, ordunun gücünün yerinde olduğunu Yunanlıların ise ciddi bir moral bozukluğu içinde olduğunu vurgulayan yazılar kaleme alır. "*Kuş Bakışı Mukayese"*, **Akşam,** 11 Ağustos 1922, "*Resimler Arasında*", **Akşam**, 18 Ağustos 1922

ordusunun 26 Ağustos 1922'de ileri harekete geçmesiyle yerini daha büyük bir heyecana bırakır. Türk ordusu, ileri harekâtı sonunda 28–29 Ağustos'ta Yunanlıların en güçlü birliklerini çevirerek, 30 Ağustos'ta bizzat Mustafa Kemal'in komutanlık ettiği taarruzla Yunan birliklerinin tamamı etkisi hale getirildi.

Falih Rıfkı, Türk taarruzunun başladığı günü şu şekilde dile getirir: "*Gazeteye geldiğim vakit, Anadolu'nun birden bire kapandığını söylediler. İstanbul ve Türkiye'nin işgal altındaki köyleriyle, memleketin öbür kısmı arasından hiçbir temas yapmaya imkân yoktu*."[562] Ankara'dan haber alamadıkları için Yunanlıların mı yoksa Türklerin mi taarruza geçtiklerini anlayamayan Falih Rıfkı ve arkadaşları yabancı basından bilgi edinmek isterler ancak meraklarını giderecek bir haber alamazlar.[563] Son derece gergin bir bekleyiş içinde olan Falih Rıfkı'nın bu ruh halini, haberlerine yansıtmadığını görüyoruz. Ankara'dan haber alınamayan bu günlerde yazar, genel olarak Anadolu hareketi üzerinde duran yazılar kaleme alır. Ancak bu köşe yazılarında henüz Anadolu'da başlayan savaştan haber verilmediği gibi endişeler de dile getirilmez.[564] Falih Rıfkı, Türk taarruzuna dair ilk haberini 29 Ağustos'ta verir. Yazıda Türk taarruzunun, "*bir şehir ya da bir vilayet"* için değil "*taksim, hicret ve inkıraza*" karşı yapıldığı vurgulanır.[565] Yazar, köşe yazısını Türk ordusunun son ileri hareketinin beklenen barışı getirmesini sağlaması temennisi ile bitirir. Taarruz sonundaki yazılarıyla hem Ankara hem de İstanbul'daki muhalefete yüklenen Falih Rıfkı, Türklerin müdafaa için muazzam bir kuvvet olduğu, ancak taarruz kabiliyetlerinin bulunmadığı yönündeki değerlendirmelerin anlamsızlığına değinir.[566]

Zafer sonrasında Falih Rıfkı'yı Anadolu hareketinin başarısının sebepleri üzerine farklı açılımlar yapma çabası içinde görmekteyiz. Bir mucize olarak değerlendirdiği başarının sırrı yazara göre; "*memlekette nihayet bir nesil halk eden yeni mefkûrelerin"* Ankara'daki başta Mustafa Kemal olmak üzere genç subaylar tarafından hayata geçirilmesidir. Yeni mefkûrenin en önemli özelliği ise; "*bütün gençliği dâhilde irtica ve meskenet mütegallibesiyle gizli aşikar mücadeleye*" hazır

[562] Atay, a.g.e. Cilt: I, s.195.
[563] Atay, a.g.e. Cilt: I, s. 195.
[564] Falih Rıfkı, "*Ordu ve Millet*", **Akşam**, 27 Ağustos 1922; "*Söylenmemiş Sözler*", **Akşam**, 28 Ağustos 1922.
[565] Falih Rıfkı, "*Taarruz Başladı*", **Akşam,** 29 Ağustos 1922
[566]. Falih Rıfkı hatıralarında o günlerde Türk ordusuna dair hemen hemen herkesteki temel yaklaşımı "*Türk ordusunun bir taarruz savaşına giremeyeceği fikri bizim neslimiz için değişmez hakikatlerden biri idi. Ordumuzun kahramanlığına bel bağlardık, fakat onun ancak dayanma mucizeleri verebileceğini sanırdık*." diyerek verir. Atay, a.g.e., Cilt: I, s.196.

hale getirmesidir. İlk kez "*teceddüt fikirleriyle donatılmış*" [567] bir neslin iktidara geldiğine dikkat çeken Falih Rıfkı, Anadolu mucizesine farklı bir pencereden bakmak ister. Anadolu'da bu yeni gençlik ve zihniyet özellikle orduda etkindir. Ordu yazara göre, bu özelliği nedeniyle *"yeni neslin sadece beyni değil, milli mefkûrenin vecd ve heyecanıyla yanan ruhlarının da*"[568] idare edildiği yerdir. Anadolu hareketine farklı bir açılım kazandırmak isteyen Falih Rıfkı, Anadolu'da yeni daha önceki iktidarlarla farklı zihniyette olan bir iktidarın mevcut olduğunu vurgulayarak yeni iktidarı halka tanıtır. Falih Rıfkı'nın, Gökalp'ın 1910 ile 1924 yılları arasındaki en temel kavramlarından birsi olan mefkûre kavramı üzerinden Anadolu hareketini kavramsallaştırmaya çalışması anlamlıdır. Zira düşman yenilmiş, halk istikbaline kavuşmak üzeredir. Ancak halkın yeni bir mefkûre ile şekillenen bir hayatı söz konusu değildir. Falih Rıfkı için yeni mücadelenin hedefleri bu noktada ufukta belirmiştir. Milli bir yeni hayatın tesisi gerekli ve zorunludur. Bunun içinde yenilik fikirleriyle donatılmış ve zafer kazanmış Mustafa Kemal'i öne çıkararak, halkına bir önder ve lider olarak tanıtma amacı da güder. Bu lider, zaferin timsali olduğu kadar, teceddüt ve terakkinin de timsalidir.

3.12. İzmir'in Düşman İşgalinden Kurtarılması

Türk ordusunun ileri harekâtı sonunda Yunan birliklerinin İzmir istikametine çekilmesi üzerine, yeniden harekete geçen ordu, 9 Eylül 1922'de İzmir'i; 11 Eylül'de de Bursa'yı düşman işgalinden kurtardı.[569] Falih Rıfkı, Türk ordusunun İzmir giriş haberini sürmanşetten büyük bir sevinç içinde verir. Pek çok kişinin imkânsız olduğunu düşündüğü bir "*rüyanın gerçekleşmiş* "[570] olması, Falih Rıfkı ve kuşağı için büyük bir anlam taşımaktaydı.[571] Balkan Savaşları'ndan sonra yaşanan kayıplar karşısında ciddi bir yıkım yaşayan bu kuşak, İzmir'in işgali karşısında ikinci büyük travmayı yaşamıştı. Ülkenin düşman işgalinden kurtarılmasından sonra Falih Rıfkı,

[567] Falih Rıfkı, "*Bir Başka Mülahaza*", **Akşam**, 30 Ağustos 1922.
[568] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 30 Ağustos 1922; ayrıca "*Mücahedenin Yeni Manaları*", **Akşam,** 3 Eylül 1922.
[569] Selek, a.g.e., s.1229-1237.
[570] Falih Rıfkı, *"İzmir'e Gidiyoruz*", **Akşam**, 5 Eylül 1922.
[571] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.206. Falih Rıfkı anılarında Ateş ve Güneş ile Zeytindağı isimli çalışmalarında da eleştirel bir yaklaşımla üzerinde durduğu, "Anadolu halkının İmparatorluk döneminde o büyük gücü ve inancının "*Viyana dönüşünden Sakarya tutunuşuna kadar, nice kafasız komutanların hesapsız harplerinde, nice boş kafalı liderlerin bozuk politikalarından ziyan olup gittiğini*" belirterek ilk kez Mustafa Kemal'in kısıtlı imkânlarla bu kahramanlığı doğru şekilde kullanmış ve başarıya ulaşmış olduğu yönündeki görüşlerine yer verir.

yeni bir misyon yüklenerek işgal günlerinde yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen halkı "*itidalli*" davranmaya çağırır.[572] Yazarın bu konudaki hassasiyeti arkasında, Batı kamuoyunda Türklerin Hıristiyan düşmanlığı yaptığı, barış istemediği yönündeki olumsuz eleştirilere hak verilmesine engel olmak isteği etkilidir. İzmir'in Yunan işgalinden kurtuluşundan kısa bir süre sonra Falih Rıfkı, İzmir'e Mustafa Kemal'le görüşmeye gider. Falih Rıfkı'nın bu seyahatinde yakın arkadaşı Yakup Kadri'de yanındadır. Bir vapurla İzmir'e gelen Falih Rıfkı ve Yakup Kadri burada Ruşen Eşref ile buluşarak, Mustafa Kemal ile görüşmeye gider. Bu görüşmede Falih Rıfkı, Başkomutan Mustafa Kemal'in yazılarını yakından takip ettiğini öğrenir.[573] Falih Rıfkı'nın Milli Mücadele karşısındaki tavrı, Mustafa Kemal'in dikkatinden kaçmamıştır. Nitekim yazarın bu yaklaşımı ilerleyen yıllarda Mustafa Kemal'in yakınında olması ve yeni cumhuriyet yönetiminde yer almasında da etkili olur.

Falih Rıfkı'nın İzmir'de Başkomutan Mustafa Kemal ile yaptığı röportajı, 21 Eylül 1922 tarihli Akşam gazetesinde yayınlanır.[574] Falih Rıfkı, röportajla harekâtın her aşamasını, bölgede yaşananları, Türk ordusunun içinde bulunduğu durum ve kararlılığı birinci ağızdan yapılan açıklamalarla halka ve muhalefete duyurur. İzmir'de çeşitli gözlemlerde bulunan Falih Rıfkı, şehrin durumu karşısında sarsılır. Geri çekilen Yunan birliklerinin yaktıkları şehir alev alevdir. Halk alevlerden kurtulmak için tek çare olarak rıhtıma doğru çekilmektedir. Alevler o kadar şiddetli bir hal alır ki bir müddet sonunda Falih Rıfkı ve Yakup Kadri otellerine gidemez ve karargâhta konaklamak zorunda kalırlar.[575] Bu ruh hali, Falih Rıfkı'nın İzmir'den Akşam gazetesi için hazırladığı "*İzmir Mektupları*"[576] başlığı ile yayınlanan yazılarına da yansır. Harita üzerinden yaptıkları incelemeler sonunda İzmir'in neredeyse yarısının yandığını gören yazar, bu geziler sırasında ordu kumandanı Nurettin Paşa ile de tanışır. O günlerde Paşa'ya dair herhangi bir değerlendirmede bulunmayan Falih Rıfkı, hatıralarında Nurettin Paşa'yı sert şekilde eleştirir. İzmir'deki yangınların sadece şehri terk eden Yunanlılar tarafından değil, aynı zamanda Rumlara ait bir şey kalmasını istemeyen, bundan rahatsız olan Türkler

[572] Falih Rıfkı, "*Endişemiz*", **Akşam**, 11 Eylül 1922.
[573] Atay, a.g.e**,** Cilt: I, s.209.
[574] Falih Rıfkı, "*İzmir Muhabir-i Mahsusumuzun Gazi Başkumandanımızla Mülakatı*", **Akşam,** 21 Eylül 1922.
[575] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.209.
[576] Falih Rıfkı, "*İzmir'de Dört Gün*", **Akşam**, 22 Eylül 1922; "*İzmir'de Hayat*", **Akşam**, 23 Eylül 1922.

tarafından da çıkarıldığına değinen yazar, o güne kadar kendilerine yangınların sorumlusu olarak Ermeni kundakçıların gösterildiğini söyler. Ancak Falih Rıfkı, İzmir'de bulundukları günlerde yangınlarda ordu kumandanı Nurettin Paşa'nın da marifeti olduğu söylentilerinin dolaştığını hatıralarında dile getirir.[577] Yangınlarla ilgili olarak "*İzmir'i niçin yakıyorduk? Kordon konakları, oteller ve gazinolar kalırsa, azlıklardan kurtulamayacağımızdan mı korkuyorduk? Birinci Dünya Harbinde Ermeniler tehcir olunduğu vakit, Anadolu şehir ve kasabalarının oturulabilir ne kadar mahalle ve semtleri varsa, yine bu korku ile yakmıştık.*"[578] diyen yazar, dönem içindeki yazılarında bahsetmediği bu durumun kökeninde ise; kuru kuruya bir "*tahripçilik hissi*" değil, bir aşağılık kompleksin etkili olduğunu düşünür. Bu kompleksin kaynağı ise, Falih Rıfkı tarafından, "*bir Avrupa parçasına benzeyen her köşe, sanki Hıristiyan veya yabancı olmak, mutlaka bizim olmamak korkusunu yaratır* " şeklinde dile getirilir. Yazara göre; Nurettin Paşa' da bu kompleksle hareket etmiş ve tahribatın bu derece büyük boyutlara varmasında Paşa'nın azımsanamaz bir katkısı olmuştur.[579] Falih Rıfkı, hatıralarında açık bir şekilde hem Ermeni tehciri hem de İzmir'in harbeye dönmesinde, bazı yetkililerdeki zenofobinin etkili olduğunu dile getirir.

Genel hatlarıyla kendinden farklı, değişik olanın tehlikeli olduğu düşüncesi olarak değerlendirebileceğimiz zenofobi bir topluluğun içinde olan ama o topluluğun parçası sayılmayan bir gruba karşı gelişebildiği gibi, kültürel de olabilir. Bu durumda korkunun nesnesi, yabancı sayılan kültürel farklılıklarıdır. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda zenofobinin ortaya çıkmasında diğer pek çok imparatorlukta olduğu gibi Fransız İhtilali sonrasında gelişen ulus düşüncesi etkili oldu. İmparatorluktaki azınlıkların bağımsızlıklarını kazanmak için harekete geçişi imparatorluğun kurucu unsuru tarafından tepki ile karşılanmaya başlandı.

---

[577]. Falih Rıfkı Çankaya'da Mustafa Kemal'in de Nurettin Paşa'dan pek hoşlanmadığını daha sonraki yıllarda kaleme alacağı Nutkunda da açıkladığına değinir. Falih Rıfkı, Nurettin Paşa'nın Birinci ordunun başında bulunmasının da tesadüf eseri olduğunu söyler. Mustafa Kemal'in bu görevi iki komutana teklif ettiğini bunlardan birinin Malta sürgünlerinden, daha sonraki yıllarda da kendisi ile polemik yaşayacak olan Ali İhsan (Sabis) olduğunu belirten Falih Rıfkı, ancak her iki komutanın da "*bir zafer taarruzuna ihtimal vermeyerek, kıdemsiz İsmet Paşa'nın emrine girmek istemediklerini*" bildirerek teklifi reddetmeleri üzerine Nurettin Paşa'nın göreve getirildiğini söyler. Falih Rıfkı Nurettin Paşa'nın "*kibirli, dar kafalı, zulüm ve ceberut düşkünü"* biri olduğunu söyleyerek sert eleştirilerde bulunur. Atay, a.g.e.,Cilt: I, s.212.

[578] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.213.

[579] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.213.

Falih Rıfkı, her ne kadar hatıralarında Türklerin azınlıklar karşısında bir korku ile hareket ettiğini dile getirmiş olsa da, İmparatorluğun yıkımına tanık olan genç bir aydın olarak kendisi de aslında bu korkudan kurtulamaz. Gerek Anadolu mücadelesinin ilk günlerinde gerekse de daha sonraki yıllarda Falih Rıfkı, yazılarında halka içte ve dıştaki düşmanları sürekli olarak hatırlatmaktadır. Azınlıklar özellikle ekonomik etkinlikleri, ülkenin bütünlüğü için tehdit oldukları için tehlikeli iç düşmanlardır. Savaşın devam ettiği günlerde Falih Rıfkı, Rumların taşkınlıklarını dile getirerek özellikle Rum tüccarların Yunan ordusun ekonomik olarak desteklediğine dikkat çekerek, halkı mücadeleye çağırmaktadır. Hatıralarında Türklerdeki yabancı korkusunu eleştiren Falih Rıfkı, hem bu ilk yıllarda hem de daha sonraki dönemlerde yazılarıyla aslında halkın zenofobikleşmesini sağlamak için çaba serf etmiştir denilebilir.

İzmir'de bulunduğu günlerde Bornova'da bir eve yerleşen Falih Rıfkı ve arkadaşları, bölgenin karargâhlara yakın olması nedeniyle İsmet ve Fevzi Paşa'yla birlikte Mustafa Kemal'i de her gün görmektedirler. Yazar yine İzmir'de bulunduğu bu günlerde ilk defa Mustafa Kemal'in sofrasına da davet edilir. Ertesi günkü öğle yemeğinde ise, Yakup Kadri ile birlikte Falih Rıfkı da Mustafa Kemal tarafından Ankara'ya milletvekili olmak üzere çağrılır.[580] Yine bizzat Mustafa Kemal'in yönlendirmesiyle yazar ve yakın arkadaşları, Tetkik-i Mezalim komisyonunda çalışmaya başladılar. Yunanlıların işgal yıllarında ve geri çekildiklerinde yaptıkları tahribatı gözlemleyen bu grup, değerlendirmelerini bir kitapta toplayarak yayınladı.[581] Falih Rıfkı komisyonla birlikte çalışmalarına devam ederken ilk gözlemlerini gazetesindeki köşesinde yayınlar. Yazarın Yunanlıların bölgedeki tahribatı ile ilgili bu köşe yazıları[582], geziler sırasında karşılaştığı görüntüler ve yaşananlara dair dinledikleri karşısındaki hayret, üzüntü ve öfkesini de yansıtır.

Falih Rıfkı, hatıralarında Batı Anadolu'nun işgalden sonraki günlerinde hem azınlıkların hem de Türk halkının içinde bulunduğu durum hakkında da çarpıcı

---

[580] Atay, a.g.e., Cilt. I, s.216.

[581] **İzmir'den Bursa'ya**, Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Mehmet Asım, İstanbul 1338, Falih Rıfkı, "*Bornova'da Son Gece*", "*Manisa Harabelerinde*", "*Kasaba Harabelerinde*", "*Salihli Harabelerinde*", "*Alaşehir Harabelerinde*", "*Mesut Bir Kasaba*" ve "*Batı Anadolu'dan Batı Trakya'ya*" başlıklı yazılarıyla katılır. s. 57–104 ve s.115–118.

[582] Falih Rıfkı, "*İzmir'den Bursa'ya*", **Akşam**, 10 Teşrinievvel/Ekim 1922; "*Donanmış Harabeler*", **Akşam,** 18 Teşrinievvel/Ekim 1922.

değerlendirmelerde bulunur. Yeni ortam, Rumlar için ne kadar zorsa Türkler içinde en az o kadar zordur:

"*Rum halk köklerine kadar sökülüp atılmakta idi. Onlarla beraber İzmir'in bütün Batı Anadolu'nun her türlü ekonomisini de köklerinden söküp atıyorduk. Bir merkezde kasabalılar bize gelmişler; 'Arabamızı tamir ettiremiyoruz, giden Hıristiyanlardan sanat sahibi olanları geri gönderseniz 'demişlerdi. Yanmamış yerlerde çarşılar kapalı idi. Ticaret ve ziraat onların elinde olduğundan, Türkler alışmadıkları bir hayat tarzını yeni baştan kurmağa mahkûm idiler. Bu yeni hayat yangın yerlerinde külden ve sıfırdan, ateş görmeyen yerlerde kapalı ve boş dükkânın açılmasından başlayacaktı*."[583] Daha öncede belirttiğimiz gibi savaşın devam ettiği yıllarda Falih Rıfkı, iktisadi olarak da bir mücadelenin verilmesi, azınlıkların özellikle de Rumların ekonomideki etkinliklerinin azaltılması gerektiğini dile getirmekteydi. Zaferden sonraki, yeni dönemde de iktisadi bağımsızlığın kazanılması öncelikli görevler arasına yere alır.

3.13.Mudanya Mütarekesi ve Lozan Barış Antlaşmasına Giden Süreç ve Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi

Başkomutanlık Meydan Muharebesi, hem yurt içinde hem de yurt dışında önemli gelişmelere zemin hazırladı. İtilaf Devletleri artık Sevr'i Türklerin önüne antlaşma koşulu olarak getirmenin imkânsızlığının farkındaydılar. Nitekim İngilizlerin Türk ordusunun ileri hareketi karşısındaki savaş tehdidinin de, kendi kamuoyundan gelen olumsuz eleştiriler nedeniyle gerçekleşmesi mümkün gözükmüyordu. Türk ordusu, Yunan işgal bölgelerini düşmandan temizlenmişti. Ancak Doğu Trakya ile İstanbul ve Boğazlar hala işgal altında bulunuyordu. İtilaf Devletleri ile Ankara hükümeti arasında devam eden karşılıklı notalardan sonra her iki tarafta Mudanya'da düzenlenecek olan konferansa katılmayı kabul etti.

Başkomutan Mustafa Kemal, kısa süre içinde Mudanya Mütarekesi için görüşmelerde Türkiye'yi temsil edecek olan heyeti oluşturdu. Heyet başkanı olarak da Batı Cephesi komutanı İsmet (İnönü) görevlendirdi.[584] Mudanya Mütarekesi için

[583] Atay, a.g.e.,Cilt: I, s.221–22.

[584] Falih Rıfkı, Mustafa Kemal'in heyete İsmet (İnönü) nün başkanlık etmesini düşündüğünü ancak Paşa'nın bu gelişmelerden haberdar olmadığını ve yine Mustafa Kemal'in isteğiyle Hariciye Vekili olan Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey'in büyük bir feragatle görevinden ayrıldığını ve yerine İsmet Paşa'nın getirildiğini söyler. İsmet Paşa'nın heyetin başkanı olmasına, Fevzi Paşa'nın olumlu ancak

Türkiye, İngiltere, İtalya ve Fransa temsilcileri, 3 Ekim 1922'de bir araya geldi. Yunanistan temsilcisi ise görüşmelere katılmadı. Konferans tartışmalı oturumlardan sonra 11 Ekim 1922'de sona erdi. Görüşmeler sonunda imzalanan ateşkes antlaşması ile Türkiye ile Yunanistan arasındaki silahlı çatışmaya son verildi. Trakya, Meriç sınır olmak üzere Türkiye'ye bırakıldı ve Yunanlıların burayı boşaltması için 15 gün tanındı. Ankara hükümetinin imzaladığı mütareke ile barış antlaşması için süreç başlatılmış olduğu gibi, askeri müdahale dönemi de sona erdirilmiş oluyordu. Bundan sonra tüm dikkatler Lozan'da toplanacak olan barış konferansına yöneldi.[585].

İtilaf Devletleri ile Ankara hükümeti arasında Mudanya'da görüşmeler devam ederken Falih Rıfkı ve yakın arkadaşı Yakup Kadri İstanbul'a gelir ve bizzat Mustafa Kemal tarafından görevlendirilen milletvekillerinin kurdukları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne üye olurlar.[586] Bu girişimi ilk defa bir siyasi gruba üye olduğunu dile getirerek değerlendiren yazarın bu açıklaması, onun İttihat ve Terakki Fırkası ile olan ilişkisini hatırlatabilir. Falih Rıfkı, hiçbir zaman İttihat ve Terakki Fırkası'nın resmi üyesi olmamıştır. Ancak daha önceki bölümlerimizde belirttiğimiz gibi, İttihatçıların paramiliter bir örgütü olan Türk Gücü Derneği'nin üyesidir. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, yavaş yavaş Ankara'daki yeni oluşum içinde yer almaya başlar. Yazar artık sadece Anadolu'daki hareketi destekleyen bir gazeteci değil, bizzat Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin bir üyesi olarak Ankara'daki iktidarla organik bir bağ da kurar.

Mudanya Mütarekesi, Falih Rıfkı için Anadolu hareketinin geleceği konusunda son derece önemli bir adım olduğu gibi, özellikle savaş yıllarında Batı kamuoyunun Türklerin barıştan değil, savaştan yana oldukları yönündeki propagandalarının gerçek olmadığının ve sonuçsuz kaldığının da kanıtıdır.[587] Falih Rıfkı, Mudanya'da görüşmelerin devam ettiği günlerde daha ziyade zafer sonrasındaki ortam ve işgalden yeni kurtulan bölgelerde karşılaştığı yıkım ile ilgili yazılar kaleme alır.[588]

Kazım Karabekir'in ise olumsuz yaklaştığını söyleyen Falih Rıfkı, Karabekir Paşa'nın "*boşta generaller var*" diyerek karşı çıktığını ve kendisini kast ettiğini belirtir. Atay, a.g.e., Cilt:I, s.229

[585] Türkgeldi, a.g.e., s.151–188., Gönlübol, Sar, a.g.e., s.36-40.

[586] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.213.

[587] Falih Rıfkı, "*İki Levha Arasında Düşünceler*", **Akşam**, 20 Teşrinievvel/Ekim 1922; Falih Rıfkı, "*Gaziler Geldi*", **Akşam**, 19 Teşrinievvel/Ekim 1922; "*İstanbul'a Davet*", **Akşam,** 22 Teşrinievvel/Ekim 1922.

[588] Falih Rıfkı, "*Kocatepe*", **Akşam**, 3 Teşrinievvel/Ekim 1922; "*30 Ağustos Milli Bayram*", **Akşam**, 4 Teşrinievvel /Ekim 1922.

Artık Ankara'daki iktidarla organik bağı olan Falih Rıfkı, yazılarıyla yeni iktidarı halka tanıtarak, iktidar ile halk arasındaki ilişkinin sağlanması için çaba sarf etmektedir. İstanbul'a Türk ordusu ile giren Refet Bele üzerinden iktidarın tüm temsilcilerinin sadeliği, halka yakınlığı ve gençlerle ilişkileri üzerinde duran Falih Rıfkı, "*Anadolu Paşalarının*" bu tavrının İstanbul'un pek alışık olmadığı bir durum olduğuna dikkat çeker: "*Belki İstanbul bu manzaraya şaşıyor. Fakat Anadolu Paşaları böyledir. Ordu eski ordu gibi, hükümet eski hükümet gibi, milletin dışında, havayı başka cihazdan teneffüs eden, kalbi başka türlü duyan, beyni başka türlü düşünen, yabancı birer müessese değildir.*"[589] Falih Rıfkı'nın yeni iktidara dair en temel vurgusu, güne kadarki iktidarlardan farklı olarak, halka yakın olmaları, onunla aynı havayı solumalarıdır.

Savaş yıllarında Anadolu hareketinin sözcüsü gibi davranan Falih Rıfkı, mütareke sonrasında bizzat Ankara hükümetinin sözcüsü olarak, yeni dönemde kendilerini bekleyen önemli işler karşısında gençleri göreve çağırır. Yazar, "*Hıristiyan hicreti ile vaka her neslimizi birkaç harbe sevk eden devamlı bir tehlikeden kurtulmuş olduk, fakat bu hicret Anadolu'nun iktisadiyatında ancak bizim doldurmaklığımız icap eden derin boşluklar bıraktı"*[590] açıklamalarıyla özellikle iktisadi alanda biran önce harekete geçilmesinin zorunluluğuna dikkat çeker. Gençlerin bu mücadele içinde etkili bir şekilde yer alabilmesi için öncelikle eksikliklerini gidermesi gerekmektedir. Savaş yıllarında halkın Anadolu'daki mücadeleye desteğini sağlamak için çaba sarf eden Falih Rıfkı, yeni dönemle birlikte ise, devletin ve milletin yeniden inşası için yapılacak olan zorlu mücadele sürecinde halkı yeni bir seferberliğe çağırmak amacıyla yazılarını kullanır.

Yeni iktidarın genç temsilcileri Falih Rıfkı tarafından halka, "*ilk teceddüt cereyanlarından beri yetişen taklit birer Türk ve Avrupalı*" gençlikten farklı olarak "*tam bir Türk ve Avrupalı*" olarak tanıtılır. Bu genç kuşağın tek ve en önemli amacı ise, "*milli ve medeni bir Türkiye*" inşa etmektir. Bu yeni kuşak ve zihniyetin düşmanı ise "'*'milliyet ve medeniyet fikirlerine karşı elini ve dilini uzatmak için fırsat bekleyen*" [591] irtica ve cehalettir. Yazar, halka kendilerini işgal, zulüm ve ızdıraptan

[589] Falih Rıfkı, "*Halk Paşaları*", **Akşam,** 25 Teşrinievvel/Ekim 1922.
[590] Falih Rıfkı, "*Gençliğe Yeni İstikametler*", **Akşam**, 28 Teşrinievvel/Ekim 1922.
[591] Falih Rıfkı, "*Yeni Nutuktaki Hakikatler*", **Akşam,** 30 Teşrinievvel/Ekim 1922.

kurtaran yeni lider ve yönetimin amaçlarını tanıtmayı görev edindiği gibi, yeni iktidarın değişmez iki düşmanını tanımayı da ihmal etmez.

Kurtuluş Savaşı'nın askeri mücadele safhasını Mudanya Mütarekesi ile sona erdiren Ankara hükümeti, artık tüm dikkatini kesin barış antlaşmasının esaslarının belirleneceği Lozan Konferansı'na yöneltti. Konferansın nerede düzenleneceğine dair Ankara hükümeti ile devam eden tartışmalardan sonra konferansın tarafsız bir ülke olan İsviçre'nin Lozan kentinde yapılmasına karar verildi. İtilaf Devletleri, konferansa Ankara hükümeti ile birlikte İstanbul hükümetini de davet etti. Bu günlerde İstanbul hükümetinin başında Tevfik Paşa bulunmaktaydı. İtilaf Devletleri'nin konferansa İstanbul hükümetini de çağırması, Ankara'da tepki ile karşılandı. Mustafa Kemal bu duruma son vermek için, 1 Kasım 1922'de saltanatı kaldırdı. Kısa bir süre sonra da son Padişah Vahdettin 17 Kasım'da bir İngiliz gemisi ile İstanbul'dan ayrıldı. T.B.M.M Veliaht Abdülmecit Efendi'yi Halife olarak seçti.[592]

İzmir'in işgalinden kurtarılarak Türk ordusunun İstanbul'a girdiği günlerden itibaren, Ankara hükümeti ile İstanbul hükümeti arasındaki ilişkinin ne olacağı ve iki başlı durumun nasıl çözüleceği pek çok kişi gibi Falih Rıfkı için de merak konusu idi. Nitekim saltanatın kaldırıldığı haberi yazar tarafından yeni Türk devletinin habercisi, son derce önemli bir inkılap değerlendirmesi ile halka duyurulur. Yapılan inkılabın sebebi halka;"*acaba millet eski kabuğunu niçin attı? Zira mütareke devri bize şunu öğretti ki tefessüh Türk halkında değil, Osmanlı saltanatının ananelerindedir.*"[593] şeklinde açıklanırken, halk yaşananlardan sorumlu tutulmaz, sorunun köhne saltanat zihniyetinde olduğuna dikkat çekilir. Falih Rıfkı, halka saltanatın savaş yıllarında yanında olmadığını, zaferden sonra ise bu yeni ortamdan "*nasiplenmek ve Anadolu hareketine yakın davranmak"* istediğini hatırlatarak, "*Türk milletini kendi kanı içinde boğmak için düşmanla*"[594] birlikte hareket ettiğini belirttiği saltanatın bu manevralarının önüne geçilmesinin zorunlu olduğunu vurgular. Yazara göre, bu çok önemli inkılap, aslında savaş yıllarında "*çok aşikâr bir şekilde birbirinden ayrı olan halk ve saltanatın*"[595] durumunun da resmi ifadesidir.

[592] Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası**, İstanbul 1938, s.119–122; Berkes, a.g.e., 445-471.
[593] Falih Rıfkı, "*Rüşd*", **Akşam**, 3 Teşrinievvel/Kasım 1922.
[594] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 3 Teşrinievvel/Kasım 1922.
[595] Falih Rıfkı, "*Asıl Bayram Bugündür*.", **Akşam**, 4 Teşrinisani/Kasım 1922.

Halktan gelecek tepkilerin önüne geçmek için yazar, saltanatın kaldırılmasının en büyük faydasının halk için olduğuna işaret ederek; saltanatın kaldırılmasının bir bayram günü olduğunu artık, Türk ana ve babalarının "*bir padişah veya paşa için*" herhangi bir şekilde çocuklarını kaybetmeyeceklerini, "*bütün korku ve evhamlardan"*[596] kurtulduklarını belirtir. Saltanatın kaldırılması ile başlayan yeni dönemde Falih Rıfkı'nın da yeni bir misyon yüklendiğini görüyoruz. Yapılan inkılapların halka tanıtılması, benimsetilmesi, böylece gelebilecek tepkilerin önüne geçilmesi için de yazılarını etkili birer propaganda aracı olarak kullanır.

Ankara hükümeti, saltanatı kaldırarak konferanstaki temsil sorununu hallettikten sonra, en kısa sürede konferansa katılacak olan heyet üyelerini seçmeye başladı. Bu durum beraberinde bir sorunu da gündeme getirdi. Türk heyetine kim başkanlık edecekti. Başkanlık için iki kişinin ismi zikredilmekteydi. Bunlardan biri Rauf (Orbay) diğeri de İsmet Paşa idi. Vekiller Kurulu Başkanı olan Rauf (Orbay) Mondros Mütarekesi'ni imzalamış olmanın olumsuzluğundan kurtulmak istemekteydi. Oysa Mustafa Kemal Mudanya'da da başarılı bir sınav veren Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa'yı heyetin başkanı olarak atadı. Aynı zamanda Dışişleri Bakanı da olan İsmet Paşa'ya Doktor Rıza Nur, Hasan (Saka) ile birlikte pek çok danışman ve gazeteciden oluşan bir grup eşlik etti.[597]

Lozan'a gidecek olan Türk heyetinin isimlerinin açıklanmasından sonra Falih Rıfkı, özellikle İsmet (İnönü)yü öven, yetenek, zekâ, sabır ve cesareti ile ilgili olumlu değerlendirmelere yer verdiği köşe yazıları kaleme alır.[598] Yazar, savaşın devam ettiği yıllarda Mustafa Kemal ile birlikte sık sık öne çıkardığı İsmet Paşa ile ilgili köşe yazılarıyla, bir yandan Paşa'nın heyet başkanı olmasına karşı çıkanlara cevap verirken diğer yandan da O'nu, halka tanıtarak halkın güvenini kazanmasını sağlar. Falih Rıfkı, pek çok konuda olduğu gibi, Ankara hükümetinin önder kadrosunun halka tanıtılması noktasında da etkili bir aracı rolü üstlenir.

Lozan Konferansı 20 Kasım 1922'de çalışmasına başladı. Konferansa, Türkiye, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve A.B.D temsilcileri katıldılar. Ayrıca Romanya, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan temsilcileri kendilerini ilgilendiren

---

[596] Falih Rıfkı, a.g.m., "*Karıştı mı Düzeldi mi?",* **Akşam**, 9 Teşrinisani/Kasım 1922.
[597] İsmet İnönü, **Hatıralar,** Yay. Haz. Sabahattin Selek, Ankara 1985, s.43–47, Ayrıca bkz. Ali Naci Karacan, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, Ankara 1943.
[598] Falih Rıfkı, "*Milletin Rehberleri İçin Bir Tılsım*", **Akşam**, 10 Teşrinisani/Kasım 1922

konularda görüşmelere katılacaktı.[599] Falih Rıfkı Türk heyetinin Lozan'a hareketinden sonra Türklerin konferanstan beklentileri ve barış karşısındaki tavrı ile ilgili bazı değerlendirmelerde bulunur. Bu köşe yazılarının ana fikri, [600], Türklerin yaşamak için verdiği ve başarılı olduğu haklı mücadelesinin tüm dünya tarafından görülmesini sağlamaktır.

Lozan'da başlayan konferans, Falih Rıfkı'nın gündeminde önemli bir yer işgal etmesine rağmen, onun en öncelikli konuları arasında yeni iktidar ve rejime dair değerlendirmeler, açıklamalar yer alır. Nitekim İttihatçı bir genç olarak Tanin yazarıyken seminerlerine katıldığı, kendi kuşağının vatan ve Türkçülük anlayışı üzerinde son derece etkili olan Ziya Gökalp'ın yeni iktidara dair değerlendirmeleri, Falih Rıfkı'nın gündemindeki yerini alır. Yazar bu yıllarda da Gökalp'ın yakından takipçisidir. Gökalp'ın Diyarbakır'da çıkarmaya başladığı Küçük Mecmua ilk olarak Falih Rıfkı'nın haberi ile halka ve aydınlara duyuruldu.[601] Gökalp'ın Diyarbakır'da çıkardığı dergisi aracılığıyla gençleri "*milli irfan ve beynelmilel medeniyet*" gibi iki hedef etrafında toplamak istediğine dikkat çeken yazar, "*memleketimiz Avrupalı bir Türkiye ve hepimiz Avrupalı birer Türk olmadıkça hakiki hedefimize erişmiş olmayacağız*"[602] açıklamasıyla Gökalp'ın bu kutsal amacını destekler. Yeni iktidarın ideolojik temellerinin belirlenmesinde etkili olan Ziya Gökalp'ın görüşleri Falih Rıfkı üzerinde bu yıllarda da etkili olur.

Falih Rıfkı'nın medeni insanı ise, halkta "*teceddüt ve medeni*" ifadelerine karşı bir önyargının gelişmesine neden olan "*taklit, tüm hareketinde bir aşırılık olan züppe tipinden*" [603] uzak, iyi eğitimli, akıl ve bilimin rehberliğinde hareket eden "*milliyetperver ve teceddütperver*" bir tipidir. Bu tipin en canlı örnekleri Anadolu hareketinin lider kadrosudur. Aslında yazar tarafından halka tanıtılan bu lider kadro üzerinden yeni dönemin ideal insanının da vasıfları ortaya konuyordu.

Falih Rıfkı, Aralık ayı içinde kendi kuşağı üzerinde en az Gökalp kadar etkili olan iki fikir adamından daha bahseder. Abdülhak Hamit (Tarhan) ve Namık Kemal'in kendi kuşağına "*vatan"* kavramının anlamını öğrettiğine işaret eden yazar,

---

[599] Ayrıntılı bilgi için bkz., Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler**, İstanbul 2001.
[600] Falih Rıfkı, "*Harp ve Sulh*", **Akşam**, 16 Teşrinisani/Ekim 1922; "*Niçin*", **Akşam**, 26 Teşrinisani/Kasım 1922, s.3.
[601] Falih Rıfkı, "*Diyarbakır'da Bir Mecmua Çıkıyor*", **Akşam**, 24 Teşrinievvel/Ekim 1922.
[602] Falih Rıfkı, "*Ziya Bey'in Mısraları*", **Akşam**, 17 Teşrinisani/Kasım 1922.
[603] Falih Rıfkı, "*Bizim Medeni*", **Akşam**, 19 Temmuz 1922.

her iki fikir adamının da yeni bir kuşağın yetişmesinde son derece önemli iki "*mihenk taşı*" olduğunu belirtir.[604] "*Bir Akademiye Doğru*" başlıklı köşe yazısında ise Falih Rıfkı, hayatta olan Abdülhak Hamit ve Gökalp gibi iki fikir mimarının, "*Telif ve Tercüme Heyeti*" adı altında oluşturulacak bir yapı içinde değerlendirilebileceği, hatta bu yapının zamanla bir akademiye dönüştürülmesinin bile mümkün olacağına değinir.[605] Falih Rıfkı'nın bu köşe yazılarıyla, yeni devletin ideolojik ve fikri temellerinin oluşturulmasında iktidarın dikkatini, kendi kuşakları üzerinde etkili olan fikir mimarlarına yöneltmek istediğini görmekteyiz. Böylece yazar, sadece iktidarın kurulmasında, inkılapların halka götürülmesi ve benimsetilmesinde etkili olmanın dışında, iktidara pek çok konuda yeni fikirler üretmek, hatırlatma ve uyarılarda bulunmak gibi bir görev de yüklenir.

Yabancı basının Anadolu ihtilali ile ilgili değerlendirmeleri de Falih Rıfkı'nın gündeminde önemli bir yere sahiptir. Poplüler bir Fransız dergisinde Anadolu ihtilaline dair; "*Anadolu ihtilali bir Alman-Rus oyunudur. Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'dan Anadolu'ya gönderen bir Alman zabitidir. İhtilali teşkil edenler Almanlar, teşvik edenler Ruslardır.*"[606] yaklaşımı yazarın sert eleştirilerine sebep olur. Falih Rıfkı'ya göre bu açıklamalar, Fransa'daki Türklere karşı olumsuz görüşlere sahip bir grubun propagandasının eseridir. Yazar, bu tarz haberlerin daha sonraki yıllarda da karşılarına çıkabileceğine dikkat çekerek, aslında yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da yeni devletin etkili bir propaganda faaliyetine ihtiyacı olduğunu hatırlatır. Özellikle Lozan'da konferansın devam ettiği günler bu propaganda için uygun ortamı yaratmaktadır.

Lozan'da görüşmeler devam ederken, Mustafa Kemal'in basındaki bir demeci, hem mecliste hem de ülkede yeni tartışmaları gündeme getirdi. Mustafa Kemal, 6 Aralık 1922'de "Halk Fırkası" adı ile halkçılık programına dayanan bir fırkanın kurulacağını haber vermekteydi.[607] Mustafa Kemal'in bu son derece önemli açıklaması, Falih Rıfkı tarafında kısa süre içinde halka duyurulur. Kurulacağı açıklanan fırka isminin dahi yeni iktidarın halka yakınlığını gösterdiğine dikkat çekmek isteyen yazar, yeni fırkanın halkın daha önce gördüklerinde farklı bir anlayış

[604] Falih Rıfkı, "*Abdülhak Hamit Viyana'da*", **Akşam**, 27 Kânunuevvel/Aralık 1922.
[605] Falih Rıfkı, "*Bir Akademiye Doğru*", **Akşam,** 29 Kânunuevvel/Aralık 1922.
[606] Falih Rıfkı, "*Yalan Dünyası*", **Akşam**, 5 Kânunuevvel/Aralık 1922.
[607] Tunçay, Tek Parti, s.47; Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, İstanbul 1998, s.67–70

ve zihniyete sahip olduğu üzerinde durarak, bu durumun ise ancak halkın menfaatine olacağına dikkat çeker.[608] Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, fırkacılık açısından olumsuz tecrübelere sahip olan halkın, yeni fırkanın öncekilerle farkını ortaya koymaya çalışarak, halkın desteğini sağlamak ister. Yazar, bu ilk günlerden itibaren Halk Fırkası ile bizzat halk arasındaki ilişkinin sağlanmasında, fırka propagandasında etkili bir isim olacaktır.

Falih Rıfkı, Lozan görüşmelerinin devam ettiği günlerde, Türk heyetinin de sık sık karşılaştığı, azınlıklarla ilgili bazı sorulara da cevap vermeye çalışır. Türkiye'de gözlemlerde bulunan pek çok Avrupalı'nın, Rumların ülkeden ayrılması ile karşılaşılacak olan ekonomik sıkıntılar üzerinde durmasından rahatsız olan Falih Rıfkı, yeni Türk devletinin bazı ekonomik zorluklar yaşayacağının bir gerçek olduğunu, ancak halkla iktidarın birlikte bu güçlükleri aşacaklarını belirtir. Yeni dönemin getireceği sıkıntıların farkında olan ve bir şekilde halkı da haberdar etmek isteyen yazar, Lozan'da, bir kez daha Türklerin Hıristiyan düşmanı olarak gösterilmek istenmesine karşılık ise; Avrupalılara Yahudiler ve zencilerin maruz kaldığı şiddeti hatırlatarak "*bizim haklı nefretimiz, sizin düşmanlığınızdan daha insanidir*"[609] açıklamasını yapar. Falih Rıfkı, Türklerin azınlıklara karşı özellikle de Rum ve Ermenilere tepkili olmasının sebebini ise; "*Türkiye'yi bin parça eden bütün harplere Rum istihlasının vesilesiyle*" yol açılması olarak belirtir. Avrupa'nın azınlıkları kurtarmak için harekete geçtiği yönündeki söylemlerinin, bu devletlerin gerçek amaçlarını yansıtmadığına da işaret eden yazar; "*siz bu düşüncelerin hiçbirinde samimi değilsiniz. Rum ve Ermeni bizim toprağımıza girmek için açtığınız, alıştığınız bir kapıdır*"[610] değerlendirmesiyle aslında bu çok önemli soruna mutlaka bir çözüm bulunmasının da zorunlu olduğunu da hatırlatmak ister.

Lozan'da devam eden konferans, Osmanlı borçları, Türk Yunan sınırı, Boğazlar, Musul, azınlıklar ve kapitülasyonlar gibi konular üzerindeki tartışmalı oturumlarında herhangi bir şekilde anlaşmaya varılamaması nedeniyle çıkmaza girer ve bu ilk tur görüşmelere 4 Şubat 1923'te son verilir.

---

[608] Falih Rıfkı, "*Halk Fırkası*", **Akşam,** 10 Kânunuevvel/Aralık 1922.
[609] Falih Rıfkı, "*Bir Hasbıhal Arzusuyla*", **Akşam,** 17 Kânunuevvel/Aralık 1922.
[610] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam,** 17 Kânunuevvel/Aralık 1922.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
1923–1930 YILLARI ARASINDA FALİH RIFKI ATAY

1. İmparatorluktan Ulus Devlete

1.1.Yeni Türk Devletinin Kurulduğu İlk Yıllarda Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi

Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile Milli Mücadele'nin askeri safhası tamamlanarak Lozan'da barış görüşmelerine başlanmıştı. Yeni yıla pek çok insan gibi barıştan yana büyük bir umutla giren Falih Rıfkı, 1923 yılını, sona eren Osmanlı saltanatının yerine bağımsız yeni bir devletin kurulması, yeni bir neslin yetişmesi için temellerin atılması bakımında son derece önemli bulur.[611] Mustafa Kemal başta olmak üzere tüm Milli Mücadele önderlerinin dikkatlerini Lozan'daki konferansa yönelttikleri günlerde bir önceki bölümümüzde belirttiğimiz gibi, İstanbul'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne[612] üye olan Falih Rıfkı, Ankara hükümetinin sözcüsü olarak yazılar kaleme almaktaydı. Nitekim yeni yılın hem ilk günlerinde "*İnkılapçıların Mücadelesi*" başlıklı yazısında Falih Rıfkı, İran'da musikinin yasak olduğu yönünde çıkan haberler üzerine, "*Müslüman milletleri arasında en çok dövüşen ve imtihan geçiren bir milletin"* ferdi olarak İran'daki ihtilalcilere, "*irtica ile boğuşmanın, istilayı söküp atmaktan daha lazım ve zor olduğunu*"[613] hatırlatan bazı uyarılarda bulunur. Yazar, Asya için en tehlikeli "*düşman*" olarak irticai görür. Aslında Falih Rıfkı'nın amacı İran'da yaşananlar üzerinden Türk inkılapçılarına "*kendilerini gözleyen gece canavarının varlığını*" yani irticai henüz işin başındayken bir kez daha hatırlatmaktır. Tanin yıllarından itibaren Falih Rıfkı'nın söylemi içinde irtica oldukça önemli bir kavram olarak karşımıza çıkar. İlk gençlik yıllarında gençleri irtica ile mücadeleye çağıran yazar, yeni bir Türk devleti kurulurken de genç inkılapçıları "teceddüt ve terakkinin" en büyük düşmanı olarak değerlendirdiği pusu da bekleyen irticaya karşı mücadeleye çağırır. Ocak ayı içinde kaleme aldığı bir başka yazısında da Falih Rıfkı, tüm Müslüman âlemine seslenerek onları*"irtica*" ile mücadele etmeye çağırır.[614] Yazarın tam da bu günlerde böyle iki köşe yazısı kaleme

[611] Falih Rıfkı, "*1923"*, **Akşam**, 1 Kânunusani/Ocak 1923.
[612] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.213.
[613] Falih Rıfkı, "*İnkılapçıların Mücadelesi*", **Akşam**, 4 Kanunusani /Ocak 1923.
[614] Falih Rıfkı, "*Bütün Müslümanlara Bir Vazife*", **Akşam,** 9 Kânunusani/Ocak 1923. Bu ilk günlerden itibaren Mustafa Kemal'in yakınında bulunacak olan yazınsal Cumhuriyet elit irtica

alması tesadüf eseri değildir. Anadolu'daki milli hareket için bir önceki bölümümüzde açıkladığımız gibi temel iki düşman olarak "*vatan hainleri ve irticai*" gösteren Falih Rıfkı, yeni dönemle birlikte bu iki düşmanı sürekli hatırlatarak inkılapçıların rehavete kapılmamasını ister.

Milli Mücadele yıllarının bu iki tehlikeli düşmanı, ulus devletin kuruluş yıllarında da yazara göre, en tehlikeli iki düşmandır. Bu yıllarda irtica daha fazla öne çıkmasına, üzerinde durulmasına rağmen, "*vatan hainleri de*" Falih Rıfkı için tehlike özelliğini korumaktadır. Nitekim ilerleyen aylarda sert bir polemiğe gireceği Cenap Şahabettin ve Süleyman Nazif, yazarın inkılap için, "*en az irtica kadar tehlikeli*" gördüğü "*vatan haini*" grup içinde yer alır. Her iki isim üzerinden grupta yer alan insanların en temel özelliğinin "*fırsatçı* ve *samimiyetsiz"* [615] olmak olduğunu vurgulayan Falih Rıfkı, yeni ortamın kendisine sunduğu imkândan da sonuna kadar yararlanarak "*inkılap düşmanları*" olarak değerlendirdiği gruba karşı sert eleştirilerde bulunur. Yazar, bu yıllardan başlayarak gazeteyi, sistemin kendini toplumsal ve siyasal olarak kurmasına yardımcı olacak ideolojik bir aygıt olarak etkili bir şekilde kullanmaya başlar. Nitekim yukarıda örneklerini verdiğimiz Milli Mücadele yıllarında olduğu gibi, ulus devletin kuruluş yıllarında da Falih Rıfkı, halkın düşman algısının oluşması, tehlikenin farkında olmasını sağlamak için yazılarını etkili bir araç olarak kullanır. Savaştan sonraki bu yeni dönemde yazarın en önemli gündemi, inkılap düşmanları ve onlara karşı genç inkılapçıların nasıl mücadele edeceğidir.

Falih Rıfkı'nın Ocak ayı içindeki önemli yazılarından biri de Tanin yıllarından itibaren zihinsel gelişimi üzerinde etkili olduğunu gördüğümüz Ziya Gökalp'ı ulus devletin kurulduğu bu yıllarda yeniden gündeme getirdiğidir. Diyarbakır'da bulunan Gökalp'tan bu tarihlerde yeniden çıkarmaya başladığı Yeni

---

karşısında ortak bir tavır sergiler. Nitekim Falih Rıfkı'nın yakın arkadaşı Yakup Kadri'de yazılarında irtica karşısında benzer bir tavır sergiler. Bkz., Kurtuluş Kayalı, "*Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yapıtlarında Cumhuriyet Döneminin Değerlendirilişi*", **IX. Türk Tarih Kongresi**, Cilt: III, Ankara 1989, s. 1864-1869.

[615] Falih Rıfkı, "*Mazi Bir Torba Gibi*", **Akşam**, 10 Kânunusani/Ocak 1923., "*İleri Arkadaşımızın Gavurcukları*", **Akşam**, 22 Kânunusani/Ocak 1923., "*Tufeyliler ve Eyyamperestler*", **Akşam,** 24 Kanunusani/Ocak 1923. Falih Rıfkı bu köşe yazısında dip notta verdiğimiz diğer yazılar gibi, Cenap Şehabettin, Süleyman Nazif ve Ali Kemal'i eleştirir. Ancak Milli Mücadele'nin kazanılmasından önce harekete muhalif olan ancak başarıdan sonra özellikle İleri gazetesinde Celal Nuri'nin teşviki ile Anadolu ihtilalini öven yazılar kaleme almasını, sonuna kadar muhalefet kimliğini korumuş ve sözünden dönmeyen Ali Kemal'den daha tehlikeli bulur. Falih Rıfkı, her iki yazarı da menfaatperest olarak değerlendirir. Celal Nuri (İleri) yi de bu durumu teşvik ettiği için eleştirir.

Mecmua için aldığı "Hars ve Medeniyet" başlıklı makalesini[616] köşe yazısına konu eden Falih Rıfkı, Gökalp'ın "*İslam ümmetindenim, Türk milletindenim, Garp medeniyetindenim"* şeklindeki yaklaşımını yeni dönemin Garplılaşma politikasının hareket felsefesi olarak öne sürer. Falih Rıfkı, Gökalp'ın açıklamalarından hareketle medeniyet, terakki ve kültür ile ilgili görüşlerini dile getirir. Yazara göre, Tanzimat ile birlikte gündeme gelen "*teceddüt"* kavramının içi doldurulamamış, "*sathi*" kalınmıştır. Falih Rıfkı, bu durumun nedenini, Tanzimat yönetici ve aydınlarının "*asrın en büyük hakikati olan milleti, Türk milletini tanımaması"* [617] olduğunu düşünür. Türkçülük akımının gelişmesiyle birlikte Falih Rıfkı'ya göre, medeniyet, teceddüt ve terakki kavramları anlam kazanır. Artık yazar, Gökalp'ın Türkleşmek İslamlaşmak ve Muasırlaşmak yönündeki kuramından hareketle, "*hem Müslüman, hem Türk, hem Avrupalı"* olunabileceğini savunur. Daha önce de belirttiğimiz gibi Gökalp'ın bu görüşleri 1913'te makale olarak Türk Yurdu'nda yayınlanmış, 1918'de de kitaplaşmıştır.[618] Falih Rıfkı, Gökalp'ın bu görüşlerinin ete kemiğe bürünmüş hali olarak, *"milli cereyanın en ziyade geliştiği*" Türk ordusu ve genç subayları gösterir. Türk ordusunun başarısının sırrının, "*dinde Müslüman, harsta Türk ve medeniyette Avrupalı*"[619] olmayı başarabilmesinde gören yazar, Yeni Türkiye'nin kendi öz değerlerini koruyarak da Batılılaşabileceğinden yana bir tavır sergiler. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, Meşrutiyet yıllarında olduğu gibi Yeni Türkiye'nin kurulduğu bu ilk yıllarda da Yeni Osmanlıların, terakki, medeniyet ve teceddüt kavramlarını kullandığı gibi, bir İttihatçı olduğu günlerden itibaren fikirlerinden etkilendiği, Gökalp'ın kavramlarını da kullanır.

Falih Rıfkı'nın hem Gökalp'ın görüşlerine yönelik vurgusu, hem de I. Dünya Savaşı yıllarında Ziya Gökalp, Yahya Kemal (Beyatlı) öncülüğünde çıkarılan ancak daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez-i Umumi üyesi Küçük Talat Bey'in müdürlüğünü yaptığı[620] 26 Ekim 1918'de son kez yayınlanan Yeni Mecmua dergisini bu tarihlerde yeniden yayınlaması kanaatimizce Türkçülük akımını kurulmaya başlayan yeni Türk devletine uyarlama çabasıdır. Falih Rıfkı, derginin Ocak ayı içinde yayınlanan ilk sayısında, derginin kapatıldığı yıllardaki ortama

[616] Ziya Gökalp, "*Hars ve Medeniyet*", **Yeni Mecmua**, Sayı: 1–67 (Ocak 1923), 23–32.
[617] Falih Rıfkı, "*Yeni Kelimelerin Vâzıh Manaları*", **Akşam**, 16 Kanunusani/Ocak 1923.
[618] Erişirgil, a.g.e., s. 99.
[619] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 16 Kanunusani/Ocak 1923.
[620] Yahya Kemal Beyatlı, **Edebi ve Siyasi Portreler**, İstanbul 1986, s. 17–18.

değinir ve bir İmparatorluğun çöküşüne yeni bir devletin doğuşuna tanık oldukları, bu son derece karamsar havada sadece "*Türk özellikle de Anadolu Türkü'nün*" mücadele ettiğine dikkat çeker. Yazar, Yeni Mecmua'nın artık "*bir Türk Ocağı olan Yeni Türkiye'de hakiki vatanında*" çıkmaya başladığını belirtir.[621] Bir Türk ocağı olan yeni vatanda en temel politika hiç şüphe yok ki Türk milliyetçiliğidir. Nitekim Falih Rıfkı'nın bu ilk yıllardaki yazılarının en temel konularından biri Türk milliyetçiliği bu bağlamda da Gökalp olur.

Anadolu ihtilalinin en etkili kalemlerinden bir olarak öne çıkan Falih Rıfkı, "*bir ihtilal olarak*" değerlendirdiği Anadolu hareketinin yeni bir evreye girdiği bu günlerde, inkılap mücadelesinin en etkili sözcülerinden biri olur. Yazarın bu günlerdeki en öncelikli amacı, Anadolu ihtilalinin dolayısıyla inkılapların halka anlatılması, halkın yeni gelişmelere hazırlanması olduğu kadar inkılabın korunmasını sağlamak için genç inkılapçıların bilinçlendirilmesidir. Genç inkılapçıları sürekli olarak uyarmak gereği hisseden Falih Rıfkı'ya göre; Anadolu "*mucizesinin*" kahramanları vatanı korumanın dışında "*inkılabın iffetinin de*"[622] korunması gibi büyük bir görevi üstlenmek zorundadır. İnkılabın iffeti özellikle irticaya karşı korunmalıdır. Milli Mücadele yıllarında cephedeki düşman, Yunanlıların yerini bu yeni dönemde irtica almaya başlar. Savaş yıllarının cephe gerisindeki en tehlikeli düşmanı olan muhalifler ise, artık vatan hainleridir ve en az irtica kadar inkılap, Yeni Türkiye için tehlikelidir.

Yeni inkılap için tehlikeli olan düşman tanımlamasını yapan böylece halkın düşman algılaması üzerinde etkili olmaya çalışan Falih Rıfkı, inkılabın korunması için genç inkılapçılara bazı önerilerde de bulunur. İnkılapçıların en önemli, en belirgin özelliğinin "*milliyet ve teceddüt mefkuresine*" bağlılık olduğunu vurgulayan Falih Rıfkı'ya göre bir önceki dönemin hakim yaklaşımı ve iktidarı elinde tutan kesimi irticadır. Ancak yazar, II. Meşrutiyet'ten sonra gelişmeye başlayan Türkçülük akımı ile irticanın karşısına, bu grup tarafından "*kafir*" olarak yaftalanan kendisi gibi Türkçü gençler çıktığını ve bunların Türk Ocağı çatısı altında irticaya karşı savaştığını söyler. Yeni dönem ile birlikte genç inkılapçıları tekrar bu çatı altında toplanmaya çağıran Falih Rıfkı'ya göre artık inkılapçıların irtica ile mücadelenin

[621] Falih Rıfkı, "*1917-1923*", **Yeni Mecmu**, Sayı: 1-67, s.1-16. Ancak Falih Rıfkı'nın çıkardığı dergi 1923 yılının sonunda 90. son sayısı ile yayın hayatına son verdi.
[622] Falih Rıfkı, "*İnkılabı Koruyalım*", **Akşam**, 26 Kânunusani/Ocak 1923.

yanında en az onun kadar önemli bir görevi daha vardır o da *halkı irşad*" etmektir.[623] Dolayısıyla Türk Ocakları da hem halkı aydınlatmak hem de irticaya karşı mücadele etmek zorundadır.

Mütareke döneminde işgal nedeniyle çalışmalarına ara veren Türk Ocakları, yeni dönemle birlikte Ankara'da yeniden faaliyete geçti. Ekim 1922'de İzmir'de açılan Türk Ocağı şubesinin ardından, Hamdullah Suphi'nin öncülüğünde kademeli bir şekilde İstanbul ve Ankara Ocakları açıldı. Ankara Türk Ocakları 19 Aralık 1922'de fiilen, 23 Nisan 1923'te ise resmen kuruldu. 1923 yılının sonuna kadar pek çok ilde yeni şubeler açıldı.[624] Türk Ocakları bu tarihten sonra kapatılıncaya kadar etkin bir şekilde faaliyetlerini sürdürdü. Yeniden örgütlenen Türk Ocakları eski bir Türk Ocaklı olan Falih Rıfkı'nın da gündemindedir. Yazar, genç inkılapçıların örgütlenme noktasında İtalyan Faşizmi'ni örnek alması gerektiğini düşünür. Bir önceki bölümümüzde de dile getirdiğimiz gibi İtalya ve Faşizm yazarın gündemindedir. Önceleri Türk halkına özellikle de gençliğe İtalya ve Faşizm hakkında bilgi amaçlı açıklamalarda bulunan Falih Rıfkı, yeni Türk devleti'nin kurulduğu bu yıllarda ise, İtalyan Faşizm'inin örgütlenme özelliğini Türk gençliği için model olarak gösterir. Falih Rıfkı için, Faşizm İtalyan gençliğinin ülkelerinde hayli yaygın olan Bolşeviklik karşısında başlattıkları milliyetperver bir harekettir.[625] Falih Rıfkı, Türk gençliğinin de irtica karşısında Faşist İtalyan gençliği gibi Türk Ocağı çatısı altında örgütlenmesini arzu eder. Falih Rıfkı, ele almış olduğumuz köşe yazısı içinde irticayı, "*kendi huzur ve rahatı için halkı görmezden gelen, onu feda eden, İslamiyet'in esaslarına aykırı hareket eden ve dini rahatı ve huzuru için alet olarak kullanmak*"[626] şeklinde tanımlar. Tam da bu noktada halkın her yönden aydınlatılmasının büyük bir önem taşıdığına değinir.

---

[623] Falih Rıfkı, "*Türk Ocaklılarının ve Milliyetperver Gençliğin Nazar-ı Dikkatine İnkılabın Müdafaasına Ait Bir Teklif*", **Akşam**, 28 Kânunusani/Ocak 1923.
[624] Sarınay, a.g.e., s. 242-243., Üstel, a.g.e., s. 125-145.
[625] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 28 Kânunusani/Ocak 1923., Aynı içerikte bir başka yazı için bkz, Falih Rıfkı, "*Günün Fırkası*", **Akşam,** 2 Haziran 1923.
[626] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 28 Kânunusani/Ocak 1923.

1.2. Mustafa Kemal'in İzmit Basın Toplantısı ve Sonrasındaki Gelişmeler

Falih Rıfkı'nın yeni yılın ilk aylarındaki gündemini yukarıda özetlediğimiz konular oluştururken Lozan Konferansı'na ara verilmeden kısa bir süre önce Batı Anadolu gezisine başlayan Mustafa Kemal, gezinin sonunda 17 Ocak 1923'te İzmit'te, İstanbul basınının önde gelen gazetecileriyle bir toplantı düzenlemekteydi. Toplantıya Tevhidi Efkâr'dan Velid Ebüzziya, Vakit'ten Ahmet Emin, Akşam'dan Falih Rıfkı, İleri gazetesinden Suphi Nuri, İkdam'dan Yakup Kadri, Tanin'den İsmail Müştak gibi basın mensupları katıldı. Toplantıda o günkü temel konularla ilgili olarak gazetecilere bilgi verildiği gibi gazetecilerin soruları da cevaplandırıldı. İzmit'te yapılan toplantı ile ilgili haberler 20 Ocak'tan itibaren İstanbul basınına yansıdı.[627] İzmir'den sonra ikinci kez İzmit'te Mustafa Kemal görüşen Falih Rıfkı, gazetecilerle yapılan toplantının özünde Mustafa Kemal'in "*harici, dâhili, hâle ve atiye*" ait en önemli konular üzerinde durulduğunu yazar. Bu açıklamalar içinde özellikle görevini tamamlayan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin yerine yeni bir siyasi fırkanın kurulması gerektiği açıklamaları pek çok kişi gibi Falih Rıfkı'nın dikkatini çeker, ancak kafaları da karıştırır.[628] Kafa karışıklığının en büyük nedeni kurulacak olan yeni fırkanın hangi sınıfa dayanacağının bilinmemesidir. Ancak Mustafa Kemal'in bu konuya açıklık getirmesi, yeni fırkanın halka dayanacağını açıklaması basın mensuplarının merakını giderir.[629] Aslında yeni fırka ile ilgili çekincenin arkasında İttihatçılarla bir alakasının olup olmadığı yatmaktadır. O güne kadar hem İstanbul hükümetlerinin hem de İtilaf devletlerinin Anadolu'daki direniş hareketini İttihatçılıkla suçlaması böylesi bir yaklaşımın oluşmasında etkili oldu.

İzmit Basın Toplantısı'nda Falih Rıfkı'nın bizzat katıldığı tartışma konularından biri, Hilafet ve Saltanat'ın bir birlerinden ayrılarak Saltanat'ın

---

[627] İsmail Arar, **Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı**, İstanbul 1969, s.5–6; Arı İnan, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, Ankara 1982, s. 120–123.

[628] Falih Rıfkı, "*Gazi Paşa Kumandanın Vaziyet-i Hariciye ve Dâhiliye ve Faaliyet-i Atiye. Halk Fırkası ve İstanbul Hakkında İzmit'te Muhabirimize Pek Mühim Beyanatı/Sulh Hakkında*", **Akşam**, 20 Kânunusani/Ocak 1923.

[629] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.231–232. Falih Rıfkı, kendisi için İzmit'in kötü bir anısının da bulunduğunu belirtir. Bu acı hatıra çok sert polemiklerde bulunduğu Ali Kemal'in İzmit'te linç edilmesi ile ilgilidir. Falih Rıfkı, yine Çankaya'da daha önce de İzmir'deki bazı yangınlara adının karıştığını belirttiği Nurettin Paşa'nın, tutuklanarak Ankara'ya gidecek olan Ali Kemal'i engelleyerek linç edilmesine neden olduğunu söyler. Falih Rıfkı, Paşa'nın Lozan'a gidecek olan İsmet Paşa için bir şenlik düzenlemek amacıyla bu olayı tertiplediğini düşünür ve Ali Kemal'in linç edilmesini eleştirerek; "*hain dahi tutulunca ancak adalet öldürebilir*" açıklamasını yapar. Atay, a.g.e.,Cilt:I, s. 233-234.

kaldırılmasından sonraki süreçte yaşanan gerginlik ve Hilafet makamın durumunun ne olacağına dair tartışmalardı. Konu ile ilgi tartışmalar, Hoca İsmail Şükrü'nün hazırladığı ve Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in matbaasında basılan, Hilafet makamının durumu ile ilgili değerlendirmelerin yer aldığı bir bröşür etrafında başlar. Mustafa Kemal, gazetecilerin Hilafet makamı ile ilgili görüşlerini alır. Ancak konunun tartışılmasını, henüz ortam uygun olmadığı için barıştan sonraya bırakır. Falih Rıfkı ise, Hilafet ile ilgili tartışmalar için barıştan sonraki dönemin daha sıkıntılı olacağını, en uygun zamanın içinde bulundukları zaman olduğunu ifade eder.[630] Ancak tartışmalar çok derinleştirilmeden, barış antlaşmasının imzalanmasından sonraki bir döneme bırakılır. Falih Rıfkı, hemen hemen herkesin ilgisinin Lozan'a yoğunlaştığı günlerde Hilafet ile ilgili tartışmaların daha az tepki ile karşılanacağını, makamın geleceği ile ilgili kararların daha rahat alınabileceğini düşünür. Ancak Mustafa Kemal, Hilafet ile ilgili değerlendirme ve düzenlemeleri barıştan sonraya bırakır.

İzmit'teki basın toplantısından İstanbul'a dönen Falih Rıfkı, toplantıdaki izlenimlerinden hareketle "*Yeni Devir*" başlıklı köşe yazısını kaleme alır. Mustafa Kemal'in silahlı bir mücadeleden sonra bir "*inkılap mücadelesine*" başlamak üzere olduğunu belirten Falih Rıfkı, bu yeni dönemin hem yurt içinde hem de yurt dışında çok iyi anlaşılması ve anlatılması gerektiğini düşünür. Bu bağlamda özellikle Batılı aydınların Anadolu'daki Milli harekete dair değerlendirmelerine büyük önem verir. Tam bu günlerde Fransız romancı Pierre Benoit'in yeni dönemi ve Mustafa Kemal'in önderliğindeki hareketi hem anlama hem de anlatmak çabası, Falih Rıfkı'nın dikkatini çeker. "*Osmanlı mazisinde hiçbir Türk neslinin eseri, bugünkü milletin harikası kadar büyük değildir.*"[631] diyen Falih Rıfkı, Anadolu'da verilmiş ve verilecek olan mücadeleyi en az İmparatorluk döneminin ihtişamlı günlerindeki başarıları kadar büyük ve anlamlı bulur. Ancak Türklerin kendi tarih ve edebiyatlarını Avrupalılar üzerinden onların gözünden öğrenmek merakını da eleştirir. İlk kez Batının oryantalist yaklaşımını açık bir şekilde eleştiren Falih Rıfkı, tarih ve edebiyatın Batılıların gözü ile okunmasının yeni kuşakların "*hâle karşı bir istihfaf ve maziye karşı bitip tükenmez bir hasret hissiyle*"[632] beslenmesi gibi bir

[630] Arar, a.g.e., s.43-54.
[631] Falih Rıfkı, "*Yeni Devir*", **Akşam**, 21 Kânunusani/Ocak 1923.
[632] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 21 Kânunusani/Ocak 1923.

sakıncayı ortaya çıkardığını düşünmektedir. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Falih Rıfkı'nın Pierre Benoit'in, Türk halkının 1918–1923 yılları arasında verdiği mücadelenin başarısı üzerinde durduğu yazısı, Lozan Konferansı'nda Türklerle yapılacak olan barış esaslarının belirlenmeye çalışıldığı, gelen haberlerle de aslında görüşmelerin Türkler için pek de hoş olmayan bir seyirde devam ettiğinin bilindiği günlerde kaleme alınır. Falih Rıfkı'nın bu tarihlerde, ısrarla üzerinde durduğu konulardan biri, Milli Mücadele yıllarında olduğu gibi, bu yıllarda da Türklerin haklı mücadelesinin ve yeni Türk devletinin Batılı devletlere doğru olarak tanıtılmasıdır. Bu yöndeki çabalar ise, yazara göre, Batılı devletlerin önyargılarının kırılmasında etkili olur.

2. II. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Falih Rıfkı Atay'ın Milletvekilliğine Giden Süreç

Falih Rıfkı'nın gündemini Saltanatın kaldırılmasından sonra başlayan yeni dönem ve yapılması gerekenlerin oluşturduğu günlerde Lozan'daki konferansta da önemli gelişmeler yaşanır ve Şubat ayı başında görüşmelere ara verilir. Lozan Konferansı'nın herhangi bir anlaşmaya varılmadan dağılmasından rahatsız olan, bu durumu zaman zaman yazılarına da yansıtan Falih Rıfkı, bu günlerde yazılarında daha çok karşılıklı polemiklerinin git gide sertleştiği Süleyman Nazif ve Cenap Şehabettin ile ilgili tartışmalarına yer verir. Süleyman Nazif ve Cenap Şehabettin'in Yakup Kadri ile Falih Rıfkı'nın kendileri ile ilgili açıklamaları nedeniyle her iki gazeteciye dava açması ile birlikte tartışma gazetelerde daha yoğun şekilde yer almaya başladı. Gazetenin üç hatta dört sütununa yayılacak şekilde bir boyutta yayınlanan köşe yazılarında Yakup Kadri ve Falih Rıfkı'nın avukatı olan Haydar Rıfat Bey'in de savunmalarına da yer verilir. Falih Rıfkı, hem yazılarında hem de mahkemedeki savunmasında her iki yazarın Milli Mücadele aleyhindeki yazılarında bol miktarda yaptığı alıntılarla "*vatan haini*"[633] vurgusunu daha şiddetli bir şekilde

[633] Falih Rıfkı, "*Yine Cenap Davası*", **Akşam**, 4 Şubat 1923; "*Hıyanetle Mücadele Asil İstanbul Hıyanete Karşı Galeyandadır*", **Akşam** 5 Şubat 1923; "*Hıyanetle Mücadele Davamız ve Anadolu Gazetelerinin Neşriyatı*", **Akşam** 6 Şubat 1923;"*Reybiler ve Kelbiler*", **Akşam,** 9 Şubat 1923., "*Hıyanet Davası*", **Akşam**, 7 Mart 1923.;"*Hıyanet Davası*", **Akşam,** 13 Mart 1923.; "*Hıyanet Davası, Dün Cenap Hakkında İthamata Devam Etti.*", **Akşam**, 17 Mart 1923., "*Hıyanetle Mücadele, Süleyman Nazif ve Cenap*", **Akşam**, 17 Nisan 1923.; "*İstanbul'da Hıyanet Davası, Şahitler, Cenap Hakkında Davayı Tasdik Ettiler*", **Akşam**, 1 Mayıs 1923.; "*Hıyanet Davası*", **Akşam**, 5 Haziran 1923, "*Hıyanet Davasında Garip Bir Vak'a*", **Akşam**, 9 Haziran 1923.

dile getirir. Karşılıklı eleştirilerin son derece sert bir şekilde devam ettiği günlerde Falih Rıfkı'nın yeni dönemle birlikte başlayan inkılap sürecinde tehlikeli olacağını düşündüğü gruba yeni eklemelerde bulunduğunu görmekteyiz. Bu yeni grup meclisteki muhalefettir. Tan gazetesinde 19 Ocak'ta II. Grupla lehinde yazılan "*Fazilete Doğu*" başlıklı yazıdan hareketle muhalefeti eleştiren Falih Rıfkı, Hilafet ile ilgili bir risale hazırlayan Şükrü Efendi'nin de bu grup içinde olmasından hareketle tekrar irtica üzerinde durur. İnkılapçıların öncelikli görevinin yeni devleti ve inkılabı tüm tehlikelere karşı korumak olduğunu vurgulayan yazar, *"irtica ve irticayı hortlatmaya çalışanlarla*"[634] mücadelenin ise en öncelikli görev olduğuna dikkat çekerek muhalefeti eleştirir.

Muhalefet karşısında son derece tepkili olan Falih Rıfkı, Halk Fırkası grubunun mecliste çoğunluğa sahip olduğunu, bu gurubun temel yaklaşımının ise "*Bila-kaydu şart Hâkimiyet-i Milliye'yi*" sağlamak olduğunu belirtir.[635] İnkılap için tehlikeli olan diğer gruplarla mücadele edilmesi için yöntemler gösteren Falih Rıfkı, meclisteki muhalefet ile mücadele etmek için ise; Halk Fırkası'nın halk için ve onun iktidarını sağlamak için mücadele ettiği vurgusunu sütunlarına taşıyarak halkın desteğini, güvenini sağlamaya çalışır. Bu tarihten sonra Falih Rıfkı'nın Halk Fırkası karşısındaki muhalefete ve bu bağlamda halka sürekli olarak Halk Fırkası'nın halktan yana bir tavır sergilediğini Hâkimiyeti Milliye'yi sağlamak, halkın refahı için çabaladığını belirten bir söylem geliştirir. Yazarın bu yıllardaki en temel kavramı, kurulmaya başlayan yeni Türk devletinin de temel felsefesi olan Hakimiyeti Milliye olur. Falih Rıfkı, kavramı Tanin günlerinden itibaren gündeminde olan, mütareke döneminde İttihatçıları bu politika bağlamındaki uygulamalarında başarısız bularak eleştirdiği halka doğru prensibini de içerecek şekilde kullanır. Bu bağlamda bir önceki bölümümüzde gördüğümüz gibi, İttihatçıları halka doğru giderken aslında ondan uzaklaştığını belirterek eleştiren Falih Rıfkı, yeni Türk devletinin halk ile birlikte kurulduğu, yeni iktidarın halkla birlikte, onun iktidarını sağlamak amacında olduğu vurgusunda sürekli olarak bu kavramı kullanır.

Falih Rıfkı, bu tarihlerdeki yazılarıyla, hem halkı hem de genç inkılapçıları yaşananlar karşısında sürekli olarak uyardığı gibi, aynı zamanda Ankara'da belirlenen yeni esasların halka açıklanması, benimsetilmesi noktasında gazeteyi etkili

[634] Falih Rıfkı, "*Tan Gazetesine Mektup*", **Akşam**, 9 Şubat 1923.
[635] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 9 Şubat 1923.

araç olarak kullanır. Artık sadece Milli Mücadeleyi destekleyen, muhalefeti eleştiren ve uyaran bir kimlikten sıyrılan Falih Rıfkı, bizzat yeni oluşumun içinde iktidarın bir parçası olarak halkın aydınlatılması ve Halk Fırkası'nın belirlediği esaslar doğrultusunda yeni devletin oluşum sürecine katılır. Bu değerlendirmelerimizi destekleyecek bazı açıklamalar "*Mesuliyet-i Milliye*"[636] başlıklı yazısıyla bizzat Falih Rıfkı tarafından dile getirilir. Gazetecinin meslek ahlakı ile ilgili değerlendirmeler yapan ve gazetecinin halk ve tarih karşısında sorumlu olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı, yeni Türk devletinin "*özü Hâkimiyet-i Milliye*" olan esaslarının halka anlatılması, benimsetilmesi noktasında gazete ve gazetecilerin önemli bir görevi olduğunu düşünür. Gazeteler ve gazeteciler halkın eğitimi noktasında da son derece etkili araçlardır. Tanin yıllarından itibaren İttihatçılar arasında yaygınlaşan halkın eğitimi sorunu ile yakından ilgilenen Falih Rıfkı, yeni Türk devletinin kurulduğu bu ilk yıllarda ve daha sonraki dönemlerde de bu konu üzerinde yoğun bir şekilde duracaktır. Yazar, tam da bu noktadaki çabasıyla, Şinasi'nin öncülüğünde gelişen kamuoyu oluşturma geleneğini temsil ederek halkın aydınlatılması, kendisini ilgilendiren konularda bilgi sahibi olmasını sağlamaya çalışır.

Falih Rıfkı, kendisinin bu tarihlerdeki çabasını açıkladığı gibi, diğer yandan da basın-iktidar ilişkisini de ortaya koyarak, sadece rejimin prensiplerinin halka benimsetilmesi noktasında değil, irtica ile mücadele bağlamında da gazetecinin önemli görevleri olduğunu vurgular. Özellikle barış görüşmelerinin gündemde olduğu günlerde yeniden "*başını kaldırmaya cesaret eden irtica*"[637] ile mücadele hem aydın ve halk hem de gazetecinin öncelikli görevidir. Bu azılı düşman karşısında genç inkılabın asla müsamahakar olmaması gerektiğini hatırlatan Falih Rıfkı, aydınların ve gençlerin ise bir arada hareket etmeleri gerekliliğinin zorunluluğunu belirtir. Yazar, irtica karşısında topyekün bir mücadeleden yanadır, henüz temelleri yeni atılan inkılabın sağlam şekilde ilerlemesi için uyanık ve güçlü olması, düşmanları karşısında göstereceği ödün vermez tavırla sağlanmalıdır.

Ara verilmiş olan Lozan Konferansı'nın yeniden toplanma ihtimalinin belirmiş olduğu günlerde Mustafa Kemal, 13 Mart'ta yeni bir yurt gezisine çıktı. Adana, Mersin, Konya ve Afyon'da halka seslenen Mustafa Kemal, gittiği şehirlerdeki Belediye Meclis üyeleriyle de ayrı konuşmalar yaptıktan sonra 25

[636] Falih Rıfkı, "*Mesuliyeti Milliye*", **Akşam**, 15 Şubat 1923.
[637] Falih Rıfkı, "*Memleketi Kurtardıktan Sonra*", **Akşam**, 21 Şubat 1923.

Mart'ta Ankara'ya döndü.[638] Falih Rıfkı, hatıralarında Mustafa Kemal'in son derece kritik gelişmelerin yaşandığı bu günlerdeki gezilerinin amacının, muhalefet karşısında yeni dönemde meclis dışındaki otoritesini kuvvetlendirmek ve halkı kendine bağlamak olduğunu belirtir.[639]

Falih Rıfkı, Mustafa Kemal'in yurt gezisinden önce, üçüncü bölümümüzde belirttiğimiz gibi büyük ve kudretli bir lider olarak halka tanıttığı Mustafa Kemal için bu yıllarda Yeni Türkiye'nin kurtarıcısı olmanın yanı sıra kurucusu, inşa edecisi ve "*Türk'e hak ettiği şerefi kazandıran*" büyük bir inkılapçı olma gibi vasıflar kullanarak halka tanıtmaya devam eder.[640] Falih Rıfkı'nın bu içerikteki yazılarının Mustafa Kemal'in halkın gözündeki yerinin sağlamlaşmasında etkili olduğunu düşünmekteyiz. Artık liderini bulmuş olan inkılabın sakınması gereken en önemli durum ise, Falih Rıfkı'ya göre; "*köhne saltanatın ahlakını çürüten zihniyeti tasfiye etmektir"*[641] Bu zihniyet ise, her şeyden "*maddi bir ikbal elde etmek hırsıdır*". Genç inkılapçıları İmparatorluktan miras bir zihniyet karşısında uyaran Falih Rıfkı, İstanbul'un işgal edildiği 16 Mart günü nedeniyle işgal ve o günlerdeki ruh halini, yaşadıkları sıkıntıları satırlara dökerken halkı işgalden ve onursuzluktan kurtaran lider Mustafa Kemal'i yüceltir. Çankaya'da Mustafa Kemal'in yurt içi gezilerinin amacının otoritesini sağlamlaştırmak olduğunu dile getiren Falih Rıfkı, gazete yazılarında[642] Türk halkının yeni liderinin halkla kucaklaşmak, halkı inkılaplar hakkında birinci elden bilgilendirmek, onunla yakınlaşmak istediğini belirtir.

Falih Rıfkı, Mart ayı içinde "*Yeni Mücadelemiz*" başlıklı seri yazılarını yayınlar. Her üç yazının temel konusunu genç inkılabın irtica ile mücadele etmesinin zorunlu olduğu yaklaşım oluşturur. Mustafa Kemal'in yurt gezilerinde halka seslendiği bazı konuşmalarından alıntılar yaparak, yeni mücadelenin aşamalarını veren Falih Rıfkı, genç inkılapçıların saltanatın kaldırılması ile "*inkılabın rüşde*" erdiğini düşünerek rehavete kapılmalarının en tehlikeli ruh hali olduğunu bilmelerini ister. Bu durum karşısında yapılacak ilk hareket, Falih Rıfkı'ya göre irticanın kanunla tanımlanarak, yasaklanması ve irticaya karşı "*amansız bir şiddetle*"

[638] Faruk Alpkaya, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923–1924)**, İstanbul 1998, s.28–29.
[639] Atay, a.g.e. Cilt: I, s.245.
[640] Falih Rıfkı, "*Türk İsminin Şerefi*", **Akşam**, 11 Mart 1923.
[641] Falih Rıfkı, "*Yeni Türkiye'nin İkballeri*", **Akşam**, 12 Mart 1923.
[642] Falih Rıfkı, "*16 Mart*", **Akşam**, 18 Mart 1923.

mücadele etmektir.[643] Falih Rıfkı aynı başlıklı ikinci yazısında irticaya karşı etkili bir mücadele için bir kez daha Türk Ocaklarını işaret eder. Yazara göre, o güne kadar birer fikir müesseseleri olan Ocakların artık hareket müesseseleri olması gerekir. Böylece Türk Ocakları "*inkılabın bir nevi zabıtası*"[644] olacaktır. Falih Rıfkı'nın Türk Ocaklarının yeni dönemle birlikte, gençlerin ve aydınların çatısı altında toplanacağı kanunla açık şekilde ortaya konan irtica karşısında, inkılap prensiplerinin benimseneceği ve benimsetileceği, gerektiğinde de gençleri mücadeleye sevk edecek kurumlar olarak yeniden yapılanmasından yanadır. Seri yazılarının sonuncusunda Falih Rıfkı, tüm inkılap prensiplerinin ve hareketin merkezi olacak olan Halk Fırkası ve hükümetin, seçeceği milletvekillerinin ne gibi özellikler taşıması gerektiği üzerinde durur. Tahmin edileceği gibi bir milletvekilinin ilk özelliği Falih Rıfkı'ya göre "*mürteci"* olmamaktır.[645] Milletvekilleri arasında bir amaç ve hedef birliğinin olmasının da son derece önemli olduğunu düşünen Falih Rıfkı'nın tam da seçimlerin yenilenerek yeni meclisin oluşturulmak istendiği günlerdeki yazısı çok manidardır. Yazarın bu son köşe yazısı, Halk Fırkası ve hükümete seçimlerden önce bir hatırlatma, uyarma özelliği taşıdığı gibi; milletvekilleri için de rehber niteliğindendir. Nitekim bu yazı, yeni meclise girecek olan milletvekillerinin özelliklerinin ne olacağı konusunda da aydınlatıcı olduğu kadar uyarıcıdır da.

2.1. Öncesi ve Sonrasındaki Gelişmelerle 1923 Seçimleri

Yurt içi gezileriyle halkın nabzını yoklayan Mustafa Kemal, seçimlerin yenilenmesine karar verdi. Seçim kararından kısa bir süre sonra da 8 Nisan 1923'te Dokuz Umde olarak anılan seçim beyannamesini yayınladı.[646] Bu beyanname tüm A-RMHC'lerine gönderildi ve Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerinin Halk Fırkası bünyesinde toplanacakları bildirildi.[647] Ancak karar, Trabzon Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetince tepkiyle karşılandı. Cemiyetin başkanı Faik Ahmet (Barutçu), tepkisini İstikbal gazetesi aracılığıyla dile getirdi. Doğal olarak Nisan ayı itibariyle Falih Rıfkı'nın yoğunluklu gündem konusu yeni seçimler, yeni milletvekillerinde aranması

[643] Falih Rıfkı, "*Yeni Mücadelemiz* 1", **Akşam,** 20 Mart 1923.
[644] Falih Rıfkı, "*Yeni Mücadelemiz* 2", **Akşam**, 21 Mart 1923.
[645] Falih Rıfkı, "*Yeni Mücadelemiz 3",* **Akşam**, 23 Mart 1923.
[646] Ziya Gökalp, **Doğru Yol: Hâkimiyeti Milliye ve Umdelerin Tasnifi Tahlili ve Tefsiri**, Ankara 1339.
[647] İhsan Güneş, "*Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı:8 (Mart 1987), s. 427–442.

gereken özellikler ve muhalefet olur. Falih Rıfkı'ya göre, Yeni Türk devletinin geleceği için seçimler son derece önemlidir. Bu önemin nedeni, yeni meclise girecek olan dolayısıyla da yeni devletin kuruluş sürecine katılacak olan milletvekillerinin belirlenecek olmasıdır. Bu bağlamda Falih Rıfkı, halkı ve yeni iktidarı,"*Milli vicdanın on beş seneden beri mahkûm etmiş olduğu mesuller, yeni meclise girmemelidir*"[648] şeklindeki açıklamalarıyla uyarır. O'nun adaylarla ilgili ikinci uyarısı, "*halk hâkimiyetini, inkılap ve teceddüt prensiplerini*" içtenlikle benimsemelerinin zorunluluğudur. Halkın sağlıklı bir şekilde bu sürece katılması için görevinin bilerek oy vermek olduğunu söyleyerek halka da görevini hatırlatan Falih Rıfkı, kısa süre sonra kendisinin de bir üyesi olacağı meclisteki milletvekillerini kimler olması gerektiği konusunda halkı ve yetkilileri uyarma görev ve sorumluluğuna devam eder.

Falih Rıfkı, hatıralarında da bu günlerdeki muhalefet ile ilgili değerlendirmelerde bulunur. Buradaki değerlendirmelerinin temelini muhalefetin Tanzimat'tan beri her yeniliğin karşısında olan bir zihniyet ile özdeşleştirilmesi oluşturur. Ancak Falih Rıfkı, özellikle zaferden sonra bizzat zafere katılanlar arasında başlayan muhalefeti farklı bir yere koyar: "*Şimdi başak türlü ikiye ayrılmıştık. Artık bir tarafta hainler ve saraycılar, bir yanda milliyetçiler ve istiklalciler yoktu. Ayrılık bu sonuncular arasında idi. İstiklalci Mustafa Kemal Saltanatı kaldırdığı günden beri eski müesseseleri ve nizamları nereye kadar ve nasıl değiştireceği bilinmeyen bir ihtilalci idi.*"[649] Bu muhalefet, Falih Rıfkı'yı çok daha fazla rahatsız etmekte ve endişelendirmektedir.

Falih Rıfkı'nın seçim arifesindeki köşe yazıları incelendiğinde Halk Fırkası için ciddi birer seçim propagandası özelliği taşıdıkları gözden kaçmaz. Halkı yeni milletvekillerini seçerken dikkatli davranması gerektiği noktasında uyaran Falih Rıfkı, dikkatleri Mustafa Kemal ve Halk Fırkası'na çekmekten de geri kalmaz.[650] Seçim propagandası sürecinde yazar, Mustafa Kemal'i daha öncede belirttiğimiz gibi kurtarıcı, kurucu ve büyük inkılapçı olma özellikleri ile sürekli olarak ön plana çıkarır. Halk Fırkası'nın zaferi kazananların öncülüğünde, tüm esasları ile açık ve halkın tanıdığı bir fırka olduğu yönündeki vurgu, Falih Rıfkı'nın propaganda

[648] Falih Rıfkı, "*Yeni İntihabat Münasebetiyle*", **Akşam**, 3 Nisan 1923.
[649] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.243-244.
[650] Falih Rıfkı, "*Kime ve Niçin Oy Vereceğiz*", **Akşam,** 6 Nisan 1923; "*Müdafaa-ı Hukuka Düşen Vazifeler*", **Akşam**, 7 Nisan 1923; "*Bir Muhavere Arasında*", **Akşam**, 8 Nisan 1923.

kapsamındaki söylemleri arasında önemli bir yer tutar. Seçim propagandası kapsamında Falih Rıfkı'nın ikinci temel söylemini muhalefetin açık olmayan şüphe uyandıran bir eylem tarzını benimsediği bu nedenle de "*gizli kuvvet*" olarak değerlendirilmesi gerektiği oluşturur. Yazar, muhalefetin temelini saltanatın kaldırılmasından sonra ilk olarak gizli daha sonra da açık şekilde otaya çıkan tepkilerde arar. Muhalefetin amacının da "*Halk Fırkası ve Halk Fırkası reisinin ortaya attığı fikirleri, her sınıf halkın zayıf noktalarından istifade ederek çürütmek"*[651] olduğunu dile getiren Falih Rıfkı, "*kara kuvvet*" olarak ifade ettiği muhalefete karşı tüm halk ve münevverleri seferberliğe çağırır.

Falih Rıfkı'nın seçim propagandası kapsamında değerlendirilebilecek ilginç köşe yazılarından biri de İttihatçılarla ilgili açıklamalarda bulunduğudur. Falih Rıfkı, Mustafa Kemal'in de İttihatçı bir geçmişe sahip olduğu yönünde bazı muhaliflerin dile getirmeye başladığı eleştirilere cevap niteliğinde, "*eğer Anadolu bugün kendilerini İttihatçılıkları sebebiyle unutulduklarını zannedenlerden herhangi birine mevki vermiyorsa, bu onun İttihat ve Terakki'ye mensub olmasını değil, fakat Osmanlı saltanatının inkırazı ve Türk milletinin tahammülsüz sefaleti ile neticelenen Harb-i Umumi ve suiistimal senelerinde mesuliyet töhmeti, zan ve şüphesi altında kalmasındandır.*"[652] açıklamasını yapar. Bu tarz eleştirileri dillendirmeye başlayan kesimlere uyarıdan da geri durmayan Falih Rıfkı, en doğru yolun İttihat ve Terakki isminin anılmaması olduğunu düşünmekte, İttihatçıların bir imparatorluğun yıkım mesuliyetini taşıdığını belirterek halka bu gerçeği unutmaması gerektiğini hatırlatmaktadır. Ancak açıklamalarının hemen ardından Falih Rıfkı, kanaatimizce kendisi gibi pek çok İttihatçı Milli Mücadele taraftarının da durumuna netlik kazandıracak bazı değerlendirmelerde de bulunur. İttihat ve Terakki Fırkası'nın bir azınlık tarafından yönetildiğini, hem bu azınlık içinde hem de genel olarak İttihatçılar arasında "*mesuller olduğu gibi masumlar*" bulunduğunu da hatırlatan yazar, böylece kendisi gibi masum İttihatçıların genç inkılapçılar arasında bulunması ve iktidara yakın olmasının sebebini de açıklar. Falih Rıfkı'nın seçim propagandası kapsamında İttihatçı eleştirisinin de yoğun bir şekilde yer almaya başladığını görüyoruz. Bazı eski İttihatçıların muhalefet içinde yer alması bu tepkinin en önemli

[651] Falih Rıfkı, "*İlk Vuzuh*", **Akşam**, 8 Nisan 1923; "*Azim Mesuliyet*", **Akşam**, 9 Nisan 1923; "*Fırkalar ve Kabileler*", **Akşam**, 10 Nisan 1923.
[652] Falih Rıfkı, "*Hususi Kongreden Ne Beklerdik*?", **Akşam**, 17 Nisan 1923.

nedenlerinden biridir. Eleştirilerini gittikçe sertleştiren Falih Rıfkı, eski iktidar ile eski muhalefet, Hürriyet ve İtilafın birleşerek yeni muhalefeti oluşturduğunu belirmekten çekinmez [653] ve muhalefet karşısında sergilediği ödün vermez tavrın halk tarafından da benimsenmesi için çaba sarf eder.

Seçime giden günlerde Falih Rıfkı'nın muhalif gruba yeni eklemelerde bulunduğunu görmekteyiz. Bu yeni grup "*Türkiye'de Bolşevik oyunu oynamak*" isteyenlerdir. Bolşevizm'i kullanarak bir muhalefet cephesi oluşturmaya çalışan grubun"*Türkiye halkı arasında amele, burjuva, sermayedar, mihnetkeş gibi"*[654] uydurma ayrımlarla gündeme geldiğini belirten Falih Rıfkı, Türk halkının ise bu iddianın tam aksine "*yekpare bir sınıf*" halinde olduğunu ve tüm düşmanlarıyla mücadele ettiğine dikkat çeker.

Falih Rıfkı'nın eleştirilerinden nasibini alan bu tarihlerdeki sol muhalefetin başını, ilk olarak İstanbul'da 1921'de çıkarılmaya başlayan Aydınlık dergisi çekmekteydi. Dergi, 1923 yılının ilk aylarından itibaren, işçiler arasındaki birleşme hareketine ön ayak olmak ve yeni ekonomik düzen içinde bu sınıfın haklarını savunmaktaydı. Seçimlerin yenilenmesi kararıyla birlikte sol muhalefetin siyasal alandaki temsilcisi olan 22 Eylül 1919 kurulan ve o tarihlerde Kurtuluş dergisi üzerinden faaliyet gösteren Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası yeniden faaliyete geçti. Bu çevrenin sözcüsü ise Şefik Hüsnü idi.[655]

Bir Mayıs kutlamalarındaki gözlemlerinden hareketle değerlendirmelerini dile getiren Falih Rıfkı, en az irtica ve İttihatçı muhalefet kadar sol muhalefetten de rahatsızlık duyar ve halkın böylesi propagandaların etkisi altında kalmasını engellemek için çaba sarf eder. Kanaatimizce Falih Rıfkı'yı muhalefeti oluşturan grupların niteliği değil bizzat muhalefetin varlığı rahatsız ve tedirgin etmektedir. Aslında yazarın muhalefet karşısındaki bu ödün vermez tavrı üzerinde bir İmparatorluğun çöküşüne tanık olan, yaşadığı dönemde pek çok ülkenin ortadan kalkabileceğine tanık olmuş bir kuşağın, elde kalan son vatan toprağının kaybedilme korkusu karşısında geliştirdiği travmatik durum etkilidir.

Falih Rıfkı, muhalefet karşısında çok yönlü, bol araçlı mücadeleden yanadır. Yabancı basın aracılığıyla telsiz ile ilgili gelişmeleri yakından takip eden Falih Rıfkı,

[653] Falih Rıfkı, "*Ezeli Muvafıklar Muhalefette*", **Akşam**, 20 Nisan 1923; "*Davet Edilen Bir Cevap*", **Akşam**, 21 Nisan 1923; "*Bir Beyanat Münasebetiyle*", **Akşam,** 1 Mayıs 1923.
[654] Falih Rıfkı, "*Kırmızı Gömlek*", **Akşam**, 6 Mayıs 1923.
[655] Ayrıntılı bilgi için bkz., Tunçay, Türkiye'de Sol.. a.g.e., s.317-325.

bu gibi medeni cihazların muhalefete karşı etkili birer propaganda malzemesi olarak kullanılacağı gibi, halkın eğitimi, yeni inkılap prensiplerinin halka götürülmesi ve benimsetilmesi bağlamında da etkili bir şeklide kullanılabilme özelliği üzerinde durur.[656] Bu etkiyi kanıtlamak isteyen Falih Rıfkı, telsiz sayesinde Mustafa Kemal'in Ankara'dan yaptığı bir konuşmanın aynı anda İstanbul ve Erzurum'da da dinlenebilme olasılığı üzerinde durur. Yazarın, özellikle inkılabın prensiplerinin halka götürülmesi, benimsetilmesi ve halkın eğitilmesi bağlamında kitle iletişim araçlarının kullanımının gerekliliği ile ilgili değerlendirmeleri ilerleyen yıllarda çok daha yoğunluk kazanır.

Muhalefetle her alanda etkili bir mücadeleden yana olduğunu gördüğümüz Falih Rıfkı, seçimlerden yaklaşık iki ay önce özellikle İstanbul'un muhalefet bağlamında ciddi bir tasfiyeye ihtiyacı olduğunu vurgulamaktadır. Yazara göre, savaş yıllarında zaferin kazanılmaması için çaba sarf eden muhalefet, şimdi ise inkılabı engellemenin peşindedir. Muhalefetin zihniyeti aynıdır; değişen sadece aktörlerdir.[657] Savaşın devam ettiği günlerde Anadolu'daki mücadelenin desteklenmemesi ve engellenmesi için yapılan çabalardan hareketle muhalefeti eleştiren Falih Rıfkı, özellikle saltanatın kaldırılmasından sonra başlayan yeni dönemde ise, inkılapların engellenmek istenmesi, bunun için çaba sarf edildiği söyleminden hareketle muhalefete yüklenmektedir. Yazara göre, bu zihniyetin yeni Türk devlerinin içinde barınmasına imkân yoktur.

Falih Rıfkı'nın ele almış olduğumuz dönem içindeki temel söylemlerinden biri de "*zaferin henüz tam olmadığıdır*." Muhalefetin liderlik yarışına koyulmasına karşı Mustafa Kemal'in "*hayali hakikate çevirdiğini*" ve Türk milletinin tek lideri olduğunu hatırlatan Falih Rıfkı, zaferden sonra yapılacak çok daha önemli işler bulunduğunu, bu bağlamda hem halk hem de aydınlara büyük görevler düştüğünü hatırlatır. Falih Rıfkı'ya göre, "*milli iradenin hâkimiyetinin hiç bir kuvvet tarafından tehdit ve tazyikine müsaade etmeyecek surette tesis edilmesi*"[658] kazanılan zaferin tamamlanabilmesi için ilk ve olmazsa olmaz bir kuraldır. Yeni dönemle birlikte mücadelenin de çeşitlendiğini düşünen, özellikle iktisadi bir zaferin zorunluluğunu vurgulayan Falih Rıfkı, bu zorlu ve halkın tüm dikkatinin zafer sonrasındaki

[656] Falih Rıfkı, "*Jules Vern'in Romanları Gibi*", **Akşam**, 9 Mayıs 1923.
[657] Falih Rıfkı, "*İki Muhalefet Karşısında*", **Akşam,** 14 Mayıs 1923.
[658] Falih Rıfkı, "*Zafer Tamam Değildir*", **Akşam**, 15 Mayıs 1923.

mücadeleye yönlendirilmesi gerektiği bir dönemde, zaferin tam olmasına engel olan zihniyetten rahatsız olur ve bir kez daha tasfiyeden, ayrımdan bahseder. Falih Rıfkı'nın sakıncalı gördüğü bu zihniyetin tasfiye ya da ayıklanması ile ilgili yazıları, henüz yeni dönemin başında aslında hükümetin de muhalefete bakışının ipuçlarını vermekte olduğu gibi, halkın muhalefet algısının da şekillenmesinde etkili olduğunu düşünmekteyiz.

Falih Rıfkı'nın ele almış olduğumuz dönem içinde hemen hemen her yazısında daha önce de belirttiğiz gibi lider Mustafa Kemal vurgusu yoğun bir şekilde yer alır. Özellikle saltanatın kaldırılmasından sonra yeni iktidarın, imparatorluktan farklı, yeni bir meşruiyet kaynağı oluşturmaya çalıştığı bu süreçte Falih Rıfkı'nın yeni Türk devletinin lideri ile ilgili değerlendirmeleri, hayali hakikate çeviren kurucu ve kurtarıcı karizmatik bir lider vurgusunda toplanır. Özellikle seçimler öncesinde, bu özelliklere sahip lider vurgusu Falih Rıfkı'nın köşe yazılarında daha çok yer alır. Kurtarıcı ve kurucu karizmatik lider vurgusu ile yazar, Mustafa Kemal'i toplumdaki pek çok geleneksel değeri ve eski sistemi yıkarak yerine yeni bir sistem ve değerlerler bütünü oluşturacak bir lider olarak halka tanıtır.[659] Ele almış olduğumuz dönem içindeki Falih Rıfkı yazınında Mustafa Kemal karizmatik bir lider olarak yoğun bir şekilde işlenen konular arasındadır. O'nun bu bağlamdaki çabası, karizmatik liderini halkla buluşturmak, yakınlaştırmak olduğu gibi, halkın gözünde Mustafa Kemal'in karizmasının ete kemiğe bürünmesi yani somutlaşmasını sağlamaktır. Çünkü Falih Rıfkı, yeni Türk devletinin her yönden inşa edileceği bir dönemde güçlü ve karizmatik bir liderin zorunlu olduğunu düşünür. Saltanatın kaldırılmasından sonra yeni iktidarın hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu yönündeki söylemi, oluşturulmaya çalışılan yeni meşruiyet anlayışının ete kemiğe bürünmüş hali olarak karşımıza çıkar. Falih Rıfkı, yazınında karizmatik lider Mustafa Kemal'in ve yeni iktidarın temel söylemini halka götürerek meşruiyet anlayışı ve kaynağının yerleşmesinde yazılarını etkili bir araç olarak kullanır.

---

[659] Max Weber, psikolojik, fiziksel, ekonomik ahlaki, dini siyasi bunalım dönemlerinin doğal önderlerinin ne resmi görevliler ne de bugünkü anlamında meslek sahiplerinin yani uzmanlaşmış bilgi kazanmış ve para için çalışan kişiler olmadığını söyler. Bunalım dönemlerinin doğal önderleri, bedence ve ruhça özel yeteneklere sahip oldukları ve onlardaki bu yeteneklerin herkese nasip olmayan doğa üstü yetenekler olduğuna inanıldığı insanların olduğu üstünde durur. Weber, karizmatik liderin en önemli iki özelliği olarak "kahramanlık ve örnek kişiliği" belirtir. Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, İstanbul 1987, s. 217-220., Ayrıca bkz., Metin Heper, "*Atatürkçülük : Karizmanın Emredici Siyasal Çerçeveye Dönüşümü*", **Prof. Dr. Bülent N. Esen'e Armağan**, Ankara 1977, s.181-204.

Falih Rıfkı, hükümetin seçimlere hazırlandığı günlerde yeni iktidarı halka tanıtmaya daha fazla yoğunluk verir. Nitekim "*Aferin Gençler*" başlıklı baş makalesinde Falih Rıfkı, "*Şimdiye kadar her düşündüğü, her söylediği ve her yaptığı şey, din, anane ve bütün mukaddesatı en hasis hırs ve garazlarına alet edenler tarafından tertip edilmiş şeni bir suikasta kurban"*[660] gittiğini belirttiği gençlerin ilk defa Anadolu ihtilali ile birlikte iktidara geldiğini söyler. Yazara göre, bu yeni dönemin eski dönemden farkı, "*saltanatçılar ile milliyetperver Türklerin ciddi bir ayrım*" yaşaması ve Yeni Türkiye'nin bu milliyetperver Türkler tarafından kurulmasıdır. Falih Rıfkı'nın bu bağlamda Meşrutiyet yıllarının Türk Ocağı, Genç Kalemler, Türk Yurdu dergileri etrafında toplanan "*mütecanis gençlere*" dikkat çektiğini görmekteyiz. Yeni Türkiye'nin bu milliyetperver gençler tarafından kurulduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı, kamuoyuna Halk Fırkası hakkında da açıklamalarda bulunur. Halk Fırkası'nın Yeni Türkiye'yi kuran gençler gibi mütecanis bir fırka olduğunu "*adamlar değil aynı fikir ve aynı emele sahip samimi refik-i mesailer*" [661] bulmak amacında olduğunu belirterek, halkın kafasındaki çekinceleri ortadan kaldırmaya çalışır. Yazar, gençlerin hangi çatının altında toplanırlarsa toplansınlar, irtica ile mücadelenin en öncelikli görev olduğuna değinir.

Falih Rıfkı, bugünlerde yeni iktidarın batılılaşma politikasına da değinerek, eski ile farkını ortaya koymak ister. Tanzimat romanlarında sıkça işlenen bir konu olan "alafrangalık" üzerinden hareketle romanlarda bu tipin genelde ikiye ayrıldığını belirten yazar, bunlardan ilkinin batının olumsuz taraflarını alan aşırı batılılaşmış züppe Beyoğlu tipi diğerinin ise, milli değerlerine bağlı, batıdan ne alınması gerektiğinin bilincinde olan tip olduğu üzerinde durur.[662] Falih Rıfkı, birincileri alafranga, ikincileri ise Avrupalı, batılı olarak değerlendirir. Yeni Türk devleti bu ikinci gruba giren gençler tarafından kurulmuştur. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, bir kez daha Gökalp'ın kültür ve medeniyet ayrımı temelinden hareketle halka yeni iktidarın Batıdan neyi alacağını bilen, milli değerlerini koruyarak batılılaşmadan yana olduğunu göstererek, halkın iktidarı benimsemesini sağlamak ister.

Seçimlerden önce yoğun bir şekilde yeni iktidarın eski dönemden çok farklı özelliklere ve zihniyete sahip olduğuna dikkat çekmek isteyen Falih Rıfkı, eski ile

[660] Falih Rıfkı, "*Aferin Gençler*", **Akşam** 15 Mayıs 1923.
[661] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam** 15 Mayıs 1923.
[662] Falih Rıfkı, "*Günün Fıkrası*", **Akşam**, 21 Mayıs 1923.

yeni iktidar arasında batılılaşma ile ilgili yaklaşım farkını ortaya koyduktan sonra, halka bakış açısı arasında da önemli ayrımlar olduğu üzerinde durur. İlk defa yeni inkılapla birlikte tam anlamıyla "*Halka Doğru*"[663] gidildiğini bu anlayışın Türk milliyetperverlerinin önderliğinde yeni Türk devletinin her teşkilatına sindiğini vurgulayan Falih Rıfkı, yeni iktidarın en öncelikli amacının hakimiyet-i milliyeyi sağlamak olduğunu bir kez daha hatırlatır. Böylece yazar, halka iktidarın kendisini önemsediğini, ondan uzak kalmadığını göstererek iktidar ile halk arasında aracı olma özelliğini de sürdürür.

Falih Rıfkı'nın gündemini seçim ve seçim propagandasının oluşturduğu günlerde Temmuz ayı içinde yapılan seçimlerde Halk Fırkası adayları galip geldi.[664] Seçim sonucu karşısında Falih Rıfkı son derece heyecanlı ve kendinden emin bir tavır içindedir. Seçim sonucunun hemen hemen herkesin beklediği gibi olduğunu ve artık milliyetperver pek çok gencin mecliste Halk Fırkası çatısı altına toplandığını vurgulayan Falih Rıfkı, milletvekillerine ve yeni meclise yapacağı çok önemli görevleri olduğunu da hatırlatır. Falih Rıfkı, öncelikle gençlerin vazifeleri üzerinde durur. Bunları da halka ve gençlere olmak üzere iki kısma ayırır. Ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel olmak üzere çok ciddi sorunları vardır ve gençler bunları gidermek için ortak bir çaba sarf etmelidir. Yazara göre, yeni meclis de bir "*politika değil iş*" meclisi olmalıdır.[665] Falih Rıfkı, gençlerin halkın ve ülkenin içinde bulunduğu sıkıntıları gidermek, yeni Türk devletini kurmak için çalışması gerektiğini vurguladığı gibi, gençlerin kendi gelişimleri için de çaba sarf etmeleri gerektiğini de vurgular. Özellikle Batıdaki gelişmeler yakinen takip edilmelidir. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, Gökalp'ın "*hak yok vazife var, birey yok toplum var*"[666] yaklaşımından hareketle bu tarihlerde ve daha sonraki dönemlerde özellikle gençlere, daha sonra da halka vazifelerini sık sık hatırlatır.

Falih Rıfkı, seçimlerden önce olduğu gibi seçimlerden sonra da hem iktidara hem de gençlere yapılması gerekenleri sürekli olarak hatırlatarak rehavete kapılmalarını önlemek ister. 1923'deki seçimlerden sonra, Bolu milletvekili olan[667]

---

[663] Falih Rıfkı, "*Günün Fıkrası*", **Akşam**, 22 Mayıs 1923, s.3.
[664] İhsan Güneş, "*1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı***." Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** No: 1-2, (Ocak/Haziran 1991), s. 253-264.
[665] Falih Rıfkı, "*Yeni Mecliste Gençlik*", **Akşam**, 21 Temmuz 1923.
[666] Erişirgil, a.g.e., s. 99-110, Parla, a.g.e., s. 125.
[667] **T.B.M.M. Arşivi**, Dosya No: 37539, Kutu No: 4, Sicil No: 463.

Falih Rıfkı, artık iktidarın bir üyesi olarak halk ile iktidar arasındaki en önemli aracılardan bir olarak faaliyetlerine devam eder. Artık Falih Rıfkı, sadece bir gazeteci değil, meclisteki diğer gazeteci milletvekilleri gibi iktidarın uzantısı olarak basındaki en etkili kalemlerinden biri olur.

Seçimlerden sonra 23 Temmuz münasebetiyle bir kez daha İttihatçıları gündemine alan Falih Rıfkı, İttihatçıların "*hürriyeti aldıklarını ancak halka vermediklerini*"[668] söyleyerek eleştirir. Falih Rıfkı'ya göre, bu durumun en iyi kanıtlarından biri, halkın 10 Temmuz'u bir bayram olarak benimseyememesi ve içselleştirememesidir. Ancak artık hürriyet bağlamında 23 Temmuz'dan çok daha önemli bir gün vardır o da 23 Nisan'dır. Bu tarihten itibaren halkla birlikte yeniden elde edilmiş olan hürriyet, halkla paylaşılarak hak ettiği değere kavuşturulur.

Falih Rıfkı'ya göre halkın bin bir zorlukla elde ettiği hürriyeti, kullanabilmesi için inkılabın büyük ve hız kesmeyecek şekilde gelişmesi, benimsenmesi gerekmektedir. Ancak İstanbul'daki bazı kesimler ise "*devir değiştirildiğini*" algılamakta zorluk çekmektedir. İnkılabın reisi ile görüşen herhangi bir Türk'ün "*yeni bir devrin insanı*"[669] ile karşılaştığını fark edeceğini vurgulayan Falih Rıfkı, hem İstanbul'daki muhaliflere hem de halka artık yeni bir dönemin başladığını ve yeni bir zihniyetin iktidarda olduğunu hatırlatır. Görüldüğü gibi yazara göre, hürriyetin olmazsa olmaz en önemli şartı, inkılabın devamının sağlanmasıdır. Bu noktada iktidar kadar halkın da görevleri vardır.

Falih Rıfkı'nın yeni bir devre geçildiğini anlamamakta ısrar ettiğini belirterek eleştirdiği İstanbul'daki muhalefet ise, ilk olarak basın üzerinden kendini gösterir. Bu gurubun başını Hüseyin Cahit ile Tanin gazetesi çekmektedir. Ancak Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyesi Lütfi Fikri ve Tevhid-i Efkar başyazarı Velid Ebuziya da muhalefetin temsilcileri arasında yer alır.[670] Özellikle ilerleyen yıllarda inkılap hareketine hız verildiği günlerde İstanbul ve Ankara basını arasındaki tartışmalar da gittikçe sertleşecekti. Bu tartışmalar içinde Ankara basınının en etkili kalemlerinden biri de Falih Rıfkı olur.

---

[668] Falih Rıfkı, "*23 Temmuz*", **Akşam**, 24 Temmuz 1923.
[669] Falih Rıfkı, "*Değişen Değişmeyen*", **Akşam**, 31 Temmuz 1923.
[670] Tunaya, a.g.e., Cilt: III, s. 591-592.

2.2. Milletvekili Falih Rıfkı Atay'ın Seçimlerden Sonraki Gündemi ve Ankara'ya Dair Değerlendirmeleri

Ankara'da önemli gelişmelerin yaşandığı günlerde Lozan'da yeniden başlayan konferansın ikinci döneminde de uzun tartışmalar yaşanmasına karşılık, 24 Temmuz 1923'te barış antlaşması imzalandı.[671] Lozan'da antlaşmaya varılmasından kısa süre sonra da T.B.M.M.'nin ikinci dönemi 11 Ağustos 1923'te açıldı ve iki gün sonra Meclis Başkanlığına yeniden Mustafa Kemal seçildi.[672] T.B.M.M.'nin ikinci döneminde Falih Rıfkı Bolu, yakın arkadaşı Yakup Kadri Mardin, Ruşen Eşref'te Denizli milletvekili oldu. Akşam gazetesi muhabiri Falih Rıfkı, 5 Ağustos'ta İstanbul'da yapılacak olan bir törenle Ankara'ya görevinin başına gönderilecektir. Ancak Falih Rıfkı, Ankara'ya daha önce giden pek çok arkadaşının anlattığı olumsuz izlenimleri nedeniyle biraz tedirgindir. Falih Rıfkı, bu ruh hali ve tedirginliğini, "*Mesut Sukut-u Hayaller*"[673] başlıklı köşe yazısına yansıtır. Ankara'daki ilk izlenimlerinin kendisine anlatılanlardan farklı olduğunu, şehre gelişi ile birlikte bazı ön yargılarının kırıldığına dikkat çeken yazar, ancak şehrin biran önce genç inkılabın başkenti olması için inşa edilmesinin de gerekliliği üzerinde durur. Ancak Ankara'da geçirdiği ilk bir kaç günden sonra Falih Rıfkı, gözlemlediği bazı eksiklikleri belirtmeye de başlar. Bunlardan ilki konut sıkıntısı, ikincisi ise her alanda etkileri görülen "*yerleşmezlik*" tir. Falih Rıfkı'nın Ankara'da dikkatini çeken ve eleştirdiği bir durum da Ankaralıların dışarıdan gelenlere karşı sergilediği tavırdır. Halkın yeni gelenleri "*yaban"*[674] diyerek dışlaması, O'nu rahatsız ettiği gibi hayal kırıklığına da uğratır. Falih Rıfkı'dan on yıl sonra, yakın arkadaşı Yakup Kadri bu yıllardaki gözlemlerine dayanarak farklı bir bağlamda da olsa halkın kendinden olmayana karşı sergilediği bu yaban yaklaşımını romanlaştırır. Falih Rıfkı, bu tarihlerdeki Ankara ile ilgili yazılarında, şehrin ciddi bir imar faaliyetine ihtiyacı olduğunu, inkılabın ruhuyla yeniden inşa edilmesi gerektiği üzerinde durur. Yazar, Ankaralıların kendilerine yaklaşımını eleştirdiği gibi İstanbul'dan gelenlerin de Ankara'daki yaşamı yadırgamalarını eleştirir. Falih Rıfkı, Anadolu halkının aydını dışlayan tavrını eleştirdiği gibi, aydınların da Anadolu halkının gerçeğini görmemesi, onu

[671].Meray, a.g.e.; Takım, II, Cilt:I, Kitap 1; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları,** Cilt: I, Ankara 1983, s.67–242.
[672] **Türk Parlamento Tarihi,** II. Dönem, Cilt: I, Ankara 1995, s.250–252.
[673] Falih Rıfkı, *"Mesud Sukut-u Hayaller*", **Akşam**, 10 Ağustos 1923.
[674] Falih Rıfkı, "*Yabancılar*", **Akşam,** 12 Ağustos 1923.

küçümsemesini eleştirir. Ancak Falih Rıfkı'yı bu ilk Ankara gözlemleri içinde en az bunlar kadar rahatsız eden bir durum da; Ankara'daki yaşam şartlarına alışmaktır. Falih Rıfkı'ya göre "*alışmak yenilmektir*"[675] ve genç inkılabın durmak, mola vermek gibi bir lüksü yoktur. Ankara'daki ortama alışmak yerine onu değiştirmek için çaba harcanmalıdır. Falih Rıfkı, gazetedeki yazıları gibi hatıralarında da yerli halkın dışarıdan gelenleri algılayışı üzerinde durur. Ankara halkının kendini "*yabanilerden*" çekmekte aralarına sokulmamakta ısrar ettiğini belirten Falih Rıfkı, lehçe ve şive farkı nedeniyle kendilerinin de halk ile anlaşmakta zorluk çektiklerini söyler. Gazete yazılarında halkın devlet merkezinin Ankara'da olmasından yana bir sıkıntısı olmadığını dile getiren Falih Rıfkı, hatıralarında ise, devletin Ankara'ya yerleşip gitmemesinden halkın pek de memnun olmadığını, bu durum üzerinde ise halkın hayatın pahalılaşacağı, dışarıdan gelecek olan pek çok insan arasında "*eriyip gidecekleri*"[676] kaygısının etkili olduğunu söyler. Falih Rıfkı'nın, halkın içinde bulunduğu bu ruh halini dönem içindeki yazılarına yansıtmaması üzerinde yeni inkılabın halkın desteğine ihtiyacı olması, halk ile hükümet arasındaki yakınlığın sağlanmasını istemesi etkilidir.

Artık T.B.M.M'nin bir üyesi olan Falih Rıfkı, seçimlerden sonraki ilk aylarda yeni iktidarı, yeni zihniyeti halka tanıtmaya devam eder. Bu yıllardaki gazete yazılarında Falih Rıfkı'nın üzerinde durduğu en öncelikli konu, iktidarın halka bakışıdır. Bu vurgunun amacı ise, halka iktidarın kendi var oluşunun merkezine halkı koyduğunu anlatmaktır. Nitekim yazarın yeni iktidarın hükümet anlayışının "*halk hükümeti*" [677] olduğu yönündeki açıklaması da bu duruma güzel bir örnek niteliğindedir. Aslında Falih Rıfkı'nın bu yaklaşımı üzerinde Namık Kemal'in Osmanlı siyasal sistemindeki önemli bir değişikliğin işareti olan hükümetlerin halk için ve onun daha iyi yaşaması için olduğu yaklaşımı etkilidir. Aslında bu yaklaşım bir dönüşümün de işareti idi.[678] Yeni Türk devletinin önder kadrosu da Falih Rıfkı tarafından halka yakın olma vurgusu ile gazete yazılarına konu olur. İnkılabın önder kadrosu meclise katılan genç milletvekilleri ile aynı sırada oturacak kadar

[675] Falih Rıfkı, "*Hayat Meselesi*", **Akşam**, 13 Ağustos 1923; "*Ankara ve İstanbul*", **Akşam,** 14 Ağustos 1923; "*İkinci Millet Meclisinde*", **Akşam**, 15 Ağustos 1923.
[676] Atay, a.g.e.,Cilt: I,s.248, 250
[677] Falih Rıfkı, "*Hükümet ve Halk*", **Akşam**, 11 Ağustos 1923.
[678] İbrahim Şirin, **Osmanlı İmgeleminde Avrupa**, Ankara 2008, s. 307.

alçakgönüllüdür. Falih Rıfkı, bu ortamdan hareketle Ankara ve yeni iktidar için "*demokrat*"[679] değerlendirmesini yapar.

Gazetedeki yazılarında meclisteki ortamı o meclisin ve yeni iktidarın parçası olarak, halka tanıtmak, halk ile iktidarın kaynaşmasını sağlamak için gayet olumlu bir yaklaşımla tanıtan Falih Rıfkı, yıllar sonra kaleme aldığı hatıralarında daha farklı açıklamalarda bulunur. Meclisin bu yıllardaki görüntüsü ile ilgili değerlendirmelerine "*Yarı Asyalı bir teokratik devletten tam Avrupalı bir laik devlet çıkarmak için bir sürü nizamlar koymağa hazırlanan inkılapçılar karşısında bulunduğuna*" inanılamayacağını belirterek başlayan Falih Rıfkı, milletvekillerinin pek çoğunun "*yetişmece, kafaca, anlayışça görüşçe, isteyişçe, çok defa, taban tabana aykırı denecek kadar farklı bir"* kalabalık olduğunu dile getirir. Böyle bir ortamda Mustafa Kemal'in kendi çoğunluğunu "*ya sevilmesine, ya sayılmasına ya korkulmasına, inanılmasına veya arkasından gidilmekten başka çare olmayacağı kaderciliğine dayanarak*"[680] oluşturduğunu söyleyen Falih Rıfkı, ancak bu çoğunluğun uzun yıllar suni ve eğreti olmaktan kurtulamayacağını da belirtir. Kendisini Şükrü (Saraçoğlu), Mahmut Esat (Bozkurt) gibi Türkçüler özellikle de Türkçülüğün tam garpçı koluna dahil eden Falih Rıfkı, zafer kazanan Mustafa Kemal'in karizmatik liderliğinden faydalanarak Tanzimat'tan beri devam eden kültür ve medeniyet ikiliğini ortadan kaldırmak ve Türk milletinin Batı medeniyeti içinde yer almasını sağlamak için

---

[679] Falih Rıfkı, "*Demokrat Ankara*", **Akşam,** 20 Ağustos 1923.

[680] Atay, a.g.e.,Cilt: I, s.256. Falih Rıfkı, meclisteki Türkçüleri de ileri ve geri olmak üzere iki gruba ayırır. Geri Türkçüler, Tanzimatçı ve gelenekçidir, saltanatın kaldırılması ve inkılapları hazmedememektedirler, bu özellikleri nedeniyle de "*kerhen Kemalistler*" dir. Samimi olmayan Kemalistleri eleştiren Falih Rıfkı, "*tam bir inanışla*" Mustafa Kemal'e bağlı olan ve ne yaparsa onlar için doğru olduğunu düşünen, hatta Mustafa Kemal'e karşı "*yeni zamanların habercisi*" gibi samimi bir iman ile bağlı olan grubu da eleştirir. Meclisteki din adamları da eleştirilen gruplar arasındadır. Bu grupta yer alan bazı hocaların "*aydınca"* olduğunu ancak genelde bu gurubun taassuptan yana bir tavır sergilediklerini gözlemleyen Falih Rıfkı, Mustafa Kemal'in Meclisteki bu guruptan Hilafetin dinde yeri olmadığını delilleri ile ortaya koymak ve halka ispatlamak noktasında yararlandığını belirtir. Bunlar arasından çok az kişi gerçek görüşlerini dile getirmekte çoğu ise elde ettikleri menfaatler nedeniyle sessiz kalmaktadır. Falih Rıfkı, bu grubun asıl sorununun Mustafa Kemal olmadığını O'nun vatanın kurtarıcısı ve büyük bir insan olduğunu kabul ettiklerini ancak Mustafa Kemal'in çevresindeki insanların sorunun temel kaynağı olduğunu düşündüklerini söyler: "*Etrafındakiler, tabii bizler. Bütün hınçları, hücumları, kinleri, nefretleri bize doğrulacaktır. Hilafet kalktığı, şapka giyildiği, yazı değiştirildiği vakit Mustafa Kemal yine Mustafa Kemal'dir. Biz ise dalkavuklar, müfsitler, zındıklar olarak lanetlerine uğrayacağız.*" Ayrıca Ankara'da bulunan kendisi gibi İstanbullu milletvekilleri de "*Yaşayış giyiniş ve tutum bakımından"* yadırganmaktadır. Falih Rıfkı'ya göre İkinci Meclis'in tüm olumsuz yanlarına rağmen tek ortak noktası "*vatanseverlik"*. hissidir. Falih Rıfkı'nın Meclis'e yönelik Çankaya'daki muhalefet dışındaki değerlendirmeleri dönem içindeki yazılarına yansımaz. Bu durum üzerinde etkili olan en önemli sebep halka ve muhalefete yeni meclisin tam bir birlik, kararlılık ve azimle çalışmaya başladığını göstermek, halkın yeni iktidara henüz mesafeli durduğu günlerde iktidarın meşruiyetini sağlamlaştırmasına yardımcı olmaktır. Atay, a.g.e., s. 256-266.

çalıştıklarını belirtir. Kendisi gibi gazeteci milletvekillerinin durumu ile ilgili olarak da bazı değerlendirmelerde bulunan Falih Rıfkı, muhalif basının en çok genç gazeteci milletvekillerine sert eleştirilerde bulunduklarını; "*adımız: Dalkavuklar idi. Salonlarda, toplantılarda, her yerde itibarımızı kaybetmiştik*"[681] diyerek dile getirmeye çalışır. Kendilerinin böylesi bir algılamaya kurban gitmeleri üzerinde İstanbul ile bağlantısı olan "*zorcu ve cakacı*" milletvekillerinin bıraktıkları izlenimlerin etkili olduğunu düşünen Falih Rıfkı, bu milletvekillerinin gerek kılık kıyafetleriyle ve gerekse de tavırlarıyla "*bir rejimi sevdirecek değil, fakat zati hazmedilmeyen bir rejimden herkesi büsbütün nefret ettirecek*"[682] kimseler olduğunu belirterek eleştirir. Falih Rıfkı'nın gazete yazılarıyla hatıraları arasındaki bu fark üzerinde, dönem içinde yeni iktidarı halka ve muhalefete her hangi bir şekilde fikir ayrılığına düşmeyen tam bir birlik, kararlılık ve azim içinde bir kuvvet olarak göstermek zorunluluğunun etkili olduğunu düşünmekteyiz.

Ulus'ta Hamamönü semtinde kerpiç bir eve yakın arkadaşı Yakup Kadri ile birlikte yerleşen Falih Rıfkı, Ankara'nın ekonomik durumu ile ilgili bazı değerlendirmelerde de bulunur. Türk esnafın büyük sıkıntılar içinde olduğunu gözlemleyen Falih Rıfkı, kendisi de dahil olmak üzere Ankara'ya dışarıdan gelen pek çok devlet görevlisinin ihtiyaçlarını gidermek için İstanbul'a muhtaç olduğunu üzülerek yazar. Ancak Ankara'nın bu sıkıntılarının genç inkılabın atılımları ile halkın lehine değişeceğini de halka duyurmaktan geri kalmaz.[683] Hatıralarında bu günler için "*silahlı bir mukavemet savaşından silahsız bir mukavemet savaşına geçiyorduk"* değerlendirmesini yapan Falih Rıfkı, Ankara'nın ilk günleri ile ilgili gözlemlerini ise şu şekilde dile getirir:

"*Vaktiyle Hıristiyanlar Ankara'nın da bütün iyi geçim ve kazanç kaynakları üstünde kurulmuşlar, kalenin istasyona bakan sırtını konakları, otelleri, lokanta ve hanları ile donatmışlar. Çankaya ve Keçiören semtlerine de asma, yemiş ve gölge ağacı dikerek yaz için serince birer köşe edinmişler. Biz Türkler efendiliğimiz ile kalmışız ama onlar, çorbacımız kesilmişler. 1923'de Ankara'ya geldiğimiz vakit, bağ evleri müstesna, Hıristiyan mahallesinden eser yoktu.*"[684]

---

[681] Atay, a.g.e, Cilt: I, s.266–267.
[682] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.267.
[683] Falih Rıfkı, "*Yerli Ankara'nın Sonu*", **Akşam**, 21 Ağustos 1923.
[684] Atay, a.g.e.,Cilt: I, s.246-247.

Falih Rıfkı ve Yakup Kadri, Ankara'nın bu ilk günlerinde pek çok milletvekili arkadaşı gibi en temel ihtiyaçlarını temin etmekte bile büyük güçlükler çeker. Yazar, hatıralarında bu durumun en önemli nedenlerinden birini "*Ermeniler ve Rumlarla beraber hayat ve ümran denecek ne varsa hepsinin sökülüp"* [685] atılması olarak görür. Falih Rıfkı, kendi kuşağı için Ankara'nın İstanbul surları dışındaki bütün Türkiye'nin sembolü anlamına geldiğini belirterek şehrin kendileri için ne denli önemli olduğunu ortaya koyar. Nitekim Falih Rıfkı'nın ilerleyen yıllarda Ankara imarı ile ilgili olarak kaleme alacağı yazılarının temel söylemi olacak olan şehrin imarının basit bir mesele olmadığı, bu imarın aynı zamanda Yeni Türkiye'nin dönüşümünün de sembolü olduğu vurgusu arkasında da bu yaklaşımı etkilidir. Ankara'daki sosyal yaşam da son derece sınırlıdır. Falih Rıfkı ve arkadaşları için tek eğlence bir araya gelerek geç vakitlere kadar sohbet etmektir. Hem bu toplantılarda hem de genel olarak sokaklarda pek kadın yoktur. Falih Rıfkı ve arkadaşlarının tek uğrak mekânı aralarında "*Kemal'in yeri olarak*" [686] dile getirdikleri lokantadır ve tek tesellileri ise ara sıra İstanbul'a gitmektir.

Yeni Meclis'in açılışından ve başkanlık seçiminden sonra Riyaset Divan'ı seçimlerine geçilir ve 181 oy alan Falih Rıfkı da divan üyesi seçilir.[687] Seçimler tamamlandıktan sonra milletvekilleri Halk Fırkası Nizamnamesi'ni hazırlamak amacıyla toplandılar. Meclis'teki bu toplantılar hem İstanbul hem de Ankara basını tarafından yakından takip edildiği gibi Tanin ile Hâkimiyet-i Milliye arasında tartışmalara da neden olur.[688] Halk Fırkası Nizamnamesi üzerindeki toplantılarda belli noktaya gelindikten sonra, Meclis'te Lozan Konferansı sonunda imzalanan antlaşmanın onaylanması üzerine görüşmelere başlandı ve 23 Ağustos'ta Lozan Barış Antlaşması onaylandı.[689]

Halk Fırkası Nizamnamesi ile ilgili tartışmaları yakından takip eden Falih Rıfkı, Tanin ile Hâkimiyeti Milliye gazetesi arasında devam eden tartışmalara da cevap olacak şekilde, yeni iktidar ile ilgili "*bazı gerçekleri*" tekrar halka ve

---

[685] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.247.

[686] Atay, a.g.e., Cilt: I, 250-251. Ankara'nın bu ilk yıllardaki eğlence mekanları ve sosyal yaşam ile ilgili olarak bkz., L. Funda Şenol, "*İktidar Mücadelesinin savaş Meydanı: Mekan, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara'da Eğlence Mekanları*", **Toplum ve Bilim,** No: 76 (Bahar 1998), s. 86-103.

[687] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Devre: 2, İçtima senesi: 1, Cilt: 1, İçtima: 3, Ankara 1959, s.44–46.

[688] "*Yeni Bir Umde mi* ?" **Tanin,**13 Ağustos 1923, "*Yeni Bir Umde Lazımsa*…" **Hâkimiyeti Milliye** 15 Ağustos 1923, Hüseyin Cahit Yalçı'nın bu yıllardaki eleştirileri çin bkz., Hilmi Bengi, **Gazeteci Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, Ankara 2000, s. 186.

[689] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Devre: 2, İçtima senesi: 1, Cilt: 1, İçtima: 1, Ankara 1959, s. 254–255.

muhalefete hatırlatır. Bu gerçek, İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf iktidarlarının İmparatorluğu Mondros ve Sevr gibi bir sonuca götürmesine rağmen, Halk Fırkası önderliğindeki yeni iktidarın Mudanya ve Lozan' a imza atarak Türk halkının itibarını iade etmiş olmasıdır. Falih Rıfkı'nın bu hatırlatmalar ile ulaşmak istediği asıl amaç; meclisin "*maziyi, Mondros ve Sevr mesullerinin kati surette tasfiyesini*"[690] sağlayacak bir karar almaya davet etmektir. Bu tarihten sonra yazar, sık sık İttihatçıları bu karşılaştırma içinde ağır şekilde eleştir. Nitekim Halk Fırkası karşısındaki muhalefet, özellikle daha önce de bahsettiğimiz İstanbul basınındaki tepkiler Falih Rıfkı'ya göre, bir "*kara kuvvetin*"[691] eseridir. Yazarın, muhalefete yönelik bu ağır eleştirilerinin sebebi ise, halkın muhalefete tepki göstermesini, daha dikkatli hareket etmesini ve kendini yıkıma ve yok oluşa sürükleyen "*mesulleri unutmayarak*" Halk Fırkası'na güvenmesini sağlamaktır.

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra Halk Fırkası Nizamnamesi üzerindeki görüşmeler tamamlanarak 9 Eylül 1923'te kabul edildi.[692] Partinin kurulmasıyla ilgili resmi işlemler 11 Eylül'de tamamlandı. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Halk Fırkası'nın kuruluşunu 10 Eylül 1923 tarihli nüshasında duyurdu. Falih Rıfkı, Ankara'dan Akşam gazetesine gönderdiği ve gazetenin "Ankara Mektupları" başlıklı köşesinde yayınlanan yazısında fırkanın kuruluşu ile ilgili değerlendirmelerine yer verdiği gibi, muhaliflere cevap vermekten de kaçınmaz. Yazısına Hüseyin Cahit'in 27 Eylül 1923 tarihli Tanin gazetesinde "Ben İttihatçıyım"[693] şeklindeki açıklamalarını eleştirerek başlayan Falih Rıfkı, Halk Fırkası ile İttihat ve Terakki Fırkası arasındaki fark üzerinde durarak Hüseyin Cahit'in hata yaptığını kanıtlamaya çalışır. İki fırka arasındaki en büyük fark birinin bir imparatorluğu yıkıma götürmesine karşın, öbürünün yeni bir devletin kurulmasını sağlamasıdır.[694] İdadi ve Tanin yıllarında kendisi için son derece önemli bir İttihatçı ve gazeteci olan Hüseyin Cahit'in Halk Fırkası karşısında muhalif bir tavır takınması Falih Rıfkı'yı rahatsız eder. Özellikle Hüseyin Cahit'in İttihatçıyım açıklaması, daha önce de belirttiğimiz gibi İttihat ve Terakki'nin adının dahi anılmaması gerektiğini

[690] Falih Rıfkı, "*Mısır'dan Ankara'ya*", **Akşam,** 23 ağustos 1923.
[691] Falih Rıfkı, "*Halk Fırkası ve Muhalefet*", **Akşam**, 24 Ağustos 1923.
[692] **CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923–1924)**, Haz. Yücel Demirel, Osman Zeki Konur, İstanbul 2002, s.13; Tunçay, a.g.e., s. 47-48.
[693] Yalçın, a.g.e., s. 271., Bengi, a.g.e., s. 188-189.
[694] Falih Rıfkı, "*İki Fırka Arasındaki Fark*", **Akşam**, 28 Eylül 1923; "*Babaları ve Canları Meselesi*", **Akşam**, 1 Teşrinievvel/Ekim 1923.

düşünen Falih Rıfkı için sorun teşkil eder. Yazara göre, artık ortada olmayan bir fırkanın adına ve onun sözcüsü gibi hareket edilmemesi gerektiği gibi, bu fikirlerin mevcut dahi olmaya hakkı yoktur. Falih Rıfkı, açık bir şekilde İttihatçı olduğunu dile getiren Hüseyin Cahit'i eleştirmeye devam ederken, "*İstanbul'un bulanık suya benzeyen ortamına karşın*" Ankara'nın son derce net ve açık havasını hatırlatır. İstanbul'un hırçınlığı ve muhalefetinin sebebinin ise bizzat bu ortamdan kaynaklanmaktadır. Ancak Falih Rıfkı, "*Alaca bulaca azametiyle çalım satmağa özenen tavus kuşuna kara ve çirkin ayaklarını hatırlatmak'*"[695] gerekir diyerek Hüseyin Cahit ve muhalefete seslenir, onların çirkin taraflarının hem kendilerinin hem de halkın hafızasında gayet canlı bir şekilde durduğunu vurgular. Falih Rıfkı, bu içerikteki yazılarıyla, halkın bu çirkin tarafları unutmaması için çabalar.

Seçimlerden sonraki önemli gelişmelerden bir de 23 Nisan 1920'de meclisin açılmasıyla fiilen başkent olan Ankara'nın 13 Ekim 1923'de resmen yeni Türk devletinin başkenti olmasıydı.[696] Kararın mecliste tartışıldığı günlerde hem Ankara hem de İstanbul basını gelişmeyi yakından takip etmekteydi. Kararın alınmasından sonra özellikle İstanbul basını, tepkisel bir tavır takınarak Ankara'ya dair olumsuz haberlere yer vermeye başladı. İstanbul basınını yakından takip eden Falih Rıfkı, bu haberlere karşı İstanbul'daki pek çok gazetecinin Ankara'yı ve genel olarak Şark'ı tanımadığını, Avrupa'dan önce kendi ülkelerini tanımaları gerektiğini vurgular. Türkiye'nin yeni başkentine dair bu olumsuz yaklaşımları "*İstanbul'da yazılar ve hikâyelerle vücuda gelen Ankara, Avrupa edebiyatında icad olunan İstanbul gibi efsanevi bir şeydir*"[697] tarzındaki açıklamaları ile gerçeği yansıtmadığını belirterek eleştirir. Falih Rıfkı'ya göre, Ankara'nın başkent olmasının güvenlik ve diğer pek çok gerekçesi olmasına rağmen en önemli neden tüm dünyaya yeni iktidarın "*karşılaşılan tüm müşkülata rağmen*" galip gelineceğinin gösterilmek istenmesidir Bu zorlu mücadele kazanıldığında İstanbul'daki pek çok insan bu güce, azme tanık olacaktır. Ankara ile birlikte tüm Ankaralılar ve Türkiye değişmelidir.[698] Bu değişimin merkezi Ankara olacağından tüm yetkilileri uyaran Falih Rıfkı, bu

[695] Falih Rıfkı, "*Tavusun Ayağı*", **Akşam**, 2 Teşrinievvel/Ekim 1923.
[696] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 2, İçtima senesi: 1, Cilt: 2, İçtima: 1, Ankara 1961, s.665; Bilal Şimşir, **Bir Başkentin Doğuşu,** Ankara 1988, s. 233.
[697] Falih Rıfkı, "*Ankara Nasıl Bir Yerdir*", **Akşam**, 20 Teşrinievvel/Ekim 1923.
[698] Falih Rıfkı, "*Ankara ve Ankaralılara Dair*", **Akşam**, 22 Teşrinievvel/Ekim 1923; Atay, a.g.e., Cilt: I, s.253.

anlamda herkesin üzerine düşeni en iyi şekilde, büyük bir azim ve özveriyle yapmak zorunda olduğunu hatırlatır.

Milletvekili Falih Rıfkı, Ziya Gökalp'ın "*Ali- Muaviyye nifakı, asırlarca Müslüman ümmetini birbirine düşürdü. Biz de mazi ihtilafları içinde boğuşuyoruz. Halbuki münevverler ancak istikbal için münakaşa etmelidir."* açıklamalarından hareketle aydınların kendi aralarında karşılıklı bir çatışma içinde olduklarını oysa muhalefetin "*sessiz sedasız bir safta ve bir emelde fırsat günlerini*"[699] beklediğini hem aydınlara hem halka hatırlatır. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı'nın milletvekili olduktan sonraki temel gündemlerinden biri muhalefettir. Bu yazılar daha öncekilerden farklı olarak çok daha sert bir üslupla kaleme alınır. Muhalif İstanbul basını olduğu gibi, önemini daima koruyan irtica da yazarın eleştirilerinden nasibini alır. Nitekim bugünlerde toplumdaki sosyal değişimi özellikle de kadınların durumu ile ilgili eleştirel bazı açıklamalarda bulunan Sebilürreşat dergisi de[700] Falih Rıfkı'nın gündemindedir. Yazara göre dergi, "*yeşil edebiyatın*" öncülüğünü yaparak "*şeriat bayrağını*" çekmektedir. Derginin görüşlerini "*çağ dışı*" ve mücadele edilmesi gereken unsurlar olarak değerlendiren Falih Rıfkı, bu durumun nedenini de "*bu memlekette şeriat namına irtikab olunan fenalıklar kadar dini hissiyata ziyan verecek hiçbir hareket*"[701] olmadığını belirterek vermeye çalışır. Yazarın tek çabası halkı ve iktidarı bu "*tacizler ve tacizcilere*" karşı uyanık tutmaya çalışmaktır.

3. Cumhuriyetin İlanı ve Sonrasındaki Gelişmeler

Mustafa Kemal, Halk Fırkası kurulduktan seçimler sonunda oluşan yeni meclisteki otoritesini de kuvvetlendirdikten sonra, uzun süreden beri kafasında olan ve gerek Ocak ayında Türk basını ile yaptığı görüşmede gerekse de Eylül ayı içinde Avusturyalı bir gazeteciye verdiği röportajda dile getirdiği cumhuriyet rejimini hayata geçirmeye karar verdi.[702] Meclisin ilandan önce içinde bulunduğu ruh halini yakından gözlemleme imkanı olan Falih Rıfkı, Mustafa Kemal'in devletin rejimine dair görüşlerinden pek çok kişinin haberdar olmasına rağmen, "*hiç kimsenin*

[699] Falih Rıfkı, "*Mazi Nifakları"*, **Akşam**, 21 Teşrinievvel/Ekim 1923.
[700] İsmail Kara, *"İslamcı Söylemin Kaynakları ve gerçeklik Değeri*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul 2004, Cilt: 6, 34-67., Caner Arabacı, "*Eşref Edip Fergan ve Sebilürreşat Üzerine*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,** İstanbul 2004, Cilt:6, s.96-128.
[701] Falih Rıfkı, "*Yeşil Edebiyat*", **Akşam**, 28 Teşrinievvel/Ekim 1923.
[702] Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul 2004, s.242–243.

Cumhuriyet kelimesinin ağza alınmasını istemediğini" [703] ancak Mustafa Kemal, İsmet Paşa ve fikirdaşlarının meclisin bu "*gayr-i tabiliğinin*" son bulmasından yana olduklarını belirtir.

Mustafa Kemal'e cumhuriyetin ilanı için uygun ortamı yaratacak gelişme Ekim ayında Meclis İkinci Başkanlığı ve Dâhiliye Vekâleti için hükümetin gösterdiği adaylar, Yusuf Kemal (Tengirşek) ve Ferit (Tek) yerine, Rauf (Orbay) ve Sabit (Sağıroğlu) Beylerin seçilmesi ile gündeme geldi. Meclis başkanı Mustafa Kemal'in, durumun hükümete karşı bir güvensizlik anlamına geldiğini açıklaması hemen arkasından da 27 Ekim'de Ali Fethi (Okyar) Bey'i istifa etmesi ile biran önce yeni Vekiller Heyeti'nin oluşturulması gibi bir ihtiyaç gündeme geldi. Ancak yeni Vekiller Heyeti'nin oluşturulamaması Meclis'in bir çıkmaza girmesine neden oldu. Kısa süre içinde Meclis Başkanı Mustafa Kemal'in bu çıkmazdan kurtulmak için uzun zamandan beri kafasında olan, seçimle gelen bir Cumhurbaşkanı, onun atadığı bir Başvekil ve Başvekilin atadığı Vekiller Heyeti'nden oluşan, daha önceki gibi tek tek seçilmiş milletvekillerinden meydana gelen konvansiyonel hükümet sistemi yerine cumhuriyet rejimini öneren bir teklifte bulundu.[704]

Falih Rıfkı, Cumhuriyetin ilanından önceki gece Mustafa Kemal'in Çankaya'daki sofrasındadır. Eski rejimin o gece son günü olduğunu bilenlerin sayısının az bilmeyenlerin ise çok olduğunun farkındadır. Ancak ilanı bilenler de gergin bir ruh hali içindedir: "*Bilenler kaygılı bir rahat içinde idiler. Rahat çünkü mesele kökünden kesilip atılacaktı. Kaygılı, çünkü kim bilir kaç yıl içinde sadece Mustafa Kemal'in ömrüne bağlı bir yabancı rejime giriyorduk*" Mustafa Kemal'in sofrasından ayrılan, yakın arkadaşları ile konuşmaların kritiğini yapan Falih Rıfkı, "*Meclisin bütün karmalığı bu yuvarlak sofranın etrafında idi. Cumhuriyet hepimiz için ayrı bir şeydi. Bazıları Tanzimatçı bile değildiler"* şeklinde verdiği ortamı düşünerek aslında Mustafa Kemal'in ne kadar tehlikeli bir mesuliyet yüklenmiş olduğu kararına varır. İlan fikri karşısında yakın arkadaşları ve belki kendi kafasındaki çekinceler nedeniyle Falih Rıfkı, bu son derece önemli adımın sağlıklı bir şekilde devam etmesi, inkılapların sürdürülmesi için güçlü ve karizmatik lider

[703] Atay, a.g.e. Cilt: II, s. 317–318.
[704] Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri(1924–1930)**, Ankara 1972, s. 3–13; Alpkaya, a.g.e., s. 87-94.

Mustafa Kemal'in varlığını zorunlu görür.[705] Falih Rıfkı'nın Mustafa Kemal'in en yakın çevresinde dahi cumhuriyetin çok farklı algılamalarının olduğunu gösteren açıklamaları, aslında ilandan sonraki muhalefetin sebebini ortaya koyacak niteliktedir.

Vekiller Heyeti'nin seçilememesi nedeniyle soruna bir çıkış yolu bulamayan, bölünmüş olan meclis, Mustafa Kemal'in teklifini kabul etti ve 29 Ekim'deki oturumda Cumhuriyet ilan edildi. Böylece Mustafa Kemal Cumhuriyet rejiminin ilk Cumhurbaşkanı, İsmet Paşa da ilk Başvekili oldu.[706]

Cumhuriyetin ilanı ne İstanbul ne de Ankara'daki pek çok insan için sürpriz değildi. Nitekim Mustafa Kemal, yukarıda da belirttiğimiz gibi cumhuriyetin ilan edileceğinin sinyallerini daha önce vermişti. Ancak özellikle meclisin önde gelen isimlerinin Ankara'da olmadıkları bir zamanda cumhuriyetin ilan edilmiş olması, kısa süre içinde tepkiyle karşılandı. Rauf (Orbay), Ali Fuat (Cebesoy) Adnan (Adıvar), Refet (Bele), Kazım (Karabekir) İstanbul'daki açıklamalarında ilanın bir oldubittiye getirildiğini ve "*devleti bir cumhuriyet olarak adlandırmanın aslında özgürlük getirmediğini ve ister bir cumhuriyet yönetiminde olsun ister bir monarşi yönetiminde olsun asıl farklılığın istibdat ile demokrasi arasında olduğunu*"[707] vurguluyorlardı

Cumhuriyetin ilanı pek çok kişi gibi Falih Rıfkı içinde son derece önemli bir adımdır ve sadece bir rejimin ya da hükümetin adının konulması kadar basit bir anlama gelmemektedir. Nitekim ilanın yaklaşık bir ay öncesinden itibaren kelimenin "*mürteci ve mutaassıp*" kesimler üzerinde bıraktığı etki, Falih Rıfkı'ya göre Cumhuriyetin anlamının çok daha önemli ve kapsamlı olduğunun kanıtıdır. Saltanatın kaldırılmasından sonra özellikle "*mürteci ve mutaassıp*" kesimler arasında inkılabın durakladığı şeklinde bir yaklaşımın gündeme geldiğini belirten yazar, ilanla birlikte bu durumun gerçek olmadığının ortaya çıktığına dikkat çeker. Falih Rıfkı, "*Bu sınıfın zaafı bizim cesaretimiz, cesareti bizim zaafımızdır, her inkılap ve teceddüt hamlesi karşısında ibtida hezimete düşen bu güruh, inkılapçılar ve teceddütperverler,*

[705] Atay, a.g.e. , Cilt: II, s.323–325.
[706] Goloğlu, a.g.e., s. 10-13, Alpkaya, a.g.e. s.89-94., Kazım Özalp, "*Cumhuriyet Nasıl İlan Edildi*", **Yakın Tarihimiz**, Cilt:3, İstanbul (yy.ty), s. 289-291.
[707] Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, Ankara 1960, Kısım: II, s. 60–70; Rauf Orbay, **Siyasi Hatıralar**, Haz. Jale Erdoğan, İstanbul 2003, s. 561–570.

biraz terettüt gösterince, cehal bütün ceberutuyla ortaya çıkar."[708] diyerek ilanı "*mürteci ve mutaassıp"* kesime karşı kazanılmış büyük bir zafer olarak değerlendirir. Bu vesile ile Falih Rıfkı, genç inkılapçılara seslenir; "*yürümeyen, müdafaaya geçen inkılabın*" son derece tehlikeli bir durum olduğunu, zamanla "*akmayan su gibi kokmaya başladığını*" "*inkılapların ancak taarruzla*" ayakta kalabileceğini hatırlatan yazar, gençlerin bu çok önemli adımın savunucusu olması gerektiğine işaret eder. Nitekim bu açıklamalar aslında, ilanın bir son değil, dinamik olması gereken inkılabın da ilk önemli adımı olduğunun da sinyallerini verir. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, 1930'larda gündeme gelecek olan ve Kadro dergisi etrafında toplanan, inkılabın durmadığı devam etmesi gerektiğini düşünen grubun görüşlerini 1923'ten itibaren sık sık dile getirmektedir. O'nun bu görüşleri ilerleyen yıllarda Kadro'yu desteklemekte de etkili olur. Genç inkılapçıları uyarmaya devam eden Falih Rıfkı, ilandan sonra bir çekincesini de dile getirir. İlanla birlikte büyük bir darbe alarak sinen irticanın, inkılabın duraksaması veya müdafaaya geçmesi durumunda, "*istibdat ya da Meşrutiyeti nasıl gençlik ve teceddüde karşı kullanmışsa*"[709], Cumhuriyeti de kullanma ihtimalinin bulunduğuna dikkat çekerek, iktidara ve gençliğe gerekli uyarıda bulunur. Bu oyuna kapılmamak için yapılması gereken tek şey, inkılabın ve inkılap fikrinin canlı tutulması, halka benimsetilmesidir.

Falih Rıfkı, Cumhuriyetin ilanından kısa süre önce mecliste bir "*Cumhuriyetçilik cereyanının*" olmadığının farkındadır. Hatta Mustafa Kemal ne yapsa ona itirazsız razı olacakların dahi "*içlerinden keşke bunu yapmasa*" dediklerini belirtir. Yıllar sonra kaleme aldığı hatıralarında, Falih Rıfkı, ilanın tarzı ile ilgili olarak "*fikir tartışmaları ile tabii bir ekseriyet sağlanarak"* [710] Cumhuriyetin ilan edilemeyeceğini söyleyerek, Mustafa Kemal'in "*otoriter bir tavır sergileyerek*" Cumhuriyeti ilan etmesinin zorunlu olduğunu düşünür ve bu tavrı destekler.

1 Kasım 1923 tarihli İstanbul gazetelerinde başta Rauf (Orbay) olmak üzere ilana muhalif olanların açıklamaları, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte bir tartışmayı da beraberinde getirir. Cumhuriyetin ilanından sonra muhalefeti daha da alevlendiren Halife'nin bu yeni düzendeki yeri ile ilgili kaygılardı. [711] Nitekim İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri'nin 10 Kasım 1923'te Tanin'de yayınlanan mektubu, bu yöndeki

[708] Falih Rıfkı, "*Cumhuriyet*", **Akşam**, 2 Teşrinisani/Kasım 1923.
[709] Falih Rıfkı, a.g.m., **Akşam**, 2 Teşrinisani/Kasım 1923.
[710] Atay, a.g.e., Cilt: II, s.321–322.
[711] Yeşil, a.g.e., s. 124-130

isteğin dile getirilişine bir örnektir. Falih Rıfkı, Tanin'de çıkan Hilafet makamının geleceğine dair endişeler taşıyan haberlere inanmakta zorluk çeker. Bu feryatların *"laik ve Latin harfçi Hüseyin Cahit'in*"[712] gazetesinde yayınlanmasını hayretle karşılar.

Falih Rıfkı, henüz bu tartışmalar gündemde değilken Ankara'da 31 Kasım'da kaleme aldığı ve Akşam gazetesine gönderdiği yazısında yaşanacak bu tartışmalara da cevap niteliğinde bazı açıklamalarda bulunmaktaydı. Yukarıdaki alıntılardan da anlaşıldığı gibi Falih Rıfkı, pek çok kişinin Cumhuriyet ile ilgili olarak neler düşündüğünün farkındadır ve ilandan sonra bir tartışma ve tepkinin gündeme geleceği yönündeki hislerinde de yanılmayacaktır. Bu hislerinden hareketle Cumhuriyetin ilk hükümeti olan İsmet Paşa hükümetinden, *"inkılap ahlakı ve zihniyetinin*" devletin her kuruluşuna ve vatandaşlara sindirilmesini sağlamasını ister. Cumhuriyetin bir günde ilan edilmesinin önemli bir adım olduğunu ancak yeterli olmadığını düşünen Falih Rıfkı, cumhuriyetçi olmak için ciddi bir "*inkılap terbiyesine*" ihtiyaç olduğunu vurgular. Bu süreç içinde inkılapçıların da "*gafil halkın mukaddesatını daima yeni müesseseler aleyhine tahrike uğraşan*"[713] gruplara karşı uyanık olması gerektiğini belirtir. Falih Rıfkı, genç inkılapçıların her hareketinin bir tepkiyle mukavemetle karşılanacağını dile getirdikten sonra, halkın bu süreçteki yerini de açıklar. Tepkilerde ve karşı koyuşlarda "*masum halkın*" suçu yoktur. Halk "*inkılap ahlakı ve zihniyeti doğrultusunda terbiye*" edilmelidir. Halkın eğitimi darülfünun günlerinden itibaren Falih Rıfkı'nın gündemindedir. Cumhuriyetin ilanından sonra olduğu gibi ilerleyen yıllarda da yazar için önemini koruyacaktır. Görüldüğü gibi, Falih Rıfkı, iktidarın dikkatini gafil halkın her an ilana karşı kışkırtılabileceğine çekmek ister. Bu durum karşısında yapılması gereken ise halkı inkılap prensipleri doğrultusunda eğitmektir. Artık yazar, daha önce kendisine gidilmesi gereken, vatanının kurtuluşu için canının veren halkın, diğer yanıyla eğitime, medenileşmeye ihtiyacı olduğunu bu tarihlerden sonra yoğun bir şekilde gündeme getirmeye başlar. Yazar, bu tarihlerden başlamak üzere halka ikircikli bir yaklaşım sergiler.

---

[712] Atay, a.g.e., Cilt: II, s.331. Hüseyin Cahit'in Cumhuriyetin ilanından sonraki tavrı için bkz., Bengi, a.g.e., s. 202.

[713] Falih Rıfkı, "*Cumhuriyet'in İlk Günü*", **Akşam**, 4 Teşrinisani/Kasım 1923; "*Hükümetçilik*", **Akşam**, 6 Teşrinisani/Kasım 1923.

Cumhuriyetin ilanından sonra artan tartışmalar üzerine T.B.M.M., Rauf (Orbay) yı basında çıkan açıklamaları için mecliste görüşmeye davet etti. Melis'in 22 Kasım'daki toplantısı, bu yöndeki tartışmalara ayrıldı. Rauf (Orbay) daha önce basında çıkan açıklamalarını tekrar ederek araç olarak Cumhuriyete karşı olmadığını ancak amacın halk egemenliğinin sağlanması olması gerektiğini açıklayarak kararı meclise bıraktı.[714] Meclis tartışmalara son vermek amacıyla Rauf (Orbay)ın açıklamalarını yeterli görerek konuyu kapattı. Ancak ilan karşısında tepkiler devam etti. Tam bugünlerde muhalefetle ilgili olarak bir köşe yazısı kaleme alan Falih Rıfkı, meclisteki tartışmalardan hareketle "*ta 2 Teşrinisaniden beri dinleri çalınmış gibi muazzep olanlar vardır ki mütemadiyen hakimiyet-i milliye veya cumhuriyet ile kol kola olduklarını söyleyip durmuşlardır, dünyada böyle garabet görülmüş müdür? Hem cumhuriyetçi olmak hem cumhuriyetin yirmi dört saat erken ilan edildiğine köpürmek*" açıklamasıyla Rauf (Orbay)'ın başında bulunduğu grubu samimiyetsizlikle suçlar. Cumhuriyetin ilanından sonra iyiden iyiye ortaya çıkan muhalefeti Falih Rıfkı, "*yeni devletin Anadolu'da teşekkülünü hiçbir zaman hazmetmemiş olanlar, hiçbir zaman inkılaba razı olmamış olanlar ve menfaatleri mutazarrır olanlar*" [715] şeklinde tanımlar. Tüm bu grupların iktidar ile anlaşamamasının sebebinin ise samimiyetsizlik olduğunu belirterek, hem iktidarı hem de halkı gruba karşı uyarır.

Falih Rıfkı'nın Cumhuriyetin ilanından sonraki yazıları genel olarak iki başlık altında incelenebilir. Bunlardan ilki, Cumhuriyetin ne anlama geldiğini açıklayarak halkı bilgilendirdiği yazıları diğeri ise, ilanla birlikte iyice ortaya çıkan muhalefeti ve bu durum karşısında yapılması gerekenleri ortaya koyduğu değerlendirmeleridir.

---

[714] CHP Grup Toplantısı Tutanakları, s.116–135.

[715] Falih Rıfkı, "*Samimiyetsizlik"*, **Akşam**, 7 Teşrinisani/Kasım 1923. Hatıralarında da bugünlerdeki muhalefet ile ilgili benzer bir tasnifde bulunan Falih Rıfkı, "*Bir yandan muhafazakârlık ve Mustafa Kemal'in şahsi otoritesinin artmasını önlemek isteyen Milli Hâkimiyetçilik, bir yandan da ileri hareketçilik cereyanlarının*" gittikçe belirginleşmeye başladığını belirtir ve kendisinin de ileri hareketçi olarak sınıfladığı grup içinde yer aldığını söyler. Ancak Meclis'teki her grupta da bir memnuniyetsizlik vardır. Kendi sıkıntısını seçimler sonunda yüksek mevkilere "*mürteci hocaların*" girmesi olduğunu belirten Falih Rıfkı, önemli devlet kademelerine "*inkılaplara inanarak sonuna kadar Mustafa Kemal ile birlikte çalışabilecek gençlerden hiç kimsenin*" yer almamasından rahatsızlık duyduğunu söyler. Çankaya'da yer alan bu eleştiriler Falih Rıfkı'nın dönem içindeki yazılarında görülmez. Bu durum üzerinde ilerleyen günlerde meclisin içinde gelişecek olan TCF muhalefetinin yazarda yarattığı tepki etkili olduğu gibi, muhalefet ve halk karşısında meclisin bir bütün olarak çalıştığını, bir muhalefetin olmadığını göstermek istemesi de etkilidir. Nitekim ilerleyen satırlarda Mustafa Kemal'in böyle yaparak muhalefet karşısında büyük bir taktik geliştirdiğini söyleyen Falih Rıfkı, bu hareketin amacının "*öteki ve aykırı*" kalabalığın bir şekilde kontrol altında tutulmak olduğunu belirtir. Atay, Çankaya**,** Cilt: I, s.262.

Özellikle ikinci gruba giren yazılarında Falih Rıfkı'nın muhalefeti son derece ağır bir üslupla eleştirdiğini görmekteyiz. Nitekim "*Nağme-i Uhra*" başlıklı köşe yazısında muhalefeti, "*hanedanperver cumhuriyetçiler"* şeklinde bir tanımlama ile eleştiren yazarın amacı muhalefetin "*gerçek yüzünü*" ortaya çıkarmaktır. Bu grupta yer alan insanların Cumhuriyetçi oldukları yönündeki açıklamalarını samimi bulmayan Falih Rıfkı, muhalefetin, "*yeşil bayraklı ve tuğlu cumhuriyet*"[716] istediğini söyleyerek, halkın ve genç inkılapçıların bu gerçeği görmesi için çaba sarf eder. Falih Rıfkı, tüm genç inkılapçılara muhalefetin, Cumhuriyetin mecliste ve halkın önünde serbest bir şekilde tartışılmadan kabul edilmesine tepki gösterdikleri yönündeki açıklamalarının bahane olduğunu, artık hem iktidarın hem de genç inkılapçıların için için "*irtica*" kokan muhalefete dikkat etmeleri gerektiği uyarısında bulunur. Bazı "cumhuriyetçi İttihatçıların" da muhalefet içinde yer alması, Falih Rıfkı'yı rahatsız eder. Bu isimlerden en önemlisi daha önce de belirttiğimiz gibi Hüseyin Cahit Yalçın'dır. Falih Rıfkı'nın sert eleştirilerinden Hüseyin Cahit ile birlikte, Lütfi Fikri ve Tasviri Efkar gazetesi sahibi ve başyazarı Velid Ebüzziya da nasibini alır. Hatıralarında muhalefetin önde gelen ismi ve idadi yıllarındaki Müdürü Hüseyin Cahit'le ilgili olarak "*Cahit, şüphesiz bir mürteci değildi. Daha meşrutiyet devrinde Latin yazısının kabul edilmesi lehinde bilinmiştir. Fakat ta başlangıçtan beri, ne Mustafa Kemal ona, ne de o Mustafa Kemal'e ısınabilmişti."* değerlendirmesini yapan, Falih Rıfkı'ya göre, Hüseyin Cahit'in muhalefet sebebi aslında "*Cumhuriyete inanmakla birlikte Mustafa Kemal'e inanmamasından*" [717] kaynaklanmaktadır. Falih Rıfkı, Hüseyin Cahit üzerinden aslında İttihatçıların bu yıllardaki muhalefetinin temel nedeninin de Mustafa Kemal'in liderliğini kabul etmemekten kaynaklandığı belirtir.

4. Hilafetin Kaldırılışı ve Muhalefet Karşısında Falih Rıfkı Atay

Muhalefetin gün geçtikçe sesini yükseltmesi karşısında Falih Rıfkı'nın da inkılapların korunması gerektiği yönündeki vurgusu yoğunluk kazanır. Nitekim genç inkılapçılara seslenen yazar, hükümetin görevinin elindeki ordu, kanun, mahkeme vasıtasıyla inkılabı korumak, kendisi gibi pek çok gazeteci ve aydının en öncelikli

[716] Falih Rıfkı, "*Nameğ-i Uhra*", **Akşam**, 12 Teşrinisani/Kasım 1923; "*Birleşmek ve Ayrılmak*", **Akşam**, 13 Teşrinisani/Kasım 1923.
[717] Atay, a.g.e., Cilt: II, s. 328–329.

görevinin ise inkılabın yerleşmesini sağlamak olduğunu üzerinde durur.[718] Falih Rıfkı, muhalefetin Halifeyi bir sembol ve Mustafa Kemal'e karşı bir kuvvet unsuru olarak kullanmaya çalışmasından rahatsızlık duymaktadır. Nitekim Lütfi Fikri'nin, Tanin gazetesinde yayınlanan Halife'nin istifa edeceğine dair haberler üzerine kaleme aldığı ve "*bu istifanın hanedan ve Türklük için bir intihar"* olduğunu belirttiği yazısı kısa süre içinde Falih Rıfkı'nın gündemindeki yerini alır. [719] Hilafet ile ilgili olarak gündeme getirilen tüm eleştirilerin arkasında Mustafa Kemal'in liderliği ve otoritesine karşı koyma, bir alternatif olma ihtimalinin yattığını düşünen Falih Rıfkı, genç inkılapçıların bu tahrikler karşısında güçlü ve kararlı bir şekilde yollarında yürümeleri gerektiğini belirtir.[720] Yazar, hareketin içinde yer alan eski nüfuzlu İttihatçıların amacının da Mustafa Kemal'in otoritesine karşı çıkarak *"mevk-i iktidara*" gelmek olduğun belirterek, Hüseyin Cahit'i eleştirir.

Hilafet makamı ile ilgili tartışmalar nedeniyle gergin olan ortamı daha da gerginleştirecek olan olay 5 Aralık 1923'te bazı İstanbul gazetelerinin Hint Müslümanlarından İsmailiye Mezhebi lideri Ağa Han ile Londra'daki İslam Cemaati Lideri Seyit Emir Ali'nin Halifelik makamının bütün Müslüman halklar arasında manevi bir bağ olarak korunmasının gerektiğini vurgulayan ve İsmet Paşa'ya gönderdikleri mektubun Ankara'ya ulaşmadan yayınlaması oldu. [721]Durum Ankara'da öfke ile karşılandı. Her iki liderin konu ile ilgili mektupları Türkiye'nin iç işlerine müdahale olarak değerlendiriliyor ve bu mektubu gazetelerinde yayınlayan basın mensuplarının da vatana ihanet ettikleri düşünülüyordu. Nitekim meclisin kısa süre içinde İstiklal Mahkemeleri'nin yeniden kurulması ve İstanbul'a gönderilmesine karar verdi.[722] Mahkemenin yeniden toplanması ile ilgili oylama sürecine ilerleyen aylarda kurulacak olan muhalefet fırkasının üyelerinin hemen hemen tamamı katıldı ve aleyhte oy kullandı. İstiklal Mahkemesi çalışmalarına 8 Aralık'ta başladı ve yargılanan gazetecilerden hiçbiri hüküm giymedi. Sadece Lütfi Fikri Bey 5 yıl hapis

[718] Falih Rıfkı, "*Baş Başa*", **Akşam**, 14 Teşrinisani/Kasım 1923.
[719] Bu yıllardaki ortamla ilgili olarak bkz.,Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Akımı**, İstanbul 2007, s. 134-143
[720] Falih Rıfkı, "*Bu Bahsi Kapatalım*", **Akşam**, 16 Teşrinisani/Kasım 1923; "*Millet Meclisine Tecavüz*", **Akşam,** 17 Teşrinisani/Kasım 1923.
[721] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün gelişmeler karşısındaki tavrı ve görüşleri hakkında ayrıntılı bilg,i için bkz., Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt :II, Ankara 1989, s. 937-947.
[722] Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri (1923–1927),** Ankara 1982, s.22–25.

cezası aldı. Ancak iki ay sonra özel bir yasa ile affedildi.[723]Yaklaşık iki ay kadar süren İstanbul'daki mahkemelerin amacı cezalandırmaktan daha çok basını ve Hilafet yanlılarını uyarmaktı.

Hilafet meselesi Aralık ayından itibaren yoğun bir şekilde Falih Rıfkı'nın gündemine girer. Nitekim 3 Aralık tarihli yazısında Falih Rıfkı, "*dinin dünyadan*" ayrılması gerektiği, eğitimdeki ikiliğin ortadan kaldırılarak medreselerin kapatılması ve darülfünun bünyesinde oluşturulacak ilahiyat şubelerinin boşluğu doldurmasının uygun olduğu yönündeki görüşlerini açık bir şekilde dile getirir.[724] Falih Rıfkı'nın bu aylarda kaleme aldığı yazıları aslında Halife'nin ve Hilafet makamının geleceği konusunda iktidarın bazı düzenlemeler yapmak istediğini, yakın zamanda böyle bir gelişmenin yaşanmasının muhtemel olduğunu gösterecek bir özelliğe de sahiptir. Hatta bu yazılar, Hilafet makamının kaldırılışının sinyallerini vermektedir. Yazısının devamında Hilafet makamının herhangi bir şekilde ne Türkiye'de ne de İslam dünyasında bir etkisi ve bağlayıcılığı kalmadığı üzerinde duran Falih Rıfkı, hem İslam dünyasına ve genç inkılapçılara hem de muhalefete, Batı'nın da özellikle Asya'daki çıkarlarını korumak için "*ümmet devrinin*" devamını istediğini hatırlatır. Yazar, görüşlerini desteklemek için, I. Dünya Savaşı, sırasında bağımsızlık için İmparatorluğa "*ihanet"* eden Arapları hatırlatarak, milliyetçiliğin ortaya çıkışıyla "*İttihad-ı İslam*" politikasının mümkün olmadığının "*acı*" bir tecrübe ile görüldüğüne dikkat çeker. Falih Rıfkı, Hilafet makamının yukarıda saydığı gerekçeler nedeniyle bir an önce kaldırılması gerektiğini düşünür: "*Avrupa'da olduğu gibi bizde de kurun-u vusta'dan kalma saltanat-ı ruhaniye bekayası kalkmalı, şeriyye vekaleti kalkmalı, ruhani mesleğe dahil olanlar yalnız ibadet işleriyle meşgul olmalıdır.*"[725] Görüldüğü gibi milletvekili gazeteci Falih Rıfkı'nın konu ile ilgili yazıları, hükümetin yaklaşık üç ay sonra Hilafet makamı ile birlikte yapacağı düzenlemelerin habercisi olduğu gibi, yapılacak olan düzenlemelerle ilgili olarak halka açıklamalarda bulunmak ve halkı hazırlamak görevini de üstlenir. Falih Rıfkı, yapılacak olan düzenlemelerin zeminini, Hilafet makamının Batılı devletlerce rahatlıkla kullanıldığı ve İslamcılık politikasının milliyetler çağında bağlayıcı bir tarafı kalmadığını kanıtlamaya çalışarak hazırlar.

---

[723] Aybars, s.25–40; Tunaya, İslamcılık, s. 143–148; Tunçay, a.g.e. s.73–82.
[724] Falih Rıfkı, "*Kendimizi İtiraf Edebilmeliyiz*", **Akşam,** 3 Kânunuevvel/Aralık 1923.
[725] Falih Rıfkı, a.g.m.,**Akşam,** 3 Kânunuevvel/Aralık 1923.

Falih Rıfkı'nın "Padişahım Çok Yaşa" başlıklı köşe yazısı, aslında saltanatın kaldırılıp yeni bir devletin kurulduğu günlerde halkın içinde bulunduğu durumu göstermesi açısında son derece önemlidir. Ankara'ya hareket edecek olan bir milletvekili arkadaşının pek çok öğrenci ve halkın kendisini "*padişahım çok yaşa*" diyerek uğurladığına dikkat çeken Falih Rıfkı, tüm genç inkılapçılara, inkılapların halka anlatılması ve benimsetilmesi için bir an önce harekete geçmek zorunda olduklarını belirtir. Yazar, bu bağlamda öncelikli olarak bir eğitim seferberliğinin gerekliliği üzerinde durur. Yeni Cumhuriyet neslinin, inkılap prensipleri doğrultusunda eğitilmesi zorunludur. İktidarın öncülüğünde başlatılacak eğitim seferberliğinin gençlere, "*inkılap zihniyet ve ahlakını*" kazandırması gerektiğini vurgulayan Falih Rıfkı, bu bağlamda ders kitaplarının özellikle tarih ders kitaplarının önemli bir yeri sahip olduğunu belirtir: "*Tarih kitapları gelecek neslin beynini istediğimiz şekilde yoğurmak için en büyük terbiyevi kıymeti haizdir*."[726] Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, ulus devletin inşasında daha bu ilk yıllarda tarihin önemli bir yere sahip olduğunun farkındadır. Tarih yazara göre, yeni iktidara gençlerin inkılap prensipleri doğrultusunda terbiye edilmesinde yardımcı olacak en önemli araçtır. Ancak tarih de halk gibi yeniden inşa edilmeli ve halkı inşada etkili bir araç olmalıdır. Eric Hosbawm "*amaca uygun bir tarih yoksa amaca uygun bir tarih inşa edilir"*[727] sözleri Falih Rıfkı'nın tam da tarih üzerinden yeni bir nesil yaratmak için tarihin kullanılmasıyla örtüşür. Tıpkı Meşrutiyet yönetiminin devam ettiği, Padişahın hala İstanbul'da olduğunu düşünen halk gibi tarihin de yeniden inşası zorunludur.

Falih Rıfkı'nın bu günlerde kaleme aldığı pek çok yazısının temel konusu "*garplılaşmak ve âhiret ile dünyanın ayrılmasının*"[728] zorunlu olduğudur. Nitekim Şeriyye Encümeni Salih Efendi'nin özellikle evlilik ve aile hukukunun olduğu gibi kalması yönündeki açıklamalarını eleştirdiği yazısında da Falih Rıfkı, genç inkılapçılara en önemli görevlerinden birinin garplılaşmak ve dünya ile âhiretin ayrılmasının zorunluluğunun her kuruluşa ve her ferde yerleştirilmesi gerektiğini bir kez daha dile getirir. Falih Rıfkı yeni düzenin seküler yönünü, dünyaya yönelik tavrını hatırlatır. Bu yönüyle Falih Rıfkı yeni düzenin laik ve seküler (dünyevi)

[726] Falih Rıfkı, "*Padişahım Çok Yaşa*", **Akşam,** 5 Kânunuevvel/Aralık 1923; "*Bir İki Yüz Fedai*", **Akşam,** 9 Kânunuevvel/Aralık 1923; "*Ayân Mümkün müdür*", **Akşam**, 10 Kânunuevvel/Aralık 1923.
[727] Eric Hobsbawm**, Tarih Üzerine,** Çev. Osman Akınhay, Ankara 1999, s.9.
[728] Falih Rıfkı, "*Kaç Karınız var*?", **Akşam**, 22 Kânunuevvel/Aralık 1923; "*İki Ayaklılar*", **Akşam**, 28 Kânunuevvel/Aralık 1923.

yönünün altını çizerken eski düzenin ahirete yönelik tavrını eleştirir. Muhalefetin bu ahirete yönelik eski düzenin söylemleriyle halkı kandırabileceğinin vurgularken bir taraftan da halkı yapılacak olan inkılaplar konusunda aydınlatmaya onları dünya için yaşamaya evirmeye çalışır.

Falih Rıfkı, "*Değişmek Meselesi*" başlıklı yazısında iktidarı ve genç inkılapçıları İstanbul'daki muhalefet karşısında uyarmayı sürdürür. "*Ankara'daki her hareketten İstanbul'daki bazı kesimlerin rahatsızlık duymasının pek hayra alamet olmadığını*" düşünen Falih Rıfkı, Ankara'nın da İstanbul'da "*uyanan en küçük hareketten"* rahatsızlık duyduğunu çünkü "*Ankara'nın İstanbul'da uyanan hiçbir cereyanın Erzurum veya Tokat'ta olduğu gibi şehrin duvarları arasında mahpus kalmayacağını içeriye ve dışarıya sirayet edeceğini*"[729] bildiğini belirtir. Bu tespitinden hareketle hem Ankara hem de İstanbul'daki yetkili makamları uyaran Falih Rıfkı, aynı zamanda muhalefeti de uyararak inkılabın azim ve kararlılığına direnemeyeceğini söyler.

Milletvekili Falih Rıfkı, bu günlerde Halk Fırkası içindeki aykırı seslere de dikkat çeker. Yakup Kadri'nin Hâkimiyeti Milliye gazetesinde "Genç Cumhuriyetimiz ve Eski Muhalefet"[730] başlıklı yazısı üzerine kaleme aldığı köşe yazısında özellikle kadınların sosyal hayatta ve sanatta yer almaya başlamasından rahatsızlık duyan ve eleştirel yazılar kaleme alan Ziyaeddin Efendi'ye dikkat çeker ve tüm yetkilileri "*cumhuriyete aykırı görülen bütün müesseselere ve kanunlara karşı harp*"[731] açma teklifinde bulunur. Artık Falih Rıfkı, açık bir şekilde inkılabın zihniyeti ile çatışmaya giren ki bu "*köhne saltanat ve ondan kalanlardır*", tüm eski kurum ve zihniyetin ortadan kalması gerektiğini vurgularken aynı zamanda olası düzenlemelerin de ayak seslerini de duyurur.

Hilafet makamının durumu ile ilgili olarak yaşanan gerginlik Mustafa Kemal'in kafasındaki kararı daha da netleştirdi. Ahmad'ın da belirttiği gibi Mustafa Kemal, hilafet makamı nedeniyle Türkiye'nin sınırları dışındaki tartışmalara çekilmesi durumuna son vermek ve bu gibi sembollerin reformlar karşısına dikilecek birer güç kaynağı ve muhalefet odağı olarak kullanılmasını engellemek amacıyla bu

[729] Falih Rıfkı, "*Değişmek Meselesi*", **Akşam**, 29 Kânunuevvel 1923.
[730] Yakup Kadri'nin bu ortam içindeki yaklaşım ve bu yazısını kaleme aldığı günlerdeki ortamla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politika'da 45 Yıl**, İstanbul 1984, s. 65-76.
[731] Falih Rıfkı, "*Perdeler Hakkında Bir takrir*", **Akşam,** 1923.

bağın kopmasını istemekteydi.[732] Ancak bu sırada İstanbul basınıyla İstiklal Mahkemesi nedeniyle ciddi bir gerginlik de yaşanmaktaydı. Bu gelişmelerin yaşandığı günlerde milletvekili gazeteci Falih Rıfkı da Mustafa Kemal'in direktifleriyle Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin yazar kadrosuna dahil olur.[733] Falih Rıfkı, muhalif İstanbul basınının kendisi gibi gazeteci milletvekillerine "*Cumhuriyetin Prensleri, dalkavuklar*" gibi ifadelerle eleştirilerde bulunduklarını, bu şekilde değerlendirilen gazetecilerin başında bulunduğunu belirtir. Falih Rıfkı'nın Ankara ve İstanbul basını arasındaki sorunu ve karmaşayı çözmek için önerisi, Ankara'da İstanbul gazetelerinin "*siyasi istikametlerine*"[734] etki edebilecek gazetecilerin bulundurulmasıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, İstanbul'da devam eden yargılamalar sonunda herhangi bir gazeteci suçlu bulunmaz. Falih Rıfkı, yargılamalar sonunda kaleme aldığı yazısında herhangi bir tutuklamanın olmamasının sevindirici bir durum olduğunu, ancak bunun muhalif İstanbul basınının "*bir kusuru olmadığı*"[735] yönünde de yorumlanmaması gerektiğine dikkat çeker. Muhaliflerin inkılabın hızı ve kararlılığı karşısında direnemeyeceklerini bir kez daha dile getiren yazar, muhalefete üstü kapalı göz dağı verir. Hatıralarında bu günlerdeki gelişmeler üzerinde duran Falih Rıfkı, gazete yazılarından farklı olarak "*keşke bu İstiklal Mahkemesi hiç gönderilmemiş olsaydı. İhsan Bey ve arkadaşlarının zaafı kötü bir tepki uyandırmıştır. Nihayet daha sonraki sehpalı ve ölümlü İzmir İstiklal Mahkemesi faciasına yol açmıştır.*"[736] şeklinde bir değerlendirmede bulunur. O'nun bu yorumu üzerinde mahkeme başkanı İhsan Bey'in mahkeme süresince başta Hüseyin Cahit olmak üzere yargılanan gazeteciler karşısında yetersiz kaldığı yönündeki görüşü etkilidir. Yazara göre, burada sergilenen tavır sonunda gelişen tepki, daha sonraki sert uygulamaların sebebidir.

Mustafa Kemal'in İstanbul basını ile ilişkileri düzeltmek amacıyla yaptığı toplantılardan da bir sonuç alınamamış, ortamdaki gerginlik varlığını korumaya devam etmiştir. Ancak Falih Rıfkı'nın da belirttiği gibi bir muhalefet fırkasını oluşturabilecek bütün unsurlar da mecliste yer almaya başlar. Mecliste bu grupla ilgili olarak "*Aralarında siyasi şöhretler, yarı veya tam aydınlar, şöyle böyle*

[732] Atatürk, Nutuk, Cilt: II, s.943; Ahmad, Modern…, s.70.
[733] Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım (1905–1950)**, İstanbul 1968, s. 105–116.
[734] Falih Rıfkı, "*Bir Gazeteci Mebusumuz Ne Diyor*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Şubat 1924.
[735] Falih Rıfkı, "*Kusur Yok mu*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Şubat 1924.
[736] Atay, a.g.e., Cilt: II, s.332.

Türkçüler, fakat bilhassa Osmanlılar vardır. İnkılapçı değildirler. Mürteci de değildirler. Bunlar bilâ kayd-ü şart Hakimiyet-i Milliye prensibini öne çıkarmaktaydılar"[737] şeklinde bir değerlendirmede bulunan Falih Rıfkı, grubun asıl hedefinin Mustafa Kemal olduğunu ve onun otoritesini kırmak, liderliğini kabul etmemek olduğunu belirtir. Muhaliflerin bu asıl amaçlarını gizleyerek Mustafa Kemal'in diktatör olmasını engellemek amacında oldukları yönünde bir söylem geliştirdiklerini vurgulayan yazar, muhalefeti samimiyetsiz insanlar olarak değerlendirir. Hatıralarındaki eleştirisini dönem içindeki yazılarında bir kez daha dile getiren Falih Rıfkı, inkılap prensiplerini ve zihniyetini benimsemek istemeyen bu grubun asıl hedefinin, Mustafa Kemal ve onun otoritesi olduğunu vurgular.[738] Yazarın muhalefete karşı sert ve tahammülsüz tavrı arkasında bu grubun muhalif bir fırkaya doğru gitmeye başladığını meclisin içinden biri olarak fark etmesi etkilidir. Falih Rıfkı'nın bu aylardaki yazıları muhalefetin halk ile bağlarını kesmek amacıyla ciddi propaganda içeriklidir. Muhalefet, inkılaplar karşısında menfaatlerini korumak isteyen, halkın kurtarıcısına olan sevgisini ve gücünü kıskanan bir grup olarak ön plana çıkarılmakta, halka karalanmaktadır.

Ankara'da tansiyonun yükseldiği bu günlerde, İstanbul'a giden Rauf (Orbay) Bey ve Kazım Karabekir'in Halife'ye bir nezaket ziyaretinde bulunmaları tansiyonu daha da arttırdı. Falih Rıfkı'ya göre yapılan ziyaret sadece bir nezaket ziyareti değildir, muhalefet ile Halife arasındaki ilişkinin de varlığının kanıtıdır. Halife, Mustafa Kemal'in otoritesine karşı bir güç olarak gündeme getirilmektedir. Ancak Falih Rıfkı, Hilafet makamı gibi Halife'nin de yıkılan "*köhne saltanat ve kurun-u vustanın*"[739] bir parçası olarak değerlendirir ve genç dinamik yeni inkılap içinde var olamayacağını belirterek, aslında kısa süre sonra gündeme gelecek olan bazı önemli gelişmelerin habercisi olmaktadır.

İstanbul'da Halife ile görüşmelerin yapıldığı günler Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ise, 15–20 Şubat tarihleri arasında İzmir'de yapılan askeri bir tatbikata katılarak hem orduyu yakından takip eder hem de Hilafet makamının kaldırılmasına karşı komutanların tavrının ne olacağını öğrenmek ister.[740] Mustafa Kemal

[737] Atay, a.g.e., Cilt: I, 259.
[738] Falih Rıfkı, "*Muhalefetin İç Yüzü*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Şubat 1924.
[739] Falih Rıfkı, "*Bir Ziyaret Münasebetiyle*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Şubat 1924.
[740] Atatürk, Nutuk, Cilt:II, s. 1125. Ordunun tavrı ile ilgili olarak bkz**., İmparatorluktan Cumhuriyete Fahrettin Altay Paşa Anlatıyor,** Haz. Taylan Sorgun, İstanbul 2004, 350–400.

komutanların ve genel olarak ordunun genel tavrı hakkında bilgi edindikten sonra Ankara'ya geri dönerek 1 Mart 1924'te meclisin yeni yasama yılının açılışını yaptı. Mustafa Kemal'in başkanlığında 2 Mart'taki gurup toplantısında[741] alınan yeni kararlar doğrultusunda 3 Mart 1924'te T.B.M.M.'nin çıkardığı bir yasa ile Halifelik kaldırılarak Osmanlı hanedan mensupları sınır dışı edildi.[742]. Aynı gün meclis kabul ettiği iki önemli yasa ile hem bütün eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak medrese ve mahalle mekteplerini kapatarak öğretimin birleştirilmesini (Tevhd-i Tedrisat) sağlandığı gibi, Şeriye, Evkaf ve Genelkurmay Vekâletlerini de kaldırıyordu. Şeriye Vekâleti yerine Diyanet İşleri Genel Müdürlüğü, Evkaf Vekâleti yerine Evkaf Genel Müdürlüğü kuruluyor, Genelkurmay da Savunma Bakanlığı'na bağlanıyordu.[743] Çıkarılan yasa ile Mustafa Kemal, İslam dinini siyasal bir araç olarak kullanılmaktan kurtarmak istediği gibi askerlerin de siyasetten uzak olmalarını sağlıyordu.

Meclis'in almış olduğu bu son derece önemli yasalar kısa süre içinde Falih Rıfkı'nın gündemindeki yerini alır. Zaten yazılarında Çankaya'ya yakın olmasının sağlamış olduğu bir avantajla Hilafet makamına ilişkin iktidarın bazı hazırlıklar içinde olduğunun ipuçlarını veren Falih Rıfkı, alınan kararları genç inkılap için son derece önemli ve anlamlı bir adım olarak değerlendirir. Yazar, yeni bir devrin anahtarı olduğunu belirttiği kararları, "*bugün ümmet devrinin son müessesatı ile Âl-i Osmanlı hanedanı zeval buldu*" açıklaması ile halka duyurur. Falih Rıfkı, Hilafetin kaldırılması ile birlikte inkılabın ilerlemesi için "*hal-i tabiinin*"[744] sağlandığını, artık genç inkılapçıların büyük bir dinamizmimle yoluna devam etmesi gerektiğini vurgular. Hilafet makamının kaldırılarak saltanat mensuplarının yurt dışına çıkarılması yeni devletin "*köhne saltanatla*" ve "*kurun-u vusta*" ile tüm bağını ortadan kaldırmıştır. Tanin günlerinden beri gündeminde olan eğitimdeki ikiliğin ortadan kaldırılması ise Falih Rıfkı için son derece önemlidir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte yeni Cumhuriyet neslinin, mektep -medrese ayrımından bu ayrımın zihinlerde yarattığı ikilikten kurtulduğunu vurgulayan yazar, yeni inkılap

[741] CHP Grup Toplantısı Tutanakları, s. 391.
[742]**TBMM Zabıt Ceridesi,** Devre: 2, İçtima senesi: 2, Cilt: 17, İçtima: II, Ankara 1976, s.4, Özer Ozankaya, **Atatürk ve Laiklik,** İstanbul 1981, s. 176–178; Seçil Akgün, **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924–1928)**, Ankara 1986.
[743] İştar Tarhanlı, **Müslüman Toplum Laik Devlet: Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı,** İstanbul 1993, s.76.
[744] Falih Rıfkı, "*Yeni Devir"*, **Akşam**, 6 Mart 1924; "*Yeni Kanunlar*", **Akşam**, 26 Mart 1924.

neslinin sağlıklı bir şekilde yetişeceğini belirtir.[745] Falih Rıfkı'nın Hilafetin kaldırılmasında önceki yazıları halkı böyle bir yeniliğe hazırlamak gibi bir özelliğe sahipken, kaldırıldıktan sonraki yazılarında ise halkın tepkisini önlemek amacıyla uygulamanın haklılığını ortaya koymak, muhalefet ile Hilafetin bağını vurgulamak gibi amaçlar taşır. Nitekim "*Yeni Islahatın Esasları Nedir*?"[746] başlıklı köşe yazısında Falih Rıfkı, o güne kadar Hilafet makamı nedeniyle İmparatorluğun büyük tartışma ve sorunların içine çekildiğini, şimdi ise makamın muhalefet tarafından kullanılmak istendiği üzerinde durur. Alınan kararla muhalefete büyük bir darbe vurulduğunu düşünen Falih Rıfkı, Hilafet makamının Osmanlı saltanatının işgal yıllarındaki durumunu, Anadolu hareketine karşı gelişen faaliyetlerdeki etkilerini de hatırlatır.

Hatıralarında bugünlerdeki ortamla ilgili değerlendirmelerde bulunan Falih Rıfkı, "*bütün şeriyecillerin, medresecilerin, muhafazakâr Osmanlıların*" hepsinin Halife'nin etrafında toplandığını, bu durumun mecliste de etkisini gösterdiğini söyler. Başkentin bu ortamı, Falih Rıfkı'yı fazlasıyla rahatsız etmektedir: "*İstanbul'dan Ankara'ya taşınmakla büsbütün gerilemiştik. Bizler yeni başkentte 1915 Türkçüler muhitini bile bulamıyorduk*." [747] Ancak bu sıkıntı ve bunaltı dönem içindeki yazılara yansıtılmaz. Falih Rıfkı'ya göre muhalefet "*Hürriyet ve İtilaf ruhu*" taşımakta, "*her yeniye her ileriye bidat*" damgası vurarak "*halk görenekçiliğini din kaygısı ile kışkırtmak*", "*politikada ikbal veya menfaat uğuruna*" her türlü faaliyet içinde bulunmak istemekteydi.[748] Falih Rıfkı, muhalefete yönelik bu tespitlerini dönem içindeki yazılarına da yansıtır. Yazarın konu ile ilgili değerlendirmelerinin temelini, muhalefetin hep aynı zihniyetin devamı olduğu, sadece isim değiştirdiği oluşturur. Muhalefete yönelik bu yazılarda halka bazı mesajları da verilir. Bunlarda

---

[745] Falih Rıfkı, "*Maarifte Nizamı Cedit*", **Akşam,** 17 Mart 1924., Falih Rıfkı, eğitimle ilgili olarak alınan kararların önemini Japon modernleşmesi bağlamında değerlendirir.Japonların ilk iş olarak Çin medresesinden kurtulmak ve garplılaşmak hareketini başlattıklarını belirten Falih Rıfkı, 1923'te Anadolu maarifinin dörtte üçünün henüz medrese çatıları altında olduğunu ve kendilerinin ilim kafası ile bilmediklerini, tefekkür kafası ile düşünmediklerini söyler. Tanzimat'tan sonra okul ile medrese üzerinden mukayese yapma imkânını elde ettiklerini belirten Falih Rıfkı, ancak bu ikiliğe bir son verilmesi gerektiğini ve bunun da ancak Mustafa Kemal'in yaptığı gibi kesin bir kararla mümkün olabileceğini vurgular. Daha önce de belirttiğimiz gibi pek çok Türk aydını için olduğu gibi Falih Rıfkı için de Japon modernleşmesi önemlidir ve Türk modernleşmesi için örnek olabilir. Atay, a.g.e, Cilt: II, s.343.

[746] Falih Rıfkı, "*Yeni Islahatın Esasları Nedir*?", **Akşam**, 5 Mart 1924.

[747] Atay, a.g.e., Cilt: II, s.333–334.

[748] Atay, Batış, s.135.

ilki, "*saf halkın dini duygularını*" [749] sömürtmemeleri gerektiği ve muhalefetin iç yüzünü görmeleridir. Falih Rıfkı, halkın "saf" olduğunu dile getirirken aynı zamanda muhalefet tarafından etki altında bırakılabilme ihtimali olduğunu ortaya koyar. Bu ihtimal nedeniyle halkın eğitilmesi zorunludur.

Falih Rıfkı, Hilafetin kaldırılma kararından önceki gece de Çankaya'da Mustafa Kemal'in sofrasındadır. Mustafa Kemal'in İzmir dönüşünde almış olduğu kararları duymak sofradaki herkesi çok heyecanlandırır. Falih Rıfkı, gibi pek çok kişi de Mustafa Kemal'in kararlarından hiçbir şekilde ödün vermeyeceğini yakından gözlemlemektedir. Hatıralarında bu günlerde Mustafa Kemal'in çevresinde bulunan insanlarla ilgili bazı değerlendirmelerde de yapan Falih Rıfkı, bu insanları, "*Basit itaatçileri*", "*inkılapçılığına bağlı fikir ve ideal takımı"* ve *"insan ve politikacı zaaflarını ya haksızlıklar, ya menfaatler için istismar etmekten başka bir şey düşünmeyen türediler takımı*"[750] olmak üzere üç grup altında toplar. Bu üç gruba mensup insanların da Mustafa Kemal'in Çankaya'daki sofrasında bulunabildiğine değinen Falih Rıfkı, bu gruplar arasında ilerici takım yani ikinci gurup içinde yer alır. Kendisinin gelişmeler karşısındaki tavrının ise, Mustafa Kemal'in "*eski düzeni kesip atmasını ve yeni nizamı sağlam teminat elde edinceye kadar sıkı bir disiplin altında korumasından*" [751] yana olarak belirtir.Falih Rıfkı, kendilerinin Türkiye'nin en temel sorununun her şeyden önce bir medeniyet sorunu olduğunu düşündüklerini ve öncelikli olan bu sorunun halkın onayı alınarak halledilemeyeceğinden, daha kesin ve kati önlemlerin alınmasından yana olduklarını söyler. Falih Rıfkı'nın hatıralarındaki açıklamaları ile dönem içinde kaleme aldığı yazıları arasında bazı farklar bulunmaktadır. Bu fark, bazı inkılapların halkın tepkisini çekme ihtimali bulunduğundan, onun onayı alınmadan yapılmasının zorunlu olduğu açıklamasında yoğunlaşır. Dönem içindeki yazılarında ise Falih Rıfkı sürekli olarak halkın yeni iktidarın yanında, onu desteklediği yönünde değerlendirmelerde bulunarak halk ile iktidar arasındaki ilişkinin kopmamasını sağlamak ister. Falih Rıfkı'nın muhalefet ile ilgili değerlendirmelerinde ise belli bir süreklilik vardır. Hem dönem içindeki yazılarında hem de hatıralarında muhalefetin Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile aynı zihniyette olduğunu ve Cumhuriyetin ilanı ile birlikte iktidarın temel söylemi olan

[749] Falih Rıfkı, "*Günün Fıkrası*", **Akşam,** 18 Mart 1924.
[750] Atay, a.g.e., Cilt: II, s.334.
[751] Atay, a.g.e.,Cilt: II, s.335.

Hâkimiyet-i Milliye kavramını kullanarak Mustafa Kemal'in otoritesini kırmak istediklerini belirtir.

4.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu

T.B.M.M.'nin Hilafet ile ilgili olarak aldığı karar, uzun süreden beri beklenmekle birlikte yine de tepki ile karşılandı. Huzursuzluğun ilk sinyalleri basında kendini gösterdi. Başta İstanbul'daki muhalif gazeteler olmak üzere pek çok gazetede Halk Fırkası'ndan kopmaların olacağı ve bir muhalefet fırkasının kurulacağına dair açıklamalar yer almaya başladı. Gelişmeleri yakından takip eden Falih Rıfkı, bir muhalif fırkanın kurulması ihtimalinin gündemde olduğu yönündeki görüşlere katılır. Uzun zamandan beri yazılarının temel konusunu Cumhuriyetin ilanından sonra iyice açığa çıkan muhalefetin oluşturduğu Falih Rıfkı'nın bu günlerdeki yazıları kurulması muhtemel olan bir muhalefet fırkasını daha başındayken halkın desteğinden yoksun bırakmak amacıyla ciddi bir karşı propaganda özelliği taşıdığı görülür.

Basının yoğun olarak muhalefet ile ilgili değerlendirmelerle meşgul olduğu günlerde Nisan ayı içinde hem basında yer edecek olan hem de mecliste kendini göstermeye başlayan muhalefet ile sert tartışmaların yaşanmasına neden olacak önemli bir gelişme gündeme geldi. Yeni bir anayasanın hazırlanması amacıyla 9 Mart'ta başlayan görüşmelerde muhalefetle sert tartışmalara girildi. Muhalifler özellikle Cumhurbaşkanı'na meclisi dağıtma yetkisi veren 25. maddeye itiraz etmekteydiler. Nitekim madde ile ilgili olarak yapılan oylamada Cumhurbaşkanı'na bu yetkinin verilmesi aleyhinde bir sonuç elde edildi. Muhalefet için bu sonuç büyük bir başarı idi.[752] Falih Rıfkı, durumu muhalefetin olduğu kadar, "*menfaatlerini kaybetme korkusunda*"[753] olan insanların tepkisi olarak değerlendirir. Falih Rıfkı, hatıralarında da aleyhte çıkan oylamanın asıl nedenini Mustafa Kemal'in etrafında toplanmış olan pek çok Türkçünün "*bir şahsi ve keyfi otorite değil, Mustafa Kemal'in liderlik itibar ve nüfuzunu da içine alan bir Meclis ve kanunlar otoritesi*" istemesine, zaman zaman "*inkılabın otoriter idaresini zaruri bulan ileri fikir arkadaşlarının dahi*"[754] Mustafa Kemal'e karşı çıkmasına bağlar.

---

[752] Tunçay,Tek Parti…, s.88-86.
[753] Falih Rıfkı, "*Kanunu Esasi Münakaşalarına Dair*", **Akşam**, 30 Mart 1924.
[754] Atay, a.g.e., Cilt: II, s.353.

Mecliste tartışmalara sebep olan toplantılar sonunda yeni anayasa, 20 Nisan 1924'de kabul edildi. Yeni anayasa, 1921'deki gibi güçler birliği esasını kabul etmekte, her dört yılda bir yeni Cumhurbaşkanı seçilmesini ön görmekte idi. Büyük tartışmalara sebep olan meclisin dört yıllık çalışma dönemini tamamlamadan dağıtılma ve veto yetkisi ise meclise verildi.[755] Yeni anayasanın kabulünden sonra hükümet, Halk Fırkası'nın fırka içi disiplini ve fırka üst yönetime bağlılığın sağlanması amacıyla örgütlenme çalışmalarına ağırlık vermeye başladı. Bu bağlamda teşkilatlanma ile görevli pek çok milletvekili 1924 yılının yaz aylarını illerde örgütlenme çalışmalarını yürüterek geçirdi.[756] Falih Rıfkı, bu sürece özellikle muhalif basını hedef alan ağır eleştirilerle ile katılır. Muhalefetin alınan kararlarla birlikte "*etkili silahlarından*"[757] birini kaybettiğini belirten Falih Rıfkı, muhalif basındaki tepkileri de buna bağlar ve özellikle Tevhid-i Efkar başyazarı Velid Ebuziya'yı Hilafetin kaldırılması karşısındaki tavrı nedeniyle ağır şekilde eleştirir.

Hükümetin gündemini Halk Fırkası'nın teşkilatlanma süreci alırken muhalefetin önde gelen isimleri arasında beliren Ali Fuat (Cebesoy), Kazım (Karabekir) ve Rauf (Orbay) İzmir'de buluşarak ilk defa bir muhalefet fırkasının kurulmasından bahsetmeye başlarlar. İzmir'in düşman işgalinden kurtuluşunun ikinci yıldönümü nedeniyle İzmir'de bulunan muhalefetin öncüleri, bir muhalefet fırkası kurulması ile ilgili olarak iki hafta sonra ikinci kez bu defa İstanbul'da Rauf Bey'in evinde toplandılar. Toplantılardaki temel konular arasında kurulacak olan muhalif bir fırka karşısında Cumhurbaşkanının tavrının ne olacağı ilk sırayı almaktaydı. İstanbul basını da gelişmeleri yakından takip etmekte görüşmeleri sütunlarına taşımaktaydı.[758]

Muhalefet liderlerinin kendi aralarındaki görüşmeleri devam ederken, mecliste Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'nin işleri takip etmekte yetersiz kaldığı ve muhacirlerin ciddi sıkıntılar çektikleri belirtilerek, bu Vekâletin kaldırılıp yetkilerinin Dâhiliye ve Nafiâ Vekâletlerine devredilmesiyle ile ilgili Menteşe Mebusu Esat

---

[755] Anayasa etrafında yaşanan tartışmalar ve ortam ile ilgili olarak bkz., Şeref Gözübüyük, Zekai Sezgin, **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri,** Ankara 1957, s.116-140; Suna Kili-Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri,** Ankara 1985, s.111-130.

[756] Tunçay, Tek Parti…., s.90-93.

[757] Falih Rıfkı, "*Bize de İstikrar Lazım*", **Akşam**, 15 Haziran 1924; "*Devlet İçinde Devlet*", **Akşam**, 24 Haziran 1924; "*Tehlikeli Tasavvurlar Tehlikeli Propaganda*", **Akşam,** 29 Haziran 1924.; "*Bir Fezleke*", **Akşam**, 30 Temmuz 1924.

[758] Cebesoy, a.g.e., Kısım:II, s.94–96; Erık Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Ankara 1992, s.60–61; Nevin Yurdsever Ateş, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul 1994, s. 103; Yeşil, a.g.e., s.158-165, Orbay, a.g.e., s. 606-617.

Efendi'nin verdiği soru önergesiyle tartışmalar yeniden alevlendi. Konu üzerindeki tartışmalar devam ederken söz alan Birinci Ordu Müfettişi olan Kazım (Karabekir) uzun süreden beri kendisine yöneltilen tutuculuk suçlamalarından bıktığını, rapor ve tavsiyelerinin Erkan-ı Harbiye Riyasetince dikkate alınmamasından sıkıldığını belirterek 26 Ekim'de istifa etti. Herkeste şaşkınlık yaratan istifa, basında ise bir muhalefet fırkasının kurulacağının kanıtı olarak yorumlandı. Kazım (Karabekir) in istifasını Ali Fuat (Cebesoy) takip etti. Milletvekili Falih Rıfkı, meclis içinde tanık olduğu tartışmalar karşısındaki değerlendirmelerini kısa süre içinde Hâkimiyet-i Milliye'deki köşesinde halkla paylaşmaya başlar. Meclisteki son tartışmalar Falih Rıfkı'ya göre politik bir oyundan başka bir şey değildir. Muhalefetin asıl amacı, Türk muhacirlerinin ızdırabı değil, "*Anayasa tartışmalarında olduğu gibi mübadele meselesini de hükümete karşı bir hücum vesilesi olarak*" kullanmaktır. Yazar, muhalefetin haksız yere hükümete yüklendiğini düşünür. Nitekim Lozan Barış Antlaşması imzalanırken "*hiç kimsenin dört yüz bin insanın bir memleketten başka bir memlekete*"[759] nakledileceğini düşünemeyeceğini, bazı zorluk ve eksikliklerin olmasının ise son derece doğal olduğunu vurgular.

İstifaların olduğu gece Falih Rıfkı da Mustafa Kemal'in Çankaya'daki sofrasındadır. Mustafa Kemal'in istifaları yaklaşık bir yıldır meclisin içinde ve dışındaki muhalefet tarafından ayarlanmış bir askeri komplo olarak yorumladığını belirten Falih Rıfkı, Mustafa Kemal'in muhalefet karşısındaki kararlılığına da tanık olduklarını söyler.[760] Meclisteki "*Kuvayı Milliye şöhretlerinden*" asker olanların bir kısmının milletvekili olarak kalmayı tercih ettiklerini ve Mustafa Kemal'den uzaklaştıklarını belirterek, bu ortamda her türlü muhalefetin umutlarını bu "*şöhretlere*"[761] bağladıklarını belirtir.

Mustafa Kemal, istifalar karşısında biran önce harekete geçti. Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi (Çakmak)ın milletvekilliğinden istifa etmesini istedi. Paşa bu teklifi kabul ederek Meclis'teki görevinden istifa etti. Hemen arkasından milletvekilliği görevi bulunan tüm Kolordu Komutanlarına da aynı emri veren Mustafa Kemal, sadece Cevat ve Cafer (Tayyar) Paşalardan olumsuz cevap aldı. Her iki Paşa da milletvekilliğini tercih etti. Mustafa Kemal, böylece orduyu siyasetten uzaklaştırırdı.

---

[759] Falih Rıfkı, "*Bir Politika Oyunu*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Teşrinisani/Kasım 1924.
[760] Atay, a.g.e,.Cilt: II, s.345.
[761] Atay, a.g.e., Cilt: II, 330.

Ordunun muhalefet karşısındaki tavrı da netlik kazanmış oldu.[762] İstifalar ve Mustafa Kemal'in orduya yönelik direktifleriyle siyasal hayatta hareketli günler yaşanırken mecliste de tansiyon yükselmekteydi. İmar ve İskân Vekâleti üzerinden devam eden ateşli tartışmalar Başvekil İsmet Paşa tarafından vekalet ile ilgili olarak sorulan soruların sadece bu vekaletin yetki alanına girmediğini, diğer pek çok vekaleti de ilgilendirdiğinden tartışmayı bir bütün olarak hükümete yöneltilen gensoruya dönüştürdüğünü açıklamasıyla çok daha farklı bir boyuta taşınmış oldu. Mecliste uzun süre devam eden tartışmalar sonunda, 8 Kasım günü yapılan oylamada hükümet, 19'a karşı 148 oyla güvenoyu alınca, muhalefet kısa süre içinde Halk Fırkası'ndan istifa etmeye başladı. İlk olarak 10 milletvekili fırkadan istifa ederken ilerleyen günlerde Halk Fırkası'ndan ayrılmalar devam etti.[763] İstifalar karşısında hükümet 10 Kasım'da acilen toplanarak bazı yeni kararlar aldı. Bunlar arasında istifa edenlerin aynı zamanda milletvekilliğinden de istifa etmiş sayılmaları gerektiği gibi, aynı gün Recep Peker'in teklifiyle Halk Fırkası isminin başına "*Cumhuriyet*" kelimesinin eklenmesi de kararlaştırıldı.[764] Falih Rıfkı, hatıralarında isim değişikliği ile ilgili olarak bazı açıklamalarda bulunur. Bu günlerde basında, kurulacak olan muhalefet fırkasının isminin içinde cumhuriyet ifadesinin bulunacağına dair açıklamaların Halk Fırkası'nı Cumhuriyetin "*muhalif bir fırkaya mal edilmemesi*" [765] için harekete geçmesinde etkili olduğunu belirtir.

Artık kurulmasına kesin gözle bakılan muhalefet karşısında, özellikle de meclisteki son istifalardan sonra Falih Rıfkı'yı halkı ve genç inkılapçıları çok daha dikkatli bir şekilde hareket etmeleri yönünde uyarırken görürüz.[766] Ayrıca bu yazılar kurulacak olan bir muhalefet fırkasının da habercisi olduğu gibi, muhalefet karşısında hükümet lehinde propaganda amaçlıdır. İstifalardan bir müddet sonra 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu. Fırkanın Genel Başkanı Kazım (Karabekir), Başkan Yardımcıları Adnan (Adıvar), Rauf (Orbay) ve Genel

[762]Zürcher, Terakkiperver, s.65-69.; Tuncer Baykara, "*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşunu Hazırlayan Durum ve Olaylar*" **H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, Özel Sayı**, Cilt: 4, Sayı: 1, Ankara 1986, s.197-205; Yeşil, a.g.e., s.166-169

[763] Zürcher, Terakkiperver…, s.74-77; Yeşil, a.g.e., s.180-185; Sezgin-Şaylan, a.g.m., s.2047.

[764]Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 593; Ömür Sezgin-Gencay Şaylan, "*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*", **Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi**, İstanbul 1985, s.2047; CHP Grup Toplantısı Tutanakları, s.593

[765] Atay, a.g.e. Cilt: II, s.346.

[766] Falih Rıfkı, "*Kıssa*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Teşrinisani/Kasım 1924; "*Bir Ders*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Teşrinisani/Kasım 1924.

Sekreter ise Ali Fuat (Cebesoy) oldu.[767] Meclisteki istifalar ve kurulan muhalefet fırkası en kısa süre içinde Falih Rıfkı'nın gündemindeki yerini alır. Yazar, özellikle Erzurum Mebusu Hoca Raif'in istifası üzerinden tüm muhalefeti eleştirir. Cumhuriyetin ilan edildiği gece oy veren milletvekilleri arasında olan Hoca Raif'in istifasını tüm muhaliflerle özdeşleştirerek onları samimiyetsizlikle suçlayan Falih Rıfkı, istifa gerekçesi olarak öne sürülen Halk Fırkası'na"*muhafaza-ı mukaddesat sağlamak için girildiği ancak bunun mümkün olmadığının anlaşılması üzerine istifaların başlandığı*" [768] yönündeki açıklamaları ise gerçekle örtüşmediğine değinerek reddeder. O'nun muhalefet fırkasının kurulmasından sonraki yazıları hem samimi "*Türkçüler ve halis milliyetperverleri*" hem de halkı bu "*samimiyetsiz güruha*" karşı uyarmak görevini sürdürür.

T.C.F'nın kurulmasıyla birlikte Falih Rıfkı'nın muhalefet basınının önde gelen isimlerinden olan Hüseyin Cahit ile tartışmaları da yoğunluk kazanır.[769] Muhalefeti İstanbul'da sık sık temasta bulundukları "*kibar muhitlerde*" propaganda amaçlı "*Ankaralı*" olarak isimlendirilen "*feci*" bir tip yarattıklarını belirterek eleştiren Falih Rıfkı, halkın gözünde yeni iktidarı karalamak adına yapıldığını belirttiği bu propaganda sonunda Ankaralının "*İstanbul'da asayişi ve sükûnu bozan kadınları ve yolcuları rahatsız eden ev basan*"[770] kaba bir tip olarak tasvir edildiğini söyler. Muhalefete karşı sert eleştirilerine devam eden Falih Rıfkı, muhalif milletvekilleri ile Ahmet Ağaoğlu arasında geçen, muhaliflerin batılılaşmaya dair görüşlerinin neler olduğunu gösteren konuşmayı da halkı aydınlatmak için sütunlarına taşır. Muhaliflerin batılılaşma ile ilgili yaklaşımlarının, muhalif bir milletvekili tarafından " *Garbın ilmini, fennini, fezailini alup rezailini almamak*" olarak Ahmet Ağaoğlu'na açıkladığına tanık olan Falih Rıfkı bu yaklaşımı, "*bir takım kimseler vardır ki ne milliyetperver olmadıklarını ne de garp düşmanı olduklarını itiraf edemeyerek zahirde bizimle bir batında ve icraatta*"[771] tamamıyla kendilerinden ayrı olduklarını belirterek muhalefeti, bir kez daha samimiyetsizlik ile suçlayarak, muhaliflerin iç

[767] Zürcher, a.g.e., s.78-79; Yeşil, a.g.e., s.189-191; Ateş, a.g.e., s. 105-107, Sezgin-Şaylan, a.g.m., s.2047.
[768] Falih Rıfkı, "*Bir İtirafname*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Teşrinisani/Kasım 1924; "*Bize Boykot mu Yapacaklardı*.", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Teşrinisani/Kasım 1924.
[769] Falih Rıfkı, "*Özkan Türk Değil Ermenidir*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Teşrinisani/Kasım 1924; Yalçın, a.g.e., s. 276-278.
[770] Falih Rıfkı, "*Acaba Muhalifler İstanbul'a Niçün Geliyor* ?", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Teşrinisani/Kasım 1924.
[771] Falih Rıfkı, "*Fezail ve Rezail*", **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Teşrinisani/Kasım 1924.

yüzünü halka göstermek ister. Yazar, muhalefetin batılılaşma yaklaşımını "*medeniyeti İslamiyeye rücu*" olarak değerlendirir ve muhalefetin, *"milliyetperverliğinden de garpçılığından"* şüphe edilmesi gerektiğini belirtir. Falih Rıfkı'ya göre, ancak Türkçüler tam anlamıyla "*milliyetperverlik ve garplı*" olabilir. Türkçülerin dışındakiler ise, "*mutaassıp yahut alafrangadırlar*." Görüldüğü gibi yazar, ancak kendileri gibi Türkçülerin batılılaşmayı tam anlamıyla anlayabileceğini belirterek, yeni iktidarı Batılı; muhalefeti ise, mutaassıp olarak değerlendirir.[772] Türkçülüğü her iki durumun da düşmanı olarak gören Falih Rıfkı, yeni fırkada kendilerine yer bulan "*softaların, züppelerin, mutaassıpların ve Osmanlıların*" endişe yarattığını belirtir. Falih Rıfkı, tehlikeli olduğunu düşündüğü bazı tiplerin muhalefet içinde yer etmeye başladığını dile getirerek, T.C.F yetkililerini uyardığı gibi halkın da gelişmelerden haberdar olmasını ister. Aslında Falih Rıfkı, muhalefetin bu katılımlarla ya "*softa ya züppe*" olarak belirttiği iki uçtan birine yöneleceğini ima etmek ister.

Dönem içinde kaleme aldığı yazılarında ilk günden itibaren muhalifleri ve T.C.F'nı ağır bir şekilde eleştiren Falih Rıfkı, yıllar sonra kaleme aldığı hatıralarında ise muhalefete karşı daha faklı bir yaklaşım sergiler. Muhalefetin o günlerdeki gücünün gayet sade ve basit olan istek ve söylemlerinden kaynaklandığını belirten Falih Rıfkı, grubun istediği tek şeyin "*Bilâ kayd-ü şart Hakimiyet-i Milliyenin tecellisi*" olduğunu, Cumhuriyetin ilan şekline yönelik eleştirilerinin sebebinin de Teşkilat-ı Esasiye'deki ana prensibe uyulmamış olmasından kaynaklandığını dile getirir.[773] Görüldüğü gibi dönem içindeki yazılarında muhalefetin bu konularla ilgili çıkışlarını son derece sert bir şekilde eleştiren Falih Rıfkı, hatıralarında T.C.F liderlerinin çıkışlarının haklı bir tarafı ve mantığı olduğunu ifade etmeye çalışır. Hatta Falih Rıfkı, T.C.F muhalefeti ile ilgili olarak; "*Mustafa Kemal'in diktatör olmaması için dostça muhalifçe uğraştıklarını ve kısa süre sonra ilk hakiki demokrasi denemesini*"[774] vücuda getirdiklerini söyler. T.C.F'nın kuruluşunun "*şahsi kıskançlıklar, rekabetler veya geçimsizlikler*" gibi sebeplerle açıklamanın da pek doğru olmadığını düşünen Falih Rıfkı, muhaliflerin başbakan dahi olsalar görüşlerinde bir değişiklik olmayacağını, nitekim Rauf Bey'in başbakanlık

[772] Falih Rıfkı, a.g.m., **Hâkimiyeti Milliye** 30 Teşrinisani/Kasım 1924.
[773] Atay, a.g.e., Cilt: II, s. 330.
[774] Atay, a.g.e., Cilt: I, s.259.

döneminde görüşlerini değiştirmediğini belirterek ortaya koymaya çalışır. Dönem içinde muhalefeti samimiyetsizlikle suçlayan yazar, hatıralarında aslında muhalefetin görüşlerinde istikrarlı olduğunu söyler. Falih Rıfkı, T.C.F' nın"*ciddi ve büyük bir hareket*", "*halk hatta o devrin aydınları arasındaki karşılığı inkılap ideolojisinin karşılığından çok daha esaslı*" olduğunu açık şekilde dile getiren Falih Rıfkı, kendisinin T.C.F'nı kuranlarla hiç bir zaman aynı görüşte olmadığını, ancak bu fikir ayrılığının kendisini ve onun gibi düşünenleri "*tarihi yanlış görmeye ve göstermeye sevk etmemesi*" gerektiğini belirterek aslında, dönem içindeki yazılarıyla hatıralarındaki görüş ayrılığının nedenini de açıklamış olur. Nitekim Falih Rıfkı, "*TCF'nin başındaki, içindeki ve etrafındaki şahsiyetleri, mahalle mektebi kıskançlığı veya sadece şahsi hırs ve hesaplar üzerinde yürüyen basit kimseler gibi*" [775] gösterilmemesi gerektiğini söyleyerek, belirttiğimiz tavrını sürdürdüğünü görürüz. Yazarın bu açıklamaları iki yazın arasındaki farkı ortaya koyduğu gibi, TCF muhalefetine karşı görüşlerinin değiştiğini de ortaya koyar. Falih Rıfkı'nın dönem içinde muhalefete karşı sergilediği son derece sert tavır üzerinde kendisinin de "inkılaplar devri olarak" isimlendirdiği dönemdeki misyonu etkilidir. İktidarın parçası olarak Falih Rıfkı, yeni Türk devletinin inşa sürecinde muhalefete tahammül edemez. Onu Türkiye'nin gelişmesi, inkılabın kök salmasındaki en büyük engel olarak görür.

T.C.F.'nın ilk faaliyeti meclis grubunda gündeme gelen sıkıyönetim önerisini reddetmek oldu. Gelişmelerden kısa süre sonra sıkıyönetimin ilan edilmesine taraftar olan Başbakan İsmet (İnönü) sağlık durumunun kötülüğünü gerekçe göstererek istifa etti. Mustafa Kemal, Fethi (Okyar) ı yeni kabineyi kurmakla görevlendirdi. Yeni kabine 22 Kasım 1924'de göreve başladı.[776] Zürcher, bu değişikliği yeni fırka üyeleri arasında başbakana karşı bir gerginlik ve tepki olduğunu bilen Mustafa Kemal'in uzlaşmacı tavrının göstergesi olarak yorumlamaktadır. [777] Fethi (Okyar) ın kurduğu yeni hükümette daha çok yeni ve ılımlı isimler yer almaktaydı. Bu durum Halk Fırkası'ndan kopmaları engellediği gibi muhalefetin de hükümete güvenoyu vermesini sağladı. Kuruluşunda kısa süre sonra hızlı bir şekilde örgütlenmeye başlayan T.C.F Ankara, İzmir, İstanbul ve doğu illerinde örgütlenme faaliyetlerine

[775] Atay, a.g.e.,Cilt: II, s.346–347.
[776] İsmail Arar, **Hükümet Programları (1920–1965)**, Ankara 1968, s.38.
[777] Zürcher, Terakkiperver.., s.81; Ateş, a.g.e., s. 118-122.

öncelik verdi. Bu süreç içinde fırkaya Eski İttihatçılar, ilk meclis dönemindeki İkinci Grup üyeleri ve Hilafetin kaldırılması üzerine tepki gösteren muhafazakâr çevrelerden gibi pek çok insan katıldı. Özellikle önde gelen İttihatçıların fırkaya katılması hükümette tedirginlik yaratmaktaydı.[778] Üyelerinin büyük bir kısmının Halk Fırkası'ndan ayrılan milletvekillerinden oluşan T.C.F'nın programındaki bazı ilkeler Halk Fırkası ile benzerlik göstermekteydi. Ancak iki program arasında ciddi ayrılıklar da mevcuttu. Muhalefet fırkasının programının ilk maddesinde Türkiye'nin halk egemenliğine dayanan bir Cumhuriyet olduğu kabul ediliyor, ikinci maddede ise Liberalizme ve halk egemenliğine bağlı kalınacağı belirtiliyordu. Şüphesiz programda en çok dikkat çeken madde fırkanın dini inanç ve düşüncelere saygı göstermeye söz verileniydi. Fırka, o güne kadar iki dereceli olarak yapılan seçim sistemi yerine genel oy ve doğrudan seçim sistemini savunmaktaydı. Hem iç hem de dış ticaretin serbestleştirilmesinden yana bir tavır sergileyen TCF, devlet müdahaleciliğini de en aza indireceğini açıklıyordu.[779] T.C.F. Programı, hem hükümet hem de bizzat Mustafa Kemal tarafından eleştiri ile karşılandı.

Bu günlerde Hüseyin Cahit ile polemikleri devam eden Falih Rıfkı, Tanin başyazarının görüşlerinden hareketle TCF programına dair eleştirilerini gündeme getirir. Hüseyin Cahit'in "*Rum ve Ermenilere olduğu gibi kara kuvvete de müshamakar"* davranılması gerektiği yönündeki görüşlerini ağır bir şekilde eleştiren Falih Rıfkı, bu açıklamaları Hürriyet ve İtilaf iktidarının liberal politikalarının bir devamı olarak değerlendirir. T.C.F.'nın "serbest-i ticaret" ilkesini benimsemesini de bu politikanın devamlılığının kanıtı olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı'ya göre, "*Beyoğlu sermayedarı*" da doğal olarak fırkanın "*müttefikidir.*" Beyoğlu, daha önce de belirttiğimiz gibi Falih Rıfkı için, kapitülasyonları ve gayrimüslim sermayedar sınıfı ifade etmektedir. Yazar, bu unsuru ise imparatorluğun sonunu hazırlayan en önemli gerekçelerden biri olarak değerlendirir. Programdaki "*hissiyat-ı diniyeye saygılı olunacağı*" ifadesi de Falih Rıfkı'ya göre, Cahit'in açıklamalarıyla paralellik göstermektedir. Falih Rıfkı bu vesile ile T.C.F ile Hürriyet ve İtilaf arasında bir devamlılık kurarken, Tanin'in de muhalefet ile çok yakın bir ilişki içinde olduğunu kanıtlamaya çalışır. [780] Muhalefetin bu esaslar üzerinden hareket eden politikası Falih

[778] Tunaya, a.g.e., Cilt:III, s. 593, Sezgin-Şaylan, a.g.m., s.2048.
[779], Ateş, a.g.e, s. 115-118; Yeşil, a.g.e., s.224-233
[780] Falih Rıfkı, "*Fena Alametler*", **Hâkimiyeti Milliye**", 4 Kânunuevvel/Aralık 1924.

Rıfkı'ya göre, "*ülkeyi soymak için Galata ve Beyoğlu sermayedarlarını, teceddüt ateşini söndürmek isteyen kara kuvveti ve Türk milliyetperverlerinin gayretini gevşetmek isteyen yarım Türk cemaatlerini*" etkilemekte, cesaretlendirmektedir. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, muhalefetin özellikle halk üzerinde etkili olarak inkılaplara engel olmak istemesinden rahatsızdır. Muhalefetin programını eleştiren Falih Rıfkı, Halk Fırkası'nın amacının ise, Türk kültürü ve milliyetçiliğinin inkişafına çalışmak, "*Osmanlı saltanatı zamanında daima ihmal olunan Türk menfaatlerini azami surette temin etmek*", Misakı Milli sınırları içinde bağımsız bir devlet oluşturarak "*Hakimiyet-i milliyenin menfaatleri doğrultusunda ıslahatlarda*" bulunmak olduğunu belirtir. Halk Fırkası, yazar tarafından halka, "*mantık olarak ekseriyetçi, Türkçü ve devletçi*" olarak ve halkını düşünen, onun menfaati ve iyiliği için var olan bir fırka olarak tanıtılır.[781] İktidarın üyesi olarak onun basındaki sözcüsü konumunda bulunan Falih Rıfkı'nın hem bu açıklamaları hem de genel olarak muhalefet karşısındaki tavır ve değerlendirmeleri aynı zamanda iktidarın yaklaşımını da ortaya koyar. Yazısının sonunda hükümet değişikliğine değinen Falih Rıfkı, ılımlı bir hükümetin fırkanın temel politikalarında herhangi bir değişiklik yapmayacağını da üstüne basarak herkese duyurur. Muhalefet karşısında halka yeniden ikircikli bir yaklaşım sergilediğini gördüğümüz Falih Rıfkı, her an muhalefete kapılma tehlikesi içinde olan "*saf*" halktan, Halk Fırkası'nı destekleyen onunla birlikte olan *"asil ve güzel halka*" halka doğru kayar. Ancak yazar, bu asil ve güzel halka yeni iktidarın kendisini "*sömürülmekten kurtardığını*" hatırlatmaktan da vazgeçmez.[782] Falih Rıfkı, muhalefet karşısında Halk Fırkası propagandasını genelde yukarıda özetlediğimiz bu esaslar üzerinden yapar. Muhalefete sert eleştirilerde bulunan Falih Rıfkı, aynı zamanda iktidarı da sonuna kadar savunur. Bu durumun güzel örneklerinden biri, muhalefetin iktidardaki bazı şahısların mütareke sonrasında "*mandacılar*" arasında yer alması ve Milli Mücadele'nin ilk yıllarında Sovyetlerle kurulan yakın ilişkileri hatırlatarak yaptığı eleştirilere karşı sergilediği tavırdır. Muhalefete seslenen Falih Rıfkı, 1920'lerde Amerikan mandasından yana olanların "*zayıf olmakla, vaziyeti kavramamakla, telaş ve yeise düşmekle itham olunabileceğini*" ancak asla muhalefetin yaptığı gibi "*mücrim*"[783] olarak değerlendirilemeyeceğini belirtir. Bu

[781] Falih Rıfkı, a.g.m. **Hâkimiyeti Milliye**", 4 Kânunuevvel/Aralık 1924.
[782] Falih Rıfkı, "*Evet O Edebiyat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Kânunuevvel/Aralık 1924.
[783] Falih Rıfkı, "*Vesikalar Hakkında Bir Mektup*", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Kânunuevvel 1924.

açıklamalarıyla başta İsmet İnönü olmak üzere mandacı geçmişi olan iktidar üyelerinin savunusunu yapan Falih Rıfkı, komünizm suçlamalarını da acemice bulur ve Sovyetlerle o yıllardaki yakınlığın siyaset gereği ve geçici bir durum olduğunu belirtir.

T.C.F muhalefetinin odak noktas, İsmet Paşa'dır. Bu durumun esas nedeni, Mustafa Kemal'in güçlü karizmasını doğrudan doğruya eleştirilemeyecek olmasıdır. Nitekim T.C.F.milletvekillerinin Cumhurbaşkanı'nın fırkalar üstü ve tarafız olması gerektiği yönündeki açıklamaları, bu güçlü karizma ile mücadeleyi göze alamaması, bu nedenle de en azından fırkalar arasındaki tarafsızlığını sağlamak istemesinden kaynaklanmaktaydı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ise, her fırsatta Halk Fırkalı olduğunu belirtmekteydi. Nitekim Mustafa Kemal, yeni fırka karşısındaki tavrının ne olacağına dair The Times muhabirine verdiği röportajda da bu görüşü dile getirmekteydi. Bu röportaj, daha sonra Hâkimiyeti Milliye gazetesinde de yayınlandı.[784]

Tanin'den sonra Tevhidi Efkâr gazetesi de Falih Rıfkı'nın eleştiri oklarından nasibini alır. Her iki gazetenin de ısrarla Liberalizm üzerinde durmasını "*kara kuvvetleri*" harekete geçirmek için bir paravan olarak kullanılmak için öne sürülen bir araç olarak değerlendiren Falih Rıfkı, özellikle Tevhidi Efkar gazetesinin yeni dönemle birlikte İstanbul'da fuhuşun arttığı yönündeki açıklamalarını sert şekilde eleştirilir. Bu taraz propagandaların asıl amacı yazara göre, halkı "*inkılaptan soğutmaktır*"[785] Oysa Türk halkı inkılapçılar sayesinde kurtulmuş, "*irticainın*" elinde iken daima sıkıntı içinde olmuştur. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, yeni iktidarı halka sürekli olarak kendisini içteki ve dıştaki düşmanlardan kurtaran ve koruyan asli unsur olarak tanıtır. Bu süreç içinde Vatan gazetesi ve Ahmet Emin de Falih Rıfkı'nın polemiğe girdiği muhalif gazeteciler arasındadır. Ahmet Emin'in Tasviri Efkar'da gündeme gelen görüşlere katıldığını açıklaması, iki gazeteci arasındaki tartışmanın alevlenmesine sebep olur.[786] Falih Rıfkı, Ahmet Emin'in muhalifliğinin sebebini Kütahya milletvekili olmak istemesi, ancak adaylığının reddedilmesi yani "*ikbal hırsı*" olarak kamuoyuna duyurur.

---

[784] Zürcher, Terakkiperver.., s.83-86; Ateş, a.g.e., s. 126.
[785] Falih Rıfkı, "*Bir Şehri Ayin*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Kânunuevvel/Aralık 1924; "*Bir de Mutedil Tenkit*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Kânunuevvel/Aralık 1924.
[786] Falih Rıfkı, "*Bir Zaruri Mabad*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Kânunuevvel/Aralık 1924.

Falih Rıfkı'nın muhalif basına ağır eleştiriler yönelttiği bir yazısı da Hüseyin Cahit'in siyasal akımlara dair "*Türkiye'de iki cenah ve bu iki cenahların da mutaassıpları vardır. Sağ cenah Tevhidi Efkar, sol cenah ise Tanin'dir. Sağ cenahın mutaassıpları Sebüllürreşat, sol cenahın mutaassıpları ise Hâkimiyeti Milliye'dir"*[787] açıklamaları nedeniyle kaleme aldığı yazısıdır. Falih Rıfkı, Hüseyin Cahit'in Hâkimiyeti Milliye ve çevresinin mutaassıplığının sebebini "*bu zümrenin muayyen bir kanaate saplanıp kalması, herkesin kendileri gibi düşünmeye zorlaması"* olarak vermesini ise haksız bir eleştiri olarak değerlendirir. Hüseyin Cahit'e son iki yıl içinde yapılan tüm inkılapların mutaassıp sol olarak değerlendirdiği kişiler tarafından yapıldığını hatırlatan Falih Rıfkı, Cahit'in tasnifine karşılık; "*hakikat şudur ki bu memlekette mutedil sol ve müfrit sol diye bir sınıf yoktur. Sollar ve solaklar vardır*"[788] açıklamasını yapar. "*Sollar şu son iki senelik inkılapları tahakkuk ettirerek Şark'ta yeni bir tarihe ve yeni bir medeniyete başlamış olanlardır*." diyerek hem Halk Fırkası hem de kendisinin siyasal yelpazedeki yerini tanımlayan Falih Rıfkı, solakları ise iktidar hırsına kapılarak her şeyi "*yüzlerine gözlerine bulaştıranlar*."[789] olarak tanımlayarak, Hüseyin Cahit ve yakın çevresinin konumunu belirlemeye çalışır. Falih Rıfkı, iktidarın mücadelesinin tek amacının yeni bir devlet inşa etmek, yeni bir medeniyet yaratmak olduğunu vurgular. Oysa muhalefetin böyle bir vizyonu olmadığı gibi derdi de yoktur.

Falih Rıfkı'nın Ocak ayından itibaren kaleme aldığı yazılarında muhalefete yönelik eleştirilerinin şiddeti artar. Artık muhalefet, "*inkılap hasımlarının ne zihniyet ne ahlak ne de usul olarak*"[790] uzağında değildir. İmparatorluk dönemindeki ıslahatlara karşı çıkan gerici zihniyet ile bir farkı olmayan muhalefet vurgusu, yeni yılla birlikte Falih Rıfkı'nın köşe yazılarında daha sık bir şekilde gündeme getirilir. Artık Falih Rıfkı, muhalefete uyarıdan çıkarak gözdağı da vermeye başlar. Nitekim *"inkılap hasımlarının*" [791] taşkınlıklarını artırması ve ortamın arzu edilmez bir noktaya varması durumunda mazinin kendilerine neler yaşanacağını hatırlattığını

[787] Bengi, a.g.e., s. 202-204.
[788] Falih Rıfkı, "*Sollar ve Solaklar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Kânunuevvel/Aralık 1924.
[789] Falih Rıfkı, a.g.m. 26 Kânunuevvel/Aralık 1924.
[790] Falih Rıfkı, "*Bazı Tahrikât Münasebetiyle*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Kânunusani/Ocak 1925; "*Ne Umdular Ne Buldular ?*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Kânunusani/Ocak 1925.
[791] Falih Rıfkı, a.g.m., **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Kânunusani/Ocak 1925

söyleyen Falih Rıfkı, muhalefetin böyle bir ortamın gelişmemesi için üzerine düşeni yapması gerektiğine dikkat çeker.

T.C.F. milletvekilleri ile meclisteki tartışmalar devam ederken muhalefet fırkasının kaderini fazlasıyla etkileyecek olan çok önemli bir gelişme gündeme geldi. 1925 yılının Şubat ayında Doğu Anadolu'da başlayan Şeyh Sait isyanı T.C.F.'nın kapatılması ile sonuçlanacak olan olaylar zincirinin başlangıcı oldu.[792] Şeyh Sait Falih Rıfkı'ya göre; "*Nizam-ı Cedit'ten cumhuriyete kadar teceddüt tarihinin her merhalesinde Osmanlı ve Türk inkılapçılarının karşısına çıkan ananevi bir mürtecidir*" Yazar aynı zamanda isyandan da bazı dersler çıkarılması gerektiğini belirtir: "*Ya inkılap fırkası şedid tedbirler almaktan çekinerek zayıf bir irade sergileyecek ya da kurtarıcı fikirlerin müdafaasına vatan ve istiklal müdafaası kadar*" önem verecektir.[793] Falih Rıfkı'nın isyan karşısında alınması gereken önlemle ilgili yaklaşımı hiç şüphesiz ikinci seçenektir ve üstü örtülü bir şekilde durum karşısında Fethi (Okyar) hükümetini uyarmaya çalışır. Nitekim bu günlerde mecliste hükümetin isyan karşısında gerekli önlemleri alamadığı bundan dolayı da İsmet İnönü'nün yeniden başbakan olması gerektiği konuşulmaktadır. Falih Rıfkı'nın isyan dolayısıyla kaleme aldığı yazılarının ana temasını, 31 Mart Vakası'nda bastırılmasına rağmen irticanın pusuda beklediği, bu tehlike karşısında genç inkılapçıların ve yeni neslin daima tetikte olması, inkılap prensiplerine sıkı sıkıya bağlı kalınmasının zorunluluğu gibi konular oluşturur. Aslında bu yazılar isyan nedeniyle hükümetin bir dizi sert önlemler alacağının da ipuçlarını vermektedir.

Hükümetin isyanın etkili olduğu illerdeki sıkıyönetim ilanı ile ilgili tüm önlem alma girişimleri, muhalefet tarafından da desteklenmekteydi. Ancak isyanın bastırılamaması ve hükümetin gerekli önlemleri alamadığı yönündeki eleştirilerin artması üzerine 2 Mart'ta C.H.F grup toplantısında Fethi (Okyar) ın taraftar olmadığı daha sert ve kesin önlem alınmasından yana olan grubun çoğunlukta olması, bu yöndeki politikaların 60'a karşı 94 oyla kabul edilmesi sonucunda hükümet istifa etti. İsmet İnönü yeniden başbakanlığa getirilerek 4 Mart 1925'te meclisten güvenoyu

---

[792] Metin Toker, **Şeyh Sait ve İsyanı**, Ankara 1968, s. 5–25; **Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924–1938)** Yay. Haz. Alp Reşat Hallı, Ankara 1972, s.35–45; Ahmet Süreyya Örgeevren, Osman S. Kocahanoğlu, **Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi: Vesikalar, Olaylar, Hatıralar**, İstanbul 2008, s. 5–20.

[793] Falih Rıfkı, "*Demir El*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Şubat 1925; "*Hala mı Münafıklık*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Şubat 1925; "*Unutmayalım*", **Hâkimiyeti Milliye,** 4 Mart 1925.

alarak yeni hükümeti kurdu.[794] Yeni hükümetin ilk icraatı, meclisten aynı gün bir Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarmak, biri isyan bölgesinde öteki ise ülkenin her yerinde gezici olarak görev yapacak olan iki tane İstiklal Mahkemesi kurmak oldu. İstiklal Mahkemesi üyeleri, meclis tarafından 7 Mart'ta seçilerek görevlerine başladılar.[795] Ancak oylamalara T.C.F. uygulamayı anayasaya aykırı gördüğü gerekçesiyle katılmadığı gibi, bazı C.H.F'lı milletvekilleri de oy kullanmadı. Bu tepkilere rağmen oylamalarda yeter sayı sağlanarak mahkemeler oluşturuldu. İsyan bölgesindeki sıkıyönetim durumu 23 Kasım 1927'ye kadar sürdürülecektir.[796]

5. Takrir-i Sükûn Kanunu ve Muhalefet

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kabulünden hemen sonra ilk olarak müdahale edilen alanlardan biri basın oldu. Muhalif olarak değerlendirilen Tevhid-i Efkâr, İstiklâl, Telgraf, Tanin, Vatan, Aydınlık, Orak-Çekiç ve Sebilürreşat gibi bazı gazete ve dergiler kapatıldı. Bu gazete ve dergi yazarlarından bazıları ayaklanmayı dolaylı yoldan kışkırttıkları için tutuklandılar ve bir müddet tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakıldılar.[797] Gazeteciler arasından sadece Tanin Başyazarı Hüseyin Cahit, Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından ömür boyu sürgün cezasına mahkûm edildi.

Şeyh Sait isyanı karşısında daha sert uygulamalardan yana olan C.H.F. milletvekili Falih Rıfkı, Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan sonra muhalefetin dile getirilmeye başladığı eleştirilerin gereksiz ve yanlış olduğunu belirterek; " *yeni kanun tabi kuvvetlerden ve hukuktan hiç birini tatil etmemiştir. Gerek Meclis'te gerek matbuatta hükümet işlerinin tenkit ve murakabesinin olanca hürriyet ile sürdürülmektedir*"[798] açıklamasını yaparak eleştirilerin haksızlığını ortaya koyar. Ancak halka yeni hükümetin en az iki yıl içinde "*bu gayri tabi*" duruma son vereceğinin de haberini veren Falih Rıfkı, hükümetin halkın desteğini kaybetmemesini de sağlamaya çalışır.

Falih Rıfkı için Türk askerinin Doğu Anadolu'daki mücadelesi, Milli Mücadele'de düşman ile yapılan mücadelenin şimdi "*inkılap düşmanlarına*" karşı verilenidir. İsyanın özellikle Doğu'da baş göstermesinin sebebini ise, "*inkılabın*

[794] Arar, a.g.e., a.g.e., s. 48; Tunçay, a.g.e., s.138-139.
[795] Aybars, a.g.e., s.80-95.
[796] Tunçay, a.g.e., s.140-142.
[797] Tunçay, a.g.e., s.143, Gologlu, a.g.e., s.112-127.
[798] Falih Rıfkı, "*Yeni Vazifelerimiz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Mart 1925.

Şark'ı kabile ve derebeylik hayatından kurtararak bu bedbaht toprakları dahi millet ve medeniyet fikirlerine kavuşturacak"[799] olmasının bazı kesimlerde yarattığı endişe olarak açıklar. Bu sebepten hareketle Falih Rıfkı, Şeyh Sait isyanının sıradan bir isyan olmadığını belirtir ve bu durum karşısında "*alelade kanun ve tedbirlerle*" başarı elde edilemeyeceğini dile getirir. Yazarın bu değerlendirmelerinin amacı alınan sert önlemlerden sonra halktan gelebilecek olan tepkileri engellemek amacıyla hükümetin hangi gerekçelerle bu önlemleri almak zorunda kaldığını halka açıklamaktır. Görüldüğü gibi isyan yazar tarafından cumhuriyetin temel prensiplerine bir başkaldırı olarak değerlendirilir.

Şeyh Sait isyanı ile birlikte başlayan dönemde Falih Rıfkı'nın yoğunluklu gündemi, isyan ve sonrasındaki uygulamalar olmakla birlikte zaman zaman farklı konular üzerinde durur. Bunlar arasında ilk sırayı darülfünun alır. Konu ile ilgili olarak mecliste yapılan tartışmaların ve fikir alışverişlerinin darülfününun önemi ile kıyaslandığında çok yetersiz olduğunu düşünen Falih Rıfkı, "*acaba bir darülfünunumuz var mıdır*?" sorusunun karşılığının "hayır" olduğuna dikkat çekmek ister.[800] Falih Rıfkı'nın durum karşısında önerdiği çözüm ise, bir an önce "*ecnebi müderrislerle ve usullerle*" Cumhuriyet darülfünununun oluşturulmasıdır. Yeni darülfünun yazara göre mutlaka Ankara'da kurulmalıdır. Eğitimin özellikle yeni dönemde çok daha önemli olduğunun farkında olan yazar, inkılap zihniyeti ve prensiplerinin yeni nesillere benimsetmenin en kesin yolunun eğitimden geçtiğinin farkındadır. Ayrıca eğitim son derece önemli ve etkili bir propaganda aracı özelliğine de sahiptir. Darülfünun ise, Falih Rıfkı'ya göre, bu zihniyeti halka götürecek olan genç aydınların inkılap prensipleri doğrultusunda eğitileceği yerdir.

Falih Rıfkı'nın Mayıs ayından itibaren T.C.F ile ilgili olarak kaleme aldığı yazıları aslında fırkanın kapatılabileceğine dair işaretler de taşımaktadır. Nitekim T.C.F.'nın genel bir kongre hazırlığında olduğu haberlerine karşılık Falih Rıfkı, bazı üyelerinin İstiklal Mahkemesi karşısında olan bir fırka için bu faaliyetin son derece gereksiz ve önemsiz olduğunu belirtir. Falih Rıfkı, Cumhuriyet fikrini savunmak için yola çıktığını söyleyen muhalefet fırkasının aslında ona en büyük zararı verdiğini belirterek, muhalefeti eleştirmeye devam eder. Bundan dolayı da yazar, eğer böyle

[799] Falih Rıfkı, "*Kat'i Hareket*", **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Mart 1925; "*Son Ders*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mayıs 1925.
[800] Falih Rıfkı, "*Darülfünun*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Nisan 1925.

bir kongre toplanacaksa T.C.F.'lıların alabileceği en doğru kararın fırkanın dağıtılması olduğuna dikkat çeker.[801] Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, artık çok açık bir şekilde muhalefete yapabilecekleri en doğru adımın fırkanın kapatılması olduğunu söylemekten çekinmez. Kendisinin iktidar ile organik bağı ve konumu dikkate alındığında aslında bu yaklaşımın hükümetin de görüşlerini yansıttığı ortadadır.

Falih Rıfkı, İstiklal Mahkemesi'nin vermiş olduğu idam kararları üzerine kaleme aldığı yazısında da isyanın, çok farklı gruptan pek çok insanı bir araya getiren *"şeriat ve irtica propagandası*" özelliğini taşıdığını vurgulayarak, isyanın amacının Türk Cumhuriyeti ve inkılabını yıkmak olduğunu açıklar. Bu amaca ulaştıktan sonra ise Falih Rıfkı'ya göre ülkeyi ancak parçalanmışlık işgal ve istila bekler. Ancak isyanın siyasal bir boyutu da vardır ve burada devreye "*dinin siyasete alet edilmesi*" [802] girmektedir. Falih Rıfkı, isyanın siyasal boyutu noktasında T.C.F'yı işaret eder ve halkı isyanın dolayısıyla muhalefetin başarılı olması durumunda kendisini bekleyen ortam hakkında bilgilendirerek hükümetin ne kadar doğru bir karar vererek hareket ettiğini göstermeye çalışır. Falih Rıfkı'nın bu yazılarının amacı hem idamları hem de tutuklamaların haklı gerekçelerini halka açıklamaktır.

Ankara'da alınan yeni kanunla birlikte hareketli günler yaşanırken, hükümetin almış olduğu önlemler sonucunda Doğu Anadolu'daki isyan da bastırılır. İsyan bölgesinde çalışmalarına başlayan İstiklal Mahkemesi, T.C.F. programındaki, dini inanç ve görüşlere saygılı olunacağı ilkesini irtica kışkırtıcılığı olarak değerlendirdiği için fırkanın Urfa şubesi kapatılarak Başkanı Fethi Bey'e de 5 yıl hapis cezası verdi. Kısa süre sonra ise Doğu Anadolu'daki tüm T.C.F şubeleri aynı gerekçe ile kapatıldı.[803] Ankara İstiklal Mahkemesi de aynı gerekçelerle fırkanın kapatılması gerektiğini hükümete bildirdi. Nitekim 3 Haziran 1925'te hükümet, Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanarak fırkayı kapattı.[804]

T.C.F.'nın kapatılması Falih Rıfkı için sürpriz değil beklenen bir sondur. Hükümet için meselenin son derece nazik bir yönü olduğunu belirten yazar, fırka programında yer alan "*dini inançlara saygılı*" olunacağına dair açıklamanın bazı muhalif milletvekilleri tarafından irtica ve şeriat propagandası olarak kullanıldığını vurgulayarak isyanda şeriat propagandasının ise son derece etkili olduğunu hatırlatır.

[801] Falih Rıfkı, "*Bir Umumi Kongre*", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Mayıs 1925.
[802] Falih Rıfkı, "*İdam Kararları Münasebetiyle*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Mayıs 1925.
[803] Yeşil, a.g.e., s.374-382.
[804] Zürcher, a.g.e. s.115-125; Ateş, a.g.e., s.250-276; Yeşil, a.g.e., s.383-386.

Falih Rıfkı'ya göre kapatılma kararı bir "*darbe değil dostane bir tenbih*" niteliğindedir.[805] Açıklamalarıyla isyan ile T.C.F. arasında üstü örtük bağlantı kuran Falih Rıfkı, halka hükümetin aldığı karar ile yanılmadığını bu bağlantıyı ortaya koyarak haklı olduğunu duyurmaya çalışır.

5.1. TCF'nın Kapanmasından Sonraki Gelişmeler

T.C.F.'nın kapatılmasından sonra Falih Rıfkı'nın gündeminde çok daha genel konular yer almaya başlar. Bu yazılarından ilkinde Kalaba köyündeki gözlemlerinden hareketle Türk köylüsü ile ilgili görüşlerine yer verir. Köylülerin henüz aşar vergisinin kaldırıldığından dahi haberdar olmadığı tam tersine hükümet aleyhindeki propagandalarla etki altına alınmak istendiğine tanık olduğunu belirten Falih Rıfkı, Ankara'nın hemen yakınında "*fesat şebekesinin*" bu kadar etkili olmasını kabullenemez.[806] Halk ile iktidar arasına girmek amacında olan bu şebeke için en tehlikeli durum ise Falih Rıfkı'ya göre; "*halkı düşünen ve onu uyandırmağa çalışan bir hükümet, düşünülen uyandırılan"* halktır. Bundan dolayı da halkın inkılap prensipleri doğrultusunda aydınlatılması ve eğitilmesi zorunludur. Özellikle T.C.F deneyiminden sonra Falih Rıfkı'nın gündeminin ana temasını halkın inkılap zihniyeti doğrultusunda eğitilmesi sorunu oluşturur. Eğitim ulus devlet inşasının en önemli araçlarından biridir. Falih Rıfkı da yeni bir halkın inşası için bu araca sık sık dikkat çeker. Ancak halk eğitiminin bir halka giden boyutu olduğu gibi aydınlara yönelik bir boyutu da vardır. Tüm aydınları Anadolu'daki halkı "*aydınlatma için*" ülkenin çeşitli yerlerine gezilere çıkmaya davet eden Falih Rıfkı, aydınların halktan uzak, kopuk olmamaları gerektiğini her birinin "*memleket ve halk adamı*" olmaları gerektiğini belirtir.[807] Aydınları görev başına çağıran Falih Rıfkı, halkın olduğu gibi aydınların da inkılap zihniyeti ve prensipleri doğrultusunda hareket etmeleri gerektiğini dile getirirken aydının çok daha önemli bir görevi olduğunu ve artık kabuğundan sıyrılarak halka doğru gitmesi gerektiğini düşünür. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, halkın olduğu gibi aydının da inkılap prensipleri doğrultusunda inşasından yanadır. İnkılap ahlak ve zihniyeti ile donatılmış aydın, halkı aydınlatmak, ona inkılap ahlak ve zihniyetini benimsetmek için halka gitmelidir.

[805] Falih Rıfkı, "*Sed Kararnamesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Haziran 1925; "*Sed Bend ve İlga*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Temmuz 1925.
[806] Falih Rıfkı, "*Halk ve Cumhuriyet*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Temmuz 1925.
[807] Falih Rıfkı, "*Halk ve Münevverler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Temmuz 1925.

Takriri Sükûn'dan sonra başlayan yeni dönemde Falih Rıfkı, yaşanan muhalefet tecrübesinin etkisiyle de yeni Cumhuriyet nesillerinin oluşmasını sağlayacak yöntemlerle daha yoğun bir şekilde ilgilenir. Halkın yeniden inşası noktasında metot olarak Falih Rıfkı için iki örnek vardır: Sovyetler ve İtalya. Lenin'in "*Dünyada en iyi neşir ve telkin vasıtasının sanayi-i nefise*" olduğu yönündeki açıklamaları, Falih Rıfkı'ya halkın inşası noktasında metot bağlamında son derece önemli ipuçları sunar. Bolşevizm'in, edebiyat, resim, heykel ve mimari üzerinden etkili bir şekilde halka götürülerek, halkın inşa edildiğine dikkat çeken yazar, Türk inkılabı içinde böyle bir yöntemin takip edilmesini, Sovyet yöneticilerin rejimi halka götürürken kullandığı propaganda usullerinin örnek alınmasını önerir.[808] İtalya'da buna benzer propaganda usulleriyle halkını yeniden inşa etmektedir. Her iki örnekten hareket eden Falih Rıfkı, Türk inkılabının mutlaka "*ilim ve sanat*" ayağının gelişmesinin, inkılabın geleceği için mutlaka halk tarafından benimsenmesinin zorunlu olduğunu hatırlatır. İnkılabın halka götürülmesi için yetkililere bazı önerilerde bulunan Falih Rıfkı, genç inkılabın temel prensipleri üzerinde de durdur. Yazara göre; "*Yeni Türkiye'de milliyetperverlik ve garpçılık*" birbirinden ayrılamayacak olan iki temel prensiptir. Bu iki vazgeçilmez esas en etkili ve hızlı şekilde halka ve aydınlara benimsetilmelidir.[809] Bu bağlamda Hamdullah Suphi'nin Ankara'da oluşturmaya çalıştığı bir müze ve kütüphane Falih Rıfkı için halkın terbiyesi bağlamında çok önemli iki adımdır. Falih Rıfkı'nın her iki konu ile ilgili yazısı da rast gele yazılmış, amaçsız yazılar değildir. Cumhuriyetin ilanından kısa süre sonra bir muhalefetin gelişmesi, bu grubun içinde Milli Mücadele'ye katılan önder kadrodan isimlerin de yer alması, kısa süre içinde basından ve halktan destek görmesi, Falih Rıfkı için sarsıcı olur. Durum karşısında yapılması gereken şeyin ise, inkılabın varlığının devamı için genç inkılap neslinin yaratılmasıdır.

Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan sonraki uygulamalarla muhalefet tamamıyla sindirilerek iktidarın siyasal alandaki hâkimiyeti pekiştirildikten sonra Mustafa Kemal'in önderliğinde yoğun bir inkılap sürecine geçildi. İnkılaplar toplumu laikleştirmeyi ve modernleştirmeyi amaç edinmekteydi. Ülkenin geçirmiş olduğu zorlu günlerden sonra bir yurt gezisine çıkan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, 24

[808] Falih Rıfkı, "*İnkılabın İlmi ve Sanatı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Temmuz 1925; "*Bir Teşhis*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Ağustos 1925; "*Bir Münakaşa Münasebetiyle*", **Hâkimiyeti Milliye,** 2 Kanunuevvel /Aralık 1925.
[809] Falih Rıfkı, *İki Teşebbüs*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Ağustos 1925.

Ağustos'ta Kastamonu'da, 27 Ağustos'ta da İnebolu'da halkın karşısına şapka ile çıkarak konuşmasını yaptı. Bu gelişmeden kısa bir süre sonra 2 Eylül'de hükümet memurlara şapka giymesi ile ilgili bir kararname yayınladı ve 25 Kasım 1925'te de çıkarılan bir yasa ile şapka giyilmesi hakkındaki kanun kabul edilerek şapka yasal bir kıyafet öğesi haline geldi.[810]

Şapka meselesi 1925 yılının Temmuz ayından itibaren Falih Rıfkı'nın gündemindedir. Kanundan önce kaleme alınan bu yazılar inkılabın da habercisidir. Ordudan sonra halk arasında da şapka giyilmeye başlandığını belirten Falih Rıfkı şapka üzerinden bazı gazetelerde başlatılan olumsuz propagandaların da önüne geçmeye çalışır. Eleştirel yaklaşımların arkasında yazara göre, "*eski zamanlardan beri her yeniliğin karşısına dine uygun olup olmadığı münakaşası ile men etmeye çalışan zihniyet*"[811] bulunmaktadır. Bu zihniyet sadece "*ne din ne millet ne fikir nede memleket meselesi*" olmayan kafaya takılan şapka da değil çok daha önemli ve halkın yararına olan matbaa, aşı gibi pek çok yeniliğin de karşısına çıkmaktadır. Bu gerçeği bir kez daha halka hatırlatmayı vazife bilen Falih Rıfkı, şapka ile ilgili tartışmalara açıklık getirerek halkın olumsuz eleştirilerin tesiri altında kalmaması için çalışır.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in Kastamonu ve İnebolu gezisinden önceki akşam Çankaya'da bulunan Falih Rıfkı, 1925 yılının ilk aylarından itibaren kılık kıyafet meselesi ile ilgili olarak konuşulduğunu, farklı görüşlerin öne sürüldüğünü gözlemler. Bugünlerde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ise, Avrupa'da bulunan arkadaşlarından şapkanın kullanışı ile ilgili bilgi edinmektedir. Cumhurbaşkanının Kastamonu gezisine çıktığı gün Falih Rıfkı da milletvekili olduğu Bolu'ya gider. Düzce, Kocaeli ve Bolu'da Vali, Jandarma Komutanı ve halk ile yaptığı görüşmelerde Falih Rıfkı, şapka ile ilgili olarak yapılmak istenen değişiklikler hakkında konuşur. Ancak bölgedeki gözlemleri sonunda halkın kılık kıyafet ile ilgili olarak yapılmak istenen düzenlemelere pek yatkın olmadığını, tepki gösterebilecekleri kanaatini edinir. Ancak Mustafa Kemal'in İnebolu Türk Ocağı'nda şapka ile ilgili konuştuğunu, herhangi bir tepki almadığı haberi karşısında durumu

[810] Mustafa Salim İmece, **Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri (1925)**, Ankara 1959, s.30-46; Orhan Koloğlu, **İslam'da Başlık**, Ankara 1978, s.75-80; Lewis, a.g.e., s.266-267.

[811] Falih Rıfkı, "*O da Mesele mi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Temmuz 1925; Falih Rıfkı Çankaya 'da da meselenin başlık değil aslında bir "baş meselesi" olduğunu söyler. Atay, a.g.e. Cilt: II, s.396; "*Mahud Takrir*", **Hâkimiyeti Milliye,** 27 Teşrinisani/Kasım 1925.

Cumhurbaşkanı'nın karizmatik liderlik vasfı ile açıklar ve yine bu vasfı sayesinde tepkileri aştığını söyler.[812] Kılık kıyafet ile ilgili bu devrim Falih Rıfkı'ya göre; "*Kemalizm'i Osmanlı ıslahat hareketlerinden tavizci ve muvazaacı olmamak karakteri"* ile ayırmaktadır. Ancak şapkanın benimsenmesinin giyilmesinden çok daha uzun bir zaman aldığını gören Falih Rıfkı, şapkalı olarak Ankara'da gezmeye başladıklarında halkın tepkisini kendisi gibi şapka giyen milletvekillerine "*gâvurlar*"[813] diyerek ortaya koyduğunu belirtir.

Anadolu'nun doğal olarak Ankara'nın imarı sorunu da Falih Rıfkı'nın zaman zaman ara vermesine rağmen öncelikli meseleleri arasındadır. Hem Ankara hem de Anadolu'daki imar faaliyetinin başarıya ulaşması için Falih Rıfkı iki temel sorunun aşılmasını zorunlu görür. Bunlar; "*metotsuzluktan ve programsızlıktır.*"[814] Bu iki hataya düşmemek için ise mutlaka sahasında iyi uzmanlarla çalışılmalı, bu uzmanlar Türk mimarlarını yetiştirmelidir. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin her alanda yeni baştan inşasını istemekte bunu zorunlu görmektedir. Halk ve devlet gibi şehirlerde inkılabın modern cehresine kavuşturulmalıdır.

T.C.F.'nın kapatılmasından sonra, başta Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal olmak üzere pek çok milletvekili oldukları şehirlere giderek halkla görüşür. Bu günlerde Falih Rıfkı da Bolu ve civarında daha önce belirttiğimiz gibi başta şapka inkılabı olmak üzere çeşitli görüşmelerde bulunarak halkın kapatılma kararından ve Takrir-i Sükun'dan sonraki dönemde durumunu yakından gözlemler. Genç Cumhuriyet aydını için bu gezileri büyük bir yenilik olarak değerlendiren Falih Rıfkı, halk için de devletin canlı bir şekilde karşısında olmasının en az ilki kadar önemli bir yenilik olduğunu belirtir. Gezilerin faydası ise halkta ve devlette karşılıklı olarak birbirlerine dair gelişmiş olan "*batıl fikirlerin*" ortadan kalkmasını sağlamasıdır. Falih Rıfkı bu durumu; "*Cumhuriyet hükümet adamları için halk korkunç bir muamma ve halkın temayülatı arzuları ve kabiliyeti meçhul olmadığı gibi, halk dahi devletin ne demek olduğunu biliyor."*[815] şeklinde dile getirir. Falih

[812] Atay, a.g.e.,Cilt: II, s.397–399.
[813] Falih Rıfkı, "*Şapka*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Eylül 1925.
[814] Falih Rıfkı, "*Esaslı Bir İhtiyaç*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Eylül 1925; "*Ankara İçin Güzel Bir Sayfa*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Eylül 1925.
[815] Falih Rıfkı, "*Yeni Hazırlıklar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Teşrinievvel/Ekim 1925; "*İki Nutuk*", **Hâkimiyeti Milliye,** 8 Teşrinisani/Kasım 1925.

Rıfkı, halk ile iktidar arasındaki bu yakınlığın ilk kez Cumhuriyet iktidarı ile sağlandığını belirterek, yeni iktidarın farkını ortaya koymaya çalışır.

Hiç şüphe yok ki, halk ile hükümet arasındaki ilişkide Falih Rıfkı, yazılarıyla önemli bir aracı olma görevini üstlenir. İktidarı ve uygulamalarını halka anlatan, açıklayan, benimsenmesini sağlamaya çalışan Falih Rıfkı, yazılarını iktidarın propagandası için etkili bir araç olarak kullanır. Nitekim bu alanlardan biri de hükümetin vergi politikasıdır. Konunun farklı pek çok görüşten insan için etkili bir propaganda malzemesi olduğunu itiraf eden Falih Rıfkı, vergi meselesini hükümet lehinde bir propaganda malzemesi olarak kullanır. Yeni vergilerle ilgili düzenlemeler karşısında halka sürekli olarak iktidarın bir enkaz devraldığını hatırlatan yazar, iktidarın kısa süre içinde oluşturduğu çok ağır ve masraflı işlerin de mutlaka göz önünde tutulması gerektiğini belirtir.[816] Halka hükümetin yaptıklarını hatırlatan Falih Rıfkı, halkın da hükümetle birlikte hareket etmesi gerektiğini, yeni bir "*vatanın yaratılmasında*" bazı vazifeleri olduğunu hatırlatır. Falih Rıfkı, bu açıklamalarıyla bir kez daha Gökalp'ın hak yok vazife var yaklaşımını sergileyerek halka vazifelerini hatırlatır.

İnkılaplar devrinin önemli gelişmelerinden biri de Medeni Kanun'un kabulü ile hukuk alanında yapılan inkılaptır. 17 Şubat 1926'da hem Medeni hem de Borçlar Kanunu'nun kabul edilişi pek çok gazeteci gibi Falih Rıfkı için de önemli ve yakından takip edilen bir gelişmedir. Her iki kanun da İsviçre'deki kanunlardan esinlenerek hazırlanmıştı. Bu kanunlar ile yeni Cumhuriyet şeriat düzenini terk ederek, çağdaş hukuk ilkelerine göre yeni düzenlemeler yapmaktaydı.[817] Medeni Kanun ile birlikte Falih Rıfkı'ya göre, ilk olarak "*Türk milletinin yeni hayat ve medeniyete doğru attığı adımlar*"[818] önündeki önemli engellerden biri kalkmış, Türk halkının şimdiki ihtiyaçlarına ve yapısına uygun yeni bir kanun oluşturulmuştur. Çankaya'da da Medeni Kanun'un kabulünü Tanzimat'tan beri devam eden "*medeniyet mücadelesinin*" büyük ve kesin başarısı olarak değerlendiren Falih Rıfkı, bu ve devletin laikleşme doğrultusunda yapılan inkılaplarla birlikte bu iki gelişmeyi

[816] Falih Rıfkı, "*Yeni Meselemiz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Kânunuevvel/Aralık 1925; "*Lüzumlu Bir Kanun*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Ocak 1926; "*Unutulan Nokta*", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Haziran 1926.
[817] Berkes, a.g.e., s.517-123, Lewis, a.g.e., s.270-273 Ayrıca bkz., Temuçin Faik Ertan, "*Tanzimat'tan Cumhuriyete Hukuk Reformuna Genel Bakış*", **Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan**, Ankara 1995, s. 213-233.
[818] Falih Rıfkı, "*Kanun-u Medeni*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Şubat 1926; "*Bir Hadiseyi Tahlil*", **Hâkimiyeti Milliye,** 19 Şubat 1926, "*Kanun-u Cezamız*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Mart 1926.

"*İnkılap davasının taç giyme töreni"* [819] olarak değerlendirir. Falih Rıfkı için kanunun kabulünün önemi Tanzimat'tan beri devam eden ve kendisinin de muzdarip olduğu, eleştirdiği ikilik durumunun hukuk alanındaki boyutunu ortadan kaldırmasıdır. Diğer inkılaplar gibi Medeni Kanunun kabulü de Falih Rıfkı tarafından halka anlatılarak açıklanarak, haberdar edilir.

İnkılapların habercisi olan Falih Rıfkı, Mart ayı içinde Latin harfleri ile ilgili bazı gelişmelerinde gündemde olduğunun habercisi olur. Meclis koridorlarında son günlerde daha sık üzerinde durulan konu, yazara göre milli davalar arasındadır. Kullanılan harflerin ciddi bir sıkıntı yarattığını düşünen Falih Rıfkı, durumu bir "*buhran*" olarak değerlendirir ve okuryazar oranın azlığında kullanılan Arap alfabesinin etkisinin büyük olduğunu belirtir.[820] Bu alanda yapılacak bir düzenleme için en uygun zaman içinde olduklarına dikkat çeken Falih Rıfkı, iktidarın konu ile ilgili planlarının da bir şekilde sinyallerini verir.

Falih Rıfkı, 1926 yılının Nisan ayında gazetedeki köşesinde Mustafa Kemal'in İzmir'de Mahmut Soydan ile kendisine anlattığı hatıraları yayınlamaya başlar.[821] İlk olarak Padişah Vahdettin ile Mustafa Kemal'in Cuma selamlığından sonraki görüşmelerine yer veren Falih Rıfkı, yaklaşık olarak 32 tefrika halinde hatıraları yayınlar. Ancak hatıralar Mustafa Kemal'in isteğiyle yayınlanan birinci kısmın sonunda durdurulur.[822]

Türk inkılabına dair dış basındaki değerlendirmeler de Falih Rıfkı tarafından yakından takip edilmektedir. 1926 yılının Nisan ayında Times gazetesinde bir gazetecinin Türkiye'deki gözlemlerinden hareketle yayınladığı mektubundaki; "*Türkiye mamur ve zengin değil, yabancı zeka ve sermayesine ihtiyacı var. Şimdiki*

---

[819] Atay, a.g.e., Cilt: II, s.412.

[820] Falih Rıfkı, "*Latin Harfleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Mart 1926; "*Latin Harflerine Dair*", **Hâkimiyeti Milliye,** 8 Nisan 1926.

[821] Falih Rıfkı, "*Vahdettinle Neticesiz Bir Mülakat*", **Hâkimiyeti Milliye,** 12 Nisan 1926.

[822] Falih Rıfkı, Bu hatıraları ilk olarak Atatürk'ün Bana Anlattıkları ismiyle 1955'te Sel yayıncılıktan çıkarır. Bu baskısının önsözünde hatıraların 1-Dünya Savaşına ait olanlar, 2-Mütareke sırasında İstanbul'daki faaliyetlerine ait olanlar ve 3-Kuvay-ı Milliye dönemine ait olanlar şeklinde üç kısım olarak planlandığını belirtmektedir. Kendilerinin ilk iki kısma ait notları hazırladıklarını fakat Mustafa Kemal'in hükümetin isteğiyle hatıraların yayınını birinci kısmın sonunda kestiğini söylemektedir. Hatıralar ikinci kez yine Falih Rıfkı tarafından 1965'te İş Kültür yayınları arasından Atatürk'ün Hatıraları (1914–1919) ismiyle çıkarılır. Bu her iki yayında gazetede yayınlanmayan hatıraların ikinci ve üçüncü bölümlerini de içerir. Zürcher, hatıraların bu yıllarda yayınlanmasının bir tesadüf olmadığını nitekim hatıraların odak noktasında Mustafa Kemal'in I. Dünya Savaşı öncesindeki faaliyetlerinin, İttihat ve Terakki'nin sorumsuz siyasetlerine yönelik eleştirilerinin yer aldığını söyler. Zürcher, a.g.e., s.253.

idare bu zarureti hissetmekle beraber istiklalinden hiçbir şey feda etmemekte ısrarlıdır."şeklindeki değerlendirmeleri Falih Rıfkı tarafından sert bir şekilde eleştirilir. Yazara göre, bu yaklaşım sadece bir gazetecinin fikri değil, Türk inkılabının "*manasını bir türlü anlamak istemeyen eski ecnebi kafasının da*"[823] yansımasıdır. Falih Rıfkı, Türkiye'ye karşı dile getirilen bu yaklaşım üzerinde Lozan'da son verilen imtiyazlar ve tüm dünyaya bildirilen "*Türkiye Türklerindir*" prensibinin etkili olduğunu belirtir. Yabancı basının Genç Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili değerlendirmeleri ilerleyen yıllarda da Falih Rıfkı'nın gündemindeki yerini koruyacaktır. İster eleştirel ister olumlu değerlendirmeler olsun yazar tarafından yakından takip edilir. Bu durum üzerinde Türk inkılabının dışarıdaki algısının ne olduğu yönündeki merak etkilidir.

Türk Ocakları'nın tamamlanan yılık kurultayı[824] üzerine kaleme aldığı yazısında Falih Rıfkı, henüz topluma tam anlamıyla nüfuz etmemiş olan "*milliyetperver Türk olmak yani garplı olmak, garplı gibi yaşamak*" esasının halka benimsetilmesinde Türk Ocaklarının önemli görevleri olduğunu bir kez daha gündeme getirir. Türkçülüğün yani "*garplı milliyetperver Türk'ün*" değişmez iki düşmanı "*softa ve züppe*" susmuş olmasına rağmen her iki grubun da "*zihniyet ve telakkileri*" toplumda var olmaya devam etmektedir.[825] Falih Rıfkı'ya göre Türk Ocakları'nın görevi, "*softa ve züppe*" zihniyete karşı "*Garplı Türk'ü*" yaratmak için tam da bu noktada başlamaktadır. Çünkü "*hayatı yapmak nazariyeyi bulmaktan, hatta kabul etmekten daha zordur.*"[826] Falih Rıfkı, özellikle muhalefet deneyiminden sonra, "*inkılap zihniyet ve ahlakının*" halk arasında tam anlamı ile "*benimsetilmesinin*" zorunluluğu üzerinde daha fazla durur. Falih Rıfkı'nın açıklamalarından da anlaşıldığı gibi, cumhuriyet vatandaşı garplı ve milliyetperver Türk olarak tanımlanmaktadır. Cumhuriyetin ideal vatandaşı, inkılap ahlak ve zihniyetine sahip, her iki vasfı da bünyesinde barındıran tiptir.

---

[823] Falih Rıfkı, "*Esaslı Bir Nokta*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Nisan 1926; "*Aynı Propaganda*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Eylül 1926; "*Bin Yalan Bir Hakikat*", **Hâkimiyeti Milliye**", 24 Teşrinievvel/Ekim 1926; "*Hakikate Doğru*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Kânunusani/Ocak 1927.
[824] Sarınay, a.g.e., s.295, Üstel, a.g.e., s. 180.
[825] Falih Rıfkı, "*Fikirden Hayata*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Mayıs 1926. Gazetedeki bu yazı, Türk Yurdu dergisinde de yayınlanır. "*Fikirden Hayata*", **Türk Yurdu**, Cilt: 8, No: 18 (Mayıs-Haziran) 1926, s.613. Bir yıl sonraki kurultayda benzer değerlendirmelerle Falih Rıfkı'nın gündeminde olur. "*Kurultay*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Mayıs 1927.
[826] Falih Rıfkı, a.g.m., **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Mayıs 1926.

6. İzmir Suikastı ve Sonrasındaki Gelişmeler Karşısında Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi

Siyasal muhalefet ve muhalif basının Takrir-i Sükûn Kanunu ile etkisiz hale getirilmesinden sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in önderliğinde inkılap prensipleri doğrultusunda toplumun batılılaşmasını sağlamak amacıyla hızlı bir inkılap süreci başlatıldı. Ancak bu hızlı ve toplumun yeniden inşa dönemi için yapılan inkılaplar zamanla bir tepkiyle de karşılaşmaya başladı.[827] Her ne kadar muhalefet fırkası kapatılmış olsa da muhalefet önderlerinin hem halk nazarındaki itibarı devam etmekte, hem de taraftarları bulunmaktaydı. Bu durum başta hükümet olmak üzere pek çok kişiyi rahatsız etmeye başladı. Gerginleşen ortam karşısında Mustafa Kemal, kısa süre içinde ard arda yapılan inkılaplardan sonra halkın tepkisini yakından görmek amacıyla 7 Mayıs 1926'da doğu ve batı illerini kapsayan bir yurt gezisine çıktı. İlk önce Adana, Mersin, Silifke'ye giden Mustafa Kemal daha sonra, Mudanya ve Bursa'ya geçti. Gezi boyunca halkın hem İstiklal Mahkemelerindeki sert uygulamalar hem de inkılaplar özellikle şapka ve tekke ve zaviyelerle ilgili düzenlemeler nedeniyle tepkili olduğunu gördü. Bu değerlendirmelerle Bursa'ya gelen Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, 15 Haziran'da İzmir'e hareket etmeyi planlamaktaydı. Ancak Balıkesir'de bir gün kalacağını açıklaması üzerine İzmir'e 16 Haziran'da vardı. Mustafa Kemal Balıkesir'de iken İzmir Valiliğine yapılan bir ihbarlar Cumhurbaşkanı'na yapılacak olan bir suikast ortaya çıkarılmış oldu. [828] Suikastın tertipleyicisi Hilafet'in kaldırılışına da sert şekilde tepki gösteren eski milletvekili Ziya (Hurşit) idi. Suikast, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in otomobiline bomba koyularak yapılacaktı. İhbar üzerine suikastın yapılması engellendi ve tertipçileri en kısa zamanda tutuklandı.

Gelişmeler üzerine İzmir'e giden Falih Rıfkı, olayları yerinde gözlemleyerek değerlendirmelerini halkla paylaşır. Falih Rıfkı'ya göre; suikast planı sadece birkaç muhalif tipin bir araya gelerek tertipledikleri basit bir olay değildir. Aksine inkılap karşısındaki tüm muhalif unsurların bir araya gelmesi ile ayladan beri konuşulan bir komplodur.[829] İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde daima bağımsız bir grup olarak hareket edenler, I. ve II. Meclisteki muhalefet yazarın grubu içinde yer alır. Ancak bu

[827] Zürcher, Milli Mücadelede…., s.251.
[828] Azmi Nihat Erman**, İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri**, İstanbul 1971, s. 4–15; **Kılıç Ali'nin Anıları**, Der. Hulusi Turgut, İstanbul 2005, s.410–419.
[829] Falih Rıfkı, "*Zalim Muamma*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Haziran 1926.

gruplardan kimlerin suikasta katıldığının henüz bilinmediğini de açıklayan Falih Rıfkı, Faik Bey'in itiraflarından hareketle T.C.F'nın hemen hemen bütün "*aza ve rüesasının*" yaklaşık bir yıldır böyle bir "*tertipten*" haberdar olduğuna dikkat çeker.[830] Falih Rıfkı, suikast karşısında halkın dikkatini muhalefete özellikle de T.C.F.'na çekmek isteyerek muhalefetin halk nazarındaki etkisini kırmayı amaçlar. "*Mustafa Kemal'siz kendimizi izah edemeyiz: O Türk milletinin şuuru ve benliği gibi bir şeydir.*"[831] diyen Falih Rıfkı, Mustafa Kemal'in hayatına kast eden bu hareketin aslında Türkiye Cumhuriyeti'nin bugününe ve geleceğine de kast ettiğini vurgular. İktidar yanlısı pek çok gazeteci gibi konu Falih Rıfkı için de hükümet lehinde önemli bir propaganda malzemesi olur. Yazara göre, "*Türk milletini Gazisi'nden ayırmak için icat olunan bin türlü fesat ve politika oyunlarının*" iflas etmesi üzerine son çare olarak bu suikast düşünülmüştür. Ancak suikast ile inkılabın prensiplerinin hedef alındığı ve "*Gazi'nin şahsında Türk milletinin düşürülmek*"[832] istendiğini belirten Falih Rıfkı'nın amacı halkın bu gerçeği görerek ona göre hareket etmesini sağlamaktır. Aslında yazarın, suikasta dair yazıları suikast sonrasındaki mahkemeler ve idamlar sürecinin habercisi olduğu gibi, yaşananların gerekçelerini de ortaya koyar. Suikastın basit bir tertip olmadığı, Mustafa Kemal'in şahsında Türkiye Cumhuriyeti'ne kast edildiği vurgusunun nedeni budur.

Hatıralarında Mustafa Kemal'in ölümünün "*o tarihte yeni rejimi olduğu yerde durdurmak, hatta yıkmak için tek çare*" olarak görüldüğünü belirten Falih Rıfkı, muhalefetin Cumhurbaşkanının güçlü otoritesi sayesinde iktidardan düşürülemeyeceğinin farkında olduğuna dikkat çeker. Muhalefetin tüm liderlerinin tutuklanmış olduğu günlerde T.C.F'nın suikastı düzenleyip düzenlemediğine dair değerlendirmelerde bulunmayan Falih Rıfkı, yine de T.C.F. "*rüesasından azasına kadar*" pek çok üyesinin böyle bir suikast planından haberdar olduğunu söyler. Ancak Falih Rıfkı, hatıralarında tutuklu bulunan liderlerin hiç birisinin suikastçı olamayacağını suikastla herhangi bir şekilde ilgilerinin olmadığını da dile getirir.[833] Kanaatimizce Falih Rıfkı, dönem içinde muhalefetin içinden herhangi bir ayrım yapmadan ancak açık bir şekilde de suçlamalarda bulunmadan halkın muhalefete olan ilgisini kırmak için, suikast karşısında tüm muhalefeti hedef göstermektedir. Bu

[830] Falih Rıfkı, a.g.m., **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Haziran 1926.
[831] Falih Rıfkı, "*İzmir Vakası*", **Hâkimiyeti Milliye,** 19 Haziran 1926.
[832] Falih Rıfkı, "*Sükun ve Nizam*", **Hâkimiyeti Milliye,** 20 Haziran 1926.
[833] Atay, a.g.e., Cilt: II, s. 357.

yaklaşımın Falih Rıfkı'nın konuya dair dönem içindeki yazılarıyla hatıraları arasındaki farkın da nedeni olduğunu düşünmekteyiz.

Suikasta katılanların tespit edilerek tutuklanmalarından kısa süre sonra yargılamalara başlandı. Hükümet, Ankara İstiklal Mahkemesi'ni İzmir'e gönderdi. Mahkeme 18 Haziran'da İzmir'e vardı ve 26 Haziran'dan çalışmalarına başlandı. Mahkeme Başkanı Ali (Çetinkaya) idi ve mahkeme çalışmaya başladığı güne kadar neredeyse 100 kişi tutuklanmıştı. Ali Fuat (Cebesoy), Kazım Karabekir, Refet (Bele), Cafer Tayyar (Eğilmez) gibi T.C.F önderleri tutuklular arasındadır.[834] Yargılamaların başlamasıyla birlikte basının gündemini İzmir'de devam eden mahkeme işgal etmeye başladı. İddianamenin açıklanmasıyla suikastın "*Kara Kemal teşkilatı, ikinci grup ve T.C.F.'nın müşterek eseri"*[835]olduğunu halka duyuran Falih Rıfkı, suikast tertipçisi olan İttihatçıların asıl sıkıntılarının Mustafa Kemal ve onun liderliği olduğunu bir kez daha ortaya koyarak İttihatçıları açık hedef haline getirir.

İzmir'de mahkemenin devam ettiği günlerde Falih Rıfkı, örnek Türk vatandaşının nasıl olması gerektiği üzerinde durur. Konu ile ilgili açıklamalarında, İzmir'de tutuklu bulunan muhalefet liderlerini iyi bir Cumhuriyet vatandaşının nasıl olmaması gerektiğini noktasında birer örnek olarak gösteriri. Yazara göre, *"Yeni Cumhuriyet adamı Kazım Karabekir, Refet Bele, Cafer Tayyar*" gibi olmamalıdır. Yeni Cumhuriyet neslinin en önemli özelliği Falih Rıfkı'ya göre; "*liyakat, zeka ve ihtisas sahibi*" olmaktır.[836] Dolayısıyla örnek Türk vatandaşının nasıl olmaması gerektiği noktasında örnek olarak gösterilen bu isimler yazar tarafından liyakat zeka ve ihtisastan yoksun tipler olarak halka sunulur. Falih Rıfkı, tam da bu noktada bir kez daha halkın Cumhuriyet zihniyeti doğrultusunda eğitilmesinin zorunluluğunu dile getirir. Bu vasıflara sahip cumhuriyet vatandaşının oluşturulmasında, Falih Rıfkı, iktidar olduğu kadar aydınların ve kendisi gibi gazetecilerin de önemli görevleri olduğunu bir kez daha hatırlatır.

İzmir suikastının sorumluları arasında yer alan İttihatçıların yargılanma süreci Falih Rıfkı'nın gündeminde ilk sırayı alır. Suikastı inkılap prensipleri karşısına çıkan tüm muhalefetin bir uzantısı olarak değerlendiren Falih Rıfkı, İttihatçılar bağlamında özellikle sorunun özünde bir *"liderlik meselesinin yani Mustafa Kemal sorunu"*

[834] Aybars, a.g.e., s. 330-345., Kılıç Ali…, s.410-422.
[835] Falih Rıfkı, "*İddianame*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Haziran 1926; "*Seviye*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Temmuz 1926.
[836] Falih Rıfkı, "*Yeni Adam*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Temmuz 1926.

olduğunu bir kez daha dile getirir. Suikasttaki İttihatçı bağlantısı üzerinden yazar, "*komitenin suikast tabancası İzmir'de Gazi'nin karşısına birinci değil dördüncü defa çıkmamıştır. Kolağası Mustafa Kemal Bey, aynı Şükrü, aynı Abdülkadir, aynı komite ve fedailerle daha Selanik'te ilk İttihat ve Terakki kongresi esnasında karşı karşıya geldi*." Değerlendirmesi ile ilk günlerden itibaren İttihatçılar ile Mustafa Kemal arasında bir görüş ayrılığı olduğuna dikkat çeker. Nitekim bu ilk kongrede, iki farklı zihniyetin : "*Mustafa Kemal mefkûresi, Merkez-i Umumi düşüncesi*" ortaya çıktığını belirten yazar, Merkezi Umumi düşüncesinin İmparatorluğu yıkıma götürdüğünü oysa Mustafa Kemal mefkûresinin ise yeni bir devlet yarattığını söyler[837]. Falih Rıfkı, hem Mustafa Kemal'in Hâkimiyeti Milliye'de yayınladığı hatıralarında hem İttihatçıların yargılanma süreci ile ilgili olarak kaleme aldığı yazılarında İttihatçılarla özellikle de Merkezi Umumi ile Mustafa Kemal arasındaki görüş ayrılığı üzerinde durur. Bu iki zihniyet arasındaki fark ise, Merkezi Umumi zihniyetinin bir İmparatorluğu yıkıma götürdüğü, Mustafa Kemal zihniyetinin ise yeni bir devlet kurduğu vurgusu ile ortaya konur.

Falih Rıfkı, İzmir'de devam eden yargılamaların büyük bir bölümünü yerinde takip etmektedir. Eski bir İttihatçı olan Mehmet Cavit'in duruşmasında mahkeme başkanının o güne kadarki duruşmalardan farklı bir tavır takınarak hakaret boyutuna varan ifadeler kullandığını belirten Falih Rıfkı, durumun nedenini hatıralarında "*bu hakarette eski bir geri İttihatçının eski bir ileri İttihatçıya karşı kininin köpürdüğünü hissediyordum. Bu hakaret Cavid'in medeniyetçilikte bizden ayrı olmayan kafasına idi*." diyerek ortaya koyduğu gibi mahkeme başkanını da eleştirir.[838] Ancak Falih Rıfkı, bu gözlemlerinden Mustafa Kemal'e de bahsettiğini Cumhurbaşkanını da Çankaya'daki bir yemekte mahkeme üyelerine bazı eleştirilerde bulunduğunu ve kendi isminden de bahsettiğini belirtir. Falih Rıfkı, bu durumun mahkeme başkan ve

[837] Falih Rıfkı, "*Onun Meselesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Temmuz 1926

[838] Atay, a.g.e., Cilt: II, s.358. Nitekim gerginliği o akşam yemeğinde mahkeme üyelerinin kendisine gösterdiği tavırlardan anlayan Falih Rıfkı mahkeme başkanı ve üyelerinin onu bir "nifak" unsuru olarak değerlendirdiklerini daha sonraki günlerde öğrendiğini söyler. Mahkemedeki gelişmeleri yakından takip eden ve İzmir'de bulunan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, gerginliği önlemek amacıyla Falih Rıfkı'ya Ankara'ya gitmesi gerektiğini orada yapacakları işleri olduğunu söylediği gibi gerginlik dolayısıyla bir kabahati olmadığını ancak bir mektup yazarak mahkeme başkanı Ali Çetinkaya'nın gönlünü alması gerektiğini de belirtir. Falih Rıfkı, Mustafa Kemal'in isteklerini yerine getirir ve Ali Çetinkaya'nın bir yakınına mektup yazar. Ancak mahkeme üyelerinin bu harekete rağmen yatışmadığını, durumun da Mustafa Kemal'i fazlasıyla rahatsız ettiğini ancak Cumhurbaşkanını araya girmesi sonunda gerginliğin ortadan kalktığını belirtir. Falih Rıfkı, mahkeme başkan ve üyelerinin tepkilerinin kendisinin Mustafa Kemal'in sofrasının daha sık davetlisi olması ile sonuçlandığını, böyle bir davet sırasında mahkeme üyeleri ile gerginliğin giderildiğini belirtir.

üyeleri ile aralarında bir gerginliğin yaşanmasına sebep olduğunu söyler.[839] Ancak mahkemeye ve mahkeme başkana yönelik bu eleştiriler Falih Rıfkı'nın dönem içindeki yazılarında yer almaz. Aksine O, mahkemelerin ve başkanın suçluları hak ettiği şekilde yargılayarak muhalefetin gerçek yüzünü ortaya çıkarıp halka göstermesi gerektiğinden yanadır.[840]

12 Temmuz'a kadar İzmir'de devam eden davalar sonunda sanıklardan on altısı ölüme mahkûm edildi. T.C.F. ile yakından ilişkisi olan askeri kahramanlar Ali Fuat (Cebesoy), Kazım Karabekir, Refet (Bele) ve Cafer Tayyar (Eğilmez) hem kamuoyu hem de ordudan gelen tepkilerin de etkili olmasıyla serbest bırakıldı. Paşalar arasından Ali Fuat (Cebesoy) dışında hiçbiri Mustafa Kemal'in sağlığında tekrar siyasal hayatta yer almadı.[841] İzmir'de sona eren yargılamalar 1 Ağustos'ta Ankara'da ikinci kez başladı. Ankara'da genelde eski İttihatçılar yargılanmaktaydı ve bunlar arasında Rauf (Orbay), Adnan (Adıvar), Mehmet Cavit ve Hüseyin Cahit (Yalçın) gibi önde gelen İttihatçılar bulunmaktaydı. Mahkeme sonunda, Rauf (Orbay) gıyabında 10 yıla mahkûm edilirken, Cavit Bey, Dr. Nazım, Yenibahçeli Nail ve Filibeli Hilmi Beyler ölüm cezasına çarptırıldı.[842]

İzmir'de sona eren davalar Falih Rıfkı'ya göre, suikasta dair herhangi bir şekilde "*esrarengiz bir tarafın*"[843] kalmadığını ortaya koymuştur. Ankara'da

---

[839]Atay, a.g.e.,Cilt: II, s.359-360, Kılıç Ali hatıralarında İzmir suikastları sonunda kurulan mahkemelerde gözlemci olan bir milletvekilinden bahsediyor. Bu milletvekilinin mahkemede sanıklara, özellikle de Kazım Karabekir'e, kullanılan saygı ifadelerinin, Paşa'nın lehine bir hareket gibi yorumladığını söyler. Bu olayın detaylarını anlatır. Bu milletvekili gördüklerini Mustafa Kemal'e bildirir bu da bazı gerginliklere sebep olur. Bu kişinin Falih Rıfkı, olması muhtemeldir. Ancak Kılıç Ali'nin hatıralarındaki gerginlik sebebi ile Falih Rıfkı'nın anlattıkları arasında fark vardır. Kılıç Ali muhalefet liderlerine karşı kullandıkları bazı olumlu ifadelerin bu milletvekilini rahatsız ettiğini, Falih Rıfkı ise, hakaret içerikli ifadelerden rahatsız olduğunu söyler. Ancak Falih Rıfkı'nın dönem içindeki yazıları dikkate alındığında Kılıç Ali'nin değerlendirmelerinin gerginliğin sebebi olması kuvvetle muhtemeldir. Kılıç Ali'nin….,s. s 471–473.Salih Bozok ise hatıralarında Ali Çetinkaya'nın Falih Rıfkı'dan pek hoşlanmadığını dile getirir. Bozok, Ali Çetinkaya'nın ona her akşam Atatürk'ün sofrasında bulunmak istediğini ancak, o mecliste hoşlanmadığı bazı insanların bulunduğu için katılamadığını ve Bozok'un müsait bir zamanda bu durumu Atatürk'e anlatmasını söyler. Bozok, Ali Çetinkaya'nın hoşlanmadığı bu şahıslardan birinin Falih Rıfkı olduğunu söyler. Nitekim Salih Bozok Ali Çetinkaya'nın mazeret ve durumunu Atatürk'e bildirmesi üzerine Atatürk meclisine katılan insanlarla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yaptığını nakleder: "*Bu kadar saçma bir düşünce olamaz. Benim soframda ve meclisimde bulunanların hepsine ben vazife veririm. Sizin yapamayacağınız işleri Ali Bey'in hoşlanmadığı adamlar yapar*" Salih Bozok, **Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor**, İstanbul 2003, s.117.

[840] Falih Rıfkı, "*Asıl Dava*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Temmuz 1926; "*Ahlak Mücadelesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Temmuz 1926.

[841] Kılıç Ali…, s. 474-480; Aybars, a.g.e., 356-365.

[842] Kılıç Ali…, s.480-485; Aybars, a.g.e., 386.

[843] Falih Rıfkı, "*Son Tahlil*", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Temmuz 1926.

başlayan ikinci tur mahkemeler ise suikastın sorumlularını sonuna kadar cezalandırılacağı yer olacaktır. Falih Rıfkı, iktidarın hem İzmir hem de Ankara'daki mahkemelerle asıl elde etmek istediği şeyin "*inkılapçılığı, inkılapçılığın örf ve adetlerini garplılaştırmak*" olarak verir. Buradan hareketle İttihatçılara yönelik ağır eleştirilerde bulunan Falih Rıfkı, "*Türk milletine teceddüt ve inkişaf yolunda yirmi sene ve bir vatan kaybettiren Makedonya komitacılığını"* [844] halka bir kez daha hatırlatır ve İttihatçıların resmen feshedilmiş olmalarına rağmen "*merkezi umumi rüesasının memlekete tekrar musallat olmak azim ve kararını biran bile terk etmediğini"* söyleyerek halk gibi iktidarı da uyarmak da ister.[845] İttihatçılara yönelik bu ağır eleştiriler altında mahkemede yargılanan İttihatçılarla ilgili olarak alınacak kararların halkta yaratacağı tepkinin önüne geçmek isteği etkilidir. Halka İttihatçılar yüzünden kaybedilenler sürekli olarak hatırlatılmaktadır.

Falih Rıfkı, uzun süre devam eden mahkemeler sonunda "*üç senedir Ankara'yı tahrip etmek isteyen siyasi suikastların üç temel sorumlusu "Kara Kemal, Cavit ve Rauf*" olduğunun anlaşıldığına dikkat çeker. Elebaşlarının faaliyetleri ve etkinlikleri hakkında "*Kara Kemal ve taifesi Ankara'ya karşı İstanbul'un aşağı tabakalarını, Cavit ve takımı İstanbul'un güzideler sınıfı ile matbuat ve müessesatı, Rauf zümresi ise bizzat kendi fırkamızın bir kısmını seferber etmeye çalışmıştır.*"[846] şeklinde değerlendirmelerde bulunan Falih Rıfkı, grubun başarılı olması durumunda "*vatanın ve cumhuriyet prensiplerinin*" tehlikeye gireceğini vurgular. İlk defa açık bir şekilde suikast suçlularının isimlerini zikreden Falih Rıfkı, kanaatimizce aslında mahkemenin alacağı ölüm cezalarına da halkı hazırlamak istemektedir. Hatıralarında mahkeme başkanının Mehmet Cavit'e yönelik sert tavrının eleştirdiği nedeniyle mahkeme başkan ve üyeleriyle aralarının bozulduğunu belirten Falih Rıfkı'nın dönem içindeki yazılarında ise, Mehmet Cavit'in suikast içindeki etkinliği üzerinde durarak, ölüm cezaları karşısında üzülse de *"büyük politika oyunlarında kazanç gibi kayıpların da büyük olduğunu*" belirterek tavrını ortaya koyar. Nitekim yazara göre,

---

[844] Falih Rıfkı, "*Asıl Dava*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Temmuz 1926; "*Yeni Mahkeme*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Temmuz 1926; "*Ahlak Mücadelesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Temmuz 1926; "*Mahkemenin Mevzuna Dai*r**" Hâkimiyeti Milliye,** 26 Temmuz 1926; "*Emniyet*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Temmuz 1926.

[845] Falih Rıfkı, "*İddianame*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Ağustos 1926; "*Sistem*", **Hâkimiyeti Milliye,** 6 Ağustos 1926; "*Mahut Program*", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Ağustos 1926.

[846] Falih Rıfkı, "*Bir Firari*", **Hâkimiyeti Milliye,** 14 Ağustos 1926; "*Yine Ona Dair*" **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Ağustos 1926; "*Bir Ders*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Ağustos 1926.

"*Ankara, vatanın ve adaletin emrettiğini*" yaptığı gibi bu önlemlerin alınmaması durumunda iktidarın "*sadece kendine ait olanı değil kendine ait olmayanı da tehlikeye*" [847] sokacağını belirtir. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı'nın çabası her iki mahkemenin de almış olduğu ölüm cezalarının mantıklı gerekçeleri olduğunu halka açıklamak ve tepkilerin önüne geçmektir.

Falih Rıfkı'nın hem İzmir hem de Ankara'da yapılan mahkemelere yönelik görüşleri dönem içindeki yazılarına yukarıda verdiğimiz şekilde yansırken, hatıralarında yaşananlara karşı daha farklı bir yaklaşım sergiler. Nitekim hatıralarında mahkemelere yönelik en büyük eleştirisinin "*adalet eksikliği ve haksızlık yapıldığı*" olduğunu belirten Falih Rıfkı, "*Biz Cahit ile Cavid'in hiçbir zaman suikastçı olmayacaklarını biliyor ve Ankara'ya geldikten sonra da durmadan İsmet Paşa'yı tazyik ediyorduk. Cavid'in eğer onunla beraber başka günahsızlar varsa onların ölümden kurtulamamış olmalarına hala vicdanım yanar.*"[848] şeklinde bir açıklama yapar. Oysa Falih Rıfkı, dönem içindeki gazete yazılarında suikastın elebaşlarından biri olarak mahkeme tutanaklarına dayanarak Cavit Bey'i göstermekten çekinmez. Suikastçıların başarılı olmadıklarını ancak rejime de büyük bir zarar verdiklerini düşünen Falih Rıfkı, "*ne yazıkki yeni rejimin otoritesi İzmir ve Ankara sehpaları üstünde tutundu*" [849] diyerek bu zararın ne olduğunu açıklamaya çalışır. Ancak Falih Rıfkı'ya göre, bu "*kati tasfiye*" süreci her türlü muhalefetin ve "*irticaya*" büyük darbe vururken, Mustafa Kemal'e başladığı inkılapları tamamlama fırsatını da verdiği gibi, "*rejimin otoritesinin güçlenmesini*" sağlamıştır.

Falih Rıfkı'nın farklı iki dönemde aynı konu ile ilgili olarak kaleme aldığı değerlendirmeleri arasında bazı farklılıkların olması görüşlerindeki değişikliğin işareti olarak yorumlanabileceği gibi, mahkemenin devam ettiği günlerde iktidar partisinin milletvekili olarak üstlendiği misyona uygun hareket ederek, halk ile iktidar arasındaki ilişkiyi sağlamak, halktan gelecek tepkileri engellemek isteği de etkilidir. Bununla birlikte yine Falih Rıfkı'nın "*hükümet içinde hükümet gibi bir de İstiklal Mahkemesi otoritesi meydana geldi. Reisin evi hemen hemen merci-i enam idi*" [850] tarzındaki açıklamalarından yargılamalar ve sonrasındaki süreçte mahkeme

[847] Falih Rıfkı, "*Hükümden Sonra*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Ağustos 1926; "*Son Komiteci*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Eylül 1926.
[848] Atay,a.g.e.,, Cilt: II, s.360.
[849] Atay, a.g.e.,Cilt:II, s.360.
[850] Atay, a.g.e., Cilt: II, s.361.

üyelerinin popülerlik kazanmış olmasından fazlasıyla rahatsız olduğunu anlamaktayız. Bu rahatsızlıkta yazarın hatıralarındaki açıklamaları üzerinde etkili olur.

Mahkemelerden sonra Falih Rıfkı'nın gündeminin ana konusunu inkılabın ahlak ve zihniyetin halka benimsetilerek, yeni cumhuriyet vatandaşını yaratmak için yapılması gerekenler alır. Hiç şüphesiz bu yaklaşım iktidarın da bugünlerde öncelikli meseleleri arasındadır. Falih Rıfkı'ya göre "*yeni mefkûreleri, yeni müesseseleri, yeni cereyanları halk arasında yerleştirmenin*" en etkili vasıtası sanattır.[851] Yazar sanatın her dalının etkili bir şekilde inkılabın prensiplerinin ve zihniyetinin halka götürülmesinde kullanılmasının gerekliliğine inanır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, O'nun bu görüşleri üzerinde özellikle İtalya ve Sovyet örnekleri etkilidir.

1926 yılı Falih Rıfkı, için "*Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük düşmanlarından bir olan irtica kuvvetlerinin artık bütün ümit ve ehemmiyetini*"[852] yitirdiği bir dönem olmuştur. Cumhuriyet büyük bir sınavdan başarı ile çıkmış, halkın desteğini almış, yeni yıla daha güçlü ve güven içinde girmektedir. Ancak yeni yılda da kendilerini bekleyen önemli görevler olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı, bu görevler arasında ilk ve en önemlisinin ise, inkılabın esaslarının halka benimsetilmesi olduğunu ifade eder.[853] Bu amaç için tüm vasıtalar etkili bir şekilde kullanılmalıdır.

Falih Rıfkı'nın 1927 yılındaki önemli gündem maddelerinden biri yine İstiklal Mahkemeleri'dir. Yazarın konu ile ilgili yazılarındaki öncelikli amacı, yargılamalar sonunda oluşabilecek tepkileri engellemek için halka, "*bütün inkılap ve ihtilallerin böyle fevkalade inzibat müesseselerinden istifade*"[854] ettiğini açıklamaktır. Ayrıca halka Türkiye'deki mahkemelerin diğer ülkelerdeki benzerlerinden daha adil ve ilkeli bir şekilde çalıştığını hatırlatan Falih Rıfkı, bu sayede "*binlerce Türk vatandaşının kanının dökülmesine*" engel olduğunu da söyleyerek, mahkemelere ve hükümete yönelik eleştirilerin önüne geçmek ister.

Falih Rıfkı, iktidarın Batı ile ilişkisinin içeriği hakkında da bazı değerlendirmelerde bulunarak, bu alanda da Osmanlı imparatorluğu ile ciddi bir

---

[851] Falih Rıfkı, "*Maarifte Yeni Teşebbüsler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Eylül 1926.
[852] Falih Rıfkı, "*1926*", **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Kânunuevvel/Aralık 1926.
[853] Falih Rıfkı, "*Kıymetli Bir Vaat*" **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Şubat 1927; "*Propagandaya Karşı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mart 1927.
[854] Falih Rıfkı, "*Son Karar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Mart 1927; "*İmtihan Devri",* **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Mart 1927.

farkın ve kopuşun olduğuna dikkat çekmek ister. İmparatorluk yöneticilerinin Avrupa gezileri sonunda; "*Frenklerle İmparatorluk arasındaki büyük mesafenin telafisine mümkün olmadığını düşünerek*" geri döndüklerini söyleyen Falih Rıfkı, bu aşağılık kompleks nedeniyle yöneticilerin yapılan hiçbir işi beğenmediğini, hatta imparatorlukta iyi bir şeylerin yapılacağına dair inançlarını da kaybettiklerini düşünür. Oysa Cumhuriyet yöneticileri, elde ettikleri başarılar ile "*yeni neslin yüreğinden bu aşağılık duygusunu*"[855] almıştır. İktidarın Batı ile ilişkisi bir aşağılık kompleksiyle değil, "*şuurlu bir uyanış*" duygu ve bilinciyle yeniden şekillenmektedir. Yazara göre, Cumhuriyet yöneticileri Batı'dan neyi nasıl alacağını bilmektedir. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, Türkiye Cumhuriyet'inin herhangi bir şekilde eski ile bir sürekliliği olmadığını her alanda bir kopuşu ifade ettiğini dile getirir. Bu vurgu, Falih Rıfkı'nın hem bu yıllarda hem de daha sonraki dönemdeki temel yaklaşımıdır. Yazar tam da bu nokta da genç cumhuriyetin tüm dünyaya tanıtılmasını zorunlu görür.[856] Bu tanıtımın sağlanması için, hükümetin ciddi bir basın-yayın politikası geliştirmesi, inkılabı tanıtıcı yayınlar yapması gerektiğine dikkat çeken Falih Rıfkı, bunun sağlanması içinde bütçeden bir pay ayılmasının zorunluluğunu işaret eder.

6.1. CHF'nın II. Büyük Kurultayı

İzmir ve Ankara yargılamalarından sonra rejime karşı, tüm muhalefet etkisiz hale getirildi. 1927 yılının sonbaharında yasama faaliyetini tamamlayan meclis, seçimlerin yenilenmesi kararını aldı.[857] Yeni yasama yılı içindeki önemli gelişmelerden biri, C.H.F'nın II. Büyük Kurultayı'dır. Kurultayın en önemli gündem maddesi ise, 15–20 Ekim tarihleri arasındaki oturumlarında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, 1919'dan 1927'e kadar geçen süreçte yaşanan gelişmeler üzerinde durduğu nutkuydu. 23 Ekim 1927'de sona eren kurultay'da yeni bir tüzük de kabul edildi ve bu doğrultuda yeni düzenlemeler yapıldı.[858] Kurultayın her aşamasını yakından takip eden C.H.F. milletvekili Falih Rıfkı, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in nutkunu,

[855] Falih Rıfkı, "*Bir Tetkik Seyahati*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Mart 1927; "*Büyük Bir Teşebbüs"* **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Mart 1927.
[856] Falih Rıfkı, "*Bir Zaruret*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Mayıs 1927; "*Beynelmilel Kıymetler*", **Hâkimiyeti Milliye,** 16 Haziran 1927; "*Eserimiz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Ağustos 1927.
[857] Lewis, a.g.e., s.275, Tunçay, a.g.e., s.175.
[858] Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, Ankara 1965, Cilt: II, s.68–69; Tuçay, a.g.e., s.175-177.

Türk tarihinin en önemli metinlerinden biri olarak değerlendirir. Nutuk, genç Cumhuriyetin içte ve dıştaki pek çok düşmana karşı ne kadar zor şartlar altında kurulduğunu yeni nesillere en etkili şekilde anlatmaktadır.[859] Yazara göre Nutuk'un en önemli özelliği ise, "*tarihin tahrip edilmesinin önüne geçmiş*" olmasıdır.[860] Bununla birlikte Nutuk halkı "*kuru şöhret sahibi*" insanların elinden de kurtararak, tarihi de bir fikir karmaşasına düşmekten korur. Bu kuru şöhret sahipleri Milli Mücadele içinde yer alan ancak zamanla muhalif bir kimlik kazanan ve Mustafa Kemal'in nutkunda eleştirdiği Rauf Orbay, Kazım Karabekir gibi isimlerdir.[861] Ancak Falih Rıfkı; hatıralarında Nutuk ile ilgili olarak dönem içindeki değerlendirmelerinde farklı bir yaklaşım sergiler. Yazar, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in konumu nedeniyle gündelik tartışmalara katılamadığını bu durum nedeniyle tüm eleştirilerini nutku aracılığıyla dile getirmek istediğini söyler. Ancak "*Benim samimi düşüncem, hiç yazmaması idi. Bütün o vesikalar, tutanaklar dosyalarda kalacağı için tarihçiyi hükümlerinde daha serbest bırakmalı idi.*"[862] diyerek o günlerde dile getirmediği görüşlerini açık şekilde ortaya koyan Falih Rıfkı, Nutuk'un Türk tarih yazımına bazı kısıtlamalar getirdiğini düşünür. Yazarın aynı konu ile ilgili olarak farklı zamanlarda farklı açıklamalar yapması üzerinde, Nutuk'un okunduğu yıllarda iktidarın bir parçası ve destekçisi olan Falih Rıfkı'nın görüşlerine sahip olsa dahi, üstlendiği misyon nedeniyle bunları dile getirmek istememesinin etkili olabileceğini düşünüyoruz. Nitekim bu yıllarda Falih Rıfkı'nın herhangi bir şekilde iktidarı eleştirdiğine tanık olmamız mümkün değildir. Aksine yazar, hem Batı kamuoyunda hem de mecliste iktidara dair en ufak eleştiri de dahi hemen tepki göstermektedir. Nitekim yabancı basında zaman zaman Mustafa Kemal'in bir diktatör olduğuna dair yer alan haberler, Falih Rıfkı tarafından son derece sert bir üslupla eleştirilir. Bu tür yazılara Mustafa Kemal'in bir diktatör değil,

[859] Falih Rıfkı, "*Cumhurbaşkanının Nutku*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Teşrinisani/Ekim 1927.
[860] Falih Rıfkı, "*Nutuk/ Tarihin İstifadesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Temmuz 1928; "*Eserin Tecanisi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Ağustos 1928.
[861] Falih Rıfkı, "*Putperestlik*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Ağustos 1928.
[862] Atay, a.g.e., Cilt: II, s.611., Nutuk ile ilgili olarak bkz., **Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri**, Ankara 1980, s. 128; Taha Parla, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları,** Cilt:I, İstanbul 1991; Zürcher, Batılı tarih yazımında da Türk tarihi ile ilgili olarak en önemli kaynaklardan biri olarak kabul edildiğini belirttiği Nutuk'un bağımsızlık mücadelesinin öyküsünün, Mustafa Kemal'ce direniş hareketinin öteki liderlerinin hareketlerini eleştirmek için bir arka planı olarak kullanıldığını ve Nutuk'un azımsanamaz bir kısmının Lozan Antlaşması'ndan sonra hareket içindeki ayrılığa hasredildiğini üzerinde durur ve bu durumun da eleştirilen kişilerle ilgili olarak 1926'daki tutumun haklı gösterilmesi için yazıldığını ortaya koyduğunu belirtir. Zürcher, Terkkiperver…. s.284–285.

"*milli bir lider*" olduğu vurgusu ile karşı çıkan yazar, Mustafa Kemal'in diktatör olmadığının en önemli kanıtı olarak da "*meşru müesseselerin nüfuz ve salahiyetlerini ilga etmek yerine*" bizzat bu "*müesseselerin mevcudiyeti*" için çalışmasını gösterir.[863] Anadolu hareketinin en zorlu günlerde dahi bir meclis çatısı altında toplandığı da Falih Rıfkı tarafından bu tarz eleştiriler karşısındaki temel argümanlarındandır.

6.2. Falih Rıfkı Atay'ın Latin Amerika Gezisi

Falih Rıfkı, Kasım ayı içinde Latin Amerika'ya yaptığı geziler sırasındaki gözlemlerine dayanan gezi notlarını "*Seyahatname*" başlığı ile Hâkimiyeti Milliye'de yayınlar.[864] Bu tarihten itibaren artık sık sık benzer gezilerde bulunacak olan Falih Rıfkı'nın gezilerinin en temel amacı Genç Türkiye Cumhuriyeti için farklı alanlarda iyi ve başarılı modeller bulmaktır. Yazar, bu Latin Amerika gezisinde özellikle "*şimal terbiyesine*" dikkat çekmek ister. Yeni dünyanın bu eğitim sisteminin ürünü olduğunu belirten Falih Rıfkı, "*yeni bir muhit ve yeni bir elit yaratmak*" zorunda olan genç cumhuriyetin her şeyden önce bunu sağlayacak olan eğitim sistem ve kurumlarına ihtiyacı olduğuna işaret eder. Bu gereksinim dolayısıyla en iyi eğitim kurumları ve sistemlerinin örnek alınması gerekmektedir. Çünkü yazara göre, sağlam bir eğitim sistemi cumhuriyetin ihtiyaç duyduğu; "*Vatanı içinde gurbet tanımayan, tek başına her yerde kendi muhitini yaratan, şevk ve ümitle, bütün zayıf duygularını yenen genç neslin*"[865] yetişmesindeki en önemli etkendir. Falih Rıfkı, Amerika'daki bu radikal yükselişin en önemli nedeninin güçlü bir eğitim sistemi ile halkın terbiye edilmiş olması olduğunu düşünür ve bu tecrübeden yararlanılması gerektiğine dikkat çeker.

Falih Rıfkı'nın 1928 yılının ilk aylarındaki gündemi, başta Tan olmak üzere İstanbul'daki bazı gazetelerin Ankara'daki çeşitli kurumlarda "*yolsuzluk ve su-i istimallerin*" olduğuna dair eleştirel haberler oluşturur. "*Mazinin Cumhuriyet idaresine feci miraslar*" bıraktığına dikkat çekerek durumu açıklamak isteyen Falih Rıfkı, hükümetin en öncelikli hedefinin devir alınan "*yolsuzluk ve su-i istimal*" gibi

---

[863] Falih Rıfkı, "*Sathi Düşünceler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Teşrinisani/Kasım 1927.
[864] Falih Rıfkı'nın Latin Amerika gezi notlarından ilki için bkz., "*Seyahate Dair Bir Mülahaza*" **Hâkimiyeti Milliye,** 21 Teşrinisani/Kasım 1921; Falih Rıfkı 1931'de bir kısmını tefrika ettiği bu gezi notlarının tamamını Denizaşırı adıyla kitap haline getirerek yayınlar. Bkz, Falih Rıfkı Atay, **Denizaşırı,** İstanbul 1931.
[865] Falih Rıfkı, "*Seyahatnam*e", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Teşrinisani/Kasım 1927.

olumsuz zihniyeti ortadan kaldırmak olduğunu belirtir.[866] Yazarın, cumhuriyet yönetimine dair basında çıkan bu eleştiriler karşısındaki, tavrı yolsuzluk ve su-i istimallerin cumhuriyet yönetiminin bir sonucu değil, bizzat İmparatorluğun kötü hastalıklarında biri olarak genç cumhuriyete miras kaldığını vurgulamaktadır. Falih Rıfkı, bu mücadelede toplumu bu hastalıklardan kurtarmak için, mutlaka kanunların gücünden yararlanılması ve ahlaklı insanlar yetiştirilmesi gerektiğini savunur.

Falih Rıfkı'nın bu günlerde kaleme aldığı önemli yazılarından biri de Hilal-i Ahmer, Türk Ocağı ve Himaye-i Etfal kurultaylarından hareketle sivil topluma dair görüşlerine yer verdiği köşe yazısıdır. "*Milli seviyenin hakiki miyarını*" bu gibi kuruluşların gelişiminin göstereceğine işaret eden yazar, genç Cumhuriyet için başarılı bir model olduğunu düşündüğü Latin Amerika toplumlarının gelişiminin önemli dinamiklerinden birinin de Türkiye'dekine benzer "*cemiyetle*r" olduğuna dikkat çeker.[867] Her üç cemiyette Falih Rıfkı'ya göre genç neslin "*cumhuriyet mefkûresini benimsemesini sağlayarak ruh terbiyesinin yapılması"* noktasında son derece önemlidir. Yazarın sivil toplum anlayışı, Batılı toplumlarda olduğu gibi siyasetin müdahalesi ile değil bilakis bu yapıya direnerek ortaya çıkan özerk sivil toplum yerine, bizzat iktidarın eliyle ve onun prensipleriyle şekillenen ve şekillendiren bir yapıya sahip olduğunu görmekteyiz.

Yeni Yasama yılı ile birlikte muhalefetin tamamıyla sindirilmiş olmasının da hazırladığı uygun ortamdan yararlanılarak, yeniden inkılaplara hız verildi. Bu dönemdeki inkılapların temel özelliği, devlete daha laik, daha milli ve modern bir karakter kazandırmaktır.[868] Bu bağlamdaki önemli adımlardan biri, 1924 Anayasası'ndaki "*Türkiye Devletinin Dini İslam'dır*" ifadesinin kaldırılması idi. [869] T.B.M.M. 10 Nisan 1928'de Anayasa'nın bu ikinci maddesini, "*Türkiye Devleti'nin resmi dili Türkçedir Makarrı Ankara kentidir."* şeklinde değiştirdi. Yapılan değişikliklerin amacı, 1924 Anayasa'nın laik bir içeriğe kavuşturulmasıydı.[870]

---

[866] Falih Rıfkı, "*Cumhuriyetin Davası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Kânunuevvel/Aralık 1927; "*Divan-ı Ali",* **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Kânunusani/Ocak 1928; "*Murakabe ve Kanunlarımız*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Şubat 1928; "*Bir Resmi Küşad*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Şubat 1928; "*Bir Hastalığın Ağrazı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Şubat 1928,

[867] Falih Rıfkı, "*Kongreler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Nisan 1928; "*Büyük Kalabalığın Terbiyesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Haziran 1928.

[868] Lewis, a.g.e., s.275-276.

[869] Gözübüyük, Kili, a.g.e., s. 109.

[870] Bülent Daver, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Laiklik,** Ankara 1973, s. 30-45; Ali Fuat Başgil**, Din ve Laiklik**, İstanbul 1989, s.193; Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz., Niyazi Berkes, **Teokrasi ve Laiklik**,

Düzenlemeler Falih Rıfkı için son derece önemli bir gelişmedir. En kısa sürede köşe yazısı ile halka devletlerin dini olmayacağı, ancak milletlerin dininin olacağı açıklamasını yapan yazar, düzenlemeden halkı haberdar ettiği gibi onu bilgilendirerek oluşabilecek tepkilerin önüne geçmek ister. [871] 1924 Anayasası'nda yapılan değişiklikler, Falih Rıfkı'nın hatıralarında da önemle üzerinde durulan konular arasındadır. Yazar, laiklik ile ilgili düzenlemeleri, medeni kanunun kabulü ile birlikte "*medeniyet mücadelesinin kati zaferi olarak"* değerlendirir. Düzenlemelerin çağdaş bir toplum olma yönünde atılan önemli bir adım olduğunu düşünen Falih Rıfkı, bu çok önemli inkılaplardan sonra yapılacak olan şeyin ise, eğitim ile durumun halka götürülmesi ve gençlere benimsetilmesidir. Yazar, diğer inkılaplar gibi laiklikle ilgili bu önemli adımın da halka benimsetilmesinin zorunlu olduğuna, zira uzun yıllar "*irticanın halka garplılaşmanın dinden ve milliyetten çıkmak demek olduğunu*" [872] söyleyerek onu etkileyebileceğine dikkat çekmek ister. Bu nedenle de Falih Rıfkı'ya göre, dinin kullanılmasına engel olunulmalı, "*dünya ile ahiret işleri*" birbirinden ayrılmalı ve "*aydın din adamları*" yetiştirilmelidir. Aslında bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi Falih Rıfkı, dinde reformdan yanadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Falih Rıfkı, Hilafetin kaldırılmasından sonra da benzer görüşleri

---

İstanbul 1997, Türkiye'de sekülarizme dair bir değerlendirme için ayrıca bkz., Andrew Davison, **Türkiye'de Sekülarizm ve Modernlik**, İstanbul 2002, 143-303.

[871] Falih Rıfkı, "*Yeni Düzenlemeler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Nisan 1928.

[872] Falih Rıfkı, "*En Büyük Adım*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Nisan 1928,. Falih Rıfkı benzer görüşleri Çankaya'da da dile getirir. Kitabın ikinci baskısına, ilk baskıda olmayan "Din ve Devrimler" başlıklı bir bölüm ilave ederek yapılan inkılaplara dair görüşlerini verir. Tanzimat'ın "başımıza ne gelmiş ise şeriat'ın bozulmuş olmasından geldiği" tarzındaki algılamasını eleştiren Atay, gerçekte ise "*din ve dünya, din ve akıl*" işlerinin birbirinden ayıramamanın sıkıntılarının çekildiğini düşünür. Bu bağlamda Kemalizm'in büyük ve esaslı bir "din reformu" olduğuna dikkat çeken Atay, Mustafa Kemal'in Fıkıh'ta "nesih" olarak ifade edilen ve "zamanla dini hükümlerin değişeceği" şeklinde ifade edilen hakkı kullandığını ve Kemalizm'in ibadetler dışındaki dünyayı ilgilendiren konulardaki tüm ayet hükümlerini kaldırdığını söyler. Yine hatıralarında Atatürk'ün ibadet devrimine ezan ve namazı Türkçeleştirmekle başlamıştı diyen Falih Rıfkı, burada İnönü'yü eleştirerek muhafazakârların sözcülüğünü yapan İnönü Atatürk'e yalvarmış, önce ezanı Türkçeleştirelim, sonra namaza sıra gelir dediğini söyler. Falih Rıfkı, dil ve kuran metinleri meselesinin ortaya çıkması ile namazın Türkçeleşmesi meselesinin geciktiğini söyler. Atatürk yaşasaydı din reformunun sonuna kadar devam edeceği ve tamamlanacağından şüphesi olmadığını düşündüğünü belirten Falih Rıfkı, onun ölümü ile bu alandaki her şeyin yarım kaldığını dile getirir. Ayrıca "nesih hakkı olarak" üzerinde durduğu düzenlemelerin farz olan konular üzerinde de uygulanabileceği kanaatindedir. Bu bağlamda bazı farz olan uygulamaların o günkü toplumdaki karşılığı ve yeni durumları ile ilgili olarak bazı değerlendirmelerde bulunur. Zekât kazanış ve gelir vergilerinin bulunmadığı bir devrin mirasıdır. Hac Kâbe'den faydalanan Mekkelilerin Müslümanlığını sağlamak için konmuştur ve bu döviz çağında Hicaz dışındaki hiçbir yabancı Müslüman halkı buna zorlanamaz. Namaz şekli de iskemle olamayan entarili bir halkın yaşayışına uygundur. Pantolon etek ve hele başkasını ayağı değen yere yüz değdirmeği yasak eden hijyen devrinde yürümez. Cenaze namazını neden ayakta kılıyoruz? Camiinin dışında olduğu için! Bugünkü hijyen anlayışına göre camiinin içi ile dışı arasında fark yoktur değerlendirmesini yapar. Falih Rıfkı Atay, **Çankaya,** İstanbul 1969, s.393–394.

dile getirmekte ve darülfünundan ayrı devlet tarafından kurulacak olan bir ilahiyat fakültesinin zorunluluğuna da dikkat çekmektedir. [873] Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasıyla devletin din adamı yetiştirme ve konu ile ilgili düzenlemelerdeki etkinliğini desteklemektedir.

Bu son sürat devam eden inkılaplar sürecinde Falih Rıfkı, iki temel problematik üzerinde durur. Bunlardan ilki; medeniyet değiştirmiş olan bir toplumun nasıl terbiye edileceği diğeri ise, merkezin taşraya rehberlik etmesinin zorunlu olduğu ortamda bunun yollarının bulunmasıdır. Yazar, toplumun terbiyesi için etkili bir eğitim sisteminin, taşra ile merkez arasındaki ilişkinin sağlanabilmesi için ise, konularında uzman olan kişilerin denetimi altında olacak "*murakabe merkezlerinin*" kurulmasının zorunlu olduğunu düşünür.[874] Falih Rıfkı'ya göre, taşradaki halkın merkezin öncülüğünde, merkezin belirlediği inkılap prensipleri doğrultusunda eğitilmesi ve doğal olarak dönüştürülmesi genç cumhuriyetin geleceği için gerekli ve en öncelikli vazifedir.

Laiklik bağlamında oldukça önemli bir adım atılmasına rağmen, hala İslami bir bağ olarak görülen "Arap yazısı" kullanılmaktaydı. Aslında yazı ile ilgili reform düşünceleri, Tanzimat'tan beri belli zamanlarda gündeme gelmişti. Nitekim 1923 ve 1924'te de gündeme getirilen alfabe ile ilgili değişiklik teklifleri, tartışılmış fakat ciddi tepkiler nedeniyle kabul edilmemişti. Ancak 1928'de ortam tamamıyla değişmiş ve daha kökten değişiklikler yapmaya uygun bir hale getirilmişti. Harf inkılabı ile ilgili hazırlıklara 1928 yılı başlarında başlandı. Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) 8 Ocak'ta Ankara Türk Ocağı'nda Latin harfleri ile ilgili bir konuşma yaparken, Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi ise Latin harflerinin kabulünün bir zaruret olduğunu belirtiyordu.[875] Yapılan pek çok inkılabın gerçekleşmesinden önce habercisi olan Falih Rıfkı, Temmuz ayından itibaren harf meselesi ile ilgilenir. Nitekim yazar, inkılapla ilgili çalışmaları sürdürmek amacıyla bizzat Mustafa Kemal tarafından kurdurulan dil komisyonunda çalışmaya başlar.[876] Konu ile ilgili bu

[873] Falih Rıfkı, "*Yeni Islahatların Esasları Nedir",* **Akşam**, 5 Mart 1924
[874] Falih Rıfkı, *"Merkez ve Taşra*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Haziran 1928.
[875] Bilal N. Şimşir, **Türk Yazı Devrimi**, Ankara 1992, s. 155. Ayrıca bkz, **Harf devriminin 50. Yılı Sempozyumu,** Ankara 1981; Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara 1982; Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul 2003.
[876] Bu günlerde yaşananlar ve gelişmelerle ilgili olarak Falih Rıfkı ile aynı komisyonda bulunan yakın arkadaşı Ruşen Eşref'in hatıralarına bkz., Ruşen Eşref Ünaydın, **Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Kuruluşundan İlk Kurultaya Kadar Hatırılar,** Ankara 1943.

yazıların ana fikri harf meselesinin dinle herhangi bir alakası olmadığı ve harflerin "*laikleştirilmesinin Türk dilinin gelişmesi için*" en önemli adımlardan biri olduğudur.[877] Yazar, Latin harflerinin kabulü ile ülkenin kısa süre içinde "*kara cehalet batağından*" kurtulacağı gibi, Türkçe'nin de bağımsız bir dil özelliğine kavuşacağını, böylelikle de "*Türkleri Avrupa'dan ayıran son uçurumun da*" ortadan kalkacağını söyler.[878] Falih Rıfkı, şapka ve diğer pek çok inkılaptan önce olduğu gibi Latin harflerinin kabulünden önce de halkı bu değişiklik için hazırlamak ve bilgilendirmek istemektedir.

Falih Rıfkı'nın yazıları inkılapların habercisi ve anlatıcısı olduğu gibi ulus devletin inşa sürecinde yapılması gerekenlerin neler olduğunu açıklama noktasında da en etkili araçlardan biridir. Nitekim, "*Büyük hareketlerin en kuvvetli mesnedinin, yalnız yeni bir muhit değil bu yeni muhit içinde yeni bir güzideler sınıfı*" yaratmak olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı, genç cumhuriyetin de kendi prensipleriyle yoğrulmuş bir seçkin sınıf oluşturmasının zorunlu olduğunu düşünür. Bu yeni seçkinler ise, "*maziyi ancak tarih olarak okuyacak, başını biran bile geriye çevirmeyecek, daima şevk ve heyecan içinde cumhuriyet prensiplerine sahip çıkacak ve bir an olsun tereddüt batağına saplanmayacak*"[879] bir karaktere sahip olmalıdır. Yazar, yeni bir devlet ve halk gibi yeni bir seçkinin de inşasından yanadır. Falih Rıfkı, sistemin ve toplumun inşasında bir lider ve kadroyu zorunlu görür. Toplum bu önder kadro tarafından yönlendirilmelidir. Bu bağlamda da Falih Rıfkı'nın yazılarında hem lider hem de bir öncü kadro, seçkin sınıfı vurgusu bu yıllarda olduğu gibi ilerleyen yıllarda da önemini korur.

Toplumun her alanda modern bir cehreye kavuşması için inkılapların devam ettiği günlerde Falih Rıfkı, bir kez daha devletin yayın faaliyetlerindeki etkinliğinin artırılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Yazar, devletin kontrolünde okullar, halk ve aydınlar için farklı yayınların hazırlanması gerektiğini belirtir. "*Mektep kitaplarının tarz-ı terbiyesinin ne olacağını Maarif Vekaleti mütehassısları bilir. Ancak halk ve münevverler için neşredilecek olan kitaplar mutlaka cazib ve yeni*

---

[877] Falih Rıfkı, "*Harfler Meselesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Temmuz 1928; "*Türk Harfleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Ağustos 1928; "*Büyük Lisan*", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Ağustos 1928.
[878] Falih Rıfkı, "*Büyük Lisan*" **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Ağustos 1928; "*Milletin Kararı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Ağustos 1928; "*Hangi Fikirler Çarpışıyor",* **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Ağustos 1928.
[879] Falih Rıfkı, "*İlk Mezunlar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Temmuz 1928; "*Türk Güzidesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Teşrinievvel/Ekim 1928.

eserler" [880] olmalıdır diyen Falih Rıfkı, özellikle halk için hazırlanan kitapların dillerinin sade, anlaşılır ve halkın ilgisini çekecek yazılardan oluşması gerektiğini söyler. Böylece halkın inkılabın zihniyet ve prensipleri doğrultusunda inşa edilmesi mümkün olduğu gibi inkılaplar da topluma sağlam şekilde yerleştirilmiş olacaktır. Yazar, pek çok alanda olduğu gibi devletin belli bir yayın politikası ve hedefi olması gerektiğini, bu alanda da etkinliğinin artmasının zorunlu olduğunu düşünür.

Falih Rıfkı, Londra Konferansı günlerinden itibaren yakından takip ettiği İtalya'yı bir kez daha gündeme getirir. Yazının kaleme alınma sebebi, Mussolini'nin batı kamuoyunda da tepki ile karşılanan rejim ve inkılap gazeteciliği ile ilgili konuşmasıdır. Falih Rıfkı, konuşmanın "*memleketin her köşesini gezdim. Her yerde halk benden ekmek istedi, fakat hiçbir yerde benden hürriyet isteyeni görmedim*" şeklindeki kısmına özellikle dikkat çeker ve batılı devletlerin tepkisinin de bu noktada yoğunlaştığına değinir. Mussolini'nin İtalya'daki rejime dair; "*bu sistem istibdat idarelerinin cehalet ve inkıyat usulü yerine anarşiyi değil, ilim ve disiplin usulünü ikame etmektedir*" şeklindeki açıklamaları da yazarın altını çizdiği ifadeler arasındadır. Bu açıklamalar bağlamında Falih Rıfkı, Türk inkılap gazeteciliğine dair görüşlerini dile getirir. Yeni harflerin kabulüyle birlikte Türk basının da yeni bir döneme başladığını belirten yazar, bu yeni dönemde de "*basının tutacağı meslek istikametinin, rejim ve inkılap sanatını tamamen tatbik etmek ve bilhassa Amerika ve Avrupa sürüm gazeteciliğinin tamamen terki"*[881] olması gerektiğini düşünür. Falih Rıfkı, Türk gazetecilerine en önemli ve öncelikli görevinin inkılabın yerleşmesi olduğunu hatırlatırken, bu noktada İtalyan basının örnek olarak gösterir. Aslında Mussolini'nin açıklamalarının Falih Rıfkı'nın dikkatini çekmesi son derece doğaldır. Özellikle inkılabın halka götürülmesi noktasında Genç Türkiye için İtalya'nın örnek olabileceğini düşünen yazar, her alanda ciddi bir inşa sürecinin yaşandığı dönemde ki İtalya'da da Mussolini'nin önderliğinde bir inşa süreci devam etmekteydi, rejimin halka benimsetilmesi için Faşist İtalya'daki yöntemlerin kullanılabileceğini düşünür.

Temmuz ayından itibaren Falih Rıfkı'nın gündeminde olan yeni harflerle ilgili düzenlemeler, T.B.M.M. tarafından 1 Kasım 1928'de gerçekleştirildi. Meclis almış olduğu kararla, Latin harflerini kabul etti. 1 Aralık'tan başlayarak süreli yayınlar, Ocak 1929'dan itibaren de kitaplar yeni harflerle basılmaya başlandı.

[880] Falih Rıfkı, "*Neşriyat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Eylül 1928.
[881] Falih Rıfkı, "*Bir Nutuk*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Teşrinievvel/Ekim 1928.

Nitekim bu bağlamdaki önemli gelişmelerden biri de yeni harflerin halka hızlı bir şekilde öğretilmesini sağlamak amacıyla 1 Ocak 1929'da Millet Mektepleri'nin açılması oldu.[882]

Latin harflerinin resmen kabulü Falih Rıfkı'ya göre,"*Türk kafasını köklerine kadar Arap kaynaklarından sökerek millileştirdiği*" gibi, "*garp Türkiye'sinin son şarklılık*" manzarasını da ortadan kaldırmaktadır. Falih Rıfkı, harf inkılabına büyük bir anlam atfeder. O'na göre; "*Kafası, vicdanı, düşüncesi ve duygusu müstakil olmayan bir milletin istiklali sözde kalır.*" [883] Latin harfleri ile Türk toplumu bu tehlikeden kurtulduğu gibi, Türk kafası "*Arap ve Acem*" etkisinden kurtarılmıştır. Yapılacak olan her inkılaptan önce ve sonra olduğu gibi, Falih Rıfkı, harf inkılabında da halkın elde edeceği kazançları dile getirerek, inkılaba zemin hazırladığı gibi, muhtemel tepkilerin önüne de geçmek ister.

Başöğretmen Mustafa Kemal'in yeni alfabeyi halka tanıtmak için çeşitli yurt gezilerine çıktığı günlerde, Falih Rıfkı ve pek çok gazeteci arkadaşı da İstanbul ve Ankara gazetelerinde Latin harfleri ile kaleme alınan ilk köşe yazılarını yayınlamaktadır. Harf inkılabından sonra, açıkça bir muhalefet olmamakla birlikte, "*muhafazakar ilim ve edebiyat çevrelerinin*" bu kadar kökten bir değişiklikten rahatsız oldukları da Falih Rıfkı'nın dikkatini çeker. Yazar, tepkilerin sebebinin, yapılan inkılabın sadece bir yazı değil, bir dil, bir zihniyet inkılabı olmasının farkına varılması olduğunu düşünür. [884] Dönem içindeki yazılarına yansıtmamakla birlikte Falih Rıfkı, hatıralarında Latin harflerinin kabulü sonunda karşılaştıkları güçlükler üzerinde de durur. İnkılaptan sonra asıl sıkıntıyı, özellikle kendi nesillerinin çektiğine değinen yazar, "*belki de ömrümüzün sonuna kadar başaramayacağımız nankör bir külfet karşısında idik. Okuyorduk, heceleyecektik. Ama bütün okuryazarlar milletin yüzde beşi ile onu arasında idik.*" [885] diyerek o günkü ruh halini ve içinde bulundukları durumu vermeye çalışır.

İnkılabın propagandasını yapacak, prensiplerini halka benimsetmekte kendilerine yardımcı olacak her vasıta Falih Rıfkı'nın dikkatini çekmektedir.

---

[882] Şimşir, a.g.e., s. 155, Harf devriminin 50. Yılı Sempozyumu, s.1-5.
[883] Falih Rıfkı, "*Türk Yazısının Kanunu*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Teşrinisani/Kasım 1928; "*Yeni Kafa",* **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Teşrinisani /Kasım 1928; "*Gazetelerimizin Görünüşü*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Kânunuevvel/Aralık 1928.
[884] Atay, a.g.e.; Cilt: II, s.408; ve Batış, s. 164.
[885] Atay**,** a.g.e., , Cilt: II, s.409.

1928'de ilk kez kullanılan radyo[886] yazarın gündemindeki yerini aldığı gibi, hangi amaçlarla kullanılması gerektiği üzerinde de durur. Falih Rıfkı'ya göre, telsizin (radyo) en önemli özelliği, "*güzideler için en kuvvetli terbiye ve telkin*" aracı olmasıdır.[887] Yazısının devamında Lenin'in devrimin ideolojisinin halka götürülmesinde başta sanatın her dalı olmak gibi, telsiz ve sinemayı gibi "*medeni vasıtaların*" kullandığına işaret eden Falih Rıfkı, yapılması gerekenin bir an önce telsiz, sinema ve diğer pek çok vasıtaların "*birer terbiye müessesi*" gibi kullanılacak hale getirilmesidir. Falih Rıfkı, bu bağlamda genç inkılaba en iyi modelin ise Sovyet Rusya olduğunu düşünür. Görüldüğü gibi özellikle İtalya ve Sovyet Rusya, Türkiye için pek çok konuda model iki yeni rejim olarak öne çıkmaktadır. Ancak yazarın asıl amacı her iki ülkenin rejimlerinden ziyade, iktidarın bunu halka benimsetme yöntemleridir.

Milli Mücadele'nin ilk günlerinden itibaren halka, düşmanlarını göstermeyi ve tanıtmayı bir görev sorumluluğu ile yerine getiren Falih Rıfkı, artık belli mesafe kat etmiş olmasına rağmen zaman zaman halka inkılabın düşmanlarını hatırlatmaya da devam eder. Yazarın bu yıllardaki düşman tanımlamasının da iki boyutu vardır. Bunlardan ilki iç düşmanlardır. Bu grubun içinde; "*eski nesillerin kara kafalı enkazı, rejimlerin ve kafaların değişmesinden zarar görenler*" yer alır. Falih Rıfkı, bu gruplarla mücadelenin genç inkılapçıların en öncelikli görevi olduğunu söyler ve aslında genç inkılapçıların bu düşmanın üstesinden geldiğine dikkat çeker. Yazara göre; asıl tehlikeli düşman, iç düşmanı "*teşvik, tahrik ve techiz"*[888] eden dış güçlerdir. Falih Rıfkı, özellikle bizzat, "*garbın kendisinin garp düşmanı*" olmasına dikkat çekmek ister. Yazarın Batıya dair eleştirel yaklaşımı üzerinde, bu tarihlerde Afrika ve Ortadoğu'daki gelişmeler etkili olur. Yazısının devamında Batı'nın emperyalist yönlerine dikkat çekmek isteyen Falih Rıfkı; bu durumu, "*Şark milletlerini garplı ve medeni olmadıkları için köle olmağa layık gören garplılar, aynı milletlerin kendi medeniyetlerine girmesini men etmek için bütün silah fabrikalarını seferber etmiştir*"[889] şeklinde dile getirir. Batı'nın en büyük korkusu ise, "*Şarklı milletlerin*

[886] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Uygur Kocabaşoğlu, **Şirket Telsizin'den Devlet Radyosuna: TRT öncesi dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Rolü**, Ankara 1980.
[887] Falih Rıfkı, "*Medeni Vasıtalar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Teşrinisani/Kasım 1928.
[888] Falih Rıfkı, "*Garp Düşmanı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Kânunusani/Ocak 1929.
[889] Falih Rıfkı, a. g.m, **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Kânunusani/Ocak 1929.

Genç Türkiye gibi uyanması" ve bağımsız birer devlet haline gelmesidir. Aslında Falih Rıfkı'nın konu ile ilgili görüşleri ve içinde bulunduğu ruh hali, Tanzimat'tan beri Türk aydının kafasındaki iki Batı algısının da bir uzantısıdır: gerçek ve ideal olan Batı. Yazar ilk defa, Batının emperyal yönüne dikkat çekerek, aslında bir yerde kafasındaki ideal Batı imajından sıyrılır. Ancak bu emperyalist Batının Falih Rıfkı için Avrupa olduğunu anlıyoruz. Nitekim yazar, Avrupa'nın bizzat kendisinin Batılılaşma yönünde büyük bir engel olduğunu söylerken, genç cumhuriyete yeni bir Batı da sunar. Yazar'ın yeni Batısı, "*Avrupa'nın asır ölçüsünün sene ölçüsüne dönüştürüldüğü*" Amerika'dır. Yeni Türk devleti için, "*Avrupa garplılığı değil, Amerika garplılığının esas olması*" gerektiğini düşünen Falih Rıfkı, aynı zamanda Amerika'daki hızlı ilerleme ve kalkınmanın dinamiği olarak; "*Uzak garpta din bile istihsali sever, Amerikan Allah'ının sevgili kulu, sokakta açlıktan düşen parazit değil, saraylarının içinde rahat oturan Ford'tur."* [890] açıklamalarıyla Kapitalizm'e de işaret eder. Yazar, Türkiye'nin Amerika gibi atılım yapabilmesi için, bu ülkeyi model alarak "*hem istihsal hem de terbiye usullerinin temelinde"*"değiştirilmesi gerektiğini düşünür. Türkiye'ye yeni bir model ve Batı sunan Falih Rıfkı, aynı zamanda yeni bir ideal de üretir. Ancak bu idealin de gerçek olanla ne derece uyum içinde olduğu tartışılabilir.[891] Falih Rıfkı'nın Sovyet Rusya, İtalya ve Amerika'yı genç inkılap için model olarak göstermesinde pragmatik bir yaklaşım etkilidir. Her üç ülkenin de rejimlerinden ziyade, rejimin esasları doğrultusunda halkın ve ülkenin nasıl inşa edildiğidir.

Devletin ve halkın her alandaki yeniden inşasında iktidarın parçası olarak, basın aracılığıyla yazılarıyla etkili olan Falih Rıfkı, devlet ve halk gibi tarihinde yeniden inşa edilmesinin gerekliliği üzerinde durur. "*Eski tarih bizim, tam bugün olmak istediğimizin aksi olmamız için yazılmıştı. Vatan yanlış tarif edilmiş, vazifeler ters öğretilmiştir."* [892] Bu yanlışlıkların ortadan kalkması için devletin öncülüğünde, yeni eğitim kurumları inşa edilmeli ve yeni tarih kitapları yazılmalıdır. Yeni devlet için yeni bir halkın yaratılmasının zorunluluğu gibi, bu amaca uygun bir tarihin inşası da zorunludur. Nitekim Falih Rıfkı, köşe yazılarıyla konuya dikkat çekerken, özellikle Mustafa Kemal ile ilgili olarak kaleme aldığı köşe yazıları ve çalışmalarıyla

[890] Falih Rıfkı, "*Çabuk İnkişaf*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Ağustos 1929.
[891] Türk aydınının bu tarihlerdeki Amerika imgesi için bkz., Tanıl Bora, "*Amerika: En Batı ve Başka Batı*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt: III, İstanbul 2004, s. 147- 169.
[892] Falih Rıfkı, *"Darülfünun*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Teşrinievvel/Ekim 1929.

da bu inşa sürecine katkıda da bulunur. Falih Rıfkı için hem dil hem de tarih Yeni Türkiye'nin inşasının en önemli iki aracıdır.

Türkiye yapılan inkılaplar ile modern bir cehreye kavuşturulurken, 1929'da başlayan ve tüm dünyayı etkileyen dünya ekonomik bunalımının etkileri Türkiye'de de kendini göstermeye başladı. Dünya ekonomik bunalımının yarattığı olumsuz etkilerin altında geçen bir yıldan sonra, yeni yılla birlikte iktidara dair eleştirilerin de yoğunluk kazandığı 1930'larda Falih Rıfkı, köşe yazılarının büyük bir kısmını özellikle hükümete dair eleştirilere karşı koymak amacıyla kaleme alınır.

7. Türk Dış Politikası ve Uluslar arası Ortam Karşısında Falih Rıfkı Atay

7.1.Lozan Barış Konferansı ve Sonrasındaki Gelişmeler

Dış siyasal gelişmeler bağlamında ele almış olduğumuz dönem içindeki en önemli gelişme hiç şüphe yok ki Lozan'da barış görüşmelerinin başlaması, bir müddet sonra da barış antlaşmasının imzalanmış olmasıdır.

Türkiye, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve A.B.D'nin katılımıyla 20 Kasım 1922'de Lozan'da başlayan barış görüşmeleri, ekonomik, askeri, sınırlarla ilgili sorunlar ve azınlıklar üzerinden devam eden sert tartışmalar sonunda bir antlaşmaya varılmadan 4 Şubat 1923'de dağıldı. Türk heyeti, kısa süre sonra yurda döndü. Görüşmelere ara verilmiş olmasına rağmen Falih Rıfkı, önünde sonunda bir barış antlaşmasının imzalanacağını düşünüyordu. Türklerin haklı ve galibiyetleri ile sonuçlanmış olan mücadelesinden sonra, hak ettikleri barışı elde edeceklerine inanan yazar, bu barışın esasının ise; Misak-ı Milli sınırları içinde sadece siyasi değil, iktisadi bağımsızlık olduğuna dikkat çeker.[893] Falih Rıfkı'nın konferansa ara verildikten sonraki günlerde konferans ile ilgili olarak kaleme aldığı yazılarının ana fikrini, konferansta Türklere haksızlık edildiği, özellikle İngiltere ve Fransa'nın pek çok konuda çifte standart uygulandığı oluşturur. Yazara göre, bu konulardan biri de; azınlıklar ve Yunanlıların teslim etmedikleri Türk esirlerinin durumudur.[894] Falih Rıfkı, her ne kadar bir barış antlaşmasının yapılacağına dair ümidini korusa da, değerlendirmelerinden anlaşıldığı gibi, konferanstaki tavırdan da memnun değildir.

[893] Falih Rıfkı, "*Sulh Olunca*", **Akşam,** 16 Şubat 1923.
[894] Falih Rıfkı, "*Müthiş Olması Lazım Gelen Bir Rakam*", **Akşam**, 23 Şubat 1923.

İtilaf devletlerinin konferanstaki ödün vermez tavrı karşısında, Mustafa Kemal ve T.B.M.M hükümeti, konferansta Türkiye ile ilgili sorunların halledilmesi için askeri bir harekâtla çözüm bulmaktan başka çare kalmadığını düşünerek hazırlıklara başladı. Özellikle Çanakkale yakınlarındaki birlikler ileri harekâta geçerek, İngiliz birliklerinin konakladıkları bölgeye kadar yaklaştı. Ortam son derece gerginken İtilaf devletlerinin hem ekonomik gerekçeler hem de kamuoylarından gelecek tepkilerden çekinmeleri üzerine, yeniden Anadolu'da bir mücadeleyi göze alamamaları nedeniyle soruna, tekrar konferansta çözüm aranmaya karar verildi. Böylece 23 Nisan 1923'te Lozan'da yeniden toplanıldı ve görüşmelere başlandı. Konferansta tartışmalarla geçen ikinci dönem sonunda, Türkiye ile İngiltere, Fransa, Japonya, Yunanistan, Romanya, Rusya ve Yugoslavya arasında 24 Temmuz 1923'te barış antlaşması imzalandı.[895] Antlaşmaya yukarıdaki devletler dışında daha sonra Belçika ve Portekiz de katıldı.

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Falih Rıfkı, "*zafer gibi serap olarak görülen barışın da*" nihayet elde edilmesi karşısında son derece memnun olur. Artık tüm dünya yeni Türk devletini tanımaktadır. Özellikle kapitülasyonların kaldırılması Falih Rıfkı için son derece önemli bir gelişmedir. Kapitülasyonların kendi kuşağı için "*onur kırıcı*" bir durum olduğunu belirten Falih Rıfkı, kapitülasyonların kaldırılmasının yeni Türk devletinin ekonomik bağımsızlığını sağlayacağını belirtir. Ancak zaferden sonra olduğu gibi barıştan sonra da yapacak pek çok iş olduğuna dikkat çeken yazar, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçların bazı ekonomik sıkıntılara neden olacağını da hatırlatır.[896] Falih Rıfkı, barış antlaşmasının özellikle İmparatorluktan Yeni Türkiye'nin üzerine düşen borçlara işaret ederek, aslından Türkiye'nin hala İmparatorluk mirası nedeniyle sıkıntı çektiğine değinir.

Falih Rıfkı, barış antlaşmasının imzalanmasından sonra, özellikle azınlıklar sorunu üzerinde durur. Savaş yıllarında olduğu gibi, barıştan sonra da Rumların ekonomideki etkinliği üzerinde duran yazar, "*İstanbul'un tamamen sahibi olunabilmek için*"[897] sanat ve ticaret üstünlüğünün Türklerin eline geçmesinin zorunluluğuna işaret eder. Yazar, azınlıklarla ilgili bu yazılarında yoğunluklu olarak,

[895].Gönlübol,-Sar, a.g.e., s. 52-63; Soysal, a.g.e.Cilt: I, Ankara 1983, s.67–242.
[896] Falih Rıfkı, "*Son Serap*", **Akşam**, 30 Nisan 1923.
[897] Falih Rıfkı, "*Günün Fıkrası*", **Akşam**, 27 Mayıs 1927; "*Günün Fıkrası*", **Akşam,** 29 Mayıs 1923; "*Günün Fıkrası*", **Akşam**, 24 Haziran 1923.

onların ekonomideki etkinliği ve bu durumun tersine çevrilmesi gerektiği üzerinde durur. İttihatçıların Milli İktisat politikasını da destekleyen Falih Rıfkı, Yeni Türkiye'nin sadece siyasi değil iktisadi bağımsızlığının da tam olarak sağlanması gerektiğine dikkat çeker. Bunun ilk basamağı yazara göre, Lozan'da sağlanmıştır. Bundan sonra yapılması gereken ise, ekonomik kalkınmanın hızlanmasıdır.

Lozan'da imzalanan antlaşma ile Türkiye'nin sınırları, kapitülasyonlar, Boğazlar, azınlıklar, devlet borçları, savaş tazminatı ile ilgili konularda önemli sonuçlara varıldı. Ancak barış antlaşması ile halledilememiş sorunlar da vardı. Irak sınırı, İngiltere ile Musul konusunda anlaşılamadığı için bir çözüme kavuşturulamamış ve barıştan sonraki dokuz ay içinde iki ülke arasında yapılacak olan görüşmelere bırakılmıştı. İngiltere, Musul ve Süleymaniye'nin zengin petrol yatakları nedeniyle bu bölgeyi Türkiye'ye bırakmak istemiyordu. Uzun süre devam eden tartışmalar sonunda İngiltere, Musul ve Süleymaniye dışında Hakkâri'nin de Irak'a bırakılmasını çünkü bölgede Süryanilerin çoğunlukta olduklarını ve Irak'a göç ettiklerini ileri sürmekteydi. Tartışmalar sonunda Milletler Cemiyeti'nin hazırladığı rapor göre, 5 Haziran 1926'te karşılıklı olarak imzalana antlaşma ile Musul Irak'a, Hakkâri de Türkiye'ye bırakıldı.[898] Yunanistan ile yapılan sınır antlaşmasında ise Batı Trakya kaybedilmiş, Karaağaç ve çevresi ise savaş tazminatı olarak Türkiye'ye bırakılmıştı. Fransızlarla Suriye sınırında da sorun devam etmekteydi. İskenderun sancağı Fransız Suriyesi'ne bırakılmıştı. Bölgedeki sorun ancak 1939'da Hatay'ın Anavatana katılmasıyla halledildi.[899] Boğazlarla ilgili bazı pürüzler de 1936'daki Montrö antlaşması ile çözülecekti. Lozan antlaşması sonunda Yunanistan ile İstanbul'daki yerleşik (etabli) Rumlarla ilgili uzun tartışmalar yaşandı. Sorun ancak 10 Haziran 1930'da imzalanan antlaşma ile çözümlenecekti. Ekonomik bağlamda Türkiye'yi en çok zorlayan konu ise, gümrük tarifelerinin 1929'a kadar değiştirilemeyeceğin dair hükümdü. Bunun dışında İmroz ve Bozcaada dışındaki tüm Ege Adaları Yunanistan ile İtalya'ya kaldı.[900]

---

[898] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Ömer Kürkçüoğlu, **Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara 1978, s.270-310; Mim Kemal Öke, **Musul ve Küdistan Sorunu**, Ankara 1992, s.107-120; İhsan Şerif Kaymaz, **Musul Sorunu: Petrol ve Kürt Sorunlarıyla Bağlantılı Tarihsel-Siyasal Bir İnceleme**, İstanbul 2003, s.52-95;Gönlübol-Sar, a.g.e., s.63.

[899] Hamit Pehlivan, Yusuf Sarınay, Hüsamettin Yıldırım, **Türk Dış Politikasında Hatay**, Ankara 2001, s. 1-30.

[900] Gönlübol-Sar, a.g.e., 50-62.

7.2. Lozan Barış Antlaşması'ndan Sonra Uluslar arası İlişkiler

Falih Rıfkı, Lozan Barış Antlaşması'nda halledilemeyen yukarıda ana hatlarıyla verdiğimiz konular üzerinde yoğunluklu olarak durmaz. Gerek Musul ve gerekse diğer sorunlar karşısındaki tavrı, başta Mustafa Kemal olmak üzere hükümetin sorunları en makul şekilde çözeceğine inanılması gerektiğini vurgulamak ve bunu halka da benimsetmektir.[901] Yazar, barış antlaşmasıyla çözüme kavuşmamış olan sorunlarla ilgili eleştiriler karşısında ise, Mustafa Kemal'in halkını "*işgal ve utançtan*" kurtardığını hatırlatarak, yeni iktidara güvenilmesi gerektiğine işaret eder.[902] Falih Rıfkı, barış antlaşması ile başlayan yeni dönemde halkın hem geleceğe umutla bakması hem de yeni iktidara güvenerek onunla birlikte hareket etmesini sağlamak için çabalar. Barış antlaşmasından sonra barışla birlikte yeni bir dönemin başladığını vurgulayan Falih Rıfkı, yazılarını halkın sıkıntılarının zamanla çözüleceğini, hep birlikte çalışılması gerektiği gibi konulara ayırarak, halkın umudunu kaybetmemesi için kullanır.

Lozan'da kararlaştırıldığı üzere, Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan mübadele antlaşması ile iki ülkede de önemli nüfus hareketleri ve buna bağlı olarak çeşitli sorunlar gündeme geldi.[903] Mübadillerin Türkiye'ye gelmeye başlamasıyla, ekonomik sorunların artması üzerine meclisteki tartışmalar da yoğunluk kazanmaya başladı. Falih Rıfkı, muhalefetin Mübadele ve İskan Komisyon'una ve doğal olarak hükümete yöneltilen eleştirileri "*politik bir oyun olarak değerlendirir*." [904] Tüm bu eleştirilerin amacı yazara göre, mübadillerin çektikleri sıkıntılara işaret etmek değil, konunun hükümeti eleştirmek için bir araç olarak kullanılmak istenmesidir. Falih Rıfkı, hükümete yöneltilen eleştirilerin haksız olduğunu belirterek, büyük bir nüfusun kısa sürede iskanının ciddi bir sorun ve ekonomik sıkıntı yarattığına dikkat çeker.

Falih Rıfkı'nın Lozan'da halledilemeyen sorunlar karşısında Batılı devletlere özellikle de İngiltere ve Fransa'ya karşı tepkili olduğunu da görmekteyiz. Musul sorunu karşısında hem İngiltere hem de Milletler Cemiyeti'nin tavrı yazar tarafından eleştirilir ve Musul ile ilgili tüm girişimlerin bir "*tertibi mahsusun*" ürünü olduğunu

[901] Falih Rıfkı, "*Takdis*", **Akşam**, 10 Temmuz 1923.
[902] Falih Rıfkı, "*İki Sulh Günü*", **Akşam**, 18 Temmuz 1923.
[903] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., İbrahim Erdal, **Mübadele: Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925**, İstanbul 2006, s.27-40.
[904] Falih Rıfkı, "*Bir Politik Oyun*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Teşrinisani/Kasım 1924.

düşünmeye sevk eder.[905] Bu büyük tertibin dışarıdaki uzantısı gibi Falih Rıfkı'ya göre, ülke içinde de bir uzantısı bulunur. Bu grup muhaliflerdir. Hükümeti Lozan sonrasındaki, sorular karşısında ağır şekilde eleştiren muhalefet, yazara göre halkı tahrik ederek, ülkeye büyük zarar vermektedir. Falih Rıfkı, konferans ve sonrasındaki gelişmelere dair, hükümete yöneltilen tüm eleştirilere karşı, yazılarını etkili bir propaganda aracı olarak kullanır. Barış antlaşmasından sonra karşılaşılan sorunların uluslara arası bazı planların parçası olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı, iktidarın yaşananlar karşısında en doğru şekilde hareket ettiğini vurgular.

Falih Rıfkı, Lozan sonrası sorunların yoğunluk kazandığı 1926 yılının Ekim ayında "*kendini korumak isteyen bir millet için düşmanın iyi teşhis*" edilmesi gereğine dikkat çekmektedir. Yazara göre, düşmanın, ne düşündüğü, nasıl hareket ettiğinin mutlaka çok iyi bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Düşmanın çok iyi tanınmasının zorunluluğuna değinen Falih Rıfkı, düşmanı ise "*menfaatleri gereği Türkiye'nin tesis ve devamını istemeyen sermayedar ve politik zümreler*"[906] olarak tanımlar. Halka dış düşmanının kim ya da kimler olduğunu göstermek isteyen yazar, bu dış düşmanın içte de uzantılarının olduğunu bu bakımdan halkın ve yetkililerin dikkatli olması gerektiğini vurgular. Yazarın dış siyasetle ilgili yazılarında da bir misyon yüklenerek, öncelikli olarak belli konularda halkı bilinçlendirmek ve hassasiyetini artırmak istediğini görmekteyiz. Bu konular arasında ilk sırayı vatanın bütünlüğü içteki ve dıştaki düşmana karşı birlik olunmanın zorunluluğu alır.

Bir dünya savaşına tanık olmuş bir kuşağın temsilcisi olarak özellikle 1927'de İtalya ile Arnavutluk, Yugoslavya ile Fransa arasında gerginleşen uluslar arası ilişkiler pek çok kişi gibi Falih Rıfkı'yı da endişelendir. Yazar, yaşanan tüm bu ve benzeri sorunların sebebi olarak, I. Dünya Savaşı sonrasında yapılan doğal olmayan düzenlemelere dikkat çeker.[907] Falih Rıfkı, hem bu hem de gelecekteki savaş tehlikeleri karşısında iktidara savunmanın son derece önemli bir konu olduğunu ve ordunun son teknoloji ile donatılması gerektiğini hatırlatır. Görüldüğü gibi savaş bitip barış antlaşması yapılmış olsa dahi, Falih Rıfkı, yaşananlar

---

[905] Falih Rıfkı, "*Dünkü Beyanat*", **Hâkimiyet Milliye**, 14 Aralık 1925; "*Nazik Bir Mesele*", **Hâkimiyeti Milliye,** 26 Nisan 1926.
[906] Falih Rıfkı, "*Asıl Düşman*", **Hâkimiyeti Milliye,** 25 Teşrinievvel/Ekim 1926. Benzer bir yaklaşım bir yıl sonra yazarın başka bir yazısında da işlenir."*Bir Hücum*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Kânunusani/Ocak 1927.
[907] Falih Rıfkı, "*Son Buhranlar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Kânunuevvel/Aralık 1927.

karşısında, bir dünya savaşı görmüş, imparatorlukların yok olmasına tanık olmuş bir kişi olarak ülke savunmasına büyük önem verir. Bu ruh hali iktidarı elinde tutan genç kuşağın devletin ve inkılabın prensiplerinin korunması noktasındaki kararlılığı üzerinde etkili olur.

Osmanlı borçları, Türkiye-Suriye sınırının tespiti gibi konular Türkiye ile Fransa arasındaki temel sorunlardı. Daha önce de belirttiğimiz gibi sınır uyuşmazlığını halletmek amacıyla 20 Ekim 1921 tarihli Ankara İtilafnamesi sonunda Türkiye-Suriye sınırı tespit edilmiş ve İskenderun bölgesi için özel bir idari rejim öngörülmüştü. Lozan Barış Antlaşması ile de bu hükümler kabul edilmişti. Ancak bölgede çıkan sorunlar üzerine 12 Haziran 1926'da İskenderun sancağının Suriye devleti içinde muhtar bir bölge olarak kalmasına karar verildi.[908] Fransızlar ile yaşanan önemli bir sorun da borçlar meselesi idi. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu en fazla Fransa'ya borçlanmıştı ve sorunla en çok ilgilenen ülke de onlardı. Konu ile ilgili antlaşma 13 Haziran 1928'de Paris'te imzalandı.

Falih Rıfkı, Fransızlarla yapılacak olan antlaşma için ülkeye giden Türk heyeti içinde bulunur. Paris'ten gönderdiği mektuplarla gözlemlerini halkla ve yetkililerle paylaşan yazar, gözlemleri sonunda üç farklı zihniyete sahip Fransa ile tanıştığına dikkat çeker. Resmi olmayan pek çok toplantıda "*en kuvvetli şahsiyetlerde*" bile Türkiye'ye dair eski "*fikr-i sabitlerin*" yıkıldığına tanık olan Falih Rıfkı, resmi toplantılarda ise her iki tarafın da gergin bir ruh hali takındığını belirtir. Bu durum üzerinde Türkiye'nin Fransa ile sınır olması ve yaşanan gerginliklerin etkisine dikkat çeken yazar, gerginlik üzerinde etkili olan ikinci unsurun ise "*Beyoğlu Fransa'sı*"[909] olduğunu düşünür. Özellikle Türkiye'nin geleceği için Rum esnafın olduğu gibi, Fransa'nın da etkinliğinin ortadan kalkması gerektiğine inanır.

Türk Sovyet ilişkileri, 1928'den itibaren uluslar arası politikaların etkisi altında gelişti. Bu yıl içinde Milletler Cemiyeti'nin öncülüğü ile Cenevre'de toplanan Silahsızlanma Konferansı'na Sovyet temsilcisi Litvinof'un teklifi ile Mart 1928'de Türkiye de davet edildi ve Sovyet tezini destekledi. Türkiye ile Sovyetlerin bir arada yer aldığı diğer bir uluslar arası siyasal antlaşma ise, 22 Ağustos 1928'de hazırlanan ve tecavüzi savaşı yasaklayan uluslara arası platform oldu. Bu sürece Türkiye, 8

[908] Gönlübol-Sar, a.g.e., 126-130.
[909] Falih Rıfkı, "*Üç Fransa*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Haziran 1928; "*Fransa ve Türkiye*", **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Eylül 1928.

Eylül 1928'de katıldı. Sovyetlerin Türkiye'nin Batılı devletlerle yakın ilişkiler kurmasından endişelenmesi üzerine 1925'te imzalanmış olan dostluk antlaşması iki yıl daha uzatılarak 17 Aralık 1928'de yeniden onaylandı.[910] Sovyetlerle imzalanan antlaşma, pek çok kişi gibi Falih Rıfkı için de önemlidir. İki ülke arasındaki iyi ilişkilerin "*şarkın huzuru*" için önemi üzerinde duran yazar, hem içten hem de dıştan gelecek tahriklere kapılmadan "*akıl ve basiret*"[911] ile hareket edilmesi gerektiğini hatırlatır. Falih Rıfkı, Türkiye'nin Sovyetlerle yakınlaşmasından rahatsız olan Batılı devletlere dikkat çekerek, iki ülke arasındaki ilişkinin asla dünya barışına zarar vermeyeceğini, Türkiye'nin Batılı devletlerle ilişkilerini daima iyi seviyede tutacağı üzerinde durur.

Yeni Cumhuriyet sadece Batılı devletler ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini kuvvetlendirmemiş, aynı zamanda Doğulu devletlerle de ikili antlaşmalar yapmaktaydı. Nitekim daha 1921'de Afganistan ile imzaladığı Dostluk Antlaşması'nı 25 Mayıs 1928'de Ankara'da yeniden düzenlenerek süresi uzatılır. İran ile 22 Nisan 1926'da Tahran'da imzalanan Güvenlik ve Dostluk Antlaşması ile giderilmek istendi ancak tüm girişimlere rağmen arzu edilen sonuç alınamadı. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kopma noktasına geldiği 1928'de yeniden Tahran'da bir araya gelindi ve 15 Haziran 1928'de imzalanan antlaşma ile 1926 antlaşmasına etkinlik kazandırılmaya çalışıldı. İki ülke arasında 23 Ocak 1932'de Tahran'da imzalanan antlaşma ile sorun çözüldü ve ilişkilerin çok daha dostane bir çizgide gelişmesi sağlandı.[912] Falih Rıfkı, İran ve Afganistan ile yapılan barış ve dostluk antlaşmalarına da en az Batılı devletlerle yapılanlar kadar önem verir. Yeni Türk devleti için barış ortamının diğer pek çok ülke gibi zorunluluğunu belirten yazar, inkılabın ilerleyebilmesi, devletin hızlı bir şekilde inşa edilmesi için hem içi hem de dışta huzur ve barışa ihtiyaç olduğuna dikkat çeker.[913] Falih Rıfkı, bu yazılarında Batılı bazı devletlerin Türkiye için olduğu gibi, Türk inkılabının pek çok Doğulu devlet için, bir dönüm noktası bir model olabileceğini yönündeki görüşlerini sık sık sütunlarına taşır ve bu görüşleri destekler.

---

[910] Gönlübol, Sar, a.g.e., s.70-75., **Türk Dış Politikası**, Editör: Baskın Oran, Cilt:I, İstanbul 2001, s.314.
[911] Falih Rıfkı, "*Sovyet Dostluğu*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Temmuz 1929.
[912] Gönlübol-Sar, a.g.e., s.72-80.
[913] Falih Rıfkı, "*Mukadder Zafer*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Kânunuevvel/Aralık 1928; "*Sulh propagandası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Eylül 1929.

8. İktisadi Gelişmeler ve Falih Rıfkı Atay'ın Değerlendirmeleri

8.1. İzmir İktisat Kongresi

Cumhuriyetin temellerinin atıldığı bu günlerde pek çok alanda olduğu gibi iktisadi olarak da önemli gelişmeler gündeme geldi. Bu bağlamda hiç şüphe yok ki önemli gelişmelerden biri Lozan Konferansı'na ara verildikten iki hafta sonra, İzmir'de yapılan iktisat kongresidir. Kısa süre içinde hazırlıkları tamamlanan kongre, 17 Şubat 1923'te tüccar, işçi, sanayici, zanaatkâr, çiftçi gibi meslek grupların katılımıyla Kazım Karabekir'in başkanlığı altında çalışmalarına başladı ve 4 Mart 1923'te sona erdi. Kongreye katılan bu meslek gruplarına dahil temsilciler, her kazadan bir tüccar, bir sanatkâr, birer şirket ve banka temsilcisi ile bir işçi ve üç tane de çiftçi olmak üzere seçildi. Temsilcilerin farklı mesleklerden seçilmesinin en büyük nedeni, kongrenin bütün milleti temsil etmesini sağlamaktı. Kongreye katılan her grubun hazırladığı mukarrerat raporları, kongre Genel Kurulu tarafından 24 Şubat ile 4 Mart arasındaki sekiz toplantıda ayrıntılı bir şekilde görüşüldü. Kongre sonunda tüm grupların oy birliği ile 12 maddelik Misak-ı İktisat ilkeleri kabul edildi.[914] Kongrede kabul edilen bu maddeler genel olarak değerlendirildiğinde yabancı sermayeye açık, ancak özellikle yerli azınlık tüccar ve sanayicilerinin ayrıcalıklı durumları karşısında, yerli esnafa karşı devletin ılımlı bir korumacılığı benimsediği görülmektedir.[915]

Anadolu'da mücadelenin devam ettiği günlerden itibaren savaşın iktisadi bir yönünün olduğu ve iktisadi bir savaşın da zorunluluğuna dikkat çeken Falih Rıfkı, İzmir İktisat Kongresi'ni yakından takip eder. Lozan'da ara verilen konferanstan sonra düzenlenen iktisat kongresi pek çok kişi gibi yazar için de tüm dünyaya Türk

---

[914] İzmir iktisat Kongresi ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz., Afetinan, **İzmir İktisat Kongresi,** Ankara 1982; **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir (Haberler- Belgeler-Yorumlar)**, Haz. A. Gündüz Ökçün, Ankara 1981;Timur, Kongrenin toplanmasında, İstanbul'daki tüccarların büyük bir emek sarf ettiklerini, bunun arkasında yatan sebebin de İmparatorlukta etkin bir şekilde ticaret yapan Avrupalı, Rum ve Ermeni tüccarlarının yerini almak yönündeki bir isteğin etkili olduğunu söyler. Timur aynı zamanda İstanbul esnafının işgal yıllarında bir kongre toplamak istediklerini de belirtir. Timur, a.g.e., s.38–39

[915] Boratav, İzmir İktisat Kongresi'nin Milli Mücadele yıllarında Ankara ile iyi ilişkiler geliştirmemiş olan hem İstanbul hem de İzmir'deki Türk-Müslüman sermaye çevrelerinin de devletle yakınlaşması ve kaynaşmasını sağladığını belirtir. Boratav, kongre sonunda alınan kararların esasında Milli İktisat görüşünü ana ilkeleriyle bağlantısının olduğunu ve genel olarak "*kalkınmacı yerli ve yabancı sermayeyi ve piyasaya dönük çiftçiyi özendirici ekonomik hayatın denetiminin milli unsurlara geçmesini kolaylaştırıcı ve ılımlı bir korumacılığı*" öngören esasların kararlaştırıldığını söyler. Nitekim bu esaslar yaklaşık yedi yıl boyunca Türkiye'nin iktisadi politikalarının temelini oluşturacaktır. Boratav, a.g.e., s.45-46.

devletinin siyasal olduğu gibi iktisadi olarak da bağımsız olmak istediğini gösterecek en güzel örneklerinden biridir. Konferans sonrasındaki yazılarıyla hem yeni iktidarı halka tanıtan Falih Rıfkı, hem de iktidarın prensipleri üzerinde durur. Yazara göre, yeni iktidarın ekonomik alandaki ilkeleri, bizzat Mustafa Kemal tarafından iktisat kongresinin açılış konuşmasında dile getirilmiştir. Bu olmazsa olmaz ilke ise; iktisadi bağımsızlığın da en az siyasal bağımsızlık kadar zorunlu ve gerekli olduğudur.[916] Duyunu-u Umumiye ve imtiyazların devam ettiği bir ortamda siyasal bağımsızlığın eksik olacağına dikkat çeken Falih Rıfkı, ülkenin kendi imkânları ile kalkınmasını sağlamanın yollarını aramak, imtiyazların kaldırılmasını sağlamak gerektiğini düşünür.[917] Hatıralarında da durum karşısında yapılması gerekenlerin neler olduğunu dile getiren yazar, "*Yeni Mücadelemiz*" başlıklı yazısında ülkenin ekonomik durumu ile ilgili bazı değerlendirmelerde bulunur. Özellikle azınlıkların imtiyazlı durumlarına işaret eden Falih Rıfkı, öncelikli olarak bu sorunun çözülmesi gerektiğini belirtir. Tanin günlerinden itibaren, Türklerin ekonomide etkin bir şekilde yer alması gerektiğini düşünen ve İttihatçıların Milli İktisat politikasını desteklediğini gördüğümüz yazar, yeni dönemde de ekonomide Türklerin etkinliğinin artırılmasını, imtiyazlara son verilmesi gerektiğine dikkat çeker.[918] Falih Rıfkı, iktisat kongresinden sonra kaleme aldığı yazılarıyla yeni iktidarın iktisat politikasını halka açıklayarak, anlatarak onu bilgilendirdiği gibi, ara verilmiş olan Lozan konferansındaki tüm temsilcilere de Türk devletinin kararlığını göstermek ister. Lozan'da 23 Nisan 1923'te yeniden görüşmelere başlandığı günlerde Falih Rıfkı, konferans ile ilgili yazılarında genellikle azınlıkların imtiyazlı durumuna değinerek bu duruma son verilmesi ve biran önce "*Türk tüccar*"[919] sınıfın oluşturulması gerektiği üzerinde durur.

[916] Falih Rıfkı, "*Yeni Türkiye'nin İkballeri*", **Akşam**, 14 Mart 1923.
[917] Atay, a.g.e., Cilt: II, s. 419–420.
[918] Falih Rıfkı, "*Yeni Mücadelemiz* 1", **Akşam,** 20 Mart 1923.
[919] Falih Rıfkı, "*Günün Fıkrası*", **Akşam**, 25 Haziran 1923; "*Bizde İş ve Kazanç*", **Akşam**, 17 Temmuz 1923.

8.2.Lozan Barış Antlaşması'ndan Sonraki İktisadi Gelişmeler

Lozan'da varılan barış antlaşması ile Türkiye açısından pek çok sorun halledilmiş olmasına rağmen daha önce de belirttiğimiz gibi bazı sorunlar ise çözüme kavuşturulamamıştır. Bu konulardan biri de gümrük resimleri ve vergilerinin 1913'teki oranlarda sabitlenerek durumun 1929'a kadar devam etmesinin sağlanması idi. Lozan'da halledilemeyen bu düzenleme karşısında hükümet pek çok malın üretim ve ithalini devlet tekeline alarak çözüm bulmaya çalıştı.[920] Falih Rıfkı, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra kaleme aldığı yazılarında, bu ekonomik kısıtlamalardan diğer çözüme kavuşturulmamış olan sorunlar gibi bahsetmez. Yazar, daha ziyade mübadele ve bu durumun yaratacağı ekonomik sıkıntılara dikkat çeker.[921] Konu ile ilgili yazılarında Falih Rıfkı, ekonomik alandaki bu büyük soruna dikkat çekerek, muhalefet tarafından hükümete yöneltilen eleştirilere cevap verdiği gibi, eleştirilerin haksızlığına dikkat çekerek iktidarın propagandasını da yapar.

Falih Rıfkı'nın muhalefet kadar sık olmasa da bu tarihlerdeki diğer bir gündem konusu ilerleyen yıllarda çok daha önem arz edecek olan Ankara'nın imarı meselesidir. Yaklaşık bir yıllık imar faaliyetini pek ümit verici bulmayan Falih Rıfkı, iyi hazırlanmış bir plan ve uzman bir kadro ile çalışılmasının zorunluluğu üzerinde durur. Çünkü bu imar faaliyeti sadece bir şehrin inşası değil, Anadolu'nun ortasında "*bir ümran eseri*"[922] olarak Yeni Türkiye'nin değişiminin de simgesi olmalıdır. Ankara'nın imar meselesi Falih Rıfkı'ya göre "*inkılap ve cumhuriyet için hayat davalarından*"[923] biridir. Bundan dolayı da tüm istismarlardan uzak tutulması gerekir.

Ele aldığımız dönem içinde iktisadi alandaki önemli bir gelişme de 9 Eylül 1924'te siyasi kadrolar ile sermaye çevrelerinin bira arya gelerek kurdukları İş Bankası'dır.[924] Bankanın Müdürü İmar Vekâleti'nden istifa eden Celal (Bayar),

---

[920] Boratav, a.g.e., s.40-41, Ayrıca Bkz., Tevfik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi, 1900-1960**, İstanbul 2003, s. 165.

[921] Falih Rıfkı, "*İki Efsane*", **Akşam,** 23 Ağustos 1923; "*Yarım Milyon Türk*", **Akşam,** 7 Eylül 1923; "*Tahliye Münasebetiyle*", **Akşam**, 3 Teşrinievvel/Ekim 1923, "*Edirne Serhaddi*", **Akşam**, 29 Teşrinisani/Kasım 1923, "*Yarım Milyon Türk İçin*", **Akşam**, 28 Kânunuevvel/Aralık 1923, "*Bir Politik Oyun"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Teşrinisani/Kasım 1924

[922] Falih Rıfkı, "*Zevk*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Kânunusani/Ocak 1924; "*Zevksizlik*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Kânunusani/Ocak 1925., "*Halledilmiş Bir Dava*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Kânunusani/Ocak 1925., "*İki Zaruri Teşkilat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Şubat 1925.

[923] Falih Rıfkı, "*Bir Red Mazbatası Münasebetiyle*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Kânunusani/Ocak 1925.

[924] İş Bankası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Uygur Kocabaşoğlu, **Türkiye İş Bankası Tarihi**, İstanbul 2001.

Yönetim Kurulu Başkanı da Mahmut (Soydan) 'dır. Banka dönem boyunca yerli ve yabancı sermaye ile siyasi iktidar arasındaki bütünleşmede olduğu gibi, bazı ekonomik kararların sermaye çevrelerinin istekleri doğrultusunda yönlendirilmesinde etkili oldu. Bu durum nedeniyle grubun, İş Bankası'nın Fransızca karşılığı olan, Banque d'affaires'den esinlenerek, fakat aynı zamanda "*çıkarcı*" anlamında kullanılan "*affairiste*" sözcüğünün karşılığı olarak "*aferistler*" olarak anılmasında etkili oldu.[925]

Falih Rıfkı, yakın arkadaşı Mahmut Soydan'ın da içinde bulunduğu bu ekonomik atılımı büyük bir heyecan ile karşılar ve aynı heyecan ile halka duyurur.[926] Dönem içinde İş Bankası'nın kurulmasını destekleyerek, halkın da desteğini sağlamaya çalışan Falih Rıfkı, hatıralarında banka ile ilgili bazı eleştirel değerlendirmelerde bulunur. İş Bankası'nın bir nevi politikacılar bankası olarak kurulmuş olmasının Cumhuriyet tarihi için "*pek acıklı bir aferizm salgınının*" başlangıcı olduğunu belirten yazar, bankayı kuranların ve özellikle Genel Müdürü'nün yani Celal Bayar'ın "*dürüst*" insanlar olduklarını ancak bankayı işletebilmek için uzun bir süre devlet otoritesini kullanılmaları gerektiğine dikkat çekerek eleştirir. Yazar, "*nüfuz tüccarları*" olarak belirttiği kolay kazanç elde etmek isteyen yerli ve yabancı pek çok kişi ve kuruluşun, İş Bankası'nı kendi faaliyet alanlarına çekmeye çalıştıklarını ve başarılı oluklarını da söyler.[927] Aslında Falih Rıfkı'nın İş Bankası yetkililerine yönelik eleştirileri çok daha önceleri başlar. Bu eleştirilerin merkezinde, yakın arkadaşı Mahmut Soydan bulunur. Soydan'ın İş Bankası İdare Meclisi Başkanlığı'na getirilmesinden bir müddet sonra, 1926'da Milliyet gazetesini çıkarmaya başlaması, ve hemen arkasından da Mustafa Kemal'in hatıralarını yayınlaması Falih Rıfkı'nın eleştirilerine neden olur. Yeni çıkan bir gazete olarak Soydan'ın Mustafa Kemal'in hatıralarını yayınlamasının sebebinin gazetenin tirajını artırmak nedeniyle yapıldığını düşünen Falih Rıfkı, Mahmut Soydan'ın gazetenin karşılaştığı mali sıkıntıları da banka ile ilişkilerini kullanarak aştığını ileri sürer. Yazar, Mustafa Kemal'in emir subaylığını yapmış olan Mahmut Soydan'ın[928] Mustafa Kemal'in güvendiği arkadaşlarından biri olduğunu, bu yüzden

[925] Boratav, a.g.e., s.41.
[926] Falih Rıfkı, "*İş Bankası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Eylül 1924.
[927] Atay, a.g.e.,Cilt: II, s. 425–426.
[928] Mahmut Soydan, **Milli Mücadele Tarihine Dair Notlar, Ankaralının Defteri**, Haz. Necdet Bilgi, İstanbul 2007. Bilgi Falih Rıfkı'nın Soydan'a yönelik eleştirilerinin dikkatle değerlendirilmesi

de İş Bankası kurulduğunda İdare Meclisi Başkanı yapıldığını ancak Soydan'ın Milliyet gazetesi için bankadaki etkinliğini kötüye kullandığından, Mustafa Kemal'in Mahmut Soydan'ı çevresinden uzaklaştırdığını da belirtir.[929] Falih Rıfkı'nın aslında ilk yıllardan itibaren geliştirdiği bu eleştirilerini, Mahmut Soydan'ın Mustafa Kemal'in yakın çevresinden ve güvendiği insanlardan bir olması nedeniyle o yıllarda dile getiremediğini düşünmekteyiz.

Falih Rıfkı, Ankara'da önemli ekonomik gelişmelerin yaşandığı günlerde, muhalefetin bazı devlet memurlarının görevlerini kötüye kullanmasına dair eleştirilerine karşılık cevap nitelinde yazılar da kaleme alır. Bu yazılarında muhalefetin hükümete haksız yere yüklendiğini belirten Falih Rıfkı, Cumhuriyet hükümetinin ilk ve öncelikli amacının İmparatorluktan devralınan "*bu hastalıklı duruma*"[930] her alanda son vermek olduğuna dikkat çekerek, hükümeti savunur. Yazar, dönem içindeki yazılarında eleştirerek dile getirdiği bazı devlet memurlarındaki "*suiistimal ve istismarlara*", hatıralarında da geniş yer verir ve dönem içindeki yazılarında dile getirmediği bazı açıklamalarda da bulunur. Tüm bu faaliyetlerin amacı Falih Rıfkı'ya göre, siyasi nüfuz elde etmektir. Bu grupta yer alan kişiler arasında basit devlet memurları olduğu gibi, Mustafa Kemal'in yakınında buluna bazı isimler de vardır. Bu yakın çevreden "*İstismarcılar"* grubunda yer alan insanlar için inkılapların pek bir önemi olmadığını, milletvekilliğinin "*boğaz tokluğuna*" maaşlı bir görev olarak görüldüğünü vurgulayan Falih Rıfkı, bu grup karşısında yapılacak olan tüm işlere idealist bir tavırla yaklaşan bir grup olduğunu belirtir. Yazar bu grubun tek amacının da "*Batı Türkiyesi'nin ve bu Türkiye içinde yeni bir topluluğun*" oluşturulmasını sağlamak olduğuna dikkat çeker.[931] Hiç şüphe yok ki Falih Rıfkı, kendisini bu grup içinde tanımlar. Hatıralarındaki açıklamalarından hareket Mahmut Soydan'ın da yazara göre istismarcılar grubu içinde yer aldığı görülür.

---

gerektiğine işaret ederek, Falih Rıfkı'nın Soydan'ın mali sıkıntılarını aşmak için bankanın olanaklarını kullandığı yönündeki eleştirilerinin "*olsa olsa Soydanın mülkiyet ve hisse devirlerinde izlediği zamana yayılmış yönteminin öznel bir yorumu olarak değerlendirilebileceğin*i" söyler. bkz. a.g.e., s.xviii

[929] Atay, Atatürk'ten….., s.önsöz. Falih Rıfkı, aynı kitabın Sel yayıncılıktan çıkan 1955'teki ilk baskısındaki önsözünde herhangi bir şekilde eleştiride bulunmaz, sadece hatıraların Milliyet gazetesinde de yayınlandığına değinir.

[930] Falih Rıfkı, "*Bir Makale Münasebetiyle*", **Akşam**, 26 Mayıs 1924; "*Suiistimal Mücadelesi*", **Akşam**, 25 Mayıs 1925.

[931] Atay, a.g.e., Cilt: II, s. 424–425.

Yeni Cumhuriyetin henüz bu ilk yıllarında bir "*aferizm fesatlığının*" gittikçe artan bir şekilde yayılmaya başladığına tanık olan Falih Rıfkı, Ankara'daki ilk aferizm dalgasının şehre iş takip etmek amacıyla gelenlerin haraca bağlanması ile başladığını belirtir. Bu duruma yazarın kendisi de tanık olur. Cumhurbaşkanı için Çankaya'da yapılacak olan konutun çalışmasında görevli olan Falih Rıfkı, belli şirket ve şahısların iş görmek ve kazanç sağlamak için kendisine de pek çok teklifte bulunulduğunu ve işleri takip eden kişinin ise köşke sürekli olarak gelebilen bir insan olduğuna dikkat çeker.[932] Yazar, dönem içindeki yazılarında konuya ilişkin eleştirilerini daha ziyade bu alışkanlıkların İmparatorluktan alınan bir miras olduğu, hükümetin ise ciddi şekilde "*istismarcılık ve suiistimallerle*" mücadele ettiği üzerinde durur. Ancak görüldüğü gibi Çankaya'da durum karşısında çok daha sert eleştirilerde bulunan Falih Rıfkı, bizzat bazı istismarcıların Mustafa Kemal'in yakın çevresinde yer almasını eleştirel bir şekilde dile getirir. Falih Rıfkı, hatıralarında ağır şekilde eleştirdiği bu durumdan fazlasıyla rahatsız olmuş olsa bile dönem içindeki yazılarına bu ruh halini yansıtmamıştır. Kanaatimizce bu durum üzerinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e yakın birisi olmasına rağmen Falih Rıfkı'nın yapacağı eleştiriler karşısında Mustafa Kemal'in hiddetinden çekinmesi ve henüz Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni iktidarın halkın gözündeki yerinin bu tarz tartışmalarla karalanmak istenmemesi etkilidir.

İzmir İktisat Kongresi kararlarından da anlaşılacağı gibi, iktidar yabancı sermayenin belli koşullarda teşvikinden yana idi. Ancak hükümet, yabancı bazı şirketlerin elinde bulunan demiryollarının ve tütün rejilerinin de en kısa sürede millileştirilmesini istemektedir. 1922 ve 1923 yıllarında Amerikan sermayesini temsil eden Chester grubuyla imtiyazlı bir demiryolu yatırımı anlaşması yapılmak istenmiş ancak bu girişimden sonuç alınamamıştı.[933] Bu gelişmelerden sonra demiryollarının millileştirilmesini içeren bir iktisat politikası kapsamında 1924'te Haydarpaşa Limanı ile Haydarpaşa-Ankara ile Eskişehir-Konya ve Arifiye-Adapazarı, 1928'de ise Mersin-Tarsus-Adana demiryolu hatları devletleştirildi.

[932] Atay, a.g.e., Cilt: II, s. 428., Falih Rıfkı'nın eleştirerek dile getirdiği bu durum, yakın arkadaşı Yakup Kadri'nin de gündemindedir. "*O sıralarda bence bu hadiselerin en önemlisini teşkil eden dünkü Milli Mücadeleciler ve o günkü devrimciler kadrosunun bir kazanç ve menfaat şirketi karakterini taşımasıdır. Bunlardan kimi arsa spekülasyonları, kimi de türlü türlü şekillerde komisyonculuk peşine düşmüş bulunuyordu*". Karaosmanoğlu, Politikada…, s. 86

[933] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Bilmez Bülent Can, **Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923),** İstanbul 2000.

Tütün rejisi ise 1925'te 4 milyon liraya satın alınarak devletleştirildi.[934] Bu günlerde Ankara'daki yeni iktidarı halka tanıtma görevini üstlenen Falih Rıfkı, yeni iktidarın prensiplerini eski iktidar gibi "*sadece kitap ve beyannamelerde*" bırakmadığını hayata geçirdiğini belirtir. Yazara göre bu durumun önemli kanıtlarından biri de demiryollarının millileştirilmesidir.[935] Yazar yeni hükümetin Türk'e ait olan her şeyin onun olması için çabaladığını söyleyerek, bu iktisadi girişim üzerinden de hükümetin propagandasını yapar.

Yeni Cumhuriyetin tarım alanında yaptığı en önemli adım ise Aşar Vergisi'nin kaldırılmasıdır. 17 Şubat 1925'te kaldırılan Aşar, köylünün her türlü toprak gelirinin % 12'ne el koyan ve çiftçiyi fazlasıyla zorlayan bir gelir yöntemiydi.[936] Hükümete halkın rejime karşı bağlılığının sağlanması için Aşar Vergisi'nin etkili bir şekilde kullanılabileceğini hatırlatan Falih Rıfkı, verginin kaldırılmasını büyük bir memnuniyetle karşılar ve hemen yapılan bu önemli düzenlemenin en kısa sürede tüm Anadolu'ya, Türk köylüsüne etkili bir şekilde anlatılması gerektiğine işaret eder. Yazara göre; böylece halk inkılabın kendi menfaatlerine olduğunu, kendisinin kurtuluşu için çalıştığını görerek, büyük bir şevkle onu savunacaktır.[937] Falih Rıfkı, hükümetin iktisadi atılımlarını en kısa sürede halka duyurduğu gibi aynı zamanda, bu yazıları hükümetin ve yeni iktidarın propagandası içinde etkili bir vasıta olarak kullandığını görmekteyiz. Falih Rıfkı'nın henüz verginin kaldırılma kararından çok önce kaleme aldığı verginin inkılabın yararına nasıl kullanılması gerektiği ile ilgili yazısı sön derece ilginç değerlendirmeler içerir. Yazısına hem Fransız hem de Rus ihtilallerinde halkın desteğinin sağlanması için, halka en çok ihtiyacı olan şeyin "*ekmeğin ve toprağın*" verileceğinin vaat edilerek desteğinin alındığına işaret ederek başlayan Falih Rıfkı, devleti yeniden inşa edecek olan cumhuriyet idarecilerinin dikkatini bu yöne çekmek ister. Yazar, inkılabın Türk halkına benimsetilmesi, onun desteğinin alınması, hatta inkılabın en güçlü şekilde savunulmasını sağlamak için iktidara; "*hangi müessese ve ihtilat cumhuriyet için muzır görünüyorsa, onun hemen Aşarla beraber*" kaldırılması

---

[934] Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, İstanbul 1994, s.189-198; Boratav, a.g.e., s.46-47; Çavdar, a.g.e., s.176-177.
[935] Falih Rıfkı, "*Yeni Ruh*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Şubat 1925.
[936] Çavdar, a.g.e., s.182-185.
[937] Falih Rıfkı, "*Yeni Ruh*", **Hâkimiyet Milliye**, 19 Şubat 1925; "*Halk ve Cumhuriyet*", **Hâkimiyeti Milliye,** 8 Temmuz 1925.

gerektiğini söyler. Bu durumun yaratacağı faydanın ise; "*kaldırdığımız müesseseyi iade etmek isteyenler, halka mültezimler gibi mahsullerinin yarısını çalmağa gelen mahûf insanlar gibi görünecektir.*" şeklinde dile getirir. Falih Rıfkı, Aşar'ın önemli bir gelir kaynağı olduğunu hatırlatanlara ise iktisadi sıkıntıların planlı bir şekilde üstesinden gelinebileceğini ancak Aşar'ın bu şekilde kaldırılmasının Cumhuriyet'e çok büyük faydasının olduğunu çünkü halkın inkılabı, "*maddi, müspet, ani ve büyük bir menfaat olduğunu hissetmesinin*" sağlanacağını hatırlatır.[938] Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, iktidarı kendisi için aslında büyük ekonomik sıkıntılara sebep olacak bir gelir kaynağından vazgeçerken, bu olumsuzluğu lehine çevirebileceğine dikkat çeker. Bu bağlamda halk için Aşar'ın kaldırılmasının yeni dönemin en önemli maddi kanıtı olarak algılanacağına işaret eden Falih Rıfkı, halka yeni bir dönemin başladığını ve bu yeni dönemin zihniyet ve ahlakını kabul ettirme noktasındaki ilk ve en önemli adımın en çok muzdarip olduğu durumun ortadan kaldırarak atıldığına dikkat çeker.

Falih Rıfkı'nın 1925 ve 1926 yılındaki gündeminin ana maddesini muhalefet ve sonrasındaki gelişmeler oluşturduğu için ekonomik alandaki gelişmeler üzerinde pek durmadığını görmekteyiz. Yazarın bu yıllarda iktisadi gelişmelerle ilgili nadir yazılarından biri enflasyon hakkındadır. Falih Rıfkı, hükümetin ülkenin geleceği için son derece önemli bazı olaylarla ilgilendiğinden, sadece Türkiye için değil pek çok ülke içinde ciddi bir sorun olduğunu belirttiği "*hayat bahalılığı*" ile yetirince ilgilenemediğine işaret eder. Falih Rıfkı, hükümetin, çeşitli önlemlerle ortamı normalleştirmeye çalıştığını, artık öncelikli görevinin enflasyona çözüm bulmak olduğunu halka duyurur. Açıklamaları ile halka seslenen ve tepkilerin önüne geçmek isteyen Falih Rıfkı, aynı zamanda hükümete de bazı hatırlatmalarda bulunur. Avrupa'daki pek çok ülkedeki "*içtimai buhranların*" ana sebebinin hayat bahalılığı olduğuna dikkat çeken yazar, hükümete iki çözüm önerisi sunar. Bunlar; iktisadi bir mücadelenin başlatılması gerektiği ve fiyatların denetiminin sağlanmasıdır.[939] Falih Rıfkı'nın hükümete yönelik bu uyarılarının arkasında, T.C.F. kurulması ile halkın muhalefeti desteklemesi, bu desteğin arkasında ekonomik durumun etkili olduğunun görülmesi ile tekrar böyle bir olayın yaşanmaması için duruma en kısa sürede çare bulunmak istenmesi etkilidir.

[938] Falih Rıfkı, "*Aşarla Beraber*", **Akşam**, 15 Kânunuevvel/Aralık 1923.
[939] Falih Rıfkı, "*Bahalılık"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Eylül 1926.

Falih Rıfkı, hükümete enflasyonla mücadele etmesinin zorunluluğunu hatırlatırken diğer yandan da "*milli sermayenin devlet tarafından himaye*" edilmesi gerektiğine de dikkat çeker. Cumhuriyetin yönetiminin bu konuda; "*İttihat ve Terakki idaresinin kötü inhisar cibilliyetinden kâfi derecede ders aldığına*" dikkat çeken yazar, milli sermayenin devlet tarafından korunmasının, yabancı sermayenin hukuki durumuna herhangi bir olumsuz etkisinin olmayacağını da belirtir.[940] Falih Rıfkı, yerli sermayenin yani bir Türk burjuva sınıfının yaratılmasını zorunlu görmektedir. Dönemin şartları gereği bu ancak yabancı sermaye karşısında devletin korumacı politikaları ile mümkün olabilecektir. Ancak yazar, hem halka hem de yabancı sermayeye uygulamaların, İttihatçılarınkinden farklı bir şekilde yapılacağını açıklayarak oluşabilecek çekinceleri de gidermek ister.

Sanayi alanında daha önce belirttiğimiz gibi Lozan'dan kalma ciddi engellemeler mevcuttu. Hükümet, bu yöndeki engelleri kaldırarak sanayi ile ilgili atılımları teşvik etmek için 1925'te Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu. Banka Osmanlı'dan kalan dört sanayi kuruluşunu devir alarak bunları uygun şartlarla özel sektöre aktarmak amacıyla çalışmalarına başladı. Sanayi ve Maadin Bankası aslında, özel sanayi ve maden işletmelerini kredi ve iştiraklerle desteklemesi için kuruldu. 1925'te şeker fabrikaları için özel teşvik ve imtiyazlar getiren bazı kanunlar geliştirilerek, Alpulu ve Uşak şeker fabrikaları kuruldu. Her iki fabrikanın da hissedarları arasında C.H.F. önde gelen simalarından bazı kişiler de vardı.[941] Şeker fabrikaları ve diğer girişimler Falih Rıfkı tarafından halka büyük bir coşkuyla duyurulur. Özellikle Uşak şeker fabrikasına halkında hissedar olması, iktisadi olarak kalkınma projesinde, halk ile devlet hazinesinin ortak hareketi olarak değerlendirilir. Ayrıca yazar, bu gelişmelerle halka ve yabancı sermayeye, "*sanayi ve iktisat adına Türkiye'nin kendi içinde"* önemli adımlar atıldığının da gösterildiğine dikkat çeker.[942] Falih Rıfkı'nın ekonomi ile ilgili yazılarında yabancı sermayeye karşı katı bir tutumu olmamasına karşın belli bir tepkisi de mevcuttur. Dönemin genel karakteri olarak yabancı sermayeye hukuki düzenlemeler çerçevesinde açık olunmasına rağmen, kapitülasyonları yaşayan, azınlıkların ekonomideki etkinliklerinden fazlasıyla zarar gören ve bu durumundan sık sık şikâyetçi olduğunu dile getiren bir

[940] Falih Rıfkı, "*Milli Sermaye*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Eylül 1926.
[941] Tezel, a.g.e., s. 167; İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Cumhuriyetin Harcı; Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi,** Cilt: II, İstanbul 2004, s.45–91.
[942] Falih Rıfkı, "*Fabrikalarımız*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Kânunuevvel/Aralık 1926.

kuşağın temsilcisi olan Falih Rıfkı'nın yabancı sermayeye karşı bazı çekinceleri olduğunu görmekteyiz. O'nun kafasındaki metot halk ile devletin kendi imkânlarıyla kalkınmasını sağlamaktır. Yazar, tüm bu girişimleri de bu bağlamda anlamlı bulur.

Falih Rıfkı'nın dönemin ekonomik gelişmeleri bağlamında üzerinde durduğu konulardan biri de iktidarın da hassasiyetle takip ettiği bir konu olan, demiryolları ve karayolları politikasıdır.[943] Demiryollarının belli bir altyapısı olduğundan daha kolay tamamlanacağına değinen yazar, karayollarının biraz daha zaman alacağına ve daha masraflı olacağına dikkat çeker. Ancak Falih Rıfkı, karayolları konusunda şimdiye kadar ciddi planlama hataları yapıldığına değinerek, sorunun çözülmesi için, "*fenni murakabe ve ciddi bir planlamanın*"[944] yapılması gerektiğini belirtir. Falih Rıfkı'nın özellikle karayolları ile ilgili yazılarında hükümeti, mutlaka bilimsel tekniklerin kullanılması gerektiği noktasında uyardığını görmekteyiz. Yazara göre, bu durum en az plansızlık kadar, karayolları politikasına zarar vermektedir. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, hükümetin politikalarını desteklemek, halka açıklamak ve onun desteğini almanın dışında, hükümete eksik gördüğü bazı uygulamalar karşısında çeşitli uyarılarda bulunarak da aslında bir oto kontrol mekanizması gibi de davranmaktadır.

Falih Rıfkı, Ticaret Odaları Kongresi münasebetiyle kaleme aldığı yazılarında hükümetin ekonomi politikasındaki esasları üzerinde durduğu gibi, halkın da ekonomik kalkınmadaki önem ve görevlerine dikkat çeker. Yazar, "*istihsal ve tasarrufun*" herkes için ortak bir hedef olarak görülmesi gerektiğini belirterek, asıl amacı olan iktisadi mücadelede özel teşebbüse ve halka büyük görevler düştüğü yönündeki görüşlerine dikkat çekmek ister.[945] Falih Rıfkı, özellikle halk ile devletin birlikte hareket ederek iktisadi savaşta başarılı olabileceğini düşünür. Bu görüşleri doğrultusunda da halkın hükümeti desteklemesi ve onunla birlikte hareket etmesini sağlamak için, ekonomik zafer sonunda halkın elde edeceği menfaatleri sürekli olarak hatırlatarak yazılarını etkili bir araç olarak kullanır.

---

[943] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Leyla Şen, **Türkiye'de Demiryolları ve Karayollarının Gelişim Süreci**, Ankara 2003; Tekeli-İlkin, a.g.e., Cilt: 3, s.271-341.

[944] Falih Rıfkı, "*Yol*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Kânunuevvel/Aralık 1926; "*Bir Kongre*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Kânunusani/Ocak 1927, "*Tasarruf"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Kânunusani/Ocak 1927, "*Muvaffakiyet Yolu"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Kânunusani/Ocak 1927;"*Kayseri*", Hâkimiyeti Milliye, 17 Mayıs 1927.

[945] Falih Rıfkı, "*Odalar Kongresi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Şubat 1927; "*Mücadele Esasları*", **Hâkimiyeti Milliye,** 7 Şubat 1927.

Sanayi alanındaki önemli atılımdan biri de 1927 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu'dur.[946] Bu kanun ile sanayi yatırımlar ile sanayi işletmelerine çok geniş muafiyet, imtiyaz ve teşvikler verilmekteydi. Falih Rıfkı kanunun kabulünü; "*küçük esnaflıktan çıkarak, asıl büyük ve müşkülatlı iktisat âlemine*" giriş adına önemli bir adım olarak değerlendirir. Yazar, iktisadi mücadelenin her alanında olduğu gibi, sanayide de "*kazanç noktasındaki hırs sisteminin mesleki ahlakı"*[947] ortadan kaldırmaması gerektiğin yönündeki önerilerine dikkat çekmek ister.

Falih Rıfkı, Güney Amerika gözlemlerine dayanarak da Türk ekonomisi için bazı önerilerde de bulunur. Özellikle Brezilya'nın kahveyi tüm dünya için bir ihraç ürünü haline getirmesini örnek göstererek, Genç Türkiye'nin de üzüm, incir, tütün ve pamuk için benzer usulleri takip etmesini önerir.[948] Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, gezilerinde Türkiye için pek çok alanda örnek oluşturabilecek en ufak gelişmeyi dahi gözden kaçırmaz. Gezilerinin her aşamasını Türkiye'nin yararlanabileceği bilgiler elde etmek için çaba sarf eder ve bunları iktidar ile paylaşır.

Falih Rıfkı'nı eleştirel bir şekilde üzerinde durduğu dönemin iktisadi politikaları bağlamında da önemli yer işgal eden bir konu da Osmanlı borçlarının ödenmesidir. 1928 yılı bu borcun ilk taksidinin ödeneceği yıldır. Devletin ekonomik olarak ciddi sıkıntılar yaşadığı, çözmesi gereken büyük sorunların olduğu günlerde borç taksidini ödemesini "*her karış toprağı ihtiyaç içinde kıvranan ve maziden asla mesul olmayan,"*[949] Genç Türkiye için ağır bir yük olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı durumu eleştirir. Yazar daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı borçları ile ilgili olarak eski yönetimi eleştirerek halka, yaşanan ekonomik sıkıntının İmparatorluktan miras kaldığını göstermeye çalışır.

Ekonomik alandaki tüm atılım ve çabalara rağmen 1929'daki dünya ekonomik buhranı nedeniyle pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de iktisat politikalarında bazı değişikliklerin gündeme gelmesi kaçınılmaz oldu. 1929'daki Dünya ekonomik bunalımı, dünya kapitalist düzeninin merkezi durumundaki Wall Street Borsa'sının çöküşüyle başladı. Krizin temelinde geleceğe olan iyimser güvenin aşırı üretime sebep olması yatmaktaydı. Durum karşısında stokların artması ve stoklarını eritemeyen şirketlerin borsadaki hisselerini satarak borçlarını ödemek

[946] Çavdar, a.g.e., s.177-181.
[947] Falih Rıfkı, "*Emniyet Meselesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Mayıs 1927.
[948] Falih Rıfkı, "*Türkiye Ticareti*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Teşrinisani/Kasım 1927.
[949] Falih Rıfkı, "*Borçlarımız"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Şubat 1928.

istemesi, biranda borsada bir panik havası esmesine ve borsanın düşmesine neden oldu. A.B.D. Başkan Roosevelt, New Deal olarak tanımlanan ekonomik ve sosyal politikalar ile krizden kurtulmaya çalıştı. Programın temelinde devlete çok ciddi ve önemli görevler verilmekte, devlet ekonomiye müdahale etmekteydi. Böylece A.B.D krizin yıkıcı etkilerini 1930'larda engellemeyi başardı.[950] Ekonomik bunalım kısa süre içinde Avrupa'yı da açarak tüm dünyayı etkiledi. Türkiye'de bu etkiden nasibini aldı. Yaşanan kriz sadece ekonomik alanda değil siyasal alanda ciddi etkilere neden oldu. Buhran yıllarında dünya ticareti azalmaya başladığı gibi, tarımsal fiyatlar düştü ve ticari kredi bulmak ve almak imkânsız bir hale geldi. Yabancı sermaye akışı ve yatırımlar durdu. Türkiye'de de tıpkı A.B.D.'de olduğu gibi iflaslar başladı. Pek çok kesim aldığı kredi borçlarını ödeyemediği gibi, şehirlerde de işsizlik artmaktaydı. Nitekim Türkiye'de de devlet kriz karşısında ekonomik politikalarda daha etkin olmaya başladı.[951] Ağır ekonomik sıkıntıların yaşandığı ortam, halkın da hükümete yönelik eleştirilerinin artmasına neden olmaktaydı.

Falih Rıfkı, hükümetin daha önceki ekonomik politikalarını olduğu gibi bu yıllardaki politikalarını da sonuna kadar destekler ve halkta oluşan tepkinin önüne geçmeye çalışır.

[950] Kriz ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., **1929 Krizi**, Çev. Vamık Toprak, Ankara 1980.
[951] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.,İlhan Tekeli Selim İlkin, **1929 Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları,** Ankara 1977; Çağlar Keyder, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923–1929)**, Ankara 1982

BEŞİNCİ BÖLÜM

1930–1938 YILLARI ARASINDA FALİH RIFKI ATAY

Türkiye, 1930'lu yıllara tüm dünyayı etkileyen ekonomik bunalımın gerek iktisadi gerekse de siyasal etkileri altında girdi. İktidar bir yandan iktisadi sıkıntılar karşısında halkın artan tepkisini önlemek için çareler ararken, diğer yandan inkılâbın ideolojisinin kurumsallaşması sürecine hız verdi.[952] İktidar, 1930 yılına kadar pek çok alanda radikal sayılabilecek inkılâplar yapmış, T.C.F.'nın kapatılmasından ve Takrir-i Sükûn Kanunu'nda sonraki yargılamalar sürecinde de muhalefeti etkisiz hale getirmişti. Nitekim kanun, 1929 yılına kadar yürürlükte kaldı ve C.H.F. böylesi bir ortamda her bakımdan kurumsallaşmasını tamamlamak için uygun bir ortam elde etti. Ancak bu süreç beraberinde halkın tepkisini de gündeme getirmeye başladı. Yapılan yeni düzenlemelere rağmen, özellikle ekonomik alanda sıkıntıları hafifletecek girişimlerin yapılamaması tepkiyi daha da artırmaktaydı. Durumun farkında olan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal halkın sorunlarını ve memnuniyetsizliğini yakından görmek, çözüm bulmak amacıyla kapsamlı bir yurt gezisine çıktı. Ancak Cumhurbaşkanı gittiği pek çok ilde halkın en temel şikâyet konusunun vergiler, onların toplanma şekli ve bu nedenle çektikleri sıkıntılar olduğuna tanık oldu. Halkın şikâyet ettiği bir diğer konu da Ziraat Bankası'nın çiftçiye kredi vermemesiydi.[953]

Halkın iktidar tarafından yapılan uygulamalar karşısındaki eleştirel tavrında, iktidarın dayanmış olduğu grupların etkisi de söz konusuydu. Milli Mücadele yıllarında yerel eşrafla işbirliği yapmış olan yeni iktidar, cumhuriyetin ilanından sonra da bu işbirliğini sürdürerek halkın, batılılaşması bağlamında yapılacak olan inkılâplar karşısındaki tepkisini engellemek istemekteydi. Bu gruplardan bazı kişilerin fırka ile yakın ilişkilerini kullanarak çeşitli ayrıcalıklar elde etmesi, bunları kişisel çıkar elde etmek için kullanması halkı fazlasıyla rahatsız etmekteydi.[954]

---

[952] Taha Parla, **Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku**, Cilt: 3, İstanbul 1995, s. 22.
[953] Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul 2005, s.389–390; **Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları: Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi**, Cilt: I, İstanbul 2007, s. 259–288.
[954] Timur, a.g.e., s.86-93. Dönemin önde gelen aydınları da bu durumun fazlasıyla farkındadır. Nitekim Şevket Süreyya 1930'lu yılların başında iktidarın yapısı ile ilgili olarak şu değerlendirmede bulunur: *"halkın dışında dar, basit bir bürokrat hizip ile bu hizbe ancak seçim ve menfaat bağıntıları*

Ayrıca, 1930'lu yılların başında iktisadi sıkıntıların yanında, Ağrı'da ve Irak ile Suriye sınırına yakın bölgelerde çıkan isyan ve karışıklıklar[955] kısa süre içinde bastırılmasına rağmen, iç huzursuzluk önlenemedi.

Falih Rıfkı, her bakımdan inşa sürecinin yoğun bir şekilde gündemde olduğu 1930'lu yıllardan itibaren etkinlik alanını daha da genişletir. Nitekim halkın özellikle iktisadi sıkıntılar karşısında tepkisinin artması, bazı devlet memurlarının görevlerini kötüye kullanmaları ve bunlarla ilgi haberlerin hükümet aleyhinde kullanılması karşısında Falih Rıfkı, Milli Mücadele yıllarından itibaren inkılap için tehlikeli olarak değerlendirdiği kişi ve zihniyetler grubuna bir ekleme daha yapar. Bu yeni tehlike, demagoji ve demagog'dur. Yazar, tarafından bu grup halka "*demokrasilerin ve yeni şuurlaşan milletler arasındaki belli başlı parazitlerden biri olarak"*[956] tanıtılır. Özellikle Serbest Fırka'nın kurulmasından sonra Falih Rıfkı, sıklıkla bu tehlike üzerinde durarak, yeni fırkanın sözcülerini demagoji yapmakla itham ederek sert şekilde eleştirecekti.

1 Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu (SCF) ve Sonrasındaki Gelişmeler Karşısında Falih Rıfkı Atay

1.1. SCF'nın Kuruluşu

Halkın tepkisini ve hoşnutsuzluğunu yakından gören Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, iktidar fırkası dışında yeni bir fırka kurarak, siyasi gerilimi hafifletmek, rejime yönelik eleştirilerin ve hoşnutsuzluğun açığa çıkmasını sağlamak istemekteydi. Ancak TCF deneyiminin olumsuz etkileri nedeniyle Mustafa Kemal, yeni fırkanın çok güvendiği ve görüşlerinden emin olduğu yakın arkadaşı Ali Fethi

---

olan, mahalli fakat dar bir taşralı taraftarlar kadrosundan ibaretti. Partiyi vilayetlerde yüksek kademede temsil eden mutemetler... ne merkezin ne de halkın benimsediği insanlardı. Merkezde ve taşrada partili olmak demek, gelecekten bir şey, bir menfaat ve kariyer bekleyen insan demek olmuştu. Hülasa inkılâp partisi, bir klik haline gelmişti. Kapalı, dar bir klik" Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam (1922–1938)**, Cilt: 3, İstanbul 1965, s.386, Falih Rıfkı da Çankaya'da, iktidar ile yakın ilişkilerini kullanarak kazanç elde edenleri sert şekilde eleştirilmektedir. Atay, a.g.e., Cilt: s.424-430. Karaosmanoğlu, Politikada…, s. 86.

[955] Ayrıntılı bilgi için bkz., **Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938**), Ankara, 1972. Falih Rıfkı isyanı, "*içeride hazırlanmış ve halkın bir kısmının desteklediği bir hareket değil, dışarıda bir merkezde toplanan ve silahlanan çetelerin olayı olarak*" değerlendirir. "*Şarkta"* **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Temmuz 19230; "*Asker Olmayan Yerde Halk Cumhuriyeti Müdafaa Etmiştir"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Temmuz 1930, s.1.Falih Rıfkı'nın konu ile ilgili bu yazıları incelendiğinde isyanı hükümet lehine etkili bir propaganda unsuru olarak kullandığı görülmektedir. Yazar bu haberle sürekli olarak halkın ve hükümetin birlikte hareket ettiği vurgular.

[956] Falih Rıfkı, "*Bir Şantaj Davası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Mayıs 1930; "*Niçin Gelmedi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Haziran 1930.

(Okyar) tarafından kurulmasını istiyordu. 1925'te Başbakanlıktan ayrılarak Paris'e Büyükelçi olarak gönderilen Fethi (Okyar), 1930'da geri çağrıldı ve yeni fırkayı kurmakla görevlendirildi. Fethi (Okyar), Mustafa Kemal'in isteği üzerine ülkenin içinde bulunduğu durumu ayrıntılarıyla inceleyen ve önemli önerilerde bulunduğu bir rapor hazırladı. Rapor üzerinden yapılan tartışmalar sonunda Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, bu önerilerin bir fırka programı olarak hazırlanmasını ve bu çerçevede tartışılmasını istedi.[957] Fethi (Okyar) ile Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Yalova'da yeni fırkanın nasıl ve ne şekilde olacağının esaslarını belirlerken, basın da bu gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Yeni bir fırkanın kurulacağına dair ilk haber, 8 Ağustos 1930 tarihli Vakit gazetesinde Mehmet Asım (Us) tarafından halka duyuruldu. Haberde yeni fırkanın CHF ile pek çok alanda farklı ilkeleri olan bir programa sahip olacağı belirtilmekteydi. Bu haberden sonra basının yeni fırkaya karşı ilgisi artarak devam etti. Konu ile ilgili haberleri en heyecanlı şekilde halka duyuran gazete ise ilerleyen günlerde fırkanın yayın organı olacak olan Yarın gazetesiydi. Gazetenin başyazarı sol eğilimli olarak bilinen Arif (Oruç) idi.[958] İlk günden itibaren hükümetin iktisadi politikasını eleştirmeye başlayan gazete, Serbest Fırka kurulduktan sonra fırka yanlısı yayınlarını sürdürdü. Serbest Fırka yanlısı yayın yapan diğer bir gazete de 27 Temmuz 1930'dan tarihinden itibaren yayınlanmaya başlayan, Son Posta gazetesidir. Gazetenin yayın politikası, M. Zekeriya (Sertel) tarafından belirleniyordu. Gazete, hükümete yönelik eleştirileri ve yeni fırkayı destekleyen yayınları nedeniyle Serbest Fırka yanlısı olarak değerlendiriliyordu.[959] Yeni bir fırkanın kurulacağına dair haberler sadece Yarın ve Son Posta gibi gazetelerde değil, hükümet yanlısı Hâkimiyeti Milliye ve Cumhuriyet gazetesinde de yer alıyordu.

Serbest Cumhuriyet Fırkası, tüm görüşmeler sonunda, 12 Ağustos 1930'da resmen kuruldu. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, yeni fırkanın ismini koyduğu gibi kurulması için gerekli olan parayı da sağladı.[960] Hükümetin yayın organı Hâkimiyeti

[957] Ali Fethi Okyar, **Serbest Fırka Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi**, İstanbul 1987, s. 7–9.
[958] Yusuf Ziya Ortaç, **Bizim Yokuş**, İstanbul 1966, s.120–125.
[959] Sertel, a.g.e. s.187–206.
[960] Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz., Süreyya İlmen, **Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka**, İstanbul 1951; Walter F.Weiker, **Political Tutalage and Democracy In Turkey The Free Party and Its Aftermath**, Leiden 1973; Ali Fethi Okyar, **Serbest Fırka Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi**, İstanbul 1987; Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları,** İstanbul 1994; **Fethi Okyar'ın Anıları-Atatürk Okyar ve Çok Partili Türkiye,** Haz. Mehmet

Milliye'nin başyazarı Falih Rıfkı, yeni fırkanın "*ne Halk Fırkası'nın bir hizbi olarak ne de hiçbir sebep ve ihtiyaç yokken, bir fırka ile Cumhuriyet olmaz*" [961] gibi yaklaşımlarla değil, demokrasinin bir gereği olarak kurulduğunu belirtir. İktidarın, Batılı anlamda bir "*hükümetçilik*" geleneği kurduğunu ve yeni fırkanın da Batılı anlamda bir muhalefet geleneği geliştirmesi gerektiğine dikkat çeker. Ancak yazar, SCF yetkililerini uyarmaktan da kendini alamaz. Özellikle kısa süre içinde fırka etrafında toplanma ihtimali olduğunu düşündüğü kişiler yazar tarafından; "*Cumhuriyetçi olmadıkları için Halk Fırkası'na karşı olanlar, Halk Fırkası'nın kendi tarafından haklı olarak kırdığı yahut tatmin edemediği insan zümreleri, Cumhuriyetçi olup ta Halk Fırkası'nın tuttuğu yolun doğru olmadığına inananlar"* şeklinde tasnif edilerek, fırkanın asıl kuvvetini üçüncü gruptakilerden alması gerektiğine dikkat çeker. SCF yetkililerini fırkaya katılacak olan gruplar hakkında uyaran Falih Rıfkı, onları bir tehlikeden "*düşmandan*" da haberdar etmek ister. Bu düşman ise daha önce belirttiğimiz gibi demagojidir.[962] SCF'nın kurulduğu ilk günlerde hükümet gibi Falih Rıfkı da, fırkaya karşı gayet ılımlı bir yaklaşım sergiler. Yazara göre yeni fırka, CHF ile yapacağı fikir kavgaları ile aslında hükümeti güçlendirerek daha sağlıklı bir çalışma ortamının oluşmasını sağlayacaktır. Aslında bu yaklaşım iktidarın ve ona yakın çevrelerin yeni fırkaya ve işlevine dair temel yaklaşımlarını da ortaya koymaktadır. Ancak yaşanan tecrübeler nedeniyle Falih Rıfkı, SCF yetkililerine bazı uyarılarda bulunur. O'nun iktidarın bir parçası ve sözcüsü olduğu göz önünde bulundurulursa aslında bu uyarılar iktidarın bu konudaki kaygılarını dile getirmektedir.

Yeni fırkanın programı, bizzat Başkan Fethi (Okyar) tarafından hazırlanarak Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e sunuldu. Cumhurbaşkanı'nın metne yaptığı bazı ilavelerden sonra, program onaylanarak 13 Ağustos tarihli gazetelerde yayınlandı. İlk günlerde kabul edilen bu on bir maddelik program, zaman içinde genişletilecektir. İlerleyen günlerde fırkaya katılan Ahmet Ağaoğlu programa bazı ilavelerde bulundu. Yayınlanan fırka programı genel olarak; fırka ilkeleri, iktisadi ve mali hedefler, iç ve

---

Seyitdanlıoğlu, Ankara 1997.Çetin Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul 1997. Abdülhamit Avşar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası (Bir partinin Kapanmasında Basının Rolü)**, İstanbul 1998; Cemil Koçak, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası: Tarih Yazımında Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul 2006.

[961] Falih Rıfkı, "Y*eni Fırka Doğarken*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Ağustos 1930.

[962] Falih Rıfkı, a.g.m., **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Ağustos 1930.

dış politika hedefleri başlıklı maddelerden oluşmaktaydı.[963] Program, yayınlandıktan kısa süre sonra, tartışılmaya başlandı. Tartışmalar daha ziyade programın iktisadi hedefler kısmındaki açıklamalar üzerinde yoğunlaşıyordu. Falih Rıfkı, programa dair hem Arif Oruç hem de Zekeriya Sertel ile sert polemiklere girdi. SCF, hükümetin genel olarak uyguladığı tüm iktisadi politikalarına çeşitli eleştiriler getiriyordu. Yeni fırka bu eleştirilerini özellikle vergi uygulamaları ile demiryolu politikaları üzerinde yoğunlaştırmaktaydı. Nitekim vergiler Mustafa Kemal'in de yurt gezilerinde açıkça ortaya çıktığı gibi halkın en çok şikayet ettiği konuydu. Bu eleştiriler kısa süre içinde başta Hâkimiyeti Milliye olmak üzere tüm iktidar yanlısı basın tarafından sert şekilde eleştirilmeye başlandı.

Yeni fırka ile ilgili olarak basında yoğun bir şekilde tartışılan, doğal olarak Falih Rıfkı'nın da aktif bir şekilde tartışmalara katıldığı önemli konulardan biri de SCF'nın hangi siyasal kanatta yer alacağıydı. Konu ile ilgili ilk resmi açıklama, Akşam gazetesinin Fethi (Okyar) ile yaptığı röportajda dile getirildi. Bu açıklamada yeni fırkanın Halk Fırkası'nın "*sol cenahında, liberal, laik ve cumhuriyetçi bir fırka olacağı*" belirtiliyordu.[964] Yeni fırka ile ilgili bu değerlendirmeler kısa sürede basının en önemli gündem maddesi oldu. Falih Rıfkı, yeni fırkanın "*solcu*" olarak değerlendirilmesini "*abes*" bir durum olarak yorumlar ve "*bu memlekette padişahlığı, halifeliği, şarklılığı kaldıran, dini dünya işinden ayıran, Latin harflerini alan, şapka giydiren bir fırkanın daha solu yoktur. İsmet Paşa'nın soluna ancak hürmet icabı geçilebilir.*"[965] açıklamalarıyla aslında Halk Fırkası'nın sol bir fırka olduğuna dikkat çeker. Yazar, yeni fırkayı programı ve yapılan açıklamalar nedeniyle "*liberal*" bir fırka olarak değerlendirir. Falih Rıfkı'ya göre sağ, ise eski rejime geri dönmek istemek, irticadan yana olmaktır. SCF'nın henüz böyle bir durumu olmadığına dikkat çeken yazar, yeni fırkanın "*herkes istediğini yapabilir*"[966] şeklindeki tavrını sürdürmesi durumunda sağ bir fırkaya dönüşebileceği uyarısında da bulunur.

Falih Rıfkı'nın yeni fırkaya dair uyarıları gün geçtikçe artmaktadır. Yazar, fırka yetkililerine sürekli olarak bazı hatırlatmalarda bulunmayı adeta görev addeder.

[963] Okyar, a.g.e., s.56-58; Ağaoğlu, a.g.e., s.30-46.
[964] Necmettin Sadak, "*Fethi Beyle Mülakat*", **Akşam,** 12 Ağustos 1930.
[965] Falih Rıfkı, "*Sağ mı Sol mu*", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Ağustos 1930.
[966] Falih Rıfkı, a.g.m., **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Ağustos 1930.

Ancak Falih Rıfkı'nın bu değerlendirmeleri, sadece kendi düşüncelerinin yansıması değil O'nun iktidar ile olan ilişkisi göz önünde bulundurulursa, aynı zamanda, hükümetin de düşüncelerinin ifadesi olduğu unutulmamalıdır.

SCF'nın, hükümet politikalarına yönelik eleştirilerinin şiddeti arttıkça, Falih Rıfkı'nın fırka karşısındaki tavrı da sertleşti. SCF'lıların özellikle Belediye Kanunu ve yeni Emeklilik Yasaları ile ilgili olarak, CHF'nın, Teşkilatı Esasiye'yi tahrip ettiği yönündeki eleştirileri, iktidar yanlısı basın tarafından en kısa süre içinde şiddetli bir şekilde eleştirildi. Falih Rıfkı'nın eleştiriler karşısındaki temel söylemi ise, Anayasada herhangi bir tahribatta yapılmadığı, Anayasa ile ilgili tüm düzenlemelerin meclisin ve fırkanın çoğunluğunun kararı ile yapıldığıdır. Yazının devamında Falih Rıfkı, hükümete "*demokrasi, cumhuriyet ve halk*" gibi kavramlara sığınarak eleştirilerde bulunan SCF'lılara, tüm bu kavramları Halk Fırkası'ndan öğrendiklerini hatırlatarak, "*bize verecek başka dersler arayınız"* [967] uyarısında bulunur. Muhalefet fırkasını eleştiren Falih Rıfkı, aynı zamanda halka da bazı açıklamalarda yapar. CHF'nın, SCF'lıların eleştirdiği başta Belediye Kanunu olmak üzere pek çok kanunda "*halkın yararını gözettiğine, onun için çalıştığına*" [968] dikkat çeken yazar, yapılan eleştirilerin amacının ise, CHF ile halk arasındaki ilişkileri bozmak olduğunu öne sürer. Falih Rıfkı'nın muhalefet fırkasının eleştirileri karşısında sık sık halkın, hükümetin yanında olduğu, onu desteklediği yönünde bir söylem geliştirerek, bunu bir propaganda unsuru olarak kullandığını görmekteyiz. Ancak ilerleyen günlerde pek çok kişi gibi Falih Rıfkı da halkın muhalefet fırkasına kendilerinin tahmininden daha büyük bir ilgisi olduğunu görür.

İktidar ile SCF arasındaki gerginlik, yaklaşan Belediye seçimleri nedeniyle hat safhaya ulaştı. Gerginlik sadece iki fırka arasında değil, basında da kısa süre içinde kendini hissettirmeye başladı. Nitekim seçimlerle ilgili olarak muhalefet basınının, Halk Fırkası adaylarının henüz açıklanmaması nedeniyle hükümete yönelik eleştirilerine Falih Rıfkı, kısa süre içinde karşılık verilir. Herkesin Halk Fırkası'nın adaylarının nasıl insanlar olacaklarını bildiklerini belirten yazar, asıl sorunun halkın henüz karşı fırkanın "*adam çeşnisini tatmaması*"[969] olduğunu belirtir.

[967] Falih Rıfkı, "*İç Kanun*" **Hâkimiyeti Milliye,** 22 Ağustos 1930.
[968] Falih Rıfkı, "*İttiham*" **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Ağustos 1930.
[969] Falih Rıfkı, "*Adaylar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Ağustos 1930.

Muhalefet fırkasının, aday listesinin açıklamasının gerekliliğine işaret eden Falih Rıfkı, Halk Fırkası'nın belediye seçimleri sürecindeki propagandasının en etkili unsurlarından biri olarak muhalif basınla yoğun bir mücadeleye de başladı.

Seçimler öncesinde muhalif basının bazı kadın seçmenlerin Halk Fırkası'na yönelik eleştirilerine yer vermesi de Falih Rıfkı tarafından sert bir şekilde eleştirilir. Halk Fırkası'nın kadının toplum hayatına katılması ve esaretten kurtulması için yaptıklarını, kadınların elde ettikleri haklarını vatandaş olarak kullanmaları için gerekli ortamı sağladıklarını hatırlatan yazar, bu hakların "*taraftar toplamak*" amacıyla verilmediğini de söyler. Kadınların kendilerine bu hakları verenlere sonuna kadar "*fikirlerini ve reylerini*" vermek zorunda olmadıklarını belirten Falih Rıfkı, kadınların seçmenlerin oylarını Halk Fırkası'nın lehinde ya da aleyhinde kullanırken, Halk Fırkası'nın kendilerini "*bütün zincirlerinden kurtarmış olduğunu*"[970] unutmayacaklarını da söyler. Yazar aslında bu açıklamalarıyla kadın seçmenlerin Halk Fırkası'nın kendilerine verdikleri hakları unutmamaları gerektiğini vurgulamak ister. Falih Rıfkı, tarafından toplumun batılılaşmasında önemli bir gösterge olan kadının seçme ve seçilme hakkına kavuşması noktasında iktidarın yapmış olduğu düzenlemeler seçim kampanyasının önemli bir propaganda malzemesi olarak kullanılır.

Halk Fırkası'nın politika anlayışının esaslarını;"*halkı aldatmamak avutmamak ve ona güç olsa bile doğruyu söylemek*" olarak belirten Falih Rıfkı, aslında hükümetin ülkenin içinde bulunduğu iktisadi koşullar karşısında halkın, fedakârlık etmesi ve kendi yağıyla kavrulması gerektiği yönündeki cesur açıklamalarının bu zihniyetin sonucu olduğunu söylemeye çalışır.[971] SCF'nın özellikle vergilerin hafifletileceğine dair söylemi, Falih Rıfkı'ya göre gerçekleşmesi mümkün olmayan ve halka boş yere zaman kaybettiren açıklamalardır. Dolayısıyla yazar, Halk Fırkası'nın politika anlayışı karşısında SCF'lıların demagoji yaptığını ima ederek, halkın desteğini almak için, gerçekleri söylemediğini göstermeye çalışır.

Falih Rıfkı'nın gün geçtikçe muhalefet fırkası karşısındaki tavrının sertleşir. Muhalif basında CHF'li milletvekillerinin yurt gezileri kapsamında gittikleri yerlerdeki faaliyetlerinin eleştirel bir şekilde yer alması karşısında yazar, eski

[970] Falih Rıfkı, "*Kadınlar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Ağustos 1930.
[971] Falih Rıfkı, "*Bizim Politikamız*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Ağustos 1930.

muhalefet anlayışının "*hortlamaya*" başladığına dikkat çekmek ister. Özellikle milletvekillerinin yemek sofralarında alkol kullanmalarına dikkat çeken haberlerin muhalif basında yer alması Falih Rıfkı'ya göre, "*uyuyan eski müzevir, parazit, sefil mahlûkların*" SCF'nın güneşi ile ısınmaya başladıkları şeklinde yorumlanır. Yazar, muhalefet basınında da dedikodulara dayanan haberlerin yer alması nedeniyle basının bu halinin "*din gidiyor, şeriat batıyor*" günlerini hatırlattığını söyleyerek durumu sert bir şekilde eleştirir. Artık SCF, bu haliyle yazara göre; "*eski muhalefetin kıskançlık, aç gözlülük, murdar hafiyelik, iftira ve küfür…*" şeklinde belirttiği bütün unsurlarını içinde barındırmaya başlar. SCF ile ilgili tespitini bu şekilde ortaya koyan Falih Rıfkı, durum karşısında tüm cumhuriyetçileri birlikte hareket etmeye çağırır. Bu birliktelik zorunludur. Çünkü cumhuriyetçilerin karşısında *"Türkiye'nin bütün yalancıları, müfterileri, menfaat adamları, fikir ve ahlak düşkünleri birleşmiş*" bulunmaktadır.[972] Falih Rıfkı'nın bu son derce sert açıklamaları, aslında iktidarın da muhalefete karşı tavrını gösterdiği gibi, SCF'nın geleceğinin de pek parlak olmadığını sinyallerini vermektedir.

Eleştirilerinin şiddetini artıran Falih Rıfkı, SCF lideri Fethi (Okyar)ın "*eski muhalefet anlayışını ve gruplarını hortlatmaya çalışan*" muhalefet basını ve içinde bulunulan durumla ilgili olarak bazı açıklamalarda bulunmasını ister. Yazar, Fethi Okyar'dan duymak istediği açıklamanın ne olması gerektiğini ise;

"*Ben olsam, yeni fırka liderinin yerinde olsam, şöyle bir beyanname neşrederdim: Bugün muhalefet eden gazeteler, bu memlekette benim herkes kadar nefret ettiğim ayak takımı anarşisini körükleyen fesat parçalarıdır. Benim Halk Fırkasına tenkidim bir ise, bu anarşi ve fesattan nefretim ondur. Ben ona karşı Halk Fırkasının kuvveti ile cidal etmiş olanlardanım. Benimle çalışmak isteyenler bu anarşi ve fesat cereyanını benimsetmek değil ondan iğrenmek ve onun zararlarından bu memleketi korumakla mükelleftirler. Ben fikir muhalefeti yapıyorum ve onun gazetesini de ben eli, dili ve kalbi temiz olanlara yaptıracağım*"[973] şeklinde dile getirir. Aslında bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi, hem hükümetin hem de Falih Rıfkı'nın Fethi (Okyar) dan SCF'nın olumsuz gelişmelere neden olmayacağı yönünde kendilerini ikna etmesini ister.

[972] Falih Rıfkı, "*Eskiyi Hatırlamak*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Ağustos 1930.
[973] Falih Rıfkı, "*Beyanname"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Ağustos 1930.

Falih Rıfkı, hatıralarında SCF ve içinde bulundukları ortam ile ilgili ayrıntılı değerlendirmelerde bulunur. "*inkılapçı Atatürk, irtica henüz olanca hıncı ile dipdiri iken, bir muhalefet partisinin kurulmasına neden izin verdi?*" sorusuna hiç kimsenin açıkça cevap veremeyeceğini belirten Falih Rıfkı, dönem içinde bu durumun sebepleri arasında sıkça üzerinde durulan bazı konulara açıklık getirmek ister. Bunlardan ilki, Cumhurbaşkanı'nın Başbakan İnönü'nün politikalarını beğenmediğidir ki yazar, buna ihtimal vermez. Çünkü O'na göre, dönem içinde yönetim şekli "*baş başa*" bir tarzda sürdürülüyordu..[974] Bazılarının Mustafa Kemal'in, Fethi Okyar'ın da katılmakta olduğu "*sağ temayüllü politikayı, açık münakaşalar içinde iflas ettirmek için öyle yapmış.*" olduğu yönündeki açıklamalarına da katılmayan yazar, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in en çok güvendiği arkadaşının desteği ile kendisi sağ ve otoritesi kuvvetli iken "*rejimi normalleştirmek*" istediğinden dolayı böyle bir girişimde bulunduğunu düşünür. Ancak Falih Rıfkı, Mustafa Kemal için de asıl önemli olan konunun yeni fırkanın da Halk Fırkası kadar "*inkılap prensiplerine*" bağlı kalması olduğunu söyler. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in yeni bir fırka kurmak istemesinin altında yatan sebebi bu şekilde dile getiren yazar, bu fikir karşısında kendi görüşünün ise "*yeni bir fırka için ortamın uygun olmadığını, demokrasiye geçiş için çok erken olduğunu ve yeni fırkanın etrafını inkılap düşmanlarının saracağı*"[975] olduğunu söyler ve bu görüşlerini Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile de paylaştığına dikkat çeker. Falih Rıfkı'nın toplumun henüz ikinci bir fırkaya hazır olmadığı noktasındaki değerlendirmeleri, aslında kendisi gibi pek çok aydının da görüşlerini temsil eder. Batılılaştırılması için çaba sarf edilen halk, bir siyasal özne olmaktan çok, aydınların öncülüğünde iktidar tarafından dönüştürülecek bir unsurdur. Dolayısıyla halk henüz siyasal katılım için yeterince gelişmemiş, yani inkılabın ideolojisini yeterince benimsememiştir.

Hatıralarında SCF'lileri; "*Serbest Fırka kurucuları pek nazlı idiler. Halk arasında alabildiklerine insafsız davranırken, ikide bir Atatürk'e gelir, şart koşarladır.*" diyerek eleştiren Falih Rıfkı, ilerleyen günlerde fırkanın "*her türlü irticayı*" harekete geçirdiğini söyler.[976] Görüldüğü gibi Falih Rıfkı'nın muhalefet

[974] Atay, a.g.e., Cilt: II, s.434.
[975] Atay, a.g.e., Cilt:II, s. 434.
[976] Atay, a.g.e., Cilt:II, s. 437.

fırkasına ilişkin dönem içindeki görüşleri ile daha sonraki yıllardaki görüşleri arasında bir devamlılık söz konusudur. Bu durum üzerinde yazarın, hatıralarını kaleme aldığı yıllardaki DP iktidarına karşı tepkisi ve bu yıllardaki demokrasi anlayışının SCF, zihniyetinin devamı olarak değerlendirmesi etkilidir. [977]

Halkın SCF'na ilgisi en açık şekilde Fethi Okyar'ın İzmir gezisinde ortaya çıktı. 4 Eylül'de İzmir'e gelen Fethi Okyar, geziden önce halkın kendilerine tepkili olduğu yönündeki bazı haberler nedeniyle endişelidir. Ancak halkın yeni fırkayı büyük bir ilgi ile karşıladıklarını gören SCF'lılar kaygılarının yersiz olduğunu fark ettiler.[978] Fethi Okyar, büyük bir kalabalığa yaptığı konuşmasında hükümetin özellikle iktisadi alandaki politikalarını eleştirdiği gibi Başbakanın Sivas'taki konuşmasına da cevap verdi.[979] Falih Rıfkı, geziden birkaç gün sonra kaleme aldığı yazısında, İzmir'in hükümetin politikalarını eleştirmek için iyi seçilmiş bir yer olmadığını, bu durumun nedeninin de Başbakanın 1922 yılındaki başarılarının unutulmadığı, halk arasındaki itibarının son derece yüksek olmasının gözden kaçırılması olarak açıklar.[980] Yazara göre, hükümet İzmir'de milli birliği ve zaferi temsil ederken, SCF ise "*Beyoğlu*" zihniyetini taşımaktadır.[981] Daha önce de belirttiğimiz gibi Falih Rıfkı, Beyoğlu zihniyetini inkılabın geleceği için tehlikeli bir unsur olarak görür. Milli Mücadele yıllarında yazar için bu zihniyet, imtiyazlı azınlıkların her alandaki ekonomik etkinliğini temsil ederken, SCF ile birlikte liberal ekonomik yaklaşımı ifade eder. Yazarın sert açıklamalar içeren bu yazısı aslında İzmir'de yaşanacak olan olayların ayak seslerini duyurur.

Falih Rıfkı, İzmir halkının SCF'na gösterdiği yoğun ilgi üzerine, fırkaya yönelik eleştirilerinin şiddetini artırır. Halka aslında muhalefet fırkasının bir çöküntü içinde olduğunu göstermek isteyen yazar, bunun kanıtı olarak da Fethi Okyar'ın hükümeti "*şimendifer, vergi ve inhisar*" dışında herhangi bir şekilde eleştirecek konu bulamamasını gösterir. Aleyhine söylenecek bu kadar az söz olan bir hükümet için

[977] Falih Rıfkı, hatıraları kaleme aldığı günlerdeki (1952) demokrasi anlayışını 1930'lardaki SCF zihniyetinin bir devamı olarak değerlendirir. "*Bugünkü demokraside ne kadar alçaklık yapılmışsa, hepsi 1930'da da yapılmıştı. Şu fark ile ki, eski müesseseler yirmi yıl daha çökmüşler ve yeni müesseseler yirmi yıl daha yaşlanmışlar ve köklenmişlerdi.*" Atay, a.g.e., Cilt:II, s.438.
[978] Okyar, a.g.e., s.70-73; Ağaoğlu, a.g.e., s.58.
[979] Weiker, a.g.e., s.87-92.
[980] Falih Rıfkı, "*İzmir"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Eylül 1930.
[981] Falih Rıfkı, a.g.m., **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Eylül 1930.

durum Falih Rıfkı'ya göre büyük bir başarıdır.[982] Yazar, durumun halk tarafından da bu şekilde algılanması için ciddi bir çaba sarf eder ve muhalefetin İzmir halkı tarafından ilgi ile karşılanmasına dair muhalif basındaki coşkulu haberleri etkisiz bir hale getirmeye, halka farklı yansıtmaya çalışır.

SCF'nın halkın büyük desteğini aldığı İzmir'deki gezisi olaylı bir şekilde son buldu. İzmir'de yayınlanmakta olan CHF yanlısı Anadolu gazetesinde SCF'nı eleştiren yazıların yayınlanması üzerine, SCF'nı destekleyen halkın CHF il binası ve gazete matbaası önünde yaptıkları protesto gösterileri, ancak polisin müdahalesi ile yatıştı.[983] İzmir'de yaşanan olaylar, iktidar ve iktidar yanlısı basın tarafından sert eleştirilerle karşılandı. Hükümetin etkili sözcülerinden bir olan Falih Rıfkı, muhalefet fırkasının hürriyetten yana sloganlarının inkılâplara büyük zarar verdiği, cumhuriyeti tehlikeye düşürdüğünü vurgulayarak olaylar karşısında SCF'lıları suçlar. Yazara göre, muhalefet fırkasını destekleyenler; "*kara kalabalık*", "*bulanık su sergüzeşti ve anarşi adamları*" dır. Amaçları da SCF'nı iktidara taşımak değil, inkılâpları yıkmaktır.[984] Falih Rıfkı'nın bu son değerlendirmelerinin muhatabı aslında Fethi Okyar'dır. O'nun bu "*kuru kalabalığın*" etkisinde kalmamasını isteyen yazar, grubun asıl amacının farklı olduğuna dikkat çekerek, hem SCF'nın hem de iktidarın önlem almasını ister.

İzmir'deki olaylar, her iki fırka yanlısı basında da yanlısı oldukları grubu haklı gösterecek şekilde değerlendirilmektedir.[985] Falih Rıfkı, olaylara katılanları "*hapishane kaçkını*" olarak niteler ve olaylar sırasında devlet kuvvetlerine silahla karşı konulduğunu iddia ederek, İzmir olaylarının gerçek bir "*başkaldırı*" anlamına geldiğini vurgular. Yaşananlar karşısında ülkedeki tüm cumhuriyetçileri uyaran Falih Rıfkı, İzmir'de sergilenen zihniyetin, köklerinin İmparatorluk zamanındaki modernleşme karşıtı hareketlere kadar uzanan "*irtica*" olduğunu belirtir.[986] Yazısının başlığından da anlaşıldığı gibi yazar, SCF muhalefetinin de aslında TCF'nın olduğu gibi irticanın yuvası haline geldiğini, SCF'nın kurucularının da bu kalabalığın çok gerisinde kaldığını düşünür. Yazılarıyla artık fırkanın "*anarşi adamları ve irticanın*"

[982] Falih Rıfkı, "*Çöküntü*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Eylül 1930.
[983] Weiker, a.g.e., s.96-99, Ağaoğlu, a.g.e., s.57.
[984] Falih Rıfkı, "*Tehlike Nerede*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Eylül 1930.
[985] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Avşar, a.g.e., s.107-122.
[986] Falih Rıfkı, "*1925–1930*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Eylül 1930.

gölgesinde kaldığına dikkat çeken Falih Rıfkı, SCF'nın geleceğinin de TCF'den pek farklı olmayacağının haberini de verir.

Türkiye gibi yeni kurulmuş, inşa edilmeye başlanmış olan ülkelerde iyi bir muhalefet yapmanın, iyi bir hükümet olmak kadar zor ve önemli olduğuna işaret eden Falih Rıfkı, muhalefetten beklentilerini; "c*umhuriyetçi muhalefetin cumhuriyetçi hükümet fırkasının tecrübelerinden ders alarak inkişaf etmesini istiyoruz: Bir korkumuz varsa bu fırkanın kendisini şuursuz galeyanların içine atması tehlikesidir*"[987] şeklinde dile getirir. Görüldüğü gibi yazar, inşa sürecinin her alanda olduğu gibi, muhalefetin de iktidarın öncülüğünde onun prensipleri doğrultusunda gelişmesinden hatta inşa edilmesinden yanadır. Falih Rıfkı'nın iyi muhalefeti ancak inkılabın ideolojisi doğrultusunda, iktidarın belirlediği sınırlar içinde hareket eden, iktidar olmak gibi iddiası olmayan bir muhalefettir.

Falih Rıfkı'nın özellikle İzmir olaylarından sonra kaleme aldığı oldukça sert içerikli yazıları aslında SCF'nın geleceği konusunda ciddi sinyaller vermekte idi.[988] Başta Başbakan olmak üzere hükümete yakın çevreler, SCF'nın kendi iktidarlarını tehdit edecek şekilde gelişmesinden endişelenmekte özellikle Cumhurbaşkanı'nın fırkalar arası tarafsız kalmasından rahatsızlık duymaktaydılar.[989] Ancak olaylardan bir müddet sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, olayları incelemek ve tarafları uzlaştırmak için meclis başkanını görevlendirdiği gibi, başkana hükümetin politikasını onayladığını da açıkladı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, bu gelişmeden kısa süre sonra da Yunus Nadi'ye kendisine hitaben bir açık mektup dikte ettirip 9 Eylül tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlattı. Cumhurbaşkanı ertesi günkü gazetede de kendisinin CHF ile bağını vurgulayan bir cevap verdi.[990]

---

[987] Falih Rıfkı, "*Tedhiş*", **Hâkimiyeti Milliye,** 8 Eylül 1930.
[988] Falih Rıfkı, "*Bir Tebliğ*", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Eylül 1930; "*Mazlum ve Maznun*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Eylül 1930.Bu yazılarda sadece muhalefet fırkası değil, muhalif basın da başta Arif Oruç, Zekeriya Sertel olmak üzere ağır şekilde eleştirilir.
[989] Salih Bozok, İnönü ile Atatürk'ün arasının bira fabrikası nedeniyle açılmış gibi gözükse de asılında İnönü'nün Serbest Fırka nedeniyle Atatürk'e kırgın ve küskün olduğunu söyler. Bozok'a göre Başbakan İnönü, Atatürk'ü Serbest Fırka'nın kurulması ve gelişmesi sırasında müdahale etmediği, özellikle İzmir nutku karşısında bir tepki göstermemesine kırgındır. Bozok, Atatürk'ün bu kırgınlıktan haberdar olduğunu ve kendinse İzmir nutkunun içeriğinden haberi olmadığını söylediğini belirtir. Ayrıca Bozok, İnönü'nün bu kırgınlığını Atatürk'e yansıtmadığını, O'nun yakın çevresindekiler üzerinden, genelde bu tarz insanları kırarak gösterdiğini söyler. Bozok bu tarz davranışlardan kendisinin fazlasıyla nasibini aldığını da belirtir Bozok, a.g.e. s.126.
[990] Okyar, a.g.e., s.71-76; Ağaoğlu, a.g.e., s.69.

Cumhurbaşkanının açıklamaları karşısında son derece memnun olan Falih Rıfkı, muhalif basının halkın Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in Halk Fırkası'ndan ayrılmadığını, İzmir'de yaşanan olaylar karşısında üzgün olduğunu öğreneceği nedeniyle bu haberi vermek istemediğine dikkat çeker. Bu açıklamalar yazara göre, muhalefetin Cumhurbaşkanı'nın kendi yanlarında olduğu yönündeki "*büyük yalanlarını*" ortaya çıkarmıştır. Falih Rıfkı, muhalefet fırkasını destekleyen halkın ise "*saf ve suçsuz*" olduğunu belirtir. Halk, hem SCF hem de muhalif basına sadece dışarıdan bakmaktadır. Oysa kendileri onların içini, asıl isteklerini görmektedirler. Falih Rıfkı yazısını, halka "*en doğru, en yanılmaz, en şaşmaz ölçü*" olan hem İzmir'i hem de ülkeyi düşman işgalinden kurtaran liderlerin arkasından gitmesi gerektiğini uyarısı ile bitirir.[991] Yazar, bu açıklamalarıyla aslında bir kez daha halkın siyasal bir özneden çok, iktidarın yönlendirmesine, terbiye etmesine muhtaç bir yapıya sahip olduğu yönündeki düşüncesini gözler önüne serer.

1.2. Belediye Seçimleri

İzmir mitinginde halkın SCF'na karşı gösterdiği ilgi ve fırkanın gün geçtikçe kuvvetlenmesi karşısında CHF yönetimi bazı önlemler almak için harekete geçti. Başbakan İnönü, fırka grubundan seçtiği 40 kişilik bir grup oluşturarak çalışmalarına başladı. Kırklar Grubu olarak da bilinen kuruldaki pek çok kişi, yaşanan olaylar karşısında ilk olarak CHF'nın hatalı görülen uygulamalara bakması gerektiği, bu noktadan hareketle bazı değişikliklerin yapılmasının zorunluluğu üzerinde durmaktadır.[992] Hükümetin gelişmeler karşısında aldığı bir diğer önlem de, basın üzerindeki denetimi artırmak oldu. Hazırlanan bir genelge ile ülkenin huzurunu bozan yayınlara karşı denetim artırıldı. Genelge, muhalif basın tarafından tepki ile karşılandı. Gerek Son Posta ve gerekse de Yarın gazetesi genelgeyi eleştiren yazılar yayınladı.[993] Hükümet, gelişmeler karşısında bazı önlem arayışları içindeyken, hem iktidarın hem de muhalefetin gündemini Eylül ayı içinde yapılacak olan Belediye

[991] Atay, "*Hesap Yanlış*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Eylül 1930.

[992] Avni Doğan, **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası**, İstanbul 1964, s.217; Avni Doğan Kırklar grubunun bir üyesi idi ve ilk olarak Fırkanın kendi hataları üzerinde durması gerektiği görüşünü savunmaktaydı.

[993] Hükümet tüm tepkilere rağmen tavrında bir değişiklik yapmadı ve TBMM'ne hakaret ettikleri gerekçesiyle bazı gazeteler hakkında soruşturma başlattı. İzmir'de yayınlanan Hizmet, Yeni Asır ve Halkın Sesi gazetelerinin başyazarı ve sorumlu müdürleri ile bu gazetelerin bazı yazılarından alıntı yapan Son Posta gazetesinin sorumlu müdürleri tutuklandı. Avşar, a.g.e. s.134.

seçimleri almaya başladı. [994]Seçim süresince her iki fırka yanlısı basın, yoğun bir propaganda faaliyeti içine girdi. Başta Hâkimiyeti Milliye olmak üzere iktidar yanlısı basın, seçim süresince muhalefet fırkasını ağır şekilde eleştirdi. Falih Rıfkı, artık açık bir şekilde SCF'nın ilk günlerdeki cumhuriyetçi ve laik söylemini terk ederek, "*tehlikeli kıyılarda gezinmeye"* [995] başladığını dile getirir. Bir gün sonraki yazısında ise açık bir şekilde Fethi Okyar'ı eleştiren yazar, İzmir olayları karşısında "*Bir devletin bütün mesuliyetini üzerine almayı göze kestiren bir fırka reisinin bu gafleti affedilemez*" [996] diyerek SCF başkanının gerekli önlemleri almadığına, fırkanın geldiği nokta karşısında etkisiz kaldığına işaret eder.Aslında Falih Rıfkı, Fethi Okyar'ı fırkanın inkılap için tehlikeli bir noktaya gelmesi karşısında çaresiz kaldığını söyleyerek zan altında bıraktığı gibi, fırkanın sonun başlangıcında bulunduğunun da sinyallerini verir.

Belediye seçimleri devam ederken 26 Eylül'de hükümetin istifa etmesi üzerine muhalefet ile iktidar arasındaki tartışmalar doruk noktasına ulaştı. İsmet İnönü başkanlığında kurulan VI. Cumhuriyet hükümetinin yeni programı, muhalefet fırkasının eleştirdiği pek çok konuda yeni düzenlemeler ve görüşler içermekteydi.[997] Bu durum SCF yanlısı basın tarafından kendi fırkalarının görüşlerinin taklit edilmesi olarak yorumladı.[998] Hem iki fırka hem de taraftarları basın üzerinde devam eden tartışmaların en etkili kalemlerinden biri olan Falih Rıfkı ise, hükümetin halkın gereksinimlerini göz önünde bulundurarak yeni programını hazırladığını söyler. Ancak muhalefet fırkasının kendi programlarının taklit edildiği eleştirilerine karşılık olarak da artık SCF'nın varlığının bir anlamı olmadığı görüşünü öne sürer.[999] Aslında yazarın, SCF'na dair bu görüşü, iktidar ve ona yakın çevrelerce de paylaşılmaktaydı. Nitekim muhalefet fırkasının birkaç ay sonra feshedilmesinde, iktidarın ve ona yakın çevrelerin paylaştığı bu yaklaşımı da etkilidir. Falih Rıfkı tüm seçim süresince bu tarz görüşleri ile son derece etkili bir seçim propagandası yaparak muhalif basın karşısında durur.

---

[994] Ali Eşref Turan, **Türkiye'de Yerel Seçimler**, İstanbul 2008, s. 30–45.
[995] Falih Rıfkı, "*Tepeden İnen Dalgalar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Eylül 1930.
[996] Falih Rıfkı, "*Protesto*", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Eylül 1930.
[997] Arar, a.g.e., s.54-58.
[998] Avşar, a.g.e., s.138.
[999] Falih Rıfkı, "*Muhalefetin Feryadı*" **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Teşrinievvel/Ekim 1930.

20 Ekim'de sonuçlanan belediye seçimlerinden sonra da iki fırka ve basın arasındaki tartışmalar artarak devam etti. İlk seçim sonuçlarının açıklanması ile birlikte, SCF yanlısı basında iktidarın seçimlerde nüfuzunu kullanarak sonucu etkilemeye çalıştığı iddiaları yer almaya başladı.[1000] SCF'nın yeni kurulan bir fırka olmasına rağmen belediye seçimlerinde belli bir başarı elde etmesi, kısa süre içinde iktidarı ve iktidar yanlısı basını rahatsız etti. Fethi (Okyar)'ı seçimlerdeki yolsuzluklarla ilgili olarak vermiş olduğu önerge ise, mecliste büyük tartışmalara neden oldu. Artık Falih Rıfkı'nın basında dile getirdiği fırkanın cumhuriyet için tehlikeli olduğu iddiaları, mecliste de açıkça dile getiriliyordu.Tartışmaların devam ettiği günlerde Falih Rıfkı ise, sadece Zekeriya Sertel, Arif Oruç ile değil aynı zamanda Ahmet Ağaoğlu ile de sert tartışmalara girer. Nitekim Ahmet Ağaoğlu'nun Son Posta gazetesinde, gerek seçimler gerekse de mecliste yaşanan olaylar karşısında "*milli iradenin tecellisine*" engel olunulduğu yönündeki açıklamaları, Falih Rıfkı tarafından sert şekilde eleştirilir. Yazara göre; "*ekseriyetin fırkası olan*" Halk Fırkası'nın seçimleri kazanması "*milli iradenin tecellisinin*" en büyük göstergesidir.[1001] Falih Rıfkı, seçim propagandası kapsamında, seçim süresince ve sonrasında sürekli olarak Halk Fırkası'nın halkın büyük bir kısmını temsil ettiğini, desteğini aldığını ileri sürer.

1.3. SCF'nın Feshedilmesi

Falih Rıfkı'nın belediye seçimlerinden sonraki yazıları, çok açık bir şeklide SCF'nın geleceğinin karanlık noktalara doğru gittiğinin göstergeleri ile doludur. Bu tarihlerde Moskova'ya yaptığı geziden dönen yazar, seyahate çıktığı günlerde "*uçurumun kenarında bir şeylere tutunabilir bir yerde bıraktığı"* SCF'nı döndüğünde "*dönülmez bir noktada ve uçurumun karanlıklarına dalarken*" [1002] bulduğunu söyler. Falih Rıfkı, fırkanın son durumunu halka "*cumhuriyetten zarar görenlerin*" inkılâpların önünü kesmek için son gayretlerini sergiledikleri şeklinde açıklar.[1003] Artık iyiden iyiye eleştirilerinin şiddetini artıran Falih Rıfkı, SCF'nı ülke

[1000] Okyar, a.g.e., s.10-11; Ağaoğlu, a.g.e., s.88.
[1001] Falih Rıfkı, "*Milli İrade*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Teşrinievvel/Ekim 1930.
[1002] Falih Rıfkı, "*Uçurum*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Teşrinievvel/Ekim 1930.
[1003] Falih Rıfkı, "*Cumhuriyet*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Teşrinievvel/Ekim 1930; "*Fırka Gazeteleri",* **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Teşrinisani/Kasım 1930.

güvenliğini bozmakla suçladığı gibi, cumhuriyet idaresi ile huzura eren, kendini sömürenlerden kurtulan halkın, muhalefetle birlikte huzurunun bozulduğuna dikkat çeker.[1004] Yazılarıyla halka bir yandan SCF'nın gerçek karakterini göstererek onun fırkaya olan ilgisini azaltmak isteyen Falih Rıfkı, diğer yandan da halkı SCF'nın karşılaşacağı olumsuzluklara hazırlamak, yaşanması muhtemel olan olaylarda iktidarın haklı gerekçeleri olduğunu halka gösterme çabası içindedir.

Fethi Okyar, yaşanan gelişmeler karşısında fırkanın feshedilmesine karar verir. Ancak Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in meclisin yeni yasama yılının açılışındaki konuşmasını beklemek ister.[1005] Cumhurbaşkanı açılış konuşmasında ülkenin içinde bulunduğu durumla ilgili olarak genel değerlendirmelerde bulunduktan sonra, SCF üyelerini fırkalarının geleceği konusunda umutlandıracak açıklamalarda bulunarak hem CHF'lıları hem de iktidar yanlısı basını şaşırttı. Falih Rıfkı, "*kendi siperimizi henüz sarmayan ateşte kendimiz için tehlike görmemek akıl işi değildir*" diyerek, inkılâpçıların "*birbirlerinin dert ortağı ve koruyucusu*" olmaları gerektiğine dikkat çeker.[1006] Açıklamalarıyla hükümetin de Cumhurbaşkanı'nın konuşması karşısındaki tepkisini ortaya koyan yazarın Cumhurbaşkanı'nın açıklamalardan en az hükümet kadar rahatsız olduğu açıktır. Ahmet Ağaoğlu, hatıralarında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in nutkunun Falih Rıfkı'yı fazlasıyla rahatsız ettiğini ve "*Gaziye karşı bile mukavemet edileceğini*"[1007] söylediğini belirtir. Cumhurbaşkanı'nın nutku Halk Fırkalılar tarafından endişe ile karşılanırken, SCF'lılar arasında büyük bir sevinç yaratır.[1008] Ancak Cumhurbaşkanı'nın SCF liderine laiklik, halkçılık ve cumhuriyetçilik gibi temel ilkelerde birlik halinde bulunan iki fırkalı milli bir blok oluşturma teklifi, Halk Fırkası'ndaki endişe ve rahatsızlığı hat safhaya çıkardı.[1009] Falih Rıfkı'nın Cumhurbaşkanı'nın milli blok fikri karşısında pek memnun olmadığını, fikri eleştirdiğini görmekteyiz. Yazar, "*Biz öz cumhuriyetçiler bu müessesenin içinde hiçbir şeyin demokrasinin bile hanedanlaşmasını kabul edemeyiz*" [1010] diyerek Halk Fırkası'nın fikre sıcak

[1004] Falih Rıfkı, "*Hükümet Kuvvetleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Teşrinievvel/Ekim 1930.
[1005] Okyar, a.g.e.,, s.74; Tunçay, a.g.e., s.269-273.
[1006] Falih Rıfkı, "*Teşhis*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Teşrinisani/Kasım 1930.
[1007] Ağaoğlu, a.g.e., s. 96.
[1008] Okyar, a.g.e., s.74-76; Ağaoğlu, a.g.e., s. 96.
[1009] Okyar, a.g.e., 76-79; Tunçay, a.g.e., s.269-273.
[1010] Falih Rıfkı, "*Tanzimat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Teşrinisani/Kasım 1930.

bakmadığını ortaya koyar. Nitekim kısa bir süre sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, milli blok fikrinden vazgeçtiğini açıkladı.[1011]

SCF ile ilgili yazılarındaki üslubunun gün geçtikçe ağırlaşması nedeniyle Falih Rıfkı, özellikle Zekeriya Sertel ile sert tartışmalar yaşar. Sertel'i "*pis ruhlu*"[1012] olmakla suçlayan yazar, Sertel tarafından "*dalkavukların ustası*" olarak nitelendirilerek eleştirmekteydi. Görüldüğü gibi sadece meclisteki ortam değil, her iki fırka taraftarı basın arasındaki ilişkilerde son derece gergin bir noktadadır. Falih Rıfkı, tam bu günlerde en radikal inkılapların yapıldığı bir ülkede bir inkılap fırkası iktidarda iken yeni bir fırkanın "*olsa olsa inkılap fırkasının bir takım tedbirlerinde yavaşlık ve uysallık gören genç idealistler tarafından kurulmuş, daha sol, hazmedilmesi daha güç ve büyük ekseriyeti eski fırkaya daha fazla yaklaştıran bir"*[1013] amaç taşıması gerektiği yönündeki görüşleriyle gündemdeki yerini alır. Bu açıklamalarından hemen sonra da yazar, SCF'nın geldiği son noktanın bu amaçtan çok uzak olduğunu, durum karşısında Fethi (Okyar) ın gerekli önlemleri alacağını, duruma son vereceğini düşündüklerini söyler. Falih Rıfkı'ya göre, Halk Fırkası karşısında bir muhalefet ancak, bu fırkanın zayıf yönlerinin kuvvetlendirilmesine, iktidarın halkın gözündeki yerini pekiştirmesine hizmet etmek için var olabilir. Bu amacın dışındaki bir fırkanın var olabilmesi pek mümkün gözükmemektedir.

İktidar fırkası karşısında bir muhalefetin hangi sınırlar içinde, hangi görevle var olabileceğini açıklayan Falih Rıfkı, iktidar fırkasının amacının ise, *"inkılap nesli yetişinceye kadar*" halkı "*menfaatleri kırılmış, hissine dokunulmuş, sinirleri bozulmuş*" olanlar tarafından "*oyuna getirilmesini*"[1014] engellemek olduğunu söyler. Bu yıllarda kaleme aldığı Roman isimli çalışmasında Falih Rıfkı, muhalefete dair en büyük korkularının "*hakikat maskesi takarak halk arasına karışması ve ona yolunu şaşırtması"* olduğuna dikkat çeker. Yazara göre, muhalefet *"kendini halka*

[1011] Ağaoğlu, a.g.e., s.100.
[1012] Falih Rıfkı, "*Köpek ve Taş*", **Milliye**t, 28 Teşrinievvel/Ekim 1930.
[1013] Falih Rıfkı, "*Sağ Sol*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Teşrinisani/Kasım 1930; "*Sahne Arkası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Teşrinisani/Kasım 1930.
[1014] Falih Rıfkı, "*Uçurumun Dibinde*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Teşrinisani/Kasım 1930; "*Halkın Derdi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Kânunuevvel/Aralık 1930; Falih Rıfkı bu her iki yazısında da Arif Oruç ve Ahmet Ağaoğlu'na ser eleştirilerde bulunur ve Halk Fırkası ve kendisine yöneltilen "*haddinden fazla sol' da*" durdukları şeklinde eleştirilere "*Biz soldan atılan taşların etimize ve kemiğimize verdiği eziyetten değil, kanlı tırnaklarını eldivenleyen sağın okşamalarından çekiniriz"* şeklinde sert eleştirilerde bulunur.

beğendirmek için, hakikatten bilerek" [1015] uzaklaşmakta yani demagoji yapmaktadır. Bu siyasetin iki temel unsurunun demokrasi ve halk olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı, muhalefetin "*demokrasiyi yeni bir şeriat olarak*" kullandığını, halka abartılı bir şekilde *"hakikat halktadır. Hak halktadır, halkın beğenmediğinde ne hakikat ne de hak vardır*" dile getirdiği durumun ise tamamen bir görüntü olduğunu, asıl amacının halkı sömürmek olduğuna dikkat çeker.[1016] Görüldüğü gibi yazar, halkın yaşanan gelişmeler karşısında bir suçu olmadığını, kandırıldığını göstermek ister. Dolayısıyla Halk Fırkası'nın öncelikli görevi, bu duruma son vererek halkı doğru yola yönlendirmektir. Falih Rıfkı için halk bu açıklamalarında da anlaşılacağı ve daha önce de belirttiğimiz gibi siyasal tercihini ortaya koyabilen bir özne olmaktan çok, yönlendirilmeye muhtaç bir nesne olarak görülür. Bu yönlendirme görevi de doğal olarak, Halk Fırkası'na yani iktidara düşer. Aslında bu açıklamalar artık SCF için yapılacak bir şey olmadığını da göstermektedir. Çünkü fırka iktidarın belirlediği sınırları aşmıştır.

Gerginleşen ortam karşısında Fethi Okyar, SCF'nın kapatılmasına karar verdi. Konu ile ilgili olarak Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile yapılan görüşme sonunda SCF, 17 Kasım 1930'da resmen kendini feshetti. Kapatılma kararı, Falih Rıfkı tarafından aslında uzun zamandan beri beklenen bir gelişmedir. Yazar, fırkanın feshini "*Fethi Bey kenara. Arif Oruç sığaya çekildi. İsmet Paşa yerindedir. Ata sözü: sel gider kum kalır.*" diyerek durumu özetler ve "*sel boşu boşuna gitmez. Kumun üstündeki ve içindeki bütün süprüntü ve kirleri de temizlemiş olur*"[1017] diyerek kapatılma ile siyasal hayatta bir arınma yaşadığını belirtir. SCF'nın kapatılmasından sonraki yazılarında yazar, halka, kapatılmanın yerinde alınmış bir karar olduğunu göstermeye çalışır. Fırka bünyesinde toplanan "c*umhuriyet düşmanlarının*" halka ve inkılaba büyük zararlar verdiğine dikkat çekmek isteyen Falih Rıfkı, tüm cumhuriyetçilerin böyle tehlikeler karşısında sürekli olarak "*uyanık*" [1018]olması gerektiğine işaret eder.

[1015] Falih Rıfkı Atay, **Roman**, İstanbul 1932, s. 154- 159.
[1016] Atay, a.g.e., s.154-155.
[1017] Falih Rıfkı, "*İstirham*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Kânunuevvel/Aralık 1930.
[1018] Falih Rıfkı, "*Ayıptır*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Kânunuevvel/Aralık 1930; "*Kama-Kalem*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Kânunuevvel/Aralık 1930; "*Roman",* **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Kânunuevvel/Aralık 1930; "*Aşar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Kânunuevvel/Aralık 1930; "*Değişmeyen Ruh*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Kânunuevvel/Aralık 1930.

SCF'nın feshinden kısa bir süre sonra 23 Aralık 1930'da Menemen'de bir Nakşibendî ayaklanması patlak verdi.[1019] Bölgedeki olayların büyümesi karşısında jandarma Alay Kumandanı yedek subay Mustafa Fehmi Kubilay kumandasındaki bir jandarma birliği olaylara müdahale etti. Ancak olaylar sırasında çıkan çatışma sonundaki kargaşada Kubilay isyancılar tarafından yakalanarak, vahşice öldürüldü. Olaylardan sonra bölgeye daha güçlü birlikler gönderilerek müdahale edildi. Bakanlar Kurulu kararı ile Menemen, Manisa ve Balıkesir'de sıkıyönetim ilan edildi. Menemen olayı, Falih Rıfkı'ya göre; *"irticanın*" son hamlesidir. SCF bünyesinde toplanan "*eski muhalefet ocağının*"[1020] ise bu grubu ümitlendirdiğine dikkat çeken yazar, muhalefet fırkasının olaylar üzerinde dolaylı etkisi olduğunu düşünür. Bu nedenle de olaylar, Falih Rıfkı'ya göre, fırkanın kapatılma kararının son derece yerinde bir karar olduğunu bir kez daha en açık şekilde göstermektedir.

1.4.SCF'nın Feshinden Sonraki Gelişmeler

SCF kapatıldıktan sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, halkın içinde bulunduğu durum ve şikâyetlerini yakından görmek için bir yurt gezisine çıktı.[1021] Mart başında gezisini tamamlayan Cumhurbaşkanı, Ankara'ya döndü ve seçimlerin yenilenmesi kararını aldı.

Falih Rıfkı'nın 1930 ve 1931 yılının ilk aylarındaki gündeminin öncelikli konusu yukarıda da gördüğümüz gibi SCF oldu. Fırkanın kapanmasından sonra da yazar, halka durumun haklı gerekçelerini açıklamak çabası içindedir. 1930 yılının sonbaharını muhalefete yönelik bir gündem ile geçiren Falih Rıfkı, yeni yılın ilk aylarında "*Şef ve Diktatör*" başlıklı yazısıyla, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in diktatör olmadığını açıklama çabasına girdiği gibi bir kez daha muhalefeti ve SCF'nın kapanması ile ilgili değerlendirmelerine de yer verir. Yazar, Mustafa Kemal'in "*hiçbir zaman meclissiz yaşamak*" istemediği, özellikle "*fikir ve vicdan hürriyetine*" büyük önem verdiği üzerinde durarak bir diktatör olamayacağı, halkının

[1019] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., **Genel Kurmay Belgelerinde Kürt İsyanları**, Cilt: II, Ankara 1992, s.145.
[1020] Falih Rıfkı, "*Aşar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Kânunuevvel/Aralık 1930; "*Demokrasinin Başı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Kânunuevvel/Aralık 1930; "*Hokkabaz Tefi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Kânunuevvel/Aralık 1930.
[1021] Ahmet Hamdi Başar, **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, Ankara 1981; Ahmet Hamdi Başar'ın …..Cilt: I, İstanbul 2007, s. 259–288; Tekeli-İlkin, a.g.e., s. 197.

gönlünde yer etmiş, halkını yönlendiren bir şef olduğu üzerinde durur. Mustafa Kemal'in fırkası olan Halk Fırkası'nın da amacının fikir ve vicdan hürriyetini sağlamak olduğuna dikkat çeken yazar, bu amacı gerçekleştirirken karşılaştıkları en ızdırap verici durumun ise; "*fikir ve vicdan hürriyetinin sokak politikası için istismar edilerek memleketin normal manzarasının bozulması*" [1022] olduğunu belirtir. Yakın zamanda kapanan SCF muhalefetine gönderme yapar. Yazısının devamında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in Avrupa'daki diğer pek çok şeften farklı olarak, üzerine "*bir milletin medeniyetini değiştirmek vazifesini ve mesuliyetini de*" aldığını vurgulayan yazar, bu sürecin ise bir toplum için en sancılı dönemlerden bir olduğunu söyleyerek Türkiye'nin içinde bulunduğu sıkıntıların böyle bir süreç içinde olmasından kaynaklandığını halka açıklar. Ancak yazara göre, bu ortamda halk ile ona rehber olanlar arasına "*fesat yapmaktan men edilmiş geniş ve nüfuzlu bir zümre, eski medeniyetin menfaat ve fikir zümresi*" girer. Hiç şüphe yok ki bu grubun en son girişimi yazara göre, SCF'nın çatısı altında toplanan muhalefettir. Falih Rıfkı, yazısını Türkiye'nin farklılığı ve kendine özgünlüğü üzerinde durarak tamamlar; "*Bizde diktatör yoktur. Avrupa gazetelerinde okuduğumuz cinsten bir hükümet ve hükümetçi yoktur. Bizde herhangi bir parlamentolardakilere benzer bir fırka yoktur. Bir şef ve inkılap fırkası vardır.*" Bu son açıklama yazarın inşa süreci olarak değerlendirdiğimiz 1930–1940 yıllar arasında Türk devrimi ve ideolojine dair temel yaklaşımı olur. Yazısıyla SCF'nın kapanmasından sonra hem Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal hem de Halk Fırkası'na gelebilecek eleştirilere cevap veren Falih Rıfkı, halka Mustafa Kemal'in diktatör olmadığını kanıtlamaya çalıştığı gibi, SCF'nın kapatılmasının zorunlu olduğunu da göstermek ister. Görüldüğü gibi bu girişimler yazar tarafından halk ve onu yönlendiren iktidar arasına giren zararlı, düzen bozucudurlar. Falih Rıfkı'nın yeni yılın hemen ilk günlerinde diktatörlük meselesini gündeme getirmesinde iki unsur etkili olmuştur denilebilir. İlki, bu yıllarda Avrupa'da öne çıkan diktatörlüğün Türk basınında da yer bulması ve yazarın özellikle SCF'nın kapanmasından sonra, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in böyle bir eleştiriye uğrama ihtimali karşısında almak istediği bir önlem olduğunu düşünmekteyiz.

[1022] Falih Rıfkı, "*Şef ve Diktatör*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Kânunusani/Ocak 1931; "*Divanı Harpte*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Kânunusani/Ocak 1931; "*Gazi'nin Düsturları*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Şubat 1931.

Yeni yılla birlikte iktidarın her alanda başlattığı inşa süreci içinde Falih Rıfkı, sürecin etkili unsurlarından bir olarak karşımıza çıkar. İktidarın yapmak istediği tüm yeni uygulamalar ve düzenlemelerin habercisi, açıklayıcısı ve benimseticisi olma noktasında önemli bir yerde duran yazar, yazılarını bu amaçlar için etkili birer vasıta olarak kullanır. Falih Rıfkı'nın ele almış olduğumuz tarihler içinde yoğun olarak üzerinde durduğu konular arasında ilk sırayı halkın inşası ve bunu sağlayacak en önemli vasıta olan eğitim alanındaki düzenlemeler alır.[1023] Yazara göre, Türkiye'nin en büyük ve ana kaynağı "*her türlü terbiyeye gelir, temiz ve cesur"* halktır. Bu halk için ise tek bir aydın sınıfı vardır. Bu sınıf, "*inkılap ideolojisi ile sivil mekteplerde*" yetişen kendileri gibi gençliktir.[1024] Ancak Falih Rıfkı, *"halka emreden, halkın en mahrem yuva ve en derin vicdan işlerine karışan*" medresenin özellikle Anadolu'da "*halkı seven, halkı idealize eden, halkın cismini ve canını illetlerden kurtarmağa uğraşan*" sivil mekteplerden daha etkili olduğuna dikkat çekmek ister. Yazar, durum karşısında "*böyle iken acaba niçin biz sivil mektep gençliği, henüz halka mal olmadık, halk ile tanışamadık ve anlaşamadık*" sorusunu sormaktan kendini alamaz. Bir öz eleştiri ile sorunun kaynağı olarak medresede yetişen bir gencin, sivil mektepte yetişen bir gence göre "*daha çok memleketli ve halka daha yakın"* olmasını gösteren Falih Rıfkı, tüm genç inkılap kadrolarına "*sivil mektep halka adam vermiyor, halktan çocuklarını kapıyor. Halk ise yerinde alınır. Halk kendi içinde olanlarındır.*" açıklamalarıyla uyarıda bulunur.[1025] Bu uyarıdan sonra Falih Rıfkı, çözüm olarak ise; gençlere "*hazır muhitlerde yaşamak zevki yerine, muhit yaratmak zevk ve enerjisinin"* verilmesi gerektiğini belirtir. Hem Menemen olayı, hem de halkın SCF'na ilgisi her ne kadar yazar tarafından açık bir şekilde dile getirilmese de, fırka kapandıktan sonra böyle bir öz eleştiri ile dile getirilerek duruma çözüm aranmaktadır. Falih Rıfkı, yeni devlet için yeni bir halk yaratmanın yanında halkın inşa edilmesinde en önemli araçlardan biri olan aydının da inşasının zorunluluğuna

[1023] Falih Rıfkı'da inşa kavramı ele almış olduğumuz yıllar arasında son derece geniş bir içeriğe sahip olup her alandaki yeniden yapılanmayı kapsar. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Tezcan Durna, **Kemalist Modernleşme ve Seçkincilik, Peyami Safa ve Falih Rıfkı Atay'da Halkın İnşası**, Ankara 2009, s. 117-120.

[1024] Falih Rıfkı, "*Medrese ve Mektep*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Kânunusani/Ocak 1931.

[1025] Falih Rıfkı, a.g.m., **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Kânunusani/Ocak 1931. Ayrıca benzer içerikli yazılar için bkz. "*Bir Tenkide Karşı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Kânunusani/Ocak 1931; "*Adliyemizle Anlaşalım*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Kânunusani/Ocak 1931; "*Genç Kafa*" **Hâkimiyeti Milliye,** 7 Kânunusani/Ocak 1931. Falih Rıfkı'nın bu yazılarının halkın ve aydının inşası dışında, özellikle menemen olaylarının etkisinin de çok canlı ve sarsıcı olduğunu gördüğümüz açıklamalarda içerir. Özellikle Adliye inkılap prensiplerinin korunmasında son derece önemli bir yere sahiptir.

dikkat çeker. Tüm inşa faaliyetinde olduğu gibi aydın ve halkın inşası da ancak iktidarın öncülüğünde yapılmalıdır.

Halkın inkılap ideolojisi doğrultusunda iktidarın öncülüğünde inşası bağlamında ilk ve öncelikli konu eğitim ve onun aracılığıyla halkın terbiyesidir. "*Bir rejimi yürütmek, yerleştirmek ve esaslandırmak için*" halkın terbiyesinin her tedbirden çok daha etkili olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı, terbiye meselesinin ise, Türkiye'nin en öncelikli ve zor işlerinden bir olduğunu belirtir. Yazarın halkın terbiyesi için Türkiye'nin örnek almasını istediği ülkeler Rusya ve Amerika'dır. Özellikle "*yığın terbiyesinde*" en etkili metotlar yazara göre, ancak Rusya'dan alınabilir. Şimdiye kadar başarılı olmadığı açık şekilde görülen "*Latin terbiyesinin*" terk edilmesi gerektiğini vurgulayan Falih Rıfkı, yeni terbiyenin ise "*yığının ve elitin*" terbiye edilmesini sağlamak gibi iki amacı olması gerektiğine işaret eder.[1026] Daha önce de belirttiğimiz gibi yazar, hem halk hem de elitin yeniden oluşturulması gerektiğini düşünür. Bu süreçte ise halkını yeniden inşa eden başta Rusya olmak üzere Amerika, İtalya gibi ülkelerden örnekler alınmalıdır.

Falih Rıfkı, halk ve elit gibi CHF'nın da yeni bir çehreye kavuşturulması gerektiğini düşünür. Bu yeni yapı içinde fırkaya özellikle "*bir inkılap fırkasının normal vazifeleri*" verilmelidir. Yazara göre bu görevler, halkın terbiyesi, rejimin esaslarının halka benimsetilmesidir.[1027] CHF'nın halkın inkılabın ideolojisi doğrultusunda inşasında öncü, belirleyici olması gerektiğini düşünen Falih Rıfkı, fırkanın amacına ulaşması için de etkili bir propaganda sürecine girmesi gerektiğini vurgular. Bu propagandanın en önemli özelliği ise, "*büyük kısmı okuma yazma bilmeyen halkın, kulağından ve gözünden avlanmasını*" sağlamaktır.[1028] Halkın kulağından ve gözünden avlanmasını sağlayacak bir propaganda Falih Rıfkı'ya göre, özellikle "*nefis sanatlarını*" kullanmalıdır. Aynen Rusya'da olduğu gibi, Türk inkılabı da müziği, resmi, edebiyat ve sineması ile halka götürülmeli, ona benimsetilmelidir.[1029] Görüldüğü gibi yazara göre, halk en etkili yöntemlerle iktidarın denetimi altında medenileşmeli, inşa edilmelidir. Aslında Falih Rıfkı'nın

[1026] Falih Rıfkı, "*Maarifimizle Anlaşalım*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Ağustos 1931; "*Münevver ve Halk*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Kânunusani/Ocak 1930; "*İlk Tahsil*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Kânunusani/Ocak 1931.
[1027] Falih Rıfkı, "*Fırka ve Halk*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Kânunusani/Ocak 1930.
[1028] Falih Rıfkı, a.g.m., **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Kânunusani/Ocak 1930.
[1029] Falih Rıfkı, "*Nefis Sanatları*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Şubat 1931.

konu ile ilgili yazıları, iktidarın hem siyasal hem de kültürel alanda ciddi düzenlemeler yapmak ihtiyacı ve isteği içinde olduğunu da göstermektedir. Hem ulusun hem de devletin inşası 1923'ten itibaren Falih Rıfkı'nın gündemindedir. Bu bağlamda halkın eğitimi, terbiyesi ve halkı eğitecek olan aydının inşası, 1923'te olduğu gibi ele almış olduğumuz dönem boyunca da yazarın öncelikli konuları arasındadır. Bu çalışma boyunca aynı söylemlerin farklı yıllarda tekrar ele alınması, bir tekrardan çok bir zorunluluktur. Zira bu çalışmanın en temel amaçlarından biri, Falih Rıfkı'nın söyleminin zaman içindeki süreklilik ve kopuşunu ortaya koymaktır. Yazarın temel problematiği, sadece ulusun inşası değil, İmparatorluktan modern anlamda bir devlet yaratarak ulus devletin inşasıdır. Bu bağlamda halkın olduğu kadar devletin inşası da öncelikli konuları arasındadır. Tam da bu noktada Falih Rıfkı, aslında bir toplum mühendisi gibi davranarak, hem devletin hem de ulusun inşasını zorunlu görür. Bu zorunluluk ele almış olduğumuz dönem boyunca sürekli tekrar eden bir şekilde Falih Rıfkı yazınının temel nirengi noktasını oluşturur.

SCF, kapandıktan sonra yurt gezisine çıkan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Mart başında gezisini bitirerek Ankara'ya döner. Falih Rıfkı, Cumhurbaşkanı henüz Ankara'ya dönmeden O'nun bazı konuşmalarından hareketle, Halk Fırkası'nın neler yapması gerektiği üzerinde durur. Bunlardan ilki, halka CHF'nın tüm halkın fırkası olduğunun en açık ve etkili şekilde gösterilmesi, fırkanın bu doğrultuda hareket etmesidir. Bu bağlamda "*muallimler ve memurlar bütün kadro, Halk Fırkası'nın halka rehberliğinde"* onun yardımcıları olmalıdır. Yazar, gençlerin terbiyesi noktasında önemli görevleri olduğunu düşündüğü Türk Ocakları'nın da Halk Fırkası'nın ilkelerini hem duyurmak hem de benimsetmek noktasında fırkanın yardımcıları arasında yer alması gerektiğini belirtir. Ancak Falih Rıfkı'ya göre, "*bu hars yuvalarında Halk Fırkası'ndan olmayanların faaliyet ve telkinlerde*" bulunmalarına izin verilmemelidir.[1030] Fırkaya yardımcı olması gereken bu kadro ile yazar, hem ekonomik ve kültürel alanda hem de fırka bünyesinde yeni düzenlemelerin yapılması gerektiğine işaret eder. Tüm bu süreç boyunca Falih Rıfkı, "*fikir ve vicdan hürriyetinin olduğu gibi devletin otoritesinin*" sağlanmasında da tek ve en yetkili kurumun Halk Fırkası olduğunu ve böyle kalması gerektiğini belirtir. Açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, Cumhurbaşkanın Ankara'ya dönüşü ile birlikte

[1030] Falih Rıfkı, "*Gazi Geliyor*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Şubat 1931.

hem fırka bünyesinde hem de siyasal ve kültürel alanda önemli düzenlemelerin yapılacağı açıktır. Gerek ekonomik kriz gerekse de SCF'nın kurulmasından sonra yaşananlar nedeniyle iktidar, başta halk olmak üzere pek çok alanda inkılabın ideolojisi doğrultusunda hızlı bir inşa sürecine başlanmasının zorunlu olduğunu görmektedir.

Falih Rıfkı, Halk Fırkası'nın inşa süreci içindeki en önemli sorununun "*kadro meselesi olduğunu*" düşünür. Cumhurbaşkanı'nın özellikle Konya'daki konuşmasında, on sekiz yaş ve bundan yukarı olanların fırkanın doğal üyesi olması gerektiği, daha küçük yaştakilerin ise, Halk Fırkası'nın "*namzet azaları*" olduğu yönündeki açıklamaları, yazar tarafından öncelikli olarak üzerinde durulması gereken bir konudur. Falih Rıfkı, iktidarın en öncelikli işinin "*inkılap için halkın işlenmesi*" sorununun ortadan kaldırması olduğuna dikkat çeker.[1031] Halkın inkılap ideolojisi doğrultusunda işlenmemesinin, en büyük sakıncasının "*eski rejime bağlanmış olan sağ*" tarafından etki altında bırakılması olduğunu belirten Falih Rıfkı, inkılap fırkasının kadrosunun ilk görevinin bu duruma engel olması gerektiğini vurgular. Ancak bunun yapılabilmesi için de bu kadronun da inşası zorunludur. Çünkü yazara göre, "*vazifesiz kadro bir iskeletten*" başka bir şey değildir. Bu iskelete ancak "*iman, ilim ve disiplin*" ile bir ruh verilebilir. Falih Rıfkı, inkılap fırkası içinde "*demagojinin en büyük kanıtı olan demokrasi hastalığının*" önüne geçilmesi gerektiğini vurgularken, tüm dünyanın sadece ekonomik değil, demokrasi, parlamento krizi de yaşadığını hatırlatır.[1032] İnkılap kadrosunun büyük bir vazife aşkıyla donatılmasından sonra, halkın inşası için büyük bir organizasyon içine girilmelidir. Bu süreçte öncelikli olarak Türk Ocakları'nı canlandırmak, geliştirmek gerekmektedir.[1033] Özellikle 18 yaşından küçük Halk Fırkası adayları için Falih Rıfkı'ya göre okullarda dahi birer Türk Ocağı şubesi açılmalıdır. Tüm inkılap kadrosunun öncelikli görevi hiç şüphe yok ki Mustafa Kemal'in en etkili şekilde halka tanıtılmasıdır. Yazar bunun için her yerde bir Mustafa Kemal köşesi oluşturulmasını önerir. Falih Rıfkı, öncelikli olarak halkı inşa edecek olan inkılap kadrosunun inşasının zorunluluğuna

[1031] Falih Rıfkı, "*Kadro*" **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Mart 1931.
[1032] Falih Rıfkı, "*Gene Kadro*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Mart 1931; "*İngiliz Demokrasisi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mart 1931; "*Fransız Demokrasisi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mart 1931; Falih Rıfkı, her iki ülkede de ciddi bir demokrasi krizi yaşandığına dikkat çekmek ister. "*Sınıf Kavgası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Nisan 1931.
[1033] Falih Rıfkı, "*Türk Ocağı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Mart 1931.

dikkat çeker. Ancak bu inşa faaliyeti de ancak iktidarın denetiminde olmalıdır. Bu yeni kadronun inşasının amacı, inkılabı her türlü tehlike karşısında korumak ve halkın inkılabın ideolojisini benimseyerek medenileşmesini sağlamak aşkıyla donatılmasıdır.

2. Tek Partide Kurumsallaşma

SCF'nın kapatılmasından sonra, halkın içinde bulunduğu durumu görmek amacıyla bir yurt gezisine çıkan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Mart başında Ankara'ya döndü ve en kısa süre içinde yeni bir seçimin yapılmasına karar verdi.[1034] Karar, hükümetin sözcüsü Falih Rıfkı tarafından halka duyuruldu. Yazara göre seçimler, Cumhurbaşkanı'nın gezisi sırasında da tanık olduğu, halkın CHF'nın yanında olduğunun, onu desteklediğinin kanıtı olacaktır.[1035] Muhalif basının seçim kanununun değiştirilerek tek dereceli bir hale getirilmesi, yeni bir fırkanın kurularak seçimlere gidilmesi gerektiği noktasındaki değerlendirmeleri, doğal olarak Falih Rıfkı tarafından eleştirel bir şekilde cevaplandırılır. Yazar, herkesin SCF'nın kurulmasından sonra, "*memlekette nizamı bozmak isteyen içi dışı karışık insanlar*" bulunduğunu gördüğüne dikkat çekerek, yeni bir fırkanın kurulmamasının gerekçelerini açıklamak ister. Ancak Falih Rıfkı, bu tarz yorumlarda bulunanlara halkın, "*Gazi'nin fırkasından ayrılmak istemediğini*", muhalif fırkaya geçen halkın ise SCF'nın da "*Gazi'nin fırkası olduğunu*" düşünmelerinin etkili olduğunu söyler.[1036] Falih Rıfkı'ya göre, ülkede yeni bir muhalefet fırkasının kurulmasına imkan yoktur. Ortam yeni bir fırkanın kurulmasına uygun değildir. Nitekim yeni bir fırkanın kurulması için bir gerekçe de yoktur. Halk, Gazi'nin fırkasının yanındadır onu desteklemektedir.

Ancak Falih Rıfkı, SCF tecrübesinin kendilerine "*cumhuriyetçilerin vazifelerini iyi yapmadıklarını, her şeyin olup bittiği hissine kapıldıklarını*" gösterdiğini söyleyerek öz eleştiride de bulunur.[1037] Yazar, durum karşısında yapılması gerekenin yeniden "*Kuvayı Milliye ruhu*" ile hareket edilmesi olduğunu

[1034] Başar, Atatürk'le…, s.45–58.
[1035] Falih Rıfkı, "*Yeni İntihabat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Mart 1931; "*İntihabat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Mart 1931.
[1036] Falih Rıfkı, "*İkinci Fırka*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Mart 1931.
[1037] Falih Rıfkı, "*Fırka ve Meclis*", **Hâkimiyeti Milliye,** 8 Nisan 1931.

düşünür. Bu heyecan tüm genç kadrolara verilmeli, cumhuriyetçiler "*vazife seferberliğini*" harekete geçirmelidir. Falih Rıfkı'nın açıklamaları, iktidarın öncülüğünde her alanda ciddi bir inşa seferberliğinin başlamasının zorunluluğuna işaret etmektedir. Bu durum üzerinde kendisinin de açıkladığı gibi, SCF deneyimi hemen arkasından yaşanan Menemen olayının etkisi de söz konusudur.

Falih Rıfkı'nın yazılarıyla pek çok alanda yeni düzenlemelerin yapılacağının sinyallerini verdiği günlerde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, 20 Nisan 1931'de halka seçim bildirgesi niteliğinde bir beyanname yayınladı. Millet Beyannamesi; ertesi günkü hemen hemen tüm gazetelerde yer aldı. Bu açıklamalardan bir hafta sonra ise, Hâkimiyeti Milliye sürmanşetten Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in CHF'nın Büyük Kurultayı'nın Mayıs ayı içinde toplanacağını bildiren açıklamasına yer verdi.[1038] Ancak kurultaydan önce seçimlerin yenilenmesi gerekiyordu. Bu seçimlerde 15 Nisan 1931 tarihli karar ile bağımsız milletvekillerinin seçilmesi kararlaştırılarak yeni bir uygulamaya gidildi. Karardan kısa süre sonra aday listelerinin basında yer almasıyla hem seçim hem de bağımsız adaylarla ilgili tartışmalar gündeme geldi. Doğal olarak basının ilgisini bu yeni uygulama özellikle de bağımsız milletvekillerinin kimler ve sayılarının ne olacağı çekmekteydi. Seçimler sonunda sadece 20 bağımsız milletvekili seçilebildi.[1039] Mayıs ayında meclis yeni yasama yılını açarken, İsmet İnönü hükümeti 9 Mayıs'ta güvenoyu alarak çalışmalarına başladı.[1040] Falih Rıfkı'nın seçim süresince kaleme aldığı yazıları CHF'nın seçim propagandasının en etkili örnekleri arasında yer alır.[1041] Yazar, özellikle bağımsız milletvekillerinin bir muhalefet fırkası görevini üstleneceğini ancak bunu yaparken, TCF ve SCF muhalefetleri gibi yıkıcı olmayacağına dikkat çeker. Falih Rıfkı, meclisteki rehaveti önleyeceğini, Halk Fırkası'nın çalışmalarını olumlu yönde etkileyeceğini düşündüğü bu düzenlemeyi destekler.[1042] Daha önceki yazılarında ülkede bir muhalefet fırkasının kurulmasına gerek olmadığına dikkat çeken Falih Rıfkı, iktidar tarafından belirlenen kişilerden

[1038] Falih Rıfkı, "*Büyük Kurultay*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Nisan 1931.
[1039] Tunçay, a.g.e., s.305-306; Tunçay, grubun muhalefet anlamında herhangi bir şekilde varlık gösteremediğini belirtir.
[1040] Arar, a.g.e., s. 59.
[1041] Falih Rıfkı, "*İntihabata Doğru*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Nisan 1931; "*İntihabat Meselesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Nisan 1931.
[1042] Falih Rıfkı, "*Müstakiller*", **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Nisan 1931.

oluşan bir grubun muhalefetinden ziyade önerilerine açık olunduğunu göstermektedir.

2.1. CHF'nın III. Kurultayı ve 1931 Yılı Programı

CHF Üçüncü Kurultayı, 10–18 Mayıs tarihleri arasında düzenlendi. Kurultay hem CHF'nin iç yapılanması hem de inkılâbın ideolojisinin belirlenmesi noktasında önemli bir yere sahiptir.[1043] Aslında CHF içindeki değişim seçimlerden önce, 10 Mart 1931'de Recep Peker'in fırka Genel Sekreterliği'ne getirilmesi ile başladı. Böylece fırka içinde yeni bir dönem başlarken Kemalizm'in teorileştirilmesi sürecinde de Genel Sekreter'in önderliğinde daha otoriter bir yapılanma gündeme gelir. Kurultayın 13–14 Mayıs tarihli oturumlarında yeni fırka programı kabul edildi. Programın esasları vatan, millet, devletin esas teşkilatı ve amme hukuku başlıklı maddelerle şekillenirken, fırkanın ana vasıfları kısımda ise Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılâpçılık yani daha sonra Altı Ok olarak adlandırılacak olan ilkeler kabul ediliyordu. Bu ilkeler arasında aslında yeni olan Devletçilik ve İnkılâpçılık'tır. Diğer ilkeler daha önceki programda bir şekilde ifade edilmişti. Böylece inkılap fırkasının ana prensipleri ortaya konulmuş oluyordu. 1931 Kurultayı, hem CHF için hem de Türk siyasal yaşamında önemli gelişmelere zemin hazırladı, ilklere öncülük etti. Kurultay'da ilk defa olarak programdan ayrı ve ayrıntılı bir fırka tüzüğü hazırlandı. Yeni tüzükte pek çok alanda çeşitli düzenlemeler yapıldı. Bu doğrultuda, daha önceleri pek çok kez eleştirilen İttihat ve Terakki döneminden kalan müfettişlik, mutemetlik gibi kurumlar kaldırıldığı gibi, fırka Halkevleri kurmak ve yönetmekle görevlendirildi.[1044] Falih Rıfkı, kurultayın devam ettiği günlerde Halk Fırkası'nın çabasının "*kendi öz unsurlarını organize etmek, bu unsurlar arasında sıkı bir disiplin kurmak, Türkiye'nin iktisat ve inkişaf kuvvetlerinin ve kabiliyetinin*"[1045] sağlam olduğunu belirtir. Yazara göre kurultay, bu amaçlara ulaşmak için fırkanın daha iyi çalışmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılmasına olanak vermektedir.

[1043] Giritlioğlu, a.g.e.Cilt: I, s.90.
[1044] Giritlioğlu, a.g.e., Cilt:I, s.90; Tunçay, a.g.e., s.307-322.
[1045] Falih Rıfkı, "*Zor ve Anarşi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Mayıs 1931; "*Kongre Biterken*", **Hâkimiyeti Milliye,** 19 Mayıs 1931; "*Terbiye Kadrosu*", **Hâkimiyeti Milliye,** 28 Mayıs 1931; "*Muallim*" **Hâkimiyeti Milliye,** 3 Haziran 1931; "*Terbiye*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Ağustos 1931.

CHF'nın 1931'deki kurultayında fırkanın hemen hemen her alanda etkinliğini ve otoritesini temin edecek düzenlemeler yapıldı. Özellikle inkılâbın ideolojisinin oluşturulması noktasında hem program hem de tüzükte yapılan yeniliklerle inkılabın ideolojisi bağlamında bir propaganda sürecine de zemin hazırlanıyordu. Nitekim tüzükteki dördüncü madde ile birlikte fırka üyesi herkes fırkanın prensiplerini bilmek ve yaymak konusunda sorumlu tutulmaktaydı. Fırkanın halkevlerini açmakla görevlendirilmesi de bu prensiplerin halka götürülmesi, benimsetilmesi amaçlanıyordu. Fırka programında ise, eğitimde takip edilmesi gereken en önemli nokta "*kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik vatandaş yetiştirmek"* olarak ortaya konuldu.[1046] İktidar, inkılâbın ideolojisinin belirlenmesi bağlamında eğitimi ciddi bir propaganda aracı olarak görmekteydi. Aslında fırkanın tüzük ve programında yer alan düzenlemelerin pek çoğu Falih Rıfkı'nın kurultaydan önceki yazılarında dile getirilmişti. Bu yazılar daha öncede belirttiğimiz gibi, yapılacak olan pek çok yeniliğin ve düzenlemenin habercisidir. Özellikle SCF'nın kapanmasından sonra, dünya ekonomik bunalımının etkisiyle de, iktidarın önemli değişiklikler yapmak üzere olduğunun en açık göstergesi, gazeteci milletvekili Falih Rıfkı'nın yazılarıdır.

Falih Rıfkı, kurultaydan sonraki aylarda fırka program ve tüzüğünde belirlenen esaslardan hareketle inkılabın sürekli olarak hareket halinde olması ve heyecanını kaybetmemesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Halk Fırkası'nın hiçbir zaman "*müdafaa değil, her zaman taarruz yapması gerektiğini*" düşünen yazar, fırkanın en çok korkması gereken durumun ise "*kendi saflarındaki sükun*" olduğuna işaret eder.[1047] Yazara göre, inkılab henüz tamamlanmamıştır. Bu nedenle de inkılabın fırkasına "*hareket, hizmet ve muvaffakiyet*" şeklinde özetlenebilecek büyük görevler düşmektedir. Falih Rıfkı, kurultaydan önce yapılacak olan değişikliklerin habercisi olduğu gibi kurultaydan sonra ise yapılacak olan düzenlemelerin halka götürülmesi ve benimsetilmesinin sağlanması bağlamında yazılarını etkili bir propaganda aracı olarak kullanır.[1048]

[1046] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Taha Parla, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u**, İstanbul 1995,Cilt:3, s.26-39.
[1047] Falih Rıfkı, "*Fikir Kavgası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Temmuz 1931.
[1048] Falih Rıfkı, "*Prensipler"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Temmuz 1931, Falih Rıfkı Politika sütunundaki bu yazısıyla kurultaydan sonra alınan prensipleri halka duyurduğu gibi muhalif bazı gazetelerin yeni bir fırka kurulması fikrini bir kez daha eleştirir ve artık yapılan düzenlemelerle böyle bir şeye gerek kalmadığını belirtmektedir. "*Tarih Bu değil*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Temmuz 1931; "*Yarın'ın*

Dünya ekonomik bunalımının etkisi ile pek çok ülkede devletin her alandaki etkinliğinin arttığı, parlamenter sistemlere karşı bir güvensizliğin yaşandığı ve daha otoriter yapıların gündemde olduğu bir dönemde, Türkiye de doğal olarak bu durumdan etkilendi. CHF'nın Üçüncü Kurultayı'nda alınan kararlarla da devletin her alandaki etkinliğinin ve otoritesinin artması sağlanıyordu. Ancak özellikle Yarın ve Tan gazetelerinin devletin otoriter bir tavır takınmasına karşı eleştirilerine, Falih Rıfkı tarafından sert şekilde karşılık verilir. Otorite yazara göre, "*devletin hürriyetidir*." Muhalif basının "*disiplini kölelik otoriteyi istibdat*" olarak değerlendirmesini sert şekilde eleştiren Falih Rıfkı, bu açıklamaları "*sokak politikacılarının demagojik*" söylemleri olarak değerlendirir. Yazar, otoriter devlete karşı olanların istediği demokrasi ve hürriyetin ise, "*hükümetin elini kolunu bağlamak ve hükümet kadrosu dışındaki bütün vatandaş ve müesseselere hiçbir kayıt konmamak*" şekilde algılandığı üzerinde durur.[1049] Falih Rıfkı, tüm eleştirilere karşı, dünyada ekonomik krizin dışında bir demokrasi krizinin yaşandığını bir kez daha hatırlatarak, "*otorite ve disiplinin her türlü idarede yarattığı koruyucu ve kurtarıcı vasıtalar*" olduğuna işaret etmek ister. "*Bir millet ve memleket yaratmak*"[1050] amacında olan inkılapçıların bu hassas dönemde yapması gereken ise yazara göre, halkın bu olumsuz propagandalardan korunmasını sağlamaktır. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, yeni bir vatan için yeni bir halkın yaratılması gerektiğini, bu süreçte ise otoriter bir devlet yapısının zorunlu olduğunu düşünür. Yazarın en temel kavramları halk ve inkılap kadrosunun inşası bağlamında disiplin, terbiye ve vazifedir. Otoriter bir devlet dışında herhangi bir yapının mümkün olmayacağını düşünen yazar, tek partili bir yönetim yapısından yanadır. Bu durumun gerekçesini de; yıllar sonra kaleme aldığı İnanç isimli kitabında "*ben Atatürk'ün tek parti rejimini, Atatürk devrimciliği Türk milletini Batı medeniyet toplumlarının bütün hak ve hürriyetlerine kavuşturacağı için, bu devrimleri çok partili demokratik rejimle yürütmek imkansız olduğu için savundum*."[1051] diyerek dile getirir. Falih Rıfkı, dönem içindeki yazılarında da bu açıklamalarını destekleyecek sertlikte yazılar kaleme alır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Falih Rıfkı, ne halk ne de ülkenin içinde bulunduğu

---

Cümbüşü", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Temmuz 1931, Falih Rıfkı bu yazılarında Yarın gazetesi başyazarı Arif Oruç'a açık bir şekilde "hain" ifadesini kullanır.

[1049] Falih Rıfkı, "*Otorite*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Temmuz 1931; Atay, Kurtuluş, s.85.

[1050] Falih Rıfkı, a.g.m., **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Temmuz 1931.

[1051] Falih Rıfkı Atay, **İnanç**, İstanbul 1965, s.Önsöz.

ortamın çok partili bir hayata uygun olmadığını düşünmektedir. İnkılapların ancak böyle bir ortamda halka benimsetilebileceğine inanmaktadır. Yazara göre, "*hürriyet cumhuriyetçinindir. Cumhuriyetçilerin iktidarını ve otoritesini zaafa uğratan her şeyle*"[1052] etkili bir şekilde mücadele edilmelidir. Bu mücadelenin hiç şüphesiz ki en önemli basamağı halkın inşa edilmesidir.

İnşa döneminin önemli konularından biri de halkla birlikte Ankara'nın da inşasıdır.[1053] İktidar tarafından sadece bir şehrin imarı olarak görülmeyen konu, Falih Rıfkı'nın yazılarında da bir medeniyet inşasının göstergesi olarak ifade edilir. Yazara göre, Ankara, cumhuriyetin kültür merkezi olmalıdır. Tüm gençlere her türlü imkânsızlıkların üstesinden gelinebilineceğinin en güzel kanıtı Ankara'nın Batılı bir şehir görünümüne kavuşturulması ile verilebilir. Falih Rıfkı, Sovyet devriminin ve İtalyan Faşizminin parolası olduğunu belirttiği "*ülkenin topyekun inşasının*" [1054] Türk inkılabının da parolası olması gerektiğini savunur. Bu bağlamda özellikle "*inkılap neslinin terbiye ve kültür ocakları"* Ankara'da kurulmalı şehir, inşanın merkezi olmalıdır. Ankara'nın imarı, iktidar için kadının toplumdaki statüsü ile ilgili düzenlemeler gibi yeni bir medeniyete geçişin ve inkılabın başarısının en önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Falih Rıfkı, yoğun bir inşa sürecinin yaşandığı günlerde, "*tam bir fikir adamı olarak*" değerlendirdiği iki isimden bahseder. Bunlar; Namık Kemal ve Ziya Gökalp'tır. Yazar, Namık Kemal'in kendi kuşağı için meşrutiyet ve vatan fikrinin mimarı olduğunu söylerken Ziya Gökalp ise, "*milli hareketin baş fikircisidir*".Yazar, Gökalp'ın *milli bir Türkiye milli devlet, milli lisan, milli sanat"* şeklinde özetleyerek verdiği idealinin inkılabın en temel zihniyeti olduğuna işaret eder. Falih Rıfkı'ya göre her iki fikir adamı da topuma "*yeni fikir cereyanlarını sokmak, bu cereyanları kökleştirmek, yerleştirmek eserleştirmek için*" [1055] fikir adamının nasıl bir karaktere sahip olması gerektiğinin en iyi örnekleridir. Falih Rıfkı için fikri gelişimi üzerinde son derece etkili olan Gökalp, bu yıllarda da önemini korur. Genç Kalemler Dergisi'nde başlatılan Yeni Lisan hareketinin özellikle 1908 devriminden sonra,

[1052] Falih Rıfkı, "*Hoş Görürlük*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Temmuz 1931
[1053] Halkın inşası ile birlikte bir şehrin inşası bağlamında bkz., Gönül Tankut, **Bir Başkentin İmarı,: Ankara (1929-1939)** İstanbul 1993, s. 44; Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Mimari Kültürü**, İstanbul 2002, s.71.
[1054] Falih Rıfkı, "*Yenişehir*", Hâkimiyeti Milliye, 26 Temmuz 1931; "*Mesken Politikası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Temmuz 1931; "*Yeni Yapı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Temmuz 1931.
[1055] Falih Rıfkı, "*İki Fikir Adamı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Ağustos 1931.

devrimin topluma mal edilmesi bağlamında Yeni Hayat, felsefesine dönüştürülmesindeki[1056] etkili isimlerden biri olan Gökalp'ın kendi kuşağını bu fikirler etrafından toplanmasındaki etkisine tanık olan Falih Rıfkı, inkılap aydını için, inkılap ideolojisinin halka benimsetilmesi noktasında Gökalp'ın iyi bir örnek olduğunu düşünür. Zira halkı aydınlatacak olan aydının da cumhuriyet ideolojisi doğrultusunda yeniden üretimi, yazara göre zorunludur. Bu nedenle de kendi kuşağı üzerinde etkili olan her iki fikir adamını örnek aydın olarak topluma tanıtması bu zorunluluktan kaynaklanır.

Halk Fırkası'nın 1931 program ve tüzüğünde belirlenen inkılap prensiplerinin halka götürülmesi, benimsetilmesi bağlamındaki önemli bir adım da fırka idare heyeti içinde dört grup altında örgütlenen 13 büroydu. Oluşturulan her büro ile inkılabın ideolojisine işlerlik kazandırmak için çalışmayı amaç edinmişti. Bürolar arasında özellikle Halk Hatipleri Teşkilatı, inkılabın prensiplerinin halka benimsetilmesi, halkın medenileşmesini sağlamak bağlamında son derece önemli bir araç olmaktaydı. Teşkilatın kurulma amacı, "*Cumhuriyet Halk Fırkası'nın prensiplerini ve büyük ideallerimizi ve günlük politika vaziyetine göre fikir ve maksatlarımızı en müessir telkin vasıtalarından olan söz ile halka anlatmak*" olarak belirtildi.[1057] Hatiplerin özellikle şehirlerde halk ve aydınlara, köylerde ve kasabalarda ise oradaki halka seslenebilecek onların dili ile konuşabilecek yetenekte olmalılar, özellikle köylere gidecek olan Hatiplerin köylüler gibi basit giyimli, sade konuşan ve köylü halka yakın olabilecek hal ve tavır içinde olması isteniyordu. Tüm bu uygulamanın amacı, köylü ve kentli herkese iktidar ve inkılap ideolojisine karşı "*muhabbet hissini*" geliştirmektir. Ancak Hatipler, gittikleri yerlerde fırka sözcüsü ve onun adına konuşma yaptıklarını da açıklamamalıdır.[1058] Falih Rıfkı, Halk Hatipleri Teşkilatı'nı, inkılap ideolojisinin halka götürülmesi ve halkın medenileşmesi bağlamında önemli ve başarılı olacak bir girişim olarak değerlendirilir. Yazara göre, tüm Hatiplerin en önemli özelliği inkılaba sonuna kadar bağlılık ve halkın seviyesine

[1056] Köroğlu, a.g.e., s. 108-109.

[1057] **CHP Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatı**, Ankara 1932, s.5–6. Büroların oluşturulmasında en etkili isimlerden biri olan Genel Sekreter Recep Peker, 1933 yılının Şubat ayında kendi denetiminde çıkarılmaya başlayan, Ülkü dergisinde "*Konuşunuz Konuşturunuz*" başlıklı makalesinde Halk hatiplerinin inkılâbın ideolojisini halka götürmesi noktasında son derece önemli görevleri olduğuna bir kez daha dikkat çeker. Recep Peker, "*Konuşunuz Konuşturunuz*", **Ülkü**, Sayı: I (Şubat 1933), s. 22.

[1058] CHP Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatı**,** s. 7–11.

inerek ona yakın olmaktır. Halkın, SCF'na ilgisi üzerinde fırka üyelerinin halk ile yakın temaslarının etkili olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı, halkın inkılap prensipleri doğrultusundaki terbiyesinin zorunluluğunu vurgulayarak, bu noktada Hatiplerin önemli bir boşluğu dolduracağını düşünür.[1059] Halkın medenileşmesi için, inkılabın ona en iyi şekilde anlatılması, daha sonra da benimsetilmesinin zorunluluğuna sürekli olarak dikkat çeken Falih Rıfkı, aslında kendiside bir yerde basın üzerinden bir Hatip gibi çaba sarf eder.

3.Falih Rıfkı Atay'ın Sovyet Rusya ve İtalya'ya Gezileri

Falih Rıfkı, 1931 yılı içinde Faşist Roma, Kemalist Tiran, Kaybolmuş Makedonya; Yeni Rusya ve Denizaşırı isminde gezi notlarından oluşan üç kitap yayınladı. Her üç gezinin amacı da, genç cumhuriyete farklı alanlarda iyi ve başarılı örnekler bulmaktır. Falih Rıfkı, daha önce de belirttiğimiz gibi Latin Amerika'ya yaptığı gezi ile ilgili bazı notlarını, 1927 yılında Hâkimiyeti Milliye'de yayınlamış, 1931'de ise bu geziye dair gazetede yayınlamadığı notlarını da ekleyerek Denizaşırı kitabını yayınlamıştır. Yazar, eserin giriş kısmında gezinin amacını; "*Biz çürüyecek kadar olan, topraklarının dibini ve son hazinelerini kemiren eski dünyanın melankolik tefelsüfünü değil, ilk şartları bizim bugünkü şartlarımıza benzeyen yeni dünya milletlerinin geniş, çabuk ve radikal inkişaf usullerini ve hayat ilmini öğrenmeliyiz"*[1060] şeklinde açıklar. Falih Rıfkı, bu radikal yükselişte özellikle Amerikan terbiye sisteminin büyük bir payı olduğunu düşünür ve "*şimal terbiyesine*" dikkat çekmek ister. Bu terbiye sistemi yazara göre, "*şimal ve cenup Amerikalılarını artık Avrupa'daki asılları ile tanışamayacak kadar*" değiştirmiştir. Falih Rıfkı'ya göre yeni dünyanın merkezi olan Amerika, "*hantal ve yavaş*" Avrupa'dan enerjik, daha canlı ve daha başarılıdır.[1061] Bu bakımdan Türkiye'nin Avrupa'dan ziyade Amerika ile daha yakından ilgilenmesini ister. Bir önceki bölümümüzde de belirttiğimiz gibi Falih Rıfkı, Türkiye'nin batılılaşmasının en büyük engellerinden biri olarak gördüğü emperyalist Avrupa'dan daha çok, Amerika'nın çok daha iyi bir örnek olduğunu düşünür ve dikkatleri buraya çeker. Batının da batısı olarak Amerika,

[1059] Falih Rıfkı, *"İcat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Ağustos 1931; "*İspanya*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Ağustos 1931; "*İktidar Yaşı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Ağustos 1931.
[1060] Falih Rıfkı Atay, **Denizaşırı**, İstanbul 1931.
[1061] Atay, a.g.e., s. 38-42.

emperyalist Avrupa'nın aşamadığı hastalıklı yönlerini açmış, batılılaşmaya örnek bir model olarak gösterilir. Batı uygarlığının ibresi artık yazara göre, Batı Avrupa'dan çok Amerika'dır. Artık muasır medeniyet hantal Avrupa yerine, daha canlı ve dinamik olarak değerlendirilen Amerika'dır.

Falih Rıfkı, Faşist Roma, Kemalist Tiran, Kaybolmuş Makedonya ve Yeni Rusya isimli kitaplarındaki gezileri ise 1930 ve 1931 yılı içinde yapar. Yazar, İtalya ile ilgili gözlemlerine daha önce 1921'de Londra Konferansı nedeniyle bulunduğu İtalya ile 1931 yılındaki ülke arasında ciddi bir gelişmişlik farkı olduğuna dikkat çekerek başlar.[1062] Falih Rıfkı, İtalya'daki ilerlemenin en önemli iki nedeninin "*disiplin ve otoriterlik*" olduğunu belirtir.[1063] Özellikle gençlerin "*otoriter bir doktrin olduğunu belirttiği Faşizm*" doğrultusunda disipline edilmesi yazarın üzerinde en çok durduğu ve dikkat çektiği konudur. Türkiye'deki iktidarın dikkatini bu iki duruma çekmek isteyen yazar, otoriter bir devlet anlayışından yana olduğunu açık bir şekilde ortaya koyar. "*Demokrasi ve liberalizm realite tarafından bin kere mağlup edilmiştir. İleriye gitmek için dolaşık iniş çıkışlar yerine kestirme yollar kestirme köprüler aranmalıdır.*"[1064] Yazar, bu yaklaşımı nedeniyle Türkiye'nin dünyanın içinde bulunduğu bunalımın temel nedeni olan liberalizm ve demokrasiyi değil, iki otoriter devlet İtalya ve Sovyet Rusya'nın örnek alınmasından yanadır.

Faşizm'in sınıf mücadelesini reddederek korporatist bir yaklaşımı benimsemesi, hatta Mussolini tarafından yapılan "Faşist devlet korporatist devlettir" açıklamasına dikkat çeken Falih Rıfkı'nın Faşizm'e karşı ilgisi üzerinde bu durum etkili olur. İtalya'nın ekonomik olarak ilerlemesinde bu yapının önemli bir payı olduğuna dikkat çeken yazar, korporatizmi sınıfsız ve imtiyazsız bir halkçılık anlayışını benimseyen Türkiye için uygun ve son derece yakın bir model olarak değerlendirir. Falih Rıfkı, genç cumhuriyet için İtalya'dan hangi noktalarda yararlanılması gerektiğini belirtirken, her ülkenin kendisine en uygun sistemleri araştırmak ve bulmak zorunda olduğu üzerinde durarak Türkiye'nin de farklı ülkelerin tecrübelerinden hareketle kendine özgün bir sistem geliştirmesi gerektiğine de dikkat çeker.[1065]

[1062] Falih Rıfkı Atay, **Faşist Roma, Kemalist Tiran, Kaybolmuş Makedonya**, Ankara 1931, s. 6–9.
[1063] Atay, a.g.e., s.12-14.
[1064] Atay, a.g.e., s.25.
[1065] Atay, a.g.e., s. 21-31.

İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'daki son gelişmeler karşısındaki tavrı nedeniyle her iki ülkenin de emperyalist yönünün açık şekilde ortaya çıktığına dikkat çeken Falih Rıfkı, Faşizm'in emperyalist bir yönü olmadığını düşünür: "*Nasyonalizm kralcı, Faşizm cumhuriyetçidir. Harici politikada Nasyonalizm emperyalisttir. Faşizm ise yalnız ticari bir yayılma ister.*"[1066] Yazar, Faşizm'in "*eski Roma*" söylemini ise "*İtalyanlık şuurunu kuvvetlendirmek, İtalyan gençliğine yeni bir irade ve hamle vermek için bir ilham kaynağı olarak*"[1067] değerlendirmektedir. Oysa İtalya ilerleyen yıllarda bu söylem üzerinden hareket ederek yayılmacı bir dış siyaset takip edecektir. Dolayısıyla aynen Batı karşısındaki tavrında olduğu gibi Falih Rıfkı'nın İtalya ve Faşizm algısının da gerçeği ne kadar yansıttığı tartışmalıdır. Aslında yazarın derdi gerçek İtalya değil kafasında kurduğu ideal toplum ve devlet için model olan İtalya'dır. Yazarın amacı ulus devletin inşası için zorunlu gördüğü otoriter yapının başarılı bir örneğini bulmaktır.

Rusya ile ilgili değerlendirmelerine yer verdiği kitabına "*Kaç senedir iki esası müdafaa ediyorum: Şimal terbiyesi ve ihtilalci metotlar. Hemen aynı günlerde bastırdığım Denizaşırı şimal terbiyesinin üstünlüğünü ve Yeni Rusya iptidai bir halkı ve memleketi büyük bir hızla garp seviyesine çıkarmak için aranmış ve bulunmuş ihtilalci metotları tez olarak almıştır*"[1068] açıklaması ile başlayan Falih Rıfkı, gezi notlarını gazetede yayınlaması üzerine, Bolşevik propagandası yaptığı yönündeki eleştirilere de cevap vermek ister[1069]. Değerlendirmelerine iki ülkenin de birer İmparatorluk geçmişine ve benzer sorunlara sahip olduğuna dikkat çekerek devam eden Falih Rıfkı, hem Türkiye hem de Rusya'nın emperyalizme karşı bir mücadele içinde olduğu vurgusunu yapar.[1070] Böylece yazar, Bolşevik Rusya ile benzer bir maziye sahip olmak ve verilen mücadeledeki ortak hedef nedeniyle İtalya'dan farklı

[1066] Atay, a.g.e., s.23.
[1067] Atay, a.g.e., s.29.
[1068] Falih Rıfkı Atay, **Yeni Rusya**, Ankara 1931.
[1069] Falih Rıfkı, Moskova gözlemlerine dair birkaç mektubunu yayınladıktan sonra eleştirilmeye başlanır. Bu eleştiriler özellikle Yarın gazetesi ve Hür Adam'da yer alır. 1 Kânunuevvel 1930'da yayınlanmaya başlayan dergide Fuat Köprülü, Falih Rıfkı'nın Komünist, Yunus Nadi'nin Oportünist, Ali Naci'nin ise Faşist olduğunu iddia eder**. Hür Adam**, 1/Kânunuevvel/Aralık 1930, Eleştiriler karşısında Falih Rıfkı, Rusya'ya dair değerlendirmelerinde "*Türkiye'ye yarayacak ihtilalci metotlarını verirken, Komünizm'in buhranlarını da*" bir arada verdiği açıklamasını yaparak, kendisinin önem verdiği şeyin Rusların "*büyük ve geri halk yığının hangi metotlarla medenileştirdiği*" olduğunu belirtir. Falih Rıfkı, "*Bir Komünist*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Kânunuevvel/Aralık 1930, "*Kama-Kalem*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Kânunuevvel/Aralık 1930.
[1070] Atay, a.g.e., s. 8-11.

bir yakınlığı gündeme getirmektedir. Bu benzerliklerden hareket eden Falih Rıfkı, tüm dünyaya örnek olan Rus devrimi gibi, "*Türkiye'nin kurtuluş hareketinin de mazlum insan yığınları için uyarıcı ve sarsıcı*" bir etkisi olduğunu belirtir. Ancak yazara göre; tüm bu benzerliklerden daha önemli olan bir benzerlik ise; "*Rusların büyük halk yığını için Komünizm gibi yepyeni bir müesseseyi yerleştirmesi gibi Türk inkılabının da şarklı bir halk yığını içine garpçılık müessesesini*" yerleştirmesidir.[1071] Ancak Falih Rıfkı, Rusya'dan özellikle kısa süre içinde "*büyük halk yığınını terbiye etmek ve yetiştirmek için*"[1072] kullandığı ihtilalci metotlar bağlamında yararlanılması gerektiğine dikkat çeker. Yazara göre, Rus ihtilalinin en büyük başarılarından biri; "*nefis sanatları, hatipler, kitaplar, gazeteler, sokak yazıları, sinema, radyo, fotoğraf, ders ve her şeyden istifade ederek halka 1932'yi kurtuluş senesi olarak tanıtmalarındadır*."[1073] Aslında Falih Rıfkı, 1930'da yaptığı Rusya gezisine dair yayınladığı birkaç mektupta da Rusya'nın ihtilalin ideolojisini halka götürme ve benimsetme bağlamında modern cihazlardan ve güzel sanatlardan nasıl yaralandığına değinmekte, Türk inkılabının da aynı şekilde etkili bir propaganda sürecine girmesi gerektiğine dikkat çekmekteydi.[1074] Nitekim Yeni Rusya kitabında da aynı görüş üzerinde durur. Falih Rıfkı'ya göre Rusya, halkı belli bir amaç etrafında toplama konusunda son derece başarılı metotlar uygulamaktadır. Bu durumu için en güzel örnek ise, halkın tüm sıkıntılara rağmen, beş yıllık kalkınma planına verdiği destek ve iktidarın halkı, bu desteği alacak şekilde yönlendirebilmesidir.[1075]

Falih Rıfkı, sadece şehirlerdeki halkın değil, iktidarın etkili propaganda yöntemleri sayesinde köylülerin de ciddi bir değişim ve dönüşüm süreci içinde olduğunu belirtir. İktidarın, köylüler için de etkili bir terbiye metodu uyguladığına dikkat çeken Falih Rıfkı, tarım ekonomisine sahip Türkiye'nin de bu tecrübelerden yararlanması gerektiğine işaret eder.[1076] Gezdiği tüm şehirlerde ve köylerde Falih Rıfkı'nın özellikle iktidarın her vasıta ile halka ihtilali ve prensiplerini hatırlatarak canlı tutması ve benimsetmek istemesi dikkatini çeker. Radyo, sinema, tiyatro, şiir,

[1071] Atay, a.g.e., s. 16.
[1072] Atay, a.g.e., s.17.
[1073] Atay, a.g.e., s.25.
[1074] Falih Rıfkı, "*Bir Komünist*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Kânunuevvel/Aralık 1930; "*Kama-Kalem*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Kânunuevvel/Aralık 1930.
[1075] Atay, a.g.e., 25-26.
[1076] Atay, a.g.e., s. 57-66, 90-93 ve 158-160.

müze ve tarih gibi pek çok unsur ihtilal ruhunun canlı tutulması için etkili birer propaganda vasıtası olarak kullanılmaktadır.[1077]

Falih Rıfkı, Rusya ile ilgili değerlendirmelerine "*iki büyük tecrübe, biri Garp Avrupa'sının bitmiş tecrübesi, biri Rusya'nın başlamış tecrübesi… Biz iki alemin tecrübesinden ders alacak milletler arasında bulunuyoruz. Ne sınıf kavgası arasında bocalamaktayız, ne sınıf diktatoryasına ihtiyacımız var.*"[1078] şeklindeki açıklamalarıyla bitirir. Falih Rıfkı, ne Komünizm ne de Faşizm ile bir ideoloji olarak ilgilenmez. O'nun tüm ilgisi her iki ülkenin de kısa süre içinde devlet ve halkı inşa etme noktasındaki metotlarıdır. Bu yıllarda temel problematiği yığın terbiyesi olan yazar, gözlemleri ile iktidara bu bağlamda yardımcı olabilecek, dönemin otoriter iki devletinden örnekler sunmaktadır. Ancak bunu yaparken her iki rejimin de bazı çekinceleri olduğunu, bundan dolayı da her ülkenin kendine özgü bir sistem geliştirmesi gerektiğini de vurgular.

Falih Rıfkı, 1932 yılının Mayıs ayı içinde bir kez daha hem Sovyet Rusya hem de İtalya'ya gider. Yazar, henüz Rusya'da iken Hâkimiyeti Milliye'ye gönderdiği mektubunda, Yeni Rusya kitabında olduğu gibi, her iki ülkenin ve ihtilalin ortak yönleri üzerinde durur. Falih Rıfkı'ya göre, "*Moskova ve Ankara, ikisi de kendi coğrafi, içtimai ve iktisadi hususiyetlerine ve şartlarına göre birer yeni zaman cemiyeti kurmakta ve büyük ülkelerini ve içlerinde yaşayan büyük yığınları yarı müstemleke ve yarı müstemlekeli olmaktan*"[1079] kurtarmaktadırlar.

Falih Rıfkı, her iki ülkeye yaptığı gezi sonunda izlenim ve görüşlerini Moskova-Roma isimli kitabında yayınladı.[1080] Değerlendirmelerine "*halk yığınlarının eğitimsiz ve şuursuz kalması*" durumunda "*fesat yuvalarına gün doğduğu ve halkın bu fesat yuvalarının kurbanı*" olmaktan kurtulamadığına dikkat çekerek başlayan Falih Rıfkı, çözüm olarak rejimin halka anlatılması ve halkın bu doğrultuda terbiye edilmesi olduğunu belirtir. "*Türk inkılapçılarının adı, Kemalizm'dir. Kemalizm'de en büyük kıymet 1919'dan 1932'ye kadar süren Türkiye tecrübeleridir. Kemalizm'in bu tecrübelerinden her zamanın inkılapları ders alacaktır.*" açıklaması ile artık inkılabın ideolojisinin adının Kemalizm olduğunu belirttiği gibi, Türk

[1077] Atay, a.g.e., s. 74-84.
[1078] Atay, a.g.e., s.171-172.
[1079] Falih Rıfkı, "*Moskova'dan*" **Hâkimiyeti Milliye,** 11 Mayıs 1932.
[1080] Falih Rıfkı Atay**, Moskova Roma**, İstanbul 1932.

ihtilalinin pek çok millet için örnek olabileceğini de vurgular. Bu açıklamadan hareketle Falih Rıfkı, Türkiye'nin de "*Leninizm'in Rusya'daki, Mussolinizm'in İtalya'daki tecrübelerinden*" yararlanması gerektiğini dile getirir. Yazara göre, "*Moskova'nın yığın terbiyesi metotları, devletçi Türk iktisatçılığı için Faşizm'in korporasyon metotları, yepyeni kafa ve ruhta bir cumhuriyet genci yetiştirmek için her iki inkılabın çocuk ve genç yetiştiren metotları*"[1081] dikkatle incelenmeli ve bu metotlardan yararlanılması gerekmektedir.

Falih Rıfkı, bir yıl önce bulunduğu İtalya ve Rusya'da kısa bir süre içinde büyük bir ilerleme kaydedildiğini gördüğünü belirtir. Yazarın Rusya'da en çok dikkatini çeken durum, planlı ekonomik uygulamalardır. Nitekim 1932 yılı Rusya'da Birinci Beş Yıllık Ekonomik Planın da sonuçlarının alınacağı bir döneme tesadüf etmektedir. Falih Rıfkı, bu ekonomik plan ve sonuçları ile yakından ilgilenir.

Rusya'daki otoriter rejimden özellikle de parti devlet özdeşliğinden etkilenen Falih Rıfkı, otoriter devlet yapısı ile ilgili olarak "*Diktatorya, büyük yığınları her gün şuurlaştıra şuurlaştıra kendi idealine yaklaştırabildiği kadar faydalıdır. Halkı ve gençliği yetiştirmeyen diktatorya, her gün zayıflar, halkını ve gençliğini yetiştiren diktatorya ise her gün biraz daha lüzumsuzlaşır.*" değerlendirmesini yapar. Ancak yazar, Rusya ve İtalya'daki bu otoriter devlet yapısını, Doğu'daki otoriter yapılarından ayırmaktadır. "*Bir gün haklı ve doğru görülecek bir idealin inşası ile uğraşan diktatorya ile her hangi bir şahsı ve zümreyi başta tutmağa çalışan şark diktatoryası arasındaki fark şudur ki biri kendini lüzumsuzlaştıracak yeni zaman unsurlarını, öteki kendini vurup devirmek için fırsat bekleyen intikam unsurlarını doğurur ve kökleştirir.*"[1082] Görüldüğü gibi yazara göre, bu otoriter yapı geçicidir. İktidarın halkını rejimin esasları doğrultusunda terbiye etmesi ve yeni gençliğin

[1081] Atay, a.g.e., s.5. Türk Aydının Faşizm ile ilgilendiği yıllarda başta Oryantalist Ettore Rossi olmak üzere bir çok Faşist aydın da Kemalizm ile yakından ilgilenmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz, Giacomo Caretto, "1930'larda *Kemalizm-Faşizm-Komünizm Üzerine Polemikler, I-II"*, **Tarih ve Toplum**, Sayı:17–18, (Mayıs 1985/Haziran 1985), s. 56–60; 62–65. Ancak Rossi'nin Türk inkılabı ile Faşizm arasında bazı benzerlikler kurması Kadro yazarlarında Burhan Asaf'ın eleştirilerine neden olur. Asaf, Rossi'nin "Milli Kurtuluş İnkılabı'nı tarihsel sürecin doğal ve uyumlu bir sonucu olarak değil, sadece bir garplılaşma hareketi olarak değerlendirmesini eleştirir ve Türk devriminin özgünlüğünü ortaya koymaya çalışır. Bkz., Burhan Asaf, "*Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi*", **Kadro,** Sayı:8, (Ağustos 1932), s.42-47. Caretto, Burhan Asaf'ın bu yazısının Rossi'nin görüşleri üzerinde etkili olduğunu belirtir. Caretto, Rossi'nin daha sonraki yazılarında Kemalizm ile Faşizm arasındaki benzerlik ve analojilerin çok geniş anlamda düşünülmesi gerektiğini ve durumların farklılığı nedeniyle benzerlikten söz edilemeyeceği ve taklidin de söz konusu olmadığını yazdığını söyler. Carretto, a.g.m., s.64.

[1082] Atay, a.g.e., s. 57-58.

yetiştirilmesi ile zamanla otoriter yapının da gerekliliği ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla durum aslında Türkiye için de böyledir. Kemalizm'in esasları halka iyice benimsetilene, yeni inkılap nesli yetişinceye kadar iktidar her alanda etkili ve uyanık olmalıdır.

İtalya'daki gözlemlerinden hareketle otoriter devlet yapısı ve diktatörlük üzerinde bir kez daha duran Falih Rıfkı;

"*Biz diktatör kelimesini müstebit kelimesinin alafrangası zannettiğimiz için her işitilişinde ya sultan Hamit'in şahsi müstebitliği, ya İttihat ve Terakki'nin oligarşisi hatırımıza gelir ve ürkeriz. Despot, Şark'ta olabilir; Avrupa'da imkânsızdır. Avrupa'da diktatör demek, kendisinin de başkaları kadar itaat ettiği prensiplere göre yeni bir cemiyet ve idare hamuru yoğuran adam demektir. Diktatör şahıs değil, her hangi bir ihtiyaçtan ve zaruretten doğan yeni bir davanın prensiplerinin timsali demektir.*"[1083] şeklindeki değerlendirmesi ile Türkiye'de diktatörlüğün yanlış anlaşıldığının hem Rus hem İtalyan rejimlerinin diktatörlük olarak değerlendirilemeyeceğini düşünür. Ancak yazarın Avrupa'daki diktatörlüğe yönelik değerlendirmelerinin de gerçeği ne kadar yansıttığı tartışmalıdır. Falih Rıfkı, aslında bu açıklamaları ile Türkiye'de özellikle Tan, Yarın gazetelerinde iktidara yönelik yer alan eleştirilere de cevap vermek ister. O'na göre, rejimin esaslarının halka benimsetilmesi bağlamında otoriter devlet ve diktatörlük zorunludur. Türkiye'de de ancak Avrupa'daki gibi bir otoriter devlet yapısı mevcut olabilir. Nitekim Falih Rıfkı, SCF'nın kapanmasından sonra yapılan eleştiriler karşısında 1931 yılının Ocak ayında Mustafa Kemal'in diktatör olmadığını ve Türkiye'de ancak bir şef ve bir inkılap fırkası olduğu üzerinde dururken[1084] 1932'de girilen yoğun inşa sürecinde rejimin esaslarının halka benimsetilmesi, halkın modernleşmesi bağlamında otoriter devlet yapısının zorunluluğuna dikkat çekmektedir.

Her iki rejimin de halkı inşa metotları Falih Rıfkı'nın önceki gezilerinde olduğu gibi bu gezisinde de dikkatini en çok çeken konudur. Hem Rusya hem de İtalya'da iktidarın gazete, dergi, kitap dışında radyo, sinema, tiyatro ve güzel sanatların her dalını kullanarak rejimlerini halka götürdüğünü, yeni ihtilal kuşaklarını yetiştirdiğini belirtir.[1085] Türkiye'de de iktidar, her vasıtayı kullanarak Kemalizm'in

[1083] Atay, a.g.e., s.76.
[1084] Falih Rıfkı, "*Şef ve Diktatör*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Kânunusani/Ocak 1931.
[1085] Atay, a.g.e., s.73-84.

prensipleri doğrultusunda halkı modernleştirmelidir. Falih Rıfkı'ya göre, bu amaca ulaşmak için "*Kuvay-i Milliye döneminin canlılığı ve radikalliğine*"[1086] ihtiyaç vardır. Nitekim hem İtalya hem de Rusya'da ihtilalin sürekli olarak canlı tutulması yönünde iktidarın yoğun bir propaganda faaliyeti içinde olması, yazarın görüşleri üzerinde etkilidir.Falih Rıfkı, daha önceki iki kitabında olduğu gibi Moskova ve Roma'da da her iki rejimin halkı inşa metotlarına dikkat çekerken, Kemalizm'in Türkiye'ye özgü bir rejim olduğunu ısrarla vurgular.

Falih Rıfkı, gezilerden sonra gazetedeki köşe yazılarında edindiği izlenimlerden hareketle iktidarın, aynen Rusya'da ve İtalya'da olduğu gibi hem güzel sanatları hem de medeni cihazları kullanarak etkili bir propaganda yöntemi ile halkın inkılabın ideolojisi doğrultusunda terbiyesinin sağlanması ve her alanda iyi hazırlanmış planlar doğrultusunda hareket edilmesi gerektiği üzerinde durur.[1087]

[1086] Atay, a.g.e., s.104.

[1087] Falih Rıfkı,"*Plan*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Ağustos 1931; "*Yeni Bir Terbiye Planı*" **Hâkimiyeti Milliye,** 11 Teşrinisani/Ekim 1931; "*Neşriyat"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Kânunusani/Ocak 1932,, Falih Rıfkı'nın İtalya ve Rusya'daki rejimlere dair değerlendirmelerini önce gazetede sonra da kitap halinde dile getirdiği günlerde, kendisi ile birlikte bu gezilere katılan Yakup Kadri de, Kadro dergisinde benzer değerlendirmelerde bulunur. Kadro'nun altıncı sayısından itibaren bu yıllarda Türkiye'nin gündemini işgal eden İtalya ve Sovyet rejimlerine yönelik Yakup Kadri tarafından Ankara Moskova Roma başlıklı bir dizi makale yayınlanır. Her üç rejimi karşılaştıran Yakup Kadri, üç rejimin de doğduğu ülkelerin "*klasik yollar ve kaideler haricinde yeniden teknik kuruluşları*" olduğu değerlendirmesini yapar. Türkiye'nin pek çok alandaki uygulamalar için karşılaştırma yapabileceği ve örnek alabileceği ülkelerin ancak "*yeniden ve teknik kuruluş*" savaşı verenler ülkeler ve rejimler olabileceğine dikkat çeken yazar, I. Dünya Savaşı'nın "*Liberal sistemin ve Fransız İnkılâbının prensiplerinin tükendiğini de*" gösterdiğine dikkat çeker. Bu durum karşısında Sovyetlerde "*yeni bir dünya, yeni bir insanlık ve yeni bir cemiyet nizamının*" doğmakta olduğunu söyleyen Yakup Kadri, bu gelişmeyi "*1789 ve 1793'deki Türk entelektüelleri gibi garip bir lakaytlık ve gafletle değil, ta içten gelen bir dikkat ve alaka ile takibe"* edilmesi gerektiğini vurgular. Yakup Kadri dönem içinde Rus ihtilaline karşı gelişen "*dehşet ve nefret hissinin*" ise "*Avrupalılar üzerinden edinilen bilgilerden"* kaynaklandığını belirtir. Nitekim Sovyetlere giderken kendisinin de bir önyargı içinde olduğunu ancak gördükleri karşısında kararını değiştirdiğini söyler. Yakup Kadri'nin Faşizm'e yönelik değerlendirmeleri de Falih Rıfkı ile benzerlik gösterir. Ona göre, "*kendi kendini mütemadi bir kontrole tabi tutan bir inkılâp örneği*" ancak Faşist İtalya'da bulunabilir. Faşizm'in bu özelliği İtalya'ya büyük bir ivme kazandırmıştır. Görüldüğü hem Yakup Kadri hem de Falih Rıfkı'nın her iki rejim karşısındaki tavırları benzerlik göstermektedir. Falih Rıfkı da Rusya'ya arkadaşı gibi bir ön yargı ile gider. Ancak dönüşte onun da fikri değişir. Yine her iki yazar da Faşizm ve Komünizm ile ideoloji olarak değil, rejimin oluşturulması ve halkın inşası bağlamında bir örnek olarak ilgilenir. İki yazarın da İtalya ve Rusya gözlemleri sonunda ısrarla üzerinde durdukları konular arasında, halk terbiyesi, köyün kalkınması, rejimin canlı tutulması için geliştirilen propaganda yöntemleri ve ekonomi politikaları ilk sırayı alır. Yakup Kadri'nin konu ile ilgili makaleleri için bkz., "*Ankara Moskova Roma/Fransız İnkılabı*", **Kadro**, Sayı: 6 (Haziran 1932), s.37-40., "*Ankara Moskova Roma/Bir Hatıra*", **Kadro**:7 (Temmuz 1932), s.32-37., "*Ankara Moskova Roma*", **Kadro**:9 (Eylül 1932), s.34-38., *"Ankara Moskova Roma*", **Kadro**: 10 (Teşrinievvel 1932), s.40-43, "*Ankara Moskova Roma*", **Kadro**: 11 (Teşrinisani 1932), s.38-40., "*Ankara Moskova Roma"*, **Kadro:** 12 (Kanunuevvel 1932), s.33-35, "*Ankara Moskova Roma*", **Kadro**: 13 (Kanunusani 1933), s.29-31., "*Ankara Moskova Roma/ Bolşeva Köyü*", **Kadro:** 14 (Şubat 1933), s.39-44., "*Ankara Moskova Roma/*

Halk eğitimi ile birlikte inşa döneminde de Falih Rıfkı, inkılabın düşmanları ile yakından ilgilenir. Bu yıllarda demagoglar, cehalet dışında düşman olarak irtica ve inkılap karşıtları yine başrollerdedir. Nitekim Hukuk Fakültesi eski Profesörü Celalettin Arif'in harf devrimi yapıldıktan sonra kaleme aldığı Latin harflerine yönelik eleştirilerinin yer aldığı bazı makalelerinin ölümünden sonra yeniden gündeme gelmesi üzerine Falih Rıfkı hemen harekete geçer. Celalettin Arif hakkında şahsi olarak "*sokak avukatı*" tahlili ile en yerinde açıklamayı Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in yaptığını belirten yazar, Celalettin Arif'in tip olarak ise çok daha önemli olduğuna dikkat çeker. Arif, tip olarak yazara göre, "*kabiliyetten zekadan ve ilimden korkan halk karşısında boş kalıpları putlaştırmak isteyen, kırtasiye idarelerini"* temsil etmektedir. Falih Rıfkı'ya göre, bu tipin iki tehlikesi vardır: "*Ya halk onlara inandığı zaman ya da onlar kendilerine inandıkları zaman*!"[1088] Falih Rıfkı, bu tipten hareketle halkın inkılabın ideolojisi doğrultusunda terbiyesinin büyük zorunluluk olduğunu bir kez daha gündeme getirir. İnkılabın geleceği için başta gençlik olmak üzere tüm halk terbiye edilerek, modernleştirilmelidir.

4.Falih Rıfkı Atay ve Kemalizm

CHF'nın 1931'deki kurultayında hazırlanan fırka program ve tüzüğünde altı ilke halinde belirlenen inkılabın ideolojisinin sistemleştirilmesi bağlamında 1930'lu yıllar hem bireysel hem de grup olarak çeşitli girişimlerin yaşandığı bir yıl oldu. Kadro ve Ülkü dergileri gibi önemli grup çalışmaları dışında CHF çevresinden pek çok kişi Kemalizm üzerinde durarak ideolojik yapılandırma sürecine katılmaktaydı.[1089] Ancak bu girişimler beraberinde Kemalizm'e dair farklı yaklaşımları da gündeme getirdi. Nitekim Kadro daha çok ekonomik devletçi

---

Halk Terbiyesi", **Kadro**: 15 (Mart 1933), s.32-35., "*Ankara Moskova Roma/ Sanat ve Edebiyat*", **Kadro**: 16 (Nisan 1933), s.39-41.

[1087] Atay, a.g.e., s.171-172.

[1088] Falih Rıfkı, "*Bir Tip*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Mart 1932, Celalettin Arif ile Mustafa Kemal arasındaki anlaşmazlık hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Akşin, a.g.e., s. 313-314, Demirel, a.g.e., s. 221-367.

[1089] Tekin Alp, **Kemalizm,** İstanbul 1936, Mehmet Şeref Aykut, **Kamâlizm**, İstanbul 1936; Saffet Engin, **Kemalizm İnkılabının Prensipleri**, İstanbul 1938, pek çok kişi bu konudaki görüşlerini ortaya koyup Kemalizm'in teorileştirilmesine katkıda bulunurken, diğer yandan da özellikle; Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt, Yusuf Hikmet Bayur ve Yusuf Kemal Tengirşek'in devrim tarihi dersleriyle Kemalizm'in içi doldurulmaya çalışılıyordu., Tunçay, a.g.e., 327-330.

ağırlıklı bir Kemalizm tanımlaması yaparken, Ülkü daha çok halkçı, devletçi ve otoriter bir Kemalizm yaklaşım sergilemekteydi.[1090]

4.1. İnkılabın İdeolojisinin Sistemleştirilmesinde Kadro Dergisi

1930'lu yıllarda inkılabın ideolojisinin sistemleştirilmesi ve teorileştirilmesi sürecinde grup olarak yapılan önemli girişimlerden ilki, Kadro dergisidir. CHF'nın 1927 ve 1931 tarihindeki kurultaylarında rejimin esaslarının belirlenerek programa altı ilke halinde yerleştirilmesine rağmen, henüz genel bir çerçeve oluşturmaktan öteye gidilememiştir. Nitekim aralarında Falih Rıfkı'nın da bulunduğu pek çok kişi ile Kadro ve Ülkü gibi grup çalışmaları Kemalizm'in ideolojik yapılandırılmasındaki boşluğun doldurulmasında çalışmalarıyla etkili oldu.[1091] Kadro dergisinin çekirdeğini Şevket Süreyya (Aydemir)in 15 Ocak 1931'de Ankara'da Türk Ocağı Genel Merkezi'nde verdiği "*İnkılap ve Kadro*" başlıklı konferansı oluşturur. Şevket Süreyya, konferansta inkılâbın bitmediği, devam ettiği ancak temel prensiplerinin sistemleştirilerek halka götürülmesi ve özellikle köye girmesi gerektiğini vurguluyordu. Şevket Süreyya'ya göre, içinde bulunulan bunalımdan ancak "*inkılaba sıkı sıkıya sarılarak*" çıkılabilir. Ancak inkılâbın dinamik prensipleri henüz yeterince işlenmemiştir. Şevket Süreyya, tüm bu atılımın yapılması için ise öncü bir kadroya ihtiyaç olduğuna dikkat çekmekteydi.[1092] Türk Ocağı'nda verilen bu konferans kısa süre sonra sadece Türk Ocağı çevrelerinde değil, basında da tartışılmaya başlandı. Bu tartışmaların devam ettiği günlerde Falih Rıfkı da, Türk inkılabının "*canlı, dinamik ve hareket halinde*"[1093] bir yapıya sahip olduğu üzerinde durmakta, inkılabın ideolojisinin halka benimsetilmesinin zorunluluğuna dikkat çekmektedir. Ancak inkılap fırkasının bu amacı sağlamak için önemli düzenlemeler yapması ve etkili propaganda metotları kullanması gerektiğini belirtir. Şevket Süreyya'nın konferansına dair tartışmaların devam ettiği günlerde Falih Rıfkı, savaş zamanlarında olduğu gibi inkılâp uygulamalarında da insan malzemesinin kalitesinin esas olduğu üzerinde durarak, inkılap fırkasının kendi kadrosunu oluşturmasının gerekliliği

[1090] Hakkı Uyar, *Resmi İdeoloji Ya da Alternatif Resmi İdeoloji Oluşturmaya Yönelik İki Dergi: Ülkü ve Kadro Mecmualarının Karşılaştırmalı İçerik Analizi*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 74 (Güz 1997), s. 190.
[1091] Uyar, a.g.m., s..181-182.
[1092] Ayrıntılı bilgi için bkz., Şevket Süreyya Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, Ankara 1968, s.83-95.
[1093] Falih Rıfkı, "*Fırka ve Halk*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Ocak 1931.

üzerinde durmaktadır. Ayrıca Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in yurt gezisi kapsamında Konya'da CHF'nın kadrosunu tüm yurdu kapsayacak şekilde tanımladığını belirten yazar, "*tüm ulusu kapsayan bu kadroya ruh vermek gerekir. Bu ruh ancak üç unsurdan; iman, ilim ve disiplinden yoğrulabilir. Bunun için bozguncu fanteziyi edebiyatta ve mizahta bile reddedeceğiz. Kör bir itaatten değil, canlı prensiplere şuurlu bir bağlılıktan bahsediyoruz. Hiç kimse ve hiçbir müessese elindeki Türk çocuğunun terbiyesinde serbest olamaz. Kadro temiz ve lekesiz kalmalıdır"* değerlendirmesini yapar. Bir inkılâp için en büyük tehlikeyi işlenmemiş halk yığınları olarak gören yazar, inkılâbın herhangi bir şekilde bu işlenmemiş bünyede yerleşmeyeceğini belirtir. Falih Rıfkı, bu kalabalık kadroyu temel prensibi "*ahlak ve hizmet vermek*" olan öncü bir kadronun yönlendirmesi gerektiğini düşünür.[1094] Yazarın bu açıklamaları, Şevket Süreyya'nın inkılap için öncü bir kadroya ihtiyaç olduğu yönündeki görüşü ile benzerlik arz etmektedir.

Şevket Süreyya'nın açıklamaları sadece Türk Ocağı ve iktidar çevresinde değil, muhalif basın tarafından da ilgi ile karşılandı. Nitekim Son Posta gazetesi, Ankara'da yeni bir hareketin doğduğunu, başında da Halk Fırkası aydınlarının bulunduğunu gündeme getiriyordu. Gazeteye göre; Falih Rıfkı, Ruşen Eşref, Yakup Kadri, Şevket Süreyya gibi CHF'lı aydınlar bu hareketin içinde yer almaktadır. Son Posta, harekete katılan aydınların görüşlerini Hâkimiyeti Milliye gazetesinde dile getirdiğini ancak ilerleyen günlerde inkılap ve kadro isminde bir dergi çıkaracakları yazmaktaydı.[1095] Son Posta'nın açıklamaları karşısında Falih Rıfkı, Milliyet gazetesine gönderdiği 9 Eylül tarihli açık mektubunda, CHF'nın resmi yayın organı olan Hâkimiyeti Milliye'de inkılabın esasları ve fırka yetkililerinin görüşüne ters düşecek herhangi bir görüşün yer alamayacağını, fırkaya mensup hiç kimsenin inkılap prensiplerine ters düşebilecek bir oluşum içinde olmasının mümkün olmayacağı üzerinde durur.[1096] Aslında Falih Rıfkı, Son Posta'nın yeni bir hareketin gündemde olduğu yönündeki iddiaları karşısında bu hareketin varlığını reddetmediğini görmekteyiz. Aksine yazar, daha çok böyle bir hareketin kesinlikle

[1094] Falih Rıfkı, "*Kadro*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Mart 1931; "*Gene Kadro*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Mart 1931.
[1095] Tekeli-İlkin, a.g.e., s.136-137.
[1096] Falih Rıfkı, "*Hâkimiyet ve İnkılap*", **Milliyet,** 9 Eylül 1931; "*Yeni Bir Cereyan Varmış?*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Eylül 1931.

inkılabın ideolojisi ile ters düşemeyeceğini, buna iktidarın müsaade etmeyeceğini açıklamayı tercih eder.

Şevket Süreyya'nın İnkılap ve Kadro konulu konferansı ile ilgili tartışmaların yaşandığı günlerde Falih Rıfkı ise Rusya ve İtalya gibi dönemin iki otoriter devletine yaptığı geziler sonunda her iki ülkedeki iktidarın, ideolojilerini sistemleştirmek, bunu halka götürmek ve bir kadro yaratmak için kullandığı metotların Kemalizm için iyi birer örnek olabileceğini savunmaktadır. Nitekim Faşizm ile Kemalizm arasında kadro bağlamında bir karşılaştırmada bulunan Falih Rıfkı, Faşizm'in başarısının en büyük nedenlerinden birinin Mussolini'nin istediği kadroyu hazır bulması olduğunu düşünür. Bu açıdan yazar, Mustafa Kemal'i ve Türk inkılabını talihsiz olarak değerlendirir. Ancak Türk inkılabının geleceği için inkılap kadrosunun oluşturulmasının zorunlu olduğunu vurgular. Yine Faşizm ile Kemalizm arasında karşılaştırmada bulunan Falih Rıfkı, "*Faşizmi ülkedeki sınıfların kavgasını önlemek ve bunları birbirleri ile uzlaştırmaya çalışmak olarak*" değerlendirirken Kemalizm'in ise "*henüz sınıf kavgası doğmamış bir toplumda demokrasi salgınlarının menedilmesi yönünde bir hareket içinde*" olduğuna dikkat çeker. Yazara göre, Türkiye'de "*Garplı ve Şarklı*" olmak üzere iki sınıf bulunmaktadır. Türk inkılabının amacı ise, Türk halkının *"garplılaşmasını*" sağlamaktır. Ancak bu yapılırken Batılı toplumlardaki sınıf kavgası ve demokrasi gibi "*hastalıklar*" alınmamalıdır.[1097] Nitekim "*Kemalizm, batmış bir devletin mezarı üstünde, onu batıran bütün kuvvetlere karşı milli bir kurtuluş hareketi olarak başlamıştır ve bu milletin medeniyetini ve hemen bütün müesseselerini değiştiren bir hareket olarak devam etmektedir.*"[1098] Görüldüğü gibi Falih Rıfkı'ya göre Kemalizm'in en önemli iki özelliği milli bir hareket olması ve halkın batılılaşmasını amaç edinmesidir.

[1097] Atay, Faşist Roma…., s.30. Falih Rıfkı'nın İtalya ve Rusya gözlemleri sonunda kaleme aldığı kitapları ile ilgili bazı değerlendirmeler için bkz., Sina Akşin,"*Falih Rıfkı Atay'ın Atatürk Dönemi Gezi Kitaplarında Ulusçu Öğeler*", **Tarih ve Milliyetçilik I.Ulusal Tarih Kongresi Bildirileri,** Mersin 1999, s.99-103. Akşin, Falih Rıfkı'nın her iki kitabındaki üslubunu da beğenmez ve yazarı tutarlı bulmaz. Özellikle Faşizm tanımlamasını gerçekten uzak olarak değerlendirir ve yazarın totaliter bir eğilim içinde olduğunu belirtir. Falih Rıfkı'nın hem Faşizm hem de Komünizm algısının gerçeği ne kadar yansıttığı tartışmalıdır. Zaten yazarın derdi de ideolojik olarak ne Faşizm ne de Komünizm'dir. O, her iki rejiminde özellikle halkı inşa metotlarıyla yakından ilgilenir. Dünyanın içinde bulunduğu buhranı kapitalizm ve demokrasinin krizi olarak değerlendiren Falih Rıfkı, pek çok ülke gibi, buhrana alternatif olarak görülen iki rejim ile yakından ilgilenir. Diğer bir çalışma için bkz., Alper Bakacak , "*Falih Rıfkı Atay'ın Düşünce İkliminde Kemalizm*", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmalar Dergisi**, Sayı:2, Güz 2005, s. 145–156.

[1098] Atay, a.g.e., s.9.

Falih Rıfkı, hem Rusya hem de İtalya'nın Türk inkılabı için iyi bir örnek olabileceğini düşünürken, aynı zamanda Kemalizm'in özgünlüğüne de dikkat çeker: "*Biz ne Komünistiz, ne Faşistiz. Biz Kemalistiz. Bizim Rusya'da ve İtalya'da sevdiğimiz şey bizim işimize yarayacak ihtilalci terbiye ve inkişaf metotlarıdır.*"[1099] Yazar, bu açıklamalarıyla aynı zamanda geziler sonundaki değerlendirmeleri nedeniyle kendisine yöneltilen Komünist ya da Faşist olduğu yönündeki suçlamaları da cevaplamak ister ve kendisinin Kemalist olduğunu belirtir. Ancak yazara göre, "*zarar halktan değil yarı münevverlerde, mürtecide, şahsi hırsları için ilmi bile hareketleri gibi senede yüz şekle sokan tam münevverlerden geliyor. Eğer iyi kadrolu bir fırka disiplin ve kontrolü olmazsa cehil kadar ilim de zarar verir*"[1100] Dolayısıyla Kemalizm ilk ve en öncelikli sorunu kadrosunu yaratmaktır. Bu kadronun en önemli iki aracı ise disiplin ve kontrol olmalıdır. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı'nın inkılabın öncü bir kadroya ihtiyacı olduğu yönündeki değerlendirmeleri, Şevket Süreyya'nın görüşleri ile benzerlik göstermektedir.

Falih Rıfkı, 1932'deki gözlemlerine dayanarak kaleme aldığı Moskova-Roma kitabında da Kemalizm'in "*durulmuş kitaplaşmış idareleşmiş*" olmadığını aksine "*yürüyen, kımıldayan arayan, canlı ve oynak*" bir ihtilal olduğunu vurgulamaktadır. Bu yapısı gereği olarak da "*ihtilalin gözünün her tarafa açık olması* " gerekmektedir.[1101] Yazar, her iki gezi kitabında olduğu gibi Moskova-Roma'da da Kemalizm ile Faşizm ve Rus ihtilali arasındaki benzerlikler üzerinde durur: "*Kemalizm'le, Faşizm arasında hususi bir yakınlık, devlet, fert ve ecnebi sermaye teşebbüslerinin üçüne de yer vermekte olmalarıdır. Kemalizm ile Leninizm arasında hususi bir yakınlık ise, her iki tarafın halk yığınları ve iktisadi inkişafları ile garp arasındaki uzun ayrılığı en kısa zamanda telafi etmek zaruretidir.*" Ancak Falih Rıfkı tüm bu benzerlikleri ortaya koymasına rağmen, iktidarın amacının "*davamız Amerikalaşmak, Rusyalaşmak, İtalyalaşmak, Almanyalaşmak değil, ideal Türkiye'yi yapmak*"[1102] olduğunu belirterek Türk inkılabının amacının bu ideolojilerden birini

[1099] Atay, a.g.e., s. 45.
[1100] Atay, a.g.e., s.45.
[1101] Atay, Moskova…, s.5.
[1102] Atay, a.g.e., s.17-19, Falih Rıfkı, "*İnkılapların Mücadelesi*" **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Mayıs 1932, s.2., Yazar bu köşe yazısında Moskova gözlemleri sonunda Rusların "*rejiminden iğrenmiş olmasına rağmen*" Amerikan'ın ve Almanya'nın tekniğinden yararlandıklarını belirtmektedir. Bu tespiti ile Falih Rıfkı, aslında Türk inkılabının da ideolojik olarak çok farklı olsa da başarılı örneklerden yararlanmasında bir sakınca olmadığını ortaya koymak istemektedir. Rusya bu politikası ile halkını

almak olmadığını ortaya koyarak bir kez daha Kemalizm'in özgünlüğüne dikkat çeker.

Falih Rıfkı, Kemalizm'in özgünlüğü bağlamında sadece Faşizm ve Komünizm ile bir değerlendirme yapmaz. Aynı zamanda Kemalizm'i Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki ıslahatlardan da ayırır. Yazara göre, Kemalizm İmparatorluk dönemindeki ıslahat ve reform hareketlerinden "*ideal ve sistem*" bakımında ve Meşrutiyet dönemindeki "*üstün körü ve taklitçi ıslahatlardan*" ise "*milleti yaratmış*" [1103] olmak yönünden ayrılır. Falih Rıfkı'nın bu çabası aslında Kemalizm'in Meşrutiyetin bir devamı değil, ondan bir kopuş, farklılık olduğunu ortaya koymaktır. Nitekim yazar için Kemalizm başarılmış bir medeni millet yaratmak davasıdır.

Kadro dergisi, Yakup Kadri'nin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e müracaatı sonucunda 23 Ocak 1932'de yayınlanmaya başladı.[1104] Derginin ilk sayısında özellikle Türkiye'nin bir inkılâp içinde olduğu ve bu inkılâbın durmadığı fikri üzerinde yoğunlaşılıyordu. Ayrıca, inkılabın Halk Fırkası programında belirlenen prensiplerinin sistemleştirilerek, inkılâbın coşkusunun uyanık tutulması gerektiği üzerinde durulmakta; bunun da ancak bilinçli bir öncü kadro tarafından yapılabileceği vurgulanmaktaydı.[1105] Kadro dergisi, hem Cumhurbaşkanı hem de Başbakan'ın desteğini alarak yayınlanır. Ancak Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep Peker, kendisine müracaat eden Yakup Kadri'nin firkanın ilkelerini hem halka hem de milletvekillerine anlatmak için bir dergi çıkarmak yönündeki isteğini, bu görevin kendilerine ait olduğunu ve bir başkasına vermeyeceğini belirtilerek reddeder. Ancak Yakup Kadri Cumhurbaşkanı'na müracaat ederek sorunu çözer.[1106]

Cumhurbaşkanı ve Başbakan tarafından desteklenen Kadro dergisi, Falih Rıfkı tarafından da desteklenir. Ancak yazarın dergiye olan desteği Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın desteği ile doğru orantılı olacaktır. Aslında Falih Rıfkı, Yakup

---

inşa da çok başarılı olmuştur. Çünkü "*ideali heyecanlaştıran güzel sanatlar ve ideali maddeleştirecek ihtisas ve teknik bütün inşanın başına geçmiştir."*

[1103] Falih Rıfkı Atay, "*Bizim Köy*", **Kadro**, Sayı: 18 (Haziran 1933), s.15–17.

[1104] Kadro dergisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Timuçin Faik Ertan, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Ankara 1994, Mustafa Türkeş, **Kadro Hareketi Ulusçu Sol Bir Akım**, İstanbul 1999, İlhan Tekeli- Selim İlkin, **Bir Cumhuriyet Öyküsü Kadroculari ve Kadroyu Anlamak**, İstanbul 2003, s.147.

[1105] Tekeli-İlkin, a.g.e, s.148.

[1106] **Atatürkçülüğün Ekonomik ve Sosyal Yönü Sempozyumu**, İstanbul 1973, s.82.

Kadri'nin yakın arkadaşı olması nedeniyle dergi ile iktidar arasındaki ilişkide önemli bir yerde durduğu gibi, iktidarın dergiye yönelik denetiminde de bir vasıta görevi görmektedir. Nitekim derginin ikinci sayısında, ilk sayı sonrasında kadrocuların sol geçmişleri nedeniyle yöneltilen eleştirilere cevap niteliğinde, milliyetçilik yüzüğünün gerçekte kimde olduğunu Türk münevverleri ile tarihin ortaya koyacağını belirten "Üç Yüzük" [1107] hikâyesinin yayınlanmasının iktidar çevrelerinde yarattığı gerginlik, Falih Rıfkı aracılığıyla Yakup Kadri'ye bildirilir. Bu uyarı sonunda Yakup Kadri'nin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile görüşerek, onu ikna etmesi ile sorun çözülür.[1108]

Kadro dergisinin yayınının devam ettiği günlerde Falih Rıfkı ise, hükümetin resmi yayın organı olan Hâkimiyeti Milliye gazetesinde Kadro gibi Kemalizm'in sistemleştirilmesini ve halka benimsetilmesini sağlayacak metotlarla ilgili yazılar kaleme almaktadır. Nitekim gezileri sonunda gazetedeki köşesinde kaleme aldığı yazısında Falih Rıfkı, Sovyet Rusya, Faşist İtalya ve Kemalist Türkiye'nin; "*her birinin kendi şartları içinde ve kendi şartlarına uygun inkılap rejimleri içinde*" olduklarını belirtmektedir. Yazara göre, İnkılapçılık her üç rejimin de en önemli özelliklerinden biridir. Kemalizm, bu özelliği nedeniyle "*durmayan, canlı ve sürekli olarak yenilenen bir ideolojidir."*[1109] Falih Rıfkı, bu noktada yapılması gereken şeyin Kemalizm'in coşkusunun halk arasında uyanık tutulmasının sağlamak olduğunu belirtir.

Kadro dergisi için iktidarın ve ona yakın çevrelerin desteğini almak son derece önemlidir. Bu nedenle de iktidarın sözcüsü Falih Rıfkı'nın dergiyi desteklemesi de önemli bir gelişmedir. Kadrocular, bu desteğin bir göstergesi olarak yazarın kitaplarını dergide tanıtmayı ihmal etmez. Tanıtım yazılarından ilki Kadro'nun dördüncü sayısında kronikler bölümünde Yakup Kadri tarafından kaleme alınır. Falih Rıfkı'nın Zeytindağı adlı eserini tanıtan Yakup Kadri eserin, Cumhuriyet dönemi edebiyatı için büyük bir yenilik olduğunu ve yaşananlardan ders alınmasını sağlayacak önemli bir eser özelliği taşıdığını yazar. Falih Rıfkı'nın İmparatorluğun en hazin dönemlerinden birinde yaşananları gündeme getirmesindeki amaç ise,

[1107] Tekeli-İlkin, a.g.e., s.162.
[1108] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, İstanbul 1984, s.107–113.
[1109] Falih Rıfkı, "*Faşist İtalya*" **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Mayıs 1932; Falih Rıfkı, Haziran ayı içinde kaleme aldığı yazısında bir kez daha Faşizm'e dair değerlendirmelerde bulunur ve otoriter özelliklerini değinir. "*Faşist İtalya*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Haziran 1932; "*Her Davanın Başı*" **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Haziran 1932.

Yakup Kadri'ye göre; "*gözlerini yekpâre Türk vatanı içinde açmış olan Türk gencinin yüreğinde herhangi bir mazi hasretini ebediyen*" [1110] söndürmektir. Derginin dokuzuncu sayısında ise Şevket Süreyya, Falih Rıfkı'nın Moskova Roma kitabını ilgi ve övgü ile tanıtır. Şevket Süreyya, Falih Rıfkı ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapar:

"*Falih Rıfkı'yı ben bilhassa son yazılarıyla tanıdıktan sonradır ki, onun peşini yazı hayatına ilk atıldığı günden beri bir an bile bırakmayan ve her zaman mürteci ve düşman karargahtan gelen gayz ve iftira selinin sebebini ve manasını kavrayabildim. Falih Rıfkı'ya karşı, hiçbir zaman bitaraf kalınmaz. Bu ayarda bir adam ya mutlak sevilir, ya ondan mutlak olarak nefret edilir.*" Falih Rıfkı, Süreyya'ya göre her inkılap için önemli olan; "*iş başında teşkilatçı, kıta karşısında emir adamı, sayfa başında muharrirden*" üçüncüsüdür ve inkılap için büyük hizmetler yapmaktadır. Yazarla ilgili bu övgü dolu değerlendirmeleri yapan Şevket Süreyya, Moskova Roman kitabını ise "*bir rehber ve münevver kitabı*"[1111] olarak değerlendirir.

Eserleri Kadro sütunlarında övgü ile tanıtılan Falih Rıfkı da Kadrocuları yakından takip etmektedir. Nitekim Şevket Süreyya'nın "İnkılap ve Kadro" adıyla kitap olarak yayınlanan eseri, Falih Rıfkı tarafından hükümetin resmi yayın organı olan Hâkimiyeti Milliye gazetesinde övgü ile tanıtılır. Yazar, "*Nikbin, asil ruhlu ve yapıcı bir milliyetperver*" olarak değerlendirdiği Şevket Süreyya'nın eserini ise "*şikâyeti, davası, sözü açık, inkılap prensiplerinin incelikli bir şekilde tanıtıldığı*"[1112] bir kitap olarak değerlendirir. Falih Rıfkı, Kadro'nun bu yöndeki çabalarını inkılap prensiplerinin halka açıklanması, benimsetilmesi noktasında anlamlı bulur.

Kadro'nun inkılabın ideolojisini oluşturmak noktasındaki çabalarının devam ettiği günlerde Falih Rıfkı, "*heykelsiz, musikisiz, mimarisiz, şiirsiz*" bir inkılabın eksik ve duygudan yoksun olduğunu adeta bir "*ceset"*[1113] haline geldiğini dile getirerek, güzel sanatların her türünün aktif şekilde kullanılarak inkılabın ideolojisinin halka götürülmesinin zorunluluğuna dikkat çekmektedir. İnkılabın canlı, sürekli hareket halinde olması ve ruhunu kaybetmemesi için bu dinamizmin

[1110] Yakup Kadri, "*Zeytindağı*", **Kadro**, Sayı:4, (Nisan 1932), s. 40–42.
[1111] Şevket Süreyya, "*Falih Rıfkı ve Son Eseri*", **Kadro**, Sayı: 9 (Eylül 1932), s.43–44.
[1112] Falih Rıfkı, "*İnkılap ve Kadro*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Eylül 1932.
[1113] Atay, Roman, s.113; "*Talkın*", **Hâkimiyeti Milliye,** 31 Kânunusani/Ocak 1933

kazandırılması yazar için zorunludur. Falih Rıfkı, Roman kitabında bu yıllarda pek çok kişinin Kemalist olduğu yönündeki açıklamalarına da bazı eleştirilerde bulunur. Asıl Kemalistlerin "*Gazinin kafasını anlamış almış olan*" demek olduğunu bunun dışında "*korkudan yahut menfaatten, hatta saygıdan onu bırakmayan, bırakamayan veya onunla ticaret eden maişet* " edenlerin ise "*Gazici*" olduklarını belirten yazar, bu grubun en büyük özelliğinin "*menfaatleri için hiç olmadıkları, hiç benimsemedikleri şekillere girip, inkılapları benimsiyormuş gibi yapmaları*" [1114] olduğunu düşünür. Gerçek Kemalistlerle, gerçek olmayanların ayrımını yapan Falih Rıfkı, kendisinin de içinde bulunduğu gerçek Kemalistlerin ilk amacının, gençlere "*tam, sert, müsamahasız, açık bir mefkûreler disiplini, bir ruhlar organizasyonu ve bir dava ahlakı*"[1115] vermek olduğuna dikkat çeker. Görüldüğü gibi inkılabın ideolojisinin belirlenmesi ve benimsetilmesinde yazar, ancak Mustafa Kemal'in belirlediği prensiplere gerçekten inanan gerçek Kemalistlerin görev alabileceğini belirtir.

Falih Rıfkı, bu tarihlerdeki köşe yazılarında Kemalizm'i bir "*vatan siyaseti*" olarak değerlendirir. Bu vatan siyasetinin sağlıklı ve başarılı şekilde sürdürülebilmesi için "*sınıflarla bölünmek, fırkalara parçalanmak gibi milli enerjinin verimini yarıya düşüren hastalıklardan"* uzak durulması gerektiğine dikkat çeker.[1116] Yazara göre, Kemalizm'in geleceği için halkın CHF etrafında toplanması, sınıfsız bir toplum anlayışının benimsenmesi ve tek fırkanın sıkı kontrolü altında inkılap neslinin yetiştirilmesi gerekmektedir.

Falih Rıfkı, 1933 yılı içinde Kadro dergisinde hem dergiye hem de hükümete yönelik eleştirilere cevap niteliğinde bir makale kaleme aldı. "*Kuvayı Milliye*" başlığını taşıyan makalesinde yazar, Türk inkılabına örnek olarak gösterdikleri İtalya, Rusya, Almanya gibi ülkeler nedeniyle maruz kaldıkları eleştirilere karşı, "*ben Kuvayı Milliyeciyim. Kuvayı Milliye'de bir milli kurtuluş ihtilalinin hiçbir unsuru eksik değildir. Şuuru tamamdır. Ne kurtaracağını, neyi ve kimi kurtaracağını bilir.*

[1114] Atay, a.g.e., s.164-165.
[1115] Atay, a.g.e., s.167-168. Falih Rıfkı, Roman'da bu tartışmaları yaparken, Cumhuriyet'te Peyami Safa "İnkılabın ideolojisi" başlıklı yazısıyla Kadro ile yeni bir polemik gündeme gelir. Safha kadroculara Faşizm etkisinde olmakla ve buna da herkesin kabul edeceği bir kılıf olan Kemalizm adını verdiklerini söyleyerek eleştirir. Safa'nın eleştirilerine cevap veren Burhan Asaf, kendilerine yöneltilen hem Bolşevik hem de Türk Faşizmi yönündeki eleştirilerin yersiz olduğu üzerinde durmaktadır. Tekeli-İlkin, a.g.e., s. 322.
[1116] Falih Rıfkı, "*Fırkada*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Kânunuevvel/Aralık 1932.

Kuvayı Milliye coğrafya için, saray ve kapı için değil, bir halk için dövüşen ihtilalin adıdır."[1117] Bu ihtilalin yazara göre Tanzimat ve Meşrutiyet taklitçiliğinden farklı olarak kendine özgü, taklitten uzak bir ideolojisi vardır. Bu ideolojinin en önemli özelliklerinden bir de "*sınıfsızlıktır.*" Falih Rıfkı, makalesinin sonunda Kuvayı Milliye kavramı ile neyi kast ettiğini de "*Kuvayı Milliye, Türk milletinin bir kaos, bir oluş, bir tekevvün günü idi. Bu kaosun bütün müesseseleri hangi formalarda maddeleştirileceğini düşünüyorum ve bunun ismine inkılabın ideolojisi diyorum*"[1118] şeklinde dile getirir. Falih Rıfkı, makalesi için Kuvayı Milliye başlığını, inkılabın o ilk günlerdeki heyecanını, halk ile devletin birlikte kurtuluş için verdiği mücadelenin ateşini inşa yıllarında da yakalamak için vermektedir. Yazara göre, Kemalizm ancak böyle bir ruh, yani dinamizm ile yoluna devam etmelidir. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı için Kemalizm her şeyden öte yeni bir insan, yen, bir millet ve yeni bir hayat yaratmak iddiasında olan bir ideolojidir.

Falih Rıfkı'nın bu yıllarda yayınladığı Taymis Kıyıları isimli kitabı da Kadro'da tanıtılır. Kitap tanıtılmadan önce yazar, Londra'daki gözlemlerinden hareketle İngilizlerin kendilerine "*tuhaf"* gelen bazı gelenekleri üzerinde durduğu bir makale kaleme alır.[1119] Tanıtım yazısını kaleme alan Burhan Asaf, eserin İngiliz İmparatorluğu'nun çökmekte olduğunu haber verdiğini dile getirir. Dünya Ekonomik bunalımına kadar İngilizlerin durumunun yerinde olduğunu, pek çok kişinin onların "*kabiliyet ve Anglosakson terbiye metotlarına*" hayran olduğunu söyleyen Falih Rıfkı'nın da bundan altı sene önce böyle düşündüğünü, Denizaşırı isimli eserinde Anglosakson terbiyesinden hayranlıkla bahsettiğine değinen Asaf, Falih Rıfkı'nın "*İngiliz hastalığından"* [1120] kendisini tedavi ettiğini düşünür. Görüldüğü gibi Kadro yazarlarının Falih Rıfkı'yı ilgi ile takip ettiği gibi, O da Kadro dergisini ve yazarlarını yakından ve ilgi ile takip eder. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi Falih Rıfkı'nın bu ilgi ve desteği iktidarın belirlediği yer kadar devam eder.

[1117] Falih Rıfkı, "*Kuvayı Milliye*", **Kadro**, Sayı: 16 (Nisan 1933), s. 12.
[1118] Falih Rıfkı, a.g.m., s.13-14.
[1119] Falih Rıfkı, "*İngiliz Tuhaflığı*", **Kadro,** Sayı:26, (Şubat 1934), s. 16–19.
[1120] Burhan Asaf, "*Taymis Kıyıları*", **Kadro**, Sayı: 32, (Ağustos 1934), s.25–27. Falih Rıfkı, bu kitabını 1933 yılında Londra'da düzenlenen Dünya İktisat Konferansı'na katıldığı günlerde edindiği Paris ve Londra gözlemleri sonunda kaleme alır. Yazar, Asaf'ın belirttiği gibi İngiltere'nin içinde bulunduğu durumun zorluğuna dikkat çekmekte, İngiliz terbiye ve disiplin metotlarının sonuçlarının olumlu olmadığı üzerinde durmaktadır. Bkz.,Falih Rıfkı Atay, **Taymis Kıyıları**, Ankara 1934.

4.2. İnkılabın İdeolojisinin Sistemleştirilmesinde Ülkü Dergisi

Kemalizm'in sistemleştirilmesi noktasında önemli bir girişim de Ülkü dergisidir. Halkevlerinin kuruluşunun birinci yıl dönümünde Şubat 1933'te yayınlanmaya başlayan dergi, Halkevlerinin merkez yayın organı niteliğindeydi. Tıpkı Halkevlerinde olduğu gibi, Ülkü dergisinin de yönetiminden sorumlu kurum CHF'nın Genel Sekreterliği idi.[1121] Kadro dergisinin inkılâbın ideolojisini oluşturmaya çalıştığı bir ortamda fırka Genel Sekreteri Recep Peker, bu görevin kendilerine ait olduğunu belirterek fırkaya bağlı Ankara Halkevi dergisi olan Ülkü'yü çıkarır. Hakkı Uyar'ın da belirttiği gibi, hem Kadro hem de Ülkü sistemli bir şekilde Kemalist ideolojiyi oluşturmaya çalışmaktaydılar ve bu çaba içinde bir birlerine benzeyen yaklaşımlar sergiledikleri gibi, farklı bakış açıları da mevcuttu. Kadro Kemalizm'e sosyo-ekonomik bir yorum getirirken, Ülkü ise sosyo-kültürel bir bakış açısı geliştirmekteydi.[1122] Ülkü dergisinin çıkış amacı, münevverlere rehber olması ve Kemalizm'in prensipleri doğrultusunda münevverlerin halkı eğitmesi olarak belirtilmekteydi.[1123] Peker, derginin çıkarılış amacını; "…*karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılap unsurlarını ısıtmak, ileri adımları sıklaştırmak*" olarak belirttiği gibi "*..Ülkü'de büyük davaya inananların, buna Türk cemiyetini inandırmak, toplu ve heyecanlı bir millet kütlesi yaratmak hizmetinde vazife ve hisse almak isteyenlerin yazıları çıkacaktır.*"[1124] açıklamasıyla dergide kimlerin yazabileceğini de ortaya koymaktadır.

Ülkü dergisinde, edebiyat ve dil, tarih, güzel sanatlar, sosyoloji, felsefe, ekonomi ve köycülük gibi başlıklar altında inkılabın ideolojisini oluşturmak ve halka benimsetmek amacıyla makaleler yayınlanmaktaydı. CHF'nın 1931 yıldaki programında belirlenen altı ilke derginin içeriğini oluşturarak bu yönde yayınlar yapılmaktadır.[1125]

Falih Rıfkı, derginin "*düşünce ve duygu gençliğini bir merkezde bir mihrakta birleştirici*" bir özelliğe sahip olduğunu, bundan dolayı da inkılap prensiplerinin

[1121] Firdevs Gümüşoğlu, **Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum**, İstanbul 2005, s.150.
[1122] Uyar, a.g.m., s.183-184.
[1123] Gümüşoğlu, a.g.e., s. 152
[1124] Recep Peker, "*Ülkü Niçin Çıkıyor*", **Ülkü**, Sayı: 1 (Şubat 1933), s. 1
[1125] Gümüşoğlu, a.g.e., s. 193.

halka benimsetilmesi noktasında büyük bir öneme sahip olduğunu belirtir. Derginin amacı ise yazara göre, "*Türkiye'nin öz ülküsünü*" bütün gençliğe yaymak, gençliği bu ülkü etrafında toplamaktır.[1126] Türkiye'nin bu öz ülküsü ise Kemalizm'in prensipleridir.

Falih Rıfkı, Kadro dergisinde olduğu gibi zaman zaman Ülkü dergisinde de yazar. Ancak her iki derginin de yazar kadrosunda düzenli olarak yer almaz. Falih Rıfkı'nın çalışmaları, Ülkü dergisinde de ilgi ile takip edilir. Yazarın Roman kitabı, Kazım Nami tarafından derginin ikinci sayısında edebiyat tarihi içindeki yeri üzerinde durularak övgü ile tanıtılır.[1127] Falih Rıfkı, Ülkü dergisinde yayınladığı ilk makalesinde Londra gözlemlerinden hareketle, konferansın Türkiye'ye verdiği dersin," *şimdiye kadar yürünen yolda eskisinden bin kat fazla hız ve hamle ile devam etmek"* olduğunu belirtir.[1128] Yazara göre, iktidarın ekonomik, sosyal, siyasal tüm politikaları başarılı sonuçlar vermiştir ve hız kesmeden bu yolda devam edilmelidir.

Ülkü ve Kadro dergilerinin inkılabın ideolojisinin oluşturulması bağlamındaki çalışmalarının devam ettiği günlerde Falih Rıfkı, inkılabın ideolojisi ile ilgili olarak kaleme aldığı yazılarında propagandaya dikkat çeker. Yazar, CHF programında yer alan altı temel ilkenin halka benimsetilmesi, genç inkılap neslinin oluşturulması için propagandanın önemine dikkat çeker. Falih Rıfkı'nın propaganda malzemeleri de çok çeşitlidir. Başta kitap, dergi ve gazete gibi basılı malzemeler olmak üzere, güzel sanatların her dalı ile radyo gibi modern cihazlar propaganda için en önemli araçlardır.[1129] Halkın Kemalizm'in prensipleri doğrultusunda inşası bağlamında son derce etkili olan, aynı zamanda inkılabın canlılığını ve dinamizmini koruyacak propaganda araçları Falih Rıfkı'ya göre, devletin denetiminde belli kanunlar çerçevesinde tek elden kontrol edilmelidir.[1130] Görüldüğü gibi yazar,

---

[1126] Falih Rıfkı, "*Ülkü*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Şubat 1933.
[1127] Kazım Naim, "*Roman*", **Ülkü**, Sayı: 2 (Mart 1933), s.173–176. dergideki diğer bir tanıtım yazısı da Necip Ali (Küçüka) tarafından, Falih Rıfkı'nın Akdeniz bölgesine yaptığı geziler sonun da kaleme aldığı Bizim Akdeniz kitabı içindir. Necip Ali, eserin gezi edebiyatı içindeki yere ve öneme değinerek kitabı değerlendirir. Necip Ali, "*Bizim Akdeniz*" **Ülkü**, Sayı: 21 (Teşrinisani/Kasım 1934), s. 229, Kitap için bkz., Falih Rıfkı Atay, **Bizim Akdeniz**, Ankara 1934.
[1128] Falih Rıfkı, "*Londra Dersi*", **Ülkü**, Sayı: 6 (Temmuz 1933), s. 417–419.
[1129] Falih Rıfkı, "*Neşriyat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Nisan 1933, "*Fikir ve Terbiye İşleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Nisan 1933, "*Ne İşi Var*", **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Mayıs 1933; "*İki Örnek*", **Hâkimiyeti Milliye,** 25 Teşrinievvel/Ekim 1933
[1130] Falih Rıfkı, "*Matbuat Kanunu*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Mayıs 1934.; "*Devamlı Telkin*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Mayıs 1934; "*Yeni Bir Kanun*", **Ulus**, 19 Kanunusani 1936.

propaganda araçlarının da sıkı denetiminden yanadır. Kemalizm'in propagandası ancak iktidar tarafından yapılabilir. Nitekim asıl önemli olan inkılabın prensiplerinin belirlenmesi yanında benimsetilmesi ve bu doğrultuda halkın inşasıdır.

Falih Rıfkı'nın inkılabın ideolojisinin oluşturulması ve bu doğrultuda halkın inşa edilmesi bağlamında propagandadan sonra üzerinde yoğun olarak durduğu bir konu da Kemalizm'in özgünlüğüdür. Kendilerinin tüm çabasının "*Yeni Türkiye gençliğini misalcilikten, örnekçilikten, modelcilikten Osmanlı taklitçiliğinden uzak tutmak*" olduğunu vurgulayan yazar, Türk halkının kendine özgün ideolojisi oluşturulurken diğer pek çok ideolojinin tecrübelerinden yararlanılmasının da gerekliliğine işaret eder. Yazarın, İtalya, Rusya ve diğer pek çok rejime dair gözlemleri de bu bağlamda önemli bir görevi yerine getirmektedir. Ancak tüm bu tecrübelere rağmen, Kemalist genç nesil "*taklitten uzak, hür ve özgün bir kafaya*" sahip olmalıdır.[1131] Falih Rıfkı, inkılabın özgünlüğü noktasında Batıdan da hangi ölçüde yararlanılması gerektiğini de ortaya koyar. "*Garp bize ancak ilim ve teknik yardımı yapabilir. Bize kılavuzluk edebilir ve muhtaç olduğumuz madde cihazlarını verebilir. Fakat milli Türkiye, ancak Türk kafasının ve Türk ruhunun yoğurup yarattığı yepyeni bir eser olacaktır.*"[1132] Falih Rıfkı, Cumhuriyetin ilk kurulduğu günlerde olduğu gibi genç inkılabın Batı karşısındaki tavrı noktasında bir kez daha Ziya Gökalp'ın kültür ve medeniyet ayrımı bağlamında değerlendirmelerde bulunur.

Falih Rıfkı'nın Kemalizm'e yönelik bu değerlendirmelerine benzer görüşler, inkılabın ideolojisini oluşturmanın ancak kendi görevleri olduğunu belirten Recep Peker'in denetimden yayınlanan Ülkü dergisinde de işlenir. Dergi, cumhuriyetin onuncu yıldönümünün yaklaşmasını da fırsat bilerek, hükümetin o güne kadarki faaliyetlerini sayfalarına taşıyarak yoğun bir propaganda sürecine girer.[1133] Falih Rıfkı, Türk inkılabının henüz tamamlanmamış olduğu yönündeki görüşleriyle Kadro'ya yakın bir yaklaşım sergilerken, halkın inşasında özellikle köy kalkınmasına verdiği önemle de Ülkü dergisinin yaklaşımını da paylaşır. Ancak Kadro yazarlarından bazılarının sol bir geçmişe sahip olması iktidar için ilk günden itibaren

[1131] Falih Rıfkı, "*Türkiye'nin Hür Kafası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Ağustos 1933,, "*İnkılabımızın Kökleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Teşrinievvel/Ekim 1933; "*Cumhuriyet Nesli*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Teşrinievvel/Ekim 1933.
[1132] Falih Rıfkı, "*Madde ve Tefsirler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Ağustos 1933. Falih Rıfkı, bu yazısı ile kendisini Akın gazetesinde eleştiren Ahmet Ağaoğlu'na cevap vermek için kaleme almıştır.
[1133] Gümüşoğlu, a.g.e., s.169.

sakıncalı bir durum teşkil ettiğinden, Falih Rıfkı'nın Ülkü'ye daha yakın olmasını sağlamıştır. Nitekim daha önce de belirttiğimiz gibi yazarın, Kadro dergisini desteği iktidarın dergiyi desteklediği yere kadardır.

CHF'nın 1931 programına girerek devletin resmi ilkeleri olan altı ok, cumhuriyetin onuncu yıl dönümünün yaklaştığı aylarda Hâkimiyeti Milliye gazetesinin ilk sayfasında kırmızı zemin üzerine beyaz oklarla kullanılmaya başlandı. Falih Rıfkı'ya göre, "*altı ok Kemalizm davasının tezatsızlığını, aydınlığını, bütünlüğünü ve milli karakterini vücuda getiren altı disiplindir. Herhangi biri zayıfladığı zaman dava, özlüğünü ve yaratıcılığını kaybeder*" İktidarın belirlediği altı ilkenin birbirleriyle olan ilişkilerine ve Kemalizm'in ancak bu ilkelerin tamamının bir arada olmasıyla varlığını sürdüreceğine dikkat çeken yazar, Kemalizm'i ise "*canlı, şuurlu bir kültür*" olarak tanımlar.[1134] Falih Rıfkı, bu şuurlu ve canlı kültürü, Osmanlı ıslahatlarından "*inkılapçı hassa*" nedeniyle ayırırken, diğer pek çok rejimden de "*Türk milletinin öz benliği ve öz dehası saf kalarak yeni bir normlar cemiyeti*" yaratmak noktasında ayırır.[1135] Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, Kemalizm'i Türk milletine özgü, halkın yeni değerlerle toptan inşasını amaç edinen bir ideoloji olarak değerlendirir. Bu tanımda özellikle "*öz benliğin*" yani Türk kültürünün korunarak, halkın batılılaşması vurgusu dikkatten kaçmamaktadır. Dolayısıyla yazar, Kemalizm'i Gökalp'ın, kültür ve medeniyet ayrımı bağlamında değerlendirir. Yani, Türk kültürünü koruyarak, halkın batılılaşmasını sağlamak, onu belirlenen ilkeler doğrultusunda iktidarın öncülüğünde ve denetiminde inşa etmektir.

Falih Rıfkı, "*geri bir Asya memleketinden muasır bir devlet ve ileri bir millet müessesesi yaratmış bir medeniyet değiştirme hareketi olan"* Kemalizm'in halkının batılılaşmasını sağlarken "*Batıyı taklit etmemesi ve Batının bünye hastalıklarından da*" korunması gerektiğine de dikkat çeker.[1136] Falih Rıfkı için bu hastalıkların başında sınıf kavgaları, demokrasi ve liberalizm gelmektedir.[1137] Nitekim yazara

[1134] Falih Rıfkı, *"6 Ok*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Teşrinievvel/Ekim 1933; "*Fikir ve Sanat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Teşrinievvel/Ekim 1933; "*Bizim Meslekimizde*", Hâkimiyeti Milliye, 1 Kânunuevvel/Kasım 1933.
[1135] Falih Rıfkı, a.g.m., **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Teşrinievvel/Ekim 1933.
[1136] Falih Rıfkı, "*Davanın Tam Üstündeyiz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Kânunuevvel/Kasım 1933; Falih Rıfkı bu yazısını, İsmet İnönü'nün *"Memleketi İmar Edecek Sermaye*" **Ülkü**, Sayı: 11 (Kânunuevvel/Arlık 1933), makalesi üzerine kaleme alır. "*Devlet ve Halk*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Kânunusani/Ocak 1934.
[1137] Falih Rıfkı, "*Buhran ve Islahat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Teşrinievvel/Ekim 1934.

göre, dünyanın içinde bulunduğu sıkıntının asıl sorumlusu liberalizm ve demokrasidir. Falih Rıfkı'ya göre Kemalizm'in varlığını sürdürmesi *"kendi yasaları üstünde bir ahlak ve fikir disiplini kurması ve bunu vatanın canlı unsurlarına maletmesiyle"*[1138] mümkündür. Yazara göre, Kemalizm Batı'nın tecrübelerinden yararlanabilir ancak, özgünlüğünü yitirmemelidir.

Falih Rıfkı, CHF'nın denetiminde çıkarılmaya başlayan Ülkü dergisinin Kemalizm'in sistemleştirilmesi bağlamındaki çabalarına karşı yöneltilen eleştirilere de sert karşılık verir. Bu tarz eleştirileri "*demagoji yapmakla*" suçlayan yazar, yapılan çabaların "*Alman ya da İtalyan faşizmi*" etkisinde olduğu yönündeki eleştirilerin asılsız olduğu üzerinde durarak Kemalizm'in Türk halkının "*öz ve özgün*"[1139] ideolojisi olduğunu vurgular. Falih Rıfkı, 1923'te genç cumhuriyet kurulduğu günden beri halkı, aydınları sürekli olarak inkılap prensiplerinin korunması için göreve çağırmaktaydı. Her alanda yoğun bir inşa sürecinin başladığı yıllarda yazar, aynı çağrıyı çok daha yoğun bir şekilde yapmaya başlar. "*Cumhuriyetin ve prensiplerinin müdafaası*" yazara göre, halkın ve aydınların öncelikli ve asla değişmeyecek olan vazifesidir. Falih Rıfkı, bu müdafaa vazifesinin ise, "*Cumhuriyet bir gün tehlikeye düşerse onu korumak demekten fazla her an onu bu topraklarda kökleştirecek, yerleştirecek, sevdirecek olan davaları hakikatleştirmek*" anlamına geldiğini vurgular.[1140] Cumhuriyetin ilanından itibaren halkı ve aydınları vazifeye çağıran Falih Rıfkı'nın bu yaklaşımı üzerinde daha önce de belirttiğimiz gibi Gökalp'ın "Hak yok vazife var. Birey yok toplum var" şeklinde özetlenebilecek yaklaşımının etkisi vardır.

[1138] Falih Rıfkı, "*İnkılabın Terbiyesi*", **Ulus**, 21 Şubat 1937.
[1139] Falih Rıfkı, "*Demagoji Dalgası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Mayıs 1934.
[1140] Falih Rıfkı, "*Esaslı Bir Nokta*", **Hâkimiyeti Milliye,** 1Hazrian 1934; "*Bizim Yolumuz*", **Hâkimiyeti Milliye,** 4 Teşrinievvel/Ekim 1934; "*Medeniyetçilik Cephesi*" **Ulus**, 11 Haziran 1936.

4.3.CHF'nin IV. Kurultayı ve 1935 Yılı Programı

CHF'nın hem teşkilatlanma hem de Kemalizm'in sistemleştirilmesi bağlamında önemli gelişmelerin gündeme gelmesinde en az III. Kurultay kadar önemli olan IV Kurultayı 9–16 Mayıs 1935 tarihleri arasında Ankara'da toplandı. Bu kurultayın bir önemi de Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in katılmış olduğu son kurultay olmasıdır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in direktifleri doğrultusunda 1935'deki kurultayda fırka tüzük ve programı üzerinde bazı düzenlemeler yapıldı. Programda herhangi bir şekilde sağ ve sol ideolojilerden uzak durularak yeni ve özgün bir yol olan Kemalizm üzerinde durulmaktaydı. 1931'deki kurultaydan farklı olarak 1935'te Genel Sekreter Recep Peker'in öncülük ettiği parti devlet birlikteliği üzerinde çok daha kuvvetli bir şekilde durulmakta ve bizzat Genel Sekreter tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin bir parti devleti olduğu, partinin devletle birlikte çalıştığı vurgulandı. Ayrıca bir önceki kurultayda fırka prensipleri belirtilmiş ancak içeriği tam olarak tanımlanmamış iken bu kurultayda prensiplere açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Dönemin üzerinde en çok konuşulan konulardan biri olan plan kavramı hem ekonomik hem de sosyal ve kültürel alandaki tüm atılımlar için kullanılmıştır.[1141] 1935'deki programda Kemalizm'in halka benimsetilmesi bağlamında özellikle kitap, dergi ve gazete gibi propaganda sürecinde etkili olabilecek araçlar üzerinden kentlerde ve köylerde kitapsarayları, okuma odaları, evleri kurulması amaçlanmaktaydı. Programın ana maddelerinden biri halk eğitimidir. Bu bağlamda da Halkevleri en önemli araçlar arasındadır. Programda, rejimin propagandası bağlamında Devrim Müzesi kurulması kararlaştırılmakta ve Gaziantep Halkevi tarafından da hayata geçirilmekteydi. Halka inme noktasında Halk Hatiplerinin bir devamı olarak yine Fırka Genel Kuruluna bağlı olarak Halk Kürsülerinin kurulmasında da aynı amaç güdülmekteydi.[1142]

CHF'nın 1931 ve 1935 programlarının oluşturulma sürecinde pek çok yabancı parti programı gözden geçirilir.[1143] Bu bağlamda Falih Rıfkı'nın Sovyet

[1141] Giritlioğlu, a.g.e., Cilt:I, s. 102-109.
[1142] Parla, a.g.e., s.28-46.
[1143] Tunçay,, a.g.e., s.312-313.Tunçay, Atay'ın 1931'de yayınladığı Denizaşırı, Yeni Rusya ve Faşist Roma Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makedonya isimli çalışmalarının da önemli olduğunu ve bunların devamı olan 1932 tarihli Moskova Roma kitabının da aynı öneme sahip olduğunu söyler.

Rusya ve İtalya'da rejimin halka benimsetilmesi, halkın bu doğrultuda inşa edilmesi amacıyla yapılan propaganda faaliyetlerine dair gözlemlerinin her iki programda da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Yazarın hem İtalya hem de Rusya'da radyo, sinema gibi kitle iletişim araçları ile kitap ve gazetenin etkili şekilde kullanılmasına ilişkin gözlemleri yanı sıra, her iki ülkenin de rejimlerini canlı tutmak için devrim müzeleri kurarak ve halka ideolojilerini anlatmak için özel olarak yetiştirilen görevlilerle faaliyette bulunmalarına dair ayrıntılı gözlemleri, CHF'nın programlarının benzer içerikli uygulamaları üzerinde etkili olur.[1144] Nitekim Falih Rıfkı, 1930 yılı içinde yaptığı Rusya gözlemlerini daha önce de belirttiğimiz gibi bu tarihte gazetesinde yayınlar. Gözlemler genelde yukarıda belirttiğimiz esaslar üzerinde yoğunlaşır. Bu gözlemler CHF'nin 1931'deki kurultayından önce yayınlanır.

Falih Rıfkı, CHF'nın IV. Kurultayı'nın artık "*içeride ve dışarıda siyasada, ekonomide ve kültürde ne yapacağını*" bilen fırkanın "*zaman, hız ve kuvvet*" [1145] kaybetmeden yol almasını sağlayacak düzenlemelerin yapılacağı bir kurultay olacağını kamuoyuna duyurur. Kurultay sonunda alınan kararlar da yazar tarafından halka aktarılır. Falih Rıfkı, kurultayın "*hiç durmadan gelişme ve kalkınma*"[1146] programına devam edileceği kararına varılarak çalışmalarına son verdiğini açıklar. CHF kurultayları yazar tarafından halka fırkanın halkın yararına olacak faaliyetlerini organize eden, fırkanın ve devletin daha güçlü şekilde çalışmasını sağlayacak düzenlemelerin yapıldığı toplantılar olarak tanıtılırken, fırka için bir propaganda malzemesi olarak da kullanılır. Falih Rıfkı, partinin yeni programı üzerinde de durur. Bu programın yazar göre, en önemli özelliği Kemalizm'in ana prensiplerinin "*hiçbir çelişki ve tereddüde*" imkan vermeyecek şekilde açıklanmış olmasıdır. Ayrıca programın ruhunu, "*Türkiye'yi yüksek devlet kontrolü altında planlaştırmak*"[1147] olarak belirten yazar, partinin bu prensip doğrultusunda hız kesmeden çalışacağını halka duyurur.

CHF'nın IV. Kurultayı'nda bizzat Genel Sekreter Recep Peker tarafından gündeme getirilen parti devlet özdeşliği, 1936'da Cumhurbaşkanı Atatürk'ün

---

Atay'ın hem "eski düzenden yeni düzene geçen ülkelerdeki fırka programlarından yararlanılması gerektiği" noktasındaki değerlendirmesine yer verir.

[1144] Atay, Yeni.., s.39-63; Atay, Moskova…, s. 27-42; Atay, Faşist…., s.45-60.

[1145] Falih Rıfkı, "*Kurultayda*", **Ulus,** 8 Mayıs 1935.

[1146] Falih Rıfkı, "*Kurultay* ", **Ulus**, 9 Mayıs 1935.

[1147] Falih Rıfkı, "*Planlı Türkiye*", **Ulus**, 14 Mayıs 1935.

direktifleriyle resmi bir hâl aldı. Ancak Cumhurbaşkanı Atatürk, 15 Haziran 1936'da fırka genel sekreterliğinin hükümetten bir kişi tarafından yürütülmesinin yani fırka ile hükümetin bir elden idare edilmesinin hükümetin faaliyetlerinin halk tarafından daha kolay bir şekilde benimseneceği gerekçesiyle Genel Sekreter Recep Peker'i görevinden aldı. Karar 18 Haziran'da hazırlanan bir genelge ile Başbakan İnönü'nü tarafından kamuoyuna duyuruldu. Böylece genel sekreterliğin İçişleri Bakanı tarafından yürütülmesi, valilerin de illerdeki parti başkanlığını yapması kararlaştırılmaktaydı. Recep Peker'in görevinden ayrılması üzerine İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, genel sekreterliğine getirildi.[1148]

Bu çok önemli gelişmelerden önce Falih Rıfkı'nın halkı ve fırkayı böyle bir değişikliğe hazırlamaya çalıştığını görmekteyiz. Cumhurbaşkanı Atatürk'ün ilk günden itibaren " *attığı her adımda devlet ve halkın menfaatini gözettiğini*"[1149] vurgulayan yazar, aslında Cumhurbaşkanı'nın kısa bir müddet sonra yapacağı açıklamalar için hem parti hem de halka verilen kararın mutlaka haklı, devlet ve halk yararı gözeten bir tarafı olduğuna dikkat çekmek isteyerek ortam hazırlar.

Recep Peker'in görevinden alınması üzerine Falih Rıfkı gelişmelerin gerekçesini kamuoyuna "*garplı Türk milletinin medeniyetini, hürriyetini ve saadetini kurmaktayız. Bu maksada hizmet eden kuvvetler arasında ne bir fikir nede hareket ayrılığı olabilir. Nitekim olmamıştır. Bilakis her fırsatta, kendi tecrübelerimizi ve yeni zaruretleri göz önünde tutarak Kemalizm'in birliğini ve bütünlüğünü tamamlamağa çalıştık*" şeklinde duyurur.[1150] Yazar, parti devlet özdeşliğini ise, "*hükümet ile parti arasında vazife ve tali birliğinin*" sağlanması olarak değerlendirir. Falih Rıfkı, Cumhurbaşkanı'nın düzenlemelerini desteklemekte, parti devlet özdeşliğini zorunlu görmektedir. Recep Peker'in görevinden alınmasını ise yazar,

[1148]Giritlioğlu, a.g.e., s.113-114. Soyak, Recep Peker'in görevden alınması ile ilgili olarak Cumhurbaşkanı ile aralarında şu konuşmanın geçtiğini belirtir: "*çocuk biliyorsun ki bir çok zaruretler yüzünden şimdi zaten anormal bir durumda bulunuyoruz. Devletin bünyesinde, arzumuz hilafına, beliren arızayı bertaraf etmek için durmadan fikir ve gayret sarf ediyoruz, elbette bir gün hedefimizce varacak, devlet idaresini en ileri bir şekle sokacağız. O güne kadar zararlarımızı, hangi yoldan nasıl ve ne miktarda azaltabilirsek o kadar kazanırız, kararımız işte bu cinsten bir tedbirdir.*" Soyak, a.g.e., s.469; Uyar, Recep Peker'in görevden alınmasının Kadro'nun kapatılması, Peker'den sonra İsmet İnönü'nün de tasfiyesi ile sonuçlanacak bir sürecin başlangıcı olduğunu bu durumun nedeninin de Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in parti içindeki otoriter eğilimlerin önüne geçmek istemesinin etkili olduğunu belirtir. Uyar, a.g.e., s.84.

[1149] Falih Rıfkı, *"Bütünleşme*", **Ulus,** 12 Mayıs 1936.

[1150] Falih Rıfkı, "*Hükümet ve Parti*", **Ulus**, 22 Haziran 1936.

iktidarda fikir ayrılıkları olduğu yönündeki görüşlerin önüne geçmek için, iktidar saflarında herhangi bir fikir ayrılığı olmadığını, düzenlemelerin daha verimli, daha dinamik bir şekilde çalışmayı sağlamak amacıyla yapıldığı şeklinde kamuoyuna duyurur.

Parti devlet özdeşliğinin bir uzantısı olarak iktidarın 13 Şubat 1937'de 1924 Anayasası'nın genel hükümler kısmında yaptığı değişiklik ile CHP'nın 1931 ve 1935 programlarında ortaya konan altı ilke, Anayasaya girdi. Böylece artık Kemalizm'in ilkeleri rejimin ve devletin de temel prensipleri haline getirilmekteydi.[1151] Falih Rıfkı'ya göre, "*milli karakterin, ihtiyaçların, memleket şartlarının hususiyetlerini tetkik* " ile ortaya çıkan tamamıyla Türkiye'ye özgü olan Kemalizm'in prensiplerinin Anayasa'ya girmesi zorunludur. İlkelerin Anayasa'ya girmesi için iktidarın 1937 yılına kadar beklemesini ise, "*Kemalizm'in bir dikta rejimi*" olmadığının kanıtı olarak değerlendiren Falih Rıfkı, iktidarın ilkeleri ancak Türk milletinin "*karakterine, ihtiyaçlarına ve tekamül şartlarına uygun geldiğinin"*[1152] görüldükten, anlaşıldıktan sonra Anayasa'ya konulduğuna dikkat çeker. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, Kemalizm'in prensiplerinin Türk halkının bünyesine uygun, onun öz değeri olduğunun anlaşılmasından sonra ancak ilkelerin devletin ve rejimin ana esasları olarak Anayasaya girmesinin bir gereklilik olduğunu düşünür.

Parti devlet özdeşliğinin resmi olarak kabul edildiği ve partinin bağımsızlığının hemen hemen yok olduğu, totaliter bir rejimin özelliklerinin sergilenmeye başlandığı bu günlerde Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasındaki ilişkiler de gerilmeye başlar.[1153] 1937 yılında giderek aratan bu gerginlik üzerinde başta ekonomi ve dış politika ile ilgili görüş ayrılıkları olmak üzere pek çok durum etkili oldu.[1154] Falih Rıfkı, İsmet İnönü'nün Başbakanlıktan ayrılmasına varacak

[1151] Giritlioğlu, a.g.e., s. 115-116.
[1152] Falih Rıfkı, "*Bir Usul Farkı*", **Ulus**, 10 Şubat 1937.
[1153] Giritlioğlu, a.g.e., s 115-116.

[1154] Giritlioğlu, Başbakan İnönü'nün özellikle yolsuzluklar karşısında gösterdiği kararlılık karşısında etrafında bir hasımlar grubu oluştuğunu ve bu grup içinde Atatürk'ün yakın çevresinden bazı kişilerin de olduğu ve Atatürk'ün hastalığının ilerleyen günlerinde bu "*matuf etraf*" ın Cumhurbaşkanı'nı İnönü aleyhinde düşünmesi üzerinde etkili olduğunu söyler. Nitekim İnönü'nün bir elçilik görevi ile uzaklaştırılmak istenmesi yönündeki fikrin bu günlerde ortaya atıldığını belirten Giritlioğlu 1938 Temmuzundan itibaren iki lider arasındaki gerginliğin dargınlığa dönüştüğünü yazar. Ayrıca Giritlioğlu, Atatürk'ün hastalığının iyice ilerlediği günlerde, İnönü'nün Atatürk'ten sonra lider olmasından endişe edenlerin ciddi bir "*İnönü Fobisi*" içinde olduğunu söyler. Hatta bir suikast ihtimalinden dahi bahseder. Nevzat Tandoğan'ın tedbirleri ile bu durumun önüne geçildiğini yazar.

süreç öncesi ile ilgili olarak hatıralarında bazı değerlendirmelerde bulunur. Falih Rıfkı da, hem Hilmi Uran hem de Fahir Giritlioğlu'nun üzerinde durduğu gibi önceliği "*Atatürk'ün etraf meselesine*" ayırır. Kendisi de Atatürk'ün yakın çevresinde yer alan yazar, bu grubun içinde "*idealistler, entrikacılar ve menfaatçiler*" gibi pek çok kişinin bulunduğunu vurgular. Falih Rıfkı, İsmet İnönü'nün bu gruba karşı çekingen ve uzak duruğunu, hatta zaman zaman sert bir tavır takındığını belirtir.[1155] Yazar, Başbakanın bu ortam karşısındaki "*korkusunun*" nedeninin, Atatürk'ün yakın çevresinin bir "*tahakküm vesilesi olması ve İttihatçılar dönemindeki özellikle de Merkezi Umumi komitacılığına dönülmesi*" olduğunu söyler. Falih Rıfkı, Cumhurbaşkanı'nın hükümet işlerine dışarıdan müdahalesinin de son zamanlarda hayli sıklaştığı, bu durumun da İsmet İnönü'yü fazlasıyla rahatsız ettiğini belirtir. Yazar iki lider arasındaki ilişkiler üzerinde etkili olan bir duruma daha dikkat çeker. İlk günden itibaren hem Çankaya'da hem de Atatürk'ün yakın çevresinde İsmet İnönü aleyhinde bazı tahrikler olduğunu belirten Falih Rıfkı, Cumhurbaşkanı'nın sofrasında en çok saygı gösterdiği kişinin İnönü olduğunu ve bu tarz söylentilere pek itibar etmediğini de belirtir. Ancak yazar, Atatürk'ün; hastalığının ilerleyen safhalarında sinirlerinin fazlasıyla bozulması nedeniyle "*vehme yakın bir alınganlığın*" başladığını, İsmet İnönü aleyhindeki telkinlerin de ancak bu ortamda etkili olmaya başladığını söyler.[1156]

Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasındaki ilişkilerin bozulmasında daha önce de belirttiğimiz gibi dış politika ile ilgili konular önemli bir yer işgal eder. 1937'de Akdeniz'in güvenliğinin, devam eden İspanya iç savaşı nedeniyle tehlikeye girmesi üzerine düzenlenen Nyon Konferansı Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasındaki görüş

Giritlioğlu, a.g.e., s.121-122. Salih Bozok, ayrılığın sebebi bira fabrikası gibi görünse de asıl sebebin, Başbakan İsmet İnönü'nün Serbest Fırka nedeniyle Atatürk'e kırgınlığı ve küskünlüğü olduğunu söyler. Atatürk'ü Serbest Fırkanın kurulması ve gelişmesi sırasında olaya müdahale etmediği, özellikle İzmir nutku karşısında bir tepki göstermemesi İnönü'yü fazlasıyla rahatsız etmiştir. Bozok, Atatürk'ün aslında bu kırgınlığı fark ettiğini, Başbakanın kendisini yeni fırka karşısında etkisiz kalmakla suçladığını kendisine söylediğini belirtir. Bozok, Atatürk'ün kendisine Fethi Okyar'ın konuşmasından ve içeriğinden haberi olmadığını da söylemiştir. Ancak Bozok, İsmet İnönü'nün bu kırgınlığını Atatürk'e yansıtmadığını daha çok kendisi gibi yakın çevresindekiler üzerinde onları kırarak bu durumu gösterdiğini belirtir. Bozok, a.g.e., s.126-127.Hilmi Uran, ayrılık üzerinde Atatürk'ün bazı devlet ve hükümet işlerini hükümet dışında ve daha çok kendi çevresindeki bazı kişilere danışarak yapması, İnönü'nün bu durumdan fazlasıyla rahatsız olmasının etkili olduğunu belirtir. Hilmi Uran, **Meşrutiyet Tek Parti Çok Parti Hatıralarım (1908–1950)**, İstanbul 2007, s. 253–254;

[1155] Atay, a.g.e., Cilt: II, s. 472.

[1156] Atay, a.g.e., Cilt:II, s.473.

ayrılıklarını iyice ortaya çıkardı. 10 Eylül 1937'de başlayan konferansa Türkiye de katıldı. Ancak konferans sonunda anlaşma metnine imza atmak için Tevfik Rüştü Aras'ın hükümetten yetki istemesi tartışmaların başlamasına neden oldu. Cumhurbaşkanı ile Başbakan, Tevfik Rüştü Aras'a konferans ile ilgili olarak farklı talimatlar vermiş olması hatta Cumhurbaşkanı Atatürk'ün, Başbakan ile değil bizzat Tevfik Rüştü ile temasa geçmiş olması gerginliği tırmandırdı.[1157] Hatay sorunu ve Bomonti bira fabrikası da iki lider arasındaki ilişkilerin gerginlik nedenleri arasındaydı.

Falih Rıfkı, ilişkilerin bozulmasında hem konferansa yönelik fikir ayrılıklarının hem de bira fabrikası nedeniyle yaşanan gerginliklerin çok etkili olmadığını belirtmekle birlikte özellikle bira fabrikasındaki durumla ilgili bazı açıklamalarda bulunur. "*Çiftlik işlerine bakanlardan bazılarının*" İstanbul'daki Bomonti Bira fabrikasının kaldırılmasının AOÇ'deki bira fabrikasının verim ve kazancını artıracağını dillendirmeye başladığını belirten yazar, hükümetin ve Tekel Bakanlığı'nın bu fikre katılmadığını söyler. Falih Rıfkı, Bomonti fabrikasının idare meclisi üyesi olan Ahmet İhsan Tokgöz'ün gelişmeler karşısında Atatürk adının "*bir kazanç meselesine karıştırılmaması pek hoşa gidecek olan bir bahaneyi kullandığını*"[1158] söyleyerek eleştirir.

İki lider arasında yaşanan gerginlik sonunda karşılıklı yapılan konuşmalardan sonra, İsmet İnönü'nün Başbakanlıktan ayrılmasına karar verildi. Falih Rıfkı, kararı ilk kez Cumhurbaşkanı'nın İstanbul seyahati esnasında kendisinin de bulunduğu trende öğrendiğini belirtir.[1159] 20 Eylül'de Anadolu Ajansı, İsmet İnönü'nün kendi isteği ile Başbakanlıktan ayrıldığını Atatürk'ün kendisine bir buçuk aylık bir zaman verdiğini ve Başbakanlığa vekâleten Celal Bayar'ın atandığını halka duyurdu. Anadolu Ajansı'nın açıklamaları hem hükümet hem de ona yakın çevrelerde büyük bir şaşkınlıkla karşılandı. Özellikle basında çıkan haberlerle bu ayrılığın geçici bir durum olmadığı üzerinde durulmaktaydı. İktidarın sözcüsü olan Falih Rıfkı, Başbakanlıkta yapılan değişiklik karşısında, halka bu durumun bir görüş ayrılığı ya

[1157] Cemil Koçak**, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945)**, Ankara 1986, s.31.
[1158] Atay, a.g.e., Cilt:II, s. 474-475., Hasan Rıza Soyak, Falih Rıfkı'nın çiftliği idare edenlerin Bomonti fabrikası için düşündüklerine yönelik açıklamalarının gerçeği yansıtmadığını belirtir. Soyak, a.g.e., s. 624.
[1159] Atay, a.g.e., Cilt:II, s. 477.

da kırgınlık sonucu değil, İsmet İnönü'nün sağlık gerekçeleri nedeniyle gündeme geldiği yönünde bir açıklamada bulunur. Konu ile ilgili yazısında eski ve yeni Başbakanı öven değerlendirmelerde bulunan yazar, "*Başvekâlet'te yapılan değişikliğin ülkenin iç ve dış politikaları üzerinde etkili olacağı yönündeki"*[1160] eleştirilere cevap verir. Celal Bayar'ın modern milli bankacılık hayatını kurarak ekonomik hayatta Türklerin etkin olmasında önemli çabaları olduğunu hatırlatan Falih Rıfkı, yeni Başbakanın Türkiye'nin iktisadi olarak kalkınmasında önemli hizmetleri olacağını belirterek Atatürk'ü seven herkesin Celal Bayar'a yardım etmesi gerektiğini vurgular. Falih Rıfkı, açıklamaları ile ayrılışın geçici bir durum olmadığını dile getirdiği gibi, atamayı da destekler ve halka da iktidar saflarında herhangi bir kopuş, çatışma olmadığını göstermeye çalışır.

İktisat Vekili Celal Bayar, 25 Ekim'de Başbakanlık görevine asaleten atanır ve yeni hükümeti kurmak için çalışmalarına başlar. Yeni hükümet yalnız Sağlık Bakanı Refik Saydam'ın ayrılması sonucunda bir önceki hükümetteki aynı kadro ile kurulur.[1161] Falih Rıfkı, istifadan sonra olduğu gibi, yeni hükümetin kurulması sonunda da kaleme aldığı yazılarında yeni Başbakanı ve icraatlarını destekleyerek, halkın iktidara yönelik herhangi bir olumsuz fikre sahip olmamasını sağlamak amacıyla yazılarını propaganda amaçlı kullanır. Yeni Başbakanın CHP'nın "*devletçilik ilkesini takviye ettiğini ve devletçiliğin zaafa uğramaması için gerekli tedbirleri aldığını*"[1162] belirterek bu yöndeki kaygıları gidermek isteyen Falih Rıfkı, yeni başbakanın özel sektörün temsilcisi olduğu, bu nedenle de devletçi uygulamaların kesintiye uğrayacağı yönündeki eleştirilere cevap verdiği gibi hükümeti desteklemeye ve sözcülüğünü yapmaya da devam eder.

1937 yılı içindeki önemli gelişmelerden biri de hiç şüphesiz Cumhurbaşkanı Atatürk'ün ciddi sağlık sorunlarının ortaya çıkmasıdır. Bu günlerde Hatay sorunu nedeniyle bölgeye yapılan bir gezi, hastalığın ilerlemesine neden oldu. Gezi sonunda 26 Mayıs'ta Ankara'dan ayrılan Atatürk, 27 Mayıs'ta İstanbul'a vardı. 1938 yılının yaz aylarında hastalık daha da ağırlaşmış olmasına rağmen, kamuoyuna konu ile

[1160] Falih Rıfkı, "*Başvekâlette*", **Ulus**, 29 Eylül 1937.
[1161] Ayrıntılı bilgi için bkz., Nurşen Mazıcı, **Celal Bayar Başbakanlık Dönemi (1937-1939)**, İstanbul 1996, s. 37-41.
[1162] Falih Rıfkı, "*Yeni Hükümet*", **Ulus**, 27 Ekim 1937.

ilgili ayrıntılı açıklamalarda bulunulmaz.[1163] Ancak Cumhurbaşkanı'nın sağlık durumunun kötüye gitmesi üzerine, Atatürk'ten sonra kimin Cumhurbaşkanı olacağı yönünde tartışmalar da başlar. Özellikle Atatürk'ün yakın çevresinden CHP Genel Sekreteri ve Dahiliye Vekili olan Şükrü Kaya, Salih Bozok, Tevfik Rüştü Aras gibi önemli isimler, İsmet İnönü'nün Atatürk'ten sonra Cumhurbaşkanı olmasına karşı çıkmaktaydı. Falih Rıfkı, hatıralarında son derece gergin bir bekleyişin devam ettiği bu ortamda "*tüm meselenin eğer Atatürk ölürse, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olması durumunda kendisi aleyhine çalışanlara karşı bir öç alma teşebbüsünde bulunması ihtimalini önlemek*"[1164] olduğunu belirtir. Yazar, İsmet İnönü'ye karşı olan bu grubun Fevzi Çakmak'ı desteklediklerini de dile getirir. Ancak tüm bu tahrik ve gruplaşmalar karşısında Falih Rıfkı, Celal Bayar'ın "*dürüst kaldığını ve tahriklere kulak vermediğini*" [1165] de vurgular.

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasını istemeyen muhalifler, Falih Rıfkı'nın de açıkladığı gibi aday olarak Fevzi Çakmak'ı desteklemekteydi. Ancak Fevzi Çakmak'ın grubun isteğini reddetmesi muhalif grubun Çakmak'ı Cumhurbaşkanı yapmak yönündeki tüm çabalarını sonuçsuz bırakacaktır. 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün ölmesi üzerine TBMM. Başkanı Abdülhaluk Renda, 11 Kasımda Meclisi yeni Cumhurbaşkanı'nı seçmek üzere toplantıya çağırdı.[1166] Celal Bayar'ın başkanlığında 11 Kasım'da toplanan CHP Grubu, partinin Cumhurbaşkanı adayını tespit etmek için gizli oyla ve herhangi bir aday ismi açıklanmadan seçim yaptı. Bu seçimde İsmet İnönü 322 oy, Celal Bayar ise 1 oy aldı. CHP'nin Grup toplantısından sonra Meclisin Genel Kurul toplantısına geçildi. Bu toplantıda da İsmet İnönü oybirliği ile Cumhurbaşkanlığına seçildi. Böylece ordunun da desteğini alan İsmet İnönü Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı oldu.[1167]

[1163] Asım Arar, **Son Günlerinde Atatürk**, İstanbul 1958, s. 27–35; Ruşen Eşref Ünaydın, **Atatürk'ün Hastalığı**, Ankara 1959, s. 8–18.
[1164] Atay, a.g.e., Cilt:II, s.478.
[1165] Atay, a.g.e., Cilt:II, s.478.
[1166] Seçimler sırasındaki ortamla ilgili olarak bkz., Asım Us, **Hatıra Notları (1930–1950)**, İstanbul 1966, s. 312–320.
[1167] Koçak, a.g.e., s. 52-59.

5. Kültürel Alandaki Gelişmeler Karşısında Falih Rıfkı Atay

1930'lu yıllar iktidarın, ulus devletin inşa edilmesi bağlamında yeni bir devlet için yeni bir halk yaratmak amacıyla her alanda başlattığı inşa sürecinin en yoğun yaşandığı yıllar oldu. Bu yıllarda iktidarın en öncelikli görevi, inkılâbın ideolojisini oluşturmak ve bu ideolojiyi halka benimseterek onu modernleştirerek, kalabalık halk yığınından bir millet yaratmaktır. Ancak özellikle SCF deneyimi ve hemen arkasından Menemen Olayı, bu süreçle ilgili çok önemli bir gerçeği de gözler önüne sermekteydi. O güne kadar yapılan pek çok inkılap yani halkın medenileşmesini sağlayacak olan radikal atılımlar daha çok iktidar ve aydınlar arasında kalmış, halk genelde İmparatorluk zamanındaki geleneksel özelliklerini korumaya devam ettirmiştir.[1168] Durum karşısında iktidar, SCF kapandıktan sonra, Türk Ocakları, Halkevleri, Halk Hatipleri gibi kuruluşlar ile dil ve tarih alanındaki çalışmalarla yeni rejim için, halkı rejimin esasları doğrultusunda inşa etmek için harekete geçti. Dönemin kültürel faaliyetlerinin önemli bir boyutunu bu çaba oluşturur.

5.1.Türk Ocakları

Türk Ocakları, Cumhuriyet'in ilanından sonra hızlı bir şekilde örgütlenerek, pek çok şehirde yeni şubeler açarak Türk kültürünü geliştirmek, yaygınlaştırmak ve halka konferanslar, yayınlar yoluyla ulusal kimliğini kazandırmak için yeniden faaliyete başladı.[1169] Kendisi de Tanin günlerinden itibaren bir Türk Ocaklı olan Falih Rıfkı, yeni dönemle birlikte Türk Ocakları'na büyük görev düştüğünü belirtir. Yazara göre, ilk günlerden itibaren "*irtica"* ile mücadele eden Ocakların yeni dönemde de bu mücadelelerini devam ettirmesi gerekmektedir. Ancak Falih Rıfkı, Türk Ocakları'nın inkılabın "*en baş düşmanı olan irtica*" ile mücadelesinin yanında en az onun kadar önemli yeni bir görevi daha olduğuna dikkat çeker. Bu önemli

[1168] Yetkin, a.g.e., s.24-34.

[1169] Türk Ocaklarının bu dönemdeki yayın organları, 1 Ocak 1923'te 67. sayıdan itibaren Falih Rıfkı'nın yönetiminde Ankara'da yeniden yayınlanan ve 84. sayısından itibaren Türk Ocakları'nın resmi yayın organı olan Yeni Mecmua, Adana Türk Ocakları dergisi, Altın Yurt ve Sinop'ta yayınlanan Türk Bahçesi'dir. Ancak bu yıllarda Ziya Gökalp ile Reşit Galip arasında Türk Ocakları'nın yeni dönemle birlikte görevinin ne olduğu noktasında ciddi tartışmalar yaşanır. Sarınay, a.g.e., s. 316-319; Üstel, a.g.e., s.125-130.

görev ise, "*halkın aydınlatılmasıdır.*"[1170] Yazar, Türk Ocaklarının özellikle gençlerin eğitimi ile yakından ilgilenmesi ve onların "*inkılap için faydalı birer birey*" olmasını sağlamak için çaba sarf etmesi gerektiğini düşünür.[1171] Türk Ocakları'nın kurultayları da Falih Rıfkı tarafından yakından takip edilir. Kongrede alınan kararlar, sonrasında Ocakların yapacağı faaliyetler, yazar tarafından köşe yazılarıyla halka duyurulur. Falih Rıfkı'ya göre Türk Ocakları'nın görevi aslında yeni başlamıştır. Halk arasında etkisini koruyan "*softa ve züppe*" zihniyetlere karşı yazar, Türk Ocakları'nın "*halkın garplılaşmasını*"[1172] sağlamak ve bu iki zihniyetle mücadele etmek noktasında önemli bir yeri olduğunu düşünür. Falih Rıfkı, yeni dönemle birlikte Türk Ocağı'nın ilk defa olarak "*Türk gençliği ile Türk münevverlerinin*"[1173] Türk Ocağı çatısı altında toplandığına dikkat çekerek, yeni dönem ve yeni iktidarla birlikte Türk Ocakları'nın İmparatorluk zamanından çok farklı bir işlerlik kazandığını belirtir.

Falih Rıfkı'nın yeni dönemle birlikte çok daha önemli görevleri olduğunu düşündüğü Türk Ocakları'nın geleceği için CHF'nın 1927'deki büyük kurultayı önemli bir yer işgal eder. Kurultayda alınan kararla Türk Ocakları, Genel Başkan Hamdullah Suphi'nin itirazına rağmen, CHF'nın denetimi altında bir kuruluş olması kabul edildi.[1174] Yapılan düzenlemeler Falih Rıfkı'ya göre; Ocak ile CHF arasında "*taksim-i vezaif'i"* de sağlamıştır. Böylece Türk Ocakları'nın daha sağlıklı ve etkili şekilde çalışacağına dikkat çeken yazar, Ocakların CHF ile birleşmesinin *"inkılap düşmanları*" ile daha kuvvetli bir şekilde mücadele etmesini sağlayacağını düşünür.[1175] Yazar, bu tarihten sonra da Türk Ocağı'nın görevleri ve yeni dönemdeki etkinliği ile ilgili yazılar kaleme alır. Falih Rıfkı, Türk Yurdu'nda yayınlanan bir makalesinde, Türk Ocakları'nın eğitim, sağlık, köycülük dışında, Hilali Ahmer, Himaye-i Etfal gibi kuruluşların yetişemediği yerlerde de faaliyet göstermesi gerektiğini belirtir. Yazar, özellikle gençlerin Ocaklar yardımı ile "*tehlike ve mihnetlerle kucaklaşmayı, Anadolu dağının ve boş yaylasının sükun ve dehşetini*

[1170] Falih Rıfkı, "*Türk Ocaklılarının ve Milliyetperver Gençliğin Nazar-ı Dikkatine İnkılabın Müdafaasına Ait Bir Teklif*", **Akşam**, 28 Kânunusani/Ocak 1923.

[1171] Falih Rıfkı, "*Yeni Mücadelemiz* 2", **Akşam**, 21 Mart 1923.
[1172] Falih Rıfkı, "*Fikirden Hayata*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Mayıs 1926.
[1173].Falih Rıfkı, "*Kurultay*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Mayıs 1927.
[1174] Sarınay, a.g.e., s.265-267; Üstel, a.g.e., s.250-252.
[1175] Falih Rıfkı, "*Ocaklar*", **Türk Yurdu**, Cilt: 5, Sayı: 28, (Nisan) 1927, s.410–411.

yenmeyi, iyi silah atmayı, fikir için süratli, sarsılmaz ve mübâriz olmayı"[1176] öğrenecekleri üzerinde durarak, Türk Ocakları'nın inkılap prensiplerinin halka benimsetilmesi noktasında önemli görevleri olduğuna bir kez daha ve ısrarla dikkat çekmek ister.

İktidarın her alanda yoğun bir inşa sürecine girdiği 1930'lu yıllarda Türk Ocağı da özellikle gençlerin eğitimi bağlamında yoğun bir faaliyet dönemine başlamaktaydı. Yaşanan ekonomik bunalım sonunda parlamenter sistemlere karşı bir güvensizliğin gelişmesi, kriz karşısında otoriter devletlerin daha az zarara uğraması, otoriter devlet yapılarını ön plana çıkarmaya başladı. Bu günlerde Türk Ocakları da başta İtalya olmak üzere, Sovyetler ve Çekoslovakya gibi ülkelerdeki gençlik örgütler ile ilgili yayınlar yapmaya başladı. Nitekim Falih Rıfkı da bu tarihlerde Sovyet Rusya ve İtalya'nın büyük halk yığını için takip ettiği terbiye metotlarıyla yakından ilgilenmektedir. Bu gelişmelerle birlikte 1930'lu yıllarda Türk Ocakları içinde Hamdullah Suphiye karşı Reşit Galip'in başında bulunduğu bir muhalefet de şekillenmeye başladı.[1177] Ancak 1930'lu yıllar Türk Ocakları'nın kapatılmasına doğru giden sürecinde başlangıcı olur. Özellikle Türk Ocakları ile SCF arasında bir ilişki kurulması, Ocakların geleceği üzerinde etkili olur. Aslında SCF'lı pek çok aydın başta Ahmet Ağaoğlu ve Reşit Galip olmak üzere aynı zamanda Türk Ocakları'nın da üyesidir.[1178] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in SCF'nın kapanmasından sonra yaptığı yurt gezisi sonunda basında Halkevlerinin kurulacağına dair haberlerin yer alması, Türk Ocakları'nın geleceği ile ilgili önemli ipuçları vermekteydi. İktidar çevrelerinde açık bir şekilde Türk Ocakları'nın görevini tamamladığı ve yerine Halkevleri'nin açılacağına dair konuşmaların yapıldığı günlerde bir Türk Ocaklı olan ve ilk günden itibaren Türk Ocakları'nın önemli görevleri olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı da, ocağın görevini tamamladığını düşünmektedir. SCF'nın kurulmasıyla birlikte "*Cumhuriyetçilerin ikiye ayrıldığını*" ve bu durumdan ders alınması gerektiğini vurgulayan yazar, aslında CHF ile Türk Ocakları arasındaki duruma dikkat çekmek ister. Ocağın kurulduğu ilk günden itibaren "*gayri siyasi*" bir yapıda olduğunu söylemesine rağmen, Falih Rıfkı, kendini

[1176] Falih Rıfkı, "*Bir bayram Manzarası*", **Türk Yurdu**, Cilt: 1/21, Sayı: 3/197, (Mart) 1928, s. 1–2.
[1177] Sarınay, a.g.e., s. 320, Üstel, a.g.e., s. 323-324. 335-
[1178] Yetkin, a.g.e., s. 117-118. Ayrıca konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sarınay, 324-329; Üstel, a.g.e., s.340-357.

"*inkılapçı*" olarak tanımlayan Ocakların bu yapı nedeniyle siyasi yanı olduğunu "*inkılapçı demek siyasi demektir*" şeklinde ortaya koymaya çalışır. Falih Rıfkı, Türk Ocakları'nın CHF karşısında artık var olamayacağını ise; "*CHF sol bir inkılap fırkasıdır. Solun unsurlarını kendi dışında bırakarak kendini sağlaşmak tehlikesine atamaz. Sol inkılap fırkasının en tabî unsuru siyasi gençliktir. En radikal müesseseleri kuran bir inkılap fırkası ile onun içinden ileri ve radikal fikirli unsurları ayıklar görünen bir müessese yan yana nasıl yaşayabilir*?"[1179] şeklinde dile getirir. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı'ya göre siyasal bir nitelik kazanmaya başlayan Türk Ocakları, artık görevini tamamlamıştır ve kapatılmalıdır. İktidarın basındaki en etkili sözcüsü ve bizzat kendisi de iktidarın bir parçası olan Falih Rıfkı'nın Türk Ocakları ile ilgili açıklamaları, iktidarın da Ocaklarla ilgili yaklaşımını ortaya koyduğu gibi, artık Türk Ocakları'nın kapatılmasının bir an meselesi olduğunun da ipuçlarını vermektedir.

Falih Rıfkı'nın yukarıdaki değerlendirmelerinden yaklaşık on gün sonra Türk Ocakları'nın 10 Nisan 1931'deki olağanüstü kurultayında Ocakların tüm varlıklarıyla CHF'na devredilmesi kararına varıldı.[1180] Türk Ocaklarının kapatılmasındaki aynı gerekçelerle Mason Örgütü ve Milli Mücadele yıllarında da varlık göstermiş olan Türk Kadınlar Birliği de iktidarın direktifleri doğrultusunda Mayıs 1935'te kendini feshetti. Türk Ocakları kapatıldıktan sonra Genel Başkan Hamdullah Suphi, Bükreş elçiliğine atanarak ülkeden uzaklaştırıldı.[1181]

5.2. Halkevleri

CHF'nın 10–18 Mayıs 1931 tarihleri arasında toplanan III. Kurultayı sonunda hazırlanan fırka tüzüğünde kurulmasına karar verilen Halkevleri için çalışmalara hemen başlandı. Dr. Reşit Galip başkanlığında oluşturulan bir kurucular heyeti, çalışmalarına başlarken hükümet ise, Avrupa'nın farklı yerlerine çeşitli araştırmalarda bulunmak için bazı aydınları görevlendirdi. Çekoslovakya'da özellikle yetişkinlerin eğitimi ile ilgili olarak araştırmalarda bulunan Vildan Aşir Savaşır, yurda döndükten sonra Sokolların Türkiye için uygun bir örnek olduğu yönündeki görüşlerini açıkladığı bir konferans verdi. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in de

[1179] Falih Rıfkı, "*Fırka ve Gençlik*", **Milliyet**, 21 Mart 1931.
[1180] Sarınay, a.g.e., s.320-329; Üstel, a.g.e., s. 358-384.
[1181] Tunçay, a.g.e., s. 296-297.

dikkatini çeken konferanstan sonra, Savaşır da Halkevleri için oluşturulan heyette çalışmaya başladı. Bu çalışmalar sonunda Halkevleri, 19 Şubat 1932'de öncelikle dört il merkezinde olmak üzere kentlerde Halkevleri, büyük köylerde ise 1939'dan sonra Halkodaları şeklinde kuruldu.[1182] Halkevleri, inkılabın prensiplerinin halka benimsetilmesini ve bu bağlamda halkın modernleşmesini sağlamayı amaç edinmekteydi. Halkevleri sadece halkın terbiyesi ile ilgilenmeyecek aydınların da, bu amaç için harekete geçmesini sağlayacaktır. Böylece halk ile aydın, şehirliler ile köylüler arasındaki uçurum da ortadan kaldırılmış olacaktı. Halkevleri, dil, edebiyat ve tarih, müze ve sergi, güzel sanatlar, temsil, spor, halk dershaneleri ve kursları, kütüphane ve neşriyat ile köycülük şubeleri altında çalışmalarına başladı.[1183] Halkevlerinin her şubesinin oldukça önemli görevleri olmasına karşılık özellikle köycülük koluna büyük önem veriliyordu. Daha önce de belirttiğimiz gibi, SCF deneyimi, inkılap prensiplerinin halk arasında henüz tam olarak yerleştirilemediğini ortaya çıkarmıştı. İktidar, bu gerçek karşısında öncelikli olarak inkılabın halka benimsetilmesi zorunluluğunu hissetmekteydi. Bu bağlamda da Halkevlerine, hem kentli hem de köylü halkın inşasını sağlamak noktasında son derece önemli görevler yüklenmekteydi.[1184] Firdevs Gümüşoğlu'nun da belirttiği gibi, Halkevleri 1951'de kapatılıncaya kadar sadece propaganda amacıyla hareket etmemiş, aynı zamanda cumhuriyetin kültür sanat kurumları olmuştur.[1185] Hem propaganda hem de birer kültür kurumları olarak Halkevlerinin yayınları da son derece önemlidir. Sayıları kesin olarak bilinmemekle birlikte bu yayınlar edebiyat, sanat, halk eğitimi gibi pek çok konu ile ilgili yazılara yer vermekte, gayet sade ve anlaşılır bir dil kullanarak halkı bilgilendirmektedir.[1186]

Büyük bir kısmı köylü nüfustan oluşan halkın SCF'na gösterdiği ilgi iktidar gibi Falih Rıfkı'nın da dikkatinden kaçmaz. Nitekim SCF'nın kapanmasından sonra bir özeleştiri de bulunan yazar, inkılapçıların en büyük hatasının "*her şeyin olup*

[1182]Halkevleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Halkınevi**, Ankara 1950, s.33, Anıl Çeçen, **Halkevleri**, Ankara 1990, s.106-117; Sefa Şimşek, **Bir ideolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932–1951**, İstanbul 2002, s.59-62; Gümüşoğlu, a.g.e. s. 128-133.
[1183] Çeçen, a.g.e., s.123.
[1184]Asım Karaömerlioğlu, **Orda Bir Köy Var Uzakta, Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem**, İstanbul 2006, s. 60–77.
[1185] Gümüşoğlu, a.g.e., s. 139-142.
[1186] Mahmut H. Şakiroğlu, "*Halkevleri Dergileri ve Neşriyatı*", **Kebikeç**, Sayı: 3 (Nisan 1996), s. 131–132.

bittiği hissine kapılmaları" olduğunu belirtir ve yapılması gereken en önemli şeyin ise inkılabın prensiplerinin kentli köylü tüm halka benimsetilmesi olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle gezilerinden sonra dünyadaki pek çok ülkede olduğu gibi Rusya ve İtalya'da da köycülük hareketine, köycü söyleme önem verilmesi, Falih Rıfkı üzerinde etkili olur. Yazar, bu tarihten sonra iktidarın köylüler için Rusların ve İtalyanların yaptığı gibi etkili terbiye ve propaganda metotlarıyla modernleşmesini sağlaması gerektiğini savunmaktadır.[1187] Halkevlerinin de bu bağlamda son derece önemli bir işlevi olduğunu düşünür.

Falih Rıfkı'nın köy ve köycülükle ilgili temel söylemi, köylünün gençler tarafından bulunduğu yerde terbiye edilmesidir. Bu yaklaşım, yazarın konu ile ilgili tüm yazılarında ele alınarak işlenir. Nitekim Türk halkının dörtte üçünün köyde yaşadığına, bu kadar büyük bir nüfusun terbiyesinin zorunlu olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı, ancak köyde ise "*şeriat rejiminin bir adamı*" olarak değerlendirdiği köy hocasının etkisinin devam ettiğine işaret etmektedir. Falih Rıfkı, aslında zamanla halkı sömüren birer müessese haline geldiğini düşündüğü hocalık kurumunun halk üzerindeki etkisini göz önüne alarak, "*en yeni ihtilallerin, yeni tekniğin, yeni zamanın hakikatlerinin köylüye öğretilmesi*" bağlamında bu kurumun öncü rolü olabileceğine işaret etmek ister. Ancak yazara göre, köy hocasının yerini gençler almalıdır. "*Tük köyünü Türk gençlerinin staj ocağı yapmaya mecburuz. Her genç hayatta yer almazdan önce, köy stajı yapacaktır. Köye gidecek olan genç staj müddetini hazine parası ile değil, köy ekmeği ve katığı ile geçirecektir.*"[1188] Falih Rıfkı, gençlerin en önemli özelliğinin ise, köylüye yakın olması, onun anlayacağı dilden konuşması ve köylüyü yerinde terbiye etmesi olarak belirler. Bu *"köy terbiyecileri, Türk köylüsüne okumayı yazmayı, yemeği içmeyi, oturup kalkmayı, temizlenmeği ve sıhhi yaşamayı, ağaç sevgisini, bulunduğu köy hangi işi yapıyorsa o iş için ziraat ve iktisat müesseselerinin lüzum gösterdiği yeni çalışma usullerini gösterecektir.*"[1189] Görüldüğü gibi yazara göre köylü halk da kentli halk gibi pek çok yönden terbiye edilmeye muhtaçtır. Gençler ise bunu sağlayacak olan yeni ve aydın köy hocalarıdır ve görevleri de köyü yapmaktır. Aslında Falih Rıfkı, bu açıklamalarıyla yaklaşık sekiz yıl sonra kurulacak olan Köy Enstitüleri ve enstitüden

[1187] Atay, Yeni…., s.80-93.
[1188] Falih Rıfkı, "*Köy Hocasının Yeri Boştur*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Kânunusani/Ocak 1932.
[1189] Falih Rıfkı, a.g.m., **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Kânunusani/Ocak 1932.

mezun olan köy öğretmenlerinin sahip olması gereken özellikleri 1932 gibi oldukça erken bir tarihte dile getirir.

Falih Rıfkı, henüz Halkevleri açılmadan bir ay önce kaleme aldığı yazısında da Halkevlerinin "*şehir ve kasabalarda gençler vasıtasıyla en büyük telkin ocakları*" olacağını belirtir. Böylece iktidarın rehberliğinde köylü, kentli tüm halk yazara göre, Halkevlerinin etkili propaganda yöntemleriyle terbiye edilerek, modernleştirilecektir. Terbiye kavramının anlamı üzerinde de duran Falih Rıfkı, terbiyenin "*okuma yazma öğretmek demek olmadığını*, halk terbiyesinin "*herkese hangi vazifede ise, ona o vazife için asrın son tekniğini öğretmek, okutup yazdırmak, bir teşkilata bağlamak ve onu her gün bu teşkilatın irşat, kontrol ve telkini altında bulundurmak"* demek olduğunu açıklar.[1190] Yazar, bu bağlamda Halkevleri'ne büyük görevler düştüğünü, özellikle de halk ve aydınlar arasındaki uçurumun giderileceğini düşünür.

Falih Rıfkı, Halkevleri açıldıktan sonra kaleme aldığı yazısında da iktidarın en öncelikli görevinin "*yarının Türkiyesi'ni oluşturmak*" olduğunu belirtir. Gençlik ile fırkanın birbirinden ayrılamaz bir bütün olduğuna dikkat çeken yazar, gençlerin fırka denetimindeki eğitiminin halkın terbiyesinin önemli bir adımını oluşturduğunu düşünür. Yazar, Halkevleri aracılığıyla iktidarın köylü kentli özellikle gençleri terbiye ederek, "*işe yarar kuvvetleri organize edip, zararlı unsurların organize olmasına*" engel olacağını vurgular. Yazara göre, "*organize olmuş gençlik ve terbiye olmuş halk cumhuriyetin iki temel direğidir.*" Bu iki temel direğin terbiyesinde önemli bir yere sahip olan Halkevleri ise, "*fikrin hayatla kaynaştığı bir ocak*" olacaktır.[1191] Falih Rıfkı, köyün ve köylülerin iktisadi olarak kalkınmasının da bir zorunluluk olduğunu sıklıkla dile getirir. Yazara göre, iktidar "*Türk köyünü pazarlaştırmalı, ihtiyaçlandırmalı*" yani köyün iktisadi bir unsur haline gelmesini sağlamalıdır.[1192] Bu noktada Halkevleri iktidara yardımcı birer vasıta konumundadır. Falih Rıfkı'ya göre; Halk Fırkalıların "*en büyük vazife ocağı*" olan Halkevleri Kemalizm'in her yönden "*halkın bağrına yerleştirilmesinde*" etkili olacak önemli bir araçtır. "*Halk ile konuşacağız; ona bilmediğini biz öğreteceğiz ve bilmediğimizi ondan öğreneceğiz. Kitap sayfası ve mektep duvarı içinde çok kapalı kalmış olanlar,*

[1190] Falih Rıfkı, "*Halkevleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Kânunuevvel/Ocak 1932.
[1191] Falih Rıfkı, "*Halkevleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Şubat 1932.
[1192] Falih Rıfkı, "*Türk Köyü*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Mart 1932.

halktan öğrenecekleri birçok şeyler olduğunu itiraf etmelidir."[1193] değerlendirmesini yapan yazara göre, Halkevleri sayesinde halkın rejimin esasları doğrultusunda medeni cihazlar vasıtasıyla terbiyesi sağlanacağı gibi, aydınlar da halk ile arasındaki kopukluğu gidererek ondan saf olan kültürü öğrenilecektir.[1194] Yazar göre, köye köylüyü terbiye etmek için gidecek olan aydınların "*şeriatın köy imamının yerine geçerek köylüyü teslim alması*" gerekmektedir. Bu gereklilik karşısında yazar, Türk aydının büyük bir kısmının ise "*şehirde ve şehirli kalmak, halkı uzaktan sözle yetiştirmek*" gibi bir yaklaşım içinde olduğunu belirterek onları eleştirir. Falih Rıfkı, Türk aydını için doğru olan hareket tarzının Reşit Galip'in yaptığı gibi "*halk içinde ve halk için*" "*köyün ve halkın modern teknikle*" terbiyesini sağlamak olduğunu belirtir. Yazar, bu durumunun en önemli nedeni olarak ise, "*kökü köyde ve halkın bağrında olmayan bir rejimin*" sağlam olmayacağını gösterir.[1195] Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, gençler gibi aydınları da Reşit Galip'in öncülüğünde köyün terbiyesi için seferberliğe çağırmaktadır.

Falih Rıfkı, halkevlerinin yıldönümü münasebetiyle kaleme aldığı yazısında, Kırşehir gezisi sırasında Halkevlerinin gençlerin gelişimi üzerindeki olumlu etkisine yakından tanık olduğuna değinir. Halkevleri yazar için, "*Halk Fırkası'nın sınıfsızlık ve tam vatandaş müsaviliği davasının*" zorlamaksızın yaşandığı, hayata geçirildiği yerlerdir. Halkevlerinde her meslekten insan eşit olarak yararlanmakta aynı çatı altında toplanmaktadır. Falih Rıfkı'ya göre, Halkevlerinin en önemli iki amacı, "*yeni fikir ve müesseselerin kökleşmesine yardım eden cazibe merkezleri ve terbiye yuvaları*"[1196] olmalarıdır. Doğal olarak bu cazibe merkezlerinde öncelikle gençler,

---

[1193] Falih Rıfkı, "*Halkevi*" **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Haziran 1932.

[1194] Yazarın, Halkevleri ile ilgili bu yaklaşımı üzerinde Gökalp'ın "…*Seçkinler neye sahiptir? Halkta ne vardır? Seçkinlerde uygarlık vardır. Halkta kültür vardır. Öyleyse seçkinlerin halka doğru gitmesi iki amaç için olabilir. Halktan kültürel bir eğitim almak için halka doğru gitmek, halka uygarlık* götürmek için, halka doğru gitmek." yaklaşımı etkilidir. Duru, a.g.e., s. 133. Ziya Gökalp, yazarın Tanin yıllarından itibaren düşünce dünyası içinde etkili bir yere sahip olmuştur. Nitekim Milli Mücadelenin zaferle sonuçlandığı günlere kadar Falih Rıfkı'nın Gökalp'ın "mefkûre" kavramını milli birlik ve düşüncenin sağlanması noktasında kullandığını görmekteyiz. "*Diyarbakır'da Bir Mecmua Çıkıyor*", **Akşam** 24 Teşrinievvel/Ekim 1922 "*Ziya Beyin Mısraları*", **Akşam** 17 Teşrinisani/Kasım 1922. Hatta Falih Rıfkı yeni Türk devletinin temellerinin atıldığı 1923 yılının ilk ayında yeni Türk devletinin nasıl bir mantalite ile hareket ederek, halkı inşa etmesi gerektiği noktasında Ziya Gökalp'ın kültür ve medeniyet ayrımına dikkat çekerek, O'nun "*İslam ümmetindenim, Türk milletindenim, garp medeniyetindenim"* formülasyonunu destekler ve "*dinde Müslüman, harsta Türk ve medeniyette Avrupalı"* kalınabileceğini savunur. "*Yeni Kelimelerin Vazıh Manaları*", **Akşam**, 16 Kânunusani/Ocak 1923.

[1195] Falih Rıfkı, "*Maarifte*" **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Eylül 1932.

[1196] Falih Rıfkı, "*Halkevinde*", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Şubat 1933.

Kemalizm'in prensipleri doğrultusunda terbiye edilmeli, bu gençler öncülüğünde de prensipler halka benimsetilmeli, böylece halk inşa edilmelidir. Falih Rıfkı'ya göre Cumhuriyetin *"saadet devrini, muallim, ray ve baca*"[1197] sağlayacaktır. Gelişimin öncüleri olan bu üç esasın da işleyeceği malzeme halktır. Muallim Kemalizm'in prensipleri ile yeni fikir ve müesseseleri; ray hem milli birlik ve müdafaanın sağlanması ile medeni cihazların halka götürülmesini, baca ise halkın refah içinde yaşamasını sağlayacaktır.

Falih Rıfkı, halkın inşasında büyük görevleri olan Halkevleri için demiryollarının büyük anlam taşıdığını düşünür. Başta demiryolları olmak üzere tüm ulaşım araçları ilk olarak "*Türk terbiyecisini*"[1198] şehirlere ve köylere götürecek, Halkevlerinin kuvvetlenmesini sağlayacaktır. Tüm bu medeni cihazlar vasıtasıyla köy medenileştirileceği gibi, "*münevver tabakayı Anadolu'ya büsbütün ısındırmak, içeriye doğru olan akını hızlandırmak için Anadolu'yu da gurbetsizleştirecektir*"[1199] Böylece köylü ile aydın arasındaki kopuklu giderilecek, aydınlar köye daha rahat bir şekilde gidebilecektir.

İlk eğitim de Falih Rıfkı için köyün terbiyesinin sağlanması bağlamında önemli esaslardan biridir. "*Cumhuriyetin ideal Türkiye'sinin hakikatleşebilmesi için*" her köylünün "*muasır bir köylü*" olması sağlanmalıdır. Yazar, köy için sadece bir eğitim değil, aynı zamanda bir terbiye programının uygulanması gerektiğine dikkat çeker. Bunun için de köy hocası sadece "*okutan bir adam*" değil "*köyü terbiye eden, köye kılavuzluk eden köyün iktisadi, siyasi, içtimai ve zirai seviyesini yükselten bir rehber*" olmalıdır.[1200] Falih Rıfkı için köy,"*en saf olan köktür*." Nüfusunun dörtte üçü köylü olan Türkiye'nin "*kökü köydür*."[1201] Bu nedenle de köyün, Kemalizm'in prensipleri doğrultusunda batılılaşması ve iktisadi bir unsur haline getirilmesi öncelikli konular arasında olmalıdır. Bu tarihlerde yazarın halk kavramının artık köylü kavramı ile bir özdeşlik içinde olduğunu görmekteyiz. Ancak Falih Rıfkı, bu saf kökün de terbiyeye muhtaç olduğunu düşünür. Bu terbiye iktidarın denetiminde aydınların öncülüğünde yapılmalıdır.

[1197] Falih Rıfkı, a.g.m., **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Şubat 1933.
[1198] Falih Rıfkı, "*Bir Yıldönümü*", **Hâkimiyeti Milliye,** 22 Şubat 1934.
[1199] Falih Rıfkı, "*Gurbetsizleştirmek*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Mayıs 1934; "*Umran Kılavuzluğu*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Mayıs 1934, "*Ordu ve Köy*", **Ulus**, 28 Kânunusani/Ocak 1936.
[1200] Falih Rıfkı, "*İlk Terbiye*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Mart 1934.
[1201] Falih Rıfkı, "*Kök"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Mayıs 1934.

Dönem içindeki köycülük söyleminin bir diğer yönü de "*köylüyü vatandaşa*" dönüştürmektir. Falih Rıfkı, "*köy Anadolu medeniyet davasının temeli ve dayancıdır. Fakat köylüyü vatandaş edinmek, onu şuurlandırmak ve kalkındırmak fikri yalnız Atatürk devrinde doğmuştur ve ancak halkçı cumhuriyet tarafından güdülmektedir*"[1202] Yazara göre, köylünün vatandaşa dönüştürülmesi sürecinde büyük görev aydınlara düşmektedir. Bu dönüşümün rehberi "*bilenler"*[1203] yani aydınlar olacaktır. Aydınların en önemli görevi henüz modernleşmemiş ve vatandaş olma özelliği kazanmamış olan köyü, modernleştirmek, vatandaşa dönüştürmektir.

Falih Rıfkı için Halkevleri halkın sadece fikri inşasında değil bedenin inşasında da önemli bir yere sahiptir. Halkevlerinin spor kollarına dikkat çeken yazar, gençlerin sadece Kemalizm'in prensipleri doğrultusunda sağlam bir "*kafa ve ruha*" sahip olmasının yeterli olmadığını, bedenen de güçlü ve dinamik nesillere ihtiyaçı olduğunu belirtir.[1204] Falih Rıfkı'nın bedenin eğitimi ile ilgili görüşlerinin temeli daha önce de belirttiğimiz gibi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin paramiliter bir örgütü olan "*Türkün gücü her şeye yeter*" prensibini amaç edinen Türk Gücü derneğine dayanır. 1930'larda da Falih Rıfkı, aynen 1913'te olduğu gibi yeni bir Türk gençliğinin yaratılması bağlamında, bedenin disiplin altına alınmasının zorunluluğuna işaret ederek zihnen ve bedenen güçlü bireylerin yetişmesi gerektiğini vurgular. Ulusun inşası, her alanda inşayı gerekli kılmaktadır. İnşanın en merkezinde insanın bir ideoloji doğrultusunda şekillendirilmesi, biçimlendirilmesi ve kontrol altına alınması yatmaktadır. Modern toplumun bünyesinde yer alan disiplin ve denetim toplumunun bütün hususiyetleri Falih Rıfkı'nın yukarıdaki ifadeleriyle paralellik arz etmektedir.

[1202] Falih Rıfkı, "*Köy İçin Kanunlar*", **Ulus**, 2 Kânunuevvel/Aralık 1935; "*Bilgi Menfaati*", **Ülkü**, Sayı: 34 (Kânunuevvel/Aralık 1935); "*Köy*", **Ulus**, 5 Haziran 1936.

[1203] Falih Rıfkı, "*Köy ve Devlet*", **Ulus,** 30 Temmuz 1936; "*Köy Terbiyecileri*", **Ulus**, 19 Teşrinisani/Kasım 1936; "*İlk Temeller*", **Ulus**, 9 Mart 1937.

[1204] Falih Rıfkı, "*Spor*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Eylül 1934; "*Sovyet Gençliği*", **Ulus**, 19 Teşrinievvel/Ekim 1935; "*Gençlik*", **Ulus**, 23 Mayıs 1936.

5.3.Dil ve Tarih Alanındaki Çalışmalar

Ele almış olduğumuz dönem içinde tarih çalışmaları bağlamında en önemli gelişme, Kemalist tarih tezinin oluşturulmasıdır. Tarih, ulus devletin inşa sürecinde yeni inşa edilmiş olan ulusa, kimliğini kazandırmak, kolektif bilinç oluşturmak noktasında son derece önemli bir araç özelliğini taşımaktadır. 1930'lardan itibaren Kemalizm'in sistemleştirilmesi bağlamında yoğun bir inşa sürecine giren iktidar, tarihi de yeniden inşa eder. Aslında bu inşa çabasının amacı, her açıdan türdeş bir toplum yaratmaktır. Dönem içindeki hem tarih hem de dil alanındaki düzenlemelerin amacı yeni bir ulusal kimliğin yaratılmasıdır. Yeni kimlik Osmanlı'nın ihmal ettiği Türk üzerinden oluşturulacaktır. Bu bağlamda ele alınan dil ve tarih çalışmaları ile Türk milletine eski ve köklü bir ulus olduğu, kendine has bir dil ve kültür yaratarak bir medeniyet kurmuş millet olma özelliğine sahip olduğu hatırlatılarak kolektif bir kimlik oluşturulmak istenir.[1205] Kolektif kimliğin oluşması daima onlara karşı biz'in yaratılması demektir. Biz'in yaratılması, onların icadını gerektirmektedir. Kolektif kimlikte geçmişe dönük bir yan vardır. Çünkü bir takım semboller, anılar, sanat eserleri, töreler, alışkanlıklar, değerler ve inançlarla ve bilgilerle yüklü bir gelenekten, geçmişin mirasından kısacası kolektif bellekten hareketle inşa edilir. İnsan toplulukları kendilerini ortak geçmişle tanır. Bu geçmişi belleğinde işler ve ritüellerle, törenlerle anar ve de yorumlar. Dolayısıyla kolektif kimliğin inşasında sosyal imajinerin kolektif belleği şekillendirmesi söz konusudur. Sosyal imajiner, kuşaktan kuşağa süzülerek aktarılan bellek öğelerini kolektif kimliği temsil edici, değerler ve anlamlarla yükler, tarihsel olayları, anıları, sembol, mit ve efsaneye, bu olayların aktörlerini ise, kahramanlara, sembol şahsiyetlere dönüştürür.[1206] Bu dönüştürme işleminde yazarlar, sanatçılar, entelektüeller ve iletişim araçları katalizör rolü oynarlar. Falih Rıfkı tam da bu noktada İmparatorluktan ulus devlete geçişte ulusun inşasında, ona kolektif bir kimlik kazandırmada katalizör rolü oynamıştır.

Yeni bir ulusal kimlik oluşturmak amacıyla Cumhurbaşkanı Atatürk'ün öncülüğünde başlatılan tarih çalışmaları, Türk Ocakları kapatılıncaya kadar burada sürdürüldü. CHF'nın denetimi altında yürütülen bu faaliyetlerin amacı, yeni bir Türk

[1205] Terry Eagleton**, İdeoloji**, Çev. Muttalıp Özcan, İstanbul 1996, s.92.
[1206] Nuri Bilgin, **Kolektif Kimlik**, İstanbul 1995, s. 60

tarihi yazmaktı.[1207] Ancak iktidarın denetimi altında devam eden tarih çalışmalarını daha sistemli bir hale getirerek, tarih ders kitaplarının yeniden yazılmasını sağlamak için 1932 yılının Temmuz ayında I. Türk Tarih Kongresi toplandı. Ancak kongrede o güne kadar ana hatları belirlenen Türk tarih tezi üzerinden bir tartışma da yaşanmaya başladı.[1208]

Tarih, Falih Rıfkı için de toplumun inşası, milli kimliğin oluşumunda önemli bir araçtır: "*Tarih*, *gelecek neslin beynini istediğimiz şekilde yoğurmak için en büyük terbiyevi kıymeti haizdir*."[1209] Tarih yazar için genç cumhuriyetin temellerinin atıldığı ilk yıllardan itibaren ulusun inşasındaki "*terbiyevi*" özelliği nedeniyle yakından ilgilendiği bir konudur. Yeni cumhuriyet neslinin yaratılması için yeni bir Türk tarihinin yazılmasının gerekliliğine inanan Falih Rıfkı, bunun ise ancak iktidarın denetiminde yapılabileceğini vurgular. Yazar göre, bu yeni tarihte Osmanlı tarihi "*Cumhuriyet aleyhine bir ders değil, Cumhuriyet lehine bir ders*"[1210] olacağı için mutlaka yer almalıdır.

Falih Rıfkı, dönemin ideolojik yaklaşımına uygun olarak Türk tarihi ile ilgili yazılarında Anadolu tarihine ve Türklerin buradaki varlıklarının eskiliğine vurgu yapar. Bu bağlamda Türk tarih tezinin oluşumunda da etkili olacak olan aynı zamanda Afet İnan'ın hocası Eugene Pittard'ın Falih Rıfkı'nın gündeminde olduğunu görmekteyiz. Yazar, Pittard'ın çalışmalarının Türk milletinin Anadolu'daki tarihinin "*tahmin edilemeyecek kadar eski*" olduğunu kanıtladığını ve bu tarz çalışmaların sayısının gittikçe arttığını belirtir.[1211] Falih Rıfkı'ya göre Türk tarihine yönelik bu çalışmalar, Avrupa merkezli tarih yazımını değiştirecektir.

Falih Rıfkı için, Osmanlı tarihi tam da bu noktada "*Türk ismini unutturmağa çalıştığı, Osmanlı hanedanından evvel bir Türk milleti ve tarihi olduğunu öğretmediği*" için kusurludur, eksiktir. Osmanlı tarihinin Türk tarihine yönelik bu olumsuz etkileri dışında yazar, Avrupa'nın da "*korku ve dehşet yüzünden Türk milletine karşı düşmanlığını*" yanlış ve yanlı şekilde "*kitaplara dökmesinin*" de

[1207] Ayrıntılı bilgi için bkz., Büşra Ersanlı Behar, **İktidar ve Tarih**, İstanbul 1992, s.98-118., Üstel, a.g.e., s.336-380, Etıenne Copeaux, **Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine**, İstanbul 1998, s. 15-40
[1208] Behar, a.g.e., 119-157.
[1209] Falih Rıfkı, "*Padişahım Çok Yaşa*", **Akşam**, 5 Kânunuevvel/Aralık 1923.
[1210] Falih Rıfkı, "*Tarih*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Kânunusani/Ocak 1931.
[1211] Falih Rıfkı, "*Politika*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Şubat 1931.

Türklerin ve tarihlerinin hiç yokmuş gibi algılanmasına neden olduğuna dikkat çekerek durumu eleştirir.[1212] Bu yanlış anlayışlara karşı Falih Rıfkı, Türk milletinin "*boyuna hanedan ve şef yetiştiren hiçbir zaman kısırlaşmamış bir ana millet*" olduğuna dikkat çekmek ister. "*Türk çocuklarına, kendi asıllarını ve asaletlerini*" öğretmek gerektiğine işaret eden Falih Rıfkı, halkın köklü ve şerefli tarihlerinin bilincinde olmasını, bundan gurur duymasını sağlayarak, kolektif bir bilincin gelişmesini ister.

Tarihin genç kuşakları "*istedikleri gibi yoğuracak, mayalandıracak ve heyecanlandıracak*"[1213] en önemli araçlardan biri olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı, iktidarın denetiminde ders kitaplarında yapılması planlanan düzenlemelerin önemini vurgular, desteklenmesini sağlar. Ancak yeni Türk tarihi, "*unutturulan*" tarihin canlandırılması amacını taşırken, asıl önemli görevi genç kuşaklara "*inkılabın tarihini öğretmek, şuurunu vermek*" olmalıdır.[1214] Tarih Kongresi'ndeki tartışmalar da Falih Rıfkı'nın gündemindedir. İktidarın öncülüğünde gündeme getirilen, Türk ırkının tarih içindeki yeri, önemi ve insanlık tarihi içindeki köklülüğünün vurgusunun yapıldığı tarih tezi karşısındaki eleştiriler yazara göre, o güne kadar Türklere karşı hem Osmanlı tarihinde hem de Batılı tarihlerdeki olumsuz yaklaşımların etkisiyle oluşan "*şeceresi Türk olduğunu iddia etmek hususlarında oluşan derin korkaklığın*" eseridir. Yazara göre, "*bir ilim olması gereken*" tarih, Türkler aleyhine tahrip edilmiştir. Türk Tarih Kongresi, bu nedenle "*ilimden gelen her şeyi kabul edenlerin, ilimden gelmeyen her şeyi reddedenlerin davasıdır.*"[1215] Açıklamalarından da anlaşılacağı gibi Falih Rıfkı, aralarında Afet İnan, Samih Rıfat ve Yusuf Akçura'nın bulunduğu Türk tarih tezini savunan grubu desteklemekte, onların görüşlerini paylaşmaktadır.

İktidarın milli bir kimlik inşası bağlamında en az tarih kadar önem verdiği diğer bir araç da dildir. Türk dilinin tarihi kökenlerini ortaya koymak, dili Arapça, Farsça kelimelerden arındırarak sadeleştirmek amacıyla 1932 yılının Eylül ayında I. Türk Dil Kurultayı toplandı.[1216]

[1212] Falih Rıfkı, "*Türk Tarihi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Ağustos 1931.
[1213] Falih Rıfkı, "*Türk Tarih Kongresi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Nisan 1932.
[1214] Falih Rıfkı, "*Tarih Kongresi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Temmuz 1932.
[1215] Falih Rıfkı, "*Tarih Kongresi Bitti*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Temmuz 1932.
[1216] Ayrıntılı bilgi için bkz., Ömer Asım Aksoy, **Atatürk ve Dil Devrimi**, Ankara 1963, s. 27-29.

Dil konusunda Ziya Gökalp ve Genç Kalemler, Yeni Lisan görüşünü benimsemiş olan Falih Rıfkı, bir dilin başka dilden kelimeler almasının normal olduğunu, ama başka dillerin kurallarını almaması gerektiğini savunur. Bu yüzden de yazar, Arapça ve Farsça'dan, Türkçe'ye geçmiş olan kelimeleri atmak yerine sadeleştirmesinden yanadır.[1217] Falih Rıfkı, Tarih Kongresi'ni olduğu gibi, Dil Kurultayı'nı da yakından takip eder. "*Dilin tarihini yapmanın milletin tarihini yapmak*" olduğuna dikkat çeken yazar, Türk dilinin köklü ve kuvvetli bir dil olduğunu vurgular. Falih Rıfkı'ya göre, Türk dili üzerinde yapılacak olan düzenlemelerin ve sadeleştirmelerin en önemli gerekçesi, halka inmek zorunluluğudur. Halkın "*yeni bir medeniyetin fikirlerini benimsemesi için*"[1218] yazılanları okuması, okuyamıyorsa da dinleyip anlamasının en önemli ilk şart olduğuna işaret eden yazar, halk ile bu bağlamdaki kopukluğun giderilmesinin zorunluluğunu vurgular. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı'ya göre, tarihin olduğu gibi dilin de Kemalizm'in prensiplerini halka götürerek onu inşa etmek noktasında önemli bir işlevi vardır. Falih Rıfkı, sistemin toplumsal ve siyasal olarak yeniden üretiminde tarih gibi yazı ve yazılı materyale de büyük önem atfeder. O'nun bu tavrı, Henri Lefebvre'nin şiddete dayalı olmayan fakat zorlayıcı olduğunu belirttiği yazı ve yazılı materyalin sistemin söyleminin belirlenmesinde en önemli araçlardan biri olduğu yaklaşımı ile açıklanabilir.[1219] Nitekim Falih Rıfkı, bütün söylemini tam da bu noktada yazıyı ve yazılı materyali kullanarak üretir ve gündemde tutar.

Falih Rıfkı, kurultay sonunda alınan kararlar doğrultusunda yapılacak olan düzenlemelerin "*yeni kafaya, yani müstakil Türk kafasına, Türk kültürüne, milletler arasında belli başlı bir Türk kafası varlığına*"[1220] zemin hazırlayacağını belirtir. Türk dilinin Arap ve Fars etkisinden kurtularak, özgün hale gelmesi gerektiğini savunan yazar, bu tarihten sonra köşe yazılarında öztürkçe kelimeler kullanır. Yazar, köşe yazısında kullandığı öztürkçe kelimelerin anlamlarını, halkın anlayabileceği şekilde izah ederek bu kelimelerin halk arasında yaygınlaşmasına çalışır

[1217] Ayrıntılı bilgi için bkz, Öztürk Emiroğlu, **Falih Rıfkı Atay Dil Yazıları**", Ankara 2001, s.xıv.
[1218] Falih Rıfkı, "*Dil Kurultayı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Eylül 1932, "*Kurultay ve Sonrası*", **Hâkimiyeti Millie**, 30 Eylül 1932; "*Sanat ve Dil*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Teşrinievvel/Ekim 1932; "*Büyük Dile Doğru*", **Ulus**, 26 Mart 1935
[1219] Henri Lefebvre, **Modern Dünyada Gündelik Hayat**, Çev. Işın Gürbüz, İstanbul 1998, s. 154.
[1220] Falih Rıfkı, "*Yazı Dil Kafa*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Teşrinievvel/Ekim 1932.

Ele almış olduğumuz dönem içinde Türk diline yönelik önemli bir gelişme de Güneş-Dil teorisidir. Türk dilinin kökenini açıklamak amacıyla geliştirilen teori, Türk ırkının ve dilinin Avrupa dilleri ve uygarlıklarının kaynağı olduğunu ileri sürmekteydi.[1221] Falih Rıfkı, Güneş-Dil teorisi'nin gelişmesinde Doktor H.F. Kvergic'in Atatürk tarafından da incelenen çalışmalarının etkili olduğunu ancak kendisinin hiçbir zaman bu teoriye inanmadığını söyler. Atatürk'ün bu teori ile amacının "*birçok yabancı kelimelerin Türkçe olduğunu ispat ettirerek, Türk lügatini dünyanın en zengin olanlarından biri haline getirmek*" olduğunu belirten yazar, hatıralarında 1930'lu yılların dil ve tarih çalışmalarıyla ilgili olarak da bazı değerlendirmelerde bulunur. "*Dilimiz ve tarihimiz, ne Osmanlı münevverlerinin sandığı gibi hiçbir şey ne de Atatürk devrinin zorladığı gibi her şey idi. Atatürk ifratları deneyerek hakikati bulmak istemiştir.*"[1222] diyen Falih Rıfkı, dönem içindeki yazılarında iktidarın bu alandaki her uygulamasını sonuna kadar destekleyen, halka anlatan ve benimsetilmesini sağlayan bir görev üstlenir. Nitekim yazara göre, Güneş-Dil teorisinin gelişmesi ile "*Türkçe kaynağı ile buluşmakta,* bu durum ise özellikle *"Türk Lügatinin gelişmesini"*[1223] olumlu yönde etkilemektedir.

5.4.Darülfünunun Tasfiyesi ve İstanbul Üniversitesi

İktidarın 1930'lu yıllarda başlattığı yoğun inşa süreci içindeki önemli bir düzenleme de 31 Temmuz 1933'de darülfünunun ona bağlı bütün kuruluş ve kadronun tasfiye edilmesidir. Kapatılan darülfünun yerine 1 Ağustos 1933'te İstanbul Üniversitesi açıldı.[1224]

Kendisi de bir darülfünunlu olan ve Tanin'de gazetecilik yaptığı yıllardan itibaren halkın eğitimine büyük önem veren Falih Rıfkı, kapatılma kararından önce genç cumhuriyetin temellerinin atıldığı günden itibaren darülfünun ile yakından ilgilenir. Hatta yazar, yeni iktidar ile birlikte, iktidarın merkezi olan Ankara'da yeni bir darülfünun açılması gerektiğini düşünmektedir. Ancak 1930'lu yıllardan itibaren

[1221] Ayrıntılı bilgi için bkz., Şemsettin Günaltay, H. Reşit Tankut, **Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli İzahlar**, Ankara 1938, s.27-35.; Aksoy, a.g.e., s.30.
[1222] Atay, a.g.e., Cilt:II, s. 455.
[1223] Falih Rıfkı, "*Dil Kurultayı*", **Ulus**, 24 Ağustos 1936.
[1224] Ernst E. Hirsch, **Hatıralarım**, Ankara 1985, s. 241-249; Arslan, a.g.e., s.327-357.

iktidara yakın pek çok kişi gibi [1225] Falih Rıfkı da darülfünunu başarısız bulur. Yazara göre darülfünun, "*manen ve maddeten yapılmak, inkişaf ettirilmek lazımdır. Darülfünun manen ve maddeten Türkiye'nin büyük davasının fikir unsurlarını yetiştirir bir halde değildir.*"[1226] Darülfününun inkılapların gerisinde kaldığını, genç inkılap nesillerini yetiştiremeyeceğini belirten yazar, kurum için kökten bir değişikliği zorunlu görür. Aslında Falih Rıfkı'nın darülfünun ile ilgili eleştirel yazıları pek çok konuda olduğu gibi kurumla ilgili olarak yapılacak düzenlemelerin de habercisidir.

Falih Rıfkı'ya göre darülfünun tasfiyesinin zorunluluğunu gösteren en önemli sebeplerinden biri de, "*Türk inkılabına dair on seneden beri henüz bir tek sayfa telif etmemiş"* olmasıdır. Oysa yazara göre, darülfününun "*inkılap zamanlarında ilim müesseseliğinden fedakarlık ederek inkılaba hizmet etmekle, inkılabı kafalarda ve ruhlarda yerleştirmek vazifesini*"[1227] üstlenmesi gerekmektedir. Ancak darülfünun bundan çok uzaktır. Dolayısıyla inkılaba hizmet edecek bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.

Falih Rıfkı'nın temel problematiklerinden biri olan, halkın modernleşmesinin sağlanması bağlamında eğitim, daima önemini koruyan bir konudur. Bu eğitimin amacı, "*yığının inkılap prensipleri doğrultusunda terbiyesinin*" sağlanmasıdır. 1930'lu yıllar halkın inşası bağlamında Falih Rıfkı'nın öncelikli konuları arasına eğitimi daha yoğun bir şekilde yerleştirir. Ancak inkılabın ideolojisinin meşrulaştırılması ve yeniden üretiminde etkili olan eğitim kurumlarının da yeniden inşası zorunludur. Bu bağlamda yazarın dikkatini ilk olarak, tüm eğitim kurumlarına rehberlik edecek olan darülfünun çeker. Kurum sadece rehberlik değil, halkın eğitiminde önemli bir unsur olan aydının yetiştirilmesinde de etkili bir kurumdur.[1228] Aslında Falih Rıfkı'nın darülfününa dair bu değerlendirmeleri, birkaç yıl sonra yapılacak olan tasfiyelerin de ayak sesleri gibidir.

[1225] Eleştiriler için ayrıntılı bilgi için bkz., Arslan, a.g.e., s. 193-209.Darülfününa yönelik tartışmalarda özellikle Şevket Süreyya'nın Kadro'ya yöneltilen eleştirilere karşılık olarak Nurallah Ataç'a yazdığı "*Yarı Münevverler Kulübü*" başlıklı makalesi ile bkz. **Kadro**, Sayı: 8 (Ağustos 1932), s.40-43; ile Mustafa Şekip ile Kadro yazarları arasında süren tartışma da önemlidir. Bkz., Şevket Süreyya, "*Bergsonizm Yahut Bir Korkunun felsefi İfadesi*", **Kadro,** Sayı:11 (Teşrinisani/Kasım 1932), s.43-50.
[1226] Falih Rıfkı, "*Darülfünun*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Eylül 1931.
[1227] Falih Rıfkı, "*Darülfünun*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Temmuz 1932.
[1228] Falih Rıfkı, "*Darülfünun*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Temmuz 1930.

Darülfünunun kapatılması, Falih Rıfkı için sürpriz olmamıştır. Yeni düzenlemelerin üniversiteye yönelik eleştirileri ortadan kaldıracağını belirten yazar, İstanbul Üniversitesi'nin "*inkılabın fikriyatının*" oluşması noktasında önemli görevler üstlenmesi gerektiğini düşünür. Üniversitenin yetiştireceği "*idealist genç, inkılap davasını tamamen kavramış ve şuurlaştırmış*"[1229] olmalıdır. Açıklamalardan da anlaşıldığı gibi Falih Rıfkı için dil ve tarih gibi üniversite de inkılabın hizmetinde olmalı ve inkılap prensipleriyle donatılmış genç kuşaklar yetiştirmelidir.

6. Türk Dış Politikası ve Uluslar arası Ortam Karşısında Falih Rıfkı Atay

6.1.Karşılıklı Anlaşmalar ve Milletlerarası İşbirliğine Katılım Süreci

Türkiye Cumhuriyeti'nin ele almış olduğumuz dönem içindeki uluslar arası ilişkileri ve dış politikası üzerinde pek çok ülkede olduğu gibi iktisadi ve siyasal gelişmeler etkili olur. 1929'daki dünya ekonomik bunalımı sonunda pek çok ülkede özellikle dış ticaret politikaları değiştirilerek ekonomik krizle mücadele etmek, krizden daha az etkilenmek için devletçi politikalar ve iktisadi milliyetçi akımlar kuvvetlendi. Ekonomik alandaki bu değişiklikler kısa süre içinde siyasal alanda da etkilerini gösterecek ve otoriter devlet yapıları gündeme gelmeye başlayacaktır. Başta Sovyetler olmak üzere, İtalya ve Almanya'da da görülen otoriter eğilimler, bir müddet sonra krizin etkilerinden korunmak isteyen pek çok ülkede de ortaya çıktı. Bu durum ekonomik ilişkileri etkilediği gibi uluslar arası ilişkiler üzerinde de etkili oldu.[1230] Dönem içindeki uluslara arası ilişkileri etkileyen ikinci durum ise, I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan İtalya, Almanya gibi ülkelerin ağır antlaşmalar sonunda uğradıkları kayıpları telafi etmek yani Versailles sistemini değiştirmek istemesi, buna karşın İngiltere ve Fransa'nın ise bu sistemin devamından yana bir tavır sergilemesidir. Kısa süre içinde revizyonist ve anti-revizyonist olarak şekillenen gruplara çeşitli katılımlar oldu. Nitekim bir yandan Japon ve diğer yandan da Alman tehlikesi karşısında Sovyetler de anti-revizyonist grup içinde yer alacaktır. [1231]

[1229] Falih Rıfkı, "*Üniversite*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Haziran 1933; "*Üniversite*", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Ağustos 1933.
[1230] Gönlübol-Sar, a.g.e., s.99-100; Türk Dış Politikası, s. 242-246.
[1231] Armaoğlu, a.g.e., s. 229.

Dünyanın yeni bir gruplaşma ve savaş sürecine girdiği bu yıllarda Türk dış politikası Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından belirlenen "*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*" esası doğrultusunda belirlenmekteydi. İnkılabın ideolojisini oluşturmak, sistemleştirmek ve bu prensipleri halka benimsetmek için 1930'larda her alanda yoğun bir inşa sürecine giren iktidar için özellikle dış politikada barış ortamının sağlanması öncelikli konular arasında yer alır. Bu bağlamda ilk olarak etabli sorunu nedeniyle yaşanan gerginliğe son verilmek üzere, 10 Haziran 1930'da Yunanistan ile bir antlaşma imzalandı. Böylece doğum yerleri ne olursa olsun İstanbul'daki Rumlarla Batı Trakya'daki Türkler hepsi etabli kavramı içine alındı. İki ülke arasındaki gerginliğin giderilmesi üzerine, 1930 yılının Ekim ayında Yunan Başbakanı Venizelos'un Türkiye'yi ziyareti sonunda, 30 Ekim 1930'da iki ülke arasında dostluk, tarafsızlık antlaşması imzalandı.[1232] Milli Mücadele yıllarında Yunanlılara karşı son derece sert eleştirilerde bulunan Falih Rıfkı, "*eski kinlerin ve yaşanan olumsuzlukların sürekli canlı tutulmasının doğru olmadığını*"[1233] dile getirerek iktidarın dış politika ilkeleri doğrultusunda iki ülke arasındaki iyi ilişkileri destekler. Yazar, her iki ülkenin de rejimlerini yerleştirmek, ülkelerini kalkındırmak için barış ortamına ihtiyaçları olduğuna dikkat çeker.

1930'lu yıllardan dünyanın revizyonist anti revizyonist olarak gruplaşmaya başlaması karşısında Türkiye, kolektif barış ve güvenlik girişimleri içinde yer alarak, anti revizyonist bir politika takip eder. Gruplaşmaların dünya barışını tehdit etmeye başladığı bir ortamda Fransa'nın öncülüğü ile Türkiye'nin oluşturulacak Avrupa Birliğine dahil edilmesi yönünde bir süreç başlatılmış oldu.[1234] Nitekim Türkiye daha bu birlik projesi ortada yokken, Kellogg-Brinad Antlaşması'nı imzalayarak Silahsızlanma Konferansı'nın çalışmalarına katılmıştı. Tüm bu uluslar arası gelişmeler hükümetin sözcüsü Falih Rıfkı tarafından yakından takip edilerek, kamuoyu ile paylaşılır. Özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne daveti, yazar tarafından ilgi ile karşılanır ve gelişme halka Türkiye'nin dünya barışı ve huzuru için "*vazgeçilmez bir unsur*"[1235] olduğunun kanıtı olarak gösterilir. Falih Rıfkı, Türkiye'nin jeopolitik durumu nedeniyle birlikte olan diğer pek çok ülke gibi bir

[1232] Armaoğlu, a.g.e., s. 326-327; Gönlübol-Sar, a.g.e., s.57-63.
[1233] Falih Rıfkı, "*Ankara Teması*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Haziran 1930.
[1234] Armaoğlu, a.g.e., s. 336; Gönlübol-Sar, a.g.e., s. 92-98; Türk Dış Politikası, s. 253-257.
[1235] Falih Rıfkı, "*İtalya'nın Cevabı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Temmuz 1930.

"*Avrupa devleti"* olduğunu vurgular.[1236] Yazara göre, Türkiye ve Sovyet Rusya'nın böylesi bir birlik içinde olması zorunludur. Konu ile ilgili haberler kamuoyuna Türkiye'nin uluslar arası ortamda güçlü ve saygın bir imajı olduğu şeklinde duyurulur.

Falih Rıfkı'ya göre, dünyanın içinde bulunduğu durum "*bir ihtilaldir ve dünya derisini değiştirmektedir.*" Yapılması gereken ise, "*savaşmak değil, sorunların akılla halledilmesidir*."[1237] Bu nedenle de yazar, Türkiye'nin de katıldığı silahsızlanma konferanslarını ilgi ile takip eder. Konferanslar başlamadan bir ay önce kaleme aldığı köşe yazısında Falih Rıfkı, gerginleşen uluslar arası ortama dikkat çeker ve konferanstan sonuç alınabilmesi için öncelikli olarak ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi gerektiğini vurgular.[1238] Ancak Falih Rıfkı, 2 Şubat 1932'de Cenevre'de başlayan konferansta İngiltere ve Fransa ile Almanya'nın tezleri arasında büyük tezatlar görür. Bunlar halledilmeden konferanstan sonuç alınması yazara göre pek mümkün değildir.[1239] İlk gençlik yıllarından itibaren savaşın ne demek olduğunu bilen, bir imparatorluğun parçalanmasına tanık olan yazar, yeniden bir savaş ihtimalinin belirmesi karşısında pek çok kişi gibi tedirgindir. Özellikle Türkiye'nin halkını ve ülkesini inşa ettiği bu yıllarda yazar için öncelikli konu barıştır. Türkiye'nin de dünya barışından yana olması gerektiğini vurgulayan yazar, hükümetin temel prensibinin de bu olduğunu kamuoyu ile paylaşır. Falih Rıfkı, konferanstaki Türk tezini sunulan tezler arasındaki en mantıklı açıklamalar olarak değerlendirir. Türk tezinin esaslarını ise, "*taarruzlar ve harpler, kuvvetler arasındaki müsavatsızlıktan ileri gelir. Her millet için azami kuvvet, bir taarruza karşı meşru müdafaaya elverecek bir kuvvet olmalıdır. Bütün milletlerin birleşerek ideal dünya devletini kuracakları güne kadar, sulhun ve sükunun tek yolu bu çerçeve içindeki emniyetin tesis edilmesi*"[1240] şeklinde özetler. Yazar, Türk tezinin konferansta ayrıntıları ile tartışılması gerektiğini vurgular. Falih Rıfkı, uluslar arası anlaşmazlıklar karşısında "*sulh müesseselerinin harbi men edecek ve milletlere*

[1236] Falih Rıfkı, "*Avrupa Devleti*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Temmuz 1930; "*Lozan Türkiyesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Temmuz 1930.
[1237] Falih Rıfkı, "*Harp*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Kânunusani/Ocak 1932.
[1238]Falih Rıfkı, "*Konferansa Doğru*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Kânunusani/Ocak 1932; "*Konferansta*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Şubat 1932.
[1239] Falih Rıfkı, "*Tezler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Şubat 1932.
[1240] Falih Rıfkı, "*Bir Tek Yol*", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Şubat 1932.

arasındaki ihtilafların önüne geçebilecek kuvvet ve mahiyette"[1241] olmadığını düşünür. Ancak barışın da imkânsız olmadığını belirtir. Yazara göre, çözüm bu kurumları kuvvetlendirmektir. Falih Rıfkı, halk ile uluslar arası gelişmelere dair görüşlerini paylaşırken aynı zamanda halkın karamsarlığa kapılmamasını da ister. Halkın tüm dikkatini, çabasını ve özverisini inkılabın ideolojisi doğrultusunda her yönden inşaya ayırmasının gerekliliğine inanan Falih Rıfkı, savaş ihtimali karşısında halkta bir tedirginlik, telaş ve karamsarlık yaratmak da istemez.

Türkiye'nin dış politikası bağlamındaki önemli bir gelişme de Cenevre'de silahsızlanma konferansları devam ederken 18 Temmuz 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olmasıdır.[1242] Hükümet gibi, özellikle Musul sorununda Türkiye aleyhine karar veren Milletler Cemiyeti'ne tepkili olan Falih Rıfkı, gerginleşen uluslar arası ortamda cemiyete daha olumlu bakmaya başlar. Yazar, katılım kararını Türkiye'nin "*harbin facialarını en iyi bilen ülkelerden biri olarak istikrar ve sulh unsuru olduğunu, Asya ile Avrupa arasında rabıtalık eden ve Avrupa menfaatleri nokta-ı nazarından daima göz önünde tutulmak lazım gelen esaslı bir amil"* olduğunun fark edilmesi şeklinde değerlendir.[1243] Falih Rıfkı, üyelik kararını kamuoyuna Türkiye'nin cemiyet ve dünya barışı için önem ve anlamının anlaşılmış olmasının bir sonucu olarak duyurur. Tüm dünyanın Türkiye'nin harp değil, barıştan yana olduğunu bir kez daha gördüğü şeklinde değerlendirir.

Cenevre'deki konferansın bazı oturumlarına gözlemci olarak katılan Falih Rıfkı, Türkiye Milletler Cemiyeti'ne üye olduktan sonra da cemiyete dair bazı eleştirilerde bulunur. Özellikle Japonya ile Çin arasındaki çatışmalar karşısında cemiyetin daha etkili önlemler alması gerektiğini belirten yazar, özellikle ambargo yönteminin iki ülke üzerinde de etkili olacağını düşünür.[1244] Cenevre'de gelişmeleri yakından takip eden Falih Rıfkı, özellikle 30 Ocak 1933'de iktidara gelen Hitler ile

---

[1241] Falih Rıfkı, "*Bir Tekâmül*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Şubat 1932.
[1242] Armaoğlu, a.g.e., s. 327; Gönlübol-Sar, a.g.e., s. 102-106.
[1243] Falih Rıfkı, "*Cemiyeti Akvam*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Temmuz 1932.
[1244] Falih Rıfkı, "*Hüküm Gününe Doğru*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Mart 1933; "*Hüküm Günü*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Mart 1933, "*Silahsızlanma*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Mart 1933. Falih Rıfkı bu köşe yazısında, silahsızlanma konferansının bu tarihlerdeki oturumlarından pek çok kişi gibi kendisinin de umutlu olmadığını belirtir. Nitekim konferanstaki gözlemlerinden hareketle ortamın pek umut verici olmadığını da söyler. "*Cenevre'de*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Mart 1933. "*Harp ve Sulh*" **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Mart 1933.. Yazar bu makalesinde, konferanstaki bazı katılımcıları başta Almanya ve İtalya samimi bulmaz. Sulh isterken aslında gençliklerini "savaş için terbiye" ettiklerini söyler.

yakından ilgilenir. Hitlerin, Faşist Mussolini gibi hareket ettiğini belirten yazar, Hitler'in programına dair bazı değerlendirmelerde de bulunur. Falih Rıfkı, "*Cermen Faşizminin*", "*versay muahedesini yırtmak, borçları kaldırmak, sanayi ve maliye alemini sıkı kontrol altına almak"* gibi bazı ilkeler etrafında toplandığına dikkat çeker. Yazarın böylesi bir dönemde Hitler Almanya'sı ile yakından ilgilenmesi tesadüfü değildir. Almanya, Hitlerle birlikte otoriter bir devlet olma yolunda ilerlerken, Hitler'in Versailles Antlaşması'nın kısıtlamalarından kurutulmak istemesi Fransa'yı fazlasıyla rahatsız etmektedir. Almanya'nın bu revizyonist yaklaşımı, ülkeyi bir tehdit unsuru haline getirmesi pek çok kişi gibi Falih Rıfkı'nın da ilgisini çeker. Ayrıca, Almanya'nın Hitlerle birlikte devletçi ve otoriter bir devlet modelli olarak ortaya çıkması, Falih Rıfkı'nın ilgisi üzerinde etkili olur. Hitler'in programındaki esasları gerçekleştirmek için "*Alman iktisat mekanizmasını İtalya'da olduğu gibi doğrudan doğruya devlet kontrolü altına*"[1245] almaya başladığını belirten yazar, Türkiye'de de devletçi uygulamaların gündemde olduğu bir dönemde Almanya'daki bu gelişme ile yakından ilgilenir. Hitler'in, 1933 yılının 1 Mayıs kutlamaları sırasında sınıfsız bir toplum, ekonomik olarak kendine yeten bir ülke, yabancı şirketleri millileştirmek şeklindeki program ilkeleri, Falih Rıfkı'nın fazlasıyla dikkatini çeker.[1246] Bu ilgi üzerinde bu tarihlerde Türkiye'nin de Almanya'dakine benzer devletçi uygulamalar içinde olması etkilidir. Falih Rıfkı, İtalya, Sovyet Rusya gibi bu tarihlerde Almanya'yı da yakından takip eder.[1247] İlk yıllarda Almanya'nın Versailles antlaşmasının ağır şartlarını kırmak istemesini, Türk milletinin Sevr dayatmasını kabullenmemesine benzeten yazar, bu bağlamda da Almanya'ya sıcak bakar. Ancak özellikle 1933'tem sonra Almanya'nın yayılmacı politikası karşısında bu tavrı değişir.

Cenevre'de tüm gelişmeleri ve ülkelerin içinde bulunduğu durumu yakından gözlemleyen Falih Rıfkı, Avrupa'nın önemini ve gücünü kaybettiğini düşünür. "*Son asırlarda Avrupa'nın nüfuz ve kuvvetinin hacminin uygun olmadığına*" dikkat çeken yazar, Avrupa'nın her alanda daralmaya başladığını, Amerika, Rusya, Japonya gibi yeni, güçlü devletlerin ve kültürlerin oluştuğunu söyler. "*Avrupa devletleri birbirlerine borçlu ve hepsi birden Amerika'ya borçludur. Kasa açık değilse de*

[1245] Falih Rıfkı, "*Faşist Hitler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Mart 1933.
[1246] Falih Rıfkı, "*Almanya'da Olup Bitenler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Mayıs 1933.
[1247] Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Koçak, **Türk Alman İlişkileri (1923–1939)**, Ankara 1991.

hesapları karmakarışık olmuştur. Avrupa bayraklara, tarihlere ve kan davalarına parçalanmıştır. Amerika bir ses, Rusya bir sestir."[1248] Yazar, tüm gözlemleri sonunda artık Avrupa'nın kendisini bir pay olmaktan kurtarmak telaşında olduğunu gördüğüne dikkat çeker. Falih Rıfkı, Avrupa'nın içinde bulunduğu durumun sonun başlangıcı olduğunu ve çatışmaların dünyayı iyi bir yere sürüklemediğinin farkındadır. Yazar, köşe yazılarıyla Türk kamuoyunu da bu durumdan haberdar etmek ister. Aslında bir yerde muhtemel bir savaşın da sinyallerini verir.

6.2.Londra Konferansı (Dünya İktisat Konferansı)

Cenevre'den sonra Haziran ayında Londra'da başlayan Dünya İktisat Konferansı'na da katılan Falih Rıfkı, gelişmeleri yakından gözlemler ve Türk kamuoyunu gelişmelerden haberdar eder. Ancak yazar, daha çok ekonomik konularla ilgili sorunlara çözüm bulmak amacıyla toplanan Londra'daki konferansın da Cenevre'dekinden farklı bir tavır sergileyemediğini "*vaziyet tehlikededir; harp ve anarşiye sürükleniyoruz*"[1249] şeklinde dile getirir. Falih Rıfkı'ya göre, konferansta büyük çelişkiler vardır. "*Bir tarafta iktisadi hakimiyet arayan devletler, öbür taraftan iktisadi istiklal arayan devletler var.*" Falih Rıfkı, konferansa katılan devletlerin başta İngiltere, İtalya, Japonya ve Fransa olmak üzere hepsinin ortak amacının pazarlarını genişletmek olduğunu düşünür.[1250] Bu derin çelişkiler nedeniyle konferanstan bir sonuç alınması Falih Rıfkı'ya göre pek mümkün değildir.

Londra Konferansı'nın devam ettiği günlerde dünyanın içinde bulunduğu ekonomik krize çözüm aranan oturumlarda Alman temsilcinin Türkiye'nin sanayi girişiminin ekonomik bunalımı olumsuz yönde etkileyeceği şeklindeki açıklaması karşısında Falih Rıfkı'nın Almanya'ya karşı olumlu ilgisinin değiştiğini görmekteyiz. Yazar, bu tepki arakasında Türkiye'nin kendine yeten, sanayileşen bir ülke olmasından Almanya'nın fazlasıyla etkilenme ihtimali olduğunu belirtir. Türk

[1248] Falih Rıfkı, "*Avrupa ve Ötesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Nisan 1933, "*Gerginlik*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Nisan 1933.
[1249] Falih Rıfkı, "*Sahne ve Kulis*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Haziran 1933.
[1250] Falih Rıfkı, "*Esaslı Tezatlar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Haziran 1933; "*İktisadi Nasyonalizm*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Haziran 1933; "*Konferansta Esas Teklifler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Haziran 1933,"*Sadede Geliyoruz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Haziran 1933; "*Büyük Halvet*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Temmuz 1933; "*Konferans Batarken*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Temmuz 1933; "*Yeni Zamanlara Doğru*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Temmuz 1933.

kamuoyuna, Almanya'nın Türkiye için böyle düşünürken, kendisinin öncelikli hedefleri arasında "*Almanya'nın kendi ziraatını teşvik etmek, milli bir iktisat politikası*"[1251] takip ettiğini gösteren Falih Rıfkı, durumu bir samimiyetsizlik olarak değerlendirir ve bir kez daha Türkiye'nin en önemli politikasının iktisadi bağımsızlık olması gerektiğini hatırlatır. Yazar, yaşanan gelişmeler karşısında Türk halkının büyük bir ders çıkarması gerektiğini düşünür. Bu ders ise, "*İzmir'e olduğu kadar hızla ve o kadar büyük hamle ve heyecanla Türkiye'nin büyük iktisat istiklaline yürümektir*"[1252] Konferanstaki gelişmeler karşısında Falih Rıfkı, artık tüm dünya için yeni bir dönemin başladığını, bu dönemin en önemli iki kavramın da *"halk ve milliyet*" olduğunu belirtir. Yazara göre, *"eski âlemin çürük yıkılan değerleri içinde yeni âlemin inşa tarzı*" keşif edilemez. Yeni âlemin inşasında ise, "*bazı milletler harç ve malzeme, bazı milletler mimar olacaklardır. Kemalizm bani bir mefkûredir*"[1253] Falih Rıfkı, yenidünya düzeni içinde Kemalizm'in yeni bir vatan ve halk kuran, inşa eden bir ideoloji olduğuna dikkat çeker.

Falih Rıfkı'nın Hitler'in Yahudiler karşısındaki tavrı nedeniyle Almanya'ya karşı daha mesafeli bir tavır takındığını görüyoruz. Yazar, yaşananları "*iktisadi sıkıntı Cermen Faşizmini, İtalyan Faşizminden daha sert ve daha radikal tedbirlere doğru zorlamıştır. Yeni Almanya sadece insan damarından değil, her türlü milli müesseseler mekanizmasının bütün damarlarında kan tahlili yapıyor*" şeklinde eleştirir.[1254] Falih Rıfkı, hem İtalya hem de Almanya'ya karşı daha mesafeli bir tavır sergilemektedir. 1930'lu yıllarda İtalya'ya yaptığı gezi sonrasındaki değerlendirmelerinde Faşizm'in emperyalist boyutu olmadığını belirten yazar, gelişmeler karşısında bu görüşünü değiştirir. Bu durum üzerinde her iki ülkenin de revizyonist blokta yer alması ve emperyal söylemleri etkili olur.

6.3.Balkan Antantı ve Sonrasındaki Gelişmeler

Türk dış politikası bağlamında dönem içindeki önemli bir gelişme de Balkan Antantı'nın imzalanmasıdır. Gerginleşen uluslar arası ortam nedeniyle Balkan devletleri arasında birlik oluşturmak amacıyla ilk olarak, 1932 yılının Ekim ayında

[1251] Falih Rıfkı, "*Posse'un Ağzında Türkiye*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Temmuz 1933.
[1252] Falih Rıfkı, a.g.m., **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Temmuz 1933.
[1253] Falih Rıfkı, "*Yeni Zamanlara Doğru*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Temmuz 1933; "*Bir Son*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Ağustos 1933.
[1254] Falih Rıfkı, "*Yeni Alametler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Ağustos 1933.

görüşmelere başlandı. 1932 yılının sonuna kadar devam eden görüşmelerden Balkan devletlerinin de revizyonist ve anti revizyonist olarak gruplaşmaya başlaması, nedeniyle bir sonuç alınamadı. Durum karşısında Balkan devletlerinin bir birlik oluşturması için en çok çaba sarf eden Türkiye ile Yunanistan ikili bir antlaşma ile birliğe zemin hazırlamaya karar verdi. 14 Eylül 1933'te iki ülke arasında imzalanan ikili antlaşma ile antanta zemin hazırlandı. Nitekim 17 Ekim 1933'te Romanya ile 27 Kasım 1933'te de Yugoslavya ile ikili antlaşmalar imzalandı. Böylece savaş sonunda imzaladığı Neuilly Antlaşması'nda değişiklik yapmak isteyen, revizyonist gruba yönelen Bulgaristan dışında, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye arasındaki ikili antlaşmalar tamamlanmış oldu. Balkan Antantı bu ikili antlaşmalardan sonra, 9 Şubat 1934'te Atina'da imzalandı. Bu antanta iki Balkan ülkesi katılmadı. Bunlardan bir revizyonist bir politika takip eden Bulgaristan diğeri ise, İtalya'ya tabi bir devlet olma, bu nedenle dış politikalarında bağımız bir şekilde hareket edemeyecek olan Arnavutluktur. Balkan Antantı'nın oluşturulması için çok fazlasıyla çaba sarf eden Türkiye'nin Balkanlarda huzur ve barış ortamının oluşmasını istemesi üzerinde bu yıllarda İtalya'nın bir tehdit unsuru olarak belirmesi, yayılmacı bir politika takip etmesi de etkili idi. Antant, İtalya'nın bölgeye yönelik politikası için bir savunma hattı oluşturmaktaydı.[1255]

Türk dış politikası için son derece önemli bir gelişme olan Balkan Antantı, Falih Rıfkı tarafından dikkatle, ilgiyle takip edilir. Yazar, antant için yapılan ikili antlaşmalar sürecini "*dünya sulhunun oluşması*" bağlamında önemli bir gelişme olarak değerlendirir.[1256] Özellikle Yunanistan ile imzalanan ikili antlaşmaya büyük önem veren yazar, anlaşmayı Türkiye'nin Balkan birliği için verilen çabayı, iktidarın "*on senelik dürüst sulh politikasının*"[1257] kanıtı olarak değerlendirir. "*Harp sanatının son derce ilerlediği*" bir ortamda Balkan birliği için verilen çaba ve antant, Falih Rıfkı için son derece anlamlıdır. Türkiye bir kez daha dünyaya "*sulh sanatının*"[1258]

[1255]Soysal, a.g.e., s.227-235; Armaoğlu, a.g.e.,337-340; Gönlübol-Sar, a.g.e., s.110-111.
[1256] Falih Rıfkı, "*Sulh Kültürü*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Eylül 1933; "*Eser Tamamlanmıştır*", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Eylül 1933.
[1257] Falih Rıfkı, "*Harici Politikamız*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Eylül 1933; Falih Rıfkı, "*Milli Siyaset*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Teşrinievvel/Kasım 1933., "*Belgrat Muahedesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Teşrinisani/Kasım 1933, "*Balkanlar'da*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Kanunusani/Ocak 1934.
[1258] Falih Rıfkı, "*Balkan Anlaşma Paktı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Şubat 1934; "*Balkan Paktı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Şubat 1934; "*Balkanlar Balkanlılarındır*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Teşrinievvel/ Ekim 1934; "*Dört Nutuk*", **Hâkimiyeti Milliye,** 1 Teşrinisani/Kasım 1934.

göstermiştir. Türkiye'nin barış için verdiği çabanın tüm dünyaya örnek olması gerektiğini düşünen yazar, bir kez daha Türkiye'nin tek amacının Balkanlarda huzur ve güven ortamının oluşmasını sağlamak olduğunu belirtir. Falih Rıfkı, Balkan Antantı'nı Türk kamuoyuna dünyanın yeniden bir savaş ihtimali ile karşı karşıya kaldığı bir dönemde hükümetin barıştan yana olan dış politikasının bir sonucu olarak tanıtır. Yazar için, bu barışçı dış politika "*dünyanın bir uçuruma doğru*"[1259] sürüklendiği günlerde her zamankinden daha kıymetli ve anlamlıdır. Yazarın amacı, bu durumun Türk halkı tarafından da anlaşılması ve hükümete olan güveninin pekişmesini sağlamaktır.

Falih Rıfkı, iktidarın "yurtta barış cihanda barış" prensibi doğrultusunda bir dış siyaset takip etmesine rağmen "*kuvvetli bir sulh ve emniyet*" ortamı için "*mümkün olduğu kadar kuvvetli*" olmak gerektiğini de belirtir. Konferansların silahsızlanmayı sağlamak için uğraştığı ancak dünyanın hızla silahlandığı bir ortamda Falih Rıfkı, Türkiye'nin de savunma için bir bütçe ayırması gerektiğini düşünür. "*Türkiye Cumhuriyeti'nin silah bütçesi esasen bir milli müdafaa bütçesidir. Türk silahı, Türk milletinin mütemadi sây ve inkişafının sadık bir nöbetçisi olmaktan gayrı bir gaye gütmüyor*"[1260] açıklamalarıyla yazar, halka Türkiye'nin silahlanma yönündeki amacının sadece savunma amacı taşıdığını göstermek ister. Falih Rıfkı, özellikle silahsızlanma konferanslarından artık bir sonuç alınamayacağının ortada olduğu bir dönemde savunma için bir bütçenin ayrılmasını zorunlu görür.[1261] Ancak yazar, halktan gelecek tepkileri de önlemek için, bütçeden ayrılacak bu payın Türkiye'nin inşa ve kalkınma davasına engel olmayacağını da belirtir.

İtalya'nın 1935 yılının sonbaharında Habeşistan'ı işgali, Türkiye'nin dış politikası üzerinde etkili olan önemli gelişmelerden biridir.[1262] Bu işgalden sonra iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleştiği gibi, Türkiye'nin Batılı devletlerle sıkı işbirliğinde bulunduğu yeni bir dönem de başlamış oldu. İşgali öncesindeki yazılarında aslında yaşanacak işgalin ayak seslerini veren Falih Rıfkı, gelişmeleri

[1259] Falih Rıfkı, "*Milli Müdafaa*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Mart 1934.
[1260] Falih Rıfkı, "*Milli Müdafaa*" **Hâkimiyeti Milliy**e, 28 Mayıs 1934.
[1261] Falih Rıfkı, "*İflas Niçin*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Haziran 1934; "*Milli Müdafaa*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Temmuz 1934, "*Emniyet Davamız*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Temmuz 1934.
[1262] Armaoğlu, a.g.e, s.340–341.

tedirginlik içinde takip eder.[1263] İşgal başladıktan sonra yazar, savaşın iki yönüne dikkat çeker. Savaşın askeri yönüyle ilgili olarak Falih Rıfkı, daha çok İtalya'nın yeni "*harp teknikleri ve cihazlarını*" kullanacağı bir imkânı da elde ettiği üzerinde dururken, siyasi boyutta özellikle İngiltere'nin gelişmeler karşısındaki rahatsızlığına dikkat çeker. Yaşanan işgal, Cenevre konferansında alınan kararlara da aykırıdır. Yazara göre, bu durum gerginliği daha da tırmandıracaktır. Falih Rıfkı, işgalin siyasal boyutunun kısa süre içinde İngiltere dışında pek çok ülkede de etkili olacağını, olayın bir işgalden çok uluslar arası bir soruna dönüşeceğini düşünür.[1264] Yazar, konu ile ilgili yazılarında Habeşistan işgali ve sonrasındaki gelişmelerin asıl sebebinin; "*sömürge sahibi büyük devletlerin, Akdeniz ve Afrika'daki menfaatler meselesi*"[1265] olduğu üzerinde durur. İşgal karşısında pek çok kişi gibi Falih Rıfkı da tedirgindir. Savaşın yıkıcı sonuçlarının tanığı olan bir kuşağın temsilcisi yazar, yaşananların kendilerine "*yurdumuzu ve haklarımızı müdafaa edecek kuvvette olmak, sulhu koruyacak arsıulusal çalışma birliğine önem vermek*" gibi iki önemli ilkeyi tekrar hatırlattığını belirtir. Ancak Falih Rıfkı, "*bir taraftan karşılıklı paktlar uluslar sosyetesini kuvvetlendirmeğe ve tamamlamağa çalışırken, diğer taraftan ya uluslar sosyetesini kendi menfaatlerine hizmet ettirmek veya onu iflas ettirmek gayretlerinin de"* [1266] ortaya çıktığına dikkat çekerek, uluslar arası girişimlere de hassasiyetle yaklaşılması gerektiğini belirtir. Yazar, bu ortamda ülke savunmanın önemine dikkat çeker ve öncelikli gündemini de dünyada havacılık alanındaki gelişmeler oluşturur. Falih Rıfkı'ya göre, Türkiye biran önce havacılık sektörünü geliştirmelidir. Nitekim Habeşistan işgalinden sonra yazar, sıklıkla Türk havacılığıyla ilgili yazılar kaleme alır.[1267] Falih Rıfkı'nın, işgalin ciddi bir uluslara arsı sorun olacağı yönündeki tespitleri haklı çıkacak, kısa süre sonra İtalyan tehdidi karşısında uluslar arası güvenlik işbirlikleri hızlanacaktır.

[1263] Falih Rıfkı, "*Harb Tehlikesi*", **Ulus**, 13 Haziran 1935; "*Harb ve Barış*", **Ulus**, 26 Haziran 1935; "*Dış Siyasa İşleri*", **Ulus**, 8 temmuz 1935; "*Büyük Mesel*", **Ulus,** 15 Ağustos 1935.
[1264] Falih Rıfkı, "*Harpten Sonra*", **Ulus**, 5 Teşrinievvel/Ekim 1935.
[1265] Falih Rıfkı, *Habeşistan Meselesi*", **Ulus**, 22 Teşrinievvel/Ekim 1935.
[1266] Falih Rıfkı, *"Bizim Davalarımız 1*", **Ulus,** 3 Teşrinisani/Kasım 1935, "*Zerci Tedbirler*", **Ulus,** 13 Teşrinisani/Kasım 1935.
[1267] Falih Rıfkı, "*Kartal Kanadı*", **Ulus**, 7 Teşrinievvel/Ekim 1935, "*Bizim Davamız 4*", **Ulus**, 6 Teşrinisani/Kasım 1935; "*Alınacak Dersler*", **Ulus**, 8 Kânunuevvel/Aralık 1935; "*Hava Davamız*", **Ulus**, 11 Mayıs 1936. Falih Rıfkı bu yıllarda ve II. Dünya Savaşı yıllarında Türk havacılığıyla ilgili olarak kaleme aldığı yazılarını **Türk Kanadı**, Ankara 1941 ve **Kanat Vuruşu**, Ankara 1945.

6.4.Montrö Boğazlar Sözleşmesi

Silahsızlanma konferanslarından bir sonuç alınamaması, İtalya'nın Habeşistan'ı işgali gibi uluslar arası olumsuz gelişmeler karşısında Türkiye, öncelikli olarak ülke güvenliğini sağlamak için girişimlerde bulunmaya başladı. Bunlardan ilki, Lozan'da Boğazlarla ilgili olarak imzalanan sözleşmede Boğazların silahtan arındırılması yönündeki maddenin dünyanın içinde bulunduğu durum karşısında ülke güvenliğini tehdit etmesi nedeniyle değiştirilmesini sağlamak oldu. Boğazlardaki bu rejim, Milletler Cemiyeti'nin güvenliği altında idi. Ancak dünyanın içinde bulunduğu durum karşısında bu tarz güvenceler revizyonist devletler tarafından kolaylıkla çiğnenmekteydi. Nitekim İtalya, Milletler Cemiyeti'nin bir üyesi olmasına rağmen Habeşistan'ı işgal etmiş, Almanya ise Versailles Antlaşması'nı ihlal ederek Ren bölgesini silahlandırmaktaydı. Falih Rıfkı'nın da dikkat çektiği,[1268] uluslara arası ortamda antlaşmalar ve yükümlülüklerin sürekli olarak ihlal edilmeye başlandığı böyle bir dönemde Türkiye, Boğazlarda yeni bir düzenleme yapılmasını sağlamak için, Milletler Cemiyeti'ne müracaat etti. Özellikle Almanya'nın 1936'da Ren'i silahlandırması, İngiltere'nin Türkiye'nin Boğazlarla ilgili talebine olumlu yaklaşmasını sağladı.[1269] Boğazlar üzerinde yeni bazı düzenlemelerin yapılacağı konferans, İsviçre'de Montrö şehrinde 22 Haziran 1936'da başladı. Türkiye, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu başkanlığında katıldığı konferansta, Boğazların silahtan arındırılması ile ilgili maddenin dışında, Boğazlar ile ilgili komisyonun kaldırılmasını ve Milletler Cemiyeti'nin güvencesi durumundan vazgeçilmesi yönündeki isteklerini bildirdi. Konferans sonunda, 20 Temmuz 1936'da Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Sözleşme, Türkiye, Bulgaristan, Fransa, İngiltere, Japonya, Romanya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Yunanistan tarafından imzalandı. Konferansa katılmayan İtayla, sözleşmeyi ancak 2 Mayıs 1938'de imzalayacaktı. Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlarda Türk egemenliği yeniden tesis edildiği gibi, Türkiye'nin uluslar arası ilişkilerde ağırlığını da artırdı.[1270] Boğazlarla ilgili yeni düzenlemeler yapılması bağlamında hükümetin yaptığı tüm

[1268] Falih Rıfkı, "*Cenevre Buhran*", **Ulus,** 20 Kânunuevvel/Aralık 1935, "*Doğru Haber*", **Ulus**, 22 Kânunuevvel/Aralık 1935. "*Karışık İşler*", **Ulus**, 3 Mart 1936, "*Cenevre'de*", **Ulus**, 13 Mayıs 1936.
[1269] Armaoğlu, a.g.e., 343-345; Gönlübol, Sar, a.g.e., s.131; Türk Dış Politikası, s. 370.
[1270] Ayrıntılı bilgi için bkz., Kemal Baltalı, **1936-1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi**, İstanbul 1959, s.52-60; Yüksel İnan, **Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi**, Ankara, 1986, s.48–52.

girişimler, Falih Rıfkı tarafından yakından takip edilir ve halka hükümetin büyük bir başarısı olarak gösterilir. Türkiye'nin Boğazlarla ilgili isteğinin kabul edilerek, görüşülmesinin kararlaştırılması yazara göre, hükümetin barışçı dış politikasının samimiyetine inanılması, hiçbir ülkenin bu politikadan şüphe etmemesinin sonucudur.[1271] Falih Rıfkı, Türkiye'nin Boğazlarla ilgili isteklerinin "*Uzak Şarkın barış ve huzuru için*"[1272] önemli bir unsur olduğuna dikkat çeker. Boğazlarla ilgili Türkiye'nin önerdiği yeni düzenlemeler yazara göre, bölge ve dünya barışı için gereklidir. Nitekim başta İngiltere olmak üzere pek çok ülkenin de Türkiye ile aynı fikirde olduğunun kanıtı, bu konu ile ilgili bir konferansın toplanmış olmasıdır. Yazar, gelişmeleri halka, hükümetin başarılı barışçı politikasının sonucu, Türkiye'nin bölge barışı için öneminin kanıtı ve hükümetin büyük başarısı olarak gösterir.

Türkiye'nin Boğazlarla ilgili olarak yeni düzen talebi, karşısında Sovyet Rusya'nın rahatsızlık duyması pek çok kişi gibi Falih Rıfkı'yı da tedirgin eder. İki ülke arasında uzun zamandan beri devam eden iyi ilişkiler sonunda 7 Kasım 1935'te Ankara'da Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Sovyet Büyükelçisi Karahan arasında daha önce imzalanmış olan 1925 ve 1929'daki Dostluk ve tarafsızlık antlaşmaları, 1931 tarihli iki protokolle on yıl süre ile uzatılarak imzalanmıştı. Ancak dünyanın içinde bulunduğu durum karşısında ve konferansta Türkiye ile İngiltere'nin yakınlaşması Sovyet Rusya'yı rahatsız etti.[1273] Falih Rıfkı, konferans ile ilgili yazılarında, Türkiye'nin Boğazlarla ilgili olarak istediği yeni düzenlemelerin hiçbir ülkenin güvenliğini tehdit amacı taşımadığını, aksine milli müdafaa amacı taşıdığına işaret ederek, gerginliğin gereksiz olduğunu göstermek ister.[1274] Yazar, imzalanan antlaşma ile dünya barışı için önemli bir adım atıldığı gibi, "*Türkiye'nin emniyet ve hâkimiyetine yakından temas eden"* önemli bir sorunun da çözüme kavuşturulduğunu belirtir. Ancak bu yeni durumun hiçbir komşu özellikle Sovyetler için bir tehdit unsuru olmadığını, Türkiye'nin tek düşmanının "*harp tehlikesi*"[1275] olduğunu belirterek hükümetin sözcüsü olarak, yakın komşuyu rahatlatmak, ilişkilerin bozulmamasını sağlamak ister.

[1271] Falih Rıfkı, "*Notamız Etrafında*", **Ulus,** 21 Nisan 1936.
[1272] Falih Rıfkı, "*Boğazlar Konferansı*", **Ulus**, 23 Haziran 1936, "*Konferans ve İtalya*", **Ulus**, 26 Haziran 1936, "*Boğazlar*", **Ulus,** 5 Temmuz 1936,"*Montrö Müzakereleri*", **Ulus,** 18 Temmuz 1936; "*İmzadan Sonra*", **Ulus**, 21 Temmuz 1936, "*Yeni Türkiye'nin Rolü*", **Ulus,** 23 Temmuz 1936.
[1273] Armaoğlu, a.g.e., s. 345-346; Gönlübol, Sar, a.g.e., s.119; Türk Dış Politikası, s.314.
[1274] Falih Rıfkı, "*Son Vaziyet*", **Ulus**, 10 Temmuz 1936; "*Gene Boğazlar*", **Ulus**, 14 Temmuz 1936.
[1275] Falih Rıfkı, "*Bugünkü Toplantı***" Ulus**, 31 Temmuz 1936.

6.5. Sadabat Paktı

Balkan devletleri ile bir antant kurarak dünyanın kutuplaşmaya başladığı bu günlerde bölgede bir savunma hattı kurulmasına öncülük eden Türkiye, Ortadoğu'daki devletlerle ilişkilerini ise Lozan'dan sonraki süreçte belli bir seviyeye getirerek daha önceki bölümde belirttiğimiz gibi çeşitli ikili antlaşmalar imzalamıştı. Ancak özellikle İtalya'nın revizyonist bir politika takip ederek Balkan ülkeleri üzerindeki yayılmacı politikasını 1934'te Asya ve Afrika'ya yöneltmesi, Türkiye'yi Balkan politikasına benzer bir politikayı bölge devletleriyle oluşturmaya sevk etti. Bu politika kapsamında ilk samimi ilişki, 1934'te İran ile kuruldu. Hükümetin bu politik girişimi de Falih Rıfkı tarafından halka "*sulh taraftarı*" Türk dış politikasının diğer bir başarısı olarak gösterilir. Hem Balkanlardaki hem de Ortadoğu'daki barış girişimlerinin Türkiye'nin öncülüğünde oluşturulması yazara göre, güçlü ve stratejik jeopolitiğin sonucudur ve Türkiyesiz her iki bölgede de barışın tam olmayacağıdır. Türkiye'nin barış girişimlerinde aktif bir şekilde yer alması, Falih Rıfkı tarafından halka iktidar ile halkın el ele büyük özveri ile inşa ettikleri ülkelerinin dünyadaki ve bölgedeki saygınlığının gün geçtikçe arttığının kanıtı olarak gösterilir.[1276] Tüm bu girişimler, Falih Rıfkı için iktidar lehine etkili propaganda malzemesi olarak kullanılır.

İtalya'nın özellikle Habeşistan'a karşı fiili tecavüze girişmesi üzerine Boğazlarla ilgili sorununu halleden Türkiye, İran ve Irak ile 2 Ekim 1935'te Cenevre'de üçlü bir antlaşma imzaladı. Bu gruba daha sonra Afganistan katıldı. Bu üçlü antlaşmaya rağmen, bu devletler arasında bir paktın oluşması, İran ile Irak arasındaki sınır uyuşmazlığı nedeniyle zaman alacaktır. Türkiye'nin Doğulu devletlerle olan ilişkileri Falih Rıfkı'nın gündemindeki yerini alır. Bu girişimler, yazar tarafından hükümetin "*kolektif barıştan*"[1277] yana olan tavrının en büyük kanıtı olarak kamuoyuna duyurulur.

Türkiye, İran ve Irak arasındaki sorun halledilinceye kadar, Doğulu devletlerle ikili antlaşmalar yaparak ilişkileri güvenli bir seviyeye getirdi. Bu

---

[1276] Falih Rıfkı, "*Şahinşah Hazretleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Haziran 1934; "*İstanbul'da*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Haziran 1934; "*Dosta Afganistan*", **Ulus**, 6 Kânunusani/Ocak 1936, "*Dost İran'da*", **Ulus**, 17 Kânunusani/Ocak 1936; "*Yeni İran*", **Ulus**, 15 Mart 1936.
[1277] Falih Rıfkı, "*İran'da Türk Heyeti*", **Ulus,** 14 Teşrinievvel/Ekim 1936; "*Afganistan ve Türkiye*", **Ulus**, 20 Teşrinievvel/Ekim 1936.

bağlamda Mısır ile ilk dostluk antlaşması, 7 Nisan 1937'de Ankara'da imzalandı. Birkaç ay sonra İran ve Irak arasındaki sınır anlaşmazlığı 4 Temmuz 1937'de imzalanan bir antlaşma ile halledildi. Uyuşmazlığın halledilmesinden kısa bir süre sonra 8 Temmuz 1937'de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Tahran'da Sadabat Paktı imzalandı.[1278] Pakt, Türk basını tarafından büyük bir ilgi ile karşılandı ve Ortadoğu'da barışın tesis edilmesinde önemli bir adım olduğu üzerinde duruldu. Nitekim Falih Rıfkı, paktın *"karşılıklı barış ve emniyet taahhüdü nizamının Akdeniz kıyılarından Asya içlerine kadar genişlettiğini*" [1279] vurgulayarak kamuoyuna duyurur. Türkiye'nin öncülüğünde oluşturulan pakt, yazar için dünyaya büyük bir anlaşmazlık içinde olduğu bir dönemde "*kolektif barış için*" en canlı örnektir.

6.6. Türk Fransız İlişkileri ve Hatay Meselesi

Ele almış olduğumuz dönem içinde Türk Fransız ilişkilerini etkileyen en önemli gelişme İskenderun (Hatay) vilayeti nedeniyle çıkan uyuşmazlık oldu. Fransa ile 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara İtilafnamesi'nde İskenderun Sancağı, Misakı Milli sınırları içinde yer almasına rağmen, Türk sınırları dışında kaldı. 25 Nisan 1920'de Suriye'nin Fransız mandası altında olacağı, San Remo Antlaşması ile tespit edilmişti. Lozan'da iki ülke arasındaki sınır, 1921 İtilafnamesine göre tespit edilmiş ve sancak Fransız mandası altına girmişti. Türk hükümetinin muhtariyet ile ilgili olarak Ankara İtilafnamesi'ne koyduğu hüküm de geçerliliğini korumaktaydı. Ancak 9 Eylül 1936'da Fransa ile Suriye arasında mandanın kaldırılması, Suriye'nin bağımsızlığını kazanması, sancağın statüsünde de bazı değişiklikleri gündeme getirdi. Hükümet gibi Falih Rıfkı da bu gelişmeleri, yakından takip eder ve kamuoyunu da bilgilendirir. Yazar, konu ile ilgili yazılarında özellikle Hatay'daki Türklerin hakları üzerinde durur ve açık bir şekilde *"Hatay Türklüğü'ne hürriyet hakkı tanınması*" gerektiğini belirtir. Hükümetin sözcüsü olan Falih Rıfkı, kendilerinin "*Hatay'ı değil, Hatay'ın hürriyetini*" istediklerine dikkat çekerek, "*biz Fransa ile Suriye ile dost olmak ve menfaatimiz olduğu bölgelerde barış nizamını birlikte müdafaa etmek için çekindirir hiçbir tereddüt kalmamak için Hatay'ın*

[1278]; Armaoğlu, a.g.e., s.346-347; Gönlübol-Sar, a.g.e., s.115-118.
[1279] Falih Rıfkı, "*Şark Paktı*", **Ulus**, 6 Temmuz 1937; "*Türkiye ve Şark*", **Ulus**, 13 Temmuz 1937.

hürriyetini istiyoruz"[1280] diyerek hükümetin de yaklaşımını ortaya koyar. Yazar, bu açıklamalarıyla Türkiye'nin Hatay'ı topraklarına katmak istediği yönündeki olumsuz propagandaların önüne geçmek ister.

Suriye'nin bağımsızlığını elde etmesi ile başlayan yeni dönemde Hatay'ın statüsü nedeniyle Fransa ve Türkiye arasındaki ilişkilerde gerginlik yaşanır. Durum karşısında Türk hükümeti konuyu, 9 Ekim 1936'da Milletler Cemiyeti'ne götürdü. Cenevre'de devam eden tartışmalar sonunda hükümet, Fransa'ya Hatay'ın bağımsızlığına yönelik bir nota verdi. Gerginlik karşısında Milletler Cemiyeti, 14 Aralık'ta bölgede incelemelerde bulunmak için bir grup gönderdi. Heyet, 1937 yılının ilk aylarında bölgede incelemelerine başladı. Bu çalışmalar sonunda, 29 Mayıs 1937'de Fransa ve Türkiye, Cenevre'de İskenderun'un milli bütünlüğünü teminat altına alan ve Yeni Türkiye-Suriye sınırını tespit eden bir antlaşma imzalandı.[1281] Konu ile ilgili tüm gelişmeleri yakından takip eden Falih Rıfkı, Hatay Türklerinin hürriyet hakkını elde etmesi için yazılarını etkili bir propaganda aracı olarak kullanır. Falih Rıfkı'nın hükümetin sözcüsü olması, konu ile ilgili açıklamalarının aynı zamanda hükümetin de yaklaşımını ortaya koyması bakımından önemlidir.[1282] Fransa ile Türkiye arasında devam eden görüşmeler sonunda Hatay'ın özerkliğini elde etmesi ise, yazar tarafından hükümetin büyük bir başarısı olarak halka duyurulur.[1283] Ancak iki ülke arasında imzalanan antlaşmanın yürürlüğe girmesi uzayınca bölgedeki gerginlik, 1938 yılına kadar devam edecektir. Bu tarihte Paris'te başlayıp Ankara'da devam eden ikili görüşmeler sonunda sancakta yapılacak seçimler ile ilgili olarak çalışmalara başlandı. Seçimler sonucunda oluşan Sancak Meclisi, resmi dilin Türkçe ve sancağın Hatay Devleti adını almasını kararlaştırdı. Bu yeni yapılanmadan sonra Türk Fransız ilişkileri kısa süre içinde gelişerek devam

---

[1280] Falih Rıfkı, "*Suriye ve Sancak*", **Ulus**, 25 Eylül 1936, "*Suriye'de*", **Ulus**, 30 Eylül 1936, "*Fransa'ya Notamız*", **Ulus**, 12 Teşrinievvel/Ekim 1936, "*Sancakta*", **Ulus**, 6 Kânunuevvel/Aralık 1936, "*Hatay Hürriyeti*", **Ulus**, 31 Kânunuevvel/Aralık 1936.

[1281] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar,** Ankara 1978, s.5-15; Serhan Ada, **Türk Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, İstanbul 2005, s.120-135.

[1282] Falih Rıfkı, "*Hatay*", **Ulus**, 7 kânunusani/Ocak 1937, "*Gene Hatay*", **Ulus**, 8 Kânunusani/Ocak 1937; "*Fransız Usulü*", **Ulus**, 9 Kânunusani/Ocak 1937; "*Zararlı Tahrikler*", **Ulus** 12 Kânunusani/Ocak 1937; "*Cenevre'ye Doğru*", **Ulus** 13 Kânunusani/Ocak 1937.

[1283] Falih Rıfkı, "*Sancak*", **Ulus**, 26 Kânunusani/Ocak 1937; "*Eser*", **Ulus**, 29 Kânunusani/Ocak 1937.

etti. Hatay devleti yaklaşık bir yıl bağımsız olarak kaldıktan sonra 29 Haziran 1939'da meclisin yaptığı son toplantı ile anavatana katılma kararı aldı.[1284]

7. İktisadi Gelişmeler ve Falih Rıfkı Atay'ın Değerlendirmeleri

7.1.Devletçilik Politikası

Ele almış olduğumuz dönemin iktisadi gelişmeleri üzerinde etkili olan en önemli olay 1929'da yaşanan Dünya ekonomik bunalımıdır. Kriz, Türkiye gibi dünya ekonomisine hammadde ihracatçısı ve çoğunlukla tüketim malı ithalatçısı olarak katılmakta olan pek çok az gelişmiş ülkede etkili oldu. Krizle birlikte özellikle hammadde fiyatlarının sınaî fiyatlarından çok daha fazla düşmesi, artık serbest ticaret ilkelerinin uygulanmasını zorlaştırıyor, ekonomiye ciddi zarar veriyordu. Bu ortam, ithalatın düşmesine, hayat standardında önemli gerilemelerin gündeme gelmesine neden oldu.[1285] Tüketim ve gelir düzeyinin düşmesi üzerine pek çok ülkede bir savunma mekanizması olarak ithalat denetlenmeye, dışa kapalı bir ekonomik program takip edilmeye başlanarak krizin etkileri azaltılmak istendi. Türkiye de 1929 yılının sonlarından itibaren yavaş yavaş dış ticareti denetleyerek korumacı bir politika takip etmeye başladı. Bu yıllarda Türkiye'de takip edilen ekonomi politikalarının iki temel özelliği; korumacılık ve devletçilik uygulamalarıdır. Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de özellikle un, şeker ve kumaş gibi malları içine alan ithalata uygulanan kısıtlamalar, ilk sanayileşme hamlelerini de gündeme getirilmekteydi. Böylece Türkiye, buhran yıllarında dışa kapanarak ve devlet eliyle bir milli sanayileşme denemesi sürecine de girdi. Ancak bu yıllarda uygulanmaya başlanan salt korumacı tedbirler kısa süreli bir uygulamadan sonra, 1932'den itibaren devletçilik ile tamamlandı.[1286]

Falih Rıfkı, pek çok gazeteci gibi ekonomik kriz, etkileri ve Türkiye'nin içinde bulunduğu durum ile yakından ilgilenir. Yazarın ekonomi ile ilgili köşe yazıları, devletin ekonomik alandaki uygulamalarını sonuna kadar destekleyen, halka açıklayan, anlatan bir özellik taşımaktadır. Bu yazılarda ayrıca halka krizin sadece Türkiye'de değil dünyanın ekonomisi kuvvetli pek çok ülkesinde de etkili olduğu

[1284] Sökmen, a.g.e., s. 7-15, Ada, a.g.e., s.137-145.
[1285] Tekeli, ilkin, a.g.e., s.75-83; Boratav, Türkiye İktisat, s.63.
[1286] Boratav, a.g.e, s. 63–64.

gösterilmek istenerek, halkın hükümetin ekonomik uygulamalarını desteklemesi, hükümete yardımcı olması sağlanmak istenmektedir. Halkı durum karşısında ekonomik bir seferberliğe çağıran Falih Rıfkı, ekonomik krizin önemli sonuçlarından biri olarak halkı yerli malı kullanmaya özendirmek için çaba sarf eder.

Krizin kendini iyice hissettirdiği 1930'lu yıllarda hükümet iç ekonomiye dönük bir müdahale önleminden ziyade, dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin denetlendiği bir iktisat politikası uygulamaktaydı. Falih Rıfkı, hükümetin bu ekonomik düzenlemesini hemen gazetesindeki köşesinde halka duyurarak, yapılan uygulamaların "*Türk parasını tehlikeli dalgalanmalardan koruyacağını*"[1287] belirterek uygulamaların gerekliliğini göstermek ister. Halkın da bu uygulamaları desteklemesinin zorunluluğuna dikkat çeken yazar, devletle halkın birlikte "*milli bir iktisat misakı*"[1288]doğrultusunda hareket etmesi gerektiğini vurgulamak ister.

Falih Rıfkı, aynı zamanda bu yıllarda basın üzerindeki denetim nedeniyle hükümetin olmasa da bazı yerel yönetimleri eleştiren özellikle Resimli Ay, Tan, Yarın gibi[1289] muhalif basında çıkan halkın özellikle de çiftçilerin içinde bulunduğu kötü ekonomik durumla ilgili haberlere karşı da bir mücadele içine girdi.[1290] Nitekim halkın içinde bulunduğu bu ekonomik sıkıntılar özellikle de vergilerle ilgili şikâyetleri, bizzat Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından da yurt gezisi sırasında yakından görülür. Halkın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıya ve tepkiye yakından tanık olarak Ankara'ya dönen Cumhurbaşkanı daha önce de belirttiğimiz gibi bir muhalefet fırkasının kurularak halkın tepkisinin önüne geçilmesi gerektiğine karar verdi. Kısa süre sonra kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, halkın içinde bulunduğu sıkıntılar nedeniyle büyük bir ilgi ile karşılandı. Fethi (Okyar) ın Ege gezisi bu durumun kanıtı niteliğinde idi ve durum hükümeti rahatsız etmişti.

SCF programının en önemli bölümünü oluşturan ekonomi ile ilgili ilkeleri CHF programından bazı farklılıklar gösteriyordu. Bunların başında özel girişimciliğe verilen ağırlık gelmekteydi. Özel girişimciliğin kendi yasaları olmalıydı ve devlet ancak özel girişimin yapamadığı işlere müdahale etmeliydi. Programa göre devletin

[1287] Falih Rıfkı, "*İktisat Misakı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Kânunusani/Ocak 1930,
[1288] Falih Rıfkı, "*Menfi Değiliz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Şubat 1930; "*Borçlar İşi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Mart 1930, "*Türk Zanaatı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mart 1930.
[1289] Çavdar, a.g.e., s. 225.
[1290] Falih Rıfkı, "*Hükümetin Yolu*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Haziran 1930.

ekonomiye müdahalesi en asgari düzeyde düşünülüyordu. Programın önemli bir maddesi de yabancı sermayenin teşvik edilmesi ile ilgili olandı. Halk tarafından ilgi ile karşılanan en önemli program maddesi ise hiç şüphesiz vergiler ile ilgili yeni düzenlemeleri içeren idi.[1291] Ancak fırkanın programı sadece ana hatlarıyla verdiğimiz bu on maddeden oluşmamaktadır. Aynı zamanda Fethi (Okyar) ın Mustafa Kemal ile yaptığı mektuplaşma sürecinde belirlenen ilkeler ile fırkaya katıldıktan sonra Ahmet Ağaoğlu tarafından açıklanan fırka yasası da programının parçası idi. Her üç metin de dikkate alındığında yeni fırkanın temelde liberal bir eğilim taşıdığı görülmektedir.[1292] Kısa süre içinde basında yayınlanan bu fırka programı, hem yeni fırka yanlısı hem de CHF taraftarı basının ilgisini çekti. Özellikle iktidar yanlısı basın, SCF'nın hükümetin vergiler ve demiryolları ile ilgili politikalarına yönelik eleştirilerine sert şekilde karşılık verdi.

Falih Rıfkı, SCF'nın hem vergi hem de demiryolları ile ilgili tüm eleştirilerine sert karşılıklar verir. Aslında SCF, hükümetin demiryolu yapımına karşı değildi. Ancak büyük yatırımlar gerektiren bu programın ülkenin ekonomik gücünü zorlayacak şekilde yapılmasına karşıydı. Muhalefet fırkasının demiryollarına yönelik eleştirileri karşısında Falih Rıfkı'nın demiryollarının özellikle ulusal bağımsızlığın korunması noktasındaki önemi üzerinde durduğunu görmekteyiz. Ancak yazara göre, demiryolları sadece "*içte ve dışta barış ve emniyetin*" teminatı değil, aynı zamanda halkın modernleşmesini sağlamak için de "*medeni dünyanın vasıtalarının halka götürülmesi ve milli birliğin sağlanması*"[1293] bağlamında da önemli bir araçtır. Yazarın, demiryolları ile ilgili bu açıklamaları, hükümetin de eleştiriler karşısındaki temel yaklaşımını ortaya koymaktaydı. SCF'nın ve yeni fırkayı destekleyen basının hükümete yönelik eleştirilerinin gittikçe artması üzerine, Falih Rıfkı'nın da yeni fırkaya karşı ilk günlerdeki ılımlı yaklaşımı yerini sert eleştirilere bıraktı. Artık her iki fırkanın yayın organları arasında sıkı bir propaganda savaşı da başlar. Muhalefetin eleştirilerinin sertleşmeye başladığı günlerde Falih Rıfkı, ise halka seslenerek "*hükümetin halktan sadece vazife değil, fedakârlık da"* beklediğni vurgulayarak savaştan sonraki en büyük ve bitmeyen mücadelenin iktisadi olarak

[1291] Tevfik Çavdar, "*Serbest Fırka*" **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul 1985,Cilt: 8, s.2055–2056, Yetkin, a.g.e., s. 103-107.
[1292]Okyar, a.g.e., s.56-65; Ağaoğlu, a.g.e., s. 23-53,Yetkin, a.g.e., s.111-114.
[1293] Falih Rıfkı, "*Emniyet Tezi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Ağustos 1930; "*Bir Tebliğ*", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Eylül 1930.

bağımsızlığın kazanılması olduğunu hatırlatır.[1294] Aslında yazarın bu açıklamaları bir yerde muhalif basının ve yeni fırkanın, hükümetin ekonomi politikasına dair eleştirilerine cevap niteliğindedir. Hükümet, bazı yeni vergiler koyarak ve demiryolu programına ağırlık vererek aslında iktisadi bağımsızlığı sağlamayı amaç edinmiştir. Bu bağlamda halkın da bazı fedakârlıklarda bulunması gerekmektedir.

Vergiler, halkın en çok sıkıntı çektiği ve hükümete tepkili olduğu bir konu olması nedeniyle Falih Rıfkı'nın gündemindeki önemini korur. Yeni fırkanın, vergilerin hafifletileceği yönündeki açıklamalarının halk tarafından vergilerin kaldırılacağı şeklinde algılanmasından rahatsızlık duyan yazar, az vergi almak hatta hiç almamanın da mümkün olduğunu ancak bu durumun yıkıcı etkileri olacağına dikkat çeker. "*Hiç vergi vermeyen bir milletin bundan son derece sevineceğine şüphe yoksa da, sevinebilmek için yaşamasına imkân yoktur."*[1295] şeklinde bu yıkıcı etkiyi gözler önüne seren yazar, aslında hem halkı hem de SCF'lıları durum karşısında uyarır. Falih Rıfkı, hükümetin vergi politikasının aslında devletin ve milletin bekasının teminatı olduğunu vurgulayarak, halkın tepkisini azaltmak ve yeni fırkayı desteklemelerini engellemek ister. SCF'nın eleştirileri karşısında üslubu gün geçtikçe sertleşen Falih Rıfkı, ülkenin gelişmesinin durdurulmadan "*SCF'nın politikalarına hak vermenin*" mümkün olmadığını belirterek, Fethi Okyar'ı da ağır şekilde eleştirir. SCF Genel Başkanı'nı ülkenin aleyhine çalışmakla suçlayan yazar, Fethi Okyar'ın ülkenin bağımsızlığını yok etmek için çalışan "*Avrupalılarla aynı yolda ilerlediğini"*[1296] iddia ederek sert şekilde eleştirir.

SCF'nın liberal bir ekonomik yaklaşım ortaya koyarak, hükümete yönelik eleştirilerini sürdürdüğü günlerde, Başbakan İsmet İnönü ise, Büyük Taarruz'un yıldönümü olan 30 Ağustos 1930'da Sivas demiryolunun açılış konuşmasında SCF'na yönelik eleştirilerini dile getirdiği gibi, hükümetin iktisadi görüşlerini de açıklar. Başbakan konuşmasında, SCF'nın iktisadi politikasını gerçekçi bulmadıklarını belirterek, hükümetin iktisadi yaklaşımının liberalizmden farklı, "*mutedil devletçi*" bir çizgide olacağını belirtir. Başbakan, hükümeti muhalefet fırkasından farklı olan böyle bir politikayı takip etmeye sevk eden zorunluluğun ise,

[1294] Falih Rıfkı, "*İstiklal Hareketi*", Hâkimiyeti Milliye, 20 Ağustos 1930; "*Faziletli Hükümet*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Ağustos 1930.
[1295] Falih Rıfkı, "*Vergi Usulleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Eylül 1930.
[1296] Falih Rıfkı, "*Hiçbir Tehlike Yoktur*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Eylül 1930.

ülkenin ihtiyaçlarından kaynaklandığın belirtir. Başbakan İsmet İnönü'nün bu açıklamaları ile iktidar ilk defa resmi olarak, devletçi bir politika benimsediğini dile getirmekteydi.[1297] Sivas nutku hem muhalif hem de iktidar yanlısı basın tarafından ilgi ile karşılandı. SCF yanlısı basın, Sivas nutkunun hükümetin başarısız politikalarının örtbas edilmesi amacıyla yapıldığı üzerinde dururken, iktidarın sözcüsü Falih Rıfkı, bu konuşmanın birkaç hafta önce yapılması durumunda SCF'nın kurulmasına dahi gerek kalmayacağı, hatta nutkun "*cumhuriyetçilerin yolunu bulandıran bütün sisleri silip süpürücü bir ışık*" özelliği taşıdığı vurgusunu yaparak açıklamaları destekler. Yazara göre, Başbakan'ın Sivas'taki konuşmasında ana hatlarıyla esaslarını ortaya koyduğu hükümetin politikaları, aslında yeni fırkanın gerekliliğini ortadan kaldırmakta, iktidarın halkı için "*en doğru ve gerekli düzenlemeleri*"[1298] yapacağını ortaya koymaktadır. Sivas'taki konuşmanın muhalif basın tarafından, "*Sivas treninin kazanında Türk hazinesini yaktığı*" şeklinde eleştirilmesine karşılık Falih Rıfkı, "*Sivas treninin kazanında Türk hazinesini değil, bu kurukafaların ümit ve ihtiraslarının yakıldığını*" [1299] dile getirerek muhalif basını sert şekilde eleştirir. Falih Rıfkı hatıralarında hükümetin bu yıllarda açık bir şekilde gündeme getirdiği ve uygulamaya başladığı devletçilik politikası ile ilgili olarak; "*Yeni Türkiye'de devletçilik bir iktisadi meslek olarak doğmamıştır. Bir tarihi zaruret olarak doğmuştur. Yapılacak şeyleri devletten başka yapabilecek olan yoktu. Mesel bundan ibareti*"[1300] değerlendirmesini yapar. Falih Rıfkı, kapitülasyonlar nedeniyle yaşananların herkesin hafızasında canlılığını koruduğunu, bundan dolayı da yabancı sermayeye mesafeli olunan bir dönemde iktidarın devletçilikle, zafer sonrasının verdiği üstünlük duygusuna karşı, "*bir vatan kurtarmak, fakat bir banka kuramamak, bir fabrika işletememek*"[1301] aşağılık duygusunu yenmeye çalıştığını söyler. Yazara, göre devletçilik, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartlar nedeniyle bir zorunluluk olarak gündeme gelir.

SCF, hükümetin bu ekonomik atağına 4 Eylül'de İzmir'deki mitingde cevap verir. Hükümetin politikalarını eleştiren Fethi (Okyar), iktidar yanlısı basın

[1297] Okyar, a.g.e., s.105-107; Ağaoğlu, a.g.e., s. 41–42
[1298] Falih Rıfkı, "*Sivas Nutku*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Eylül 1930; "*Hiçbir Tehlike Yoktur.*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Eylül 1930.
[1299] Falih Rıfkı, "*Hiçbir Tehlike Yoktur.*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Eylül 1930.
[1300] Atay, Çankaya; Cilt: II, s.421.
[1301] Atay, a.g.e., Cilt: II, s.421-422.

tarafından ileri sürülen SCF'nın vergileri kaldıracağı yönündeki iddiaların doğru olmadığını, SCF'lıların vergilerin hafifletilmesinden yana olduklarını söyler. Demiryolları konusundaki eleştirilerine de açıklık getiren Fethi (Okyar), demiryolu yapımına karşı olmadıklarını, sadece gayet ağır şartlar altında yapılmasına itiraz ettiklerini bir kez daha dile getirdi. [1302] Ancak İzmir'deki miting sonrasında iktidar ile muhalefet arasındaki ilişki iyice gerginleşecek, bir müddet sonra da SCF'nın kapanması ile sonuçlanacaktır.

Başbakan İsmet İnönü'nün Sivas'taki konuşmasında açık bir şekilde ortaya koyduğu, devletçilik, CHF'nın III. Büyük Kurultayı'nda inkılabın prensiplerinden biri olarak belirlenerek, devletin resmi ilkelerinden biri haline getirildi. Böylece iktidar kapitalist bir gelişme modeli olarak, sermaye birikimini sağlamak amacıyla devletin ekonomik alandaki etkinliğini artırmaya başladı.[1303] Ancak bu ilk yıllarda bir ilke olarak belirlenen devletçilik, tam ve açık bir şekilde tanımlanmamış, bu durum beraberinde farklı yaklaşımları da gündeme getirmiştir. 1930'lu yıllarda devletçilikle ilgili olarak üzerinde en çok durulan ve tartışılan konu, devletin sanayi alanındaki uygulamalarının bir plan kapsamında yapılmasıdır. Devletçilik bağlamında planlı bir ekonomik programın takip edilmesi gibi bir gerekliliğin ortaya çıkmasında özellikle etkileri gün geçtikçe ağır bir şekilde Türkiye'de de hissedilmeye başlayan dünya ekonomik bunalımı belirleyici oldu. Ayrıca, Sovyetlerin planlı ekonomik uygulamaları ile kriz karşısında başarılı sonuçlar elde etmesi, bu tarihlerde pek çok ülkede de devletin ekonomideki etkinliğinin artması, bu durumun bir plan kapsamında yapılması da Türkiye'deki gelişmeler üzerinde etkilidir.[1304] Planlı bir ekonomik programa karşı gelişen bu ilgi, özellikle Sovyetlere yapılan gezi sonunda daha da arttı ve Türkiye'de de uygulanabilirlik noktasında bir gelişim gösterdi. Bu bağlamda Falih Rıfkı'nın gezi sonundaki değerlendirmeleri oldukça önemli bir yer tutar. Yeni Rusya kitabında yazar, Rusya'daki beş yıllık kalkınma planı hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Rusya'daki planlı program ile ülkenin tüm dünyayı etkileyen ekonomik kriz karşısında başarılı sonuçlar elde ettiğini belirten Falih Rıfkı, ayrıca Rusya'da devletin ekonomideki etkinliğinin

[1302] Okyar, a.g.e., s.70-73; Ağaoğlu, a.g.e., s.58.
[1303] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Afet İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı**, Ankara 1972; Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, İstanbul 1974.
[1304] Tekeli, İlkin, Cumhuriyetin…, Cilt:II, s.202-203.

olumlu sonuçlar doğurduğuna dikkat çeker. Yazarın hassasiyetle vurguladığı bir konu da halkın bu ilk beş yıllık plana uymak için gösterdiği çaba ve fedakârlıktır.[1305] Falih Rıfkı, Rusya gözlemlerinden hareketle, Türkiye'nin de biran önce "*iktisat ve inşa planını*" yapması gerektiğine dikkat çeker. Yazar sadece Yeni Rusya kitabında değil, dönem içinde kaleme aldığı yazılarında da iktidarın her alanda bir plan kapsamında hareket etmesi gerektiğine işaret eder.[1306] Ancak Falih Rıfkı, aynen Rusya'da olduğu gibi, halkın bu ekonomik mücadele sürecinde iktidara destek olması gerektiğini, bunun sağlanmasının zorunlu olduğunu da vurgular.

Falih Rıfkı, köşe yazılarında bir yandan Rusya'daki uygulamalardan yararlanılması için çaba sarf ederken, diğer yandan da iktidarın devletçilik kapsamında yaptığı uygulamaları halka açıklayarak, gerekliliğini ortaya koyarak desteklenmesini sağlamak ister: "*Cumhuriyet hükümetinin mali ve iktisadi siyasetteki basiretine itimat edenler bugün her yüzden kazançtadırlar. Biz vatanımızın hesaplarını, imkânlarını ve kabiliyetlerini biliyoruz.*" [1307] Halkın iktidara güvenmesini sağlamak isteyen yazar, krizin ilk günlerinden itibaren yoğun bir şekilde üzerinde durduğu yerli malı kullanımına, bu yıllarda da önem verir ve halkı özendirmek için yazılarını etkili bir şekilde kullanır.[1308] Özellikle ağırlaşan ekonomik krizin etkilerinin hat safhaya ulaştığı günlerde yazarın, halktan gelebilecek tepkilerin önüne geçmek amacıyla krizin dünyanın pek çok ülkesinde etkili olduğunu, hükümetin aldığı önlemlerle krize direnileceğini vurgulayan yayınlar yaparak, halkın karamsar olmamasını ve hükümeti desteklemesini sağlamak için çaba sarf ettiğini görmekteyiz. Falih Rıfkı'nın konu ile ilgili yayınları iktidarın ekonomi politikalarını destekleyen, koruyan ve açıklayan etkili birer propaganda aracı özelliği gösterir.

Hükümet, devletçilik politikası kapsamında ekonomik krizin etkisiyle de öncelikli olarak dış ticarete yönelik koruma önlemleri aldı. Dış ticaret ve kambiyo denetimi ile ilgili önlemler ile gümrük tarifesi, ithalata kota konması ve ihracatın

---

[1305] Atay, Yeni …, s. 149-153.

[1306] Falih Rıfkı, "*Rusya Mektupları*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Teşrinisani/Kasım 1930, "*Rakam",* **Hâkimiyeti Milliye,** 18 Kânunusani/Ocak 1931; "*Buhran Havası*", **Hâkimiyeti Milliye** 21 Mayıs 1931.

[1307] Falih Rıfkı, "*Feryat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Mayıs 1931; "*Dersler"*, *Hâkimiyeti Milliye*, 28 Eylül 1931, "*Esaslı Bir Tedbir*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Teşrinisani/Kasım 1931.

[1308] Falih Rıfkı, "*Dikkat Edelim*" **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Teşrinisani/Kasım 1931; "*Neredeyiz*." **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Teşrinisani/Kasım 1931. Falih Rıfkı bu köşe yazısında İngiliz hükümetinin yerli malı kullanımını özendirmek için hangi yöntemleri kullandığını ortaya koyarak halkın yerli malı kullanmaya sevk edildiğine dikkat çekmek ister.

denetlenmesi gibi önemlerin büyük bir kısmı 1929 ile 1931 yılları arasında uygulamaya konuldu. Hükümetin yabancı sermaye karşısındaki tavrı da 1930'dan itibaren değişti. Dış yatırımlara karşı daha çekinceli bir tavır sergileyen hükümet, İmparatorluk döneminden kalan pek çok yabancı yatırımı yine bu yıllar içinde millileştirdi. 1930'dan itibaren devletin, iç ticaret ve piyasalarda da etkinliği hükümetin bu alanlarla ilgili çeşitli düzenlemeleriyle artırılmaktadır. Böylece iç piyasada başta tarım olmak üzere özellikle sanayi ve madencilik alanında devletin etkinliği, devlet işletmelerinin sayısı gün geçtikçe artmaya başladı.[1309] Hükümetin yukarıda ana hatlarıyla özetlediğimiz devletçilik politikası kapsamındaki tüm uygulamaları, Falih Rıfkı tarafından sonuna kadar desteklendiği gibi, köşe yazıları aracılığıyla halka açıklanarak onlar tarafından da desteklenilmesi sağlanmak istenir. Nitekim yazar tarafından hükümetin genel karakteri, "*sözünü tutmak ve kendine inanmış olanları aldatmamak*" olarak halka açıklanırken, hükümetin ekonomik politikası da;

"*Devletçi olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın hükümeti, ne fert teşebbüslerine karşı, ne de ecnebi sermayesine karşı soğuk ve çekingen değildir. Biz sanayi ve sermayenin bu memlekette ziyan değil kâr etmiş olmasını isteriz. Türk parasını ve Türk iktisadını korumak için aldığımız bütün tedbirler Cumhuriyet hükümetine itimat ederek emeğini ve ekonomisini Türk toprağına yatırmış olanların bize emniyet olmaları ne kadar doğru olduğunu göstermiştir*"[1310] şeklinde açıklanarak, hükümetin en doğru ve halkın yararına bir politika takip ederek, halkın yanında olduğu gösterilmek istenir. Yazarın bu yıllardaki ekonomi ile ilgili yazılarının iki temel özelliği olduğunu görmekteyiz. Bunlardan ilki, daha önce de belirttiğimiz gibi ekonomik kriz ve ülkenin içinde bulunduğu durum nedeniyle halk arasında oluşabilecek tepkilerin önüne geçmek diğeri ise, hükümetin devletçilik politikası kapsamındaki uygulamalarının açıklanması, anlatılması ve desteklenmesini sağlamak yani hükümetin ekonomik politikalarının propagandasını yapmaktır.

[1309] Boratav, a.g.e., s. 68-70; Tezel, a.g.e., s. 165-176; Tekeli, İlkin, 1929 Dünya…., s. 83-90.

[1310] Falih Rıfkı, "*Bu Hafta*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Kânunuevvel/Aralık 1931; "*İnanmış Olanlar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Kânunuevvel/Kasım 1931, "*İhtikâr*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Şubat 1932; "*Mantıki Hudut*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Mart 1932; "*Küçük Bir Misal*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Mart 1932, "*Kontrol Unsuru*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Mart 1932; "*İnhisar ve Fabrikalarımız*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mart 1932; "*Neredeyiz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Nisan 1932; "*İstikrar"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mayıs 1932.

Falih Rıfkı, devletin ekonomideki etkinliğinin artması karşısında kamuoyuna, bu durumun "*yalnız istihsali ve yerli malını korumak için değil, aynı zamanda kazanmak için kullanacağına*" böylece ekonomik krizin olumsuz etkilerinin aza indirilerek, sanayinin gelişmesinin sağlanacağına dikkat çekmek ister. Ancak yazar, "*devlet sermayesinin kendilerine emanet edilenlerin de"* [1311] çok hassas ve ilkeli bir şekilde davranması gerektiğini düşünür.

7.2 Falih Rıfkı Atay ve Köy Kalkınması

Falih Rıfkı'nın ele almış olduğumuz dönem içinde yoğun bir şekilde üzerinde durduğu hükümetin devletçilik ile ilgili uygulamaları dışındaki gündem konusu, Türkiye'nin kalkınması için köyün kalkınmasının zorunlu olduğudur. Daha öncede belirttiğimiz gibi 1930'lu yıllarda pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de köycü söylem yükselişe geçer. Bu durum üzerinde Falih Rıfkı'nın Türkiye'ye halk inşası ve iktisadi kalkınma noktasında örnek olarak gösterdiği İtalya ve Rusya'ya yaptığı geziler sonunda her iki ülkenin de köyün inşası ve kalkınmasına verdiği öneme dair gözlemleri de etkili olur. Falih Rıfkı, "*on milyondan fazla kişinin*" köyde yaşadığı Türkiye için köyün ve köylünün kalkınmasının en öncelikli konu olması gerektiğine dikkat çeker. Yazara göre köyün kalkınması için ise, "*Türk köylüsünün toprağı işlemesini sağlamak, Türk köylüsünün ihtiyaçlandırılması ve Türk köyünü pazarlaştırılması"*[1312] sağlanmalı yani köy bir ekonomik kalkınma unsuru haline getirilmelidir. Türk köyü ve köylüsü her yönden inşa edilmelidir.

Falih Rıfkı, hükümetin bu yıllardaki tüm ekonomik politikalarının amacının "*milli müstakil iktisat*" yaratmak olduğunu belirtir. Yazara göre, milli müstakil iktisadın en önemli unsurlarından biri "*yeni cihazlar, yeni teknik ve inşadır*" ikincisi ise, "*bütün milleti milli müstakii iktisat prensiplerine inandırmak, bu prensiplerin hakikatleşmesinde bütün milletin elbirliğini temin etmektir.*" Falih Rıfkı'ya göre,

[1311] Falih Rıfkı, "*İnhisar ve Fabrikalarımız*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mart 1932; "*Başvekilimizin Beyanatı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Mart 1932; "*Vaziyet*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Nisan 1932.
[1312] Falih Rıfkı, "*Yeni Vekâletler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Kânunusani/Ocak 1932; "*Bir Misal*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Kânunusani/Ocak 1932, Falih Rıfkı, bu makalesinde krizin ekonomik olarak güçlü olan Amerika'da dahi etkili olduğunu, Amerika'nın krizi yönetmek noktasında başarısız olduğunu göstermek ister. Falih Rıfkı, "*1932 Başında*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Kânunusani/Ocak 1932; "*Bir İkaz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Kânunusani/Ocak 1932, "*Laıpzıg'de*" **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Şubat 1932, Bu yazılarında köy kalkınması dışında özellikle yerli malı kullanımının gerekliliği üzerinde de durur., "*Halk İhtiyaçları*", **Ulus** 1935.

halkın desteğinin sağlanması için devletin sahip olduğu fırka, halkevi, okullar gibi etkili "*telkin ve propaganda*" vasıtaları ile "*milli müstakil iktisat davasının ahlakının*" halka benimsetilmesi gerekir.[1313] Falih Rıfkı, hükümetin ekonomik programının başarılı olabilmesi ve devletçilik bağlamında hedeflenen amaçların elde edilmesi için özellikle halkın hükümete olan inancının pekiştirilmesi, hükümet politikalarının desteklenmesinin sağlanmasının zorunluluğuna dikkat çekerek, bu konuda etkili bir propaganda faaliyetinin sürdürülmesi gerektiğini vurgular. Yazar, halkın her alanda olduğu gibi iktidarın belirlediği ekonomik prensipler doğrultusunda yeni bir ekonomik ahlakla inşasından da yanadır. Bu yönde inşa edilen halk, hükümete her yönden destek olmalıdır. Yazar, özellikle dönemin ekonomik politikaları içinde büyük bir yer edinen bütçe denkliğinin sağlanması noktasında halkın desteğinin ve özverisinin önemli bir yeri olduğunu vurgular, yazılarını da[1314] bu destek ve özverinin sağlanması için etkili bir propaganda aracı olarak kullanır.

7.3. İktisat Vekâleti'nde Değişiklik

Hükümetin Başbakan İsmet İnönü ve dönemin iktisat vekili Mustafa Şeref Özkan öncülüğünde sürdürdüğü devletçi uygulamalar ve planlı bir ekonomiye doğru yapılan girişimler, zamanla özellikle İş Bankası çevrelerinde tepki ile karşılanmaya başladı. 1932 yılının Temmuz ayında mecliste Devlet Sanayi Ofisi ile Türkiye Sanayi Kredi Bankası gibi pek çok kanunun kabul edilmesi, devletin ticaretteki etkinliğinin artmasını sağladığı gibi, tepkinin büyümesine de neden oldu.[1315] Bu tepki, İş Bankası'nın bir teklifinin Sanayi Umum Müdürü tarafından reddedilmesi, 20 Ağustos 1932'de yayımlanan kontenjan kararnamesi ile daha da arttı. Nitekim kararnameden rahatsızlık duyan İstanbul iş çevreleri, Mustafa Şeref Özkan'ın aleyhinde bir kampanya başlatarak tepkinin hat safhaya ulaşmasına neden oldular. Bu günlerde basında da iktisat vekilinin değişeceği ve yerine Celal Bayar'ın getirileceğine dair haberler yer almaya başladı. Aslında bu yıllardaki ekonomik tartışmaların serbest teşebbüs ve devletçilik şeklinde belirtebileceğimiz iki yönü

[1313] Falih Rıfkı, "*Bir Tecrübe Yapalım*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Haziran 1932.
[1314] Falih Rıfkı, "*Bütçemiz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Mart 1932; "*Bir Dava*", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Mart 1932; "*Vaziyet*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Nisan 1932; "*Yüzde 10*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Nisan 1932; "*Bütçe*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Haziran 1932.
[1315] Tekeli, İlkin, a.g.e., Cilt: II, s. 213-218.

vardır. Başta CHF olmak üzere, Kadro ve Ülkü dergileri devletçilikten yana bir tavır sergilerken, Ahmet Ağaoğlu, Peyami Safa ve Hüseyin Cahit ise farklı görüşleri ile özellikle Kadro dergisi ile polemiğe girdi.[1316] Aralarında bazı farklar olmakla birlikte Kadro dergisi, Türk iktisadının gelişimi, sınıfsız ve tezatsız bir toplumun oluşması için devletçi uygulamaların gerekli olduğunu savunurken özel sektörün etkinliğine daha az yer veriyordu. Ülkü dergisi de hızlı bir ekonomik kalkınma için devletçi bir ekonomi politikasını savunurken, Kadro'ya göre bu politikanın sınıflar arası çatışmayı önleyecek yönüne daha az vurguda bulunuyordu. Ancak Ülkü dergisi, Kadro'ya göre, özel sektöre çok daha fazla etkinlik alanı tanır.[1317] Hüseyin Cahit ise, 1933'te yayınlamaya başladığı Fikir Hareketleri dergisinde siyasal liberalizmden yana bir tavır sergileyerek orta sınıfa dikkat çekiyordu.[1318] Ancak bu yıllardaki tartışmalarda SCF'nın kapanmasından sonra aktif siyaseti bırakarak darülfünunda hukuk dersleri veren Ahmet Ağaoğlu'nun özel bir yeri vardır. Ağaoğlu, Kadro karşısında Batılı toplumların asıl gücünü "*bireycilikten*" aldığını vurgulayarak, fert hürriyetine dikkat çeker. Ağaoğlu, Türkiye'nin kalkınması için, bireyin üzerindeki baskının kalkması, ekonominin kendi kurallarına göre işlemesi gerektiğini işaret ederek liberal bir yaklaşım sergiler. Ahmet Ağaoğlu, bu görüşlerini 1933 yılının sonbaharında çıkaramaya başladığı Akın gazetesinde de gündeme getirmeye devam eder.[1319]

Liberalizm yanlısı olmayan ancak Kadroculların devletçilik yaklaşımını da eleştiren Ahmet Hamdi Başar, devletçilik-liberalizm tartışmalarında farklı bir yere sahiptir. Başar, tüm dünyada başarısızlığı ortada bulunan liberalizmin Türkiye'de uygulanamayacağını, bu durum karşısında takip edilmesi gereken yolun, iktisadi

---

[1316] Ayşe Trak, "*Liberalizm-Devletçilik Tartışmaları (1923–1939*)" **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, 1985, s. 1087.

[1317] Gülser Cansever, Metin Heper, "*Ülkü ve Kadro Dergilerinde Yayınlanmış Bazı Makalelerde Beliren Devletçilik Anlayışı"*, **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 4–5, (1976–77), s. 9–12.

[1318] Ayrıntılı bilgi için bkz., Zafer Toprak, "*Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı*", **Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)**, İstanbul 1984, s.40-42, Cemil Koçak, "*Hüseyin Cahit Yalçın ve Fikir Hareketleri*", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 68 (Ağustos 1989), s.22-30.

[1319] Ayrıntılı bilgi için bkz, Ahmet Ağaoğlu, **Devlet ve Fert**, İstanbul 1933, s. 28–47., François Georgeon, "*Ahmet Ağaoğlu: Aydınlanma ve Devrim Hayranı Bir Türk Aydını*", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 36 (Aralık 1996), s. 28–35.Güven Bakırezer, "*Batı Medeniyeti Hayranı Liberal Bir Aydının Çelişkisi ve Sınırları: Ahmet Ağaoğlu*", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 41 (Mayıs 1997), s.36–42., Hakkı Uyar, "*1930'larda Türkiye Basınında Liberal Muhalefet: Ağaoğlu Ahmet'in Akın Gazetesi*", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 41 (Mayıs 1997), s.43-50., A. Holly Shissler, **İki İmparatorluk Arasında Ahmet Ağaoğlu ve Yeni Türkiye**, İstanbul 2005.

devletçilik olduğunu savunur. Başar, konu ile ilgili görüşlerini 1932 yılının Haziran ayında çıkarmaya başladığı Kooperatif dergisinde dile getirir.[1320]

Hükümetin devletçi uygulamalarının bazı tepkilerle karşılaştığı, devletçilik-liberalizm tartışmalarının gündemde olduğu bir dönemde hükümetin sözcüsü olan ve devletçi uygulamaları destekleyen Falih Rıfkı, "*Cumhuriyet Halk Fırkası ne şahsi kazanç unsurunu tek ve tam düstur olarak kabul eder ne de istihfaf eder. Bilakis şahıs teşebbüslerinin kıymetinin ne kadar büyük olduğuna hiç tereddüt eden yoktur. Yalnız biz, devlette doğrudan doğruya teşebbüs hakkını tanıdığımız gibi ve daha mühimi, devleti en yüksek nazım ve hakem kuvvet olarak telakki ediyoruz.*" açıklamalarıyla hem hükümetin hem de kendi görüşlerini ortaya koyar. Falih Rıfkı, konu ile ilgili tartışmaların ekonomik kalkınma için önemli olduğunu ancak bu tartışmaların faydalı olabilmesi için ilk ve en öncelikli durumun "*devlet iktisadi teşebbüsleri başaramaz, devlet iktisadi teşebbüslere karışamaz*" tarzındaki ön yargılardan arınılması gerektiğini vurgular. Yazara göre, yaşanan ekonomik krizin nedeni "*makine ve bütün iktisadi mekanizmanın doğrudan doğruya murakabesiz ve müdahalesiz şahsi menfaat eline teslim edilmiş*"[1321] olmasıdır. Falih Rıfkı, ekonomide özel teşebbüsün belli bir etkinliğinin olması gerektiğini düşünmekle birlikte, bu etkinliğin devletin denetim ve hakemliğinde devam etmesinin zorunlu olduğuna inanır. Nitekim ekonomik krizin en önemli nedeni de iktisadi faaliyetlerin bu denetim ve hakemlikten mahrum bir şekilde yapılmasıdır. Falih Rıfkı, bu yaklaşımı ile kısa süre sonra yayınlanacak olan Ülkü dergisinin devletin ekonomik alandaki etkinliğinin yayınında özel teşebbüse de belli bir etkinlik alan verilebileceği yönündeki devletçilik anlayışını benimsediğini gösterir.

İktisat vekâleti ile iş çevreleri arasındaki gerginlik sonunda iktisat vekili Mustafa Şeref Özkan, 8 Eylül'de sağlık gerekçesiyle istifa etti. Hemen ertesi gün 9 Eylül'de de İş Bankası Genel Müdürü Celal Bayar, Başbakan İsmet İnönü'ye rağmen

[1320] Toprak, a.g.m., s.34-37, Trak, a.g.m., s.1088-1089, Ahmet Hamdi Başarın…., Cilt:I, s. 28–38.
[1321] Falih Rıfkı, "*Şahıs ve Amme*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Temmuz 1932, "*Prensip ve Tatbikat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Eylül 1932; "*İktisat Programı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Kânunusani/Ocak 1934; "*İktisat ve Nafıa*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Temmuz 1934; "*Son Sergi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Eylül 1934; "*Bizim Yolumuz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Teşrinievvel/Ekim 1934; "*Bütçe Başlarken*", **Ulus**, 25 Mayıs 1935; "*Kendi Kendimize*", **Ulus,** 30 Mayıs 1935; "*Bildiğimiz Şeyler*", **Ulus**, 16 Haziran 1935.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in isteğiyle İktisat Vekili olarak atandı.[1322] Falih Rıfkı, istifanın aylar öncesinde basında tartışılmaya başlanmış olmasına rağmen, istifanın sağlık gerekçesi ile yapıldığını açıklar. Yazar, yeni iktisat vekili ile ilgili olarak da "*yeni vekilimiz Celal Bey'in şahsında ihtilalin ilk gününden beri şeflerimizin safında ve yanında çalışan, vazifesi için tam vasıflı ve bilhassa uzun seneler iş hayatı tecrübesi gören inkılapçı şahsiyeti selamlamaktayız*" [1323] değerlendirmesini yapar. Yazarın yeni iktisat vekili ile ilgili bu olumlu değerlendirmeleri, muhalif basında çıkan hükümette istikrarsızlık ve görüş ayrılıkları olduğu yönündeki eleştirilere bir cevap niteliğindedir. Falih Rıfkı, Celal Bayar'ın inkılabın prensipleriyle çelişecek bir karaktere sahip olmadığını belirterek, Bayar'ın iş dünyasına yönelik tecrübelerinin ekonomik alandaki başarısını artıracağını söyleyerek olumsuz haberlerin ve eleştirilerin önüne geçmek ister.

Falih Rıfkı'ya göre, iktidarın başta ekonomi olmak üzere pek çok alandaki faaliyet ve prensiplerinin "*tenkit ve kontrol*" gibi iki temel ruhu vardır. Bu iki ruh "*davanın canlılığını*" korumaktadır.[1324] Yazar, devletin sosyal, siyasal ve kültürel alanda olduğu gibi, ekonomik alanda da tenkit ve kontrolünden yanadır. Bu kontrol ve tenkit iktidarın kendi içinde de önemli bir mekanizmadır. Dolayısıyla bu iki önemli prensip inkılabın her yönüyle halka benimsetilmesinde olduğu gibi, devletin her alandaki etkinliğinin sağlanmasında son derece etkili iki vasıtadır. Nitekim Falih Rıfkı'ya göre, Yeni Türkiye'nin davası "*muazzam bir kül'dür. Hiçbir kuvvetin kendi başınalığına müsait değildir. Bütün kuvvet ve enerjilerin elbirliğini isteyen bir davadır.*"[1325] Yazar, bir kez daha devletin her alanda etkin olması gerektiğini, ekonomik alanda da devletin öncülüğünde ve denetiminde hareket edilmesinin zorunlu olduğunu vurgular. Özel teşebbüs de devletin denetiminde olmalıdır.

Falih Rıfkı, hem İktisat Vekâleti'ndeki değişiklik sonrasındaki hem de genel olarak devletçilik-liberalizm tartışmaları karşısında Türkiye'nin kalkınması için tek fırkalı ve otoriter bir devlet anlayışından yana olduğunu belirtirken, iktisadi kalkınma için de devletçi politikaları desteklediğini ve iktisadi olarak kalkınmanın bundan başka bir yolu olmadığını düşünür. Yazar, hükümetin devletçilik politikasını

[1322] Tekeli- İlkin, a.g.e.,Cilt: I, s. 213.
[1323] Falih Rıfkı, "*İktisat Vekilliğinde*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Eylül 1932.
[1324] Falih Rıfkı, "*İki Ruh*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Teşrinievvel/Ekim 1932.
[1325] Falih Rıfkı, "*Asıl Düstur*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Teşrinievvel/Ekim 1932.

eleştirenlere karşı yazılarını etkili birer propaganda aracı olarak kullanmaktadır. Türkiye'de iktisadi liberalizmi savunanları "*halkın zararına çalıştıklarını*" belirterek eleştiren Falih Rıfkı, devletçilik politikası sonucunda, eskinin "*zaptiye devlet, tahsildar devlet, müstehlik devlet"* anlayışının yerini "*baba devlet, hoca devlet, kılavuz devlet, kardeş devlet müstahsil devlet*"[1326] anlayışının aldığına dikkat çeker.

7.4. İktisat Vekâleti'ndeki Değişiklikten Sonra Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi

Londra'da 1933 yılında düzenlenen Dünya İktisat Konferansı'na katılan Falih Rıfkı, Fransa, Almanya, İngiltere gibi ekonomileri kuvvetli pek çok ülkenin daha kapalı ekonomik programlar takip etmeye başladıklarını, gümrük duvarlarını yükselttiklerini, ithalat ve ihracat üzerindeki denetimlerini arttırdıklarına dikkat çeker. Yazar, bu durumu Türk hükümetinin kriz karşısında aldığı önlemlerin ve devletçilik politikasının ne kadar doğru ve yerinde seçimler olduğunun kanıtı olarak değerlendirir.[1327] Falih Rıfkı, konferanstaki gözlemlerinden hareketle ekonomik kriz karşısında Türkiye'nin başarılı bir program takip ettiğini kamuoyuna göstermek isteyerek, hükümet politikalarına yönelik eleştirilere karşı koyar. Konferansta özellikle Almanya gibi sanayileşmiş ülkelerin dünya ekonomik krizinin neden ve çözümü olarak az gelişmiş ülkelerin sanayileşme atılımları göstermesi, Falih Rıfkı tarafından eleştirilir. Türkiye'deki iktisadi kalkınmanın temeli olarak sanayileşmenin zorunluluğuna inanan yazar, konferansa karşı tüm umudunu yitirir.[1328] Falih Rıfkı, bu söylemlerin, asıl amacının az gelişmiş ülkelerin tarımsal kalkınmalarının sağlanarak pazar haline getirilmek istenmesinin yansımaları olarak değerlendirir.

Falih Rıfkı, daha önce de belirttiğimiz gibi cumhuriyetin onuncu yıl dönümü münasebetiyle yoğun bir propaganda sürecine girer. Bu sürecin önemli ayaklarından birini de iktidarın ekonomik alandaki başarıları oluşturur. Hükümetin, özellikle

---

[1326] Falih Rıfkı, "*Bizim Tedbirlerimiz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Teşrinisani/Kasım 1932; "*Bu Hafta*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Kânunuevvel/Aralık 1932;.Falih Rıfkı bu makalesinde, devletçilik kapsamındaki yerli malı ve tasarruf ilkeleri üzerinde durur. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin modern bir propaganda aracı olma özelliği ile her iki esası da halk arasında yerleştirdiğini vurgular. Falih Rıfkı, "*Otorite*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Kânunusani/Ocak 1933; "*Halk Parası İle*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Nisan 1933; "*İki Dalga*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Nisan 1933.

[1327] Falih Rıfkı, "*Dünyayı Takip*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Eylül 1933; "*Amerika'da*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Eylül 1933, *"Londra Göründü*", **Ülkü**, Sayı: 11 (Kânunuevvel/Aralık 1933), s.368–369.

[1328] Falih Rıfkı, "*Yanlış Bir Hareket*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Eylül 1932.

sanayi alanındaki girişimleri, demiryolları, millileştirme programı Falih Rıfkı tarafından kamuoyuna on yıllık süre içinde büyük mesafeler kat edilen konular arasında gösterilir. Kriz karşısında uygulanan politikalar da özellikle devletçilik yazar tarafından milli bir ekonominin oluşmasının en önemli nedeni olarak değerlendirilir. Falih Rıfkı, iktidarın halkla birlikte özveri ve güvenle hareket etmesi sonucunda, İmparatorluktan devir alınan ekonomik "*enkazın"* yeniden inşa edildiğine dikkat çeker. Ancak yazara göre, henüz "*inkılap tamamlanmamıştır ve inkılapçıların görevi bitmemiştir*."[1329] Ekonomik alanda da yapılacak büyük işler inkılapçıları beklemektedir. Falih Rıfkı, onuncu yıl münasebetiyle bir kez daha devletçilik politikasının propagandasını yapar ve iktisadi alanda on yıl içinde önemli adımlar atıldığını halk ile paylaşır. Yazarın bu çabasının sebebi kanaatimizce halkın inkılabın on yıllık dönemdeki başarısını görmesi, çekilen sıkıntıların sonuçlarının alındığını fark etmesi, elde edilen başarıdan gurur duyması ve başarıya ortak olduğunun farkında olmasını sağlamaktır. İktisaden bağımsız Türkiye'nin herkesçe kabul edildiğini kamuoyuna göstermektir.

Devletçilik kapsamında sanayi alanındaki atılımlar Falih Rıfkı'nın öncelikli gündem maddeleri arasındadır. Yazar, "*sanayileşen, sermayeleşen Türkiye'nin*" amacının "*kendi iç pazarı kendi kaynaklarının elverişli olduğu sanayi yapmak, zirai hayatını da ona göre tekâmül ettirmek*" olduğunu belirtir. Bu amaca ulaşmak için devletin "*öncülüğü, hakemliği ve denetimi*" gerekmektedir. Türkiye'de sanayileşmenin "*milli refah davasının*" en önemli adımlarından biri olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı, bu sürecin aynı zamanda "*milli mesuliyet*" anlamı taşıdığına da işaret eder. Yazara göre, sanayi aleyhine "*telkinler, gizli sinsi, fakat geniş propaganda kalkınma hamlelerini manen gevşetmekte ve milli mesuliyetin zaruri kıldığı vazife ve fedakârlığın geçici müşkülatından milletleri yıldırmağa uğraşmaktadır*." [1330] Falih Rıfkı, bu olumsuz propagandanın etkisinde kalınmadan

[1329] Falih Rıfkı, "*Yüzde Yüz Türk Ekmeği Cumhuriyetin Eseridir*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Teşrinisani/Kasım 1933.; "*İkinci Beyaz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Kânunuevvel/Aralık 1933, Falih Rıfkı, bu makalesinde halka, un şeker ve pamuk yani üç beyaz temel ürünün on yıllık dönem içinde millileştirildiğini artık Türk halkının kendi ekmeğini ürettiğini ve yediğini belirtir. Şekerin ise üçte ikisinin milleştirildiğine dikkat çeken Falih Rıfkı, Türk pamuğunda da önemli adımlar atılacağına dikkat çeker.

[1330] Falih Rıfkı, "*Sanayileşmek Ne Demektir?*", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Kânunuevvel/Aralık 1933; "*İktisadi Direktifler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Kânunuevvel/Aralık 1933; "*Davanın Tam üstündeyiz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Kânunuevvel/Aralık 1933. Falih Rıfkı, bu makalesinde Başbakan İsmet İnönü'nün Ülkü'de yayınlanan "Memleketi İmar Edecek Sermaye", başlıklı makalesi üzerine kaleme

yola devam edilmesi gerektiğini, çünkü "*Türkiye'nin iktisadi inkişaf davasının siyasi istiklal davasından farkı olmadığı bilakis bu dava kadar önemli*" olduğu vurgusunu yaparak sanayileşme aleyhindeki propagandaların önüne geçmeye çalışır. Halka sanayileşmek için çekilen sıkıntıların geçici olduğunu göstermek isteyen Falih Rıfkı, Türkiye'nin kalkınması için sanayinin gelişmesinin gerekliliğine, devletin bu alandaki etkinliğinin ise zorunluluğuna inanır. Henüz özel teşebbüsün elinde gerekli sermaye olmadığı için yazara göre, devletin sanayi alanında etkili olması zorunludur.

Falih Rıfkı, Celal Bayar'ın Başbakanlık döneminde de hükümetin dış ve iç politikaya yönelik uygulamalarının olduğu gibi, ekonomik uygulamalarının da sözcülüğünü yapar. Yazarın yeni hükümet dönemindeki yazılarının temel konusu, hükümetin devletçi uygulamaları desteklediğini, devletçilik ilkesine yönelik herhangi bir değişikliğin gündemde olmadığıdır. Nitekim yeni hükümetin devletçilik anlayışını; "*devletçiliğimizin bir hususiyeti var: biz yalnız müdahaleci değiliz; aynı zamanda işletmeciyiz. Müdahalecilikte dünya devletlerinin ekseriyesiyle beraberiz. Tecrübeler istifademize açıktır. Bundan başka doğrudan doğruya fabrika, maden ve müessese işletiyoruz.*" [1331] şeklinde ortaya koyan Falih Rıfkı, Celal Bayar'ın devletçi politikaları "*yeni zihniyet ve usullerle*" geliştireceğine dikkat çekerek, hükümeti desteklediği gibi Celal Bayar'ın başbakanlığı karşısında tedirgin olan çevreleri de rahatlatmak ister.

---

alır. Başbakan'ın Türkiye'nin on yıllık dönem içinde başta ekonomi olmak üzere her alandaki olumlu gelişmeye dair değerlendirmelerini halkla paylaşır. Sanayi alanındaki önemli atılımlara dikkat çeker. "*İktisat Programı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Kânunusani/Ocak 1934; "*Asıl Muvaffakiyet*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Haziran 1934; "*Müddetli Program*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Temmuz 1934. Falih Rıfkı, bu köşe yazısında 9 Ocak 1934'te uygulamaya konulan Rusya'daki gözlemlerinde de ayrıntılı şekilde üzerinde durduğu Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı üzerinde durur. Planın sanayinin gelişimi için gerekli olduğunu vurgulan yazar, herkesin aynen Rusya'da olduğu gibi özveri ile hareket etmesi gerektiğine dikkat çekerek, halkın programı desteklemesi için çaba sarf eder. Bu planı kamuoyuna "*bir istiklali tamamlama programı*" olarak tanıtır., Falih Rıfkı, "*Milli Şeker*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Teşrinievvel/Ekim 1934.

[1331] Falih Rıfkı, "*Yeni Hükümet*", **Ulus**, 27 Ekim 1937.

ALTINCI BÖLÜM
MİLLİ ŞEF DÖNEMİ'NDE FALİH RIFKI ATAY(1938–1945)

1. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Seçiminden Sonra Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölümünden sonra İsmet İnönü, TBMM. tarafından 11 Kasım'da Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Cumhurbaşkanlığı seçimden sonra istifasını sunan Celal Bayar ise, yeni Cumhurbaşkanı tarafından tekrar hükümeti kurmak için görevlendirildi. Yeni hükümette, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı'na muhalif olan Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ile Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras yer almadı. Aynı zamanda CHP Genel Sekreteri olan Şükrü Kaya bu görevinden de ayrıldı. Kaya'dan boşalan yere, Dâhiliye Vekili olan Refik Saydam getirildi. Tevfik Rüştü Aras ise, Londra Büyükelçisi olarak atandı ve siyasetten uzaklaştırıldı.[1332]

Atatürk'ün ölümü üzerine büyük bir üzüntü yaşayan Falih Rıfkı'nın İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı'ndan sonraki birkaç ay boyunca kaleme aldığı yazılarında özellikle Atatürk'ün en büyük eserinin "*Cumhuriyetin devam ve istikrar inancasını Türk milletinin şuur iradesinde aramak ve ona mal etmek*" olduğu üzerinde durur.[1333] Yazarın, Atatürk'ün en büyük eserinin zafer ve inkılaplarından çok daha önce Türkiye Cumhuriyeti'nin devamının en öncelikli görev ve sorumluluk olduğu bilincini Türk halkının "*ruhuna işlemiş*" olması yönündeki vurgusu, Atatürk'ün ölümünden sonra pek çok kişide oluşan kaygının giderilmesine yöneliktir. Aslında Falih Rıfkı'nın bu yaklaşımı, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra İsmet İnönü'nün de meclisteki açıklamaları gibi[1334] yeni dönemle birlikte pek çok inkılabın değiştirileceği hatta kaldırılacağı yönünde basında çıkan kaygı verici söylentilere cevap amacını taşımaktaydı. Falih Rıfkı, Atatürk'ün ölümünden sonra yabancı basından bazı değerlendirmeleri de sütununa taşır. Bu açıklamalar içinde özellikle Times gazetesinin; "*büyük selefinin ölümünü duymakla derin bir ıstıraba kapılan bütün cihanın bu elemi, İnönü'nün idaresi altında, modern Türkiye'nin yapıcısı ve kurucusu tarafından çizilen yoldan çıkılmayacağı emniyeti ile kısmen*

[1332] Us, a.g.e., 313-319; Arar, a.g.e., s. 11; Koçak, a.g.e., s.59-60.
[1333] Falih Rıfkı, *"En Büyük Eser*", **Ulus**, 13 Teşrinisani/Kasım 1938.
[1334] Koçak, a.g.e., s.60.

hafifletilmektedir."[1335] değerlendirmesi üzerinde duran Falih Rıfkı, gazetenin bu kanaatini paylaşır. Böylece halka ve Atatürk'ün yakın çevresine rejimin geleceğinden endişe edilmemesi gerektiğini açıklayan yazar, aynı zamanda yeni Cumhurbaşkanı'nın propagandasını da yapar. Nitekim Atatürk'ün ilk talihinin "*eserinin devam ve istikrar teminatlarını kendi eliyle yetiştirmeğe vakit ve fırsat*" bulması olduğunu düşünen Falih Rıfkı, ikinci talihinin ise, "*zinde inkılap kuvvetlerinin başına İsmet İnönü gibi bir şef bırakmak*" olduğunu söyler. Yazar, yeni Cumhurbaşkanı'na karşı gelişen muhalefete de seslenerek "*daha uzun zaman cihetleri bir arada ve bir istikamette kullanmak*" zorunluluğu üzerinde durduğu gibi, "*saf ve nizam birliğini bir an bile aksatmaksızın, koruyabilecek başlıca adamın"* [1336] İsmet İnönü olduğunu da vurgular. Falih Rıfkı'nın İsmet İnönü'ye yönelik propagandasının en önemli söylemi, yeni Cumhurbaşkanı'nın asker, devlet adamı, diplomat ve "*yüzde yüz inkılapçı*" olmak gibi pek çok yönden Atatürk'ü temsil etmesidir. Bu söylemde özellikle inkılapçılık yönüne dikkat çekilmekte ve İsmet İnönü'nün Kemalizm'i "*herkese öğretecek ve herkesin önünde ve ilerisinde müdafaa*"[1337] edebilecek bir özelliğe sahip olduğu vurgulanmaktadır. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, Atatürk'ten sonraki dönemde de rejimin sözcülüğü, açıklayıcılığını ve destekleyiciliği görevini üstlenmektedir. Atatürk döneminde olduğu gibi, Milli Şef döneminde de yazar, konumunu, gücünü ve etkinliğini korumaktadır. İktidarın sözcüsü olan Falih Rıfkı, ilk iş olarak da yeni Cumhurbaşkanı'nın savunusunu yaparak, şüpheleri gidermektir.

Cumhurbaşkanı İnönü'nün hükümeti kurmakla görevlendirdiği Başbakan Bayar, oluşturduğu kabine ile 16 Kasım'da güvenoyu alarak çalışmaya başladı.[1338] Milli Şef döneminin ilk hükümeti olan Celal Bayar kabinesi de, övgü ve güven hisleriyle Falih Rıfkı tarafından kamuoyuna duyurulur. Yazar, Başbakan Bayar'ın hem Atatürk'ün hastalığı ve ölümünden sonraki uzlaştırmacı tavrı nedeniyle hem de başarılı uygulamalarıyla güveni hak ettiğini düşünür.[1339] Yazara göre, yeni Cumhurbaşkanı ve hükümetle birlikte Türkiye'nin kalkınması ve modernleşmesi için

[1335] Falih Rıfkı, "*Yasımızı Paylaşanlar*", **Ulus,** 14 Teşrinisani/Kasım 1938.
[1336] Falih Rıfkı, "*Mustafa Kemaller Yirmi Yaşındadır*.", **Ulus**, 15 Teşrinisani/Kasım 1938.
[1337]Falih Rıfkı, "*Herkes Hakikate Geldi*", **Ulus**, 16 Teşrinisani/Kasım 1938; "*Atatürk Sulh ve İnsanlık Hizmetinde*", **Ulus**, 18 Teşrinisani/Kasım 1938.
[1338] Arar, a.g.e., s.119.
[1339] Falih Rıfkı, "*Celal Bayar Hükümetine İtimat*", **Ulus**, 17 Teşrinisani/Kasım 1938.

hep birlikte çalışılmadır. Falih Rıfkı, her zamankinden daha çok "*birliğe ve beraberliğe*" muhtaç olunduğunu düşündüğü bir dönemde herkesi birlik olmaya çağırır.

Seçimlerden sonra tüm Türkiye'nin olduğu gibi Falih Rıfkı'nın gündemini de Atatürk'ün cenaze töreni alır. 19 Kasım'a kadar İstanbul'da kalan Atatürk'ün nâşı 20 Kasım'da Ankara'ya geldi ve 21 Kasım'daki cenaze töreni ile geçici olarak kalacağı Etnografya Müzesi'ndeki katafalka kondu. Falih Rıfkı'nın cenaze töreni ile ilgili köşe yazıları, büyük kayıp karşısındaki üzüntüyü yansıttığı gibi, Atatürk'ten sonra yapılması gerekenlerin ne olduğu hakkında da bilgi verir. Atatürk'ün eserine, prensiplerine bağlılık, bir arada Türkiye'nin kalkınması için çalışmak, Falih Rıfkı'ya göre, yeni dönemin en önemli görevidir.[1340] Yazar halkı, "*büyük kurtarıcı ve kurucusuna*" gösterdiği sevgi ve "*tesanüt hissi ile*" Atatürk'ün "*prensiplerini en iyi anlayan*", iç ve dış politikada olduğu gibi her yönden takipçisi olan yeni Cumhurbaşkanı'nı, desteklemeye onunla birlikte hareket etmeye çağırır.[1341] Yazar, yeni Cumhurbaşkanı'na yönelik destek çağrısında inkılapların en iyi şekilde korunup, geliştirileceğine yönelik vurgusu yanında özellikle dış politikada Atatürk'ün belirlediği ilkeler üzerinden hareket edileceğinin de teminatını verir.

Falih Rıfkı, daha önceki yıllarda olduğu gibi, Atatürk'ün ölümünden sonra da dünya basınında Türkiye ile ilgili olarak yapılan yorumları yakından takip eder. Yabancı basında Türkiye'ye yönelik yorumların özellikle "*on beş senede beş altı yüz asır*" ilerlendiği üzerinde yoğunlaştığına dikkat çeken yazar, bu ilerlemenin nedenini "*Kemalizm'in prensiplerinin daha kararlı olması, bunların halka götürülmesi, anlatılması ve benimsetilmesi için kullanılan vasıtaların çokluğu, Türk halkının kendine ve dünyanın da Türkiye'ye itimadını*" artması olarak sıralar. Falih Rıfkı'ya göre, Batılı pek çok yazar tarafından dile getirilen atılım Kemalizm'in "*mucizesidir."* Bu mucizenin devamı için ise yazar, herkesin "*sağ sol mistiklerinin cazibesine kapılmadan, manasız taklide düşmeden ve bir terbiye teşettütüne meydan vermeden*"[1342] yeni Cumhurbaşkanı'nın önderliğinde çalışması ve Kemalizm'in prensiplerine bağlı kalması gerektiğini vurgular. Bir kez daha halka yeni dönemle

[1340] Falih Rıfkı, "*Atatürk Ankarada*", **Ulus**, 20 Teşrinisani/Kasım 1938; "*Son Gün*", **Ulus**, 21 Teşrinisani/Kasım 1938.
[1341] Falih Rıfkı, "*Atatürk'ü Teşyi Edenler*", **Ulus**, 22 Teşrinisani/Kasım 1938; "*İş Başı",* **Ulus**, 23 Teşrinisani/Kasım 1938.
[1342] Falih Rıfkı, "*Nâzım ve Hâkim Esaslar*", **Ulus**, 27 Teşrinisani/Kasım 1938.

birlikte nasıl hareket etmesi gerektiğini hatırlatan ve Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından desteklenmesini sağlamak isteyen Falih Rıfkı, halkı İsmet İnönü'nün önderliğinde Atatürk döneminde olduğu gibi büyük bir enerji ile çalışmaya çağırır.

Yeni dönemle birlikte halka nasıl davranması gerektiğini ve görevinin ne olduğunu hatırlatan Falih Rıfkı, iktidarın da "*ilk vazifesinin*" ne olması gerektiğini belirtir. Bu vazife, Moskova'daki Lenin enstitüsü gibi bir Atatürk enstitüsünün kurulmasını sağlamak, Atatürk'e dair hatıraların herhangi bir "*tahribata mahal*" vermeden bir araya getirilmesini temin etmektir.[1343] Falih Rıfkı, Atatürk'ten sonra başta iktidar olmak üzere herkese çok önemli görevleri olduğunu hatırlatmak amacıyla yazılarını etkili bir şekilde kullanır. Yazar, devrimlerin ve tarihin halka aktarılmasında olduğu gibi Atatürk'ün hatırasının da canlı tutulması için Kültür Bakanlığı'na bağlı bir "*devlet stüdyosunun*" zorunluluğuna dikkat çeker. Falih Rıfkı'nın devlet stüdyosu aslında bir devlet sinemasıdır ve amacı da cumhuriyet tarihi yanında, Atatürk'e ait film ve belgeseller göstererek "*Kemalizm'in ruhunu canlı*" tutmakla birlikte Atatürk'ün hatırasının da yaşatılmasını sağlamaktır. Görsel propagandanın etkisinin farkında olan Falih Rıfkı, bu önemli faaliyetler için sineması olan tüm halkevlerinin çok önemli görevleri olduğunu belirtir.[1344] Artık yazar için sadece halk değil, iktidar da Kemalizm'in olduğu gibi Atatürk'ün hatırasının da doğru bir şekilde gelecek kuşaklara aktarılması noktasında sorumludur. Falih Rıfkı, bu aktarımın bir şekilde sağlıklı yapılabilmesi için iktidarın öncülüğünde ve tabiî ki denetiminde bilimsel bir platformun oluşturulmasını zorunlu görür. Yazarın bizzat kendisi de sadece Kemalizm'in değil Atatürk'ün hatırasının da gelecek kuşaklara doğru bir şekilde aktarılması ve benimsetilmesinde Atatürk'ün yaşamında olduğu gibi ölümünden sonra da etkin bir yere sahiptir. Falih Rıfkı, gerek iktidarın resmi organı olan Ulus gazetesindeki köşe yazılarında ve gerekse de kitaplarıyla Türk tarih yazımında bu bağlamda önemli bir yere sahiptir. Falih Rıfkı, Ankara'ya geldiği ilk günden itibaren Atatürk'ün en yakınındaki insanlardan biri olarak, aslında Atatürk'ün ölümünden sonra yapılması gerekenlere dair yukarıdaki açıklamalarının büyük bir bölümünü tek başına hem gazete yazıları hem de Atatürk ile ilgili yazdığı kitaplarıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda döneminin Atatürk'ü en iyi ve

[1343] Falih Rıfkı, "*İlk Vazife*", **Ulus**, 28 Teşrinisani/Kasım 1938.
[1344] Falih Rıfkı, "*Bir Devlet Stüdyosu*", **Ulus**, 29 Teşrinisani/Kasım 1938.

yakından tanıyan isimlerinden biri olarak, aslında yazar Atatürk uzmanı unvanını da hak eder.

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, yeni döneme yönelik olarak kafalarda herhangi bir şüphe bırakmayacak şekilde İsmet İnönü'nün anlaşılması, anlatılması için çaba sarf eden Falih Rıfkı, yeni Cumhurbaşkanı'nın 6 Aralık'ta Kastamonu'ya daha sonra da Batı Karadeniz'e yaptığı geziyi yakından takip etti. İsmet İnönü'nün özellikle Kastamonu'da laik, cumhuriyetçi ve milliyetçi bir rejimin gerekliliği üzerinde durduğu konuşması, Falih Rıfkı tarafından yeni Cumhurbaşkanı'na dair tüm "*olumsuz söylentileri yerle bir eden*" en önemli kanıtlardan biri olarak kamuoyuna sunulur.[1345] Yazarın geziler sonrasındaki yazılarında özellikle üzerinde durulan konu; Atatürk'ü "*en iyi tanıyan ve anlayan*" kişi olan İsmet İnönü'nün önderliğinde Kemalizm'in prensipleri doğrultusunda halkın ve ülkenin inşasına aynı hızla devam edilmesi gerektiğidir.

1.1. Cumhurbaşkanı'nın Muhalefet ile Barış Politikası ve Yeni Kadro Oluşumu

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, kısa yurt gezisinden sonra "*dâhilde emniyetin tesisini*"[1346] zorunlu görmesi üzerine Atatürk döneminde muhalefette bulunan ve bazı sebeplerle siyasal yaşamdan uzaklaşmış olan önde gelen insanlarla temasa geçti. İlk olarak Kazım Karabekir ile temasa geçen Cumhurbaşkanı İnönü, Hüseyin Cahit Yalçın ve Fethi Okyar ile de görüşerek 31 Aralıkta yapılacak olan ara seçimlerde Karabekir'e İstanbul, Hüseyin Cahit'e Çankırı ve Fethi Okyar'a ise Bolu milletvekilliği teklifinde bulundu. Seçimler sonunda her üç isim de gösterildikleri illerden milletvekili olarak meclise girdi.[1347] Falih Rıfkı, Cumhurbaşkanı'nın bu önemli girişimine ve ara seçimlere dair bir açıklamada bulunmaz. Yazar, daha çok 26 Aralık'ta yapılacak olan CHP kurultayı ile ilgilenir. Bu durum üzerinde, Atatürk dönemindeki muhalif kimlikleri nedeniyle Falih Rıfkı'nın da sert eleştirilerine maruz kalan her üç ismin yeniden mecliste yer almasının yazarın hoşuna gitmemesinin etkili olduğunu, bu nedenle de gelişmelere dair herhangi bir değerlendirmede bulunmadığını düşünmekteyiz. Yazarın bu önemli gelişmeye dair değerlendirmede

[1345] Falih Rıfkı, "*Cumhurreisimizin İlk Seyahati"*, **Ulus**, 13 Kânunuevvel/Aralık 1938; Kadri Kemal Kop, **Milli Şef'in Söylev, Demeç ve Mesajları**, İstanbul 1945, s. 15–17.
[1346] Us, a.g.e., s.332-333, Uran, a.g.e., s.292-293.
[1347] Us, a.g.e., s. 338, Uran, a.g.e., s.292-293.

bulunmaması üzerinde Cumhurbaşkanı İnönü'nün ılımlı ve barışçıl iç politikasının da etkisi büyüktür. Kanaatimizce bu politika ile çelişmek istemeyen yazar, bir önceki dönemde muhalif simalara karşı sergilediği sert üslubu kullanmaz. Nitekim Falih Rıfkı, 9 Ocak'ta Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele'nin CHP'ye girmek için yaptıkları müracaatın kabulüne dair de herhangi bir yorumda bulunmaz.

Dönem basınının yakından takip ettiği bir diğer konu da aynı zamanda CHP İl Başkanları olan valilerin atamaları idi. Nitekim dönemin İstanbul Valisi ve aynı zamanda da Belediye Başkanı olan Muhittin Üstündağ'ın yerine Lütfü Kırdar'ın atanması yakından takip edilir. Falih Rıfkı, bu önemli değişikliği en kısa sürede köşesine taşır. Lütfi Kırdar'ın İstanbul'dan önce Manisa'daki başarılı uygulamalarına dikkat çeken yazar, yeni valinin İstanbul'da da başarılı olacağını belirtir. Falih Rıfkı, bu atama aracılığıyla İstanbul'un en büyük sorunlarından biri olan imar meselesine değinerek, Ankara için olduğu gibi İstanbul için de işinde uzaman kişilerden oluşan bir ekibin ve iyi bir planın zorunluluğuna işaret eder. Yazara göre, Kemalizm'in İstanbul'daki imar faaliyeti turizmin aracılığıyla "*alemşümul bir imtihandan"* geçecektir.[1348] Falih Rıfkı, halka yeni valiyi tanıttığı gibi valiye de İstanbul'un temel sorunları ve yapılması gerekenler hakkında ön bir bilgi vermektedir. Cumhurbaşkanı'nın direktifleri doğrultusunda gündeme gelen bu önemli kadro değişiklikleri Falih Rıfkı tarafından desteklenir ve konuya dair herhangi bir eleştirel tutum sergilemez.

1.2.CHP'nin Olağanüstü Kurultayı

Cumhurbaşkanı İnönü'nün Kastamonu konuşmasının yankıları sürerken CHP içinde de Atatürk'ün ölümü üzerine boşalan Parti Genel Başkanlığı meselesinin halledilmesi için bir olağanüstü kurultayın toplanması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Basın, kurultay için yapılan tüm hazırlıkları yakından takip eder. Başbakan ve aynı zamanda parti Genel Başkan Vekili Celal Bayar, 26 Aralık'ta olağanüstü kurultayın toplanacağını açıkladı. 26 Aralık'ta toplantılara başlayan kurultayda tüzük ile ilgili değişikliklerin yapılması için bir encümen oluşturularak gerekli değişiklik tasarısı hazırlandı. Bu tasarıda Atatürk partinin kurucusu ve "*Ebedi*

[1348] Falih Rıfkı, "*İstanbul İçin*", **Ulus**, 4 Kânunuevvel/Aralık 1938. Falih Rıfkı daha sonraki aylarda da İstanbul valisi ve şehirdeki imar faaliyetlerini yakından takip eder. Falih Rıfkı, "*Bir Teklif Münasebetiyle*", **Ulus**, 22 Kânunusani/Ocak 1939.

Başkanı", İsmet İnönü ise, "*Değişmez Genel Başkanı*" olarak belirtiliyordu. Değişikliklerden sonra yapılan oylama ile tüm maddeler oybirliği ile kabul edildi.[1349] Kurultay sonunda Başbakan Celal Bayar, Parti Genel Başkan Vekili Refik Saydam da yeniden Genel Sekreter olarak atandı. Kurultaydan sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü için tüzükte bulunmayan, encümenin düzenlemelerle ilgili gerekçesinde yer alan Milli Şef ifadesi resmi olarak kullanılmaya başladı.[1350]

1.3.CHP'nin Olağanüstü Kurultayı'ndan Sonraki Gelişmeler

Kurultaydan bir gün sonraki köşe yazısına "Milli Şef" başlığını atan Falih Rıfkı, halkı *"kendisinde Türk milletinin tam ve kati birlik iradesini temsil eden Milli Şef*'e bağlılığa onunla birlikte "*Türk asrının yeni mucizelerine vücut vermeye*" çağırır.[1351] İktidarın en etkili kalemlerinden biri olan Falih Rıfkı, tüm halkı bütün kuvvetiyle Milli Şef'in etrafında yeniden bir seferberliğe çağırır.

Bu günlerde basında oldukça fazla yer alan olaylardan biri, Milli Müdafaa Vekâleti ve Hariciye Vekâleti imzaları taklit edilerek hükümet adına Kanada'dan alınan uçakların İspanya'ya satılmaya çalışılmasıdır. Özellikle bazı gazetelerde olayın sorumlusu olan Ekrem Hamdi Bakan (König) bazı milletvekilleri ve üst düzey yetkililerinde destek verdiği yönündeki değerlendirmelerine karşı, iktidar sözcüsü Falih Rıfkı, bu tarz haberlerin doğru olmadığını belirterek konu ile ilgili olarak sadece resmi açıklamalara inanılması gerektiğini söyler. Yazar, Ekrem König'nin "*resmi bir vesika tasnif etmek için küçük de olsa bir devlet memurunu"* olaya karıştırdığını, ancak gelişmelerin ortaya çıkmasıyla hükümetin duruma hemen müdahale ettiğini belirtir. Bazı gazetelerde olayın "skandal" olarak değerlendirilmesini eleştiren Falih Rıfkı, bu gazetelerin pek çok üst düzey yetkilinin de olaya karışmış olduğu yönündeki iddiaların gerçeği yansıtmadığını belirtir.[1352] Yazar, maksatlarının hükümeti yıpratmak olduğunu belirttiği bu tarz haberlere karşı, Milli Şef ve hükümetin ilk günden itibaren yolsuzluk ve suiistimallere karşı ödün

[1349] Giritlioğlu, a.g.e., s.139-142.
[1350] Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi (1939-1945**), Ankara 1974, s. 3-10; Milli Şef kavramının dönem basının tarafından kullanımı için bkz .Koçak, a.g.e., s.67-75.
[1351] Falih Rıfkı, "*Milli Şef*", **Ulus**, 27 Kânunuevvel/Aralık 1938; "*Bu Kurultay ve Onun Manası*", **Ulus**, 29 Kânunuevvel/Aralık 1938.
[1352] Falih Rıfkı, "*Bir Sahtekârlık Etrafında Dedikodular*", **Ulus**, 12 Ocak 1939.

vermez bir tavır sergilediklerini belirterek, hükümetin savunusunu yapmaya devam eder.

CHP'nin seçimleri yenileme kararı alması üzerine Bayar hükümeti, 25 Ocak 1939'da istifa etti. Bu gelişme üzerine Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri olan Refik Saydam yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi.[1353] Falih Rıfkı, bu değişikliğin gerekçesini halka "*intihaba yeni ve taze bir kuvvetle*" çıkmak olarak duyurur. Yazar, köşe yazısının devamında Celal Bayar'ın başarılı icraatları üzerinde durur. Celal Bayar'ın, özellikle Atatürk'ün hastalığı ve ölümünden sonraki gelişmeler karşısındaki tavrı ile "*buhran devrinin atlatılmasına*" büyük katkısı olduğunu belirten yazar, Bayar'ı büyük bir "*vatansever*"[1354] olarak değerlendirir. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, Atatürk döneminde olduğu gibi Milli Şef döneminde de hükümet safındaki önemli değişiklik ve düzenlemeleri, hükümetin propagandasını yaparak, halka açıklama, onu hazırlama görevine devam eder.

Saydam hükümeti, ilk icraat olarak, parti ile hükümet arasındaki ilişkileri düzenleyerek işe başladı. Yapılan düzenlemelerle 1936'da hükümet ile birleşen parti, artık hükümet teşkilatından ayrılıyordu. Bu değişiklik üzerine Parti Genel Sekreterliği'ne Erzurum milletvekili Ahmet Fikri Tuzer atandı. Saydam hükümetinin meclisten güvenoyu almasından sonraki oturumda seçimlerin yenilenmesi kararı meclis tarafından da onaylandı.[1355] Meclisin seçim kararını onaylaması ile birlikte iktidarın basındaki en etkili kalemi olan Falih Rıfkı da seçim propagandası sürecine girdi. Hükümetin halka giderken "*arkasında hemen hemen yirmi senelik Kuvayı Milliye, Cumhuriyet ve inkılap devrinin şan ve şeref bilançosunu*" taşıdığını vurgulayan yazar, bu başarının halk ve iktidarın birlikteliğinin eseri olduğunu belirterek yeni seçimlerin de böyle bir başarı örneği olması gerektiğine dikkat çeker. Falih Rıfkı, seçim propagandası kapsamında o güne kadarki başarıların halk ile iktidarın ortaklığının eseri olduğu söylemi dışında, Cumhurbaşkanı İnönü'nün tüm bu başarı tablosunda Atatürk'ün yanında "*filen başlıca vazife ve mesuliyet deruhte*" etmiş olması vurgusunu da etkili bir söylem olarak kullanır. Falih Rıfkı, etkiyi daha çok artırmak için İsmet İnönü'nün sadece adı ve hizmet hayatının Türk halkının "*milli davası, rejimi ve prensiplerinin*" garantisi olduğunu hatırlatarak halkın

[1353] Arar, a.g.e., s.124.
[1354] Falih Rıfkı, "*Kabine Değişikliği*", **Ulus**, 26 Kânunusani/Ocak 1939.
[1355] Koçak, a.g.e., s. 215-216.

"*Türkiye'deki inkılap nizamının her zamandan daha fazla tam ve sarsılmaz olduğunu ispatta hiç ihmal*" [1356] göstermeyeceğini belirtir. Aslında Falih Rıfkı, halkın iktidarı desteklemekte bir ihmal göstermeyeceğini söylerken göstermemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Falih Rıfkı'nın seçim propagandası kapsamındaki önemli söylemlerinden biri ise, uluslar arası ilişkilerin gerginleştiği bir dönemde Türkiye'nin tarafsızlığını ve barıştan yana olan tavrını koruyacağıdır. Bazı Yunan gazetelerinde Tevfik Rüştü Aras'ın Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrılması üzerine Türkiye'nin "*bazı harici taahhütlerinde gevşeklik olacağı ve bilhassa Türk-Yunan dostluğunun zayıflayacağı"*[1357] yönündeki iddiaların Türk basınında yer alması karşısında Falih Rıfkı, hükümetin herhangi bir şekilde Atatürk dönemindeki dış politika esaslarından ödün vermeyeceğini vurgular.

Mart ayından itibaren Falih Rıfkı'nın gündeminin önemli maddesini seçimler oluşturmaya devam eder. Özellikle aday listelerinin açıklanmasıyla birlikte yazar, adayları halka tanıttığı gibi, seçim propagandasına da hız verdi. Yapılacak olan seçimler Falih Rıfkı'ya göre, iki sebepten dolayı büyük öneme sahiptir. Bunlardan ilki Atatürk'ün ölümünden sonraki ilk seçim olması, ikincisi ise, uluslar arası ilişkilerin son derece kritik bir evreye girdiği dönemde Türkiye'nin birlik ve güven içinde olduğunu gösterecek olmasıdır. Seçimlerin en büyük özelliği ise, Türk halkının Atatürk döneminde onun önderliğinde başladığı "*emsalsiz inşa ve kalkınma davasını*"[1358] Milli Şef döneminde onun önderliğinde de sürdürdüğünün kanıtı olmasıdır. Seçimler bu özellikleri nedeniyle Falih Rıfkı için de son derece önemli ve anlamlıdır. Bundan dolayı da seçim propagandası en etkili şekilde yürütülmelidir.

İki dereceli olarak yapılan seçimlerin ilk turu 15–21 Mart tarihleri arasında tamamlandı. 24 Mart'ta CHP Divanı, Afyon, Ankara, Niğde ve Eskişehir'de bağımsız milletvekillerinin de yer aldığı milletvekilleri adaylarını açıkladı. Falih Rıfkı, seçimlerin bu aşamasında da propagandasına devam eder. İkinci seçmenlerin, "*tam bir vicdan serbestliği ile*" aday gösterilen milletvekillerinden hangilerini tercih edeceklerine karar verdiklerini belirten yazar, bu durumu seçimlerin ikinci turu için

[1356] Falih Rıfkı, "*Yeni Seçime Doğru*", **Ulus**, 28 Kânunusani/Ocak 1939; "*Beyannameden Sonra*", **Ulus**, 29 Kânunusani/Ocak 1939; "*Yeni Kamutaya Doğru",* **Ulus**, 9 Şubat 1939.
[1357] Falih Rıfkı, *Reylerimizi Kullanırken*", **Ulus**, 10 Şubat 1939; "*Asılsız Şayialar*", **Ulus,** 11 Şubat 1939; "*Bir Teminat Üzerine*", **Ulus,** 13 Şubat 1939; "*Şayiacılığa Karşı*", **Ulus**, 1 Mart 1939.
[1358] Falih Rıfkı, "*Sandık Başında*", **Ulus**, 15 Mart 1939; "*Milli Alaka*", **Ulus**, 21 Mart 1939; "*6'ıncı Kamutay*", **Ulus**, 3 Nisan 1939; "*Yeni Devre Başlarken*", **Ulus**, 4 Nisan 1939.

etkili bir propaganda unsuru olarak kullanır. Falih Rıfkı, halka yeni dönemin en büyük özelliği olarak Türkiye'nin "*demokrasi tekâmülünün tedricen tamamlanacağını*" belirttiği gibi, bu demokrasinin de Türkiye'nin "*kudret kaynağı olan vahdet ve tesanütünü tahrip etmeyen milli murakabe nizamı*" olması gerektiğinin altını çizer.[1359] Falih Rıfkı'nın özellikle Cumhurbaşkanı İnönü'nün İstanbul Üniversitesi'ndeki konuşmasından sonra sık sık demokrasi kavramı üzerinde durduğunu görmekteyiz. Ancak bu demokrasi tamamen kendine özgüdür, bir tek parti demokrasisidir. Yazara göre, Türk demokrasisinin en büyük özelliği ülkenin birlik ve korparatist toplum yapısına halel getirmeyecek, toplumu sınıf kavgası gibi olumsuzluklara sevk etmeyecek olmasıdır. Demokrasilerin başlıca düşmanı olan "*demagoji ve mahalli nüfuz oyunlarına da*" imkan verilmemelidir.[1360] Dolayısıyla Türk demokrasisi sınırları, özellikleri iktidarı tarafından belirlenmiş bir özelliğe sahip olacaktır. Falih Rıfkı ise kendine özgü Türk tipi demokrasi anlayışının açıklanması, halka götürülmesi bağlamında önemli bir aracı konumundadır.

26 Mart'ta tamamlanan seçimler sonunda 4'ü bağımsız olmak üzere toplam 424 milletvekili seçildi.[1361] Falih Rıfkı, Atatürk döneminde olduğu gibi, Milli Şef döneminde de Ankara milletvekili olarak meclisteki yerini korudu. 1939 seçimlerinde Hasan Rıza Soyak, Şükrü Kaya, Fuat Bulca, Kılıç Ali gibi, Cumhurbaşkanlığı seçiminde İnönü'ye muhalif Atatürk'ün çok yakın çevresinde olan "mutat zevat" olarak adlandırılan isimler milletvekili olarak seçilmedi. Hükümetin sözcüsü ve yeni dönemin milletvekili Falih Rıfkı, gelişmeleri Milli Şef'in *"millet ve tarih karşısındaki vazife ve mesuliyetlerinin ağırlığının icapları*"[1362] olarak yorumlar. Böylece bu grubun seçilmemesini, hem durumdan rahatsız olabilecek milletvekilleri hem de halka makul göstermeye çalışır. Falih Rıfkı, seçimlerden sonra milletvekili olamayan ünlü simaların meclise girememe durumunu makul göstermenin yanında, yeni meclise;"*ileri ve süratli hamlelerle, zirai kalkınma davasını başarmak, sanayi hareketini tamamlamak, az zamanda tamamlamak, yeniçağ medeniyetinin mütekâmil bir devlet ve cemiyet parçasını vücuda getirmek*" gibi görevleri olduğunu, bu meclisin bir parçası olarak hatırlatır. Ancak yazar, bu zor ve önemli görevler karşısında birlik ve beraberlik içinde olan bir halk ve işinin ehli bir kadronun iş

[1359] Falih Rıfkı, "*Müntehiplerle İstişare*", **Ulus**, 23 Mart 1939.
[1360] Falih Rıfkı, "*Parti Divanında*", **Ulus,** 24 Mart 1939.
[1361] Goloğlu, a.g.e., s.7-14; Us, a.g.e., 331-34; Uran, a.g.e., s.289-292.
[1362] Falih Rıfkı, "*6. Kamutay*", **Ulus**, 26 Mart 1939; "*Hükümet ve Halk*", **Ulus**, 27 Mart 1939.

başında olmasını Türkiye'nin en büyük şansı olarak görür ve halkında böyle düşünmesini sağlamak için çaba sarf eder.

1.4. CHP'nin V. Kurultayı

1939 yılı seçimlerinden sonra Cumhurbaşkanı İnönü'nün, hükümet, parti ve meclis üzerindeki otoritesi pekiştirilmiş oldu. İsmet İnönü'nün yeniden Cumhurbaşkanı seçildiği yeni yasama yılı, 3 Nisan 1939'da başladı. 10 Nisan'da Refik Saydam, ikinci kez güvenoyu alarak hükümeti kurdu.[1363] Seçimler tamamlanıp, yeni meclis ve hükümetin çalışmalarına başlaması ile Falih Rıfkı, kamuoyuna, "*dahili vaziyetin huzur, birlik ve itimat*" içinde olduğunu, dış politikada ise, Türkiye'nin "*dostluklarına, ittifaklarına ve imzalarına sadık*" kalacağını belirtir.[1364] Özellikle uluslara arsı ilişkilerin hassas bir döneme girdiği günlerde yazar halka Türkiye'nin barışçı ve tarafsız bir dış politika takip ettiğini gösterir. Falih Rıfkı'nın bu çabasının nedeni, halkın gelişmeler karşısında tedirgin olmaması, yeni hükümete güvenmesini sağlamaktır.

Atatürk'ün ölümünden sonraki şok ve şaşkınlık günlerinin geçmesi, yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün halk ve iktidara yakın çevrelerce benimsenmesinden sonra özellikle de 1939 seçimlerinden sonra, Falih Rıfkı'nın gündeminde Kemalizm'in sistemleştirilmesi, halka benimsetilmesi bağlamındaki gündemi yeniden ön plana çıktı. Her ne kadar bu günlerde ve ilerleyen yıllarda savaş, yazarın gündemindeki önemli konulardan biri olsa da rejimin en etkili şekilde halka götürülmesi, dinamizminin korunması, benimsetilmesi ve tabiî ki devamlılığının sağlanması Falih Rıfkı'nın en öncelikli gündemini oluşturur.

Seçimlerden sonra, hem basın hem de hükümetin gündemini CHP'nin Mayıs ayındaki kurultayı oluşturmaya başladı. CHP'nin V. Kurultayı, 29 Mayıs 1939'da çalışmalarına başladı. 3 Haziran'da sona eren V. Kurultay sonunda da yeni bir nizamname ve program hazırlandı. 1939'daki bu nizamname ve programın en önemli özelliği 21 kişiden oluşan Müstakil Grupla ilgili olarak yapılan düzenlemelerdir.[1365] Basın, Müstakil grupla ilgili gelişmeleri yakından takip etmektedir. Özellikle Tan ve Cumhuriyet gazetesinde Müstakil Grup olumlu bir gelişme olarak değerlendirilir.

[1363] Arar, a.g.e., s.130; **Türk Parlamento Tarihi**, VI.Dönem , Cilt: I, Ankara 2003, s. 579–586.
[1364] Falih Rıfkı, "*Hadiseler Karşısında*", **Ulus**, 12 Nisan 1939.
[1365] Giritlioğlu, a.g.e., s. 148-152.

Kurultaydan sonra gündeme gelen parti devlet özdeşliğini ortadan kaldıran valilerin il parti başkanlığından alınması ve 20 kişilik bir parti müfettişleri grubunun oluşturulması da en az Müstakil Grup kadar basında ilgi ile karşılandı.[1366]

CHP'nin V. Kurultayı'nın yapıldığı günlerde Türk İngiliz müzakereleri için Orgeneral Kazım Orbay başkanlığındaki heyetle birlikte Londra'da olan Falih Rıfkı, ancak yurda döndükten sonra gelişmelerle ilgili değerlendirmelerde bulunur. Yazar, kurultayda yapılan düzenlemeleri Batılı pek çok devletin Atatürk'ün ölümünden sonra ciddi rejim bunalımı yaşayacağı düşünülen Türkiye hakkında yanıldıklarının kanıtı olarak değerlendirir. Falih Rıfkı, Müstakil Grub'un oluşturulmasının, "*murakabe ve hürriyet hayatının inkişafı*" bağlamında önemli bir adım olduğunu düşünür: "*Bir şark memleketinde Kemalizm hareketi eğer bir mucize ise, bu kadar radikal ihtilalcilik hareketinin, o memlekette milletin serbest iradesine istinat etmekte olması daha inanılmaz bir fevkaladelik teşkil eder.*" Falih Rıfkı, "*her biri birer zaruret olmak telakkisi ile birlikte vücut"* bulduğunu belirttiği inkılapların üzerinden inşa edilen rejimin *"kendi iktisadi menfaatlerini süratle kurabilir, imar ve refah eserinde muvaffak olabilir, yani maziyi aratmayabilirse*" en kısa sürede halk "*ekseriyetini kendi lehine"* kazandıracağını belirtir. Yazara göre, ancak bu ortam sağlandıktan sonra, Türkiye, "*kendi demokrasisini icat"* eder. Falih Rıfkı, asıl sorunun "*bu demokrasi inkişafının sağlam esaslar ve iyi ananeler üzerine kurulmasının*" sağlanması olduğunu da dile getirir.[1367] Türk demokrasisinin tek amacı da yazara göre, "*halk ve memleketin süratle tekamül ve inkişafı için en müessir ve en faydalı olmak*" düsturundan ayrılmamasıdır. Bu önemli adımda ancak iktidarın öncülüğünde, onun denetiminde ve tabiî ki onun belirlediği kurallar içinde atılmalıdır: "*Halkın bağrından doğan ve onu bütün unsurları ile kadrosu içine alan ve kendi bağrında yeniden yoğuran Partimiz rejimin yeni inkişaf tarihinde şüphesiz başlıca rolü oynamak mevkiinde ve mesuliyetindedir.*"[1368] Bu bağlamda Müstakil Grupla ilgili düzenlemeleri Türk tipi demokrasi bağlamında önemli bir adım olarak değerlendiren Falih Rıfkı, bir kez daha halkın tüm unsurları ile CHP içinde temsil edildiğini vurgulayarak aslında demokrasi bağlamında atılacak adımlar arasında herhangi bir şekilde ikinci bir parti ihtimaline yer vermeyerek, tek parti vurgusunu

[1366] Giritlioğlu, a.g.e., s., 148-152; Goloğlu, a.g.e., s. 17-21; Uran, a.g.e., s.289.
[1367] Falih Rıfkı, "*Parti ve Demokrasimiz*", **Ulus**, 7 Temmuz 1939.
[1368] Falih Rıfkı, a.g.m., **Ulus**, 7 Temmuz 1939.

yapar. Rejim ile ilgili tüm düzenlemelerin CHP'nin sınırlarını belirlediği alan içinde olması gerektiğini düşünen, halka hakları kadar görev ve sorumluluklarının olduğunu da hatırlatan Falih Rıfkı, bu yılları Türk demokrasisinin "inkişaf" dönemi olarak değerlendirir.

Falih Rıfkı, Kemalizm'in "*daha başlangıçtan itibaren demokratik esaslar üzerine*" kurulduğunu, bunun nedeninin ise, "*halk menfaati ve murakabesini*" ilke edinmiş olmasını gösterir. Ancak aynı zamanda ilk dönemlerde iktidarın "*bütün müesseselerde emsalsiz cezri inkılaplar yapıldığı zaman az çok sıkı davranmasının da*" bir zorunluluk olduğuna dikkat çeker. Falih Rıfkı, "*inkılaplar istikrar buldukça ve mesut eserlerini verdikçe*" halkın son seçimlerde olduğu gibi, "*tedricen idarede daha vasi bir iştirak hissesi*"[1369] kazandığını da vurgular. Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi Falih Rıfkı'ya göre Türk demokrasisinin gelişimi rejimin başarısı, halka benimsetilmesi ile doğru orantılıdır. Ancak bu başarının kararını da yine iktidar vermelidir.

1.5. CHP'nin VI. Kurultayı

Ulusalar arası ortamın gittikçe gerginleşmesi sonunda 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgali ile başlayan II. Dünya Savaşı, Türkiye'yi de pek çok bakımdan derinden etkiledi. Savaş, Türkiye'nin dış politikası üzerinde etkili olduğu gibi, iç siyaset ve iktisadi alanda da en belirleyici gelişme oldu. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndaki durumu stratejik konumunun önemi dolayısıyla gerek Müttefiklerin gerekse de Mihver devletlerinin Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokmak için yoğun çabalarına da sahne oldu. Yapılan tüm baskılara rağmen Türkiye'nin politikası ise, savaş dışı kalmaktır. Savaşın başlaması ile birlikte Falih Rıfkı'nın da en öncelikli gündemini savaş oluşturur. Bu nedenle de iç siyasal gelişmeler olduğu gibi iktisadi ve kültürel gelişmeler de yazarın gündeminde çok daha az yer buldu.

II. Dünya Savaşı'nın ilk günlerinden itibaren Başbakanlık görevini yürüten Refik Saydam, savaşın gittikçe ağırlaşan problemleriyle mücadele etmek durumunda kaldı. Başbakan Refik Saydam'ın 7 Temmuz 1942'de ölümü üzerine Cumhurbaşkanı İnönü, yeni hükümeti kurma görevini Şükrü Saraçoğlu'na verdi. 9 Temmuz'da Şükrü

[1369] Falih Rıfkı, "*İngiliz Milletine Mesaj*", **Ulus**, 13 Temmuz 1939.

Saracoğlu Başbakan olarak atandı.[1370] Cumhurbaşkanı İnönü, Saracoğlu'nu aynı zamanda CHP Genel Başkan Vekilliği görevine atarken, Genel Sekreterlikte herhangi bir değişiklik yapmadı ve Memduh Şevket Esendal görevinde kaldı.

Falih Rıfkı, kabinedeki bu değişimi kamuoyuna, Türkiye'nin ekonomik ya da siyasi politikalarında herhangi bir değişiklik olmayacağı şeklinde duyururken, yeni Başbakanın da "*harici politikada harp dışı kalmak iç politikada bu harbin ister istemez maruz kalınacak buhranların*"[1371] önlenmesi davasına hizmet edeceğini belirterek, Şükrü Saraçoğlu'nu halka tanıtır. Yazar, Saydam hükümetleri döneminde olduğu gibi Saraçoğlu hükümetlerinin de tüm uygulamalarını destekleyerek, halk tarafından da desteklenmesini sağlamak için yazılarıyla hükümetin propagandasını yapmaya devam eder.

Yeni hükümetle birlikte savaş yıllarının zorlu ekonomik ve siyasal sorunlarıyla mücadele etmeye çalışan iktidar, 1942 yılının Aralık ayında seçimlerin yenilenmesi kararını aldı. 1943 genel seçimleri, ikinci seçmenlerin belirlenmesi nedeniyle 15 Şubat'ta başlayarak 20 Şubat'ta tamamlandı. Seçimler sonunda İsmet İnönü yeniden Cumhurbaşkanı seçilirken, hükümeti kurma görevi de bir kez daha Şükrü Saraçoğlu'na verildi. Yeni meclis 8 Mart 1943'te çalışmalarına başladı.[1372] Seçimlerden sonra, Müstakil Grupla ilgili olarak da bazı düzenlemeler yapılarak 21 kişiden oluşan grup 17 kişiye düşürüldü. Hilmi Uran ise, CHP Grup Başkan Vekili olarak atanırken, Memduh Şevket Esendal ise, CHP Genel Sekreteri olarak görevinde kaldı.[1373] Falih Rıfkı, seçimlerin yapıldığı tarihlerde Hindistan gezisi nedeniyle Türkiye'de bulunmadığı için seçimlere yönelik herhangi bir değerlendirmede bulunmaz.

Seçimlerin yenilenmesinden sonra, CHP, VI. Kurultay'ın yapmak için çalışmalarına başladı. Cumhurbaşkanı İnönü, 15 Mayıs 1943'te yaptığı bir açıklama ile tüm üyeleri kurultaya çağırdı. VI. Kurultay, 8 Haziran'da toplanarak çalışmalarına başladı. Açılış konuşmasını yapan İnönü, parti içi denetimin artması gerektiğini belirtirken, parti içi seçimlerin ise daha serbest bir şekilde yapılması gerektiğini vurgulamaktaydı. Kurultayın son gününde Cumhurbaşkanı İnönü, Memduh Şevket

[1370] Arar, a.g.e., 134, **Türk Parlamento Tarihi,** VI. Dönem Cilt:I, s.594-604.
[1371] Falih Rıfkı, "*Yeni Hükümet Reisimiz*", **Ulus**, 10 Temmuz 1942; "*Yeni Hükümet İş Başında*", **Ulus,** 11 Temmuz 1942.
[1372] Arar, a.g.e, s. 145–148.
[1373] Uran, a.g.e., s.308-311.

Esendal'ı yeniden CHP Genel Sekreteri ve Ali Rana Tarhan'ı da CHP Müstakil Grup Başkan Vekilliği'ne atadı.[1374]

Kurultay öncesinde basında çıkan parti nizamname ve programında bazı değişiklikler olacağına dair açıklamalar üzerine iktidarın en etkili kalemlerinden biri olan Falih Rıfkı'nın kurultaya dair açıklamaları, parti nizamname ve programında herhangi bir değişiklik olmayacağını ortaya koymaktaydı. Bir kez daha CHP'nin tüm halkın temsil edildiği bir parti olma özelliğini taşıdığını, Tük halkının sınıfsız bir toplum özelliğine sahip olduğunu vurgulayan yazar, *"bugün hepimizin ilk vazifesi Partimizin kurucusu ve Ebedi Şefi Atatürk'ü anmak ve Milli Şef'e sarsılmaz bağlılığımızı göğüslerimizin bütün kuvvetiyle haykırmak olacaktır. Milli Şef milli birliğin, milli basiretin, milli karar ve iradenin bütün dünyada timsali olmuştur*"[1375] açıklamaları ile herkesi Milli Şef etrafında birlik olmaya çağırdığı gibi herhangi bir değişikliğin olmayacağını da ortaya koyar.

Kurultayın devam ettiği günlerde Falih Rıfkı, Müstakil Grup ile ilgili olarak da bazı değerlendirmelerde bulunur. Yazar, *"TBMM'deki Parti Grupları murakabede ve tenkide ihtirasçı ve yıkıcı ruhtan daima uzak kalmışlar, bütün çalışmalarında hükümetleri muvaffak etmek için samimi bir dikkat göstermişlerdir*"[1376] açıklamalarıyla gruptan beklenen tavrı ortaya koyar. Falih Rıfkı, rejimin o güne kadar geçirdiği evreyi ve Müstakil Grub'un devam ettirmesi gerektiğini belirttiği tavrının, rejimin siyasi olgunlaşmasının en önemli göstergeleri olduğunu düşünür.

2.II. Dünya Savaşı İç Politikadaki Etkileri ve Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi

Türkiye, II. Dünya Savaşı içinde tarafsızlığını korumuş olmasına rağmen savaşın hem ekonomik hem de siyasal sonuçlarından pek çok ülke gibi etkilendi. Savaşın ilerleyen yıllarında her iki bloğun da Türkiye'yi kendi yanında savaşa sokma çabası, Türkiye'nin hem Mihver hem de Müttefiklerin propagandasına açık bir hale getirdi. Almanların savaştaki üstünlüğünün devam ettiği günlerde Türkiye'de de Alman taraftarlarının sayıları artığı gibi, Turancı akımların da güç kazandığı görülür.

[1374] Giritlioğlu, a.g.e., s. 156-158.
[1375] Falih Rıfkı, "*6'ncı Büyük Kurultay*", **Ulus**, 8 Haziran 1943.
[1376] Falih Rıfkı, "*Siyasi Olgunlaşma*", **Ulus**, 9 Mayıs 1943, "*Altıncı Kurultay Biterken*", **Ulus,** 15 Haziran 1943, "Başvekilin Nutku", **Ulus**, 16 Haziran 1943.

Ülkedeki Turancı akım, Almanların Sovyet topraklarında ilerledikleri günlerde daha da artmaktaydı. Özellikle 1941'de Almanlarla yapılan ve ticari ilişkileri de kapsayan Türk Alman Dostluk Antlaşması, ortamı Alman taraftarları için daha uygun bir hale sokuyordu. Nitekim bu yıllarda pek çok Turancı dergi de yayınlanmaya başlar.[1377] Ancak başta Tan gazetesi olmak üzere yine bu yıllarda yayınlanmaya başlayan bazı dergiler de iç siyasetteki bu Alman taraftarlığına karşı çıkmakta ve tepki göstermekteydi.[1378]

2.1. Turancılık

1943 yılına kadar konuyla ilgili herhangi bir değerlendirmede bulunmayan Falih Rıfkı, Mihver devletlerinin savaştaki üstünlüklerini kaybettikleri bir dönemde bu yöndeki propagandalara yönelik eleştirilerini dile getirir. Yazarın bu tavrı, Almanya'nın savaştaki üstünlüğünün iç politikaya yansıması olarak açıklanabilir. Gelişmeleri: "*Bir hayli zamandan beri bir takım haftalık veya aylıklardan yahut broşür veya kitaplarda milliyetçilik davamızın şu veya bu istikamette zorlanmak istendiği*" yönünde değerlendiren Falih Rıfkı, "*sağlı sollu*" tüm tartışmalarda "*yabancı tesirin*" etkili olduğunu ve bu tartışmaların da "*bir fikir cereyanı olmaktan*" uzak olduğunu belirtir. Falih Rıfkı, bu tarz yayınların iki amacı olduğunu düşünür, *"iç havayı bulandırmak, Türk imzaları üstünde çıkan yazıları dışarıda*" kullanmaktır.[1379] Falih Rıfkı'nın Turancılık akımları karşısında Kemalizm'in dil, kültür ve ülkü birliği temelinde tanımlanan milliyetçilik anlayışını hatırlatarak, "*Türküz, Türkçüyüz, Türkçeciyiz. Ne ırkçıyız, ne de sınır dışı herhangi bir dava peşindeyiz*" açıklamasını yapar. Irkçı ve Turancı akımların kökünün dışarıda olduğunu belirten yazar, onun karşısında duran Tan ve diğer yayınların savunduğu görüşlerin kaynağının da dışarıda olduğunu vurgulayarak eleştirir. Yazar,"*Bununla beraber milli yayın vasıtaları gazeteler ve dergiler ve bunlarda çalışan yurt ve halk adamı tenkitçiler her şeyimizi borçlu olduğumuz birliğin yoğurucu unsurlarını her zamandan daha fazla beslemek ve korumak*" zorunda olunduğunu hatırlatır.[1380] Tüm

[1377] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için, Günay Göksu Özdoğan, **Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931–1946)**, İstanbul 2006. Bu yıllarda yayınlanan dergiler için bkz., Toprak, a.g.m, s.45-48.
[1378] Tekin Erer, **Basında Kavgalar**, İstanbul 1965, s.16–72.
[1379] Falih Rıfkı, "*Türküz, Türkçü ve Türkiyeciyiz*", **Ulus**, 6 Temmuz 1943.
[1380] Falih Rıfkı, a.g.m., **Ulus**, 6 Temmuz 1943.

bu tartışmaları, ülkenin birliğini bozmakla itham eden Falih Rıfkı, Kemalizm'in en doğru yol olduğunu vurgular. Ancak Falih Rıfkı'nın bu eleştirel değerlendirmelerini 1943'te yani Almanya'nın savaştaki üstünlüğünü kaybettiği bir dönemde yapmış olması, aslında iktidarın 1943 yılına kadar bir bakıma Turancı akımlara daha ılımlı yaklaştığını, ancak savaşının seyrinin değişimiyle bu ılımlı havanın yerini sert bir tavrın almaya başladığının da göstergesidir. Ancak Falih Rıfkı, daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi Türk milliyetçiliğini hiçbir zaman ırka bağlı olarak tanımlamaz.

Müttefik devletlerin Almanya karşısında üstünlüğü ele geçirmesi üzerine özellikle Vatan ve Tan gazetelerinde hükümete, uygulanan iç ve dış politikalara karşı bazı eleştiriler ile demokrasiden bahseden yazılar yer almaya başladı. Bu ilk yıllarda çok ılımlı şekilde yapılan eleştiriler, 1944 yılından itibaren basında daha fazla yer eder. Hükümetin dış politika ile ilgili uygulamaları da 1944 yılı içinde özellikle Tan ve Vatan gazetelerinde daha yoğun bir şekilde yer alır. Müttefiklerin askeri başarıları ile orantılı olarak her iki gazetede de bu yöndeki eleştirel haberlerin sayısının arttığını görmekteyiz. Nitekim Tan gazetesi, İngiliz ve Amerikan basınından alınan haberlerle dünyadaki siyasal ortamı ve Müttefik başarılarının etkisini gösterirken, Türkiye'deki iç politikanın da bu durumdan etkilenmesi ve liberal bir ortamın yaratılmasını sağlamak istemekteydi.[1381]

Falih Rıfkı, 1944 yılı başlarında köşe yazısında basında çıkan bu tarz eleştiri ve değerlendirmelere cevap niteliğinde açıklamalarda bulunur. Demokrasilerle, totaliter rejimler üzerinde duran yazar, totaliter rejimlerin, I. Dünya Savaşı sonundaki düzenin eseri ancak aynı zamanda II. Dünya Savaşı'nın da sebebi olduğunu belirtir. Totaliter rejimlerin I. Dünya Savaşı sonunda "*iç buhranları yatıştırmak, anarşiyi önlemek, disiplin içinde kalkınma hareketlerine fırsat vermek, milli birliği kurmak*" gibi başarıları ile "*partiler ve parlamentarizm zaafları içinde çırpınan demokrasilere*" karşı hak kazandığını hatırlatan Falih Rıfkı, artık totaliter rejimlerin ciddi şekilde güç kaybettiğini düşünür. Yükselen değer ise, yeniden ancak "*tedavi edilme ihtiyacı*" bizzat uygulanan ülkelerde de kabul edildiğini belirttiği demokrasilerdir. Ancak Falih Rıfkı, savaşın yarattığı bu karmaşa ortamında çok önemli bir gerçeğin bir kez daha hatırlanması ve unutulmaması gerektiğini düşünür.

[1381] Murat Güvenir, **II. Dünya Savaşında Türk Basını**, İstanbul 1991, s.193–199.

Bu gerçek ise, "*herkese hazır prensip kalıplarından bir rejim dökmenin ancak ikinci harp sonrası dünyasının da başka türlü diktatoryalarla doldurulmasına"* neden olacağıdır.[1382] Savaş sonrasının bu karmaşık ideolojik ortamında bir kez daha Kemalizm'e dikkat çeken Falih Rıfkı, Türkiye'nin bir rejim sorunu olmadığını düşünür. Savaş sonrası dünyası için ise yazar, yeni bir uluslar arası işbirliğinin yaratacağı yeni bir düzeni zorunlu görür.

Basında hükümete yönelik eleştirilerin dozunun gün geçtikçe arttığı, bir yanda da Turancı yayınların devam ettiği günlerde CHP meclis grubu, matbuat ile ilgili bazı düzenlemelerde bulunmak amacıyla bir komisyon kurulmasını kararlaştırdı.[1383] Haber basında özellikle de Tan ve Vatan gazetesinde tepki ve endişe ile karşılandı. Meclis grubunda alınmış olan bu kararın gerekçesi, Falih Rıfkı tarafından,

"*Bu memleketin verdiği haklardan faydalananlar gazete veya dergi çıkaranlar, devlette bir hizmet hele terbiyede bir hizmet alanlar her hareketlerinde kanuna ve devlete hesap vermek mevkiinde olduklarını bilmelidirler. Gazete ve dergilerde sağ veya sol fakat tertipli bir tahrikçilik anayasa prensiplerinin sağına veya soluna sığınır gibi görünen sinsi oyunbazlık gelişi güzel devam edemez*"[1384] şeklinde kamuoyuna açıklanmaktaydı. Yazarın bu değerlendirmelerinden anlaşılacağı gibi, iktidar savaşın bu en kritik evresinde basının sınırlarının belirliyor, bu sınırları da basındaki en etkili kalemi aracılığıyla kamuoyuna duyuruyordu. Basının sınırları belirlenirken Falih Rıfkı, bir kez daha rejimin düşman tanımlamasını yeniler:

"*Bizim için sol ifratçılarla sağ ifratçılar arasında hiçbir fark yoktur. Bu memleketi ırkçılıkla kendi arasında parçalamak dışarı Türkçülük uydurması ile onun daima sadık kaldığı memleketçilik davası üzerinde şüpheler uyandırmak yahut din ve mezhep ayrışıklığına veya enternasyonalizm bozgunculuğuna sürüklemek düpedüz rejim düşmanlığından ibarettir.*"[1385] Aslında Falih Rıfkı'nın bu tanımlaması savaş sonunda demokrasiye doğru adım atacak olan Türkiye için demokrasinin de sınırlarının ne olacağını gösterecek niteliktedir.

[1382] Falih Rıfkı, "*Rejimler Kavgası Arasında*", **Ulus,** 2 Kânunusani/Ocak 1944.
[1383] Koçak, a.g.e., s. 348-349.
[1384] Falih Rıfkı, "*Grup Tebliği ve Tamimi*", **Ulus**, 6 Nisan 1944.
[1385] Falih Rıfkı, a.g.m., **Ulus,** 6 Nisan 1944; "*Bir Rapor Üzerinde Düşünceler*", **Ulus**, 7 Nisan 1944.

Falih Rıfkı'nın basının sınırları ile ilgili olarak yaptığı açıklamalarıyla sinyalleri verilen düzenlemeler, kısa süre içinde gündeme geldi. İktidar, Matbuat Kanunu'nun 50. maddesinde yaptığı değişiklik ile Irkçı-Turancı yayınları ve sol eğilimli Adımlar, Yurt ve Dünya ile Yürüyüş dergilerini kapattı. Bu değişiklik kapsamında 1944 yılının sonbaharında hükümet politikalarını eleştiren Tan ve Vatan gazeteleri de kapatılacaktı. Hükümetin basın üzerindeki denetiminin arttığı günlerde kapatılan Orhun dergisinde Mart ve Nisan ayında yayınlanan iki yazı nedeniyle açılan davalara da başlandı. Yazının sahibi Nihal Atsız, Orhun dergisinde 1944 yılı Mart ve Nisan sayılarında "*Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na Açık Mektup*" başlıklı iki yazısında, komünist olduklarını iddia ettikleri bazı yazar ve aydınların üst düzey yöneticiler tarafından korunduklarını iddia ediyordu. Atsız, bu duruma örnek olarak da konservatuar öğretmeni ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Türk Dil Kurumu üyesi Sabahattin Ali'yi göstermekteydi. Bu açıklamalardan kısa süre sonra Sabahattin Ali'nin açtığı hakaret davası olaylı duruşmalarla başladı. Duruşmalar sırasında Nihal Atsız'ı destekleyen gençler tarafında pek çok izinsiz gösterinin yapılması, jandarmanın müdahalesini gerekli kıldı.[1386] 9 Mayıs'ta Nihat Atsız'ın tutuklanması ile sonuçlanan dava karşısında iktidarın yaklaşımının en iyi örneğini Falih Rıfkı'nın açıklamalarında bulmaktayız. Yazar, gelişmeleri "*milli bütünlüğü*" tehlikeye sokan bir "*tahrik*" olarak değerlendirir. Özellikle öğrencilerin olaylara aktif katılımını tehlikeli bulan Falih Rıfkı, Türk gençliğinin bu tarz "*radikal*"[1387] akımlara karşı korunmasının zorunluluğuna dikkat çeker. Yazar, "*bu Türkiye'yi içinden dağıtıp tahrip etmek için gökten bir bela ısmarlansa ırkçılıktan beteri inmez. Bu Türkiye'yi dışında can düşmanların ileri çevirtmek için ikinci bir bela ısmarlansa İslam ittihatçılığı ham hayalinin yerine Turancılık ütopyasını geçirmekten âlâsı bulunmaz"* [1388] diyerek Irkçı-Turancı akımların ülkenin birliğini bozmaya yönelik provokasyonlar olduğunu belirtir. Bu açıklamalar, hükümetin kısa süre sonraki müdahalesinin de sinyallerini vermekteydi.

[1386]Tekin Erer, Basında Kavgalar, İstanbul 1965, s.93; Özdoğan, a.g.e., s.94-104, Önen, a.g.e., s.316-321, Irkçılık-Turancılık akımlarına dair basında çıkan haberlerle ilgili bir değerlendirme için bkz, Koçak, a.g.e., s. 293.
[1387] Falih Rıfkı, "*Nizam Düşmanlığı Yaptırmayız*", **Ulus,** 7 Mayıs 1944; "*Niçin Üstünde Duruyoruz*", **Ulus**, 8 Mayıs 1944.
[1388] Falih Rıfkı, "*Irkçılık ve Turancılık*", **Ulus**, 9 Mayıs 1944.

Nihal Atsız'ın tutuklanması ile son bulan davadan kısa süre sonra hazırlanan bir rapora göre, aralarında Zeki Velidi Togan, Akdes Nimet Kurat, Kadircan Kaflı, Reha Oğuz Türkkan'ın bulunduğu 47 kişinin[1389] tutuklanmasıyla Nihal Atsız-Sabahattin Ali davası hükümetin 18 Mayıs 1944'teki kararnamesi başlayan Irkçılık-Turancılık davalarının gerekçesi oldu.[1390] Falih Rıfkı, hükümetin kararnamesinden önce Irkçılık ve Turancılık hareketinin tanımını yapar: "*Bu, iyi niyetleri milli denen her şeye derinden bağlılığı gafil avlamağa alttan alta Anayasa nizamını yıkmağa çalışan, içerde bir faşist diktatoryası kurmağa ve ham hayaller uğruna, bu memleketi dışarıda bin türlü sergüzeştçiliğe alet etmeğe savaşan, kökleri dal budakları ile Romanya'daki Gardistlikten farksız fırsat gözleyici bir teşkilatlanmadır.*"[1391] Yazarın hareketin anayasayı ihlal ederek yeni Irkçı-Turancı esaslara dayanan yeni bir devlet kurmayı amaç edinilmesi yönündeki değerlendirmeleri, 18 Mayıs'taki resmi kararname içinde de yer alacaktır. Kararnamedeki suçlamalar Cumhurbaşkanı İnönü'nün 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı münasebetiyle yaptığı konuşmasında da dile getirildi.[1392]

Türkiye için savaşın sona erdiği 1945 yılı, hem dış hem iç politika bakımında son derece önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl oldu. Sovyetlerin Mart ayında iki ülke arasındaki saldırmazlık antlaşmasını yenilemek istemediği yönündeki açıklamaları ve anlaşmanın yenilenmesi için Kars ve Ardahan ile Boğazlardan üst istemesi iki ülke arasındaki ilişkileri kritik bir evreye soktu. Bu gerginlik sonunda Sovyetlerle iyi ilişkiler içinde olunmasını savunan başta Tan gazetesi olmak üzere bazı yayınlara karşı da bir tepki gündeme gelmeye başladı. Müttefik devletlerin savaşta üstünlüğü ele geçirmesiyle birlikte Türk basınında da daha liberal bir ortam isteği gündeme getirilmekteydi. İktidardan talep edilen "hürriyet isteği" idi. Basının daha rahat bir şekilde isteklerini dile getirmeye başlaması üzerinde savaşı "demokrasi cephesinin" kazanmasının yanında, iktidarın basın üzerindeki

[1389] Tutuklananların tam listesi için bkz., Goloğlu, a.g.e., s.249.
[1390] Tutuklananlar arasında yer alan Mustafa Müftüoğlu'nun iddiasına göre bu listeyi hazırlayanlar arasında Falih Rıfkı ve Hasan Ali Yücel de bulunmaktadır. Mustafa Müftüoğlu, **Çankaya'da Kâbus**, İstanbul 1974, s.58–59.
[1391] "*Biz Tek Bir Cepheyiz*", **Ulus**, 13 Nisan 1944; "*Hak Görünüründe Bir Kaygı*", **Ulus,** 18 Mayıs 1944; "*Cumhurreisimizin Nutku*", **Ulus**, 19 Mayıs 1944.
[1392] Özdoğan, a.g.e, s.89.

denetiminin de hafiflemesi etkili oldu.[1393] A.B.D'nin II. Dünya Savaşı sonunda tüm dünya ülkelerindeki basın rejimlerini incelemek üzere oluşturduğu Hür Basın Komisyonu, Türkiye'de de incelemelerde bulunmak üzere İstanbul'a geldi. Temel ilkesi özgür basın olan komisyon, Türk Basın Birliği Merkez İdare Heyeti Başkanı Falih Rıfkı ile görüştü. Amerikan heyeti ile yapılan görüşmelerin amacının, "*haber alıp verilme hürriyeti üzerine konan bütün kayıtların harp biter bitmez kaldırılmasıdır. Milletler dünyada olan biteni olup bittiği gibi, öğrenmelidirler*" şeklinde açıklayan Falih Rıfkı, "*halkoyları, devlet sınırları içinde, tecrit hapsine alınmamalıdırlar. Kendilerini medeni sayan memleketler gazetecileri bu davayı yürütmek için aralarında"*[1394] birleşmeleri gerektiği üzerinde durur. Böylece en yetkili ağızdan Türk gazetecilerinin basının hürriyetinden yana bir tavrı, destekleyecekleri açıklanmaktaydı. Bu gelişmeler basında özellikle 1945 yazından itibaren hem meclisteki tartışmalar ve muhalefete yönelik haberlerin hem de siyasal rejime yönelik tartışmaların yer almasında etkili oldu.

3. Falih Rıfkı Atay ve Demokrasi

Falih Rıfkı'nın ele almış olduğumuz dönem içindeki önemli gündem maddelerinden biri de "*rejimin tabiileştirilmesi*" meselesidir. İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi ile başlayan yeni dönemin yazara göre en öncelikli amacı, Kemalizm'in sağlıklı şekilde benimsetilmesi yanında yeni koşullara göre tekamül ettirilmesinin de sağlanmasıdır. Nitekim Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 6 Mart'ta İstanbul Üniversitesi'nde gençlere seslendiği konuşması, bazı çevrelerce farklı şekillerde algılanmakta ve demokrasiye geçişin sinyalleri olarak da yorumlanmaktaydı. [1395] Ancak konuşma metni incelendiğinde bu algılamaya imkân verecek herhangi bir açıklamanın yer almadığı görülür.[1396] Cumhurbaşkanı'nın İstanbul Üniversitesi'ndeki konuşmasının ilk kısmında gençlere ikinci kısmında ise tüm halka seslendiğini belirten Falih Rıfkı, Cumhurbaşkanı'nın gençlerin "*metotlu ve devamlı say, ahlak ve karakter*" prensipleri temelinden hareket etmesi gerektiğini

[1393] Nilgün Gürkan, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945–1950)**, İstanbul 1998, s. 167–168.
[1394] Falih Rıfkı, "*Havadis Alıp Verme Serbestliği*", **Ulus**, 2 Mart 1945.
[1395] Kop, a.g.e., s. 24–29.
[1396] Koçak, a.g.e., s. 216-217.

vurguladığını söyler.[1397] Yazar, Cumhurbaşkanı İnönü'nün konuşmasını herhangi bir şekilde demokrasiye geçiş ile ilgili ipuçları verdiğine değinmez, konuşmayı bu şekilde yorumlamaz. Cumhurbaşkanı'nın tüm halka seslendiği konuşmasının ikinci kısmına dair de değerlendirmelerde bulunan Falih Rıfkı, Cumhurbaşkanı'nın "*milli hâkimiyet rejiminin nizamlaşma prensiplerini*" açıkladığını belirtir. İsmet İnönü devrine düşen *"tarihi vazifenin rejimi istikrar ve tabilik içinde kendinden işler bir cihaz haline*" getirmek olduğunu vurgulayan yazar, "*bir rejim anarşi ile cebir arasında bocalayıp gitmeğe mahkum olamaz. Biz ne ferdi hürriyetsiz, ne milleti hâkimiyetsiz ne de devleti otoritesiz bırakmak istemişizdir*" değerlendirmeleri ile yaklaşımını da ortaya koyar. Cumhurbaşkanı'nın konuşmasından hareketle Türkiye'deki rejimin özelliklerine dair açıklamalarını sürdüren Falih Rıfkı, "*ne milli hâkimiyeti bizzat milleti iktisadi sınıflara veya siyasi fırkalara parçalayarak, ne de milli birliği onun irade ve hâkimiyetini tatil ederek arayan ideolojilere kıymet verdik. CHP bunların tamamen aksi bir prensipler nizamı üstüne kurulmuştur. Cumhuriyetin bu nizamı, kanunlar disiplini ile teminat*"[1398] altına aldığını belirtir. Böylece Kemalizm'in bir kez daha Faşizm ve Komünizm'den farklı özelliklere sahip olduğunu vurgulayan Falih Rıfkı, aynı zamanda bir kez daha tek partili rejimin de savunuculuğunu yapar. Yazar, rejimin bu durumunu,"*tabiliği*" olarak yorumlar ve kendilerinin en büyük görevinin de "*Türkiye'de irtica imkânı azaldıkça, müstesna hal icaplarını tedricen tasfiye ederek, rejime azami tabiiliğini vermek"* olduğunu söyler. Nitekim Falih Rıfkı, Türkiye'ye "*garp medeniyeti âleminde yeniden hayat ve kuvvet veren iki esaslı amil*" olduğunu bunların ise, "*Osmanlı devletini inkıraza kadar götüren maddi manevi irtica ve inhitat müesseselerini yıkmak ile mütesanit kalmak*"[1399] olduğunu düşünür. Türk toplumunun tesanütçü bir özelliğe sahip olduğunu vurgulayan yazar, ilk gençlik yıllarından itibaren inkılabın en büyük düşmanı olarak belirttiği irtica ile mücadelenin bu dönemde de en önemli görev olduğunu vurgular. Cumhurbaşkanı İnönü'nün konuşmasına dair değerlendirmelerde bulunan Falih Rıfkı, konuşmanın her iki kısmına dair açıklamalarında da herhangi bir şekilde demokrasiye geçişe dair bir yorumda bulunmaz, aksine Kemalizm'in özgünlüğüne vurgu yaparak, Türk toplumunun dayanışmacı bir özellik gösterdiğini

[1397] Falih Rıfkı, "*Milli Şef ve Gençlik*", **Ulus**, 8 Mart 1939.
[1398] Falih Rıfkı, "*Milli Şef ve Milli Hâkimiyet*", **Ulus**, 9 Mart 1939.
[1399] Falih Rıfkı, a.g.m., **Ulus,** 9 Mart 1939.

belirterek tek parti sistemini savunur. Yazarın sık sık kullandığı "*rejimin tabiliğinin sağlanması*" ifadesi ise, Kemalizm'in herhangi bir irtica imkânı kalmayacak şekilde halka benimsetilmesi, yerleştirilmesidir.

Falih Rıfkı, yukarıdaki açıklamalarından bir gün sonra Türkiye'deki rejime dair değerlendirmelerde bulunduğu yazısında yorumlarımızı destekleyen bazı açıklamalarda bulunur. Cumhurbaşkanı İnönü'nün İstanbul Üniversitesi'ndeki konuşmasında CHP'nin "*memleketin bütün menfaatlerini ve bütün evlatlarını kucakladığı"* yönündeki değerlendirmelerini hatırlatan yazar, CHP'nin her hangi bir şekilde "*ne bir sınıf ne de belli bir zümrenin*" temsilcisi değil tüm halkın partisi olduğuna dikkat çeker. Bu temsil görevini üstlenen iktidarın "*keyfi bir idare tarzı*" benimsemeyip kanunlar çerçevesinde, kanuna göre hareket ettiğini belirten Falih Rıfkı, bu "*Kemalist tipi tek parti*" yönetiminin kendine özgü bir demokrasi olduğunu savunur: "*Adını koyalım kendi demokrasimizin tabi şekillerini elde edeceğiz. Bu şekiller milli birliğin bozulmasına değil, bilakis onun daha kuvvetlenmesine, temsil ve murakabe cihazının daha normalleşmesine hizmet etmek esasını mahsus tutacaktır.*"[1400] Türkiye'deki tek parti rejiminin kendine özgü şartları olan bir demokrasi olduğunu belirten Falih Rıfkı, vatandaşların "*partinin faaliyet cihazları arasında geniş ve serbest bir*" ortam bulduğunu vurgulayarak tek partili sistemin devamından yana bir tavır sergiler. Nitekim CHP'nin tüm halkı temsil etmesi yönündeki vurgu da herhangi bir şekilde başka bir partiye gereksinim olmadığını göstermektedir. Türkiye'deki bu tek partili sistem, herhangi bir şekilde bir zümre veya şahıs hâkimiyetine dayanmadığı ve kanunun gücüne inanarak kanuna göre hareket prensibini benimsemesi nedeniyle Falih Rıfkı'ya göre, Faşizm ve Komünizm'den farklı kendine özgü bir demokrasidir.

Falih Rıfkı, savaşın devam ettiği günlerde bir kez daha Türk demokrasisi üzerinde durur. "*Ne bünyemiz, ne ihtiyaçlarımız, ne davamız garp demokrasilerinin veya totaliter devletlerin yahut Sovyet aleminin bünyesine ihtiyaçlarına ve davalarına benzer*" değerlendirmesi ile Türk demokrasisinin kendine özgülüğü üzerinde duran yazar, Türk demokrasisinin daha başlangıçta "*garp demokrasilerinin anarşi unsurlarından kendini tedavi ettiğine*" dikkat çeker. Bu anarşi unsuru ise sınıf kavgalarıdır. Türkiye'nin sınıflı bir toplum yapısına sahip olmadığını vurgulayan

[1400] Falih Rıfkı, "*Kendi Demokrasimiz*", **Ulus**, 10 Mart 1939; "*Hürriyet Terbiyesi*", **Ulus**, 13 Mart 1939.

yazar, Türk toplumunun "*tesanütçü*" olarak belirttiği özelliğine dikkat çeker.[1401] Sınıfız ancak meslek gruplarının bulunduğu toplum, bu tüm unsurlarıyla CHP içinde temsil edilmektedir. Bu nedenle de yazar, Türk demokrasisi için çok partili bir anlayıştan bu yıllarda uzaktır.

"*Türkiye'de sınıf değil cemiyet mefhumu doğdu. Bütün yabancı ideolojiler memlekette inkişaf zemini bulamadılar. Bizde iş kanunu işçiler tarafından istenmemiş ve amele hükümetleri tarafından tanzim edilmemiştir. Aşarı köylü partileri ilga etmemiş, zirai ıslahat hakkındaki teşebbüsler çiftçilerin tazyiki ile yapılmamıştır. Hatta o kadar ki bazen işçinin menfaatine olanı işçiye çiftçinin menfaatine olanı çiftçiye zorlamak lazım gelmiştir.*"[1402] Bir kez daha Türk toplumunun sınıfsız bir yapıya sahip olduğu, ancak her meslek grubunun haklarının da iktidar tarafından korunduğu ve onlar talep etmese dahi verildiğini iddia eden yazar, iktidarın halkın siyasi, iktisadi ve sosyal tüm ihtiyaçlarını karşıladığını belirtir. Falih Rıfkı, toplumun tüm parçalarıyla Halk Fırkası tarafından temsil edildiği için ikinci bir partiyi gereksiz görür. "*Bizde tek parti, ikinci partinin mevzusuz ve mesnetsiz olmasından veya irtica unsurlarına yahut şahsi nifaklara dayanması yani milli vahdeti parçalamak tehlikesinden gayri, siyasi, içtimai, iktisadi hiçbir fayda arz etmemesi mahkûmiyetinden dolayı tabi bir nizam olmuştur.*"[1403] Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Falih Rıfkı'nın Milli Şef döneminin en önemli görevi olarak belirttiği Kemalizm demokrasisinin gelişimini sağlamak, ancak tek partili sistem içinde, iktidarın izin verdiği ölçüler dâhilinde olmalıdır.

Demokrasiye dair yorumlarda bulunan Falih Rıfkı, Türk milliyetçiliğinin de "*garp devletlerindeki nasyonalizme*" benzemediğini belirtir. Yazarın bu açıklamaları üzerinde Almanların önce Norveç ardından da Fransa'yı işgali ile birlikte, Türkiye'de Alman taraftarlarının cesaretinin artması, basında da başta Cumhuriyet olmak üzere Tasvir ve Vakit gazeteleri olmak üzere Alman taraftarlarının ortaya çıkarmasının da etkili olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim Falih Rıfkı'nın "*yabancı ideolojilere meddahlık ve simsarlık edenler, Kemalizm'e sadık kalmayan hiçbir Türk münevverinin*"[1404] Türk halkına rehberlik edemeyeceğini vurguladığı satırları da bu

[1401] Falih Rıfkı, "*Bizim Kendi Davamız vardır ve Başkadır*", **Ulus**, 29 Haziran 1940.
[1402] Falih Rıfkı, "*Yeni Türkiye'nin Vahdet Amilleri*", **Ulus**, 12 Temmuz 1940.
[1403] Falih Rıfkı, a.g.m. **Ulus** 12 Temmuz 1940.
[1404] Falih Rıfkı, "*Tek Dava ve Onun Siyaseti*", **Ulus,** 2 Temmuz 1940.

durumun yansımasıdır. Falih Rıfkı, bu gelişmeler üzerinden bir kez daha Kemalizm'in özgünlüğünü gündeme getirir.

1 Eylül 1939'da savaşın başlamasıyla gündeminin büyük bir bölümünü savaşa ayıran Falih Rıfkı, Milli Şef'in Cumhurbaşkanlığı'nı doldurduğu ilk yıl ile ilgili olarak kaleme aldığı yazısında, bu bir yılık zamanı "*Türkiye ilerlemeye devam etmiştir*." şeklinde özetler. Yazısını İsmet İnönü'nün üstün vasıflarına övgü ile sürdüren yazar, Milli Şef döneminin en önemli görevinin, "*bir memleket ki inkılaplarını tamamlamış, müesseseleri istikrar bulmuş, kurtuluş davasının istikametleri üstünde milli anlaşma tamdır. O halde yeni devrin farikası, Kemalizm demokrasisini onlar kadar istikrarlı ve tam bir tabiiliğe doğru götürmek*"[1405] olduğunu belirtir. Savaşın devam ettiği günlerde savaştan önce olduğu gibi Falih Rıfkı, rejimin tabîileşmesi üzerinde durur. Ancak bu tabîileşme tek parti sistemi içinde bir demokrasi yaklaşımıdır.

Yukarıdaki değerlendirmemizin haklılığını bizzat Falih Rıfkı'nın demokrasiye dair kaleme aldığı yazısında görmekteyiz. Demokrasilerin geçirdiği evreler üzerinde duran ve 1914'teki I. Dünya Savaşı'na kadar demokrasinin "*hür milletler için bir itikat, zor altındaki milletler için bir ideal*" olduğunu belirten Falih Rıfkı, savaş sonunda özellikle de ekonomik kriz nedeniyle "*memleket içinde anarşi ve sınıf kavgalarına nihayet verir, milli birliği daha iyi temin eder görünen*" rejimlerin ön plana çıktığını söyler. Ancak yazar, demokrasilerin yeniden "*umumi menfaat fikrinin tekâmülünü kolaylaştırmış olmalarına, barışçı olan halkın hâkimiyet, milli hürriyet emniyetler için daha iyi bir teminat teşkil ettiğinin*" anlaşılması ile eski itibarını kazandığına da dikkat çeker. Falih Rıfkı'ya göre, "*geçen harpten sonra anarşiden kurtulmak için demokrasiden nefret etmiş olanlar, bu harpten sonra anarşi hastalığından tedavi edilmiş olan demokrasinin sulh ve refah için en iyi sığınak olduğu*" düşüneceklerdir.[1406] Açıklamalarından da anlaşıldığı gibi Falih Rıfkı'nın demokrasiye bakışı değişmiştir. Savaş başlamadan önce olduğu gibi başladıktan sonra da Milli Şef döneminin en önemli görevinin "*rejime tabiliğini kazandırmak*" olduğunu vurgulayan yazar, 1930'larda "*hastalıklı olarak*" değerlendirdiği ancak yeni dönemle birlikte "*hastalıkları tedavi edilmiş olan*" demokrasiye sıcak bakmaya başlar. Falih Rıfkı'nın demokrasilere olduğu gibi

[1405] Falih Rıfkı, "*Milli Şef'in ilk Cumhurreisliği Yılı*", **Ulus**, 12 Teşrinisani/Kasım 1939.
[1406] Falih Rıfkı, "*Demokrasinin Yeni İtibarı*", **Ulus**, 18 Teşrinisani/Kasım 1939.

otoriter yönetimlere karşı tavrının da değiştiğini görmekteyiz. İlk günlerde övgü ile bahsettiği Almanya ve İtalya'nın bir dünya savaşına sebep olmaları, yayılmacı bir dış politika takip etmeye başlamaları, yazarın her iki rejime de bakışını değiştirir, daha mesafeli bir tavır takınmasına sebep olur.[1407]

4. Muhalefetin Ortaya Çıkışı ve Falih Rıfkı Atay'ın Gündemi

1945 yılının bu hareketli günleri aynı zamanda bir muhalefetin de ortaya çıkmaya başladığı günlerdi. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun mecliste görüşüldüğü günlerde, tasarı özellikle 17. maddesi nedeniyle başta Emin Sazak, Adnan Menderes ve Halil Menteş olmak üzere büyük toprak sahiplerinin tepkisini çekti. Bu madde 5 bin dönümlük oldukça geniş bir mülkiyet hakkı tanımakta, ancak toprağın yetmediği yerlerde topraksız ve az toprağı olan çiftçiye dağıtılmak üzere 50 dönüme kadar arazinin kamulaştırılabileceğini öngörüyordu. Mecliste tartışmaların devam ettiği günlerde, Cumhurbaşkanı İnönü'nün 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı nedeniyle yaptığı konuşmasında ülkenin siyasal ve kültürel hayatında demokrasi prensiplerinin gittikçe daha fazla yer alacağı yönündeki açıklaması, demokrasiye geçiş konusunda önemli işaretlerden bir olarak değerlendirildi.[1408]

Cumhurbaşkanının açıklamasının basında büyük bir ilgi ile karşılandığı günlerde, meclisteki muhalefet de kuvvetlenmekteydi. 21 Mayıs'ta başlayan bütçe görüşmelerinde oylamalar sırasında Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Emin Sazak, Hikmet Bayur ve Recep Peker red oyu verdi. Recep Peker'in red oyunda etkili olan neden, hükümette köklü değişiklik yapılması isteği idi. Bu gelişmeden kısa süre sonra 7 Haziran 1945'te Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü imzalı bir önerge meclise sunuldu. Dörtlü Takrir olarak adlandırılan önergede, "*Milli Hakimiyetin tek tecelli yeri olan Büyük Millet*

[1407] Türkiye'nin 1945'tek çok partili sisteme geçişine yönelik iki farklı yaklaşım söz konusudur. Bunlardan ilki, geçişi iç ve dış zorlamaların, hem ülke hem de uluslar arası konjonktürdeki değişikliklerin sonucu olduğunu ve tek parti yönetiminin uygulamalarını hiçbir zaman demokrasiyi kurma çabası ve amacına yönelik olmadığını söyler. Diğer grup ise; başta Tarık Zafer Tunaya olmak üzere CHP'nin bir "*Vesayet partisi"* olduğunu nitekim Türkiye'de tek parti iktidarının hiçbir hukuki temeli olmadığı başka partilerin kurulmasının da hukuken yasak olmadığı üzerinde durur. Tunaya ya göre, bu tarz partiler totaliter değil, demokratik bir sistemin hazırlayıcıları olarak değerlendirilmelidir. Tarık Zafer Tunaya; **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İstanbul 1980, s. 314. Nitekim bu yorumlar üzerinde etkili olan Maurice Duverger de "*hakim partiler*" olarak tanımladığı bu gibi partilerin tek parti ile çok parti rejimleri arasında olduklarını söyler. Maurice Duverger, **Siyasi Partiler**, Ankara 1973, s. 360.

[1408] Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi,** İstanbul 1996, s.128.

Meclisi'nde hakiki bir murakabenin sağlanmasını, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu takyit eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatlara icap ettirdiği tadillerin hemen icrası" istenmekteydi.[1409] Ancak öneri, Cumhurbaşkanı'nın demokrasi yolunda ilerleneceği yönündeki açıklamalarına rağmen, red edildi.[1410] Takririn red edilmesine rağmen, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü Vatan gazetesinde açık bir şekilde muhalefete başladı. Mayıs ayından itibaren meclisteki muhalefetin basında yer almasıyla birlikte muhalefet, denetim gibi kavramlar da gündeme gelmeye başladı. Ancak özellikle 1945 yılının yaz aylarında basında siyasal rejime yönelik tartışmaların şiddeti gittikçe arttı.

Mecliste muhalefetin sesini yükselttiği günlerde San Fransicso Konferansı'ndan dönen Falih Rıfkı, demokrasi isteği ile ortaya çıkan muhalefete, Ağustos ayından itibaren sert eleştirilerde bulundu. Falih Rıfkı, özellikle tek parti yönetimine dair eleştirilerin fazlasıyla yer aldığı Vatan ve Tan gazeteleri ile sert tartışmalara girdi. Tek parti rejimine yönelik eleştirileri, "*Türkiye'yi parçalamak, onu içinden kemirip devirecek anarşi üstünde kendi nüfuzunu kurmak isteyen bir düşman devlet propagandası*" ile eşdeğer tutan Falih Rıfkı, açık bir şekilde muhalefet ile "*savaşacağını"* belirtir. Parti içindeki muhalefete de seslenen yazar, "*kusurlarına ve kolayca tenkid edilecek tarafları olmasına rağmen CHP'nin eserinin büyüklüğüne ve kurtarıcılığına*" dikkat çekerek, tek partili rejimi savunurken "*bu büyüklük ve kurtarıcılık davasını benimsemeyenlerin"* partide dahi olsalar kendilerinden olmadıklarını da açıklar.[1411]

Tek parti rejiminin büyüklüğünü kabul etmeyenleri açık bir şekilde partiden dışlayan Falih Rıfkı, demokrasinin tek partili rejimler içinde de yürüyebileceğini savunur. Vatan ve Tan gazetelerinde savaşın tek partili rejimlere karşı kazanıldığını hatırlatan yazılara da cevap veren yazar, Sovyetleri hatırlatarak oradaki tek parti rejimine dikkat çeker.[1412] Nitekim yukarıdaki açıklamalarından birkaç gün sonra kaleme aldığı köşe yazısında Falih Rıfkı, Anayasa'nın yeni bir parti kurulmasını engellemediğini yazar. "*Eğer bir takım fikir farkları tabii bir ayrılmayı*

[1409] Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş (1946–1950)**, İstanbul 1982, s.27–38, Cem Eroğul, **Demokrat Parti,** Ankara 2003, s.25–26.
[1410] Goloğlu, a.g.e., s. 33-34; Karpat, a.g.e., s.131-132; Eroğul, a.g.e., s.28.
[1411] Falih Rıfkı, "*Gerçek Demokrasiye Doğru*", **Ulu**s, 18 Ağustos 1945.
[1412] Falih Rıfkı, "*Pazar Konuşması*", **Ulus,** 19 Ağustos 1945.

gerektiriyorsa bundan asla kaygılanmıyoruz. Hatta bunu istiyoruz." Ancak yazar, muhalefete seslenerek,*"memleketi bir şahsi kıskançlıklar, şahsi hırslar ve bu halden ister istemez doğacak olan çarpışmalar ve kaynaşmalar çorbasına çevirmemek*"[1413] gerektiği yönünde bazı uyarılarda da bulunur. Muhalefete bir kez daha savaşı kazanan demokrasi alemi içinde "*tek partili, çift ve çok partili zıt cepheler*" bulunduğunu hatırlatan yazar, bu demokrasi tartışmaları içinde daha önce de üzerinde durduğumuz gibi mevcut tek partili sistem içinde gelişecek demokrasiden yana bir tavır sergiler.

Falih Rıfkı, hatıralarında rejim tartışmalarının gündemde olduğu bu günlerdeki görüşlerini,

"*Ben ve benim gibi Atatürkçüler tek dereceli seçim yolu ile hemen çok partili demokratik rejime geçmenin aleyhinde idik. İnönü beni hiç bir vakit kazanamamıştır. Ben 'bizim' devşirme tek parti sisteminin çıkmaza girdiğini de biliyordum. Bizim diyorum Çünkü C.H.P Batılı anlamı ile bir tek parti olmuş değildir. Bütün ideolojiler, bütün eğilimler, aşırı sağdan aşırı sola kadar, hepsi onun içinde karma karışıktı. Benim fikrimce önce partiyi yeniden kurarak derleyip toplamak, memlekette bütün ölçüde artan devrimci aydınları onun içine almak, adaylıkları daha sağlam bir sisteme bağlamak ve partiye gerek kongrelerinde ve kurultayında gerek meclisinde murakabe serbestliği vermekten işe başlamalı idik. Tek disiplin, devrimcilik disiplini olmalı idi. 22 yıllık kapalı ve durgun suyu akıtmalı idik."* [1414] şeklinde dile getirir. Falih Rıfkı, demokrasiye geçiş noktasında hatıralarını kaleme aldığı 1960'lı yıllarda 1945'teki görüşlerini korur. Bu bağlamda bir süreklilik gösterir. Ancak hatıralarında Cumhurbaşkanı İnönü'ye karşı sergilediği tutum dönem içinde kaleme aldığı yazılarında söz konusu bile değildir.

Türkiye'deki tek parti rejiminin hiçbir zaman bir "*diktatoryaya*" dönüşmediğini vurgulayan Falih Rıfkı, CHP'ne yönelik eleştirilerin artması karşısında partinin son yıllardaki "*parti içinde bağımsız bir grup oluşturması, seçimlerde adayların sayısını artırmak*" gibi uygulamaları "*rejimi demokrasi gereklerine göre tabiileştirme çabası*"[1415] yönündeki büyük bir adım olarak

[1413] Falih Rıfkı, "*Gülünç Bir Şantaj*", **Ulus**, 20 Ağustos 1945; "*Tenkidlerden Bir Tenkid*", **Ulus**, 21 Ağustos 1945.
[1414] Atay, Batış, a.g.e., s. 158.
[1415] Falih Rıfkı, "*Türkiye'de Demokrasinin Tekâmülü*", **Ulus**, 22 Ağustos 1945.

değerlendirir. Yazarın bu örnekle varmak istediği nokta, tek partili bir sistem içinde de demokrasinin gelişebileceği, yaşayabileceği bir ortamın yaratılabileceğidir.

Bu tartışmalar bağlamında Falih Rıfkı'nın özellikle Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman ile sert polemiklerde bulunduğunu görmekteyiz. Yalman, muhalif değil, olumlu bir demokrasiye gidişin temsilcisi olduğunu yazarken[1416] Falih Rıfkı ise,"*şimdilik gerçek demokrasicilerin*" kendileri olduğunu savunur ve demokrasi yolundaki bu isteklerin arakasında gerçekte iktidarı ele geçirmek gibi bir amaç taşıdığını iddia eder:

"*Oyun, kaleyi içinden fethetmek, CHP saflarında ve şahıslar etrafında ayrılıklar yapmak ve onun yirmi yıllık teşkilat ve itibarına el koyarak hükümeti ele geçirmektir. Biz CHP erkinin milli iradeye dayandığını iddia ediyoruz. Biz her gün kendi aramızda yapılmak gereken tenkitlerle, top yekun inkarcılığın ve muhalifliğin birbirine karıştırılmaması lazım geldiğini iddia ediyoruz. Program program bizimle savaşa girecek bir parti varsa ve olursa, onunla yan yana millet arasında imtihana gireceğiz*"[1417] İktidarın açık bir programla ortaya çıkacak bir partinin kurulmasına karşı olmadığını belirten Falih Rıfkı, iktidara kast eden muhalefeti, kötü bir oyun içinde olmakla suçlar. Yazar, yeni bir partinin kurulmasına sıcak bakmış olmasına rağmen, iktidarın kaybedilmesi gibi bir durumun ihtimalini dahi aklından geçirmemektedir.[1418]

Demokrasiye geçişle ilgili tartışmalar bağlamında Falih Rıfkı'nın sık sık üzerinde durduğu bir konu da CHP'nin o güne kadarki demokrasi denemeleri karşısındaki tavrıdır. CHP'nin hiçbir zaman yeni bir partinin kurulmasına engel olmadığını belirten yazar, bu denemelerin başarısız olmasının sebebinin iktidarda değil, "*açık bir program etrafında yeni siyasi faaliyetlerin teşkilatlanma şartlarının henüz olgunlaşmamasında"*[1419] aranması gerektiğini düşünür. Ancak Falih Rıfkı, artık o günkü şartların da mevcut olmadığı üzerinde durur: "*Bu memlekette irtica*

[1416] Gürken, a.g.e., s.166.
[1417] Falih Rıfkı, *Particilik Nedir*", **Ulus**, 23 Ağustos 1945., "*Bunlar Muhalif Değilmişler*", **Ulus,** 27 Ağustos 1945., "*Vatan'a Cevap*", **Ulus,** 3 Eylül 1945., "*Biz Bunları Unutmayız*", **Ulus** 24 Ekim 1945.; "*Yalman Kaçabilir*", **Ulus,** 27 Ekim 1945.
[1418] Tekin Erer, CHP'li milletvekillerinin bu ruh halini "*Tek parti, tek şef rejimine alışmış olan insanların birdenbire yeni hayata intibak etmeleri elbette beklenemezdi. Ahmet Emin Yalman, bunlara verdiği cevapta bu mebusların hayal içinde yaşadıklarını, dünya realitesini görmediklerini ifade ettikten sonra, ya bu rejimi getirirsiniz yahut yabancılar tankla gelir, bu rejimi getirirler*" açıklamalarına yer verir. Erer, a.g.e., s.134
[1419] Falih Rıfkı, "*Yalan, Düzen ve Curnalcılık Silahı*", **Ulus**, 28 Ağustos 1945; "*Biz Neye Güveniyoruz*", **Ulus,** 31 Ağustos 1945.

tehlikesi kalmamıştır. Bu memlekette fikirleri bizden ayrı olanların kuracakları parti veya partilerin o kadar iyi niyetle teşvik ettiğimiz ve himaye ettiğimiz örnekleri gibi, milli düzeni anarşiye doğru soysuzlaştırmak isteyenler tarafından sömürülmesine imkan kalmamıştır. İmkan olsa dahi bunun netice vermesine ihtimal kalmamıştır." Ortam değişmiş olsa da Falih Rıfkı'nın CHP'nin halk için en doğru tercih olduğu noktasındaki görüşlerinde hiçbir değişiklik olmamıştır: "*Türk milleti için en hayırlı kalkınma ve ilerleme programının bizim programımız olduğuna ve halk çoğunluğunun bizimle beraber olduğuna ve olacağına inanıyoruz.*"[1420] Ancak gelişmeler Falih Rıfkı'nın yanıldığını gösterecek, halk yeni kurulacak partiyi büyük bir ilgi ile karşılayacak ve onu iktidara taşıyacaktı.

Demokrasi tartışmalarının şiddetinin giderek arttığı günlerde Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun muhalefeti eleştiren açıklamalarına değinen Falih Rıfkı, Tan ve Vatan gazetelerinin yürüttükleri muhalefeti, açık bir şekilde "*rejime karşı savaşmakla*" suçlar.[1421] Bu rejim ki, hiçbir zaman "*keyfi bir idareye*" dönüşmemiş, "*milletin egemenlik hakları*" hiçbir zaman ihlal edilmemiştir.

Muhalefetin ortaya çıkmaya başladığı ilk günlerde CHP'nin eserinin "*büyüklüğüne ve kurtarıcılığına*" inanmayanların kendilerinden olmadığını belirten Falih Rıfkı'nın bu yaklaşımı, Vatan gazetesinde hükümete yönelik sert eleştirilerde bulunan Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün 21 Eylül'de oybirliği ile partiden ihraç edilmesi ile gerçekleşmiş oldu. Bu karar, CHP'den kopmaları da gündeme getirdi. İhraç kararını eleştiren Refik Koraltan Ekim ayında partiden ihraç edildi. Celal Bayar ise, Eylül ayında milletvekilliğinden, Aralık'ta ise CHP'den istifa etti. Bayar, 1 Aralık'ta basına verdiği demeçte yeni bir parti kuracaklarını açıkladı. Karar sonrasında Cumhurbaşkanı İnönü ile de görüşen Celal Bayar, iktidarın onayını aldıktan sonra yeni bir parti kurmak için çalışmalarını hızlandırdı.[1422]

Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün partiden ihracını "*hak edilmiş bir ceza*" olarak değerlendiren Falih Rıfkı, "*CHP'nin yirmi küsur yıllık sayılı ve açık*

[1420] Falih Rıfkı, "*Cumhuriyet Halk Partisi",* **Ulus**, 3 Eylül 1945.
[1421] Falih Rıfkı, "*Başbakan Milletle Konuşuyor*", **Ulus**, 7 Eylül 1945; "*Politika*", **Ulus,** 17 Eylül 1945.; "*Rejime Hakaret Edilemez*", **Ulus,** 22 Eylül 1945.
[1422] Cumhurbaşkanı ile Celal Bayar arasındaki görüşme ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, İstanbul 1970, s.138-141; Gologlu, a.g.e., s.41; Karpat, a.g.e., s.135, Eroğul, a.g.e., s.29.

düşmanlarıyla aynı gazetelerde fikir ve işbirliği yapanların"[1423] sonunun ancak böyle olabileceğine dikkat çeker. Yazar, CHP'yi "*yıkmak*" niyetinde olduğunu iddia ettiği Vatan ve Tan cepheleriyle birlikte olmayı "*affedilmez bir suç*" olarak görür. Suçlular hak ettikleri cezaya çarptırılmıştır.

Celal Bayar'ın yeni bir parti kuracakları yönünde basına verdiği demeç üzerine Falih Rıfkı, iktidarın kararı memnuniyetle karşılamaması için bir sebep olmadığını belirtir. Muhalefet önderleri Cumhurbaşkanı İnönü ile yaptıkları konuşma sonunda iktidarın onayını almışlardı. Yazarın açıklamalarıyla da bu onay kamuoyuna duyuruldu. Falih Rıfkı, iktidarın yeni partinin kurulmasından rahatsız olmadığını belirtmiş olmasına rağmen, bazı çekinceleri de dile getirdi:

"*Yeni partiyi kuranlar, memlekette aşırı solculuğu ve yabancı bir ideolojiyi yaymak isteyenlerle hiçbir ilgileri olmadıklarını söylemişlerdir. Vatancıların yaymak ve tutturmak istedikleri siyasi ve ekonomik Osmanlı liberalciliği ile münasebetleri olabileceğini de tahmin etmek bize saygısızlık gibi görünür. Bu iki gazetenin düpedüz rejim ve devrim düşmanlığını temsil etmekte olduklarını biz bildiğimiz kadar, memleketin pek nazik zamanlarında aynı adamların nasıl fırsatçılık yapmış olduklarını, kendileri bizzat ağır cezalandırmak zorunda kalan eski Başbakan zorunda kalan eski Başbakan da bilir.*"[1424] Kurulacak olan yeni partinin açık bir şekilde "rejim ve devrim düşmanı" olan iki gazete ve görüşleriyle bir ilgisi olmaması gerektiğini vurgulayan Falih Rıfkı, *" bir muhalefet partisi ortaya çıktığı vakit, Meşrutiyette, vatan ve Cumhuriyette, devrim ve rejim düşmanlarının hemen bundan faydalanmaya ve yeni parti içinde temizlikleri ile tanınan şahsiyetlerin itibarını söndürmeğe kalkıştıklarını"*[1425] hatırlatarak, bu gelişmelere hem İttihat ve Terakki Fırkası hem de CHP içinde bulunarak tanık olan Celal Bayar'ı aynı şeylerin yaşanmaması için uyarır.

Sovyetlerle ilişkilerin gerginleştiği günlerde, bu ülke ile iyi ilişkilere dikkat edilmesi gerektiği yönünde yayınlar yapan, tek parti rejimini eleştirerek muhalefeti destekleyen Tan ve Yeni Dünya gazeteleri ile Görüşler dergisi İstanbul Üniversitesi öğrencilerinden oluşan bir grup tarafından tahrip edildi. Gösteriler sonunda

[1423] Falih Rıfkı, "*Parti Divanının Kararı*", **Ulus**, 23 Eylül 1945; "*Siyasi Terbiye Meselesi*", **Ulus**, 3 Ekim 1945., "*Türk Demokrasisinin Hedefleri*", Ulus, 26 Ekim 1945.
[1424] Falih Rıfkı, "*Yeni Bir Muhalefet Partis*i", **Ulus**, 3 Aralık 1945.
[1425] Falih Rıfkı, a.g.m., **Ulus**, 3 Aralık 1945; "*Politika*", **Ulus**, 3 Aralık 1945.

İstanbul'da sıkıyönetim ilan edildi. Bu gelişmelerden sonra Zekeriya ve Sabiha Sertel 1950'de yut dışına çıkmak zorunda kaldılar.[1426]

Basında demokrasi tartışmalarının başladığı günlerden itibaren Vatan ve Tan gazeteleri Falih Rıfkı'nın şiddetli eleştirilerine hedef oldu. Basında tartışmaların yoğunlaştığı Ağustos ayından itibaren yukarıda da açıkladığımız gibi yazar, her iki gazeteyi de açık bir şekilde rejim düşmanı olarak değerlendirir. Falih Rıfkı'nın her iki gazeteye yönelik eleştirileri, aslında yaşanacakların da sinyallerini verecek niteliktedir. Nitekim olayların yaşandığı gün "*artık hiçbir iç yüzleri kalmayan renklerini, ruhlarını ve oyunlarını olduğu gibi açığa vuran Serteller gitgide cüretlerini artırmışlardır.*" diyen Falih Rıfkı, her iki yazarın da görüşlerine karşı çıkarak Türk toplumunun *"sınıflar yerine mesleklerin dayanışmasını*" esas alan bir yapıya sahip olduğunu belirtir. Yazara göre Sertellerin amacı, Türk toplumunda "*kızıl anarşinin sömürebileceği tezatlar"*[1427] yaratmaktır. Olaylardan sonraki köşe yazısında ise Falih Rıfkı'nın Tan gazetesine eleştirilerini sürdürdüğünü görmekteyiz. Hükümetin sözcüsü olarak yazar, gösterilerin önceden tertip edildiği yönündeki açıklamalara cevap vererek olayın "*hazırlıksız bir heyecan eseri*" olduğunu belirtir. Yazara göre olayların sebebi, "*rejimi sarsmak*" amacını taşıyan "*tahrikçi"* gazetelerdir.[1428] Hükümetin olaylar karşısında herhangi bir kanunsuzluğa izin vermeyeceğini de belirten Falih Rıfkı'nın muhalefete dair eleştirileri, olaylar karşısındaki tavrı aslında Türk demokrasisinin sınırlarının ne olacağını da gözler önüne sermekteydi.

5. Kültürel Alandaki Gelişmeler Karşısında Falih Rıfkı Atay

Savaş nedeniyle gündeminin büyük bir kısmını savaşa ayıran Falih Rıfkı, halkın inşası bağlamında bir önceki bölümümüzde ayrıntılı şekilde ortaya koyduğumuz söylem ve kavramlarını zaman zaman yeniden gündeme getirir. Bunlardan biri, halk ve onun inşasıdır. Halkın "*yegâne ana kuvvet*" kaynağı olduğunu düşünen Falih Rıfkı, iktidara bazı hatırlatma ve uyarılarda bulunur. Yazarın ilk uyarısı, halkın terk edildiği zaman "*her türlü fesat ve telkine uğrayabileceği, bu durum karşısında da ne halkın ne de onun zaaflarıyla oynayan*

[1426] Sertel, a.g.e., 267-272; Karpat, a.g.e., s.134.
[1427] Falih Rıfkı, "*Çirkin Bir Taktika*", **Ulus**, 4 Aralık 1945.
[1428] Falih Rıfkı, "*İstanbul'daki Nümayiş*", **Ulus,** 6 Aralık 1945.

demagogların" sorumlu tutulmayacağı, tüm sorumluluğun halkı terk edenlerde olduğudur. Hem iktidara hem de aydınlara seslenen Falih Rıfkı, halk ile anlaşmanın zor ancak "*zaruri*" olduğunu belirttikten, bu diyalogun sağlanması için yol da gösterir. Yapılması gereken "*halkı inandırmak ve onun sağduyusuna, gönlüne nüfuz"* etmektir. Halkın inandırılması ve gönlüne nüfuz edilmesi gereken şey Kemalizm'dir. Bu sağlandıktan sonra, "*kapkara yığın, aydın ve uyanık bir şuur ve iradeler kuvveti*" haline gelecektir.[1429] Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, rejimin anlatıcısı, açıklayıcısı olmanın yanı sıra, iktidarı da bazı konularda zaman zaman uyaran, ona bazı hatırlatmalarda bulunan bir kontrol mekanizması özelliğini de gösterir. Bu konular arasında hiç şüphe yok ki ilk sırayı Kemalizm'in dinamizminin korunması ve halk ile diyalogun kaybedilmemesi alır. Bunun en öncelikli nedeni, halkın "fesat ve kötü telkine" kapılmamasını, yani muhalefete yakınlaşmasını engellemektir.

Halkın inşası bağlamında radyo gibi medeni cihazlar bu yıllarda da Falih Rıfkı'nın gündemini işgal eder. Radyo ve sinemanın,"*ileri seviyeli memleketlerde bir mektep"* gibi kullanıldığına dikkat çeken yazar, radyonun aynı zamanda "*bir milletin bütün cihanla en yakın en sade ve kolay*" iletişim kurmasını da sağladığını vurgular.[1430] Her iki alanda da radyo etkili bir telkin aracıdır. Radyo, hem rejimin esaslarının halka götürülmesi, inkılap ruhunun canlı tutulmasında etkili olduğu gibi Türkiye'nin dünyada da tanınması için etkili bir aracıdır. Hatta yazar, radyonun "*Türkiye düşünülerek icat edildiğini*"[1431] belirterek bu ikili öneme vurgu yapmak ister. Milli Mücadele yıllarından itibaren Türklerin tüm dünyaya doğru şekilde tanıtılmasının öncelikli bir görev olduğunu düşünen Falih Rıfkı, 1930'larda olduğu gibi bu yıllarda da etkili bir propaganda aracı olarak radyoya önem verir. Bir kez daha radyonun özellikle Sovyetlerde rejimin en etkili propaganda araçlarından biri olarak başarılı bir şekilde kullanıldığına değinen yazar, dünya radyolarından verdiği örneklerle Türk radyosunun da benzer etkinliklerle hem halk için hem de uluslar arası alanda etkili bir propaganda aracı haline getirilmesini zorunlu görür.

Halkevlerinin ulusun inşasında üstlenmesi gerektiğini düşündüğü vazifelerin neler olduğu da Falih Rıfkı'nın bu dönemde üzerinde durduğu bir konudur. Halkevlerinin artık halkın en büyük ihtiyaçlarından biri olduğunun anlaşıldığını

[1429] Falih Rıfkı, "*Halk İle Temaslar*", **Ulus**, 4 Mart 1939.
[1430] Falih Rıfkı, "*Sesimizi İyi Kullanalım*", **Ulus**, 11 Kânunuevvel/Aralık 1938.
[1431] Falih Rıfkı, "*Sesimizi Duyurmak*", **Ulus,** 19 Nisan 1939.

belirten yazar için halkevleri "*CHP'nin davalarını halka bilfiil tanıtan en iyi vasıta, gençlik ve köylü ile parti arasındaki en sağlam bağdır*." Hem gençlik hem de köyün "*kaynak-kuvvet*" olduğunu bir kez daha vurgulayan Falih Rıfkı, her iki kuvvet kaynağının Kemalizm'in prensipleri doğrultusunda "*terbiye*" edilmesinin zorunluluğuna bir kez daha dikkat çeker. Bu terbiye faaliyeti başta Milli Şef olmak üzere, "*sadece bir siyasi parti olmayan, yeni bir kültürün, yeni bir cemiyetin hulasa başlı başına bir medeniyet davasının mücadele ve inşa cephesi*" [1432] olarak belirttiği CHP öncülüğünde ve denetiminde olmalıdır. Falih Rıfkı, yeni açılan pek çok halkevi ve buralarda Kemalizm'in prensiplerinden ödün verilmeden sürdürülen halkın inşası davasını, aslında Milli Şef'in Kemalizm'den herhangi bir şekilde ödün vermeyeceğinin de kanıtı olarak halka sunar.

Avrupa'da savaş ihtimalinin gün geçtikçe kuvvet kazanmaya başladığı günlerde Falih Rıfkı, 1930'lu yıllarda sık sık dile getirdiği beden terbiyesi üzerinde tekrar durmaya başlar. Tüm çabalara rağmen henüz önemli bir mesafenin kat edilemediğine dikkat çeken yazar, beden terbiyesinin halkın inşasının önemli bir basamağı olduğunu belirtir. Ancak "*bedeni terbiyeyi inkişaftan ve umuma mal olmaktan meneden aksaklık, bugüne kadar anarşisi içinden kurtulunamayan*"[1433] sistemden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de yazar, halkın eğitimi ile ilgili pek çok konuda olduğu gibi bedenin eğitiminin de "*milli bir dava olarak görülmesi*" gerektiğine işaret eder. Falih Rıfkı'ya göre bu durumu zorunlu kılan sebep halkın inşasının "*sıhhat, kuvvet ve ahlak*" temeline dayandırılması gereğidir. Bu önemli davanın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için yazar, tek elden devletin denetiminde bir düzenlemeye kavuşturulmasını zorunlu görür. Halk zihnen olduğu gibi bedenen de terbiye edilmeli şekillendirilmelidir. Pek çok kişi için olduğu gibi Falih Rıfkı için de bu durum savaş yıllarında özel bir öneme sahip olacaktır.

5.1.Köy ve Köy Enstitüleri

Falih Rıfkı'nın her alanda yoğun bir inşa sürecinin yaşandığı 1930'lu yıllarda olduğu gibi ele almış olduğumuz dönemde de köy ve köylünün her bakımdan inşası o yıllardaki kadar yoğun olmasa da gündemindedir. Yazara göre, Türkiye için en önemli meselelerden biri "*köylüyü yalnız okutmak değil terbiye de etmektir*." Köyü

[1432] Falih Rıfkı, "*Yeni Halkevlerimiz*", **Ulus**, 18 Şubat 1939.
[1433] Falih Rıfkı, "*Bedeni Terbiyeyi Teşkilatlandırma*", **Ulus,** 5 Kânunusani/Aralık 1939

terbiye edecek olan "*eğitmen*" ise, köye ihtiyacı olan her şeyi yapabilecek ve yaptırabilecek yetenek ve donanımda olmalıdır.[1434] Köylünün Kemalizm'in prensipleri doğrultusunda her yönden inşası bağlamında Falih Rıfkı bir kez daha ilköğretimin önemine dikkat çeker. Nitekim bu eğitim, köylünün vatandaşa dönüşümünü, kalkınmasını sağlayacak olan temel bilgi ve kabiliyete sahip olmasını temin edecektir.

Köyün inşası Falih Rıfkı için bir *"küldür*." Köylünün sadece Kemalizm'in prensipleri doğrultusunda inşası ve terbiyesi yeterli değildir. Köyün iktisadi olarak kalkınması, köylünün vatandaş haline getirilmesi de zorunludur.[1435] Özellikle modern tarım ve onun gereklerinin eğitmenler aracılığıyla köye götürülmesi yazar için yapılması gerekenler arasında ilk sırada yer alır.

Falih Rıfkı'nın köyün inşası ve kalkınması için en öncelikli husus olarak öne çıkardığı eğitmen meselesi iktidarın savaş yıllarında kurulmasına karar verdiği Köy Enstitüleri ile bir yerde çözüme kavuşturulmak istenir. II. Dünya Savaşı yıllarında iktidarın kültür alanındaki en önemli atılımlarından biri hiç şüphesiz Köy Enstitüleri'dir. Enstitüler ile ilgili kanun 19 Mart 1940'da hazırlanarak 17 Nisan'da 1940'da TBMM'de görüşülmeye başlandı. Yasa ile ilgili gerekçe okuma-yazma oranındaki düşüklük ve bu bağlamda ilköğretim eksikliğinin giderilmesi, köylünün iyi bir müstahsil haline getirilmesi olarak belirtilmekteydi.[1436] Enstitüler, köyü ve yaşam koşullarını bilen, köylü gençlerin pratik bilgilerle donatılarak yetiştirilmesini amaç edinmekteydi. Bu amaçla toplam 16 enstitünün açılacak, öğretmen yetiştirmesi amaçlanıyordu.

Falih Rıfkı, mecliste görüşmeleri devam eden Köy Enstitüleri'nin kurulması ile ilgili kanunun "*Türkiye'nin milli kalkınma davasının*" önemli dönüm noktalarından bir olarak değerlendirir. Ülke kalkınmasında nüfusunun büyük bir

---

[1434] Falih Rıfkı, "*1838'den 1938'e Kadar*", **Ulus**, 23 Kânunuevvel/Aralık 1938.
[1435] Falih Rıfkı, "*Köyden Gelen Haberler*", **Ulus**, 16 Temmuz 1939.
[1436] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Fay, Kirby, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, Ankara 1962; Engin Tonguç, **Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç**, İstanbul 1970. Timur böyle bir tasarının gündeme gelmesinde savaş yıllarında Türkiye'de iktidarın kontrolünde orta sınıf kökenli bürokratların etkisinin artması ve silâh altında tutulan büyük bir ordunun beslenmesi ile ilgili sorunun etkili olduğunu söyler. Nitekim daha sonra Enstitülere muhalif olacak olan Emin Sazak'ın bu yıllarda kanunu desteklemesinde de bu ortamın etkili olduğunu düşünür. Ayrıca Timur Köy Enstitülerinin köylüyü toprağa bağlamak suretiyle sınıf kavgasını önleyeceğinin düşünüldüğünü bu bağlamda iktidarın halkçılık politikası ile uyum içinde olduğunu da söyler. Timur, tasarının oylanması sırasında bazı CHP'li milletvekillerinin karşı çıkmasını "sessiz muhalefet" olarak değerlendirir. Timur, a.g.e., s. 191-192.

kısmını oluşturan köyün ve köylünün her yönden inşasının son derce önemli bir konu olduğunu sürekli olarak vurgulayan Falih Rıfkı, enstitüler vasıtasıyla bir kez daha, köy terbiyesi üzerinde durur. Köylünün terbiyesi;"*hayallerdeki mesut, kuvvetli ve zengin Türkiye'nin maddi manevi inşa meselesinin*" halledilmesini sağlayacaktır. Bu hayal edilen Türkiye'ye ulaşmanın en kestirme yolu yazara göre, Milli Şef'in de konuşmalarında belirttiği "*köylüye toprak ve terbiye*" vermektir. Falih Rıfkı'ya göre, "*her şeyi hür, toprağının yuvasının, hayvanının ve her türlü istihsal vasıtalarının sahibi olan köylünün en iyi teknik ve telakki ile çalışmasını temin*" zorunludur.[1437] Köyün terbiyesi bağlamında köyün sorunlarını bilen, onun dilinden konuşan köy eğitmenlerine ihtiyaç olduğunu özellikle 1930'lardaki yoğun inşa yıllarında sık sık dile getiren Falih Rıfkı, köyü iyi bilen, onun bir parçası olan köylü gencin, köyün "*hayat, say ve istihsalini*" geliştirecek bilgilerle donatacak enstitüleri son derece önemli ve değerli bulur. Köy Enstitüleri'ni köyün ve köylünün kalkınması bağlamında önemli bulan Falih Rıfkı, gündeminin öncelikli maddesini II. Dünya Savaşı'nın oluşturması nedeniyle büyük önem vermesine rağmen Köy Enstitüleri ile yoğun bir şekilde ilgilenemez.

5.2.Yayın Faaliyetleri

Savaş görmüş, onun yıkıcı etkilerine tanık olmuş hatta parçalanan bir imparatorluğun tebaası olan bir kuşağın temsilcisi Falih Rıfkı, II. Dünya Savaşı'nın oluşturduğu yoğun gündemi içinde zaman zaman kültürel alandaki bazı önemli gelişmelere dair yorumlarda da bulunur. Bu konulardan biri de Yusuf Hikmet Bayur'un Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan Türk İnkılap Tarihi isimli çalışmasının Trablusgarp Savaşı'na kadar olan ilk cildidir. Bir ulusun inşasında tarihe büyük önem veren hatta ulusla birlikte yeni bir tarihin de inşasından yana olan ve inşa edilen bu tarih içinde önemli bir köşe taşı olan Falih Rıfkı için tarih önemini daima korumaktadır. Bayur'un eserinin özellikle kritik gelişmelerin yaşandığı günlerde Türk halkı için "*ders kıymetinde*" olduğuna dikkat çeken yazar, aynı zamanda oryantalist tarih yazımını da eleştirerek, Türk tarihinin de "*yalandan iftiradan ve bühtandan kurtulması*" yolunda atılan önemli bir adım olarak

[1437] Falih Rıfkı, "*En Büyük İşlerimizden Birine Başlıyoruz*", **Ulus**, 19 Nisan 1940., "*Köy ve Köylü Davamızın Ruhu*", **Ulus**, 20 Nisan 1940., "*Hayırlı İşlerimizin Başında*", **Ulus**, 21 Haziran 1942.

değerlendirir. [1438] En etkili propaganda araçlarından biri olan tarihin yazara göre, en önemli özelliklerinden biri ders almaktır. Falih Rıfkı için Türk tarihi içinde ders alınacak dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle son dönemleridir.

Falih Rıfkı'nın savaş yılları içinde üzerinde durduğu iki önemli konudan biri de çeviriler ve İnönü Ansiklopedisidir. Yazar, hem Batı klasiklerinin çevirilmesi hem de Fransızların Larousse'una benzettiği İnönü Ansiklopedisi'ni Maarif Vekâleti'nin savaş yılları içindeki iki önemli başarısı olarak değerlendirir. "*Yeni yazı*" ile yetişen bir kuşağın belli bir kültür seviyesini yakalamışken, yani "*tam zamanında*" yapılmaya başlanan bu iki girişim de yazara göre, "*Kemalist Türk gençliği*" [1439] için Batı kültürüne dair özlü bilgiler elde edecekleri iki önemli araç olacaktır.

Falih Rıfkı için savaş yılları içinde kültürel alandaki önemli gelişmelerden biri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün kurulmasıdır. 15 Nisan 1942'de kurulan enstitü, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ne bağlı bir araştırma, eğitim ve öğretim kurumu olarak çalışmalarına başladı. Enstitünün ilk başkanı Enver Ziya Karal oldu.[1440] Falih Rıfkı, 1930'lu yıllardan itibaren bir Atatürk enstitüsünün kurulmasını, hem Atatürk'e dair hatıraların, eserlerin hem de inkılap tarihinin en canlı örneklerinin toplanmasının zorunluluğunu vurgulamaktaydı. Türk inkılap tarihinin gelecek kuşaklara aktarımında ve bu tarihin yazımında önemli görevleri olduğunu vurguladığı İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün kurulması, Falih Rıfkı'yı fazlasıyla memnun eder. Yazara göre, enstitünün iki önemli görevi vardır. Bunlardan ilki günün ihtiyaçlarına cevap vermek diğeri ise, vazifesini genişleterek en büyük milli eksikliği gidermektir. Bu milli eksiklik Türk inkılap tarihinin yazımıdır.

"*Bizim Cumhuriyet tarihimiz 19 yıllıktır. Fakat bu devri ağır ağır hazırlayan mücadelelerin tarihi, bunu on mislinden de çok eskidir. Davayı esaslı eleyen ve tarayanlara göre, Türk inkılap tarihinin kökleri on yedinci asır ortalarına kadar götürülmek lazım geliyor. Çünkü Cumhuriyet devrini Meşrutiyet, onu Tanzimat ve onu da Osmanlı devletinde yenileşme hareketlerinin başladığı zamanlara*

[1438] Falih Rıfkı, "*Zamanında Neşir Olan Bir Eser*", **Ulus**, 23 Temmuz 1940.
[1439] Falih Rıfkı, "*Milli Kütüphane İçin Asgari Had*", **Ulus**, 16 Kânunusani/Ocak 1941.
[1440] Ayrıntılı bilgi için bkz., Mustafa Oral "*Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü 1933*", **Atatürk Yolu**, Sayı: 27-28, (Mayıs-Kasım 2001), **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya fakültesi 66. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı**, Yay. Haz. Kıymet Giray-Hakan Kaderoğlu, Ankara 2003, Necdet Aysal, "*Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Tarihçesi ve Gelişimi*", **Atatürk Yolu**, Sayı: 33–34 (Mayıs Kasım 2004)

bağlamamak imkânı var mıdır?"[1441] Türk inkılap tarihinin hazırlık aşamasını imparatorluk dönemindeki yenileşme hareketlerine bağlayan Falih Rıfkı, bu vesileyle oryantalist tarih yazımını bir kez daha eleştirir. "*Osmanlı devletinin çökme ve dağılma devri devam ettiği kadar, bu devletin içinde yeni sandığımız birçok hakikatleri sezenler, bunlar uğruna uğraşanlar, ayaklananlar, can verenler olmuştur*." Yazar, pek çok Batılı tarihçinin aksine İmparatorluğun en zor yıllarında "*bir uyanma, bir kalkınma, bir silkinip kurtulma hareketi*"[1442] etrafında toplanan pek çok genç ve aydın olduğuna dikkat çeker. Falih Rıfkı'ya göre, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün en önemli görevi inkılap tarihinin doğru bir şekilde yazımı, bu tarihin gelecek kuşaklara aktarımıdır.

Falih Rıfkı'nın savaşa dair yoğun gündemi içinde, tarih kongresi ile ilgili değerlendirmeleri savaş dışında ilgilendiği farklı konular arasında önemli bir yer tutar.

"*Bizim nesillerimizin okuduğu tarih, bir hanedan methiyesinden ibaretti. Tarih derslerinde kendimize inanmamızı kaybeder, basmakalıp ve çoğu garp aleminin Türk düşmanlığından gelme ve zorlama hükümlere boyun eğer, Türk olduğumuza kızarma hisleri içinde imtihanlarımızı verirdik. Tarih bizim gençliğimizde aşağılık duygusunu kuvvetlendirmek için kullanılan bir vasıta idi. Uydurma tarih icad tarih bizi birkaç asır önceki bir aşiret içinde kaynatıp eriten şark ve garp medeniyetleri ile Türk milletinin münasebetlerini kesen bizi yok etmek isteyen yabancı suikastlara hak veren ve kendi eliyle gerekçeler sunan, Türk milletinin hem geçmişe hem geleceğe doğru ömrünü kısaltan o tarihtir.*"[1443]

Kendi kuşağının tarih anlayışını eleştiren, bu tarih anlayışına daha çok oryantalist bir yaklaşımın hakim olduğunu düşünen Falih Rıfkı, dünya "*medeniyetine hizmet eden*", Türklerin dolu ve zengin tarihinin "*yeniden yapılmasının*" zorunlu olduğuna da inanır. Ulus devletin inşasının en önemli yapı taşlarından biri olan Kemalizm'in milliyetçilik tanımı içinde ülkü birliği olarak yer alan tarih, yazara göre yeniden inşa edilmeliydi. Bu bağlamda da Tarih Kurumu ve kurumun düzenlediği tarih kongrelerinde alınan kararlar Falih Rıfkı için son derece önemlidir.

[1441] Falih Rıfkı, "*İnkılap Tarihi Enstitüsü Kurulurken*", **Ulus**, 9 Nisan 1942.
[1442] Falih Rıfkı, a.g.m., **Ulus**, 9 Nisan 1942.
[1443] Falih Rıfkı, *Üçüncü Tarih Kongremiz*", **Ulus**, 15 Teşrinisani/Kasım 1943.

6. Türk Dış Politikası ve Uluslar arası Ortam Karşısında Falih Rıfkı Atay

Milli Şef döneminin en önemli dış siyasal gelişmesi hiç şüphesiz ki II. Dünya Savaşı'dır. 1938 yılından itibaren uluslar arası gelişmeler yeni bir savaşın her an patlak vereceğini göstermekteydi. Türkiye de bu gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Özellikle 1939 yılının başında Çekoslovakya'nın işgali ve parçalanması ile Almanya ve İtalya'nın Balkanlardaki faaliyetleri Türkiye'yi endişelendirmekteydi. Bu ortam karşısında Türkiye bir önceki bölümümüzde de belirttiğimiz gibi Batılı devletlerle daha yakın ilişkiler kurmaya başlar. Türkiye özellikle İngiltere ve Fransa ile ikili müzakerelerde bulunur.[1444] Falih Rıfkı'nın Balkanlarda gerginleşen ortam karşısında 1938 yılının sonbaharından itibaren dış politika ile ilgili yazılarında, Türkiye'nin Atatürk döneminde olduğu gibi yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü döneminde de uluslar arası ilişkilerdeki temel prensibinin barış olduğu vurgusu üzerinde durulur. Konu ile ilgili yazılarında özellikle Balkan Antantı'nın bölge barışı için önemine dikkat çeken yazar, Balkan devletleri arasındaki barış ve güven ortamının korunmasının gerekliliğine değinir. Bu bağlamda da Türkiye'nin önemli bir yere sahip olduğunu belirtir.[1445] Ancak pek çok kişi gibi Falih Rıfkı da özellikle Çekoslovakya'nın işgali karşısında tedirgindir. Hem İtalya hem de Almanya'nın Balkanlardaki girişimlerinin Avrupa'da bir savaş başlatma ihtimali üzerinde duran yazar, bu savaşın ise, "*Avrupa'da en aşağı yirmi, yirmi beş milyon askerin yirminci asrın bütün tahrip vasıtalarını kullanarak birbirleriyle boğazlaşması*"[1446] anlamına geleceğine dikkat çeker. Falih Rıfkı, gelişmeler karşısında sorunların "*harpsiz*" halledilmesini temenni eder. Ancak yazar, yaşananlar karşısında bu temennisinin de pek mümkün olmadığını görür. 1939 yılının ilk ayında dünyanın içinde bulunduğu duruma dair genel bir değerlendirmede bulunan Falih Rıfkı, dünyanın "*milli ve sömürge topraklarının bütünlüğünü korumak isteyenler, yeniden sömürge imparatorluğu kurmak veya imparatorluklarını genişletmek isteyenlerle, milli topraklarını ve istiklallerini*" [1447] korumak isteyenler

[1444] Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1965),** Ankara 1969, s. 148.
[1445] Falih Rıfkı, "*Barış Hizmetinde Balkanlar*", **Ulus,** 30 Teşrinisani/Kasım 1938.
[1446] Falih Rıfkı, "*Harp ve Sulh*", **Ulus**, 20 Eylül 1938; "*Yugoslavya'da Yeni İntihap Bitiyor*", **Ulus**, 9 Kânunuevvel/Aralık 1938.; "*Son Hadiseler*", **Ulus,** 22 Mart 1939.
[1447] Falih Rıfkı, "*Sulh ve Yeni Sene*", **Ulus**, 4 Kânunusani/Ocak 1939; "*Roma Mülakatı*", **Ulus,** 15 Kanunusani/Ocak 1939.

şeklinde bir bölünme yaşadığına değinir. Bu ortamda hem silahsızlanma konferansları hem de Milletler Cemiyeti etkisiz kalmaktadır. Falih Rıfkı'nın özellikle ittifaklar ve uluslar arası ilişkilere dikkat çektiğini görmekteyiz. Uluslar arası ittifakların "*başkaları hesabına harp etmek*" noktasındaki yaklaşımında ciddi değişikliklerin gündeme geldiğini, siyasi ve askeri en sıkı ittifakların bile böyle yükümlülüklerden kurtulmak için çabaladığını belirten yazar, Türkiye'nin bu yeni dönemde de barıştan yana olduğunu ve ittifak ve dostluklarının ise aynı "*sadakatle*" devam edeceğini vurgular.[1448] Aslında bu vurgu üzerinde Türkiye'nin özellikle iktisadi ilişkilerinin devam ettiği Almanya ile olan yakınlığı, bu ülkenin ise dünyadaki bölünmüşlüğün ortasında, bir savaş tehlikesinin baş aktörü olma ihtimalinin bulunması etkilidir. Dünyanın içinde bulunduğu durumdan halkı haberdar eden ve aslında savaşın sinyallerini veren Falih Rıfkı, aynı zamanda halkın, Milli Şef'in "*realist ve basiretli"* dış politika ilkelerine güvenmesini sağlamak ister.

Falih Rıfkı, II. Dünya Savaşı'ndan önceki yazılarında aslında savaşın nelere mal olacağına dair gayet isabetli tahminlerde bulunmaktadır. Yeni bir savaşın dünyayı "*barbarlığa sürükleyebileceğini*" hatta "*zehirli gaz*" kullanarak yapılacak askeri müdahalelerde büyük kayıplar olabileceğine dikkat çeken bir yazarın değerlendirmelerine yer veren Falih Rıfkı, bu tespite katılır ve dünyanın büyük bir uçuruma doğru sürüklendiğini belirtir. Bu ortam karşısında "*maddi ve manevi bir hazırlığın*" zorunluluğuna inanan yazar, *"her tarafta harbe doğru belki bilerek ve isteyerek gitmek değil, fakat ister istemez bir sürüklenme*"[1449] olduğuna da dikkat çekerek hem halkı hem yetkilileri uyarır. Ancak aynı zamanda halka da "*geminin dümeninin sağlam ellerde*" olduğunu hatırlatarak endişe etmemesini sağlamak için kalemini etkili bir propaganda aracına dönüştürür.

Savaşın ayak seslerinin duyulduğu günlerde Falih Rıfkı, Türk basınının gelişmeler karşısındaki tavrının ne olması gerektiğine de işaret eder. Tüm gazetelerin, uluslar arası ilişkilerle ilgili haberler karşısında "*bitaraflık ve ihtiyat göstermek, hiç birinin taahhütlerimiz ve dostluk münasebetlerimiz üzerinde tesir ve müdahalesine müsaade"* etmemesi gerektiğini vurgulayan yazar, basının tarafsız kalması, halkı boş yere tedirgin etmemesine dikkat çeker. Falih Rıfkı'ya göre

[1448] Falih Rıfkı, a.g.m.
[1449] Falih Rıfkı, "*Bizim Teknemiz*", **Ulus**, 16 Kânunusani/Ocak 1939.

dünyanın içinde bulunduğu istikrarsızlık karşısında "*hazır ve tetikte*"[1450] olunmalıdır. Yazarın II. Dünya savaşı öncesindeki yazıları, savaşın habercisi olduğu gibi, halka Türkiye'nin herhangi bir şekilde bu savaş içinde yer almak istemediğini, barıştan yana bir tavır sergilediğini ve tarafsızlığını koruduğunu da duyurmaktadır.

6.1.Mihver Devletlerinin Savaştaki Üstünlük Dönemi

II. Dünya savaşından önce Türkiye'nin barışçı dış politikası ve karşılıklı dostluk antlaşmalarına bağlı olarak, tarafsız bir konuma sahip olduğunu yazılarıyla halka duyuran Falih Rıfkı, hem Batılı hem de Doğulu devletlerle karşılıklı dostluk ilişkilerine büyük önem verir. Nitekim Times ve Financial Times gazetelerinin Türkiye özel sayıları münasebetiyle Türk İngiliz ilişkilerine değinen Falih Rıfkı, kendilerinin de Ulus gazetesinde İngilizlerle ilgili özel bir sayı yayınladıklarını bu durumun her iki ülkenin de birbirini daha iyi ve yakında tanımasını sağlayacağını belirtir.[1451] Falih Rıfkı, iki ülke arasındaki ilişkilerin Lozan Konferansı ve sonrasındaki olaylar karşısında gerginleşmiş olmasına rağmen, zamanla Türkiye'nin barışçıl dış politikası sayesinde gittikçe iyi bir seviyeye ulaştığını vurgular. Yazarın özellikle Türkiye'nin barışçıl dış politikası ile sadece bölge barışı için değil dünya barışı için de büyük öneme sahip olduğuna dikkat çektiğini görmekteyiz.

İngiltere ile Türkiye arasındaki dostluk ilişkisinin önemine değinen Falih Rıfkı, aynı zamanda İngiltere'nin Çekoslovakya "*hadisesinden beri barışçılığından kati bir istikamet değişikliği olduğunu ve safha safha harbe taayyün ettiğini"* düşünür. Yazar bu değerlendirmeleri İngiltere ile Polonya arasında imzalanan ittifak antlaşması nedeniyle yapar. Ancak Falih Rıfkı, ittifak antlaşması sonunda yabancı basında çıkan eleştirel değerlendirmelere rağmen, İngiltere'nin girişimlerinin savaşı engellemek amacını taşıdığını da düşünür.[1452] Almanya ve İtalyan'ın ittifakı "*çemberleme*" İngiltere, Amerika ve Polonya'nın ise savaşın önüne ve işgallere "*sed*" hareketi olarak yorumlamalarına karşılık Falih Rıfkı, ittifakı, bir sed hareketi olarak değerlendirir. Nitekim İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği bu ittifak süreci yazara göre, "*tehlike karşısında müdafaa hissi ile başlamış*"[1453] bir girişimdir. Falih Rıfkı'nın ittifaka dair bu olumlu değerlendirmeleri üzerinde Türkiye'nin de

[1450] Falih Rıfkı, "*Dış Politika ve Rivayetler*", **Ulus,** 29 Mart 1939.
[1451] Falih Rıfkı, "*Büyük Britanya ve Türkiye*", **Ulus**, 1 Nisan 1939.
[1452] Falih Rıfkı, "*Sed mi Çember mi*?" **Ulus,** 8 Nisan 1939., "*Müdafaa Paktı*", **Ulus**, 9 Nisan 1939.
[1453] Falih Rıfkı, "*Müdafaa Paktı*", **Ulus**, 9 Nisan 1939.

gerginleşen uluslar arası ortam nedeniyle Nisan ayı içinde İngiltere ile görüşmelere başlamış olması etkilidir. Yazar, konu ile ilgili yazılarıyla kamuoyunu da yapılacak olan ittifaka hazırlamaktadır.

İtalya'nın Nisan ayı içinde Arnavutluğu işgali başta İngiltere ve Fransa olmak üzere tüm Avrupa'yı rahatsız ettiği gibi, Türkiye'yi de tedirgin etti. Nitekim Falih Rıfkı'nın gelişmeler karşısındaki değerlendirmeleri hükümetin de içinde bulunduğu ruh halini ortaya koymaktadır:

"*Acaba bütün şayialar arasında hangisi doğrudur? Muayyen bir plana göre muntazam seyrini takip eden bir hareket karşısında mıyız? Yeni bir cihan harbi görecek miyiz? Yoksa bu korku, tecavüz hamlesini bugünkü noktalarda durduracak mıdır? Arnavutluk hareketi, bir nümayiş, bir kuvvet ispatı, yeni bir vaziyete başlamak yahut sadece vaziyet almak mıdır*? *Bir Balkanlar veya bir Adriyatik hadisesi midir? Cenup mu, şark mı, garp mı, neresi mihver hareketine hakiki sahne olacaktır*"[1454] Görüldüğü gibi Arnavutluk işgali karşısında yazar, pek çok tahmin karşısında bir kafa karışıklığı içindedir. Ancak yazar, bu belirsizliğin de uzun süre devam etmeyeceği yönünde haklı bir öngörüde bulunur. Falih Rıfkı'ya göre gelişmeler iki sonucu hazırlamaktadır; "*ya masaya ya sipere*" yani ya konuşarak bir çözüm bulmak ya da savaş gibi bir tecrübe ile karşı karşıya kalmak. Tüm bu kafa karışıklığına ve karamsar duruma rağmen Falih Rıfkı, halka Türkiye'nin tehlikeden uzak olduğunu, ancak "*daimi bir teyakkuz içinde*" bulunulması gerektiğini de hatırlatır. Ancak özellikle yapılması gereken şey, meclise ve Milli Şef'e "*itimatla bağlı kalmaktır.*" Kamuoyunu gelişmelerden haberdar ederek aslında artık bir ihtimal olmaktan çıkan savaşa hazırlayan Falih Rıfkı, halkın iktidara güvenmesini sağlamanın yanında özgüvenini pekiştirmeye de çalışır. Bu bağlamda yazarın yazılarıyla güçlü bir Türkiye imajı çizmeye çalıştığını görüyoruz. Güçlü bir Türkiye "*barış nizamı*" için bir zorunluluktur. Falih Rıfkı, "*bu zaruretin coğrafi şartlardan*" kaynaklanmadığını, güçlü Türkiye'nin "*doğrudan doğruya yeni rejim ve onu idaresinin başında bulunanların*" başarısı olduğunu vurgular. Yazar halka seslenerek güçlü Türkiye için "*muvaffakiyetlerin sırrı ve tılsımı olan vahdetin korunması, onun timsali olan Milli*

[1454] Falih Rıfkı, "*Masa veya Siper*", **Ulus**, 14 Nisan 1939.

Şef'in rehberliği altında kültür, iktisat ve müdafaa faaliyetlerine"[1455] devam edilmesi gerektiğini hatırlatır. Halkın kafasında güçlü bir Türkiye imajı çizmeye çalışan Falih Rıfkı, aynı zamanda bu Türkiye için halka yapması gerekenlerin neler olduğunu da sık sık hatırlatır. Görüldüğü gibi yapılması gerekenler arasında ilk sırayı iktidara sıkı sıkıya bağlı olmak ve ona güvenmek, onun rehberliğinde hareket etmek alır.

İtalya'nın Arnavutluğu işgalinden sonra İngiltere ve Fransa, Balkanlardaki gelişmeler üzerine Yunanistan, Romanya ve Türkiye'nin de bulunduğu "*Barış Cephesini*" oluşturmak amacıyla görüşmelere başladı. Ancak bu yakınlaşmadan rahatsız olan Almanya, en etkili diplomatlarından biri olan Franz Von Papen'i 18 Nisan 1939'da büyük elçi olarak Ankara'ya gönderdi.[1456] Almanya'nın en etkili diplomatlarından birini Türkiye'ye göndermesindeki en önemli neden, çıkabilecek büyük bir savaşta Türkiye'nin tarafsız kalmasını sağlamak, İngiltere ile başlayan müzakerelerin bir ittifak antlaşmasına dönüşmesini engellemekti.

Savaşın başlamasının bir an meselesi olduğu günlerde Falih Rıfkı, İngiltere ve Fransa ile olduğu gibi, Almanya ile de iyi ilişkilere önem vermektedir. Bir önceki bölümümüzde de belirttiğimiz gibi yazar, Almanya'nın ilk dönemlerde I. Dünya Savaşı sonunda imzaladığı, ağır şartlar içeren Versaillesy Antlaşmasına itiraz etmesini, büyük devletlere baş kaldırmasını Türkiye'nin çabasına ile özdeşleştirdiğinden sempati ile karşılar. Ancak Almanya'nın ilerleyen yıllarda yayılmacı bir dış politika takip ederek, Ren'i silahlandırması ve dünya barışını tehdit etmeye başlaması ile Falih Rıfkı'nın ilk günlerdeki sempatisinin yerini bir tedirginlik alır. Bu tedirginliğe karşın yazar, Almanya ile Türkiye'nin tarafsızlığına herhangi bir sakınca doğurmayacak şekilde iyi ilişkilerden yanadır. Nitekim Hitlerin 20 Nisan'daki doğum günü kutlamalarına gidecek olan heyetin içinde yer alan[1457] Falih Rıfkı, Hitler'i, "*Almanya'nın en karışık, en buhranlı ve en düşük günlerinde bir avuç arkadaşı ile mücadeleye girerek kurtaran bir milli kahraman ve şef*" olarak değerlendirir. Almanya'nın savaş sonundaki kalkınmasını sağlayan Hitler'den övgü

[1455] Falih Rıfkı, "*Kuvvetli Türkiyemiz*", **Ulus,** 18 Nisan 1939; "*Emniyete Susayanlar*", **Ulus**, 22 Nisan 1939; "*Yeni Türkiye'ye İtimat*", **Ulus**, 7 Mayıs 1939; "*Biz Büyük Bir Vazife Yaptık*", **Ulus** 23 Teşrinievvel/Ekim 1939.

[1456]Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 148; Türk Dış Politikası, s. 2409-412; Niyazi Berkes , anılarında Von Papen ve Türkiye'deki propaganda faaliyetlerine dair ayrıntılı bilgiler vermektedir. Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar**, İstanbul 1997, s.183–219.

[1457] Heyette Ali Fuat Cebesoy, Orgeneral Asım Gündüz, Pertev Demirhan, Yunus Nadi, Necmettin Sadak, Hüseyin Cahit yer alır, **Türk Parlamento Tarihi**, VI. Dönem, Cilt: I, Ankara 2004, s.3.

ile bahseden, mücadelesini taktidir eden yazar, Türkiye'yi "*kurtarmış ve kurmuş*" olan Atatürk ile Almanya'yı "*kurmuş olan*" Hitler arasında kurucu ve kurtarıcı miti bağlamında benzerlik kurmaktadır. Bağımsızlığını kazanmak için zorlu ve başarılı bir mücadele vermiş olan Türkiye'nin, "*her taraftaki kurtuluş ve hürriyet hareketlerine karşı hassas ve hürmetkâr*"[1458] olduğunu belirterek aslında kendisinin de Hitler ve Almanya'ya olumlu yaklaşımının gerekçesini açıklayan Falih Rıfkı'nın amacı, her iki lider arasındaki dostluk ilişkisini hatırlatarak, iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin uluslar arası andaki tüm gerginliğe rağmen sürdürülmesi gerektiğine dikkat çekmektir.

Kutlamalara katılan Falih Rıfkı, Almanya'daki gözlemlerinden hareketle "*Alman davasının üç isim değiştirdiğini, bunların hak politikası, ırk politikası, saha politikası*" altında toplandığını belirtir. Bu safhalardan özellikle ilkine sempati ile bakan yazar, ikinciyi birlik tamamlama ve sonuncuyu ise, dünyanın geleceğini etkileyecek bir süreç olarak görür. Nitekim yazara göre yeni Almanya için hayati saha, "*şimdilik kendisine yiyeceğini ve hammaddesini veren, sanayi mamulâtına pazarlık hizmetini gören yani iktisaden kendisini tamamlayan her şart altında kara ve hava kuvvetlerinin doğrudan doğruya müdafaası altında bulunan*"[1459] alandır. Falih Rıfkı, Almanya'nın bu saha algısının ise, İngiltere ve Fransa'yı rahatsız ettiğinin farkındadır. Ancak yazar yaşanacak sorunun sadece bu devletlerin değil, dünyanın sorunu olacağını da tahmin etmektedir.

Türkiye ve İngiltere arasında müzakerelerin başladığı günlerde Falih Rıfkı'nın dünya barışı için Balkan Antantı'nın önemine değinen, bölgede barış ve huzur ortamının korunmasının zorunlu olduğunu vurguladığı yazılar kaleme aldığını görmekteyiz.[1460] Yapılan görüşmeler sonunda 12 Mayıs 1939'da İngiltere ile Türkiye arasında bir deklarasyon yayınlandı. Deklarasyona göre, iki devlet arasında kendi güvenliklerini sağlamak için bir ittifak antlaşması yapılacaktır. Türkiye, bu karardan bir ay sonra, 23 Haziran 1939'da Fransa ile de benzer bir ittifak antlaşmasına zemin hazırlayacak olan deklarasyonu imzaladı. [1461] Gelişmeler Falih Rıfkı, tarafından kamuoyuna, varılan kararın barış amaçlı olduğu şeklinde duyurulur: "*Türkiye ile*

[1458] Falih Rıfkı, "*Hitlerin Doğum Günü*", **Ulus**, 20 Nisan 1939; "*Berlin'de Üç Gün*", **Ulus**, 27 Nisan 1939.
[1459] Falih Rıfkı, "*Hayati Saha*", **Ulus**, 3 Mayıs 1939; "*Umumi Huzursuzluk*", **Ulus**, 6 Mayıs 1939.
[1460] Falih Rıfkı, "*Sulh ve Balkanlar*", **Ulus**, 11 Mayıs 1939.
[1461] Gönlübol, sar, a.g.e., s. 149; Türk Dış Politikası, s. 422-424.

Büyük Britanya, bir tehlike hali karşısında kendi hayati menfaatleri ile iştirak arz eden sulh nizamını müdafaa etmek için birleşmektedirler" [1462] Falih Rıfkı'nın her iki ülke ile yapılan deklarasyonlar sonunda imzalanacak olan ittifak antlaşmalarına dair en temel vurgusu, bu gelişmelerin herhangi bir şekilde Türkiye'nin tarafsızlığını, barışçıl dış politika esaslarını zedelemeyeceğidir.

Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile birlikte yayınladıkları deklarasyon, özellikle Mihver devletleri tarafından tepki ile karşılandı. Nitekim Von Papen deklarasyonun ittifak antlaşması ile sonuçlanmaması için hükümet üzerinde baskı oluşturmaktaydı. Falih Rıfkı, deklarasyon sonunda özellikle Sovyetlerin tepkisi ile yakından ilgilenir. Kamuoyuna Sovyet Rusya'nın herhangi bir şekilde gelişmeler karşısında rahatsız olmadığını açıklayan yazar, gelişmeleri dünya barışı için büyük ve önemli bir adım olarak değerlendirir.[1463] Ancak özellikle Temmuz ayından itibaren Falih Rıfkı'nın Avrupa'dan gelen haberler nedeniyle barış ihtimalinin gün geçtikçe gücünü kaybettiğini, savaşın her an patlak vereceği üzerinde durduğunu görmekteyiz.[1464] Bu son derece gergin günlerde revizyonist devletlere karşı, İngiltere, Fransa, Türkiye ve Sovyetler arasındaki görüşmeler, Falih Rıfkı'nın önemle üzerinde durduğu gelişmedir. Ancak yazar, görüşmelerin herhangi bir şekilde bir gruplaşma amacı taşımadığı, tamamen barış için, gelişebilecek herhangi bir "*tecavüze karşı*"[1465] olduğunu vurgulayarak Türkiye'nin tarafsız dış politikasından vazgeçmediğini belirterek, kamuoyundaki tedirginliği gidermek ister.

Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile bir ittifak antlaşması oluşturmak amacıyla görüşmelere devam ettiği günlerde Sovyetler ile Almanya arasında 23 Ağustos 1939'da imza edilen saldırmazlık paktı İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi, Türkiye'de de tedirginlik yarattı. Almanya ile Sovyetler arasında imzalanan ittifak antlaşması, Türk dış politikasında yeni bir dönemin de habercisi oldu. Türkiye, ittifaktan sonra, yakın komşusu Sovyetlerin de katılacağını düşündüğü "*Barış*

[1462] Falih Rıfkı, "*Dünkü Tarihi Karar*", **Ulus**, 13 Nisan 1939., "*Yolumuzun Şaşmayan İstikameti*", **Ulus,** 19 Mayıs 1939., "*Deklarasyon Etrafında Akisler*", **Ulus**, 15 Mayıs 1939. , "*Üçüncü Yol*", **Ulus**, 24 Mayıs 1939., "*Hatay, Fransa ve Türkiye*", **Ulus**, 24 Haziran 1939., "*Temaslar ve Konuşmalar…*", **Ulus**, 27 Haziran 1939., "*Fransa ile Yakınlığımız*", **Ulus**, 15 Temmuz 1939.
[1463] Falih Rıfkı, "*Sovyetler ve Anlaşmamız*", **Ulus**, 17 Mayıs 1939.
[1464] Falih Rıfkı, "*Endişeli Haberler*", **Ulus**, 14 Temmuz 1939., "*Harbin Faydasına İnananlar*", **Ulus**, 19 Temmuz 1939., "*Tecavüz Hedefleri Üzerinde*", **Ulus**, 4 Ağustos 1939., *"Son Gayretler*", **Ulus**, 18 Ağustos 1939., "*Büyük Tazyik Manevrası*", **Ulus**, 22 Ağustos 1939.
[1465] Falih Rıfkı, "*Moskova'daki Müzakereler*", **Ulus**, 27 Temmuz 1939., "*Bir Ziyaret Münasebetiyle*", **Ulus**, 5 Ağustos 1939.,

Cephesi" ile bu yeni ittifak arasında kaldı.[1466] Gelişmeler dünyada olduğu gibi Falih Rıfkı için de adeta bir "*darbe tesiri*" yarattı. Ancak yazar, elinden geldiğince soğukkanlılığı da bırakmak istemez. Kamuoyuna ittifakın içeriğinin henüz net bir şekilde belli olmadığını ve "*müzakerelere hâkim olan zihniyetin ne olduğunu*" [1467] gösterecek açıklamaların beklenmesi gerektiğini söyleyen Falih Rıfkı, halkın tedirgin olmasını engellemek ister. Aslında gelişmelerin bu derece büyük bir şokla karşılanması üzerinde yaklaşık 180 milyonluk bir nüfusa sahip olan Sovyetlerin hangi blokta yer alacağının son derece önemli bir konu olması etkilidir. Yazar, ittifak antlaşmasına rağmen artık çıkması bir an meselesi olan savaş karşısında Sovyetlerin "*totaliter cephe zaferine yardım edeceğini*" düşünmenin doğru olmadığı üzerinde durur.

Sovyetlerle Almanya arasında imzalanan ittifak antlaşmasının şoku atlatılmadan ve ortam son derece gerginken Almanya'nın 1 Eylül'de Polonya'ya saldırması, hemen arkasından da 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesi ile II. Dünya Savaşı başladı.[1468] Savaş hükümetin resmi yayın organı olan Ulus gazetesinde sürmanşetten verildi. Falih Rıfkı, uzun süreden beri barış için verilen tüm çabalara rağmen başlayan savaşın dünya için büyük sıkıntılar yaratacağını, yeni sorunlara sebep olacağını düşünür. Ancak Almanya'nın manevrası karşısında herkes gibi Falih Rıfkı da İngiltere ve Fransa'nın tavrını merak eder. Her iki devletin de "*verdikleri sözlere sadık kalmaları*"[1469] durumunda her ikisinin de savaşa gireceğini belirten yazar, isabetli bir tahminde bulunur. Falih Rıfkı, Almanya ile Sovyetler arasında imzalanan ittifakın anlaşmasının ise, Moskova'da zannedildiği gibi, "*sulhu kurtaramamış bilakis tecavüzü ve harbi teşvik ettiğini*" belirterek, ittifak antlaşmasının içeriğine yönelik soğukkanlı yaklaşımını da terk eder.

İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesi karşısında Falih Rıfkı, her iki ülkenin de barış için büyük çabalar verdiğini, ancak Almanya'nın "*tecavüzü"* karşısında tepkisiz kalamayacaklarını dile getirerek müdahaleyi destekler. Bu son derece hassas günlerde tüm halkı gelişmeleri soğukkanlılıkla takip etmeye çağıran

[1466] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 151.
[1467] Falih Rıfkı, "*Almanya ve Sovyetler*", **Ulus**, 25 Ağustos 1939; "*İlk Şart Soğuk Kanlılık*", **Ulus**, 26 Ağustos 1939.
[1468] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 151-152.
[1469] Falih Rıfkı, "*Harp*", **Ulus**, 2 Eylül 1939; "*Karar Saatlerine Doğru*", **Ulus**, 3 Ağustos 1939.

Falih Rıfkı, halka "*Milli Şef'in yüksek mümessillerinin basiretli hükümetinin elinde*"[1470] olduğunu göstermek ister.

Türkiye'nin gelişmeler karşısındaki durumu da Falih Rıfkı'nın halkı bilgilendirmek ve tedirginliğini gidermek için doğal olarak sık sık üzeride durduğu konular arasındadır. Savaşın başlamasından kısa süre sonra, hem Cumhurbaşkanı hem de Başbakanın gelişmeler karşısında Türkiye'nin durumunun "*sulhu korumak, eğer buna muvaffak olunamazsa, tehlikenin kendi emniyet sahasına sirayet etmemesine çalışmak, aksi ihtimale karşı tedbirler almak*" olduğu yönündeki açıklamaları, yazar tarafından en kısa süre içinde halka duyurulur. Falih Rıfkı, konuşmalar münasebetiyle bu günlerde pek çok kişinin merak ettiği Türkiye'nin İngiltere, Fransa ve Sovyetlerle ilişkileri üzerinde de durur. Yazar, İngiltere ve Fransa ile devam eden görüşmelerin, "*müdafaa menfaatleri arasındaki bir işbirliği*" amacını taşıdığını belirterek halkın görüşmelerin tamamen savunma amacına yönelik bir ittifak için yapıldığını anlamasını ister.[1471] Yazar, Türk Sovyet ilişkilerinde de herhangi bir değişiklik olmadığına dikkat çekerek, Türkiye'nin "*savaştan önceki vaziyeti ne ise savaş sonunda da bunu koruduğunu*" dış politika esaslarında herhangi bir sapma olmadığını, ancak gerekli savunma önlemlerinin de alındığını söyler. Falih Fıfkı'nın bu bağlamdaki yazıları, pek çok farklı haber karşısında kafası karışan, savaşın ne demek ve sonuçlarının nelere mal olduğunu çok iyi bilen bir halkın tedirgin olmasını engellemek, iktidarın "*hayalperest ve maceraperest politikacılardan*"[1472] uzak olduğunu vurgulayarak, iktidara karşı güvenini pekiştirmek amacını taşımaktaydı. Bu hatırlatmanın hedefi, iktidarda 1914'tekinden yani İttihatçılardan farklı bir zihniyetin bulunduğunu, halkı herhangi bir maceraya sürüklemeyeceğini vurgulamaktı.

Falih Rıfkı'nın savaşın ilk günlerinden itibaren hükümetin sözcüsü olarak özellikle basına bazı uyarılarda bulunduğunu da görmekteyiz. Savaşın seyrine yönelik büyük bir haber kirliliği karşısında tüm basını daha dikkatli davranmaya çağıran yazar, haberlerin bir "*süzgeçten*" geçirilerek verilmesi gerektiğini

[1470] Falih Rıfkı, "*Avrupa Harbi Başlamıştır.*", **Ulus**, 4 Eylül 1939., "*Avrupa Nereye Gidiyor*", **Ulus**, 6 Eylül 1939., "*Askeri ve Siyasi Haberler*", **Ulus**, 7 Eylül 1939.
[1471] Falih Rıfkı, "*Harp ve Türkiye*", **Ulus**,13 Eylül 1939., "*Harp ve Bitaraflar*", **Ulus**, 5 Teşrinievvel/Ekim 1939.
[1472] Falih Rıfkı, "*İtimat ve Say*", **Ulus**, 25 Eylül 1939., "*Harp Dışında Fakat*", **Ulus,** 16 Kanunuevvel/Aralık 1939.

savunur.[1473] Basının gözetmesi gereken en önemli durum, ulusal çıkarların zedelenmemesi, halkın gereksiz yere paniğe sevk edilmemesidir. Yazarın iktidarla ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda bu uyarıların aynı zamanda hükümetin de basından beklentisini, isteğini ortaya koyduğunu görürüz.

Falih Rıfkı, Polonya'nın Alman taarruzuna fazla direnemeyeceğini düşünür. Cemal Paşa'nın yanında yedek subayken 1917'de gittiği Almanya'nın Hitler'in doğum günü nedeniyle gittiğinden çok faklı bir ülke olduğuna değinen yazar, Almanya'nın özellikle silahlı kuvvetlerine dikkat çeker. Ancak Falih Rıfkı, savaşın yıkıcı etkilerinin ne olabileceğini çok iyi bilen Almanların uzun sürecek bir savaşa, özellikle ekonomik olarak kaldıramayacağını da belirtmeden edemez.[1474] Falih Rıfkı, tahminlerinde haklı çıkacak, Almanların Polonya taarruzu kısa süre içinde sonuçlanacak, ancak savaşın tahminlerden daha uzun sürmesi Almanya'yı ekonomik olarak çok zorlayacaktır.

Polonya'nın Almanya'nın yoğun taarruzu karşısında düşmek üzere olduğu günlerde Hitler'in Danzig'deki konuşması, en kısa sürede Falih Rıfkı'nın sütunlarındaki yerini aldı. Yazar, Hitler'in konuşmasının özellikle İngiltere ve Fransa'ya yönelik kısmı ile ilgilenir. Konuşmayı, Hitler'in "*başka bir tecavüz niyeti olmadığı, eğer istenirse anlaşılabileceği*"[1475] şeklinde yorumlayan Falih Rıfkı, artık tüm dünyanın İngiltere ve Fransa'nın tavrının ne olacağını beklediğini kamuoyuna duyurur. Ancak yazar, her iki ülkenin de cevabının Almanya'yı hayal kırıklığına uğratacağını, İngiltere ve Fransa'nın Almanya'nın 31 Ağustos'taki sınırlarına çekilmesini isteyecekleri söyleyerek isabetli bir tahminde bulunur.

İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya cevabı, Falih Rıfkı'nın da tahmin ettiği gibi savaşın devam edeceği ve Almanya'nın savaş öncesindeki sınırlarına çekilmesi şeklinde olur. Yazara göre, iki ülkenin vermiş olduğu bu karar, "*yalnız Polonya'ya verdikleri sözü tutmak için değil, Avrupa kıtasında, milletleri daimi bir tecavüz tehdidi altında kalmaktan kurtarma*k" amacıyla alınır. Yani İngiltere ve Fransa, "*yalnız statükonun korunması*" için değil aynı zamanda "*bir sulh emniyet nizamı elde*

[1473] Falih Rıfkı, "*Kanlı Muamma*", **Ulus**, 14 Eylül 1939; "*Şayiacılığı Bırakalım*", **Ulus**, 27 Eylül 1939; "*Neye İnanmalı*", **Ulus**, 28 Eylül 1939; "*En Müessir Tedbiri Almışızdır.*", **Ulus**, 8 Kânunusani/Ocak 1940; "*Başvekilimizin Yerinde Bir Daveti*", **Ulus**, 4 Haziran 1940; "*Dış Politika Yazılarına Dikkat Edelim*", **Ulus**, 1 Ağustos 1940.
[1474] Falih Rıfkı, "*Nasıl Nerede ve Ne Zaman*", **Ulus**, 19 Eylül 1939.
[1475] Falih Rıfkı, "*Führer'in Danzig Nutku*", **Ulus**, 20 Eylül 1939; "*Bir Tavassut Muvaffak Olabilir mi?*", **Ulus**, 22 Eylül 1939; "*Varşova Düşerken*", **Ulus**, 29 Eylül 1939.

etmek için"[1476] savaş kararı almıştır. Falih Rıfkı, yine yerinde bir tahminde bulunarak, aslında Almanya için savaşın alınan bu karardan sonra başladığını dile getirir. Bu çok önemli gelişmelere rağmen savaşın bizzat içinde bulunmuş olan Falih Rıfkı, barıştan yana bir tavır sergiler. Tüm dünyanın en büyük gereksinimin barış olduğunu vurgulayan yazar, Türk dış politikası esaslarına uygun olarak hareket eder.

Artık savaşın İngiltere ve Fransa ile Almanya arasında başlamasının an meselesi olduğu günlerde Türkiye, her iki ittifak ile de ilişkilerini iyi tutmak amacıyla faaliyetlerde bulunmaktaydı. Bu amaçla Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu, 25 Eylül'de Moskova'ya gitti. Ancak uzun süre devam eden görüşmeler sonunda bu girişimden bir sonuç alınamadı ve Saraçoğlu, 17 Ekim'de yurda döndü. Sovyetlerle iyi ilişkilere büyük önem veren, uluslar arası ortamın son derece gerginleştiği günlerde Türkiye'nin tarafsızlığını koruması gerektiğini düşünen Falih Rıfkı, Sovyetlerle yapılacak olan görüşmelere de büyük önem vermekteydi. Yazar, 1921'den beri karşılıklı dostluk ilişkilerinin devam ettiği iki ülke arasındaki ilişkinin iki önemli prensibinin, "*birbirlerine karşı sıkı ve sarsılmaz bir itimat, beynelmilel münasebetlerimizde barış ve emniyet davasını müdafaa*"[1477] olduğunu vurgular. Falih Rıfkı'ya göre, iki ülke arasındaki ilişkilerde bu tarihten sonra da aynı esaslar üzerinden hareket edilmelidir. Ancak iki ülke arasında herhangi bir şekilde bir ittifaka varılmamış olması da yazarı rahatsız eder. Bu durumun nedenini Sovyetlerin Türkiye'den yeni bazı isteklerde bulunması olarak gösteren Falih Rıfkı, Sovyetlerin özellikle Türkiye ile İngiltere ve Fransa'nın yakınlaşmasından rahatsız olduğuna dikkat çeker. Ancak yazar, tüm bunların dışında anlaşmanın olmamasının en önemli nedeninin, Sovyetlerin yeni taleplerinin "*Türkiye'nin emniyet ve müdafaa prensiplerine*"[1478] aykırı olmasını gösterir. Falih Rıfkı, bir anlaşmaya varılmamış olmasına rağmen, Sovyetlerle ilişkilerin eskiden olduğu gibi dostane bir şekilde devam edeceğine işaret ederek, kamuoyunu paniğe sevk etmek istemez.

Falih Rıfkı'nın Varşova'nın düşmesinden sonra tüm dünya basınının da ilgisini çeken Hitler'in konuşması üzerine savaş sonrası barış antlaşmalarına dair bazı değerlendirmelerde bulunduğunu da görmekteyiz. Barışın tam olarak ne zaman sağlanacağı konusunda herhangi bir tahminde bulunamayan yazar, yapılacak olan

[1476] Falih Rıfkı, "*Cevap ve Akisleri Geldi*", **Ulus,** 21 Eylül 1939.
[1477] Falih Rıfkı, "*Hariciye Vekilimiz Moskova'da*", **Ulus**, 23 Eylül 1939; "*Vazifesini Yapan Türkiye*", **Ulus**, 6 Teşrinievvel/Ekim 1939.
[1478] Falih Rıfkı, "*Grup Tebliği Münasebetiyle*", **Ulus**, 18 Teşrinievvel/Ekim 1939.

barışın "*bütün milli hürriyetler tecavüzünden masun bulunmasını sağlamalı, hakları müdafaa edecek beynelmilel bir organizma emin ve müessir garantisi altında*"[1479] olması gerekeceğine dikkat çeker. Savaş sonrasında ulusalar arası bir işbirliği ile barışın oluşturulabileceğini düşünen Falih Rıfkı, aynı zamanda dünyanın henüz böyle bir barıştan uzak, savaşa daha yakın olduğunu da kamuoyuna duyurmaktan çekinmez. Yazar, savaşın bir müddet daha devam edeceğini tahmin eder.

Türkiye, bir ittifakla sonuçlanmamış olan Sovyetlerle görüşmesinden sonra, İngiltere ve Fransa ile devam eden görüşmeleri sonunda, 19 Ekim 1939'da Türk İngiliz ve Fransız ittifakı antlaşması imzaladı. İttifak antlaşmasının imzalanmasından bir gün sonra üç devlet arasında iktisadi ve mali antlaşmalar da imzalandı.[1480] Savaşın Akdeniz'e uzanması durumunda Türkiye ile iki devlet arasında işbirliği öngören ittifak antlaşması, Falih Rıfkı tarafından hükümetin büyük bir başarısı olarak kamuoyuna duyurulur. İttifak Falih Rıfkı'ya göre, "*yüksek bir sulh ve emniyet vesikasıdır*." İttifakın "*herhangi bir buhrana karşı muvakkat bir tedbir*" olmadığını vurgulayan Falih Rıfkı, ittifakı "*Türkiye'nin emniyeti ve onunla birleşen İngiliz ve Fransız emniyet menfaatleri ve bu menfaatlerin esasen muhafaza ve müdafaasına münhasıra olduğu barış nizamı için uzun müddetli bir teminat*" [1481] olarak değerlendirir. İttifak antlaşmasına yönelik değerlendirmelerinde Falih Rıfkı'yı Türkiye'nin ittifak imzaladığı her iki devletin de savaşta olması nedeniyle herhangi bir kafa karışıklığı ve tedirginliği önlemek amacıyla, halka ittifakın Türkiye'yi savaşa sokmak amacıyla değil, tamamen savunma amacı taşıdığını, barışa yönelik olduğunu anlatma çabası içinde görmekteyiz.

Falih Rıfkı, ittifak antlaşmasının imzalanmasından sonra, İngiltere ve Fransa basınında Türkiye ve yakın komşularının durumu ile ilgili değerlendirmeleri de kamuoyu ile paylaşır. Yazarın özellikle hem İngiliz hem de Fransız basınında, ittifak antlaşmasının Türkiye ile Sovyet ilişkileri arasında bir gerginliğe neden olmayacağı yönündeki değerlendirmeleri ayrıntılarıyla halka duyurur.[1482] Aslında Türkiye'nin her iki blok ile de yakın ilişkiler kurmak amacıyla Batılı iki devletle yaptığı ittifak

[1479] Falih Rıfkı, "*Sulh Teminatı Nasıl Olur*", **Ulus**, 13 Teşrinievvel/Ekim 1939.
[1480] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 154; Türk Dış Politikası, s. 422-424
[1481] Falih Rıfkı, "*Büyük Bir Sulh ve Emniyet Eseri"*, **Ulus**, 20 Teşrinievvel/Ekim 1939; "*Hariciye Vekilimizin Dünkü Nutku*", **Ulus**, 9 Teşrinisani/Kasım 1939; "*Londra ve Paris'teki Müzakereler*", **Ulus**, 2 Kânunuevvel/Aralık 1939; "*Anlaşmalar İmza Edilmiştir*", **Ulus**, 10 Kânunusani/Ocak 1940.
[1482] Falih Rıfkı, "*Muahede Hakkında Akisler*", **Ulus,** 21 Teşrinievvel/Ekim 1939; "*Şayia Dinlemeğe Muhtaç mıyız?*", **Ulus**, 22 Teşrinievvel/Ekim 1939.

hem Mihver devletlerini hem de Sovyetleri rahatsız etmekteydi. Ancak Falih Rıfkı'nın halkı huzursuz etmemek amacıyla bu olumsuz haberlere yer vermediği dikkatlerden kaçmaz.

Savaşın başlaması ile birlikte Mihver devletlerinin Balkanlara yönelik tehdidi karşısında Türkiye, Balkanlardan gelebilecek bir tehlikeyi önlemek amacıyla, Balkan Antantı'nı canlandırmak için harekete geçti. Antantın Şubat ayında yapılacak olan Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin amacını gerçekleştirmek için uygun ortamı yaratmaktaydı.[1483] Konseyin Belgrat'taki toplantısı başlamadan önce, konunun gündeminde olduğunu gördüğümüz Falih Rıfkı, Balkan Antantı'nın o güne kadar, "*Balkan milletleri arasında tesanüt, Balkanlar içinde emniyet, Balkanlara hürriyet ve sulhunu dışarıya karşı müdafaa*" gibi önemli üç görevi yerine getirdiğini belirtir. Ancak yazara göre, antantın önemi özellikle savaş yıllarında anlaşılmış, bu birliktelik sayesinde "*Balkanların siyaset avlığına çevrilmesinin*" önüne geçilmiştir.[1484] Falih Rıfkı, bölgeye yönelik tehditlerin arttığı bir dönemde antantın devam etmemesi için bir sebep görmez. Yazar, savaşla birlikte antantın Türkiye'nin liderliğinde etkinliğinin daha da artırılması gerektiğini savunur.

Balkan Antantı'nın 2 Şubat 1940'da başlayacak olan yıllık Bakanlar Konseyi toplantısı Türkiye'nin oluşturmak istediği güvenlik hattı projesinin gündeme gelmesi için uygun ortam sağladı.[1485] Belgrat'taki konsey toplantısına katılan Falih Rıfkı, gözlemleri sonunda Bulgaristan da dâhil tüm Balkan devletlerinin savaşın bölgeleri dışında kalmak istediklerini bu sebeple de antantın devam ettirilmesi gerektiğini düşündüklerini belirtir. Ancak Falih Rıfkı'nın gözlemlerinin aksine Belgrat'ta başlayan görüşmelerden olumlu bir sonuç alınamadı. Falih Rıfkı, görüşmeleri kamuoyuna Balkan Antantı'nı kuvvetlendirdiğini, antanta katılan tüm devletlerin "*samimi bir itimadı yalnız antant tesanütünde görmek, kuvvetlenmek, tahrik etmemek, ihtiyatla beklemek*" [1486] kararında oldukları değerlendirmeleriyle bildirir. Ancak bu duruma rağmen yazar yine de tüm Balkan devletlerini içine alacak bir platformun da sağlanamadığını açıklar.

[1483] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 155-156.
[1484] Falih Rıfkı, "*Antantın Yaptığı Hizmetleri*", **Ulus**, 28 Kânunusani/Ocak 1940; "*Belgrat'ta İlk Tahminler*", **Ulus**, 5 Şubat 1940.
[1485] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 156; Türk Dış Politikası, s. 415-417.
[1486] Falih Rıfkı, "*Son Belgrat Toplantısından Sonra Balkanlar*", **Ulus,** 10 Şubat 1940.

Almanların Norveç ve Danimarka taarruzlarından sonra gelişen ortam karşısında dünyada olduğu gibi Falih Rıfkı'nın gündemini İtalya'nın savaşa girip girmeyeceğine yönelik haber ve değerlendirmeler alır. Yazara göre, İtalya'yı savaşa sürükleyecek en önemli durum, "*Akdeniz'de İngiliz hâkimiyetini çekemeyecek*" olmasıdır. [1487] Falih Rıfkı, Avrupa'daki gelişmelere dair tahminin de kısa süre içinde haklı çıkacak; nitekim İtalya 1940 yılının Haziran ayında savaşa girecektir.

Bu önemli gelişmeden önce Alman taarruzunun Fransa sahillerine ulaştığı günlerde Paris'te bulunan Falih Rıfkı gelişmeleri, büyük tedirginlik ve şaşkınlık içinde takip ederek mektuplarla okuyucusuna iletir. 15 Mayıs'taki Alman ileri hareketinin Fransız halkı üzerindeki travma etkisine dikkat çeken yazar, İngilizlerin de ilk günlerde bir sarsıntı geçirdiğini belirtir.[1488] Yazara göre Almanların son ileri harekâtı, İtalya'nın savaş içindeki durumunu daha da önemli bir hale getirmektedir. Avrupa'daki gelişmeleri de dikkate alan Falih Rıfkı, Almanların Fransa'yı işgali ile artık savaşın yeni bir döneme girdiğini düşünür. Almanların üstünlüğü ile geçecek olan bu yıllarda yazar, özellikle İngiltere'nin tavrının ne olacağının savaşın yönünü belirleyeceğini düşünür. Bu değerlendirmelerinden kısa süre sonra Avrupa'daki önemli gelişmeleri, "*Başvekil Musolini müttefiklere harp ve aynı gece Birleşik Amerika Cumhurreisi Ruzvelt müttefiklerle tesanüt ilan etti."* açıklamalarıyla duyuran Falih Rıfkı, İtalya'nın kararının ne Paris ne de Londra'da telaş ve sürprizle karşılanmadığını da söyler.[1489] Yazar göre, müttefiklerin bu durumu üzerinde, hem karadan hem de denizden gerekli önlemleri almış olmaları etkilidir.

İtalya'nın savaşa girmesi, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile imzaladığı ittifak antlaşmasının gereklerini ortaya çıkarmaktaydı. Artık savaş Akdeniz'e kadar uzanmıştı ve 12 Haziran'da hem İngiliz hem de Fransız Büyükelçileri, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile görüşerek Türkiye'nin ittifak antlaşması gereği olarak savaşa girmesi gerektiğini belirtmekteydiler.[1490] Bu çok önemli gelişmeden sonra Falih Rıfkı'nın halkı rahatlatmak amacıyla iktidarın herhangi bir "*macera peşinde olmadığını"* ancak son gelişmeler karşısında *"uyanık, hazır ve birlik halinde*"

[1487] Falih Rıfkı, "*İtalyan Buhranı Hakkında Mülahazalar*", **Ulus**, 7 Mayıs 1940.
[1488] Falih Rıfkı, "*Yirmi Bir Gün Sonra*", **Ulus,** 31 Mayıs 1940., "*Çörçil'in Nutku ve Yeni Alman Taarruzu*", **Ulus**, 6 Haziran 1940, "*En Büyük Müdafaa Hatti*", **Ulus,** 8 Haziran 1940., "*Büyük Taarruzun Ay Dönümü*", **Ulus**, 10 Haziran 1940.
[1489] Falih Rıfkı, "*İtalyan Müdahalesi ve Ruzvelt'in Nutku*", **Ulus**, 12 Haziran 1940.
[1490] Gönlübol, Sar, a.g.e., 157.

olunması gerektiğini vurguladığını görmekteyiz.[1491] Halka açık ifadelerle Türkiye'nin herhangi bir şekilde tarafsızlığını bozmayacağını belirten yazarın açıklamaları, aynı zamanda İtalya'nın savaşa girmesinden sonra İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiği yönündeki taleplerine de cevap niteliğindeydi. Nitekim hükümetin sözcüsü Falih Rıfkı'nın kamuoyuna Türkiye'nin tarafsız kalacağı yönündeki açıklamalarından kısa süre sonra, Türkiye ile İngiltere ve Fransa Büyükelçisi arasındaki görüşmeler devam ederken Fransa'nın Alman taarruzu karşısında başarısız olması ve 22 Haziran'da Almanya ile mütareke imzalaması, Türkiye için de ortamı bir anda değiştirdi. Türkiye savaştan çekilen bir devletin diğer bir devletin savaşa girmesini isteyemeyeceğini ve ittifak antlaşması kapsamında vadedilen silahların verilmemesini de belirterek savaş dışı durumunu korudu.[1492]

İtalya'nın savaşa girmesinden sonra, Türkiye'nin de imzaladığı ittifaklar nedeniyle savaşa girmesi gerektiği yönündeki açıklamalara netlik kazandıran Falih Rıfkı, bu yorumları imzalanan ittifak antlaşmalarının içeriğinin tam olarak bilinmemesine bağlar.[1493] İttifakı imzalayan taraflarca kabul edilen yakın komşu Sovyet Rusya ile ilişkileri tehlikeye sokacak bir girişimde bulunulmaması yönündeki esaslarına dikkat çeken yazar, Türkiye'nin almış olduğu karar üzerinde Sovyetlerin de etkili olduğunu üstü kapalı dile getirir. Türkiye'nin tüm tahriklere rağmen tarafsızlığını koruyacağını belirtir.

Mihver devletlerinin Balkanlardaki ilerleyişi devam ederken 28 Ekim'de İtalya Yunanistan'a taarruza geçti. İtalya'nın Balkanlardaki ilerleyişi, Türkiye'yi rahatsız etmiş olsa da hükümet savaş dışı durumunu korudu. İşgal karşısında tedirgin olan Falih Rıfkı, konu ile ilgili yazısına İtalya'nın Yunanistan işgaline rağmen Türkiye, Mısır gibi herhangi bir devlete taarruzu olmayacağı yönündeki açıklamalarıyla başlar. İtalya ile olan antlaşmalarına sonuna kadar sadık kaldığını belirttiği Yunanistan'a karşı yapılan askeri harekât yazara göre, İtalya'nın "*ahdini bozmasıdır*."[1494] Ancak bu önemli gelişmeye rağmen hükümet sözcüsü Falih Rıfkı,

---

[1491] Falih Rıfkı, "*Büyük Vazife Başındayız*", **Ulus**, 16 Haziran 1940.
[1492] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 157-158; Türk Dış Politikası, 425
[1493] Falih Rıfkı, "*Türkiye Vazifesini Yapıyor*", **Ulus**, 28 Haziran 1940; "*Bizim Kendi davamız Vardır ve Başkadır*", **Ulus**, 29 Haziran 1940; "*Tek Disiplin Milli Müdafaa*", Ulus, 16 Teşrinievvel/Ekim 1940.
[1494] Falih Rıfkı, "*Yunanistan'a Tecavüz*", **Ulus**, 30 Teşrinievvel/Ekim 1940; "*Yunanistan Tecavüzünün Akisleri*", **Ulus**, 1 Teşrinisani/Kasım 1940; "*Vatan İçin Dövüşenler*", **Ulus,** 11 Teşrinisani/Kasım 1940; "*Hareketler ve Şayialar*", **Ulus**, 12 Teşrinisani/Kasım 1940.

iktidarın da gelişmeler sonundaki tavrına ışık tutacak bir açıklama ile Türk topraklarına herhangi bir tecavüz olmadığı sürece, Türkiye'nin komşu ülkenin işgali karşısında üzgün olmasına rağmen tarafsızlığını koruyacağını belirtir.

Almanya'nın savaştaki üstünlüğü ve Balkanlardaki ilerleyişi devam ederken Sovyet Dışişleri Bakanı Molotof'un 1940 yılının Kasım ayında Hitler'in davetlisi olarak Berlin'e gidişi, hem savaşan tarafları hem de Türkiye gündeminde önemli bir yer işgal etti. Hitler'in Sovyetler ile yaptığı görüşmelerde amaç Mihver ile Sovyetler arasında dünyanın nüfuz bölgelerine ayrılmasını sağlamaktı. Türkiye, bu görüşmelerde önemli bir yer tutarak her iki ülke arasında pazarlık konusu oldu. Ancak hem Türkiye hem de diğer bölgeler üzerindeki pazarlıklar konusunda anlaşılmaması üzerine görüşmelere son verildi.[1495] Falih Rıfkı, bu önemli görüşmeleri yakından takip eder. Ancak kamuoyuna iki ülke arasındaki paylaşım planları hakkında bilgi vermez. Bu konularla ilgili olarak basındaki bilgi karmaşasını önlemek için Türk basınına sürekli uyarılarda bulunur. Falih Rıfkı, iki ülke temsilcileri arasında görüşmelerin devam ettiği günlerde özellikle Türk Sovyet ilişkilerinin seyri ile ilgili değerlendirmelerde bulunarak, Türkiye'nin iki ülke arasındaki iyi ilişkileri herhangi bir şekilde riske sokacak bir oluşum içinde yer almadığını vurgular. Yazarın bu tavrı üzerinde Sovyetlerin, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile imzaladığı ittifak antlaşmalarından rahatsız olması etkilidir.[1496] Sovyetlerle iyi ilişkilere önem veren Falih Rıfkı, hükümetin sözcüsü olarak, hükümetin yaklaşımını da ortaya koyacak bir şekilde Sovyetler ile Almanya'nın kuracağı bir ittifakın, Türk İngiliz ve Fransız ittifakları gibi savunma amaçlı olmayacağı ve savaşın seyrini etkileyeceğine dikkat çekmek ister. Ancak iki ülkenin anlaşamaması yazarın da gergin bekleyişine son verir.

Yaşanan gelişmeler üzerine 1941 yılı başlarında Balkanlardaki ilerleyişini daha da hızlandıran Almanya, Sovyetlere karşı savaş hazırlıklarına başladı. Bu sıcak gelişme karşısında Başbakan Refik Saydam, 6 Ocak 1941'de mecliste Türkiye'nin ittifaklarına tamamen bağlı kalacağını vurguladığı bir konuşma yaptı. Başbakanın konuşması Falih Rıfkı tarafından, Türkiye'nin "*sözlerine sadık olduğunun*" ve "*harp*

[1495] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 161.
[1496] Falih Rıfkı, "*Tenkit ve Hücumlara Karşı"*, **Ulus**, 6 Teşrinisani/Kasım 1940, "*Harbin Bu Safhasında*", **Ulus**, 14 Teşrinisani/Kasım 1940., "*Berlin Mülakatından Sonra*", **Ulus**, 14 Teşrinisani/Kasım 1940.

dışı durumunun korunduğunun"[1497] bir kez daha açık bir şekilde ifadesi olarak halka duyuruldu.

II. Dünya Savaşı'nın başından beri herhangi bir girişimde bulunmayan A.B.D. özellikle Almanların Balkanlardaki ilerleyişinin hızlanması üzerine, gelişmelerden rahatsız olmaya başladı. Başkan Roosevelt, Balkan devletlerinin direnişini artırmak için bölgeye askeri görevliler gönderdiği gibi, Şubat ayında Türkiye ile Yugoslavya'ya gönderdiği birer nota ile İngiltere'nin yanında olduğunu ve savaş malzemesi noktasındaki ihtiyacının karşılanmasında yardımcı olacağını bildirdi.[1498] Falih Rıfkı, savaşın bu son derece gergin günlerinde tüm dünya basını gibi, Amerika Birleşik Devletleri'nden yapılan açıklamaları ilgi ile takip eder. Amerika Başkanı Roosevelt'in savaş ve Müttefiklere dair açıklamalarında "*sonuna kadar İngiltere'nin yanında kalacaklarını ve İngiltere'nin mağlup edilmesine imkân vermeyeceğini"* vurguladığını belirten Falih Rıfkı, Amerika'nın "*tecavüze mukavemet eden bütün memleketlere harpte her türlü yardımını temin edecek, sulhta onların hakkı yerine getirilmesine müzaheret"* [1499] edeceğinden şüphe edilmemesi gerektiğine dikkat çeker. Bu açıklamalardan hareket eden yazar, gelişmeleri, Amerika'nın bu tavrı nedeniyle aslında savaşın yeni bir yön aldığını, gelecek günlerde Almanların, İngiltere ve Amerika'ya karşı mücadele edebileceğinin sinyalleri olarak yorumlar.

İngiltere, Balkan devletlerinin Almanlara karşı direnmek üzere ortak bir amaç etrafında toplanması için harekete geçti. Churchil, bu bağlamda ilk girişim olarak 31 Ocak 1941'de Türkiye ile temasa geçerek Alman ileri harekâtının sakıncaları üzerinde durarak savaşa girmesi gerektiğini bildirdi. İngiltere, Türkiye'nin savaşa girmesi durumunda her türlü askeri ve teknik yardımı da alacağını belirtmekteydi. Ancak Türkiye, İngiltere'nin ısrarına rağmen savaşa katılmadı fakat en az İngiltere kadar kendisini rahatsız eden Almanların Balkanlardaki ilerleyişine karşı, 17 Şubat'ta Bulgaristan ile karşılıklı saldırmazlığı garantileyen bir beyanname imzaladı.[1500] Gelişmeleri yakından ama aynı zamanda endişe ile takip eden Falih Rıfkı, hem İngilizlerle yapılan görüşmeler hem de Bulgaristan temasları sonunda Türkiye'nin "*harp dışı durumunu*" koruduğunu belirten yazılar kaleme alır. Özellikle

[1497] Falih Rıfkı, "*Başvekilimizin Nutku*", **Ulus**, 2 Kânunusani/Ocak 1941.
[1498] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 165.
[1499] Falih Rıfkı, "*Harbin Hakiki İki Cephesi*", **Ulus**, 5 Şubat 1941.
[1500] Gönlübol, Sar, a.g.e., s.163-164.

Bulgaristan ile imzalanan karşılıklı saldırmazlık antlaşmasına büyük önem veren Falih Rıfkı, bu ikili antlaşmanın içeriğini de kamuoyuna açıklar. Yazar antlaşmayı, "*bu vesika ne eski ahidleri tadil etmekte, ne de onlara yeni bir hüküm ilave etmektedir: ancak iki komşu yeni cihan harbinin Balkan yarımadasının içinde etrafında ve dışında tehlikesini hissettire gelen buhranlarına rağmen sulhu korumak ve tecavüzde hiçbir menfaat bulmamak prensiplerine sadık kaldıklarının*"[1501] kanıtı olarak değerlendirir. Ayrıca Falih Rıfkı, hükümetin sözcüsü olarak Türkiye'nin gerginleşen uluslar arası ortama karşı yaptığı savunma amaçlı girişimlerin hiç birinin, herhangi bir devlete karşı "*kötü bir kast*" taşımadığına da dikkat çeker.

Basının gündemini Bulgaristan ile imzalanan antlaşmanın işgal ettiği günlerde İngiltere'nin Almanların Balkanlar'daki hızlı ilerleyişini önlemek amacıyla Balkan Antantı'nı canlandırmak için, Dışişleri Bakanı Anthony Eden'i 26 Şubat'ta Türkiye'ye göndermesi gündemi bir anda değiştirdi. Ancak Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile görüşen Eden'ın antantı canlandırması noktasındaki girişimi başarılı olmadı.

Falih Rıfkı, konu ile ilgili yazılarında öncelikli olarak, İngiltere'nin savaşa girmeden önce dünya barışı için büyük çaba sarf ettiği üzerinde durarak şimdiki görüşmenin de savaş değil, savunma amaçlı olacağını kamuoyuna açıklar. Yazar görüşmelerin, "*Bütün cihan için nazik olan buhran günlerinde iki müttefik arasında sık sık fikir teatisinin faydaları inkar edilemediği kadar, bu fikir teatilerinin müşterek emniyet bölgemiz sulhunun* "[1502] amaç edindiğini vurgular. Falih Rıfkı, Balkanların güvenliğinin temininin savaşın kritik evresinde sağlanmasını Türkiye açısından bir zorunluluk olarak görür. Görüşmeler sonunda "*iki dost devletin ittifak esaslarından doğan karşılıklı vazifeleri hakkındaki görüş ve anlayış birliğinin bir kez daha tebarüz*"[1503] ettiğini belirten Falih Rıfkı, herhangi bir şekilde ikili görüşmeler sonunda Balkan Antantı'nın canlandırılması yönünde olumlu sonuçlar elde edilmediği üzerinde durmaz.

Almanların Balkanlardaki ilerleyişinden rahatsız olan Türkiye'de, bu günlerde Almanların Türkiye'ye saldıracağı ve Sovyetlerin de bu durumdan istifade ederek, Türkiye'yi işgal edeceği yönündeki görüşler nedeniyle tedirginlik daha da

[1501] Falih Rıfkı, "*Bulgar-Türk Dostluğunun Yeni Bir Vesikası*", **Ulus**, 19 Şubat 1941., "*Türk Bulgar Deklarasyonu Etrafında*", **Ulus**, 24 Şubat 1941.
[1502] Falih Rıfkı, "*Müttefik İngiltere'nin Sayın Mümessilleri Ankara'da*", **Ulus**, 26 Şubat 1941.
[1503] Falih Rıfkı, "*Ankara Mülakatları*", **Ulus**, 1 Mart 1941.

artmaktaydı. Türkiye'nin böylesi bir ortamda İngiltere'ye daha da yakınlaşmasını engellemek isteyen Alman Büyükelçisi Von Papen'in girişimleri sonunda Hitler 4 Mart'ta hükümete gönderdiği mektupla Alman ordularının Türkiye'ye karşı herhangi bir saldırı emelinde olmadığını açıklıyordu.[1504] Bu açıklamalar, Falih Rıfkı tarafından kamuoyuna, Türkiye'nin ne Almanya ne de Sovyetler tarafından herhangi bir tehdit altında olmadığı, ittifaklarına bağlı kaldığı şeklinde duyurulur. Halkın telaşını önlemek isteyen yazar, iktidarın bu olumlu gelişmelere rağmen yine de Türkiye'nin savunma önlemlerinden herhangi bir ödün vermediğine de dikkat çekmek ister. Ancak yazar, Balkanlar'daki Alman ileri hareketini de kaygıyla ve büyük ilgi ile takip eder.[1505] Tüm işgal bölgeleri ve içinde bulundukları durum kısa süre içinde Falih Rıfkı'nın köşe yazılarında yerini alır. Almanların ileri harekâtı sonunda savaşın Balkanları aşarak Ege Denizi'ne kadar uzanması nedeniyle Türkiye'de telaşın arttığı günlerde Falih Rıfkı, Türkiye'nin karadan ve denizden savaşın tam ortasında olmasına rağmen herhangi bir şekilde siyaset değiştirmediğini, bu daimi siyasetin ise, "*istiklal, milli müdafaa ve milli emniyet*" esaslarını içerdiğini duyurmaktaydı. Savaşın başından bu kritik evreye kadar, Türkiye'nin bu prensiplere bağlı kaldığını vurgulayan Falih Rıfkı, bir kez daha Almanya ile "*Türk barış nizamı arasında bir tezat olmadığına*" dikkat çeker. Almanya'nın "*Türkiye'ye karşı harbi tahrik ettirmemek ve Türkiye üzerinde her hangi ihtilat vesilesi aratmamak azminde devam ettikçe*"[1506] herhangi bir şekilde Türkiye'nin barış durumunu bozmak niyetinde olmadığını belirten yazarın kamuoyunu rahatlatmak ve hükümetin tavrını göstermek amacıyla yaptığı açıklamalarının bir diğer yönü de, Almanlarla Haziran ayı içinde yapılacak olan ittifak antlaşmasına da zemin hazırlamaktı.

Falih Rıfkı'nın bu açıklamalarından kısa süre sonra, Almanya, Sovyetler üzerine yapmayı planladığı harekâtı bir an önce başlatmak için Türkiye'ye bir saldırmazlık paktı teklifinde bulundu. İki ülke arasındaki saldırmazlık paktı, 18 Haziran 1941'de imzalandı. Sağ kanadını güvenlik altına alan Almanya, 22 Haziran

[1504] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 166.Türk Dış Politikası, s. 434-442.
[1505] Falih Rıfkı, "*Yugoslavya İle Müzakereler*", **Ulus**, 23 Mart 1941; "*Yugoslavya ve Üçlü Pakt*", **Ulus**, 25 Mart 1941; "*Balkanlarda Ve Akdeniz'de*", **Ulus**, 1 Nisan 1941; "*Balkanlarda Harp Mesuliyeti*", **Ulus**, 4 Nisan 1941; "*Balkanlar Muharebesi Başlamıştır*", **Ulus**, 7 Nisan 1941; "*Balkan Muharebeleri Etrafında*", **Ulus**, 8 Nisan 1941; "*Balkan Muharebelerinin İlk Safhası*", **Ulus**, 11 Nisan 1941; "*Sinir Harbi Nasıl Yapılır*", **Ulus**, 20 Nisan 1941; "*Yugoslavya Hadiselerine Dair*", **Ulus**, 21 Nisan 1941; "*Balkanlar Muharebelerinin Safhaları*", **Ulus,** 24 Nisan 1941.; "*Balkan Muharebelerinin Sonuna Doğru*", **Ulus**, 29 Nisan 1941.
[1506] Falih Rıfkı, "*Milli Müdafaa Politikamız ve Führer'in Nutku*", **Ulus,** 7 Mayıs 1941.

1941'de Sovyetlere karşı harekâta geçti. [1507] Türk Alman Saldırmazlık Paktı, Müttefik devletleri rahatsız etmekteydi. Özellikle A.B.D durumdan fazlasıyla rahatsız olduğu için Türkiye'ye yaptığı yardımı kesti. Bu yardımlar bir ay sonra yeniden başladıysa da miktarı azaltıldı. Falih Rıfkı, ittifak antlaşmasını "*tarihi ve mühim bir dostluk vesikası*" olarak değerlendirir. Yazar iki ülke arasında savaşın ilk günlerinden itibaren herhangi bir anlaşmazlığın olmadığını belirterek ittifakın da bu durumun kâğıda dökülmüş hali olduğunu ve Türkiye'nin ittifaktan sonra da "*kendi etrafındaki ihtilatlar karşısında bitaraf kalacaktır, ne müttefiki olan İngiltere'ye karşı tecavüze alet olmayacağını*" halka duyurur.[1508] Kamuoyuna ittifak sonunda milli siyasette herhangi bir değişiklik olmadığını belirten Falih Rıfkı, aksine gelişmeleri barışçıl ve tarafsız Türk dış politikasının güzel bir örneği olarak değerlendirir. Ancak yazarın ittifak antlaşmasından sonraki tepkilere pek temas etmediğini, daha çok ittifakın hem İngiltere ve Almanya hem de Türk kamuoyu tarafından olumlu tepkilerle karşılandığı üzerinde durduğunu görmekteyiz. Yazar aynı şekilde Amerikan yardımının kesilmesine dair de açıklamalarda bulunmaz. Falih Rıfkı'nın bu tavrı üzerinde halkta bir huzursuzluk, moral bozukluğu yaratmak istememesi, iktidara dair bir güvensizliğin gelişmesini engellemek istemesi etkilidir.[1509] Türkiye ile imzaladığı ittifak antlaşmasından sonra Almanya'nın 22 Haziran'da Sovyetlere savaş ilanı pek çok kişi gibi Falih Rıfkı'yı da şaşırtır. Savaş ilanının gerekçesini Almanya'dan yapılan açıklamalara dayandırarak Almanların *"Sovyet tehdidine müsaade edemeyecek*"[1510] olması olarak gösteren yazar, hükümetin savaş ilanından hemen sonra yayınladığı bir beyanname ile iki ülke arasındaki savaşta tarafsız kalacağını açıkladı.

Almanların, Sovyetlere savaş ilanından sonra Sovyetlerle İngiltere'nin ortak hareket etmesi karşısında Türk kamuoyunda İngiltere ile Sovyetlerin Türkiye üzerinde bir antlaşmaya varmaları ihtimali konuşulmaktaydı. Halk ve iktidar, iki ülke arasında I. Dünya Savaşı yıllarında Boğazlar ve İstanbul üzerinden varılan antlaşmanın kötü hatırasını paylaşmaktaydı. Sovyetler bu endişeleri ortadan

[1507] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 170, Türk Dış Politikası, s. 442
[1508] Falih Rıfkı, "*Almanya ile Türkiye Arasında Dostluk Muahedesi*", **Ulus,** 19 Haziran 1941.
[1509] Falih Rıfkı, "*Türk Alman Dostluk Muahedesinin Akisleri*", **Ulus**, 20 Haziran 1941; "*Türk Alman Muahedesinin Tasdiki*", **Ulus** 26 Haziran 1941.
[1510] Falih Rıfkı, "*Almanya İle Sovyetler Birliği Arasında Harp*", **Ulus**, 23 Haziran 1941; "*Harp Etrafında Tahminler*", **Ulus,** 24 Haziran 1941; "*Maddi ve Manevi Amiller*", **Ulus**, 29 Haziran 1941; "*Hareketimizde Tarize Gelmez Bir Vuzuh Vardır*", **Ulus**, 13 Temmuz 1941.

kaldırmak için, 10 Ağustos 1941'de İngiltere ile birlikte Türkiye'ye teminat verdi. Bu notaya göre, her iki devlet de Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne saygı gösterecek ve Türk topraklarının bütünlüğüne tecavüzde bulunmayacaklardır.[1511] Bu önemli açıklamalar, Falih Rıfkı tarafından her iki ülkenin de "*Boğazlar ve Türkiye arazisinin tamamiyetine tecavüzü*" etmeyeceklerinin teminatı olarak kamuoyuna duyurulur.[1512] Yazar, aynı zamanda tüm kritik gelişmelere rağmen, Türkiye'nin politikalarında herhangi bir şekilde değişikliğin olmadığını vurguladığını görmekteyiz.

Almanların Sovyetler üzerindeki harekâtı devam ederken 11 Aralık 1941'de Amerika'nın savaşa girmesi, savaşın sonucu hakkındaki şüpheleri büyük ölçüde ortadan kaldırmasına rağmen, yeni yılda Türkiye hem Müttefik hem de Mihver devletler tarafından baskı altında tutulurken şimdiye kadar devam ettirdiği savaş dışı kalma politikası daha zor bir sürece girmekteydi.[1513] Falih Rıfkı, bu çok önemli gelişmeyi savaşın artık yeni bir "*safhaya*" geçtiği, "*Avrupa devrinin kapanarak Atlantik ötesinin*" başladığı yönünde değerlendirir. Amerika ile Japonya arasındaki mücadeleyi, "*en büyük sanayi ve nüfus memleketleri arasında amansız bir hesaplaşma*" olarak görür. Falih Rıfkı'nın bu çok önemli gelişmeden sonra da halka bazı açıklamalarda bulunduğunu görmekteyiz; "*harp dışı milletler ancak harbin ateşi ve kanı dışındadırlar. Öteki bütün buhranlarının ister istemez içindedirler. Bu memleketi ateş ve kan faciasına atmamak için elimizden geleni yaptık, yapacağız. Bunun tek şartı hükümetin güttüğü politikaya inanmak onun gereklerinden ve isterlerinden ayrılmamak, iradeli, kararlı ve şuurlu, saf birliğimizi devam ettirmektir.*" Halkın hükümete güvenini tazelemek isteyen yazar, aynı zamanda halka nasıl davranması gerektiğini de hatırlatır. Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, halktan yapmasını istediği en önemli ve değişmez şey hükümete güven, hükümet "*tedbirlerini askeri vazifeler gibi benimsemektir"* [1514] Falih Rıfkı bu iki önemli esasın, uzun süreceğinden şüphe edilmeyen savaşın getireceği sıkıntılarla mücadelenin temeli olduğuna dikkat çeker.

Amerika'nın savaşa girmesiyle birlikte yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkiye'nin savaşa girmesi yönündeki baskılar da arttı. Bu duruma dikkat çeken

[1511] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 171.
[1512] Falih Rıfkı, "*İngiliz Sovyet Notaları Etrafında*", **Ulus**, 14 Ağustos 1941.
[1513] Gönlübol, Sar, a.g.e.,s.174.
[1514] Falih Rıfkı, "*Avrupa Devri Geçti*" **Ulus**, 16 Kânunuevvel/Aralık 1941; "*Harbe Giren Amerika",* Ulus 17 Kânunuevvel/Aralık 1941.

Falih Rıfkı, tüm büyük devletlerin savaş içinde olmasıyla birlikte, "*harp dışı*" devletlerin durumlarının da büyük önem kazandığına işaret eder. Türkiye'nin hem Mihver hem de Müttefikler yanında savaşa girmesi yönünde yapılan yoğun propagandalara da dikkat çeken Falih Rıfkı, akıllara gelebilecek tüm şüphelerden bu propaganda faaliyetlerini sorumlu tutar. Bu açıklamalarından sonra da yazar, hükümetin tavrını da ortaya koyan "*Türkiye'nin sağduyulu ve dürüst milli politikasında hiçbir değişme ihtimali*"[1515] olmadığını beyan ederek kamuoyunu rahatlattığı gibi Türkiye'nin gelişmeler karşısındaki tavrını da ortaya koyar.

Türkiye her iki bloğun ağırlaşan baskıları altında 1942 yılına girdi. Yeni yılda halkın özgüvenini kuvvetlendirmek isteyen Falih Rıfkı, "*kötü telkinlerin*" bir tarafa bırakılarak "*üç hakikate*" inanılması gerektiğini vurgular. Bu üç hakikat ise, "*Türkiye'nin kuvvetli olduğu, Milli Şef'in ve Millet Meclisi ile hükümetinin hep birlikte, bu memleket ve halkının menfaati için en doğru ve sağlam politikayı gütmekte olduğu ve toprağın kendi ziraat ve ekonomik tesislerinin ülkeyi yedirecek, içirecek, giydirecek hülasa başkaya muhtaç olmaksızın geçindirecek kabiliyette*"[1516] bulunduğudur. Halkın özgüvenini tazelemek isteyen Falih Rıfkı, yeni yılda da Türkiye'nin tarafsızlığını koruyacağını belirtir. Yazara göre, savaş yeni yılda da devam edecektir.

1942 yılı sadece Türkiye için değil, savaş için de önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl oldu. Sovyetler, bu tarihte Almanların ileri harekâtını Stalingrad'da durdurdu. Bu önemli gelişmeden önce savaşın seyrinin Almanlar aleyhinde değişmeye başladığına dikkat çektiğini gördüğümüz Falih Rıfkı, Almanların geniş harekât sahası nedeniyle kalabalık bir ordunun beslenmesi sorunu karşısında ekonomik olarak zorlandığını gözler önüne serer.[1517] Cephe gerisindeki Alman halkının ekonomik durumunun da gün geçtikçe kötüye gittiğini ve tepkilerin arttığını vurgulayan yazar, Almanların "*yalnız Kafkas dağlarının üst tarafındaki toprakları fethederek, Kızıl ordunun taarruz kabiliyetini kıracağı ve süratle Kafkasya petrollerine ulaşacağı"* [1518] yönündeki savaş stratejilerinin gerçekleşmesinin gün geçtikçe güçleştiğine dikkat çeker. Yazara göre, savaş Almanlar için zorlu bir döneme girmekteydi. Nitekim Alman ordularının Stalingrad önlerine dayandığı

[1515] Falih Rıfkı, "*Şayia ve Propagandalara Karşı*", **Ulus** 21 Kânunuevvel/Aralık 1941.
[1516] Falih Rıfkı, "*1942 Yılı*", **Ulus**, 3 Kânunusani/Ocak 1942.
[1517] Falih Rıfkı, "*Darlıklarla Varlıklar Arasında*", **Ulus**, 18 Ağustos 1942.
[1518] Falih Rıfkı, "*Dördüncü Harp Yılının Başında",* **Ulus,** 3 Eylül 1942.

günlerde Falih Rıfkı'nın bir kez daha Almanları ekonomik durumlarına ve Kızıl ordunun "*müdafaa azmini*"[1519] koruduğuna işaret ettiğini görüyoruz.

6.2.Müttefik Devletlerin Savaşta Üstünlük Dönem

Müttefik devletlerin, 1942 yılının sonuna doğru savaşta elde ettikleri başarılar üzerine özellikle İngiltere, Türkiye'nin 1943 yılı ilkbaharında savaşa girmesini sağlamak için çeşitli girişimlerin yapılması gerektiğini açıkladı. Müttefiklerin Almanya'yı yenmek için Avrupa'nın içine girmesi gerektiğinden Türkiye'nin savaşa girmesi son derece önemli bir konu halini almaktaydı. Bu bağlamda A.B.D., Sovyetler ve İngiltere devlet Başkanları Roosevelt, Stalin ve Churchill, 19 Ocak 1943'te Kazablanka Konferansı'nda bir araya gelerek Türkiye'nin savaşa girmesini sağlamak için harekete geçilmesi üzerinde anlaştılar. Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokmak amacıyla kararlaştırdıkları girişimin ilk adımı, Churchill'in 30 Ocak 1943'te hükümet ile görüşmelerde bulunmak için Adana'ya gelmesi oldu. Adana'da başlayan görüşmelerde, Türkiye'nin savaş dışı durumu ve Türk Sovyet ilişkileri gibi önemli konular üzerinde duruldu. Görüşmeler sonunda Türk ordusunun askeri yönden güçlendirilmesi ve Türkiye'nin politik manevralarında serbest bırakılması gerektiği vurgulanmaktaydı. Churchill, konferanstan istediği sonucu elde edememiş olmasına karşın, Türkiye'nin savaş dışı durumunun Müttefiklerin lehine genişletilmesini sağlamak niyetindeydi.[1520]

Bu çok önemli gelişmelerin yaşandığı günlerde Hindistan'da olan Falih Rıfkı, ancak Mart ayı içinde Türkiye'ye döner. Kısa bir süre sonra bu gezi notlarını gazetede yayınlamaya başlayan Falih Rıfkı, Türkiye'nin 1943 yılı içindeki durumunun da savaşın başından itibaren olduğu gibi, tarafsızlık olarak kalacağına işaret eder.[1521] Ancak Falih Rıfkı, Müttefik devletlerin savaşın bu yeni safhasında "*Avrupa ve Asya kıtalarında harbi kazanmak, istila altındaki milletlere topraklarını ve haklarını vermek, yeni harpleri imkânsız kılabilecek milletler arası yeni bir*

[1519] Falih Rıfkı, "*Stalingrad ve Sonrası*", **Ulus,** 16 Eylül 1942; "*Kış Yaklaşırken*", **Ulus**, 20 Eylül 1942., "*1942 Sonbaharında Durum*", **Ulus**, 27 Teşrinisani/Kasım 1942; "*Biten Devir ve Başlayan Devir*", **Ulus,** 11 Kanunuevvel/Aralık 1942.
[1520] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 178-182; Türk Dış Politikası, s. 451; İzzet Öztoprak, "*İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Siyasi Yönü"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 46, s.153-192.
[1521] Falih Rıfkı, "*Dış Politikamız ve Dışarısı*", **Ulus,** 13 Mart 1943.

dayanışma nizamı kurmak"[1522] gibi üç önemli görevi olduğuna dikkat çeker. Bu açıklamalardan kısa süre sonra ise Falih Rıfkı, savaşın iki üç yıl daha devam edeceğini ancak 1943 yılı yazındaki "*muharebeler sonunda savaşın kati bir dönüm noktasına*"[1523] varılmış olacağı yönünde de isabetli bir tahminde bulunur.

Savaşın yönünün Almanların aleyhine döndüğü günlerde Falih Rıfkı, Alman "*propaganda sanatının nazik bir*" dönem içinde olduğunu, Stalingrad önünde durdurulan Almanların halkına bu durumu açıklamakta zorlanacaklarını düşünür. Yazara göre, bu durumun en önemli nedeni "*gerek halk ve gerek ordunun taarruz parolası*" yönünde büyük bir propagandaya maruz kalmasıdır.[1524] Falih Rıfkı, bu nedenle de savaşı Almanların kaybetmesi durumunda halkının büyük bir hayal kırıklığı yaşayacağını düşünür.

Falih Rıfkı, savaşın yeni seyri ile ilgili tahminlerinde haklı çıkacak, Almanya en önemli müttefiki olan İtalya'nın yenilgisi karşısında ciddi bir sarsıntı geçirecekti. Müttefiklerin Kuzey Afrika'daki üstünlüğü ele geçirerek, Sicilya'yı işgali, İtalyan yönetimini sarsarak, 10 Temmuz 1943'te Mussolini'nin istifası ile sonuçlandı. İstifadan birkaç ay sonra da İtalya, 3 Eylül 1943'te Müttefiklerle ittifak imzaladı. İtalya'da yaşanan bu gelişmeler üzerine Falih Rıfkı, "*her halde hadiselerin gelişimi bütün bu vazife ve mesuliyetlerin Alman ordularına doğrulduğunu*"[1525] söyleyerek savaşın Almanlar için çok daha zor geçecek bir evreye girdiğine dikkat çeker.

Almanların savaştaki üstünlüklerini kaybettiği bu yıllar, Türkiye'nin de Müttefik devletlerce savaşa girmesi yönünde baskıların da arttığı yıllar oldu. Nitekim Müttefik devletler, İtalya'yı savaş dışı bırakmak amacıyla başlattıkları Sicilya taarruzundan hemen sonra 17 Ağustos'ta Ouebeck Konferansı'nda Balkanlarda ikinci bir cephe açılması durumunun kuvvet kazanması üzerine, Churchill Türkiye'nin Müttefikler yanında savaşa girmesi gerektiğini belirtiyordu. Ancak konferans sonunda yeni cephenin Fransa üzerinden açılması kararlaştırıldı.[1526] Falih

[1522] Falih Rıfkı, "*Ayrı Ayrı değil Herkes Birleşerek*", **Ulus,** 27 Mart 1943.
[1523] Falih Rıfkı, "*Büyük Hadiseler Yılı*", **Ulus**, 17 Nisan 1943., "*Acaba Bir çare Bulunabilir mi?*", **Ulus,** 25 Nisan 1943; "*Avrupa Havaları Muharebesi*", **Ulus**, 8 Mayıs 1943; "*Washington Buluşmasından Beklenenler*", **Ulus**, 20 Mayıs 1943; "*Deniz ve Hava Savaşları*", **Ulus,** 24 Haziran 1943; "*Harp yeni Dönemecinde*", **Ulus,** 28 Haziran 1943.
[1524] Falih Rıfkı, "*Hadiseler ve Telkinler*", **Ulus,** 30 Haziran 1943.
[1525] Falih Rıfkı, "*Avrupa'nın Kalesinin Arkasında*", **Ulus**, 27 Temmuz 1943; "*Mussolini'nin İstifası Üzerine*", **Ulus**, 29 Temmuz 1943; "*Teslim Olan İtalya*", **Ulus**, 10 Eylül 1943; "*Almanya ve Küçük Müttefikleri*", **Ulus**, 22 Eylül 1943.
[1526] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 184.; Armaoğlu, a.g.e., s.390-391.

Rıfkı, Quebec konferansının amacını "*harbi mümkün olduğu kadar çabuk bitirmek ve harpten mümkün olduğu kadar kuvvetli çıkmak*"[1527] için önlem almak olarak değerlendirir. Konferansta Türkiye ile ilgili olarak tartışılan konulara temas etmeyen Falih Rıfkı, Müttefik devletlerin savaş sonrası dünya düzeni için "*tam bir zaferi*" zorunlu görür.

Falih Rıfkı, konferans da Türkiye'nin durumunun konuşulduğuna dair bir değerlendirmede bulunmasa da Müttefiklerin Türkiye'nin savaş içindeki konumunu da görüştükleri 19 Ekim 1943'teki Moskova Konferansı'nda ortak bir karar alındı. Konferans sonunda Müttefikler, önce İngiltere'nin isteği doğrultusunda Türk hava alanlarının kullanılmasını sağlayacak, bundan sonra da Sovyetlerin isteği doğrultusunda İngiltere ve Sovyetler Türkiye'yi savaşa sokmak için harekete geçecekti.[1528]

Konferans öncesinde Falih Rıfkı, Moskova'daki konferansta özellikle "*Almanya hakkındaki müşterek plan, Avrupa dış ticareti, İngiltere, Amerika ve Sovyet Rusya devamlı dünya asayişinin temellerini nasıl atılacağı*"[1529] gibi üç ana meselenin konuşulacağını belirtir. Ancak yazar, Quebec konferansında olduğu gibi Moskova Konferansı'nda da Türkiye'nin konuşulduğuna dair herhangi bir açıklamada bulunmaz. Müttefiklerin ortak bir hareket planı üzerinde anlaştığını belirten yazar, konferansın bitimi üzerine yazdığı köşe yazısında da[1530] herhangi bir şekilde konferansın Türkiye ile ilgili bir karara vardığını belirtmez. Falih Rıfkı'nın bu tavrı üzerinde iki unsur etkilidir. Bunlardan ilki, kamuoyunu herhangi bir şekilde tedirgin etmek istememesi diğeri ise, müttefiklerin konu ile ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamaları olabilir.

Moskova Konferansı sonunda hemen harekete geçen İngiltere, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile 5-6 Kasım 1943 tarihleri arasında Kahire Konferansı'nda görüşmeler başladı. Ancak İngiltere'nin Türk hava alanlarının kullanılmasına yönelik talebi Türk heyeti tarafından kabul edilmedi.[1531] Falih Rıfkı,

---

[1527] Falih Rıfkı, "*Kebek Toplantıları*", **Ulus,** 22 Ağustos 1943; "*Kebek Konferansı Bitti*", **Ulus**, 27 Ağustos 1943.
[1528] Gönlübol, Sar, a.g.e., s.187; Armaoğlu, a.g.e., s. 390-391; Türk Dış Politikası, s. 455
[1529] Falih Rıfkı, "*Üçler Konferansına Doğru"*, **Ulus**, 10 Teşrinievvel/Ekim 1943; "*Moskova Toplantısı*", **Ulus**, 16 Teşrinievvel/Ekim 1943; "*Moskova'da Görüşmeler*", **Ulus,** 21 Teşrinievvel/Ekim 1943; "*Üçlü Konferansından Yeni Haberler*", **Ulus,** 26 Teşrinievvel/Ekim 1943.
[1530] Falih Rıfkı, "*Moskova Konferansı Bitti*", **Ulus**, 3 Teşrinisani/Kasım 1943.
[1531] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 187.

Kahire'deki görüşmeleri Türkiye'nin "*ittifak muahedesi icabı olan meselelerin*" görüşüldüğü ve Türkiye'nin ittifak antlaşmasının gereklerine sadık kaldığı şeklinde bir değerlendirme ile kamuoyuna duyurur. Yazar, Türkiye'nin savaşa girmesi yönündeki baskılardan bahsetmeyi tercih etmez.[1532] Ancak basında görüşmelere dair hükümetin gerekli açıklamayı yapmadığı yönündeki haberleri ise, eleştirerek halkın sadece hükümete güvenmesi ve onun kendisi için en doğru kararı alacağını söyler.

Kahire'deki görüşmelerden istedikleri sonucu alamayan Müttefikler, Tahran Konferansı'nda Türkiye'nin durumunu bir kez daha ele aldılar. Konferans sonunda Türkiye'nin yılın sonun kadar savaşa girmesi gerektiği ve bunu temin etmek için Cumhurbaşkanı İnönü ile tekrar Kahire'de görüşülmesi kararlaştırıldı. Müttefik devletlerin konferansta kararlaştırdığı gibi Cumhurbaşkanı İnönü Kahire'ye davet edildi. 3 Aralık'ta başlayan görüşmelerde Türkiye'nin 1944 yılının Şubat ayına kadar savaşa girmesi gerektiği, aksi takdirde Müttefiklerin Türkiye ile işbirliği ümidini kesecekleri üzerinde durulmaktaydı. Konferans sonunda Cumhurbaşkanı İnönü prensip itibariyle savaşa katılmayı kabul etti. Ayrıca Türk hava alanlarının Müttefikler tarafından kullanılıp kullanılamayacağına dair görüşünü de en geç 15 Şubat 1944'e kadar bildirmek üzere konferansa son verildi.[1533] Falih Rıfkı'nın bu çok önemli gelişmelerden sonra da kamuoyunu herhangi bir şekilde tedirgin edecek açıklamalarda bulunmadığını görmekteyiz. Yazarın görüşmelere dair genel tavrı, Türkiye ile ittifakları kapsamında görüşüldüğü olur.[1534] Kamuoyuna görüşmelere dair ayrıntılı bilgi vermeyen Falih Rıfkı'nın bu tarihlerdeki yoğunluklu gündemi, tüm dünyada olduğu gibi, savaş sonrasındaki dünyanın nasıl kurulacağıdır. Bu bağlamda yazarın sık sık büyük devletlerin diğer devletlere rejim yönünden yapacakları zorlamalara dikkat çektiğini görmekteyiz: *"her millete uygun gelecek bir örnek-rejim icad edilmiş değildir. Bir yandan milli hürriyetleri tanımak, öbür yandan bu milletlerin nasıl bir rejimleri olacağını tayin etmek birbirleriyle uzlaşabilir şeyler değildir.*"[1535] Falih Rıfkı'ya göre, savaş sonunda ülkelere rejimleri yönünde

[1532] Falih Rıfkı, "*Bir Takım Manasız Yazılar*", **Ulus**, 19 Teşrinisani/Kasım 1943, "*Kahire Buluşması Hakkında",* **Ulus**, 1 Kânunuevvel/Aralık 1943.
[1533] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 192.
[1534] Falih Rıfkı, "*1944 Eşiğinde Türkiyemiz*", **Ulus**, 31 Kânunuevvel/Aralık 1943.
[1535] Falih Rıfkı, "*Giderilemeyen Bir Merak*", **Ulus**, 12 Nisan 1944; "*Tacını Bırakan Kral*", **Ulus,** 14 Nisan 1944., "*Yaşadığımız Zaman*", **Ulus**, 29 Nisan 1944; "*Yaklaşan Son Saat*", **Ulus**, 1 Mayıs 1944., "*Hayırlı Antlaşmalar*", **Ulus,** 6 Temmuz 1944; "*İki Ruh Hali*", **Ulus**, 12 Temmuz 1944; "*Harp Bittiği Zaman*", **Ulus**, 14 temmuz 1944.

yapılacak baskılar, dünyanın yeni sorunlara sürüklenmesine neden olabilir. Savaş sonrasındaki yeni dünya düzeninde yazara göre, özellikle ulusalar arası işbirliği ve anlaşmaya önem verilmelidir.

Türkiye Müttefiklerin tüm baskısına rağmen verilen malzemenin az olması ve ihtiyacı karşılayamayacak durumda bulunması nedeniyle, savaşa katılmayı kabul etmedi ve savaş dışı durumunu korudu. Ancak Müttefiklerin Türkiye üzerindeki baskısı da devam etmekteydi. Baskı, özellikle 1944 yılı boyunca devam eden Almanya'ya krom ihracatının durdurulması üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Bu durum üzerinde 30 Nisan 1944'te Türkiye ile Almanya arasında yapılan ticaret antlaşmasının sona erecek olması etkiliydi. Türkiye, 20 Nisan'da Almanya'ya krom ihracatını durdurdu. Böylece mesele, Müttefik devletlerin istediği doğrultuda çözüldü. Falih Rıfkı, krom ticaretinin durulma sebebini, "*harp dışı memleketlerden Mihver memleketlerine giden ve silah yapımına yarayan bir takım maddeler meselesinin*"[1536] Türkiye'nin de müttefiklerinin istediği doğrultuda çözülmesi olarak kamuoyuna açıkladı. Bu açıklamalarda herhangi bir şekilde Müttefiklerin baskısından bahsedilmez, kararın tamamıyla Türkiye'nin isteği doğrultusunda alındığı belirtilir.

Krom meselesinin Müttefiklerin istediği şekilde çözülmesinden sonra, Müttefikler ikinci bir adım olarak, Türkiye'ye Almanya ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi noktasında baskı yapmaya başladı. Ancak bu konuda Müttefik devletler arasında görüş ayrılığı vardı. İngiltere ve A.B.D. Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ilişkileri kesmesinin lehlerine bir durum olduğunu düşünürken Sovyetler, Türkiye'yi savaşa girmek için zorlamanın anlamsız olduğunu ve savaş sonunda yapacağı taleplerin dikkate alınmayacağı üzerinde durmaktaydı. Nitekim Sovyetler, A.B.D.'ne Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kesmesi yönündeki tedbirin geç kalınmış bir çaba olduğunu ve Sovyetleri tatmin etmediğini belirtiyordu. Tüm gelişmeleri yakından takip eden hükümet, 2 Ağustos 1944'de Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesti.[1537] Falih Rıfkı, kararı kamuoyuna açıklarken, talebin İngilizlerden geldiğini ve ittifak antlaşması gereğince yapılan bir istek olduğu üzerinde durur. Yazar, II. Dünya Savaşı'na neden olduğunu belirttiği "*faşizm ve nasyonal sosyalizmin fetihci ve hegemonyacı tecavüz politikası*" üzerinde durarak alınan kararın halk tarafından

[1536] Falih Rıfkı, "*Krom Meselesindeki Kararımız*", **Ulus**, 21 Nisan 1944.
[1537] Gönlübol, Sar, a.g.e., s.197-198; Armaoğlu, a.g.e., s.414.

makul karşılanmasını sağlamak ister. Müttefiklerin mücadelesinin "*sadece bir devlet takımının başka bir devletler takımı ile mücadelesi*" demek olmadığına dikkat çeken yazar, "*birçok millet gibi Türk milletinin de varlığı ve kurtuluşu olan demokrasiler davasının muvaffak olmasına bağlı"* olduğunu belirtir.[1538] Aslında Falih Rıfkı'nın hükümetin Müttefiklerin baskısı sonunda yaptığı girişimlere dair haberleri ile kamuoyunu Türkiye'nin savaşa girme ihtimaline de alıştırdığını görmekteyiz.

Savaşın artık sonunun göründüğü 1945 yılı, Türkiye için ise tedirginlik ve endişenin arttığı bir yıl oldu. Bu durumun en önemli nedeni, bütün Orta Avrupa ve Balkanların Sovyet ordularının işgali altında olmasıydı. Türkiye'nin tedirginliğinin sürdüğü günlerde Müttefik devletlerin de Türkiye üzerindeki baskısı artarak devam etmekteydi. Türkiye'nin 6 Ocak 1945'te Japonya ile olan diplomatik ilişkilerini kesmesinde bu baskı etkili oldu.[1539] Falih Rıfkı, diplomatik ilişkilerin kesilmesini, krom meselesinde olduğu gibi Türkiye'nin ittifakları kapsamındaki bir uygulaması şeklinde kamuoyuna açıklar. "*Bu karar öteden beri güttüğümüz İngiltere ile ittifak ve gerek İngiltere'nin, gerek onun müttefiklerinin taarruza karşı koyma davasında beraberlik politikamızın tabi bir gereğidir"*[1540] Falih Rıfkı, halka kararın iki büyük Müttefik Amerika ve İngiltere tarafında memnuniyet ile karşılandığını da belirtir. Karar, yazara göre aynı zamanda Türkiye'nin İngiltere ve onun müttefikleri ile amaç birliğinin kanıtıdır. Falih Rıfkı'nın amacı durumun halk tarafından da bu şekilde algılanmasıdır.

Sovyet ordularının Balkanlarda Türk sınırına kadar ilerlemesinin Türkiye'yi tedirgin ettiği günlerde, Sovyetlerin 1945 yılının Ocak ayında Moskova'da Boğazlar üzerindeki isteklerini İngiltere ve A.B.D.'ye iletmesi, her iki devletin de bu konuda Sovyetleri destekleyeceği yönündeki açıklamalar, Türkiye'nin tedirginliğini daha da artırmaktaydı. 4–11 Şubat tarihleri arasında toplanan Yatla Konferansı'nın 10 Şubat 1945'teki oturumunda Sovyetler, Montrö Boğazlar Antlaşması'nın değiştirilmesini istedi. Ancak bu isteğe dair ayrıntılı açıklamalarda bulunmadı.[1541] Konferansın toplanacağına dair basında çıkan haberler üzerine Falih Rıfkı, Tahran ve Kahire konferanslarında olduğu gibi hem savaş planlarının hem de savaş sonrası için

[1538] Falih Rıfkı, "*Büyük Meclisin Dünkü Kararı*", **Ulus**, 3 Ağustos 1944; "*Ele geçen Fırsat*", **Ulus,** 18 Eylül 1944.
[1539] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 197-198; Armaoğlu, a.g.e., s.414-415.
[1540] Falih Rıfkı, "*Japonya ile Münasebetlerimizi Kestik*", **Ulus,** 4 Ocak 1945.
[1541] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 199; Armaoğlu, a.g.e., s.414.

konuşulacağını belirtir. Yazar, II. Dünya Savaşı boyunca takip ettiği yayın politikasına uygun olarak Türkiye'nin endişelerine dair bir açıklamada bulunmaz.[1542] Falih Rıfkı, konferans bitiminde de herhangi bir şekilde Sovyetlerin Boğazlara yönelik isteklerinden bahsetmez. Konferansın, savaşın sonunu belirlemek amacıyla yeni bir toplantıya karar verdiğini belirten yazar, Yalta Konferansı'nın büyük eserlerinden birinin de "*kurtarılan veya Mihverden ayrılan bütün memleketlerde ortaklaşa bir politika gütmek için anlaşılması"*[1543] olduğuna değinir.

Sovyetler konuya dair isteklerini Potsdam Konferansı'nda ayrıntılı bir şekilde gündeme getirdi. Bu gelişmelerden kısa süre sonra İngiltere, Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile temasa geçerek Yalta Konferansı'nda alınan savaş sonundaki dünya düzeni ile ilgili olarak San Fransisko'da toplanacak olan konferansı bildirdi. Konferansa 1 Mart 1945'ten önce Almanya'ya savaş açmış olan ülkeler davet edilecekti. Bu gelişme üzerine Türkiye, 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etti. Bu gelişmeden kısa süre sonra da Türkiye, 5 Mart 1945'te konferansa resmen davet edildi.[1544] Falih Rıfkı, bu çok önemli kararı kamuoyuna açıklarken, özellikle savaş sonrası yeni dünya düzeninin belirleneceği konferansa katılmak amacıyla alındığı üzerinde durur. "*Birleşmiş Milletlerden olmak için, iki şarttan biri Türkiye'nin yaptıklarını yapmış olmaktı. Yani tecavüze karşı milli hürriyetler cephesinde vuruşan devletlere maddi yardımlarda bulunagelmek ve demokrasiler zaferine böylece hizmet etmekti. İkinci şart tecavüz harbi açmış olanlarla savaş haline geçmekti*"[1545] Kamuoyuna Birleşmiş Milletler içinde yer almak amaçıyla tüm şartların yerine getirildiğini belirten yazar, böylece Türkiye'nin de savaş sonrasındaki düzenlemeler içinde yer alacağını açıklar. Falih Rıfkı, konferansa katılmak için yapılan davet kararını ise bir "*mükâfat"*[1546] olarak değerlendirir.

Uluslar arası alanda bu gelişmeler yaşanırken, 19 Mart 1945'te Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1925'te imzalanmış ve 7 Kasım 1945'te bitecek olan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın feshedilmesi yönündeki isteğini, Türk hükümetine bildirdi. Sovyet notasına 4

[1542] Falih Rıfkı, "*Yeni Toplantıya Doğru*", **Ulus,** 12 Ocak 1945; "*Yeni Üçler Toplantısı*", **Ulus**, 29 Ocak 1945.
[1543] Falih Rıfkı, "*Üçler Konferansı Bitti",* **Ulus**, 14 Şubat 1945.
[1544] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 199.
[1545] Falih Rıfkı, "*Dünkü Tarihi Karar*", **Ulus**, 24 Şubat 1945.
[1546] Falih Rıfkı, "*Beklediğimiz Mükâfat*", **Ulus**, 5 Mart 1945.

Nisan'da cevap veren hükümet, anlaşmanın yenilenmesi için yapılacak tekliflere açık olduğunu bildirdi. Ancak Sovyetler, 7 Haziran 1945'teki notasında ittifakın yenilenmesi için Kars ve Ardahan bölgelerinin Rusya'ya terki ile Boğazlarda Sovyetlere üst verilmesini istedi. Böylece Türk Sovyet ilişkilerinde kritik evreye de girilmiş oldu.[1547] Bu karşılıklı notalardan sonra yapılan Postdam Konferansı Türkiye ve Sovyetler için bu gergin havada geçti. Sovyetler, Türkiye'ye dair isteklerini konferansta bir kez daha gündeme getirdi. İngiltere gelişmeler karşısında, Türkiye'yi bu istekleri kabule zorlamayacağını açıkladı.[1548] II. Dünya Savaşı boyunca devletin resmi basın politikası kapsamında yayınlar yapan Falih Rıfkı, bu çok önemli gelişmelere dair bir açıklamada bulunmaz. Ne Sovyetlerle yapılan karşılıklı notalar ne de Sovyetlerin Boğazlara dair istekleri, yazar tarafında kamuoyuna duyurulmaz. Bu durum üzerinde hükümetin resmi basın politikasının ve kamuoyunda tedirginlik yaratmak istenmemesinin etkisi oldu gibi, iktidara yönelik bir eleştirinin oluşmasını engelleme isteğinin de etkili olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim notalardan sonra hükümetin yaptığı uyarılar nedeniyle gelişmeler karşısında ılımlı bir hava estirilmekte, Türkiye ile Sovyetlerin mutlaka anlaşacakları üzerinde durulmaktaydı.[1549] Türkiye, bu gergin ortamda tüm dikkatini 25 Nisan'da başlayacak olan San Francisco Konferansı'na üzerinde toplamaktaydı. Türkiye konferansa başkanlığını Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın yaptığı bir heyetle katıldı. Falih Rıfkı'da bu heyet içinde yer aldı. Birleşmiş Milletler Yasası'nın kabul edildiği konferansta, Türk heyeti, küçük devletlerin haklarının büyük devletler tarafından korunması bağlamında bazı çekinceleri olmakla birlikte yasayı kabul etti.[1550] Falih Rıfkı, konferansı ve alınan kararları gayet olumlu bir yaklaşımla kamuoyuna açıklar. Ancak Milletler Cemiyet'inin II. Dünya Savaşı'na engel olmadığını hatırlatan yazar, yeni Birleşmiş Milletlerin, böyle bir duruma engel olması için ne yapması, nasıl davranması gerektiğini de belirtir. "*Devamlı ve güvenli bir barış düzenini gerçekleştirmek için küçükler kadar büyükler dahi her türlü hegemonya, nüfuz ve müdahale hırslarından vazgeçmelidirler ve başkalarının haklarıyla kendi hakları arasında hiçbir fark gözetmemelidirler*"[1551] Aslında Falih Rıfkı, açıklamasıyla Türk

[1547] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 200; Armaoğlu, a.g.e., s.415.
[1548] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 200-210; Armaoğlu, a.g.e., s.415-416.
[1549] Edward Weisband, **II. Dünya Savaşı ve Türkiye**, İstanbul 2002, s.294.
[1550]Gönlübol, Sar, a.g.e., s.160; Weisband, a.g.e., s.295.
[1551] Falih Rıfkı, *"Milletlerarası Yeni Teşkilatlanma*", **Ulus,** 12 Ağustos 1945.

heyetinin konferanstaki en büyük çekincesini de dile getirmekte idi. Pek çok kişi gibi yazar da Birleşmiş Milletlerin savaş sonrasındaki yeni dünya düzeni içinde küçük devletlerin güvenliği bağlamında nasıl davranacağı noktasında çekincelere sahiptir.

Japonya'nın 6 Ağustos'ta Hiroşhima'ya, 9 Ağustos'ta Nagasaki'ye atılan atom bombasından sonra, 10 Ağustos'ta teslim olduğunu açıklamasıyla savaşın askeri safhası sona ermiş oldu.

Türk Sovyet ilişkilerinin gerginleştiği günlerde hükümetin yaptığı uyarılarla basının gelişmeler karşısında ılımlı bir yaklaşım sergilemesi sağlanmış ancak bu durum 1945 yılının Kasım ayında İngiltere ve Amerika'nın Boğazlara dair görüşlerini açıklaması ile değişmişti. Her iki ülke de Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesini, Boğazlar sorununun uluslar arası bir konferansta çözülmesini istemekteydi. Hem Amerika hem de İngiltere Sovyetlerin isteklerine karşı çıkmakta, Boğazlardan üst verilmesini ve Boğazlar için uluslar arası bir rejim yönündeki talepleri kabul etmedi. Falih Rıfkı, iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleştiği bir dönemde yapılan bu açıklamaları "*siyasi bir zafer*"[1552] olarak değerlendirir. Yazar, hükümetin Türkiye'nin güvenliğinin korunması şartıyla uluslar arası bir konferansa katılabileceğini de kamuoyuna açıklar. Falih Rıfkı'ya göre dünya barışı için Sovyetler ile Türkiye arasındaki ilişkilerin normal seyrine girmesi son derece önemli bir yer tutmaktadır.

7. İktisadi Alandaki Gelişmeler ve Falih Rıfkı Atay'ın Değerlendirmeleri

1932 ve 1938 arası dönemde sanayileşmeye yönelik önemli atılımlar yapılmışsa da Türkiye 1939'da bütün ihtiyaçlarını karşılayacak bir seviyede sanayileşememişti. İkinci Beş Yıllık Sanayi planı da savaş nedeniyle kesintiye uğrayacaktır. Ancak I. Dünya Savaşı yıllarından farklı olarak ülkede belli bir ulaşım alt yapısı ve bazı temel tüketim mallarının üretimi ile ilgili sanayileşmede bir mesafe alınmıştı.

Ele almış olduğumuz dönem içindeki ekonomik faaliyetleri üzerinde etkili olan en önemli gelişme 1939 yılının sonbaharında başlayan II. Dünya Savaşı oldu. Savaş öncesinde yaşanan gelişmeler, savaş yılları da pek çok ülkedeki iktisadi politikalar üzerinde etkili oldu. Birinci Sanayi Planı'nın henüz tamamlanmış, ikinci

[1552] Falih Rıfkı, "*Boğazlar Meselesine Dair*", **Ulus**, 7 Aralık 1945; "*Rusya ile Münasebetlerimiz Hakkında*", **Ulus**, 22 Aralık 1945.

planın ise yeni uygulanmaya başladığı bir dönemde savaşın başlaması, Türkiye'nin iktisadi politikaları üzerinde de etkili oldu. Nitekim savaşın başladığı yıllarda Türkiye ekonomisinde tarım ve sanayide istenilen amaçlara ulaşılamamış, karayollarındaki yatırımların yeterli seviyede olmaması nedeniyle iç piyasada beklenen sonuçlar elde edilememişti.[1553] Türkiye'nin başta Almanya olmak üzere Orta Avrupa ülkeleriyle yaptığı ticaret ilişkileri savaş ortamından fazlasıyla etkilenmekteydi. Özellikle Almanya ile olan ticari ilişkiler, Falih Rıfkı'nın da yoğun olarak üzerinde durduğu konular arasında yer alır. "*Cihan buhranı, normal mübadele şartlarını altüst etti. Yeni Türkiye'nin inşa ve kalkınma davası ile buhran devrinin yeni mübadele şartlarını birbirine intibak ettirmenin*" [1554] gerekliliği üzerinde duran yazar, Almanya ile olan ekonomik ilişkilerin devam ettirilmesinin zorunluluğuna dikkat çeker.

Dünyanın gün geçtikçe bir savaşa doğru sürüklendiğinin farkında olan Falih Rıfkı'ya göre, dış ticaretteki dengelerin korunmasının yanında nüfusunun büyük bölümü köylülerden oluşan Türkiye'nin "*milli pazarını genişletmesi ve zenginleştirmesi, Türk köylüsünü her bakımdan maddi ve manevi*"[1555] kalkındırması zorunludur. "*Büyük Türkiye'nin mamûr, medeni ve müreffeh köy demek*" olduğunu düşünen Falih Rıfkı, İmparatorluk için "*asker ve buğday ambarı*" olarak görüldüğünü belirttiği Anadolu'nun iktidar için "*vatan ve muazzam bir Tük devletinin beşiği ve dayancı*" olduğuna dikkat çeker.[1556] Yazarın köylü üzerindeki bu vurgusu arkasında "*bir inkılabın manevi teminatının kültür ve terbiye, maddi teminatının da iktisadi menfaatle"* sağlanabileceği yönündeki fikri etkili olur. Kemalizm'in maddi teminatı için köyün ekonomik olarak kalkınması gereklidir. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, bir önceki bölümümüzde belirttiğimiz gibi bir kez daha köy ve köylünün kök olduğunu, ancak bu kökün de hem maddi hem de manevi yönden inşasının zorunlu olduğuna dikkat çeker.

Falih Rıfkı için köyün kalkınması yani tarımsal alandaki kalkınma kadar sanayi alanındaki gelişmeler de son derece önemlidir. Yazar, Türkiye'nin kalkınması için hem tarım hem de sanayide ilerlemeyi zorunlu görür. O güne kadar sanayi

[1553] Çavdar, a.g.e., s. 297.
[1554] Falih Rıfkı, "*Almanya ile İktisadi Münasebetlerimiz*", **Ulus,** 18 Kânunuevvel/Aralık 1938.
[1555] Falih Rıfkı, "*Kongreyi Beklerken*", **Ulus**, 22 Kânunuevvel/Aralık 1938; "*Ziraat İşlerini Halledeceğiz*", **Ulus,** 28 Kânunuevvel/Aralık 1938.
[1556] Falih Rıfkı, "*Maddi Teminat*", **Ulus,** 31 Kânunuevvel/Aralık 1938.

alanında yapılan atılımlar ise, Falih Rıfkı'nın halk karşısında iktidar için en etkili propaganda konularından biri olur.[1557] Atatürk döneminde başlatılan sanayi atılımlarının İsmet İnönü döneminde de hız kesmeden devam edeceğini vurgulayan Falih Rıfkı'nın amacı, gerginleşen uluslar arası ortamda halka ülkenin iktisadi hedeflerinde herhangi değişiklik olmayacağını açıklamaktır.

Savaşın başlamasıyla birlikte pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de ekonomi bu önemli gelişmeden kısa süre içinde etkilenmeye başladı. Nitekim Koçak'ın da belirttiği gibi daha savaşın başında dış ticaret hacminde önemli bir yeri olan Almanya ile Müttefikler arasında kalan Türkiye zorlu bir ekonomik sürece girdiğinin farkındaydı.[1558] Genel hatlarıyla belirtecek olursak Türkiye savaş yıllarında yoğun gıda ihtiyacı nedeniyle temel tarımsal ürünlere dayanan ihracatını artırırken, ithalat ise büyük oranlarda düşmek zorunda kaldı. Savaş, sadece ithalat ve ihracat üzerinde değil sanayi planları üzerinde de olumsuz etkiler yarattı. Hem sanayi hem de ulaştırma alanındaki yatırımlarda savaş nedeniyle ciddi aksaklıklar yaşanmaktaydı. Türkiye savaşa girmemiş olmasına rağmen artan savunma giderleri nedeniyle bütçedeki dengeler de olumsuz etkilendi. Ancak savaş yıllarının en önemli problemlerinden biri, karaborsacılık ve tekelciliktir. Bu durum fiyatları arttırdığı gibi, pek çok gıda ürününde kıtlıkların yaşanmasına da sebep oldu.[1559]

Savaşın ilk günlerinden itibaren karaborsacılık ve tekelcilik Falih Rıfkı'nın gündemindeki yerini alır. Başbakan Refik Saydam'ın Türkiye'nin gıda ve diğer maddeler bakımından durumunun iyi olduğu yönündeki açıklamaları, yazar tarafından karaborsacılığın önüne geçilmesini sağlamak amacıyla sık sık köşe yazılarında ele alınarak halka duyurulur. Kamuoyunu Türkiye'nin savaş içindeki konumuna dikkat çekerek rahatlatmaya çalışan yazar, halka hükümetin tüm gücüyle her iki duruma da son vermek için mücadele edeceğini belirtir.[1560] Hükümetin sözcüsü Falih Rıfkı'nın savaşın başlaması ile birlikte hükümetin savaş yıllarındaki uygulamalarının, aldığı kararların halk tarafından benimsenmesi amacıyla yoğun bir propaganda sürecine girdiğini görmekteyiz. Rejimin anlatıcısı, öğreticisi hatta

---

[1557] Falih Rıfkı, "*Sanayi Bizim Büyük eserimizdir*", **Ulus** 13 Ağustos 1939.
[1558] Koçak, a.g.e., s. 245.
[1559] Boratav, a.g.e., s. 81-82., Çavdar, a.g.e., s. 310.
[1560] Falih Rıfkı, "*Telaş ve İhtikara Karşı*", **Ulus**, 9 Eylül 1939; "*Mücadele Ederken*", **Ulus**, 20 Kanunuevvel/Aralık 1939, "*İhtikarcılar İle Suç Ortaklığı*", **Ulus,** 17 Temmuz 1941; "*Hükümet Kimin Yanında ve Kime Karşı*", **Ulus,** 27 Kanunuevvel/Aralık 1941.

benimsetilmesi sürecindeki etkili isimlerden bir olan yazar, savaş boyunca hükümet ve uygulamalarını halka açıklayarak, desteklenmesini sağlamak için çaba saf eder. Falih Rıfkı, ihtikar mücadelesinin "*meslekten tüccar olanların azami kar hırsı, ömürlerinde ticaret etmemiş olanların stoklama usulü ile kazanç hırslarına kapılmış olmaları ve yeni tahditlerin, murakabelerin resmi yahut yarı resmi bazı teşkilata vermiş olduğu salahiyetler ve bunların istismarı"*[1561] olarak belirttiği üç cephesinin olduğuna dikkat çeker. Hükümetin aldığı sıkı denetimlerle bu duruma engel olmak için çaba sarf ettiğini vurgulayan yazar, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik durumun sadece Türkiye'nin değil tüm dünyanın da sorunu olduğuna işaret ederek halkın hükümete tepkisini engellemek ister.

Savaşın başlamasıyla birlikte uzun bir süre gündemini Avrupa'daki gelişmeler oluşturan Falih Rıfkı'nın savaşın ilk yılında Türk ekonomisine yönelik değerlendirmelerde bulunmadığını görmekteyiz. Ancak yazar, ilerleyen yıllarda savaşın Türk ekonomisi üzerinde yarattığı olumsuz etki ile ilgili değerlendirmelere daha sık yer vermeye başlar. Bu durum üzerinde tahminlerden uzun süren savaş yıllarının ağır ekonomik koşuları karşısında, halkın tepkisini azaltmak, hükümetin uygulamalarını desteklemelerini sağlamak gibi sebepler etkilidir. Nitekim savaşın ilk yılında ekonomide başlayan durgunluk karşısında Falih Rıfkı'nın "*harp ister istemez bir takım faaliyetlere sekte vermiştir. Her yerde olduğu gibi, bizde de mesuliyet ne hükümete ne de halka aittir"* değerlendirmeleriyle durumu halka açıklarken görürüz. Halka durumu açıklayan ve bu olumsuz etkinin savaş boyunca devam edeceğini belirten yazar, çare olarak Türkiye'nin "*kendi imkânlarıyla başarabileceği işleri daha geniş mikyasta teşvik etmesi şehir ve kasaba pazarlarını işçi, usta ve teknisiyenlerini geçindirecek, onlar vasıtasıyla piyasayı canlı tutacak çareler*"[1562] bulması gerektiğine dikkat çeker. Halkı savaş ekonomisinin sonuçlarına alıştırmaya ve onu israftan uzak tutamaya çalışan Falih Rıfkı, her alandaki inşa faaliyetlerinin de durmaması gerektiğine işaret eder.

[1561] Falih Rıfkı, "*Mücadelenin Üç Cephesi*", **Ulus** 12 Eylül 1941.
[1562] Falih Rıfkı, "*Durma İhtimallerine Karşı*", **Ulus**, 28 Teşrinievvel/Ekim 1939.

7.1.Refik Saydam Hükümetleri Dönemi

Refik Saydam ve Şükrü Saracoğlu, II. Dünya Savaşı yıllarının zorlu ekonomik ve siyasal şartları ile mücadele eden, politikalar geliştiren iki başbakanı oldu. Ancak her iki başbakan da ekonomik tedbirler anlamında iki farklı yaklaşımı temsil etmektedir. Başbakan Refik Saydam, savaş ekonomisinin yükünü hafifletmek amacıyla katı fiyat denetimi ve tarım ürünlerine düşük fiyatlarla el koymak yönünde bir iktisat politikası takip etmekteydi.[1563] Nitekim 28 Ocak 1940'da çıkarılan Milli Koruma Kanunu da bu politikaların uzantısıdır. Kanunla birlikte, hükümet, genel ve kısmi seferberlik, Türkiye'nin savaşa girmesi gibi durumlarda iktisadi hayata çok geniş bir şeklide müdahale etmek imkânına sahip olmaktadır. Hükümet kanunla birlikte ücretli iş yükümlülüğü, çalışma süresinin uzatılması ve ücret sınırlaması gibi düzenlemeleri yapabilme hakkı elde ettiği gibi, özel işletmelere el koyma, ithalatta ve ihracatta fiyatları saptama imkânına da sahip olmaktaydı.[1564] Milli Korunma Kanunu'nun meclisteki görüşmeleri sırasında bazı tartışmalar yaşansa da kanun kabul edilerek, 19 Şubat 1940'da uygulanmaya başlandı.[1565]

Milli Korunma Kanunu yürürlüğe girmeden önce diğer pek çok karar ve uygulamada olduğu gibi Falih Rıfkı tarafından halka açıklanır. Kanunun, "*fevkalade hallerde devletin bünyesini, iktisat ve milli müdafaa bakımından takviye maksadı ile*" hükümete bazı yetkiler verdiğini belirten Falih Rıfkı, hükümete verilen geniş yetkileri makul göstermek amacıyla *"müstesna şartlar, hükümetin de tam otoriteye, karar ve icra süratine ihtiyaç*"[1566] göstereceğine dikkat çeker. Yazar, hükümetin müdahalesini makul gösterirken, aynı zamanda "*daima meşru kalmak ve amme menfaatine hassas*" davranılacağını da vurgulayarak halkın kanuna karşı herhangi bir tepki göstermesini engellemek ister. Falih Rıfkı, bir kez daha halka kanunun bahsettiği fevkalade durumlardan birinin gerçekleşmesi halinde "*millet kendi mukadderatının her ihtimale karşı hazırlanmış olan kuvvetli vazife ve salahiyet sahiplerinin elinde"* bulunduğunu hatırlatır.

[1563] Boratav, a.g.e., s.83.
[1564] Boratav, a.g.e., s. 83.
[1565] Timur kanunun özellikle fiyat kontrolü ve dış ticaretin düzenlenmesi ile ilgili uygulamalarının toplumda fazlasıyla etkili olduğunu ve enflasyonist bir politika ile takip edilen fiyat kontrol politikasının ki aslında güdülen amaç karaborsacılığı önlemek idi, savaş vurgunculanını yarattığını söyler. Timur, a.g.e., s. 180.
[1566] Falih Rıfkı, "*Milli İktisadı Koruma Kanunu*", **Ulus**, 16 Kânunusani/Ocak 1940; "*Refik Saydam Hükümetinin İlk Yıldönümü*", **Ulus**, 26 Kânunusani/Ocak 1940; "*Milli Koruma Tedbirleri*", **Ulus,** 22 Kânunuevvel/Aralık 1941.

Falih Rıfkı'nın hükümetin yeni kanunla ekonomik hayata geniş kapsamlı bir müdahale hakkı elde ettiği günlerde siyasal boyutu ile çok yakından ilgilendiği, Türk İngiliz ve Fransız ittifak antlaşması kapsamında yapılan ekonomik antlaşmaları, savaş nedeniyle durgunlaşan Türk ekonomisi için önemli bir gelişme olarak değerlendirir. Antlaşmalar kapsamında alınan kredilerin "*milli müdafaa, sanayileşme ve imar ihtiyaçları için pek ehemmiyetli*" yardımlar şeklinde yorumlayan yazar, bu krediler karşılığı olarak iki ülkeye yapılacak olan tütün satımının ise diğer piyasalara yapılacak olan satımları aksatmayacağını da beyan eder. Falih Rıfkı'nın aynı zamanda "*bizler milli siyaset üzerinde nüfuz ve hâkimiyet kasti güden iktisadi münasebetlere mahkûm olmağı reddetmişizdir. Siyasi münasebetleri, tabii ticaret ve iktisat anlaşmaları ile takviye etmek bundan büsbütün başka bir şeydir*" [1567] açıklamasını yaparak, halka her iki ülke ile olan siyasi ve ticari ilişkilerin herhangi bir şekilde Türkiye üzerinde bir nüfuz baskısı amaçlı olmadığını, Türkiye'nin milli politikalarında bir değişikliği gündeme getirmeyeceğini duyurarak bir tepki ve yanlış anlamaların önüne geçmek ister.

Savaş yıllarının en önemli ekonomik tedbirlerinden biri olan ekmeğin karneye bağlanması, Falih Rıfkı'nın halka makul göstermeye çalıştığı uygulamalar arasında yer alır. Türkiye'nin savaş dışı olmasına rağmen tüm, tarafsız ülkelerde de olduğu gibi savaşın ağır ekonomik sonuçlarından etkilendiğine dikkat çeken yazar, son uygulamaların diğer ülkelerdeki benzerlerine göre çok daha hafif şartlar içerdiğini vurgular. Uygulamanın amacını halka, "*biz kart usulünü darlık zoru ile gıda kesmek için değil, israfı, kaçağı önlemek, buğday ve un yoğaltımını bir düzene sokmak, halkı tutumlu bulundurmak için koyduk*" [1568] şeklinde açıklayan yazar, alınan önlemlerin halk tarafında tepki ile karşılanmasını önlemek ister. Yine halkın elindeki un, çavdar, mısır gibi ekmeklik malzemenin hükümete bildirilmesi yönünde 10 Şubat'ta alınan karar, yazar tarafından halka hükümetin *"istifçiliği*" önlemek yönündeki önemli bir tedbiri olarak açıklanır. Falih Rıfkı'ya göre, "*iyi vatandaş olmanın*"[1569] ölçütü, hükümete güvenmek, onun halkın yararına aldığı önlemleri desteklemek, bunların sağlıklı şekilde yürümesi için katkıda bulunmaktır.

[1567] Falih Rıfkı, "*İngiltere ve Fransa ile Anlaşmalarımız*", **Ulus**, 18 Kânunusani/Ocak 1940.
[1568] Falih Rıfkı, "*Ekmek İçin Alınan Tedbirler*", **Ulus**, 13 Kânunusani/Ocak 1942; "*Yarın Ekmeklerimizi Kart Karşılığı Alacağız*", **Ulus**, 16 Kanunusani/Ocak 1942.
[1569] Falih Rıfkı, "*İyi Bir vatandaşlık İmtihanı Vermek*", **Ulus**, 8 Şubat 1942.

Başbakan Refik Saydam, devletin gerek iç ve gerekse de dış ticaret üzerindeki denetimini de arttırmak amacıyla Ticaret Ofisi ve İaşe Müsteşarlığı gibi yeni kuruluşlar oluşturmaktaydı. Ancak tüm bu çabalara rağmen karaborsacılık, istifçilik ve rüşvetin önüne geçilememektedir.[1570] Savaş yıllarının en temel bu ekonomik sorunları yukarıda da belirttiğimiz gibi Falih Rıfkı'nın da gündemindedir. Hükümetin aldığı tüm sıkı denetim mekanizmalarını destekleyen ve halkın da desteklemesini sağlamak isteyen yazar, tüm dünya ekonomisinin savaştan olumsuz etkilendiğini vurgulayarak halkı özveriye çağırır. Savaş ekonomisinin pek çok ülkeyi olduğu gibi Türkiye'yi de zorladığına dikkat çeken Falih Rıfkı, Türk savaş ekonomisinin temel prensibini "*kendi yağıyla kavrulmaya*" çalışmak olarak ortaya koyar. Falih Rıfkı, savaş içinde vatandaşın yapması gerekenin ise, "*hükümetin halkı düşündüğü kadar, halkın da kendini düşünmesi, vazife ve mesuliyetlerde hükümetle beraber hisse almak"* [1571] olduğunu belirtir. Görüldüğü gibi yazar, savaş yıllarında halka sürekli olarak görev ve sorumluluklarından bahsederek, onun zorlu savaş ekonomisine karşı hükümetle birlikte hareket etmesini sağlamaya çalışır. Halka sorumluluklarını hatırlatan yazar, hükümetin de halkın en çok rahatsızlık duyduğu, rüşvet, yolsuzluk, karaborsacılık ile ciddi bir mücadele içinde olduğunu, halkın yararına çalıştığını belirterek sadece halkın değil, iktidarın da görevleri olduğuna dikkat çeker.[1572] Böylece karşılıklı bir güven ortamının yaratılarak, savaşın zorlu ekonomik sorunlarıyla mücadele edilebilecekti. Falih Rıfkı'nın bu açıklamaları Cumhurbaşkanı İnönü'nün 1 Kasım'da mecliste halkı fedakârlığa çağırdığı konuşması üzerine kaleme alınır.

[1570] Boratav, a.g.e., s. 84.
[1571] Falih Rıfkı, "*Bu Yıl Nelere ve Nasıl Çalışmalıyız*?", **Ulus**, 19 Nisan 1942.; "*Teşkilatlanma Yolunda*", **Ulus**, 7 Mayıs 1942.
[1572] Falih Rıfkı, "*Ellerimizi Temiz Tutacağız*", **Ulus,** 9 Mayıs 1942; "*Vatandaş Mesuliyetsiz Değildir*", **Ulus**, 5 Temmuz 1943.

7.2. Şükrü Saracoğlu Hükümeti Dönemi

1942 yılında göreve başlayan Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Saydam hükümetinin sıkı fiyat politikası yerine piyasa üzerindeki sıkı denetim mekanizmalarını kaldırmak ya da gevşetme yönünde bir iktisadi politika takip etmeye başladı.[1573] Yeni hükümet, fiyat denetimine son vererek üretimin artmasını sağlamaya yönelik bir iktisat politikası tercih etti. Bu amaçla ilk olarak hububat alım fiyatlarında artış yapıldı. Saydam hükümeti döneminde uygulanmaya başlanan gıda maddeleri üzerindeki fiyat denetimi hafifletildi. Hükümetin ekonomik uygulamaları basın tarafından yakından takip edilmektedir. Falih Rıfkı, Saydam hükümetlerinin ekonomi politikalarını desteklediği gibi Saraçoğlu hükümetinin uygulamalarının da destekçisi oldu.[1574] Yeni hükümetin ilk açıklamaları Falih Rıfkı tarafından kamuoyuna "*hükümetin murakabe ve düzenleme faaliyetlerini birinci derece ihtiyaç maddelerine hasrederek, işleri dağıtmamağa ve çetrefil bir bürokrasi cihazı içinde bunaltmamağa karar vermiştir"* [1575] şeklinde duyurulur. Her iki hükümet döneminde de Falih Rıfkı, köşe yazılarının hükümetlerin en etkili propaganda araçlarından biri olarak kullanmaktaydı.

Karaborsacılık ve tekelcilik Saydam hükümetleri döneminde olduğu gibi Saraçoğlu hükümetlerinin de en büyük sorunlarından biriydi. Falih Rıfkı, bir önceki hükümet döneminde olduğu gibi yeni hükümetin de her iki problemle etkili bir şekilde mücadele etmekte olduğunu ancak hükümetin "*halkın menfaatini müdafaa ederken hükümet karar ve tedbirlerinin şu veya bu hırs uğruna soysuzlaştırılmasına asla*"[1576] izin verilmemesi gerektiğini vurgular. Bu önemli görev halka ve serbest teşekküllere aittir.

7.2.1.Varlık Vergisi

Başbakan Saraçoğlu, savaş yılları boyunca elde edilen haksız kazancı ortadan kaldırmak, karaborsacılık ile ihtikârları ve enflasyonu önlemek amacıyla iki olağanüstü vergi uygulamasına başladı. Taşradaki büyük toprak sahipleri çiftçiler

[1573] Timur, a.g.e., s. 183-184; Boratav, a.g.e., s. 84
[1574] Falih Rıfkı, "*Hükümet Yeni Kararlar Verdi*", **Ulus**, 17 Temmuz 1942; "*Dış Politikamız Hakkında Yazılar*", **Ulus**, 26 Temmuz 1942; "*Halk ve Hükümet*", **Ulus**, 27 Temmuz 1942; "*Hükümetin Beyannamesi Üzerine*", **Ulus**, 6 Ağustos 1942.
[1575] Falih Rıfkı, "*Beyannamede iaşe Meselesi*", **Ulus**, 7 Ağustos 1942.
[1576] Falih Rıfkı, "*Vurgunculuğa Karşı*", **Ulus,** 5 Eylül 1942.

için Toprak Mahsulleri Vergisi, şehirlerdeki ticaret grubu için de Varlık Vergisi gibi iki önemli önlem aldı.[1577] Bugüne kadar pek çok inkılap, önemli karar ve uygulamalar öncesinde halkı bilgilendirerek ortamı hazır hale getiren Falih Rıfkı, savaş yıllarının bu iki önemli ekonomik kararından önce de yaşanacakların sinyalini veren açıklamalarla kamuoyunu gelişmelere hazırlamaktaydı. Bir kez daha savaşın zorlu ekonomik koşullarına değinen yazar, savaş ortamından yararlanarak, *"vatandaşı sömürerek"*[1578] zengin olmaya çalışan harp zenginlerine, karaborsacılık gibi sorunlara karşı hükümetin yeni bazı hazırlıklar içinde olduğunu açıklar: "*Hükümet vaziyetin gerekli kıldığı bütün tedbirleri alacaktır. Bu tedbirler hiçbir baltalama hareketi hoş görülmeksizin tatbik edilecektir. Gene şüphe yok ki insafı, vicdanı ve kanun korkusu olmayanlar bu tedbirlere dahi karşı gelmek için ellerinden geleni yapacaklardır."*[1579] Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Falih Rıfkı, alınacak önlemlerin bazı tepkilerle karşılaşabileceğini ancak hükümetin kararlardan ödün vermeyerek sonuna kadar kararlı olacağını da vurgulamaktadır. Henüz kararlar alınmadan halka ortaya çıkacak tepkinin onların aleyhine olduğunu söyleyen yazar, tepkilerin henüz kararlar alınmadan halk gözündeki değerini yitirmesini sağlamak ister. Falih Rıfkı, hükümetin alacağı önlemlerin halk tarafından kabul edilmesi, tepki ile karşılanmaması için özellikle tüm uygulamalarda halkın yararının gözetildiği vurgusunu yapar.

Varlık Vergisi ile ilgili hazırlıklar tamamlandıktan sonra kanun 9 Kasım 1942'de TBMM'ne sunuldu. Kanun basında ve mecliste bir tartışma olmaksızın kabul edildi. Varlık Vergisi, ticaret burjuvazisini, tali olarak da çiftçi, esnaf ve ücretlileri kapsayan, bir komisyon tarafından bir kereye mahsus olarak toplanan ve itiraz hakkı olmayan bir vergiydi. Mükellefler vergi borçlarını ödemedikleri takdirde bedenen çalışma yükümlülüğü altına girecektirler. [1580] Vergi kapsamının geniş olmasına rağmen vergi, daha çok azınlıklara karşı kullanıldı. Büyük toprak sahibi çiftçiler üzerinde pek uygulanmadı.[1581] Falih Rıfkı, Saraçoğlu hükümetinin aldığı önlemleri, "*ordu ve halkın iaşesini emniyette bulundurmak, hayat pahalılığına karşı*

[1577] Boratav, a.g.e., s. 85; Timur, a.g.e., s. 184.
[1578] Falih Rıfkı, "*Harbin Ağırlaşan Yükü*", **Ulus**, 3 Teşrinisani/Kasım 1942.
[1579] Falih Rıfkı, "*Hükümetin Tedbirlerini beklerken*", **Ulus**, 7 Teşrinisani/Kasım 1942
[1580] Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası,** İstanbul 1951, s. 52–53; Rıdvan Akar, **Varlık Vergisi Kanunu**, İstanbul 1992, s. 5–17.
[1581]; Timur, a.g.e., s. 186; Boratav, a.g.e., s.85

koymayan az ve değişmez gelir sahibi vatandaşlara ucuz ekmek ve zaruri ihtiyaç maddelerini temin etmek, bu harp içinde kazanmış olanlardan hem müstesna ve bir defalık hazineye bir yardım hissesi olmak üzere varlık vergisi almak" olarak halka duyurur. Falih Rıfkı halka alınan önlemlerle, "*şehir tüccarlarının ayak spekülasyoncularının el altı vurgunculârının ve aynı kazanç, spekülasyon vurgun ruhunu Türk tarlasına götürenlerin basiretinin bağlandığını"* [1582] söyleyerek önlemlerin desteklenmesini sağlamak ister. Ancak yazar, özellikle Varlık Vergisi'nin bazı tepkilerle karşılanabileceğini belirterek, vergiyi ağır bulanların ise "*para bolluğu ve istiklal masrafları içine giren büyük devletlerin servet kazanç sahiplerinden ne kadar hisse aldığını hatırlatmak istemeyenler ve ağır vazife dendiği vakit bundan yalnız ateş boyunda Türk köylülerinin canlarını vermeleri manasını almağa alışanlar*"[1583] olduğunu söyler. Böylece vergi uygulamaya konur konmaz hükümetin en etkili kalemlerinden biri olan Falih Rıfkı'nın açıklamaları ile vergiye itiraz edenler ya da edecek olanların halkın gözünde karalanması sağlanarak, henüz uygulamaların başındayken önlem almak istenmekteydi. Falih Rıfkı'nın vergiden sonraki yazıları genelde alınan önlemleri makul göstererek tepkilerin minimuma inmesini sağlamak amacını taşır.[1584] Bu bağlamda yazarın özellikle savaş içinde olan devletlerin koydukları ağır vergi oranlarına dikkat çekerek, Türkiye'deki uygulamanın ise devam özelliği göstermediğini, geçici bir uygulama olduğunu vurguladığını görürüz.

Varlık Vergisi'nin yükümlülüğünden kaçmak isteyenler ise Falih Rıfkı'nın ağır eleştirilerine uğrar. "*Haklı hiçbir tarafı olmayan ve sadece hiçbir fedakârlığa yanaşmamak hırsından doğan kaçınma ve sıyrılma oyunları*" olarak değerlendirdiği vergiden kaçma çabaları karşısında Falih Rıfkı'yı verginin "*buhran yükünü hafifletecek herhangi bir tedbir aramak değil, en doğru ve adaletçi tedbiri aramak bulmak kaygısı*"[1585] güdülerek konulduğunu savunurken görürüz. Falih Rıfkı, tüm vergi yükümlülerinden devletin verdiği vazife karşısında sorgusuz bir itaat ve destek ister. Yazar, verginin sadece sanayicilere konulduğu yönündeki eleştirilere de cevap vererek, devletin ilk kez "*tüccarlar, sanayiciler ve gelir sahiplerinden*" fedakârlıkta bulunmalarını istediğini vurgular.

[1582] Falih Rıfkı, "*Hükümet Yeni tedbirler Almıştır*", **Ulus**, 12 Teşrinisani/Kasım 1942.
[1583] Falih Rıfkı, "*Yeni Tedbirler ve Yanlış Fikirler*", **Ulus**, 14 Teşrinisani/Kasım 1942.
[1584] Falih Rıfkı, "*Fedakârlık da Bir vazife Olur*", **Ulus**, 16 Teşrinisani/Kasım 1942.
[1585] Falih Rıfkı, "*Devlet Bizden Vazife İstediği Zaman*", **Ulus**, 27 Kânunuevvel/Aralık 1942.

7.2.2.Toprak Mahsulleri Vergisi

15 Mayıs 1944'te meclise sunulan ve Haziran'da da kabul edilen Toprak Mahsulleri Vergisi ise; büyük ölçüde Varlık Vergisi'nin dışında tutulan ve savaş koşullarında hızla artan tarımsal kazanç sahiplerini kapsamaktaydı. Vergi, gayri safi üretimden %10 oranında ayni ve nakdi olarak alınmaktaydı.[1586] Timur, verginin daha sonra kabul edilecek olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile birlikte büyük toprak sahiplerini CHP'den soğutan ve DP'yi hazırlayan nedenlerden bir olarak değerlendirmektedir.[1587] Toprak Mahsulleri Vergisi, 1946 yılında kaldırıldı. Varlık Vergisi'nden kısa bir süre sonra konan verginin halk tarafından tepki ile karşılanmaması için çaba sarf eden Falih Rıfkı, verginin kaldırılmasını da muhalefet karşısında hükümet için etkili bir propaganda unsuru olarak kullanır. II. Dünya Savaşı bitmiş olmasına rağmen henüz kesin barışın imzalanmamış olmasına dikkat çeken yazar, "*savunma giderlerinin ve dünya ekonomi buhranı baskılarının ağırlığına bakmaksızın*" hükümetin vergiyi kaldırdığına işaret eder. Verginin bütçeye yaklaşık 120 milyon katkıda bulunduğunu ancak bu çok önemli gelirin Türk üreticisi ve köylüsüne "*bağışlandığın*"[1588] vurgulayan yazar, hükümetin halkın yararını düşünerek hareket ettiğini belirtir.

7.2.3.Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na giden süreç aslında Atatürk döneminden itibaren gündemde idi. Nitekim 1936 yılındaki meclis açış konuşmasında Atatürk, toprak kanununun önemi üzerinde durarak, bu sorunun biran önce halledilmesi gerektiğini belirtmekteydi. Başbakan İnönü ise, Köy Birlikleri, Ziraat Kombinaları gibi atılımlarda bulunarak, Ziraat Bankası'nı iktisadi devlet teşkilatı haline getirdi. Bu süreç 1945'te Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile sonuçlandı. Kanun tasarısı, II. Dünya Savaşı'nın son günlerinde Mayıs ayında mecliste tartışılmaya başlandı. 11 Haziran 1945'te kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 500 dönüme kadar olan toprağı küçük toprak, 500–5000 dönüm arasındaki toprağı orta toprak, 5000 dönümden fazla toprağı da büyük toprak olarak ilan etmektedir. Kamulaştırılarak, toprak dağıtımına esas olacak kısım ise, geniş topraklı bölgelerde 5000 dönümden

[1586] Boratav, a.g.e., s. 85; Timur, a.g..e, s. 188.
[1587] Timur, a.g.e., s. 188.
[1588] Falih Rıfkı, "*Biz neredeyiz Onlar nerede?*", **Ulus**, 29 Kasım 1945.

fazla olan dar topraklı bölgelerde ise 2000 dönümden fazla olan kısımdır.[1589] Timur, kanunun çıkış amacının hem büyük toprak sahiplerinin siyasi gücünü kırmak hem de toprak mülkiyetini üretimi artıracak şekilde yeniden düzenlemek olduğunu belirtir.[1590] Kamulaştırılacak toprak aralığı bu şekilde belirlendikten sonra bu topraklar, ortakçılara, az topraklı çiftçilere, tarım işçilerine ve çiftçi olmadığı halde toprağı olduğunda çiftçilik yapacak olanlara verilecektir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun özel bir kamulaştırma biçimi öngören 17 maddesi üzerinde en fazla tartışılan ve mecliste de büyük tartışmalara sebep olan yönüydü. Bu maddeye göre, ortakçı, kiracı ve tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan araziler bir çiftçi ailesinin geçimini temin edip bunu devam ettirebilecek miktarı kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak üzere kamulaştırılabilecekti. Timur'un da belirttiği gibi, iktidarın savaş yıllarındaki savunma giderlerini karşılamak için gündeme getirdiği olağanüstü vergi uygulamaları, iktidarı egemen sınıflarla karşı karşıya getirmekte muhalefeti ortaya çıkarmaktaydı.[1591]

Kanun tasarısının hazırlandığı günlerden itibaren, tasarıyı iktidar için etkili bir propaganda unsuru olarak kullanan Falih Rıfkı, meseleyi "*Cumhuriyet Tarihinde Yedinci Meclis'in adını ebedileştirecek bir devrim ve rejim davası*" olarak değerlendirirken, konunun şimdiye kadar çözülememesini "*devrimine köyden başlamış olan*" iktidarın, bu çok önemli sorunun çözümü için gerekli araştırmaları yapmak istemesi olarak açıklar. Kanun tasarısı nedeniyle yazar bir kez daha "*devlet ve rejimin dayanağı köyse onun temel malı olan toprağı tam verimi ile işleyen köylüdür*"[1592] değerlendirmesini yapar. Ocak ayında görüşülmeye başlanan kanun tasarısı, Mayıs ayından itibaren yukarıda da belirttiğimiz gibi 17. madde nedeniyle büyük toprak sahiplerinin tepkisi ile karşılaştı. Meclisteki bu tartışmalar basına da yansımaktaydı. Bu tarihlerde San Francisco Konferansı'nda bulunan Falih Rıfkı, tartışmalara dair değerlendirmelerde bulunmaz. Ancak, hükümete yakın gazetelerde bu tartışmaları kamuoyuna bir muhalefet olarak değil, TBMM çatısı altında "*farklı sesler ve görüşlerin*" dile getirilebileceği bir ortamın sağlandığı şeklinde değerlendirilir.[1593] Tüm tepkilere rağmen kanun 11 Haziran 1945'te kabul edildi.

[1589]; Boratav, a.g.e., s. 90-91.
[1590] Timur, a.g.e., s. 195-197.
[1591] Timur, a.g.e., s. 189; Boratav, a.g.e., s. 91.
[1592] Falih Rıfkı, "*Toprak Kanunu Üzerine*", **Ulus,** 26 Ocak 1945.
[1593]Gürkan, a.g.e., s.143–144.

YEDİNCİ BÖLÜM
1945–1950 ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE FALİH RIFKI ATAY

1. Muhalefet Karşısında Falih Rıfkı Atay

1.1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

1 Aralık 1945'te basına verdiği demeçte yeni bir parti kuracaklarını açıklayan Celal Bayar, Cumhurbaşkanı İnönü ile yaptığı görüşme sonunda iktidarın da onayını aldıktan sonra, 7 Ocak 1946'da Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ile yaptığı basın toplantısında Demokrat Parti'nin kurulduğunu duyurdu.[1594] Partinin kurulduğu gün, yeni tüzüğü ve programı açıklandı. Parti Genel Başkanı olarak Celal Bayar seçildi. Genel hükümler ve hükümet işleri olarak iki ana kısma ayrılan parti programının birinci bölümünde, partinin genel ilkeleri üzerinde durulmaktaydı. Eroğlu'nun da belirttiği gibi, bu ilkeler demokrasi ve liberalizmdir. Liberalizm, parti kurucuları için siyasal olduğu gibi ekonomik alanda da temel ilkeydi. Demokrasi ise, partinin kuruluş amacı olarak açıklanmaktaydı.[1595] Basın yeni partiyi ve programını büyük bir ilgi ile karşıladı. DP'nin kuruluşunu, "*demokrasi hayatımızın hep hissetmekte olduğumuz bir eksiği böylece ortadan kalkmaktadır"* şeklinde değerlendiren Falih Rıfkı, henüz işin başındayken iktidarın iki korkusu ve bir dileğini de belirtmekten çekinmez: "*Bizim daima iki korkumuz ve bir dileğimiz olmuştur. İki korkumuz, devrim iktidarına karşı yabancı ideolojilere hizmet eden veya bizzat rejim düşmanı olanların, bir demokrasi memleketi vatandaşlarının en tabii hakkını, serbestçe tartışmak, beğendikleri prensipler etrafında toplanmak veya benimsedikleri topluluklardan ayrılmak haklarını sömürmeleri ve Türkiye'de demokrasi tekâmülünü baltalamaları idi. Dileğimiz de bu memlekette, garplı bir demokrasi düzeninin kurulmasıdır.*"[1596] İktidarın sözcüsü yazarın açıklamalarından da anlaşılacağı gibi, aslında henüz çok partili hayatın başındayken iktidar, bu yeni dönemin temel ilkelerini ve sınırlarını belirleyerek, yetkililere gerekli uyarıyı yapmaktadır.

DP. Genel Başkanı Celal Bayar'ın partinin programına yönelik açıklamaları da Falih Rıfkı'nın gündemindedir. Yapılan açıklamalarda partinin Anayasa'ya bağlı kalacağının belirtildiğine değinen yazar, buradan Celal Bayar ve arkadaşlarının

[1594] Goloğlu, a.g.e., s.41, Karpat, a.g.e., s. 135, Eroğul, a.g.e., s.29.
[1595] Ayrıntılı bilgi için bkz., Eroğul, a.g.e., s. 30-32.
[1596] Falih Rıfkı, "*Yeni Parti Kuruldu*.", **Ulus**, 8 Ocak 1946.

"*rejim tadilcileri ile irtica ve yabancı ideoloji unsurları ile herhangi bir işbirliği fikrinde bulunmadığının*" anlaşılacağına dikkat çeker. Yeni partinin bu doğrultuda devam etmesi gerektiğinin en doğru yol olduğunu vurgulayan Falih Rıfkı, bu vesile ile SCF'nin en büyük hatasının da "*kapılarını sonuna kadar rejim düşmanlarına açması"*[1597] olduğunu hatırlatarak yeni partinin bu hatırlatmadan ders almasını ister. Görüldüğü üzere yeni parti karşısında iktidar gayet ılımlı bir tavır sergilemekte, ancak bazı uyarılarda bulunmaktan da vazgeçmemektedir. Bu uyarıların en önemli nedeni yazarın sık sık üzerinde durduğu ve duracağı "*rejim düşmanı*" olan "*yıkıcı muhalefete*" engel olmaktır. Bu muhalefetin en önemli özelliği iktidara oynamasıdır. 1930'lardan itibaren Türkiye'deki tek parti rejiminin diğer tek partili rejimlerden farklı bir yapıya sahip olduğunu, rejimin hiçbir zaman bir diktatörlük olarak yorumlanamayacağını düşünen Falih Rıfkı, II. Dünya Savaşı'nın son günlerinden itibaren ise tek parti yönetiminin demokratik özelliklere sahip olduğu vurgusunu yapmaya başlar. Bu demokratik özelliğin geliştirilmesinden yana olan yazar, demokrasi yönündeki gelişimin ise, Vatan ve Tan gazetelerindeki aşırı istekler doğrultusunda hızlı bir şekilde ve CHP'nin denetimi dışında olmasına karşıdır. Nitekim Falih Rıfkı, Yusuf Hikmet Bayur'un partiden ihracı ile ilgili olarak kaleme aldığı köşe yazısında CHP'nin "*Türk demokrasisini geliştirme yolundaki kararının dört imzalı takrirlerden veya San Francisco Şartı demagojilerinden çok daha eski olduğunu ve ancak Türkiye'de milli egemenlik rejimini tekamül ettirmek ülküsünden ilham almış*"[1598] olduğunu vurgular. Bu açıklamalarıyla Falih Rıfkı, iktidarın demokrasi yolundaki girişimlerinin savaş sonrasında gelişen ortamla ilgili olmadığını, tamamen iç dinamiklerden kaynaklanan bir karar olduğunu göstermek ister.

Falih Rıfkı, DP'nin ilk olarak Samsun daha sonra da sırasıyla Aydın ve Ankara'da hızlı bir şekilde örgütlendiği günlerde bir kez daha iktidarın, Türk demokrasisinin gelişimi yolunda "*sağlam ve tedbirli adımlarla*" yürüdüğü açıklamasını yapar. Bu bağlamda iktidarın yapmayı planladığı pek çok girişim ilk olarak Falih Rıfkı'nın köşe yazılarında kamuoyuna duyuruldu. Örgütlenmenin devam

[1597] Falih Rıfkı, "*Yeni Parti Etrafında*", **Ulus**, 9 Ocak 1946.
[1598] Falih Rıfkı, "*Bir Çıkarma Kararı Üzerine*", **Ulus**, 24 Ocak 1946. Falih Rıfkı, Bayur'un partiden ihraç sebebi olarak, bağlı bulunduğu partinin esaslarını baltaladığı ve Meclisin manevi kişiliğine hakaret ettiğini gösterir. Bayur'un hükümeti eleştirdiği nedeniyle partiden uzaklaştırılmadığını vurgulayan yazar, rejimin temel ilkelerine yönelik saldırının ihracın asıl sebebi olduğunu belirtir.

ettiği günlerde yazar, Mayıs ayında yapılacak olan CHP'nin Büyük Kurultay'ına dikkat çekerek, yeni düzenlemelerin gündemde olduğunu duyurur.

"*Türkiye'de demokrasinin gelişme tarihinde toplanması yaklaşan Parti Kurultayı da başlıca dönüm noktalarından biri olacaktır. Seçim usullerinin yeni baştan gözden geçirildiğini göreceğiz. 1947 Büyük Millet Meclisi seçimleri, Kurultayın kabul edeceği ve onun arkasından çokluk partisinin Büyük Millet Meclisi'nde kanunlaştırılacağı esaslara göre yapılacaktır.*"[1599]

İktidarın Türk demokrasisinin gelişimini sağlamak için çok önemli düzenlemeler yapmak üzere olduğunu kamuoyuna duyuran yazar, rejimin o güne kadarki otoriter özelliğinin gerekçesini ise "*bugüne kadar devam eden ve daima kanunlu olmakla beraber ister istemez bazı hakları kayıtlayan devrimci kontrol, irtica dediğimiz bu milleti kurtuluştan alıkoyma tehlikesine karşı idi.*" şeklinde açıklar. Aslında Falih Rıfkı'nın bu açıklamaları bir yerde de hiçbir dönem kanundan ayrılmayan, diktatörlüğe dönüşmeyen, otoriter bir özelliğe sahip olmadığını savunduğu rejimin, neden bazı düzenlemelere ihtiyaç duyduğunun gerekçesini de ortaya koymaktadır. "*Rejimi tabîileştirmek*" iktidarın yeni düzenlemelerinin hedefidir. Her dönemde halkın menfaatini gözeten rejimin bazı hakları denetim altında tutması, halk menfaatini zedeleyecek olan irtica karşısında zorunlu bir tedbirdir ve amacı yine halkın yararını gözetmektir. Falih Rıfkı'nın ülkede artık irtica tehlikesi olmadığı yönündeki değerlendirmeleri tam da bu noktada son derece anlamlıdır. Bu vurgu, iktidarın yeni düzenlemelerinin de en önemli nedeni olarak kamuoyuna sunulur. Dolayısıyla iktidarın bu demokratik düzenlemeleri daha önce gündeme getirememesinin nedeni de irtica tehlikesidir. Eğer bu tehlike daha önceleri ortadan kaldırılmış olsaydı, Türk halkı pek çok hakkını daha önce elde etmiş olacaktı. Burada irtica kavramının da iktidar ve Falih Rıfkı tarafından etkili bir tehlike unsuru olarak kullanıldığını görmekteyiz. Rejimin tabîileşmesi yolundaki pek çok atılımın engelcisi olan irtica ki hem TCF hem de SCF'nin kapatılmasında halka sunulan gerekçe "*rejimi yıkmak isteyen irticanın*" her iki partiye de sızması gösterilirken, iktidarın çabası ile bu ezeli tehlikenin ortadan kaldırılması, rejimin tabîileştirilmesi için iktidara uygun ortamı sağlamış olur.

[1599] Falih Rıfkı, "*Türkiye'de Demokrasinin Gelişmesi*", **Ulus,** 28 Şubat 1946.

1.2.Belediye Seçimleri

Falih Rıfkı'nın iktidarın yeni seçimlere yönelik düzenlemeleri ile ilgili olarak kaleme aldığı köşe yazısında da o güne kadar seçimlerin iki dereceli olarak yapılmasının gerekçesini irticaya bağladığını görürüz:

"*Memleket, köylere kadar henüz irtica unsurlarının nüfuzu altında bulunurken, bu unsurlar din ve şeriat telkinleri ile taraf taraf isyanlar çıkarabilirken, tekkeler, zaviyeler ayrı birer telkin yuvası iken, medreseler pek az sayıdaki ilkokulları gölgede bırakır bir yaygınlıkta iken ve milli kurtuluş ta Tanzimat'tan beri bir türlü halledemediğimiz garplılaşma hareketini tamamlamağa siyasi ve içtimai insan hak ve hürriyetlerini sağlamağa ve yerleştirmeğe bağlı iken, halk çok defa adlarını duymadığı ve bilmediği kimseler tarafından şaşırtılıp dururken iki dereceli seçim usulü şartlarımıza daha uygun gelmekteydi.*" [1600] İktidarın şimdiye kadar tek dereceli seçime geçmemiş olması onun kabahati değil, ülkenin içinde bulunduğu şartlar özellikle de irtica tehlikesine bağlıdır. Ancak Falih Rıfkı, "*eski mahzurlardan hiçbiri kalmadığı*" için CHP'nin gelecek seçimleri tek dereceli yapmaya karar verdiğini kamuoyuna açıklar. Bu açıklamalarına rağmen yazar, asıl önemli olan konunun seçimlerin iki ya da tek dereceli değil, vatandaşın serbestçe oy kullanma hakkını elde edip etmediği olduğunu düşünür. Falih Rıfkı, iktidarın o güne kadarki hiçbir seçimde vatandaşın bu hakkını "*gasp etmediğini*" vurgulayarak, CHP'ni savunur. Yazar, Nisan ayında ise, Eylül ayında yapılacak olan Belediye seçimlerinin daha önce yapılacağını kamuoyuna duyurur. Falih Rıfkı, bu kararın gerekçesini, "*meclis seçimlerinin tam serbestliği bakımından içeride ve dışarıda herhangi bir tereddüde imkân bırakılmamasıdır. Meclis seçimlerini Belediye meclislerinin teftiş heyetleri denetleyecek ve idare edecektir. Bugünkü meclisler doğrudan doğruya Halk Partisi adaylarından kurulmuştur*" şeklinde açıklar. Muhaliflerin seçimleri CHP'nin kaybedeceğini düşündüklerini yazan Falih Rıfkı, "*millet itimadının kendileriyle beraber*" olduğunu vurgulayarak, yapılan düzenlemelerle CHP'nin seçimleri kazanması durumunda herhangi bir tartışmanın önüne geçilmiş olacağını belirtir.[1601] Aslında Belediye seçimlerinin öne alınması milletvekili seçimlerinin öne alınması anlamına gelmekteydi. Falih Rıfkı da bu duruma işaret ediyordu. Milletvekili seçimlerinin daha erken bir tarihe alınacağı yönündeki resmi açıklama,

[1600] Falih Rıfkı, "*Seçim Serbestliği Bizim Değişmez Esaslarımızdandır*", **Ulus**, 24 Nisan 1946.
[1601] Falih Rıfkı, "*Yeni Seçimlere Doğru*", **Ulus**, 27 Nisan 1946.

Cumhurbaşkanı İnönü'nün CHP'nin Olağanüstü Kurultayı'ndaki konuşmasında yapıldı. Falih Rıfkı, köşe yazısının devamında seçimlerin öne alınması karşısında muhalefetin durumunun ne olduğu üzerinde de durur. Celal Bayar'ın 23 Nisan'da Tasvir gazetesine verdiği bir demeçte seçimlerin tek dereceli olması, kanunsuz müdahaleler yapılmaması şartıyla hazır oldukları yönündeki açıklamalarına yer veren Falih Rıfkı, böylece tartışmalarında önüne geçmek ister. Nisan ayının sonundan itibaren yazarın gündeminin öncelikli konusunu yapılacak olan seçimler ve seçim propagandası oluşturur. Yazar, Halk Partisi'nin seçimlerde "*halkın sağduyusuna, anlayışına ve katı gerçekçiliğine*" dayanacağını belirterek bir kez daha halkın güven ve desteğinin kendileri ile birlikte olduğunu vurgular. Daha sonra CHP'lilere seslenen yazar, tüm parti teşkilatını "*sıkı bir imtihana*" hazır olmaları için uyarır.[1602] Falih Rıfkı, Mayıs ayından başlayarak seçimlerin yapılacağı Temmuz ayına kadar seçimlerle ve iktidarın seçim propagandası ile yoğun bir şekilde ilgilendi.

Falih Rıfkı, Celal Bayar'ın seçimlere hazır oldukları yönündeki açıklamalarına yer vererek, iktidarın seçimleri aceleye getirerek muhalefet partilerinin henüz teşkilatlanmalarını tamamlamamış olmalarından faydalanmak istediği yönündeki tartışmalarını önünü kesmek istese de, Milli Kalkınma Partisi [1603] kararı aynı gerekçeyle eleştirmeye başladı. Durum karşısında Falih Rıfkı, muhalefetin iktidardan sürekli olarak en kısa süre içinde seçimlerin yenilenmesini istediğini belirterek eleştirilere karşılık verir.[1604] DP'nin, Milli Kalkınma Partisi'nden sonra kurulmuş olmasına rağmen seçime hazır olduğunu açıkladığına dikkat çeken yazar, tüm muhalif partileri halk karşısında verilecek "*imtihana"* bahaneler sunmadan davet eder.

Falih Rıfkı, yeni partiye karşı ılımlı bir yaklaşım sergilemesine rağmen, muhalif basını sert şekilde eleştirmeye devam eder. Özellikle Vatan gazetesi ve Ahmet Emin Yalman bu eleştirilerin hedefi konumundadır. Yazar, kamuoyuna Vatan ve Tan gazetelerinin asıl amacının CHP'ni içinden parçalamak, *"lidersiz ve cihazsız*" bırakarak, güçsüz hale getirmek olduğunu duyurur. Bu durum karşısında Falih Rıfkı, CHP'liler için tek vazifenin "*temiz sicilli muhaliflerle soğukkanlı ve iyi sicilli bir ruh ile tartışmak, düşmandan gelen her öğüdün sadece düşmanca olabileceğini*

[1602] Falih Rıfkı, "*Seçimlere Giderken*", **Ulus**, 28 Nisan 1946.
[1603] Ercan Haytaoğlu, "*Çok Partili Siyasi Hayata Geçişte Bir İlk: Milli Kalkınma Partisi*", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: XVI, Ankara, 2002, s.783–797.
[1604] Falih Rıfkı, "*Hep İstedikleri Bu Değimliydi* ?", **Ulus**, 29 Nisan 1946

düşünerek kardeşçe ve arkadaşça dayanışma içinde"[1605] bulunmak olduğunu belirtir. Falih Rıfkı'nın özelikle Yalman'a karşı 1945 yılında olduğu gibi, son derce sert bir üslup takındığını görmekteyiz. Politika köşesinde bir kez daha Yalman'ın yıllar önceki köşe yazılarına yer veren Falih Rıfkı, yazarın 1919'da mandadan yana bir tavır sergilemesine dikkat çeker ve "*bizimle yurtseverlik, milletseverlik davasına kalkışan soysuzu görüyor musunuz?*" [1606] diyerek ağır bir şekilde eleştirir. İki gazeteci arasındaki tartışmalarda 1945 yılında olduğu gibi, zaman zaman şahsi hakaretlere varacak bir üslup da kullanılır. Falih Rıfkı, rejim düşmanlığı ile suçladığı Ahmet Emin için, "*beş damgalı*" ifadesini kullanarak Yalman'ın affedilemeyecek beş büyük kusuru olduğunu belirtir.

Falih Rıfkı, Belediye seçimlerinin öne alınması karşısında Celal Bayar'ın seçimlere hazır oldukları yönündeki açıklamalarına yer vererek tartışmaların önüne geçmek istese de Belediye Kanunu'nun bazı maddelerinde yapılacak değişikliklerin mecliste görüşülmeye başlanmasıyla CHP'lilerle DP'liler arasında sert tartışmalar yaşanmaya başladı. DP, Belediye seçimlerinin öne alınmasına karşı çıkarak kararın amacının kuruluş halindeki partilerini engellemek olduğunu iddia ediyordu. DP'lilerin itirazını mecliste Adnan Menderes dile getirmekte ve kararı sert şekilde eleştirmekteydi.[1607] Karar, muhalif basın, özellikle de Vatan gazetesi tarafından da eleştirilmekteydi.[1608] Falih Rıfkı, DP muhalefetini, "*CHP'nin milli güvene dayanmayan bugünkü iktidarını devam ettirmek için yeni seçime gitmediğini iddia edenler, şimdi aynı partinin kendi iktidarını devam ettirmek için yeni seçime gittiğini söylemektedirler*"[1609] açıklamalarıyla eleştirir.

Falih Rıfkı'nın hem Belediye hem de milletvekili seçimleri propagandası kapsamında, iktidarın halkın destek ve güvenine sahip olduğu, CHP'nin herhangi bir zorlama olmadan "*kendiliğinden demokratik*" olduğu, rejimin hiç bir zaman bir diktatörlüğe dönüşmediği şeklinde özetleyebileceğimiz bir seçim söylemi geliştirir. Bu propaganda kapsamında CHP, Falih Rıfkı'nın kaleminden sürekli olarak "*kurtarıcı ve kurucu*" bir mit üzerinde halka sunulur. Muhalefetin tüm eleştirilerine

[1605] Falih Rıfkı, "*Partiyi Parçalama Taktiği*", **Ulus**, 25 Nisan 1946.
[1606] Falih Rıfkı, "*Fikirler Arasında Tartışma Yolu Bu mudur?",* **Ulus**, 22 Nisan 1946; "*Politika"*, **Ulus**, 25 Nisan 1946; "*Politika*", **Ulus**, 13 Mayıs 1946.
[1607] Goloğlu, a.g.e., s. 45; Karpat, a.g.e, s. 137-138; Eroğul, a.g.e., s. 34-35.
[1608] Gürkan, a.g.e., s. 193.
[1609] Falih Rıfkı, "*Dünkü Görüşmeler Hakkında*", **Ulus**, 30 Nisan 1946.

karşılık yazar, son verilmesi gereken dönemin ülkede "*hiçbir zaman olmamış olan diktatorya devri değil, iftiralar, baltalamalar ve art niyetli kışkırtmalar*" [1610] devri olduğunu vurgular. Yani değişmesi gereken muhalefet ve ona hâkim olan zihniyettir. İktidarın ideal muhalefeti, daha önce de Falih Rıfkı tarafından ortaya konduğu gibi "*yıkıcı olmayan*" muhalefettir.

Belediye seçimlerinin daha erken bir döneme alınmasına mecliste karşı çıkan DP'liler, 8 Mayıs'ta seçimlere katılmayacaklarını açıkladılar.[1611] Falih Rıfkı, bu kararı tepki ile karşılar. Muhalefetin ilk günden itibaren iktidarın halkın "*itimadını kaybettiğini*" söyleyerek seçimlere gidilmesi için ısrar ettiklerini belirten yazar, bu tavrı bir çelişki olarak değerlendirir.[1612] İktidarın "*gelecek seçimleri daha da serbest kılmak ve muhalefetlere ne kadar iyi niyetli olduğunu göstermek için*" [1613] seçimleri öne aldığını vurgulayan yazar, iktidarın bu iyi niyetli girişimine karşı muhalefetin tavrının arkasında başka hesapların olduğunu ve rejim düşmanı olarak belirttiği "*Tan ve Vatan*" tahriklerine kapıldıklarını söyler.

İktidar ve muhalefet arasındaki tartışmaların devam ettiği günlerde 26 Mayıs'ta Belediye seçimleri yapıldı.[1614] DP, seçimlere katılmadı. MKP ise, seçim sabahı hükümeti taraf tutmakla suçlayarak seçimlerden çekildi. Belediye seçimlerinde ilk kez adaylar, CHP tarafından gösterilmemiş, halk tarafından gösterilmesi ve seçilmesi sağlanmıştı. Ancak seçimlerin sonuçlanmasıyla birlikte muhalefetin seçimlerde usulsüzlük ve haksızlık yapıldığı yönündeki eleştirileri de gündeme gelmeye başladı.[1615] Falih Rıfkı, seçimlere katılımın bazı illerde düşük olmasına karşın genel olarak katılımın yüksek olduğunu belirtir. Yazara göre, seçimlerin sağlıklı ve serbest bir şekilde yapıldığından kimsenin şüphe etmemesi gerekmektedir. Muhalefetin iktidarı suçlamasına karşılık Falih Rıfkı ise, seçimlerde asıl tahriki yapanların muhalifler olduğunu iddia eder. Yazara göre, sandık başına giden vatandaş, muhalefet tarafından, "*hükümetten korkmakla, partiye*

[1610] Falih Rıfkı, "*Hangi Devir Nihayet Bulmalı*", **Ulus**, 30 Nisan 1946.
[1611] Us, a.g.e., 667; Gologlu, a.g.e., s. 46, Karpat, a.g.e., s. 137.
[1612] Falih Rıfkı, "*Seçime Katılıp Katılmamak*", **Ulus**, 3 Mayıs 1946; "*Politika*", **Ulus**, 3 Mayıs 1946., "*Politika*", **Ulus,** 4 Mayıs 1946.
[1613] Falih Rıfkı, "*B. Celal Bayar'ın İki Demeci Üzerine*", **Ulus,** 8 Mayıs 1946.
[1614] Turan, a.g.e., s. 79-81
[1615] Gologlu, a.g.e., s. 48-49; Karpat, a.g.e., s. 138-139.

yaranmakla"[1616] suçlanarak manevi bir baskı altında tutulmuştur. Muhalefetin tüm çabası Falih Rıfkı'ya göre, iktidarın başarısına şüphe düşürmektir.

1.3.CHP' nin Olağanüstü Kurultayı

Muhalefet ile iktidar arasında seçimlerin öne alınması nedeniyle tartışmaların devam ettiği günlerde CHP, Olağanüstü Kurultay'ını toplamak için çalışmalara başladı. Giritlioğlu, kurultayın toplanmasının tek sebebinin kısa süre önce kurulmuş olmasına rağmen, halk tarafından ilgiyle karşılanan DP muhalefeti karşısında iktidar lehine olacak bazı düzenlemelerin yapılmasını sağlamak olduğunu belirtir. CHP'nin İkinci Olağanüstü Kurultay'ı 10 Mayıs 1946'da çalışmalarına başladı.[1617] Kurultayda ilk olarak, artık gerçek muhalefet partileri kurulduğu için Müstakil Grup feshedildi. "Değişmez" Genel Başkanlık ifadesi "Değişebilir" Genel Başkan olarak yeniden düzenlendi. Milletvekilleri seçimlerinin planlandığı tarihten önce ve tek dereceli olması kabul edildiği gibi, siyasi derneklerin serbestçe kurulmasını sağlamak için Cemiyetler Kanunu'nun 22. maddesindeki sınıf esasına dayanan cemiyet kurma yasağı kaldırıldı.[1618] Kurultayla ilgili köşe yazısında Falih Rıfkı alınacak önemli kararlara değinerek, iktidarın Türk demokrasisinin gelişimi için büyük çaba sarf ettiğini vurgular.[1619] Kurultayın yapacağı bu çok önemli demokratik düzenlemeler yazar tarafından seçim propagandasının bir unsuru olarak kamuoyuna sürekli olarak hatırlatılır.

Belediye seçimlerinden sonra kurultayda milletvekilleri seçiminin de öne alındığının bizzat Cumhurbaşkanı İnönü'nün konuşması ile resmi olarak açıklanması, iktidar ile muhalefet arasındaki tartışmaların şiddetini arttırdı. Celal Bayar, seçimlerin öne alınması için mantıklı bir gerekçe olmadığını ve devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılmadığı sürece seçimlerin serbestliğinden şüphe edileceğini söyleyerek karara tepki gösterdi.[1620] Muhalefetin bu sert eleştirilerine iktidarın sözcüsü Falih Rıfkı tarafından da en az muhalefetin eleştirilerinin şiddetinde bir eleştiri ile karşılık verildi. DP'nin hem belediye hem de milletvekilliği seçimlerinin

[1616] Falih Rıfkı, "*Halkı Saymak Lazımdır*", **Ulus**, 4 Haziran 1946.
[1617] Giritlioğlu, a.g.e., Cilt: I, s. 160-161.
[1618] Giritlioğlu, a.g.e.,Cilt:I, s. 161-163.
[1619] Falih Rıfkı, "*Fevkalade Kurultay*", **Ulus**, 10 Mayıs 1946; "*İnönü'nün Nutku*", **Ulus**, 11 Mayıs 1946.
[1620] Goloğlu, a.g.e., s. 49.

öne alınmasına itirazlarının asıl sebebinin, seçimleri kazanamayacaklarını anlamaları olduğunu söyleyen Falih Rıfkı, "*hür bir memlekette halk efkârının ancak seçimle belirleneceğini"*[1621] belirterek muhalefeti bahanelerden sıyrılmaya davet eder. Tepkiler karşısında üslubu gittikçe sertleşen Falih Rıfkı, "*yeni seçimlerin tamamıyla serbest olacağından ve gelecek mecliste dahi milli iradenin kayıtsız şartsız belireceğinden yalnız demokrat Parti merkezi ile Moskova radyosunu şüphesi var*" [1622] açıklamasını yapar. Muhalefetin eleştirileri ve asıl niyetleri karşısında Falih Rıfkı halkın uyanık olması gerektiğini söyler. Artık muhalefet yazara göre "*soysuzlaşmaya*" başlamıştır. Türkiye'de muhalefetin seyri demokrasilerden çok farklı işlemektedir. Falih Rıfkı bu tersliği "*demokrasilerde muhalefet önce bir fikir sonra bir iktidar hareketidir. Bizde ise önce bir iktidar sonra… az daha fikir hareketidir diyecektim*"[1623] şeklinde alaycı bir şekilde ortaya koyar. Yazar, Türkiye'deki muhalefeti bir fikir hareketi olmaktan çok uzak görür. Muhalefetin tek derdi iktidarı ele geçirmektir. Falih Rıfkı, muhalefetin bu tavrının vatandaşların "*olgun ve faydalı bir muhalefet mekanizmasının kurulabileceğine*"[1624] dair ümitlerinin kırıldığını bunda ise, muhalefet kadar muhalif basının da payının büyük olduğunu düşünür.

Falih Rıfkı'ya göre, muhalefet bir "*buhran*" geçirmektedir. Bunun iki büyük sebebi vardır. Sebeplerden ilki, "*savaşı kazanan demokrasilerin bütün memleketlerin iç rejimlerine müdahale edeceğini sanmışlardır. Bunlara göre Halk Partisi Türkiye'deki rejimi değiştirmek zorundadır. Eğer bunu kendiliğinden yapmazsa ona bunu yaptıracaklardır.*" Muhalefetin ikinci büyük hatası ise, CHP'nin *"demokrasiyi geliştirme yolundaki gayretlerine"*[1625] inanmamalarıdır. Bu ruh hali muhalefeti iyi bir yere götürmemektedir. Özellikle milletvekili seçimlerinin öne alınması karşısında muhalefetin eleştirileri üzerine Falih Rıfkı'nın da muhalefete ilk günlerde sergilediği ılımlı tavrını yerini sert ve katı bir tutuma bırakır.

[1621] Falih Rıfkı, "*Demokrat Partinin Tamimi Üzerine*", **Ulus**, 10 Mayıs 1946.
[1622] Falih Rıfkı, "*Basiret Sahipleri Dört Gözle İbret Alsınlar*", **Ulus**, 15 Mayıs 1946.
[1623] Falih Rıfkı, "*Politika*", **Ulus**, 17 Mayıs 1946.
[1624] Falih Rıfkı, "*Ümitsizliğe Düşmek Doğru mudur*?", **Ulus**, 21 Mayıs 1946.
[1625] Falih Rıfkı, "*Neden Çıkmaza Düştüler*", **Ulus**, 22 Mayıs 1946.

1.4.Milletvekili Seçimlerine Doğru

Belediye seçimleri sonrası tartışmaların devam ettiği bir ortamda CHP, Basın Birliği Kanunu'nun kaldırılması ve Basın Kanunu'nun 50. maddesinde düzenlemeler yapılmasını sağlamak amacıyla hazırladığı tasarıları meclise getirdi. Yapılan düzenlemelerle basın suçlarının bir kısmı affediliyor, 50. madde değiştirilerek gazete kapatma yetkisi hükümetten alınarak meclise veriliyordu.[1626] Yapılan düzenlemelerin gerekçesi, Falih Rıfkı tarafından kamuoyuna "*rejimin savunulması bakımından vaktiyle lüzumlu sayılıp da yürürlülükte kalması için artık sebep kalmaması*" olarak açıklanır. Yazar bir kez daha Türk demokrasisinin seyri ve temposu ile ilgili olarak "*Cumhuriyet Halk Partisi telaşsız, acelesiz fakat sağlam adımlarla milli egemenlik rejimini geliştirme yolunda*" olduğu değerlendirmesini yapar.[1627] İktidar, demokrasi yönündeki aşırı isteklere tepki gösterdiği gibi, bu konuda aceleci davranmak niyetinde de değildir. Nitekim iktidarın sözcüsü olarak Falih Rıfkı, Türk demokrasisinin sınırlarını çizdiği gibi, temposunu da belirlemekte, bunu muhalefete de duyurmaktaydı.

Meclisin seçimleri yenileme kararı üzerine Falih Rıfkı, tek dereceli olarak yapılacak olan 1946 yılı seçimlerinin Türk demokrasisi için önemli bir adım olacağını ve bu başarının hiç kimse tarafından gölgelenmesine izin verilmeyeceğine dikkat çeker.[1628]

Muhalefetin milletvekili seçimlerine yönelik eleştirileri devam ederken Falih Rıfkı da konu kapsamında özellikle Ahmet Emin ile sert tartışmalara girdi. Kararın boykot edilmesini isteyen Yalman'ın açıklamaları, yazar tarafından "*Türk düşünüşlü, Türk duyuşlu olmadığını bu sütunlarda yaydığımız imzalı vesikalarla ispat eden bu beş damgalı memleket işlerine ne karışıyor*"[1629] şeklindeki ağır eleştirilere hedef olur. İki gazeteci arasındaki tartışmalar seçimlere kadar artarak devam etti.

Falih Rıfkı, seçim propagandası kapsamında iktidarın amacının ne olduğunu vatandaşlara sık sık hatırlatmaktadır. Bu bağlamda yazar, iktidarın ilk vazifesini,

"*Birbirinden başka türlü düşünen cumhuriyetçilerle ta 1919'dan beri hiçbir zaman bu rejimden olmayan ve memleketin bütün günlük tartışmalarını hiç değişmeyen milli rejim düşmanlıklarına alet edenler arasındaki farkı iyi*

[1626] Karpat, a.g.e., 139-140.
[1627] Falih Rıfkı,"*Hükümetin Yeni Teklifleri*",**Ulus**, 5 Haziran 1946.
[1628] Falih Rıfkı, "*Seçim Yenileme Kararı*", **Ulus,** 11 Haziran 1946.
[1629] Falih Rıfkı, "*Politika*", **Ulus**, 12 Haziran 1946.

ayırabilmektir. Ne yazık ki böyle bir şüphe altında bulunmayan fakat erken iktidar düşkünlüğü yahut şahsi kin ve hırsları ile kendilerini unutan bazı kimseler, bu fesat ve fitnecilerle elbirliği etmekte hiç mahzur görmemektedir"[1630] şeklinde ortaya koyar. Bu ayrımı yapmak iktidarın olduğu kadar halkın da vazifesidir. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, muhalefetin rejim düşmanı olmadığını belirtmekle birlikte, zararlı unsurların tahriki altında kaldığını ve en önemlisi de bir iktidar iddiası içinde olması nedeniyle "*kusurlu*" olduğunu düşünür. Halkın da bunu fark etmesini ister. Muhalefetin seçimlere katılmaması, milletvekili seçimlerini protesto etmesi, "*fesat cereyanlarından hiçbirini reddetmemesi"* Falih Rıfkı'ya göre demokratik bir muhalefet anlayışından çok uzak olduğunun kanıtıdır. Yazar, sadece iktidarın değil, muhalefetin de görevinin ne olduğunu açıklar. Bu bağlamda muhalefet de en az iktidar kadar sorumluluk sahibi olmalıdır. Özellikle de "*demokrasi rejiminin ilk normalleşme çağında"* [1631] bu sorumluluk duygusunun fazlasıyla gelişmesi gerekmektedir.

Milletvekili seçimlerinin öne alınması üzerine DP tepkisini artırarak seçimleri boykot kararı aldı. Bu durum iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri daha da gerdi. Ancak DP merkezinde yapılan toplantı sonunda seçimlere girme kararı verildi. Öylece DP de seçim kampanyasına başlamış oldu. Özellikle mitingler DP'nin en çok tercih ettiği seçim propagandası yöntemi idi. Ancak mitinglerde halkın muhalefet partisine gösterdiği ilgi, iktidarı rahatsız etmeye başladığı gibi, muhalefet karşısındaki ılımlı tavrının da değişmesine neden oldu.[1632] Haziran ayının sonunda yeniden siyasi hayata atılma kararı veren Atatürk'ün yakın arkadaşı Mareşal Fevzi Çakmak'ın DP'den bağımsız aday olmayı kabul etmesi, iktidarın tedirginliğini artırdı.[1633] Bu adaylık muhalefete ise, güven verdi.

İktidarın muhalefet karşısındaki tavır değişikliğinin kanıtı ve en güzel örneklerini Falih Rıfkı'nın yazılarında görmemiz mümkündür. DP'nin seçimlere katılma kararı ile ilgili olarak kaleme aldığı köşe yazısında yazar, hem Halk Partililere hem de halka seslenerek "*partinin lideri İnönü'nün bayrağı altında toplanılması*" gerektiğini vurgular. Bu birlikteliği zorunlu kılan durdum ise, Falih

[1630] Falih Rıfkı, "*Savaşımız ve Amaçları*", **Ulus**, 14 Haziran 1946.
[1631] Falih Rıfkı, a.g.m., **Ulus**, 14 Haziran 1946, "*Halkın Sağduyusu ile Alay*", **Ulus**, 15 Haziran 1946.
[1632] Karpat, a.g.e., s.141; Eroğul, a.g.e., 35; Uran, a.g.e., 366-367.
[1633] Süleyman Külçe, Mareşal Fevzi Çakmak, İstanbul 1953, s. 129-135; Cihat Baban, **Politika Galerisi**, Ankara 1970, s. 93-103; Karpat, a. g.e., s. 141; Eroğul, a.g.e., s. 36.

Rıfkı tarafından, "*bugünkü seçim savaşının kendileri için iktidarda kalıp kalmamak değil, milli kurtuluş ülkücülüğünü iktidarda tutup tutmamak savaşı*" olduğu şeklinde ortaya konur.[1634] Parti lideri aynı zamanda Cumhurbaşkanı İnönü'nün karizmasından yararlanarak Halk Partisi'nin gücünü vurgulayan yazar, artık muhalefetin iktidarın o güne kadar büyük fedakârlık ve kahramanlıkla kurduğu rejimi tehlikeye sokabilecek bir yapıya dönüştüğünü göstermek ister. Nitekim DP'nin seçimlere yönelik çekincelerini dile getirdiği beyannamesi, Falih Rıfkı tarafında oldukça sert bir şekilde eleştirilir. Artık muhalefet "*iktidar hırsı ile her türlü oyunu göze*" alabilecek bir özelliğe sahiptir. Falih Rıfkı'nın bu köşe yazısının kanaatimizce önemli bir özelliği de muhalefeti halkın gözünde karalamak amacıyla üstü örtük bir şekilde Atatürk'e yönelik bir eleştirinin yapıldığını ortaya koyarak, Atatürk karizmasını muhalefete karşı bir kalkan olarak kullanılmasıdır:

"*Demokrat Parti lideri ve arkadaşları ki içlerinden bir kısmı ilk meclisten beri milletvekili idiler. Cumhurbaşkanlığı ile Parti başkanlığının Atatürk devlet reisi olduğundan beri bir şahsiyette birleşmiş olduğunu görmüşlerdir. Eğer bunu Anayasa'ya aykırı olduğunu bilerek kabul etmişlerse, millet kendi temsilcilerine böyle bir siyasi ahlak düşkünlüğünü affetmez. Eğer Anayasa'yı muhalif olduktan sonra okumuşlarsa bu ihtimali de milletin mazur göreceğini zannetmiyoruz. Biz Anayasamız ve kanunlarımızla kayıtlıyız. Şu veya bu esasın, muhalefetlerden herhangi birinin bugün yahut yarın işine gelip gelmemesiyle kayıtlı değiliz.*"[1635] Nitekim bu köşe yazısında bir gün sonra, DP'lilerin Atatürk'ün Fethi Okyar'a Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığı konusundaki çekinceleri karşısında tarafsız kalacağını belirttiği mektubunu[1636] yayınlamaları üzerine, Falih Rıfkı, Atatürk'ün mektupta tarafsız kalacağını açıkladığını, ancak sonuna kadar da Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığını üzerinde tutuğunu söyler. Muhalefetin bu manevrası yazar tarafından "*saygısızlık*" olarak değerlendirilir: "*Kendi tartışmalarımız arasına Atatürk'ün adını bu kadarcık karıştırmağı bile saygısızlık buluruz. Cumhuriyet Halk Partisinin başında ve içinde de bulunanlar, bugüne kadar, bundan daima çekinmişlerdir ve çekineceklerdir. Demokrat Partinin başında ve içinde bulunanlara*

[1634] Falih Rıfkı, "*Seçime Katılma Kararı*", **Ulus**, 18 Haziran 1946.
[1635] Falih Rıfkı, "*Demokrat Partinin Beyannamesi*", **Ulus**, 21 Haziran 1946; "*Bir Cevap Yazısı Üzerine*", **Ulus**, 25 Haziran 1946.
[1636] Okyar, a.g.e., s.34.

ve bütün partizanlarına da aynı nezaketi tavsiye ederiz."[1637] Bu açıklamalar muhalefet için oldukça ciddi bir uyarı niteliğindedir.

Muhalefet karşısında tavrı gittikçe sertleşen Falih Rıfkı, artık açık bir şekilde DP'nin "*bir siyasi parti olmaktan*" çıktığını, "*yıkıcılar ve intikamcılar*" hareketine dönüştüğüne dikkat çekmeye başlar.[1638] Ancak "*bulanan suyun durulacağına*" işaret eden yazar, halkın sağduyusunun kendilerinden yana olduğunu vurgular. Falih Rıfkı, "*1919'da vatana hıyanetinden başka hiçbir hukuki vasıf almasına imkân olmayan ağır suçları işleyenlerin hürriyet kahramanı kesildiği ve devletin bağımsızlığından milletin hürriyetine kadar bütün şeref savaşı vermiş olanların zorba sayıldığı bir demokrasi Türk demokrasisi olamaz*"[1639] açıklamalarıyla bulanan suyun nasıl durulacağını ortaya koyar. Artık muhalefet partisi bu yeni durumu ile TCF ve SCF muhalefet zihniyetini sergilemeye başlamıştır. Yazara göre, muhalefet iktidar olmak için "*bütün merdivenleri*" kullanmaya başlamış, bu nedenle de "*bütün hoşnutsuzlar partinin tabii üyeleri*"[1640] olarak kabul edilmiştir.

Falih Rıfkı, Fevzi Çakmak'ın DP'den bağımsız aday olması üzerine ise, *"bütün ömrünü savaşta ve barışta, Türk ordusuna vakfeden bu eski askere karşı derin bir saygıdan başka hiçbir hissimiz yoktur. Onun adı bütün milliyetçi partilerin aday listelerinde yer alır*"[1641] açıklamasıyla iktidarın konuya dair yaklaşımını ortaya koymuş olur.

Seçimler yaklaştıkça iktidar ve muhalefeti destekleyen basındaki propaganda savaşı da hız kazandı. Falih Rıfkı, seçimlere kadar kaleme aldığı her köşe yazısını CHP'nin en etkili propaganda araçlarından biri olarak kullandı. Tüm CHP'lileri görev başına çağıran yazar, halka iktidarın toprak reformu, Türkiye'nin savaşa girmemesi için yürüttüğü başarılı dış politikasını hatırlatmaktadır. CHP'lilerin en büyük görevi ise, halk ile yakından temas kurarak, onlarla konuşarak iktidarın propagandasını yapmaktır. Falih Rıfkı, halkın DP'ye gösterdiği ilgi karşısında daha önceki seçimlerde pek nadiren seçim bölgelerine giden tüm CHP'li milletvekillerine

---

[1637] Falih Rıfkı, "*Atatürk'ü rahatsız Etmeyelim*", **Ulus**, 22 Haziran 1946; "*Her Şeyden Önce ve Her Şeyin Üstünde"*, **Ulus**, 24 Haziran 1946

[1638] Falih Rıfkı, "*Dün Bugün ve Yarın*", **Ulus,** 1 Temmuz 1946; "*Politika*", **Ulus**, 1 Temmuz 1946., "*Seçimlere Nasıl Gidiyoruz*", **Ulus**, 4 Temmuz 1946.

[1639] Falih Rıfkı, "*Politika*", **Ulus,** 2 Temmuz 1946.

[1640] Falih Rıfkı, "*Hürriyet Yolu Anarşi Yolu*", **Ulus**, 5 Temmuz 1946; "*Fırsattan Faydalanmak İsteyenler*", **Ulus,** 7 Temmuz 1946; "*Onlar Bağırsınlar Biz Konuşalım*", **Ulus**, 14 Temmuz 1946.

[1641] Falih Rıfkı, "*Politika ve Ahlak*", **Ulus**, 6 Temmuz 1946.

seçim bölgelerinde halkla bir arada olması gerektiği noktasında hatırlatmalarda bulunur. Milletvekillerinin halkla yakından temas kurarak, seçim propagandasına aktif bir şekilde katılmalarını isteyen Falih Rıfkı, seçimlerin yaklaştığı günlerde iktidar için özellikle "*milli kurtuluş savaşını kazanmış yeni bir ülke kurmuş olmak"*[1642] gibi özellikleriyle ön plana çıkarmakta, iktidarın bu özelliklerini halka hatırlatmaktaydı.

21 Temmuz 1946'da yapılan seçimler, ilk kez yapılan tek dereceli seçim oldu. Sonuçta CHP, 396, DP 65, bağımsızlar 7 milletvekilliği elde etti.[1643] Bu seçim sonuçları, muhalefet için büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Seçimler nedeniyle durulan tartışmalar seçim sonuçlarının açıklanmasıyla yeniden alevlendi. DP'liler tarafından seçimlerde usulsüzlük ve baskı yapıldığı yönünde pek çok rapor hazırlandı. Nitekim DP'liler bu isteklerini Cumhurbaşkanı İnönü'ye de ileterek, haksızlıkları düzeltilmesini istediler. Ancak bu müracaattan sonuç alınamadı. Gelişmelerden sonra DP, seçimleri protesto etmek amacıyla çeşitli mitingler düzenlemeye başladı. İlki İzmir'de yapılan mitinglere karşı halk büyük ilgi gösterdi. İstanbul'da seçimi kazanan Mareşal Fevzi Çakmak da yaklaşık kırk bin kişi tarafından karşılandı.[1644] İktidar, halkın seçimler sonunda da muhalefete ilgisini yakından takip etmekte idi. Nitekim Celal Bayar'ın seçimlerin sonuçlarına yönelik eleştirilerini yayınlayan Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri İstanbul'da yürürlükte olan sıkıyönetimin kararıyla kapatıldı.[1645]

1.5.Seçimlerden Sonraki Ortam: İktidar ve Muhalefet Arasındaki Tartışmalar

Seçimler sonunda Falih Rıfkı, sert açıklamalarla muhalefete yüklenir. Artık 1946 yılı bir demokrasi mücadelesi örneği değil, "*bir rejim buhranının atlatılmış*" olduğunun kanıtıdır. Muhalefetin tavrı ise, yazar tarafından, "*hiçbir yerde dürüst davranmayan akıllarına ve ağızlarına geleni söyleyen, koyu şeriatçı tahriklere kadar halk yığınlarını şuursuz kaynaşmalara götürebilir. Kışkırtmaların hepsini kendi*

[1642] Falih Rıfkı, "*Tartışmayı Çığırına Sokalım*", **Ulus**, 14 Temmuz 1946; "*Politika"*, Ulus, 14 Temmuz 1946; "*Halkı Kimler Anlamıyor*?", **Ulus**, 15 Temmuz 1946, "*Açık Mektup değil Açık Tahrik*", **Ulus**, 16 Temmuz 1946., "*İzmir'deki Seçim Nutkuna Dair*", **Ulus**, 17 Temmuz 1946.
[1643] Erol Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1877–1999**, İstanbul 2002, s. 201–309.
[1644] Goloğlu, a.g.e., s. 65-69; Karpat, a.g.e., s. 143-144; Eroğul, a.g.e., s. 36-37; Uran, a.g.e., s.370-371.
[1645] Eroğul, a.g.e., s. 37; Toker, a.g.e., s. 179.

hesaplarına sömüren politika tellalları, ilk defa tek dereceli seçime gitmiş olmamızı kendileri için fırsat saydılar."[1646] şeklinde ortaya konur. Yazar seçim sonuçlarını ise, "*her tarafta henüz tam neticeler alınmamakla beraber CHP yeni mecliste büyük çokluğu kazandığı için artık söyleyebiliriz: Bu umumi tertipli ve kasıtlı hareket memleketi şaşırtıp da CHP azınlıkta kalsaydı büyük felaketlere uğrardık. Kapılarak, sürüklenerek yaptıklarımızdan çok çabuk pişman olurduk ve Türkiye'nin huzur ve nizam ve güvenlik içinde geçen bugünlerini arardık*" şeklinde değerlendirir.[1647] Aslında bu açıklamalarla halk uyarılmakta, DP'nin iktidar olması durumunda o güne kadarki tüm kazanımların kaybedileceği vurgulanmaktaydı. Halk muhalefetin tüm tahriklerine rağmen kendisi ve ülkesi için en doğru yoldan ayrılmamıştır.

Falih Rıfkı, seçimlerde CHP'nin bir "*rejim savaşı*" verdiğini düşünür. Halkın da durumu bu şekilde değerlendirmesi için çaba sarf eden yazar, DP'nin seçim sonuçlarına itirazlarının "*kayıplarını kabul etmemelerinin*"[1648] sebebinin CHP'yi yıkmak yönündeki arzuları olduğunu iddia eder. Bu nedenle seçim sonuçları, "*halkın talih yıldızının henüz parlamakta*"[1649] olduğunu göstermiştir. Eğer tam tersi bir sonuç elde edilseydi halk büyük bir talihsizlik yaşamış olacaktı. DP'nin tüm protesto mitingleri ise, Falih Rıfkı'ya göre; ülkenin huzurunu bozmaktan ve halkı "*anarşiye sevk etmekten*"[1650] başka bir işe yaramamaktadır. Yazar seçim sonuçlarının muhalefet için iyi bir ders olduğuna dikkat çeker. Seçimler, muhalefetin CHP'nin halkın destek ve güvenini kaybettiği iddiasının asılsızlığı ortaya çıkmıştır.

Falih Rıfkı seçimler sonunda yeni meclisin çalışmalarına başlamasından önce kendi partisi ile ilgili bazı değerlendirmelerde de bulunur. Yazar bir kez daha CHP'nin alışılagelen tek parti sistemine göre kurulmadığı, bir diktatorya rejimine gitmediğinin ısrarla altını çizer. CHP'nin karşısında ikinci bir parti olmadığından, bir seçim savaşına da hazır olmadığını, nitekim seçimlerden önceki sürecin kendilerine partinin bu bağlamda eksikliklerin neler olduğunu gösterdiğine dikkat çeken yazar, bir parti içi eleştiriyi de gündeme taşır. Artık yeni dönemle birlikte bu eksikliklerin giderilmesi CHP'li yetkililerin en büyük görevidir. Partinin önemli eksikliklerinin

[1646] Falih Rıfkı, "*Sandıklar Açılırken*", **Ulus**, 23 Temmuz 1946.
[1647] Falih Rıfkı, a.g.m, **Ulus**, 23 Temmuz 1946.
[1648] Falih Rıfkı, "*5 Ağustos Toplantısına Doğru*", **Ulus**, 27 Temmuz 1946.
[1649] Falih Rıfkı, "*Politika*", **Ulus**, 27 Temmuz 1946. 1946.
[1650] Falih Rıfkı, "*Hürriyet Bayrağı Altında*", **Ulus**, 28 Temmuz 1946; "*Alınacak Dersler*", **Ulus**, 30 Temmuz 1946.

olmasına rağmen, Falih Rıfkı, "*kendisine yeniden hayat verecek onu memleketin her köşesinde siyasi hayatın başlıca amili kılabilecek hareketli canlı, feragat ve ideal sahibi unsurları bakımından*"[1651] ise çok zengin olduğunun görüldüğüne dikkat çeker. Yeni dönemin hem kendileri hem de muhalefet için bir teşkilatlanma dönemi olacağını belirten yazar, tüm CHP'lilerin görevinin bu eksiklikleri gidermek, partiyi kuvvetlendirmek olduğuna işaret eder.

Seçimlerden sonra yeni meclis 8 Ağustos 1946'da çalışmalarına başladı. Artık mecliste iki parti bulunmaktaydı. CHP, Cumhurbaşkanlığına İnönü'yü, Meclis Başkanlığı'na ise, Kazım Karabekir'i aday gösterdi. DP ise, Cumhurbaşkanlığına Fevzi Çakmak başkanlığa ise, Yusuf Kemal Tengirşek'i aday gösterdi. Oylamalar sonunda İsmet İnönü yeniden Cumhurbaşkanı, Kazım Karabekir ise Meclis Başkanı seçildi.[1652] Cumhurbaşkanı İnönü, Recep Peker'i hükümeti kurmakla görevlendirdi. Yeni hükümet 5 Ağustos'ta güvenoyu alarak çalışmalarına başladı. Parti Başkan Vekilliği'ne ise, Şükrü Saracoğlu getirildi.[1653] Meclis çalışmalarına başlar başlamaz özellikle seçimlere yönelik itirazlarla karşı karşıya kaldı. Oluşturulan komisyon kısa süreli çalışması sonunda itirazları geçersiz buldu.

Yeni dönem, Falih Rıfkı tarafından kamuoyuna, "*Sekizinci Büyük Millet Meclisi'nde dördüncü tecrübeye başlamış bulunuyoruz ve cumhuriyetçi olarak Türkiye'de ayrı partiler rejimini tabiileştirmek, ona devamlılık ve kararlılık vermek şerefinin bu meclise nasip olmasını istiyoruz*"[1654] şeklinde duyurulur. Yeni dönemde meclis "*ihtiraslar, tahrikler ve kavgalar ocağı*" olmaktan uzak, bir "*siyasi terbiye*" kaynağı olmalıdır.[1655] Recep Peker hükümeti, doğal olarak Falih Rıfkı tarafında büyük bir destek görür. "*Yeni Başbakan Recep Peker, Parti başında Meclis içinde ve türlü bakanlıklarda iradeli çalışma nizamcılık ve kanunculuk fikirlerini söylemek cesareti kadar tenkit ve itirazları dinlemek fazileti ile tanınmış bir inkılap adamıdır*"[1656] değerlendirmeleri ile Recep Peker'e destek verirken zorlu bir görevi de üstlendiğini belirtir. Hem dış politika hem de savaş sonrası iç politikada yapılacak

[1651] Falih Rıfkı, "*Cumhuriyet Halk Partisi*", **Ulus**, 2 Ağustos 1946.
[1652] Us, a.g.e., s. 684, Goloğlu, a.g.e., s. 70-72, Karpat, a.g.e., s. Eroğul, a.g.e., s.37,
[1653] Arar, a.g.e., s. 162-190.
[1654] Falih Rıfkı, "*8'inci Büyük Millet Meclisi*", **Ulus,** 5 Ağustos 1946.
[1655] Falih Rıfkı, "*Politika*", **Ulus,** 5 Ağustos 1946. , "*8'inci Millet Meclisi Kurulmuştur*", **Ulus**, 6 Ağustos 1946.
[1656] Falih Rıfkı, "*İki Hükümet Arasında*", **Ulus**, 7 Ağustos 1946., "*Yeni Hükümet Kurulmuştur*", **Ulus**, 8 Ağustos 1946., "*Güldürücü Bir Taktik*", **Ulus**, 9 Ağustos 1946.

olan pek çok önemli iş karşısında Recep Peker tercihi yazara göre, son derece isabetli bir karardır. Hükümet karşısında mecliste DP ve bağımsızlardan oluşan tam "*bir denetleme*" mekanizmasının bulunduğu ortamda Falih Rıfkı, muhalefete seslenerek "*sokak tahrikçiliğinin*" bırakılması gerektiğini vurgular. Yazar, seçimler öncesinde olduğu gibi seçimlerden sonra da muhalefete, muhalefetin nasıl olması gerektiğini sık sık hatırlatacak, yeni meclis içinde iktidar ve muhalefet ilişkilerinin nasıl olması gerektiği üzerinde duracaktı. Daha önce de belirttiğimiz gibi iyi bir muhalefetin en belirgin özelliği yazara göre, yıkıcı olmamak, rejim düşmanlığı yapmamaktır.

Falih Rıfkı'nın yeni dönemle birlikte muhalefete yaptığı uyarılara rağmen kısa süre içinde çok partili mecliste tartışmalar başladı. Meclisteki ilk günlerden itibaren seçimlere yönelik itirazlarını dile getiren DP'liler, hükümet programının meclise gelmesi ve güvenoyu istemesiyle birlikte eleştirilerinin şiddetini arttırdı. Programın incelenmesi için iki günlük bir zaman isteyen DP'liler istekleri kabul edilmeyince meclisi terk etti. Ancak DP'liler güven oylamasına katıldılar ve aleyhte oy kullandılar. Nitekim genel seçimlerin yarattığı gerginlik son bulmadan DP'nin il genel meclisi seçimlerine usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle 56 ilçede katılmaması gerginlik ve tartışmaları arttırdı.[1657] DP'nin gittikçe artan muhalefeti karşısında Falih Rıfkı'nın üslubu sertleşir. Muhalefetin hem hükümet programı hem de sonrasındaki gelişmeler karşısındaki tavrını eleştiren yazar, demokrasi isteği ile yola çıkan DP'nin bizzat kendisinin demokrasi ve meclisin normal çalışma düzeni karşısındaki en büyük engel olduğunu dile getirmeye başladı.[1658]

Yeni hükümetin çalışmalarına başlamasıyla, DP'nin muhalefeti de aynı hızla gündeme gelmeye başladı. Muhalefeti destekleyen, Tasvir ve Vatan gazetelerinde mecliste dile getirilen eleştiriler yoğun bir şekilde yer aldı. Falih Rıfkı, hem meclisteki hem de basında seçimlere ve sonrasındaki gelişmelere dair iktidarı suçlayan eleştirilere karşı, rejimin tabiileştirilmesi ve Türk demokrasisi yolunda atılan bu çok önemli adımların başarılarının gölgelenmek istendiğini ancak bu duruma izin vermeyeceklerini söyleyerek hem muhalefeti hem de onları destekleyen basını eleştirir. Mecliste seçim sonunda demokratik bir ortam elde edilmiştir. Bu demokratik mekanizmanın işleyişi ise Falih Rıfkı'ya göre "*muhalif veya bağımsız tek*

[1657] Goloğlu, a.g.e., s. 70-90; Karpat, a.g.e., s. 148-149; Eroğul, a.g.e., s. 38.
[1658] Falih Rıfkı, "*İl genel Meclisi Seçimleri*", **Ulus,** 5 Eylül 1946; "*Politika*", **Ulus**, 6 Eylül 1946; "*Politika*", **Ulus**, 10 Eylül 1946.

veya toplu bazı milletvekillerinin iktidarı elde etmek savaşını seçimlerde bitirmiş olduklarına kanmamaları ve Meclisi devamlı bir ruh buhranı havası içinde bulundurmağa kalkışmaları" ile bozulur. Yazar, bu hataya düşülmemesi için aynı zamanda muhalefeti uyarır. Meclisin bu tarz bir gerginliği fazla kaldıramayacağına dikkat çeken yazar, iki tarafı dinleyen halkın ise,"*memleketin bir türlü kararlılığa kavuşmasını isteyenleri manevi baskı altında yola getireceğini*"[1659] belirtir. Eğer muhalefet bu uzlaşmaz tavrını sürdürürse Falih Rıfkı'ya göre "*gerçekliğini*" yitirecektir. Muhalefetin meclisteki tavrını eleştiren yazar, biran önce normal çalışma yollarının bulunmasının zorunluluğuna dikkat çeker.

Türkiye'nin Sovyet notası karşısında gergin günler geçirdiği bir ortamda Falih Rıfkı, muhalefetin tüm itiraz ve karşı çıkışlarının amacının, "*Büyük Millet Meclisi'nin içeride ve dışarıda meşru olmadığı havasını*"[1660] yaymak olduğunu belirtir. Yazar, muhalefetin bu tavrının halkı usandırdığı gibi, Türk demokrasisini de olumsuz etkilediğine değinir. Seçimlerden sonra Falih Rıfkı, muhalefetin meclis içindeki tavır ve girişimlerinin sürekli olarak demokrasi talebinde bulunan bir partinin sürekli olarak demokrasiyi baltalayan, gelişmesine engel olan bir partiye dönüştüğünü vurgulamaya başlar.

İktidar, meclisteki tartışmaların basında geniş bir şekilde yer alması ve eleştirilerin dozunun artması karşısında, 13 Eylül'de basın kanununda bazı değişiklikler yapmak üzere mecliste görüşmelere başladı. Kanun değişikliği kapsamındaki görüşmelerde hükümet ile muhalefet arasında ciddi görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Kötü ün sahibi olan kişilerin gazete çıkarmasına engel olan, resmi şahsiyetlerin şeref ve haysiyetlerine kötü niyet uyandıracak, devlet kuvvetlerinin herhangi birine karşı halkın güvenini sarsacak içerikteki yazılar için beş yıla kadar varan ağır hapis cezası öneren değişiklikler, DP'lilerin tüm eleştirilerine rağmen kabul edildi. Kanundaki değişiklikler dikkate alındığında hükümetin özellikle eleştirilerin önüne geçmeyi amaç edindiği görülmektedir.[1661]

Basın kanunu ile ilgili görüşmelere devam edildiği günlerde Falih Rıfkı, "*bir memlekette demokrasi hayatının sağlam kurulmuş olmasının başlıca delili ana davalarda muhalefet ve muhalefetlerin de iktidarda bulunanların vazife ve sorum*

[1659] Falih Rıfkı, "*Tabii çalışma Yolları Açılmıştır*", **Ulus**, 12 Ağustos 1946.
[1660] Falih Rıfkı, "*Dün Pek Fena Bir İmtihan Geçirdiler*", **Ulus**, 27 Ağustos 1946.
[1661] Topuz, a.g.e., s. 184-186; Goloğlu, a.g.e., 91-94; Eroğul, a.g.e., 40-41.

hissi ile hareket etmelidirler." açıklamasını yaparak muhalefetin ekonomi ve dış politika gibi ana davalarda iktidar ile birlikte hareket etmediğini belirtmek ister. Muhalefet karşısında CHP'nin çabası Falih Rıfkı'ya göre "*iktidarda kalmak değil Cumhuriyet rejimini iktidarda tutmaktır."* Muhalefetin sert eleştirileri karşısında yazar artık sık sık CHP'nin rejimin temsilcisi, teminatı olduğu vurgusunu yapmaya başlayacaktı. Nitekim Falih Rıfkı, eğer rejim bir kere "*sarsıldı mı muhalefet de kendini iktidarın yuvarlanacağı yerde bulur*" açıklaması ile muhalefete gözdağı vermekten de geri durmaz.[1662] İktidarın tek amacının rejimin devamını sağlamak olduğu vurgusunu yapan yazar, muhalif basının içinde bulunduğu durumu da şu şekilde açıklar: "*İtiraf etmeliyiz ki aylardan beri sahte uydurma ve zorlama bir hürriyet kahramanlığı edebiyatı ile iktidar partisine hücum eden başı bir partiye bağlı veya bağımsız gazetelerden hele bir kısmı düpedüz bir ayaklanma aradılar. Türk demokrasisi hesabına şükredelim ki aradıklarını bulamadılar. Hala bu aranışta ısrar edenler var. Muhalefet veya muhaliflerin menfaati bunları desteklemekte değildir*."[1663] Aslında Falih Rıfkı'nın muhalif basına yönelik bu değerlendirmesi, iktidarın basınla ilgili olarak yapmak istediği düzenlemelerin temel amacını ortaya koyduğu gibi, düzenlemelerin de ilk sinyallerini verir. Yazar, düzenlemenin gerekçesini rejimi savunmak isteğine bağlar. Dolayısıyla Falih Rıfkı tarafından aslında muhalif basın ve tabiî ki muhalefet bir yerde rejimin geleceğini de tehlikeye düşürecek bir potansiyele sahip olduğu yönünde değerlendirilmekte, halkın da böyle bir yaklaşıma sahip olması sağlanmak istenilmekteydi.

Basın Kanunu'nda yapılan düzenlemelerden sonra Falih Rıfkı, düzenlemelerin gerekçesini kamuoyuna şu şekilde açıklar:

"*Bizce bu devrin başlıca fenalığı gazetelerin tenkit hakları ile şahıs ve kurumların şeref ve haysiyetleri ve cemiyetin yüksek menfaatleri arasında kanunlar yolu ile denkleşme yapılmamış olmasıdır. Bir gazete tahrikte ve fesatta aşırı gittiği zaman onu kapayabilen ve Basın Birliği Kanunu ile gazetecilik mesleğini oldukça sıkı bir disiplin altına almağı düşünen Hükümet, bu türlü kayıtları bir gün kalktığı vakit basın hürriyetini kötüye kullanacak olanların zararlarını önleyecek tedbirler*

[1662] Falih Rıfkı, "*Kendi Kendimizi Şaşırtmayalım*", **Ulus**, 12 Eylül 1946.
[1663] Falih Rıfkı, a.g.m **Ulus**, 12 Eylül 1946.

almayı hesaba katmamıştır."[1664] DP'nin kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, iktidarın amacının basını denetim altına almaya çalışmak olduğunu belirterek eleştirilerini yoğunlaştırması üzerine Falih Rıfkı, düzenlemelerin tek amacının "*rejim ve nizam düşmanlığının*" önüne geçmek olduğunu, muhalefettin iddia ettiği gibi "*tenkit hakkına*" dokunulmadığını söyleyerek düzenlemeleri savunur.[1665]

İktidar, muhalefetin gittikçe şiddetini arttıran propagandası ve halktaki huzursuzluk karşısında Başbakanlığa "kudretli bir insanın" getirilmesini gerekli gördü. Cumhurbaşkanı İnönü'nün hükümeti kurma görevini otoriter eğilimleriyle tanınan Recep Peker'e verdiği günden itibaren DP'lilerin yeni döneme yönelik şüphe ve kaygıları arttı.[1666] Bu durum meclisteki tartışmaların da şiddetlenmesinde etkili oldu. İktidar ise, artık çok partili bir mecliste güçlü, parti üzerinde tam etkili olacak birinin başbakan olmasını arzu ediyordu. Ancak zamanla Recep Peker'in yürüttüğü siyaset, hürriyet ve siyasi partiler konusunda CHP içinde birbirinden farklı görüşlere sahip olan iki farklı grubun olduğunu da ortaya çıkardı. Genellikle eski partililerden oluşan ilk grup, Recep Peker'in politikalarını destekleyen, hükümete yapılan sert eleştirileri rejime yönelik bir tehdit olarak algılayabilmekteydi. İkinci grupta yer alan daha liberal CHP'liler ise, muhalefete karşı ılımlı bir yaklaşım sergilenmesinden ve demokratik hürriyetlerden yanaydılar. Recep Peker, otoriter eğilimli birinci grubun lideri olarak değerlendirilmekteydi. Hem bu birinci grup hem de Recep Peker, ağır tempolu bir çok partili sisteme geçişten yanaydı.[1667] Falih Rıfkı'nın, muhalefet karşısındaki tavrı, demokrasiye geçişle ilgili yaklaşımları ve Peker hükümetine yönelik değerlendirmeleri dikkate alındığında birinci grup içinde yer alır. Yazar, ilk günden itibaren Peker hükümeti ve uygulamalarını desteklemekte ve savunmaktadır. Tek parti içinde bir demokratik gelişimin mümkün olduğunu savunan ancak gelişmeler karşısında özellikle DP kurulduktan sonra ise, ağır tempolu bir demokrasiye geçişi savunmaya başlar. Muhalefete karşı ilk günlerde daha ılımlı bir yaklaşım sergileyen Falih Rıfkı, özellikle normal tarihinden daha öne alınan belediye ve hemen arkasından yapılan genel seçimlerden sonra muhalefetin iktidara yönelik eleştirileri karşısında üslubunu sertleştirir. Yazara göre artık muhalefet, siyasi parti

[1664] Falih Rıfkı, "*Bugünkü Görüşmelerin Nedeni*", **Ulus**, 13 Eylül 1946; "*Politika"*, **Ulus**, 17 Eylül 1946; "*Politika"*, **Ulus**, 20 Eylül 1946.
[1665] Falih Rıfkı, "*Maddeler Yürürlüğe Girerken*", **Ulus,** 22 Eylül 1946.
[1666] Arar, a.g.e., s. 162.
[1667] Karpat, a.g.e., s. 149.

olmaktan çıkarak bir yıkıcılar ve intikamcılar grubuna dönüşmüştür. Nitekim seçimlerde Falih Rıfkı, iktidarın muhalefet karşısında bir siyasi mücadele değil, bir rejim savaşı verdiğini vurgular.

DP'nin Peker hükümetine yönelik eleştirilerinin arttığı bir dönemde Falih Rıfkı'nın da daha yoğun bir şekilde hükümeti savunduğunu görmekteyiz. Peker hükümetinin "*durmaksızın ağırlaştırılmak istenen bir ortamda iç buhran gerginliği içinde*" iktidara geldiğini belirten yazar, hükümetin bazı uygulamalarının yanlış anlaşıldığını iddia eder. "*Recep Peker hükümetinin, daha ilk adımda Basın Kanunu gibi demokrasi haklarını asla kayıtlamaksızın, hürriyet ve nizam esaslarını*" koruduğuna vurgulayan Falih Rıfkı, daha sonraki uygulamaların "*rejime zarar verecek*" bir "*iftira*" faaliyetin önüne geçmek için yapıldığını söyler. [1668] Yazar, bu uygulamaların hükümete karşı bir şüphe yaratma ihtimali bulunmasına rağmen, tek amacının "*halk menfaati*" olduğunu belirtir. Hükümete uygulamaları nedeniyle gelebilecek eleştiri ve tepkilerin önüne geçmek için Falih Rıfkı, muhalefetin eleştirilerinin asılsız olduğunu, hükümetin sadece halk yararı ve rejimin geleceği için çalıştığını vurgulamaktadır.

Hükümet ile muhalefet arasındaki ilişkilerin gergin olduğu ortamda Falih Rıfkı, bir kez daha halk eğitiminin önemine dikkat çeker. Demokratik rejimlerde halk eğitiminin her zamankinden daha önemli bir konu olduğunu düşünen yazar, "*politika hürriyetlerini kötüye kullananların, iktidar vurgunculârının ve demagogların*" zararlarından ve tehlikelerinden halkın korunması için en önemli ilk şartın eğitim olduğu üzerinde durur. Özellikle ilköğretim halka "*iyiyi, fenayı doğruyu ve yanlışı*" ayırt edici bir sağduyu kazandırmalıdır. *"Bir dereceli seçimde halk canlı putlar arasından birine tapmağa değil siyasi iktisadi ve içtimai parti programlarından birini tercih etmeğe çağrılmaktadır.*"[1669] Halkı,"*bom boş birer kalıp olan*" kişilere inanmaması gerektiğini belirten yazar, "*Atatürk gibi ömrünü Türkiye'deki milli egemenlik rejimini tabiileştirmek savaşına vakfeden"* Cumhurbaşkanı İnönü'ye dikkat çekerek, seçim sürecinde olduğu gibi İsmet İnönü'yü iktidar için etkili bir silah olarak kullanır. İnönü, muhalefetin içi boş şöhretlerine karşı yaptıklarıyla "*halkın ilgi ve sevgisini kazanmış*" bir lider olarak ortadadır. Aynı zamanda iktidar partisinin de başkanıdır. Nitekim yazarın, Türk demokrasisinin başlıca

[1668] Falih Rıfkı, "Peker Hükümeti'nin çalışmaları", Ulus, 6 Ekim 1946
[1669] Falih Rıfkı, "*Partiler Rejimi*", **Ulus**, 16 Ekim 1946.

"*dayanaklarının"* Atatürk, CHP ve İnönü olduğunu vurguladığını görmekteyiz. Muhalefetin Atatürk'e dair herhangi bir açıklaması karşısında O'nun politika oyunlarına alet edilmemesi gerektiğini belirterek sert tepkide bulunan Falih Rıfkı, muhalefet karşısında CHP'nin gücünü pekiştirmek için Atatürk ve İnönü vurgusunu bu tarihten sonra sık sık kullanacaktır.

Çok partili hayata geçtikten sonra iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler bağlamında CHP içinde başlayan bölünme, zamanla DP içinde de kendi göstermeye başladı. Bu bölünme de CHP'deki gibi ılımlı bir muhalefetten yana olanlarla, daha sert bir muhalefet yapmak isteyenler şeklinde gelişmekteydi. Böylesi bir ayrılığın filizlenmeye başladığı günlerde, Mareşal Fevzi Çakmak, Zekeriya Sertel, Tevfik Rüştü Aras ve askerlikten arkadaşı Cami Baykurt ile birlikte 17 Ekim 1946'da İnsan Hakları Derneği'ni kurdu.[1670] Sertel anılarında muhalefet partisi ile aralarındaki ilişki ve derneğin kuruluşuna dair şu değerlendirmelerde bulunur: "*Cami Baykurt ve Tevfik Rüştü Aras ile birlikte İnsan Hakları Derneği'ni kurmaya karar verdik. Tevfik Rüştü Celal Bayar ve Adnan Menderes'ten ayrılmıştı. Yeni kurulan parti ilk günlerde düşündüğümüz ilkeleri inkâra başlamıştı. Zaten Celal Bayar ile Adnan Menderes'in er geç liberalizme kaçmak isteyeceklerini biliyorduk.*"[1671] Ilımlı iki muhalefet liderinden istedikleri desteği göremeyeceklerini belirten Sertel ve yakın arkadaşları Fevzi Çakmak ile birlikte derneği kurarlar. Fevzi Çakmak'ın sol eğilimli insanlarla bir dernek kurması, iktidarı fazlasıyla rahatsız etti. Bu rahatsızlığın en iyi göstergesini Falih Rıfkı'nın konuya dair değerlendirmesinde bulabiliriz. Fevzi Çakmak'ın "*komünist*" olmadığını herkesin bildiğini belirten ancak dernek kurucuları arasında yer alan sol eğilimli insanların geçmişleri hakkında göndermelerde bulunarak, Tan olaylarını hatırlatan yazar, "*Mareşal'in reisliği altındaki İnsan Hakları Cemiyeti kurulduğu vakit, İstanbul'da görülen derin hayret ve uyanıklığın nedeni meydandadır. Bu memlekette bu cemiyete kabul edilen solların kırmızılık derecesinin"* herkesçe biliniyor olmasına dikkat çeker. Yazara göre, Mareşal Fevzi Çakmak'ın bu girişimi, "*Anayasa prensiplerine aykırı ve kanun dışı olan komünistliğin*" bir dernek çatısı altında toplanması anlamına gelmektedir.[1672] Falih Rıfkı, köşe yazısının devamında bir kez daha Fevzi Çakmak'a ve derneğin

[1670] Baban, a.g.e., s. 108.
[1671] Sertel, a.g.e., s. 275-284. , Tevetoğlu, a.g.e., s. 577-5780.
[1672] Falih Rıfkı, "*Hak mı İmtiyaz mı*", **Ulus**, 22 Ekim 1946.

diğer üyelerine Tan olaylarını gündeme getirerek, Sertellerin iddiasının aksine matbaanın polis değil, üniversiteli gençler yani halk tarafından tahrip edildiğini hatırlatır. Yazarın amacı muhalefete halkın sol eğilimli oluşumlara sıcak bakmayacağını kanıtlamaktır. Aslında Falih Rıfkı, derneğe halkın tepki göstereceğini söylerken iktidarın niyetini ortaya koymaktadır. Nitekim Falih Rıfkı, çok açık bir şekilde Mareşal'in "*imtiyazlı bir vatandaş olmak düşüncesinden"*[1673] vazgeçmesinin gerekliliğini vurgularken, iktidarın yasa dışı bir oluşuma başında kim bulunursa bulunsun müsaade etmeyeceğini dile getirmektedir. Henüz demokrasiye yönelik tartışmaların ilk günlerinde Türk demokrasinin sola açık olmayacağını vurgulayarak demokrasinin sınırlarını belirleyen iktidarın, muhalefet liderlerinden birinin sol eğilimli insanlarla gireceği herhangi bir oluşuma sıcak bakması ve tepkisiz kalması düşünülemezdi.

İktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerin iyice gerginleştiği günlerde yeni yasama yılı için Cumhurbaşkanı İnönü'nün 1 Kasım 1946 tarihli konuşması muhalefet lideri Celal Bayar tarafından sert şekilde eleştirildi. Bayar, 7 Eylül kararlarını da eleştirerek iktidarın siyasi ve idari denetimden yoksun olduğunu bundan dolayı da "*keyfi"* hareket ettiğini belirterek muhalefetin tepkisini ortaya koymaktaydı.[1674] Kamuoyuna muhalefettin iktidara yönelik tüm suçlamalarının "*asılsız*" olduğu ve "*başarılarını gölgelemek*" amacıyla yapıldığını göstermek isteyen Falih Rıfkı, Cumhurbaşkanı İnönü'nün açılış konuşmasına dikkat çekerek, 1 Kasım konuşmasının, "*devamlı tahriklerle zihinleri bulandırılmak istenen iyi niyetli yurttaşlar üzerinde aydınlatıcı ferahlatıcı ve yatıştırıcı*"[1675] bir etki bıraktığını belirtir. Falih Rıfkı muhalefetin iddialarının aksine, iktidarın tüm uygulamalarında kanuna dayandığını ve çok partili meclis tarafından da denetlendiğine vurgu yapar.

Hükümetin uygulamaları karşısında hem muhalefet hem de halk arasında tepkilerin artması üzerine Sovyetlerle yaşanan gerginlik ileri sürülerek İstanbul'daki sıkıyönetim altı ay daha uzatıldı. Hükümetin aldığı sert tedbirler bununla da kalmayarak, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi kapatılarak her iki parti lideri tutuklandığı gibi Vatan, Yeni Türkiye, Tasvir ve Yeni Mersin gazeteleri, hükümete yönelik sert eleştirileri gerekçesi ile mahkemeye verildi.

[1673] Falih Rıfkı, "*Hak mı İmtiyaz mı*", **Ulus**, 22 Ekim 1946.
[1674] Karpat, a.g.e., s. 151; Eroğul, a.g.e., s. 42.
[1675] Falih Rıfkı, "*Telaşlarının Sebebi Nedir*", **Ulus**, 5 Kasım 1946; "*Davanın Hesaba Alınacak Tarafı*", **Ulus**, 8 Kasım 1946.

İrticai nitelikli yayınları nedeniyle Büyük Doğu dergisi de kapatıldı.[1676] Falih Rıfkı, hükümetin bu gayet sert tedbirlerinden sonra kaleme aldığı köşe yazısında kamuoyunun tedbirleri makul karşılaması için çaba sarf eder. Sovyetlerle yaşanan nota gerginliği üzerine kaleme aldığı yazılarında hem iktidar hem de muhalefetin herhangi bir şekilde bu dış tehlike unsurunu iç politika malzemesi yapmaması gerektiğini belirten yazar, İstanbul'da sıkıyönetimin uzatılma gerekçesini bu dış tehlike üzerinden açıklar. Falih Rıfkı, sıkıyönetimin uzatılması ve diğer tedbirlerin gerekçesini kamuoyuna uluslar arası ilişkilerde gerginliğin hat safhaya ulaştığı bir dönemde iktidarın herhangi bir şekilde Türkiye'nin birlik ve beraberliğini bozacak girişimlere müsaade etmeyeceği şeklinde açıklar.[1677] Yazar, sıkıyönetim kapsamında daha çok sokak gösterilerinin yasaklandığına, diğer hürriyetler üzerinde bir kısıtlamaya gidilmediğine dikkat çekmek ister. Sıkıyönetim kapsamında alınan hükümet tedbirlerinin yegâne amacı, "*rejim düşmanlarının*" önüne geçmek onlara imkân vermemektir. Cumhuriyetin ilk günlerinden itibaren, rejimin düşman tanımlaması ve algılamasında etkili bir yere sahip olduğunu gördüğümüz Falih Rıfkı, bu tarihlerde özellikle sol hareketlerin rejim için büyük bir tehdit olduğunu kamuoyuna göstermeye çalışır. İlk günden itibaren sol akımlara karşı tepkili olan yazarın bu tavrı karşısında II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetlerle yaşanan gerginlik de etkili oldu. Ancak zamanla muhalefet de yazar için rejimin geleceği noktasında bir tehdit olarak algılanmaya başlandı. Falih Rıfkı, halkın da muhalefeti rejime yönelik bir tehdit olarak algılanmasını sağlamak için özellikle DP'nin tüm hoşnutsuzları herhangi bir ayrım yapmadan bünyesinde topladığını, komünistlerle yakın ilişkiler kurduğunu vurgulamaktadır.

Bugünlerde muhalefet basınında sık sık gündeme gelen Başbakan Recep Peker'in sert önlemleri karşısında bir fikir ayrılığı olduğu yönündeki haberler Falih Rıfkı tarafından asılsız iftiralar olarak değerlendirilir. Yazar, "*CHP içinde hizipçilik ve prensip tadilciliği müstesna, hiçbir görüşme ve tartışma zaaf değil, ancak kuvvet işareti sayılmak lazım gelir*"[1678] şeklinde açıklamalarıyla aslında CHP'liler arasında bazı tartışmalar olduğunu kabul etmekle birlikte, bunun bir fikir ayrılığı olarak değerlendirilemeyeceğini vurgular. Yazarın amacı, kamuoyuna iktidar arasında

[1676] Aclan Sayılgan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, İstanbul 1971, s.242; Gologlu, a.g.e., s. 133-135; Karpat, a.g.e., s.153.
[1677] Falih Rıfkı, "*Daha İnsaflı Olamaz mıyız*?", **Ulus**, 6 Aralık 1946.
[1678] Falih Rıfkı, "*Cumhuriyet Halk Partisinde*", **Ulus**, 7 Aralık 1946.

herhangi bir şekilde bir fikir ayrılığı bulunmadığını, CHP'lilerin birlik ve beraberlik içinde olduğunu göstermektir.

1.6. DP'nin I. Büyük Kongresi

Meclisteki gerginliğe rağmen iktidar ve muhalefet arasındaki asıl büyük tartışma Aralık ayında görüşülmeye başlanan 1947 yılı bütçe görüşmelerinde yaşandı. Muhalefet adına özellikle Adnan Menderes, bütçenin halkın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıya çözüm üretecek önlemlerden yoksun olduğunu, tarımın yeterince desteklenmediğini ve bürokrasinin fazlasıyla yaygınlaştığını belirterek ağır eleştirilerde bulundu. Bütçeye yönelik bu eleştirilere cevap veren Başbakan Recep Peker, bu görüşlerin "psikopat bir ruhun ifadesi" olduğunu söylediği gibi, Celal Bayar'ın da halkı isyana teşvik ettiğini illeri sürdü. Bu ağır eleştiriler sonunda DP' nin meclisi terk etmesi, büyük bir krizin de başlamasına neden oldu. Dokuz gün süren DP'nin boykot eylemi sonunda Cumhurbaşkanı İnönü olaya müdahale ederek, Celal Bayar'ı Çankaya'ya davet etti.[1679] DP'liler Cumhurbaşkanı'ndan benzer bir olayın yaşanmaması için teminat aldıktan sonra 27 Aralık'ta meclisteki yerlerini aldılar.[1680] Bu çok önemli gelişmeden sonra hem iktidar hem de muhalefetin gündemini DP'nin ilk Büyük Kongresi işgal etmeye başladı. DP, kuruluşunun ilk yılında yapacağı kongre için hazırlıkların büyük bir kısmını tamamlanmıştı. Kongre, 7 Ocak 1947'de Ankara'da çalışmalarına başladı. 11 Ocak'ta tamamlanan kongrede bulunan tüm delegeler ve muhalefet liderleri tüm isteklerini ve CHP'ye yönelik eleştirilerini büyük bir rahatlık içinde dile getirdi.[1681] Celal Bayar, hükümetten isteklerini anayasaya aykırı kanunların kaldırılması, seçim kanununun güvenceli bir hale getirilmesi, devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması gibi ana başlıklar altında dile getirmekte bu görüşler delegeler tarafından da desteklenmekteydi. Kongrenin son gününde Ana Davalar Komisyonu'nun hazırladığı rapor kabul edildi. Bu raporda Celal Bayar'ın kongrenin açılış konuşmasında dile getirdiği esaslar üzerinde durulmaktaydı. Rapor, bu istekler kabul edilmediği taktirde DP'nin meclisi terk ederek mücadeleyi millete götüreceklerini

[1679] Toker, a.g.e. s. 230.
[1680] Goloğlu, a.g.e., s. 143-149; Karpat, a.g.e., s.151-152; Eroğul, a.g.e., s.42-43.
[1681] Ayrıntılı bilgi için bkz., Orhan Mete, **Bütün tafsilatıyla ve Akisleriyle Demokrat Parti'nin I. Büyük Kongresi**, İstanbul 1947, s. 78-85.

belirtiyordu. Eroğul, "Hürriyet Misakı" ile Türk halkının biçimsel olsa da siyasal yönetim sahnesine çıkarıldığını söyler.[1682]

Türk siyasal yaşamı açısında bu son derece önemli gelişmelerin yaşandığı günlerde 16 Aralık ile 6 Şubat 1947 tarihleri arasında Türkiye'de bulunmayan Falih Rıfkı, ancak yurda döndükten sonra bazı değerlendirmeler yapar. Falih Rıfkı, DP'nin kongre sonunda yayınladığı Hürriyet Misakı'nı "*boş gevezelik*" olarak değerlendirir. Gezisi kapsamında Londra, Paris, Roma ve Yunanistan'daki gözlemleri sonunda Türk ekonomisinin gayet iyi bir seviyede olduğunu kamuoyuna açıklarken muhalefetin "*aksi yöndeki tahriklerine*" inanılmaması gerektiğini belirterek halkı uyarır. DP'nin Hürriyet Misakı kapsamındaki isteklerine karşılık Falih Rıfkı, "*Türk rejimi iç davaları ile sınırımız dışında hiç kimse ilgili değildir. Yalnızca Moskova ajanları tahrikçi yazılar yazmaktadır. Türkiye'de hürriyet buhranı yoktur. Rejim buhranı yoktur*"[1683] açıklamasını yapar. DP'lilerin hürriyet isteği karşısında ülkede bir hürriyet buhranı olmadığını söyleyen yazar, Türkiye'deki rejimle herhangi bir devletin ilgilenmediği açıklamasıyla ilk günlerden itibaren muhalif basın ve bizzat DP'liler tarafından dile getirildiğini belirttiğimiz, Batılı devletlerin Türkiye'deki rejimin demokrasi yönünde değiştirilmesi gerektiği söylemine bir gönderme yapar. Yazarın, tahrikçi yazılarından şikayetçi olduğu Moskova ajanları ise, Tan gazetesi ve yazar kadrosudur. Falih Rıfkı'nın gelişmeler karşısındaki tavrı iktidarın da genel yaklaşımını göstermektedir. Nitekim yazar, henüz yurda dönmeden Nihat Erim, Ulus'ta Hürriyet Misakı'nı yeren açıklamalarda bulunduğu gibi meclisin herhangi bir baskıya boyun eğmeyeceğini de açıklar.[1684]

İki parti arasındaki gerginliği artıran önemli bir gelişme de İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in 29 Ocak'ta meclisteki konuşmasında Türkiye'deki Komünist faaliyetle dair bilgi verdikten sonra, sol eğilimli Zekeriya Sertel ile Cami Baykurt'un Mareşal Fevzi Çakmak'a yazdığı mektupları açıklaması oldu. Sökmensüer, bu mektuplardaki özellikle Adnan Menderes ile Celal Bayar'ın sol eğilimli Görüşler dergisine makale göndereceklerini yazdıkları kısımlara dikkat çekmekteydi. Mareşal Fevzi Çakmak'a gönderilen mektupların birinde ise, Cami Baykurt ve Sertel 1946 seçimlerindeki yolsuzluklar nedeniyle Mareşal'in meclisi terk ederek halk arasında

[1682] Eroğul, a.g.e., s.49-50.
[1683] Falih Rıfkı, "*Döndükten Sonra*", **Ulus,** 7 Şubat 1947.
[1684] Gürkan, a.g.e., s. 255-263.

muhalefete devam etmesini önermekteydi.[1685] Bu açıklamalar karşısında Mareşal Fevzi Çakmak, halkın haklarını savunduğu için CHP'liler tarafından "*komünistlikle suçlandığını*" söylerken DP ise, resmi bir demeçle itirazlarını dile getirdi.[1686]

Mareşal Fevzi Çakmak'ın CHP'lilerin kendisini yıpratmak amacıyla böyle bir konuyu gündeme getirdikleri yönündeki açıklamaları üzerine Falih Rıfkı, bir kez daha Mareşal Fevzi Çakmak'a "*imtiyazlı bir vatandaşlık hayaline kapılmaması*" gerektiğini nitekim böyle bir yaklaşımın "*demokrasi ahlak ve geleneklerine uymadığını*" hatırlatarak meclis içindeki herkesin yaptıkları nedeniyle eleştirilebileceğini belirtir. Yazar, Mareşal'in DP'den adaylığını koyduğu günden itibaren iktidar tarafından nasıl davranacağının merak uyandırdığını da söyler:

"*21 Temmuz seçimlerinden beri CHP'den olanlar veya olmayanların Mareşal Fevzi Çakmak hakkındaki tek düşüncesi şuydu. Acaba bu eski asker şöhret, itibar ve nüfuzunu sömürmek isteyen politikacılara karşı kendi kendini idare edebilecek ve bağımsızlığını koruyabilecek midir? Yoksa azlık hakları ile yetinmeyen, Anayasa nizamını bozmak, memlekette devamlı bir buhran havası yaratmak hırsına tutulmuş kimselerin oyunlarına düşerek yıpranıp gidecek midir?"*[1687] Falih Rıfkı, Mareşal'in yukarıda belirttiği son yolu tercih ettiğini düşündüğünden Mareşal'in bahsi geçen mektupları eline geçer geçmez, *"kendisini bu adamlara oyuncak*" etmemek için hemen ilişkisini kesmesi gerektiğini belirtir. Yazar, Mareşal'in bundan sonra nasıl davranması gerektiğini de "*sokak politikacılarının oyunlarına kapılmaması*" şeklinde ortaya koyar.

DP gelişmeler üzerine yayınladığı resmi açıklamasında, solcuların her zaman demokratlara karşı olduklarını belirterek, hükümeti komünist olarak tanınan insanların dernek kurmalarına izin vermiş olması nedeniyle eleştirir. Falih Rıfkı, açıklamalar üzerine iktidarın yaklaşımını da ortaya koyarak, Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklik ile vatandaşların evrensel bir hak olan dernek kurma hakkına sahip

[1685] Goloğlu, a.g.e., s. 157. Karpat, İçişleri Bakanı'nın Komünist faaliyetleri anlatırken DP ve Mareşal'den bahsetmesinin üçlü bir amaç taşıdığını belirtir. Bunlardan ilki solcuları desteklemiş diye Mareşal'i gözden düşürmek ve DP'yi Mareşal'in desteğinden yoksun bırakmaktı. Bu açıklamaların ikinci hedefi ise, Mareşal'i solcu diye tanınan kimselerle münasebette bulunarak kendisini tehlikeli duruma sokmuş, demokrat liderleri ise böyle bir hareketten sakınmış göstererek böylece Mareşal ile DP'nin arasını açmaktır. Üçüncüsü Halk Partililer, DP. Kurultayının hürriyet istekleri kabul olmadığı takdirde DP'li milletvekillerinin meclisten çekilmeleri hususunda aldığı kararı suya düşürmek istiyordu. Böyle bir çekilme Komünist teşvikinin bir eseri olarak gösterilmek istenmesidir. Karpat, a.g.e., s. 154-155.

[1686] Goloğlu, a.g.e., s. 157; Karpat, a.g.e., s. 155.

[1687] Falih Rıfkı, "*Mrl. F. Çakmak'ın Demeci Üzerine*", **Ulus**, 8 Şubat 1947.

olduğuna vurgu yapar. Türkiye'de "*hak ve hürriyetlerin istendiği gibi kullanılabileceğini*" belirten yazar, Milli Şef döneminde herhangi bir şekilde yorumda bulunmayarak tepkisini ortaya koyduğunu belirttiğimiz, Atatürk muhaliflerinin CHP'de yeniden siyasete başlamış olmalarına yönelik o günlerde sergilemediği eleştirel tavrını da sergileyecek açıklamalarda bulunur:"*Şu son yirmi yıl içinde kızıldan beyaza, beyazdan kızıla çevrilenler olduğunu hep biliyoruz. Ne hacet bazıları Halk partisinden Terakkiperver Partiye ondan tekrar Cumhuriyet Halk Partisine bundan Serbest Fırkaya ondan gene bize. Bu sefer Demokrat Partiye gidenler, yani beş defa meslek parti ve fikir değiştirenler olmuştur.*" [1688] Falih Rıfkı'nın Atatürk muhaliflerine karşı iki farklı dönem içindeki farklı yaklaşımları, kendisinin de konjonktüre göre davrandığını göstermektedir. Bu tavrı üzerinde yeni dönemde kendi konumunun belirsizliğinin etkili olduğunu düşünmekteyiz. Zaman içinde Atatürk dönemindeki etkinliğini korumaya devam eden Falih Rıfkı, tepkisini de açık şekilde ifade etmekten çekinmez. İlk günlerde böyle bir mesele nedeniyle İnönü ile karşı karşıya kalmayı göze alamadığını düşündüğümüz yazar, özellikle DP muhalefetinin güçlenmesiyle eski dönemlere yönelik eleştirisini de açıkça dile getirmeyi tercih eder.

Konu ile ilgili olarak muhalefet ile iktidar ve her iki grubun destekçisi basında tartışmalar devam ederken, Falih Rıfkı, Yeni Rusya kitabı nedeniyle muhalefetin eleştirilerine uğrar. Özellikle Fuat Köprülü, Yeni Rusya kitabında Sovyetlere övgüler yağdıran Falih Rıfkı'nın Mareşal'i komünistlikle suçlamasını yersiz bulur. Yazar, kendisine yönelik bu iddialara "*Yeni Rusya kitabım 1927 Rusyası hakkında bir röportajdır. Bu muhalif efendi Yeni Rusya kitabının hiçbir sayfasında benim komünistlik prensiplerini savunduğuma dair bir tek ama bir tek satır gösteremez*" açıklaması ile karşılık verir. Falih Rıfkı, aynı zamanda konu ile ilgili olarak yazdıklarının hiç birinde Mareşal'i komünistlik ile suçlamadığını da belirtir.[1689] Bu tarihlerde muhalefet ve iktidar için en etkili "karalama yönteminin" komünistlik ile suçlanmak olduğu dikkate alındığında tartışmaların gündemi bu derece meşgul etmesinin sebebi anlaşılır.

[1688] Falih Rıfkı, "*Demokrat Parti Beyannamesi*", **Ulus**, 10 Şubat 1947; "*Şaşılacak Gafletler*", **Ulus,** 12 Şubat 1947.
[1689] Falih Rıfkı, "*Politika*", **Ulus**, 12 Şubat 1947; "*Politika*", **Ulus,** 17 Şubat 1947; "*İç ve Dış Durum*", **Ulus**, 22 Şubat 1947.

Şubat ayı içinde yapılan muhtar seçimleri zaten gergin olan iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri iyice gerdi. Muhalefet muhtarlık seçimlerinde iktidarın baskı yöntemlerine başvurduğunu iddia ederek, bu gerekçelerle yakında yapılacak olan milletvekiliği ara seçimlerine katılıp katılmama konusunda kararsız olduklarını açıkladı.[1690] Muhalefetin seçimlere dair iddiaları Falih Rıfkı tarafından iki parti arasındaki ilişkilerin gerginlik boyutu hakkında bilgi verecek açıklamalarla reddedilir. "*Demokrat gazetelere bakılırsa bu memlekette ne kadar vali, kaymakam, bucak müdürü, emniyet ve jandarmaya bağlı ne kadar amir ve memur varsa, hepsi birlikte köylerdeki seçimi Demokrat Partiye kaybettirmek için ahdetmişler.*" DP'lilerin tüm iddialarını reddeden yazar, bu itirazların asıl nedeni "*muhalefet umumi bir kaynaşma içinde iktidarı kapabilmek hırsı ile karşılıklı denetlemeden ibaret demokrasi particiliğine tehlikeli bir düşmanlık ruhu aşılamak"* [1691] olduğu üzerinde durur. Muhalefetin özellikle kırsal kesimde etkili olmaya başladığının farkında olan Falih Rıfkı, bu etkinin önüne geçmek için muhalefetin köylerdeki propagandasının amacının "*en küçük köye kadar bütün halkı parçalamak*" olduğuna dayandırdığı karşı propaganda atağı ile DP'nin halk üzerindeki etkisinin önüne geçmek ister.

Bu gergin dönemde Falih Rıfkı'nın bazı üniversiteli gençlerin DP'ye yaptıkları ziyaret sırasında muhalefetin laikliğe yönelik "*memnun edici"* açıklamaları üzerine kaleme aldığı yazısı, aynı zamanda muhalefet için ciddi bir uyarı niteliği de taşımaktadır. DP'lilerin "*laiklik prensiplerine bağlı oldukları*" yönündeki açıklamalar yazarı memnun etse de tatmin etmez. Laikliğin "*dinsizlik olmadığı kadar devlet ve halk hayatının dincilerin müdahalesinden uzak tutmak, vicdan serbestliğini tamamıyla korumak*" anlamına geldiğine dikkat çeken Falih Rıfkı, Türkiye'de inkılabın başından beri "*vatandaşın vicdanının hiçbir baskıya*" uğramadığını vurgular. Yazar, iktidarın "*vatandaşın din duygusuna, imanına ve ibadetine hiçbir zaman hürmetsizlik göstermediği*" açıklamasından sonra, daha önceki tecrübeleri hatırlatarak "*şeraitçilik devrinin kolay demagojisine dönmek isteyenlerin*" bu

[1690] Eroğul, DP'nin hükümete yönelttiği ağır eleştirilerin yanında halkla daha rahat temasa geçmesinin, halkla yüz yüze ilişkilerde acemilik çeken CHP'nin muhalefete karşı haşin davranmasında etkili olduğunu belirtir. Ancak yazar, DP'nin bu tepkiye cevap vermede gecikmediğini, memleketin her köşesinde halkla daha yakından temas kurarak, iktidara yönelik eleştirilerin dile getirildiğini söyler. Eroğul, a.g.e., s. 52; Karpat, a.g.e., s. 158.

[1691] Falih Rıfkı, "*Niçin Bu Gürültülü İddialar*?", **Ulus**, 2 Mart 1947; "*Bu Artık Belli Bir Şeydir*", **Ulus**, 8 Mart 1947. , "*Bu Teraneden Bıkmadılar mı*?", **Ulus**, 22 Mart 1947.

niyetlerini açıkça söyleyemedikleri için "*dini hissiyata hürmet*" gibi "*lüzumsuz ve yersiz bir iddiayı*" ortaya atıklarını ancak amaçlarına ulaşamadıklarını hatırlatır.[1692] Yazara göre, çok partili siyasal yaşam içinde önemle üzerinde durulması gereken konu laiklikten ödün vermemektir. Bu çok önemli ilke, bir politika malzemesi haline getirilmemelidir. Falih Rıfkı'nın bu uyarılarının DP'nin özellikle kırsal kesimdeki etkisinin zannedilenden daha fazla olduğunun artık daha net bir şekilde anlaşılmış olduğu bir dönemde yapılmış olması son derce anlamlıdır.

İktidar ile muhalefet arasındaki gerginlik İstanbul, Tekirdağ, Balıkesir ve Kastamonu'da yapılacak olan milletvekiliği ara seçimleri nedeniyle daha da arttı. Nisan ayında yapılacak olan seçimler öncesinde DP yurdun her yerinde mitingler düzenleyerek iktidarı ve seçimlerdeki uygulamalarını eleştirmeye devam etti. Ancak DP seçime girmek konusunda kararsızdı. Hükümet ise, bugünlerde seçimlerin dürüst bir şekilde yapılacağını temin ederek, seçim kanununda bazı değişikliklerin gündemde olduğunu haber vermekteydi.[1693] Falih Rıfkı, muhalefetin seçim tutanakları üzerinde oynandığı yönündeki iddialarını ortadan kaldırmak için hükümetin, seçimler tamamlandıktan sonra tutanakların hemen sandık başında üçer nüsha şeklinde düzenlenerek, nüshalardan birinin seçim yerine asılmasını sağlayacak düzenlemeler yaptığını açıklar. Yazar, 20 Temmuz seçimlerinde iktidarın "*milli iradenin ortaya konduğu*" yönünde bir şüphesi olmadığını ancak "*kuru bir isnattan ibaret olan, zihinlerde şüphe uyandıracak bir iddiayı da önlemek*" için bu düzenlemenin yapıldığına dikkat çeker. Falih Rıfkı'ya göre iktidarın bu hareketi onun "*Türk demokrasisinin gelişmesi meselesinde ne kadar samimi*"[1694] olduğunun kanıtıdır. Ancak DP'nin seçimlere katılmayacağı yönündeki açıklamaları ise, demokrasi yönünde ne kadar "*samimiyetsiz"* olduklarının kanıtıdır. Falih Rıfkı, bu kararı sadece bir samimiyetsizlik olarak değil, aynı zamanda, Türk demokrasisinin gelişmesi yönünde de bir engel olarak değerlendirir. İçişleri Bakanlığı'nın yaptığı düzenlemelerle "*demokrasi mekanizmasını işlemekten alıkoymak isteyen sabotajcıların başlıca silahlarının ellerinden alındığını*" söyleyen Falih Rıfkı, "*Türkiye'deki rejimin demokratik olmadığı hakkındaki düşman iddiaların Amerikan*

[1692] Falih Rıfkı, "*Pek İyi Bir Haber*", **Ulus**, 4 Mart 1947.
[1693] Goloğlu, a.g.e., s 164-165; Karpat, a.g.e., s. 160.
[1694] Falih Rıfkı, "*Hükümetin Pek Yerinde Bir Kararı*", **Ulus**, 26 Mart 1947.

yardım davasını çürütmek için kuvvetlendiği günlerde"[1695] muhalefetin kararının Türk demokrasisine zarar verdiğine dikkat çeker. Aslında yazarın amacı açıklamalarıyla DP'yi kararından vazgeçirmektir.

İyice gerginleşen ortamda DP' İzmir'deki mitingine hazırlanırken Recep Peker, 31 Mart'ta İzmir'e gelerek halka seslendi. Partinin İzmir örgütü DP'nin mitingini etkisiz bırakmak için okullardan, fabrikalardan pek çok insanın mitinge katılımını sağlayarak olayı bir gövde gösterisi haline dönüştürdü. Recep Peker, ertesi gün halkevinde yaptığı konuşmasında muhalefeti sert şekilde eleştirdi. Seçimlere katılmanın tüm siyasi partilerin görevi olduğunu belirten Peker, İstiklal Mahkemeleri'nin henüz kaldırılmadığını hatırlatır. Bu açıklamaların yapıldığı gün Celal Bayar, halkın büyük ilgisi arasında İzmir'e geldi. DP, Başbakan'ın açıklamalarını sert bir beyanname ile cevapladığı gibi, seçimlere katılmayacağını da kesin bir şekilde açıkladı. Bu son derce gergin ortam içinde seçimler 6 Nisan'da yapıldı. Seçimleri, tek başına kalan CHP adayları kazandı.[1696]

Falih Rıfkı, muhalif basının halkın iktidarın tavrından sıkıldığı yönündeki eleştirilene karşı çıkarak halkın aslında "*sokak politikacıları ve demagoglardan*" sıkıldığını söyler. Yazar, muhalefetin seçimlere katılmama kararının halk tarafından da samimiyetsizlik olarak değerlendirildiğini bu durumun halkın muhalefet partisinden uzaklaşmasına neden olduğunu vurgular. [1697] Gelişmelerle doğru orantılı olarak muhalefete karşı üslubu gün geçtikçe sertleşen Falih Rıfkı, miting için İzmir'e gelen Fuat Köprülü ve Emin Sazak'ın kendilerine yol açmak isteyen komiserlere küfür ettiğini ileri sürerek, muhalefetin halkın gözündeki değerini düşürmek ister. Yazar, DP'nin "*devamlı kışkırtıcılık, nümayiş ve miting gibi sokak hareketlerine dayanan bir komitecilik Balkan komiteciliğini"*[1698] sürdürerek iktidar olmak hırsına kapıldığını belirtir. Bu hırs nedeniyle halkı huzursuz etmektedirler. Hatta Falih Rıfkı, düzenlenen tüm gösterilerin amacının da halkın seçimlere katılmasını engellemek olduğunu, kamuoyuna açıklayarak onları oylarını kullanmaya çağırır. Muhalefetin İzmir'de halk tarafından büyük bir ilgi ile karşılanması üzerine durumu tam tersi gibi göstermeye çalışan ve muhalefete karşı tavrı gün geçtikçe sertleşen Falih Rıfkı, Başbakan'ın İzmir halkevindeki konuşmasına ve DP'lilerin buna gösterdikleri tepki

[1695] Falih Rıfkı, "*Şantajın Bir Sonu Gelmelidir*", **Ulus**, 30 Mart 1947.
[1696] Goloğlu, a.g.e., 165-167; Karpat, a.g.e., s. 160-161; Eroğul, a.g.e., s.52-53.
[1697] Falih Rıfkı, "*Değişikliği Görmek Lazımdır*", **Ulus**, 1 Nisan 1947.
[1698] Falih Rıfkı, "*Particilikten Komiteciliğe Doğru*", **Ulus**, 4 Nisan 1947.

hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmaz. Falih Rıfkı, 6 Nisan'da yapılan ve DP'nin katılmadığı seçime halkın ilgisinin büyük olduğunu söyleyerek muhalefete iyi bir ders verildiğini düşünür. Aslında seçimlere katılım hiç de yazarın belirttiği kadar yoğun olmamıştır. Ancak Falih Rıfkı, durumu tam tersi bir şekilde değerlendirerek halkın muhalefete tepkisini ortaya koyduğu şeklinde yansıtır.[1699] DP'nin seçime katılmış olsa dahi, kaybedeceğini söyleyerek muhalefetin eleştirilerini cevaplar. Yazara göre, bu son ağır darbeden sonra DP, iyiden iyiye "*azıtmıştır.*" İktidara "*nasıl ve ne yönde saldıracağını şaşırmıştır*" [1700]

1.7. 12 Temmuz Beyannamesi (1947)

Gerginlikler sonunda iktidar ile muhalefet arasında ipler kopma noktasına gelir. Falih Rıfkı, CHP ile DP arasında "*pek de normal olmayan bu didişmenin*" nedeninin muhalefetin çok partili rejime Türkiye'nin "*kendiliğinden, milli egemenlik rejiminin tabi bir tekâmülü olarak*" geçtiğini reddetmesi olarak kamuoyuna açıklar. DP'nin II. Dünya Savaşı sonundaki gelişmeler doğrultusunda Türkiye'deki "*dikta rejiminin*" yıkılacağı yönündeki yaklaşımı yazara göre, "*cumhuriyet ve kurtuluş devri tarihinin şereflerini ayaklar altında çiğnemektir"* Nitekim Falih Rıfkı, artık muhalefetin bu yöndeki iddialarını *"irticanın ve cumhuriyet düşmanlığının güdülebileceği bir devirme ve öç alma politikası"* olarak değerlendirmeye başlar. Bu durum karşısında iktidar ise, muhalefeti ortadan kaldırmak değil, "*rejimi güvenliğini*" sağlamak için çabalamaktadır.[1701] Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, hat safhaya ulaşan gerginliğin izlerini köşe yazısına taşır ve daha önce DP için kullanmadığı "irtica" amacını kullanmaya başlar. Artık muhalefet, irtica isteği içinde olan muhalifleri de içinde barındırmaktadır.

Bu son derce gergin ortam karşısında her iki parti içinde bulunan ılımlılar özellikle Cumhurbaşkanı İnönü'nün gerginliğe müdahale etmesi gerektiğini dile getirmeye başladı. İki parti arasındaki gerginlikten fazlasıyla rahatsız olan Cumhurbaşkanı İnönü, Fuat Köprülü ve Celal Bayar ile partiler arası dostluk ilişkilerini sağlamak amacıyla 7 Mayıs'ta görüştü.[1702] Bu görüşmeden sonra,

[1699] Falih Rıfkı, "*Hepimize Ders Veren Halk*", **Ulus**, 8 Nisan 1947; "*Politika"*, **Ulus**, 8 Nisan 1947.
[1700] Falih Rıfkı, "*Biraz İnsaflı Olabilsek*", **Ulus,** 29 Nisan 1947.
[1701] Falih Rıfkı, "*Demokrasimizin Başlıca Meselesi*", **Ulus**, 8 Mayıs 1947; "*Hürriyeti İyi Ya da Kötü Kullanmak*", **Ulus**, 14 Mayıs 1947.
[1702] Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, İstanbul 1969, s. 79–80.

Cumhurbaşkanı İnönü, iktidar ile muhalefet arasında bir görüşme ayarlamak istediğini Başbakan Peker'e bildirdi. Bu görüşme, 10 Mayıs'ta Çankaya köşkünde yapıldı. Ancak görüşmeden bir sonuç elde edilmedi.[1703]

Falih Rıfkı, iktidar ile muhalefet arasındaki bu sonuçsuz görüşmelerden sonra da eleştirilerine devam eder. Yazar, konu ile ilgili yazılarında özellikle muhalefetin uzlaşmaya engel olan tavrı üzerinde durur. Bu yazıların amacı, kamuoyuna iki parti arasındaki uzlaşmazlığın asıl nedeni olarak DP'nin iktidar hırsı ve rejime yönelik tehdidi olduğunu göstermektir. DP'liler yazara göre, "*tahrikçi ve kışkırtıcıdır*" [1704] Falih Rıfkı, irtica kavramı için yeni bir tanımlama yaparak, DP'yi de bu çerçevede değerlendirmeye devam eder. "*irtica deyince bizim aklımıza hoca gelir. Niçin sivil padişahçı, ırkçı ve bugün mesela Arap harfçisi, kelime buluşları üzerindeki zevk meselesini bırakınız, Türkçecilik düşmanlığı hatta devletçiliği tamamıyla tasfiye etmek isteyen Osmanlı liberalizmi gelmez*? *Bunlar o vakitler el altından aleyhimizde idiler, şimdi dil üstünde aleyhimizdedirler.*"[1705] Bu durum yazara göre, iki parti arasındaki anlaşmazlığında temel nedenlerinden biridir. Falih Rıfkı, muhalefetin "*20 Temmuz'dan beri iktidarı yıkmak için memleket nizamı ve meclis otoritesi zararına da olsa bütün tahrik usullerini mubah"* [1706] görerek hareket ettiğini düşünür. Falih Rıfkı, iki parti arasında bir uzlaşmanın sağlanması için muhalefetin, kanunlara aykırı hareket etmekten vazgeçmesi, TBMM'nin otoritesine saygı göstermesini ilk şart olarak belirtir. İktidarın tüm çabası yazara göre, muhalefeti "*Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na*" benzemekten kurtarmaktır. Ancak Falih Rıfkı, muhalefetin iktidarın tüm çabasına rağmen bu kaçınılmaz sona doğru sürüklendiğini düşünür: "*Tarih bir tekerrürden ibarettir, derler. Bu sözün çok su götürür yeri vardır. Ancak bizde 1908'den beri muhalefet bir tekerrürden ibaret kalmıştır.*"[1707] Falih Rıfkı, bu hatırlatması ile muhalefetin tehlikeli sularda gezindiğini, bu durumun ise iktidar ile muhalefet arasındaki en büyük uzlaşmazlık sebebi olduğunu ortaya koyar.

Cumhurbaşkanı İnönü'nün girişimine rağmen muhalefet ile iktidar arasındaki gerginlik devam ederken, başta Vatan olmak üzere muhalif basında devlet başkanlığı

[1703] Toker, a.g.e., s. 257-258; Goloğlu, a.g.e., s. 167-169; Eroğul, a.g.e., s. 55.
[1704] Falih Rıfkı, "*Politika",* **Ulus** 16 Mayıs 1947.
[1705] Falih Rıfkı, "*Politika*", **Ulus**, 20 Mayıs 1947.
[1706] Falih Rıfkı, "*İki Parti Arasında Geçinme*", **Ulus**, 28 Mayıs 1947 , "*Dün de Vazifelerini Yaptılar*", **Ulus**, 29 Mayıs 1947. , "*Acaba Bunun Ortası Ne*", **Ulus**, 10 Haziran 1947.
[1707] Falih Rıfkı, "*Politika*", **Ulus**, 13 Haziran 1947; "*Politika"*, **Ulus**, 14 Haziran 1947; "*Demokrasilerde Hürriyet Anlayışı"*, **Ulus**, 18 Haziran 1947; "*Politika"*, **Ulus**, 27 Haziran 1947.

ile parti başkanlığının bir birinden ayrılacağı, devlet başkanlığının partiler üstü bir konuma sahip olacağı yönündeki haberlerin[1708] Falih Rıfkı tarafından eleştirildiğini görmekteyiz. Bu tarz yayınlar nedeniyle yazar, Ahmet Emin'i, "*Türk milliyetçiliğini bütün prensipleri ile sonuna kadar yıkmaktan ve yurdu çıktısı, girdisi sorulmaz milletlerarası bir açık pazara çevirmekten başka bir şey düşünmez, Halk Partisinin içinden dağılışını ilk hedef edinmiştir*"[1709] açıklamalarıyla eleştirir. Falih Rıfkı, Yalman'ın bu yayınlarının amacının CHP içinde huzursuzluk yaratarak, onu içten parçalamak olduğunu düşünür.

Falih Rıfkı, Celal Bayar ile Başbakan Peker arasındaki görüşmelere dair Celal Bayar'ın Sivas'ta yaptığı konuşmasında Cumhurbaşkanı'nın girişimi ile hükümetin baskıyı kaldıracağı yönündeki açıklamalarını sert şekilde eleştirir. Yazar, yapılan açıklamanın "*müstesna bir öfke ve hınç duygusu*" ile kaleme alındığını zira hükümetin muhalefet üzerinde herhangi bir baskısı olmadığını, muhaliflerin istediklerini söyleyip, yazma özgürlüğüne sahip olduklarını dile getirerek açıklamaları eleştirir. Celal Bayar'ın seçimlere yönelik eleştirileri, yazar tarafında tüm kanunların meclis tarafından çıkarıldığı, bu nedenle de eleştirilerin meclise saygısızlık olarak görür. Muhalefetin sıkıyönetimin uzatılmasına yönelik tepkileri de yazar tarafından kararın "*keyfi"* bir uygulama olmadığı yine meclis tarafından çıkarıldığı vurgulanarak eleştiriler, TBMM' ne yönelik bir saygısızlık olarak gösterilmek istenir.[1710] Falih Rıfkı, sıkıyönetim kanunu karşısında asıl önemli olan konunun da bu kanunun gerekli olup olmadığıdır ki yazar, bu uygulamayı kesinlikle gerekli bulur.

İktidar ile muhalefet arasındaki tartışmalar son sürat devam ederken, Cumhurbaşkanı İnönü, 12 Temmuz tarihli beyannamesini yayınladı. 12 Temmuz Beyannamesi'nde Cumhurbaşkanı İnönü, öncelikli olarak yapılan görüşmeler üzerinde durarak, Başbakan Peker'in ihtilalci bir parti olmakla suçladığı DP'nin tam tersi bir özelliğe sahip olduğunu belirtir: "*ihtilalci bir teşekkül değil, kanuni bir siyasi partinin metotlarıyla çalışan muhalefet partisinin iktidar partisinin şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır.*"[1711] Eroğul, Cumhurbaşkanı İnönü'nün uzlaştırıcı

[1708] Gürkan, a.g.e., s. 263-267.
[1709] Falih Rıfkı, "*Politika*", **Ulus**, 3 Temmuz 1947.
[1710] Falih Rıfkı, "*Bu Taktika Hiç Kimseyi Aldatamaz*", **Ulus**, 9 Temmuz 1947, "*Politika*", **Ulus,** 9 Temmuz 1947; "*Politika"*, **Ulus,** 11 Temmuz 1947.
[1711] Beyannamenin tam metni için bkz., Uran a.g.e., s. 551-554.

formüllerle aslında açıkça taraf tuttuğunu düşünür, bu duruma neden olarak da beyannamede muhalefet üzerinde iktidar baskısının olmadığının belirtilmediği ve DP'nin tekzip edilmediğini gösterir.[1712]

1.8. 12 Temmuz Beyannamesi Sonunda Her İki Partideki Huzursuzluk

Falih Rıfkı, beyannameden sonra kaleme aldığı köşe yazısında, "*milli egemenlik rejimini normal şartlarına kavuşturmak ve bu şartları türlü tepkilerden korumanın büyük ve tarihi*" bir görev olduğunu vurgular. Cumhurbaşkanı İnönü'nün açıklamalarıyla bu tarihi görevi yerine getirmek için büyük bir adım atığını düşünen yazar, açıklamaların aynı zamanda Cumhurbaşkanı'nın Türk demokrasisinin gelişmesi için ne kadar "*samimi"* olduğunun da kanıtı olduğuna dikkat çeker. Beyannameden sonra muhalefete karşı tavrında bir yumuşama gördüğümüz Falih Rıfkı, "*tek parti devrinden açık muhalefetli serbest basınlı çok parti devrine çıkış hiçbir memlekette buhransız olamaz. Hatta denilebilir ki pek sayılı memleketlerde bizimki kadar az buhranlı olur"* [1713] açıklamalarıyla iktidar ve muhalefet arasındaki tartışmaları geçiş döneminin doğal sorunları olarak değerlendirir. Falih Rıfkı, "*memleketin nizam ve emniyeti kadar inkılap ve rejim esaslarının korunurluğu bakımından da*" iktidar ve muhalefetin "*ağır sorumlulukları*" olduğunu vurgulamaya başlar.[1714] Beyanname sonunda yaratılan ılımlı havanın etkisiyle yazar, inkılapların ve rejimin korunmasında yalnız CHP'nin değil, muhalefetin de görevi olduğunu belirtir. Ancak yazar, tüm iyi niyetli açıklamalara rağmen, ortamın normalleşmesi için karşılıklı güvenin esas olduğunu da vurgulamadan edemez.

Ancak beyannamenin yarattığı havadan kısa sürede sıyrılan Falih Rıfkı, bu açıklamalarından bir gün sonra Politika köşesindeki yazısında, "*eğer bu memlekette demokrasi varsa DP sert söyler, CHP ya susar veya işitilmeyecek kadar pesten konuşur*" açıklamasıyla yeniden muhalefete yüklenir. DP'nin bu demokrasi anlayışını "*naylon bir demokrasi*" betimlemesi ile ağır şekilde eleştiren yazar, "*naylon demokrasinin ipliğini Yalman Amerika'dan getirmiş, Demokrat Parti'nin mantık imalathanelerine dağıtmış, artık başımıza kaç bin çorap örüleceğini bir bir*

[1712] Goloğlu, a.g.e., s.172-173; Karpat, a.g.e., s. 163-166; Eroğul, a.g.e., s. 58-59.
[1713] Falih Rıfkı, "*Karşılıklı Güvene Doğru*", **Ulus**, 14 Temmuz 1947.
[1714] Falih Rıfkı, a.g.m., **Ulus,** 14 Temmuz 1947.

tasarlayabilirsiniz"[1715] diyerek de muhalefet basınına yönelik eleştirilerine devam eder.

Cumhurbaşkanı İnönü'nün açıklamaları hem iktidar hem de muhalefet partisi içinde olumlu karşılandığı gibi, beyannameye tepki gösterenler de oldu. CHP'de başını Recep Peker'in çektiği müfritler grubu, beyannameyi olumlu karşılamadı. 12 Temmuz Beyannamesi aynı zamanda Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında bir anlaşmazlık olduğunu da gözler önüne sermekteydi. Ancak beyannameden bazı DP'liler de rahatsız oldu. Karpat, bu durumun nedeni olarak DP'nin hükümetin baskı yaptığı, tarafgir hareket ettiği yönündeki en büyük propaganda silahlarının elinden alınması olduğunu belirtir. Bu grubun başında Sadık Aldoğan ve Osman Bölükbaşı bulunuyordu.[1716]

12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra da muhalefete ağır eleştirilerde bulunmaya devam eden Falih Rıfkı, muhalefetin CHP'nin "*ifratçılar ve itidalciler*" olarak ikiye ayrıldığı yönündeki değerlendirmelerine karşı çıkarak açıklamaları, "*cumhuriyet tarihi ile yaşıt bir eski masal*" olarak değerlendirir. Kendiside muhalefet tarafından "ifratçılar" grubu içinde değerlendirilen Falih Rıfkı, *"Cumhuriyet tarihi ki hiçbir zaman inkılap tarihi olmak karakterini kaybetmemiştir, Atatürk'ün bu inkılaplarda rolü ne olduğunu bilenler, baş ifratçının o olduğunu da hiçbir zaman hatırdan çıkarmaksızın partinin ona kafası ile ruhu ile vicdanı ile samimi bağlı politikayı sadece bir fikir ve ideal davası edinen kadrosuna hücum etmişlerdir"*[1717] açıklamalarıyla muhalefeti eleştirdiği gibi, ifratçı olarak suçlanan grubun Atatürk'ün ilke ve inkılaplarına sonuna kadar bağlı olan bir kadroya yöneltildiğini vurgular. Böylece yazar, bir kez daha Atatürk ile CHP arasında doğrudan bir bağlantı kurarken, kendilerinin de Atatürk'ün görüşlerinin temsilcisi olduğunu vurgulayarak muhalefetin eleştirilerinin bu bağlantı nedeniyle bir yerde Atatürk'e kadar uzandığını ima eder. Hem muhalefete aslında hem de CHP içindeki ılımlılara eleştirilerde bulunan yazar, bu durumu, "*Cumhuriyet tarihi boyunca İnkılap Partisinde her zaman bir de itidalciler daha doğrusu, tavizciler takımı bulunmuştur: Bunların da zaman zaman muhalefetleri kurmağa yaradığını biliyoruz"* diyerek ortaya koyar. Yazar, CHP'de bölünme olduğu yönünde muhalefetin daha önceki açıklamalarına karşı

[1715] Falih Rıfkı, "*Politika"*, **Ulus**, 15 Temmuz 1947; "*Yolun Doğrusu Nedir*", **Ulus,** 18 Temmuz 1947.
[1716] Goloğlu, a.g.e., s. 172-173; Karpat, a.g.e., s. 167-168.
[1717] Falih Rıfkı, "*İfratçılar ve İtidalciler Masalı*", **Ulus**, 25 Temmuz 1947.

çıkarken artık, bunu kabullenmekte ancak DP'nin "*partiyi içinden bölerek bilhassa parti prensiplerine bağlı olanları azlıkta bırakarak, iktidarı kestirme yoldan almak ve tadilci hareketi yürütmek*" [1718] yönündeki politikasının ise iflas etmeye mahkûm olduğunu vurgular. Görüldüğü gibi, Falih Rıfkı, CHP'nin ve Atatürk'ün prensiplerinin asıl temsilcilerinin DP'nin "ifratçılar" olarak eleştirdiği kadro olduğunu, DP'nin tüm oyununu bu grubu etkisiz hale getirmek üzerine yoğunlaştırdığını düşünür. Falih Rıfkı, muhalefetin bu çabasını "*başlangıçtan beri inkılap hareketinin Cumhuriyet Halk Partisi içinde bir azlığın eseri olduğu iddiasına dayanan ve bu azlığı iktidardan uzaklaştırmağa, bir muhalefet olacaksa bunu onlara yaptırmağa savaşan ve inkılap dediğimiz kurtarıcı ve tarihi olayı milli iradenin dışında ona aykırı göstermek isteyen bir iç politika taktiği*"[1719] olduğu şeklinde değerlendirir. Aslında yazar, muhalefetin CHP içindeki müfritlerin bir azınlık, mutedillerin ise giderek arttığı yönündeki değerlendirmelerinden daha çok rahatsız olur. Yazara göre, CHP'nin büyük bir çoğunluğu Atatürk'ün ilke ve inkılaplarına bağlı, muhalefet tarafından müfritler olarak değerlendirilen grup içindedir. Asla da azınlık olmayacaktır. 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra da Falih Rıfkı'nın muhalefete yönelik ağır eleştirilerine devam etmesi, her ne kadar beyanname ilk yayınlandığında hükümetin sözcüsü olarak resmi görüşü yansıtmış olsa da beyannameden pek memnun olmadığının kanıtıdır.

Falih Rıfkı'nın muhalefete yönelik bu sert açıklamaları aslında ilerleyen aylarda hükümette yaşanacak önemli değişmelerin habercisi olduğu gibi, yazarın Ulus gazetesinden tasfiyesinin de habercisi oldu. Aslında Falih Rıfkı, muhalefet karşısında değişmeyen tavrı ile kişisel tarihinde ikinci kez, dönemin en büyük otoritesine tepki göstermektedir. Bu olaylardan ilk, beşinci bölümümüzde de gördüğümüz gibi, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün Serbest Fırka karşısında tarafsız bir tavır takınarak iki parti arasındaki gerginliği ortadan kaldırmaktır ki bu yönündeki çabalar Falih Rıfkı'yı memnun etmemişti. DP karşısında Cumhurbaşkanı İnönü'nün tavrı da yazarı memnun etmez. Yazarın bu tepkisinin nedeni kanaatimizce muhalefet partilerine iktidar yanında ancak ikinci derecede bir konum biçmesinden kaynaklanır. Nitekim Falih Rıfkı'nın her iki partinin ilk kurulduğu günlerde özellikle rejimin

[1718] Falih Rıfkı, a.g.m., **Ulus**, 25 Temmuz 1947.
[1719] Falih Rıfkı, "*Politika*", **Ulus,** 25 Temmuz 1947; "*Demokratların Son Demeci Karşısında"*, **Ulus**, 28 Mayıs 1947., "*Bizler Duruma Nasıl Bakalım*", **Ulus**, 30 Temmuz 1947.

devamı için iktidar partisi kadar muhalefetin de önemli görevleri olduğunu, bunlardan ilkinin de rejimin korunması, ülkenin birlik, huzur ve güveninin temini olduğuna dikkat çektiğini görmekteyiz. Muhalefet iktidar iddiasını açıkça gündeme getirmeye başladığında ise, artık rejim tehlikededir ve muhalefet tahrikleriyle ülkenin birlik ve huzurunu bozmaktadır.

Recep Peker hükümeti de bu günlerde daha sıkı bir şekilde Falih Rıfkı tarafından savunulur. Yazara göre, DP'liler Cumhurbaşkanı İnönü'nün partiler arasındaki durumunun netlik kazanmasından sonra, Peker hükümetini etkisiz hale getirmek gibi bir plan kurmuştur. Bu durumun neden ise yazar tarafından, "*hep biliriz ki demokrasilerde dahi kuvvetli ve zayıf hükümetler vardır ve her demokraside kuvvetli bir hükümet demek Mecliste çoğunluğu sağlam olan iktidar partisinin gerçek kuvvetlerini ve ideolojisini temsil eden ve onları tavizsiz ve muvazaasız tatbik eden bir hükümet"*[1720] olması anlamına gelmesi şeklinde ifade edilir. Falih Rıfkı, muhalefetin bu duruma tahammül edemediğini düşünür. Yazar, 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra muhalefete özellikle beyanname karşısındaki tavrı nedeniyle yüklenir. Falih Rıfkı, hem kamuoyuna hem de kanaatimizce Cumhurbaşkanı ve CHP içindeki ılımlılara muhalefetin beyannameyi Cumhurbaşkanı İnönü'nün partiler arasındaki ilişkiler bağlamında tarafsız bir konum alarak CHP'yi terk ettiği yönünde propagandaya başladığını göstermek ister. Yazar, hükümetin aldığı her tedbir ve uygulamanın DP tarafından "*sadece kendi marifetleri gibi göstermeğe hatta tehditle koparılmış hissi vermeğe çalıştıklarını*"[1721] söyleyerek hem muhalefeti eleştirir hem de iktidarın DP karşısında daha sert bir tavır almasını sağlamak ister. Muhalefetin 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra ısrarla CHP içinde bir bölünme olduğu yönündeki yorumları da Falih Rıfkı tarafından reddedilerek sert şekilde eleştirilir. DP'liler özellikle Ulus gazetesinde CHP'li milletvekillerinin beyannameden sonra birbirinden farklı yorumların yer aldığı makaleler yayınlamasını parti içindeki bölünmenin en güçlü kanıtı olarak göstermekteydi.[1722] Falih Rıfkı ise, Ulus'un CHP'nin gazetesi olduğunu, gazetede bu partinin belli prensiplerine aykırı olmamak kaydıyla her milletvekilinin kendi görüşünü dile getirebileceğini söyler. Bu gelişmeyi "*her demokratik organizmada hüküm sürmesi*

[1720] Falih Rıfkı, "*Hükümet Düşmanlığının İç Yüzü*", **Ulus,** 7 Ağustos 1947; "*Rivayetçilerin Buhranının Sonu*", **Ulus**, 27 Ağustos 1947.
[1721] Falih Rıfkı, "*Ele Geçen Bir Define*", **Ulus**, 25 Ağustos 1947.
[1722] Karpat, a.g.e., s. 169

gereken fikir hürriyetinin tabii"[1723] sonucu olarak değerlendirerek muhalefetin yaklaşımını eleştirir. Yazar, CHP'liler arasında devlet işlerine dair farklı görüşler ve tartışmalar yaşandığını bunu ise gayet doğal olduğunu kabul etmekle birlikte, CHP'deki bölünme fikrine karşı çıkar. DP'lilerin bu haberlerinin iktidarı halka bölünmüş olarak göstermek gibi bir kasıt taşıdığını düşünür.[1724] Beyannameden sonra Falih Rıfkı'nın DP'ye yönelik daha sert açıklamalarda bulunduğunu görmekteyiz.

12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra durumu görüşmek üzere toplanan CHP'nin Meclis Grubu toplantısında son derce önemli gelişmeler yaşandı. Bu toplantıda Falih Rıfkı'nın da artık kabul ettiğini gördüğümüz partideki huzursuzluk iyice ortaya çıktı. Başta Genel Sekreter Yardımcısı Faik Ahmet Barutçu ve Nihat Erim, olmak üzere pek çok kişi Başbakan Recep Peker'in uygulamalarını eleştirmekteydi. Hem Barutçu hem de Erim, partiler arası ilişkilerde Cumhurbaşkanı İnönü'nün açtığı yolda ilerlenmesinden yana olan ılımlıları, Recep Peker ise, muhalefet karşısında daha sert bir politika takip edilmesinden yana olan şiddet taraftarlarını temsil etmekteydi.[1725] 26 Ağustostaki grup toplantısında Peker hükümetine yönelik eleştiriler dile getirilmeye başladı. Bu toplantıda pek çok CHP'li Başbakana Cumhurbaşkanı İnönü ile aralarında bir sorun olup olmadığım dahi sordular. Başbakan Peker ise, Cumhurbaşkanı ile aralarında bir anlaşmazlık olmadığını ancak ülke sorunları üzerinde tartıştıklarını bu durumun ise çok doğal olduğunu açıkladı. Bu görüşmeler sonunda yapılan güven oylamasında 35 kişi aleyhte oy kullandı. Böylece CHP içindeki ayrılık da iyice su yüzüne çıktı.[1726]

Falih Rıfkı, Meclis Grup toplantısının yapıldığı gün kaleme aldığı köşe yazısında, muhalefetin bu acil toplantı gerekçesi olarak öne sürdüğü, CHP içinde bir bunalım ve Başbakan Recep Peker ile Cumhurbaşkanı İnönü arasında da anlaşmazlık

---

[1723] Falih Rıfkı, "*Politika*", **Ulus**, 8 Ağustos 1947.
[1724] Falih Rıfkı, "*Neler Olacakmış Neler*", **Ulus,** 9 Ağustos 197.
[1725] Toker, a.g.e., 280-287, Goloğlu, a.g.e., s. 175.
[1726] Bu tarihlerde Parti Genel Sekreteri olan Hilmi Uran, 35'ler olarak anılamaya başlanan grubun oluşmasındaki en önemli etkenin Cumhurbaşkanı İnönü olduğuna, grup içinde başta Nihat Erim olmak üzere Cumhurbaşkanı ile yakın ilişki içinde olan kişiler bulunduğuna dikkat çeker. Parti içindeki bu hizipleşmeyi eleştiren Uran, "*Otuşbeşler hizbi Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidar partisi olarak muhalefet karşısında kendi elimizle yaratılmış bir zaafı olmuştur*. Çünkü bundan sonradır ki muhalefet çevreleri ve gazeteleri Otuzbeşler dışında kalan Halk Partilileri gözden düşürmeye çalışır onları Müfritler diye anar olmuştur. " Uran, a.g.e., s. 382-383; Us, a.g.e., 714-716. Giritlioğlu, bu grubun öne çıkan isimlerinin Nihat Erim, Tahsin Banguoğlu, Vedat Dicleli ve Fahri Kurtuluş olduğunu belirtir. Giritlioğlu, a.g.e., s.198-202.

olduğu yönündeki iddialarını reddetmektedir. Yazar, bu grup toplantısının amacının CHP'nin yedinci kurultayında parti tüzük ve programında *"rejimin gelişmesinden doğan şartlar doğrultusunda*" yapılacak olan değişiklikler hakkında görüş alışverişinde bulunmak olduğunu belirterek, muhalefetin iddialarını çürütmeye çalışır. Falih Rıfkı, muhalefetin iddialarına karşı, grup toplantısının "*sıkı ve sarsılmaz bir dayanışma misali*" vereceğini ileri sürer.[1727] Ancak yazar bu görüşlerinde yanılacak, grup toplantısında aslında CHP içinde hükümete büyük bir tepkinin ve Peker ile görüş ayrılıklarının olduğu kesinlik kazanmış olacaktı.

CHP'nin Grup toplantısından sonra kaleme aldığı köşe yazısında Falih Rıfkı, CHP'lilerin büyük bir çoğunluğunun Peker hükümetinin *"iç politikasını tam bir güvenle tasvip etti*" değerlendirmesini yapar. Yazara göre, tüm rivayetler ve ortaya atılan buhran dedikoduları ancak partinin "*dayanışmasını*" kuvvetlendirmiştir. Falih Rıfkı, grup toplantısını muhalefetin tüm "*iç buhran iddialarının bir masaldan*" ibaret olduğunun kanıtı olarak yorumlar. Yazar, hükümetin "*meclis çoğunluğu güveni ile iktidarda kaldığını, ancak bu güveni kaybedince iktidardan çekilmelerinin demokrasi rejiminde bir tabîiliğin*" ifadesi olduğunu vurgulayarak, hükümetin herhangi bir şekilde istifasının söz konusu olmadığını da dikkat çeker.[1728] Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, ne grup toplantısında muhalefetin dile getirdiği ancak kendisinin eleştirerek kabul etmediği sorunların dile getirilmesi ne de güven oylaması sırasındaki aleyhte verilen oylardan bahsetmez.

Toplantı sonunda muhalif gazetelerde CHP içindeki gruplaşmaya yönelik haberlerin devam etmesi ve mutedillerin sayılarının gün geçtikçe arttığı yönündeki değerlendirmeler üzerine Falih Rıfkı, CHP'de "*mutedil denilen bir çoğunluk ve müfritler denen bir azınlık yoktur*" açıklamasını yaparak, aslında mutedillerin azınlıkta olduğunu belirtir. Partinin büyük bir kısmı hükümet ile birliktedir. Ayrıca bugünlerde muhalif gazetelerde sık sık üzerinde durulan Cumhurbaşkanı'nın 12 Temmuz demeci ile hükümet ve parti görüşü arasında bir çatışma olduğu ve Başbakan Recep Peker ile Cumhurbaşkanı İnönü arasında bir anlaşmazlık yaşandığı yönündeki iddialar da Falih Rıfkı tarafından reddedilir.[1729] Yazara göre, grup toplantısındaki ret oyları ise, "*her partilinin kendi kanaatine ve kendi oyuna tam bir*

[1727] Falih Rıfkı, "*Söz Şimdi Parti Grubunundur*", **Ulus**, 26 Ağustos 1947.
[1728] Falih Rıfkı, "*Rivayetçiler Buhranının Sonu*", **Ulus,** 27 Ağustos 1947; "*Tertipli Kışkırtma Havası*", **Ulus**, 29 Ağustos 1947.
[1729] Falih Rıfkı, "*Şimdi Asıl Meseleye Gelelim*", **Ulus**, 28 Ağustos 1947.

hürriyetle"[1730] sahip olmasının göstergesidir. Otuzbeşleri bir hizip olarak değerlendirmeyerek muhalefetin iddialarını eleştiren yazar, DP'nin tek amacının genel oranın "*yüzde onluk bir kısmına tekabül eden*"[1731] bu aleyhte oyların Peker hükümetine karşı büyük bir güvensizlik kanıtı olarak kullandığını ve hükümeti devirmek amacı taşıdığını düşünür. Muhalefetin bu amacı karşısında Falih Rıfkı, bir kez daha muhalefete, "*demokrasi yalnız nümayiş, yaygara, nifak ve tahrik hürriyetleri demek değildir. Demokrasinin asıl nimeti, memleket ve halk işlerinin serbest bir denetleme altında her gün daha iyi bir nizama konması için her taraflı çalışmaktır*" açıklamalarıyla seslenir. Ancak yazara göre DP'nin demokrasi anlayışı, daha çok "*nümayiş, yalan ve tahrik*"[1732] üzerine temellendirilmişti.

Başbakan Recep Peker, grup toplantısında 35 kişinin aleyhte oy kullanmasından sonra istifa edeceğini açıkladı. Ancak daha sonra bu kararından vazgeçerek kabinede bazı değişiklikler yaptı. Bu gelişmeden yaklaşık dört gün sonra Recep Peker istifa etti. Başbakanlığa, Peker kabinesinde Dışişleri Bakanı olan, Hasan Saka getirildi. Yeni hükümette sadece Adalet Bakanı Mümtaz Ökmen ile Bayındırlık Bakanı Cevdet Kerim İncedayı yeni isimlerdi. Bu iki Bakanlık dışında Recep Peker dönemindeki tüm eski bakanlar yeni hükümette görev aldı.[1733]

Falih Rıfkı, Recep Peker'in istifasından bir gün önce CHP'nin kabine toplantısına Cumhurbaşkanı İnönü'nün başkanlık edeceğini belirterek, bir kez daha Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasında bir görüş ayrılığı olmadığını vurgulamaktadır. 26 Ağustos'taki grup toplantısında ortaya çıkan itirazları ise, yine "*demokratik bir mekanizmanın sağlıklı işlemesinin*"[1734] göstergesi olarak değerlendirir. Falih Rıfkı, Peker'in istifasından sonra da parti içindeki "*tenkitlerin*" CHP'nin daha da kuvvetlenmesine yardım ettiğini ve asla muhalefetin eleştirileriyle denk tutulamayacağını söyler: *"İki tenkit arasında bilhassa şu fark vardır. Muhalefet*

[1730] Falih Rıfkı, "*Politika*", **Ulus**, 28 Ağustos 1947.
[1731] Falih Rıfkı, "*Politika*", **Ulus,** 31 Ağustos 1947.
[1732] Falih Rıfkı, "*Ya Bu Baskıdan Nasıl Kurtulacağız*", **Ulus**, 1 Eylül 1947. "*Duruma Telaşsız Bakmalıyız*", **Ulus,** 2 Eylül 1947., "*Bir Baskı İdaresi Ne Demektir*?", **Ulus**, 5 Eylül 1947.
[1733] Arar, a.g.e., s. 190-193.Giritlioğlu, a.g.e., s. 206-207. Goloğlu, bu değişikliğin tek amacının Recep Peker'in iktidardan uzaklaştırılması amacını taşıdığını belirtir. Goloğlu, a.g.e., s.181. Karpat, Peker'in istifasının CHP'nin özellikle de meclisin kontrolünü ele geçirmek için yaptığı gayretler başarısızlığa uğradıktan sonra olduğunu belirtir. Karpat, muhalefetin kesin kanıtları olmamakla birlikte CHP'deki müfritleri, DP'yi tasfiye temek, İnönü'yü Çankaya'da tecrit edip bütün idari sorumluluğu meclise vermek niyetinde olmakla suçlandığını da söyler. Ayrıca Karpat istifayı 12 Temmuz Beyannamesi'nin doğal sonucu olarak değerlendirir. Karpat, a.g.e., s. 170-171
[1734] Falih Rıfkı, "*Başbakan Ne Yaptı*", **Ulus,** 8 Eylül 1947.

iktidar partisinin muvaffak olmamasını ister. Hatta onun muvaffakiyetlerini gizlemeğe, dikkatinden kaçırmağa, çürütmeğe bakar. İktidar partisinin tenkitçilerine ise kendi hürriyetlerini muvaffak kılmak ve partilerinin itibarını yükseltmek kaygısı hâkimdir." [1735] Falih Rıfkı, Recep Peker'in istifasının muhalefet tarafından "*halk efkârının baskısına dayanamadığı*" için yapılmış olması yönündeki açıklamalara karşı çıkarak Recep Peker'i ve uygulamalarını savunur:

"*Recep Peker tek partiden çok partiye geçiş devrinin Başbakanı olmuştur. Eğer memleket bu buhranlı durumu karışıklık ve kargaşalığa düşmeden atlatmışsa bunu Recep Peker'in demokrasi hak ve hürriyetleriyle nizam ve kanunlar otoritesini tezatlı görmemekteki sağlam anlayışına da borçluyuz. Recep Peker'in seçim sonuçlarını kabul etmeyen azgın ve devamlı bir tahrik havası içinde iktidara gelmiş olduğu unutulamaz. Parti Recep Peker'i prensip ve fikirlere bağlı, bunlar için iktidarda duran ve bunlar uğruna iktidarı bırakan, prensip ve fikirleri yerine ince fanilerin bir an yüzünü görmeğe can attıkları ikbal mevkilerini feda eden bir şahsiyet olarak daha iyi anlamıştır.*"[1736] Cumhuriyet prensiplerine sıkı sıkıya bağlı bir ideal adamı olarak gördüğü Recep Peker'in istifası Falih Rıfkı'yı çok üzdü. Ancak yazar, değişiklik karşısında ümide kapılan muhalefeti de yeni Başbakan Hasan Saka'ın Kuvay-ı Milliye günlerinden itibaren inkılap fikrine sıkı sıkıya bağlı bir kişilik olduğunu hatırlatarak uyarır.

1.9. CHP'nin VII. Kurultayı

CHP'nin 7. Büyük Kurultayı 17 Ekim 1947'de 782 delegenin katılımıyla Ankara'da çalışmalarına başladı. Kurultayda çok partili siyasal yaşama geçişle birlikte parti program ve tüzüğünde önemli değişiklikler yapıldı. CHP tüzüğünde yapılan değişiklik ile parti il başkanlarının seçimle belirlenmesine karar verilerek, valiler bu görevden alındı. Artık CHP kongrelerinde genel ve gizli oy, açık tasnif esasına dayanan bir seçim usulü benimsenmekteydi. Kurultayda merkez teşkilatı için de önemli kararlar alındı. Genel başkan ve yardımcısının her kurultayda yeniden seçilmesi kararlaştırıldığı gibi, 40 kişiden oluşan Parti Divanı ise partinin en yüksek idare organı olarak belirleniyordu. Kurultayda CHP'nin muhalefet karşısındaki tavrı üzerine de bazı tartışmalar gündeme geldi. Falih Rıfkı gibi pek çok müfrit grup

[1735] Falih Rıfkı, "*Kendi Kendimizi Tenkit"*, **Ulus,** 10 Eylül 1947.
[1736] Falih Rıfkı, "*Hükümette Değişiklik*", **Ulus,** 11Eylül 1947.

içinde yer alan CHP'liler, muhalefet karşısında "*tavizkâr bir politika takip edildiğini*" dile getirerek eleştirilerde bulundu. Bu tartışmaların dışında kurultayda CHP tarihinde ilk kez olarak hükümet programları geniş çapta bir eleştiriye uğramaktaydı.[1737] Kurultayda partinin prensipleri de gözden geçirildi. Bu bağlamda tartışmalar özellikle laiklik kavramının yeniden tanımlanması yönünde yoğunlaştı. CHP içindeki gruplaşma kurultayda da her ortamda kendini gösterdi. Özellikle muhalefet karşısında daha sert bir tutumdan yana olanlar yeniden Recep Peker'i gündeme getirdiler. Ancak bu girişimlerinde başarılı olamadılar. Kurultayda Cumhurbaşkanlığıyla parti başkanlığının ayrılması yönünde de tartışmalar yapıldı. Bu tartışmalardan sonra, İsmet İnönü'nün genel başkanlıkta kalması, fakat bütün otoritenin kendisine teslim edileceği bir Genel Başkanlık kurumunun oluşturulması kabul edildi. Hilmi Uran, genel başkan vekilliği görevine devam etti.[1738]

Falih Rıfkı, CHP'nin yedinci kurultayı toplanmadan önce kamuoyuna kurultayda program ve tüzükte önemli değişiklikler yapılacağını, böylece "*partinin kurulma ve işleme cihazlarının daha demokratik*" bir özelliğe kavuşturulacağını açıklayarak, yapılacak olan önemli değişikliklerin habercisi olur. İktidarın pek çok tadili ve düzenlemesin de olduğu gibi yazar, CHP'nin program ve tüzüğündeki otoriter yapının gerekçesi olarak da "*irtica tepkilerinden henüz korkulmakta olduğu, kurtarıcılığına inandığımız inkılap tesislerinin yerleştirilmesine ve kökleştirilmesine ihtiyaç duyulan bir devirde bu hal zaruri ve faydalı idi*"[1739] açıklaması ile yeniden irtica tehlikesine bağlar.

12 Temmuz Beyannamesi daha önce de belirttiğimiz gibi sadece CHP içinde değil, DP içinde de anlaşmazlıklara neden oldu. Artık DP'liler de mutedil ve müfrit olarak iki gruba ayrılmaya başladı Yeni dönemle birlikte DP yetkililerinin iktidar ile daha yakında ilişki kurması, parti içinde "*yöneticilerin kendilerini iktidara satmaları*" şeklinde yorumlandı. DP içindeki bu çalkantı partinin ikinci kongresine kadar devam etti. Bu tarihten sonra da DP'den ayrılma ile sonuçlandı.[1740]

CHP'nin olduğu gibi, DP'lilerin de gündeminde CHP kurultayı ve yapılacak olan düzenlemelerin yer aldığı günlerde Falih Rıfkı, DP içindeki gruplaşmayı sütununa taşır. "*Meğer Demokrat Parti içinde de müfritler varmış. ...Müfritler*

[1737] Giritlioğlu, a.g.e., Cilt: I, s. 210-212.
[1738] Giritlioğlu, a.g.e,. s. Cilt: I 214.
[1739] Falih Rıfkı, "*Kurultayı Bekleyen Vazifeler*", **Ulus,** 16 Eylül 1947.
[1740] Goloğlu, a.g.e.,s. 230-234; Karpat, a.g.e., s. 179-180; Eroğul, a.g.e., s. 62-63.

politika mücadelelerinin ancak gürültülü şekillerinden anlayan zevk alan kimselerdir." Muhalif parti içindeki müfritlerin amacı ise yazara göre, "*dünün hesaplarının görülmesi, gayelere anlaşma yolu ile değil, mücadele yolu ile*" varılmasıdır.[1741] Bu durum karşısında yazar, "*müfrit olmakla suçlanılan ve kendilerine yüklenilen*" pek çok CHP'linin bu gruba ve niyetlerine ilk günden itibaren dikkat çektiğini vurgular. DP, içindeki bölünmeye işaret eden yazar, muhalefete yönelik ağır eleştirilerine devam eder. Muhalefetin CHP içinde mutedilleri kendilerine yakın görerek daha ılımlı yaklaştıklarını, ancak müfritleri sürekli olarak "*arabozucu ve karıştırıcı*"[1742] olarak karaladıklarına dikkat çekerek bu durumu eleştirir. Ancak Falih Rıfkı'nın kendisinin şikâyetçi olduğu bu yaklaşım tarzını, muhalefet partisine karşı büyük bir rahatlık içinde sürdürdüğünü, DP içindeki bölünmeye yönelik açıklamalarında görmek mümkündür. Yazar, muhalefetin bu çabasını CHP'nin "*şeref hissini yaralamak*" olarak değerlendirir.

1.10. Falih Rıfkı Atay'ın Ulus Gazetesi Başyazarlığından Ayrılması

12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra yaşananlar, CHP içindeki bölünme ve iktidarın muhalefet karşısındaki ılımlı tavrı, Falih Rıfkı'nın Ulus gazetesinden ayrılmasına da neden oldu. Yazar, CHP'nin yedinci kurultayı toplanmadan önce Ulus gazetesindeki başyazarlık görevinden ayrıldı Bu tarihten sonra gazetenin başyazarlığına Otuşbeşlerden Nihat Erim getirildi. Falih Rıfkı, Ulus gazetesinden ayrılmasına rağmen CHP'deki milletvekilliği görevine devam etti. Gazeteden ayrıldıktan sonra Cumhuriyet gazetesinde haftada bir gün Pazar günleri köşe yazısı kaleme alan Falih Rıfkı, ayrılığın gerekçesini, Mekki Sadi Esen ile yaptığı röportajda "*parti içinde sebeplerini şimdi karıştırmak istemediğim çirkin oyunlar başladığından beri Ulus'ta vazife görmenin nankörleştiğini hissediyordum.*" Falih Rıfkı, bu açıklamalarından sonra uzun süre muhalefetin yorumlarına karşı inkar ettiği CHP içindeki bölünmeyi de kabul ederek, mutedillere ağır eleştirilerde bulunur: "*Partilerini muhalefet gazetelerinin şantajı altında diktaları altına almak isteyenler, adeta muhalefetle bir uzlaşma halinde -zaten baştan aşağı tam bir dayanışma içinde derlenip toplanmağa muhtaç-partilerini zaafa düşürenler Cumhuriyet Halk Partisi*

[1741] Falih Rıfkı, "*Politika*", **Ulus**, 21 Eylül 1947; "*Menderes'in İzmir'deki Demeci"*, **Ulus**, 1 Ekim 1947.
[1742] Falih Rıfkı, "*Çirkin Tehdit ve Tecavüzler*", Ulus, 30 Eylül 1947; "*Politika"*,**Ulus,** 3 Ekim 1947; "*Biz Kendimiz Dikkatli Olalım*", **Ulus,** 6 Ekim 1947.

tarihinde görülmedik bir iskandala sebep oldular. Bunların kendi tertiplerine bir fikir mücadelesi süsü vermek istemelerine hiç olmazsa ben içimden gülmeliyim"[1743] Bu açıklamalar, Falih Rıfkı'nın istifasının gerekçesi olarak belirttiği parti içinde dönen dolapların ne olduğunu ortaya koyduğu gibi, yazarın hem Recep Peker'in istifasından hem de parti içindeki mutedillerden fazlasıyla rahatsız olduğunu gösterir. Görüldüğü gibi Falih Rıfkı, Otuzbeşleri, muhalefetle işbirliği yaparak, kendi partilerini yıprattıklarını ileri sürerek eleştirir. Falih Rıfkı,

"*Ben Peker'i sayar ve severim. Ama size temin ederim ki aylardan beri onunla hususi bir mecliste bulunmadım…Peker eskiden beri inadına meclisçi ve her türlü koridor oyunlarını reddeden bir particidir. Zaten İkinci Millet Meclisi'nden beri başlıca parti ve hükümet makamlarında bulunduğu sırada kanaatleri uğruna Atatürk'le dahi pervasızca nasıl mücadele etmiş olduğu herkesçe bilinen Peker çapında bir şahsiyetin, parti dayanışmasına zarar verici devlet başkanıyla kendi arasında mücadele açıcı herhangi bir hareketi değil desteklemesi mazur görmesi dahi beklenemez. …Peker'in son zamanlarda uğradığı kadar hiç kimse iftiraya uğramamıştır. Antidemokratik zihniyette sayılan Peker kadar şahsına karşı hücumlara hiç kimse tahammül göstermemiştir*"[1744] yönündeki açıklamalarıyla Recep Peker'e dair görüşlerini dile getirdiği gibi, hem DP muhalefeti hem de Otuzbeşler karşısında savunmaya devam eder. Bu değerlendirmelerinden sonra yazar, "*bence bu rejimin yaşayabilme şartlarından biri de Cumhuriyet Halk Partisi'nin prensiplerine bağlı bir kadro ile yeniden kuvvet bulmasıdır*" yorumu ile Recep Peker ve doğal olarak kendisi gibi Kemalizm'in prensiplerine bağlı bir kadroyu rejimin geleceği için zorunlu görür. Bu zorunluluk sadece muhalefet karşısında değil, parti içindeki ılımlılara karşı da geçerlidir. Falih Rıfkı röportaja, "*bu memleketten ne demokrasi kalkar, ne de onu kaldırmak isteyenler taraftar bulabilir. Demokrasiyi ancak bir diktatör kaldırabilir.*" açıklamasıyla son verir. Falih Rıfkı, CHP kadrosunun güçlü olmadığından çözüldüğünü, hem partinin hem de rejimin geleceği için Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı gerçek Kemalistlerden oluşan bir kadronun zorunluluğunu her fırsatta dile getirir. 1923 yılından, yani yeni bir ulus devletin inşasının ilk günlerinden itibaren bu seçkinci söylemini, sürecin tüm problemleri için çözüm noktasında en etkili araç olarak görür. Seçkinci kadro, Falih Rıfkı'da rejimin kendini

[1743] Mekki Sadi Eken, "*Falih Rıfkı Atay 35'lere Hücum Ediyor*", **Cumhuriyet** 16 Kasım 1947.
[1744] Falih Rıfkı, a.g.m., **Cumhuriyet,** 16 Kasım 1947.

kurmasında ve bu süreçte karşılaştığı her sorunda bir sihirli değnek olarak kullanılır. Nitekim demokrasiye geçiş de ancak böyle bir kadronun önderliğinde gerçekleşebilir. Tez çalışmamız kapsamında ele almış olduğumuz Falih Rıfkı'nın kavram dünyası içinde merkezi bir yer işgal eden seçkinci söylem, aslında O'nun diğer bütün kavramlarını da belirler. Nitekim Falih Rıfkı'nın bütün yazını içindeki en temel kavramlarından bir olan irtica, toplumun var olan tehlikeyi görmesinden çok o tehlikeyi ortadan kaldıracak seçkinci bir kadronun gerekliliği için üretilir. Bu bağlamda irtica söylemi ile topluma yön ve şekil verecek olan seçkin kadro kavramı iç içedir. Aslında Falih Rıfkı'nın Ulus'taki başyazarlık görevinden ayrılarak ortaya koyduğu tepkisi, bu kadrodaki zafiyetle ilgilidir. Kadroyu demokrasiye geçişte sergilediği tavrı nedeniyle amaçtan sapmış olarak görür.

Falih Rıfkı, bu açıklamalarından sonra uzun bir süre Cumhuriyet gazetesinde olduğu gibi, başka bir gazetede de yazmaz. 1948'de Cumhuriyet gazetesinde zaman zaman yazmaya başlayan yazar, ancak 1949 yılında "Pazar Sohbetleriyle" her Pazar Cumhuriyet gazetesinde düzenli olarak yazmaya başladı. Pazar sohbetlerinde artık gündelik siyasete yönelik değerlendirmelerde pek bulunmayan yazar, muhalefete yönelik eleştirilerine devam ederken 1930'lu yıllarda olduğu gibi rejimin sağlıklı ve sağlam bir şekilde yerleşmesi ve korunması için yapılması gerekenler üzerinde durur. Zaman zaman özeleştiriler de yapan Falih Rıfkı, kanaatimizce halkın DP'ye ilgisi karşısında rejimin halk arasında tam anlamıyla benimsenmediğini de düşünmeye başlar. Nitekim bu yıllarda özellikle de 1950 seçimlerinin yaklaştığı bir dönemde iktidarın dikkatini bu yöne çekmek isteyen yazar, bu bağlamda özellikle irtica vurgusunu yoğun bir şekilde işler. Ulus gazetesindeki kadar sert bir üslupla olamamakla birlikte Falih Rıfkı, Cumhuriyet gazetesinde de muhalefete dair eleştirilerini gündeme getirir. Nitekim DP'lilerin devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılması gerektiği yönündeki eleştirilerine karşı yazar,

"*Tenkit ve şikâyetler arasında şunları sayabiliriz. Devlet reisinin parti lideri olmasını istemiyoruz. Fakat onun nesi var nesi yoksa parti lideri olmasındandır. Anayasa devlet reisine hiçbir esaslı yetki vermemiştir. Meclisteki şikâyetlere göre, hükümet milletin tek ve gerçek temsilcisinin iradesine göre işlemekte değildir." Hükümetin tenkitlerine göre, meclisin tek ve tam hâkimiyetine doğru gitmek yürütüm kuvvetini felce uğrattıktan başka meclis diktatoryasına yol açar. Esaslı korku ise*

bütün bu arama ve araştırmalar arasında bir oyuna gelmektir." [1745] açıklaması ile hem muhalefet hem de iktidarın konu karşısındaki tavrını ortaya koyar. Ancak yazar bu durum karşısında iç politikanın en öncelikli sorununun DP ve CHP'nin birbirine yönelik açıklamalarından yola çıkarak "*itimatsızlıktan veya karşılıklı şüphelenmelerden doğma bir kararsızlık*" olduğunu düşünür.

Falih Rıfkı'nın bu tarihlerdeki Pazar Sohbetlerinin en temel konusu, Türkiye'nin asıl davasının "*medenileşme ve kesintisiz kalkınma*"[1746] olduğu ve her iki partinin de bu ana davaya hizmet etmek zorunda olduklarıdır. Demokrasi de ancak bu amaca hizmet etmelidir. "*Biz demokrasiyi niçin istedik ve aldık. Hürriyet içinde daha iyi ilerlemek, medeniyetimizi daha çabuk geliştirmek için*" diyen yazar, Türkiye'nin medeniyet davası ve tabiî ki rejim için ilk günlerden itibaren en büyük tehlike hatta "düşman" olarak tanımladığı irticayı bu tarihlerde yoğun bir şekilde gündeme getirmeye başlar. "*Türkiye'de her iki partinin içindeki ve dışındaki aydın takım, irtica kışkırtmalarının yaratabileceği tehlikelere karşı koyabilecek sayıda ve kuvvettedir.*" Bu aydın takımı yazara göre, "*medeniyet ve kültür savaşını*" particilik psikolojisinden sıyrılarak politika dışında tutmalı ve "*onu ortaklaşa bir dava olarak*" [1747] görmelidir. Rejimin irtica tehlikesi karşısında korunmasının artık CHP'nin olduğu kadar DP'nin de görevi olması gerektiğini düşünen Falih Rıfkı, davanın da politik hırsların üstünde tutulmasının zorunluluğuna işaret eder. Türkiye'nin "medeniyet davasını" sürdürmek, korumak sadece siyasi kadroların değil halkın özellikle gençlerin de en öncelikli görevidir. Bu görev hatırlatmasından sonra laiklik üzerinde duran yazar, "*Bizim layisizim dediğimiz şey asla din düşmanlığı gütmemiştir. Bilakis tam bir vicdan hürriyeti içinde kanca bir dilce bir dince bir yalnız mezhepçe ayrı Türkleri tam bir milli birlik içinde yoğurmağa çalıştı. Bizim layisizim dediğimiz şey sadece şeriat bezirgânlığı eden ve mezhep kavgalarını sömüren yobazlığın düşmanıdır*" [1748] açıklamasını yapar. Falih Rıfkı, medeniyet davasının en önemli adımlarından biri olarak laikliği görür. Kemalizm'in tüm prensipleri ancak özellikle laiklik tüm gençler tarafından doğru bir şekilde benimsenmelidir.

[1745] Falih Rıfkı, "*Anayasa*", **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1949.
[1746] Falih Rıfkı, "*Süsten ve Lüksten*", **Cumhuriye**t, 19 Aralık 1948.
[1747] Falih Rıfkı, "*Kanlı Gömlek*", Cumhuriyet, 6 Mart 1949.
[1748] Falih Rıfkı, "*Son Haber*", **Cumhuriyet**, 20 Mart 1949, "*Menşe-i Küttap*", 27 Mart 1949.

Ancak Falih Rıfkı, tam da bu noktada bir özeleştiri yaparak, "*cesaret bir inkılabı yapmağa yetebilir, fakat onu ancak devamlı bir fedakarlık kökleştirebilir. Yenilenme ve ilerleme tarihimizin en acı talihi halkçı ve yurtçu bir seçkinler takımını memleket içine dağıtmamak olmuştur. Herkes nimeti arar, külfeti bir sırttan öbür sırta yüklerse işte böyle döner döner gene eski binayı okur gideriz*"[1749] der. İktidarın rejimin esaslarının halka götürülmesi ve benimsetilmesi konusunda yetersiz kaldığını belirten yazarın bu düşüncesi üzerinde DP'nin halk üzerindeki etkisi, halkın partiye gösterdiği ilgi etkilidir. Falih Rıfkı, rejimin sadece halka benimsetilmesi noktasında değil, bizzat cumhuriyet seçkinleri arasında da tam anlamıyla özümsenmediğini düşünür. Bu görüşünü 1930'larda kaleme aldığı Roman kitabındaki "*Gazici*" ve "*Kemalist*" ayrımı üzerinde temellendiren Falih Rıfkı,

"*Gaziye yanaşan açık hava evetçileri hani şu zilli ellerinin düğmesi karınları üstünde olanlar yok mu, bir gün bir fırsat çıkarsa inkılaba işte onların hıyanet edeceklerini Büyük Petro kadar ıraktan değilse de şöyle böyle bir nesil kadar uzaktan sezmiştim. Başlarına geçirilen şapkayı bir türlü kafalarına uyduramayanların ya ön tarafa bir ay yıldız işleterek yahut hiç olmazsa adını siper-i şemsli serpuş'a çevirerek avunmak istedikleri gibi fırsat elverince irticaya "demokratik tesamuh" lakabı takarak bizi avutmağa kalkışacaklarını bilirdim.*"[1750] diyerek aslında demokrasiye dair büyük çekincesini de ortaya koyar. Yazar, irticanın ortamdan yararlanarak demokrasinin hoşgörüsüne sığınabileceğine dikkat çekmek ister. Falih Rıfkı'nın bu değerlendirmeleri üzerinde vakti zamanında CHP'li olan Atatürk'ün ilke ve inkılaplarına bağlı olduklarını söyleyen, ancak şimdi muhalefete geçerek tek parti dönemini bir diktatörlük dönemi olarak değerlendiren, kanunları antidemokratik bulan DP'lilerin yaklaşımı etkilidir.

Muhalefeti eleştiren Falih Rıfkı, onu uyarmaktan da çekinmez, "*demokrasi bir hayli memlekette iki sebepten düşmüştür. Sokak politikasının memleket havasını hükmü altına alması, anarşinin gerek basın gerek meclis gerek hükümete dayanan politika nüfuzu ile kazançların alıp yürümesi ki umumi hoşnutsuzluğu doğurur ve besler."* [1751] Hem DP hem de muhalif basına seslenen yazar, sürdürülen politika anlayışının sağlıklı olmadığını ve demokratik rejimin geleceğini de tehlikeye

[1749] Falih Rıfkı, "*Sular*", **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1949.
[1750] Falih Rıfkı, "*Zilli Bebek*", **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1949.
[1751] Falih Rıfkı, "*Elaltı*", **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1949; "*Proletarya*", **Cumhuriyet,** 22 Mayıs 1949

soktuğuna dikkat çeker. İktidar ve onun destekçi basın tarafından muhalefetin politik anlayışı, özellikle 21 Temmuz seçimlerinden sonra "*sokak politikası*" ifadesi ile tanımlanmaktaydı.

Falih Rıfkı'ya göre, iktidar halkın eğitiminde özellikle de ilköğretimde pek başarılı değildir. İktidarın yaklaşık 27 yıllık bir barış dönemi yarattığına değinen yazar, "*keşke bu 27 yıllık barışın da ilk gününde köy enstitüleri ve ilkokul politikasını tutmuş olsaydık. Keşke yalnız köylülere değil, şehir ve kasabalara da angarya ile mektep yaptırsa idik. Ve tertemiz butlansız göz ve beyin açıcı ve karakter kuvvetlendirici bir eğitim sistemi içinde şimdi kavuştuğumuz hürriyetin asıl inancasını sarsılmaz yıkılmaz dayanağını yetiştirmiş olsaydık*" açıklamalarıyla özeleştiri de bulunur. İktidara yönelik bu özeleştirinin nedeni Falih Rıfkı tarafından, "*çünkü beni dört yılını tamamladığımız hürriyet üzerine ürküntü ile titreten tek şey kapayamadığımız bir gediğin gitgide genişlemesine alışıldığını görmektir. Köylerde Latin alfabesine karşı bile şimdilik gizli Arap yazısı sınıfları açılarak savaşa geçilmiştir. Hatta inkılabın havasının büyük şehirler dışında gitgide nasıl söndüğünü görenler bir medeniyet denemesinin iflas ettiğinden bahsetmeğe başlamışlardır*" [1752] şeklinde dile getirilir. Bu ortam karşısında tüm partilerin görevi "*Türk inkılabını*" korumaktır. Özellikle köylerdeki ortamın yazarı fazlasıyla rahatsız etmesi üzerinde DP'nin buralarda daha büyük bir ilgi ile karşılanmasının etkisi de azımsanamaz.

Falih Rıfkı'ya göre "*git gide genişleyen gediğin*" kapanması "*Mustafa Kemal'in yazıdır, dildir laisizmidir, şudur budur vicdanları ve tefekkürü ancak hürriyete doğru götüreceğine şüphe olmayan ve onlar yapılmasa gerçek hürriyete kavuşamayacağımıza büsbütün şüphe olmayan inkılaplarına*"[1753] sıkı sıkıya bağlı olmağa ve bu inkılapların yerleşmesini sağlamağa bağlıdır. Falih Rıfkı'nın Cumhuriyet gazetesindeki bu ilk yazılarında bir öz eleştiri yoğun şekilde yer alır. Bu öz eleştirinin en temel noktasını DP'nin fazlasıyla desteklendiğini düşündüğü kırsal kesimde iktidarın başarılı olmadığı vurgusu alır. Ancak bu özeleştiri de gerçek bir özeleştiri olmaktan çok, muhalefetin başarısı karşısında gündeme gelir. Bu yıllarda muhalefet bağlamında kullandığı başta laiklik, irtica ve diğer kavramların amacı, muhalefetin rejim için ne kadar tehlikeli olduğunu ortaya koymaktır. Muhalefet

[1752] Falih Rıfkı, "*İki Nimet",* **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1949, "*Şaşmaca*", **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1949
[1753] Falih Rıfkı, "*Yumru"*, **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1949.

özellikle kusurlu unsurları içinde barındırmaya başlamasıyla artık aynı zamanda bir rejim düşmanıdır da.

2.Kültürel Alandaki Gelişmeler Karşısında Falih Rıfkı Atay

Ele almış olduğumuz bu dönemde Falih Rıfkı, gündemini daha yoğun olarak demokrasiye geçiş tartışmalarına ayırdığından diğer alanlardaki gelişmelerle fazla ilgilenemez. Bu yıllarda gündeminde az da olsa yer eden önemli konulardan biri başından beri önem verdiği üniversitedir.

2.1. Üniversiteler Kanunu

İktidar, siyasal yaşamdaki değişiklikler doğrultusunda üniversiteye özerklik sağlayacak olan bir kanunun hazırlığına başladı. Henüz yasa kabul edilmeden önce Falih Rıfkı'nın üniversite ile ilgili köşe yazısı, kurumla ilgili yeni düzenlemelerin gündemde olduğunun habercisidir. Yazar, öncelikli olarak üniversite ile iktidar arasındaki ilişki üzerinde durarak iktidarın üniversite üzerindeki denetiminin gerekçelerini açıklar. Denetimin gerekçesini, "*Türk gençliğini emanet edebileceğimiz cumhuriyetçi ve devrimci profesörler kadrosu tamamlanıncaya kadar, rejimin geleceğini bağladığımız bu kültür ocağını çok titiz ve kıskanç bir dikkat altında bulundurmamıza lüzum vardı*" şeklinde izah eden Falih Rıfkı, özellikle "*medrese ve Tanzimat*" zihniyetinin üniversiteden uzaklaştırılması için bu kontrolü zorunlu görür. Ancak yazar, "*şimdi bütün ruhu ile rejimin olan*" üniversitenin de "*Türk demokrasisinin bütün öteki kurumları gibi garp âlemindeki eşlerinin*" bütün haklarına sahip olacak şekilde düzenleneceğini de kamuoyu ile paylaşır.[1754] Falih Rıfkı, konu ile ilgili diğer bir köşe yazısında da hazırlanan Üniversite Muhtariyet Kanunu ile üniversitenin "*demokrasi olgunluğu imtihanını vermek fırsatını*"[1755] elde edeceğini belirtir.

İktidarın Türk demokrasisini geliştirmek için başlattığı değişim sürecinden 1946 yılında üniversite de payına düşeni alır. 1946 Haziran'ına kadar Milli Eğitim Bakanlığına bağlı merkeziyetçi bir idare ile yönetilen üniversite, 13 Haziran'da

[1754] Falih Rıfkı, "*Üniversite Cumhuriyetin Eseridir*", **Ulus**, 22 Şubat 1946.
[1755] Falih Rıfkı, "*Türkiye'de Demokrasinin Gelişmesi*", **Ulus,** 28 Şubat 1946.

alınan kararla muhtariyet kazandı. Ancak üniversitenin giderleri devlet bütçesinden karşılanmaya devam etti.[1756]

Osmanlı İmparatorluğu'nda yalnız "*kâğıt üstünde bir*" kurum olan üniversitenin Cumhuriyet iktidarı tarafından yeniden kurulduğunu belirten yazar, alınan kararın üniversite tarihi içinde bir önüm noktası olduğunu vurgular.[1757] Konu milletvekili seçimlerinden önce Falih Rıfkı tarafından iktidar için etkili bir şekilde kullanıldı. İktidarın her alanda halkını ve gençliği düşünerek hareket ettiği, Türk demokrasisinin gelişmesi için büyük çaba sarf ettiği bu çabalarından birinin de üniversiteyi özgürlüğüne kavuşturmak olduğunu halkla paylaşır.

3. Türk Dış Politikası ve Uluslar arası Ortam Karşısında Falih Rıfkı Atay

3.1.Savaş Sonrası Dünya ve Türkiye

Falih Rıfkı pek çok kişi gibi, yeni yıla savaş sonrası dünya için barışın hâkim olacağı bir dönem temennisi ile girdi. Ancak özellikle 1945 yılının son aylarındaki gelişmeler barışın kolay bir şekilde elde edilemeyeceğini göstermişti. Üç Büyükler, daha öncede belirttiğimiz gibi, 1945 yazında Potsdam Konferansı'nda bir araya gelerek, yenilen devletlerle yapılacak anlaşmaları için hazırlıkları yapmak amacıyla Amerikan, İngiliz, Sovyet, Fransız ve Çin Dışişleri Bakanlarından oluşan, bir Dışişleri Bakanları Konseyi kurmuştu. İlk toplantısını 1945 yılında Londra'da yapan Konsey, Sovyetler Birliği'nin uzlaşmaz tavrı nedeniyle barış yapılacak devletler üzerinde anlaşılamadığı için bir sonuç elde edilmeden dağılmıştı. Konsey'in ikinci toplantısı, Moskova'da yapılmış ve Almanya ile yapılacak antlaşmanın sonraya bırakılması şartıyla diğer devletlerle yapılacak antlaşmalar üzerinden bir sonuca varılmıştı. Buna göre, İtalya ile imzalanacak olan antlaşmayı İngiliz, Amerikan, Sovyet ve Fransız Dışişleri Bakanları, Finlandiya ile imzalanacak antlaşmayı İngiliz ve Sovyet Dışişleri Bakanları ve Balkanlarla yapılacak olan antlaşmaları ise, İngiliz, Sovyet, Amerikan Dışişleri Bakanları hazırlayacaklardı.[1758] Ancak bu amaçlarla yapılacak olan görüşmelerde de Sovyetlerin tavrı anlaşmazlıklara neden oldu. Bu gelişmeleri yakından takip eden Falih Rıfkı, Üç Büyükler arasındaki görüşmelerde

[1756] Hirsch, a.g.e, s.418–422, Ali Arslan, **Kısır Döngü Türkiye'de Üniversite ve Siyaset**, İstanbul 2004, s. 135–140.
[1757] Falih Rıfkı, "*Üniversitenin Yeni Devri*", **Ulus**, 12 Haziran 1946.
[1758] Gönlübol, Sar, a.g.e. s.217-218; Armaoğlu, a.g.e., s.403; Türk Dış Politikası, s.460-476.

Sovyetlerin tavrının barış sürecini sıkıntıya sokacağını düşünür: "*1945 Avrupa'da Nazi ve faşist, uzak Doğu'da Japon emperyalizmine hür milletler savaşının zafer yılı idi. hâlbuki 1946 yılına barış sevinci ile çıkmıyoruz. Her tarafta sinirler gergin, ruhlar kaygılıdır.*" Hiç şüphesiz Türkiye de kaygılı bir bekleyiş içindedir. Özellikle Sovyetlerin Boğazlara ile Ardahan ve Kars'a yönelik talepleri nedeniyle yaşanan notalar savaşı gerginliği fazlasıyla artırmıştı. Yazar, yaşananların da etkisiyle bir tepkisini de dile getirir. "*Dünya rahatsızdır. Bu rahatsızlığı ümitsizliğe doğru gelişmekten menetmek lazımdır. Büyük devletlerden hiç birinin ne toprağa ihtiyacı, ne de küçük ve ortanca hür milletlerin esirliği pahasına güvenlik şartı edinmeğe hakkı vardır.*" [1759] Birleşmiş Milletler Dışişleri Konseyi'nde yer alan Sovyetlerin tavrını yakından takip eden Falih Rıfkı, iki ülke arasındaki ilişkilerin kritik bir evreye girmiş olmasının da etkisiyle görüldüğü gibi tepkisini de ortaya koymaktaydı.

Falih Rıfkı'nın Sovyetlere yönelik ilgisi arkasında sadece Türkiye'ye dair talepleri değil, savaş sonrası ulusalar arası ortamda Sovyetler lehine meydana gelen önemli gelişmelerin de etkisi büyüktü. Savaş öncesinde uluslar arası ortamda kuvvet dengesinin oluşturan devletlerden Almanya, İtalya ve Japonya savaşın yenik devletleriydi. İngiltere ve Fransa ise, galip devletler arasında olmasına rağmen, savaşın yarattığı ekonomik ve siyasal sıkıntılar nedeniyle zor günler yaşamaktaydılar. Bu gelişmeler karşısında gerek Asya'da gerekse de Avrupa'da kuvvet boşlukları meydana geldi. Her iki kıtada da en etkili güç olarak Sovyetler ortaya çıkmaya başladı. Savaş sonunda Sovyet Rusya, Avrupa, Orta Doğu, Uzak Doğu ve Asya'ya yönelik bir yayılma siyaseti takip etmeye başladı. Özellikle savaşın son yıllarında Alman işgali karşısında, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'ı korumak amacıyla yerleştirdiği orduları aracılığıyla savaş sonunda Komünist rejimlerin kurulmasını sağlarken, Uzak Doğu'da da Mao Tse-tung'u destekleyerek Çin'i Komünizm'in kontrolü altına almak amacıyla harekete geçti. Sovyetlerin bu yayılma siyaseti içinde İran, Türkiye ve Yunanistan Akdeniz'e inmek için önemli bir yere sahipti. Bu nedenle de her üç ülke de Sovyet baskısına maruz kalmaya başladı. Sovyetlerin bu yayılma siyaseti, savaş sonrası dünya düzeni için birlikte hareket etmekte oldukları Amerika'yı rahatsız edecek ve iki ülke

[1759] Falih Rıfkı, "*1946'nın Eşiğinde*", **Ulus** 1 Ocak 1946.

arasındaki ilişkiler kopacaktır. Böylece dünya Amerika ile Sovyetler arasında kutuplaşan özellikle 1947'de somutlaşan " *soğuk savaşın*" ortasında kalacaktı.[1760]

Sovyetlerin Alman işgali tehlikesi karşısında ordularını yerleştirdiği ülkelerde Komünist rejimlerin kurulmasını sağlamak çabası, Falih Rıfkı'nın da gündemindedir. "*Mesele batı demokrasilerinin her memleket halkının kendi rejimini seçmekte tamamiyle serbest olması tezi ile Sovyetler Birliği'nin kendini çeviren komşu devletlerde kendisinin kabul edebileceği parti ve şahsiyetler tarafından kurulma hükümetler bulunması lazım geldiği tezi arasında nasıl bir uzlaşma bulunabileceğindedir*."[1761] Yazara göre, Dışişleri Konsey'indeki tartışmaların temel sebebi Sovyetlerin bu durumudur. Savaş sonrası dünya için kalıcı bir barışın ilk şartı da ancak bu durumun çözülmesi ile mümkün olabilir. Falih Rıfkı, Sovyetlerin Romanya, Çekoslovakya gibi ülkelerde halkın isteğini dikkatte almayarak otoriter bir yönetim ve rejim yerleştirme çabasının "*demokrasiler tarafından reddedileceğine*"[1762] de dikkat çeker. Falih Rıfkı, Birleşmiş Milletlerin sağlıklı bir şekilde çalışması ve barışı sağlaması için öncelikli olarak "*büyük devletlerin üzerinde anlaşmış oldukları bir dünya statükosunun*"[1763] sağlanmasının zorunlu olduğunu düşünür. Yazarın dikkat çekmek istediği konu, Birleşmiş Milletler Teşkilatı içinde yer alan Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik toprak talepleridir. Sovyetlerin, hem savaş sonrası dünya barışının sağlanması ile görevli olması, buna rağmen başta Romanya ve Çekoslovakya'da Komünist partileri iktidara getirmek için baskıda bulunması, bağımsız bir ülkeden toprak talepleri, Falih Rıfkı'ya göre büyük bir tezat oluşturmaktaydı.

Sovyetlerin savaş sonundaki faaliyetleri Falih Rıfkı'nın endişelerinin haklılığını kanıtlar nitelikteydi. Yalta Konferansı'nda Amerika, İngiltere ve Sovyetler serbest ve demokratik seçimler için gerekli tedbirler alınıncaya kadar, Sovyet işgali altındaki ülkelerde geçici hükümetlerin kurulması ve bunların bünyesinde de bütün siyasi eğilimlerin temsil edilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak Sovyetlerin baskısı ile bu ülkelerde özellikle komünist partilerin etkinliği artırılmaktaydı. Bu durum 1947'den sonra Sovyet işgali altında bulunan ülkelerde diğer partilerin muhalefete geçmesi ve komünistlerin yönetimi ele geçirmesi ile

[1760]Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 215-243; Armaoğlu, a.g.e., s. 423-424; Türk Dış Politikası, s. 480-486
[1761] Falih Rıfkı, "*Çözülecek Meselelerden Biri*", **Ulus**, 3Ocak 1946.
[1762] Falih Rıfkı, "*Londra Toplantısına Doğru*", **Ulus**, 5 Ocak 1946.
[1763] Falih Rıfkı, "*Kararsızlığın Doğurduğu Tehlikeler*", **Ulus,** 14 Ocak 1946.

sonuçlandı.[1764] Sovyetlerin ideolojik olarak başta Bulgaristan, Romanya ve Çekoslovakya olmak üzere Yalta Konferansı kararlarına aykırı hareket etmeye başlaması, Falih Rıfkı'nın yakından ilgilendiği bir konudur. Bu ülkelerdeki muhaliflerin durumlarıyla ilgili olarak kaleme aldığı köşe yazısında yazar, Bulgaristan'daki muhaliflerin serbest bir seçimde "*Komünistlerin ancak yüzde beş ya da on*" oranında bir başarı elde edebilecekleri yönündeki iddiaları ile bazı İngiliz ve Amerikan gazetelerinde Romanya'daki Komünist hükümetin halkın çok az bir kısmını temsil ettiği yönündeki açıklamalarına yer verir. Falih Rıfkı'ya göre, "*yalnız büyükler değil küçükler arasındaki münasebetleri çarçabuk tabiileştirecek yol, serbest seçimlere başvurulması, barış antlaşmasının yapılması ve işgal ordularının yeni bir harp tehlikesi olmak kudretinde olmayan memleketlerini*"[1765] boşaltmasıdır. Görüldüğü gibi yazar, Sovyetlerin küçük devletlere müdahalesini barışı tehlikeye sokan bir durum olarak değerlendirir. Bunalımdan çıkış yolu ancak Sovyet işgal bölgelerinin bağımsızlığının sağlanarak serbest seçimlerin yapılması, yani komünist idarelerin önüne geçilmesidir.

Sovyetlerin hem savaşın son günlerinde Türkiye ile ilişkilerini gerginleştiren talepleri hem de savaş sonundaki emperyalist siyaseti, Türkiye'nin Batılı devletlere özellikle de Amerika'ya yakınlaşmasında etkili oldu. Bu bağlamda Falih Rıfkı'nın da gayet olumlu bir Amerikan imajına sahip olduğunu görmekteyiz. "*Amerika dünyanın en kuvvetli devleti olduğu kadar, barış ülküsüne candan bağlıdır. Hiçbir milletin egemenlik hakkı ve üstünde yaşadığı toprak, Amerikan tehdidi altında değildir. Amerika ilk Milletler Cemiyeti'nde vazife ve sorum kabul etseydi, belki İkinci Dünya harbi çıkmayacaktı. Yeni Milletler Derneği'nde Amerika'nın bu kadar açık ve kayıtsız şartsız vazifelendiğini ve sorumlandığını görmek, üçüncü bir dünya harbi korkularını giderecek sağlam inancaların başında gelir.*"[1766] Bu imaj, Falih Rıfkı'nın konumu göz önüne alındığında aynı zamanda hükümetin de yaklaşımını ortaya koymaktaydı. Daha önce de belirttiğimiz gibi Falih Rıfkı, İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu ve Afrika'daki emperyalist faaliyetleri karşısında genç cumhuriyet için yeni bir ideal, Batı olarak Amerika'yı öne çıkarmıştı. Türkiye'nin Avrupa garplılığı değil, Amerika garplılığını esas alması gerektiğini düşünen yazar, II. Dünya Savaşı

[1764] Armaoğlu, a.g.e., s. 432-433.
[1765] Falih Rıfkı, "*Moskova Kararı ve Muhalefet*", **Ulus**, 15 Ocak 1946.
[1766] Falih Rıfkı, "*M. Byrnes'ün Nutkundan Ne Anlayalım?*", **Ulus**, 17 Ocak 1946.

sonunda da Amerika'nın herhangi bir ülkenin toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığı için tehdit olmamasına dikkat çeker. Bu vurgu üzerinde savaş sonrasında ortaya çıkmaya başlayan Sovyet emperyalizmi ve toprak talepleri etkili olur.

Falih Rıfkı'nın Sovyetler Birliği'nin İran'daki emperyalist faaliyetlerini de yakından takip ettiğini görmekteyiz. Savaş yıllarında Alman taarruzu karşısında Sovyetler müttefiklerinden yardım alabilmek amacıyla İngilizlerle birlikte İran'ı işgal etti. Bu gelişmeden kısa süre sonra, Sovyetler Birliği ve İngiltere İran ile bir ittifak antlaşması imzaladı. Antlaşmaya göre, savaş sonunda İngiliz ve Sovyet ordularının ülkeden en geç 6 ay içinde çekilmesi gerekmekteydi. 2 Eylül 1945'te Japonya'nın resmen teslim olması ile II. Dünya Savaşı sona ermiş, İngiliz ve Amerikan askerleri geri çekilirken Sovyet birlikleri İran'ı terk etmedi. Romanya, Bulgaristan ve Çekoslovakya'da olduğu gibi İran'da da Komünist Tudeh partisi aracılığıyla faaliyetlerini sürdürdü. İran, gelişmeler karşısında durumu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşıdı.[1767] Konu tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yakından takip edilmekteydi. Falih Rıfkı, İran'ın bağımsızlığını korumak amacıyla yaptığı itirazı desteklemekle birlikte Amerika ve İngiltere'nin "*henüz işleme cihazları tamamlanmak üzere bulunan yeni Milletler Derneği'ni bu nazik buhranın tartışmaları içine atmak*"[1768] istemediklerine de dikkat çeker. Yazara göre, Amerika ve İngiltere'nin tavrı sorunun iki ülke arasında çözülmesini zorunlu hale getirmektedir. Ancak Falih Rıfkı, İran'ın Sovyetlerin baskısı nedeniyle otonom bölgelere ayrıldığını bu durumun ise ülkenin bağımsızlığına ciddi bir müdahale anlamına geldiğini de belirtir. Yazar, gelişmelerin dünya barışını sıkıntıya sokacağına dikkat çeker. Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi Falih Rıfkı, Sovyetlerin İran'daki faaliyetlerinden fazlasıyla rahatsızdır.

Falih Rıfkı'nın Sovyetlerin yayılmacı siyasetinden rahatsız olmasına rağmen, Birleşmiş Milletlerin saygınlığını korunmasından da yana olduğunu görmekteyiz. Güvenlik Konseyi'ndeki büyük devletlerin veto hakkına sahip olmasının bazı ülkelerde eleştirilere neden olduğunu belirten Falih Rıfkı, Genel Kurul'un "*dünya*

[1767] Armaoğlu, a.g.e., s.424-425.
[1768] Falih Rıfkı, "*İran İşi Hakkında Bilmediklerimiz*", **Ulus**, 18 Ocak 1946; "*İran Meselesinin Gelişmesi*", **Ulus**, 1 Şubat 1946; "*Bir Yazı Üzerine*", **Ulus,** 17 Mart 1946; "Ağır Bir Deneme", Ulus, 22 Mart 1946; "*Rusya ile İran Arasında Anlaşma*", **Ulus**, 6 Nisan 1946.

halkoyunu" temsil ettiğini vurgular.[1769] Dolayısıyla da yazara göre, dünya kamuoyunun isteklerine aykırı bir düzenleme mümkün olmayacaktı. Falih Rıfkı'nın açıklamaları üzerinde İran'ın Güvenlik Konseyi'ne yaptığı müracaatın veto edilmesi ile ilgilidir. Yazar, kararın alınmasında sadece vetonun değil aynı zamanda Genel Kurul'daki ortak bir yaklaşımın da etkili olduğunu belirtir. Ancak Falih Rıfkı, Sovyetler Birliği'nin Birleşmiş Milletler'deki temsilcisi Mösyö Gromyko'nun "*her tarafta faşizm ocakları ile savaşılmasını*" isteyen açıklamalarına katılmakla birlikte bazı çekincelere de sahiptir. Özellikle Faşizmin ölçüsünün ne olduğu noktasında tereddüttü olan yazar, "*fakat eğer faşizm ölçüsü Moskova radyosunun ölçüsü ise, bu savaşmanın sınırı o kadar genişler ki kimsenin işin içinden çıkmasına imkan kalmaz. Moskova radyosunun faşist ve mürteci damgasını vurduğu rejimler, gruplar ve zümrelerden çoğu batı görüşünce pek tabii demokrasi unsurları veya kurumlarıdır. Bu unsurlar veya kurumlara karşı cephe almak tam manası ile milli egemenlik hakları ile zıt bir ideoloji kavgasına girişmektir*"[1770] açıklamalarıyla eleştirisini dile getirir. Bu eleştirinin arkasında Sovyetlerin Türkiye'deki rejime yönelik eleştirileri bulunmaktaydı.

Dünyanın pek çok bölgesinde savaştan sonra hala büyük sorunlarla ve iç huzursuzluklarla mücadele edilmiş olmasına rağmen Falih Rıfkı, Türkiye'nin bu manzaralardan çok uzak bir ortama sahip olduğunu belirtir. "*Türkiye'mizde iç buhranlar yoktur. Demokrasimizin gelişmesine ait olaylar yani aramızdaki tartışmalar yeni partiler basın ayrılışmaları bütün bunlar, dış politika bakımından millet birliğini bozar olmaktan çok uzaktır.*" İç politikada muhalefete ılımlı tavrını sürdüren yazar, Türkiye'nin sağlıklı işleyen bir dış politikaya da sahip olduğuna dikkat çeker. Kamuoyuna iktidarın dış politika esaslarını, "*kimse ile davalı olmayan, ne alacak ne verecek hesabına dayanmayan, bağımsızlık prensibine kayıtsız şartsız*"[1771] bağlı kalmak olarak açıklayan Falih Rıfkı, Sovyetlerin taleplerine de cevap vererek Türkiye'nin herhangi bir şekilde toprak ödününde bulunmasının mümkün olmadığını belirtir.

Pek çok kişi gibi Falih Rıfkı da savaş sonrası dünyanın içinde bulunduğu durum karşısında şaşkın ve endişelidir. "*Kim derdi ki demokrasiler zaferi ile tekrar*

[1769] Falih Rıfkı, "*Genel Kurul Dünya Halkoyu Demektir*", **Ulus**, 19 Ocak 1946.
[1770] Falih Rıfkı, "*Birleşmiş Milletler Derneği ve Sovyetler*", **Ulus**, 21 Ocak 1946; "*Güvenlik Konseyi'ndeki Meseleler*", **Ulus**, 25 Ocak 1946; "*İç Meseleler ve Yabancılar*", **Ulus**, 26 Ocak 1946.
[1771] Falih Rıfkı, "*Olan Bitenler Karşısında*", **Ulus**, 28 Ocak 1946.

eskisi kadar buhranlı, belki ondan beter bir sinir harbi karşısında kalacağız." Özellikle İngiltere, Amerika ve Sovyetler arasındaki anlaşmazlıklar ve henüz yenilmiş olan devletlerle bir anlaşma yapılmamış olması, yazara göre gerginliği artırmaktadır.[1772] Falih Rıfkı, bir anlaşmaya varılarak, uluslar arası sorunlara çözüm üretilememesinin en önemli nedeni olarak çok yerinde bir tespitle üç büyükler arasındaki menfaat çatışmasını gösterir. Falih Rıfkı'nın, 1946 yılının Mart ayından itibaren artık iki farklı ideoloji arasında kutuplaşan uluslar arası ortam üzerinde durduğunu görmekteyiz: "*Milletler arası durum iyi değildir ve gittikçe daha karışmakta ve kötüleşmektedir. Bir birine zıt iki ideolojiyi temsil eden bloklaşmalar arasında açık bir politika savaşı var.*"[1773] Yazar, bu ortamın barışı tehlikeye sürüklediğini belirttiği gibi, Sovyetler karşısında durabilecek en önemli kuvvetin de savaşın kazanılmasında önemli paya sahip olan Amerika olduğuna dikkat çeker. Böylece yazarın dönem içindeki bu yazılarında soğuk savaşın aktörleri yoğun olarak yer almaya başlar. Ancak bu yazılar aynı zamanda, büyük bir buhrandan çıkan dünyanın huzur bulacağı yönündeki umutların da tükenmesinin izlerini taşımaktadır.

Falih Rıfkı'nın da dikkat çektiği gibi 1946 yılı soğuk savaşın işaretlerinin gittikçe güçlendiği bir dönem oldu. Bu ortamda Amerika ile iyi ilişkilerin önemine işaret eden Falih Rıfkı, ABD'ndeki eski Türk Büyük Elçisi Münir Ertegün'ün cenazesinin dünyanın en büyük savaş gemisi olan Missouri ile getirilmesini, "*Amerikan-Türk dostluğu Missouri Türk sularına girdiği saatten beri gerçeği de aşan bir gelenek kuvveti bağlanmıştır.* "[1774] açıklamaları ile iki ülke arasındaki dostluğun kanıtı olarak değerlendirir.

3.2.Savaş Sonrası Türk Sovyet İlişkileri

Türkiye'nin gündemini genel seçimler ve sonrasındaki gelişmelerin işgal ettiği günlerde savaş sonrası barış antlaşmalarına yönelik esasların belirlenmesi amacıyla İngiliz, Fransız, Amerikan ve Sovyet Dışişleri Bakanları Paris'te toplandı. Bu toplantıdan bir ay sonra Sovyetler Birliği, 7 Ağustos 1946'da Türkiye'ye savaş

[1772] Falih Rıfkı, "*Bu Kararsızlık Ne Kadar Sürecek*?", **Ulus**, 21 Şubat 1946.; "*Nüfuz Bölgeleri Ne Demektir*", **Ulus,** 26 Şubat 1946.
[1773] Falih Rıfkı, "*Fikirlerini Açık Söyleyen Amerika*", **Ulus**, 3 Mart 1946; "*Hürriyet ve Güvenlik Kaygısı*", **Ulus,** 14 Mart 1946.
[1774] Falih Rıfkı, "*Missouri*", **Ulus** 5 Nisan 1946; "*Türkiye'den Amerika'ya*", **Ulus** 9 Nisan 1946. Ayrıca bkz., Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl,** Ankara 1980, s. 2009.

sırasında Montrö Sözleşmesi ile oluşturulan Boğazlar rejiminin Karadeniz devletlerinin güvenliğini korumaya yetmediğini ileri sürerek, hem sözleşme de hem de Boğazlar rejiminde değişiklik yapılması yönündeki isteklerini içeren bir nota verdi. Sovyetler Boğazlara dair değişiklik isteklerini içeren bu notayı Türkiye ile birlikte aynı gün Amerika ve İngiltere'ye de verdi.[1775]

Türkiye notaya cevap vermeden önce hem Amerika hem de İngiltere'nin cevabını öğrenmek için beklemeyi tercih etti. Sovyet notasına karşı tepki gösteren Falih Rıfkı, notanın özellikle dördüncü ve beşinci maddelerindeki üs isteğine dikkat çekerek, bu isteğin Türkiye'nin "*egemenlik hakkına tecavüz*" olduğunu söyler. Yazara göre, böyle bir istek ancak "*yıkılmış bir devletten*" yapılabilir. Sovyet isteklerine karşılık Falih Rıfkı, boğazlarla ilgili bir düzenleme olacaksa bunun ancak Montrö Sözleşmesi'ndeki imzacı devletlerin katılımıyla yapılacak bir konferansta görüşülmesi gerektiğine dikkat çekerek hükümetin tavrını ortaya koyar. Yazar, bu son derece önemli gelişmeler karşısında halka seslenerek bazı tavsiyelerde bulunur: "*Vatandaşlarımıza tavsiye edeceğimiz tek şey içeride birlik kalmak ve malum kaynakların tahriklerine karşı uyanık bulunmaktır*"[1776] Halk özellikle muhalefet tahrikleri ve Sovyet propagandasına karşı uyarılmaktadır. Nitekim Falih Rıfkı için yabancı bir ideolojinin en yıkıcı tahrikçisi ve propagandacısı olduğunu düşündüğü Tan gazetesi ve komünizm yönündeki propagandalar toplum için son derce zararlı unsurlardı. Gergin ortam karşısında Falih Rıfkı sadece halka değil, muhalefete de seslenerek birlik içinde olunması gerektiğinin vurgusunu yapar. "*Dünya Türkiye'nin İnönü ve Meclis etrafındaki sarsılmaz dayanışmasından asla şüphe etmemelidir. İç buhran havasını devam ettirmek isteyenler en hafif tabir ile milletler arası ve milli durumun pek acıklı bir anlayışsızlığı içindedirler*"[1777] Falih Rıfkı hem muhalefet hem de iktidarın Sovyet "*dış tehlikesi*" karşısında meclisin normal işleyişini sürdürmenin dışında, dikkatli olmaları gerektiği uyarısını da yapar. "*Hükümet tarafının dış tehlikeyi öne sürerek tenkitlerden korunmağa nasıl hakkı yoksa muhalefet tarafının da sorumsuzca tahriklerini yürütebilmek için milletten bir dış tehlike olduğunu saklamağa hakkı yoktur*"[1778]

[1775] Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 218-219; Türk Dış Politikası, s.504.
[1776] Falih Rıfkı, "*Rus İstekleri Karşısında*", **Ulus**, 15 Ağustos 1946.
[1777] Falih Rıfkı, "*Biraz Kendimize Gelelim*", **Ulus** 20 Ağustos 1946.
[1778] Falih Rıfkı, "*İki İş Beraber Yürür*", **Ulus,** 20 Ağustos 1946.

Sovyet notası Türk Amerikan ilişkilerinde de bir dönüm noktası oldu. Nota karşısında Amerika Türkiye ile Sovyetler arasındaki sorunun Boğazlardan geçiş meselesi olmadığının, aksine Türkiye'nin Sovyet egemenliği altına alınması amacı taşıdığına karar verdi. Amerika, Sovyet notasına 19 Ağustos 1946'da cevap verdi. Amerika, notanın ilk üç maddesinde genel olarak Sovyetlerle görüş birliği içinde olmasına karşılık, dördüncü ve beşinci maddelere karşı çıkarak, Sovyetlerin Boğazlardan üs isteği, Boğazlarının savunmasının Türkiye ile Sovyetlerin ortaklaşa yapması gibi isteklerini reddetti. Ayıraca Boğazlar sorunun sadece Karadeniz devletlerin değil, hem Amerika hem de diğer devletleri de ilgilendiren bir özelliğe sahip olduğunu belirten Amerika, Türkiye'nin Boğazların savunmasında başlıca sorumlu olarak kalması gerektiğini açıkladı.[1779] Amerika'nın cevabından kısa süre sonra 21 Ağustos'ta İngiltere de benzer içerikle bir cevapla Sovyet isteklerine karşı çıktı.

Amerika ve İngiltere'nin Sovyet notasına verdikleri olumsuz cevaplar, Falih Rıfkı tarafından büyük bir memnuniyet ve coşku ile kamuoyuyla paylaşılır. Yazar, her iki ülkenin cevabında da özellikle Sovyetlerin üs istekleri ile Boğazların savunmasında esas görevlinin Türkiye olduğu yönündeki açıklamaları üzerinde durur.[1780] Gelişmeler karşısında Falih Rıfkı'nın Amerika'ya dair övgü dolu ifadeler kullandığını görmekteyiz. "*Gerek barış nizamının kurulmasında gerek milletler arası meselelerin halledilmesinde büyük küçük her devlet Birleşmiş Milletler Anayasası prensiplerine bağlı ve sadık kalmalıdır. Bütün Amerikan azmi bu hedef üstünde toplanmıştır. Boğazlar hakkında Sovyetler Birliği'ne vermiş olduğu cevapta aynı değişmez azim görüyoruz.*" Türkiye'nin Amerikan'ın Sovyet notası karşısında sergilediği tavırdan memnun kaldığını belirten yazar, memnuniyetin diğer bir nedenini de "*Haşmetli Amerika'yı adalet ve nizam davasının arkasında dimdik ayakta durur görmek gerçek demokrasi dünyasının hürriyetçi ve barışçı bütün milletlerinin yüreğini de bir daha ferahlandırmıştır*"[1781] şeklinde ortaya koyar.

İngiltere ve Amerika'nın Sovyet notası karşısındaki tavrının belli olması üzerine Türkiye, Peker hükümetinin göreve başlamasından kısa süre sonra, 22

[1779] Oral Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara 1979, s. 11; Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 220-221; Türk Dış Politikası, s. 505.
[1780] Falih Rıfkı, *"İngiliz ve Amerikan Cevapları*", **Ulus,** 22 Ağustos 1946.
[1781] Falih Rıfkı, "*Amerika Cevap Verdi*", **Ulus**, 23 Ağustos 1946; "*Amerikan Dış Politikasında Kararlılık*", **Ulus**, 6 Ekim 1946.

Ağustos 1946'da Sovyet notasına cevap verdi. Sovyetlerin notadaki değişiklik önerisinin ilk üç maddesini yani savaş ve barış gemilerinin Boğazlardan geçişi ile ilgili düzenlemelerin uluslar arası bir konferansta görüşülmesini kabul eden Türkiye, notanın dördüncü ve beşinci maddesindeki önerileri kabul edilmez bulmaktaydı.[1782] Herkes gibi Falih Rıfkı da notaya karşı Amerika ve İngiltere'nin cevaplarının ortaya çıkmasıyla Sovyetlerin nasıl bir yol izleyeceğini merak eder. Ancak bu gelişmelerden kısa süre sonra Sovyetler, 24 Eylül 1946'da Türkiye'ye ikinci bir nota verdi. İkinci notada da ilkindeki istekler yineleniyordu. Ancak bu ikinci, nota Boğazlar rejiminin sadece Karadeniz'e sahili olan devletlerce tespit edilmesini isteyen Sovyetler tarafından İngiltere ve Amerika'ya gönderilmedi.

Falih Rıfkı, ikinci Sovyet notası karşısında "*esefle söylemek lazım gelir ki yeni Sovyet notasına da Birleşmiş Milletler Anayasası prensipleriyle uzlaştırılmasına asla imkân olmayan eşitsizlik ve adaletsizlik fikri hâkim kalmaktadır*" yorumunu yaparak tepkisini gösterir. Sovyetlerin bu ısrarının sebebi ise yazara göre, "*Türkiye'yi de öteki Karadeniz devletleri gibi kendi nüfuz ve müdahale bölgesi içine katmak ve onu sonuna kadar bu bölge içinde tutmaktan emin olmak için Boğazlara gelip yerleşmektir.*"[1783] Falih Rıfkı, dünya kamuoyunun da Sovyet isteklerini bu yönde değerlendirdiklerini kamuoyuna açıklayarak tedirginliğin önüne geçmek ister. Yazar, Boğazlar sorununun dünya için bir uluslara arası sorun olurken, Türkiye için "*yurt ve hak bütünlüğünün korunarak hür yaşayıp yaşamayacağı davası*" olduğuna değinerek, iktidarın konu karşısındaki tavrını kamuoyuna ve dünyaya göstermiş olur. Falih Rıfkı, konu ile ilgili haberlerinde özellikle Amerika ve İngiltere'nin Türkiye'nin isteklerini desteklediğini vurgular. "*Amerika yeni tadiller yapılırken bizim egemenlik haklarımıza dokunulması işinde bizim kadar titizdir. Bu onun için sorun ne Sovyetler Birliği ne de Türkiye ile hususi münasebetler meselesi değildir: prensip meselesidir.*"[1784] Böylece yazar, kamuoyuna Türkiye'nin Sovyet tehdidi karşısında uluslar arası ortamda yalnız olmadığını göstermek ister. Falih Rıfkı, bir kez daha hem Türkiye hem de İngiltere ve Amerika'nın görüşünün, Boğazlarla ilgili bir sorunun Türkiye'nin egemenlik haklarına dokunulmayacak bir konferansta konuşulması yönünde olduğunu açıklar.

[1782] Türk Dış Politikası, s. 505–506.
[1783] Falih Rıfkı, "*Sovyet İsteklerine Dair*", **Ulus**, 2 Ekim 1946.
[1784] Falih Rıfkı, "*Amerika ve Boğazlar Meselesi*", **Ulus,** 15 Ekim 1946.

Nota gerginliğinin devam ettiği günlerde Falih Rıfkı, Sovyetler ve onun nüfuzu altındaki Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Bulgaristan'ın oluşturduğu, uluslar arası ortamda Slav bloku olarak anılmaya başlayan yapılanmaya dikkat çeker. Yazar, bu blok karşısında ise Birleşmiş Milletler blokunun bulunduğunu ve amacının da "*barış ve güvenlik esaslarını San Francisco prensiplerine dayanmaktan ve milli hürriyetleri emniyet altına almaktan başka bir amaç peşinde*"[1785] olmadığını söyler. Falih Rıfkı, grubun sözcüleri olarak öne çıkan Amerika ve İngiltere'nin grup üzerinde "*hususi bir nüfuz politikası*" takip etmediğini özellikle vurgular.

Sovyetlerin ikinci notası, Amerika'ya gönderilmemiş olmasına rağmen, Sovyetlerin Boğazların Amerikan ve İngiliz savaş ve ticaret gemilerine kapatmak amacını taşıdığının da görülmesi üzerine Amerika, 9 Ekim 1946'da Boğazlar sorununun sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletler arasında çözülemeyeceğini, Boğazlara yönelik herhangi bir saldırının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin harekete geçmesini gerektireceğini açıklar. Türkiye, ikinci Sovyet notasına cevabını 18 Ekim 1946'da verdi. Bu ikinci karşılık notasında Türkiye, eski görüşlerinde ısrar etti. [1786] Falih Rıfkı, Türkiye'nin cevabını açıklamasından sonra, kamuoyuna iktidarın Türkiye'nin "*egemenlik hakların ihlal edecek herhangi bir müdahaleye*" imkân vermeyeceğini, bu konuda hem Birleşmiş Milletler hem de Amerika'nın desteğini aldığını açıklar.[1787] Hükümetin gelişmeler karşısında son derece "*başarılı bir dış politika*" takip ederek, Türkiye'nin haklarını savunduğunu vurgulayan yazar, gerginliğin yaşandığı ilk günlerde bu "*dış tehlike*" olgusunun iktidar ve muhalefet tarafından kullanılmaması gerektiğini belirtmiş olmasına rağmen, bu gerginliği hükümet lehine sık sık kullandığını görmekteyiz. Halka sürekli olarak birlik çağrısı yapan Falih Rıfkı, muhalefetin bu ortamda dahi iktidarı ve politikalarını eleştirdiğini, halka göstererek iç siyasette bir politika malzemesi haline getirir.

[1785] Falih Rıfkı, "*Paris Konferansı'ndan Sökülmeler*", **Ulus**, 9 Ekim 1946.
[1786] Kamuran Gürün, **Türk Sovyet İlişkisi 1920-1953**, Ankara 1991, s. 308; Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 222-223; Türk Dış Politikası, s.506.
[1787] Falih Rıfkı, "*Neye Güveniyoruz ve İnanıyoruz*", **Ulus,** 23 Ekim 1946; "*Sıkıntı ve Korku Arasında*", **Ulus**, 24 Şubat 1947.

3.3.Truman Doktrini-Marshall Planı ve Türkiye

Türkiye ile Sovyetler arasındaki gerginlik karşılıklı notalardan sonra da devam etti. Sovyetlerin Türkiye üzerindeki baskısına devam etmesi, bu dış tehdit karşısında ordunun savaş yıllarındaki mevcudunun korunması nedeniyle ekonomik olarak ciddi sıkıntılara neden olmaktaydı. Sovyetlerin savaş sonundaki uzlaşmaz tavrı ve ordularının işgali altında bulunan bölgelerden çekilmeyerek peykler oluşturmaya başlaması, Amerika'nın da müttefikine bakışını değiştirdi. Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılarda bu günlerde dış yardımı zorunlu kılmaktaydı. Nitekim Türkiye savaş yıllarında hem İngiltere hem de Amerika'dan askeri yardım almıştır. Bu yardımlar "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu" gereğince yapılmış, savaş sonunda kullanılmayan malzemenin geri verilmesi kabul edilmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik sıkıntılar ve Sovyet tehdidi Türkiye'yi yeniden Amerika'nın askeri ve ekonomik desteğini aramaya zorlar. Bugünlerde tüm dünyanın olduğu Amerikan'ında dikkatini Yunanistan'ın karşı karşı kaldığı komünizm tehlikesi çekmekteydi. Gelişmeler üzerine Sovyet yayılması karşısında Amerika uluslar arası işbirliğinin bu istekleri engelleyemediğini görerek, ancak kuvvetli olunarak Sovyet tehdidin önüne geçileceğini düşünmeye başladı. Bu nedenle de Amerika, sadece Ortadoğu'nun değil, Avrupa'nın da savunmasında önemli olan ve Sovyet yayılmasının hedefinde olan Yunanistan ve Türkiye'yi yalnız bırakmamağa karar verdi. Bu amaçla Amerikan Başkanı Truman, İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'nin içinde bulundukları durum ile her iki ülkenin Sovyet tehdidi karşısında Batı savunması için önemine değindiği muhtırası üzerine harekete geçti. Başkan Truman, 12 Mart 1947'de Temsilciler Meclisi'ndeki konuşmasında her iki ülke üzerindeki Sovyet tehdidine dikkat çekerek, her iki ülkeye 400 milyon dolarlık yardım yapmak, Türkiye ve Yunanistan'dan gelen istek üzerine sivil ve askeri personel göndermek, her iki ülkeden gelecek askeri personeli yetiştirmek için yetki isteğinde bulundu.[1788] Truman Doktrini, Sovyet baskısı karşısında tedirgin günler geçiren Türkiye'de büyük bir memnuniyet ile karşılandı.

Henüz Truman Doktrini Amerikan meclisince kabul edilmeden önce Falih Rıfkı, gelen haberler doğrultusunda Amerika'nın Yunanistan ve Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardım niyetinde olduğunu kamuoyuna açıklar. Ancak yazarın konuya

[1788] Gönlübol-Sar, a.g.e., s.225-228; Armaoğlu, a.g.e., s.441-442; Türk Dış Politikası, s. 528-530.

dair değerlendirmelerde bulunmadan önce bir durumu özellikle açık bir şekilde ortaya koymak istediğini görmekteyiz. "*Amerikalılar Türkiye'nin rejim davaları ile asla ilgili değildirler düşündükleri tek şey Türkiye'nin içinde bulunmakta olduğu nazik dış politika şartları içinde kendi durumunu tutup tutmayacağından ibarettir*"[1789] açıklamasını yapan yazar, Amerikan yardımının Türkiye'deki rejimin demokratik bir seyir takip etmesi gibi bir zorunluluk içermediğini vurgulamaktadır.[1790] Her ülkenin rejiminin ancak o ülkenin iç meselesi olduğunu vurgulayan yazar, CHP yetkililerinin II. Dünya Savaşı çıkmamış olsaydı "*rejimin normalleşmesi*" için yaptığı girişimlere çok daha önce başlayacağını ileri sürer. İktidarın Türk demokrasisini geliştirmek yönündeki isteğine vurgu yapan Falih Rıfkı, aslında bu açıklamalarıyla iki amaç gütmektedir. Bunlardan ilki, yardım haberlerinin gündeme gelmesiyle yazar, baştan beri ağır bir tempoda ilerlemesini istediği Türk demokrasisinin gelişim seyrinin bir anda hızlanması ve muhalefetin bu konudaki taarruzlarının önüne geçmek ister. İkincisi ise, başta Amerika olmak üzere tüm Batılı devletlere ve kamuoyuna iktidarın rejimin demokrasi yönünde gelişmesinde istekli olduğunu, çaba sarf ettiğini göstermekti.

Amerika Başkanı Truman'ın Temsilciler Meclisi'ndeki açıklamalarından sonra Falih Rıfkı, gelişmeleri Amerika'nın dünya barışı ve Atlantiğin güvenliği için Türkiye ve Yunanistan'ın önemini kavramış olduğu şeklinde yorumlar. Yazar, savaş sonrasında dünya barışı için çabalayan Amerika'nın bu girişiminin barış yönündeki isteklerin sözde kalmadığının da kanıtı olduğunu düşünür. Amerika'dan gelen açıklamalarla Falih Rıfkı'ya göre "*Türkiye'nin önü büsbütün aydınlanmıştır*"[1791] Ancak yazar, Amerika'nın da bu girişimi ile Akdeniz'de güvenebileceği iki müttefik elde ettiğini de dikkat çeker.

Artık çok net bir şekilde ortaya çıkan iki kutuplu dünya, Falih Rıfkı'nın gündemindedir: "*Dünya yeniden ikiye bölünmüştür. Bu iki bölümün birinde fertler ve cemiyetler hürriyet nizamı içindedirler veya bu nizamı aramaktadırlar. İkincisinde*

[1789] Falih Rıfkı, "*İki Görüş Arasındaki Fark*", **Ulus**, 6 Mart 1947.
[1790] Falih Rıfkı, Amerika'nın Türkiye'deki rejim üzerinde herhangi bir zorlaması olmadığını ve olmayacağını vurgulamış olsa dahi, Truman Doktrini ile Amerika kısa vadede Sovyet yayılmasının önüne geçerken uzun vadede Amerikan ekonomik ve siyasi sistemini yani kapitalizm ve siyasal liberalizmin yayılmasını sağlamak istemekteydi. Türk Dış Politikası, s.531, Ayrıca Truman'ın Temsilciler Meclisi'ndeki konuşması sırasında da Türkiye'deki politik sisteme yönelik ağır eleştiriler dile getirilmekteydi. Karpat, a.g.e., s. 162.
[1791] Falih Rıfkı, "*Barış Kurucu Amerika*", **Ulus,** 15 Mart 1947; "*Politika"*, **Ulus**, 21 Mart 1947.

ise dikta nizamı vardır. Bazı milletler, şimdiden bu zor rejimine boyun eğmişlerdir ve ne fert ne de cemiyet bakımından serbestlik haklarını kullanabilmektedirler."[1792] Falih Rıfkı, bu iki kutuplu dünyada barışın korunması için uluslar arası işbirliklerinin önemine değinerek, Başkan Truman'ın Türkiye ve Yunanistan ile ilgili açıklamalarının bu ortamda çok daha büyük bir anlam taşıdığını vurgular. Yalnız siyasi ve askeri tedbirlerle Sovyet yayılmacılığının önüne geçilemeyeceğine dikkat çeken Falih Rıfkı, "*başlıca tedbirin enternasyonal tahrikçilerin her tarafta kolayca faydalanabildikleri ekonomi ve geçim sıkıntılarını gidermek, hürriyetlerini savunan milletlerin bu savunuşlarını kolaylaştırmak"* [1793] gerektiğini de vurgular. Yazarın bu açıklamalarında Truman Doktrini'nin yerinde ve etkili bir önlem olduğuna dikkat çeker. Çünkü yazara göre, "*Sovyetlerle barışa varılamayacağ*ı"[1794] artık kesinlik kazanmıştır. Yapılması gereken şey ise, Sovyet yayılmacılığının önüne geçmektir.

ABD Başkanı Truman'ın Temsilciler Meclisi'ndeki açıklamaları doğrultusunda hazırlanan Yunanistan ve Türkiye'ye yardım Kanun'u tasarısı 22 Nisan 1947'de Senato, 9 Mayıs 1947'de Temsilciler Meclisi tarafından kabul edildi. Kanun tasarısı 22 Mayıs'ta Başkan Truman tarafından imzalanarak yürürlüğe girdi. Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu'nun kabul edilmesi ve yürürlüğe girmesi, Sovyetler tarafından tepki ile karşılanırken her iki ülkede ise büyük bir sevinç yarattı. Kanunun, Başkan Truman tarafından onaylanmasından hemen sonra 23 Mayıs'ta kanunda belirtildiği üzere Türkiye'ye yapılacak olan yardım konusunda incelemelerde bulunmak amacıyla bir Amerikan heyeti Ankara'ya geldi. Türkiye'deki incelemeler yaklaşık olarak altı hafta sürdü ve görüşmeler sonunda Türk ordusunun ihtiyaçları tespit edildi.[1795]

İç siyasette muhalefet ile gergin günler yaşayan iktidar için bu gelişmeler son derece memnun ediciydi. Falih Rıfkı, bir kez daha iki bloka ayrılan dünyada barışın korunması ve Sovyet yayılmacılığının önüne geçilmesi için Akdeniz'deki iki önemli gücün Türkiye ve Yunanistan olduğunu, her iki ülkenin de ekonomik ve askeri olarak desteklenmesinin "*barışın teminatı"* anlamına geldiğini gündeme getirir. Yazar, konu ile ilgili haberlerinde Truman Doktrini'nin özellikle *"Sovyet nüfuz ve genişleme*

[1792] Falih Rıfkı, "*Hürriyet Nizamının Yolu*", **Ulus**, 24 Mart 1947.
[1793] Falih Rıfkı, "*Slav Bloğunun Hücumu*", **Ulus,** 9 Nisan 1947.
[1794] Falih Rıfkı, "*Moskova ve Ötesi*", **Ulus,** 19 Nisan 1947.
[1795] Sander, a.g.e., s. 11; Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 230-231; Armaoğlu, a.g.e., s.442; Türk Dış Politikası, s. 531-533.

politikası ile savaşmak"[1796] anlamına geldiğine dikkat çeker. Ancak yardım anlaşmasının önemli bir özelliği de Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'nin güvenliğini sağlamaktır. Falih Rıfkı, kamuoyuna Türkiye'nin güvenliğinin altı ay önceye göre çok daha "*kuvvetle sağlandığını*" açıklar.[1797] Yazarın Truman Doktrini'ni iktidar lehine muhalefet karşısında bir propaganda unsuru olarak kullandığını görmekteyiz. Savaş yıllarında takip edilen barışçıl Türk dış politikasının başta Amerika olmak üzere tüm dünya tarafından takdir edildiğine dikkat çeken Falih Rıfkı, Türkiye'nin barıştan yana bir ülke olduğunu ve dünya barışının oluşturulması için her teklife açık olduğunun iktidarın başarılı dış politikası sayesinde anlaşıldığını belirtir. Yazara göre, Türkiye'nin barıştan yana bir ülke olduğuna şüphesi kalmayan Amerika'nın Sovyet yayılması karşısında Türkiye'yi doğal bir müttefik olarak görmesi kaçınılmaz bir sondur.

Falih Rıfkı, Amerikan Dışişleri Bakanı Marshall'ın 7 Haziran 1947'deki konuşmasından sonra başlayan süreci gayet olumlu bir yaklaşımla Türk kamuoyuyla paylaşır. Amerika'nın önderliğinde Sovyet tehdidi karşısında hem Avrupa'nın hem de Türkiye ve Yunanistan'ın askeri ve ekonomik durumunun iyileştirilmesini gerekli görür. Bu tehdit altında bulunan tüm ülkelerinin işbirliğinin zorunluluğuna dikkat çeker: "*Dünya barışını devletler bağımsızlığını ve milletler hürriyetini tehdit eden bir tek büyük tehlikeye karşı er veya geç bu tehdit altında bulunanların cepheleşmeleri gerekmektedir."* [1798] Falih Rıfkı, ABD Dışişleri Bakanı Marshall'ın konuşmasında açık bir şekilde ortaya koyduğu iki kutuplu dünyada, askeri ve ekonomik bir işbirliğinin zorunlu olduğunu, bu işbirliği içinde Türkiye'nin de yer alması gerektiğini düşünür. Avrupa'nın ekonomik durumunun "*ağır ve buhranlı*" olduğuna dikkat çeken Falih Rıfkı, Avrupa'nın bu şartlar altında kalkınabilmesinin uzun zaman alacağına, Amerikan yardımının Avrupa için yerinde alınmış bir karar olduğunu belirtir. Falih Rıfkı, alınan kararların haklılığını ortaya koymak için Avrupa'nın "*demir perde denen kızıl perde*" ile ikiye bölündüğünü, Sovyet etkisi altındaki

[1796] Falih Rıfkı, "*Barış Yolunda Büyük Bir Adım*", **Ulus**, 24 Nisan 1947; "*Amerikan denizcileri İstanbul'da*", **Ulus**, 2 Mayıs 1947; "*Temsilciler Meclisinde*", **Ulus**, 10 Mayıs 1947; "*Yeni Amerikan Politikasının Zaferi*", **Ulus**, 11 Mayıs 1947.
[1797] Falih Rıfkı, "*Türkiye'nin Güvenliği*", **Ulus**, 12 Mayıs 1947; "*Yalnız Bu Yol Barışa Götürür*", **Ulus**, 24 Mayıs 1947.
[1798] Falih Rıfkı, "*Rusya Karşısında Cephelenme*", Ulus, 12 Haziran 1947.

ülkelerin ise, "*hür ve demokrat milletleri*"[1799] sürekli olarak tehdit altında tuttuğuna dikkat çeker.

Marshall Planı'nın da Sovyet tehdidi karşısında Truman Doktrini gibi yerinde bir girişim olduğunu düşünen Falih Rıfkı, Sovyetler Birliği'nin artık Birleşmiş Milletlerin ruhuma aykırı hareket ettiğini, bu durumun blokları netleştirdiğine dikkat çeker. Yazar, Sovyetlerin Birleşmiş Milletlere aykırı davranmasını ise, "*Rusya'nın sadece kendi ideolojisi üzerine bir dünya kurmak isteği*"[1800] olarak belirtir. Falih Rıfkı, bu durum karşısında Amerika'nın "*tarihi bir vazife*" üstlenmesinin zorunluluğuna da işaret eder.

4.İktisadi Alandaki Gelişmeler Karşısında Falih Rıfkı Atay'ın Değerlendirmeleri

Ele almış olduğumuz dönem sadece siyasi bakımdan değil, ayını zamanda iktisadi bakımdan da önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönem oldu. İktidar, yaklaşık 16 yıldır takip ettiği kapalı, korumacı dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarında önemli değişiklikler yaptı. Dönem içinde ithalat serbestleştirilerek artırılırken, dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarına dayalı bir ekonomik yapı yerleşmeye başladı. Bu dönemde serbestleşmeye yönelen bir dış ticaret rejimi tercih edilmeye başlandığı için, iç pazara dayalı bir sanayileşme programından çok, dış pazarlara yönelik tarıma, madenciliğe, altyapı yatırımlarına ve inşaat sektörüne öncelik veren bir program takip edildi.[1801]

İktisadi alandaki bu önemli değişiklikler üzerinde hem dış hem de iç nedenler etkili oldu. II. Dünya Savaşı sonunda özellikle Türk Sovyet ilişkilerinde yaşanan gerginlik nedeniyle Türk ordusunun savaş yıllarındaki mevcudunu koruması zorunluluğu, devlete ekonomik olarak büyük bir yük getirirken, iktidarı başta Amerika olmak üzere Batılı devletlerin askeri ve iktisadi yardımını almaya da zorladı. Bu dış etkenin yanında savaşın yarattığı ortamda güçlenen yerli varlıklı sınıflar, iktidarın devlet kapitalizmi ve müdahaleciliğinden yani devletçi uygulamalarından rahatsız olmaya başladı. Türkiye'nin dış ilişkilerinde Amerika ile yakın ilişkiler kurmaya başlaması, bu sınıfın içeride de siyasal bazı değişikliklerde

[1799] Falih Rıfkı, "*Avrupa'yı Nasıl Kurtarmalı?*", **Ulus**, 21 Haziran 1947.
[1800] Falih Rıfkı, "*Dünya'nın İkiye Bölünüşü*", **Ulus,** 7 Haziran 1947; "*Milletlerarası Durumun Ağırlığı*", **Ulus,** 4 Ağustos 1947.
[1801] Tezel, a.g.e., s.221-22; Boratav, a.g.e., s. 94.

bulunmasını sağladı. Nitekim bu grup DP'nin kurulmasında etkili oldu. İktidarın takip ettiği "bürokrat devletçi" kalkınma programları da iktidarı dış yardım alımına zorladı. [1802]

4.1. DP. 'nin İktisadi Yaklaşımı ve Tartışmalar

DP'nin iktisadi alandaki temel yaklaşımı daha önce de belirttiğimiz gibi liberalizmdi. Programda DP'nin iktisadi yaklaşımı, "*özel teşebbüs ve sermayenin faaliyetinin esas*" alındığı şeklinde belirtilmekteydi. Bu yaklaşım iktidarın devletçi iktisadi yaklaşımından farklı ve onu eleştiren bir anlayıştı. Nitekim DP programın 47. maddesinde verimlilik gerekçesiyle devlet işletmelerine son verilerek devlet kuruluşlarının özel girişime devredilmesi istenmekteydi. Ayrıca, kesin bir zorunluluk olmadıkça piyasalara herhangi bir şekilde müdahale edilmemesi gerektiği belirtilmekteydi. Parti programındaki önemli bir açıklama da ülke kalkınmasında tarım sektörüne dayanılacağıydı.[1803] CHP ise, 1930'lu yıllardan itibaren devlet kapitalizmi ve müdahalecilik ekseninde devletçi bir iktisat politikasını sürdürmekteydi. Planlı ekonomik uygulamalarla kalkınmada sanayiye öncelik vermekteydi. Nitekim 1946 yılında, Şevket Süreyya ve İsmail Hüsrev gibi eski kadrocuların aktif olarak yer aldığı Beş Yıllık Sanayi Planı, kalkınmada sanayileşme hamlelerinde devletin öncülüğünü zorunlu görmekte, dış ekonomik ilişkilerde ekonomik bağımsızlık prensibini korumaktaydı. Ancak yukarıda belirttiğimiz ortam zamanla iktidarın bu devletçi politikasında değişiklikler yapmaya zorlayacaktı.[1804]

Muhalefet partisine karşı ilk günlerde ılımlı bir tavır sergileyen Falih Rıfkı, parti programının açıklanmasından sonra eleştirilerini yoğunlaştırır. Partinin iktisadi yaklaşımını eleştiren yazar, muhalefetin bu düzenlemelerin "*halkın menfaatine olduğu*" yönündeki gerekçesine sert tepki gösterir. İktidarın, "*devlet endüstri kazançlarını sadece halkın menfaatine ait teşebbüslere harcadığını*" belirten Falih Rıfkı, muhalefetin "*liberalizm davasını sosyalizm mantığı ile maskelediğini*" düşünür. Falih Rıfkı'ya göre, DP'nin halkın yararına vurgusunun altında açık bir liberalizm isteği vardır. Yazar, kamuoyuna devletin özel teşebbüse karşı olmadığını, onun gelişmesine imkan tanıdığını da vurgulayarak, "*büyük endüstri tesislerinin kurulduğu zamanki ağır şartlar unutulmamışsa eğer devlet başlamasa ve*

[1802] Tezel, a.g.e., s. 221-223; Boratav, a.g.e., s. 94-95.
[1803] Eroğul, a.g.e., s. 32.
[1804] Tezel, a.g. e., s.322-323; Boratav, a.g.e., s. 96-97; Tekeli, İlkin, a.g.e., Cilt:II, s.365-367.

yapmasaydı, yapılmış olanlardan bir çoğunun şimdiye kadar temelleri bile atılmamış olacaktı" açıklamasıyla devletçilik politikasını destekler. Bu politikanın ülkenin içinde bulunduğu durum ve ihtiyaçları dikkate alınarak geliştiğini vurgulayan yazar, DP'nin liberal ekonomik yaklaşımını "*pek geç, yersiz ve memleket nizamını altüst edecek*" bir politika olarak değerlendirir.[1805] Falih Rıfkı'ya göre, liberal ekonomik uygulamalar sadece "*içtimai buhranlara değil, siyasi tehlikelere de*" yol açacaktır. Ayrıca yazar, kamuoyunu DP'nin ekonomik yaklaşımının "*pek sayılı ve belli bir takımı memnun etmek demagojisine*" dayandığını, bunun ise halkın ve rejimin menfaatleri ile çeliştiğini belirtir. Falih Rıfkı, SCF karşısında olduğu gibi DP karşısında da devletçilik politikasını savunur. Her iki partinin liberal ekonomik yaklaşımı benimseyen programlarının Türkiye'nin gerçekleri ile uyuşmadığını bu nedenle de uygulanabilir politikalar olmadığını düşünür.

DP kurulduktan sonra iktidar ile muhalefet arasındaki en önemli tartışma konularından biri, iktisadi politikalar oldu. Nitekim milletvekili seçimlerinin yaklaştığı günlerde iktidarın basındaki en önemli temsilcilerinden olan Falih Rıfkı, seçim propagandası kapsamında devletçilik politikasını sıkı bir şekilde savunur. Yazar, iktidarın "*bir imparatorluk enkazından*" yeni bir devlet yarattığını bir kez daha vurgulayarak, Kemalizm'in iki önemli ilkesi üzerinde durur. Devletçilik ve Halkçılık Türkiye'nin iktisadi bağımsızlığını sağlayan en önemli iki prensiptir. Yazara göre, özellikle devletçilik, "*milletlerarası liberalizmin Galata tellallarından artakalanların ve yabancı sermayenin ülkeye bol bol girmesine*" izin vermeyerek Türkiye'nin sömürülmesine engel olmuştur. İktidarın devletçi bir iktisat politikası takip etmesine rağmen yabancı sermayeye de açık olduğunu, imkan verdiğini belirten Falih Rıfkı, bu konuda iktidarın temel yaklaşımının "*biz bu memleketi bir cennet fakat Türk cenneti yapmak istiyoruz. Sermaye tellallarının cenneti ve Türklerin cehennemi değil*"[1806] şeklinde ortaya koyar. Siyasi alanda iktidarın görevinin ne olduğunu açıklayan yazar, iktidarın iktisadi görevinin ise, "*devletçilik davasının daha da kuvvetlendirilerek hususi teşebbüsleri alabildiğine teşvik ederek, imkanlarını artırmak, bu memleketi ve halkını nesillerdir hasret çektiği refah ve bayındırlığa kavuşturmak*" belirler.[1807] Muhalefetin liberal iktisadi programına karşılık

[1805] Falih Rıfkı, "*Ekonomi İşlerimiz Hakkında*", **Ulus**, 16 Şubat 1946.
[1806] Falih Rıfkı, "*Bu Bir Yeni Türkiye'dir*", **Ulus** 17 Haziran 1946.
[1807] Falih Rıfkı, a.g.m., **Ulus,** 17 Haziran 1946; "*Politika*", **Ulus,** 22 Haziran 1946.

devletçiliği savunan, bu bağlamda iktidarın seçim propagandasını yapan yazar, özellikle halkın refahının amaç edinildiğini vurgular.

Seçimlerden sonra da meclisteki ve basındaki tartışmalar karşısında Falih Rıfkı iktidarın iktisadi politikalarının doğal olarak da devletçiliğin en sıkı savunucularından biridir. Muhalefetin ve muhalif basının devlet işletmelerinin ciddi zarar ettiği, bürokrasinin bu kurumlara fazlasıyla hâkim olduğu yönündeki eleştirilerine karşılık yazar, devlet işletmelerinin hiçbir zaman başıboş ve denetimden uzak olmadığını bu durumun ise "*bir kadro fazlasına ve bürokrasi mekanizmasına ihtiyaç gösterdiğini*" belirtir. Yazara göre, "*devlet emrindeki işletmelerin hususi işletmeler kadar nizamlı ve rasyonel olamayacağı fikri*"[1808] geçersiz ve boş bir anlayıştır. Türkiye'de o güne kadar uygulanan iktisadi politikalar herhangi bir şekilde özel sektörün gelişimine engel olmamış, onun gücünün yetmediği alanlarda devlet devreye girmiştir. Falih Rıfkı, devletçiliğin Türkiye'nin kalkınması için "*en doğru yol"* olduğunu savunur. Yazarın eleştirdiği her iki konu da bu yıllarda iktidar ile muhalefetin iktisadi politikalar kapsamında temel tartışma konusunu oluşturmaktaydı. Muhalefet iktidarın özel sektörün gelişmesine engel olduğunu, devlet işletmelerini sürekli olarak zarar ettiğini, bu nedenle de işletmelerin özel sektöre devredilmesi gerektiğini belirterek eleştiriyordu. Ancak bu eleştirilere rağmen, DP iktidara geldikten sonra devlet işletmelerini herhangi bir şekilde kaldırmayacaktı.[1809]

4.2. 7 Eylül Kararları: İlk Devalüasyon (1946)

Hem iç hem de dış gelişmeler CHP'nin devletçilik politikalarının uygulanabilirliğini zorlamaktaydı. Türkiye'nin savaş sonunda içine girmeye çalıştığı yeni uluslar arası düzen iktisadi politikalar üzerinde de etkili oldu. Batı kapitalist sistemi içinde yer almak isteyen Türkiye, iktisadi politikalarında da bu doğrultuda bazı önemli değişikliklere gitti. Nitekim 7 Eylül 1946'da alınan kararlarla artık ticaretin çok taraflı antlaşmalarla yürütüldüğü bir ortamda Türk lirasının değeri ayarlanıyordu. Bu ilk büyük devalüasyonun sebebi ekonomiyi dünya ekonomisine entegre amacını taşıyordu.[1810] Ancak 7 Eylül kararları muhalefetin iktidarı

[1808] Falih Rıfkı, "*Devletçilik ve Bürokrasi*", **Ulus**, 18 Ekim 1946.
[1809] Boratav, a.g.e., s.98-99
[1810] Tezel, a.g.e., 322; Boratav, a.g.e., s.98; Tekeli, İlkin, a.g.e., s.367.

eleştirmesi noktasında büyük bir imkan doğurdu. Cumhuriyet tarihinin ilk devalüasyonu ile Türk parasının değer kaybetmesi, halkta tedirginlik yarattı. Bu durum ise, DP'nin hem mecliste hem de muhalif gazetelerde CHP'ye yönelik en büyük eleştiri konusu oldu. Falih Rıfkı, hükümetin tüm uygulamalarının olduğu gibi, 7 Eylül kararlarının da en sıkı savunucusu oldu. Kararlar, uygulamaya konulduktan sonra elde edilen sonuçları karşısında herkesin fikrinin değiştiğini ileri süren Falih Rıfkı, "*hükümet 7 Eylül kararlarında isabet etmiş midir, etmemiş midir? Artık bu sual üzerinde tereddüt duyan kalmamıştır. Hâlbuki bu kararlarla dönülmez bir felakete doğru sürüklendiğimiz hissi memlekete yayılmak için her şey yapılmıştır.*" açıklamasıyla muhalefetin tavrını da eleştirir. Yazar, alınan kararlar doğrultusunda geçen Eylül, Ekim ve Kasım aylarının ihracat oranlarına karşılık kanunun uygulanmaya başladığı dönem içindeki ihracat oranları arasında olumlu yönde büyük bir fark olduğunu bununla birlikte, "*hükümetin ihracatçıların ve devlet dairelerinin bütün döviz isteklerini"* [1811] karşılandığını açıklayarak uygulamaları destekler. Falih Rıfkı, DP'nin hükümetin ekonomi politikalarına yönelttiği şiddetli eleştirilere karşılık, Türk ekonomisinin bazı sorunlarının olduğunu kabul etmekle birlikte, durumun muhalefetin abarttığı gibi olmadığını savunur. Halka iktidarın ekonomik alandaki politikalarıyla sorunu aşabileceğini belirten yazar, sık sık muhalefetin "*felaket tellallığı*" yaptığını ileri sürerek halkın tepkisini önlemek ister.

Meclisteki bütçe tartışmaları da iktidar ile muhalefet arasındaki tartışmaların yoğunlaştığı gelişmelerden biri oldu. O güne kadar hükümetin iktisadi politikalarını özellikle de 7 Eylül kararlarını sert şekilde eleştiren muhalefet, tüm dikkatini bütçe görüşmelerine ayırdı. Bu gerginlik ve karşılıklı tartışmalar Falih Rıfkı'nın köşe yazılarına da yansır. Muhalefetin hükümet politikalarına yöneltilen tüm eleştirileri yazar tarafından sert şekilde cevaplandırılır.[1812] Tartışmaların devam ettiği günlerde Falih Rıfkı'nın da muhalefete karşı üslubunun sertleştiğini görmekteyiz. Nitekim DP için "*lastikli parti*" ifadesini kullanan yazar, partinin hükümetten isteğinin "*mülayim devletçilik*" olduğunun bunun ise, "*tekelin kaldırılmasından devlet işletmelerinin büyük anonim şirketlere devr*i" anlamına geldiğini belirtir. Bu isteklerin ise, "*devletçilik düşmanlarının rüyası*" olduğuna dikkat çeken yazar, DP ve onun

[1811] Falih Rıfkı, "*Yalnızca İşlerimizle Kazanacağız*", **Ulus**, 16 Şubat 1947.
[1812] Falih Rıfkı, "*Bu Fırsatı Niçin Kullanmadılar*", **Ulus**,15 Kasım 1946.

ekonomik yaklaşımını eleştirir.[1813] Falih Rıfkı'nın DP'ye yönelik en büyük eleştirilerinden biri bilinçli olarak partilerinin siyasi ve iktisadi politikalarına dair "*muğlâk ifadeler"* kullanması, halkın kafasını karıştırmasıdır. Falih Rıfkı'nın DP'ye yönelik eleştiri konular arasında muhalefetin tavrının "*demokratik rejimin gelişmesine engel*" olduğu önemli bir yer tutar.[1814] Yazar, artık bizzat muhalefetin kendisinin Türk demokrasisinin gelişmesinin en büyük engelleyicisi olduğunu düşünür.

Falih Rıfkı'nın 7 Eylül kararlarının yıl dönümünde muhalif gazetelerde çıkan haberlerin aksine, kararları savunmakta geri adım atmadığını görmekteyiz. Yazara göre, muhalif basın sadece karardan şikâyetçi olanların açıklamalarına yer vermektedir. Falih Rıfkı, muhalefetin bu yoğun eleştirileri karşısında "*ne radyo ne de yetkili hükümet ve ihtisas adamlarının halk efkârına rakamlı ve kıyaslamalı bir izahta bulunmadığını*" belirterek hükümete de sitemde bulunur.

4.3. CHP'nin VII. ve Devletçilik Anlayışında Değişim

İktidar, dünya ekonomisi ile entegrasyon süreci nedeniyle 1946'daki İvedili Planı'nın yeni koşullara göre değiştirilmesinin zorunluluğunu hissetmeye başladı. 7 Eylül kararlarıyla birlikte dış ticarette başlayan liberalleşmeye bağlı olarak yeni düzenlemelerin yapılması gerekmekteydi.[1815] Bu doğrultuda iktidar, Şubat 1947'de yeni bir plan hazırladı. Bu plan Ekonomi Bakanlığı Başdanışmanı Kemal Süleyman Vaner başkanlığında devlet kadrolarının liberal kesimini temsil eden Türk Ekonomi Kurumu üyelerinden oluşan bir grup tarafından hazırlandı. Özel teşebbüsün rolünün ve tarım, ulaştırma ve enerji sektörlerine verilen önceliğin arttığı, Türkiye Kalkınma Planı resmen uygulamaya konmamış olmakla birlikte devletçi-korumacı bir sanayileşme anlayışından uzaklaşılmaya başlandığını göstermekteydi.[1816]

CHP' 1947'deki Yedinci Kurultayı Boratav'a göre, bu anlayış farkının kesinleştiği bir ortam yarattı. Kurultay, sermaye çevrelerinin ekonomik taleplerinin

[1813] Falih Rıfkı, "*Lastikli Parti*", **Ulus**, 19 Kasım 1946; "*Ciddi Olmak Sırası*", **Ulus**, 26 Kasım 1946, "*Politika"*, **Ulus,** 27 Kasım 1946
[1814] Falih Rıfkı, "*İki Uç Arasında*", **Ulus**, 27 Kasım 1946; "*Dürüst Olmak İmkânı Yok mu*?", **Ulus**, 29 Kasım 1946.
[1815] Tezel, a.g.e., s. 322-323.
[1816] Tezel, a.g.e., s.327-328; Boratav, a.g.e., s. 98; Tekeli, İlkin, a.g.e., s. 378-405.

büyük bir kısmını benimsiyor, devletçiliği özel teşebbüse yardım etmeye dönük bir ilke olarak yeniden tanımlıyordu.[1817]

Falih Rıfkı, CHP'nin Yedinci Büyük Kurultayı'ndan önce, kurultayda devletçiliğe dair bazı tartışmaların da gündeme geleceğine değinir. Yazar, bu konuda DP'liler ile CHP'liler hatta CHP'den de bazı milletvekilleri arasındaki görüş ayrılıklarını üç başlık altında toplar:

"*1-Devlet işletme yapamaz. Ancak bütçe yardımı ile yaşayabilecek, yani milli savunma yahut milli istihsali koruma düşüncesi ile yapılıp da kar vermeyecek olanlar müstesna ötekiler hususi teşebbüslere devredilmelidir. 2-Devlet işletmelerinde daha rasyonel çalışma ve işletme şartları sağlanmalıdır. 3-Hususi teşebbüslere güven vermek için devletin yaptıkları ve yapacakları ile yerli yahut yabancı sermayelere bırakılacak olanlar tespit olunmalıdır.*" [1818] Falih Rıfkı, bu üç görüşten özellikle birincinin "*daima azınlıkta*" olduğunu ve olacağını bu durumun nedeninin ise, "*hiçbir parti eski usul liberalizme dönerek, onu kendiliğinden doğuracağı tezatlarla siyasi hayatımızı yeni buhranlara uğratmak sorumunu üstüne almaz*" diyerek ortaya koyar. Falih Rıfkı, üçüncü görüşün ise "*kesinlikle dikkate alınmaması*" gerektiğini vurgular. Yazar, "*asıl davanın*" ikinci görüş üzerinde yoğunlaştığını düşünür. Muhalefetin öne sürdüğü "*devlet eliyle iyi bir işletme yapılmayacağı iddiasını*"[1819] kabul etmez. Devlet işletmelerinin bazı düzenleme ve denetlemelere ihtiyacı olduğunu kabul eden Falih Rıfkı, kurultayın ve iktidarın devletçilik bağlamında yapması gerektiğini ise "*devletçilik sistemini itibarlandırmamız, büyük bir milli davamız olarak ele alınmalıdır*" açıklamalarıyla ortaya koyar. Yazara göre, devletçilik üzerindeki "*demagoji çarkının önüne geçilmesi*" bir zorunluluktur. İktidarın "*devletçiliğin itibarını kurtarma*" yollarını bulmasının gerekli olduğuna inanan Falih Rıfkı, devlet işletmelerine özellikle "*işletme zihniyeti ve metotları*"[1820] kazandırılarak iyileştirilmesinden yanadır. İktidarın devletçiliğe yönelik farklı bir yaklaşım benimsemeye başlamış olmasına rağmen, Falih Rıfkı'nın devletçilik ilkesine sıkı sıkıya bağlı olduğu görülmektedir. Devlet işletmelerinin revizyondan geçirtilmesinden yana olan yazar, işletmelerin özel sektöre devredilmesi görüşüne karşı çıkar. Falih Rıfkı, hükümetin dış yardım ve dış ticarete yönelik uygulamalarını

[1817] Boratav, a.g.e., 98.
[1818] Falih Rıfkı, "*Devletçilik Üzerinde Tartışmalar*", **Ulus**, 18 Eylül 1947.
[1819] Falih Rıfkı, a.g.m., **Ulus**, 18 Eylül 1947.
[1820] Falih Rıfkı, "*Tüzük ve Program Değişmeleri*", **Ulus,** 22 Eylül 1947.

desteklemekle birlikte devletçilikten ödün verilmemesi aksine, DP'nin "*karalama kampanyası karşısında itibarının korunması*" gerektiğini savunur. Kanaatimize yazarın bu konudaki taviz vermez tavrı ve CHP içindeki farklı yaklaşımlar 1947'deki tasfiyesinde etkili olur.

4.4. Truman Doktrini-Marshall Planı ve Türkiye

Daha öncede belirttiğimiz gibi Türkiye, savaş sonundaki ekonomik sıkıntılar ve Sovyet tehdidi karşısında Amerika ile daha yakın ilişkiler kurmaya başladı. Nitekim Türkiye, savaşın ağır ekonomik sıkıntıları karşısında ilk Amerikan ekonomik yardımını 1946 yılının Ekim ayında 5 yıl vade ile yüzde dört faiz oranıyla 25-50 milyon dolarlık kredi ile aldı. Türkiye bu krediden ancak 10 milyon dolar alabildi. İktidarın Amerika'dan büyük ölçekli dış borçlanması Truman Doktrini ve Marshall Planı ile oldu. Amerika Başkanı Truman'ın 12 Mart 1947'de Temsilciler Meclisi'ndeki konuşmasında dünyanın ideolojik olarak iki kutuba ayrıldığı kesin bir şekilde ortaya konduğu gibi Sovyet tehdidi karşısında Yunanistan ve Türkiye'ye askeri ve iktisadi yardım yapılmasının gerekliliği üzerinde durulmaktaydı. Bu konuşmada kredi oranı 400 milyon dolar olarak belirlendi. Yunanistan ve Türkiye Yardım Kanunu 22 Mayıs 1947'de onaylanarak yürürlüğe konuldu. Bu doğrultuda 12 Temmuz 1947'de Türkiye ile Amerika arasında bir anlaşma imzalandı. Yardımın şartları Amerika'nın atayacağı bir komisyon tarafından Türk hükümetine danışılarak yapılacaktı.[1821]

Falih Rıfkı, Truman Doktrini'nin Amerikan Meclisi'nce kabul edildiği günlerde "*Türkiye'nin asgari bir kalkınma programını süratle gerçekleştirmek için oldukça büyük bir maddi yardımın*" gerekliliği üzerinde durur. Özellikle savaş nedeniyle büyük bir ordunun silâh altında tutulmasının Türk ekonomisini olumsuz yönde etkilediğine dikkat çeken yazarın amacı, Amerika'dan gelecek olan yardımın sadece ordunun modernizasyonu için kullanılmasının Türkiye'nin ekonomik sorunlarını hafifletmesine rağmen çözüm olmayacağını göstermekti. "*Fakat Amerika'nın yardım kaynakları bunlardan ibaret değildir. Amerikalılar Türkiye'nin belli başlı kalkınma kollarında süratle ilerlemesinin kendi endüstrileri için de pek kazançlı bir piyasa yaratmak olduğunu da düşünerek bizim şartlarımızı daha ince bir*

[1821] Sander, a.g.e., s.11-23; Tezel, a.g.e., s.225; Boratav, a.g.e., s.99; Tekeli, İlkin, a.g.e., s. 368-369.

tetkikten geçirmelidirler."[1822] Yazar, karşılıklı olarak kurulacak böyle bir ekonomik işbirliğinin her iki ülke için de yararlı olacağına dikkat çeker. Hatta Amerika için Türkiye'nin iyi bir "piyasa" yani Pazar olacağını hatırlatarak Amerikan yardımını almak ister. Amerikan yardımının daha çok askeri bir içeriğe sahip olması, hem muhalefet hem de iktidarda bir tepkinin oluşmasına neden oldu. Bu tepki özellikle basında yoğun bir şekilde dile getirildi. Falih Rıfkı, Truman Doktrin'ini askeri bir içeriğe sahip olması nedeniyle eleştirmiş olmasına rağmen, bu yardım anlaşmasını iç politikada iktidar lehine önemli bir savunu malzemesi olarak kullandı. Yardım anlaşması kapsamında Amerika tarafından hazırlanan raporlarda Sovyet tehdidi üzerinde durulduğuna dikkat çeken yazar, bu tehdit karşısında hükümetin büyük bir orduyu silâh altında tutması gerektiğini belirtir. Falih Rıfkı, tam da bu noktada DP'ye yüklenerek iktidarın ekonomik politikalarını eleştirirken bazı gerçekleri "*bilerek, isteyerek göz ardı ettiğini*" söyler. "*Bu dış tehlikeyi önlemek için katlandığımız ağır masrafların halk hayatı üzerindeki daimi, baskısını, fena tedbirlerimiz mazur göstermek için bahane diye kullanmadığımıza DP'lilerin aklı yatmıştır*" [1823] açıklaması ile muhalefeti eleştirir. Falih Rıfkı, kamuoyuna ekonomik sıkıntıların önemli bir nedeninin dış tehlikenin önlenmesi için alınması zorunlu olan tedbirlere bağlar. Yazar, Truman Doktrini'nin Türk Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olduğunu düşünür. Bu yakın ilişkiden fazlasıyla memnun olur.

Savaş sonunda Avrupa'nın ekonomik durumunda önemli sorunlar vardı. Amerika, 1948'de İktisadi İşbirliği Kanunu çerçevesinde Dışişleri Bakanı Marshall tarafından Avrupa devletlerinin kalkınması için bir işbirliği platformu oluşturdu. Marshall 7 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmasında bir iktisadi işbirliği konferansının yapılması gerektiğini belirtti. 1947 yılının Temmuz ayında Paris'te yapılan konferansa Türkiye de katıldı. Ancak konferans Türkiye'nin yardım talebini kabul etmedi. Paris'teki konferansta alınan karardan sonra, DP sonucun iktidarın başarısız ekonomik ve dış politikalarının eseri olduğunu belirterek, iktidarı eleştirdi. Durum karşısında Falih Rıfkı, iktidarın savaş boyunca takip ettiği başarılı dış politikasını hatırlatarak, gelişmelerin nedeninin Avrupa'nın Sovyet tehdidi altında olmasına ekonomik durumunun içinden çıkılmaz bir hal almasına

[1822] Falih Rıfkı, "*Amerikan Yardımının Kaynakları ve Türkiye*", **Ulus**, 5 Mayıs 1947.
[1823] Falih Rıfkı, "*Vatan İşleri ve Gündelik Politika*", **Ulus**, 4 Eylül 1947.

bağlar. Yazar özellikle Amerika'nın herhangi bir şekilde Türkiye'yi ne iktisadi ne siyasi alanda yalnız bırakmayacağını vurgular.[1824]

Türkiye, Paris'teki konferanstan sonra Amerika ile direkt görüşerek, ekonomik yardım konusundaki görüşlerini tekrar gözden geçirmesini istedi. Bu başvurudan sonra, 4 Temmuz 1948'de yapılan anlaşma ile Türkiye, Marshall Planı kapsamına dâhil edildi. İmzalanan anlaşmadan kısa süre sonra da ekonomik yardıma başlandı.[1825]

[1824] Falih Rıfkı, "*Milletlerarası Durumun Ağırlığı*", **Ulus,** 4 Ağustos 1947.
[1825] Tezel, a.g.e., s. 225-226; Boratav, a.g.e., s.99; Tekeli, İlkin, a.g.e., s.369-370.

SONUÇ

Falih Rıfkı, Osmanlı İmparatorluğu'nun can damarı topraklarını kaybederek çökmesine tanık olan, bu sürecin travmasını yaşayan bir kuşağın önemli temsilcilerindendir. Yeni Osmanlılar gibi genç İttihatçı Falih Rıfkı'nın da bu yıllardaki temel meselesi imparatorluğun nasıl kurtarılacağıydı. Dönemin karakteristik aydınlarından biri olan Falih Rıfkı, imparatorluktan ulus devlete geçişte ise imparatorluğu kurtarmaktan, yeni bir devlet kurmaya yönelen bir mesele edindi.

Falih Rıfkı, bir Cumhuriyet seçkini olarak Yeni Osmanlı düşüncesiyle Cumhuriyet dönemi düşünce dünyası arasında bir köprü vazifesi görür. Özellikle Şinasi ve Namık Kemal'in, kamuoyu, halk, terakki, vatan, medeniyet, tarih gibi kavramlarını tıpkı onların Osmanlıcılı ideolojisi içinde kullandığı gibi üstadı Ziya Gökalp'ın da etkisiyle yeni Cumhuriyetin, yeni insanını, yeni hayatını inşa etmede kullanır. Bu köprüyü Falih Rıfkı, 1923 yılının ilk aylarında aydının nasıl olması gerektiği noktasında Ziya Gökalp ve Namık Kemal'i örnek göstererek kurar.

Şinasi ve Namık Kemal gibi Yeni Osmanlıların başlattığı, halkın kendini ilgilendiren konularda bilgi sahibi olması ve aydınlatılması amacına yönelik kamuoyu oluşturma geleneğinin de temsilcisi olan Falih Rıfkı, özellikle inşa yıllarında basını etkili bir ideolojik aygıt olarak kullandı. Nitekim ulus devletin inşa sürecinde sistemin kendisini yeniden üretmesi noktasında son derece önemli bir araç olan basın aracılığıyla Falih Rıfkı sürece etkin bir şekilde katıldı. Kurulmakta olan ulus devletin yeni insanını inşa etme noktasında tıpkı düşüncelerinin babası Namık Kemal gibi, tarih ve edebiyatı kullanan Falih Rıfkı, kolektif kimlik inşasında dönemin önemli yazın adamıdır. Kolektif kimliğin inşasında semboller, mitler ve kahramanlar üreterek katalizatör bir rol üstlenir. Bu yönüyle Gramsci'nin tanımladığı şekliyle organik bir aydın özelliği gösterir.

Ulus devletin inşasında devletle birlikte halkın da inşasının zorunlu olduğunu düşünen Falih Rıfkı, bu sürecin bir öncü kadronun denetiminde yürütülmesi gerektiğini yazılarıyla ortaya koyar. Falih Rıfkı, bu seçkinci tavrını ele almış olduğumuz dönem boyunca sürdürmüştür. Bu seçkinci tavrı demokrasiye geçiş dönemindeki yaklaşımları üzerinde de etkili oldu.

Falih Rıfkı'nın seçkinci söylemini ele almış olduğumuz dönemdeki kavramları üzerinden de takip etmek mümkündür. Nitekim Falih Rıfkı'nın

yazılarındaki en önemli kavramlardan biri halktır. Halk toplumun kökü, birliğin kaynağıdır. Ancak bu kök medenileştirilmeye muhtaçtır. Tam da bu noktada Falih Rıfkı'nın Gökalp'ın kültür ve medeniyet ayrımı ekseninde bir yaklaşımla halkı değerlendirdiği görülür. Aslında Falih Rıfkı, halka dikotomik bir yaklaşımla bakar. Bir tarafı ile halk devletin ve birliğin kaynağı iken diğer yandan terbiye edilmesi gereken cahil bir yığındır. Bu yığın sadece eğitim ile değil, nasıl davranacağı görev ve vazifelerinin ne olacağını gösteren norm ve kuralları da öğrenecek bir şekilde terbiye edilmeli ve muasır medeniyet seviyesine ulaştırılmalıdır.

Bu terbiyenin en önemli amacı ise halktan tüm farklılıklarının ortadan kaldırılarak, homojen bir millet yaratılmasıdır. Falih Rıfkı, özellikle 1930–1940 yıllar arasındaki gazete yazılarında, halkın tek bir millete dönüştürülmesi amacını gütmüştür. Bir yığından bir millete geçişte halkın inşa edilmesinde iki unsur önemlidir. Halkın dili ve tarihi. Ortak bir dil ve tarih halkın inşası için zorunludur. Osmanlı kimliğinden, yeni bir kimlik yani Tük kimliği yaratılırken tarih ve dil önemli bir araç olarak kullanılır. Bu bağlamda Falih Rıfkı'nın yazılarında oldukça büyük bir yer alan yeni bir dil ve tarih bilgisinin oluşturulmasının gerekliliği noktasındaki ısrarı da anlam kazanır. Bu ortak hafızada Osmanlı tarihi ciddi bir reddedilişe uğrar. Osmanlı, Türk halkının kendi tarihini unutturmuştur. Ulus devlet inşasında, unutturulan bu tarih, Falih Rıfkı tarafından türdeş bir toplumun yaratılması için en önemli yapı malzemesidir.

Halkı aydınlatmak, iktidarı uyarmak ve iktidarın uygulamalarında belirleyici olmak Falih Rıfkı yazınının en temel özelliği olarak öne çıkar. Bu bağlamda Falih Rıfkı'nın önemli kavramlarından biri irticadır. Kemalizm için en büyük tehlike olan irtica, Falih Rıfkı için geriye dönüş, cumhuriyetin ilanı ile birlikte menfaatlerini kaybedenlerin halkın inançlarını kullanarak kazanç elde etme yoludur. Halk ve rejim özellikle bu tehlikeden korunmalıdır. Falih Rıfkı'nın konu ile ilgili yazıları özellikle bu tehlikeye dikkat çekmek, halkı ve yetkilileri uyanık tutmak amacını taşır. Bu kavram etrafında aslında Falih Rıfkı'nın halka dair bir çekincesini de görmemiz mümkündür. Halk her an irtica tarafından kandırılabilecek bir potansiyele de sahiptir. Dolayısıyla iktidarın ve aydının en önemli görevi tam da bu noktada başlamaktadır. Halkın irticaya karşı aydınlatılması. Kendisi için neyin tehlike olduğunun gösterilmesi. Bu bağlamda Falih Rıfkı, cumhuriyet rejimi ve halk için neyin ve

kimlerin tehlikeli ya da düşman olduğu yani düşman algısı üzerinde belirleyici olur. İrtica muhalefeti karalama noktasında da en önemli araçlardan biridir. Falih Rıfkı, ele almış olduğumuz dönem içindeki yazılarında muhalefet hareketlerini özellikle iktidar olma yönündeki taleplerini açık şekilde ortaya koymalarıyla birlikte bünyelerinde irticai faaliyetleri barındırdıkları, rejime zararlı oldukları şekildeki açıklamalarla ağır şekilde eleştirir. Bu noktadan sonra muhalefette halk ve rejim için büyük bir tehlike olur. Falih Rıfkı'nın konu ile ilgili yazıları bu düşman algısının oluşmasında etkili olduğu gibi, halkı ve iktidarı da irtica tehlikesi karşısında uyanık tutma amacını taşır. Falih Rıfkı, irtica kelimesi üzerinden iki temel amaç güder. Halka kendini karanlığa götürecek güçlerin kimler olduğunu, amacının ne olduğunu göstermenin yanında, iktidarı da rehavete sevk etmemek sürekli uyanık tutmak için irtica kavramını yazınının merkezine koyar.

Kemalizm'in sistemleştirilmesi süreci de Falih Rıfkı'nın en etkin olduğu alanlardan biridir. Hem dönem içindeki gezileri sonundaki gözlem ve değerlendirmeleri hem de Kemalizm'in prensiplerinin halka benimsetilmesi sürecine yazılarını etkili bir propaganda aracı gibi kullanarak katılır. Falih Rıfkı'nın 1931 yılı içindeki Rusya ve İtalya gezileri ve her iki ülke rejimi ile halkın inşasına dair değerlendirmeleri, CHP'nin 1931 ve 1935 yılı program ve tüzüğü üzerinde etkili olur. Özellikle Rusya'da rejimin halka benimsetilmesi ve halkın bu doğrultuda inşası sürecinde kullanılan metot, Falih Rıfkı'nın gündeminde önemli bir yer işgal eder. Kemalizm de Rusya'daki gibi öncü bir kadro ile halkını yeniden inşa etmelidir. Özellikle güzel sanatların hemen hemen her dalı inşa sürecinde etkili bir propaganda aracı olarak kullanılmalıdır. Falih Rıfkı'nın hem faşizm hem de komünizme dair gözlemlerinin temel problematiğini her iki rejim değil, bu rejimlerin halkı yeniden inşa mekanizmalarının ne olduğu, yani Türk modernleşmesi için bir model arayışıdır. Hem İtalya hem de Rusya'da halkın iktidarın ideolojisi doğrultusunda inşası noktasında kullanılan, halk hatipleri, halkevleri, öncü bir kadro, basın yayın faaliyetleri gibi araçlar ya da metotlar Falih Rıfkı'nın ayrıntılarıyla üzerinde durduğu konular arasındadır. Falih Rıfkı, bu metotların Türk inkılabının prensipleri doğrultusunda halkın inşasında güzel birer örnek olduğunu düşünür. Nitekim komünizm ve faşizmin halkını inşa metotları yönündeki ayrıntılı değerlendirmeleri, dönem içinde aynı amaçlarla farklı ülkelere gönderilen araştırmacıların gözlemleri

gibi CHP'nin 1931 ve 1935 yıllarındaki program ve tüzüklerine yansıdı. Falih Rıfkı'nın gezi yazıları basit gezi gözlemi olmaktan çıkıp iktidarın proje ve programına dönüştü. İktidarın programlarında Falih Rıfkı izlenimlerinin uygulanmaya konulması O'nun iktidarla yakın ilişkisini göstermesi açısından dikkate değerdir.

Falih Rıfkı'nın Kemalizm bağlamında etkili olduğu bir diğer alan da Kemalizm'in tanımlanmasıdır. Falih Rıfkı'ya göre; Kemalizm Türkiye'ye özgü, gelecek tasarımı olan, Türk halkını topyekun muasır medeniyet seviyesine ulaştırmayı hedefleyen bir ideolojidir. Bu bağlamda Falih Rıfkı, özellikle Kemalizm'in özgünlüğünü yoğun bir şekilde vurgular. Rusya ve İtalya'nın inşa metotlarından yararlanılması gerektiğini belirten Falih Rıfkı, Kemalizm'in ne faşizm ne de komünizm gibi bir ideoloji olmayacağını, Türkiye'ye özgü bir ideoloji olduğu vurgusunu yoğun bir şekilde öne çıkarır. Kemalizm'in en önemli iki prensibi ise batılılaşma ve milliyetçiliktir. Falih Rıfkı'nın batılılaşma karşısındaki tavrı bir söylem analizine tabi tutulduğunda Ziya Gökalp etkisini fazlasıyla barındırdığı ortaya çıkar. Gökalp'ın kültür ve medeniyet ayrımının etkilerini Falih Rıfkı'nın konuya dair açıklamalarında görmek mümkündür. Nitekim O'na göre, seçkinler halktan öz kültürü öğrenmeli, halka ise medeniyeti götürmelidir. Halkın muasır medeniyet seviyesine erişmesi için bir öncü grubun halkı terbiyesi yani medenileştirmesi zorunludur. Falih Rıfkı'nın halka dair ikircikli yaklaşımı burada bir kez daha ortaya çıkar. Kemalizm'in modernleşme girişimini Osmanlı İmparatorluğu'ndaki batılılaşma hareketlerinden ayıran Falih Rıfkı, Tazimat ve Meşrutiyet döneminde yapılan batılılaşma girişimlerinin toplumda ikilik yarattığını belirterek eleştirir. Bu eleştirinin asıl amacı; Kemalist modernleşme hareketinin Osmanlı batılılaşma hareketlerinin bir devamı olamadığını vurgulamaktır. Falih Rıfkı, özellikle bir milletin yaratılmasını iki dönemin modernleşme hareketleri arasındaki en büyük fark olarak belirtir. Bir millet yaratılırken, ona yeni bir kimlik kazandırılırken, tüm farklılıklar, ayrılıklar ortadan kaldırılmalıdır.

Falih Rıfkı tam da bu noktada yani bir ulus ve devlet inşasında tüm siyasal ve toplumsal unsurların tek elde toplanması gerekliliğini zorunlu görür. Bu nedenle de tek parti rejimini savunur. Sistemin toplumsal ve siyasal alanda kendisini yeniden üretmesi, bu bağlamda devletin olduğu gibi halkın yani cumhuriyet vatandaşının

inşasının da zorunlu olduğu vurgusu ile Falih Rıfkı, halk için en iyi kararları verecek olan öncü bir kadro ihtiyacını tek parti rejimini savunurken bir kez daha vurgular. Dönemin en etkili seçkinlerinden biri olan Falih Rıfkı'nın 1930'lu ve 1940'lı yıllardaki yazılarının en büyük vurguları arasında tek parti yönetimini savunmak, halk için en iyisini düşünen, yapan bir iktidar tanımlaması yer alır. Halk, öz kültürün kaynağı olmasına rağmen terbiye edilmesi gerektiği için yetkili ve etkili bir kadronun yönlendirmesine muhtaçtır.

Falih Rıfkı'nın bu seçkinci söylemi içinde lider vurgusu da önemli bir yer tutar. Lider hem toplumsal hem de siyasal birliğin teminatı, kaynağı olarak sunulur. Hem lider hem de seçkinler halk için neyin en iyi olduğuna karar verir. Falih Rıfkı'nın inşa yıllarındaki yazılarında halk bir seçkin kadrosu ve lider tarafından eğitilmesi, medenileşmesi gereken bir kavram olarak öne çıkarıldığı gibi, halk aynı zamanda siyasal bir özne olmaktan da uzak olarak değerlendirilir. Bu yaklaşım dönemin siyasal tercihi olan tek parti rejimi ile örtüşmektedir. Kemalizm'in yeni bir ulus devlet ve ulusal bir kimlik yaratarak ülkeyi muasır medeniyet seviyesine çıkarması noktasında yani cumhuriyet yurttaşının tasarlanmasında tek parti rejimi Falih Rıfkı'ya göre bir gerekliliktir.

Falih Rıfkı'nın Türk modernleşmesi bağlamındaki önemli bir kavramı da ilerilik ve geriliktir. Bu iki kavramı hem modernleşme karşıtları için kullanıldığı gibi, hem de Avrupa ve Asya için de kullanılır. Falih Rıfkı'ya göre Asya ya da Şark geriliğin, ataletin merkezidir. Zaman dahi şarkta olduğundan daha yavaş ilerlemektedir. Falih Rıfkı, bu bakış açısı nedeniyle 1923'ten sonra hızlı bir şekilde gündeme gelen inkılapların en büyük savunucusu, anlatıcısı hatta propagandacısıdır. Çünkü yapılan inkılaplarla Türkiye Şarklı çehresinden kurtulmaktadır. Falih Rıfkı'nın bu tarihlerdeki yazılarında batılı bazı insanların Türkiye'ye dair şarklı bir toplum olduğu ya da olmadığı yönündeki açıklamalarına geniş yer vermesi üzerinde bu yaklaşım etkilidir. Özellikle hilafetin kaldırılışı, Tevhid-i Tedrisat Kanun'u Medeni Kanun ve Latin harflerinin kabulünü hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Şark kültüründen kopuş olarak değerlendirir ve büyük anlam verir. Falih Rıfkı, Türk toplumunun geri, Şarklı özelliklerini terk ederek ileri Batılı toplumları arasına katılmasını zorunlu görür.

İleri ve geri kavramı 1930'larda ileri bir toplum inşa etmeyi hedefleyen Kemalizm karşısında, menfaatlerini kaybeden, toplumun aydınlanmasından rahatsızlık duyan muhalifler yani gericiler, yobazlar için de kullanılır. Aslında Falih Rıfkı, Kemalizm karşısındaki tüm muhalefeti gerici bir özellik içinde değerlendirir. Kemalist modernleşme hareketinin karşısındaki muhalefetin en belirgin özelliği irtica ve yobazlığı içinde barındırmasıdır. İrtica ise medeniyet için, yani Kemalizm için en büyük tehdittir. Ele almış olduğumuz dönem içinde Falih Rıfkı'nın yazılarında Kemalizm için en büyük tehlike irtica ve yobazlık olarak gösterilirken, rejimin geleceği konusunda bir kaygı da gündemde tutulur. Bu kaygının en önemli nedeni henüz modernleşmesini tamamlamamış olan halkın her an irticanın etkisinde kalabilme ihtimalidir. Falih Rıfkı, bu tehlikenin ortadan kaldırılması için halkın muasır medeniyet seviyesine çıkarılmasını zorunlu gördüğü gibi bu bağlamda da tek parti rejimini savunur.

Rejimin geleceği konusunda Falih Rıfkı'nın yoğun bir şekilde üzerinde durduğu bir kavram da ilköğretimdir. Yeni bir kimlikle inşa edilecek olan cumhuriyet yurttaşının tasarımında önemli olan ilköğretim, aynı zamanda halkın Kemalizm'in prensipleri doğrultusunda terbiyesi için de en önemli ve ilk araçtır.

Çalışmamızın kronolojik bir metotla ilerlemesinin sağladığı önemli sonuçlardan biri, Falih Rıfkı'nın ele almış olduğumuz dönem içinde düşüncelerindeki kopuş ve sürekliliği tespit etmek oldu. Falih Rıfkı, darülfünun yıllarından yani genç bir İttihatçı olduğu günlerden itibaren İmparatorluğun kurtulması için gerekli gördüğü batılılaşmayı imparatorluğun dağılmasından sonra kurulan yeni Türk devletinin korunması ve ulus devletin inşası noktasında da temel amaç olarak görür. Ancak Falih Rıfkı, Cumhuriyetin ilanını takip eden yıllarda hızla gündeme getirilen modernleşme hareketini İmparatorluktaki batılılaşma hareketinden bir millet yaratmak, kesin sonuçlar elde etmek noktasında ayırır ve başarılı bulur. Ele almış olduğumuz süreç içinde Falih Rıfkı'nın hiçbir şekilde değişmeyen en temel söylemlerinden biri Türk toplumunun muasır medeniyet seviyesine ulaşması, yani ileri bir toplum olmasıdır.

Falih Rıfkı'nın halk karşısındaki dikotomik tavrı da süreklilik arzeder. Halk hem inşa yıllarında hem de demokrasiye geçiş yıllarında siyasal bir özne olmaktan çok uzaktır. Çok partili hayata geçiş ile birlikte özellikle 1945–50 arasında halk

özellikle demagojiye karşı sürekli olarak uyarılır. Ancak zamanla bu demagojinin yerini muhalefete karşı tavrın da sertleşmesi üzerine yeniden irtica vurgusu alır. Falih Rıfkı'ya göre halk her an irtica ya da demagojinin etkisi altında kalabilir.

Falih Rıfkı'nın muhalefete yaklaşımı da bir süreklilik gösterir. Kemalizm karşısındaki muhalefet, Türk halkının muasır medeniyet seviyesine ulaşmasından rahatsız olan, bu durumun gerçekleşmesi karşısında menfaatleri zedelenen gruplardır. TCF ve SCF iktidar olma noktasındaki isteklerini açık şekilde ortaya koyduktan sonra, Falih Rıfkı tarafından içlerinde bu unsurları özellikle de irticayı barındırdıkları noktasında zamanla Hürriyet ve İtilaf geleneğinin devamı olarak değerlendirilir. Falih Rıfkı, DP'nin de özellikle karşılıklı tartışmaların sertleştiği günlerde aynı geleneğin temsilcisi olduğunu belirterek, irtica vurgusu yapar. Yazara göre, muhalefet yıkıcı bir özellik taşımamalıdır. Yıkıcılığın en önemli göstergesi ise iktidar iddiasıdır. Falih Rıfkı'nın çok partili hayata geçiş yıllarında sık sık muhalefetin sınırlarını belirten açıklamalarda bulunmasının amacı da muhalefeti yıkıcı olmamak konusunda uyarmaktır.

İnşa kavramı ise 1930–1940 yılları arasındaki Falih Rıfkı yazınında son derece önemli bir yer tutan ve bu önemi sürekli olarak koruyan bir kavramdır. Falih Rıfkı, inşa kavramını içine her şeyi alacak şekilde son derece geniş bir etkinlik alanı için kullanır. Ulus devletin inşası sürecinde halk ve devletin olduğu gibi, aydının, şehirlerin de inşası zorunludur. Halkı yönlendirecek olan aydınlar/seçkinler de cumhuriyet ideolojisi doğrultusunda yeniden inşa edilmeli, seçkin de halkı inşa etmelidir. Sadece halkın değil şehirlerin de modern bir çehreye kavuşması Falih Rıfkı için inşa kavramının önemli bir kısmını oluşturur. Yazarın terbiye kavramı da inşa kavramının bir devamı veya içeriğidir. Halkın inşasının en önemli basamağı Kemalizm'in prensipleri doğrultusunda terbiyesidir.

İrtica kavramı Falih Rıfkı, yazınında Türk modernleşme hareketi için en büyük tehlike olduğu gibi, çok partili siyasal yaşama geçiş yıllarında yazar tarafında etkili bir savunma aracına da dönüşür. Falih Rıfkı'nın bu yıllardaki temel söylemi, tek parti rejiminin bir diktatörlük olmadığı, keyfi bir idareye dönüşmediğidir. Ancak iktidar, ortamın uygun olmaması özellikle irtica tehlikesinin varlığını sürdürmesi nedeniyle o güne kadar çok partili siyasal yaşama geçememiştir. Falih Rıfkı, 1950 yılına kadar Türk demokrasisinin tek partili siyasal sistem içinde gelişmesi

gerektiğini savunur. 1945 yılının başlarında ortamın demokrasiye geçiş için uygun olduğunu belirten Falih Rıfkı, 1950'ye doğru, özellikle halkın DP karşı yoğun ilgisinin açık bir şekilde görüldüğü andan itibaren, iktidarın muhalefet karşısındaki mücadelesinin rejimin güvenliği ve korunması için yapıldığı söylemini ön plana çıkarır. Nitekim Falih Rıfkı, özellikle 1950 seçimlerine doğru yeniden yoğun bir şekilde Türkiye'nin en önemli davasının irtica ile savaşmak ve muasır medeniyet seviyesine ulaşmak olduğunu yoğun bir şekilde yazılarının merkezine koyar.

Falih Rıfkı yazını üzerinde ard süremli bir okuma yapmış olmamız, yazarın bazı görüşlerinde zaman içinde değişiklikler olduğu sonucuna varmamızı sağladı. Bu değişikliklerden ilki, dönem içindeki gazete yazılarında son derece ağır bir şekilde eleştirmiş olduğu TCF muhalefetini 1961'de kitaplaştırarak ilk baskısını yaptığı Çankaya'da daha ılımlı bir tavır ile değerlendirmesidir. İzmir'deki tahribat ile ilgili açıklamalarda da dönem içindeki yazılarla hatıralar arasında bir yaklaşım farkı vardır. Nurettin Paşa'nın olaylardaki etkisi dönem içindeki yazılarda dile getirilmez.

Falih Rıfkı'nın İsmet İnönü karşısındaki tavrında da değişiklikler söz konusudur. Dönem içinde iktidarın bir parçası olarak Atatürk dönemindeki misyonu bağlamında Cumhurbaşkanı İnönü'ye sonuna kadar bağlı olan, memnun olmadığı olaylara dair tepkisini sesiz kalarak, yorum yapmayarak ortaya koyan Falih Rıfkı, Batış Yılları isimli hatıralarında ise, açık bir şekilde İnönü'ye güvenmediğini dile getirir. Özellikle Ulus gazetesi başyazarlığından ayrıldıktan sonra Cumhuriyet gazetesindeki Pazar Konuşmaları'nda Falih Rıfkı, artık CHP'ye dair eleştirilerini de açık bir şekilde dile getirir. Ancak bu tarihlerde Cumhurbaşkanı İnönü'yü açık bir şekilde eleştirmeyen Falih Rıfkı, genel olarak CHP'nın muhalefet karşısında sergilediğini düşündüğü ılımlı tavrı eleştirir.

Falih Rıfkı'nın dönem içindeki yazılarıyla daha sonraki yıllarda kaleme alınan hatıralarındaki yaklaşım farkının nedeni görüşlerindeki değişim ile açıklanabileceği gibi, daha çok içinde bulunduğu konumu ve iktidarla olan ilişkisi etkilidir.

Bu çalışmanın sonucunda Falih Rıfkı Atay'ın bir ideoloji üretme ve yeni kurulan bir siyasal ve toplumsal düzenin meşrulaştırma aracı, aynı zamanda da bu siyasal toplumsal düzenin sürekli kılınabilmesi ya da üretilebilmesi noktasındaki önemli ideolojik aygıtlardan bir olan gazeteyi nasıl etkili bir şekilde kullandığını

tespit ettik. Bu yöndeki çaba ile hedeflenen farklılıkların ortadan kaldırılarak homojen bir toplum inşa etmektir. Tam da bu noktada basın ve iktidar ilişkisinin de en canlı örneklerini Falih Rıfkı üzerinden görme imkânımız oldu. Aynı zamanda Falih Rıfkı'nın tespit etmiş olduğumuz söylem ve kavramlarının dönemin cumhuriyet seçkininin kavram dünyasına da ışık tutuğu sonucunu elde ettik.

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları ile Cumhuriyet Tarihi'nin çok önemli gelişmelerine yakından tanıklık etmiş olan Falih Rıfkı Atay, hem siyasetçi ve fikir adamı hem de gazeteci ve edebiyatçı kimliği ile özellikle ulus devlet inşasında etkin bir role sahip oldu.

Falih Rıfkı, Şinasi ile birlikte başlayan halkın kendini ilgilendiren konularda bilgi sahibi olmasını sağlayarak, onu aydınlatmak amacıyla başlatılan kamuoyu oluşturma geleneğinin de bir temsilcisidir. Genç bir İttihatçı olduğu günden itibaren Falih Rıfkı, halkın belli konularda hassasiyetinin artması ve aydınlatılması amacıyla yazılarını etkili bir araç olarak kullandı. Ziya Gökalp, Falih Rıfkı'nın düşünsel yapısı üzerinde en etkili olan fikir adamıdır. Gökalp'ın kültür ve medeniyet ayrımı gerekse de Halka doğru görüşlerinin izdüşümlerini Falih Rıfkı'nın yazılarında görmek mümkündür.

Milli Mücadele yıllarında Anadolu hareketini destekleyen Falih Rıfkı, ilk günlerden itibaren Mustafa Kemal Atatürk'ün en yakınındaki isimlerden biri oldu. Atatürk'ün liderliğinde başlatılan ulus devlet inşasında Falih Rıfkı da sistemin kendini yeniden üretmesini sağlayan en önemli araçlardan biri olan basın üzerinden sürece etkin bir şekilde katıldı. Kemalizm'in prensipleri doğrultusunda halkın modernleşmesini sağlamak için yazılarını etkili birer propaganda aracı olarak kullandı.

Türk toplumunun bilgili ve tecrübeli bir kadro tarafından yönetilmesi gerektiğini düşünen Falih Rıfkı, toplumun her yönden yeniden inşasını zorunlu gördü. Bu inşa sürecinin sağılık bir şekilde yürütülebilmesi için de tek parti yönetimini savundu. Türk demokrasisinin gelişmesi için de bir öncü kadronun zorunlu olduğunu düşünen Falih Rıfkı, o güne kadar tek partili rejimin devam etme gerekçesi olarak ortamın demokrasiye geçiş için uygun olmadığını vurguladı.

ABSTRACT

Falih Rıfkı Atay, who had been witness to the last years of the Ottoman Empire and the most important Historical Developments of the Turkish Republic, partook actively in the act of building a nation state with his political, intellectual, journalist and literary identity.

Making it possible for people to be informed on matters concerning them with Şinasi, Falih Rıfkı was also a representative of the tradition to manufacture public opinion which had initially aimed to enlighten the public itself. From the very day he became a young Ittihadist, Falih Rıfkı used his pen as an effective instrument in order to enlighten the public and increase awareness on certain matters. Ziya Gökalp was an intellectual who had the most influence over the way Falih Rıfkı thought. Although Gökalp's distinction between culture and civilization is required, it is possible to see a projection of the correct perspective over the Public in Falih Rıfkı's writings.

Supporting the movements in Anatolia during the years of the National Struggle, Falih Rıfkı, from the very first days, was one amongst those closest to Mustafa Kemal Atatürk. He was effectively involved in establishing a nation state under Atatürk's leadership by making use of the press, a significant tool which enabled the re-production of the system itself. He also used his writings as an effective propaganda tool in order to modernize the people in accordance with the Kemalist principles.

Falih Rıfkı believed that the Turkish society should be governed by a well informed and experienced group of people and felt the act of re-organization necessary in every aspect society. He supported a one-party government for the process of development to be a healthy one. Feeling the necessity of a sophisticated, leading team for the advancement of the Turkish Democracy, Falih Rıfkı emphasized that environmental circumstances had not been appropriate for a transition to democracy as grounds for supporting the continuance of a one-party regime.

KAYNAKLAR

1. ARŞİVLER

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

2.RESMİ YAYINLAR

CHP Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatı, Ankara 1932

TBMM Zabıt Ceridesi

Türk Parlamento Tarihi

3. GAZETELER

Tanin (1912–1914)

Akşam (1918–1925)

Hâkimiyeti Milliye/Ulus (1924–1934)

Ulus (1934–1947)

Cumhuriyet (1947–1950)

4.BAŞVURU ESERLERİ

1929 Krizi, Çev. Vamık Toprak, Ankara 1980.

ADA, Serhan, **Türk Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, İstanbul 2005.

ADAMOF; E.E., **Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşımı**, İstanbul 2001.

AĞAOĞLU, Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları,** İstanbul 1994.

_____, **Devlet ve Fert**, İstanbul 1933.

AHMAD, Feroz, **İttihat ve Terakki (1908–1914)**, İstanbul 1971.

Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları: Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi, Cilt: I, İstanbul 2007.

Ahmet Şerif, **Anadolu'da Tanin**, Cilt: I, Haz. Mehmet Çetin Börekçi, Ankara 1999.

AKAR, Rıdvan, **Varlık Vergisi Kanunu**, İstanbul 1992.

AKAY, Hasan, **Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Yeni Fikirler**, İstanbul 1998.

AKGÜN, Seçil, **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924–1928)**, Ankara 1986.

AKSOY, Ömer Asım, **Atatürk ve Dil Devrimi**, Ankara 1963.

AKŞİN, Sina, **31 Mart Olayı** Ankara 1970.

_____, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cilt: I, Ankara 1998.

Aktar, Y., **İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)**, İstanbul 1990.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara 1982.

Ali Emiri, **Osmanlı Vilayât-ı Şarkiyesi**, İstanbul 1334.

Ali Kemal, **Paris Musahebeleri,** İstanbul 1331.

_____, **Ömrüm**, Haz. M. Kayhan Özgül, Ankara 2004.

_____, **Sorbon Darülfununu'nda Edebiyat-ı Hakikiye Dersleri**, İstanbul 1330.

ALKAN, Ahmet Turan **II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, Ankara 1992.

ALP, Tekin, **Kemalizm,** İstanbul 1936.

ALPKAYA, Faruk, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923–1924)**, İstanbul 1998.

ALTHUSSER, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İstanbul 1989.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi 66. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı, Yay. Haz. Kıymet Giray-Hakan Kaderoğlu, Ankara 2003.

APAK, Rahmi, **Türk İstiklal Harbi: İç Ayaklanmalar (1919-1921)** Ankara 1964.

ARAR, Asım, **Son Günlerinde Atatürk**, İstanbul 1958

ARAR, İsmail, **Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılı İlkesinin Tarihçesi**, İstanbul 1963.

_____, **Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı**, İstanbul 1969.

_____, **Hükümet Programları (1920–1965)**, Ankara 1968.

ARMAOĞLU, Fahir, **20 Yüzyıl Siyasi Siyasi Tarihi**, Ankara 1995.

ARSLAN, Ali, **Kısır Döngü Türkiye'de Üniversite ve Siyaset**, İstanbul 2004.

_____, **Darülfünundan Üniversiteye**, İstanbul 1995.

ARSLAN, Yavuz **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu, (23 Nisan 1920–30 Ekim 1923)**, Ankara 2001.

ARTUÇ, Nevzat, **Cemal Paşa, Askeri ve Siyasi Hayatı**, Ankara 2008.

ATATÜRK**,** Mustafa Kemal, **Nutuk**, Cilt: II, Ankara 1989.

_____, **Nutuk: Vesikalar**, İstanbul 1962.

Atatürk'ün T.T.B.M.M Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları, Haz. Kazım Öztürk, Ankara 1981.

Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Ankara 1980.

Atatürkçülüğün Ekonomik ve Sosyal Yönü Sempozyumu, İstanbul 1973.

ATAY Falih Rıfkı, **Bizim Akdeniz**, Ankara 1934.

_____, **Ateş ve Güneş**, İstanbul 1334 (1918).

_____, **Yeni Rusya**, Ankara 1931.

_____, **Faşist Roma, Kemalist Tiran, Kaybolmuş Makedonya**, Ankara 1931

_____, **Denizaşırı**, İstanbul 1931.

_____, **Moskova Roma**, İstanbul 1932.

_____, **Zeytindağı**, Ankara 1932.

_____, **Roman**, İstanbul 1932.

_____, **Taymis Kıyıları**, Ankara 1934.

_____, **Türk Kanadı**, Ankara 1941

_____, **19 Mayıs**, Ankara 1944

_____, **Kanat Vuruşu**, Ankara 1945.

_____, **Niçin Kurtulmamak**?, Ankara 1953

_____,**Çile**, İstanbul 1955

_____, **Zeytindağı,** Ankara 1957

_____, **Çankaya**, II Cilt, Ankara 1961

_____, **Batış Yılları**, İstanbul 1963

_____ **Atatürk'ün Hatıraları 1914–1919**, Ankara 1965

_____ **İnanç**, İstanbul 1965

_____, **Çankaya,** İstanbul 1969

_____, **Eski Saat,** Ankara 1998

_____, **Kurtuluş,** İstanbul 2000

Ateş ve Güneş, Osmanlıcadan çeviren Muammer Sarıkaya, İstanbul 2008.

ATEŞ, Nevin Yurdsever, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul 1994.

AVCIOĞLU, Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi**, Cilt: I, İstanbul 1974.

AVŞAR, Abdülhamit, **Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü: Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul 1998.

AYBARS, Ergun, **Bir Levantenın Anılarından İzmir'in İşgali**, İstanbul 1986.

_____, **İstiklal Mahkemeleri (1923–1927),** Ankara 1982.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İnkılap ve Kadro**, Ankara 1968.

_____, **Tek Adam (1922–1938)**, Cilt: 3, İstanbul 1965.

_____, **Suyu Arayan Adam**, İstanbul 1995.

AYKUT, Mehmet Şeref, **Kamâlizm**, İstanbul 1936.

BABAN, Cihat, **Politika Galerisi**, Ankara 1970.

BAKACAK, Alper, **İkinci Dünya Savaşı Döneminde Ulus Gazetesinin İç ve Dış Politika Değerlendirmeleri**, Ankara Üniversitesi Türk inkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2002. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, **Halkınevi**, Ankara 1950.

BALTALI, Kemal, **1936–1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi**, İstanbul 1959.

BAŞAR, Ahmet Hamdi, **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, Ankara 1981.

BAŞGİL**,** Ali Fuat, **Din ve Laiklik**, İstanbul 1989.

BAYAR, Celal, **Başvekilim Adnan Menderes**, İstanbul 1969.

BAYDAR, Mustafa, **Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar**, İstanbul 1960.

BAYKAL Bekir Sıtkı, **Heyeti Temsiliye Kararları**, Ankara 1974.

BAYTOK, Taner, **İngiliz belgeleriyle Sevr'den Lozan'a**, İstanbul 2007.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası**, İstanbul 1938.

_____, **Atatürk Hayatı ve Eseri**, Cilt: I, Ankara 1963

_____,Türk İnkılap Tarihi, Ankara, 1983.

BEHAR, Büşra Ersanlı, **İktidar ve Tarih**, İstanbul 1992.

BENGİ, Hilmi, **Gazeteci Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, Ankara 2000.

BERBER, Engin, **İzmir 1918–1922, Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı**, İstanbul 1997.

BERKES, Niyazi, **Teokrasi ve Laiklik**, İstanbul 1997.

_____, **Unutulan Yıllar**, İstanbul 1997.

_____, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul 1978.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, **Atatürk Anadolu'da (1919–1920)**, Ankara 1959.

BİLGİ, Nejdet, **Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Bey'in Yargılanması**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk ilke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1989.

BİLGİN, Nuri, **Kolektif Kimlik**, İstanbul 1995.

Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle Sıbyan Mektepleri, Yay. Haz. İsmail kara ve Ali Birinci, Ankara 2005.

BİRİNCİ, Ali, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul 1990.

BLEDA, Mithat Şükrü, **İmparatorluğun Çöküşü**, İstanbul 1979.

BORATAV, Korkut, **Türkiye'de Devletçilik**, İstanbul 1974.

_____, **Türkiye İktisat Tarihi 1908–2002**, İstanbul 2005.

BOZDOĞAN, Sibel, **Modernizm ve Ulusun İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Mimari Kültürü**, İstanbul 2002.

BOZOK, Salih **Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor**, İstanbul 2003.

CAN, Bilmez Bülent **Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908–1923),** İstanbul 2000.

CARR, Edward Hallet, **Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik Devrimi 1917–1923,** İstanbul 1989.

CEBESOY, Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar***,* II. Cilt, Ankara 1960.

Cemal Paşa Hatıralar, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul 2001.

CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923–1924), Haz. Yücel Demirel, Osman Zeki Konur, İstanbul 2002.

COPEAUX, Etıenne, **Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine**, İstanbul 1998.

CRİSS Bilge, **İşgal Altında İstanbul 1918–1923**, İstanbul 2005.

ÇAKIR, Hamza, **Osmanlı'da Basın İktidar İlişkisi**, Ankara 2002.

ÇAVDAR, Tevfik, **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler,** Ankara 2007.

_____,Türkiye Ekonomisinin Tarihi, 1900–1960, İstanbul 2003.

ÇAY, Abdulhaluk, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvay-ı Milliye Hareketleri,** Ankara 1990.

ÇEÇEN, Anıl, **Halkevleri**, Ankara 1990.

ÇOBAN, Ahmet, **Ahmet Haşim**, Ankara 2004.

DAVER, Bülent, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Laiklik,** Ankara 1973.

DAVİSON, Andrew, **Türkiye'de Sekülarizm ve Modernlik**, İstanbul 2002.

DEMİREL, Ahmet, **Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup**, İstanbul 1995.

DOĞAN, Avni, **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası**, İstanbul 1964.

DURSUNOĞLU, Cevat, **Milli Mücadele'de Erzurum,** Ankara 1946.

DURU, Kazım Naim, **İttihat ve Terakki Hatıralarım**, İstanbul 1957.

DURNA, Tezcan, **Kemalist Modernleşme ve Seçkincilik, Peyami Safa ve Falih Rıfkı Atay'da Halkın İnşası**, Ankara 2009.

DUVERGER, Maurice, **Siyasi Partiler**, Ankara 1973.

EAGLETON**,** Terry, **İdeoloji**, Çev. Muttalıp Özcan, İstanbul 1996.

EDİPOĞLU, Baki Süha, **Falih Rıfkı Atay Konuşuyor**, Ankara 1945.

EKŞİ, Davut, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Üç Yazarda (Falih Rıfkı Atay, Reşat Nuri Güntekin Yakup Kadri Karaosmanoğlu) Arap İmajının Tarihi kökenleri ve Türk Dış Politikasına Yansımaları**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü tarih Anabilim, İstanbul 1999, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

EMİROĞLU, Öztürk, **Falih Rıfkı Atay Dil Yazıları**, Ankara 2001.

ENGİN, Saffet, **Kemalizm İnkılabının Prensipleri**, İstanbul 1938.

ENGİNÜN, İnci, **Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1893–1923),** İstanbul 2006.

ERDAL, İbrahim, **Mübadele: Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923–1925**, İstanbul 2006.

ERDEN, Ali Fuat, **Paris'ten Tih Sahrasına**, İstanbul 1336.

_____, **Suriye Hatıraları**, İstanbul 2003.

_____, Paris'ten Tih Sahrasına, Ankara 1949.

ERER, Tekin, **Basında Kavgalar**, İstanbul 1965.

ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, Ankara 1963

Erişirgil, Emin, **İslamcı Bir Şairin Romanı,** Yay. Haz. Aykut Kazancıgil, Cem Alpar, Ankara, 1986

ERKARTAL, Necla, **Falih Rıfkı Atay'ın Akşam'daki yazıları (1923)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 1996. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

ERKİN, Feridun Cemal, **Dışişlerinde 34 Yıl,** Ankara 1980.

ERMAN**,** Azmi Nihat, **İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri**, İstanbul 1971.

EROĞLU, Cem, **Demokrat Parti,** Ankara 2003.

EROL, Mine, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi**, Giresun 1972.

ERTAN, Timuçin Faik, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Ankara 1994.

ERTUNA. H., **1911–1912 Osmanlı İtalya Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal,** Ankara 1984.

Fethi Okyar'ın Anıları-Atatürk Okyar ve Çok Partili Türkiye, Haz. Mehmet Seyitdanlıoğlu, Ankara 1997.

Gelişim Alfabetik Gençlik Ansiklopedisi, Cilt: İstanbul 1980.

GENCER, Ali İhsan, Ali Arslan, **İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve ilk Meclis Zabıtları,** İstanbul 2004.

GİRİTLİOĞLU, Fahir, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, Ankara 1965.

GOLOĞLU, Mahmut, **Erzurum Kongresi**, Ankara 1968

_____, **Sivas Kongresi**, Ankara 1969.

_____, **Devrimler ve Tepkileri(1924–1930)**, Ankara 1972.

_____, **Milli Şef Dönemi (1939–1945**), Ankara 1974.

_____, Demokrasiye Geçiş (1946–1950), İstanbul 1982.

GÖKALP, Ziya, **Doğru Yol: Hâkimiyeti Milliye ve Umdelerin Tasnifi Tahlili ve Tefsiri**, Ankara 1339.

GÖKBİLGİN, Tayyip, **Milli Mücadele Başlarken,** Cilt: I, Ankara 1959.

GÖKDEMİR, Ahmet Ender, **Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti,** Ankara 1998.

GÖNLÜBOL Mehmet, Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1965),** Ankara 1969.

_____, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, (1919–1938)**, Ankara 1990.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref Suna Kili, **Türk Anayasa Metinleri: Tanzimat'ta Bugüne Kadar**, Ankara 1985.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref, Zekai Sezgin, **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri,** Ankara 1957.

GRAMSCİ Antonio, **Aydınlar ve Toplum**, Çev. Vedat Günyol, F. Edgü, B. Onaran, İstanbul 1983.

_____, **Hapishane Defteri**, Çev. Adnan Çemgil, İstanbul 1997.

GÜMÜŞOĞLU, Firdevs, **Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum**, İstanbul 2005.

GÜNALTAY, Şemsettin, H. Reşit Tankut, **Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli İzahlar**, Ankara 1938.

GÜNAY, Selahattin, **Suriye ve Filistin Anıları**, Düzelti, Necati Balbay, İstanbul 2006.

GÜNEŞ, Kelime **Falih Rıfkı Atay'ın Mili Mücadele Yazıları**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 1995. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

GÜNEŞ, İhsan, **Birinci TBMMM'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)**, Eskişehir 1985.

GÜRKAN, Nilgün, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945–1950)**, İstanbul 1998.

GÜRÜN, Kamuran, **Türk Sovyet İlişkisi 1920–1953**, Ankara 1991.

_____, **Ermeni Dosyası;** Ankara 1983.

GÜVENİR, Murat, **II. Dünya Savaşında Türk Basını**, İstanbul 1991.

HALE, William, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, İstanbul 1994.

Halil Halit, **Bir Türk'ün Ruznamesi ve İngiliz Siyaseti Üzerine Yazılar**, Yay. Haz. Mustafa Demiray, İstanbul 2008.

HANİOĞLU, Şükrü, **Bir Siysal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük**, İstanbul 1989.

Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Ankara 1981.

HELMREİCH, Paul C,. **Sevr Entrikaları**, Çev. Şerife Erol, İstanbul 1996

HİRSCH, ERNST, E., **Hatıralarım**, Ankara 1985.

HİÇYILMAZ, Ergun, **Belgelerle Kurtuluş Savaşında Casusluk Örgütleri**, İstanbul 1981.

HOBSBAWM, Erıc, **Kısa 20. Yüzyıl 1914–1991 Aşırılıklar Çağı**, İstanbul 2006.

_____, **Tarih Üzerine,** Çev. Osman Akınhay, Ankara 1999.

Hüsrev Gerede'nin Anıları, Yay. Haz. Sami Önal, İstanbul 2002.

İĞDEMİR, Uluğ, **Sivas Kongresi Tutanakları**, Ankara 1969.

İLMEN, Süreyya, **Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka**, İstanbul 1951.

İMECE, Mustafa Salim, **Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri (1925)**, Ankara 1959.

İmparatorluktan Cumhuriyete Fahrettin Altay Paşa Anlatıyor, Haz. Taylan Sorgun, İstanbul 2004.

İNAN, Afet, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı**, Ankara 1972.

İNAN, Afet, **İzmir İktisat Kongresi,** Ankara 1982.

İNAN, Arı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, Ankara 1982.

İNAN, Yüksel, **Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi**, Ankara 1986.

İnönü Ansiklopedisi, Cilt:4, Ankara 1950.

İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralar,** Yay. Haz. Sabahattin Selek, Ankara 1985.

İNUĞUR, M. Nuri, **Türk Basınında İz Bırakanlar**, İstanbul 1988

_____, **Türk Basın Tarihi 1919–1989**, İstanbul 1992.

İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:3, İstanbul 1960.

İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi, Ankara 1973.

İstiklal Harbi: Batı Cephesi, Cilt: II, Kısım:3, Ankara 1966.

İşgalden Kurtuluşa İzmir, Yay. Haz. Oktay Gökdemir, Serdar Kızık, Haluk Işık, İstanbul 2007.

ÇAKMAK, Zafer, **İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi 1919–1922,** İstanbul 2007.

İzmir'den Bursa'ya, Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Mehmet Asım, İstanbul 1338.

JAESCHKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Ankara 1971.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümü'ne Kadar Atatürk'le Beraber**, Ankara 1968.

KAPLAN, Mehmet, **Namık Kemal Hayatı ve Eserleri, İstanbul** 1948.

KARABEKİR**,** Kazım **İstiklal Harbimiz**, İstanbul 1959–1960.

KARACAN, Ali Naci, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, Ankara 1943.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Politika'da 45 Yıl**, İstanbul 1984.

_____, **Zoraki Diplomat**, İstanbul 1984.

KARAÖMERLİOĞLU, Asım, **Orda Bir Köy Var Uzakta, Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem**, İstanbul 2006.

KARAY, Refik Halit, **Minelbab İlelmihrab**, İstanbul 1992.

KARPAT, Kemal **Türk Demokrasi Tarihi,** İstanbul 1996.

KAVAKLI, Nurhan, **Bir Gazetenin Tarihi Akşam,** İstanbul 2003.

KAYALI, Kurtuluş, **Türk Kültür Dünyasından Portreler**, İstanbul 2002.

KAYMAZ, İhsan Şerif, **Musul Sorunu: Petrol ve Küt Sorunlarıyla Bağlantılı Tarihsel-Siyasal Bir İnceleme**, İstanbul 2003.

KEYDER, Çağlar, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923–1929)**, Ankara 1982.

Kılıç Ali'nin Anıları, Der. Hulusi Turgut, İstanbul 2005.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, Ankara 1993.

KİLİ, Suna -Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri,** Ankara 1985.

KİRBY, Fay, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, Ankara 1962.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, **Türkiye İş Bankası Tarihi**, İstanbul 2001.

_____, **Şirket Telsizin'den Devlet Radyosuna: TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Rolü**, Ankara 1980.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918–1938**, Ankara 1973.

KOÇAK, Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945)**, Ankara 1986

_____, **Türk Alman İlişkileri (1923–1939)**, Ankara 1991.

_____, Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası: Tarih Yazımında Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul 2006.

KOLOĞLU, Orhan, **İslam'da Başlık**, Ankara 1978.

_____, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın,** İstanbul 1992.

KONYAR, Hürriyet, **Türkiye'de Tek Parti Döneminden Çok Partili Hayata Geçişte (1945–1950) Kemalist İdeolojinin Değişimi ve Ulus Gazetesi,** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyasal Bilimler Anabilim Dalı, İstanbul 1993, Yayınlanmış Doktora Tezi.

KOP, Kadri Kemal, **Milli Şef'in Söylev, Demeç ve Mesajları**, İstanbul 1945.

KORKMAZ, Alattin, **Ziya Gökalp, Aksiyonu Meşrutiyet ve Cumhuriyet Üzerindeki Etkileri**, İstanbul 1994.

KÖROĞLU, Erol, **Türk Edebiyatı ve I. Dünya Savaşı (1914–1918)**, İstanbul 2004.

KUNTAY, Mithat Cemal**, Mehmet Akif,** Ankara 1986.

KURAN, Ahmet Bedevi, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul 1945.

KURAT, Yuluğ Tekin, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması,** Ankara 1976.

KUSHNER, David, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876–1908)**, Çev. R. Ertem, F. Erdem, İstanbul 1979.

KÜLÇE, Süleyman, **Mareşal Fevzi Çakmak**, İstanbul 1953.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, **Osmanlı Devletine Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi,** Ankara 1982.

_____, **Türk İngiliz İlişkileri (1919–1926)**, Ankara 1978.

LANDAU, Jacob M., **Pantürkizm**, Ankara 1999.

LEFEBVRE, Henri **Modern Dünyada Gündelik Hayat**, Çev. Işın Gürbüz, İstanbul 1998.

LEVENT, Agah Sırrı, **Türk Edebiyat Tarihi**, Ankara 1973.

LEWİS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara 1991.

MACMİLAN, Margaret, **1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi**, Ankara 2004.

MARDİN Şerif, **Türk Modernleşmesi**, İstanbul 2000.

_____, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğu**, İstanbul 1996.

MAZICI, Nurşen, **Celal Bayar Başbakanlık Dönemi (1937–1939)**, İstanbul 1996

MERAY, Seha L. Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri: Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması ile ilgili Belgeler,** Ankara 1977.

_____, **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler**, İstanbul 2001.

METE, Orhan **Bütün Tafsilatıyla ve Akisleriyle Demokrat Parti'nin I. Büyük Kongresi**, İstanbul 1947.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, Ankara 1990.

MÜFTÜOĞLU, Mustafa, **Çankaya'da Kâbus**, İstanbul 1974.

ORBAY, Rauf, **Siyasi Hatıralar**, Haz. Jale Erdoğan, İstanbul 2003.

OKYAR, Ali Fethi, **Serbest Fırka Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi**, İstanbul 1987.

ORAL, Fuat Süreyya, **Türk Basın Tarihi**, I. Kitap, İstanbul 1974.

ORTAÇ, Yusuf Ziya, **Bizim Yokuş**, İstanbul 1966.

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915–1920), Ankara, 1994.

OZANKAYA, Özer, **Atatürk ve Laiklik,** İstanbul 1981.

ÖKE, Mim Kemal, **Ermeni Sorunu (1914–1923)**, Ankara 1991.

_____, **Musul ve Küdistan Sorunu**, Ankara 1992.

ÖKTE, Faik **Varlık Vergisi Faciası,** İstanbul 1951.

ÖNDERIŞIK, Canan, **Falih Rıfkı Atay'ın Hâkimiyeti Milliye (Ulus) Gazetesindeki (1924–1952) Yazıları Üzerinde Bir İnceleme**, İzmir 1999. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ÖRGEEVREN, Ahmet Süreyya, Osman S. Kocahanoğlu, **Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi: Vesikalar, Olaylar, Hatıralar**, İstanbul 2008.

ÖZALP, Kazım, **Milli Mücadele**, Cilt:I, Ankara 1985.

ÖZDOĞAN, Günay Göksu, **Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931–1946)**, İstanbul 2006.

ÖZTOPRAK, İzzet, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Ankara 1989.

TAHA Parla, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları,** Cilt: I, İstanbul 1991.

_____, **Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku**, Cilt: III, İstanbul 1995.

_____, **Ziya Gökalp Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm,** İstanbul 1993.

PEHLİVAN, Hamit, Yusuf Sarınay, Hüsamettin Yıldırım, **Türk Dış Politikasında Hatay**, Ankara 2001.

SABİS Ali İhsan, **Harp Hatıraları**, İstanbul 1991, 5. Cilt

SAKAOĞLU, Necdet, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul 2003.

SAKALLI, Bayram, **Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi: Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri,** İstanbul 1997.

SANDER, Oral, **Türk Amerikan İlişkileri 1947–1964**, Ankara 1979.

SANDERS**,** Liman von, **Türkiye'de Beş Sene**, İstanbul 1337.

_____ ,**Türkiye'de Beş Sene**, İstanbul 2006.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, Cilt: II, Ankara 1982.

SARINAY, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**

(1921–1931), İstanbul 1994.

SARISIR, Serdar, **Demografik Oyun Sürgün (1919–1923)**, İstanbul 2006.

SAYILGAN, Aclan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, İstanbul 1971.

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, İstanbul 1976.

_____, **Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı**), Cilt II, Ankara 2002.

SELVİ, Haluk, **İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali İle İlgili Protesto Telgrafları**, İstanbul 2007.

SERTEL, Zekeriya **Hatırladıklarım (1905–1950)**, İstanbul 1968.

SHAW, Stanfor J. -Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorlu ve Modern Türkiye**, Cilt: II, İstanbul 1983.

SHİSSLER, A. Holly, **İki İmparatorluk Arasında Ahmet Ağaoğlu ve Yeni Türkiye**, İstanbul 2005.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul 2005.

SOYDAN, Mahmut, **Milli Mücadele Tarihine Dair Notlar, Ankaralının Defteri**, Haz. Necdet Bilgi, İstanbul 2007.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları,** Cilt: I, Ankara 1983.

SÖKMEN, Tayfur, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar,** Ankara 1978.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Türk Gazeteçilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın**, Ankara 1969.

ŞEN, Leyla, **Türkiye'de Demiryolları ve Karayollarının Gelişim Süreci**, Ankara 2003.

Şerif Paşa, **Bir Muhalifin Hatıraları, İttihat ve Terakkiye Muhalefet**, İstanbul 1990.

ŞİMŞEK, Sefa, **Bir ideolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932–1951**, İstanbul 2002.

ŞİMŞİR, Bilal, **Malta Sürgünleri**, İstanbul 1976.

_____, Bir Başkentin Doğuşu, Ankara 1988.

_____, **Türk Yazı Devrimi**, Ankara 1992.

ŞİRİN, İbrahim **Namık Kemal'in Tarih Anlayışı**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 1998, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ŞİRİN, İbrahim, **Osmanlı İmgeleminde Avrupa**, Ankara 2008.

Talat Paşa'nın Anıları, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul 1994.

TANKUT, Gönül, **Bir Başkentin İmarı: Ankara (1929–1939)** İstanbul 1993.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi,** İstanbul 1988

TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt: I, Ankara 1973.

Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, Cilt: 1, İstanbul 2001.

TARHANLI, İştar, **Müslüman Toplum Laik Devlet: Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı,** İstanbul 1993.

TEKELİ, İlhan, Selim İlkin, **Bir Cumhuriyet Öyküsü Kadroculari ve Kadroyu Anlamak**, İstanbul 2003.

_____, **1929 Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları,** Ankara 1977.

_____, **Cumhuriyetin Harcı; Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi,** Cilt: II, İstanbul 2004

TEMO, İbrahim, **İttihat ve Terakki Anıları,** İstanbul 1987.

TEVETOĞLU, Fethi, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Ankara 1988.

_____, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar,** Ankara 1987.

TEZEL, Yahya S., **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, İstanbul 1994.

TİMUR, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara 1993.

_____, **Osmanlı Kimliği**, İstanbul 1996.

TOKER, Hülya **Mütareke Döneminde İstanbul Rumları**, Ankara 2006.

TOKER, Metin, **Şeyh Sait ve İsyanı**, Ankara 1968.

_____, **Tek Partiden Çok Partiye**, İstanbul 1970.

TONGUÇ, Engin **Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç**, İstanbul 1970.

TOPRAK, Zafer, **Türkiye'de Milli İktisat (1908–1918)**, Ankara 1982.

TOPUZ, Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, İstanbul 1973.

TUGAÇ, Hüsamettin, **Türk İstiklal Harbi: Doğu Cephesi, (1919-1921),** Cilt:III, Ankara 1965.

TUNA, Serkan, **Falih Rıfkı Atay'ın Kaleminde Atatürk ve Türk Devrimi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2007. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

TUNAYA, Tarık Zafer, **İslamcılık Akımı**, İstanbul 2007.

_____, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler** (1876–1938), İstanbul 2002.

_____, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, İstanbul 1989.

_____, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İstanbul 1980.

TUNCER, Erol, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1877–1999**, İstanbul 2002.

TUNÇAY, Mete **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923–1931)**, Ankara 1981.

_____, **Türkiye'de Sol Akımlar**, Cilt: I, Ankara 1978.

TURAN, Ali Eşref, **Türkiye'de Yerel Seçimler**, İstanbul 2008.

TURAN, Şerafettin, **Mustafa Kemal Atatürk**, İstanbul 2004.

TURFAN, M. Naim, **Jön Türklerin Yükselişi, Siyaset Askerler ve Osmanlı'nın Çöküşü**, Çev. Mehmet Moral, İstanbul 2003.

Türk Dış Politikası, Editör: Baskın Oran, Cilt: I, İstanbul 2001.

Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, Cilt:2, Ankara 2002.

Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt: I, İstanbul 1982.

Türk Edebiyatı Antolojisi, İstanbul 1931.

Türk İstiklal Harbi I: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara 1962.

Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi: Kütahya Eskişehir Muharebeleri, Cilt: II, Kısım: 4, Ankara 1962.

Türk İstiklal Harbi, Cilt: I, Ankara 1971.

Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi, Cilt: II, Kısım:2, Ankara 1965.

Türk Meşhurları Ansiklopedisi, Cilt: I, İstanbul 1933–1935.

TÜRKEŞ Mustafa, **Kadro Hareketi Ulusçu Sol Bir Akım**, İstanbul 1999.

TÜRKGELDİ Ali Fuat, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara 1948.

Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924–1938) Yay. Haz. Alp Reşat Hallı, Ankara 1972.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 4, İstanbul 1991.

Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir (Haberler- Belgeler-Yorumlar), Haz. A. Gündüz Ökçün, Ankara 1981.

Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikası (1900–1920), İngiliz Devlet Arşivleri Gizli Belgeleri, İstanbul 2005.

TÜRKMEN, Zekeriya, **Mütareke Döneminde Ordunun Durum ve Yeniden Yapılanması, 1918–1920**, Ankara 2001.

UÇAR, Şahin, **Varlığın Mana ve Mazmunu**, İstanbul 1994.

URAN, Hilmi, **Meşrutiyet Tek Parti Çok Parti Hatıralarım (1908–1950)**, İstanbul 2007.

URAL, Selçuk **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, İstanbul 2008.

URAS, Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Ankara 1950.

US, Asım, **Hatıra Notları (1930–1950)**, İstanbul 1966.

UYAR, Hakkı, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, İstanbul 1998.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul 1999.

ÜLMAN, Haluk, **Birinci Dünya Savaşına Giden Yol,** Ankara 1972.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, **Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Kuruluşundan İlk Kurultaya Kadar Hatırılar,** Ankara 1943.

_____, **Atatürk'ün Hastalığı**, Ankara 1959.

ÜSTEL, Füsun **Türk Ocakları (1912–1931)**, İstanbul 2004.

WEBER, Max **Sosyoloji Yazıları**, İstanbul 1987.

WEİKER, Walter F., **Political Tutalage and Democracy In Turkey The Free Party and Its Aftermath**, Leiden 1973.

WEİSBAND, Edward, **II. Dünya Savaşı ve Türkiye**, İstanbul 2002.

YALÇIN, Bekir Sıtkı, İsmet Gönülal, **Atatürk İnkılabı: Kanunlar, Kararlar, Tamimler, Bildiriler, Belgeler ve Tutanaklar**, Ankara 1984.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, **Edebi Hatıralar**, İstanbul 1975.

_____, **Siyasal Anılar**, İstanbul 1976.

_____, **İttihatçı Liderlerin Gizli mektupları**, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2002.

YAVUZ, Bige, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız ilişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından (1919–1922)**, Ankara 1994.

YEŞİL Ahmet, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Ankara 2002.

YETKİN, Çetin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul 1997.

ZÜRCHER, Erık Jan, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İstanbul 1987.

_____, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Ankara 1992.

_____, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul 2004.

4. MAKALELER

AKŞİN, Sina, "*Falih Rıfkı Atay'ın Atatürk Dönemi Gezi Kitaplarında Ulusçu Öğeler*", **Tarih ve Milliyetçilik I.Ulusal Tarih Kongresi Bildirileri,** Mersin 1999, s.99–103.

ARABACI, Caner, "*Eşref Edip Fergan ve Sebilürreşat Üzerine*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,** İstanbul 2004, Cilt:6, s.96–128.

ARDIÇ, Engin,"*Hitlerin Yumuşak ve Tatlı Bakışları*", **Sabah**, 26 Aralık 2008.

ATAY, Falih Rıfkı, "*Bizim Köy*", **Kadro**, Sayı: 18 (Haziran 1933), s.15–17.

_____, "*Gemici*", **Şehbal,** 1 Mart 1329, s.447.

_____, "*Kıyam*", **Şehbal** 15 Teşrinisani/Kasım 1328, s.334.

_____, "*Memleketimizin Yakın Tarihine Küçük Bir Rücu*" **Şehbal** 15 Şubat 1328, s.66–67.

_____, "*1917-1923*", **Yeni Mecmu**, Sayı: 1-67, s.1-16.

_____,"*Bir Bayram Manzarası*", **Türk Yurdu**, Cilt: 1/21, Sayı: 3/197, (Mart) 1928, s. 1–2.

_____ "*Fikirden Hayata*", **Türk Yurdu**, Cilt: 8, No: 18 (Mayıs Haziran) 1926, s.613.

_____, "*İngiliz Tuhaflığı*", **Kadro,** Sayı:26, (Şubat 1934), s. 16–19.

_____, "*Kuvayı Milliye*", **Kadro**, Sayı: 16 (Nisan 1933), s. 12.

_____, "*Londra Dersi*", **Ülkü**, Sayı: 6 (Temmuz 1933), s. 417–419.

_____, "*Mübareze-i İçtimaiye"* **Tecelli**, Sayı: 6 (21 Şubat 1326), s. 6–8.

_____, "*Ocaklar*", **Türk Yurdu**, Cilt: 5, Sayı: 28, (Nisan) 1927, s.410–411.

_____, (Tabişgahi Lâhuti), "*Kenar-ı Kabrinde*", **Servet-i Fünun**, , Sayı: 985, 8 Eylül 1909, s.14.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, "*Bergsonizm Yahut Bir Korkunun felsefi İfadesi*", **Kadro,** Sayı:11 (Teşrinisani/Kasım 1932), s.43–50.

_____, "*Falih Rıfkı ve Son Eseri*", **Kadro**, Sayı: 9 (Eylül 1932), s.43–44.

_____, "*Yarı Münevverler Kulübü*", **Kadro**, Sayı: 8 (Ağustos 1932), s.40–43.

AYDIN, Suavi, "*İki İttihat Terakki: İki Ayrı Zihniyeti İki Ayrı Siyaset"* **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt: I, İstanbul 2001, s.126.

AYTEPE, Oğuz, "*Türk Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Manda Sorunu ve Harbord Misyonu***", Prof. Dr. Abdurrahman Çay'cıya Armağan**, Ankara 1995, s. 63–68.

BAKACAK, Alper, "*Falih Rıfkı Atay'ın Düşünce İkliminde Kemalizm*", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmalar Dergisi**, Sayı:2, Güz 2005, s. 145–156.

BAKIREZER, Güven "*Batı Medeniyeti Hayranı Liberal Bir Aydının Çelişkisi ve Sınırları: Ahmet Ağaoğlu*", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 41 (Mayıs 1997), s.36–42.

BAYKARA, Tuncer, "*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşunu Hazırlayan Durum ve Olaylar*" **H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, Özel Sayı**, Cilt: 4, Sayı: 1, Ankara 1986, s.197–205.

BAYUR, Yusuf Hikmet, "*İkinci Meşrutiyet Devri Üzerine Bazı Düşünceler*", **Belleten**, Sayı: 90 (Nisan 1950), s. 267–285.

BELGE, Burhan Asaf, "*Taymis Kıyıları*", **Kadro**, Sayı: 32, (Ağustos 1934), s.25–27.

_____, "*Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi*", **Kadro,** Sayı:8, (Ağustos 1932), s.42–47.

BİRİNCİ, Ali, "*Türkiye'de Siyasi Tarihin Tarihi İsimler ve Eserler*", **Fahir Armaoğlu'na Armağan**, Ankara 2008, s.1–64.

BLEDA, Mithat Şükrü, "*Bir Canlı Tarih Konuşuyor*", **Resimli Tarih Mecmuası**, Sayı: 42 (1953), s. 2392–2395.

BODGER, Alan, "*Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, 1999.

BORA, Tanıl, "*Amerika: En Batı ve Başka Batı*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt: III, İstanbul 2004, s. 147- 169.

CANSEVER, Gülser, Metin Heper, "*Ülkü ve Kadro Dergilerinde Yayınlanmış Bazı Makalelerde Beliren Devletçilik Anlayışı"*, **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 4–5, (1976–77), s. 9–12.

CARETTO, Giacomo, "*1930'larda Kemalizm-Faşizm-Komünizm Üzerine Polemikler, I-II"*, **Tarih ve Toplum**, Sayı:17–18, (Mayıs 1985/Haziran 1985), s. 56–60; 62–65.

ÇAĞLAYAN, Tuncer, *"Büyük Ermenistan Projesi ve İngiltere",* **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Sayı:44 (Temmuz 1999);23–47.

ÇAVDAR, Tevfik, "*Serbest Fırka*" **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul 1985,Cilt: 8, s.2055–2056.

ÇETİNSAYA, Gökhan, "*Kalemiye'den Mülkiye'ye Tanzimat Zihniyeti*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi,** Cilt: I, İstanbul 2004, s.54–71.

DURU, Kazım Naim, "*Roman*", **Ülkü**, Sayı: 2 (Mart 1933), s.173–176.

EKEN, Mekki Sadi, "*Falih Rıfkı Atay 35'lere Hücum Ediyor*", **Cumhuriyet** 16 Kasım 1947.

ERCAN, Haytaoğlu, "*Çok Partili Siyasi Hayata Geçişte Bir İlk: Milli Kalkınma Partisi*", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: XVI, Ankara, 2002, s.783–797.

ERTAN, Timuçin Faik "*Tanzimat'tan Cumhuriyete Hukuk Reformuna Genel Bakış*", **Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan**, Ankara 1995, s. 213-233.

GEORGEON, François, "*Ahmet Ağaoğlu: Aydınlanma ve Devrim Hayranı Bir Türk Aydını*", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 36 (Aralık 1996), s. 28–35.

GÖKALP, Ziya, "*Hars ve Medeniyet*", **Yeni Mecmua**, Sayı: 1–67 (Ocak 1923), 23–32.

GÜNEŞ, İhsan, "*1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı.*" **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** No: 1–2, (Ocak/Haziran 1991), s. 253–264.

_____, "*Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı:8 (Mart 1987), s. 427–442.

_____, "*I. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde II. Müdafaa-i Hukuk Grubunun Programı (II. Grup)"*, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih**

Coğrafya Fakültesi (A.Ü.D.T.C.F) Tarih Araştırmaları Dergisi, (XIV. Ciltten Ayrı Basım), Ankara 1983, s.113–121.

HAİDEGER, Martin, "*Zaman Kavramı*", Çev. Doğan Şahiner, **Cogito**, Sayı:11, İstanbul 1997, s.29–42.

HANİOĞLU, Şükrü, "*Batıcılık*", **Tazimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul 1983, Cilt: 1, s.1382–1388.

HEPER, Metin, "*Atatürkçülük: Karizmanın Emredici Siyasal Çerçeveye Dönüşümü*", **Prof. DR. Bülent N. Esen'e Armağan**, Ankara 1977, s.181–204.

HIZLAN, Doğan, "*Atatürk ve Millet Aynı Şeydir*", **Hürriye**t, 2 Aralık 2008.

HOWARD, Harry N. "*Paris, San Remo Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları*", Çev., Müge Yılmaz, **B.T.T.D.**, (**Belgelerle Türk Tarih Dergisi**), Sayı: 35 (Ağustos 1970), s.38-50.

İNCE, Özdemir, "*Falih Rıfkı Atay ya da Tanık Vicdanı*", **Hürriyet**, 20 Aralık 2008.

JASCHKE, Gottard "*Misakı Milli ve Mustafa Kemal*", **Cumhuriyet,** 2 Şubat 1970.

KARA, İsmail, *"İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İstanbul 2004, Cilt: 6, s. 34–67.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Kronikler,* **Kadro**, Sayı: 4 (Nisan 1932), s. 40–42.

_____, "*Ankara Moskova Roma/ Halk Terbiyesi*", **Kadro**: 15 (Mart 1933), s.32–35.

_____, "*Ankara Moskova Roma*", **Kadro**: 13 (Kânunusani 1933), s.29–31.

_____ "*Ankara Moskova Roma/ Bolşeva Köyü*", **Kadro:** 14 (Şubat 1933), s.39–44.

_____ "*Ankara Moskova Roma/ Sanat ve Edebiyat*", **Kadro**: 16 (Nisan 1933), s.39–41.

_____, "*Ankara Moskova Roma/Bir Hatıra*", **Kadro**:7 (Temmuz 1932), s.32–37.

_____, "*Ankara Moskova Roma/Fransız İnkılabı*", **Kadro**, Sayı: 6 (Haziran 1932), s.37–40.

_____, *"Ankara Moskova Roma*", **Kadro**: 10 (Teşrinievvel 1932), s.40–43.

_____, "*Ankara Moskova Roma*", **Kadro**: 11 (Teşrinisani 1932), s.38–40.

_____, "*Ankara Moskova Roma"*, **Kadro:** 12 (Kânunuevvel 1932), s.33–35.

_____ "*Ankara Moskova Roma*", **Kadro**:9 (Eylül 1932), s.34–38.

_____, "*Zeytindağı*", **Kadro**, Sayı:4, (Nisan 1932), s. 40–42.

KAYALI, Kurtuluş, "*Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yapıtlarında Cumhuriyet Döneminin Değerlendirilişi*", **IX. Türk Tarih Kongresi**, Cilt: III, Ankara 1989, s. 1864–1869.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, "*1919–1938 Dönemi Basınına Toplu Bir Bakış*", **Basın 80–84**, Ankara 1984, s. 58.

KOÇAK, Cemil, "*Hüseyin Cahit Yalçın ve Fikir Hareketleri*", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 68 (Ağustos 1989), s.22–30.

KOÇU, Reşat Ekrem, "*Türkiye'de Seçimin Tarihi 1876–1950*", **Yeni Tarih Dünyası**, Sayı: 5 ve 6 (1950), s. 179–183 ve 256–260.

KÜÇÜKA, Necip Ali, "*Bizim Akdeniz*" **Ülkü**, Sayı: 21 (Teşrinisani/Kasım 1934), s. 229.

MUMCU, Ahmet, "*Misak-ı Milli ve Anayasamız*", **Atatürk Araştırma Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3 (Temmuz 1985), s.813–830.

NECDET, Aysal, "*Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Tarihçesi ve Gelişimi*", **Atatürk Yolu**, Sayı: 33–34 (Mayıs Kasım 2004)

ORAL, Mustafa, "*Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü 1933*", **Atatürk Yolu**, Sayı: 27–28, (Mayıs-Kasım 2001)

ÖZALP, Kazım, "*Cumhuriyet Nasıl İlan Edildi*", **Yakın Tarihimiz**, Cilt:3, İstanbul (yy.ty), s. 289–291.

ÖZTOPRAK, İzzet "*İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Siyasi Yönü"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 46, s.153–192.

_____,"*Londra Konferansı ve Türkiye Meselesi'nin Cereyan-ı Müzakerat*" **Atatürk Araştırma Merkezi**, Dergisi, Cilt: XI, Sayı: 33, (Kasım 1995), s. 565–612.

_____, "*Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*" **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun 1988, s.335–350;

_____, "*Türkiye'nin İşgali ve Millî Direniş Hareketleri*", **Genel Türk Tarihi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, Cilt: 8, s 135–172.

_____, *Düzenli Ordunun Kuruluşu*", **İkinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler**, Ankara 1985, s.261–284.

_____ "*Adana ve Çevresinde Müdafaa-ı Hukuk Çalışmaları*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: VIII, Sayı 21 (Kasım 1991), s. 117–139.

PEKER, Recep, "*Konuşunuz Konuşturunuz*", **Ülkü**, Sayı: I (Şubat 1933), s. 22.

_____, "*Ülkü Niçin Çıkıyor*", **Ülkü**, Sayı: 1 (Şubat 1933), s. 1

SADAK, Necmettin, "*Fethi Beyle Mülakat*", **Akşam,** 12 Ağustos 1930.

SEZGİN, Ömür,-Gencay, Şaylan, "*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*", **Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi**, İstanbul 1985, s.2047.

SOMAR, Ziya, "*Mütareke Basını ve Fırkacılık Ruhu*", **Barış Dünyası**, Sayı: 40, (Eylül 1965), 34–41.

SOYSAL, İlhami, "*Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kuruculari*", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul 1985; Cilt: 8, s.2010–2018.

ŞAKİROĞLU, Mahmut H., "*Halkevleri Dergileri ve Neşriyatı*", **Kebikeç**, Sayı: 3 (Nisan 1996), s. 131–132.

ŞENOL, L. Funda, "*İktidar Mücadelesinin savaş Meydanı: Mekân, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara'da Eğlence Mekânları*", **Toplum ve Bilim,** No: 76 (Bahar 1998), s. 86–103.

TOPRAK, Zafer, "*Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı*", **Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849–1984)**, İstanbul 1984, s.40–42,

_____, "*İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri*" **Boğaziçi Dergisi**, Cilt: 7 (1979), s. 22–26.

_____, "*Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu*", **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları Sempozyumu**, İstanbul 1977, s.13–31.

TRAK, Ayşe, "*Liberalizm-Devletçilik Tartışmaları (1923–1939*)" **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, 1985, s. 1087.

TUNAYA, Tarık Zafer, "*TBMM Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri*", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt:23, Sayı 3–4-, 1957, 237–250.

_____, "*50 Yılında Misakı Milli Beyannamesi*", **Milliyet**, 28 Ocak 1970.

UYAR, Hakkı, *"1930'larda Türkiye Basınında Liberal Muhalefet: Ağaoğlu Ahmet'in Akın Gazetesi*", Toplumsal Tarih, Sayı: 41 (Mayıs 1997), s.43-50.,

_____, *Resmi İdeoloji Ya da Alternatif Resmi İdeoloji Oluşturmaya Yönelik İki Dergi: Ülkü ve Kadro Mecmualarının Karşılaştırmalı İçerik Analizi*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 74 (Güz 1997), s. 190.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, "*Zeytindağı*", **Fikir Hareketleri**, 14 Şubat 1935, s.10–15.

YILMAZ, Müge **B.T.T.D.**, (**Belgelerle Türk Tarih Dergisi**), Sayı 35(Ağustos 1970), s.38

EKLER

5. FALİH RIFKI ATAY'IN ÇALIŞMAMIZDA KULLANILAN MAKALELERİ

- "*30 Ağustos Milli Bayram*", **Akşam**, 4 Teşrinievvel /Ekim 1922.
- "*16 Mart*", **Akşam**, 18 Mart 1923.
- "*6'ncı Büyük Kurultay*", **Ulus**, 8 Haziran 1943.
- "*8'inci Büyük Millet Meclisi*", **Ulus,** 5 Ağustos 1946.
- "*8'inci Millet Meclisi Kurulmuştur*", **Ulus**, 6 Ağustos 1946.
- *"6 Ok*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Teşrinievvel/Ekim 1933.
- "*23 Temmuz*", **Akşam**, 24 Temmuz 1923.
- "*6. Kamutay*", **Ulus**, 26 Mart 1939.
- "*5 Ağustos Toplantısına Doğru*", **Ulus**, 27 Temmuz 1946.
- "*1923"*, **Akşam**, 1 Kânunusani/Ocak 1923.
- "*1932 Başında*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Kânunusani/Ocak 1932.
- "*1926*", **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Kânunuevvel/Aralık 1926.
- "*1942 Yılı*", **Ulus**, 3 Kânunusani/Ocak 1942.
- "*1946'nın Eşiğinde*", **Ulus** 1 Ocak 1946.
- "*1942 Sonbaharında Durum*", **Ulus**, 27 Teşrinisani/Kasım 1942.
- "*1944 Eşiğinde Türkiyemiz*", **Ulus**, 31 Kânunuevvel/Aralık 1943.
- "*1838'den 1938'e Kadar*", **Ulus**, 23 Kânunuevvel/Aralık 1938.
- "*1925–1930*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Eylül 1930.
- "*Abdülhak Hamit Viyana'da*", **Akşam**, 27 Kânunuevvel/Aralık 1922.
- "*Acaba Bir çare Bulunabilir mi?*", **Ulus,** 25 Nisan 1943.
- "*Acaba Bunun Ortası Ne*", **Ulus**, 10 Haziran 1947.
- "*Acaba Muhalifler İstanbul'a Niçün Geliyor* ?", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Teşrinisani/Kasım 1924.
- "*Açık Mektup değil Açık Tahrik*", **Ulus**, 16 Temmuz 1946.
- "*Adalet Paçavrası Münasebetiyle*", **Akşam**, 26 ağustos 1921.
- "*Adaylar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Ağustos 1930.
- "*Adliyemizle Anlaşalım*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Kânunusani/Ocak 1931.
- "*Aferin Gençler*", **Akşam** 15 Mayıs 1923.
- "*Afganistan ve Türkiye*", **Ulus**, 20 Teşrinievvel/Ekim 1936.
- "*Ağır Bir Deneme*", Ulus, 22 Mart 1946.
- "*Ahlak Mücadelesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Temmuz 1926.
- "*Ahmed, Pinyut, Guruş, Drahmi*", **Akşam**, 15 Mayıs 1921.
- "*Alınacak Dersler*", **Ulus**, 30 Temmuz 1946.
- "*Alınacak Dersler*", **Ulus**, 8 Kânunuevvel/Aralık 1935.
- "*Ali Kemal Fıkraları*", **Akşam**, 18 Haziran 1921.
- "*Ali Kemal Tahlili*", **Akşam**, 16 Haziran 1921.
- "*Allah Senden Razı Olsun*", **Akşam**, 22 Eylül 1921.
- "*Alman Paşalarının Gayreti*", **Akşam**, 29 Mayıs 1921.

- "*Almanya ile İktisadi Münasebetlerimiz*", **Ulus,** 18 Kânunuevvel/Aralık 1938.
- "*Almanya İle Sovyetler Birliği Arasında Harp*", **Ulus**, 23 Haziran 1941.
- "*Almanya ile Türkiye Arasında Dostluk Muahedesi*", **Ulus,** 19 Haziran 1941.
- "*Almanya ve Küçük Müttefikleri*", **Ulus**, 22 Eylül 1943.
- "*Almanya ve Sovyetler*", **Ulus**, 25 Ağustos 1939.
- "*Almanya'da Olup Bitenler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Mayıs 1933.
- "*Altıncı Kurultay Biterken*", **Ulus,** 15 Haziran 1943.
- "*Amerika Cevap Verdi*", **Ulus**, 23 Ağustos 1946.
- "*Amerika ve Boğazlar Meselesi*", **Ulus,** 15 Ekim 1946.
- "*Amerika'da*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Eylül 1933.
- "*Amerikalılar Aleyhimizde imiş*", **Akşam**, 3 Temmuz 1921.
- "*Amerikan denizcileri İstanbul'da*", **Ulus**, 2 Mayıs 1947.
- "*Amerikan Yardımının Kaynakları ve Türkiye*", **Ulus**, 5 Mayıs 1947.
- "*Anadolu İçin Ölçü*", **Akşam**, 20 Temmuz 1921.
- "*Anadolu Milli Bir Bayram Yaratıyor*", **Akşam**, 14 Ağustos 1921.
- "*Anadolu Mücadelesinin Derslerinden*", **Akşam**, 5 Temmuz 1921.
- "*Anadolu Seyahatleri*", **Tanin**, 12 Temmuz 1913.
- "*Anadolu'nun Sesi*", **Akşam,** 15 Teşrinievvel/Ekim 1919.
- "*Anadolu'ya Anadolu'ya*", **Akşam**, 20 Ağustos 1921.
- "*Anayasa*", **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1949.
- "*Ankara İçin Güzel Bir Sayfa*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Eylül 1925.
- "*Ankara Mülakatları*", **Ulus**, 1 Mart 1941.
- "*Ankara Nasıl Bir Yerdir*", **Akşam**, 20 Teşrinievvel/Ekim 1923.
- "*Ankara Teması*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Haziran 1930.
- "*Ankara ve Ankaralılara Dair*", **Akşam**, 22 Teşrinievvel/Ekim 1923.
- "*Ankara ve İstanbul*", **Akşam,** 14 Ağustos 1923.
- "*Anlaşmalar İmza Edilmiştir*", **Ulus**, 10 Kânunusani/Ocak 1940.
- "*Antantın Yaptığı Hizmetleri*", **Ulus**, 28 Kânunusani/Ocak 1940.
- "*Asıl Bayram Bugündür*.", **Akşam**, 4 Teşrinisani/Kasım 1922.
- "*Asıl Dava*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Temmuz 1926.
- "*Asıl Düstur*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Teşrinievvel/Ekim 1932.
- "*Asıl Düşman*", **Hâkimiyeti Milliye,** 25 Teşrinievvel/Ekim 1926.
- "*Asıl Muvaffakiyet*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Haziran 1934.
- "*Asılsız Şayialar*", **Ulus,** 11 Şubat 1939.
- "*Asker Olmayan Yerde Halk Cumhuriyeti Müdafaa Etmiştir"* **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Temmuz 1930.
- "*Askeri ve Siyasi Haberler*", **Ulus**, 7 Eylül 1939.
- "*Aşa*r", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Kânunuevvel/Aralık 1930.
- *"Aşar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Kânunuevvel/Aralık 1930.
- "*Aşarla Beraber*", **Akşam**, 15 Kânunuevvel/Aralık 1923.
- "*At mı Yok Meydan mı Yok*", **Akşam,** 10 Kânunusani 1922.
- "*Atatürk Ankarada*", **Ulus**, 20 Teşrinisani/Kasım 1938.
- "*Atatürk Sulh ve İnsanlık Hizmetinde*", **Ulus**, 18 Teşrinisani/Kasım 1938.
- "*Atatürk'ü rahatsız Etmeyelim*", **Ulus**, 22 Haziran 1946.
- "*Atatürk'ü Teşyi Edenler*", **Ulus**, 22 Teşrinisani/Kasım 1938.

- "*Avrupa Devleti*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Temmuz 1930.
- "*Avrupa Devri Geçti*" **Ulus**, 16 Kânunuevvel/Aralık 1941.
- "*Avrupa Harbi Başlamıştır*.", **Ulus**, 4 Eylül 1939.
- "*Avrupa Havaları Muharebesi*", **Ulus**, 8 Mayıs 1943.
- "*Avrupa Nereye Gidiyor*", **Ulus**, 6 Eylül 1939.
- "*Avrupa ve Ötesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Nisan 1933.
- "*Avrupa'nın Kalesinin Arkasında*", **Ulus**, 27 Temmuz 1943.
- "*Avrupa'yı Nasıl Kurtarmalı?*", **Ulus**, 21 Haziran 1947.
- "*Ayân Mümkün müdür*", **Akşam**, 10 Kânunuevvel/Aralık 1923.
- "*Ayıptır*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Kânunuevvel/Aralık 1930.
- "*Aynı Propaganda*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Eylül 1926.
- "*Ayrı Ayrı değil Herkes Birleşerek*", **Ulus,** 27 Mart 1943.
- "*Azim Mesuliyet*", **Akşam**, 9 Nisan 1923.
- *"Babaları ve Canları Meselesi*", **Akşam**, 1 Teşrinievvel/Ekim 1923.
- "*Bağdatlı Magniye*", **Akşam,** 1 Mayıs 1919.
- "*Bahalı Bir Ders*", **Akşam**, 18 Kânunusani/Ocak 1921.
- "*Bahalılık"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Eylül 1926.
- "*Balkan Muharebeleri Etrafında*", **Ulus**, 8 Nisan 1941.
- "*Balkan Muharebelerinin İlk Safhası*", **Ulus**, 11 Nisan 1941.
- "*Balkan Muharebelerinin Sonuna Doğru*", **Ulus**, 29 Nisan 1941.
- *"Balkan Paktı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Şubat 1934.
- "*Balkanlar Balkanlılarındır*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Teşrinievvel/ Ekim 1934.
- "*Balkanlar Muharebelerinin Safhaları*", **Ulus,** 24 Nisan 1941.
- "*Balkanlar Muharebesi Başlamıştır*", **Ulus**, 7 Nisan 1941.
- "*Balkanlar'da*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Kânunusani/Ocak 1934.
- "*Balkanlarda Harp Mesuliyeti*", **Ulus**, 4 Nisan 1941.
- "*Balkanlarda Ve Akdeniz'de*", **Ulus**, 1 Nisan 1941.
- "*Barış Hizmetinde Balkanlar*", **Ulus,** 30 Teşrinisani/Kasım 1938.
- "*Barış Kurucu Amerika*", **Ulus,** 15 Mart 1947.
- "*Barış Yolunda Büyük Bir Adım*", **Ulus**, 24 Nisan 1947.
- "*Basiret Sahipleri Dört Gözle İbret Alsınlar*", **Ulus**, 15 Mayıs 1946.
- "*Baş Başa*", **Akşam**, 14 Teşrinisani/Kasım 1923.
- "*Başbakan Milletle Konuşuyor*", **Ulus**, 7 Eylül 1945.
- "*Başbakan Ne Yaptı*", **Ulus,** 8 Eylül 1947.
- "*Başvekâlette*", **Ulus**, 29 Eylül 1937.
- "*Başvekilimizin Beyanatı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Mart 1932.
- "*Başvekilimizin Nutku*", **Ulus**, 2 Kânunusani/Ocak 1941.
- "*Başvekilimizin Yerinde Bir Daveti*", **Ulus**, 4 Haziran 1940.
- "*Başvekilin Nutku*", **Ulus**, 16 Haziran 1943.
- "*Bazı Tahrikât Münasebetiyle*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Kânunusani/Ocak 1925.
- "*Bedbaht İzmir*", **Akşam** 18 Mayıs 1919.
- *"Bedbin Faaliyetler*", **Tanin** 15 Teşrinisani/Kasım 1912.
- "*Bedeni Terbiyeyi Teşkilatlandırma*", **Ulus,** 5 Kânunusani/Aralık 1939.

- "*Behemehal Zafer*", **Akşam**, 11 Ağustos 1921.
- "*Bekir Sam Bey'in Beyanatı*", **Akşam**, 8 Mart 1921.
- "*Beklediğimiz Mükâfat*", **Ulus**, 5 Mart 1945.
- "*Beklenen Seda*", **Akşam**, 24 Haziran 1921.
- "*Bektaşi'nin Sözü*", **Akşam**, 12 Haziran 1921.
- "*Belgrat Muahedesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Teşrinisani/Kasım 1933.
- "*Belgrat'ta İlk Tahminler*", **Ulus**, 5 Şubat 1940.
- "*Bereket Versin ki*", **Akşam**, 12 Ağustos 1921.
- "*Berlin Mülakatından Sonra*", **Ulus**, 14 Teşrinisani/Kasım 1940.
- "*Berlin'de Üç Gün*", **Ulus**, 27 Nisan 1939.
- "*Beyanname"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Ağustos 1930.
- "*Beyannamede iaşe Meselesi*", **Ulus**, 7 Ağustos 1942.
- "*Beyannameden Sonra*", **Ulus**, 29 Kânunusani/Ocak 1939.
- "*Beynelmilel Kıymetler*", **Hâkimiyeti Milliye,** 16 Haziran 1927.
- "*Bildiğimiz Şeyler*", **Ulus**, 16 Haziran 1935.
- "*Bilgi Menfaati*", **Ülkü**, Sayı: 34 (Kânunuevvel/Aralık)1935.
- "*Bin Yalan Bir Hakikat*", **Hâkimiyeti Milliye**", 24 Teşrinievvel/Ekim 1926.
- "*Bir Akademiye Doğru*", **Akşam,** 29 Kânunuevvel/Aralık 1922.
- "*Bir Teminat Üzerine*", **Ulus,** 13 Şubat 1939.
- "*Bir Baskı İdaresi Ne Demektir*?", **Ulus**, 5 Eylül 1947.
- "*Bir Başka Mülahaza*", **Akşam**, 30 Ağustos 1922.
- "*Bir Beyanat Münasebetiyle*", **Akşam,** 1 Mayıs 1923.
- "*Bir Büyük Türk'ün Yıldönümü*", **Ulus**, 3 Aralık 1938.
- "*Bir cevap Yazısı Üzerine*", **Ulus**, 25 Haziran 1946.
- "*Bir Çıkarma Kararı Üzerine*", **Ulus**, 24 Ocak 1946.
- "*Bir Dava*", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Mart 1932.
- "*Bir de Mutedil Tenkit*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Kânunuevvel/Aralık 1924.
- "*Bir Ders*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Teşrinisani/Kasım 1924.
- "*Bir Ders*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Ağustos 1926.
- "*Bir Devlet Stüdyosu*", **Ulus**, 29 Teşrinisani/Kasım 1938.
- "*Bir Fezleke*", **Akşam**, 30 Temmuz 1924.
- "*Bir Firari*", **Hâkimiyeti Milliye,** 14 Ağustos 1926.
- "*Bir Gazeteci Mebusumuz Ne Diyor*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Şubat 1924.
- "*Bir Hadiseyi Tahlil*", **Hâkimiyeti Milliye,** 19 Şubat 1926.
- "*Bir Hasbıhal Arzusuyla*", **Akşam,** 17 Kânunuevvel/Aralık 1922.
- "*Bir Hastalığın Ağrazı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Şubat 1928.
- "*Bir Havadis Münasebetiyle*", **Akşam** 22 Mart 1919.
- "*Bir Havadis Münasebetiyle*", **Akşam**, 21 Kânunuevvel/Aralık 1920.
- *"Bir Hücum*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Kânunusani/Ocak 1927.
- "*Bir İkaz Münasebetiyle*", **Akşam** 11 Kânunusani/Ocak 1922.
- "*Bir İkaz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Kânunusani/Ocak 1932.
- "*Bir İki Yüz Fedai*", **Akşam,** 9 Kânunuevvel/Aralık 1923.
- "*Bir İnsan Vatanına Darılır mı*", **Akşam,** 12 Mayıs 1922.
- "*Bir İtirafname*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Teşrinisani/Kasım 1924.
- "*Bir Komünist*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Kânunuevvel/Aralık 1930.

- "*Bir Kongre*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Kânunusani/Ocak 1927.
- "*Bir Makale Münasebetiyle*", **Akşam**, 26 Mayıs 1924.
- "*Bir Misal*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Kânunusani/Ocak 1932.
- "*Bir Muhavere Arasında*", **Akşam**, 8 Nisan 1923.
- "*Bir Münakaşa Münasebetiyle*", **Hâkimiyeti Milliye,** 2 Kânunuevvel /Aralık 1925.
- "*Bir Numune-i İmtisal*", **Akşam,** 15 Nisan 1922.
- "*Bir Nutuk*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Teşrinievvel/Ekim 1928.
- "*Bir Politik Oyun"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Teşrinisani/Kasım 1924.
- "*Bir Politika Oyunu*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Teşrinisani/Kasım 1924.
- *"Bir Rapor Üzerinde Düşünceler*", **Ulus**, 7 Nisan 1944.
- "*Bir Red Mazbatası Münasebetiyle*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Kânunusani/Ocak 1925.
- "*Bir Resmi Küşad*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Şubat 1928.
- "*Bir Sahtekârlık Etrafında Dedikodular*", **Ulus**, 12 Ocak 1939.
- "*Bir Seneden Beri*", **Akşam**, 20 Haziran 1921.
- "*Bir Son*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Ağustos 1933.
- "*Bir Şantaj Davası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Mayıs 1930.
- "*Bir Şehri Ayin*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Kânunuevvel/Aralık 1924.
- "*Bir Takım Manasız Yazılar*", **Ulus**, 19 Teşrinisani/Kasım 1943.
- "*Bir Târize Mukabele*", **Akşam**, 28 Mayıs 1921.
- "*Bir Tavassut Muvaffak Olabilir mi?*", **Ulus**, 22 Eylül 1939.
- "*Bir Tebliğ*", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Eylül 1930.
- "*Bir Tecrübe Yapalım*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Haziran 1932.
- "*Bir Tek Yol*", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Şubat 1932.
- "*Bir Tekâmül*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Şubat 1932.
- "*Bir Teklif Münasebetiyle*", **Ulus**, 22 Kânunusani/Ocak 1939.
- "*Bir Tenkide Karşı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Kânunusani/Ocak 1931
- "*Bir Teşhis*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Ağustos 1925.
- "*Bir Tetkik Seyahati*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Mart 1927.
- "*Bir Tip*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Mart 1932.
- "*Bir Türk Edibine Düşen Vazife*", **Akşam**, 1 Eylül 1921.
- "*Bir Umumi Kongre*", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Mayıs 1925.
- "*Bir Yazı Üzerine*", **Ulus,** 17 Mart 1946.
- "*Bir Yıldönümü*", **Hâkimiyeti Milliye,** 22 Şubat 1934.
- "*Bir Zaruret*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Mayıs 1927.
- "*Bir Zaruri Mabad*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Kânunuevvel/Aralık 1924.
- "*Bir Ziyaret Münasebetiyle*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Şubat 1924.
- "*Bir Ziyaret Münasebetiyle*", **Ulus**, 5 Ağustos 1939.
- "*Biraz İnsaflı Olabilsek*", **Ulus,** 29 Nisan 1947.
- "*Biraz Kendimize Gelelim*", **Ulus** 20 Ağustos 1946.
- "*Biraz Siyaset*", **Akşam**, 11 Haziran 1921.
- "*Birleşmek ve Ayrılmak*", **Akşam**, 13 Teşrinisani/Kasım 1923.
- "*Birleşmiş Milletler Derneği ve Sovyetler*", **Ulus**, 21 Ocak 1946.
- "*Biten Devir ve Başlayan Devir*", **Ulus,** 11 Kânunuevvel/Aralık 1942.

- "*Biz Bunları Unutmayız*", **Ulus** 24 Ekim 1945.
- "*Biz Büyük Bir Vazife Yaptık*", **Ulus** 23 Teşrinievvel/Ekim 1939.
- "*Biz neredeyiz Onlar nerede?*", **Ulus**, 29 Kasım 1945.
- "*Biz Neye Güveniyoruz*", **Ulus,** 31 Ağustos 1945.
- "*Biz Tek Bir Cepheyiz*", **Ulus**, Ulus, 13 Nisan 1944.
- "*Bizde İş ve Kazanç*", **Akşam**, 17 Temmuz 1923.
- "*Bize Boykot mu Yapacaklardı*.", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Teşrinisani/Kasım 1924.
- "*Biz Kendimiz Dikkatli Olalım*", **Ulus,** 6 Ekim 1947.
- "*Bize de İstikrar Lazım*", **Akşam**, 15 Haziran 1924.
- *"Bizim Davalarımız I*", **Ulus,** 3 Teşrinisani/Kasım 1935.
- "*Bizim Davamız 4*", **Ulus**, 6 Teşrinisani/Kasım 1935.
- "*Bizim Kendi Davamız vardır ve Başkadır*", **Ulus**, 29 Haziran 1940.
- "*Bizim Kendi davamız Vardır ve Başkadır*", **Ulus**, 29 Haziran 1940.
- "*Bizim Medeni*", **Akşam**, 19 Temmuz 1922.
- "*Bizim Meslekimizde*", Hâkimiyeti Milliye, 1 Kânunuevvel/Kasım 1933.
- "*Bizim Politikamız*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Ağustos 1930.
- "*Bizim Tedbirlerimiz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Teşrinisani/Kasım 1932.
- "*Bizim Teknemiz*", **Ulus**, 16 Kânunusani/Ocak 1939.
- "*Bizim Yolumuz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Teşrinievvel/Ekim 1934.
- "*Bizim Yolumuz*", **Hâkimiyeti Milliye,** 4 Teşrinievvel/Ekim 1934.
- "*Bizler Duruma Nasıl Bakalım*", **Ulus**, 30 Temmuz 1947.
- "*Boğazlar Konferansı*", **Ulus**, 23 Haziran 1936.
- "*Boğazlar Meselesine Dair*", **Ulus**, 7 Aralık 1945.
- "*Boğazlar*", **Ulus,** 5 Temmuz 1936.
- "*Borçlar İşi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Mart 1930.
- "*Borçlarımız"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Şubat 1928.
- "*Bu Artık Belli Bir Şeydir*", **Ulus**, 8 Mart 1947.
- "*Bu Asırda Ne Olur Ne Olmaz*", **Akşam**, 24 Ağustos 1921.
- "*Bu Bahsi Kapatalım*", **Akşam**, 16 Teşrinisani/Kasım 1923.
- "*Bu Bir Yeni Türkiye'dir*", **Ulus** 17 Haziran 1946.
- "*Bu Fırsatı Niçin Kullanmadılar*", **Ulus**,15 Kasım 1946.
- "*Bu Hafta*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Kânunuevvel/Aralık 1932.
- "*Bu Hafta*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Kânunuevvel/Aralık 1931.
- "*Bu Kararsızlık Ne Kadar Sürecek*?", **Ulus**, 21 Şubat 1946.
- "*Bu Kurultay ve Onun Manası*", **Ulus**, 29 Kânunuevvel/Aralık 1938.
- "*Bu Sefer Millet İçin*", **Akşam**, 6 Teşrinievvel/Ekim 1919.
- "*Bu Taktika Hiç Kimseyi Aldatamaz*", **Ulus**, 9 Temmuz 1947.
- "*Bu Yıl Nelere ve Nasıl Çalışmalıyız*?", **Ulus**, 19 Nisan 1942.
- "*Bugün Bayram mı*?", **Akşam**, 23 Temmuz 1919.
- "*Bugünkü Görüşmelerin Nedeni*", **Ulus**, 13 Eylül 1946.
- "*Bugünkü Toplantı***" Ulus**, 31 Temmuz 1936.
- "*Buhran Havası*", **Hâkimiyeti Milliye** 21 Mayıs 1931.
- "*Buhran ve Islahat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Teşrinievvel/Ekim 1934.
- "*Buhranlı Günler*", **Akşam,** 30 Temmuz 1921.

- "*Bulgar-Türk Dostluğunun Yeni Bir Vesikası*", **Ulus**, 19 Şubat 1941.
- "*Bunlar Muhalif Değilmişler*", **Ulus,** 27 Ağustos 1945.
- *"Bükreş Üzerinde Tanin Muhabiri"* **Tanin,** 31 Mayıs 1914.
- "*Bütçe Başlarken*", **Ulus**, 25 Mayıs 1935.
- "*Bütçe*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Haziran 1932.
- "*Bütçemiz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Mart 1932.
- "*Bütün Müslümanlara Bir Vazife*", **Akşam,** 9 Kânunusani/Ocak 1923.
- *"Bütünleşme*", **Ulus,** 12 Mayıs 1936.
- "*Büyük Bir Sulh ve Emniyet Eseri"*, **Ulus**, 20 Teşrinievvel/Ekim 1939.
- "*Büyük Bir Teşebbüs"* **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Mart 1927.
- "*Büyük Britanya ve Türkiye*", **Ulus**, 1 Nisan 1939.
- "*Büyük Dile Doğru*", **Ulus**, 26 Mart 1935.
- "*Büyük Hadiseler Yılı*", **Ulus**, 17 Nisan 1943.
- "*Büyük Halvet*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Temmuz 1933.
- "*Büyük Kalabalığın Terbiyesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Haziran 1928.
- "*Büyük Kurultay*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Nisan 1931.
- "*Büyük Lisan*" **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Ağustos 1928.
- "*Büyük Meclisin Dünkü Kararı*", **Ulus**, 3 Ağustos 1944.
- "*Büyük Mesel*", **Ulus,** 15 Ağustos 1935.
- "*Büyük Taarruzun Ay Dönümü*", **Ulus**, 10 Haziran 1940.
- "*Büyük Tazyik Manevrası*", **Ulus**, 22 Ağustos 1939.
- "*Büyük Vazife Başındayız*", **Ulus**, 16 Haziran 1940.
- "*Celal Bayar Hükümetine İtimat*", **Ulus**, 17 Teşrinisani/Kasım 1938.
- " *Celal Bayar'ın İki Demeci Üzerine*", **Ulus,** 8 Mayıs 1946.
- "*Cemiyeti Akvam*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Temmuz 1932.
- "*Cenab-ı Hak Tezatları Helak Etti*", **Akşam**, 17 Haziran 1921.
- "*Cenevre Buhran*", **Ulus,** 20 Kânunuevvel/Aralık 1935.
- "*Cenevre'de*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Mart 1933.
- "*Cenevre'de*", **Ulus**, 13 Mayıs 1936.
- "*Cenevre'ye Doğru*", **Ulus** 13 Kânunusani/Ocak 1937.
- "*Cevap ve Akisleri Geldi*", **Ulus,** 21 Eylül 1939.
- "*Ciddi Olmak Sırası*", **Ulus**, 26 Kasım 1946, "*Politika"*, **Ulus,** 27 Kasım 1946.
- "*Cumhurbaşkanının Nutku*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Teşrinisani/Ekim 1927.
- "*Cumhuriyet Halk Partisi*", **Ulus**, 2 Ağustos 1946.
- "*Cumhuriyet Halk Partisi",* **Ulus**, 3 Eylül 1945.
- "*Cumhuriyet Halk Partisinde*", **Ulus**, 7 Aralık 1946.
- "*Cumhuriyet Nesli*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Teşrinievvel/Ekim 1933.
- "*Cumhuriyet'in İlk Günü*", **Akşam**, 4 Teşrinisani/Kasım 1923.
- "*Cumhuriyet*", **Akşam**, 2 Teşrinisani/Kasım 1923.
- "*Cumhuriyet*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Teşrinievvel/Ekim 1930.
- "*Cumhuriyetin Davası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Kânunuevvel/Aralık 1927.
- "*Cumhurreisimizin İlk Seyahati"*, **Ulus**, 13 Kânunuevvel/Aralık 1938.
- "*Cumhurreisimizin Nutku*", **Ulus**, 19 Mayıs 1944.
- "*Çabuk İnkişaf*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Ağustos 1929.

- "*Çadırda*", **Tanin**, 15 Ağustos 1913.
- "*Çirkin Bir Taktika*", **Ulus**, 4 Aralık 1945.
- "*Çirkin Tehdit ve Tecavüzler*", Ulus, 30 Eylül 1947.
- "*Çoban Çeşmesi*", **Tanin**, 31 Kânunusani 1914.
- "*Çobanın Bayramı*", **Tanin** 31 Kânunusani 1914.
- "*Çöküntü*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Eylül 1930.
- "*Çörçil'in Nutku ve Yeni Alman Taarruzu*", **Ulus**, 6 Haziran 1940.
- "*Çözülecek Meselelerden Biri*", **Ulus**, 3Ocak 1946.
- "*Daha İnsaflı Olamaz mıyız*?", **Ulus**, 6 Aralık 1946.
- "*Daha Ne Kadar Devam Edecekti*?" **Akşam,** 1 Nisan 1922.
- "*Darlıklarla Varlıklar Arasında*", **Ulus**, 18 Ağustos 1942.
- *"Darülfünun*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Teşrinievvel/Ekim 1929.
- "*Darülfünun*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Temmuz 1932.
- "*Darülfünun*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Eylül 1931.
- "*Darülfünun*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Nisan 1925.
- "*Darülfünun*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Temmuz 1930.
- *"Darülfününa Dair*", **Tanin**, 10 Mart 1912.
- "*Davanın hesaba Alınacak Tarafı*", **Ulus**, 8 Kasım 1946.
- "*Davanın Tam üstündeyiz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Kânunuevvel/Aralık 1933.
- "*Davanın Tam Üstündeyiz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Kânunuevvel/Kasım 1933.
- "*Davet Edilen Bir Cevap*", **Akşam**, 21 Nisan 1923.
- "*Değişen Değişmeyen*", **Akşam**, 31 Temmuz 1923.
- "*Değişen Manzaralar*", **Akşam**, 12 Mart 1922.
- "*Değişikliği Görmek Lazımdır*", **Ulus**, 1 Nisan 1947.
- "*Değişmek Meselesi*", **Akşam**, 29 Kânunuevvel/Aralık 1923.
- "*Değişmeyen Ruh*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Kânunuevvel/Aralık 1930.
- "*Deklarasyon Etrafında Akisler*", **Ulus**, 15 Mayıs 1939.
- "*Demagoji Dalgası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Mayıs 1934.
- *"Demir El*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Şubat 1925.
- "*Demokrasilerde Hürriyet Anlayışı"*, **Ulus**, 18 Haziran 1947.
- "*Demokrasimizin Başlıca Meselesi*", **Ulus**, 8 Mayıs 1947.
- "*Demokrasinin Başı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Kânunuevvel/Aralık 1930
- "*Demokrasinin Yeni İtibarı*", **Ulus**, 18 Teşrinisani/Kasım 1939.
- "*Demokrat Parti Beyannamesi*", **Ulus**, 10 Şubat 1947.
- "*Demokrat Partinin Beyannamesi*", **Ulus**, 21 Haziran 1946.
- "*Demokrat Partinin Tamimi Üzerine*", **Ulus**, 10 Mayıs 1946.
- "*Demokratların Son Demeci Karşısında"*, **Ulus**, 28 Mayıs 1947.
- "*Deniz ve Hava Savaşları*", **Ulus,** 24 Haziran 1943.
- "*Dersler"*, *Hâkimiyeti Milliye*, 28 Eylül 1931.
- "*Devamlı Telkin*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Mayıs 1934.
- "*Devlet Bizden Vazife İstediği Zaman*", **Ulus**, 27 Kânunuevvel/Aralık 1942.
- "*Devlet İçinde Devlet*", **Akşam**, 24 Haziran 1924.
- "*Devlet ve Halk*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Kânunusani/Ocak 1934.

- "*Devletçilik Üzerinde Tartışmalar*", **Ulus**, 18 Eylül 1947.
- "*Devletçilik ve Bürokrasi*", **Ulus**, 18 Ekim 1946.
- "*Dış Politika ve Rivayetler*", **Ulus,** 29 Mart 1939.
- "*Dış Politika Yazılarına Dikkat Edelim*", **Ulus**, 1 Ağustos 1940.
- "*Dış Politikamız Hakkında Yazılar*", **Ulus**, 26 Temmuz 1942.
- "*Dış Politikamız ve Dışarısı*", **Ulus,** 13 Mart 1943.
- "*Dış Siyasa İşleri*", **Ulus**, 8 Temmuz 1935.
- "*Dikkat Edelim*" **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Teşrinisani/Kasım 1931.
- "*Dil Kurultayı***", Hâkimiyeti Milliye**, 26 Eylül 1932.
- "*Dil Kurultayı*", **Ulus**, 24 Ağustos 1936.
- "*Divan-ı Ali",* **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Kânunusani/Ocak 1928.
- "*Divanı Harpte*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Kânunusani/Ocak 1931.
- "*Diyarbakır'da Bir Mecmua Çıkıyor*", **Akşam** 24 Teşrinievvel/Ekim 1922.
- "*Doğru Haber*", **Ulus**, 22 kânunuevvel/Aralık 1935.
- "*Donanmış Harabeler*", **Akşam,** 18 Teşrinievvel/Ekim 1922.
- "*Dost İran'da*", **Ulus**, 17 Kânunusani/Ocak 1936.
- "*Dosta Afganistan*", **Ulus**, 6 Kânunusani/Ocak 1936.
- "*Dostumun Mektubuna Dair*", **Tanin** 25 Teşrinievvel/Ekim 1913.
- "*Döndükten Sonra*", **Ulus,** 7 Şubat 1947.
- "*Dördüncü Harp Yılının Başında",* **Ulus,** 3 Eylül 1942.
- "*Dört Nutuk*", **Hâkimiyeti Milliye,** 1 Teşrinisani/Kasım 1934.
- "*Dört Sayfa*" **Tanin**, 21 Ağustos 1913.
- "*Durma İhtimallerine Karşı*", **Ulus**, 28 Teşrinievvel/Ekim 1939.
- "*Duruma Telaşsız Bakmalıyız*", **Ulus,** 2 Eylül 1947.
- "*Dün Bugün ve Yarın*", **Ulus,** 1 Temmuz 1946.
- "*Dün de Vazifelerini Yaptılar*", **Ulus**, 29 Mayıs 1947.
- "*Dün Pek Fena Bir İmtihan Geçirdiler*", **Ulus**, 27 Ağustos 1946.
- "*Dünkü Beyanat*", **Hâkimiyet Milliye**, 14 Aralık 1925.
- "*Dünkü Görüşmeler Hakkında*", **Ulus**, 30 Nisan 1946.
- "*Dünkü Tarihi Karar*", **Ulus**, 13 Nisan 1939.
- "*Dünkü Tarihi Karar*", **Ulus**, 24 Şubat 1945.
- "*Dünya'nın İkiye Bölünüşü*", **Ulus,** 7 Haziran 1947.
- "*Dünyayı Takip*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Eylül 1933.
- "*Dürüst Olmak İmkânı Yok mu*?", **Ulus**, 29 Kasım 1946.
- *"Düşünceler*", **Tanin,** 12 Teşrinisani/Kasım 1912.
- *"Edirne İçin*", *"***Tanin**1 Nisan 1913.
- "*Edirne Mektupları*", **Tanin**, 21 Ağustos 1913.
- "*Edirne Serhaddı*", **Akşam**, 29 Teşrinisani/Kasım 1923.
- "*Edirne Yollarında*" **Tanin,** 1 Ağustos 1913.
- "*Edirne Yollarında*", **Tanin**, 2 Temmuz 1913.
- "*Edirne Yollarında*", **Tanin,** 22 Temmuz 1913.
- "*Ekmek İçin Alınan Tedbirler*", **Ulus**, 13 Kânunusani/Ocak 1942.
- "*Ekonomi İşlerimiz Hakkında*", **Ulus**, 16 Şubat 1946.
- "*El altı*", **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1949.
- "*Ele Geçen Bir Define*", **Ulus**, 25 Ağustos 1947.

- "*Ele geçen Fırsat*", **Ulus,** 18 Eylül 1944.
- "*Elim Olaylar*", **Akşam** 13 Mart 1919.
- "*Ellerimizi Temiz Tutacağız*", **Ulus,** 9 Mayıs 1942.
- "*Emniyet Davamız*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Temmuz 1934.
- "*Emniyet Meselesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Mayıs 1927.
- "*Emniyet Tezi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Ağustos 1930.
- "*Emniyet*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Temmuz 1926.
- "*Emniyete Susayanlar*", **Ulus**, 22 Nisan 1939.
- "*En Büyük Adım*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Nisan 1928.
- *"En Büyük Eser*", **Ulus**, 13 Teşrinisani/Kasım 1938.
- *"En Büyük Hakikat*", **Akşam**, 22 Ağustos 1921.
- "*En Büyük İşlerimizden Birine Başlıyoruz*", **Ulus**, 19 Nisan 1940.
- "*En Büyük Müdafaa Hattı*", **Ulus,** 8 Haziran 1940.
- "*En Müessir Tedbiri Almışızdır*.", **Ulus**, 8 Kânunusani/Ocak 1940.
- "*Endişeli Haberler*", **Ulus**, 14 Temmuz 1939.
- "*Endişemiz*", **Akşam**, 11 Eylül 1922.
- "*Esaslı Bir İhtiyaç*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Eylül 1925.
- "*Esaslı Bir Nokta*", **Hâkimiyeti Milliye,** 1 Haziran 1934.
- "*Esaslı Bir Nokta*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Nisan 1926.
- "*Esaslı Bir Tedbir*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Teşrinisani/Kasım 1931.
- "*Esaslı Tezatlar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Haziran 1933.
- "*Eser Tamamlanmıştır*", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Eylül 1933.
- "*Eser*", **Ulus**, 29 Kânunusani/Ocak 1937.
- "*Eserimiz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Ağustos 1927.
- "*Eserin Tecanisi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Ağustos 1928.
- "*Eskiyi Hatırlamak*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Ağustos 1930.
- "*Evet O Edebiyat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Kânunuevvel/Aralık 1924.
- "*Ezeli Muvafıklar Muhalefette*", **Akşam**, 20 Nisan 1923.
- "*Fabrikalarımız*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Kânunuevvel/Aralık 1926.
- "*Faşist Hitler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Mart 1933.
- "*Faşist İtalya*" **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Mayıs 1932.
- "*Faşist İtalya*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Haziran 1932.
- "*Faziletli Hükümet*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Ağustos 1930.
- "*Fedakârlık da Bir vazife Olur*", **Ulus**, 16 Teşrinisani/Kasım 1942.
- "*Fena Alametler*", **Hâkimiyeti Milliye**", 4 Kânunuevvel/Aralık 1924.
- "*Feryat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Mayıs 1931.
- "*Fevkalade Kurultay*", **Ulus**, 10 Mayıs 1946.
- "*Fevkalade Mühim Bir Mesele*", **Akşam**, 5 Şubat 1922.
- "*Fezail ve Rezail*", **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Teşrinisani/Kasım 1924.
- "*Fırka Gazeteleri",* **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Teşrinisani/Kasım 1930.
- "*Fırka ve Gençlik*", **Milliyet**, 21 Mart 1931.
- "*Fırka ve Halk*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Kânunusani/Ocak 1930.
- "*Fırka ve Meclis*", **Hâkimiyeti Milliye,** 8 Nisan 1931.
- "*Fırkacılar Politikacılar*", **Akşam**, 18 Kânunuevvel/ Aralık 1920.
- "*Fırkada*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Kânunuevvel/Aralık 1932

- "*Fırkalar ve Kabileler*", **Akşam**, 10 Nisan 1923.
- "*Fırsattan Faydalanmak İsteyenler*", **Ulus,** 7 Temmuz 1946.
- "*Fikir Kavgası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Temmuz 1931.
- "*Fikir ve Sanat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Teşrinievvel/Ekim 1933.
- "*Fikir ve Terbiye İşleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Nisan 1933.
- "*Fikirden Hayata*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Mayıs 1926.
- "*Fikirden Hayata*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Mayıs 1926.
- "*Fikirler Arasında Tartışma Yolu Bu mudur?",* **Ulus**, 22 Nisan 1946.
- "*Fikirlerini Açık Söyleyen Amerika*", **Ulus**, 3 Mart 1946.
- "*Fikret ve Kemal*", **Ulus**, 20 Ağustos 1947.
- "*Fransa ile Yakınlığımız*", **Ulus**, 15 Temmuz 1939.
- "*Fransa ve Türkiye*", **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Eylül 1928.
- "*Fransa'ya Notamız*", **Ulus**, 12 Teşrinievvel/Ekim 1936.
- "*Fransız Demokrasisi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mart 1931
- "*Fransız Usulü*", **Ulus**, 9 Kânunusani/Ocak 1937.
- "*Fuhuş Yolu*", **Akşam**, 1 Eylül 1919.
- "*Führer'in Danzig Nutku*", **Ulus**, 20 Eylül 1939.
- "*Garp Düşmanı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Kânunusani/Ocak 1929.
- "*Gazetelerimizin Görünüşü*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Kânunuevvel/Aralık 1928.
- "*Gazi Geliyor*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Şubat 1931.
- "*Gazi Paşa Kumandanın Vaziyet-i Hariciye ve Dâhiliye ve Faaliyet-i Atiye. Halk Fırkası ve İstanbul Hakkında İzmit'te Muhabirimize Pek Mühim Beyanatı/Sulh Hakkında*", **Akşam**, 20 Kânunusani/Ocak 1923.
- "*Gazi'nin Düsturları*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Şubat 1931.
- "*Gaziler Geldi*", **Akşam**, 19 Teşrinievvel/Ekim 1922.
- "*Gelenlerin Gördükleri*", **Akşam**, 13 Şubat 1922.
- "*Genç Kafa*" **Hâkimiyeti Milliye,** 7 Kânunusani/Ocak 1931.
- "*Gençliğe Yeni İstikametler*", **Akşam**, 28 Teşrinievvel/Ekim 1922.
- "*Gençlik*", **Ulus**, 23 Mayıs 1936.
- "*Gene Boğazlar*", **Ulus**, 14 Temmuz 1936.
- "*Gene Hatay*", **Ulus**, 8 Kânunusani/Ocak 1937.
- "*Gene Kadro*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Mart 1931.
- "*Genel Kurul Dünya Halkoyu Demektir*", **Ulus**, 19 Ocak 1946.
- "*Gerçek Demokrasiye Doğru*", **Ulu**s, 18 Ağustos 1945.
- "*Gerginlik*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Nisan 1933.
- "*Giderilemeyen Bir Merak*", **Ulus**, 12 Nisan 1944
- "*Gökalp*", **Dünya**, 31 Ekim 1954.
- "*Grup Tebliği Münasebetiyle*", **Ulus**, 18 Teşrinievvel/Ekim 1939.
- "*Grup Tebliği ve Tamimi*", **Ulus**, 6 Nisan 1944.
- "*Gurbetsizleştirmek*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Mayıs 1934.
- "*Güldüren ve Düşündüren Fikirler*", **Akşam**, 11 Mart 1922.
- *"Güldürücü Ağlatıcı Üç Perde*", **Akşam**, 5 Kânunusani/Ocak 1921.
- "*Güldürücü Bir Taktik*", **Ulus**, 9 Ağustos 1946.

- "*Gülünç Bir Şantaj*", **Ulus**, 20 Ağustos 1945
- "*Günün Fıkrası*", **Akşam,** 18 Mart 1924.
- "*Günün Fıkrası*", **Akşam**, 21 Mayıs 1923.
- "*Günün Fıkrası*", **Akşam**, 22 Mayıs 1923.
- "*Günün Fıkrası*", **Akşam**, 24 Haziran 1923.
- "*Günün Fıkrası*", **Akşam**, 25 Haziran 1923.
- "*Günün Fıkrası*", **Akşam**, 27 Mayıs 1927.
- "*Günün Fıkrası*", **Akşam,** 29 Mayıs 1923.
- "*Günün Fırkası*", **Akşam,** 2 Haziran 1923.
- "*Güvenlik Konseyi'ndeki Meseleler*", **Ulus**, 25 Ocak 1946.
- "*Hadiseler Karşısında*", **Ulus**, 12 Nisan 1939.
- "*Hadiseler ve Telkinler*", **Ulus,** 30 Haziran 1943.
- "*Hak Görünüründe Bir Kaygı*", **Ulus,** 18 Mayıs 1944.
- "*Hak mı İmtiyaz mı*", **Ulus**, 22 Ekim 1946.
- "*Hak mı İmtiyaz mı*", **Ulus**, 22 Ekim 1946.
- "*Hakikate Doğru*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Kânunusani/Ocak 1927.
- "*Hâkimiyet ve İnkılap*", **Milliyet,** 9 Eylül 1931.
- "*Hala mı Münafıklık*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Şubat 1925.
- "*Halk Fırkası ve Muhalefet*", **Akşam**, 24 Ağustos 1923.
- "*Halk Fırkası*", **Akşam,** 10 Kânunuevvel/Aralık 1922..
- "*Halk Hayatı Hükümet Hayatı*", **Akşam**, 2 Kânunuevvel /Aralık 1920
- "*Halk İhtiyaçları*", **Ulus** 1935.
- "*Halk İle Temaslar*", **Ulus**, 4 Mart 1939.
- "*Halk Parası İle*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Nisan 1933.
- "*Halk Paşaları*", **Akşam,** 25 Teşrinievvel/Ekim 1922.
- "*Halk ve Cumhuriyet*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Temmuz 1925.
- "*Halk ve Cumhuriyet*", **Hâkimiyeti Milliye,** 8 Temmuz 1925.
- "*Halk ve Hükümet*", **Ulus**, 27 Temmuz 1942.
- "*Halk ve Münevverler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Temmuz 1925.
- "*Halka Doğru*", **Akşam** 23 Teşrinievvel/Ekim 1919.
- "*Halkevi*" **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Haziran 1932.
- "*Halkevinde*", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Şubat 1933.
- "*Halkevleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Şubat 1932.
- "*Halkevleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Kânunuevvel/Ocak 1932.
- "*Halkı Kimler Anlamıyor*?", **Ulus**, 15 Temmuz 1946.
- "*Halkı Saymak Lazımdır*", **Ulus**, 4 Haziran 1946.
- "*Halkın Derdi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Kânunuevvel/Aralık 1930.
- "*Halkın Sağduyusu ile Alay*", **Ulus**, 15 Haziran 1946.
- "*Halledilmiş Bir Dava*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Kânunusani/Ocak 1925.
- "*Hangi Devir Nihayet Bulmalı*", **Ulus**, 30 Nisan 1946.
- "*Hangi Fikirler Çarpışıyor",* **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Ağustos 1928.
- "*Harb Tehlikesi*", **Ulus**, 13 Haziran 1935.
- "*Harb ve Barış*", **Ulus**, 26 Haziran 1935.
- "*Harbe Giren Amerika*", Ulus 17 Kânunuevvel/Aralık 1941.
- "*Harbin Ağırlaşan Yükü*", **Ulus**, 3 Teşrinisani/Kasım 1942.

- "*Harbin Bu Safhasında*", **Ulus**, 14 Teşrinisani/Kasım 1940.
- "*Harbin Faydasına İnananlar*", **Ulus**, 19 Temmuz 1939.
- "*Harbin Hakiki İki Cephesi*", **Ulus**, 5 Şubat 1941.
- "*Harbin Sonu*", **Akşam,** 18 Temmuz 1921.
- "*Hareketimizde Tarize Gelmez Bir Vuzuh Vardır*", **Ulus**, 13 Temmuz 1941.
- "*Hareketler ve Şayialar*", **Ulus**, 12 Teşrinisani/Kasım 1940.
- "*Harfler Meselesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Temmuz 1928.
- "*Harici Politikamız*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Eylül 1933.
- "*Hariciye Vekilimiz Moskova'da*", **Ulus**, 23 Eylül 1939.
- "*Hariciye Vekilimizin Dünkü Nutku*", **Ulus**, 9 Teşrinisani/Kasım 1939.
- "*Harp Bittiği Zaman*", **Ulus**, 14 Temmuz 1944.
- "*Harp Dışında Fakat*", **Ulus,** 16 Kânunuevvel/Aralık 1939.
- "*Harp Etrafında Tahminler*", **Ulus,** 24 Haziran 1941.
- "*Harp ve Bitaraflar*", **Ulus**, 5 Teşrinievvel/Ekim 1939.
- "*Harp ve Sulh*" **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Mart 1933.
- "*Harp ve Sulh*", **Akşam**, 16 Teşrinisani/Ekim 1922.
- "*Harp ve Sulh*", **Ulus**, 20 Eylül 1938.
- "*Harp ve Türkiye*", **Ulus**,13 Eylül 1939.
- "*Harp yeni Dönemecinde*", **Ulus,** 28 Haziran 1943.
- "*Harp*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Kânunusani/Ocak 1932.
- "*Harp*", Rıfkı, "*Karar Saatlerine Doğru*", **Ulus**, 3 Ağustos 1939.
- "*Harpten Sonra*", **Ulus**, 5 Teşrinievvel/Ekim 1935.
- "*Hatay Hürriyeti*", **Ulus**, 31 Kânunuevvel/Aralık 1936.
- "*Hatay, Fransa ve Türkiye*", **Ulus**, 24 Haziran 1939.
- "*Hatay*", **Ulus**, 7 Kânunusani/Ocak 1937.
- "*Hava Davamız*", **Ulus**, 11 Mayıs 1936.
- "*Havadis Alıp Verme Serbestliği*", **Ulus**, 2 Mart 1945.
- "*Hayat Meselesi*", **Akşam**, 13 Ağustos 1923.
- "*Hayati Saha*", **Ulus**, 3 Mayıs 1939.
- "*Hayırlı Antlaşmalar*", **Ulus,** 6 Temmuz 1944.
- "*Hayırlı İşlerimizin Başında*", **Ulus**, 21 Haziran 1942.
- "*Hazin Düşünceler*", **Akşam**, 3 Kânunuevvel/Aralık 1920.
- "*Hep İstedikleri Bu Değimliydi* ?", **Ulus**, 29 Nisan 1946.
- "*Hepimize Ders Veren Halk*", **Ulus**, 8 Nisan 1947.
- "*Her Davanın Başı*" **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Haziran 1932.
- "*Her Şey Sizi Hatırlatıyor.*", **Akşam**, 13 Kânunusani/Ocak 1922.
- "*Her Şeyden Önce ve Her Şeyin Üstünde"*, **Ulus**, 24 Haziran 1946.
- "*Herkes Hakikate Geldi*", **Ulus**, 16 Teşrinisani/Kasım 1938.
- "*Herkesin Nenesi*", **Akşam** 17 Ağustos 1919.
- "*Herkesin Nenesi*", **Akşam**, 18 Ağustos 1919.
- "*Hesap Yanlış*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Eylül 1930.
- "*Hıyanet Davası, Dün Cenap Hakkında İthamata Devam Etti.*", **Akşam**, 17 Mart 1923.
- "*Hıyanet Davası*", **Akşam,** 13 Mart 1923.
- "*Hıyanet Davası*", **Akşam**, 5 Haziran 1923.

- "*Hıyanet Davası*", **Akşam**, 7 Mart 1923.
- "*Hıyanet Davasında Garip Bir Vak'a*", **Akşam**, 9 Haziran 1923.
- "*Hıyanetle Mücadele Asil İstanbul Hıyanete Karşı Galeyandadır*", **Akşam** 5 Şubat 1923.
- "*Hıyanetle Mücadele Davamız ve Anadolu Gazetelerinin Neşriyatı*", **Akşam** 6 Şubat 1923.
- "*Hıyanetle Mücadele, Süleyman Nazif ve Cenap*", **Akşam**, 17 Nisan 1923.
- "*Hiçbir Tehlike Yoktur*.", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Eylül 1930.
- "*Hiçbir Tehlike Yoktur*.", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Eylül 1930.
- "*Hiçbir Tehlike Yoktur*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Eylül 1930.
- *"Hilal ve Heykel*", **Tanin**, 26 Haziran 1912.
- "*Hitlerin Doğum Günü*", **Ulus**, 20 Nisan 1939.
- "*Hokkabaz Tefi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Kânunuevvel/Aralık 1930.
- "*Hoş Görürlük*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Temmuz 1931.
- "*Hususi Kongreden Ne Beklerdik*?", **Akşam**, 17 Nisan 1923.
- *"Hususi Mektepler*", **Tanin**, 5 Mayıs 1913.
- "*Hüküm Günü*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Mart 1933.
- "*Hüküm Gününe Doğru*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Mart 1933.
- "*Hükümden Sonra*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Ağustos 1926.
- "*Hükümet Düşmanlığının İç Yüzü*", **Ulus,** 7 Ağustos 1947.
- *"Hükümet Kimin Yanında ve Kime Karş*ı", **Ulus,** 27 Kânunuevvel/Aralık 1941.
- "*Hükümet Kuvvetleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Teşrinievvel/Ekim 1930.
- "*Hükümet ve Halk*", **Akşam**, 11 Ağustos 1923.
- "*Hükümet ve Halk*", **Ulus**, 27 Mart 1939.
- "*Hükümet ve Parti*", **Ulus**, 22 Haziran 1936.
- "*Hükümet Yeni Kararlar Verdi*", **Ulus**, 17 Temmuz 1942.
- "*Hükümet Yeni Tedbirler Almıştır*", **Ulus**, 12 Teşrinisani/Kasım 1942.
- "*Hükümetçilik*", **Akşam**, 6 Teşrinisani/Kasım 1923.
- "*Hükümetin Beyannamesi Üzerine*", **Ulus**, 6 Ağustos 1942.
- "*Hükümetin Pek Yerinde Bir Kararı*", **Ulus**, 26 Mart 1947.
- "*Hükümetin Tedbirlerini beklerken*", **Ulus**, 7 Teşrinisani/Kasım 1942.
- "*Hükümetin Yolu*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Haziran 1930.
- "*Hükümette Değişiklik*", **Ulus,** 11Eylül 1947.
- "*Hürriyet Bayrağı Altında*", **Ulus**, 28 Temmuz 1946.
- "*Hürriyet Esaretten Daha Ucuzdur*.", **Akşam**, 6 Ağustos 1921.
- "*Hürriyet Nizamının Yolu*", **Ulus**, 24 Mart 1947.
- "*Hürriyet Terbiyesi*", **Ulus**, 13 Mart 1939.
- "*Hürriyet ve Güvenlik Kaygısı*", **Ulus,** 14 Mart 1946.
- "*Hürriyet ve İtilaf*", **Akşam**, 19 Kânunusani /Ocak 1919.
- "*Hürriyet Yolu Anarşi Yolu*", **Ulus**, 5 Temmuz 1946.
- "*Hürriyeti İyi Ya da Kötü Kullanmak*", **Ulus**, 14 Mayıs 1947.
- "*Irkçılık ve Turancılık*", **Ulus**, 9 Mayıs 1944.
- *"İcat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Ağustos 1931.
- "*İç Kanun*" **Hâkimiyeti Milliye,** 22 Ağustos 1930.
- "*İç Meseleler ve Yabancılar*", **Ulus**, 26 Ocak 1946.

- "*İç ve Dış Durum*", **Ulus**, 22 Şubat 1947.
- "*İdam Kararları Münasebetiyle*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Mayıs 1925.
- "*İddianame*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Haziran 1926.
- "*İddianame*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Ağustos 1926.
- "*İflas Niçin*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Haziran 1934.
- "*İfratçılar ve İtidalciler Masalı*", **Ulus**, 25 Temmuz 1947.
- "*İhtikâr*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Şubat 1932.
- "*İhtikarcılar İle Suç Ortaklığı*", **Ulus,** 17 Temmuz 1941.
- "*İki Ayaklılar*", **Akşam**, 28 Kânunuevvel/Aralık 1923.
- "*İki Ayda Ne Oldu*.", **Akşam**, 3 Kânunusani/Ocak 1922.
- "*İki Dalga*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Nisan 1933.
- "*İki Efsane*", **Akşam,** 23 Ağustos 1923.
- "*İki Fırka Arasındaki Fark*", **Akşam**, 28 Eylül 1923.
- "*İki Fikir Adamı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Ağustos 1931.
- "*İki Görüş Arasındaki Fark*", **Ulus**, 6 Mart 1947.
- "*İki Hükümet Arasında*", **Ulus**, 7 Ağustos 1946.
- "*İki İş Beraber Yürür*", **Ulus,** 20 Ağustos 1946.
- "*İki Klişe*", **Akşam**, 13 Haziran 1921.
- "*İki Levha Arasında Düşünceler*", **Akşam**, 20 Teşrinievvel/Ekim 1922.
- "*İki Muhalefet Karşısında*", **Akşam,** 14 Mayıs 1923.
- "*İki Nimet",* **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1949.
- "*İki Nutuk*", **Hâkimiyeti Milliye,** 8 Teşrinisani/Kasım 1925.
- "*İki Örnek*", **Hâkimiyeti Milliye,** 25 Teşrinievvel/Ekim 1933.
- "*İki Parti Arasında Geçinme*", **Ulus**, 28 Mayıs 1947
- "*İki Ruh Hali*", **Ulus**, 12 Temmuz 1944.
- "*İki Ruh*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Teşrinievvel/Ekim 1932.
- "*İki Siyaset İki Akıbet*", **Akşam**, 30 Kânunusani/Ocak 1921.
- "*İki Sulh Günü*", **Akşam**, 18 Temmuz 1923.
- *"İki Tesadüf*", **Tanin,** 17 Mayıs 1913.
- *"İki Teşebbüs*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Ağustos 1925.
- "*İki Uç Arasında*", **Ulus**, 27 Kasım 1946.
- "*İki Yanlış Mukayese*", **Akşam,** 21 Eylül 1921.
- "*İki Zaruri Teşkilat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Şubat 1925.
- "*İkinci Beyaz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Kânunuevvel/Aralık 1933.
- "*İkinci Fırka*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Mart 1931.
- "*İkinci İnönü Zaferi*", **Akşam** 8 Nisan 1921.
- "*İkinci Millet Meclisinde*", **Akşam**, 15 Ağustos 1923.
- "*İktidar Yaşı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Ağustos 1931.
- "*İktisadi Direktifler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Kânunuevvel/Aralık 1933.
- "*İktisadi Nasyonalizm*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Haziran 1933.
- "*İktisat Misakı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Kânunusani/Ocak 1930.
- "*İktisat Programı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Kânunusani/Ocak 1934.
- "*İktisat Programı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Kânunusani/Ocak 1934.
- "*İktisat ve Nafıa*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Temmuz 1934.
- "*İktisat Vekilliğinde*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Eylül 1932.

- "*İl genel Meclisi Seçimleri*", **Ulus,** 5 Eylül 1946.
- "*İleri Arkadaşımızın Gâvurcukları*", **Akşam**, 22 Kânunusani/Ocak 1923.
- "*İlk Mezunlar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Temmuz 1928.
- "*İlk Şart Soğuk Kanlılık*", **Ulus**, 26 Ağustos 1939.
- "*İlk Tahsil*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Kânunusani/Ocak 1931.
- "*İlk Temeller*", **Ulus**, 9 Mart 1937.
- "*İlk Terbiye*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Mart 1934.
- "*İlk Vazife*", **Ulus**, 28 Teşrinisani/Kasım 1938.
- "*İlk ve Son*", **Akşam**, 31 Kânunuevvel/Aralık 1922.
- *"İlk Vuzuh*", **Akşam**, 8 Nisan 1923.
- "*İman Bozgunu"*, **Akşam,** 27 Temmuz 1921.
- "*İmtihan Devri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Mart 1927.
- "*İmzadan Sonra*", **Ulus**, 21 Temmuz 1936.
- "*İnanmış Olanlar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Kânunuevvel/Kasım 1931.
- "*İngiliz Demokrasisi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mart 1931.
- "*İngiliz Milletine Mesaj*", **Ulus**, 13 Temmuz 1939.
- "*İngiliz Sovyet Notaları Etrafında*", **Ulus**, 14 Ağustos 1941.
- *"İngiliz ve Amerikan Cevapları*", **Ulus,** 22 Ağustos 1946.
- "*İngiltere ve Fransa ile Anlaşmalarımız*", **Ulus**, 18 Kânunusani/Ocak 1940.
- "*İnhisar ve Fabrikalarımız*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mart 1932.
- "*İnhisar ve Fabrikalarımız*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mart 1932.
- "*İnkılabı Koruyalım*", **Akşam**, 26 Kânunusani/Ocak 1923.
- "*İnkılabımızın Kökleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Teşrinievvel/Ekim 1933.
- "*İnkılabın İlmi ve Sanatı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Temmuz 1925.
- "*İnkılabın Terbiyesi*", **Ulus**, 21 Şubat 1937.
- "*İnkılap Tarihi Enstitüsü Kurulurken*", **Ulus**, 9 Nisan 1942.
- "*İnkılap ve Kadro*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Eylül 1932
- "*İnkılapçıların Mücadelesi*", **Akşam**, 4 Kanunusani /Ocak 1923.
- "*İnkılapların Mücadelesi*" **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Mayıs 1932.
- "*İnönü'nün Nutku*", **Ulus**, 11 Mayıs 1946.
- "*İntihabat Meselesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Nisan 1931.
- "*İntihaba*t", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Mart 1931.
- "*İntihabata Doğru*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Nisan 1931.
- "*İntihablarda Garip Telakkilerimiz*", **Akşam**, 11 Kânunuevvel/Aralık 1920.
- "*İran İşi Hakkında Bilmediklerimiz*", **Ulus**, 18 Ocak 1946.
- "*İran Meselesinin Gelişmesi*", **Ulus**, 1 Şubat 1946.
- "*İran'da Türk Heyeti*", **Ulus,** 14 Teşrinievvel/Ekim 1936.
- "*İsmet Bey-İsmet Paşa*", **Akşam**, 19 Temmuz 1921.
- "*İsmet Paşa Söyledi*.", **Akşam**, 10 Eylül 1921.
- "*İspanya*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Ağustos 1931.
- "*İstanbul Bu Sefer İane Vermiyor*.", **Akşam**, 1 Ağustos 1921.
- "*İstanbul İçin*", **Ulus**, 4 Kânunuevvel/Aralık 1938.
- "*İstanbul'a Davet*", **Akşam,** 22 Teşrinievvel/Ekim 1922.
- "*İstanbul'da Hayat*", **Akşam**, 27 Temmuz 1919.

- "*İstanbul'da Hıyanet Davası, Şahitler, Cenap Hakkında Davayı Tasdik Ettiler*", **Akşam**, 1 Mayıs 1923.
- "*İstanbul'da*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Haziran 1934.
- "*İstanbul'daki Nümayiş*", **Ulus,** 6 Aralık 1945.
- "*İstanbul'un Bayramı*", **Akşam**, 30 Mayıs 1921.
- "*İstanbul'un İki Hemşerisi*", **Akşam**, 1 Şubat 1921.
- "*İstiklal Hareketi*", Hâkimiyeti Milliye, 20 Ağustos 1930.
- "İstikrar", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mayıs 1932.
- "*İstirham*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Kânunuevvel/Aralık 1930.
- "*İş Bankası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Eylül 1924.
- "*İş Başı",* **Ulus**, 23 Teşrinisani/Kasım 1938.
- "*İşittiklerimiz ve İşitemediklerimiz*", **Akşam,** 21 Mayıs 1922.
- "*İtalya'da Cereyanlar*", **Akşam** 23 Mart 1921.
- "*İtalya'nın Cevabı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Temmuz 1930.
- "*İtalyan Buhranı Hakkında Mülahazalar*", **Ulus**, 7 Mayıs 1940.
- "*İtalyan Müdahalesi ve Ruzvelt'in Nutku*", **Ulus**, 12 Haziran 1940.
- *"İtham*", **Tanin**, 12 Teşrinievvel/Ekim1912.
- "*İtimat ve Say*", **Ulus**, 25 Eylül 1939.
- "*İttiham*" **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Ağustos 1930.
- *"İttihat ve Terakki Evlatları"*, **Tanin,** 9 Ağustos 1912.
- "*İyi Bir vatandaşlık İmtihanı Vermek*", **Ulus**, 8 Şubat 1942.
- "*İzmir Muhabir-i Mahsusumuzun Gazi Başkumandanımızla Mülakatı*", **Akşam,** 21 Eylül 1922.
- "*İzmir Vakası*", **Hâkimiyeti Milliye,** 19 Haziran 1926.
- "*İzmir'de Dört Gün*", **Akşam**, 22 Eylül 1922.
- "*İzmir'de Hayat*", **Akşam**, 23 Eylül 1922.
- "*İzmir'deki Seçim Nutkuna Dair*", **Ulus**, 17 Temmuz 1946.
- "*İzmir'den Bursa'ya*", **Akşam**, 10 Teşrinievvel/Ekim 1922
- *"İzmir'e Gidiyoruz*", **Akşam**, 5 Eylül 1922.
- "*İzmir*", **Akşam,** 24 Mayıs 1919.
- "*İzmir"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Eylül 1930.
- "*Japonya ile Münasebetlerimizi Kestik*", **Ulus,** 4 Ocak 1945.
- "*Jules Vern'in Romanları Gibi*", **Akşam**, 9 Mayıs 1923.
- "*Kabine Değişikliği*", **Ulus**, 26 Kânunusani/Ocak 1939.
- "*Kaç Karınız var*?", **Akşam**, 22 Kânunuevvel/Aralık 1923.
- "*Kaçıran Sebepler I*", **Tanin**, 25 Nisan 1914.
- "*Kaçıran Sebepler II*", **Tanin,** 2 Mayıs 1914.
- "*Kaçıran Sebepler III*", **Tanin.** 9 Mayıs 1914.
- "*Kadınlar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Ağustos 1930.
- "*Kadro***" Hâkimiyeti Milliye**, 4 Mart 1931.
- "*Kahire Buluşması Hakkında",* **Ulus**, 1 Kânunuevvel/Aralık 1943.
- "*Kahramanlar ve Kurbanlar*", **Akşam,** 22 Teşrinisani /Kasım1920.
- "*Kahveler*", **Tanin** 3 Teşrinisani/Kasım 1913.
- "*Kama-Kalem*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Kânunuevvel/Aralık 1930.
- "*Kamarada*", **Tanin,** 21 Şubat 1914.

- "*Kan ve Göz yaşı*", **Akşam**, 10 Eylül 1921.
- "*Kanlı Muamma*", **Ulus**, 14 Eylül 1939.
- "*Kansız Gaza*", **Akşam**, 25 Mayıs 1922.
- "*Kanun-u Cezamız*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Mart 1926.
- "*Kanunu Esasi Münakaşalarına Dair*", **Akşam**, 30 Mart 1924.
- "*Kanun-u Medeni*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Şubat 1926.
- "*Karanlık Önünde*", **Tanin** 1 Ağustos 1914.
- "*Kararsızlığın Doğurduğu Tehlikeler*", **Ulus,** 14 Ocak 1946.
- "*Karışık İşler*", **Ulus**, 3 Mart 1936.
- "*Karıştı mı Düzeldi mi?",* **Akşam**, 9 Teşrinisani/Kasım 1922.
- "*Karşılıklı Güvene Doğru*", **Ulus**, 14 Temmuz 1947.
- "*Kartal Kanadı*", **Ulus**, 7 Teşrinievvel/Ekim 1935.
- "*Kat'i Hareket*", **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Mart 1925.
- "*Kati Safha Şimdi Başladı*", **Akşam**, 9 Eylül 1921.
- "*Kayseri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Mayıs 1927.
- "*Kebek Konferansı Bitti*", **Ulus**, 27 Ağustos 1943.
- "*Kebek Toplantıları*", **Ulus,** 22 Ağustos 1943.
- "*Kendi Demokrasimiz*", **Ulus**, 10 Mart 1939.
- "*Kendi Kendimize*", **Ulus,** 30 Mayıs 1935.
- "*Kendi Kendimizi Şaşırtmayalım*", **Ulus**, 12 Eylül 1946.
- "*Kendi Kendimizi Tenkit"*, **Ulus,** 10 Eylül 1947.
- "*Kendilerini Zorla Hatırlatanlar*", **Akşam,** 6 Eylül 1921.
- "*Kendimizi İtiraf Edebilmeliyiz*", **Akşam,** 3 Kânunuevvel/Aralık 1923.
- "*Kırmızı Gömlek*", **Akşam**, 6 Mayıs 1923.
- "*Kıssa*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Teşrinisani/Kasım 1924.
- "*Kış Yaklaşırken*", **Ulus**, 20 Eylül 1942.
- "*Kıymetli Bir Vaat*" **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Şubat 1927.
- "*Kızıl Maskenin Altında*", **Akşam,** 8 Temmuz 1922.
- "*Kime ve Niçin Oy Vereceğiz*", **Akşam,** 6 Nisan 1923.
- "*Kocatepe*", **Akşam**, 3 Teşrinievvel/Ekim 1922.
- "*Konferans Batarken*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Temmuz 1933.
- "*Konferans ve İtalya*", **Ulus**, 26 Haziran 1936.
- "*Konferansa Doğru*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Kânunusani/Ocak 1932.
- "*Konferansta Esas Teklifler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Haziran 1933.
- "*Konferansta*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Şubat 1932.
- "*Kongre Biterken***", Hâkimiyeti Milliye,** 19 Mayıs 1931.
- "*Kongreler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Nisan 1928.
- *"Kongreyi Beklerken*", **Ulus**, 22 Kânunuevvel/Aralık 1938.
- "*Kontrol Unsuru*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Mart 1932.
- "*Kök"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Mayıs 1934.
- "*Köpek ve Taş*", **Milliye**t, 28 Teşrinievvel/Ekim 1930.
- "*Köy Hocasının Yeri Boştu*r", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Kânunusani/Ocak 1932.
- "*Köy İçin Kanunlar*", **Ulus**, 2 Kânunuevvel/Aralık 1935.
- "*Köy Terbiyecileri*", **Ulus**, 19 Teşrinisani/Kasım 1936.

- "*Köy ve Devlet*", **Ulus,** 30 Temmuz 1936.
- "*Köy ve Köylü Davamızın Ruhu*", **Ulus**, 20 Nisan 1940.
- "*Köyden Gelen Haberler*", **Ulus**, 16 Temmuz 1939.
- "*Krom Meselesindeki Kararımız*", **Ulus**, 21 Nisan 1944.
- "*Kurultay* ", **Ulus**, 9 Mayıs 1935.
- "*Kurultay ve Sonrası*", **Hâkimiyeti Milliy**e, 30 Eylül 1932.
- " "*Kurultay*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Mayıs 1927.
- "*Kurultayda*", **Ulus,** 8 Mayıs 1935.
- "*Kurultayı Bekleyen Vazifeler*", **Ulus,** 16 Eylül 1947.
- "*Kusur Yok mu*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Şubat 1924.
- "*Kuş Bakışı Mukayese"*, **Akşam,** 11 Ağustos 1922.
- "*Kuvvetli Türkiyemiz*", **Ulus,** 18 Nisan 1939.
- "*Küçük Bir Misal*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Mart 1932.
- *"Kürsu*", **Tanin**, 3 Kânunusani /Ocak1913.
- "*Laıpzıg'd*e**" Hâkimiyeti Milliye**, 14 Şubat 1932.
- "*Lastikli Parti*", **Ulus**, 19 Kasım 1946.
- "*Latin Harfleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Mart 1926.
- "*Latin Harflerine Dair*", **Hâkimiyeti Milliye,** 8 Nisan 1926.
- "*Liman von Sanders*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Eylül 1929.
- "*Londra Toplantısına Doğru*", **Ulus**, 5 Ocak 1946.
- "*Londra ve Paris'teki Müzakereler*", **Ulus**, 2 Kânunuevvel/Aralık 1939
- "*Lozan Türkiyesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Temmuz 1930.
- "*Lüzumlu Bir Kanun*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Ocak 1926.
- "*M. Byrnes'ün Nutkundan Ne Anlayalım?*", **Ulus**, 17 Ocak 1946.
- "*Maarifimizle Anlaşalım*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Ağustos 1931.
- "*Maarifte Nizamı Cedit*", **Akşam,** 17 Mart 1924.
- "*Maarifte Yeni Teşebbüsler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Eylül 1926.
- "*Maarifte*" **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Eylül 1932.
- "*Madde ve Tefsirler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Ağustos 1933.
- "*Maddeler Yürürlüğe Girerken*", **Ulus,** 22 Eylül 1946.
- "*Maddi Teminat*", **Ulus,** 31 Kânunuevvel/Aralık 1938.
- "*Maddi ve Manevi Amiller*", **Ulus**, 29 Haziran 1941.
- "*Mademki Ordu Var*", **Akşam**, 21 Temmuz 1921.
- "*Mahkemenin Mevzuna Dai*r**" Hâkimiyeti Milliye,** 26 Temmuz 1926.
- "*Mahud Takrir*", **Hâkimiyeti Milliye,** 27 Teşrinisani/Kasım 1925.
- *"Mahud Usuller*", **Akşam**, 2 Kânunuevvel/Aralık1918.
- "*Mahut Program*", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Ağustos 1926.
- "*Mantıki Hudut*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Mart 1932.
- "*Masa veya Siper*", **Ulus**, 14 Nisan 1939.
- "*Matbuat Kanunu*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Mayıs 1934.
- "*Mazi Bir Torba Gibi*", **Akşam**, 10 Kânunusani/Ocak 1923.
- "*Mazi Nifakları"*, **Akşam**, 21 Teşrinievvel/Ekim 1923.
- "*Mazlum ve Maznun*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Eylül 1930.
- "*Medeni Vasıtalar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Teşrinisani/Kasım 1928.
- "*Medeniyetçilik Cephesi*" **Ulus**, 11 Haziran 1936.

- "*Medrese ve Mektep*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Kânunusani/Ocak 1931.
- "*Mektepler*", **Akşam**, 4 Ağustos 1919.
- "*Memleketi Kurtardıktan Sonra*", **Akşam**, 21 Şubat 1923.
- "*Menderes'in İzmir'deki Demeci"*, **Ulus**, 1 Ekim 1947.
- "*Menfi Değiliz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Şubat 1930.
- *"Merkez ve Taşra*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Haziran 1928.
- "*Mesken Politikası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Temmuz 1931
- *"Mesud Sukut-u Hayaller*", **Akşam**, 10 Ağustos 1923.
- "*Mesuliyeti Milliye*", **Akşam**, 15 Şubat 1923.
- *"Meşum Bir Hata*", **Tanin** 3 Kânunusani/Ocak 1912
- "*Mısır'dan Ankara'ya*", **Akşam,** 23 Ağustos 1923.
- "*Millet Kiminle Beraberdir*", **Akşam**, 4 Eylül 1921.
- "*Millet Meclisine Tecavüz*", **Akşam,** 17 Teşrinisani/Kasım 1923.
- "*Milletin Kararı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Ağustos 1928.
- "*Milletin Rehberleri İçin Bir Tılsım*", **Akşam**, 10 Teşrinisani/Kasım 1922.
- "*Milletlerarası Durumun Ağırlığı*", **Ulus,** 4 Ağustos 1947.
- "*Milletlerarası Durumun Ağırlığı*", **Ulus,** 4 Ağustos 1947.
- *"Milletlerarası Yeni Teşkilatlanma*", **Ulus,** 12 Ağustos 1945.
- "*Milli Alaka*", **Ulus**, 21 Mart 1939., "*6'ıncı Kamutay*..", **Ulus**, 3 Nisan 1939.
- *"Milli Dert*", **Tanin** 17 Kânunusani/Ocak 1912.
- "*Milli İktisadı Koruma Kanunu*", **Ulus**, 16 Kânunusani/Ocak 1940.
- "*Milli İrade*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Teşrinievvel/Ekim 1930.
- "*Milli Kelimesinin Macerası*", **Akşam,** 14 Mayıs 1921.
- "*Milli Koruma Tedbirleri*", **Ulus,** 22 Kânunuevvel/Aralık 1941.
- "*Milli Kütüphane İçin Asgari Had*", **Ulus**, 16 Kânunusani/Ocak 1941.
- "*Milli Müdafaa Politikamız ve Führer'in Nutku*", **Ulus,** 7 Mayıs 1941.
- "*Milli Müdafaa*" **Hâkimiyeti Milliy**e, 28 Mayıs 1934.
- "*Milli Müdafaa*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Temmuz 1934.
- "*Milli Müdafaa*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Mart 1934.
- "*Milli Sermaye*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Eylül 1926.
- "*Milli Siyaset*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Teşrinievvel/Kasım 1933.
- "*Milli Şef ve Gençlik*", **Ulus**, 8 Mart 1939.
- "*Milli Şef ve Milli Hâkimiyet*", **Ulus**, 9 Mart 1939.
- "*Milli Şef'in ilk Cumhurreisliği Yılı*", **Ulus**, 12 Teşrinisani/Kasım 1939.
- "*Milli Şef*", **Ulus**, 27 Kânunuevvel/Aralık 1938.
- "*Milli Şeker*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Teşrinievvel/Ekim 1934.
- "*Missouri*", **Ulus** 5 Nisan 1946.
- *"Montrö Müzakereleri*", **Ulus,** 18 Temmuz 1936.
- "*Moskova Kararı ve Muhalefet*", **Ulus**, 15 Ocak 1946.
- "*Moskova Konferansı Bitti*", **Ulus**, 3 Teşrinisani/Kasım 1943.
- "*Moskova Toplantısı*", **Ulus**, 16 Teşrinievvel/Ekim 1943.
- "*Moskova ve Ötesi*", **Ulus,** 19 Nisan 1947.
- "*Moskova'da Görüşmeler*", **Ulus,** 21 Teşrinievvel/Ekim 1943.
- "*Moskova'daki Müzakereler*", **Ulus**, 27 Temmuz 1939.
- "*Moskova'dan*" **Hâkimiyeti Milliye,** 11 Mayıs 1932.

- "*Mrl. F. Çakmak'ın Demeci Üzerine*", **Ulus**, 8 Şubat 1947.
- "*Muahede Hakkında Akisler*", **Ulus,** 21 Teşrinievvel/Ekim 1939.
- "*Muallim"* **Hâkimiyeti Milliye,** 3 Haziran 1931.
- "*Muhalefet*", **Akşam**,15 Kânunusani/Ocak 1925.
- "*Muhalefetin Bahtsızlığı"*, **Akşam** 13 Nisan 1921.
- "*Muhalefetin Feryadı*" **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Teşrinievvel/Ekim 1930.
- "*Muhalefetin İç Yüzü*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Şubat 1924.
- "*Muhalefetten Muhalefete Fark Var*", **Akşam,** 21 Mayıs 1921.
- "*Muharrirlere Yardım Vesilesiyle*", **Akşam,** 4 Kânunusani/Ocak 1921.
- "*Mukadder Zafer*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Kânunuevvel/Aralık 1928.
- "*Murakabe ve Kanunlarımız*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Şubat 1928.
- "*Musahabe*", **Akşam**, 1 Şubat 1921.
- "*Mussolini'nin İstifası Üzerine*", **Ulus**, 29 Temmuz 1943.
- "*Mustafa Kemaller Yirmi Yaşındadır*.", **Ulus**, 15 Teşrinisani/Kasım 1938.
- "*Muvaffakiyet Yolu"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Kânunusani/Ocak 1927.
- "*Muzaffer Oldum Beni Kurtarınız*.", **Akşam,** 29 Eylül 1921.
- "*Muzdarip İzmir Halkı*", **Akşam**, 30 Mayıs 1919.
- "*Mücadele Ederken*", **Ulus**, 20 Kânunuevvel/Aralık 1939.
- "*Mücadele Esasları*", **Hâkimiyeti Milliye,** 7 Şubat 1927.
- "*Mücadelenin Üç Cephesi*", **Ulus** 12 Eylül 1941.
- "*Mücahedenin Yeni Manaları*", **Akşam,** 3 Eylül 1922.
- "*Müdafaa Paktı*", **Ulus**, 9 Nisan 1939.
- "*Müdafaa Paktı*", **Ulus**, 9 Nisan 1939.
- "*Müdafaa-ı Hukuka Düşen Vazifeler*", **Akşam**, 7 Nisan 1923.
- "*Müdafaa-ı Milliye Ne Demektir?*", **Akşam**, 8 Ağustos 1921.
- "*Münevver ve Halk*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Kânunusani/Ocak 1931.
- "*Müntehiplerle İstişare*", **Ulus**, 23 Mart 1939.
- "*Müstakiller*", **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Nisan 1931.
- "*Müthiş Olması Lazım Gelen Bir Rakam*", **Akşam**, 23 Şubat 1923.
- "*Müttefik İngiltere'nin Sayın Mümessilleri Ankara'da*", **Ulus**, 26 Şubat 1941.
- "*Nameğ-i Uhra*", **Akşam**, 12 Teşrinisani/Kasım 1923.
- "*Nasıl Nerede ve Ne Zaman*", **Ulus**, 19 Eylül 1939.
- "*Nâzım ve Hâkim Esaslar*", **Ulus**, 27 Teşrinisani/Kasım 1938.
- "*Nazik Bir Mesele*", **Hâkimiyeti Milliye,** 26 Nisan 1926.
- "*Ne İşi Var*", **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Mayıs 1933.
- "*Ne Umdular Ne Buldular ?*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Kânunusani/Ocak 1925.
- "*Neden Çıkmaza Düştüler*", **Ulus**, 22 Mayıs 1946.
- "*Nefis Sanatları*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Şubat 1931.
- "*Neler Olacakmış Neler*", **Ulus,** 9 Ağustos 197.
- "*Neredeyiz*." **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Teşrinisani/Kasım 1931.
- "*Neredeyiz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Nisan 1932.
- "*Neşriya*t", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Nisan 1933
- "*Neşriyat"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Kânunusani/Ocak 1932.
- "*Neşriyat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Eylül 1928.

- "*Neye Güveniyoruz ve İnanıyoruz*", **Ulus,** 23 Ekim 1946.
- "*Neye İnanmalı*", **Ulus**, 28 Eylül 1939.
- "*Niçin Battık Biliyor musunuz* ?", **Akşam**, 6 Kânunusani /Ocak 1921.
- "*Niçin Bu Gürültülü İddialar*?", **Ulus**, 2 Mart 1947.
- "*Niçin Gelmedi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Haziran 1930.
- "*Niçin Üstünde Duruyoruz*", **Ulus**, 8 Mayıs 1944.
- "*Niçin*", **Akşam**, 26 Teşrinisani/Kasım 1922.
- "*Nizam Düşmanlığı Yaptırmayız*", **Ulus,** 7 Mayıs 1944.
- "*Notamız Etrafında*", **Ulus,** 21 Nisan 1936.
- "*Nutuk/ Tarihin İstifadesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Temmuz 1928.
- "*Nüfuz Bölgeleri Ne Demektir*", **Ulus,** 26 Şubat 1946.
- "*O da Mesele mi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Temmuz 1925.
- "*Odalar Kongresi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Şubat 1927.
- "*Olan Bitenler Karşısında*", **Ulus**, 28 Ocak 1946.
- "*Onlar Bağırsınlar Biz Konuşalım*", **Ulus**, 14 Temmuz 1946.
- "*Onun Meselesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Temmuz 1926.
- "*Ordu ve Köy*", **Ulus**, 28 Kânunusani/Ocak 1936.
- "*Ordu ve Millet*", **Akşam**, 27 Ağustos 1922.
- "*Ot Ateşi*", **Akşam**, 12 Kânunusani/Ocak 1921.
- "*Otorite*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Kânunusani/Ocak 1933.
- "*Otorite*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Temmuz 1931.
- "*Özkan Türk Değil Ermenidir*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Teşrinisani/Kasım 1924.
- "*Padişahım Çok Yaşa*", **Akşam,** 5 Kânunuevvel/Aralık 1923.
- "*Padişahım Çok Yaşa*", **Akşam**, 5 Kânunuevvel/Aralık 1923.
- "*Papilosun Vedanâmesi*", **Akşam,** 13 Eylül 1921.
- "*Papulasın Mizahı***", Akşam** 17 Eylül 1921.
- "*Paris Konferansı'ndan Sökülmeler*", **Ulus**, 9 Ekim 1946.
- "*Parti Divanında*", **Ulus,** 24 Mart 1939.
- *"Particilik Nedir*", **Ulus**, 23 Ağustos 1945.
- "*Parti Divanının Kararı*", **Ulus**, 23 Eylül 1945.
- "*Parti ve Demokrasimiz*", **Ulus**, 7 Temmuz 1939.
- "*Particilikten Komiteciliğe Doğru*", **Ulus**, 4 Nisan 1947.
- "*Partiler Rejimi*", **Ulus**, 16 Ekim 1946.
- "*Partiyi Parçalama Taktiği*", **Ulus**, 25 Nisan 1946.
- "*Pazar Konuşması*", **Ulus,** 19 Ağustos 1945.
- "*Pek İyi Bir Haber*", **Ulus**, 4 Mart 1947.
- "*Peker Hükümeti'nin çalışmaları*", Ulus, 6 Ekim 1946.
- "*Pelikandan Daha Bedbaht*", **Akşam**, 28 Teşrinisani /Kasım 1920.
- "*Perdeler Hakkında Bir takrir*", **Akşam,** 30 Kânunuevvel/Aralık 1923
- "*Peşikan*", **Akşam** 17 Mayıs 1921.
- "*Plan*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Ağustos 1931.
- "*Planlı Türkiye*", **Ulus**, 14 Mayıs 1935.
- "*Politika ve Ahlak*", **Ulus**, 6 Temmuz 1946.
- "*Politika*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Şubat 1931.

- "*Politika",* **Ulus** 16 Mayıs 1947.
- "*Politika*", **Ulus**, 1 Temmuz 1946.
- "*Politika*", **Ulus**, 10 Eylül 1946.
- "*Politika"*, **Ulus,** 11 Temmuz 1947.
- "*Politika*", **Ulus**, 12 Haziran 1946.
- "*Politika*", **Ulus**, 12 Şubat 1947.
- "*Politika*", **Ulus**, 13 Haziran 1947.
- "*Politika"*, **Ulus**, 14 Haziran 1947.
- "*Politika"*, Ulus, 14 Temmuz 1946.
- "*Politika"*, **Ulus**, 15 Temmuz 1947.
- "*Politika*", **Ulus,** 17 Eylül 1945.
- "*Politika"*, **Ulus**, 17 Eylül 1946.
- "*Politika"*, **Ulus**, 20 Eylül 1946.
- "*Politika*", **Ulus**, 17 Mayıs 1946.
- "*Politika*", **Ulus,** 17 Şubat 1947.
- "*Politika*", **Ulus,** 2 Temmuz 1946.
- "*Politika*", **Ulus**, 20 Mayıs 1947.
- "*Politika*", **Ulus**, 21 Eylül 1947
- "*Politika"*, **Ulus**, 21 Mart 1947.
- "*Politika"*, **Ulus**, 25 Nisan 1946.
- "*Politika*", **Ulus**, 13 Mayıs 1946.
- "*Politika*", **Ulus,** 25 Temmuz 1947.
- "*Politika"*, **Ulus**, 27 Haziran 1947
- "*Politika*", **Ulus**, 27 Temmuz 1946.
- "*Politika*", **Ulus**, 28 Ağustos 1947.
- "*Politika*", **Ulus**, 3 Aralık 1945.
- "*Politika*", **Ulus**, 3 Mayıs 1946.
- "*Politika*", **Ulus,** 31 Ağustos 1947.
- "*Politika*", **Ulus,** 4 Mayıs 1946.
- "*Politika*", **Ulus,** 5 Ağustos 1946.
- "*Politika*", **Ulus**, 6 Eylül 1946.
- "*Politika*", **Ulus**, 8 Ağustos 1947.
- "*Politika"*, **Ulus**, 8 Nisan 1947.
- "*Politika*", **Ulus,** 9 Temmuz 1947.
- "*Politika"*,**Ulus,** 3 Ekim 1947.
- "*Posse'un Ağzında Türkiye*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Temmuz 1933.
- "*Prensip ve Tatbikat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Eylül 1932.
- "*Prensipler"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Temmuz 1931.
- "*Proletarya*", **Cumhuriyet,** 22 Mayıs 1949.
- "*Propagandaya Karşı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mart 1927.
- "*Protesto*", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Eylül 1930.
- "*Putperestlik*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Ağustos 1928.
- "*Rakam",* **Hâkimiyeti Milliye,** 18 Kânunusani/Ocak 1931.
- "*Refik Saydam Hükümetinin İlk Yıldönümü*", **Ulus**, 26 Kânunusani/Ocak 1940.

- "*Rejime Hakaret Edilemez*", **Ulus,** 22 Eylül 1945.
- "*Rejimler Kavgası Arasında*", **Ulus,** 2 Kânunusani/Ocak 1944.
- "*Resimler Arasında*", **Akşam**, 18 Ağustos 1922.
- "*Reybiler ve Kelbiler*", **Akşam,** 9 Şubat 1923.
- "*Rivayetçiler Buhranının Sonu*", **Ulus,** 27 Ağustos 1947.
- "*Rivayetçilerin Buhranının Sonu*", **Ulus**, 27 Ağustos 1947.
- "*Roma Mülakatı*", **Ulus,** 15 Kânunusani/Ocak 1939.
- "*Roman Türkü Hayat Türkü*", **Akşam**, 24 Kânunusani /Ocak 1921.
- "*Roman*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Kânunuevvel/Aralık 1930.
- "*Rus İstekleri Karşısında*", **Ulus**, 15 Ağustos 1946.
- "*Rusya ile İran Arasında Anlaşma*", **Ulus**, 6 Nisan 1946.
- "*Rusya ile Münasebetlerimiz Hakkında*", **Ulus**, 22 Aralık 1945.
- "*Rusya Karşısında Cephelenme*", Ulus, 12 Haziran 1947.
- "*Rusya Mektupları*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Teşrinisani/Kasım 1930.
- "*Rüşd*", **Akşam**, 3 Teşrinievvel/Kasım 1922.
- "*Sadede Geliyoruz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Haziran 1933.
- "*Sağ mı Sol mu*", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Ağustos 1930.
- "*Sağ Sol*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Teşrinisani/Kasım 1930.
- "*Sahne Arkası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Teşrinisani/Kasım 1930.
- "*Sahne ve Kulis*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Haziran 1933.
- "*Sakarya Harbinin Azameti*", **Akşam,** 30 Ağustos 1921.
- "*Sakarya ve Dömeke*", **Akşam**, 1 Teşrinievvel /Ekim 1921.
- "*Sakarya Zaferi*", **Akşam,** 15 Eylül 1921.
- "*Samimiyetsizlik"*, **Akşam**, 7 Teşrinisani/Kasım 1923.
- "*Sanat ve Dil*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Teşrinievvel/Ekim 1932.
- "*Sanayi Bizim Büyük eserimizdir*", **Ulus** 13 Ağustos 1939.
- "*Sanayileşmek Ne Demektir?*", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Kânunuevvel/Aralık 1933.
- "*Sancak*", **Ulus**, 26 Kânunusani/Ocak 1937.
- "*Sancakta*", **Ulus**, 6 Kânunuevvel/Aralık 1936.
- "*Sandık Başında*", **Ulus**, 15 Mart 1939.
- "*Sandıklar Açılırken*", **Ulus**, 23 Temmuz 1946.
- "*Sathi Düşünceler***", Hâkimiyeti Milliye**, 11 Teşrinisani/Kasım 1927.
- "*Savaşımız ve Amaçları*", **Ulus**, 14 Haziran 1946.
- "*Seçim Serbestliği Bizim Değişmez Esaslarımızdandır*", **Ulus**, 24 Nisan 1946.
- "*Seçim Yenileme Kararı*", **Ulus,** 11 Haziran 1946.
- "*Seçime Katılıp Katılmamak*", **Ulus**, 3 Mayıs 1946.
- "*Seçime Katılma Kararı*", **Ulus**, 18 Haziran 1946.
- "*Seçimlere Giderken*", **Ulus**, 28 Nisan 1946.
- "*Seçimlere Nasıl Gidiyoruz*", **Ulus**, 4 Temmuz 1946.
- "*Sed Bend ve İlga*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Temmuz 1925.
- "*Sed Kararnamesi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Haziran 1925.
- "*Sed mi Çember mi*?" **Ulus,** 8 Nisan 1939.
- "*Serzenişleri Haklı mı*?", **Akşam**, 13 Mayıs 1921.
- "*Sesimizi Duyurmak*", **Ulus,** 19 Nisan 1939.

- "*Sesimizi İyi Kullanalım*", **Ulus**, 11 Kânunuevvel/Aralık 1938.
- "*Sesleri Olmayan Muzdaripler*", **Akşam**, 24 Mayıs 1922.
- "*Seviye*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Temmuz 1926.
- "*Seyahate Dair Bir Mülahaza*" **Hâkimiyeti Milliye,** 21 Teşrinisani/Kasım 1928.
- "*Seyahatnam*e", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Teşrinisani/Kasım 1927.
- "*Sıkıntı ve Korku Arasında*", **Ulus**, 24 Şubat 1947.
- "*Sınıf Kavgası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Nisan 1931.
- "*Silahsızlanma*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Mart 1933.
- "*Sinir Harbi Nasıl Yapılır*", **Ulus**, 20 Nisan 1941.
- "*Sistem*", **Hâkimiyeti Milliye,** 6 Ağustos 1926.
- "*Sivas Nutku*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Eylül 1930.
- "*Siyasi Olgunlaşma*", **Ulus**, 9 Mayıs 1943.
- "*Siyasi Terbiye Meselesi*", **Ulus**, 3 Ekim 1945.
- "*Slav Bloğunun Hücumu*", **Ulus,** 9 Nisan 1947.
- "*Sollar ve Solaklar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Kânunuevvel/Aralık 1924.
- "*Son Belgrat Toplantısından Sonra Balkanlar*", **Ulus,** 10 Şubat 1940.
- "*Son Buhranlar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Kânunuevvel/Aralık 1927.
- "*Son Ders",* **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mayıs 1925.
- *"Son Gayretler*", **Ulus**, 18 Ağustos 1939.
- "*Son Gün*", **Ulus**, 21 Teşrinisani/Kasım 1938.
- "*Son Haber*", **Cumhuriyet**, 20 Mart 1949.
- "*Son Hadiseler*", **Ulus,** 22 Mart 1939.
- "*Son Karar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Mart 1927.
- "*Son Komiteci*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Eylül 1926.
- "*Son Sebep,*", **Tanin,** 16 Mayıs 1914.
- "*Son Serap*", **Akşam**, 30 Nisan 1923
- "*Son Sergi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Eylül 1934.
- "*Son Tahlil*", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Temmuz 1926.
- "*Son Vaziyet*", **Ulus**, 10 Temmuz 1936.
- *"Son Yaprak*", **Tanin**, 14 Mart 1914.
- "*Sovyet Dostluğu*", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Temmuz 1929.
- "*Sovyet Gençliği*", **Ulus**, 19 Teşrinievvel/Ekim 1935.
- "*Sovyet İsteklerine Dair*", **Ulus**, 2 Ekim 1946.
- "*Sovyetler ve Anlaşmamız*", **Ulus**, 17 Mayıs 1939.
- "*Söylenmemiş Sözler*", **Akşam**, 28 Ağustos 1922.
- "*Söz Şimdi Parti Grubunundur*", **Ulus**, 26 Ağustos 1947.
- "*Spor*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Eylül 1934.
- "*Stalingrad ve Sonrası*", **Ulus,** 16 Eylül 1942.
- "*Suiistimal Mücadelesi*", **Akşam**, 25 Mayıs 1925.
- "*Sular*", **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1949.
- "*Sulh İçin Taarruz*", **Akşam**, 25 Temmuz 1921.
- "*Sulh Kültürü*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Eylül 1933.
- "*Sulh Olunca*", **Akşam,** 16 Şubat 1923.
- "*Sulh propagandası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Eylül 1929.

- "*Sulh Taraftarlığı*", **Akşam**, 25 Ağustos 1921.
- "*Sulh Teminatı Nasıl Olur*", **Ulus**, 13 Teşrinievvel/Ekim 1939.
- "*Sulh ve Balkanlar*", **Ulus**, 11 Mayıs 1939.
- "*Sulh ve Yeni Sene*", **Ulus**, 4 Kânunusani/Ocak 1939.
- "*Suriye ve Sancak*", **Ulus**, 25 Eylül 1936.
- "*Sükun ve Nizam*", **Hâkimiyeti Milliye,** 20 Haziran 1926.
- "*Süsten ve Lüksten*", **Cumhuriye**t, 19 Aralık 1948.
- "*Şahıs ve Amme*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Temmuz 1932.
- "*Şahinşah Hazretleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Haziran 1934.
- "*Şantajın Bir Sonu Gelmelidir*", **Ulus**, 30 Mart 1947.
- "*Şapka*", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Eylül 1925.
- "*Şark Paktı*", **Ulus**, 6 Temmuz 1937.
- "*Şarkta"* **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Temmuz 1930.
- "*Şaşılacak Gafletler*", **Ulus,** 12 Şubat 1947.
- "*Şaşmaca*", **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1949.
- "*Şayia Dinlemeğe Muhtaç mıyız?*", **Ulus**, 22 Teşrinievvel/Ekim 1939.
- "*Şayia ve Propagandalara Karşı*", **Ulus** 21 Kânunuevvel/Aralık 1941.
- "*Şayiacılığa Karşı*", **Ulus**, 1 Mart 1939.
- "*Şayiacılığı Bırakalım*", **Ulus**, 27 Eylül 1939.
- "*Şef ve Diktatör*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Kânunusani/Ocak 1931.
- "*Şehit Cemal Paşa",* **Akşam**, 30 Temmuz 1922.
- "*Şehrime*", **Akşam**, 29 Kânunuevvel/Aralık 1918.
- "*Şimdi Asıl Meseleye Gelelim*", **Ulus**, 28 Ağustos 1947.
- "*Taarruz Başladı*", **Akşam,** 29 Ağustos 1922.
- "*Tabii çalışma Yolları Açılmıştır*", **Ulus**, 12 Ağustos 1946.
- "*Tacını Bırakan Kral*", **Ulus,** 14 Nisan 1944.
- "*Tahliye Münasebetiyle*", **Akşam**, 3 Teşrinievvel/Ekim 1923.
- "*Takdis*", **Akşam**, 10 Temmuz 1923.
- "*Talkın*", **Hâkimiyeti Milliye,** 31 Kânunusani/Ocak 1933.
- "*Tan Gazetesine Mektup*", **Akşam**, 9 Şubat 1923.
- "*Tanıtmak ve Tanımak",* **Akşam,** 2 Mart 1922.
- "*Tanzimat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Teşrinisani/Kasım 1930.
- "*Tarih Bu değil*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Temmuz 1931.
- "*Tarih Kongresi Bitti*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Temmuz 1932.
- "*Tarih Kongresi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Temmuz 1932.
- "*Tarih*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Kânunusani/Ocak 1931.
- "*Tartışmayı Çığırına Sokalım*", **Ulus**, 14 Temmuz 1946.
- "*Tasallüfe Dair*", **Tanin** 15 Teşrinisani /Kasım 1913.
- "*Tasarruf"*, **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Kânunusani/Ocak 1927.
- "*Tavusun Ayağı*", **Akşam**, 2 Teşrinievvel/Ekim 1923.
- "*Tecavüz Hedefleri Üzerinde*", **Ulus**, 4 Ağustos 1939
- "*Tedhiş*", **Hâkimiyeti Milliye,** 8 Eylül 1930.
- "*Tehlike Nerede*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Eylül 1930.
- "*Tehlikeli Tasavvurlar Tehlikeli Propaganda*", **Akşam,** 29 Haziran 1924.
- "*Tek Dava ve Onun Siyaseti*", **Ulus,** 2 Temmuz 1940.

- "*Tek Disiplin Milli Müdafaa*", Ulus, 16 Teşrinievvel/Ekim 1940.
- "*Telaş ve İhtikara Karşı*", **Ulus**, 9 Eylül 1939.
- "*Telaşlarının Sebebi Nedir*", **Ulus**, 5 Kasım 1946.
- "*Temaslar ve Konuşmalar…*", **Ulus**, 27 Haziran 1939.
- "*Temsilciler Meclisinde*", **Ulus**, 10 Mayıs 1947.
- "*Tenkidlerden Bir Tenkid*", **Ulus**, 21 Ağustos 1945.
- "*Tenkit ve Hücumlara Karşı"*, **Ulus**, 6 Teşrinisani/Kasım 1940.
- "*Tepeden İnen Dalgalar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Eylül 1930.
- "*Terbiye Kadrosu*", **Hâkimiyeti Milliye,** 28 Mayıs 1931.
- "*Terbiye*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Ağustos 1931.
- "*Tertipli Kışkırtma Havası*", **Ulus**, 29 Ağustos 1947.
- "*Teslim Olan İtalya*", **Ulus**, 10 Eylül 1943.
- "*Teşhis***", Hâkimiyeti Milliye**, 2 Teşrinisani/Kasım 1930.
- "*Teşkilatlanma Yolunda*", **Ulus**, 7 Mayıs 1942.
- "*Tezler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Şubat 1932.
- "*Toprak Kanunu Üzerine*", **Ulus,** 26 Ocak 1945.
- "*Tufeyliler ve Eyyamperestler*", **Akşam,** 24 Kânunusani/Ocak 1923.
- "*Türk Alman Dostluk Muahedesinin Akisleri*", **Ulus**, 20 Haziran 1941.
- "*Türk Alman Muahedesinin Tasdiki*", **Ulus** 26 Haziran 1941.
- "*Türk Bulgar Deklarasyonu Etrafında*", **Ulus**, 24 Şubat 1941.
- "*Türk Cemaatlerinin Gazeteleri*", **Akşam**, 16 Mayıs 1921.
- "*Türk Demokrasisinin Hedefleri*", Ulus, 26 Ekim 1945.
- *"Türk Gücü*", **Tanin,** 8 Nisan 1913.
- "*Türk Harfleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Ağustos 1928.
- "*Türk İsminin Şerefi*", **Akşam**, 11 Mart 1923.
- "*Türk Köylüsünün Haraçgüzarları*", **Akşam**, 21 Mart 1921.
- "*Türk Köyü*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Mart 1932.
- "*Türk Milletinin Talihsizliği*", **Akşam**, 7 Ağustos 1921.
- "*Türk Ocağı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Mart 1931.
- "*Türk Ocaklılarının ve Milliyetperver Gençliğin Nazar-ı Dikkatine İnkılabın Müdafaasına Ait Bir Teklif*", **Akşam**, 28 Kânunusani/Ocak 1923.
- "*Türk Ocaklılarının ve Milliyetperver Gençliğin Nazar-ı Dikkatine İnkılabın Müdafaasına Ait Bir Teklif*", **Akşam**, 28 Kânunusani/Ocak 1923.
- "*Türk Tarih Kongresi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Nisan 1932.
- "*Türk Tarihi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Ağustos 1931.
- "*Türk Yazısının Kanunu*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Teşrinisani/Kasım 1928
- "*Türkiye Ticareti*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Teşrinisani/Kasım 1927.
- "*Türkiye Vazifesini Yapıyor*", **Ulus**, 28 Haziran 1940.
- *"Türkiye ve İtalya*", **Akşam**, 14 Mart 1921.
- "*Türkiye ve Şark*", **Ulus**, 13 Temmuz 1937.
- "*Türkiye'de Demokrasinin Gelişmesi*", **Ulus,** 28 Şubat 1946.
- "*Türkiye'de Demokrasinin Gelişmesi*", **Ulus,** 28 Şubat 1946.
- "*Türkiye'de Demokrasinin Tekâmülü*", **Ulus**, 22 Ağustos 1945.
- "*Türkiye'den Amerika'ya*", **Ulus** 9 Nisan 1946.
- "*Türkiye'nin Güvenliği*", **Ulus**, 12 Mayıs 1947.

- "*Türkiye'nin Hür Kafası*", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Ağustos 1933.
- "*Türküz, Türkçü ve Türkiyeciyiz*", **Ulus**, 6 Temmuz 1943.
- "*Uçurum*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Teşrinievvel/Ekim 1930.
- "*Uçurumun Dibinde*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Teşrinisani/Kasım 1930.
- "*Umran Kılavuzluğu*", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Mayıs 1934.
- "*Umumi Huzursuzluk*", **Ulus**, 6 Mayıs 1939.
- "*Unutmayalım*", **Hâkimiyeti Milliye,** 4 Mart 1925.
- "*Unutulan Nokta*", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Haziran 1926.
- "*Üç Fransa*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Haziran 1928.
- "*Üçler Konferansı Bitti",* **Ulus**, 14 Şubat 1945.
- "*Üçler Konferansına Doğru"*, **Ulus**, 10 Teşrinievvel/Ekim 1943.
- "*Üçlü Konferansından Yeni Haberler*", **Ulus,** 26 Teşrinievvel/Ekim 1943.
- "*Üçüncü Tarih Kongremiz*", **Ulus**, 15 Teşrinisani/Kasım 1943.
- "*Üçüncü Yol*", **Ulus**, 24 Mayıs 1939.
- "*Ülkü*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Şubat 1933.
- "*Ümitsizliğe Düşmek Doğru mudur?*", **Ulus**, 21 Mayıs 1946.
- "*Üniversite Cumhuriyetin Eseridir*", **Ulus**, 22 Şubat 1946.
- "*Üniversite*", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Ağustos 1933.
- "*Üniversite*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Haziran 1933.
- "*Vahdettinle Neticesiz Bir Mülakat*", **Hâkimiyeti Milliye,** 12 Nisan 1926.
- "*Vaizler ve Muvaazalar*", **Akşam,** 24 Mayıs 1921.
- "*Varşova Düşerken*", **Ulus**, 29 Eylül 1939.
- "*Vatan İçin Dövüşenler*", **Ulus,** 11 Teşrinisani/Kasım 1940.
- "*Vatan İşleri ve Gündelik Politika*", **Ulus**, 4 Eylül 1947.
- "*Vatan Siyaseti Fırka Politikası*", **Akşam**, 26 Temmuz 1922.
- "*Vatan ve Namus Düşmanlığı*", **Akşam**, 14 Eylül 1921.
- "*Vatan'a Cevap*", **Ulus,** 3 Eylül 1945.
- "*Vatandaş Mesuliyetsiz Değildir*", **Ulus**, 5 Temmuz 1943.
- "*Vazifesini Yapan Türkiye*", **Ulus**, 6 Teşrinievvel/Ekim 1939.
- "*Vaziyet*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Nisan 1932.
- "*Vaziye*t", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Nisan 1932.
- "*Vaziyet-i Hazıra*", **Tanin,** 20 Temmuz 1913.
- "*Vekai Halk ve Hurafeler*", **Akşam,** 27 Teşrinisani/Kasım 1920.
- "*Venizelos'un Talebi*", **Akşam**, 12 Mayıs 1919.
- "*Vergi Usulleri*", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Eylül 1930.
- "*Vesikalar Hakkında Bir Mektup*", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Kânunuevvel/Aralık 1924.
- "*Vinter*", **Tanin,** 17 Teşrinisani/Kasım 1914.
- "*Vurgunculuğa Karşı*", **Ulus,** 5 Eylül 1942.
- "*Washington Buluşmasından Beklenenler*", **Ulus**, 20 Mayıs 1943.
- "*Ya Bu Baskıdan Nasıl Kurtulacağız*", **Ulus**, 1 Eylül 1947.
- "*Yabancılar*", **Akşam,** 12 Ağustos 1923.
- "*Yaklaşan Son Saat*", **Ulus**, 1 Mayıs 1944.
- "*Yalan Dünyası*", **Akşam**, 5 Kânunuevvel/Aralık 1922.
- "*Yalan, Düzen ve Curnalcılık Silahı*", **Ulus**, 28 Ağustos 1945.

- "*Yalman Kaçabilir*", **Ulus,** 27 Ekim 1945.
- "*Yalnız Bu Yol Barışa Götürür*", **Ulus**, 24 Mayıs 1947.
- "*Yalnızca İşlerimizle Kazanacağız*", **Ulus**, 16 Şubat 1947.
- "*Yanlış Bir Hareket*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Eylül 1932.
- "*Yanlış Haberler*", **Akşam**, 27 Mart 1922.
- "*Yanlış Muhakeme Ediyorlar*", **Akşam,** 15 Temmuz 1921.
- "*Yarım Milyon Türk İçin*", **Akşam**, 28 Kânunuevvel/Aralık 1923.
- "*Yarım Milyon Türk*", **Akşam,** 7 Eylül 1923.
- *"Yarın Ekmeklerimizi Kart Karşılığı Alacağız*", **Ulus**, 16 Kânunusani/Ocak 1942.
- "*Yarın'ın Cümbüşü*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Temmuz 1931.
- "*Yasımızı Paylaşanlar*", **Ulus,** 14 Teşrinisani/Kasım 1938.
- "*Yaşadığımız Zaman*", **Ulus**, 29 Nisan 1944.
- "*Yazı Dil Kafa*", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Teşrinievvel/Ekim 1932.
- "*Yeni Adam*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Temmuz 1926.
- "*Yeni Alametler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Ağustos 1933.
- "*Yeni Amerikan Politikasının Zaferi*", **Ulus**, 11 Mayıs 1947.
- "*Yeni Bir Cereyan Varmış?*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Eylül 1931
- "*Yeni Bir Kanun*", **Ulus**, 19 Kânunusani/Ocak 1936.
- "*Yeni Bir Muhalefet Partis*i", **Ulus**, 3 Aralık 1945.
- "*Yeni Bir Terbiye Planı*" **Hâkimiyeti Milliye,** 11 Teşrinisani/Ekim 1931.
- "*Yeni Bir Umde Lazımsa…*" **Hâkimiyeti Milliye** 15 Ağustos 1923.
- "*Yeni Bir Umde mi* ?" **Akşam,**13 Ağustos 1923.
- "*Yeni Devir*", **Akşam,** 15 Teşrinisani/Kasım 1918.
- "*Yeni Devir*", **Akşam**, 21 Kânunusani/Ocak 1923.
- "*Yeni Devir*", **Akşam**, 21 Kânunusani/Ocak 1923.
- "*Yeni Devir"*, **Akşam**, 6 Mart 1924.
- "*Yeni Devre Başlarken*", **Ulus**, 4 Nisan 1939.
- "*Yeni Düzenlemeler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Nisan 1928.
- "Y*eni Fırka Doğarken*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Ağustos 1930.
- "*Yeni Halkevlerimiz*", **Ulus**, 18 Şubat 1939.
- "*Yeni Hazırlıklar*", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Teşrinievvel/Ekim 1925.
- "*Yeni Hükümet İş Başında*", **Ulus,** 11 Temmuz 1942.
- "*Yeni Hükümet Kurulmuştur*", **Ulus**, 8 Ağustos 1946.
- "*Yeni Hükümet Reisimiz*", **Ulus**, 10 Temmuz 1942
- "*Yeni Hükümet*", **Ulus**, 27 Ekim 1937.
- "*Yeni Hükümet*", **Ulus**, 27 Ekim 1937.
- *"Yeni Irk*", **Tanin** 14 Şubat 1914.
- "*Yeni Islahatın Esasları Nedir*?", **Akşam**, 5 Mart 1924.
- "*Yeni Islahatların Esasları Nedir",* **Akşam**, 5 Mart 1924.
- "*Yeni İntihabat Münasebetiyle*", **Akşam**, 3 Nisan 1923.
- "*Yeni İntihabat*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Mart 1931.
- "*Yeni Kafa",* **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Teşrinisani /Kasım 1928.
- "*Yeni Kamutaya Doğru",* **Ulus**, 9 Şubat 1939.
- "*Yeni Kanunlar*", **Akşam**, 26 Mart 1924.

- "*Yeni Kelimelerin Vazıh Manaları*", **Akşam**, 16 Kânunusani/Ocak 1923.
- "*Yeni Kelimelerin Vâzıh Manaları*", **Akşam**, 16 Kanunusani/Ocak 1923.
- "*Yeni Mahkeme*", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Temmuz 1926.
- "*Yeni Meclis*", **Akşam**, 4 Şubat 1920.
- "*Yeni Mecliste Gençlik*", **Akşam**, 21 Temmuz 1923.
- "*Yeni Meselemiz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Kânunuevvel/Aralık 1925.
- "*Yeni Mücadelemiz* 1", **Akşam,** 20 Mart 1923.
- "*Yeni Mücadelemiz* 2", **Akşam**, 21 Mart 1923.
- "*Yeni Mücadelemiz* 2", **Akşam**, 21 Mart 1923.
- "*Yeni Mücadelemiz 3",* **Akşam**, 23 Mart 1923.
- "*Yeni Nutuktaki Hakikatler*", **Akşam,** 30 Teşrinievvel/Ekim 1922.
- "*Yeni Parti Etrafında*", **Ulus**, 9 Ocak 1946.
- "*Yeni Parti Kuruldu*.", **Ulus**, 8 Ocak 1946.
- "*Yeni Ruh*", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Şubat 1925.
- "*Yeni Seçime Doğru*", **Ulus**, 28 Kânunusani/Ocak 1939.
- "*Yeni Seçimlere Doğru*", **Ulus**, 27 Nisan 1946.
- "*Yeni Sene*", **Akşam**, 1 Kânunusani/Ocak 1922.
- "*Yeni Şey*", **Tanin** 24 Kânunusani /Ocak1914.
- "*Yeni Tedbirler ve Yanlış Fikirler*", **Ulus**, 14 Teşrinisani/Kasım 1942.
- *"Yeni Toplantıya Doğru*", **Ulus,** 12 Ocak 1945.
- "*Yeni Türkiye'nin İkballeri*", **Akşam**, 12 Mart 1923.
- "*Yeni Türkiye'nin İkballeri*", **Akşam**, 14 Mart 1923
- "*Yeni Türkiye'nin Rolü*", **Ulus,** 23 Temmuz 1936.
- "*Yeni Türkiye'nin Vahdet Amilleri*", **Ulus**, 12 Temmuz 1940.
- "*Yeni Türkiye'ye İtimat*", **Ulus**, 7 Mayıs 1939.
- "*Yeni Üçler Toplantısı*", **Ulus**, 29 Ocak 1945.
- "*Yeni Vazifelerimiz*", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Mart 1925.
- "*Yeni Vekâletler*", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Kânunusani/Ocak 1932.
- "*Yeni Yapı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Temmuz 1931.
- "*Yeni Zamanlara Doğru*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Temmuz 1933.
- "*Yeni Zamanlara Doğru*", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Temmuz 1933.
- "*Yenişehir*", Hâkimiyeti Milliye, 26 Temmuz 1931.
- "*Yeşil Edebiyat*", **Akşam**, 28 Teşrinievvel/Ekim 1923.
- "*Yine Cenap Davası*", **Akşam**, 4 Şubat 1923.
- "*Yine Ona Dair*" **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Ağustos 1926
- "*Yirmi Bir Gün Sonra*", **Ulus,** 31 Mayıs 1940.,
- "*Yol*", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Kânunuevvel/Aralık 1926.
- "*Yolumuzun Şaşmayan İstikameti*", **Ulus,** 19 Mayıs 1939.
- "*Yolun Doğrusu Nedir*", **Ulus,** 18 Temmuz 1947.
- "*Yolun Son Merhalesi*", **Akşam,** 26 Teşrinisani/Kasım1920.
- "*Yugoslavya Hadiselerine Dair*", **Ulus**, 21 Nisan 1941.
- "*Yugoslavya İle Müzakereler*", **Ulus**, 23 Mart 1941.
- "*Yugoslavya ve Üçlü Pakt*", **Ulus**, 25 Mart 1941.
- "*Yugoslavya'da Yeni İntihap Bitiyor*", **Ulus**, 9 Kânunuevvel/Aralık 1938.
- "*Yumru"*, **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1949.

- "*Yunanistan Tecavüzünün Akisleri*", **Ulus**, 1 Teşrinisani/Kasım 1940.
- "*Yunanistan'a Tecavüz*", **Ulus**, 30 Teşrinievvel/Ekim 1940.
- "*Yüzde 10*", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Nisan 1932.
- "*Yüzde Yüz Türk Ekmeği Cumhuriyetin Eseridir*", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Teşrinisani/Kasım 1933.
- "*Zafer Tamam Değildir*", **Akşam**, 15 Mayıs 1923.
- "*Zalim Muamma*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Haziran 1926.
- "*Zamanında Neşir Olan Bir Eser*", **Ulus**, 23 Temmuz 1940.
- "*Zararlı Tahrikler*", **Ulus** 12 Kânunusani/Ocak 1937.
- "*Zaruri Birkaç Söz*", **Akşam,** 9 Teşrinisani /Kasım 1920.
- "*Zaten Maksadımız Bu İdi*.", **Akşam,** 23 Eylül 1921.
- "*Zavallı Enver Paşa, Nankör Millet*", **Akşam**, 6 Haziran 1922.
- "*Zerci Tedbirler*", **Ulus,** 13 Teşrinisani/Kasım 1935.
- "*Zevk*", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Kânunusani/Ocak 1924.
- "*Zevksizlik*", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Kânunusani/Ocak 1925
- "*Zilli Bebek*", **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1949.
- "*Ziraat İşlerini Halledeceğiz*", **Ulus,** 28 Kânunuevvel/Aralık 1938.
- "*Ziya Bey'in Mısraları*", **Akşam**, 17 Teşrinisani/Kasım 1922.
- "*Ziya Beyin Mısraları*", **Akşam** 17 Teşrinisani/Kasım 1922.
- "*Ziya Gökalp'ın Mısrası*", **Akşam,** 24 Temmuz 1921.
- "*Zor ve Anarşi*", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Mayıs 1931.
- Falih Rıfkı, "*Balkan Anlaşma Paktı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Şubat 1934.
- *Gülünç Görülen Hakikatler*", **Akşam** 15 Haziran 1921.
- *Habeşistan Meselesi*", **Ulus**, 22 Teşrinievvel/Ekim 1935.
- *Hükümetin Yeni Teklifleri*",**Ulus**, 5 Haziran 1946.
- *Müddetli Program*", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Temmuz 1934.
- *Reylerimizi Kullanırken*", **Ulus**, 10 Şubat 1939.
- *Türk Zanaatı*", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mart 1930.
- *Üniversitenin Yeni Devri*", **Ulus**, 12 Haziran 1946.